
VE
RI
TAS

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK
DER
NEDERLANDEN,
BIJEENGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

ONDER MEDEWERKING VAN EENIGE VADERLANDSCHE GELEERDEN.

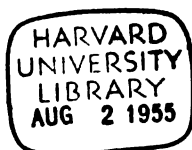
TWAALFDE DEEL.

Eerste Aflevering.

Te GORINCHEM, bij
J. NOORDUYN en ZOON.

1848.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
AUG 2 1955

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN.

W.

WAAG (DE OUDE-), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Haagoort-Gansoijen-en-Doeveren*, in de heerl. *Drongelen*; palende N. aan den Doeversche-Zeedijk, O. aan het Poldertje-boven-de-Oude-Waag, Z. aan het Oude-Maasje, W. aan den Buitenpolder-van-Gansoijen.

Deze pold., welke vóór het jaar 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 46 bund. 39 v. r. 39 v. ell., en heeft drie houten duikers, als: eene aan het boveneinde wijd 0.35 ell. met eene klep; een omtrent in het midden wijd 0.56 ell., met een drijfdeurtje en klep, en een aan het benedeneinde, wijd 0.30 ell. met eene klep en schuif, en wordt op het Oude-Maasje van het overtollige water ontlast. De hoogte van het zomerpeil is 0.60 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 1.80 en 2 ell. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

WAAG (HET POLDERTJE-BOVEN-DE-OUDE-), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Haagoort-Gansoijen-en-Doeveren*; palende N. aan den Doeversche-Zeedijk, O. aan het Rietgors tegen de uitwatering van den Gendersche-boezem, Z. en W. aan het Oude-Maasje.

Deze pold., welke vóór het jaar 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 95 v. r. 80 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 0.40 ell., voorzien van eene klep, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. De hoogte van het zomerpeil is 0.60 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 1.80 à 1.90 ell. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

WAAI (DE), voorm. buit., thans eene boerenhofstede, in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1¼ u. N. O. van *Elst*, gem. en 1¼ u. N. ten O. van *Bemmel*, ½ u. N. van *Angeren*, waartoe het behoort.

Deze hofst. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 12 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer H. Leysen.

WAAI (DE), kolk in het graafs. *Culenborg*, prov. *Gelderland*. Zie Waay (De).

WAAIJEN, geh. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Waijen. (1)

WAAIJEN (DE), berg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

WAAIJENBURGSCHE-POLDER (DE), pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Nieuw-en-St-Joosland*; palende W. en N. aan het Arnemuidsche-gat, O. aan den Middelburgsche-polder, Z. aan den Molen-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 59 v. r. 77 v. ell.

WAAIJENSTEYN of Waijestein, voorm. ridderhofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3½ u. Z. Z. O. van *Amersfoort*, kant. en 1½ u. W. van *Rhenen*, gem. en 5 min. W. van *Amerongen*.

Wegens deze ridderhofstad is Hugo Diederik Ruysch, in 1642, in de ridderschap van de prov. Utrecht beschreven geweest. Zij behoorde in het midden der vorige eeuw aan Willem Hendrik van Nassau, Graaf *van Rochefort*, die er, in 1783 door de Staten van de prov. Utrecht, mede beleend was. Thans bestaat daarvan niets meer dan eene boerenwoning, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 65 v. r. 60 v. ell., en in eigendom bezeten wordt door de Gravinne E. M. van Reede, echtgenoote van den Heer Villiers, woonachtig te London.

WAAIJESTIJN, adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Wadestijn.

WAAKENS of Waekens, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 3 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, 20 min. Z. van *Winsum*, waartoe het behoort; met 5 h. en ruim 30 inw.

WAAKZAAMHEID (DE), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tawaycoera-kreek*, ter linker zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Crevecoeur, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Gloria; 1000 akk. groot. Thans behoort hij aan *Indigoveld*.

WAAL, plaats, vermeld in eenen giftbrief van Keizer Hendrik IV, van het jaar 1064, waarbij aan Adelbold, den negentienden Bisschop van Utrecht geschonken of weder gegeven worden, onderscheidene landgoederen, die daarin gezegd worden de kerk van Utrecht, door Diederik, Graaf *van Holland*, en zijne zonen, onregtvaardig afgenomen te zijn. Deze plaats moet gelegen hebben boven *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, doch reeds voor lang door de wateren van den Biesbosch verzwolgen zijn.

Volgens sommigen zoude omtrent deze plaats het oude Vada gelegen hebben, hetwelk men bij Tacitus vermeld vindt.

WAAL (DE), in het Lat. Valis of Vahalis, volgens sommige schrijvers Vachalis, in het Fransch Vahal, riv. in *Gelderland*.

Deze riv., welke in de achtste eeuw reeds voorkomt onder den naam van Wiilbeo, is eigenlijk een arm van den *Rijn*, die vroeger bij 's Gravenweerd of Schenkenschans zich daarvan afscheidde, doch sedert men, in

(1) Eveneens zoeke men de overige art. elders op Waa voorkomende, die men hier niet aantreft, op Wa.

het begin der vorige eeuw, eene doorgraving heeft gemaakt bij het dorp Pannerden (zie het art. PANNERDENSCHE KANAAL), heeft die scheiding 2 uren meer benedenwaarts plaats. Van daar afzonderlijk met eene snellere vaart voortloopende stroomt DE WAAL naar Nijmegen, voorts naar Tiel en vervolgt haren loop tot bij het fort Nieuw-St. Andries; alwaar zij door middel van eenen zijdelingschen stroom het Schansgat of ook wel het Gat van St. Andries genoemd, gemeenschap heeft met de *Maas;* voorts schiet zij tusschen den Bommeler- en den Tielerwaard heen en vereenigt zich, beneden het fort Loevestein, weder met *de Maas.* Deze vereenigde rivier draagt den naam van *Merwede*, onder welken naam zij langs Gorinchem en Dordrecht voortstroomt.

Het wordt door CLUVERIUS (1) betwijfeld, of de WAAL, in de vroegste tijden, wel met den Rijn vereenigd was, dan of deze riv., even als de Linge en andere kleine stroomen, te voren niet slechts eene vliet of kreek geweest zij, die de binnenlanden van het overtollige water ontlastte en zich in de Maas stortte. De rivierkundige VELSEN (2) heeft ook dit gevoelen omhelsd, vooral op grond, dat de naam van den Rijn bij uitsluiting aan den regter arm dier rivier verbleven is, ofschoon de WAAL eenen korteren loop naar zee had. Aangezien nu het woord *waal*, van overoude tijden, eene in- of doorbraak beteekent, en dat het nog niet ongewoon is te zeggen, dat er in den dijk of de dijken eene of meer *walen* gebroken of gevallen zijn, zoude men den naam dezer rivier van eene in- of doorbraak van den Rijn kunnen afleiden. Indien echter deze doorbraak werkelijk heeft plaats gehad, moet zulks vóór het begin onzer jaartelling geschied zijn, daar de linker arm van den Rijn, reeds bij de komst der Romeinen, DE WAAL genaamd werd en CAESAR (3) en TACITUS (4) daarvan, onder den naam van VALIS en VAHALIS gewagen.

De WAAL liep van de vroegste tijden af, zoo als nog, voorbij Nijmegen, Tiel en Bommel. Beneden deze laatste plaats schijnt zij echter vroeger hare rigting meer noordwaarts genomen, en achter Gorinchem, Schelluinen en Hardinxveld heen, haren loop naar de Giessen, die zij in haren stroom opving, gehad te hebben. Vervolgens wendde zij zich weder meerder zuidwaarts, stroomde benedenwaarts voorbij Sliedrecht, nam daarna wederom eene noordwestelijke rigting, en liep, Dordrecht in het zuiden latende, langs het land van Papendrecht, naar den uitloop van de Alblas, vereenigde zich met dat water, en stroomde nu westwaarts, tusschen de landen van Zwijndrecht en die van Ridderkerk, nam den Dubbel of Devel op, vereenigde zich omtrent Heinenoord met de Maas en wierp zich, haren naam verloren hebbende, met deze in zee.

Het is onzeker of de vereeniging van DE WAAL met *de Maas*, omtrent Rossum, van vroegere tijden is. Noch op de kaart van PEUTINGER, noch op de kaarten van PTOLEMAEUS, of die van ALTING, komt zij voor. CLUVERIUS meent, dat aldaar, in later tijd, doorsnijdingen gemaakt zijn, en wordt ook in dat gevoelen, door VELSEN (5) voorgestaan. Ook de vereeniging van *Maas* en WAAL bij Loevestein is van later tijd.

---

(1) *Over den uitloop van den Rijn*, D. I, bl. 88.

(2) *Rivierkundige Verhandeling.*

(3) *De Bello Gallico*, Lib. IV, Cap. X.

(4) *Annal.*, Lib. II, Cap. VI.

(5) *Rivierkundige Verhandeling*, bl. 111.

Er heeft met betrekking tot de Waal eene bijzonderheid plaats, die men zeldzaam bij andere rivieren ontmoet, dat, namelijk, een geheel tusschenvak dier rivier eenen anderen naam heeft verkregen, terwijl daarboven en beneden de naam van Waal is behouden. Wij bedoelen den naam van Merwede, dien zij, van even boven Gorinchem af, tot de Alblas toe, voert. Hier kreeg die arm der rivier, welke westwaarts naar Heinenoord stroomde, wederom den naam van Waal, maar die, welke langs Krimpen, IJsselmonde, Rotterdam en Schiedam naar Vlaardingen liep (waaromtrent zij zich wederom in de *Beneden Maas* stortte en daarmede onder den algemeenen naam van Maas, naar zee vloeide) behield den naam van Merwede. Het blijkt derhalve dat de naam Merwede van lateren oorsprong dan die van Waal is, aangezien wij de Waal, na eenigen tijd onder den naam van Merwede gestroomd te hebben, onder haren eigen naam wedervinden.

Beneden Nijmegen, tusschen deze stad en het fort Kraijenhoff, zijn op den oever vele Romeinsche oudheden gevonden, ook is deze bij laag water nog met vele dergelijke potscherven enz. bezaaid.

A. P. = O stellende is de hoogte te Hulhuizen 10,556 ell., te Nijmegen 9.152 ell., te Ochten 6.226 ell., te Tiel 5.346 ell., te Zalt-Bommel 2,724 ell., te Woudrichem 1,562 ell. bij vloed, 1,143 ell. bij eb.

Breedte te Pannerden aan den bovenmond 405 ell.; te Hulhuizen, bij gewone waterstand 263,70 ell., bij hoog opperwater op circa 1800 ell., beneden het dorp 2335 ell.; te Nijmegen voor de Stevenspoort tot tegen de Uiterwaarden, bij 3 ell. pijl, 364 ell.; te Ochten, bij gewonen waterstand, 377 ell., bij hoog opperwater, 1480 ell.; te Tiel, even beneden de stad, bij gewonen stand, 641 ell., bij hoog opperwater, 1258 ell.; te Varik, bij gewonen waterstand, 485,60 ell., bij hoog opperwater, 845 ell.; tusschen Rossum en Heesselt, bij gewonen stand, 761 ell.; te Zalt-Bommel, tusschen de Veerdammen, 400 ell., bij hoog opperwater, 508 ell.; te Loevestein, des zomers 410 ell., des winters 509 ell.

Afstand van Hulhuizen tot Nijmegen 12,599 ell.; van Nijmegen tot Ochten 20,721 ell.; van Ochten tot Tiel 9550 ell.; van Tiel tot Zalt-Bommel 18,272 ell.; van Zalt-Bommel tot Woudrichem 17,556 ell.

Diepte te Hulhuizen ± 4,275 ell.; te Nijmegen ± 5,192 te Varik ± 2,917 ell.

Stroomsnelheid te Hulhuizen ± 1,4750 te Nijmegen ± 1,0330, te Varik ± 1,0640 ell. in 1″.

Geheele verval der rivier van den bovenmond tot aan Hardinxveld bij eb 10,204 ell., bij vloed 9,627 ell.

Bij Zalt-Bommel ontwaart men reeds een weinig vloed, doch gemiddeld slechts 0,05 ell. De Waal heeft eenen onregelmatigen afloop, doch hare helling is tusschen Ochten en Tiel minder dan elders, tusschen Tiel en Zalt-Bommel het grootste, door den toevoer van water uit de Maas door het Schansgat, en tusschen Zalt-Bommel en Woudrichem weder minder door den uitloop van de Maas bij laatstgenoemde plaats, waardoor eene mindere snelheid des strooms, door opstopping veroorzaakt wordt.

Zij heeft aanmerkelijke ondiepten tot op 2,50 ell. en vele zandplaten, waarvan de navolgenden 1000 en meer ellen lengte hebben, als die tegen over Hulhuizen, lengte 1000, breedte 180 ell.; die tegen over de Bemmelsche-waarden, lengte 2200, breedte 250 ell.; de plaat beneden Lent, lengte 1600, breedte 160 ell.; die tegen over Oosterhout, lengte 1100, breedte 170 ell.; de Loenensche-plaat, lengte 1700,

breedte 250 ell.; die tegen over Druten, lengte 1500, breedte 200 ell.; de Ophemertsche-plaat, lengte 1100, breedte 260 ell.; het Varikscheeiland, lengte 1600, breedte 300 ell.; de plaat langs Heesselt, lengte 3150, breedte 380 ell.; die tegenover Opijnen, lengte 1000, breedte 150 ell.; en die tusschen Haaften en Hellouw, lengte 1220, breedte 300 ell.; terwijl aan beide oevers over hare geheele lengte meer dan 140 kribben en hoofden worden aangetroffen.

Over deze rivier zijn geene vaste overgangsmiddelen, doch verschillende soorten van veren als: te Doornenburg op Kekerdom en beneden Gent op de Ooy met schuiten, te Nijmegen eene gierbrug, te Slijk-Ewijk eene gierpont; te Dodewaard en te Ochten met schuiten; te Wamel eene gierpont; het Dreumelsche-veer op den Roodenhaan met schuiten; te Varik op Heerewaarden en te Heesselt op Rossum beiden met schuiten; te Zalt-Bommel eene gierpont; te Haaften op Gameren, te Hellouw op Nieuwaal en te Herwijnen op Zuiliehem alle drie met schuiten; het Brakelsche pontveer en een schuitenveer van Loevestein naar den Noorder Waaldijk onder Vuren.

WAAL (DE), voorm. water, prov. *Zeeland*, ten N. en O. van *Noord-Beveland*. Zie Faal.

WAAL (DE), de Wael, de Wal of de Weel, d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 3 u. N. N. O. van *den Helder*, gem. *Texel*, ¼ u. N. O. van den Burg, aan den rijweg van den Burg op Oosterend.

Tot het jaar 1615 lag dit d. aan zee, doch is nu door den pold. Waal-en-Burg daarvan afgescheiden. De ligging is niet onvermakelijk. De meeste huizen, die er 28 in getal zijn, met 140 inw., hebben tuintjes, welke wel niet groot zijn, maar evenwel aan het dorp op eenigen afstand het aanzien van een bosschaadje geven. De inwoners bestaan meest van veeteelt en gedeeltelijk van den landbouw. Ten O. buiten dit dorp ligt de *Sommeltjesberg*, zie dat art.

De Herv., die hier 260 in getal zijn, behooren tot de gem. *Waal-en-Koog*. De Waal was vroeger met *Oosterend* vereenigd, en had tot eersten Predikant Abraham Boitius, die in 1608 naar Vlieland vertrok. Gedurende de dienst van Herman Jans Kaaegh, daar gekomen in 1654 en overleden in 1676, werd Oosterend van de Waal gescheiden en van eenen eigen Predikant voorzien, hetwelk plaats had in 1666. Doch in het jaar 1809, toen Nicolaas Willem Bolt hier Predikant was, is *Koog* met *de Waal* provisioneel en ten deele, doch na zijn overlijden daarmede vast vereenigd.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Odulphus was toegewijd en ter begeving van de Graven stond, bezat destijds 6 morgen lands, en de Pastoor, die aldaar niet woonde, trok 4 ponden (4 guld.). Het is een tamelijk groot, maar oud gebouw, dat vroeger eene kapel schijnt geweest te zijn, met eenen zeer ouden stompen toren, doch zonder orgel.

De Doopsgez., van welke men er ongeveer 60 telt, behooren tot de gem. *Burg-Waal-en-Oostereind*. — De R. K., van welke men er 12 aantreft, parochiëren te *Burg*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

Er moet vroeger in dit dorp ook een Heilige Geesthuis geweest zijn.

WAAL (DE), meertje in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, 5 min. N. van Rockanje, in den *Strijpe-polder*.

Naar men wil zou dit voorheen een arm van de Maas geweest zijn, die zich hier in zee ontlastte. Dit water heeft de eigenschap van alles,

hetgeen men er in werpt, met eene korst van steen te omzetten, en dus door den tijd als te versteenen; waarin ook sedert ruim eene en een halve eeuw eene steenachtige verhevenheid of hoogte is aangegroeid, sponsachtig, boven water verterende. Deze hoogte schijnt te bestaan uit opeengestapelde steenen, welke eigenlijk omkorstingen (incrustiën) zijn, dat is koude ligchamen, die zich om eene kern gevormd hebben. Zij zijn van drieërlei soort. De eerste schijnen te bestaan uit een dun, kalkaardig korstje, hetwelk zich om den stengel van riet of waterplanten gezet heeft; de tweede soort heeft eene meer houtachtige kern; de laatste schijnt een afgeronde steenklomp te zijn. Wanneer men deze voorwerpen afbreekt, vertoonen zich de steenachtige vormen in dunne laagjes. In zuren lost zich het kalkachtige gedeelte op en gaat over in eene gleiachtige zelfstandigheid. Men vindt in dit watertje veel rivierspons, benevens koolstofzure kalk. Deze zet zich om de spons, en vormt alzoo de versteeningen of omkorstingen. Het riet in deze Waal is onder water met steenen begroeid en versteent allengs geheel. Wanneer men eenen stok in dit water steekt, wordt hij in korten tijd met steenachtig gruis omzet; waaruit blijkt, dat dit water een steenmakende kracht heeft, hetwelk zeer zeldzaam is en mogelijk in ons land alleen hier ter plaatse gevonden wordt.

WAAL (DE), voorm. meertje in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, gem. en W. aan *Obdam*. Het is drooggemalen, — maakt thans een gedeelte van den *Brakenpolder* uit, en beslaat daarin eene oppervlakte van 18 bund. 1 v. r. 30 v. ell.

WAAL (DE), bosch in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabrand*, gem. en 1½ u. N. O. van *Tilburg*. Dit bosch beslaat eene oppervlakte van 7 bund. 5 v. r. 90 v. ell. en wordt in eigendom bezeten door den Heer A. F. Baron van Rijckevorsel van Kessel, woonachtig te 's Hertogenbosch.

WAAL (DE), binnenwater, prov. *Zuid-Holland*, loopende uit de Merwede, door eene sluis te Oostendam, bezuiden den Reijerwaard, westwaarts langs *Hendrik-Ido-Ambacht* en *Rijsoord*, verder zuidwaarts naar *Heer-Jansdam*, alwaar het door eene sluis in de *Oude Maas* uitloopt; alzoo den zoogenaamden Zwijndrechtsche waard ten N. en W. begrenzende.

Over dit water ligt eene houten brug te Rijsoord in den grooten weg van Rotterdam naar Dordrecht. Het was vroeger een gedeelte van de rivier de Waal welke tusschen de Zwijndrechtsche en den Rijderwaard doorstroomde en bij Heer-Jansdam zich met de Maas vereenigde en welke na dat door overstroomingen de Waal, of zoo als deze sedert genoemd is, *de Merwede* haren loop ook noordwaarts langs Rotterdam genomen had, omstreeks het jaar 1350 als een tak der *Merwede*, afgedamd.

WAAL (DE), voorm. water, prov. *Zeeland*, dat in eene noordwestelijke rigting, tusschen Serooskerke en Oostkapelle ter eener en Vrouwe-polder ter andere zijde doorliep, en zich in de *Noordzee* ontlastte. Het is naderhand door den Rijksdam afgesloten en eindelijk in Walcheren ingedijkt, tot eene modderige kreek gedaald, waarvan thans niets meer bestaat.

WAAL ('T), d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Tull-en-'t Waal*, ½ u. van Vreeswijk, aan de Lek, in eene zeer vruchtbare landouwe, vol schoone korenlanden en boomgaarden. Van den Lekdijk heeft men er een heerlijk uitzigt naar Vianen en over het

Land-van-Hagestein. Men telt er 40 h. en 330 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen korentevens pelmolen.

De Herv., die er 130 in getal zijn, behooren tot de gem. *'t Waalen-Honswijk.* De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, was vermoedelijk aan den H. Aartsengel Michael toegewijd. De inkomsten dezer kerk bedroegen in het jaar 1586 niet meer dan 17 gulden 70 cents. Daar was in deze kerk eene vikarij, welke bij beurte vergeven werd door den Graaf van Culenborg en den Heer van Vianen. In het jaar 1635 werd zij, benevens de vikarij van Honswijk, door den Graaf van Culenborg, vergeven aan Simon van Bloemendaal. De tegenwoordige kerk, in 1778 gebouwd, heeft een torentje op den voorgevel, hetwelk van de gesloopte kerk is blijven staan, doch is van geen orgel voorzien.

De R. K., van welke men er 200 telt, parochiëren te *Vreeswijk* en te *Schalkwijk.*

De dorpschool wordt gemiddeld door 40 of 50 leerlingen bezocht.

Tegenover dit dorp, midden in de Lek, lag vroeger een eilandje, waarop een steenoven en eenig geboomte stond, doch dit bestaat niet meer.

De kermis valt in den 4 Julij.

WAAL ('T), wild en moerassig kreupelbosch in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., gem. en 1 u. N. O. van *Roden*, ½ u. N. O. van *Roderwolde*, waaronder het behoort. Daarin staat meest elzen- en beukenhout.

WAAL (DE DOODE-), water in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, in de gem. *Ooy*, 20 min. N.O. van Nijmegen, tusschen den Ooysche-dijk en de Waal, die door eene kade daarvan is afgescheiden, doch waarop het door eene sluis uitwatert.

Het is onbekend of het eene oude bedding dier rivier is, dan of het door eene doorbraak ontstaan zij, doch het is eene aanmerkelijke watervlakte.

WAAL (DE GROOTE-), voorm. meertje in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Groote-Waal.

WAAL (DE KLEINE-), meer in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en even buiten de Westerpoort der stad *Hoorn*.

Dit meer is ontstaan door den watervloed van het jaar 1514 doch is voor een klein gedeelte, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 95 v. r. 59 v. ell., bedijkt. Het overige gedeelte dat nog water is en zich uitstrekt van de Kleine Waal tot de Groote Waal zal eene grootte van ongeveer 5 bund. beslaan. Men vangt daarin veel baars, snoek en paling.

WAAL (DE KLEINE), voorm. water, prov. *Zeeland*, dat uit de Schelde voortkomende in eene westelijke rigting tusschen Kolijnsplaat ter eener en beoosten Wijtvliet ter andere zijde doorloopende, zich in *het Vaal* ontlastte.

WAAL (DE ZWARTE-), voorm. water, prov. *Zeeland*. Zie Zwarte-Waal (de).

WAALBORG, landg. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm., kant. en 5 u. N. W. van *Assen*, gem. en 1 u. N. O. van *Roden*, 5 min. N. O. van *Roderwolde*, waartoe het behoordt, 2. u. Z. W. van Groningen. Sedert het jaar 1809 behoorde dit landg. aan den Groningschen Hoogleeraar in de regten Mr. S. Gratama, die er den zomertijd doorbragt.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ruim 30 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door de Heeren Mr. S. Gratama, President van het Provinciaal Geregtshof van Drenthe, te Assen, en Mr. M. S. Gratama, lid van de Arrondissements Regtbank te Groningen.

WAALDIJK (DE LINKER-) of Zuider-Waaldijk, dijk, prov. *Gelderland*, welke aan de Pruissische grenzen een begin neemt door Nijmegen, langs het Rijk van Nijmegen en het Land tusschen Maas en Waal, in eene meest westelijke rigting naar Dreumel loopt, waar hij zich met den Maasdijk vereenigt; van daar loopt hij vervolgens weder westwaarts, benoorden den Bommelerwaard en door Zalt-Bommel, tot bij zich bij Loevestein andermaal met den Maasdijk vereenigt.

Deze dijk brak bij den watervloed van Januarij 1820 onder *Kekerdom*, omtrent 2½ uur boven *Nijmegen*, door, en wel juist daar ter plaatse, alwaar de waterkeering voorheen tot overlaat had gediend. Deze doorbraak scheen in den beginne op twee plaatsen te zijn voorgevallen, doch werd door verruiming spoedig tot ééne gebragt, welke de wijdte had van 270 ell.

WAALDIJK (DE REGTER-) of de Noorderwaaldijk, dijk, prov. *Gelderland*, welke bij Herwen eenen aanvang neemt, van daar eerst langs het panderambt van Herwen, voorts langs de Betuwe, door Tiel en vervolgens langs den Tielerwaard tot aan Vuren loopt.

WAALENBURG, oud adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Walenburg. (1)

WAAL-EN-BURG, pold. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder*, gem. *Texel*, palende N. aan Eijerland, N. O. aan de schorren en slikken, O. en Z. aan het oudeland van Texel.

Tot het bedijken van dezen pold. werd in 1436 octrooi verleend, in 1488 werd zij alzoo bedijkt, doch in 1532 overstroomd zijnde, is zij in 1612 herdijkt. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 739 bund. 45 v. r. 16 v. ell. Daarin staan ongeveer 20 h. en een watermolen, aan eene voorm. kreek, welke in eene breede kolk uitloopt, die door eene sluis op de Oesterbedden uitwatert. Het polderbestuur bestaat uit zeven Leden.

WAAL-EN-HONSWIJK ('T), kerk. gem., prov. *Utrecht*, klass. en ring van *Wijk bij-Duurstede*. Deze gem. bestaat uit Tull-en-'t-Waal en Honswijk, en de buurs. Rietveld, die burgerlijk tot *Schalkwijk* behoort. Men heeft er ééne kerk te 't Waal en telt er 200 zielen, onder welke 86 Ledematen. De eerste, die in deze gem. nadat zij eerst eenige jaren door naburige Predikanten en ook door Proponenten bediend was, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Schotenus, (Leegescheuttel) die in het jaar 1610 herwaarts kwam en in het jaar 1614 naar Zegveld vertrok.

WAAL-EN KOOG, kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Alkmaar*, ring van de *Eilanden*. Men heeft er twee kerken, ééne te Waal en ééne te Koog en telt er 260 zielen, onder welke 120 Ledematen.

De eerste, die in deze combinatie het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Ds. Fecco Potter, die in het jaar 1810 herwaarts kwam en in het jaar 1814 naar Ouddorp c. a. vertrok.

---

(1) Eveneens zoeke men alle overige art. welke men elders Waa gespeld vindt en hier niet voorkomen op Wa.

WAALHEM, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie WALEM.

WAALRE, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en kant. *Eindhoven* (5 k. d., 24 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Gestel-en-Blaarthem, O. aan Aalst, Z. aan Valkenswaard, W. aan den Dommel, die haar van Dommelen, Riethoven en Veldhoven-en-Mereveldhoven scheidt.

Deze gem. bevat het d. Waalre, met de b. Hoogstraat en Bolksheuvel, benevens de geh. Heikant, Heuvel, Hulst en Loon en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1359 bund. 59 v. r. 64 v. ell., waaronder 600 bund. 44 v. r. 45 v. ell. belastbaar land, en telt 125 h., bewoond door 137 huisgez., uitmakende eene bevolking van 840 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene fabrijk van zwarte patroontaswas, eene ijzerdraadweverij, eene bierbrouwerij, een water-korenmolen, die tevens tot runmolen dient en een water-laken-vol- en oliemolen. De grond is over het geheel wel ter bebouwing geschikt, en op sommige plaatsen zeer goed, en levert op: rogge, haver, boekweit, onderscheiden keukengroenten en voederkruiden. Er zijn vele goede weiden aan den Dommel, en hier en daar eenige opgaande boomen en veel schaarhout en heggen.

De inw., die er op 4 na allen R. K. zijn, onder welke 630 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 4 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Valkenswaard-Dommelen-Waalre-en-Aalst*. — Men heeft in deze gem. éene school, welke gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem., welke vroeger tot de heerl. *Waalre-en-Valkenswaard* behoorde, maakt thans eene afzonderlijke heerl. uit, welke in eigendom bezeten wordt door den Heer J W. C. VAN VELDHOVEN.

Het d. WAALRE, van ouds ook WALRE, doorgaans in den omtrek WOLDEREN genoemd, was reeds bekend in de achtste eeuw en komt ook voor onder den naam van WADELRE of WADERLOE en op het jaar 726 onder de benaming van WADERLO en WADERLOCH; *Villa in pago Taxandria super flumine Duthmala* (een dorp in het landschap Taxandrie aan de rivier de Dommel) Het ligt 1½ u. Z. Z. W. van Eindhoven, tusschen de Tongelreep en de Dommel, op welke laatstgenoemde de beide watermolens, de Waalresche-molen en de Loondersche-molen gebouwd zijn. Dit dorp is niet fraai; de huizen staan er ver uiteen verspreid.

Na den vrede van Munster hebben de R. K. van WAALRE geen andere plaats gehad tot de gezamenlijke oefening van den godsdienst, dan de hulpplaats van de Achelsche kluis. Naderhand hebben zij, bij het dorp, eene schuurkerk gebouwd; doch in het jaar 1798 is de oude parochiekerk, ingewijd ter eere van den H. WILLIBRORDUS, tot het bezit en gebruik der R. K. wedergekeerd. Deze kerk is een middelmatig gebouw, zonder orgel, doch voorzien van eenen zwaren toren, welks spits in 1703 door eenen geweldigen storm omver geworpen is; thans ziet men, in plaats daarvan, eene vrij hooge en nette spits op dezen toren. De voormalige schuurkerk is thans afgebroken.

Het raadhuis is een gewoon gebouw, waaraan niets bijzonders vait op te merken.

Men heeft hier eene buitenplaats, het kasteel-van-Waalre geheeten. Zie dat woord.

De kermis valt in den eersten Zondag na den 15 Augustus.

WAALRE moest in 1543 aan den Gelderschen Overste MAARTEN VAN ROSSEM, die in de Meijerij-van-'s Hertogenbosch gevallen was, met Valkenswaard eene brandschatting van 900 gulden betalen.

Den 14 April 1661 werd de Predikant van WAALRE en *Valkenswaard*, als hij de gewone huisbezoeking voor de bediening des H. Avondmaals deed, op het kerkhof te WAALRE, door eene menigte R. K. inwoners, die aldaar eene bedevaart deden, geslagen en gewond. Hij klaagde daarover den Algemeenen Staten, welke den Heer van Waalre-en-Valkenswaard aanschreven, dat hij alle bedenkelijke naarstigheid aanwenden zoude, om de handdadigen te doen straffen. Hij kon daartoe de sterke hand van den Landdrost der Meijerij gebruiken. De Drossaard van WAALRE gaf, eenigen tijd hier na, den Algemeenen Staten kennis; » dat hij te vergeefs alles had aangewend, om die misda» digen te ontdekken. Hij had uit krachte van hun Hoog Mogenden » welbehagen van den jare 1657 geprocedeerd, om de schade den » Predikant toegebragt, door Schepenen te doen waarderen, en die » door de gemeente te laten voldoen, welke die op de boosdoeners kon » herhalen. De waardering was geschied, doch de Burgemeesters » hadden zwarigheid gemaakt, die te betalen; waarom hij een paard » van hen had afgepand en doen verkoopen. De Burgemeesters had» den van het vonnis van waardering, zich op Schepenen van 's Herto» genbosch beroepen, waarvan zij de beschrijfbrieven bekomen hadden, » met last, om het afgepande onder borgtogt terug te geven, op » eene boete van zes gulden daags. Dit streed tegen H. H. M. M. voorsz. » plakaat. Hij verzocht derhalve, dat zij geliefden Schepenen van » 's Hertogenbosch te gelasten, zich de kennisneming dier zaak niet » aan te trekken, en dat, indien Burgemeesters van WAALRE, over » de waardering bezwaard waren, zij dit den Algemeenen Staten zouden » voordragen." Deze zonden dit aan Schepenen te 's Hertogenbosch, om daarop hun berigt over te geven, hetwelk behelsde, dat het H. H. M. M. uit de overgezondene stukken blijken zoude, wie den aanlegger van dit werk geweest was. De Drossaard had te weeg gebragt, dat de Predikant het dezen vergeven, en ook beloofd had, den Heer van WAALRE en den Drossaard te verzoeken, dat hij vrijgesproken werd. De Burgemeesters van WAALRE leiden hieruit af, dat H. H. M. M. bevelen niet werden nagekomen, om dat zij, die de euveldaad gepleegd hadden, bekend waren, en de Drossaard hen niet strafte, zoo als hij had moeten doen, in plaats van de gemeente te bezwaren. Dus waren de Burgemeesters ten onregt overvallen, strijdig tegen het plakaat van het jaar 1657. Schepenen van 's Hertogenbosch hadden daarom de gewoonlijke beschrijfbrieven verleend, om dat, ingeval zich iemand, bij het gewijsde van nedergerigten, in buitensporigheden van plakaten, die ter hunner beslissing stonden, benadeeld vond, hij het gewone middel van beroeping mogt gebruiken. De zaak bleef hierbij; althans men vindt er niets meer van gemeld.

In het jaar 1746 heeft dit dorp buitengemeen veel door eene veepest geleden.

WAALRE (HET KASTEEL VAN-), buit. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en ruim 1¼ u. Z. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en 25 min. Z. ten W. van *Waalre*, aan den Dommel in een aangenaam en

boschrijk oord. Het is een groot en schoon, ouderwetsch gebouw, dat niet onaangenaam in zijne plantaadje en rondom in het water gelegen is. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 19 bund. 8 v. r. 70 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer JOHANNIS MAASAKKERS.

WAALRE-EN-VALKENSWAARD, voorm. heerl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en kant. *Eindhoven*; palende N. aan de gem. Gestel-en-Blaarthem, N. O. aan Aalst, O. aan den Tongelreep die haar van de gem. Heeze en Leende scheidt, Z. aan de Belgische gem. Achel, Z. W. aan de gem. Borkel-en-Schaft, W. aan den Dommel, die haar van Dommelen, Riethoven en Veldhoven-en-Mereveldhoven scheidt.

Deze heerl. bevatte vroeger de gem. Valkenswaard en Waalre en besloeg alzoo eene oppervlakte van 3514 bund. 95 v. r. 30 v. ell., waaronder 1310 bund. 68 v. r. 18 v. ell. belastbaar land. Men telt er 342 h., bewoond door 369 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2090 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er 5 leerlooijerijen, 2 lijmziederijen, 3 bierbrouwerijen, 1 fabrijk van zwarte patroontaswas, 1 ijzerdraadweverij, 2 water-olie- en 2 water-korenmolens, van welke de eene tevens tot run- en volmolen dient en 1 water-laken-vol- en oliemolen.

De R. K., die er 2050 in getal zijn, maken de par. van Valkenswaard en Waalre uit. — De Herv., van welke men er ruim 40 telt, behooren tot de gem. *Valkenswaard-Dommelen-Waalre-en-Aalst*.

Men heeft in deze voorm. heerl. 3 scholen, als: twee te Valkenswaard en ééne te Waalre, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 260 leerlingen bezocht worden.

Zekere ANSILBALDUS zoon van HILDEBALDUS, gaf zijne bezittingen te WAALRE (waaronder destijds Valkenswaard mede begrepen was) aan den H. WILLIBRORD, den eersten Bisschop van Utrecht, die ze weder met alle zijne goederen, bij zijnen uitersten wil, naliet aan de Abdij van Echternach, welke de allodiale (eigene vrije) grondheerlijkheid, vele cijnsen en leenen aldaar heeft bezeten, tot hare vernietiging op het laatst der vorige eeuw toe, waaronder het leen van den watermolen met aanhoorende goederen, die nog in onderscheidene brieven van de veertiende eeuw genoemd worden: *Sinte Willibrorder Eigen*, en het dorp heet daarin nog WADERLE. Onverminderd de grondheerlijkheid der Abdij, werd de heerl., bestaande in het hoog, laag en middelbaar Regtsgebied, bij eenen afzonderlijken Heer bezeten, en van den Hertog van Braband ter leen gehouden. Waarschijnlijk moet men den oorsprong daarvan hier in zoeken, dat de geestelijken, tot het uitoefenen van regtsgebied, iemand, onder den naam van Advocaat, moesten stellen. Denkelijk nu heeft de Abt van Echternach daartoe den Hertog van Braband ten eenigen tijd verzocht en gesteld, en deze heeft weder zijne advocatie aan eenen Edelman ter leen uitgegeven; of wel de Abt heeft eenen Edelman tot Advokaat gesteld, en deze zijne advocatie aan den Hertog opgedragen, en weder ter leen ontvangen. Dit leen is bezeten geweest, bij het geslacht van ROTSELAAR, uit hetwelk het, bij koop, in 1551 is overgegaan in dat van VAN DER CLUSEN, dat het weder in 1772 verkocht. In het begin dezer eeuw werd deze heerl. bezeten door Vrouwe CORNELIA ARNOLDINA REPELAER; thans is zij in twee afzonderlijke heerl., *Waalre* en *Valkenswaard* gescheiden.

WAALRE-MOLEN of WAALRESCHE-MOLEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 1¼ u. Z. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en ¾ u. N. O. van *Riethoven*, aan den Dommel nabij den water-laken-vol- en oliemolen waarvan het geh. zijnen naam ontleent; met 2 h. en 20 inw.

WAALSCHE-WETERING (DE), waterloop in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. *Tull-en-'t Waal*, welke met ééne noordelijke rigting naar de Schalkwijksche-wetering loopt en zich daarin ontlast.

WAALSDORP, landg. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ¼ u. N. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, 1¼ u. Z. W. van *Wassenaar*.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 90 bund 34 v. r. 55 v. ell., en worden in eigendom bezeten door den Heer CAREL EMMANUEL Baron VAN TUYL VAN SEROOSKERKEN, woonachtig te 's Gravenhage.

WAALSDORP (DE VLAKTE VAN), duinvallei, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, 1¼ u. Z. W. van Wassenaar.

Deze duinvallei, welke eene oppervlakte beslaat van 24 bund. 82 v. r. 76 v. ell., en reeds vroeg in het najaar drassig kan zijn, is meest begroeid met gras en dient tot proefveld en voor de practische oefeningen der artillerie. Daarin wordt door de daarbij woonachtige landlieden eenig hoornvee geweid.

WAALWETERING (DE), waterleiding op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie WETERING (DE).

WAALWIJK, kant., prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, palende N. aan het kant. Heusden, O. aan de kant. 's Hertogenbosch en Boxtel, Z. aan het kant. Tilburg, W. aan het kant. Oosterhout.

Dit kant. bevat de volgende 11 gem.: Waalwijk, Baardwijk, Besoijen, Capelle, Drunen, Loon-op-Zand, Nieuwkuik-en-Onzenoord, Sprang, Vlijmen, Vrijhoeven-Capelle en Waspik. Het beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 17,028 bund. Men telt er 3086 h., bewoond door 4281 huisgez., uitmakende eene bevolking van 22,000 inw., onder welke velen in het maken van de zoogenaamde Langestraatsche schoenen hun bestaan vinden; terwijl de overigen meest van den landbouw, veeteelt en melkerij leven. Ook wordt er veel hooi gewonnen, dat zeer gezocht is.

WAALWIJK, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk* (9 k. d., 4 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de Oude-Maas en de gem. Drongelen-Hagoort-Gansoijen-en-Doeveren, O. aan Baardwijk, Z. aan Loon-op-Zand, Z. Z. W. in eene punt of hoek aan Sprang, W. aan Besoijen.

Deze gem. bevat eenen Binnenpolder en eenen Buitenpolder (zie de volgende art.), verder het vl. Waalwijk en eenige afgelegene huizen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 667 bund. 26 v. r. 15 v. ell., waaronder 665 bund. 97 v. r. 16 v. ell. belastbaar land, en telt 250 h., bewoond door 550 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3100 inw., die meest in landbouw, veeteelt, hooibouw, handel in graan en allerlei benoodigdheden, alsmede in scheepvaart hun bestaan vinden. Ook heeft men er 2 windkoren- en schorsmolens, 5 bierbrouwerijen, 1 azijnmakerij, 19 leerlooijerijen, 2 hoedenfabrijken, 1 waschbleekerij, 1 touwslagerij en een aantal schoenmakerijen De grond is hier zeer verschillend, in het Noorden klei

en in het Zuiden zandgrond, gemiddeld echter vruchtbaar Men teelt er: tarwe, gerst, rogge, haver, boekweit, vlas, hennep, koolzaad, erwten, boonen, aardappelen, wortelen, knollen, beetwortelen, veel hooi enz., alles van goede hoedanigheid.

De R. K., die er 2770 in getal zijn, maken met die van *Besoijen*, *Hagoort*, *Zuidewijn-Capelle*, *Drongelen*, en *Gansoijen*, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Geertruidenberg*, behoort, en 3900 zielen, onder welke 2700 Communikanten telt, en door eenen Pastoor en twee Kapellaans bediend wordt. De R. K. van Waalwijk en daarmede vereenigde plaatsen zijn sedert de Reformatie door éénen Pastoor, met eenen medebedienende Kapellaan, bestuurd tot in het jaar 1837, toen er een tweede Kapellaan is bijgevoegd. De pastorij is van het jaar 1212 aan de abdij van Tongerloo gekomen en werd sedert door geordende Priesters bediend tot in het jaar 1826, toen de bediening aan wereldlijke geestelijken overging. Die van *Besoijen* verkregen, den 13 Junij 1731, bij oogluiking of toelating der Staten van Holland, vergunning om door eenen Pastoor bestuurd te worden; en de Prelaat van Tongerloo verkreeg den 19 Maart 1733, van de zelfde Staten, verlof, om er eenen Pastoor en Kapellaan, geordende Priesters of Kanunniken van zijne abdij, te plaatsen, want *Besoijen* en de andere plaatsen behoorden tot in het begin dezer eeuw tot de provincie Holland, terwijl Waalwijk ten alle tijde onder Staats-Braband was. Hieruit volgde, dat ieder Priester die er geplaatst werd, bij beide de Staten, zoo algemeene als die van Holland, moest geadmitteerd of toegelaten worden, zoodat er bij elke vakatuur tot verkrijging van eenen Priester meer tijd en moeite moest besteed, en veel zwaarder onkosten gedragen worden, dan in andere plaatsen.

De Herv., die men er 290 telt, onder welke ongeveer 170 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Heusden*, ring van *Grevelduin-Capelle*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hieronymus de Vries, die den 21 Augustus 1648, door een en twintig Predikanten, van Westmaas herwaarts beroepen werd, want de eerste Predikanten werden door de klass. van 's Hertogenbosch beroepen, thans geschiedt het beroep door den kerkeraad. Aan Jacobus Daesvos, hier beroepen in 1687 en † in 1732, werd in het eerstgenoemde jaar, Hagoort mede ter bediening gegeven, doch in 1756 werd Hagoort weder van Waalwijk afgenomen en bij *Meeuwen* gevoegd.

De 2 Evangel. Luth., die er wonen, behooren tot de filiale gem. van *Heusden*. De 30 Isr., welke men er aantreft, behooren tot de bijkerk te *Besoyen*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: eene algemeene Nederduitsche school met meer dan 200 scholieren; het opvoedingsgesticht van den Heer Wassen met 50 kost-leerlingen en even zoo vele andere en het Gesticht der zusters van liefdadigheid, opgerigt in het jaar 1844, dienende tot opvoeding voor jonge Jufvrouwen, tot onderwijs voor meisjes in de taal en handwerken en tot bewaarschool. Het wordt bestuurd door 14 zusters en heeft meer dan 200 leerlingen.

Deze gem. is eene heerl., welke door Wenceslaus van Bohemen en zijne gemalin Johanna Hertogin *van Braband*, in 1364, eerst verkocht is, onder voorwaarde, dat de Heer van Brederode, die er eigenaar van werd, in deze plaats, geen kasteel, hetwelk naar de gewoonte van die tijden, den

naam en het gebruik eener burg of sterkte, zou gehad hebben, zou mogen stichten. Het schijnt daaruit oorspronkelijk dat de Heeren of Vrouwen van WAALWIJK tot heden, binnen die plaats, geene heerenhuis bezeten hebben. Zij hadden, des niet te min alle heerlijke regten; uitgezonderd de Opperheerschappij, en gemeene Lands lasten. WILLEM VAN BREDERODE komt in 1387 en JAN VAN BREDERODE in 1400 als Heer van WAALWIJK voor. Daarna is deze heerlijkheid achtereenvolgende gekomen aan de geslachten van WILLESTIJN, VAN DER MERWEDE, VAN DRONGELEN, VAN RANST, MILLING, VAN LEERDAM en eindelijk in dat van LE LEU DE WILHEM, waarin het tot nu toe verbleven is, zijnde thans Ambachtsvrouwe van WAALWIJK, Vrouwe PAULINA MARIA CONSTANTIA LE LEU DE WILHEM, douairière van den Heer LOUIS THEODOOR DE FORESTIER.

Het vlek WAALWIJK, in vroeger tijden WALEWYCK en WAELWYC, ligt ruim 3½ u. W. van 's Hertogenbosch, 1½ u. Z. W. van Heusden, 3 u. N. van Tilburg, 4 u. Z. van Gorinchem, 5 u. N. O. van Breda.

Bij eenen brief van Dingsdag na St. Lucia (13 December) 1303, verleende JAN II, Hertog *van Braband*, aan deze plaats gelijke vrijheid, als de steden Leuven en 's Hertogenbosch hadden, en daarbij wordt de plaats reeds *stede en vrijheid* genoemd; en werden ook Schepenen aldaar bevoegd verklaard, om over misdaden regt te spreken.

In 1409 kregen de ingezetenen van WAALWIJK van WILLEM VI, Graaf *van Holland*, vrijheid van de Hollandsche tollen.

In 1726 werd aan WAALWIJK toegestaan de plaats te bestraten; en in 1729 werd aan dit dorp octrooi verleend tot het heffen van straat- of weggeld daarop.

Het was een der voornaamste dorpen in de Langestraat, die, door den St. Elizabeths vloed, den 19 November 1421, overstroomd en zeer geteisterd zijn geworden. Het gevoelen echter, dat deze Langestraat, daar ter plaatse, meer noordelijk zoude geloopen hebben, is van allen grond ontbloot, en schijnt op bloote gissingen te berusten. De overoude kerken van WAALWIJK en *Baardwijk* en de verdere oude gebouwen, zoo hier als te *Besoijen* gevonden wordende, bewijzen met de ligging en den aard van den grond, dat de straat nooit is verlegd geweest, en er zijn ook nimmer grondslagen van huizen gevonden, welke redelijker wijze tot die gedachten aanleiding zouden hebben kunnen geven. Thans is WAALWIJK, een aanzienlijk vlek, waarvan de huizen, ter wederzijden van eene regte en breede keistraat, naast elkander gebouwd staan, ter lengte van ¾ u. gaans; doch doordien de huizen van Besoijen, westwaarts onafgescheiden en in de zelfde strekking daarop volgen, zoo doet het zich voor, als eene lengte van bijna ¼ uur gaans te hebben. Oostwaarts volgen onmiddellijk die van Baardwijk, doch in eene meer bogtige rigting, zoodat deze geheele behuisde streek eene lengte van ¾ uur gaans heeft. — In de kom van het vlek WAALWIJK telt men 220 h. en 2900 inw. Het heeft door eene haven, welke 2600 ell. lang is, gemeenschap met het Oude-Maasje, waarover hier eene brug plagt te leggen, die echter reeds in het jaar 1473 weg was, en later door een pontveer vervangen is. Den 19 Januarij 1789 is evenwel aan de Heeren van WAALWIJK en Gansoijen, octrooi vergund tot het leggen van eene brug over het Oude-Maasje, zijnde er toen oostwaarts tegenover Gansoijen eene houten brug gelegd, welke gemeenschap met het Land-van-Heusden heeft. Door den geheel voltooiden straatweg, tusschen 's Hertogenbosch en het Raamsdonksche

veer, en den nieuwen keiweg tusschen Tilburg en Besoijen, is hier veel doortogt en bedrijvigheid ontstaan.

Vermits WAALWIJK en *Besoijen*, reeds in vroegere tijden maar één kerspel hebben uitgemaakt, staat de kerk, die zij destijds met elkander gemeen hadden, op het westeinde dezer plaats, aan de landscheiding tusschen die beide dorpen. Deze kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. JOHANNES *den Dooper* was toegewijd, en sedert het jaar 1648 in het bezit der Hervormden is, is een ruim en luchtig kruisgebouw, prijkende met een net en welluidend orgel, dat in het jaar 1823, ter vervanging van het oude, door de edelmoedigheid van den Heer Mr. JOHANNES PETRUS SCHOLTE en zijne echtgenoote, Vrouwe ARNOLDINA MARIA FRIJLINK geschonken is, en den 19 Mei van dat jaar werd ingewijd. Deze kerk is in drie verschillende tijdperken gebouwd, zoo als duidelijk te zien is aan den bouwtrant. Het schip met een deel van kruis en koor, behoort tot den Heidensche tijd; de zijpanden tot dien der middeleeuwen en de laatste uitzetting tot dien van de weder herleving der bouwkunst. Op eenen hoeksteen daarvan, ziet men de jaartallen 1549 en 1574 ingesneden. Aan de westzijde der kerk vindt men nog de grondslagen van eenen grooten toren, die aan de grenslijn van de gem. Besoijen raakte, en vermoedelijk door, of ten gevolge van den St. Elisabeths vloed gevallen of vernield is. Deze is vervangen door eenen fraaijen toren, die midden op het kruis der kerk staat, op vier pilaren rust, vrij hoog en spits is, en eenen houten omgang heeft met eene balie en boven aan eenen grooten knop of peer.

De parochiale kerk is vroeger leenroerig geweest aan den leenhove van WAALWIJK, en sedert 1648 is de Herv. gemeente, in hare Kerkmeesters, met dit leengoed verlijd geworden, telkens bij het overlijden van den sterfman, welke gewoonlijk uit eenen der regerende Kerkmeesters der Hervormden werd aangesteld. De R. K. gemeente heeft meermalen, onder anderen in 1789 en 1818, getracht de parochiale kerk weder in bezit te krijgen; doch deze hare poging mislukte gedurig, en blijft de Herv. gemeente thans in het ongestoorde bezit van haar nu sedert jaren bezeten kerkgebouw.

In het midden van het vlek staat een aanzienlijk kerkgebouw, ten dienste van de R. K., dat in de jaren 1827—1829 geheel nieuw is opgetrokken. Deze kerk, aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd, heeft eenen sierlijken koepeltoren en prijkt inwendig met een orgel en drie altaren. Het gebouw heeft een voorplein, door een ijzeren hek afgesloten. Vroeger namen de R. K. hunne godsdienst waar in eene schuurkerk, die in het midden van het vlek stond, en thans is afgebroken.

WAALWIJK bezat eertijds een klooster van Geestelijke Maagden van de orde van den H. AUGUSTINUS, toegenaamd Nazareth. Zie dat woord.

Te WAALWIJK was van ouds een Zieken-Gasthuis gesticht, hetwelk sedert lang vernietigd is. De oude kerk er van diende later tot een Raadhuis of Huis der gemeente. Het was een schoon gebouw, met eene toren en eene slaande klok, doch is door den brand in 1825 vernield en niet weder opgebouwd.

Er was hier vroeger een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 15 Januarij 1821 was opgerigt, doch dit heeft sedert eenige jaren opgehouden te bestaan. Thans echter is men weder werkzaam een ander, onder den naam het Departement *Langestraat*, op te rigten, hetwelk den 9 November van dit jaar (1848) te Sprang zijne eerste vergadering zal houden.

Men heeft er zes groote jaarmarkten, van welke de eerste gehouden wordt den eersten Woensdag in de Vasten; de tweede den tweeden Vrijdag na Paschen; de derde den tweeden Woensdag na Pinksteren; de vierde Woensdag na Maria *Geboorte;* de vijfde Donderdag na den eersten October en de zesde Vrijdag na 8 November. De kermis valt in den tweeden Zondag in Julij, en duurt acht dagen. Ook is er des Vrijdags eene aanzienlijke weekmarkt, waarop eene groote menigte rundvee wordt te koop gebragt, welke markt reeds sedert 1516 bestaat, want den 15 October van dat jaar, werd den Heer en ingezetenen van Waalwijk vergund eene week- en jaarmarkt te houden. Er is mede eene korenbeurs, waarop veel verhandeld wordt.

Waalwijk is de geboorteplaats van Alipius van Veen, die over het kanonnieke regt geschreven heeft † in 1713.

In het jaar 1304 trok Nikolaas, Heer *van Putten-en-Strijen*, die de Brabanders uit Holland verdreven had, naar Waalwijk. Vóór die plaats lag eene schans, welke door de Hollanders bezeten was geweest, maar door de Brabanders was vermeesterd. Putten tastte die schans aan, nam die stormenderhand in, overweldigde Waalwijk en stak het in brand.

Te Waalwijk was het, dat de Remonstranten, in den jare 1619, na hunne veroordeeling op de Dordrechtsche Synode en hunne verbanning door 's Land Overheid, eene eerste schuilplaats vonden onder oogluiking van den R. K. Bisschop, en dat ook Hugo de Groot zijn metselaarspak aflegde, waarmede hij uit Gorinchem gevlugt was, ten einde zijne gevangenis met eene ballingschap te verwisselen.

Den 28 Mei 1730 barste over Waalwijk, Gansoijen, Drongelen en Eethen, een verschrikkelijk onweder van donder en bliksem los, vergezeld met geweldig zwaren hagel, die al het gewas op het veld ter nedersloeg. De glazen der huizen aan de west- en zuidzijde van Waalwijk werden ingeslagen. Alomme werd de noodklok getrokken. Het vee liep uit de weiden, en toen het weder een uur geduurd hebbende een weinig bedaarde, vond men vele paarden in de slooten liggen.

In 1748 hield Willem IV, Prins *van Oranje*, aldaar eenigen tijd zijn hoofdkwartier.

In 1755 ontstond er te Waalwijk eenen fellen brand, waardoor vele huizen werden verteerd.

Keizer Napoleon bezocht deze plaats in het jaar 1811 en overnachtte aldaar.

Den 25 Junij 1824 werd Waalwijk weder door eenen zwaren brand geteisterd, waardoor 51 huizen en 4 schuren aan kolen gelegd werden. Uit eigene middelen en ondersteund door aanzienlijke inzamelingen, werd het spoedig weder hersteld en met een aantal goede en fraaije huizen bebouwd.

In den nacht tusschen 31 December 1843 en 1 Januarij 1844 brak er te dezer plaatse weder een brand uit, waardoor drie huizen zijn in de asch gelegd, en nog eens in dat zelfde jaar werden er weder vier huizen door den brand vernield, doch ook deze werden spoedig weder herbouwd.

WAALWIJK, bij verbastering Walik genoemd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 2½ u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en 10 min. W. van *Riethoven;* met 14 h. en ruim 70 inw.

WAALWIJK (BINNENPOLDER-VAN-), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Waalwijk;* palende N. aan den Buiten-polder, O. aan den Binnenpolder-van-Baardwijk, Z. aan den

Meerdijk en de gem. Loon-op-Zand en Sprang, W. aan den Binnenpolder-van-Besoijen.

Deze pold., waarvan de tijd van bedijking onbekend, doch de Kapitale of Winterdijk in 1827 verhoogd en verzwaard is, en waarin ook het dorp Waalwijk gelegen is, ligt binnen den ringdijk van de Langestraatsche-Binnenpolders, en is aan de zuidzijde aanmerkelijk hooger dan aan de noordzijde. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 288 bund. 55 v. r. 46 v. ell., met inbegrip van het dorp Waalwijk, wordende de lasten gedragen door de eigenaren der landen en van de gebouwde eigendommen volgens de kadastrale huurwaarde. Men telt daarin 250 huizen, waaronder 55 boerderijen, en hij wordt door drie steenen sluisjes, door den Buitenpolder-van-Waalwijk, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast; de benedenste sluis ligt nabij de haven, is wijd 1,41 ell., hoog 0,94 ell. en voorzien van twee vloed- en eene ebdeur; de middelste, achter de R. K. pastorie gelegen, is wijd 0,68 ell., hoog 0,64 ell. en voorzien van twee vloeden eene ebdeur; de derde of bovenste, nabij de Putsteeg, is wijd 0.70 ell., hoog 1,25 ell. en voorzien van twee vloed- en een ebdeurtje. De hoogte van het zomerpeil is 0,20 ell. boven A. P. De hoogte der dijken 4,20 à 4,60 ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen President en twee Leden.

WAALWIJK (BUITEN-POLDER-VAN-), onbehuisde pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Waalwijk*; palende N. aan het Oude-Maasje, O. aan den Buitenpolder van Baardwijk, Z. aan den kapitalen of winterdijk van den Binnenpolder van Waalwijk, W. aan de haven van Waalwijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 357 bund. 13 v. r. 45 v. ell. met de kaden. De lasten worden naar de kadastrale opbrengst gedragen. Hij heeft 4 steenen sluizen. De sluis aan het boveneind der haven van Waalwijk, wijd 0,60 ell. en voorzien van eene vloed- en ebdeur; eene niet overwelfde sluis op de Hooigracht, wijd 1,80, hoog 1,88 ell., voorzien van eene vloeden ebdeur, en aan de binnenzijde van sponningen voor een regel schotbalken; de niet overwelfde Rijkssluis, dienende speciaal tot ontlasting van het water van de Baardwijksche overlaat, wanneer de kaden beloopen zijn, wijd 3,14, hoog 2,40 ell., voorzien van een paar puntdeuren en schotbalksponningen binnen en buiten de deuren, benevens eene sponning voor eene schuif aan de binnenzijde, en eene niet overwelfde sluis bij de Gansoijensche brug, wijd 1,40, hoog 1,92 ell., voorzien van eene vloeddeur en een paar sponnningen voor eene schuif. Deze sluizen wateren uit op de haven van Waalwijk en verder op het Oude-Maasje, doch de sluis bij de Gansoijensche brug onmiddellijk op het Oude-Maasje.

De eerste dezer sluizen is in 1826 ter vervanging van eene aldaar bestaan hebbende houten sluis, gelegd, en grootendeels door den Binnenpolder-van-Waalwijk, voor een kleiner deel door het dorp Waalwijk, en voor het kleinste deel door den Buitenpolder bekostigd. Deze sluis dient voornamelijk voor de uitwatering van den Binnenpolder, doch ook tot inzetting van versch water voor Waalwijk en in den Buitenpolder. De niet overwelfde Rijkssluis is in 1801, van wege het Rijk, door de Administratie van den Waterstaat, gelegd, voor 8674 guld., de onderhoudskosten worden ook door 's Rijks schatkist gedragen.

In dezen polder zijn de landen aan de Zuid- of dijkzijde gelegen, doorgaans iets hooger dan die aan de noordzijde. De hoogte van het zomerpeil 1,05 ell. boven A. P., de hoogte der dijken is 1,80 en 1,90 ell. boven. Het polderbestuur bestaat uit vijf Leden.

WAAR (HET), geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. N. W. van *Winschoten*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Zuidbroek*, gedeeltelijk gem. en 1 u. N. ten W. van *Scheemda*, ½ u. N. W. van *Nieuw-Scheemda*, waaronder dit gedeelte kerkelijk behoort, gedeeltelijk gem. en ½ u. Z. W. van *Nieuwolde*, ter plaatse, waar het Oudediep zich met het Zijldiep vereenigt.

Men telt er 55 h. en ruim 450 inw.; als 49 h. en 420 inw. onder *Nieuw-Scheemda*, 6 h. en ruim 30 inw. onder *Nieuwolde*.

Het Waar is een aangenaam en fraai gelegen gehucht, met eenen houtzaag-, pel- en korenmolen en eene school, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt. — Onder de inw. telt men vele Doopsgezinden, die hier eene fraaije, in het jaar 1839 gebouwde kerk hebben, welke tot de gem. *Noord-broek-en-Nieuw-Scheemda* behoort.

WAARD (DE), eil. in het IJ, prov. *Noord-Holland*. Zie Jan-Rebelle-Eiland.

WAARD (DE), pold. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hof-Ambacht;* palende N. aan Bergenoort, O. aan de Lie, Z. aan het Vuilrak, W. aan het Noorder-Spaarne.

Deze pold., welke waarschijnlijk in de vijftiende of zestiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 194 bund. 59 v. r. 10 v. ell. schotbaar land; telt 7 h., waaronder 2 boerderijen, en eene schulpkalkbranderij, en wordt door eenen watermolen, op het Spaarne van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester en drie Poldermeesteren.

In de Waard wordt 's zomers veel hooi gewonnen, maar 's winters staat hij meestal, gelijk de uiterwaarden der rivieren, onder water.

WAARD (DE), streek lands in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Ruigezand.

WAARD (DE), pold. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Waard-polder.

WAARD (DE), naam, welken men in de wandeling geeft aan den Heer-Hugowaard, prov. *Noord-Holland*. Zie Heer-Hugowaard.

WAARD (DE), streek gronds in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, tusschen den Oude- en den Nieuwe-Rijn besloten. Een gedeelte dezer gronden is bij de uitlegging der stad Leyden, daarin opgenomen en behoort dus thans tot de gem. *Leyden*, het overige dat nog buiten de stad ligt tot de gem. *Leyderdorp*.

WAARD (DE), zandbank in het Noorden van de *Zuiderzee*, zijnde het zuidelijk gedeelte der droogte, welke zich van Vlieland, zuidwaarts uitstrekt tot voor den oostelijken wal van Texel, alwaar het ten W. door de Pan, ten Z. door de Texelstroom en ten O. door het Oude-Vlie bespoeld wordt.

Deze zandbank is rijk aan oesters, die hier in de maand Maart worden opgevischt en daarna in putten tot September en October gespeend worden.

WAARD (DE BEMUURDE), geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Bemuurde-waard (1).

---

(1) Eveneens zoeke men de overige, met Waard zamengestelde namen, op de woorden van onderscheiding.

WAARD (DE HEDELSCHE-), uiterwaard in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en kant. *'s Hertogenbosch*, gem. *Empel-en-Meerwijk*; palende W. N. en O. aan de Maas, Z. aan den Empelsche-dijk.

Deze uiterwaard is aan de zijde van de Maas meestal door den hoogen oever als bekaad te beschouwen. Aan de noordzijde van de Dieze is hij, ingevolge dispositie van den Minister van den Waterstaat en de Publieke Werken, d. d. 5 Junij 1818, bekaad ter hoogte van 0,785 ell. boven het nulpeil te Crevecoeur, d. i. 4,894 ell. boven A. P.

In den zuidwestboek van dezen waard ligt het fort Crevecoeur, en tegen den Maasdijk staan daarin twee huizen, waaronder eene boerderij Treurenburg (zie dat woord). Overigens is het best weiland, dat doorsneden wordt door den, in aanleg zijnde, grooten weg van 's Hertogenbosch naar Utrecht, die ten noordwesten van dezen waard, door het Hedelsche-pontveer over de Maas gaat.

De Hedelsche-waard watert uit op de Dieze, door eenen houten duiker, wijd in den dag 0,50 en hoog 0,60 ell., voorzien van eene schuif, en staat onder het bestuur van de eigenaren, zijnde de Heeren Jonkh. van Thye Hannes en van Meerwijk.

WAARD (HET HUIS-TE-) of het Huis-de-Waart, voorm. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ¼ u. O. van *Leyden*, gem. en 5 min. N. ten W. van *Leyderdorp*, op de scheiding van den Ouden en den Nieuwen Rijn, aan de oostelijke punt van *de Waard*.

Dit h., dat een adellijk leen was, is ten tijde van het beleg van Leyden, onder Jan van Beijeren, omstreeks het jaar 1420 in brand gestoken en sedert ten gronde toe gesloopt. De grond, waar het gestaan heeft, dient thans gedeeltelijk tot bouwland.

WAARD-DIJK, dijk in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. *Grijpskerk*, in eene west-noordwestelijke rigting van Krommezijl naar Munnekezijl loopende.

Achter of ten Noorden van dezen dijk liggen de Waardster-uiterdijken en het Ruigezand, zijnde sedert het laatst der voorgaande eeuw mede ingedijkt. Langs de Waard-dijk staan aanzienlijke boerderijen, behoorende aan welgestelde, daarop wonende landbouwers.

WAARDE, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Waarde-en-Valkenisse*; palende N. W. aan de heerl. Kruiningen, N. O. aan de Krabbendijksche-vliet, die haar van Krabbendijke scheidt, O. aan Valkenisse, Z. en Z. W. aan de Honte of Wester-Schelde.

Deze heerl. bestaat uit den Polder-van-Waarde en den Westveer-polder, benevens een gedeelte van den Oud-Krabbendijksche-polder; bevat het d. Waarde en eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 794 bund. 56 v. r. 35 v. ell., waaronder 749 bund. 49 v. r. belastbaar land; telt 95 h., bewoond door 108 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 500 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen houten korenmolen.

De inw., die er, op 2 huisgez. na, allen Herv. zijn, maken met die van *Valkenisse* en een gedeelte van *Gawege*, eene gem. uit, welke ongeveer 580 zielen, onder welke 250 Ledematen, telt, en tot de klass. van *Goes*, ring van *Kruiningen*, behoort. Reeds vroeg is hier voor de oefening van de Hervormde leer gezorgd. De eerste Leeraar, waarvan gewaagd wordt, was Guillelmus Camerlinck, nadat Petrus de Monier,

den 2 Februarij 1583, en Nicolaas Maas, den 2 Mei daaraanvolgende, vruchteloos beroepen waren. Camerlinck kwam hier in October 1583 en stierf den 3 Julij 1589, kort na het verbranden der kerk. Hij werd in Mei 1590 opgevolgd door Johan de Prince.

De 2 R. K. huisgezinnen, welke hier wonen, parochiëren te *Goes*

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Men weet niets zekers te zeggen omtrent de naamsoorsprong van deze heerlijkheid. Het woord *waarden* beteekent voorlanden van loopende rivieren, ook laag land, buitendijks aan het water liggende en met hout of geboomte beplant. Dit op deze heerlijkheid toegepast, zoude bewijzen, dat Waarde, zoo al niet uit de vooroevers der Honte geboren, dan toch eenen anderen stroom in zijne nabuurschap moet gehad hebben, welks voorgronden, bedijkt zijnde, een heerlijk goed hebben doen ontstaan. Aangezien er evenwel andere plaatsen van dien naam zijn, waarop dit niet toepasselijk is, blijft het onbeslist waaraan men de herkomst van dezen naam moet toeschrijven; misschien zoude men bij de Noormannen of Denen gelijke benamingen kunnen vinden.

Is de naamsoorsprong dezer heerl. in de oudheid bedolven, niet minder haar eerste aanvang of bestaan. Het eenige dat men weet is, dat zij tusschen de Honte en Hinkele lag, ten Z. van welken laatsten stroom zij was opgewassen en dat hier oudtijds, regt tegenover de kerk, een kasteel te vinden was, hetwelk het stamhuis der oude Edele van Waarde geweest is. De plaats, waar het gestaan heeft, wordt nog de Kasteelberg genoemd en is als vroon bekend. Als men aldaar ploegt of spit, worden er nog steeds steenen gevonden, en men kan duidelijk bespeuren, dat het van eene gracht is omringd geweest. Aan den buitenkant van deze gracht is, in 1847, bij het graven van eenen put, ruim een paar ellen diep onder den grond, een gave oud Frankische pot gevonden, welke thans in het museum te Middelburg bewaard wordt. Daar nu geene overleveringen noch eenige aanteekeningen leeren, hoe dit kasteel zijn ondergang gevonden heeft, evenmin als wie de stichter er van geweest is, gist men, of het niet dit Waarde zou wezen, hetwelk Melis Stoke zegt, dat Graaf Willem III, anders Koning Willem genaamd, in het jaar 1247 belegerd en ingenomen heeft. Mag men verder gissen, dan zullen de Vlaamsche oorlogen, waarvan Zuid-Beveland zoo dikwijls het tooneel was, hier den geheelen ondergang van het kasteel voltooid en niets dan de gedachtenis daarvan overgelaten hebben. Stelt men, dat het kasteel in het jaar 1247 reeds kan belegerd zijn geweest, dan moet zijne stichting en het aanwezen van het dorp veel vroeger aanvang genomen hebben.

Het is zeker, dat oudtijds deze heerl. een adellijk geslacht had, van welke het den naam ontleend of daaraan gegeven heeft. In het jaar 1251 sloot Jan van Waerde, Zeeuwsch Edelman, een verdrag met den Abt en het convent van Duinen, nopens het land van Waarde, dat hij van gemelden Prelaat ter leen hield, liggende in het land van *Schoudee*, *Heekelinge*, *Honte* en *Hinkelinge*. In de registers van Holland wordt op 1322 eene acte gevonden van Jan van de Weerde, bij welke hij belooft den Graaf van Holland en Zeeland te wille te wezen voor alle zulke 24 gemeten (ruim 11 bund.) lands, als hij hem in eigendom gegeven had. Hendrik van de Weerde Jansz. staat mede begrepen in den zoen van Borssele, van het jaar 1358. In den

originelen beschrijfbrief der Edelen van Zuid-Beveland, van 1498, was ook BOUDEWIJN VAN DE WEERDE begrepen, die onder de leenmannen en mansmannen van Zeeland, in het jaar 1474, Hertog KAREL VAN BOURGONDIË in den oorlog moest dienen met vier vechtenden te voet, gelijk ADRIAAN VAN DER WAERDE met éénen vechtende te voet doen moest. JOOST en BOUWENS VAN DE WAERDE, gebroeders, leefden ten jare 1542, en bezaten in Noord-Monster, Nieuwerkerk en Baarsdorphouck 15 gemeten 150 roeden (7 bund. 1 v. r. 69 v. ell.) tienden. MAARTEN VAN DE WEERDE wordt vermeld in het jaar 1550 en wederom eene MAARTEN VAN DE WEERDE, waarschijnlijk de zelfde, den 19 Maart 1595 gestorven, die de vader was van MARINUS VAN DE WEERDE, overleden den 15 Februarij 1632 en begraven met de volgende acht kwartieren: WEERDE, *Baersdorp*, *Reimerswale*, *Haemstede*, *Staple*, *Zaerde*, *Schenge en Gruiningen*, nalatende twee dochters, Jonkvrouwen MARIE en PIETERNELLA VAN DE WEERDE, getrouwd met twee gebroeders, Heeren JACOB en PIETER CAMPE. Het zal evengenoemde MARINUS VAN DE WEERDE geweest zijn, die, den 10 September 1628, vrijheid verzocht, om als een Zeeuwsch Edelman tweemaal ter week met een zeel winden te mogen jagen in de duinen van Schouwen. Jonker ANTHONY VAN DE WEERDE schijnt in het jaar 1604 al overleden te zijn geweest, om dat zijne erfgenamen de redemptie verzochten van zekere tienden, welke op zijnen naam gestaan hadden, en aan de grafelijkheid vervallen waren. Verder vindt men, dat Jonker MEERTEN VAN DE WEERDE, den 18 Februarij 1637, tot Luitenant van een kompagnie voetknechten werd benoemd, maar die, of een ander van dien naam, moet in het jaar 1639 reeds overleden zijn, want den 28 October van dat zelfde jaar verzochten de voogden der weezen van MARINUS VAN DE WEERDE, als erfgenamen van Jonkheer MEERTEN VAN DE WEERDE, zekere partijtjes tienden te redimeren. Eindelijk vindt men bij SMALLENGANGE (1), dat de laatste mansoir van dit edel geslacht 67 jaren oud geworden en te Goes begraven is, met zijne vier kwartieren WEERDE, *Exaarde, Baarsdorp en Schingen*, waarschijnlijk is dit geweest ANTHONY VAN DE WEERDE, die in het jaar 1657 onder de schutters van de handboog gevonden werd.

Over het wapen, hetwelk deze Edelen gevoerd hebben, zijn de gevoelens verschillende. SMALLEGANGE (2) wil, dat het was een schild van zilver, met het bovenste derdedeel van azuur, gelijk hij het ook in zijne wapenkaarten dus heeft afgebeeld. De edele J. VAN GRYPSKERKE (3) zegt het wapen is *d'argent en chef d'azur* (van zilver met een hoofd van azuur), hetgeen overeenstemt met SMALLEGANGE, en het helmstuk *un renart naissant de gueulles* (een half te voorschijn komende vos van keel) (4); terwijl het op een oud wapenbord dezer Edelen voorkomt van sabel, met twee golvende fasces, vergezeld in *pointen* van eene schuine ruit (locange), alles van zilver.

Wanneer deze heerl. van haar edel stamhuis is afgescheiden, hetzij door verbeurtverklaring, gelijk onder de grafelijke regeringen dikwijls plaats had, vooral in de Hoeksche en Kabeljaauwsche tweespalten, of wel door verkoop, komt nergens voor, maar wel, dat in het jaar 1598

(1) *Chronyk van Zeeland*, bl. 712.

(2) T. a. pl.,

(3) *Graafschap van Zeeland*, XI. Capittel.

(4) W. TE WATER, *Hoog Adelyk en Adelryk Zeeland*, bl. 135.

Michiel du Moulin daarvan handligting verzocht, met eene hoeve en land, onder deze heerschappij gelegen, mitsgaders het vierendeel van Valkenisse. Men vindt van dat zelfde geslacht, ten jare 1638, als Vrouwe van Waarde, Helena du Moulin, en op deze volgt Jonkheer François de la Torre, die, in het jaar 1644, Heer van Waarde geweest is, gelijk, in het jaar 1655, daarvan den eigendom bezat Jonkvrouw Catharina van Everdijk, want zij verzocht, den 10 November van dat jaar, vrijheid tot verkoop. Zeer waarschijnlijk is van haar deze heerlijkheid overgegaan op het huis van der Nisse, en de Heer Gillis van der Nisse zal de eerste van zijnen stam geweest zijn, die hier Ambachtsheer was. In het jaar 1678 komt David van der Nisse, Gecommitteerde Raad wegens Goes, als zoodanig voor; terwijl men in het jaar 1753 nog als eigenaar van dit heerlijk goed kende Mr. Gillis Cornelis van der Nisse, Oud-Burgemeester en Raad der stad Goes, wiens dochter, Jonkvrouw Johanna van der Nisse, het ten huwelijk bragt aan Mr. Willem Nyssen, Leenman van Zeeland Bewesten Schelde en Rentmeester der exploiten van Vlaanderen, uit wiens geslacht het gekomen is aan Mevrouw van de Spiegel. Thans wordt de heerl. Waarde in eigendom bezeten door den Heer J. J. Burgerhoudt, woonachtig te Utrecht.

Het d. Waarde, Waarden, Waerde of Weerde ligt 3½ u. Z. O. van Goes, 7 min. van de Honte of Wester-Schelde, waaraan het eene kade of hoofd heeft. Ook is ten Z. van het dorp een haventje, tot berging van kleine vaartuigen. Het schijnt oudtijds zich meer noordelijk dan nu uitgestrekt te hebben, wijl dat gedeelte, dat ten Noorden van de kerk ligt, het Oude dorp genoemd wordt, maar het westelijk gedeelte, tusschen de kerk en den kasteelberg, het Nieuwe dorp. Het dorp is vrij net betimmerd, wel onderhouden en behoeft, ten aanzien der gebouwen, goed geplaveide dorpsstraten, heulen en andere werken, voor vele dorpen in Zuid-Beveland geenszins te wijken. Men telt er in de kom van het dorp 67 h. en 390 inw. Er is aldaar een overzetveer op Kieldrecht en een op Welsoorde.

De eerste stichting van eene kerk te Waarde, zoowel als aan welke beschermheilige die was toegewijd, vindt men nergens opgeteekend. Alleen weet men, dat zij vóór de Reformatie ter begeving stond van den Deken en het kapittel van Sint Salvator te Utrecht en zijn door de grafzerken de namen van eenen Pastoor bekend. Hier was ook een Provisorie, die een kerkelijk regtsgebied, misschien van veel uitgestrektheid, oefende; dan den 29 Junij 1413 vergunde Hertog Willem van Beijeren aan die van Goes de geestelijke jurisdictie of provisorie van Yersecke en van der Waerde binnen hare stad te mogen leggen, waardoor ook dit ambacht tot het dekenschap van Zuid-Beveland geraakte, en dat weer afhankelijk, eerst van het Utrechtsche, daarna van het Middelburgsche bisdom is geworden. De Spaansche krijg, die aan dezen oord vooral gewoed heeft, zal het kerkgebouw eerst in verval hebben gebragt, daarop volgde, dat het door eenen bliksemstraal, den 10 April 1589, aangestoken, geheel afbrandden. Het werd herbouwd, doch ingekort en kleinder dan voorheen hersteld; de bestierders der kerk verzochten in het jaar 1592, aan 's Lands Staten vrijdom van den hondersten penning voor zestien gemeten (7 bund. 34 v. r. 65 v. ell.) lands en zekere tienden deze kerk toebehoorende, om haar daaruit te kunnen herstellen, en tot de godsdienstoefening geheel bekwaam te maken, welke reparatiën 1200 gulden kwamen te bedragen; het verzoek van vrijdom werd hun eerst den 7 Julij 1594 toegestaan.

Den 18 April 1598 werd door den Heer van Kruiningen verzocht en hem toegestaan het bedijken van een klein schorreken gelegen westwaarts van zijne heerlijkheid, tegen die van WAARDE aan, mits hij eene cijns van zes of acht gulden 's jaars, welke de kerk van WAARDE daaruit pleegt te genieten, ten zijnen laste nam. De kerk, welke in eenen treffelijken stand door eigen middelen onderhouden wordt, mag in netheid en welgeschiktheid van binnen met de meeste in Zuid-Beveland om den prijs dingen; aan de zuidzijde is een kapel of uitstek, waarin de begraafplaats der Heeren en Vrouwen van WAARDE gevonden wordt, en een marmeren gedenkteeken van Heer GILLIS VAN DER NISSE, welke, nevens zijnen dienaar, in het jaar 1657, te Goes in een oproer het leven verloor. Het gedenkteeken stelt voor 's mans beeldtenis, van gips vervaardigd, liggende met het hoofd op den linkerarm, op eene tombe van gemetselden steen met gips bepleisterd. Digt bij den ingang ziet men ook nog een Engelsch opschrift met gouden letters op zwart marmer, meldende de rustplaats van den twintigjarigen EDWARD MORANT Esq., bij de landing der Engelschen in Zeeland, in 1809, aldaar overleden. Zijne krijgsmakkers, die in 1814 wederom in Antwerpen lagen, hebben toen dit gedenkteeken doen plaatsen. De kerk te WAARDE heeft geen orgel, doch prijkt met eenen vrij hoogen vierkanten toren, met korte, doch scherpe spits.

Ook heeft hier vroeger eene priorij van Tempelieren, later van St. Jansheeren bestaan, waarvan men thans zelfs de plaats niet meer weet aan te wijzen; misschien kan hiervan wel de Kasteelberg gekomen zijn.

Het is ongetwijfeld, dat, sedert de Honte met de Schelde en de Noordzee gemeenschap had, alle doorbraken en overstroomingen, die de naburige ambachten teisterden, ook dezen oord niet verschoond zullen hebben; dan men was niet bedacht, om door aanteekeningen den nakomeling van merkwaardige gebeurtenissen te doen kennis hebben. Het eerste, dat men van overstroomingen hier leest, is in 1304. Volgens SMALLEGANGE (1) zou hier, ten jare 1471, mede eene overstrooming hebben plaats gehad. Dan het kan waar zijn, dat die Schrijver zich een jaar vergist, wijl OUTHOF (2) op dat jaar van geen vloed gewaagt, maar wel ten jare 1470, dien hij den tweeden Allerheiligen vloed noemt, omdat die op den 1 November voorviel, daar de eerste vloed van dien naam reeds in het jaar 1170, had plaats gehad. OUTHOFF haalt OUDENHOVEN (3) tot bewijs aan, zoodat men zijn gevoelen liefst omhelst. Hoe hetzij, deze heerlijkheid en die van *Valkenisse* liepen onder, waarom het hun vergund werd vrijdom van schot voor vier jaren en nog voor andere vier jaren halve vrijdom van schot; ten einde daardoor in het herstel der dijkbreuken te gemoet te komen.

Men twijfelt niet, of de zeer bekende vloeden van 1530 en 1532, zullen ook hier den landzaat op den oever zijnes ondergangs hebben gebragt, waarvan nog eene echte getuigenis voorhanden is, zijnde een uittreksel der rekening Bewesten-Schelde in 1542, waaruit men leest, hoe door den vloed van het jaar 1530 is verloren en nimmermeer herdijkt, eene polder genaamd *Zustersant*, groot 275 gemeten (126 bund. 26 v. r. 90 v. ell.) waarvan onder Valkenisse 185½ gemet. (84 bund. 25 v. r. 58 v. ell.), en in WAARDE 86 gemeten 118 roeden (42 bund. 1 v. r. 32 v. ell.) behoorde, verder is de derde Allerheiligen vloed

(1) *Cronyk van Zeeland*, bl. 712.
(2) *Verhaal der watervloeden*, bl. 435.
(3) *Cimbersche Oudheden*, bl. 97 en *Oud- en Nieuw-Dordrecht*, bl. 83.

den 1 November 1570, hier niet minder dan elders merkwaardig geweest. WAARDE brak in aan de zuidzijde door den Groenen-dijk op twee plaatsen te gelijk, waardoor deze parochie niet alleen, maar ook te gelijk *Valkenisse* overstroomde, waarvan nog twee weelen zijn overgebleven.

Wilde men der zee haar prooi ontrukken, dan moest vorstelijke hulp en magt ingeroepen worden; hetgeen te weeg bragt, dat Koning FILIPS, den 6 September 1571, octrooi verleende aan die van WAARDE *en Valkenisse met ten Westveer-polder*, om hunne ingevloeide landen te *beverschen en de bedycken by egale contributiën, onder eenen zeedyck*, welk octrooi zeer omslagtig is, als bevattende alle de voorwaarden en bepalingen, onder welke, van 's Konings wege, onderscheidene vrijdommen werden toegestaan.

Heeft deze heerlijkheid tegen een overloop van water steeds te strijden gehad, niet minder geducht zijn de grondbraken hier geweest.

Ten jare 1591 trof haar, zulk eene ramp, waarom de Ingelanden, zoo van WAARDE als *Valkenisse*, onderstand bij 's Lands Staten verzochten: en wel den honderdsten penning, die op de landen was geheven over den jare 1591, ter goedmaking der kosten tot eene inlaag noodig, daarover werd tot het jaar 1594 beraadslaagd, zonder dat men weet welk besluit daarop genomen zij.

De gedurige watersnooden, gestadige vrees van vijandelijke aanvallen, en de onverdraagzaamheid onzer kerkelijken werkten zamen, om, zoo hier, als in de naburige parochiën eene volksverhuizing, en daardoor een verval en vermindering te veroorzaken, waardoor het middel van den honderdsten penning op de huizen hier meer en meer bezwarend werd,

Niettegenstaande zooveel kampens met verdubbelde landplagen, bleef men moed houden, om de zee voet voor voet te betwisten; de Spaansche krijg was nog niet geëindigd, of de gemeene Ingelanden van WAARDE en *Valkenisse*, verzochten van 's Lands Staten verlof tot het leggen van eene inlage ter lengte van 300 roeden (1130 ell.) en ter bevordering daarvan, kwijtschelding *van de State-penningen, besaayde gemeten en hoornbeesten over de uitgeslagen landen voor altoos, ende over de geheele watering voor eenige jaren;* op welk verzoek den 8 Junij 1646, het goeddunken van de Rekenkamer werd gevorderd.

Ten gevolge van den vrede te Munster, in het jaar 1648 gesloten, was men wel voor inval van vijanden gewaarborgd, dan de geduchtste vijand, het water, bleef gestadig hier zijne aanvallen voortzetten; tot dat twee ontzaggelijke vloeden van 26 Januarij 1682, en 8 Januarij 1683 hier eenen geheelen ondergang schenen te veroorzaken. De eerste dier watervloeden had des avonds tusschen zes en zeven ure plaats, wanneer eerst de zeedijk te VALKENISSE, en met een de binnendijk tusschen WAARDE en VALKENISSE, genaamd de *Groenendijk*, doorbrak, waardoor vele beesten in beide Ambachten, zoowel als de ingezamelde veldgewassen, verloren gingen; de opvolgende nacht en donkere maan vermeerderden de schrik en ontzetting, De zoogenaamde Kasteelberg, als het hoogste punt in WAARDE, was de plaats, waar menschen en vee hun behoud zochten. Weldra beraadslaagde men hoe de dijkbreuken te herstellen, en zich best mogelijk tegen nieuwe rampen te beveiligen; het besluit, zoo van Ambachtsheeren als Ingelanden, was het dorp VALKENISSE buiten te dijken. Het was zeker hard zulk eene opoffering te moeten doen, waardoor het tijdelijk bestaan van velen afgesneden werd, en zij genoodzaakt werden,

om elders te gaan zwerven en veilige woonplaats op te speuren. Reeds den 3 Maart 1682 werd eene nieuwe zeesluis aanbesteed, welke, zoowel als het stoppen der grondgaten en weder droogmaken van dit geheele ambacht, niet minder dan 2400 ponden Vlaamsch (14,400 guld.) kostte, betwelk, hoe zwaar om te dragen, nog te overkomen ware geweest, was de zee, den 8 Januarij 1683, geen nieuwe verwoesting komen aanbrengen; de herstelde dijk bij Klaaskensweel brak andermaal door, het was Vrijdag tusschen elf en twaalf ure des middags, wanneer het water hier instortte en nog een en een halve voet (47 duim) hooger rees, dan het jaar te voren, waardoor de huizen in het dorp veel meer dan de eerste maal beschadigd werden, eenige andere stortten in, andere stonden om te bezwijken. De kerk liep onder, tot aan den vijfden trap van den predikstoel. Dit werd den 18 Februarij van het zelfde jaar van nog hooger vloed gevolgd, zoodat het water in de kerk tot den zesden trap des predikstoels klom, en sommige huizen tot aan de daken onderliepen, in het oude dorp alle de huizen gesloopt werden; dan, hetgeen aanmerkelijk was, bij gemelde drie zoo kort op elkander gevolgde overstroomingen, heeft geen eenig mensch het leven verloren, en de vlijt ter herstelling bragt te wege, dat den 24 Maart 1683, 115½ roeden (435,06 ell.) dijks werd besteed van 3 roeden (11,30 ell.) in den aanleg, 8 voeten (2,51 ell.) hoogte en zes voeten (1,88 ell.) kruin voor 1520 ponden Vlaamsch en 15 schellingen (9184 guld. 80 cents). Het herstel hoe kostbaar, is niet te vergeefs geweest, want geene doorbraken of overstroomingen hadden hier meer plaats, dan een vijand houdt nimmer op hier van tijd tot tijd zijne woede te oefenen, namelijk de vallen of grondbraken. Ten jare 1750 gebeurde er een aan den Westveersche-polder, juist ter plaatse, waar deze heerl. het meest te lijden heeft door stormen uit den Zuidwesten, waarom hier al over twee eeuwen eene inlage is gelegd, die nog stand houdt. Gelijk ongeval gebeurde den 1 December 1791, tot herstel van welke terstond maatregelen beraamd en ter hand genomen werden; daar werd op hoog bevel eene hoofdsom van 1425 ponden Vlaamsch (8550 guld.) ter interest van vier procent geligt, ter goedmaking der kosten van zink- en beslagwerk, ook tot verzwaar en verhooging der inlage noodig, om welke interest te vinden, zoowel als om de hoofdsom af te leggen, 's Lands Staten goedvonden, dat van de landen onder Krabbendijke en in den Reigensbergsche-polder, zeven jaren lang zekere gemetgelden moesten worden opgebragt, zoo als ook een jaarlijksche onderstand uit 's Lands kas, door alle welke hulpmiddelen hier, onder Gods zegen, de zee tot nu toe belet is dezen vruchtbaren grond te verslinden.

Het wapen van Waarde bestaat in een veld van sabel met twee golvende fasces, vergezeld *en pointe* van eene schuine ruit (*losange*) alles van zilver.

WAARDE, naam, onder welke het d. Valkenswaard, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, wel eens voorkomt. Zie Valkenswaard.

WAARDE (DE POLDER VAN), pold. in het eil. *Zuid Beveland*, distr., arr. en kant. *Goes*, gem. *Waarde-en-Valkenisse*; palende N. aan den Oost-Hinkelen-polder, N. O. aan den Oud-Krabbendijke-polder en aan Oud-Valkenisse, Z. aan de schorren tegen de Schelde, Z. W. aan den Westveer-polder en de schorren tegen de Schelde.

Deze pold., welke in het jaar 1579 herdijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 693 bund. 6 v. r. 47 v. ell., waaronder

540 bund. 62 v. r. 53 v. ell. schotbaar land; telt 93 h., waaronder 12 boerderijen, en wordt door 1 sluis, op de Wester-Schelde, van het overtollige water ontlast.

Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

WAARDE-EN-VALKENISSE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Goes*, (3 k. d. 8 m. k. 3 s. d.); palende N.W. aan de gem. Kruiningen, N. aan Krabbendijke, O. aan Rilland-en-Maire, Z. en Z. W aan de Honte of Wester-Schelde.

Deze gem. bestaat uit de heerl.: Waarde en Valkenisse; beslaat volgens het kadaster met inbegrip der daartoe behoorende schorren, eene oppervlakte van 907 bund. 59 v. r. 50 v. ell., waaronder 724 bund. 10 v. r. 85 v. ell. belastbaar land, telt 107 h., bewoond door 128 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 570 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. — Men heeft in deze gem. ook eenen korenmolen.

De inw., die op 12 na alle Herv. zijn, maken de kerk. gem. van Waarde uit. — De 12 R. K., die er wonen, behooren tot de gem. van *Goes*. — Men heeft in deze gem. ééne school te Waarde.

Het wapen van de gem. Waarde-en-Valkenisse bestaat uit dat van de beide heerlijkheden vereenigd.

WAARDEN, naar men wil eene voorm. stad in de prov. *Friesland*. Zie Ezonstad.

WAARDEN (DE), naam, onder welken op oude kaarten twee eilandjes voorkomen, als gelegen in de prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Doniawarstal*, tusschen het Zonte-meer en het Sneeker-meer, doch welke thans niet meer bekend zijn.

WAARDEN (DE), of het Goes, poldertje, in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Almkerk-en-Uitwijk*; palende N. aan den Nieuwendijk, O. en Z. aan de Bleek, W. aan den Karnemelks-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 95 v. r. 80 v. ell., en wordt door twee houten duikers, op de Beek van het overtollige water ontlast De bovenste dezer duikers is wijd 0,46 ell., hoog 0,48 ell., voorzien met een vloeddeurtje en schuif, en de benedenste wijd 0,50 ell., hoog 0,45 ell., voorzien met een vloeddeurtje. Het zomerpeil is 0,15 ell. boven A. P. en de hoogte der dijken 2,00 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de beide eigenaren. In dit poldertje is eene dwarskade gelegen, door welke het bijna in twee gelijke deelen wordt afgescheiden.

WAARDEN (DE), onbehuisde pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle*, heerl. *Zuidewijn-Capelle*; palende W. en N. aan het Oude-Maasje, O. aan den Buiten-polder van Besoijen en de eilanden onder Drongelen, Z. aan de Gantel.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 84 bund. 54 v. r. 78 v. ell., met de kaden, en wordt door vier houten duikers, in de kade aan de zuidzijde van dezen polder tegen de Gantel, op dat water en verder op het Oude-Maasje van het overtollige water ontlast. Drie dezer duikers hebben de wijdte van 0,40 en één van 0,30 ell. Alle zijn zij voorzien van eene klep aan de buitenzijde. Behalve deze duikers zijn in de kaden langs het Oude-Maasje, aan de noordzijde des polders, nog twee houten duikers, wijd 0,35 en 0,25 ell., elk voorzien met eene klep aan de buitenzijde; — deze dienen echter alleen

tot inzetting van versch water. Het zomerpeil is 0,40 ell. boven A. P. en de hoogte der dijken 1,75 à 1,85 ell. boven A. P. Hij staat onder het polderbestuur van Zuidewijn-Capelle, bestaande uit eenen President, twee Poldermeesters en eenen Secretaris-Penningmeester.

WAARDEN (DE), streek lands in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie RUIGEWAARD (DE).

WAARD-EN-ASSACKER-POLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Abcoude-Proostdijen-Aasdom*; palende N. aan de Holendrecht, die hem van den Holendrechter-polder scheidt, N. O. aan den Broek-polder, O. aan den Over-Baambrugsche-polder, Z. aan den Kleinen-Winkel-polder, Aasdom-proostdije, Ruige-Willis en Waveren-Botshol, W. aan den Ouderkerker-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 341 bund. 48 v. r. 23 v. ell. Hij ligt 1,78 ell. onder A. P.

WAARDEN-BENEDEN-DEN-MOFFENDIJK (DE) en DE WAARDEN-BOVEN-DEN-MOFFENDIJK, twee buitenpoldertjes, in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie MOFFENDIJK (DE WAARDEN-BENEDEN-DE-) en MOFFENDIJK (DE WAARDEN-BOVEN-DEN-).

WAARDENBURG, gem. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Nederdistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen* (8 k. d., 22 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Deil en Geldermalsen, O. aan Op-IJnen, Z. aan de Waal, W. aan Haaften.

Deze gem. bevat de heerl. Waardenburg en Neer-IJnen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1725 bund. 77 v. r. 46 v. ell., waaronder 1725 bund. 4 v. r. 46 v. ell. belastbaar land en 202 bund. 95 v. r. 70 v. ell. uiterwaarden. Men telt er 191 h., bewoond door 198 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1080 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen windkorenmolen.

De inw., die er op 24 na, allen Herv. zijn, onder welke ruim 300 Ledematen, maken de gem. van Waardenburg-en-Neer-IJnen uit. — De R. K., van welken men er 24 telt, parochiëren te *Varik*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Waardenburg en ééne te Neer-IJnen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van keel, met drie pals van vair en het hoofd van goud.

WAARDENBURG, heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Nederdistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Waardenburg*; palende N. aan de heerl. Enspik, Deil en Geldermalsen, O. aan Neer-IJnen, Z. aan de Waal, W. aan Tuil.

Deze heerl. bestaat uit den Polder-van-Waardenburg, benevens een gedeelte Uiterwaarden-van-Waardenburg-en-Neer-IJnen en bevat het d. Waardenburg, benevens eenige verspreid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 897 bund. 38 v. r. 20 v. ell., waaronder 896 bund. 88 v. r. 30 v. ell. belastbaar land; telt 120 h., bewoond door 130 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 660 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die er, op 15 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Waardenburg-en-Neer-IJnen*. — De R. K., van welke men er ongeveer 15 aantreft, parochiëren te *Varik*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

De heerlijkheid Waardenburg, vroeger Hiern genoemd, heeft later haren tegenwoordigen naam ontleend van het kasteel van dien naam; zij had altijd de zelfde bezitters als *Neer-IJnen*. Zekere Fastheboldus schonk, in het jaar 997, onder anderen den Hof Hero aan de kerk van Utrecht, welke plaats vermoedelijk Hiern geweest is. De Graven van Gelderland bezaten naderhand Hiern in eigendom, en Otto gaf, in 1265, dat goed, benevens *Op-IJnen* en *Neer-IJnen*, aan Heer Rudolf Cock, Ridder, die daar tegen aan den Graaf opdroeg het huis en de goederen van Renoy, en verlof ontving, om op den berg te Hiern een huis te timmeren, dat tegenwoordig Waardenburg genoemd is. Zijn oudste zoon, Heer Rudolf Cock, Ridder, wordt verscheidene malen, van 1265 tot 1298, gemeld; onder anderen nam hij in 1287 de tienden van Hiern in pacht, van het kapittel van St. Jan te Utrecht. Volgens sommigen stierf hij kinderloos, en zijn broeder, Hendrik Cock, erfde van hem. Deze werd in den slag van Woeringen gevangen genomen en moest, om geslaakt te worden. in 1288, voor drie mark, uit goederen te Hiern gelegen, zich leenman van den Graaf van Gulick verklaren. Hij stierf in 1313 en van hem meent men, dat de onderscheidene takken van Cock, als Waardenburg, Haeften, Isendoorn, Hemert, Opijnen, Delwijnen, Neerijnen, Brachem, Beest en Renoy enz. gesproten zijn; terwijl anderen die van bovengemelden Heer Rudolf doen afstammen. Heer Gerhard Cock, Heer *van* Waardenburg, Ridder, wordt meermalen genoemd van 1317—1336; hij stierf in 1339, doch men kan met geen zekerheid zeggen of hij een zoon van Rudolf of van Hendrik was, terwijl sommigen nog een Johan tusschen beide plaatsen. Zijn zoon, Heer Johan van Waardenburg, is in de geschiedenis bekend; zijne dood wordt op 1360 gesteld, ten minste in 1370 werden in de kerk van Neer-IJnen diensten voor hem gesticht. Hij had het Erfhofmeestersambt van Gelderland van zijnen neef, Heer Jacob van Mierlaar, Ridder, geërfd; zijn zoon, Heer Gerard, Ridder, volgde hem op. Deze had geen zoon bij zijne vrouw Anna van Culenborg, maar alleen eene dochter, getrouwd met Heer Willem van Broekhuisen, Ridder, waarom hij van Hertog Willem, in 1397, de vergunning ontving, dat na zijne dood Johan van Broekhuisen, oudsten zoon van zijne dochter, den naam en het wapen van Waardenburg mogt aannemen en voeren. Deze vergunning is dubbel merkwaardig; doordien de Hertog zich aanmatigde, naam en wapens te veranderen, hetwelk alleen tot de keizerlijke voorregten schijnt behoord te hebben, en dat hij den naam en het wapen gaf van een geslacht, dat nog werkelijk in wezen was, want Heer Gerard had eenen broeder, Zweder genaamd, die toen nog leefde en kinderen nagelaten heeft. Deze Johan van Broekhuisen werd na zijns grootvaders dood, in 1410 beleend, en hij voerde altijd *parti de* Broekhuizen *et de* Waardenburg (een gedeeld schild, de eene helft het wapen van Broekhuisen, de andere van Waardenburg). Zijn zoon, Heer Gerrit van Broekhuisen, werd in 1442 verleid, diens sterfjaar is onbekend, maar zijn zoon Johan wordt in 1454 als Heer van Waardenburg gemeld. Deze stierf in 1470 en zijn minderjarige zoon Gerhard werd, onder hulderschap van zijnen stiefvader, Heer Gerhard van Vlodorp, door den aartshertog Maximiliaan, in 1480 beleend, die den 14 Mei 1481 Waardenburg, wegens de twee dorpen Hiern en *Neerijnen* tot eene hooge heerlijkheid, met regt van galg en put, verhief. Gerhard stierf kinderloos en zijne zuster Walrave, getrouwd met Otto van Arkel, Heer *van Heukelum*, erfde zijne goederen en ten haren behoeve

bevestigde FILIPS, Koning van Castillië, in 1504, de oprigting van WAARDENBURG tot eene hooge heerlijkheid. Haar zoon WALRAVEN VAN ARKEL werd in 1514 door Hertog KAREL beleend. Hij viel naderhand in 's Hertogs ongenade, maar bij eene verzoening, den 25 Augustus 1526 gedagteekend, ontving hij wederom alle breuken, wapen en schouwing, voorts alle regten en privilegiën, uitgezonderd lijfgoed en klokkenslag, tot wederopzeggens toe te gebruiken. Dit was van korten duur, want den 21 Augustus van het volgende jaar werd hij genoodzaakt aan zijnen broeder GERRIT VAN ARKEL op te dragen WAARDENBURG; met het dagelijks gerigt, *Ammerzoden*, met hoog en laag gerigt en de tienden van *Rossem*, *Driel* en *Herwaarden*, onder voorwaarde, dat WAARDENBURG altijd aan den regten stam versterven zou, en niet mogt verbragt worden. Eindelijk verzoende WALRAVEN zich ten volle met den vergramden Hertog, en nam zelfs diens bastaard dochter CATHARINA ten huwelijk. Volgens de huwelijksche voorwaarden van 13 Junij 1534, kwam hij weder in het bezit der hooge heerlijkheid, en werd daarmede beleend. Maar na den dood van Hertog KAREL, ontstond deswege verschil tusschen de stad Bommel en den Heer van WAARDENBURG; de landschap vonnisde, den 29 Junij 1538, dat in den Tielerwaard niet meer dan twee banken moesten zijn; dat dus de bank van WAARDENBURG afgeschaft zou worden, maar dat de Heer behouden zal de visscherij, de breuken en alle oude geregtigheden.

Naderhand in 1453 en 1564, deden de Heeren van WAARDENBURG vruchtelooze pogingen, bij Keizer KAREL en Koning FILIPS, om het regt van hooge heerlijkheid weder te bekomen. KAREL, zoon van WALRAVEN VAN ARKEL, werd in 1557, met WAARDENBURG en *Neerijnen* beleend. Hij stierf in 1580 kinderloos en de heerlijkheden kwamen aan MARIA, dochter van zijnen oudsten broeder, OTTO VAN ARKEL, en na haar overlijden, in 1595, aan hare tante, zuster van OTTO en KAREL, te weten aan ELISABETH VAN ARKEL, vrouw van THOMAS VAN THIENNES. Haar zoon, ook THOMAS genaamd, verkocht die aan JOHAN VIJGH. Sedert dien tijd zijn die goederen door koop meermalen van eigenaar veranderd, en behoorden in de laatste helft der vorige eeuw aan HOBO Baron VAN AYLVA, Generaal der Infanterie en Gouverneur van Maastricht, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven zijn, zijnde thans Heer van WAARDENBURG de Heer HANS WILLEM Baron van AYLVA VAN PALLANDT, woonachtig te Neer-IJnen.

Het dorp WAARDENBURG, WEERDENBURG of WERDENBURG, vroeger HIERE genoemd, ligt 3¼ u. Z. W. van Tiel, 1½ u. Z. van Geldermalsen aan den Waaldijk. De huizen liggen er verspreid. De kerk is een net gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien.

Men heeft er nog het oude kast. Waardenburg, zie het volgende art., en het adell. h. Schuilkerk, zie dat art.

Er zijn twee jaarmarkten, de eene Woensdag na Pinksteren, de tweede den 22 September. De kermis valt mede in Woensdag na Pinksteren.

Bij de overstrooming van Januarij 1809 heeft dit d. veel te lijden gehad. Den 15 dier maand ontving men er berigt, dat er te Loenen eene doorbraak gevallen was, welke gebeurtenis dadelijk door het luiden der klok werd bekend gemaakt en eene algemeene ontsteltenis veroorzaakte. Elk sloeg dus handen aan het werk, om zich zelven en zijn vee, in tijd van nood, te kunnen redden. Op den volgenden Zondag en dus een week daarna stond er nog maar een zeer lage vloed op de velden, zoo dat velen in het denkbeeld kwamen, dat hij niet hoog zoude

worden, en daarom het nemen van meerdere voorzorgen begonnen te staken. De Ambtman evenwel, door den Commissaris-Generaal van Pallandt van Barneam, van den staat der bovenrivieren verwittigd zijnde, en zich steeds ter dezer plaatse, als een geschikt middelpunt, ophoudende, liet niet na allen te waarschuwen voor het dreigend gevaar en aan te manen, geen tijd te verzuimen. Al wat voor den vloed van dienst kon zijn, werd dus in requisitie gesteld, terwijl men, den 22 Januarij, noodig oordeelde, eene menigte schuiten en booten op den dijk te werken, ten einde daarvan het vereischte gebruik te kunnen maken. Zoo toegerust wachtte elk den watervloed af, die echter nog niet voor den volgenden Zaturdag, den 28, geheel verscheen. Het water was intusschen reeds eenige dagen vroeger in den omtrek van het dorp zoo hoog, dat onderscheidene huisgezinnen, die buitenaf woonden, genoodzaakt waren reeds vroeger naar het dorp te vlugten, en deze werden voor het grootste gedeelte geplaatst in de dorpschool; doch nu begon, op den gezegden 28, het water van oogenblik tot oogenblik te wassen, hetwelk voortduurde tot dat het, in den nacht tusschen den 29 en 30 Januarij, de verschrikkelijke hoogte bereikt had van zeventien duimen boven den vloed van het jaar 1784. Velen waren nu genoodzaakt hun vee naar den dijk te brengen en zelfs naar hooger staande huizen de vlugt te nemen, gelijk ook zij, die in de school waren opgenomen, die verlaten en zich naar de kerk begeven moesten. In den volgenden nacht begon het er, zoo van buiten als van binnen, nog akeliger uit te zien. In de rivier steeg het water zoo hoog, dat het aan het boveneinde van het dorp over den dijk begon te loopen, doch door de werkzaamheid van den Heemraad Hendricus Vermeulen, die al het noodige had doen in gereedheid brengen, hetgeen tot eene kisting vereischt wordt, werd het gevaar afgekeerd. Aan den anderen kant steeg het vloedwater nog boven de reeds gemelde hoogte, zoo dat men den geheelen nacht bezig was, om het vee aan den dijk te brengen, met aken en booten, achter welke men het liet zwemmen. De lieden, die hunne toevlugt in de kerk genomen hadden, werden nu ook door het water overvallen; de graven vielen in, de zitplaatsen liepen over, en de doodelijk beangste menschen schreeuwden, voor de vensters klimmende, aanhoudend om hulp, en werden vervolgens door eene boot afgehaald en naar elders overgebragt. Het gezigt, dat deze plaats den volgenden morgen opleverde, was akelig; aan beide zijden, zoo aan den binnen als buitenkant van den dijk, was het water verschrikkelijk hoog geklommen, terwijl de kruin van den dijk bedekt was met kermende menschen en loeijend vee. De eerste werden, op last van den Ambtman, van brood en kaas voorzien en het laatste door de eigenaars van voeder. Ondertusschen hoopte men het ergste te hebben doorgestaan, doch in den avond van den 30 Januarij verkreeg het water door den geweldigen storm zulk eene verschrikkelijke kracht, dat niets daartegen bestand was. Geene booten konden nu varen, elk moest trachten zich zelven en zijn vee, zoo goed hij kon, te redden; hetwelk echter velen maar ter naauwernood gelukte, door zich niet alleen op zolders, maar ook op daken en balken te begeven Drie en dertig huisgezinnen werden in dezen noodlottigen nacht van hunne woningen beroofd, daar deze geheel in puinhoopen veranderd werden; terwijl bovendien nog zes en vijftig andere huizen zwaar beschadigd en zes koornbergen en vier schuren omver werden geworpen; ook een en dertig stuks vee werd eene prooi der golven; gelukkig echter kwamen er geene menschen om.

De ongelukkigen, wier huizen in dezen nacht bijna geheel vernield werden, verlieten die en werden opgenomen door anderen, die het geluk hadden gehad hunne huizen te mogen behouden.

Ook bij den watervloed van Januarij 1820 leed dit dorp groote schade. Eene overstrooming, welke, in minder dan twee etmalen, 4 duim hooger steeg, dan in het jaar 1809, en in zoo verre de ongelukkige verwachting nog overtrof, moest natuurlijker wijze vele hutten en woningen wegspoelen, den voorraad van voeder voor mensch en vee vernielen, en de landerijen verzanden, die in het ongunstig saizoen van 1816, en laatstelijk in 1819, door het ongedierte zoo jammerlijk hadden geleden. Deze ramp zelf werd, weinige dagen daarna, en wel door den hevigen wind in den nacht tusschen den 27 en 28, nog aanmerkelijk vergroot. Vele, zelfs zeer sterke, huizen, schuren en woningen werden grootelijks beschadigd, en andere minder sterk en stevig gebouwd, en door het water reeds hier en daar aan het wankelen gebragt, bezweken nu geheel. Ook verongelukte er veel vee, hetwelk men gemeend had te behouden.

WAARDENBURG, oud kast. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 3½ u. Z. van *Tiel*, kant. en 1¼ u. Z. van *Geldermalsen*, gem. en 10 min. O. N. O. van *Waardenburg*, tegen den Waaldijk, door een breed water omringd waardoor een dam ligt, die naar den dijk geleidt.

Dit slot is zeer oud en plagt van eene groote uitgestrektheid te wezen, doch het is in het jaar 1574 door Lodewijk, Graaf *van Nassau*, broeder van Willem I, Prins *van Oranje*, verbrand; dewijl de Vrouwe van Waardenburg (een bastaard dochter van den laatsten Hertog Karel van Gelder) Spaansch gezind zijnde, 300 Spaansche soldaten ingenomen had. Het zal daarna weder opgebouwd zijn: want nog een groot gedeelte daarvan, waarin verscheidene vertrekken zijn, is nog heden staande gebleven; wordende bewoond, door den Rentmeester der heerlijkheid.

Onder de landlieden hieromstreeks, wordt dit slot dikwijls genoemd ten aanzien van den zoogenoemden Wonderdocter Faustus, die aldaar velerlei tooverijen zoude hebben uitgevoerd. Eindelijk zou de duivel voor zijne legerstede gekomen zijn, hem met zich hebben gesleurd en door een venster met hem zijn verdwenen. Thans beslaat het gebouw eene oppervlakte van 27 v. r., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Hans Willem Baron van Aylva van Pallandt, Heer der heerlijkheid, woonachtig te Neer-IJnen.

WAARDENBURG (POLDER-VAN-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Waardenburg*; palende N. W. aan den Polder-van-Enspik, N. aan den polder-van-Deil en den Polder-van-Geldermalsen, O. aan den Polder-van-Neer-IJnen, Z. O. aan de Uiterwaarden-van-Waardenburg-en-Op-IJnen, Z. aan de Waal, W. aan den Polder-van-Tuil.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 897 bund. 38 v. r. 20 v. ell.; telt 120 h., waaronder 20 boerderijen, en wordt door sluizen, op de Linge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters en eenen Secretaris.

WAARDENBURG-EN-NEER-IJNEN, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Bommel*, ring van *Tuil*.

Deze gem. heeft twee kerken, als eene te *Waardenburg* en eene te *Neer-IJnen*. Men telt er 1060 zielen, onder welke ruim 350 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is

geweest Laurentius Cornelii, die in het jaar 1618 herwaarts kwam en in het jaar 1648 overleed.

Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de door zijne schriften bekende Gerardus Benthem Reddingius, die er in het jaar 1807 kwam, en in het jaar 1809 naar Assen vertrok. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

WAARDENBURG-EN-OPIJNEN (UITERWAARDEN-VAN-), uiterwaarden aan den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gedeeltelijk gem. *Waardenburg*, gedeeltelijk gem. *Op-IJnen*; palende W. aan den Polder-van-Waardenburg, N. aan den Polder-van-Waardenburg en den Polder-van-Neer-IJnen, O. aan den Polder-van Op-IJnen, Z aan de Waal.

Deze uiterwaarden, welke in het jaar 1803 bedijkt zijn, beslaan, onder *Waardenburg-en-Neer-IJnen*, volgens het kadaster, 202 bund. 95 v. r. 70 v. ell., waaronder 202 bund. 63 v. r. schotbaar land. Men telt er één huis onder *Waardenburg*. Zij worden door ééne sluis, op de Waal, van het overtollige water ontlast.

WAARD-EN-GROETGRONDEN, bedijking aan den oostkant van de prov. *Noord-Holland*, in de *Zuiderzee*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, ten deele gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*, ten deele gem. *Winkel*; palende N. W. aan den Wieringerwaard, N. en O. aan de Zuiderzee.

Deze bedijking bestaat uit gronden welke in de Zuiderzee tegen de Westfriesche en Wieringerwaardsche zeedijken lagen. Het plan voor deze bedijking is ontworpen door den Heer P. Koomen te Winkel, die daartoe met den Heer C. J. L. Portman te Alkmaar, van Z. M. den Koning, concessie heeft bekomen.

Deze bedijking is ondernomen door een zedelijk ligchaam onder den naam van Maatschappij tot Indijking en de bebouwing der Waard-en Groetgronden van Noord-Holland, opgerigt den 30 November 1843 en bestuurd door de Heeren C. J. L. Portman en H. Koomen, alsmede door de Heeren E. F. Scheltinga Winterberg, Mr. A. J. C Maas Geesteranus van Zuid-Scharwoude en Jhr. Mr. H. Hoeufft van Velsen, geheel belangeloos en zonder eenige belooning.

De werken dezer bedijking zijn aangevangen in April 1844 en in October 1847 geheel voltooid.

De geheele bedijking beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1525 bund. 96 v. r. 20 v. ell., waaronder 1377 bund. 43 v. r. 70 v. ell. schotbaar land; als: *de Waard* onder *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*, 616 bund. 2 v. r. 60 v. ell. en *de Groet*, onder *Winkel* 761 bund. 41 v. r. 10 v. ell. De ingedijkte gronden zijn verdeeld in 67 kavels, ieder van ongeveer 20 bund. Er staan daarin 13 boerderijen en 3 arbeiderswoningen.

Daar de de ingedijkte gronden, ongeveer 6¼ palm. beneden volzee en zelfs ook nog iets beneden laag water gelegen zijn, worden zij bemalen door twee buitengewoon zware wind-vijzelwatermolens, welke het water in den boezem opmalen, waaruit het zich door de groote schutsluis voor Kolhorn in de Zuiderzee ontlast. De gezamenlijke kosten dezer onderneming beloopen de somma van 1,410,000 gulden.

Het bestuur van den polder Waard-en-Groet bestaat uit acht Hoofd-Ingelanden, een Dijkgraaf, vijf Heemraden en eenen Secretaris.

WAARDENHOEK (DE KLEINE-), geh in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 1 u. W. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 4 u. N. W. van *Heusden*, gem. *Werkendam*.

WAARDER, gem. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden* (6 k. d., 16 m. k., 3 s. d., 2 afd.); palende N. aan de gem. Barwoutswaarder-en-Bekenes, O. aan de gem. Woerden en Wulverhorst, Z. aan Papekop-en-Diemerbroek en aan Lange-en-Ruigeweide, W. aan Lange-en-Ruigeweide en Bodegraven.

Deze gem. bestaat uit de pold. het Oosteinde-van-Waarder, en het Westeinde-van-Waarder en het Kerverland-van-Waarder; bevat het d. Waarder, en gedeelten van de b. Nieuwerbrug en van het geh. Driebrugge, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1112 bund. 22 v. r. 34 v. ell., waaronder 1111 bund. 69 v. r. 96 v. ell. belastbaar land. Men telt er 94 h., bewoond door 96 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 520 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden en ook handeldrijven in vee en in kaas.

De Herv., die er 480 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Waarder-en-Lange-en-Ruigeweide*, welke in deze burgerl. gem. eene kerk heeft. — De R. K., die men er ruim 30 telt, parochiëren te *Woerden*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne in het dorp *Waarder*, zijnde eene openbare dagschool, en ééne in het geh. Nieuwerbrug, zijnde eene bijzondere school der eerste klasse, behoorende tot de zoogenaamde kapel van de Nieuwerbrug, die gezamenlijk gemiddeld door 100 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. is eene heerl., welke in het midden der vorige eeuw in eigendom werd bezeten, door Cornelis Roels, Raad en Burgemeester van Schoonhoven, die haar naliet aan zijnen zoon Nicolaas Boudewijn Roels, Raad in de Vroedschap van Schoonhoven. In 1791 werd zij gekocht door C. Roels Az., wiens weduwe haar in 1804 verkocht aan de Heeren Mr. Huibert Griffioen van Waarder en Ewout Rijkaarts in gemeenschap, waarna zij uit de nalatenschap van den eerstgenoemde, in het jaar 1836, is geprelegateerd aan den tegenwoordigen eigenaar den Heer Marcus Jacobus van Erp Taalman Kip, woonachtig te Woerden.

Het d. Waarder ligt 6¼ u. O. ten Z. van Leyden, 1¼ u. Z. W. van Woerden. Men telt er in de kom van het d. 20 h. en 78 inw.

De kerk, stond vóór de Reformatie ter begeving van den Land-Kommandeur van St. Catharina te Utrecht. De koster werd destijds door de dorpelingen aangesteld en trok de inkomsten van tien morgen lands. Deze kerk is een kruisgebouw, zonder orgel. De vierkante toren had eene achtkante spits, die voor ⅔ het eigendom was van de gem. Waarder en voor ⅓ van de gem. *Lange-en-Ruigeweide*. Die toren is in vorige jaren geheel afgebroken en op de kerk een houten koepel gebouwd, waarin het uurwerk is geplaatst.

Vroeger is hier een kommandeurschap der Ridders van Rhodus of Maltha geweest, staande onder het land-kommandeurschap van St. Catharina, te Utrecht.

De openbare dagschool telt gemiddeld 40 en de bijzondere school gemiddeld 60 leerlingen.

Vroeger stond in deze gem. een heerenhuis het Hof-te-Waarder geheeten. Zie het volgende art.

De kermis valt in den 17 September.

Het wapen bestaat uit een veld van zilver, met drie waarden in hunne natuurlijke kleur.

WAARDER (HET HOF-TE-), voorm. buit. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6½ u. O. van *Leyden*, kant. en 1¼ u. W. ten Z. van *Woerden*, gem. en 20 min. N. van *Waarder*.

Mogelijk heeft dit huis in oude tijden behoord aan de Ridders van Maltha, die hier een kommandeurschap gehad hebben, staande onder het land-kommandeurschap van St. Catharina, te Utrecht, waardoor het den naam van het Hof kan gekregen hebben, doch er is niets zekers van bekend.

Van dit hof is thans niets meer aanwezig, dan eene arbeiderswoning welke, benevens den grond tot het hof behoord hebbende, in eigendom bezeten wordt door de wed. van Elten, woonachtig te Nieuwerbrug, onder Waarder.

WAARDER (HET KERVERLAND-VAN-), pold. in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Kerverland.

WAARDER (HET OOSTEINDE-VAN-), pold. in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Waarder*; palende N. W. aan het Kerverland, N. aan Barwoutswaarder, O. aan Kromwijk, Z. O. aan Diemerbroek en Papekop, W. aan Papekop en Diemerbroek en het Westeinde-van-Waarder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 402 bund. 30 v. r. 55 v. ell.; telt 16 h., waaronder 10 boerderijen. Het land ligt 1,69 ell. onder A. P. Het polderbestuur en de bemalingen zijn gecombineerd met Barwoutswaarder en Bekenes, Kromwijk, Bulwijk en Kerverland.

WAARDER (HET WESTEINDE-VAN-), pold. in het *Grootwaterschap* van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Waarder*; palende N. aan Bekenes, O. aan het Kerverland en het Oosteinde-van-Waarder, Z. O. aan Ruigeweide, W. aan Langeweide en den Weipoort-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 605 bund. 79 v. r. 15 v. ell.; telt met het d. Waarder, 77 h., waaronder 28 boerderijen, en wordt door eenen molen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1,59 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en drie Heemraden, benevens eenen Secretaris en Gaardermeester.

WAARDER-EN-LANGE-EN-RUIGEWEIDE, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. en ring van *Gouda*.

Men heeft er eene kerk te Waarder en telt er ruim 1100 zielen, onder welke 410 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Abraham Jansz., die in het jaar 1600 van Goedereede herwaarts kwam, en in het jaar 1601 is afgezet. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer van Waarder.

WAARDER-POLDER (DE), pold. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie Waard (De).

WAARDERSCHE-DIJK (DE), grindweg in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, in eene zuidwestelijke rigting loopende van nabij Woerden, door de gem. *Waarder*, tot aan den Langeweidsche-dijk.

WAARDHUIZEN, heerl. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Emmikhoven-en-Waardhuizen*; palende N. aan den Wijde-Alm, die haar van de heerl. Almkerk en Uitwijk scheidt, O. aan Giessen, Z. aan Hill en Babyloniënbroek, W. aan Ganswijk.

Deze heerl. bevat het voorm. d., thans geh., Waardhuizen, benevens eenige verspreid liggende h.; beslaat eene oppervlakte van ongeveer 400 bund.; telt 28 h., bewoond door 34 huisgez., uitmakende eene bevolking van 160 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 100 in getal zijn, behooren tot de gem. *Uitwijk-en-Waardhuizen*. — De Christelijk Afgescheidenen, die men er 60 aantreft, behooren tot de gem. van *Waardhuizen-Uitwijk-en-Giessensche-Eng*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Uitwijk*.

Deze heerl. werd in het midden der vorige eeuw bezeten door den Heer P. M. Belaerts, in leven Oud-Raad der stad Dordrecht, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans Ambachtsheer van Waardhuizen, de Heer Mr. Pieter Belaerts, te Dordrecht.

Het geh. Waardhuizen ligt 5 u. N. W. ten W. van 's Hertogenbosch, 3 u. N. W. van Heusden, ½ u. O. N. O. van Emmikhoven, aan den Alm. Men telt er in de kom van het geh. 14 h. en 80 inw.

De kerk, welke hier reeds vóór de Reformatie gestaan had, was in het midden der vorige eeuw reeds tot op eenige muurbrokken verdwenen. In het laatst dier eeuw, werd er weder een kerkje gebouwd, waarin echter nooit dienst is gedaan of meubels gebragt zijn. In 1839 of 1840 is dit weder gesloopt. De plaats, waar het gestaan heeft, is een heuvel beplant met vruchtboomen, welke tot begraafplaats van Uitwijk en Waardhuizen dient.

De kerk der Christelijk Afgescheidenen is een klein houten gebouw, zonder toren of orgel.

WAARDHUIZEN, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gedeeltelijk gem. *Nieuwer-Amstel*, gedeeltelijk gem. *Ouder-Amstel*, ¾ u. Z. O. van Amstelveen, ¼ u. Z. ten W. van Ouderkerk, ter wederzijde van den Amstel.

WAARDHUIZEN-UITWIJK-EN-GIESSENSCHE-ENG, Christ. Afgescheiden gem., prov. *Noord-Braband*, met eene kerk te *Waardhuizen*. Men telt er ongeveer 150 zielen onder welke ongeveer 40 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest, de Predikant van Almkerk-en-Emmikhoven Gezelle Meerburg die er ook met andere Leeraren nu en dan de dienst uitoefent.

WAARDJE (HET), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Klaas-Lauwen-waard.

WAARDJES, pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle*, heerl. *Nederveen-Capelle*; palende N. aan het Oude-Maasje, O. aan het Capelsche veerpad, Z. aan de Krommevaart van Capelle, W. aan de te zamenkomst van de gemelde vaart en het Oude-Maasje.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11 bund. 62 v. r. 72 v. ell. met de kaden, heeft eenen houten duiker aan het zuidoosteinde, wijd 0.25, en voorzien van eene klep, waardoor hij op de haven van Capelle en vervolgens op het Oude-Maasje van het overtollige water ontlast wordt. In de kade, welke grootendeels uit eenen hoogen oever bestaat, ligt aan de zijde van het Oude-Maasje, nog een houten duiker wijd 0,12 voorzien van eene klep, strekkende tot het inlaten van versch water. Het zomerpeil is 0,40 boven A. P. en de hoogte der dijken 2,00 à 2,20 boven A. P. Er staat daarin slechts een huis, zijnde het veerhuis op het Oude-Maasje. Hij wordt bestuurd door het polderbestuur van Nederveen-Capelle, bestaande uit

drie Leden, van welke een het voorzitterschap bekleedt en eenen Secretaris en Penningmeester.

WAARD-OP-DEN-DRIESCH (DE), vroegere naam van het d. Valkenswaard, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Valkenswaard.

WAARDPOLDER (DE) of het Waardland, pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Haringcarspel;* palende N. aan de Oude en Nieuwe-Slootgaard, O. aan den Leijer-polder, Z. aan den Heer-Hugowaard, W. aan het Bleekmeer en den Speketers-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 345 bund. 21 v. r. 74 v. ell., waaronder 327 bund. 89 v. r. 43 v. ell. schotbaar land; telt 19 h., waaronder 10 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Raaxmaat, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en vier Molenmeesters, van welke laatste jaarlijks twee aftreden.

WAARDSCHE-VLIET (DE), water in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Krabbendijksche-vliet.

WAARDSTERPOLDER, pold. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Ruigewaard.

WAARDSTER-RIJT (NOORD-) en WAARDSTER-RIJT (ZUID-), twee waters in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. *Grijpskerk*.

WAARDSTER-UITERDIJKEN, landstr., prov. *Groningen*. Zie Grijpskerker-waarden.

WAARHOEK, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. N. W. van *Winschoten*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en ½ u. Z. W. van *Nieuwolde;* met 6 h. en ruim 30 inw.

WAART (DE), pold. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie Waard (De).

WAATSKAMP of Waetskamp, abusivelijk ook wel eens Waelskamp gespeld, geh. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. O. van *Weert*, gem. en 35 min. O. N. O. van *Nederweert;* met 25 h. en 130 inw.

WAAXENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. Z. Z. O. van *Holwerd*, aan den rijweg van Dockum naar Holwerd, op eene fraaije terp gelegen en tot *Holwerder-zes* behoorende.

Het is het kleinste dorp van West-Dongeradeel, tellende slechts 11 h. en 70 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er, op 25 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Waaxens-en-Brantgum*, welke hier eene kerk heeft, die vóór de Reformatie aan den H. Thomas was toegewijd. Het is een oud gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel.

De 20 Doopsgez., die hier wonen, worden tot de gem. *Holwerd* gerekend. — De 5 R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Dockum*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 10 leerlingen bezocht. — Voorheen stond hier de state Sjuxma. Zie dat woord.

Omstreeks het jaar 1234 werd Botte Reinalda, door Jan Albada op het kerkhof doodgeslagen, omdat hij den voorrang ten offer gehad had, welke Albada oordeelde, hem geenszins toe te komen, hetwelk eene der oorzaken geweest is, waardoor naderhand scheuringen tusschen de Schieringers en Vetkoopers ontstaan zijn.

WAAXENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Bolsward*, aan de vaart van Tjum naar Bolsward. Men telt er 10 h. en 60 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er op 13 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Kubaard-en-Waaxens*, welke hier eene kerk heeft, waarin vóór de Reformatie eene vikarij was. De pastorie bragt 100 goudgulden (150 guld.) op, het vikarisschap 80 goudgulden (120 guld.). De Proost van St. Jan te Utrecht genoot 8 schilden (11 guld. 20 cents). Deze kerk is een klein net gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel. Daarin wordt slechts om de vijf weken dienst gedaan.

De 13 Doopsgez., die er wonen, worden tot de gem. van *Bolsward* en *Kromwal*, onder *Britswerd*, gerekend.

Men heeft in dit dorp geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Kubaard*.

WAAXENS-EN-BRANTGUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*.

Men heeft er twee kerken: ééne te Waaxens en ééne te Brantgum, en telt er 300 zielen, onder welke ruim 40 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Remco Roelofs, die in het jaar 1619 hier in dienst was, en in het jaar 1634 overleed. Thans is de bekende Friesche Dichter R. R. Posthumus hier Predikant.

WAAY of Waije, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 1¼ u. N. van *Roermonde*, gem. en 20 min. N. O. van *Neer*; met 13 h. en 80 inw.

WAAY (DE) of de Waai, kolk in het graafs. *Culenborg*, prov. *Gelderland*, gem. en 1¼ u. Z. W. van *Culenborg*, tegen den Diefdijk.

WABERSHOVE, oude naam van het d. Wervershoof, in *Medemblikker-kogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie Wervershoof.

WABRENSIS (PAGUS), Latijnsche naam van de Voivre-gau, landschap in het grooth. *Luxemburg* en de republiek *Frankrijk*. Zie Voivre-Gau.

WACAO, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *West-Divisie*, Z. van den Tafelberg.

WACHENINGEN, oude naam van de stad Wageningen, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Wageningen.

WACHT (DE), geh. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1¼ u. Z. ten W. van *Dordrecht*, kant. en ¾ u. Z. ten W. van *'s Gravendeel*, gem. *'s Gravendeel-en-Leerambacht*, aan de Kil; met 14 h. en 80 inw., die in de scheepvaart en den aardappelbouw hun bestaan vinden.

Dit geh. ontleent zijnen naam van een zeer schoon voorm. Lands wachthuis van de admiraliteit op de Maas, dat aldaar in het jaar 1669 gebouwd is; dit wachthuis, hetwelk door een paar Lands ambtenaren en sloeproeijers bewoond werd en hetgeen tevens voorzien was van eene batterij met 6 stukken, is afgebroken.

Vóór het jaar 1669 stond het wachthuis meer naar het Strijenschesas, waarom die plaats, ook nog de Oude-Wacht genaamd wordt.

WACHTDIJK (DE), dijk in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, in eene noordoostelijke rigting van de Strijensche-dijk naar den Kildijk, beoosten langs Beversoord en Meeuwenoord loopende.

WACHTER, in het Engelsch Watcher, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het eil. *Java*, resid. *Djapara*.

WACHTER (NOORD-) of DE ZEVEN-EILANDEN, in het Engelsch NORTH-WATCHER, groep kleine eilanden in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, bij de Westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*; 0° 27′ N. B., 137° 29′ O. L.

WACHTER (ZUID-), in het Engelsch SOUTH-WATCHER; klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, bij de Westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*; 0° 3′ N. B., 137° 10′ O. L.

WACHTTUM of WACHTUM, buurs. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en 7½ u. Z. Z. O. van *Assen*, kant. en 4 u. O. van *Hoogeveen*, adm. kant., gem. en ¾ u. N. van *Dalen*; met 48 h. en 340 inw.

Men heeft er eene vaste bijschool, die gemiddeld door 45 leerlingen bezocht wordt.

WACOBAMA, berg in *West-Indië*, op den noordoostkant van het *Curaçaosche* eil. *Aruba*, niet ver van de kust, bestaande uit serpentijnsteen, die in dikke schuins of overeind staande lagen opeengestapeld is.

WACOBAMA, rooi of regengeul in *West-Indië*, op den noordoostkant van het *Curaçaosche* eil. *Aruba*, O. van den berg van dien naam.

WAD (HET), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 7 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 4 u. O. van *Dockum*, ½ u. W. ten N. van *Burum*, waartoe het behoort.

WAD (HET GRONINGER-), dat gedeelte der *Wadden*, hetwelk zich langs het vaste land uitstrekt van de Lauwerzee tot aan het Uithuizer-wad. Zie voorts WADDEN (DE).

WAD (HET UITHUIZER-), dat gedeelte der *Wadden*, hetwelk zich uitstrekt langs het vaste land, van het Groninger-wad tot aan den mond der Eems. Zie voorts WADDEN (DE).

WADAKE of volgens een oud handschrift WAUDAHEM, landg., vermeld in eenen openen brief van het jaar 850, waarbij het, door den Edelen Heer BALDERICH, geschonken werd aan LUDGERIUS, den tienden Bisschop van Utrecht. Het komt daarin voor, als gelegen in het *Eiland der Batavieren*, aan den linkeroever van den Middel-Rijn, eene gemeene Duitsche mijl beneden Arenacum. Men meent, dat dit landg. gelegen was ter plaatse, waar nu het d. WADENHOIJEN, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland* ligt. Zie WADENHOIJEN.

WADAN, d. in *West-Indië*, res. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de Westkust.

WADAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magelang*, distr. *Minorek*.

Den 20 April 1829 trachtte de vijand, den Kapitein TER HAVE, die aldaar met de mobile colonne no. 2 lag, aan te tasten, waartoe eene troep van ongeveer 700, wel gekleede en geregelde, manschappen in den vroegen morgen opmarcheerde, en ten Z. van het dorp *Banjoemenang* post nam, uit welk dorp eenige schoten met een lila werden gedaan. Regts van den Kapitein TER HAVE had een peloton infanterie en de harissan van den Tommongong MANGOON DIPOERO post gevat, en na eenigen tijd gewacht te hebben naar de mobile colonne no. 4, onder bevel van den Majoor BAUER, die in aantogt was, rukte de Kapitein met zijne overige infanterie en de Alfoeren op, om den vijand in het front aan te tasten. Zich met den Luitenant NEYS en een gedeelte der Alfoeren, ongeveer 80 man sterk, wat te ver vooruit begeven hebbende, stiet de Kapitein, bij het kerkhof van Banjoemenang, op ruim 400, behoorlijk in bataille geschaarde, muitelingen, die de onzen tot

op 30 à 40 passen lieten naderen, en eerst toen een hevig vuur begonnen. Dit bragt den Kapitein een oogenblik in verlegenheid, daar hij niet sterk genoeg was om aan te vallen, en het terugkeeren onraadzaam oordeelde; middelerwijl was het detachement kavallerie der 4e colonne, onder den Luitenant Padtbrug, tot nabij hem genaderd en daarmede en met de Alfoeren, die onverschrokken stand hadden gehouden, werd de vijand nu met zooveel hevigheid aangevallen, dat hij tot over een ravijn werd terug geworpen. Hier had hij zich evenwel in bataille geschaard, en de Majoor Bauer, die hem met zijne jagers reeds van nabij gevolgd was, had zijne maatregelen tot eenen tweeden aanval gemaakt, welken echter de vijand niet afwachtte, maar sterk gesloten en in orde terug trok, door de tirailleurs en de vereenigde troepen der 2e colonne, tot achter Sambirotto vervolgd wordende. De onzen hadden bij die gelegenheid 2 dooden en 11 gekwetsten bekomen. Het verlies van den vijand moet echter nog al aanzienlijk geweest zijn.

WADDEN (DE), ondiepe watervlakte, zijnde dat gedeelte afhellend voorstrand van de Noordzee, begrepen tusschen de eilanden Terschelling, Ameland, Schiermonnikoog en Rottum ten N. en het vasteland der prov. *Friesland* en *Groningen* ten Z. Het bestaat over het algemeen uit ondiepe platen en vlakten, door vaarwaters en meer of min diepe killen doorsneden. Deze watervlakte, was vroeger veel breeder dan thans, wijl de aanwassen of kwelders langs den vasten wal van tijd tot tijd ingedijkt werden en de duinen op de eilanden, meer oosten landwaarts overstuiven. Reeds toen de Romeinen zich hier te lande bevonden, was het onder den naam van Mare Vadosum bekend. Gedurende den zomer werdt deze watervlakte door eene menigte platboomde vaartuigen van Hamburg, Bremen, Groningen enz. bevaren. Ook werden er vele schelpen voor de kalkbranderijen opgevischt. Sommige dier schepen leggen aan den oostkant van Ameland aan, zijnde het vaarwater, dat vroeger veel nader aan Friesland langs liep, naar dat eiland verloopen, tot onherstelbare schade voor Ameland, wegens de daardoor veroorzaakte afspoeling van eene groote uitgebreidheid beste klei- en weilanden. Ondertusschen wordt deze schade een weinig vergoed door de voordeelen die de herbergiers en winkeliers van het dorp Nes genieten uit de vertering der hier aanleggende schepen.

Bij de voormalige gesteldheid van ons Vaderland, toen de eilanden langs de kust nog aan het vaste land verbonden waren, hadden de Wadden zeker een geheel ander aanzien dan zij thans hebben. Wel is waar, was het ook toen eene weeke broekige en dargachtige vlakte, welke bij elken vloed door het zeewater overstroomd werd; doch thans is het buitenste gedeelte daarvan immer door de zee bedolven. Toen voor vele eeuwen, — want den juisten tijd heeft nog niemand kunnen bepalen, omdat het ook niet op eens, maar allengskens, geschied is, — die ondiepe uitgestrektheid in twee deelen scheurde, waarvan het eene met het vaste land vereenigd bleef, en het andere de eilanden vormde, ontstond natuurlijk tusschen beide deelen eene ruimte of kloof. Deze laatste werd door het zeewater wederom aangevuld. Hierbij kwam de aanhoudende en onbelemmerde werking en schuring der zee, welke nu reeds zoo vele eeuwen geduurd heeft, en die de Wadden en gaten hier en daar deed verzanden en op andere plaatsen bewoonde eilandjes wegspoelden en het vaarwater steeds dieper en zelfs voor middelmatige schepen bevaarbaar hebben gemaakt, ofschoon het echter niet zelden gebeurt, dat deze er bij storm en onweder op de menigvuldige platen en zandbanken hunnen ondergang vinden.

De banken en zandplaten, welke men in DE WADDEN vindt, dragen verschillende namen, die zeker veelal het eerst door de schippers of zeelieden zullen uitgedacht zijn, en welke benamingen zinspelen of op de geaardheid dezer zandbanken zelven of op de eene of andere gebeurtenis, daarbij of daarop voorgevallen. Zoo heeft men er de Haringplaat of het Hornsbornzand, tusschen het Uithuisterwad en Rottumeroog, de Koeplaat, de Kapersplaat, de Boschplaat, het Simonszand, Brakzand, Engelmansplaat en meer andere.

Gelijk onderscheidene mindere of meerdere hoogten, zoo bevatten DE WADDEN ook onderscheidene diepten, stroomen of zeegaten, welke juist te kennen voor de zeevarenden van het hoogste belang is. Het Sparre-gat, tusschen de Haringplaat en Rottumeroog, het Schil, de Lauwers, de zoogenaamde Eilander-Balg, het Friesche-gat, de Meuker en meer andere zijn de voornaamste. Sommigen dezer zeegaten loopen noordwestwaarts, andere noordwaarts, en zijn van ongelijke diepte.

Voor iemand, die met DE WADDEN zeer goed bekend is, is het, onder zekere gunstige omstandigheden en al wadende, mogelijk, om, zich te voet van het eiland Schiermonnikoog naar het vaste land van Groningen te begeven, zoo als zulks meermalen geschied is. Om echter op deze wijze van daar naar genoemd eiland te gaan, is niet zoo gemakkelijk, dewijl het op Schiermonnikoog omtrent een uur eer hoogwater is dan bij voorbeeld te Hornhuizen, waardoor derhalve de vloed hem, die van laatstgemelde plaats derwaarts ging, beletten zoude er te komen; want men kan ligtelijk begrijpen, dat zoo wel van hier als van daar de reize bij eb of laag water zoude moeten geschieden. Naar of van het eiland Rottum zulks te doen, zoude echter niet ligt mogelijk zijn; ofschoon men het te voet ook op eenen kleinen afstand, tot aan het Sparre-gat, naderen kan. Hieruit kan men besluiten, dat de stroomen naar dit eiland of DE WADDEN zelven aldaar dieper zijn, dan de verzande Groninger- of Eilander-Balg voor Schiermonnikoog.

Tusschen beide eilanden en de kust vindt men in DE WADDEN nog vele diepten van meerdere of mindere uitgestrektheid, van welke sommigen zuid en noord, andere oost en west loopen. In deze gaten, waarvan sommigen ½ uur lang, doch slechts van 6,25 tot 9,50 ellen breed zijn, worden de bij velen zoo geachte bot en garnalen gevangen.

WADDING (TER-), voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. W. van *Leyden*, gem. en ¼ u. N. N. O. van *Voorschoten*, nabij den straatweg tusschen deze plaatsen.

Uit oude papieren blijkt, dat vóór 1672 het HUIS-TER-WADDING behoorde tot de goederen van den huize VAN WERVE, en dat de Stadhouder der Leenen van dat huis, namens FRANCOIS VAN HALEWIJN, Heer *van Horruettes*, *Werve* en Domheer van Oud-Munster te Utrecht, het toen reeds als onsterfelijke leen heeft verleid.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een deftig en sierlijk gebouw, hetwelk, op het einde van de vorige eeuw, geheel uit den grond is opgehaald en onlangs aanmerkelijk verfraaid. Het wordt, met de daartoe behoorende gronden, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 35 bund. 58 v. r. 94 v. ell., in eigendom bezeten door den Heer Mr. P. G. VAN OUTEREN, Hoogheemraad van Rijnland, woonachtig te Leyden.

WADDINXVEEN, voorm. amb. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*; palende N. aan de gem. Hazerswoude en Boskoop, O. aan de Gouwe, die het van Zuidwijk, Reeuwijk en Bloemendaal scheidt, Z. aan 't Weegje en Moordrecht, W. aan Zevenhuizen en Moerkapelle.

Dit voorm. ambacht, hetwelk in het kerkelijke ééne gemeente is, bestaat in het burgerlijke uit de twee gem. Noord-Waddinxveen-en-St.-Hubertsgeregt en Zuid-Waddinxveen, en bevat het d. Waddinxveen, benevens de geh. Noord-Waddinxveen, Noordeindsche-weg, Goudkade en Waddinxveensche-brug. Het beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 2241 bund. 43 v. r. 51 v. ell., waaronder 2234 bund. 1 v. r. 45 v. ell. belastbaar land; telt 270 h., bewoond door 449 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3000 inw., die hun voornaam bestaan vinden in den landbouw en het vervaardigen van kinderwagentjes, schuppen, klompen en ander houtwerk. Ook heeft men er 14 graauwpapierfabrijken, 3 scheepstimmerwerven, 1 tras-, 1 koren- en 2 houtzaagmolens.

De Herv., die er 2100 in getal zijn, behooren tot de gem. *Waddinxveen-en-Bloemendaal*. — De Remonstranten, die men er 140 telt, maken, met die uit de gem. Broek c. a., eene gem. uit, welke tot de *Derde* klass. van die gezindte behoort en 180 zielen, onder welke ongeveer 80 Ledematen, telt. In 1621 vindt men van de Remonstrantsche gemeente te *Waddinxveen* nog geen gewag gemaakt. Door de vergadering in het jaar 1624 werd echter de bediening daarvan, met die van *Gouda*, *Schoonhoven*, *Woerden*, *Moordrecht* en *Zevenhuizen*, opgedragen aan Theodorus Boom en Regnerus Andries Walenburg. In 1630 werd zij, met Zevenhuizen en Moordrecht, bediend door Dirk Jansz. Baks, doch in 1632 verkreeg zij eenen vasten Predikant in Christophorus van Langerak, die in 1658 zijne dienst grootendeels nederlegde en toen tot hulpprediker bekwam Jacobus Kuyleman (Culeman). Als deze, in 1660, naar Haarlem beroepen en Langerak in dat zelfde jaar overleden was, werd Samuel Tyemaker van Nieuwpoort herwaarts beroepen. Nadat Pieter Lobié, die hier sedert 1788 stond, in 1821 naar Frederikstad vertrokken was, werd de dienst hier door de Predikanten van Gouda en Zwammerdam waargenomen, tot dat in 1826 Hendrik Nicolaas van Teutem beroepen werd. Toen deze echter in het volgende jaar reeds naar Rotterdam vertrok, werd de dienst op nieuw waargenomen door Gerard Brandt Maas, toen Predikant te Zwammerdam, later te Gouda, tot dat de gem. in 1842 weder als eigen Leeraar van Boskoop beriep Jan Herman de Ridder, die in 1848 naar Gouda beroepen werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er 900 telt, maken de stat. van *Waddinxveen-en-Goudkade* uit. Na de Reformatie werden de R. K. onderscheidene jaren door de Priesters van Gouda bediend, onder welken voornamelijk zekere Adriaan Boogaart zich zeer beijverd heeft, om zijne geloofsgenooten in alle opzigten te onderwijzen en te stichten, doch de eerste, die in deze stat. vaste Pastoor was, is geweest Cornelis de Jager, die in het jaar 1673 overleden is.

Men heeft te Waddinxveen ééne school, welke gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht wordt, terwijl die kinderen, welke in de nabijheid van Gouda, Reeuwijk en Boskoop wonen, daar onderwijs genieten.

Het d. Waddinxveen, meestal bekend onder den naam van Weersveen, ligt 4½ u. N. O. van Rotterdam, 1½ u. N. W. van Gouda. Het

bestaat uit eene breede straat, aan beide zijden met zindelijke huizen bebouwd, onder welke enkele, die eenig aanzien aan het dorp bijzetten. De naam van dit dorp schijnt af te stammen van de woorden *wadden*, hetwelk losse, moerassige gronden beteekent, en *veen*, zoodat *waddinxveen* los, moerassig veen zou beteekenen.

De kerk, die vóór de Reformatie aan den H. VICTOR was toegewijd, werd door ouderdom onherstelbaar verklaard, waarom zij in het jaar 1838 voor afbraak verkocht is, terwijl men in het begin van 1837 reeds begonnen was met den aanbouw van eene nieuwe kerk, op eene andere plaats in de gemeente, nabij de Waddinxveensche brug, voor welken aanbouw eene negotiatie is gesloten en eene subsidie uit de rijks en provinciale kassen is verstrekt geworden. Dit nieuwe kerkgebouw, waarin ook het orgel uit de oude kerk overgeplaatst is, werd op den 16 December 1838 ingewijd. Het is met eenen toren voorzien en heeft uit- en inwendig een zeer goed aanzien.

De eerste kerk der Remonstranten was reeds in 1632 aanwezig. Maar zij diende slechts tot in 1662, toen de Predikant SAMUEL TIJSMAKER, op vastenavond daarin voor het laatst predikte en veertien dagen vóór Pinksteren een nieuw kerkgebouw inwijdde. Dit stond in het dorp en was op zoo groote schaal aangelegd, dat het bij den bouw bleek hooger te zullen worden dan de kerk der Hervormden, waarom, volgens de overlevering, last gegeven werd, het minder hoog op te trekken, en niet, zoo als het plan mede bragt, daarin boog- of kerkramen te plaatsen. Het kreeg daardoor iets wanstaltigs. In het jaar 1779 werd deze kerk, op kosten van de broederschap, zoo hersteld, dat zij, naar men meende, nog wel eene halve eeuw kon staan. Doch nadat zij nog in 1801 met een orgel was voorzien, werd zij reeds in 1807 zoo bouwvallig bevonden, dat aan eene commissie uit de broederschap werd opgedragen, met den kerkeraad middelen tot herstelling, buiten onmiddellijk bezwaar van de societeit, te beramen. Dit had echter geen gevolg en in 1814 besloot de kerkeraad, om, voor de afbraak van het nu geheel onbruikbaar geworden kerkgebouw, het aangrenzende pastorijhuis, met twee belendende kleine vervallene woningen, tot een bedehuis in te rigten. Gedurende hare slooping en de vertimmering der nieuwe vergaderplaats kwam de gemeente te zamen in eene groote kamer van zeker huis, aan de Goudkade, bij de R. K. kerk, toebehoorende aan eene weduwe, lidmaat der gemeente. Op den 2 Julij 1815 werd de derde kerk ingewijd. In 1820 werd zij, uit bijdragen der gemeenteleden van eene koperen kroon en blakers voorzien. Maar zij was slecht gebouwd en te klein voor de gemeente, zoodat men reeds in 1828 besloot, middelen te zoeken, ten einde een geheel nieuw kerkgebouw te stichten. Dit gelukte en, aan de Goudkade opgerigt, was de tegenwoordige vierde kerk in 1836 voltooid. Zij werd den 31 Julij ingewijd, door GERARD BRANDT MAAS, nadat veertien dagen te voren de dienst in het vorige bedehuis besloten en dit hierop voor afbraak was verkocht. Zes jaren later werd aan de nieuwe kerk de nieuwe pastorij toegevoegd, terwijl voor beide belangrijke sommen, uit de gemeente en de geheele broederschap ingezameld, aanmerkelijke subsidiën uit de provinciale en Rijks kassen waren verstrekt, en voor de kerk eene negotiatie gesloten was, met toezegging van rentebetaling door de broederschap.

Toen de hierhoven vermelde CORNELIS DE JAGER als Pastoor naar WADDINXVEEN gezonden was en zijn vader te dien einde eene kerk onder

dat dorp begon te bouwen, werd CORNELIS daarop gevangen genomen en naar Leyden gevoerd, terwijl de vader, om zijnen zoon ontslagen te krijgen, 1800 gulden moest opbrengen. Nadat CORNELIS weder in zijne pastorij teruggekeerd was, heeft hij eene kerk met een pastoorshuis, aan de Goudkade, onder Bloemendaal, gebouwd. Deze kerk aan den H. VICTOR toegewijd, is naderhand vergroot en voorzien van een torentje. Men heeft daarin een orgel en één altaar.

De kermis valt in den tweeden Zondag in Augustus.

WADDINXVEEN (DE NIEUWE-DROOGGEMAAKTE-POLDER-VAN-) of DE BOVENWEEGSCHE-POLDER, thans doorgaans de ACHTERAFSCHE-POLDER genoemd, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Noord-Waddinxveen-en-St.-Hubertsgeregt*; palende N. aan den Oostzijdsche droogmakerij van Hazerswoude, O. aan den Voorafsche-polder, Z. aan den Zuidplas-polder, W. aan de Wildeveenen en Hoogeveen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 673 bund., en wordt door vier molens, op de Gouwe, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 4,88 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit Schout en Heemraden.

WADDINXVEEN (NOORD-), voorm. afzond. heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Noord-Waddinxveen-en-St.-Hubertsgeregt*; palende N. aan de heerl. Hazerswoude en Boskoop, O. aan de Gouwe, waardoor het van Reijerskeop, Zuidwijk en Randenburg gescheiden wordt, Z. aan Zuid-Waddinxveen, W. aan de Wildeveenen en de heerl. Hoogeveen.

Deze heerlijkheid, welke met de voorm. afzonderlijke heerlijkheid St.-Hubertsgeregt, thans tot eene heerlijkheid vereenigd is, bevat de afzonderlijke landstreeken Snydelwijk, Peulijen en Groenswaard en bestaat thans uit den Voorafsche-polder of Noord-Waddinxveensche-polder, en den Achterafsche-polder of nieuwe Drooggemaakte-polder-van-Waddinxveen, en bevat de geh. Noord-Waddinxveen, Noordeindsche-weg en Goudkade, benevens eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest in de veenderij hun bestaan.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Waddinxveen-en-Bloemendaal*. — De Remonstranten, welke er wonen, behooren tot de gem. van *Waddinxveen*. — De R. K. die men er aantreft, worden tot de stat. van *Waddinxveen-en-Goudkade* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school maar de kinderen genieten onderwijs te *Waddinxveen*.

Het geh. NOORD-WADDINXVEEN, ligt 5 u. N. O. van Rotterdam, 1½ u. N. W. van Gouda.

De kermis valt in den eersten Zondag in Julij.

WADDINXVEEN (NOORD-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*. Zie VOORAFSCHE-POLDER.

WADDINXVEEN (ZUID-), gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda* (5 k. d., 14 m. k., 3 s. d., 1e afd.); palende N. aan Noord-Waddinxveen-en-St. Hubertsgeregt, O. aan de Gouwe die haar van de gem. Broek c. a. scheidt, Z. O. mede aan Broek c. a. en Moordrecht, W. aan Zevenhuizen en aan Moerkapelle-en-de-Wildeveenen.

Deze gem. bestaat uit een gedeelte van den Zuid-plas-polder, bevat het d. Waddinxveen en het geh. Waddinxveensche-brug, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1062 bund. 35 v. r.

17 v. ell., waaronder 1059 bund. 64 v. r. 91 v. ell. belastbaar land; telt 105 h. bewoond door 159 huisgez., uitmakende eene bevolking van 900 inw., die meest in de veenderijen het maken van houtwerk hun bestaan vinden. Ook heeft men er 5 graauwpapier-fabrijken, 1 houtzaag- en 1 korenmolen.

De Herv. die er 630 in getal zijn, behooren tot de gem. *Waddinxveen-en-Bloemendaal* en de Remonstranten, die er 40 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Waddinxveen*. — De R. K., van welken men er 120 telt, worden tot de stat. van *Waddinxveen-en-Goudkade* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school te *Waddinxveen*.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van zilver, met twee kruiswijsliggende sleutels van keel, waarover is gaande eene fasce van de zelfde kleur.

WADDINXVEEN-EN-BLOEMENDAAL, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. en ring van *Gouda*.

Men heeft er ééne kerk te Waddinxveen en telt er 2100 zielen, onder welke 530 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Gerardus Jacobi Douwe, die in het jaar 1577 herwaarts kwam, en in het jaar 1595 overleden is.

Bij vacature maakte vroeger de kerkeraad eene nominatie van twaalf Predikanten, waaruit de mansledematen het beroep deden, onder approbatie van den Ambachtsheer van Noord-Waddinxveen en Zuid-Waddinxveen en van de Regering van Gouda als Ambachtsheeren van Bloemendaal. Thans geschiedt dit door den kerkeraad.

WADDINXVEEN-EN-GOUDKADE, R. K. stat., prov. *Zuid-Holland*, dek. van *Schieland*.

Tot deze stat. behooren de R. K. van de burg. gem. Noord-Waddinxveen-en-St.-Hubertsgeregt, Zuid-Waddinxveen, Broek c. a., Moerkapelle en een gedeelte van Zevenhuizen, met de plaatsen, gelegen aan geene zijde van den zuidelijken dwarsweg van den nieuw drooggemaakten polder, doch een groot gedeelte uit de gem. Broek c. a. gaan te Gouda of te Randenburg, waar zij nader bij zijn, ter kerk.

Men heeft er ééne kerk aan de Goudkade, en telt er ruim 1000 zielen, onder welke 555 Communikanten.

WADDINXVEEN-EN-ST.-HUBERTSGEREGT (NOORD-), gem., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda* (5 k. d., 14 m. k., 3 s. d., 1e afd.); palende N. aan de gem. Hazerswoude en Boskoop, O. aan de Gouwe, die haar van Boskoop, Zuidwijk, Reeuwijk en Broek c. a. scheidt, Z. aan Zuid-Waddinxveen, W. aan Moerkapelle-en-de-Wildeveenen en Hoogeveen.

Deze gem. bestaat uit de voorm. afzonderl. heerl. Noord-Waddinxveen en St. Hubertsgeregt, thans gezamenlijk ééne heerl. uitmakende, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1179 bund. 8 v. r. 34 v. ell., waaronder 1174 bund. 36 v. r. 54 v. ell. belastbaar land; telt 165 h., bewoond door 270 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1300 inw., die meest in de veenderij en het vervaardigen van houtwerk hun bestaan vinden. Ook heeft men er 9 graauwpapiermakerijen, 3 scheepstimmerwerven, 1 houtzaag-, 1 koren- en 1 trasmolen.

De Herv., die er ruim 1050 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Waddinxveen-en-Bloemendaal*. — De Remonstranten, van welke men er 100 telt, behooren tot de gem. van *Waddinxveen*. — De R. K., die men er 150 aantreft, behooren tot de stat. van *Waddinxveen-en-Goudkade*.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Waddinxveen*.

Deze heerl. behoorde in het midden der vorige eeuw aan Mr. ADRIAAN REEPMAKER, Heer van *Strevelshoek*, *Noord-Waddinxveen* en Vrijheer van *St. Hubertsgeregt*. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer A. A. PIT, woonachtig te 's Gravenhage.

WADDINXVEENSCHE-BRUG, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4¼ u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Gouda*, gem. *Zuid-Waddinxveen*, ½ u. O. van Waddinxveen, aan de Gouwe, waarover hier eene brug ligt, waarvan dit geh. zijnen naam ontleent.

WADELRE, oude naam van het d. WAALRE in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie WAALRE.

WADENG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en 38 palen W. van *Soerabaya*, reg. *Grissee*, 539 palen O. van *Batavia*, aan den grooten postweg. Het is een groot dorp.

WADENOIJEN, gem. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en kant. *Tiel* (8 k. d., 23 m. k., 9 s. d.); palende N. W. en N. aan de Linge, O. aan de gem. Zoelen en Tiel, Z. O. aan de Waal, Z. aan de gem. Op-Hemert, Z. W. aan Est-en-Op-IJnen, W. aan Geldermalsen.

Deze gem. bevat de heerl. Wadenoijen en het voorm. amb. van Drumpt; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1363 bund. 30 v. r. 67 v. ell., alles belastbaar land; telt 180 h., bewoond door 194 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1270 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 1080 in getal zijn, maken de gem. van Drumpt en Wadenoijen uit. — De 7 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Tiel*. — De R. K., die er 180 in getal zijn, parochiëren te *Tiel*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: eene te Wadenoijen en eene te Drumpt, welke gezamenlijk gemiddeld door 200 leerlingen bezocht worden.

WADENOIJEN, heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Wadenoijen*; palende N. aan de Linge, O. aan het voorm. amb. van Drumpt, Z. aan de heerl. Op-Hemert, Z. W. aan Est, W. aan Geldermalsen.

Deze heerl. bestaat uit den Polder-van-Wadenoijen, en bevat het d. Wadenoijen, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 748 bund. 20 v. r. 21 v. ell., alles belastbaar land; telt 76 h., bewoond door 84 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 850 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen Herv. zijn, onder welke ongeveer 200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Tiel* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest WILHELMUS VAN DER WAL, die in het jaar 1598 naar Heikoop vertrok. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door 100 leerlingen bezocht wordt.

OTTO, Graaf *van Benthem*, bezat WADENOIJEN in 1267, en droeg het aan zijnen broeder EGBERT op. Heer OTTO VAN ZOELEN, Ridder, schijnt Heer van WADENOIJEN geweest te zijn, dewijl hij in 1353 van Graaf REINALD voor 140 ponden (140 guld.) ontving, het gemaal over WADENOIJEN,

Drumpt, *Avezaat* en *Hamme*, met zijnen dwang op den molen te WADENOIJEN; hetwelk ten minste aantoont, dat de Graaf toen de *regalia* aldaar oefende. Men vindt op dien tijd, zekeren JACOB KEIJEN, broeder van WADENOIJEN, die in 1344 eene belofte aan den Domproost deed; en HERMAN VAN WADENOIJEN, Gerigtsman van Neder-Betuwe, in 1357 en 1362. In 1410 was FILIPS VAN WADENOIJEN getrouwd met ALEYD, weduwe van GIJSBERT VAN GOILBERDINGEN; maar wij weten niet, of zij de heerlijkheid bezaten. Zeker behoorde WADENOIJEN in de eerste helft der vijftiende eeuw, aan het geslacht VAN LANGERACK, waarvan eene erfdochter het bragt aan haren man, GIJSBERT VAN BOCKSMEER, die als een dagelijksch Heer van WADENOIJEN, den Lingebrief van 1456 bezegelde, en omtrent 1460 op eene riddercedulle staat. Zijn zoon HUBERT verkocht die heerlijkheid aan STEEN VAN HEMERT, in welk geslacht zij gebleven is tot dat eene erfdochter, MARIA VAN HEMERT, met ADRIAAN DE COCK VAN DELWIJNEN trouwde. Zij stierf in 1614. Hunne achterkleindochter trouwde in 1675 met JOHAN REINIER VAN HAEFTEN, Heer *van Op-Hemert*, en hun zoon BARTHOLT VAN HAEFTEN, erfde WADENOIJEN van zijnen oom JOHAN DE COCK VAN DELWIJNEN, die in 1724 stierf. Na den dood van JOHAN WALRAVEN VAN HAEFTEN, is deze heerl. in 1783 verkocht aan zekeren Heer VAN DOORN; vervolgens aan de familie DAINE; in 1808, aan A. W. Baron VAN BORSSELE; in 1827, aan J. A. Baron VAN BRAKELL. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Mr. SIMON VAN WALCHEREN, woonachtig te Amersfoort, die haar in 1845 heeft aangekocht.

Het d. WADENOIJEN of WAGENOIJEN en bij verkorting WANOI, ligt 1 u. W. van Tiel, aan den Lingedijk, zeer schilderachtig en is fraai bebouwd. Men telt er in de kom van het d. 10 h. en ongeveer 70 inw.

Reeds van ouds vindt men melding gemaakt van deze plaats, want BALDERICUS gaf in het jaar 850 in het dorp WADAKE, of volgens een oud afschrift WADANEM, eene heerlijke hoeve (*mansus domicatus*), en eene kerk, benevens eenige andere goederen in dien omtrek gelegen, aan de kerk van Utrecht; zelfs de brief is te WADANEM gedagteekend. Het schijnt ook dat het hof WATICA bij Tiel gelegen, dat CONRAD, de twee en twintigste Bisschop van Utrecht, in 1088 aan Gravin ADELHEID *in praecariam* gaf, WADENOIJEN is. De Abdij Prum bezat aldaar eene hoeve, en de tienden behoorden aan den Domproost van Utrecht. Dit dorp of hof was een gedeelte der heerschap van Malsen.

De kerk is een net gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel. Het ligt, even als de zeer goede pastorij, met haren ruimen tuin en boomgaard, vlak aan den Lingedijk. Hiervoor ligt een vijver, waarschijnlijk eens door eene doorbraak ontstaan, rondom met boomen beplant.

Het schoonste sieraad van dit dorpje is het Huis-Wadenoijen. Zie het volgende art.

Den 4 October 1427 deed RUDOLF VAN DIEPHOLT, die destijds met ZWEDER VAN CULENBORG over den Bisschopszetel van Utrecht oneenig was, eenen aanslag op de stad Tiel, doch deze mislukkende, koelde hij zijne boosheid op de omgelegene dorpen en onder anderen ook op WADENOIJEN.

In 1673 had hier een gevecht plaats tusschen 28 Hollandsche partijgangers uit Gorinchem, die er zich in hinderlaag gelegd hadden, en 30 Franschen uit Tiel, waarbij de Markies DE CONCUPISSON en 15 man gevangen genomen werden.

Bij den watervloed van Januarij 1809 heeft het d. WADENOIJEN veel te lijden gehad. Elf menschen vonden hier den dood in het water,

onder welke zich de schoolmeester, met zijne vrouw en drie kinderen, bevond, welke met hun huis zijn weggedreven, zonder dat er mogelijkheid was een van hen te kunnen redden. Bovendien verdronken er twintig paarden, acht en vijftig runderen, een en tachtig schapen, vijf en twintig varkens en drie ezels; terwijl achttien woonhuizen geheel weggespoeld, zestien andere en zes bergen zwaar en nog negen en twintig minder beschadigd zijn geworden.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van keel, met eenen overeindstaanden zalm van silver, vergezeld van vier herkruisde kruisjes van goud.

WADENOIJEN (HET HUIS-), adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en 1 u. W. van *Tiel*, gem. en in het d. *Wadenoijen*.

Het is sedert eenige jaren en wel in het jaar 1809, uit den grond nieuw opgehaald en in den Italiaansche smaak gebouwd, met eene kolonade, en inwendig met de fraaiste marmeren schoorsteenmantels en andere meubelstukken voorzien. Het park voor het huis en al het overige plantsoen is door den toenmaligen bezitter Jonkheer VAN BORSSELE, in den Engelschen smaak, meer tot sieraad dan tot voordeel aangelegd. Bijna altijd wordt het den fatsoenlijken vreemdeling vergund, zich met het gezigt van het huis, de wandeling in de bosschen en de beschouwing der heerlijke bloemen en gewassen te verlustigen. Dit lokt dan ook vele reizigers herwaarts, die, de koude spijzen medebrengende, die in de herberg nuttigen, voor eene kleinigheid al het noodige bekomen en zich hier eenen geheelen dag vermaken kunnen. Dit adellijk huis beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 83 bund. 9 v. r. 86 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. SIMON VAN WALCHEREN, woonachtig te Amersfoort.

WADENOIJEN (DE POLDER-VAN-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Wadenoijen*; palende N. aan het Groot-Westerhout en aan de uiterwaarden tegen de Linge, O. aan den Polder-van-Drumpt, Z. aan den Polder-van-Op-Hemert, Z. W. aan den Polder-van-Est, W. aan den Polder-van-Geldermalsen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 742 bund. 20 v. r. 1 v. ell., waaronder 667 bund. 24 v. r. 7 v. ell. schotbaar land; telt 76 h., waaronder 19 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de rivier de Linge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

WADENOIJEN (DE UITERWAARDEN-VAN-), uiterwaarden aan den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Wadenoijen* palende aan de Linge, O. aan de Uiterwaarden-van-Drumpt, Z. aan den Lingedijk, W. aan het Groot-Westerhout.

Deze uiterwaard beslaat eene oppervlakte van 36 bund. 96 v. r. 94 v. ell.

WADENSTEYN (NIEUW-), buit. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr., kant. en ¼ u. N. van *Tiel*, gem. en 10 min. O. van *Zoelen*, tusschen den zandweg en de Linge.

Dit buit., waarvan het huis voor eenige jaren en wel in het jaar 1832 door den Heer COENRAAD DIJCKMEESTER van Tiel nieuw gebouwd en tot aan zijne dood door hem bewoond is, had toen eene uitgestrektheid van 52 bund. 68 v. r., doch beslaat thans, met het daartoe behoorende bouwhuis, bosch, tuin en andere gronden, nog slechts eene oppervlakte van 14 bund. 3 v. r. 10 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer C. A. VAN EVERDINGEN, woonachtig te Zwolle.

WADESTIJN of WALIESTIJN, adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 6 u. W. ten Z. van *Tiel*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Geldermalsen*, gem. en W. N. W. van *Herwijnen*.

Dit kast., hetwelk door MAARTEN VAN ROSSEM gesticht is, en door hem bewoond werd, was eene ridderhofstad die in leen gehouden werd van den Hertog VAN GELDER ten Zutphensche leenregten, en is thans nog, een deftig gebouw, met ruime grachten en fraaije plantaadjen omringd. Op een der hoeken is een rond torentje, en op eenen anderen het voetstuk van eenen ronden dikken toren, waaruit blijkt, dat het voorheen een zeer zwaar kasteel was. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 70 bund.

Als oudste bezitters komen voor de Heeren van Herwijnen, wier slot het geweest is van 1342 tot 1405, als wanneer het aan de Heeren van Haeften overging. In 1630 kwam het aan Mr. AREND Baron DE BYE, wiens dochter met Mr. JACOB VAN DER STEEN trouwde waardoor het in die familie overging en tot nu toe in regtstreeksche linie bezeten is. Zijnde het thans nog een eigendom van den Heer Baron VAN DER STEEN VAN WADESTIJN EN OMMEREN, die het bewoont.

WADJAK, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*, reg. *Ngrowo*.

WADJIER of WODGIER, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroë-groep* behoorende.

Aan de westzijde van het eiland ligt het dorp Wadjier, aan een zoutwater riviertje, en binnen 's lands zijn nog eenige andere dorpen over het eiland verspreid.

De rivier, aan welke het d. gelegen is, loopt door tot aan het ondereinde van het eiland; de beide oevers zijn laag en moerassig, en op vele plaatsen, zelfs niet verre van de monding is de diepte zeer gering, zoodat verscheiden plaatsen met laag water droog vallen. De rivier is echter ongemeen vischrijk, hetwelk in het algemeen met alle de wateren van deze eilanden het geval is. Daarentegen vindt men hier weinig of geen vee.

De bewoners van WADJIER zijn groote liefhebbers van nagemaakte blaauwe, roode en vooral van geverwde katoenen lijnwaden, als ook van vierkant geruit of digt in elkander gebloemde sitsen stoffen.

Zij zijn Mohhammedanen, en op verre na zoo talrijk niet als de Christenen der overige eilanden, met welke zij in vrij goede verstandhouding leven. Zij doen zich ook voor als onderdanen van het Nederlandsch Gouvernement, hoewel zij over het geheel onrustiger van aard schijnen te zijn dan de Christen bevolking.

Toen de Luitenant ter zee, KOLF, dit eiland in September 1825 bezocht, bestond er sedert lang tusschen het dorp Wadjier en den Orang-toea van Fannabell, een d. op het eil. Wokan, een punt van geschil, welke aldus ontstaan was. De Orang-toea van Fannabell bezat een steenen gebouw met eenige stukjes geschut omplant, aan de noordoostzijde van het eiland Wokan. Hij was onder de vermogende inwoners te rekenen, was eigenaar van eene aanzienlijke menigte *harta* (kostbaarheden), en daar hij schrander en in den handel bedreven was, vermeerderde hij zijne bezittingen, totdat hij algemeen als eenen der rijkste inwoners bekend stond. Dit verwekte afgunst bij die van WADJIER, van welk eiland de genoemde Orang-toea voorheen een ingezeten was geweest. Door het uithouwen van eene zijner dochters ontstond er tusschen eenen inwoner van Fannabell en een van WADJIER, onder bovengemelde omstandigheden eene twist, die weldra zoo hevig was, dat de

een den anderen dreigde, hem bij eerst voorkomende gelegenheid om het leven te zullen brengen. Eenigen tijd hierna, waren de bewoners van Wadjier met eenige vaartuigen naar Wokan geweest, om aldaar eenig werk te verrigten, en den Orang-kaja behulpzaam te zijn in het herstellen van het kerkgebouw. Bij hunne terugvaart, werd de persoon, die over het gemelde huwelijk twist gekregen had, met vier anderen in eene praauw vermoord; de daders weldra gegrepen zijnde, verklaarden, dat zij tot deze misdaad omgekocht waren geworden, door die van Fannabell. Hierop begaven de Wadjirezen zich, zonder eenig verder onderzoek, naar het huis van den Orang-toea van Fannabell, op eenen tijd, dat deze zich daar niet ophield. Om weerwraak over den gepleegden moord te nemen, schoten zij eenige personen van zijne familie dood, namen de overige als slaven mede, roofden al zijne goederen, en staken het fraaije woonhuis in den brand, waarna zij met buit en bloed bedekt naar Wadjier terugkeerden.

De Orang-toea, bij zijne terugkomst alles vernield ziende, vlugtte naar Wokan, alwaar hij vriendschappelijk onthaald werd. De Orang-kaja van Wokan, zich echter niet magtig genoeg achtende om den ongelukkigen huisvader voldoening te verschaffen, en ook ongaarne met de Wadjirezen in oorlog willende komen, konde hem door geweld zijne goederen niet terug doen geven, doch bragt het door minzame bemiddeling zoo ver, dat men hem een gedeelte daarvan terugschonk.

Toen de Luitenant ter zee Kolff aldaar kwam was het reeds vier jaren geleden, dat dit een en ander had plaats gehad en nog duurde de verbittering voort. Door zijne bemiddeling evenwel kwam men overeen dat een gedeelte van het geroofde zoude worden teruggegeven en werd eenen ingewortelden haat in vriendschap veranderd.

WADJOE, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het midden des eilands, aan de Baai-van-Boni.

Dit rijk, in de Bonische taal Wadjoe en naar de Makassaarsche uitspraak Toadjo, is gelegen benoorden de Tjinzaboni, die het van het Bonische rijk afscheidt, en strekt zich verder uit tot aan Panakeke, hetgeen als een vrij vorstendom onder Wadjoe behoort. Verder noordelijk strekt het zich tot Loehoe uit; ten Westen gaat het tot aan de grenzen van Adjoe-Tamparang of Sidenring.

Het rijk Wadjoe wordt bewoond door een volkstam, die door goede hoedanigheden gunstig bekend staat. De inw. bezitten zoowel eene zachte geaardheid als inschikkelijkheid en redelijkheid, leven zeer vreedzaam onder elkander, zoeken door handel en nijverheid hun bestaan en drijven eenen uitgestrekten handel met alle andere volken van Celebes en met de Chinezen. Vele versterken hunne woningen, om zich tegen de geweldenarijen der grooten in veiligheid te stellen.

In dit rijk zijn veertig, die het gezag voeren, onder welk getal soms vrouwen zijn. Deze veertig Raadslieden zijn in drie partijen verdeeld, ieder dertien leden sterk, zijnde de *Matoewi* of Koning het veertigste lid. Iedere partij kiest eenen *Patara* of Minister van Oorlog, en eenen *Pandenrang* of Minister van Politie. De negen en dertig leden kiezen, bij ontstentenis van den Koning, een ander uit hun midden in zijne plaats, zonder verpligt te zijn op eene zijner bloedverwanten hunne keus te bepalen. Een nieuw raadslid moet echter uit de naaste bloedverwanten van het ontbrekende gekozen worden. De Koning vormt met de zes Ministers eenen Raad en voert met hen, uit naam van allen, het hoogste gezag, behalve het verklaren van oorlog en het maken van vrede, wordende zulks door allen, bij

meerderheid van stemmen beslist, waarbij de Mattoewa twee stemmen aan zich kan voorbehouden.

WADOERI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, reg. *Pamalang*.

WADON, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*.

WADRADOCH, plaats, vermeld in een testament van Bisschop WILLIBRORDUS in de achtste eeuw en waarvoor het stadje *Weert*, in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, gehouden wordt.

WADT (HET), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*, in de sectie *de Nes*; palende N. aan den ouden dijk tegen de gem. Zijpe, O. aan Barsingerhorn, Z. en W. aan den Polder-over-de-Gouw.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 61 bund. 8 v. r. 16 v. ell., alles schotbaar land; telt 9 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door twee molens van het overtollige water ontlast. Hij is een gedeelte van den pold. *Schagen*.

WADT (HET), geh. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant. en gem. *Schagen-en-Burghorn*; met 9 h. en ruim 30 inw., benevens 2 watermolens.

WADWAY, eigenlijk WADWEIDE of WATWEIDE, oudtijds WAWERT, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Hoorn*, gem. *Wognum-en-Wadway*, 1 u. W. ten N. van Wognum.

Men telt er 22 h. en 122 inw., die meest in het boter- en kaasmaken en in den landbouw hun bestaan vinden. Het ligt aangenaam aan den straatweg. Het is de pleisterplaats der landlieden, die Hoorn bezoeken, waardoor de herberg *de Stoomboot* aldaar druk bezocht wordt.

De Herv., die er 4 in getal zijn, behooren, gelijk van 1574—1659, tot de gem. van *Wognum-en-Wadway*. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest CORNELIS RAVESTEIN, die in het jaar 1574 herwaarts kwam en in het jaar 1576 overleed. Gedurende de dienst van HENRICUS FRANCKEN, die in 1658 te Wognum-en-Wadway kwam en in 1662 naar Dordrecht vertrok, werden *Wognum* en WADWAY in 1659 gescheiden, zoo dat FRANCKEN te Wognum verbleef, terwijl WADWAY tot eersten eigen Predikant bekwam JACOBUS LARENUS, die als Proponent in het jaar 1659 herwaarts kwam, en er in het jaar 1591 gestorven is. Na het overlijden van FLORENTIUS BAAN, Predikant te Wognum, hetwelk in het jaar 1766 plaats had, werd ADRIAAN FRANÇOIS MATTHEUS, die sedert het jaar 1755 te WADWAY stond, te Wognum beroepen, werwaarts hij ging, wordende zijne vorige gem. hem als combinatie toegevoegd, zoo dat hij de eerste Predikant was voor de weder vereenigde gemeente, welke hij tot aan zijnen dood, in 1779, bediende, en sedert zijn die beide dorpen gecombineerd gebleven, zoo als zij het nog zijn. De kerk, welke vóór de Reformatie aan de H. MARIA MAGDALENA was toegewijd, werd destijds bij beurten, gelijk die van Wognum, door den Paus en den Abt van Egmond begeven. Dewijl het kosterschap geene vaste inkomsten had, waren de landlieden gewoon eenen Koster te huren. Het is een langwerpig vierkant gebouw, zonder orgel. De toren is vierkant, met eene zeskante spits.

De R. K., die men er 118 telt, behooren tot de stat. van *Spanbroek*.

De dorpschool, in 1848 nieuw gebouwd, wordt gemiddeld door 60—70 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den laatsten Zondag van Julij.

WADWERD, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. N. ten O. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. W. van *Usquert*, aan den rijweg en het voetpad van Usquert naar Warffum. Men telt er 60 inw., die 7 h. bewonen, waaronder twee zeer aanzienlijke boerderijen, met vruchtbare binnen-, uiterdijks- en polderlanden. De nieuwe noordoostelijke boerenbehuizinge, toebehoorende aan Steven E. Broeils Bierema, in 1847 gebouwd, brandde op den 10 November van dat jaar, ten gevolge van onvoorzigtigheid met het licht, bijna voltooid zijnde, met al het geoogste graan ten deele af, doch werd in het volgende jaar herbouwd; de zuidwestelijke plaats behoort aan Harm Knolwelt. Beide deze boerderijen worden door genoemde personen bewoond en gebruikt.

Dit gebucht ligt op eene wierde van den zelfden naam, welken zij vermoedelijk ontving wegens hare oorspronkelijke ligging verre in het Wad, waarom zij met nadruk Wadwierde of Wierde in het Wad geheeten werd. Zij heeft eene aanzienlijke hoogte, is vrij uitgebreid, en ligt op ½ u. afstands van den provincialen of middendijk en op ½ u. afstands van den Noord-polder of tegenwoordigen zeedijk; de in het jaar 1737 doorgebrokene dijk liep over de zeewierde heen.

WAEL (DE), d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie Waal (De) (1).

WAELEM of Walem, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. O. ten N. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. van *Gulpen*, gem. en 5 min. N. W. van *Schin-op-Geul*; met 32 h. en ruim 150 inw.

WAELSKAMP, naam, onder welken het geh. Waatskamp in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, wel eens abusivelijk voorkomt. Zie Waatskamp.

WAENEN (TER-), voorm. adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*. Zie Trawanen.

WAERDEN, naar men wil, eene voorm. st. in de prov. *Friesland*. Zie Ezonstad.

WAERDEN, naam onder welke het d. *Waarder*, in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, weleens voorkomt. Zie Waarder.

WAERNEMUNDE, oude naam van het d. Warmond, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Warmond.

WAERT (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Waard.

WAESBEEK, naam, welken men wel eens verkeerdelijk geeft aan het d. Waspik, in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie Waspik.

WAESBERG, naam, onder welken het geh. Waalberg in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie Waalberg.

WAESBERGS-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie Pas-polder (De).

WAFTIB en WAFWA, twee eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Westkust van het eil. Wageo.

WAGANLOSE, plaats voorkomende als gelegen in het voorm. graafs. *Hamelande*, doch onbekend, welke thans daar mede bedoeld wordt.

WAGENBERG, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en 2 u. N. van *Breda*, gem. en ¼ u. N. van *Terheyden*. Men telt er in de kom van het d. 90 h. en 700 inw.

---

(1) Evenoens zoeke men de namen elders Wae gespeld, welke hier niet gevonden worden, op Wa.

en met de kerkelijk daartoe behoorende geh. Schijnmaar en Zonzeel, 175 h. en ruim 1200 inw., die meest in den landbouw en turfveenderij hun bestaan vinden.

Het was voorheen eene hooge heerlijkheid, die zich tot aan Hooge-Zwaluwe uitstrekte, en van welke JAN III, Hertog *van Braband*, op Vrijdag na MARIA *Hemelvaart*, 1549, het hooge en lage regt afstond aan WILLEM VAN DUIVENVOORDE, Heer *van Oosterhout*, onder voorwaarden, dat indien deze geene wettige kinderen achter liet, deze heerlijkheid zoude komen aan JAN VAN POLANEN, Heer *van de Leck*. Nog in hetzelfde jaar vergunde Keizerin MARGARETHA aan den gezegden WILLEM VAN DUIVENVOORDE, dat, alle degenen, die te WAGENBERG woonden, tolvrij varen mogten met eigene goederen, voorbij alle hare tollen.

Deze heerl. heeft zijnen naam gegeven aan het vermaarde geslacht van WAGENBERG, waaruit onder anderen voortgesproten is de moedige Veldheer ANSELMUS VAN WAGENBERG, die ten tijde van MAXIMILIAAN, Aartshertog *van Oostenrijk*, het bewind over deze landen in handen had en Slotvoogd van Rupelmonde was.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 900 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. en dek. van *Breda* behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt en eene eigen begraafplaats heeft. De kerk, aan den H. GOMMARUS toegewijd, is een langwerpig vierkant gebouw, dat in 1697 gesticht en van een orgel en drie altaren voorzien is. Ook heeft zij eenen fraaijen, in het jaar 1816 gebouwden, toren.

De kermis valt in den eersten Zondag in October.

WAGENBORGEN, d. in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3¼ u. N. W. van *Winschoten*, kant. en 3 u. N. ten O. van *Zuidbroek*, gem. en 2 u. W. Z. W. van *Termunten*, aan de Stinkervaart en op de grenzen van Fivelgo. Men telt er in de kom van het d. 118 h. en 630 inw., en met het gedeelte van de buurs. de Dellen, welke kerkelijk tot dit d. behoort, 123 h. en 660 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen korenmolen.

Het kerspel is verdeeld in vijf gilden. De buurtschappen de *Overtogt* en de *Zomerdijk* behooren in het kerkelijke eigenlijk tot Heveskes; maar, wegens den verren afstand en den slechten weg, begaven zij zich voor vele jaren onder WAGENBORGEN; evenwel hebben nu de omstandigheden des tijds die wederom tot Heveskes doen brengen, omdat zij in het burgerlijke ook onder de gem. *Delfzijl* behooren. Zij komen nogthans te WAGENBORGEN ter kerk.

De grond in dit dorp is schraal en zandig; de kerk staat er op eenen hoogen zandigen grond, de Gast genoemd. Ten Oosten en Zuiden bestaat de bodem echter uit klei; ten Noorden uit moerig, laag, bouw- en grasland. De ondergrond levert hier ten Noorden veel kienhout op. De *Dellen* bestaat uit laag liggenden kleigrond.

De inw., die er, op 12 na, allen Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Midwolde*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOANNES JOHANNIS, die in het jaar 1596 hier stond en in 1614 opgevolgd werd door GERARDUS LOLINGIUS. Het beroep geschiedt door collatoren of stemgeregtigden zoo lang zij te WAGENBORGEN woonachtig zijn, met dien verstande echter, dat zij het regt blijven behouden, om hunne stem te verkoopen aan of te laten overteekenen op iemand uit de gemeente. Het getal collatoren of stemmen bedraagt 26; doch niemand mag meer dan ééne stem uitbrengen, al bezat hij ook het

regt van meer stemmen; evenwel mag hij ze laten overteekenen of verkoopen. De oude kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, is in 1718 vervangen door de tegenwoordige, welke in 1828 zeer verbeterd is. In het volgende jaar werd de predikantswoning hersteld, waartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken 1000 guld. verstrekt is. De kerk is een langwerpig vierkant gebouw, zonder orgel of toren, doch met een zoogenaamd klokkenhuis, dat ten O. van de kerk gebouwd is.

De enkele Evang. Luth., die er woont, wordt tot de gem. van *Winschoten* gerekend. — De Doopsgez., die er 9 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Nieuw-Scheemda-en-Noordbroek*. — De 2 R. K., die er zijn, parochiëren te *Winschoten*. — De 2 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge te *Delfzijl*.

De dorpschool wordt gemiddeld door 130 leerlingen bezocht.

Dit dorp heeft door den watervloed van 1538 zoo veel geleden, dat het de landerijen aan de stad Groningen moest afstaan.

WAGENBORGER-MAAR of het Stinkvaarder-maar, water in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, dat te Wagenborgen een begin neemt en in eene noordelijke rigting naar Farmsum loopt, alwaar het zich met het Ferwerder-maar en Roestenborgster-maar vereenigt, om zich voorts meer noordelijk in den *Dollart* te ontlasten.

WAGENBRUGGERDEEL of Wagenbrug, voorm. geestelijk distrikt of dekenschap, prov. *Friesland*, welke nog in het begin der veertiende eeuw bestond, doch thans uit het geheugen is.

Men kan uit de optelling der dorpen, bij den schrijver der Friesche oudheden opgegeven, eenigzins nagaan, welke landstreek van ouds met dien naam is bestempeld geweest. De gemelde schrijver (1) onderscheidt haar in Opper-Wagenbrug en Neder-Wagenbrug, en zegt, dat het eerste een gedeelte van *Zevenwolden* uitmaakte, en zich voornamelijk over Lemsterland, Doniawarstal en het naastgelegen land uitstrekte. Hiertoe behoorden de dorpen, de Lemmer, Eesterga, Follega, Oosterzee, Sonnega, Tjerkgaast, Nikolaasga, Legemeer, Teroele, Langweer, Bornzwaag, Joure, Haule, Oosterhaule, Hommers, Jutryp, Uitwellingerga en Echten. Nederwagenbrug begreep een voornaam gedeelte van Wymbritseradeel of wel die grietenij zelve, wordende in dien tijd ook Wymbrendyn genaamd; waaruit volgens sommigen de uitheemsche schrijvers den naam van Wagenbrug gesmeed hebben, omdat *wen* of *wein* in de Friesche taal eenen wagen beteekent. Veel waarschijnlijker komt het ons echter voor, dien naam af te leiden van *weagen*, golven en *breggen* of *brekken*, breken, dus Golfbrekendeel, eene zeer natuurlijke benaming ten aanzien van hare ligging aan de Middelzee.

WAGENINGEN, kant., prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*, palende N. aan het kant. Nijkerk, O. aan het kant. Arnhem, Z. aan den Rijn, W. aan het Utrechtsche kant. Rhenen.

Dit kant. bestaat uit de volgende 5 gem.: Wageningen, Rencum, Doorwerth, Ede en Seherpenzeel; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 42,106 bund. 34 v. r. 13 v. ell., telt 2290 h., bewoond door 3191 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 17,500 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, terwijl eenigen zich mede sterk op den tabaksbouw toeleggen. Ook heeft men er 1 scheepstimmerwerf, 2 steen- en 2 pannenbakkerijen, 1 leerlooijerij,

(1) *Oudheden en Gestichten van Vriesland*, D. II, bl. 40 en 88.

1 touwslagerij, 1 fabrijk van stroop en meel uit aardappelen, welke door stoom gedreven wordt, 9 brouwerijen, 1 olie- en 6 papiermolens.

WAGENINGEN, kerk. ring, prov. *Gelderland*, klass. van *Arnhem*. Zij bestaat uit de volgende 8 gem.: Wageningen, Bennekom, Ede, Hoevelaken, Lunteren, Otterloo, Rencumen-Heelsum en Scherpenzeel. Men heeft er 9 kerken, welke door 9 Predikanten bediend worden en telt er ongeveer 15,000 zielen, onder welke ruim 4000 Ledematen.

WAGENINGEN, gem. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*, kant. *Wageningen* (2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Ede, O. aan Renkum, Z. aan den Rijn en Kesteren, W. aan de Utrechtsche gem. Rhenen.

Deze gem. bevat behalve de st. Wageningen en haar grondgebied de b. Kortenburg, benevens den Beneden-polder, den Boven-polder, den Wolfswaard en den Mannenswaard. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2990 bund. 41 v. r. 66 v. ell., waaronder 2988 bund. 51 v. r. 32 v. ell. belastbaren grond; telt 765 h., bewoond door 850 huisgez., uitmakende eene bevolking van 4630 inw., die meest in den tabaks- en landbouw hun bestaan vinden, wordende er in de tabak aanzienlijken handel gedreven. Voorts heeft men er 1 scheepstimmerwerf, 2 steen-, 1 potten- en 2 pannen- en vloerenbakkerijen, 1 Keulsch aardwerkfabrijk, de eenige in ons land, 1 leerlooijerij, 1 touwslagerij, 1 zoutziederij en 2 windmolens, tevens ingerigt tot het malen van run.

De Hervormden, die er ongeveer 3500 in getal zijn, onder welke ongeveer 1500 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Wageningen*, behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest G. a Varick, die in het jaar 1586 herwaarts kwam. De eerste tweede Predikant, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Wolbrandus Stotrius Plettenberg, die in het jaar 1617 herwaarts kwam, en in het jaar 1625 overleed. Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten verdient melding Daniel Gerdes, die er van 1724—1726 stond en in 1765 als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Groningen overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Lutherschen, deels Evangelische, deels Herstelde, die er ruim 40 in getal zijn, maken eene filiale gem. uit, waarin de dienst tweemaal 's jaar door den Predikant van Arnhem wordt waargenomen. In het jaar 1794 hebben de Evang. Luth. te Wageningen zich tot eene gem. gevormd en den Predikant te Doesburg Johan Otto Meijer, uitgenoodigd, om er tweemaal 's jaars de Sacramenten te komen bedienen, waaraan hij voor de eerste maal voldeed op den 14 September van dat jaar in de Hervormde kerk, daartoe goedgunstig afgestaan. Thans wordt de dienst voor die gem. verrigt in de Diakonieschool der Hervormden.

De Roomsch Katholijken, van welke men er 990 telt, maken, met die uit de gem. *Ede* en *Doorwerth* eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt; ruim 1200 zielen, onder welke 920 Communikanten, telt en eene eigen begraafplaats heeft.

De Israëlieten, die er ruim 90 in getal zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Arnhem*, welke hier eene bijkerk heeft, waarin de dienst door eenen Voorlezer verrigt wordt.

Men heeft in deze gem., behalve het Gymnasium, negen scholen, als: eene Stadsschool, eene Diakonieschool der Hervormden eene Stads Fransche kost- en dagschool voor Jonge Jufvrouwen, eene Stad Fransche dagschool voor Jonge Jufvrouwen, een Instituut voor Jonge Heeren en een Instituut voor Jonge Jufvrouwen, eene Bewaarschool, eene School van de Vereeniging: *Dorcas*, eene Zondagschool, onder het opzigt en de medewerking van den kerkeraad der Herv. gemeente.

De st. Wageningen ligt 3 u. W. van Arnhem en omstreeks 4 u. N. W. van Nijmegen, aan den Rijndijk nabij de grenzen der prov. Utrecht; 51′ 57° 56″ N. B., 23′ 19° 39″ O. L., en is door de uiterwaarden ten Zuiden van den Rijn gescheiden, over welke rivier hier een pontveer is op Lakemond, benevens twee voetveeren.

Deze stad is reeds in de negende eeuw onder den naam van Wageningen, bekend geweest. Het was toen eene plaats, die onder het dorp Loenen behoorde, en werd door Graaf Reyner aan St. Alfricus, den negenden Bisschop van Utrecht, geschonken. In andere oude schriften, wordt de plaats Wachenningen geheeten, sommigen willen, dat Wageningen, reeds ten tijde van Claudius Civilis, eene legerplaats der Romeinen, en bij Tacitus, onder den naam van Vada, bekend geweest zoude zijn. Doch anderen zoeken dit Vada aan den anderen kant des Rijns, in het eiland der Batavieren, digter bij Arnhem, en ter plaatse daar nu Meinerswijk is.

Graaf Otto II heeft, in het jaar 1240, Wageningen met muren en poorten voorzien, hetzij dat de plaats toen eerst tot eene stad verheven zij geworden, of te voren reeds stadsgeregtigheden gehad hebbe. Zeker is het, dat zij, in 1263, van dien zelfden Graaf stadsregten ontving, welke door Graaf Reinald I, in 1312, bevestigd en uitgebreid zijn. Bij die bevestiging verkreeg Wageningen den naam van Godswaard-op-de-Veluwe (*Insula Dei super Veleam*). Laatstgenoemde Graaf schonk, den 19 Augustus 1318, aan deze plaats, nevens Arnhem, het voorregt, om ongehouden te zijn tot het betalen der schatting, die alom in de steden en landen, ter aflossing der schulden door hem en zijnen zoon gemaakt, zou geheven worden. Hij deed zulks, dewijl ten tijde dat zijn zoon tegen hem opstond, hij te Arnhem krank liggende en onvermogend zijnde zich te verdedigen, den getrouwen en hem toegedanen zin der burgerij van beide steden had leeren kennen, terwijl daarentegen vele zijner leen- en dienstmannen hem toenmaals verlaten hadden. Bij de overeenkomst van 22 Januarij 1320, beloofde de Bisschop van Utrecht aan Wageningen 200 pond (200 guld.) te zullen uitbetalen, voor de schade, welke hij haar aangedaan had.

Het land rondom Wageningen en de Uiterwaarden, nevens den Rijn, zijn vruchtbaar en grasrijk. De grond is op sommige plaatsen moerassig, zoo dat de grachten der stad redelijk wel van water voorzien zijn. Buiten de stad, aan de noordzijde, heeft men veel tabaksland. Beoosten de stad ligt de Wageningsche-berg. De stad was vroeger eene vesting, versterkt met eenen aarden hoofdwal met zes bolwerken, zijnde de wallen en grachten nog in vervallen staat aanwezig. Zij heeft twee hoofdpoorten, de eene ten O., de Bergpoort, en de andere ten W., de Nendepoort geheeten, van welke de laatste, in het jaar 1828, is afgebroken en door eene ijzeren barrière vervangen is en twee waterpoorten ten Noorden, de Broekpoort en de

Beuningpoort. Er zijn ook twee havens: de Buitenhaven, buiten de Neuder-barrière, waarvan de kom begint aan den Grebbendijk en uitloopt in den Rijn, en de Binnenhaven of Vaart, loopende van den Haarweg naar de gem. Veenendaal, prov. Utrecht en vervolgens naar Amersfoort.

De stad beslaat, binnen hare grachten, eene oppervlakte van 19 bund. 98 v. r. 2 v. ell. Men telt er 380 h. en ruim 2200 inw. Onder de huizen treft men verscheidene aanzienlijke aan, van welke Lodewijk Adolf, Baron Torck, Heer *van Rosendaal* en Burgemeester van Wageningen, in het begin der vorige eeuw, er onder anderen vijf heeft doen bouwen; terwijl hij de stad tevens met onderscheidene steenen pompen versierd en in het algemeen aan de verfraaijing en welvaart van Wageningen zoo zeer zijne zorgen gewijd heeft, dat de nagedachtenis van dien Burgervader aldaar steeds in zegening blijft.

Men heeft te Wageningen de volgende markten, namelijk op de vijf Woensdagen in April of anders op de vier Woensdagen in April en den eersten Woensdag in Mei beesten- en schapenmarkt: op de vijf Woensdagen in Augustus of anders op de vier Woensdagen in die maand en op den eersten Woensdag in September schapenmarkt, op de drie laatste Woensdagen in October en de drie eerste Woensdagen in November beestenmarkt. De kermis valt in Maandag na St. Joannes *den Dooper*, zoo die dag in de eerste helft der week en Maandag daarna zoo die in de laatste helft valt.

Het aanzienlijkste gebouw der stad was vroeger het Kasteel-te-Wageningen, zie het art. Wageningen (Kasteel-te-).

Het Stadhuis, aan de *Markt*, is gebouwd op de zelfde plaats, waar in vroegere eeuwen een kerkje stond, dat aan den H. Nicolaas was toegewijd en later het Schuttershuis was. Het is een vierkant gebouw met een sierlijken opgang. Boven den ingang staat het beeld der geregtigheid. Behalve het stadsbestuur houdt ook het kantongeregt aldaar zijne zittingen.

Het Postkantoor staat in de *Kapelstraat*.

De Hervormde kerk, midden in de stad, was vóór de Reformatie aan den H. Johannes *den Dooper* toegewijd. Daarin was door Jan van Zallant eene kapellanij of altijddurende vikarij gesticht ter eere van den Almogenden God, van de hoogverhevene Maagd Maria, en van de H. H. Maagden Catharina en Barbara. In het jaar 1341 heeft de Schildknaap Wijnant van Zallant, ter vermeerdering van de goddelijke diensten en tot onderhoud van den Regent der kerk, de inkomsten vermeerderd met zeven morgen lands. De kerkgift van Wageningen behoorde, van de vroegste tijden, aan den Proost van St. Jan te Utrecht, die daarin, bij eenen brief van Graaf Reinald I, op den 12 Mei 1280 bevestigd werd. Deze kerk is een ruim kruisgebouw met eenen lagen vierkanten toren door eene hooge spits gedekt en van een orgel voorzien.

De Roomsch-Katholijke kerk, even buiten de stad staande en aan den H. Johannes *den Dooper* toegewijd, is een langwerpig vierkant gebouw, in het jaar 1730 gesticht, met eenen toren en van een orgel voorzien.

Vóór de Reformatie is te Wageningen een klooster geweest in de *Achterstraat*. Ter plaatse, waar dit gestaan heeft, ziet men thans woningen.

Nog zijn er van ouds bekend en van goede inkomsten voorzien geweest de Broederschappen van het *H. Kruis*, van St. Nicolaas en van de H. H. Anna en Barbara.

Voorts had men er nog in latere tijden een Gasthuis en een Weeshuis in de *Ketkstraat*, doch deze zijn te niet gegaan en de gebouwen dienen thans tot de stads Hollandsche school.

Men heeft te WAGENINGEN twee schuttersgilden, waarvan het een St. ANTONIUS en het ander St. JORIS gilde wordt genoemd; een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 13 October 1807 is opgerigt, en ruim 40 Leden telt; eene Spaarbank; een Natuurkundig genootschap, met ongeveer 60 Leden; eene Liedertafel of Zangvereeniging, met 24 leden; eene Leesbibliotheek voor 't algemeen; een Genootschap van Moederlijke liefdadigheid, met ruim 60 Leden; eene werkinrigting; een Liefdadig Genootschap: *Dorcas*, om in den winter armen van kleeding te voorzien, met eene Brei- en Naaischool, onder het bestuur van eenige jonge Jufvrouwen.

De Latijnsche school zal nu in een Gymnasium hervormd worden, waarin onderwijs zal worden gegeven door eenen Rector en drie Docenten. Het laat zich aanzien, dat vele jongelingen, zich hier voorbereiden zullen zoo voor de Academien, als voor de Militaire scholen.

De Stadsschool wordt bezocht door ongeveer 180 leerlingen; de Diakonieschool der Hervormden door 70 leerlingen; de Stads Fransche school voor Jonge Jufvrouwen, door 10 leerlingen; de Stads Fransche Dag- en Kostschool voor Jonge Jufvrouwen door 30 leerlingen; het Instituut voor Jonge Heeren door 35 leerlingen en het Instituut voor Jonge Jufvrouwen door 20 leerlingen; de Bewaarschool, den 1 Mei 1848 opgerigt, wordt reeds door 180 kinderen bezocht, hierbij is eene Breischool met 34 leerlingen. De Brei- en Naaischool van *Dorcas* telt 22 leerlingen.

WAGENINGEN is de geboorteplaats van den Latijnsche Dichter: PETRUS APHERDIANUS (PIETER VAN AFFERDEN) uit de laatste helft der zestiende eeuw en van den Nederduitschen Dichter WILLEM HENDRIK SELS, geb. 27 Maart 1741, † 16 December 1789.

Meermalen heeft WAGENINGEN, als zijnde een voorburg van de Veluwe en Betuwe de kanswisselingen des oorlogs ondergaan.

Na den dood van REINALD III, opende WAGENINGEN weldra de poorten voor Hertogin MECHTELD (1372), en werd daardoor een voornaam brandpunt gedurende de toenmaals plaatshebbende vijandelijkheden. Zoo werd nog in het laatst van Februarij des genoemden jaars de nabij gelegen sterkte Gransfort door de Hekerens, de aan MECHTELD toegenegene partij, bemagtigd en vervolgens van hier menigvuldige strooptogten in de Veluwe aangevangen. Weinige maanden later evenwel viel WAGENINGEN den BRONKHORSTEN in handen, doch welhaast ontwaarden de stedelingen met ontzetting, dat diegenen, welke, om hunne verknochtheid aan Vrouw MECHTELD, uitgeweken waren, het platteland onveilig maakten. Zij verkeerden deswege in bestendige vrees, tot dat bij den landvrede van 1377 bepaald werd, dat WAGENINGEN onder Vrouwe MECHTELD zou terugkeeren tot op het tijdstip, dat Hertog WILLEM VAN GULIK meerderjarig zoude zijn.

In 1379 waren WAGENINGEN, *Gransfort* en *Zalt-Bommel* de eenige plaatsen, door de Hertogin bezeten, zoodat zij zich genoodzaakt zag, afstand van hare regten op de landen van Gelre en Zutphen te doen, waarna weldra ook WAGENINGEN met het overig deel van Gelre vereenigd werd.

In 1421 werd WAGENINGEN door de Utrechtschen bij nacht overvallen, die, na met eenen muurbreker geweldig op de poort te hebben gebeukt de stad binnen drongen, Heer HENDRIK VAN HOMOET met honderd man gevangen namen, de plaats aan plundering prijsgaven en verbrandden, waarna zij weder huiswaarts keerden.

In 1469 werd de stad door den Hertog van Cleve bij verrassing ingenomen, doch of hij die spoedig daarna weder verlaten heeft, vindt men niet opgeteekend. De Aartshertog MAXIMILIAAN, in het jaar 1480 vernemende, dat de Hollandsche kooplieden, die den Rijn moesten opvaren, door de burgers van WAGENINGEN dagelijks werden aangetast, zond den jongen Graaf van Cleve met JAN VAN EGMOND derwaarts. Deze met eene sterke magt over den Rijn getrokken zijnde, overweldigden eerst het sterke slot Ravenswaay en keerden zich, na het plunderen en verbranden van de nabij gelegene dorpen, van daar, op den 27 Mei, naar WAGENINGEN, hetwelk zij met gestadig geweld en allerlei wapentuig aanvielen. De Gelderschen, en onder deze 200 burgers van Doesborgh aangevoerd door HARTWIJK TE HEKER en SANDER VAN DEN GRONTHUYS, deed om den vijand te verspreiden en af te lokken, in de tweede week na Paasschen een intogt in de Helter, en plaagden aldaar de Cleefsche landzaten met rooven en blaken.

Ook trokken zij, onder het opperbevel van den Bisschop van Munster, almede uit, om WAGENINGEN te verlossen, bij welken hoop zich al weder 200 Poorters van Doesborgh bevonden met hunne bevelhebbers JAN GOLTSMIT en WILLEM MATELARK; als ook de Busmeester dier stad, die door des vijands leger binnen WAGENINGEN gezonden werd en daar voor van stadswege beschonken met 15 klaeskens (25 cents). Die van Nijmegen, insgelijks op de gang zijnde werden door de Bourgondischen in het dorp Heusden onderschept en 400 hunner, onder welke ook sommige Harderwijkers, toen zij de wijk wilden nemen naar het slot van Randwijk, neder gesabeld. Nadat nu de burgers, met het volk van de bezetting te zamen spannende, twee stormen mannelijk hadden afgeweerd en een tijd lang het ontzet van den Bisschop van Munster te vergeefs met verlangen te gemoet gezien, en er bovendien in de stad gebrek begon te komen, hebben zij zich, onder beding van behoud van lijf en goed, ten laatste overgegeven, wordende de stad toen aan de Hertog van Cleve in pandschap gelaten.

In 1489 werd de stad door de Arnhemmers aan de Cleefschen ontweldigd; doch naderhand andermaal den Bourgondiërs in handen gevallen zijnde, werd zij in het laatst van 1505 of het begin van 1506 door Hertog KAREL op nieuw aan Gelder gehecht. De Heer VAN CHIÈVRES deed hierop FILIPS VAN BOURGONDIE, natuurlijke zoon van FILIPS *de Goede*, en naderhand Bisschop van Utrecht, den 18 Junij 1506, het beleg voor die stad slaan, doch deze zag zich, nadat hij er vier maanden voor gelegen had, uit gebrek gedwongen, den 9 October, op te breken.

De stad heeft sedert zoo wel als geheel Gelderland, voor de magt van het Huis van Oostenrijk moeten bukken. FILIPS II had, in het jaar 1572, nog bezetting in WAGENINGEN, waarvan de ingezetenen aanmerkelijken overlast leden. Naderhand viel de stad, met de andere Geldersche steden, der Staatsche partij toe.

Toen de Markies DE ROCHEFORT, den 13 Junij 1672, met eenige Fransche troepen, bij IJsseloord over den Rijn was getrokken, met last om zich van de Veluwe en het Sticht van Utrecht meester te maken, nam WAGENINGEN terstond vrije hoede van hem in.

In het jaar 1707 was er te WAGENINGEN eene hevige opschudding. Men twistte er over de uitsluiting van den Prins van Oranje uit den raad van State. Op eene kwartiersvergadering hadden, nevens de stad Arnhem, die van WAGENINGEN deze uitsluiting zeer ernstig doorgedreven. Onverhoeds traden deze in het gevoelen der Ridderschap, die beweerde dat de zaak op eene landschapsvergadering moest worden afgedaan. Nogthans deden de gemeenslieden van WAGENINGEN de Afgevaardigden der stad vermanen, om te stemmen volgens hunnen last. Tot de uitsluiting van den Prins werd hierop bij de meerderheid besloten. De band van eenigheid was nu tusschen de Geldersche steden gebroken. Op eenen kwartierdag, die binnen Arnhem werd gehouden, openbaarde zich het eerst deze afkeerigheid, ter zake van het begeven van zekere ambten; waar omtrent vier van de zeven Afgevaardigden van WAGENINGEN van die van Arnhem verschilden. Een hevig gemor ontstond er onder het volk, klagende dat zij hunnen pligt overtreden hadden. De gemeenslieden werden verdacht gebonden bij de Regering, dit vuur gestookt te hebben, waarom zij onderzoek deed bij de schutterij en Gilden om hen te doen afzetten. In weerwil der tegenkanting van sommigen geschiedde dit op staande voet. Onder de afgezette gemeenslieden bevond zich GODERD VAN ISSUM, deze, tevens Hopman over eene bende vrijwilligers, bragt zijn volk op de been, ondanks het verbod der Regering. Een ander, JAN AALBERS genaamd, verzocht hulp te Arnhem en verwierf die. Aan het hoofd van eenige vrijwilligers, en met vier stukken geschut, trokken twee Burgemeesters, op besluit der Wethouderschap, den 11 October 1707, op WAGENINGEN aan, waar de schutterij thans onder de wapenen stond. Men hield er de poorten gesloten, en deed den Arnhemmers aanzeggen, dat zij zich voor dadelijkheden hadden te wachten; welke deze betuigden niet in den zin te hebben, mits men de poorten opende, hetwelk evenwel geweigerd werd. Die van Arnhem, middelerwijl, eenen burgerschildwacht buiten de stad aangetroffen, en door deze de Regering tot een mondgesprek hebbende doen uitnoodigen, trad de voorzittende Burgemeester met drie Schepenen naar buiten. Zij waren naauwelijks bijeen, of een der Arnhemsche Burgemeesters trok den degen, en riep met luider stemme: » Deze zijn het, welke wij moeten hebben; nu zijn ze in onze magt," en voorts hen hun zijdgeweer hebbende doen afnemen, werden zij naar WAGENINGEN terug gevoerd. De poorten waren hier nog steeds gesloten weshalve die van Arnhem daarvoor het geschut plantten, en zich door geweld eenen weg baanden. Straks voerde men de gevangene Heeren naar het stadhuis, en hield ze in gestrenge hechtenis; tot diep in den nacht, wanneer ze naar de stadspoort gebragt, en aldaar, door twee stadsboden, uit naam der afgezette Gemeentelieden, van hunne bediening en den daarop gedanen eed ontslagen zijnde, naar Arnhem gevoerd werden. Doch zij zaten hier niet lang, maar keerden welras, onder geleide, en nog als gevangenen, naar WAGENINGEN. Op verzoek der bloedverwanten en een groot getal burgers, besloten eerlang de Staten van Gelderland, dat de Wageningsche Heeren op vrije voeten gesteld en in hunne ambten zouden hersteld worden. Ook werden zij te rade, eenig krijgsvolk derwaarts te zenden, om een wakend oog te houden op de rust der stad. De Wageningsche Heeren werden hersteld in hunne waardigheden. Het gerucht wegens het naderen van krijgsvolk deed de zulken, die de hand hadden gehad in het bemagtigen van de stad, besluiten, om buitens lands te wijken. De vrijkorpsen, of vrijwilligers, die ginds en elders een schrik en teugel waren voor de regering,

werden, volgens Plakaat van 's Lands Staten, overal afgeschaft en verboden. Ook wist men te bewerken, dat de Wethouders in de steden voor hun leven werden aangesteld, en dat deze de open vallende plaatsen zouden vervullen uit een dubbeltal door de burgerij benoemd. Van hier dat de gemeente zich grootelijks bedrogen zag, ten aanzien van het deel, hetwelk zij gehoopt had te zullen hebben in het verkiezen van hare Wethouders.

Zeer bedenkelijk was de toestand van Wageningen in November 1813. Van rondom omgeven door Fransche krijgsbenden, welke zich te Arnhem, Nijmegen en in andere naburige plaatsen legerden, stond de stad iederen dag even zeer bloot voor plundering en moord, waarmede men zich allerwege door de Franschen bedreigd zag, en vooral zij, welke reeds zoo vaak haren afkeer van de vernielende dwingelandij en haar vurigst verlangen naar verlossing, op grond der alom zwevende geruchten, had geopenbaard. Nog sterker scheen dit gevaar te zullen worden, toen zij, op last van den Kommandant van Arnhem, van het gewone geschut ter harer verwering beroofd scheen te zullen worden. Gelukkig bleef echter deze last onuitgevoerd, door de vrees der soldaten en voerlieden, ter uitvoering van dit bevel afgezonden, daar deze, op de tijding van het naderen der Kozakken, in allerijl de vlugt hadden genomen. Nog dobberend tusschen hoop en vrees, verneemt men eindelijk de in Holland aangewende pogingen ter bevrijding, en men besluit tot eene stellige deelneming. Reeds op den 26 November werd de oranjevlag, op last van den Maire, op den toren en verdere openbare gebouwen geplant. De afkondigingen van het algemeen bestuur in 's Gravenhage werden, onder een herhaald gelui der klokken, afgelezen, en de geheele burgerij deelde, met een blij gejuich, in deze aanvankelijke verlossing. Nog hooger rees de geestvervoering als, op den eigen avond, honderd vijftig man Russische Jagers, geheel onverwacht en stil, van den kant van Arnhem binnenrukten. Met de hartelijkste blijdschap verwelkomd, ontmoetten zij in Wageningens burgers de getrouwste vrienden, die gezamenlijk het broederlijk verbond sloten, om, het koste wat het wilde, nimmer weder de Fransche overheersching te dulden.

Het wapen van Wageningen bestaat in een veld van keel, met een rad van zilver, met een kruis van hetzelfde metaal, op de opstaande speek. Het schild gedekt met een gouden kroon, en, ter wederzijde vastgehouden door eenen leeuw van goud.

WAGENINGEN (DE BENEDEN-POLDER-VAN-), pold. in de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. en gem. *Wageningen;* palende N. aan den Grebbendijk, O. aan de kade naar den Steenoven, Z. aan den Rijn, W. aan den veerdam na Opheusden.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 50 bund. 85 v. r. 50 v. ell., waarin is gelegen de benedenste steenoven met toebehooren en wordt door eene sluis, op den Rijn, van het overtollige water ontlast, Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

WAGENINGEN (DE BOVEN-POLDER-VAN-), pold. in de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. en gem. *Wageningen;* palende N. aan den weg onder den Berg, O. aan de Renkumsche strang, Z. aan den Rijn, W. aan den Pabstendam.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 160 bund. 12 v. r. 26 v. ell., en bevat twee boerderijen en den bovensten steenoven, met toebehooren, wordt door twee sluizen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

WAGENINGEN (HET GRONDGEBIED-VAN-), dat gedeelte der gem. *Wageningen*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Wageningen*, hetwelk buiten de poorten der stad gelegen is.

Het beslaat eene oppervlakte van 2564 bund. 92 v. r. 51 v. ell.; telt 385 h. en 2360 inw.

WAGENINGEN (HET KASTEEL-VAN-), voorm. kast. aan de oostzijde binnen de stad *Wageningen*, in de *Achterstraat*.

Dit kast., hetwelk weleer met eenen bijzonderen muur en gracht omgeven was, is in het begin der vorige eeuw door LUBBERT ADOLF Baron TORCK, Heer *van Rozendaal*, afgebroken; terwijl hij tevens de grachten liet dempen en op de plaats, waar het gestaan had, een aanzienlijk heerenhuis bouwen, hetwelk er nog staat.

WAGENINGEN (OUD-), naam, welken men gaf aan een kerspelkerkje, hetwelk weleer gestaan heeft op den *Wageningsche-berg*, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, dat in 1580 verbrand is en voor een der oudste christentempels hier te lande gehouden werd.

WAGENINGEN-EN-BENNEKOM, dijkstoel op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, waartoe behooren de landen onder W a g e n i n g e n en B e n n e k o m, eene oppervlakte beslaande van 2437 bund. 23 v. r. 35 v. ell.

Deze dijkstoel staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, twee Leden en eenen Secretaris.

WAGENINGSCHE-BERG, zuidelijkste punt der Veluwsche hooge gronden, prov. *Gelderland*, waarvan de glooijing onmiddellijk buiten de stad Wageningen begint.

Op dezen berg wast goed koren. De plaats, waar vroeger het kerspelkerkje O u d - W a g e n i n g e n stond (zie hierboven), is thans met populieren omgeven. Aan de helling ligt de, in het jaar 1829, nieuw aangelegde, algemeene begraafplaats.

Van den top heeft men een zeer fraai uitzigt. Hier ziet men de Betuwe met hare menigte dorpjes, gehuchten en vette klaverweiden, bespoeld door Rijn en Waal; en bij helder weder de stad Nijmegen met zijne torens en de aan de Waal gelegen huizen, benevens de Cleefsche bergen en den Elterberg in het verschiet; däär het dorp Rencum met zijne beken en papiermolens, zoo stil en rustig aan den voet des bergs en als door dezen beschermd, liggende; ginds weder de hooge Tafelberg, de torens van Rhenen en de bosschen van Doorwerth.

Op dezen berg zijn, aan de Rencumsche zijde, in Januarij 1841 oudheden gevonden, bestaande in eenen zoogenoemden donderbeitel, zacht van stof en grijs van kleur; eene ijzeren aks, van zeer keurige bewerking en nog voorzien van de spijkertjes, waarmede zij aan het hout was bevestigd geweest; een metalen ringetje en staafje, een dobbelsteenvormig metalen blokje. Een en ander werd op de zelfde plaats bij elkander gevonden.

Den grooten klinkerweg van Arnhem over Rhenen naar Utrecht, loopt over dezen berg door de stad en ter wederzijde met fraaije landgoederen, zoo als *Bel-Monte* den *Kortenburg* enz. daaraan grenzende.

WAGENINGSCHE-VEENEN (DE), veengronden op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant., gem. en N. van *Wageningen*, eene oppervlakte beslaande van 300 bund.

WAGENINGS-HARTEN, b. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie HARTE (WAGENINGS-).

WAGENOIJEN, dorp in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie WADENOIJEN.

WAGENWEGA, naam, onder welken de stad WAGENINGEN, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, reeds in de negende eeuw bekend was. Zie WAGENINGEN.

WAGENPAD (HET), verloopen vaarwater in het *Texelsche-Gat*, prov. *Noord-Holland*, dat uit het Bovengat en over de Zuider-Haaks heen, in de *Breewijd* uitloopt. Het moet wegens droogte vermeden worden.

WAGEO, WAIGIOE, WAYGIOE, WAIGEEUW of WAIGEOE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molouksche-Archipel*, tot de *Papoesche-eilanden* behoorende, tusschen 0° en 0° 30′ Z.B. en 148° 16′ en 149° 4′ O.L., door eene breede straat van Nieuw-Guinea en door de Dampiersstraat van Batanta gescheiden.

Dit eil., sedert lang bij de Nederlanders bekend als onderhoorig aan Tidor, is in de tegenwoordige eeuw door de voornaamste Fransche reizigers, als FREYCINET, DUPERREY en DUMONT D'URVILLE, bezocht; waardoor, onder anderen, de juistheid is gebleken van de opneming der Zuidkust door de Nederlanders, vóór meer dan eene eeuw. De Kabilo of Reembaai, welke het eiland in een ooster- en westerschiereiland verdeelt, is door DUPERRY op nieuw opgenomen en Chabrolsbaai genoemd. Langs de noordkust liggen ten O. de kleine haven van Boni en ten W. de Tofahak of Offaksbaai en de Piapisbaai, welke beide laatste voor zware schepen eene veilige ankerplaats aanbieden.

Van binnen is het eiland hoog en bergachtig en aan de kust met goede havens en baaijen voorzien. De hoogten zijn met bosschen bedekt; terwijl kleine beken en rivieren naar de zee afstroomen. Onder de niet hooge bergen zijn: de Djebby-Monpeine, door FOREST Hanekam genoemd, welke wel 20 mijlen in zee kan gezien worden en nog drie andere toppen van eene zonderlinge gedaante.

Niettegenstaande het eiland onder de evennachtslijn ligt, is het er niet buitengewoon heet, en zee- en landwinden, zoo wel als de vochtigheid van den grond, veroorzaken veel verkoeling. De voortbrengselen zijn: sago, kokosnoten, pisangs, suikerriet, piment, oranjeappelen, pompelmoezen, patatten, kalabassen en waarschijnlijk ook vele specerijen der Molukken. Van viervoetige dieren ziet men er het wilde zwijn; van gevogelte den paradijsvogel, den zwarten kakatoe, nog andere kakatoes, kroonduiven en wilde hoenders. Verder zijn er vele schildpadden en bijzonder groote mosselen, andere schelpdieren en visch.

De inw., wier aantal men 100,000 berekent, zijn deels Maleijers, deels Papoes, deels Alfoeren, welke laatste, volgens FREYCINET, het gebergte bewonen; terwijl de Maleijers geregelde dorpen en steden aan de kust, en de Papoes aldaar hunne groote huizen, die op bamboespalen rusten, hebben. De geringe klasse gaat geheel naakt; de Opperhoofden en voornaamsten dragen jakken en kleederen van Chinesche stof en eenen tulband. Zij hebben, als alle andere Maleijers, eene ligte kleur en dikke, zwarte, maar lange haren. Hunne wapens bestaan uit pieken met ijzeren punten, boog en pijlen. Zij worden als buitengewoon wantrouwig omtrent de Europeanen en andere Maleijers beschreven. Echter hebben zij aanhoudend verkeer met de Chinezen, die hunne voortbrengselen tegen fabrijkwaren inruilen. Verscheidene Chinesche kooplieden hebben zich hier nedergezet, en handelen van hier op Nieuw-Guinea. Waarschijnlijk is ook hier de regering leenroerig, terwijl verscheidene Rajahs het bestuur schijnen te deelen.

WAHA of Way-Waha, riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, in het *Ambonsche* eil. *Boero*, met eene oost-noordoostelijke rigting in de *Way-Ila* uitloopende.

WAHALELA, riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Noordkust. Zij komt met onderscheidene takken uit het gebergte en loopt, met eene noordelijke rigting, in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uit.

WAHL, gem., deels in het balj. van *Arlon*, deels in de heerl. *Everlingen*, deels in de heerl. *Bondorf*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Redingen*; palende N. aan Heiderscheid en Neunhausen, O. aan Grosbous, Z. O. aan Bettborn, Z. aan Folscheid, W. aan Arsdorf.

Deze gem. bevat de d. Wahl, Buschroth en Rindschleiden; de geh. Brattert, Grevels-Brasilien of Grevels-Brasil, Heispelt, Koenigshof en Kuhborn, en de alleen staande hoeven Redingshof of Weidert en Rengbach. Men telt er 320 h. en 1296 inw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Buschroth, Rindschleiden en Wahl uit.

Landbouw en veefokkerij zijn de beide hoofdbronnen van welvaart. De fabrijkinrigtingen bepalen zich tot 2 koren- en 1 oliemolen. Men oogst er jaarlijks 900—1000 zak rogge in, 900—1000 zak haver, 30—40 zak boekweit en 3000—4000 zak aardappelen. De veestapel bestaat uit 130 paarden, 510 stuks hoornvee en 120 varkens.

Het d. Wahl ligt 3½ u. O. ten Z. van Diekirch en bijna 2 u. N. ten W. van Redingen. Het bevat 74 h. en ruim 390 inw., en heeft een gemeentewoud van 43 bund. 10 v. r. 60 v. ell. De dorpskerk behoort tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen*, en wordt door eenen Pastoor bediend.

WAHLHAUSEN, Wallhausen of Walhausen, d. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. N. van *Diekirch*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Clerff*, gem. en 1 u. Z. ten O. van *Hosingen*. Men telt er 23 h. en 180 inw.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kerk, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Clerff* behoort, en waartoe ook de bewoners van het geh. *Dikt* behooren. Deze par. telt 280 zielen en wordt door eenen Pastoor bediend.

WAHLWILLER, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3½ u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en ½ u. O. ten Z. van *Wittem*. Men telt er 44 h., en 160 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, aan den H. Cunibertus toegewijd, welke tot de par. van *Mechelen* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

WAHOE, Way-Wahoe, dat is de Javaansche-rivier, riv. in *Oost-Indië*, in het *Moluksche* eil. *Amboina*, op het oostelijk gedeelte van de kust van *Hitoe*, welke met eene zuidelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopt.

WAJAMPA (DE) of de Muskietenkreek, riv. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zij heeft haren tweeden naam bekomen van de menigvuldige muskieten, die aan hare oevers gevonden worden.

WAIGAMME, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Missowal.

WAIGEEUW, Waiozo of Waigio, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Wageo.

WAJARIBO, d. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Marowijne*.

Het is bewoond door Boschnegers, en heeft omtrent 60 inwoners, van wier woningen onderscheidenen op palen gebouwd zijn.

WAIJE, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie WAAY.

WAIJEN of WEIJEN, vroeger WEIDE, voorm. afzonderlijke heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Oud-Wulven*; palende N. en O. aan den Waijensche-dijk, die haar van de heerl. Bunnik-en-Vechten scheidt, Z. aan Oud-Wulven, W. aan het Overeinde-van-Jutphaas.

Deze voorm. heerl., welke sedert het jaar 1545 reeds met *Oud-Wulven* is vereenigd geweest, bevat niets dan het geh. Waijen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 160 bund. 70 v. r. 80 v. ell. belastbaar land; telt 5 h. en ongeveer 40 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 20 in getal zijn, behooren tot de gem. *Houten*. — De R. K., die men er telt, parochiëren te *Houten*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Houten*.

De heerl. WAIJEN wordt, even als *Oud-Wulven*, thans in eigendom bezeten door den Heer P. H. TESTAS, woonachtig te Oud-Wulven.

Het geh. WAIJEN ligt 5 u. Z. W. van Amersfoort, 3½ u. N. W. van Wijk-bij-Duurstede.

WAIJEN, voorm. adell. h., in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3½ u. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Oud-Wulven*.

Waarschijnlijk heeft het Huis te Waeijen (zoo als het op de kaart van 1640 gespeld werd) aan de Oudwulverbroek-wetering gestaan, en wel aan de zuidzijde, hetwelk uit eenige gedempte grachten kenbaar is, ter plaatse waar men thans eene bouwmanswoning ziet.

WAIJENSCHE-DIJK (DE) of de WEIJENSCHE-DIJK, dijk in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, die aan de vaart van Heemstede een begin neemt en in eene eerst noordoostelijke en daarna zuidelijke rigting, tusschen de heerl. Bunnik-en-Vechten en Oud-Wulven doorloopende, tegen den Utrechtsche-dijk stuit.

WAIJESTEIN, voorm. ridderhofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie WAAIJENSTEIN.

WAJOMBO, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, welke met eene oostelijke rigting in de Coppename uitloopt.

WAISSELA-A, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*. Zie WAUSELA-A.

WAKERDIJK (DE), dijk in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, aan de zeeweering van de Hondsbosschen, digt aan het strand der Noordzee, gelegen, en zich uitstrekkende van Petten tot aan het Kamperduin.

WAKERDIJK (DE NIEUWE-), vroegere naam van den DROOMERDIJK, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie DROOMERDIJK.

WAKKADJA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*, aan het noorderstrand.

WAKKAHOELI (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Moluksche* eil. *Amboino*, kust van *Hitoe*, aan de Noordkust, in eene noordelijke rigting, in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

WAKKAL, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*, gesp. *Oeli-Sawani*, ¼ mijl W. van Hitoe-Lama, aan een riffig strand, waaromtrent men vele kokosboomen

heeft. Het staat onder eenen Orangkaja. Men telde er in het begin der vorige eeuw, 304 zielen, 193 weerbare mannen en 46 dati's.

WAKKASIHOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*, in het zuidwesten van de kust, aan het strand, Z. O. van Larike.

Het bestond eertijds uit vier dorpen, die boven elkander stonden, doch nu is het maar één fraai dorp, dat achter een klein heuveltje ligt. Daartoe plagt het d. Sehit, dat wel een halve mijl van het strand lag, zooals ook het een kleine mijl van Larike liggende dorp Tapi te behooren, doch deze liggen nu zamen bij die van Wakkasihoe, naauwelijks een kanonschot van Larike, onder eenen Orangkaja.

De inwoners zijn Moren, die ook eenen fraaijen tempel aan het strand hebben, en staan als gunstig bekend, daar zij zich zoowel voor de Nederlanders, als voor hunne eigen Opperhoofden, zeer dienstvaardig betoonen.

Zij plagten vroeger met die van *Oerien*, *Assaloeloe*, *Larike*, *Arang* en *Lilliboy*, een Oeli uit te maken, doch zijn vaneen gescheiden, zoodat WAKKASIHOE met Larike te zamen een coracora alleen schepen.

Even ter zijde van het d. in zee, heeft men een hooge vierkante klip, waarop onderscheidene boomen groeijen. Zij ligt een snaphaanscheut van den tempel af.

WAKKERDIJK, dijk in *Eemland*, prov. *Utrecht*, welke in eene noordelijke rigting van het landg. Groeneveld, gem. *Baarne*, door de gem. *Eemnes* loopt en aan de Huizerweerd eindigt.

WAKSWAYE of MAHONI, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, nabij de Vosmaersbaai.

WAL (DE), ook wel DORPWAL, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. W. van *Assen*, adm., judic., kant. en 2 u. N. O. van *Meppel*, gem. en 5 min. ten W. van *Havelte*; met 29 h. en ruim 580 inw.

WAL (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 5 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. N. N. W. van *Beetstersweag*.

Het is eene der buurten, waaruit het d. *Oudega* bestaat. Men telt er 17 h. en ongeveer 90 inw.

WAL (DE), geh. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5½ u. Z. O. van *Tiel*, 1½ u. W. ten Z. van *Druten*, gem. en 5 min. N. van *Appeltern*; met 25 h. en 140 inw.

WAL (DE), d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie WAAL (DE).

WALACHRIA, Lat. naam van het eil. WALCHEREN, prov. *Zeeland*. Zie WALCHEREN.

WALACRA, naam, onder welken het eil. WALCHEREN, prov. *Zeeland*, in het leven van den H. WILLIBRORDUS voorkomt. Zie WALCHEREN.

WALACREN of DE BEWALDE AKKERS, oudtijds dat gedeelte van het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, hetwelk thans de watering der Vijf-Ambachten uitmaakt. Het behoort tot de oudste bedijkingen van *Walcheren*.

WALACRUM, naam, onder welken de Monnik SIGEBERT, het eil. WALCHEREN, prov. *Zeeland*, vermeldt. Zie WALCHEREN.

WALAJA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, met eene oostelijke rigting in de *Ceramsche-zee* uitloopende.

WALAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*.

WALAWA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Zuidkust van het schiereil. *Hitoe*. Zij valt met eenen zuidwaartschen loop in de binnenbaai, tusschen de schiereilanden Hitoe en Leytimor.

WALAWANTOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordelijke landtong, resid. *Menado*, aan de bogt *Katsjeli*.

WALBURGH, kast. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 3 u. Z. van *Roermonde*, gem. *Ohe-en-Laak*, 10 min. W. van *Laak*, waartoe het behoort.

Dit kast., wordt in eigendom bezeten en bewoond, door den Heer Baron von Riedel von Eisenbach, Heer *van Stevensweerd*, *Ohe-en-Laak*.

WALCHEREN, eil., prov. *Zeeland*, thans het westelijkste der Zeeuwsche eilanden. Het wordt ten Z. W. en N. W. bespoeld door de Noordzee, ten N. door de Ooster-Schelde, die het van Schouwen scheidt, ten N. O. door het Veergat, waardoor het van Noord-Beveland en ten O. door het Sloe, waardoor het van Zuid-Beveland gescheiden wordt; terwijl de Wester-Schelde het ten Z. van Staats-Vlaanderen scheidt. Het eiland heeft eene vierhoekige gedaante, waarvan de afgekante punten naar de vier hemelstreken gekeerd zijn. Het heeft 10 uren gaans in omtrek en 20,604 bund. in oppervlakte. De lengte van het N. W. naar het Z. O. is 3 en van het N. O. naar het Z. W. 2½ u. Van het Z. af wordt de geheele west- ook de noordzijde tot een uur noordwaarts van Vere door duinen tegen de zee beveiligd; met uitzondering alleen van het zwakste westelijkste gedeelte, waar de overzware en merkwaardige Westkappelsche-dijk gevonden wordt. Aan de andere zijde wordt het eiland insgelijks door dijken ingesloten.

De naam van dit eiland is zeer oud. Het wordt door den Abt van Echternach, in het leven van St. Willibrord, Walacra, door den Monnik Sigebertus Walacrum, door eenen naamloozen schrijver Walachria en in de *Jaarboeken van* Fulda Walchra genoemd. Keizer Otto II schrijft, in eenen openen brief van het jaar 974, Walachria, gelijk het nog hedendaags in het Latijn genoemd wordt. Den zelfden naam heeft het ook bij Melis Stoke en bij onze oudste kronijkschrijvers. Boxhorn beweert tegen Dousa en Scriverius, dat het van ouds Wasda geheeten werd, als in den giftbrief van Koning Lodewijk, in het jaar 868, aan Graaf Dirk; doch met weinig waarschijnlijkheid. Ondertusschen is de naamsoorsprong van dit eiland zeer onzeker. Eenige beuzelen van eenen Walach of Walachrius, Hertog *van Henegouwen*, die ten tijde van Judith en Holofernes zoude geleefd, en dit eiland bedijkt hebben. Anderen zeggen, dat het dus genaamd is naar zekeren Afgod, die aldaar werd aangebeden, want in eene oude ongedrukte kronijk leest men, volgens Eynsius, dat Walcher van ouds een naam geweest zij van Mercurius, die van de ingezetenen geëerd werd, als de Beschermgod van de zeekust, en onder wiens bewaring de zeestranden stonden; als of hij *Walheer* of *Wallenheer* ware; beteekenende *wallen* in de Nederduitsche taal *oevers*. Was er van dezen naam van Mercurius zoo veel zekerheid als er van zijne aanbidding in dit eiland is, zoo was mogelijk de zaak gevonden; want het eerste verzekert ons Melis Stoke. Andere naamsafleidingen gaan wij stilzwijgende voorbij. Dit is zeker, dat het reeds in den jare 836 met den naam van Walcheren erkend geweest, en altijd voor het voortreffelijkste der Zeeuwsche eilanden gehouden is.

Walcheren, hoezeer onmiddellijk aan zee gelegen, heeft, voor zoo ver men weet, onder de Zeeuwsche eilanden de minste veranderingen ondergaan; ook kan het niet zoo dikwijls als de overige eilanden overstroomd zijn geworden, aangezien de bodem, voor het grootste gedeelte uit oud aangeslijkt land bestaande, bij uitstek voor den grasgroei geschikt is, en de andere eilanden, daarentegen, meestal met zware klei bedekt, meer voor den akkerbouw passen.

Het is een schoon eiland, dat eene aangename verscheidenheid van gezigten aanbiedt, waartoe de fraaije buitenplaatsen, van welke wel vele gesloopt, maar toch nog onderscheidene overig zijn, niet weinig toebrengen. Aan de noordzijde bevat het veel geboomte, terwijl de overige oppervlakte voor de helft uit voortreffelijk bouwland, en voor de helft uit meest goede weiden bestaat. De vruchten zijn er sappiger, doch niet zoo smakelijk als elders, behalve moerbeziën, meloenen en vijgen. De paarden zijn er zwaar en lomp, ofschoon er veel werk van gemaakt wordt.

De grond is op Walcheren vet, magtig en kleiachtig. De soort van klei, waaruit hij bestaat, is echter niet zwaar en vrij gemakkelijk te bearbeiden; daar hij zich zeer goed zaamverbindt en tot een vast ligchaam vormt, is die uitmuntend voor de dijken, welke enkel uit deze klei bestaan. Op eene zekere diepte gravende, wordt die klei vochtig en stinkend, en stennt eindelijk veeltijds op eene laag van die beroemde soort van zavelachtige en als met stoppels verbondene aarde, die men *darink* noemt, en welke men eertijds tot brand en tot zoutmaking bezigde; onder deze laag ontmoet men zandgrond en water. Er zijn gedeelten van het eiland, alwaar de oppergrond minder vruchtbaar is; zoodanige ontmoet men in de nabijheid van Westkapelle, waar men eenen heigrond heeft, niet ongelijk aan dien van de Veluwe.

Een merkwaardig overblijfsel der aloude bewoners van dit eil. vindt men op zijne oppervlakte verspreid, in de groene heuvelen, welke men met de namen van *terpen, vliedbergen, tribunalia, tumulos*, bestempelt. Hun getal is menigvuldig; zij leveren, de eentoonigheid van het vlakke land brekende, geen onvermakelijk gezigt op. Sommigen zijn digt bij de woningen, anderen zijn in het midden der velden en eenigen zelfs niet zeer ver van de duinen. Allen verschillen zij in grootte; eenigen zijn geheel kaal, alleen met zoden gedekt; anderen dragen niet onaardig éénen boom en enkelen zelfs een koepeltje op den kruin. Waartoe deze heuvelen oorspronkelijk hebben gediend, is niet zeker te bepalen.

De wegen welke de gemeenschap met de plaatsen onderling en met Middelburg daarstellen, zijn vrij goed en hier en daar aangenaam beplant. Van de hoofdstad loopen naar Vlissingen en Vere zeer goed onderhoudene straatwegen. De eerste, reeds begonnen in de zestiende eeuw en van den Abeele tot Middelburg voltooid in 1646, mag zoo door boomgewas als door levendigheid van gezigten en onophoudelijk heen en weder wandelen en rijden, onder de aangenaamste wegen geteld worden. Ook loopt een uitmuntende klinkerstraatweg naar het Sloe, die onder Nieuwland insgelijks fraai is beplant. Ook naar Domburg is, sedert de stichting van het badhuis aldaar, een klinkerweg aangelegd, die over Serooskerke en Oostkapelle loopt.

Het eiland Walcheren wordt van het overtollige water ontlast door drie zeesluizen, waarvan twee te Middelburg en ééne te Vere. Het opzigt over deze sluizen met hare watergangen, gelijk ook over de zeeweringen des eilands, is opgedragen aan eene centrale directie van

Walcheren, bestaande uit eenen President, vier Raden, eenen Griffier en Penningmeester. Met betrekking tot dit opzigt wordt het eiland verdeeld in vier wateringen, naar de vier hemelstreken genoemd. De eerste oudste en grootste dezer wateringen is die der zoogenaamde Vijfambachten (ook wel eens de Noordwatering genoemd), aldus geheeten naar de eerste bedijkingen, welke aan de Walacren of de bewalde akkers, op welke Domburg lag, plaats hadden. Zij zijn thans bekend als: Poppekerke, Boudewijnskerke, Meliskerke, Mariakerke en Grijpskerke. Voorheen droegen zij andere namen; gelijk bij voorbeeld: Melis- of Meiloskerke, waar de Abt van Middelburg de tienden bezat, dat in de dertiende eeuw ook Hugen-Boidens-Ambacht geheeten werd. De Swalinge en Pekelinge maakten het langst de scheiding tusschen deze en de oostelijke gronden. Bij Mariakerke, door den Poppendam afgedamd, verrezen daarin ten N. de honderd gemeten van Grijpskerke, welke tot de Oostwatering behooren; Hondegems-Ambacht, en het deel van Serooskerke, hetwelk bij de Vijf-Ambachten gerekend wordt. Ten Zuiden werden de Werendijk en de Zoutelanden gewonnen. Hoe vroeg deze afdamming plaats had, kan men daaruit afleiden, dat men, ten jare 1251, Gapinge reeds als eene bekende heerlijkheid aantreft, dat er in het jaar 1260 van schikkingen gewaagd wordt omtrent de tienden in de Pekelinge en Poppendamme, en ook Zoutelande in die eeuw, als algemeen bekend genoemd wordt.

De Bottée vereenigde de Pekelinge met de Arne, welke door Middelburg liep, en deze stad nog in het jaar 1301 in een oost- en westoever scheidde. De gronden ten Noorden der Arne vormden de Oostwatering, welke genoemd en omschreven wordt bij Misnis in een brief van 1323. Door dezen Arnedam, den Brig of Breedam en den Overdam werden zij geheel met de stad en de zuidergronden vereenigd en alzoo ook deze nader aan de Vijf-Ambachten verbonden. Hoe vroeg dit plaats had kan daaruit afgeleid worden, dat Brigdamme in 1214 reeds eene bekende heerlijkheid was. De Vrouwen-polder werd eerst in 1559 daaronder opgenomen. De gronden ten Zuiden der Arne werden nog door den Wijtvliet gescheiden en vormden alzoo de West- en Zuidwateringen. Zij werden door den Seisdam aan Middelburg vastgehecht, nadat Beverens-Ambacht, in den Wijtvliet opgekomen, beide gezegde deelen had vereenigd door den Sutburg of Zuidburgdijk. Dezen naam toch droeg die sterkte, uithoofde van hare ligging in betrekking tot Middelburg, en zoo komt hij ook voor in den giftbrief van Dirk VII, bij welken hij aan de abdij van Middelburg tienden gaf, aldaar en in de drie aangrenzende parochiën van Ritthem, Vlissingen en Koudekerke. In het jaar 1250 wordt bij de aanwijzing van de regten en bezittingen der abdij stellig onderscheid gemaakt tusschen het *Officium* de West-Subburg en het *Officium* de Subburg.

Op het einde van de dertiende eeuw werd de zuidelijke oever van dit eiland volkomen verbonden, daar in 1293 een nieuwe dijk van Vlissingen tot aan Dijkshoek gelegd werd. Sedert heeft men daar in 1372 nog eenige gronden bedijkt, en in 1390 den Bonendijk-polder aangewonnen. Ten Oosten van Veere heeft men sedert nog gewonnen, in 1618 het schor ten halven Crij, na de bedijking de Oranje-polder genoemd. En ten Oosten van het eiland Walcheren, voor den mond der Arne, het reeds in 1395 genoemde Arnemuider-zand, hetwelk men als het begin der verlanding van het Sloe kan beschouwen, en waarop sedert gedijkt zijn: in 1631, Sint Joosland; in 1644, Nieuwland; in

1661, Nieuwerkerker-polder; in 1671, Nieuw- en Sint-Joosland (1) eene aanzienlijke streek nieuw aangeslijkt land, vroeger een afzonderlijk eiland vormende, dat thans door dammen en door het uitgedroogde kanaal van Welsinge met WALCHEREN een geheel uitmaakt en waardoor Arnemuiden, digt bij Middelburg gelegen, in eene landstad herschapen is geworden (zie het art. ARNEMUIDEN); have, voormalige haven wordt thans, in plaats van met schepen bevaren, met wagens bereden.

Vroeger moet de zee ook hier hare woede botgevierd hebben; Oud-Arnemuiden, niet ver van het tegenwoordige hebbende gelegen, is door haar verslonden. Tegenwoordig wast er aan de oostzijde en noordoostzijde tot aan Vere overal land aan, zelfs op den noordelijken uithoek bestaat polderland; de duinen zijn daar, wel is waar, zeer sterk verminderd, doch daarvoor langs is weder eene groote zandstrook opgeworpen, het Breezand genaamd. Bij de steeds toenemende verzanding kan het niet missen of de geheele ruimte, tusschen dit eiland en Noord-Beveland en Zuid-Beveland, thans reeds voor het grootste gedeelte met slijkbanken is opgevuld, van naauwe kanalen doorsneden, zal vroeg of laat geheel en al in land overgaan en zoo doende deze drie eilanden in een enkel eiland herschapen worden. Aan de westnoordkant, westkant en zuidwestkant, daarentegen, heeft het eiland altoos verliezen ondergaan, vooral door het wegspoelen en overstuiven der duinen, waarmede de kust alhier voor het grootste gedeelte bezet is.

Op het eil. WALCHEREN liggen de drie steden Middelburg, Vere en Vlissingen; en de volgende 42 heerl.: Brigdamme, Buttinge, Hoogelande, Poppendamme, Grijpskerke, Kerkwerve, St. Laurens, Mariekerke, Meliskerke, Sir Poppekerke, Ritthem, Welsinge, Arnemuiden, West-Souburg, Oost-Souburg, Koudekerke, Krommenhoeke, Zoutelande, St. Janskerke, Sir Boudewijnskerke, Westkapelle-Binnen, Westkapelle-buiten, Zandijk, Kleverskerke, Lieve-Vrouwe-polder, Gapinge, Schellach, Serooskerke, Oostkapelle, Aagtekerke, Domburg-Binnen, Domburg-Buiten, Werendijke, Bonendijke, den Hayman, Nieuwerve, Biggekerke, Mortiere, Noord-Monster, Poppekensdorp, Nieuwerkerk en de heerl. het Nieuwland, vroeger een afzonderlijk eil. met St. Joosland, dat onder de heerl. 's Heerarendskerke behoorde.

Het eil. WALCHEREN bevat alzoo de stedelijke gemeenten Middelburg, Vlissingen en Vere, benevens de volgende 18 plattelandsgemeenten: Aagtekerke, Arnemuiden-Nieuwerkerke-en-Mortiere, Biggenkerke-en-Krommenhoeke, Domburg-Binnen-en-Buiten, Gapinge, Kleverskerke, Koudekerke, Melis-en-Mariekerke, Nieuwland-en-St.-Joosland, Oostkapelle, Oost-en-West-Souburg, Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welzinge, Serooskerke-Rijnsburg-en-Hondegems-Ambacht, St. Laurens-en-Brigdamme, Vrouwe-polder-Zandijk-buiten-en-Schellach, Westkapelle-Binnen-en-Buiten en Zoutelande-St.-Janskerke-en-Boudewijnskerke.

---

(1) Wij hebben gemeend voor de beschrijving der wateringen, waarin WALCHEREN verdeeld is, enz. geen beter gids te kunnen volgen dan onzen geleerden medearbeider J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, zooals hij die opgeeft in *De provincie Zeeland in hare aloude gesteldheid*, bl. 104-106 en 135 en 136.

Het geheele eil. beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 20,604 bund., waaronder 17,121 bund. belastbaar land. Men telt er 5980 h., bewoond door 8276 huisgez., uitmakende eene bevolking van 40,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Op dit eiland bestaan de volgende fabrijken en trafijken: 1 azijnmakerij, 5 bierbrouwerijen, 6 chocoladefabrijken, 3 zoutketen, 2 zeepziederijen, 1 leerlooijerij, 1 calicotsfabrijk, 2 sajetspinnerijen, 2 passementfabrijken, 2 touwslagerijen, 1 linnenweverij, 1 fabrijk van brandspuiten, 1 stoom-pel- en oliemolen, 6 zaag- en 6 korenmolens.

Men heeft er nog de volgende voorname buit.: Arnestein, Berkenbosch, Ter-Boede, Buitenrust, de Dolfijn, Doornlust, het Huis-ten-Duine, Duinbeek, Elzenoord, het Huis-Gapinge, Goltzstein, de Griffioen, Hazenberg, de Hoek, Ter-Hooge, Kerkwerve of St.-Jan-ten-Heere, Moesbosch, Molenbaix, Molenwijk, Munnikenhof, Noordhout, Poppenroeden-Ambacht, het Park, de Perel, Poelwijk, Popkensburg, Rijnsburg, Roos-en-Doorn, Rozenburg, Steenhove, Torenvliet, Triton, Twistvliet, Veldzigt, Vierwegen, Vijvervreugd, Vlugtenburg, Westhove, Zeeduin, Zomerlust (onder Middelburg) en Zomerlust (onder Vrouwepolder).

De Herv., die er 30,200 in getal zijn, onder welke 13,600 Ledematen, maken de volgende 24 gem. uit: Aagtekerke, Arnemuiden, Biggekerke-en-Krommenhoeke, Domburg, Gapinge, Grijpskerke, Kleverskerke, Koudekerke, St.-Laurens-en-Brigdamme, Melis-en-Mariekerke, Middelburg (Hervormde gem.), Middelburg (Waalsche gem.), Nieuwland-en-St.-Joosland, Oost-en-West-Souburg, Oostkapelle, Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welzinge, Vere, Vlissingen, Vrouwepolder, Westkapelle-binnen-en-buiten-en-Sir-Poppekerke, Zoutelande-St.-Janskerke-en-Boudewijnskerke en de Engelsche gem. te Middelburg-Vlissingen-en-Vere welke 28 kerken tellen en door 33 Predikanten bediend worden.

De Christelijke Afgescheidenen, die er zijn maken de gem. van Middelburg enz. uit.

De Doopsgezinden, die men er 150 aantreft, maken de gem. van Middelburg-en-Vlissingen uit.

De Evangelisch Lutherschen, die er 860 in getal zijn, onder welke 400 Ledematen, maken de gem. van Middelburg, Vlissingen en de filiaal gem. van Vere uit.

De Roomsch Katholijken, die er 4200 in getal zijn, onder welke 2500 Communikanten, maken de stat. van Middelburg, en Vere en de par. van Vlissingen uit.

De 49 Israelieten, die er wonen, behooren tot de ringsynagoge te Middelburg.

Omstreeks het jaar 826 werd door den Deen Heriold, die destijds hier te lande als Hertog gebied voerde, aan zijnen broeder Hemminc eenig bestuur in het eil. Walcheren opgedragen, doch deze versuimde de noodige zorg voor de versterking en beveiliging van het eiland te dragen. De Noormannen hiervan onderrigt, wendden de steven derwaarts, vallende in het eiland, en vervulden het alomme met roof en moord. Eggard, Graaf van Walcheren en Hemming, sneuvelden beide, door de Deensche wapenen op den 17 Junij 838. De Deenen hielden

zich eenigen tijd op in WALCHEREN, en vorderden den landzaten eene zware schatting af. Zij werden echter door LEOPOLD FRANKSZOON, den stamvader der Heeren VAN BORSSELE, weldra weder van daar verdreven (1).

Twee jaren later ontving dit eiland van nieuws een onaangenaam bezoek van deze zeeschuimers. Nu werd het ten jare 841 beheerd door HERIOLD zelven, doch deze in 847 omgebragt zijnde, kwamen de Deenen, gedeeltelijk aangevoerd door zijnen zoon GODFRID, ook weldra opdagen, om zijnen dood te wreeken, bezetteden Zeeland en handhaafden zich aldaar, tot dat de gebeurtenissen in het Noorden hoop en gelegenheid gaven, om zich in het vaderlijk erfgoed te herstellen, en zij in 854 aftrokken. Vooraf evenwel, ten jare 851, deden zij nog eenen korten, maar verwoestenden strooptogt — en in 852 voeren zij nogmaals, met 252 schepen, de Schelde verder op, onder GODFRID en SIJDROK. In 859 keerden zij nog eenmaal weder en pleegden hunne gewone verwoestingen. Zwaarder leed veroorzaakte nogthans het meer toevallig, door storm veroorzaakt, bezoek van ROLLO en zijne benden, in het jaar 874, aan welke de ingezetenen met geweld de landing poogden te beletten. Zij werden geslagen en WALCHEREN, onmiddellijk na de overmeestering, zoo uitgeplunderd, dat de verwoesters zelve gebrek moesten lijden, tot dat hun uit Engeland door ADELSTAN of ALFRED eenige schepen met volk en leeftogt waren toegezonden. De overige Zeeuwen riepen de hulp in van RADBOUT, in Friesland, en van RAGINER, in Henegouwen, doch niet alleen was deze poging, om hen van hier te verdrijven vruchteloos, maar bragt zelfs weder nieuw wee over het land. *Deinde*, zegt DODO (2), *totam terram Walgrorum devastavit, atque incendio concremavit!* (Daarna heeft hij het geheele land van Walcheren verwoest en in vlam gezet). Eindelijk vertrokken zij naar Frankrijk, en lieten een bijna ontvolkt en ten gronde toe verwoest gewest achter; hetgeen weinige jaren daarna al wederom door hen bezocht en uitgemoord werd (3). Zij hadden trouwens de Zeeuwsche stroomen te lang bezocht, om niet de geschiktheid daarvan voor hunne strooptogten te kennen. In 879 verwoestten zij van hier Terouanne en hielden winterkwartier te Gent. Toen in 880 LODEWIJK tegen hen optrok, trokken zij zich terug naar WALCHEREN, en vielen van daar uit op nieuw in Vlaanderen, zoo dra de kans gunstig was. Deswege kreeg WALCHEREN dan ook geen bijzonderen Graaf meer.

In lateren tijd had dit eil. veel van de Vlamingen te lijden, die er zekere regten op hadden verkregen, welke door eenen Hollandschen Graaf niet in alle deelen erkend werden, hetgeen tot oorlogen leidde, waarbij zij in 1192 eenen inval deden, en er schijnen meester gebleven te zijn tot in 1195, toen er op dit eiland een hevig gevecht voorviel tusschen DIRK VII, Graaf *van Holland* en BOUDEWIJN VIII, Graaf *van Vlaanderen*, waarin de Vlamingen geslagen werden, zoodat zij zich genoodzaakt zagen Zeeland te ruimen.

---

(1) Men vindt dezen inval der Noormannen en hunne verdrijving meer omstandig vermeld door onzen geleerden mede-arbeider J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, in: *Het jaar 838 of de Deenen in Zeeland*, medegedeeld in den *Zeeuwsche Volks-Almanak* voor het jaar 1838, bl. 10-32.

(2) *Hist. Nordman*, Lib. II, fol. 74.

(3) Zie J. AB. UTRECHT DRESSELHUIS, *de provincie Zeeland in hare aloude gesteldheid enz. bl.* 65.

In 1203 viel Filips, Graaf van *Namen*, die voor Boudewijn IX het bewind over het graafs. Vlaanderen in handen had, weder in Walcheren, dat de Vlamingen echter in 1205 weder verlieten.

In het begin der dertiende eeuw was er weder een oorlog met Vlaanderen ontstaan en Jan II, Graaf *Holland* en *Zeeland*, besloot in 1605 tot eenen stooptogt in het gebied van zijnen vijand. Zijne leenmannen, voor dien togt bestemd, vereenigden zich op Walcheren. De Vlamingen verzamelde mede aanmerkelijke strijdkrachten. Jonkheer Willem, 's Graven zoon, nam zijnen intrek binnen Middelburg, riep op nieuw de Zeeuwen en Hollanders te wapen en vereenigde te Vlissingen eene geduchte magt. De Vlamingen, scheep gegaan, wendden den steven naar Arnemuiden, doch de wind liep hun spoedig tegen. Jonkheer Willem brak terstond op en deed zijne benden naar Arnemuiden trekken, en ziende hoe zijne vijanden met den wind te kampen hadden, wilde hij van de gelegenheid gebruik maken, en den vijand met den noordewind te gemoet stevenen, maar zijne leenmannen, de koggen, die te Arnemuiden voorhanden waren, niet geschikt achtende, om daarmede den strijd aan te vangen, weigerden daarop aan boord te gaan en het gevolg was, dat zij in de haven aldaar werden opgesloten. Men wist nu niet werwaarts het de Vlamingen wenden zouden. Zuid-Beveland lag voor hen open. Men besloot dus vooreerst, dat de Zuidbevelandsche Edelen, tot beveiliging van huis en have, derwaarts zouden oversteken. De Vlamingen lieten hen varen, want het was niet op Zuid-Beveland gemunt, en Jonkheer Willems magt werd daardoor tevens verzwakt. Zij hielden zich rustig tot den daarop volgenden dag. Toen wende een gedeelte zijner vloot den steven naar Vere. De beveiliging van dit punt was eigenlijk opgedragen aan de ingezetenen van de Noorderwatering of der Vijf-Ambachten, op welke men niet veel vertrouwen had, en zoo als de uitkomst leerde niet zonder redenen. Daarom werd dan ook de Maarschalk of eerste Bevelhebber na den Vorst, met de leenmannen uit Schouwen en Duiveland, vereenigd met de Zierikzeesche poorters, almede derwaarts gezonden langs eene schipbrug, die in der haast met koggen over de Arne werd ge.lagen. Jonkheer Willem bleef met de Hollanders te Arnemuiden, terwijl de achterhoede Middelburg bezette. In het Zeeuwsche leger schuilde nogthans verraad. Het gevecht dat bij Vere, waar de Vlamingen landden, spoedig aan den gang was en, onder de voorzorg van den Maarschalk, eenen goeden uitslag beloofde, nam weldra eenen ongunstigen keer; dewijl zekere Paulus Blaauwvoet met zijnen troep naar den vijand overliep en daardoor verwarring veroorzaakte. Velen vielen er; de overigen vlugtten. Een gerucht vloog hen vooruit, maar was de valsche mare, dat de Vlamingen geslagen waren! De daargeblevenen wilden nu deel hebben aan den buit, en liepen daardoor onbedachtzaam den aanrukkenden overwinnaar in den mond. De nederlaag werd dientengevolge verschrikkelijk. Jonkheer Willem, nog altijd gedekt door de Arne, week met het overschot naar Middelburg, doch kon ook aldaar niet langer tegenstand bieden. Hij sloot den 6 Mei 1303 eene overeenkomst, waarbij de stad overgegeven, maar hem en zijn gevolg een veilige aftogt vergund werd.

In het jaar 1567 werd door de verbonden Edelen eenen aanslag op Walcheren ondernomen. Het beleid van dezen togt was toevertrouwd aan Jan van Marnix, Heer van Thoulouse. broeder des Heeren van St. Aldegonde, eenen boezemvriend van Willem I, Prins *van Oranje*. Deze had heimelijke verstandhouding met Pieter Haak, gewezen

Baljuw van Middelburg, die hem gelegenheid geven zou, om bezetting te werpen, in Middelburg en Vlissingen. Ook had met Thoulouse zamengespannen een der verbonden Edelen, van der Aa genoemd, die te Antwerpen volk aannam, tot uitvoering van den aanslag, hetwelk nogtans zoo bedekt niet geschieden kon, of de Regering kreeg er de lucht van. Oranje zag zich toen genoodzaakt, bij afkondiging, te laten bekend maken, dat alle vreemdelingen en krijgsknechten buiten stadsdienst, op lijfstraf Antwerpen zouden hebben te ruimen. Ligt meent men zou hij, ware het hem ernst geweest, de vreemde knechten, na het sluiten der poorten, hebben kunnen betrappen en straffen. Nu dreef hij hen te gelijk ter stad uit en op de vlugt. Zij verzamelden zich dan te Dambrugge. De Landvoogdes, middelerwijl hiervan onderrigt en beducht voor Walcheren, zond 200 man, onder Anthonius van Beurgondië, Heer *van Waokene, Kapelle en Kalten*, tot versterking der bezetting van Zeeburg of Rammekens, doch de Slotvoogd wees deze manschap af, als hebbende van Oranje bevel ontvangen, om, zonder zijnen uitdrukkelijken last, geen volk in te nemen. De Prins verschoonde zich zoo goed hij kon, toen hem dit ten Hove kwalijk genomen werd, en liet sedert toe, dat men 50 man van de 200 in Rammekens ontving. Thoulouse ondertusschen ook van Dambrugge verjaagd, zakte met drie schepen, over welke Haak het bevel had, de Schelde af tot voor Rammekens; doch het marktschip van Antwerpen, kort te voren aangekomen, had het gerucht van den aanslag binnen Vlissingen gebragt, waarom men daar op zijne hoede was en de schepen afhield, die toen schijnen voortgezeild te zijn tot voor Arnemuiden. Eenige Middelburgers, die van den aanslag wisten, bezorgden hun hier mondbehoeften en verwekten eenige opschudding in de stad. Jakob Janszoon, schoonzoon van Haak, zou de Wethouderschap eenige onredelijke dingen hebben afgevergd en onder anderen hebben gezegd, dat hij Burgemeesters noodzaken zou tot het overleveren van de sleutels der stad, waarna hij Haak wilde inlaten. Doch deze bewegingen hadden geen gevolg. Haak werd eerlang genoodzaakt den stroom wederom op te zeilen, waarmede deze aanslag te niet liep (1).

In den strijd tegen Spanje bewees het eiland Walcheren gewigtige diensten aan het vaderland. Vlissingen toch was de eerste stad die, uit eigen beweging, het Spaansche juk afschudde, hetwelk weldra door Vere gevolgd werd, zoodat van toen af, het geheele eiland, uitgezonderd Middelburg en Rammekens, aan de magt van Spanje onttrokken was, terwijl dit laatste ook spoedig werd ingenomen. En hoe vele uitrustingen, zoo tot afwering en verdelging van den vijand als tot bevordering van den Nederlandschen handel, gingen van daar niet uit, zoodat men met regt Walcheren de fundamentsteen van de Republiek der Vereenigde Nederlanden mag noemen (2).

De binnenlandsche rust liep in het jaar 1775 op het eiland Walcheren groot gevaar van stoornis, dewijl de boeren aldaar, ter gelegenheid eener nieuw ingevoerde belasting op de landerijen, argwaan en misnoegen hadden opgevat tegen Jan Dingmans, Inspecteur en Opper-Commies van het eiland, en zijnen zoon Abraham Dingmans, Commies der watering van de Vijf-Ambachten. Bij eene volkomene zuive-

(1) Men zie dit omstandiger vermeld in J. ab Utrecht Dresselhuis, *Geschied- en Oudheidkundige Wandelingen door het eiland Walcheren*, bl. 119-124.

(2) Dit alles kan men bevestigd vinden in E. B. Swalue, *de daden der Zeeuwen, gedurende den opstand tegen Spanje*. Amsterdam, P. N. van Kampen, 1846.

ring van den eerstgemelde, in de volle staatsvergadering, bleek de ongegrondheid van dat misnoegen, hetwelk echter zonder strenge maatregelen en versterking van krijgsvolk niet te dempen was, en niet volkomen een einde nam dan na den dood van JAN DIJNOMANS, die niet lang daarna, vermoedelijk aan de gevolgen van den schrik, door het oproer veroorzaakt, stierf.

Bij den watervloed van 1808 heeft WALCHEREN mede veel te lijden gehad. De dijk, aan de oostzijde der Arne, was doorgebroken en daardoor eene uitgestrektheid van 520 gemeten (ruim 238 bund.) langs den geheelen Oosthaven-dijk tot voor de Dam-poort van Middelburg overstroomd. Voorts waren doorgebroken het kleine Molen-poldertje bij Arnemuiden, omtrent 2 of 3 gemeten (ruim 1 bund.) groot, en de Welsingsche-polder, groot 48 gemeten (ruim 22 bund.), zamen 671 gemeten of 335½ morgen (ruim 307 bund.). De Westkapelsche-dijk had mede veel geleden. In het zee-talud was aan de noordzijde een put geslagen, van omtrent 170 of 180 schachten gronds. De zwaarste steenen waren opwaarts geworpen; op eenige weinige plaatsen was het water over den dijk geloopen. De schade aan de dijkwerken, der Vijf Ambachten in WALCHEREN toegekomen, bedroeg in het geheel 62,660 gulden. De afneming der duinen, door dezen storm en vloed, was, langs het noorderstrand, achter Domburg en Westhoven heen, op het minst 4 ell. en ten meeste van 8 ell. Op enkele plaatsen ging zij van 11 tot 15 ell. Langs het zuiderstrand, naar Zoutelande en verder, waren de duinen 2 tot 6, dus gemiddeld 4,50 ell. afgenomen (1).

Den 29 Julij 1809 vertoonde zich eene Engelsche vloot voor het eiland WALCHEREN, op de hoogte van Domburg. In den nacht van den 30 rigtte zich deze naar het kanaal van Vere en begon de troepen te ontschepen, tusschen het fort de Haak en Vere. Deze laatste plaats verdedigde zich gedurende twee uren, doch moest zwichten, en werd, even als Middelburg, door de Engelschen bezet, die Vlissingen bombardeerden, met dat gevolg, dat deze stad, na groote schade te hebben ondergaan, den vijand in handen viel. Doch het hoofdoogmerk, de togt op Antwerpen, ten einde de werken dier stad te slopen en de haven aldaar te dempen, mislukte door de kloekmoedigheid der Nederlanders, onder hunnen Koning LODEWIJK en door gebrek aan beleid en moed van den Engelschen Veldheer VAN CHATHAM. De Engelschen zagen zich genoodzaakt, ten gevolge eener geweldige sterfte onder de troepen, in December het eiland weder te verlaten (2).

Moeijelijk was de toestand van het eiland WALCHEREN in November 1813. In de hoofdstad hielden de Fransche Hoofdbeambten hun verblijf, en aldaar viel dus eigenaardig eene groote gestrengheid te duchten. Naauwelijks was het berigt wegens de Hollandsche omwenteling herwaarts overgebragt, of alle gemeenschap met het zoogenoemde oproerige

(1) Zie voorts J. DE KANTER PHZ., *Natuur- en Geschiedkundige Beschrijving van den watervloed, tusschen den 14 en 15 Januarij 1808*, bl. 37-50, en S. VAN HOEK, *Natuur- en Geschiedkundige Beschrijving van den verschrikkelijken watervloed tusschen den XIVden en XVden van Louwmaand des jaars MDCCCVIII*, bl. 146-153.

(2) Men vergelijke J. VAN DIJKSHOORN, *De Landing der Engelschen in Zeeland*, Vlissingen, 1809; S. VAN HOEK, *Geschiedkundig verhaal van de landing en den inval der Engelschen in Zeeland, in 1809*, Amsterdam, 1811, en A. F. LAMMENS, *Rapport des Evenemens qui ont eu lieu avant, pendant et apres le bombardement, de la Ville de Flessingue*, MDCCCX.

Holland en alle gevreesde zamenrottingen werden verboden, de hier en daar verborgen oranjevaandels en wapenen opgehaald, alle verstandhouding met de Engelschen op doodstraffe verboden, alle openbare vermakelijkheden ontzegd, alle vergaderingen van beambten, in geval van der Britten landing, naar Vlissingen verwezen, en de nieuwspapieren met allerlei logens opgevuld, die der Franschen aanhoudende zegepraal verkondigden, gepaard met een gestreng verbod der Hollandsche couranten, waaruit een beter oordeel over den staat van zaken kon worden opgemaakt. De gedwongene opbrengsten, door de inwoners van Walcheren, gedurende de tijd der afsluiting van dit eiland, gedaan, waren ten uiterste drukkende. Reeds den 23 November moesten 220 paarden, ter vervoering van het geschut, te Vlissingen geleverd worden. Eenige dagen later werden 500 arbeiders voor de vestingwerken in dienst gesteld, welk getal vervolgens met nog 300 vermeerderd werd. Van het laatst van December tot in Maart des volgenden jaars werden dagelijks 100 wagens, met de daarbij behoorende paarden en voerlieden, gevorderd ter vervoering van allerlei voorwerpen, zonder dat daarvoor iets werd betaald. Ter betaling der zoo evengenoemde 800 arbeiders werd wekelijks eene som 2100 franken (987 guld.) gevorderd, welke last vooreerst door 100 der gegoedste inwoners, naar evenredigheid van ieders bezittingen, gedragen moest worden. Drie kooplieden, de Heeren A. Snelt, C. Andriessen en G. V. Meinens, die mede tot den opbrengst waren aangeslagen, doch die reeds aanzienlijke leveringen van granen, de eerstgenoemde zelfs ter waarde van omtrent 54,000 gulden, hadden gedaan, weigerden daaraan te voldoen en lieten hunne goederen geregtelijk ten huize uithalen, waarvan zooveel als ter voldoening van het gevorderde noodig was verkocht werd. In Februarij liet de Gouverneur Gilly, die zich reeds van het begin der afsluiting van alle passen meester had gemaakt, tien der rijkste ingezetenen van Middelburg bij zich roepen en vorderde een voorschot van 400,000 franken (188,000 guld.), welke vóór het einde der volgende maand moesten zijn opgebragt. Men bragt het bij onderhandeling daartoe, dat de volle belastingen van het jaar 1814, die reeds alle aanmerkelijk verhoogd en sommige verdubbeld waren, in drie termijnen, binnen den gezegden tijd, op straf van geweldadigen dwang, zouden opgebragt worden. Daar men echter wel voorzag, dat de geëischte som niet uit de belastingen zou worden gevonden, moesten dertig der vermogendste Heeren en Vrouwen zich verbinden, om hetgene daaraan te kort zou komen uit hunne eigene kassen aan te vullen. Deze hebben ook werkelijk het te kort komende, hetwelk eene som van ruim 106,000 franken (49,820 guld.) bedroeg, in de kas moeten storten. Voorts hebben de geleverde levensmiddelen en andere noodwendigheden voor de vestingen, blijkens eene daarvan opgemaakte lijst, bedragen de som van 397,000 guld., waarvan verre het grootste gedeelte door de ingezetenen van Middelburg is opgebragt. Doch behalve dit, hetwelk werkelijk geleverd is, was er nog zoo veel van allerlei aard gevorderd, dat, bij aldien het geheel had kunnen en moeten geleverd worden, de som van alles te zamen ten minste 1,500,000 guldens zou hebben bedragen. Om echter de ingezetenen te vreden te stellen, had men bij herhaling beloofd, dat het Fransche bestuur al het geleverde zoude betalen, waartoe dan ook zoogenaamde bons waren afgegeven. Het voorwendsel tot bewaring der openbare rust, en daarna tot verzekering van den vaardigen opbrengst der geëischte behoeften, gaf den maatregel tot het stellen van gijzelaars en hunne vervoering naar Vlissingen aan de hand. In dit jammerlijk

lot deelden weldra de Heeren : Oud-Burgemeester Jan Schorer, diens broeder David Isaak Schorer, Nicolaas Cornelis Lambrechtsen, J. C. de Bruyn, M. E. C. Versluys, Noord-Amerikaansch Consul, en de Bankier S. Hendriks; doch gelukkig werden zij op herhaalden aandrang, weinige dagen daarna, in vrijheid gesteld. Een bevel aan alle landlieden om, op straffe van het in brand steken hunner woningen, bij de eerste aanmaning der Krijgskommandanten, al hun vee binnen de vestingen te voeren, en de oprigting eener zoogenoemde mobile kolonne of gewapende bende, welke in alle plaatsen de nalatigen tot de opbrengst van het dubbel van al het gevorderde door geweld zoude dwingen, waren de maatregelen, wier willekeur bijkans geene verschooning duldt, omdat de noodzakelijkheid daartoe in geenen deele bestond. De ziekte van den Keizerlijken Prokureur, Druault, met de uitvoering van deze taak belast, bragt gelukkig eene vertraging en eindelijk zelfs eene geheele verhindering te weeg, welke zoo zeer strookte met des mans bekend goedwillig karakter. Van neteliger aard werd de daarmede in verband staande verordening, om de geweren der landlieden op te halen. Eene bende soldaten van 40 man begaf zich tot dit einde naar de dorpen Brigdamme en St. Laurens. Men klepte de klok om de gemeenten op te roepen, zonder te weten, dat zulks door de dorpelingen zelven vooraf reeds geschied was, met het geheime oogmerk, om geweld met geweld te keeren. Ook dit laatste geklep was, als het sein van alarm, tot de naburige dorpen Serooskerke, Gapinge, Grijpskerke, Oostkapelle enz. overgeslagen en de schrikbarendste geruchten, als of het dorp St. Laurens reeds in volle vlam stond, bragten weldra alles op de been. Naauwelijks verschijnt de Kommandant der bende in het laatstgenoemde dorp, of een aantal landlieden, met hooivorken, stokken en pieken gewapend, komen van den kant van Serooskerke in aantogt. Men ontvouwt hun het oogmerk; doch het antwoord : » dat men heden geweren zocht en morgen welligt al het overige zoude halen, en dat » men het Fransche geweld reeds lang moede was," kenmerkte genoegzaam den geest van wederstand. De Kommandant besluit terstond, zijne manschap op den hoop te doen vuren. Doch de Maire beproeft nog vooraf, door den nabijstaande Dorpsleeraar, het landvolk tot den aftogt te overreden; ook dit is echter vruchteloos. Intusschen komt berigt dat eene nog veel talrijker bende gewapende landlieden, langs eenen anderen weg in aantogt is. Vrees voor insluiting dringt den Kommandant, om naar Brigdamme te wijken. Hier is alles nog stil en de ophaling van geweren gaat voort, ofschoon men zeer weinigen vindt. Thans komt de tijding, dat een derde troep van opstandelingen, niet min aanmerkelijk in getal, uit Arnemuiden herwaarts op marsch is. Het gevaar van omsingeld te worden dringt nu nog meer. De Kommandant besluit alzoo tot den aftogt naar Middelburg, met aanzegging, dat hij den volgenden dag tot het zelfde einde terug zal keeren. Reeds is binnen de stad het gerucht algemeen, dat de mobile kolonne (want deze, dacht men, was des morgens uitgetrokken), door de dorpelingen was op de vlugt gejaagd, en ook de laatsten hadden de terugtrekkende manschap tot voor de poort vervolgd. Nu kwam het gemeen op de been; men aanschouwde van het bolwerk de gewapende landlieden; men riep hun zelfs toe; » dat zij maar over het ijs in » de stad zouden komen," velen geven daaraan gehoor, en bevinden zich dra op het plein bij de Noordpoort, tot aan en bij de Noordbrug. Intusschen komt de Fransche nationale garde, een gedeelte uitmakende

der bezetting, terstond in de wapenen. Zij vuurt op de landlieden. Een hunner wordt aan den arm gewond, en een tweede moet dezen onberadenen togt met zijn leven boeten. Thans vlugt alles in de grootste wanorde en men bergt zich. Intusschen scholen een aantal ingezetenen aan den anderen kant der stad bij de Dampoort en de Punt, te zamen, met geen minder oogmerk, zoo het schijnt, dan om zich over de vorige mislukking te wreeken. Dan, aanhoudende rondwachten, de verschijning van den Gouverneur en Prefekt uit Vlissingen met een gewapend korps en een paar veldstukken, het plaatsen van dit kanon aan de genoemde Punt, het zenden van Gens d'armes naar Serooskerke, met de gestrengste bevelen en van eene andere soldatenbende, naar Brigdamme en St. Laurens, met last, om zich ten koste der beide gemeenten lustig te vergasten, en het opligten van een vijf en twintigtal personen uit onderscheidene gemeenten en gevankelijk wegvoeren naar Vlissingen: dit alles smoorde eenen opstand, die, bij mangel van wijze rigting, veeleer dienen moest om het getal van slagtoffers nutteloos te vermeerderen. De toestand der Franschen zelven was, onder dat alles, al vast meer en meer bedenkelijk geworden. Toen in het begin van December des vorigen jaars, door de aankomst van eene Engelsche vloot, de overige Zeeuwsche eilanden van de Franschen verlost waren geworden, hoopten de inwoners van Walcheren, niet zonder waarschijnlijke reden, dat ook hunne verlossing nabij was, doch deze hoop bleef voor eerst nog onvervuld, en daar die vloot vervolgens geene bewegingen maakte, die eene landing aanduidde, schenen de Franschen ook nu van dien kant weinig te vreezen. Men had reeds meermalen aangekondigd, dat de bondgenooten Parijs binnengerukt waren, zonder dat die blijde tijding genoegzame zekerheid had bekomen. Doch den 6 April hoorde men het geschut van de Engelsche schepen donderen, en zag die alle met vlaggen versierd. De reden dezer vreugdebedrijven werd ook weldra kenbaar door een groot scherm van doek, op den dijk van Kamperland geplaatst, waarop men uit het tegenover gelegen Vere, met eenen verrekijker, duidelijk genoeg deze woorden kon lezen: *Les alliés sont à Paris. Les Anglais sont à Bordeaux.* (De Bondgenooten zijn te Parijs. De Engelschen zijn te Bordeaux.) Het geloof aan deze blijde mare werd den volgenden dag nog meer versterkt, toen men op de Engelsche schepen van den top van den grooten mast de witte koningsvlag zag waaijen, met de driekleurige vlag van Napoleon daaronder. De Franschen lieten wel niet na, in nieuwspapieren en gesprekken, eerst deze tijding te logenstraffen en vervolgens het innemen van Parijs als eene krijgslist van den grooten Napoleon te doen voorkomen; doch het geloof, aan hetgeen men zoo hartelijk wenschte, kon daardoor niet aan het wankelen worden gebragt. Den 11 daaraanvolgende zag men wederom tegenover Vere, op het wrak eener afgebrande schuit, een groot zeil uitgespannen, waarop zeer duidelijk te lezen stond: Buonaparte *n'existe plus.* (Buonaparte bestaat niet meer.) Des anderen daags gaf de Gouverneur eene dagorder uit, waarin hij de soldaten tot getrouwheid vermaande, hen paaide met de zekere verwachting van nieuwe overwinningen, en hen tegen vijandelijke aanvallen gerust stelde, door de geduchte middelen van verdediging der plaats, waarin zij zich bevonden, ten slotte daarbij voegende, dat: »zoo de vijand hen eindelijk, door de meerderheid overweldigd, tot wanhoop mogt brengen, »zij hem in de golven van de Schelde zouden doen verzinken, al »moesten zij hem ook in dien afgrond volgen." Den 14 dier maand

kwam eindelijk de zekere tijding van NAPOLEONS afstand en van den gesloten vrede, en den 17 gaf de Gouverneur aan de ingezetenen van WALCHEREN hiervan bij openbare afkondiging kennis, waarbij hij hen echter tevens deed verstaan, dat zij intusschen onderworpen moesten blijven aan het tusschenbestuur, hetwelk Frankrijk in naam van LODEWIJK XVIII regeerde, en dat elke daad, die daartegen streed, als strafbaar zoude beschouwd worden. Hij voegde er bij, dat hij, aan den Bevelhebber der Britsche zeemagt in de wateren van de Schelde, den voorslag tot eenen wapenstilstand had gedaan, en dat, zoodra deze getroffen was, alle gemeenschap weder vrij zoude zijn als te voren. Op dien zelfden dag werd te Middelburg, onder algemeen gejuich, de witte vlag van den grooten toren uitgestoken, en weldra zag men door de geheele stad alles met Oranje vlaggen en linten versierd. De Gouverneur gaf ook ditmaal weder een bewijs, dat hij, buiten noodzaak, zijne magt niet tot kwelling der ingezetenen, zelfs niet van de zulken, die inderdaad tegen het Bestuur waren opgestaan, gebruiken wilde, daar hij ook reeds op dien dag de landlieden, die sedert negen weken te Vlissingen gevangen hadden gezeten, weder op vrije voeten stelde, en naar hunne haardsteden terug liet keeren. De aankomst van den Generaal D'AGOVILLE, met bevelen tot overgave der vestingen, en ter ontruiming van het geheele eiland, maakte op den 30 April de verlossing van het Fransche juk geheel volkomen (1).

Het wapen van WALCHEREN bestaat in een schild van goud, waarop een walvisch van sabel, gestraald van keel, dobberende op eene zee, voorgesteld door zes golvende fascen, afwisselend van azuur en zilver, het schild gedekt met eene gouden kroon.

WALCHEREN, polderarrondissement, prov. *Zeeland*.

Dit arr. bevat het geheele eiland Walcheren, met Nieuw-en-St.-Joosland, en daarin de navolgende polders: den Middelburgsche-polder, den Nieuwerkerke-polder, Nieuw-St.-Joosland, den Oranje-polder, den Rapenburgsche-polder, den Suzanna-polder, den polder Walcheren, den Waijenburgsche-polder en den Wilhelmina-polder, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20,604 bund., waaronder 17,121 bund. belastbaar land, en staat onder het bestuur van de centrale directie des eilands, mitsgaders de afzonderlijke directien der polders in Nieuw- en St. Joosland.

WALCHEREN, pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*.

Deze pold. beslaat het geheele eil. Walcheren, behalve Nieuw-en-St.-Joosland, en beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 16,915 bund. 68 v. r. 68 v. ell., waaronder 15,469 bund. 99 v. r. 61 v. ell., belastbaar land, en wordt door drie sluizen, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen President, vier Raden, eenen Griffier en eenen Ontvanger.

WALCHRA, naam, onder welken het eil. WALCHEREN, prov. *Zeeland*, in de *Jaarboeken van Fulda* voorkomt. Zie WALCHEREN.

WALDA, naam, voorkomende op den blaffert van het Stift *Werden*, en waaronder men meent te moeten verstaan de dorpen NOORDWOLDE en ZUIDWOLDE in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie NOORDWOLDE en ZUIDWOLDE.

WALDBILLIG, gem., deels in de heerl. *Heringen*, deels in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*, kw. *Grevenmacher*, arr. *Diekirch*, kant.

(1) Vergelijk J. DE KANTER PHZ., *de Franschen in Walcheren*.

Echternach; palende N. aan de gem. Befort, O. aan Berdorf en Consdorf, Z. aan Heffingen, W. aan Medernach.

Deze gem. bevat de d. Waldbillig, Christnach en Haller, benevens de geh. Freckeisen en Mullerthal, benevens de alleenstaande huizen en hoven Hallerschmelz, Harthof, Hasterhof, Noesenthal, Rodthoecht en Tiefenbach. Men telt er 230 h. en 1490 inw. Landbouw, veefokkerij en bergbouw, maken de bronnen van welvaart uit. In gewone jaren oogst men er 1466 zak tarwe, 646 zak rogge, 1258 zak masteluin, 3112 zak haver, 464 zak gerst, 290 zak boonen, 40 zak linzen, 60 zak boekweit en 12,700 zak aardappelen. De veestapel wordt berekend op 170 paarden, 440 runderen, 360 varkens en 25 geiten. Ook heeft men er 19 likeurstokerijen, 1 ververij, 1 zeemtouwerij, 1 olie- en 3 korenmolens.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken de par. van Waldbillig en Christnacht uit, en hebben hier 2 kerken en eene kapel te Haller.

Het d. Waldbillig ligt 3 u. N. ten W. van Grevenmacher, 2 u. Z. O. van Diekirch, 1½ u. W. Z. W. van Echternach, op eene hoogte, die de Schwartze Erenz beheerscht. Men telt er in de kom van het dorp 99 h. en ongeveer 620 inw.

De inw., maken met die van Haller en van Hallerschmelz, Harthof, Hasterhof, Rodthoecht en Tiefenbach eene par. uit, welke tot het apost., vic. van *Luxemburg*, dek. van *Echternach*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Bij dit dorp ziet men ook eenige bouwvallen van een kasteel.

Men meent dat Waldbillig reeds aan de Romeinen onder den naam van Billiacum is bekend geweest.

WALDBILLIG (HET KASTEEL), oud kast. in heerl. *Heringen*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 3 u. N. ten W. van *Grevenmacher*, arr. en 2 u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Echternach*, te *Waldbillig*.

Het is thans slechts een bouwval, maar was eens zeer weidsch en prachtig. Het is in vorige eeuwen door de Tempeliers bewoond geweest.

WALDBREDIMUS, voorm. heerl. in het grooth. *Luxemburg*.

Zij bevatte niets dan een deel van het d. Waldbredimus en was ten tijde van het Oostenrijks bestuur gehouden 1 flor. 18 sols 9 detenniers op te brengen in elke 100 florijnen, die van het Luxemburgerland werd ingevorderd.

WALDBREDIMUS, gem., deels uit de heerl. *Waldbredimus* en *Trintingen* bestaande en deels uit gedeelten van de heerl. *Munster* en het balj. van *Remich* gevormd.

Zij paalt in het N. aan Schutringen en Lenningen, in het O. aan Stadtbredimus en Bous, in het Z. aan Daelhem en in het W. aan Contern en Sandweiler.

Deze gem. bestaat uit de d. Waldbredimus en Trintingen, benevens de geh. Ersingen, Grondelingen en Rodt. Men telt er 140 h. en ongeveer 840 inw., die meestal in den landbouw hun bestaan vinden. Men rekent de jaarlijksche opbrengst der veldvruchten op 400 zak tarwe, 2000 zak rogge, 40 zak gerst, 600 zak haver en 1600 zak aardappelen. De veestapel bestaat uit 160 paarden, 250 runderen en 150 zwijnen. Men heeft er ongeveer 35 likeurstokerijen en 2 korenmolens.

De inw. die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Remich*, behoort. Deze par. heeft

eene kerk te Walbredimus, eene filiale kerk te Trintingen en eene kapel op den St. Stevensberg, welke door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend worden.

Het d. Walbredimus ligt 3 u. Z. O. van Luxemburg, 1¼ u. van Remich, nabij den weg van Luxemburg, naar Remich, en een vruchtbaar en boomrijk landschap. Behalve de kerk, telt men er 56 h., te zamen met ongeveer 360 inw.

WALDEREN, oude naam van het d. Waalre, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Waalre.

WALDERVEEN of Woldveen, geh. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 5¾ u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 3 u. N. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. ten W. van *Ede*, 1 u. N. W. van *Lunteren*, waartoe het kerkelijk behoort, in de buurs. *Nederweerd*. Men heeft er eenen windkorenmolen.

WALDHOF, of Marscherwald, alleenst. huis in het grooth. *Luxemburg*, kw. *Grevenmacher*, arr. *Diekirch*, kant. *Grevenmacher*, gem. *Consdorf*; met 6 inw.

WALDHOF, geh. in het grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en kant. *Luxemburg*, gem. *Nieder-Anven*, bestaande uit 2 h. met 10 inw., die kerkelijk tot *Hostert* behooren.

WALDRICHEM, voorm. st., prov. *Friesland*, die door eenen watervloed is te gronde gegaan, en waarvan nimmer eenig spoor is gevonden. Men wil dat het op eenen aanmerkelijken afstand van de tegenwoordige Friesche kust, W. van Workum, waar nu het water der Zuiderzee bruischt, zoude gelegen hebben.

WALDRICHESHEIM, oude naam van het plattelandst. Woudrichem, in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Woudrichem.

WALE, Way-Wale, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil *Boero*, aan de *Zuidkust*, die met eene zuidelijke rigting in den *Archipel van St. Lazarus* uitloopt.

WALELA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram* aan de oostkust van *Hoewamohel*, met eene oostelijke rigting in den' *Archipel van St. Lazarus* uitloopende.

WALEM of Waalrem, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 2¼ u. O. ten N. van *Maastricht*, kant. en 1¼ u. W. van *Heerlen*, gem. en ½ u. Z. W. van *Klimmen*; met 7 h. en ruim 40 inw.

WALEM, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, gem. *Schin-op-Geul*. Zie Waelem.

WALENBURCH, voorm. kast. te *Utrecht*, aan de westzijde van de *Oude-Gracht*, waarvan de poortweg op het *St. Jacobsveld* uitkwam.

WALENBURG, oud adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 1 u. N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Over-en-Neder-Langbroek*, ½ u. O. van *Neder-Langbroek*, waartoe het behoort.

Het was reeds van het jaar 1250 bekend en, door de Proeisen, die er den naam van voerden, bewoond, tot in het jaar 1400, waarna de Ridders van Walenburg het bezeten hebben, tot dat het, door Nikolaas de Ridder, omtrent het jaar 1577, aan een ander verkocht is. Thans wordt het in eigendom bezeten door den Heer Gijsbert Carel Cornelis Jan Baron van Lynden van Sandenburg, woonachtig te Utrecht.

Het vertoont zich als een gebouw van eene zeldzame en onregelmatige gedaante, bestaande uit eenen bouwvalligen vierkanten steenen toren, die vrij hoog is, en aanmerkelijk uitsteekt boven het overige van

het huis, hetwelk uit verscheiden trapgevels bestaat. Het ligt in zijnen vijver, en aan den weg ziet men eenen zeer ouden ingang of steenen poort, van een buitengewoon maaksel. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 71 bund. 18 v. r. 50 v. ell.

WALENBURG, verkeerde spelling van WAAL EN BURG, een pold. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie WAAL-EN-BURG.

WALENGRACHT (DE), vaarwater in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie VEERSLOOT (DE).

WALENHOEK, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Ossenisse*.

Deze b. telt 9 h., waaronder 2 hofsteedjes, eenen korenmolen en ruim 50 inw.

WALEWIJC, oude naam van het vl. *Waalwijk*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie WAALWIJK.

WALFERDINGEN, houtvesterij in het grooth. *Luxemburg*.

Het bestaat uit de gemeente-bosschen van Nieder-Kerschen, Berg, Beringen, Bettingen, Bissen, Blascheid, Boewingen, Bofferdingen, Bruch, Buschdorf, Calmus, Küntzig, Cruchten, Dahlem, Differdingen, Dippach, Dondelingen, Ehner, Ernzen, Fingig, Fischbach, Garnich, Goevelingen, Goetzingen, Greisch, Hagen, Ober-Kerschen, Heffingen, Heisdorf, Helmdingen, Helmsingen, Holenfeltz, Holtzem, Hunsdorf, Kahler, Kehler, Keirspelt, Koerich, Kopstal, Rollingen (la Madelaine), Feltz, Linger, Lintgen, Lorentzweiler, Mamer, Meispelt, Mersch, Meysemburg, Moesdorf, Nieder-Glabach, Nieder-Korn, Nospelt, Ober-Glabach, Olm, Petingen, Reckingen, Reuland, Rodingen, Rollingen, Roodt, Saeul, Schoenfeltz, Schoos, Schonweiler, Siebenborn Sprinckingen, Steinfort, Steinsel, Tuntingen en Walferdingen.

WALFERDINGEN, in het Fransch WALFERDANGE, d. in de heerl. *Heisdorf*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. N. van *Luxemburg*, gem. en 20 min. Z. Z. O. van *Steinsel*, aan de Alzette.

Men telt er 38 h. en 200 inw. De ingezetenen maken met die van Helmsingen en Bereldingen eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *St. Michiel* te *Luxemburg* behoort, en ongeveer 820 zielen telt.

Te WALFERDINGEN is een paleis van den Koning Groot-Hertog, waarbij een uitgestrekt park behoort. Dat paleis bestaat uit drie uitgestrekte vleugels, die eene ruime plaats insluiten en bevat inwendig onderscheidene ruime fraaije zalen en zeer schoone stallen. Oorspronkelijk was dit gebouw ten dienste eener stoeterij opgerigt. Het geraakte in 1828 voltooid en had toen, buiten de bouwstoffen van Marienthal aangevoerd, 114,711 gulden, 11 cents gekost, de noodige gronden daaronder begrepen. Een koninklijk besluit van 2 Junij 1826 had het getal paarden op 44 bepaald, namelijk 40 springhengsten en 4 merriën. Sedert 1830 stond dit gebouw verlaten, waarna het in 1840 tot een koninklijk verblijf is ingerigt.

Tot WALFERDINGEN behoort een gemeentebosch van 43 bund. 84 v. r. 2 v. ell.

WALFORT of WALFOORT, havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Zutphen*, kant., gem. en 5 min. W. ten Z. van *Aalten*.

WALIEN, voorm. adell. h. in de heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, arr. en 9½ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2¼ u. O. van *Aalten*, gem. en ¼ u. Z. van *Winterswijk*, aan de Slingerbeek.

Dit h., hetwelk reeds in het midden der vorige eeuw zeer in verval was, is thans niet meer dan eene boerenwoning.

WALIGER, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

WALIK, naam, welken men bij verbastering geeft aan het geh. Waalwijk, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Waalwijk.

WALINGSDIJK (DE), dijk in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, in eene oostelijke rigting van den ringdijk van de Schermeer naar den ringdijk van de Beemster loopende.

WALIRANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*. — Het is een zwavelberg, welke ruim 5000 ell. hoog is.

WALK, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. W. N. W. van *Roermond*, gem. en 2¼ u. O. van *Weert*.

WALKAMA (GROOT), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2¼ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en ¾ u. N. W. van *Rauwerd*, aan de oostzijde van *Oosterwierum*, waartoe zij behoorde. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats.

WALLENSTEIN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. N. van *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Stichts-en-Kronenburgs-Loenen*.

WALLE-WATERING (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*.

De grensscheiding der gem. *Soetermeer* en *Zegwaard*, wordt geheel door dit water bepaald, dat N. N. O. loopt om in de *Elleboogsche-watering* zich te ontlasten. De dorpen dier gem. worden door haar gescheiden, wordende het gedeelte ten N. de *Leydsche-Walle-watering* en dat ten Z. dier plaatsen, de *Delftsche Walle-watering* genaamd.

WALLIG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumedang*, lands. *Selagodon*.

WALLINGA, voorm. uithof van het klooster *Lidlum*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Rauwerd*, bij Weidum.

WALMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1 u. W. ten N. van *Sneek*, ten Z. van *Folsgara*, waartoe zij behoorde.

WALMATA, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Hitoe*, aan de Noordkust, niet ver van Mamala.

WALOE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie Talla (De).

WALOEG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Deze riv. ontspringt uit den berg *Pakambarang*, bij het geh. van dien zelfden naam, ruim 2600 ell. benoorden Moya, in het distrikt Mandiradja. Zij neemt eene noordelijke rigting door het distrikt Mandiradja, dat zij bij het d. Soengappan verlaat, stroomt N. O. tusschen de distrikten Tjomal en Pemalang tot aan de dorpen Pepedan en Bantar-Tanojang, en stort zich in zee bij het d. Loening, omtrent 25 palen ten O. van het residentiehuis. Deze rivier heeft geene armen en neemt ook geene andere stroomen in zich op.

WALRE, oude naam van het d. WAALRE, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie WAALRE.

WALRICH, voorm. kloost. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, gem. en ½ u. ten N. van *Over-Asselt*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans muren van eene kapel. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 2 bund. 81 v. r. 20 v. ell., worden in eigendom bezeten door den Heer A. D. W. MUNSTER, woonachtig te Doorn, provincie Utrecht.

WALRICHSHEM, plaats vermeld in eene oude blaffert van de goederen, die het bisdom van Utrecht, in de negende eeuw en nog vroeger bezeten heeft. Deze plaats komt daarin voor als liggende aan de Merwede. Men meent dat daarmede het plattelandstadje WOUDRICHEM, in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, bedoeld wordt. Zie WOUDRICHEM.

WALS, buurs. in het graafs. *Bergh*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 6½ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 4½ u. O. Z. O. van *Terborg*, gem. en ½ u. Z. W. van *Gendringen*.

WALSCHOT, gemeenlijk WALSERT genoemd, geh. in het *Overambt-van-het-Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 9 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant., distr. en 1½ u. W. van *Boxmeer*, gem. *Beugen-en-Rijkevoort*, 25 min. Z. Z. W. van *Rijkevoort*, waartoe het behoort; met 16 h. en 80 inw.

WALSDORF, geh. in het graafs. *Vianden*, meijerij *Carelshausen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Diekirch*, gem. *Feulnen*. Het bestaat uit 8 h. en 80 inw.

WALSLAGE (TER-), h. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 6 u. Z. ten O. van *Winschoten*, gem. en 3 u. Z. van *Vlagtwedde*, ½ u. Z. Z. W. van *Sellingen*, waartoe het kerkelijk behoort, aan de oostzijde van de Ruiten-Aa, tusschen Lande ten N. en den Doezeberg ten Z. O. — Bij dit h. behoort veel bosch, waaronder zwaar eikenhout.

WALSOORDE, geh. en watering in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie WELSOORDE.

WALSTEIN, bij het kadaster WALLSTEIN, voorm. adell. h. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Breda*, kant. en 3½ u. Z. W. van *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, 1 u. W. van Groot-Zundert.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene buitenplaats. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 43 bund. 70 v. r. 73 v. ell., worden in eigendom bezeten door den Heer JAN JACOB WILLEM VAN DE WALL *cum suis*, woonachtig te Breda.

WALSTORF of WALSDORP, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. N. van *Bergum*, waartoe zij behoorde.

WALSUM, naam, welke men wel eens verkeerdelijk geeft aan de buurs. WELSUM, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie WELSEM.

WALTA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 3½ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Rauwerd*, 5 min. Z. van *Bozum*, waartoe zij behoorde. — Deze state is in het jaar 1839 gesloopt.

WALTA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Rauwerd*, 5 min. N. O. van *Weidum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats.

WALTA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2½ u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en ½ u. Z.W. van *Bolsward*, ten O. van *Tjerkwerd*, waartoe zij behoorde.

WALTAHUIS, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, te *Leeuwarden*, tusschen de Weerd en de St.-Jakobstraat.

Het was een groot gebouw, ter westzijde uit het water opgetrokken, en nevens den ingang op een voorplein, met eenen toren versierd. Het heeft van 1594—1618 tot een Raadhuis gediend, en is thans het Departements-gebouw der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen.*

WALTAHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*.

Dit huis werd in 1522 door den Stadhouder van Friesland, Jurriaan Schenck van Tautenburg, ingenomen, waarna hij den Gelderschgezinden Herrke Feykes van Marssum, met twintig der zijnen deed doodslaan.

WALTER, in het Fr. Watrange, geh. in het balj. van *Bastenach*, meijerij van *Doncolf*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 5½ u. W. ten N. van *Diekirch*, kant. en ruim 2½ u. Z. W. van *Wiltz*, gem. en ½ u. N. van *Harlingen*.

Het bestaat uit 15 h. en ongeveer 100 inw., en behoort kerkelijk tot *Tarchamps* (*Heispelt*).

WALTHERSUM, oude naam van het d. *Woltersum*, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Woltersum.

WALTINGA, vermoedelijk de voorm. naam van de state Sickema, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie Sickema.

WALTONHALL, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri*, zijnde de westelijkste van de plantaadjen in dat distrikt; palende N. aan den Atlantische-Oceaan, O. aan Bucklebury, Z. en W. aan niet ontgonne bosschen; 500 akk. groot.

WALVISCH (DE), klip in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, voor den mond van de Djapara.

WALVISCH-EILAND (HET), eil. in *Oost-Indië*, in de *Chinesche-Zee*, aan de Noordwestkust van het eil. *Borneo*, 4° 10′ N. B., 106° 27′ O. L.

WALVISCHSTAART (DE), bank in de *Noordzee*, aan den mond van de *Westerschelde*, tusschen de Spleet en de Wielingen.

Zij heeft eene aanzienlijke lengte, doch geringe breedte; het oostelijke gedeelte valt droog, doch het westelijke houdt 10 tot 50 palm. water.

WALVOORT of Walfort, voorm. adell. h., thans een landg. in de heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 8 u. Z. O. van *Zutphen*, kant., gem. en ½ u. N. O. van *Aalten*, 15 min. W. van *Bredevoort*, waartoe het behoort.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 110 bund., en wordt in eigendom bezeten door den Heer van Pallandt, woonachtig te Arnhem.

WALWILLER, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zei Wahlwiller.

WAMAR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molluksche-Archipel*. Zie Wammer.

WAMBERG, buit. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en bijna 1 u. O. van *'s Hertogenbosch*, distr. en 3½ u. N. N. O. van *Boxtel*, gem. *Berlikum-en-Middelrode*, ½ u. N. van *Berlikum*, aan den klinkerweg op Veghel.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 57 bund. 6 v. r. 71 v. ell., en behoort thans in eigendom aan den Heer F. van Lanschot, woonachtig te 's Hertogenbosch.

WAMBERGSCHE-BEEK (DE), beek in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, loopende in eene noordwestelijke kronkelende rigting door de gem. *Berlicum-en-Middelrode*, beoosten den klinkerweg, welke zij bij Wamberg doorsnijdt, om zich ten W. daarvan in de *Aa* te ontlasten.

WAMEL, gem. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Druten* (7 k. d., 20 m. k., 6 s. d.); palende W. en N. aan de Waal, die haar van de gem. Tel scheidt, O. aan de gem. Druten, Z. aan Appeltern, Z.W. aan Dreumel.

Deze gem. bevat de d. Wamel en Leeuwen, benevens den Wamelsche-Uiterwaarden-polder; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 3016 bund. 79 v. r. 90 v. ell.; telt 534 h., bewoond door 601 huisgez., uitmakende eene bevolking van 3730 inw., die meest in de tabakteelt en den landbouw hun bestaan vinden en veel ooft aankweeken. Ook drijven zij eenigen handel in den hier gewonnen wordende tabak.

De Herv., van welke men er 230 telt, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Leeuwen-en-Puiflijk*, gedeeltelijk tot de gem. *Wamel-en-Dreumel*, welke ieder in deze burg. gem. eene kerk hebben.

De R. K., die er 3400 in getal zijn, maken de stat. van Leeuwen en Wamel uit, welke mede in deze burg. gem. elk eene kerk hebben.

De 10 Isr., die er wonen, behooren tot de bijkerk te *Tiel*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Leeuwen en ééne te Wamel.

Het d. Wamel ligt 6 u. W. van Nijmegen, 2 u. W. van Druten, aan de Waal, waarover hier met eene gierpont wordt overgezet naar den Noorder-Waaldijk, even boven Tiel. Het is een tamelijk groot en welgebouwd dorp, in welks kom men 1470 inw. telt.

De regalia van dit dorp behoorden oudtijds aan de Hertogen van Gelder, want in 1342 gaf Reinald III het gemaal van dit kerspel in erfpacht aan Godevaart en Wolter van Delft, met regt van dwang; daarbij bepalende, dat de breuken der overtreders door den Ambtman zullen *uitgepeind worden*.

De Herv., die er 130 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wamel-en-Dreumel*. De kerk, welke reeds vóór de Reformatie hier stond, moet vroeger zeer aanzienlijk geweest zijn, doch daarvan is alleen het koor en een kruispand overgebleven. In 1828 is zij van een orgel voorzen. In dat zelfde jaar werd aan deze kerk, door Mejufvrouw Y. Brandts, mede namens hare overledene zuster A. Brandts, een zilveren schotel, voor de bediening des H. Avondmaals, ten geschenke gegeven, zijnde de vorige schotel door inbraak aan de gemeente ontstolen.

De R. K., die hier 1340 in getal zijn, onder welke 920 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Druten*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. Victor toegewijd, was voor eenige jaren een slecht en bouwvallig gebouw, doch later is zij door eene geheel nieuwe vervangen.

Men heeft hier vroeger twee kloosters gehad. Van het ééne, dat even bezijden den dijk binnenwaarts gelegen was, zijn nog eenige brokken muurs overgebleven. Het andere stond in het dorp, aan en op den dijk. Het werd in den Spaanschen oorlog omver gehaald. Een gedeelte van het muurwerk is blijven staan en tot woonhuizen verbouwd.

Onder Wamel staan de huizen Sterkenburg en Lakenburg. Vroeger stond er mede het huis Pollestein, thans eene boerderij.

Men heeft er drie paarden en beestenmarkten; als: eene Woensdags na den derden Zondag in April, eene den tweeden Dingsdag in Augustus en eene den 13 October. Op deze markten worden behalve paarden en rundvee, ook houtwerk, lakens, linnens enz. verkocht.

WAMELDINGHE, oude naam van het d. Wemeldingen, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Wemeldingen.

WAMEL-EN-DREUMEL, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*, ring van *Bommel*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te *Wamel* en ééne te *Dreumel* en telt er 140 zielen, onder welke 80 Ledematen.

De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Franciscus a Merwen, die in het jaar 1609 herwaarts kwam en in het jaar 1617 opgevolgd werd door Jacobus Sicmardus. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

WAMELSCHE-UITERWAARDEN-POLDER, pold. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, arr. *Nijmegen*, kant. *Druten*, gem. *Wamel*. — Het bestuur van dezen polder bestaat uit twee Leden.

WAMMA, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ternataansche* eil. *Gilolo*, op de Westkust.

WAMMALA, Way-Wammala, riv. in *Oost-Indië*, aan de zuidkust van het *Ambonsche* eil. *Borneo*, met eenen zuidwestelijken loop in zee vallende.

WAMMER, Wamar of Guammer, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroe-eilanden* behoorende; 5° 50′ Z. Br., 13° 3′ O. L. Het is door Christenen bewoond.

WAMMERT, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 3 u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, ½ u. Z. O. van *Oosterlittens*, waartoe het behoort.

WAMOEKA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in *Nieuw-Guinea*, aan de Westkust. Zij is door een rif gesloten.

WAMOELE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Oostkust van *Hoewamohel*, met eene oostelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

WAMPACH (NIEDER), d. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6 u. W. ten N. van *Diekirch*, kant. en 2 u. W. ten N. van *Wiltz*, gem. en ¼ u. Z. Z. W. van *Ober-Wampach*, aan de Wiltzbach. Men telt er 35 h. en 230 inw.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken, met die van het geh. Schimpach, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Nieder-Wiltz*, behoort, 290 zielen, onder welke 200 Communikanten, telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is aan den H. Andreas toegewijd.

WAMPACH (OBER), gem., gedeeltelijk in het balj. van *Bastogne*, gedeeltelijk in de heerl. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*, kant. *Wiltz*.

Deze gem. bestaat uit de dorpen Ober-Wampach, Nieder-Wampach, Brachtenbach en Allerborn, benevens de geh. Derenbach, Baracken auf der Strasse, Brachtenbachermuhl en Schimpach, en telt ongeveer 1100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden en 1 looijerij en 6 molens hebben, terwijl zij mede de loodmijn bewerken. Deze loodmijn, waarover de grensscheiding des groothertogdoms naar de zijde van Belgie loopt, is bij het tractaat van scheiding voor gemengd eigendom verklaard, ten gevolge waarvan de concessionarissen het product in beide landen zonder inkomende regten kunnen vervoeren.

Het d. Oost-Wampach ligt 6 u. W. ten N. van *Diekirch*, 2 u. W. N. W. van *Wiltz*.

De inw., die er 280 in getal zijn, onder welke ongeveer 200 Communikanten, maken, met die van Allerborn en Baraeken auf der Strasse eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. *Nieder-Wiltz*, behoort, 360 zielen, onder welke 240 Communikanten, telt en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, is aan den H. Remaclus toegewijd.

WAMPACH (WEISS-), gem. in de heerl. *Reuland*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Clerff*; palende N. en O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan Heinerscheid, W. aan Nieder-Besling.

Het bevat de dorpen Beiler, Binsfeld, Holler en Weiss-Wampach, benevens de geh. Breidfeld, Leitheime, Maulfsmuhlen, Braunshof, Geisknap, Koesfurt en Wemperhart. Men telt er 1300 inw., allen R. K., die de par. van Holler en Weiss-Wampach uitmaken.

Het d. Weiss-Wampach ligt 6¼ u. N. van Diekirch, 2¼ u. N. van Hosingen. Men heeft er eene kerk, waarvan de par. tot het apost., vic. van *Luxemburg*, dek. van *Clerff*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. Deze par. telt 1050 zielen, onder welke 700 Communikanten, en heeft ook twee afzonderlijke kapellen, als ééne te Beiler en eene te Wilverdingen.

WAMTINGO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*.

WANAJASSA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*, in het Zuiden dier residentie.

WANAJASSA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*, distr. *Wanajassa*, nabij den berg Boeragran.

Het is de hoofdplaats der residentie, in de nabijheid zijn theetuinen aan den voet van den gezegden berg.

WANAKREEK (DE), kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, die, uit het lage land in het Oosten van de kil voortkomt en in eene westelijke rigting voortloopt om zich in de *Courmotibo-kreek* te ontlasten.

WANANJAJA, oud geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, aan het meer *Sagara-Noeka*.

WANARADJA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Limbangan*.

In dit distr. ligt de berg Talaga Bodas en aldaar zijn door de uitbarsting van den berg Galoengoeng, van 8—12 October 1822, 30,500 koffijboomen beschadigd.

WANDINGE, plaats in *Zuid-Holland*, vermeld op het jaar 1260, als hebbende vrouw Aleid, Voogdes van Floris V, Graaf van *Holland*, de tienden van deze plaats vergund en toegestaan aan de abdij van Rijnsburg. Zij wordt daar beschreven als hebbende gelegen tusschen Leyden en Dodinsland. Men weet echter thans niet meer aan te wijzen, welke plaats er door bedoeld wordt.

WANEBA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, aan de *Tjiliwong*.

WANGI, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en distr. *Buitenzorg*.

WANGIAHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie Wanniahuizen.

WANGI-WANGI, straat in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tusschen de eil. Toekang-Besi en het zuidoostelijk gedeelte van het eil. Boeton; 50° 14′ 30″ Z. B., 141° 12′ 12″ O. L.

WANGI-WANGI, Poeloe-Wangi-Wangi, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molluksche-Archipel* tot de *Toekan-Besi-eilanden* behoorende, waarvan het het noordelijkste is.

Het heeft 1 of 2 mijlen in den omtrek, ligt op een rif beoosten de Dwaalbaai van Boeton, met zes kleine eilandjes in den omtrek.

WANGOA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, aan den *Tjiloewang*.

WANGOEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en 5 palen O. van Buitenzorg, 323 palen W. van Samarang, aan den grooten postweg.

WANGUNST, vroegere naam van het verl. Land van Gage d'Amour, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Gage d'Amour (Land van).

WANGWELL, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molluksche-Archipel*, tot de *Papoes-eilanden* behoorende, bij de Zuidkust van het eil. Wageo, 0° 23′ Z. B., 149° 21′ O. L.

WANI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordelijke landtong, resid. *Menado*, aan de Bogt van Catsjeli.

WANICA (HET PAD-VAN-), weg in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in eene zuidelijke rigting van Paramaribo naar en voorbij eenige hout- en kostgronden loopende.

WANKIL, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid en reg. *Passaroewang*.

WANLER, d. in *Oost-Indië*, in den *Molluksche-Archipel*, op het eil. *Workay*, een der *Aroe-eilanden*.

Dit dorp ligt op eenen uitstekenden hoek van kalkrots in zee, 9 of 10 ellen boven het water verheven. Het bevat slechts tien of twaalf huisjes, die klein en armoedig zijn. De kerk is hier insgelijks aan zee, van gemetselde klipsteenen gebouwd.

Het dorp Wanler is eene onderhoorigheid van *Doerjella*, de hoofdplaats van het eiland Wammer, en wordt bestuurd door eenen Orang-Toea.

WANNA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molluksche-Archipel*, tot de *Aroe-eilanden* behoorende.

WANNASSARI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*.

WANNEPERVEEN, gem. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Vollenhove* (6 k. d., 7 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. Giethoorn en Steenwijkerwold, O. aan de Drentsche gem. Nijeveen, Z. O. aan het Meppeler-diep, die haar van Staphorst scheidt, Z. aan Zwartsluis, W. aan Ambt-Vollenhove.

Deze gem. bevat het d. Wanneperveen, benevens de buurs. Bovenboer, Dinxterveen, Ronduite of Rondute, de Beekebos, Schutsloot-en-Zandbelt en Zomerdijk.

In het laatst der zeventiende eeuw behoorde Zwartsluis mede onder Wanneperveen, teekenende de Schout zich: *Scholtus van Wanneperveen, Dinxterveen en de Zwartsluis*. Thans beslaat deze gem., volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4470 bund., waaronder 4431 bund. 41 v. r. 90 v. ell. belastbaar land en uitgeveende plassen; telt 338 h., bewoond door 346 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1540 inw., die in veehouderij, een weinig landbouw en veenderij van sponturf hun bestaan vinden. Ook drijven zij eenigen handel in riet,

hooi en turf. Voorts is er een korenmolen; doch de in 1838 opgerigte calicotsweverij, die met 20 weefgetouwen werkte, is den 17 November 1848 publiek verkocht.

In het westeinde der gem. liggen ook twee uitgestrekte meren, behalve onderscheidene waterplassen van meerdere of mindere grootte, alle door vroegere verveening en de watervloeden van 1775 en 1776 ontstaan en door dien van 1825 in uitgebreidheid toegenomen.

De inw., die er op 18 na allen Herv. zijn, maken gedeeltelijk eene gem. uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Kolderveen-en-Dinxterveen*. — De 12 Doopsgez., die er zijn, behooren tot de gem. van *Gietkoorn*. — De enkele R. K., die er woont, parochieert te *Steenwijkerwold*. — De 5 Isr., die men er aantreft, nemen hunne godsdienst waar in de bijkerk te *Zwartsluis*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: éénе te Wanneperveen en éénе te Schutsloot, welke gezamenlijk gemiddeld door 190 leerlingen bezocht worden.

Het d. Wanneperveen ligt 5½ u. N. van Zwolle, 2 u. O. van Vollenhove. Men telt er 138 h. en 660 inw.

Het is een zeer oud dorp, dat men reeds op het jaar 1285 vermeld vindt in eenen brief, waarbij Alidis, de huisvrouw van broeder Bertholdus, en hare twee zonen, Walterus en Bartholomaeus, als ze in het Duitsche Huis te Utrecht de kleeding van de Duitsche Orde aantrokken, en aldus opdragelingen der Orde werden, hunne goederen aan de gemelde Orde in eigendom opgedragen hebben.

Allerwaarschijnlijkst ontleent het zijnen naam van een thans verdwenen riviertje Wennepe, dat in 1210 reeds genoemd wordt. Zie dat woord.

Pikardt (pag. 142 en 283) meent in den naam dezer plaats het woud *Badduhenna*, *Badduvenna*, waar de Friezen 900 Romeinen dood sloegen, te vinden; het is eer bewijsbaar, dat aldaar vroeger bosschaadjen geweest zijn en dat de Friezen hunne vijanden daarin hebben kunnen overvallen, dan in de tegenwoordige naam van dit dorp die van het woud terug te vinden.

De oorsprong van het dorp dagteekent waarschijnlijk van den tijd der uitvinding van de verveeningen in het begin der vijftiende eeuw.

De inw. maken, met die van Schutsloot-en-Zandbelt en Zomerdijk, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Kampen*, ring van *Vollenhove*, behoort, en 1060 zielen telt, onder welke 450 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Rudolphi, die hier vroeger R. K. Priester was en in 1610 Hervormde Predikant werd. Hij overleed in 1614. De kerk, die hier vóór de Reformatie stond, was op den naam van de H. H. Apostelen Philippus en Jacobus ingewijd; het pastoorsambt werd door den Pastoor van Vollenhove vergeven. Daar was maar eene vikarij, te weten van de H. H. Maria Magdalena en Antonius, welke rijkelijke inkomsten had en bezwaard was met den last van 's Zondags, 's Woensdags en 's Vrijdags de H. dienst te doen. De eerste kerk en pastorie hebben gestaan in de nabijheid van Schutsloot en Zandbelt, waar de verveeningen eerst begonnen zijn. Geringe overblijfselen van grond en eenig struikgewas, in het tegenwoordige Belterwijde, duiden nog hare standplaatsen aan. Vervolgens is de kerk meer noordelijk, doch in het zelfde erve of land, ten N. van den *Veeneweg*, waar men thans het Noorder- of Beulakerwijde vindt, gebouwd geworden, terwijl de tegenwoordige kerk, of eigenlijk de helft daarvan, reeds in 1502

meer oostelijk aan den Veeneweg is gesticht. Daar deze kerk, bij de toenemende bevolking, te klein was, werd zij in 1743 ter helft vergroot. Ongeveer eene eeuw later was zij in eenen bouwvalligen staat geraakt en de gemeente zelve, die meer en meer achter uitgaat, niet bij magte, dat groote gebouw te onderhouden, nog minder te herstellen, waarom dan, in het jaar 1842, het later aangebouwde deel is afgebroken en het gebouw tot zijne eerste grootte teruggebragt. Uit deze verkleining volgde, dat ook het inwendige moest veranderd worden. Door een menschlievend man, die liefst onbekend wilde blijven, is de gemeente dan ook in staat gesteld, om, met minder kosten, die verandering te bewerkstelligen, zoodat het nu een geschikt gebouw is, zonder toren of orgel, in welks nabijheid een klokkestoel is geplaatst.

De dorpschool, wordt gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den 2 Mei en den 27 October.

In het begin der zestiende eeuw lag op het westeinde dezer gem. eene redoute of verschansing, om de Friezen den toegang naar Vollenhove te beletten, waarvan evenwel geen sporen meer overig zijn dan alleen eenige huizen, die aldaar nog den naam van Rondute dragen.

Ook heeft in deze gem. en wel in Dinxterveen de havezathe Zwollinger-kamp gestaan, doch die is in 1840 gesloopt. Zie dat art.

In 1672 schijnt deze gem. veel overlast van de Munstersche benden geleden te hebben. Volgens het verhaal van een geloofwaardig oud man, had zijn grootvader, die te dien tijde geleefd had, hem in zijne jeugd meermalen verteld, dat vele inwoners toen des daags hunne huizen verlaten en zich vooral in de bosschen, die den grond van het huidige Beulakerwijde besloegen, met hunne huisgezinnen en vee begeven hadden, waaruit zij menigen vijand, die zich langs den Giethoornsche-weg, oostelijk van gemelde Veenplas loopende, wilde begeven, met hun schietgeweer ter neder gelegd hadden. Ook vindt men nog gemeld, dat in laatstgenoemde jaar de kerkeraad dier gem., uit hoofde van de nabijheid des vijands, zich naar Vollenhove heeft begeven, om aldaar de beroeping te doen van zekeren Kandidaat Faszwaez van Amsterdam, als Predikant der vacante plaats.

Gedurende den herfst van 1824 en in den winter had men hier in de omstreken eene buitengewone hoogte van binnenwater, door het bezwijken van de waterkeeringen aan de Drentsche en Staphorster zijde. Door eenen sterken noordwestenwind opgestuwd, overstroomde het den 2 Januarij 1825, door den Giethoornsche-weg, het laagste gedeelte van den Veeneweg, die deze gem. in hare geheele lengte doorsnijdt, alsmede eenige huizen in het Westen of het laagst gelegene dezer gem., welke uit dien hoofde reeds toen door de bewoners voor eenigen tijd moesten ontruimd worden, terwijl de verveeners zeer vreesden, dat hunne op het veld staande turfhoopen, door het water uiteen slaan en de turf wegvloeijen zoude. Deze vrees werd evenwel toen nog niet verwezenlijkt; dewijl de wind weder naar het Westen en Zuiden inkromp en dus het water aan de noordzijde van den Veeneweg langzamerhand, tot zijnen vorigen stand terug keerde. Naauwelijks echter waren de bewoners van de overstroomd geweest zijnde huizen in hunne woningen terug gekeerd, of de noodlottige dag van den 4 Februarij was daar. Omstreeks 5 ure des morgens van dien dag verlieten onderscheidene inwoners, zeer verschrikt en met overhaasting, hunne legersteden, plotseling gewekt door een paar zeer zware donderslagen, vergezeld

van eenen ijsselijken, boven alle beschrijving geweldigen wind, die in zijne grootste felheid, ten naasten bij 10 à 15 minuten duurde, de gebouwen op hunne grondvesten zoodanig deed schudden en kraken, dat vele menschen zich in den eersten schrik niets anders konden voorstellen, dan op eenmaal onder hunne woningen begraven te zullen worden. Ofschoon na voormelden tijd veel bedaard, bleef de wind evenwel nog buitengemeen hevig. De natuur had op dien oogenblik een schrikverwekkend aanzien. Duistere wolken en eene digte sneeuwjagt, voortgezweept door eenen noordwestelijken storm, verhinderden het uitzigt tot op eenige weinige schreden. Met angst verbeidde men dus de dageraad. Reeds het ergste duchtende, werd men in het Westen dezer gemeente, tusschen 10 en 11 ure des voormiddags, door den snellen aanwas des waters aan de noordzijde des Veenewegs op eene ontzettende wijze overtuigd, dat de vrees voor eene doorbraak der zeedijken maar al te gegrond geweest was. In den waan, dat althans het oostelijkste en hoogste gedeelte dezer plaats, even als in 1775 en 1776, van het zeewater bevrijd zoude blijven, trachtten de bewoners van het westelijk gedeelte hun vee te redden, door het naar die hoogere streken te geleiden. Een half uur na den middag kwamen zij daar met hun vee aan. Het water nu bestendig aanwassende, werd de verwarring en ontsteltenis algemeen, en het getal der vlugtenden uit de lagere streken, gedurig grooter; van tijd tot tijd werden ook de hoogere gedeelten der gemeente overstroomd. Den 5 Februarij, te 2 ure na middernacht, had het water zijnen hoogsten stand bereikt, toen in hare geheele uitgestrektheid, de hoogste zoo wel als de laagste gedeelten geheel overstroomd waren. In het middelste en hoogste gedeelte van Dinxterveen waren slechts twee woningen, welke ofschoon geheel van het water omringd, evenwel door de hoogte, waarop zij gebouwd waren, van binnen niet overstroomd werden. De laagste landerijen, welke in het westen liggen, stonden op dien tijd, zonder twijfel, 3.30 à 3.50 ellen onder water; daar het in de laagste huizen aldaar 2.80 ellen hoogte bereikte. Die landerijen, welke onder de hooge gerekend werden, stonden ter hoogte van 18 en 20 palmen onder water. Nadat de overstrooming hare grootste hoogte had bereikt, bleef het water eenen geringen tijd op het zelfde peil staan. Omstreeks 2½ ure na middernacht van laatstgemelden dag begon het te zakken, en bleef sints dien tijd steeds zakkende. Echter duurde het tot den 22 en 23 Februarij, eer het weder tot dat punt gedaald was, waarop het voor den vloed stond. De vrees voor het verlies van menschen was grooter, dan de uitkomst bevestigde, daar de lieden in de lage veenen wonende, zich veelal in hunne schuitjes wisten te redden. Er kwam echter een huisgezin geheel bij om. Met opzigt tot de bezittingen der ingezetenen, waren de gevolgen van dezen verschrikkelijken watervloed, allernoodlottigst. Ruim 25 woningen waren weggespoeld; een zeer groot aantal werd onbewoonbaar, en bijna allen werden grootelijks beschadigd. Meer dan 25.000 guld. aan turf, was uit de schuren en van het land weggevloeid. Meer dan driehonderd stuks runderen, benevens eenige paarden enz. waren in den vloed gesmoord. Die meer of minder breede strooken lands, het overblijfsel van de eertijds verveende landerijen, *rietkraggen* genaamd, welke in den winter en het vroege voorjaar aan de arbeidende klasse bestendigen arbeid en een onbekrompen bestaan verzekerden, en de bezitters eene goede winst opleverden, waren almede voor het grootste gedeelte door den voorbeeldeloos hoogen vloed losgerukt, heinde en verre verdreven, zijnde daardoor insgelijks

voor duizende guldens aan waarde verloren gegaan. Er verdronken 3 menschen, 10 paarden, 305 runderen en eenige schapen en varkens.

Het wapen dezer gem. bestaat uit drie brandende kaarsen, met het onderschrift: *Lux lucet in tenebris* (d. i.: Het licht schijnt in de duisternis).

WANNIAHUIZEN, of zoo men eertijds zeide WANTINGAHUIZEN en verkort WANGIAHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 3½ u. N. van *Heerenveen*, 1 u. N. O. van *Oldeboorn*, waartoe zij behoort.

WANOELA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Ceram*, in het gespans. *Makkahala*.

WANOI, naam, welken men in de wandeling bij verkorting veelal geeft aan het d. WADENOIJEN, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie WADENOIJEN.

WANROY, gem. in het *Nederambt-van-het-Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Boxmeer* (2 k. d., 22 m. k., 3 s. d. 1 ged.); palende N. W. aan de gem. Millen-St.-Hubert, N. O. aan Haps, O. en Z. aan Beugen-en-Rijkevoort, Z. W. aan Boeckel, W. aan Uden.

Deze gem. bevat het d. Wanroy en de b. en geh. Broekkant, Ham, Lamper en Zand, benevens eenige verspreid liggende huizen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 2707 bund., waaronder 2591 bund. 50 v. r. 89 v. ell. belastbaar land; telt 192 h., bewoond door 223 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1180 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen windkoren- en eenen paardenoliemolen, eene leerlooijerij en een bierbrouwerij.

De inw., die allen R. K. zijn, maken, met die van het geh. *Hulsbeek*, burgerlijk tot *Beugen-en-Rijckevoort* behoorende, eene par. uit, die tot het apost. vic. van *'s Hertogenbosch*, dek van *Cuyk*, behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, en ruim 1250 zielen, onder welke 840 Communikanten. Deze par. heeft eene eigen begraafplaats.

Men heeft in deze gem. éénc school te Wanroy, welke gemiddeld door 80 leerlingen bezocht wordt.

Het dorp WANROY of WANROOY ligt 8 u. O. van 's Hertogenbosch, 2 u. W. van Boxmeer. Men telt er, in de kom van het d. 68 h. en 390 inw.

De kerk, aan den H. CORNELIUS toegewijd, was vroeger eene kapel, die in het jaar 1550 tot eene parochiekerk verheven is. Het is thans een bijna nieuw gebouw, met eenen nog nieuwen, in 1838 gebouwden, toren, en van een orgel en drie altaren voorzien.

De kermis valt in den laatsten Zondag in Augustus.

Het wapen dezer gem. bestaat uit ST. CORNELIUS, met het onderschrift: *gemeente Wanroy*.

WANSSUM, gem. in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, kant. *Horst* (11 k. d., 11 m. k., 3 s. d.); palende N. en O. aan de Maas, die haar van de gem. Bergen scheidt, Z. aan Meerlo, W. aan Venray.

Deze gem. bevat de d. Wanssum en Geysteren, benevens eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1144 bund. 69 v. r. 61 v. ell.; telt 133 h., bewoond door 149 huisgez., uitmakende eene bevolking van 770 inw., die meest in den akkerbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die op 7 na, allen R. K. zijn, maken de par. van Wansum en Geysteren uit, welke in deze burgerl. gem. ieder eene kerk hebben.

De 7 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Venlo-en-Blitterswijk*.

Men heeft er twee scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht worden.

Het d. Wanssum ligt 8 u. N. van Roermond, 2 u. N. ten O. van Horst, ½ u. van de Maas, waarover hier een veer is op Well. Men telt er 450 inw.

De inw., onder welke 320 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Venray*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. Michael toegewijd, is een oud gebouw, met eenen koepeltoren en 3 altaren, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van70 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Zondag na St. Michiel.

Het wapen dezer gem. bestaat uit het beeld van St. Michiel.

WANSWERD, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 2¼ u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Holwerd*. Men telt er in de kom van het d. 39 h. en 125 inw. en, met de daartoe behoorende geh. Ter-Gracht en Wirdsterterp, alsmede de noordzijde van het d. Birdaard, 59 h. en 380 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 450 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wanswerd-en-Jeslum*. — De Christ. Afgesch., die men er 80 aantreft, worden tot de klass. van *Leeuwarden* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

Vroeger stond hier de state Goslinga en de Douiastate bij de Doniaterp, tusschen Wansum en Birdaard.

WANSWERD-EN-JESLUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Dockum*, met 2 kerken, eene te Wanswerd en eene te Jeslum en 530 zielen, onder welke ruim 60 Ledematen.

De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Bernardus Acronius, naar zijne geboorteplaats, Akkrum, aldus genoemd. Wegens zijne Hervormde gevoelens genoodzaakt te vlugten, ging hij naar Oost-Friesland, waar hij, in 1569, Predikant werd te Jarsum. In 1579 keerde hij herwaarts terug, en heeft hier eenige jaren de dienst als Hervormd Predikant waargenomen, doch schijnt naar Jarsum weder gekeerd te zijn, althans zijne vrouw overleed daar den 22 December 1593.

WANSWERDER-MADDEN (DE), streek laag land, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, ten Z. van het d. Wanswerd, tusschen de Marrumer-vaart en de Ee, en eene oppervlakte beslaande van 10 bund.

WANSWERDER-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, hetwelk van het Wanswerdermeer afkomt en met eene zuidelijke rigting naar Ter-Gracht loopt, en zich daar in de Dockumer trekvaart ontlast.

WANSWERDER-MEER (HET), of het Wielder-meer, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, 10 min. Z. W. van Wanswerd, dat ten N. met de *Marrumer-vaart* en ten Z. door de *Wanswerdervaart*, met de *Ee* in verbinding stond. Thans is het drooggemalen en maakt alzoo eenen polder uit, welke eene oppervlakte beslaat van 38 bund.

WANTROUW, fort in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Manipa*, aan het zuidwester strand. Het was in het jaar 1653 door den Majoor Verheiden opgeworpen.

WANVILIE, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Kisser*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*. Het is de woonplaats van den Radja, ook houdt er een zendeling verblijf. De meeste bewoners zijn Christenen.

De kerk werd, in Julij 1833, met 54 woningen of bergplaatsen, door eenen zwaren brand in de asch gelegd, waardoor veel rijst, djagong, kleederen enz. verloren gingen; de Radja en velen met hem werden daarbij van al hunne bezittingen beroofd. De school en het zendelingshuis bleven behouden.

In den aanvang van 1834 begon men de nieuwe kerk te bouwen, waartoe men fraai hout van Amboina had ontvangen; dit gebouw munt uit door groote netheid.

WAOME (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Moluksche eil. Amboina*, schiereil. *Leytimor*, met eene noordelijke rigting in de *Baai-van-Amboina* uitloopende.

WAORI (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Moluksche eil. Amboina*, schiereil. *Leytimor*, met eene oostelijke rigting in de *Archipel-van-St. Lazarus* uitloopende.

WAPEN-VAN-HOORN (HET), eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan den oostelijken ingang van *Straat Sunda*.

WAPEN-VAN-PURMERENDE (HET), door de inlanders Karang Djalan genaamd, droogte in *Oost-Indië*, in de zee van Java, op de Reede van Batavia.

Er is op de oostkant van deze droogte op ruim 4 ell. diepte een baken geplaatst, in de nabijheid is eene droogte van 1 ell.

WAPENVELDE of Wapenveld, tot in het jaar 1843 nog eene buurs., thans een d. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 10 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. van *Elburg*, gem. en 1 u. N. N. O. van *Heerde*, nabij den grindweg tusschen Apeldoorn en Hattem, waarmede het door eenen dergelijken weg gemeenschap heeft.

Men telt er 132 h. en ruim 760 inw., die meest in den landbouw en handel in hout, spek en vleesch hun bestaan vinden, terwijl er in het jaar 1838, door den Heer Lubbertus van Gerrevink, eene groote machinale papierfabriek is aangelegd, waar 30 à 40 arbeiders werken.

Tot nog voor weinige jaren behoorden de Herv. ingezetenen dezer buurs., wier getal omstreeks 700 zielen, onder welke 120 Ledematen, bedraagt, tot de Herv. gem. van *Heerde*. Toen echter in het jaar 1841, ter oorzake van het bouwen van een nieuw heiligdom ter laatstgenoemde plaats, het schoolgebouw aldaar de gemeente niet konde bevatten, besloten Heeren Kerkvoogden en Notabelen, in overleg met den kerkeraad, de school te Wapenvelde voor de inwoners van die buurs. tot godsdienstig gebruik te bestemmen. Hierna deed zich het verlangen meer gevoelen, om eene eigene kerk en leeraar te bezitten; terwijl zij den Heer Nicolaas Theodorus van Meurs, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van Zuid-Holland, te Heerde woonachtig, uitnoodigden, voor eenigen tijd, de predikdienst in hun midden geregeld waar te nemen. Men opende dienvolgens eene vrijwillige inschrijving, die eene som van 2000 guld. opbragt. Nadat zij nu de toezegging eener vrijwillige gift van 5000 guld. van wege de kerk van Heerde ontvangen hadden, wendden zij zich tot Z. M. den Koning, op wiens gunstig besluit de gemeente van Wapenvelde na de voltooijing

van kerk en pastorij een eigen Leeraar konde te gemoet zien. Bij het vernemen, dat deze standplaats steeds eene koninklijke collatie zijn zoude, gaf de gemeente aan Z. M. haar verlangen te kennen, dat de Kandidaat VAN MEURS, die tot hier toe de dienst zoo volijverig had waargenomen, mogt worden benoemd. Deze werd dan ook eerst als Hulpprediker van den lande bezoldigd en aangesteld, later tot Herder en Leeraar van WAPENVELDE benoemd. De kerk, een half achthoekig gebouw, hetwelk voor de pastorij is gebouwd, met eenen kleinen toren, werd, den 7 Mei 1843, ingewijd door den Predikant van Heerde, ALBERTUS VAN MAARLE en dien zelfden dag werd de Kandidaat VAN MEURS tot eersten Predikant in deze gemeente beroepen, zoo als hij er ook nog staat. Twee jaren later is de kerk met een klein orgel versierd, hetwelk uit vrijwillige bijdragen van eenige weinige ingezetenen is daargesteld.

De Christ. Afgescheidenen, die er ruim 60 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Heerde*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den derden Woensdag in Augustus.

WAPSE, buurs. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 6 u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant en 4¼ u. N. O. van *Meppel*, gem. en 1 u. W. van *Diever*; met 35 h. en 250 inw.

Men heeft hier eene winter-bijschool, die gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

WAPSERVEEN of WAPSTERVEEN, van ouds WASPERVEEN en bij verkorting WAPSVEEN, d. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 6¼ u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 3 u. N. van *Meppel*, gem. en 1 u. N. van *Havelte*.

Dit dorp is zeer oud en wordt reeds vermeld in eenen brief van het jaar 1285, waarbij ALBIDIS, de huisvrouw van broeder BARTHOLDUS en hare twee zonen WALTHERUS en BARTHOLOMEUS, als zij, in het Duitsche Huis te Utrecht, de kleeding van de Duitsche orde aantrokken, en aldus opdragelingen der orde werden, hunne goederen aan de gemelde orde in eigendom geschonken hebben. Het was reeds in 1461 eene op zich zelf staande plaats, die echter later onder Havelte werd gebragt. Men telt er in het d. zelfs 89 h. en 550 inw., en, met het kerkelijk daartoe behoorende geh. Horrelveen 94 h. en ongeveer 580 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De inw., die op zeer weinigen na, allen Herv. zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Meppel* behoort.

De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ABEL FRANKENA, die in het jaar 1601 hier in dienst was en dat jaar of het volgende reeds is vertrokken. Het beroep geschiedt door de hoofden der huisgezinnen.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, is in het jaar 1803 vervangen door eene geheel nieuwe, welke uit de liefdegaven van eenige godsdienstvrienden, zoo hier als elders, is opgetimmerd. Het is een langwerpig vierkant gebouw zonder toren of orgel, maar hebbende in de nabijheid een klokhuis.

De dorpschool wordt gemiddeld door 80 leerlingen bezocht.

WAPSERVEENDER-AA (DE), riv. in *Dieverderdingspel*, prov. *Drenthe*. Zie AA (STEENWIJKER-)

WAR of WER, b., prov. *Vriesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 4. u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. ten N. van *Harlingen*, gem. en 20 min. N. W. van *Franeker*; met 3 h. en 30 inw.

WARAJIBO, negerdorp in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Marowijne*.

WARAMALA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*. Zie WARMOELA.

WARANDE (DE), voormalig domein van de Heeren VAN BREDA, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en ¼ u. N. O. van *Breda*, gem. en ¼ u. Z. Z. O. van *Terheyden*, aan de Mark.

WARANDE (HET FORT), fort in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie GROOTE-SCHANS.

WARANDE (DE KLEINE-), voorm. huis van de Heeren VAN BREDA, in het bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie AMELENBERG.

WARANDE (DE NIEUWE) en DE OUDE-WARANDE, twee boschaadjen in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie NIEUWE-WARANDE (DE) en OUDE-WARANDE (DE).

WARAN-ELA of WARAN-ILA (d. i. GROOT-BANDA), naam, welke de Bandanezen geven aan het *Ambonsche* eil. *Ceram* in *Oost-Indië*. Zie CERAM.

WARANTE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, kon. *Madura*, afd. *Sampang*, aan de Zuidkust van het eiland.

WARANTE (HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Madura*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Madura*.

WARAPPA-KREEK, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, uit de *Matappica-kreek* voortkomende en met eene noordelijke rigting in den *Atlantische-Oceaan* uitloopende.

WARAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Lampong*, aan den oever der Toelang-Bawang.

WARAWAW, berg in *West-Indië*, op het *Curaçaosche* eil. *Aruba*, bijna in het midden van het eiland. — De grond van dezen berg is geheel uit syeniet te zamen gesteld.

WARBERG, ook wel eens verkeerdelijk als WARSBERG voorkomende, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 6 u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en 2¼ u. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, 1 u. Z. W. van *Roosendaal*, ¾ u. Z. O. van *Wouw*, waartoe het kerkelijk behoort.

Dit geh. bestaat thans uit twee boerderijen, bewoond door 14 inw. Er ligt hier eene brug van dien naam over de Hainksche-beek.

WARDA (BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, in de *Bogt-van-Kea*, aan de Zuidoostkust van het eil. *Gilolo*.

WARDENBURGSGROEP, groep eil. in *Australië*, in de *Indische-zee*, Z. van *Nieuw-Guinea*, bij de Kwaalbergebogt, tot de *Papoes-eilanden* behoorende. — Het voornaamste is Wessels-eiland; de overige zijn slechts klein.

WARDER, gem. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende* (7 k. d., 18 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de Wijsent, die haar van de gem. Etersheim-en-Zuid-Schardam scheidt, O. aan de Zuiderzee, Z. aan de gem. Edam, Z. W. aan de IJe, die haar van de gem. Middelie-en-Axwijk scheidt, W. weder aan de Wijsent, waardoor zij van de gem. Oosthuizen-en-Hobrede gescheiden wordt.

Deze gem. bestaat uit het d. Warder, benevens eenige verspreid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 903 bund. 23 v. r. 48 v. ell., waaronder 899 bund. 51 v. ell. belastbaar land; telt 69 h., bewoond door 75 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 300 inw. In de voorgaande eeuw behoorden hier

vele zeelieden te huis; doch gedurende den oorlog tusschen Engeland en Frankrijk heeft men zich alleen bij het boerenbedrijf en het kaas maken bepaald.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke ruim 160 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Edam* behoort. De eerste, die in deze gem., in vereeniging met *Middelie, Kwadijk* en *Hobrede*, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Petrus Ferwert, die in het jaar 1575 herwaarts kwam en reeds in October 1575 overleed. In 1593 werden Middelie, Kwadijk en Hobrede van Warder afgescheiden en Oosthuizen bij dit laatste dorp gevoegd, en deze combinatie had tot eersten Predikant Ewoud Willems, die er in 1594 kwam en in 1616 overleed. Nadat Marcus Boerhave, die er sedert 1620 stond, in 1625 naar Medemblik was vertrekken, bekwam Warder alleen eenen Predikant in Petrus Lucas Hugens, die er in 1626 beroepen werd en in 1633 naar Hem vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van de Regering van Edam, welk regt echter, als onbewijsbaar, niet volkomen door de gemeente wordt erkend.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door 40 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke aan de stad Edam toebehoort.

Het d. Warder of Waarder, oudtijds Werde, ligt 2 u. Z. van Hoorn, 1 u. N. van Edam. Het is in de lengte gebouwd, van den zeedijk af, tot digt aan de gem. Oosthuizen-en-Hobrede, met eene streek van 2200 ell., doch overal niet digt betimmerd. Men telt er 65 h. en ruim 310 inw.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, werd destijds door de Graven begeven, doch het bevestigen stond aan den Aartsdiaken der Utrechtsche domkerk. In het jaar 1574 had men eene pastorij met 10 of 12 deimten (6 à 7 bund.) lands en zij kon, met lasten en al, jaarlijks opbrengen 40 Rijnsche guldens (56 guld.). Het kosterschap, dat mede door de Graven begeven werd, bezat 7 of 8 deimten (4 à 4½ bund.) land. Die kerk, welke kruiswijze gebouwd was, en een zeskant doorluchtig torentje op het midden had, is in 1847 afgebroken en vervangen door eene nieuwe, zijnde een langwerpig vierkant gebouw, dat in het jaar 1848 voltooid is en eenen houten toren heeft, doch van geen orgel voorzien is.

De kermis valt in veertien dagen voor Pinksteren.

Bij den watervloed van November 1775 is de Zeevangszeedijk digt bij dit dorp doorgebroken, waardoor in de huizen, die op de lage gedeelten staan, als ook in die, welke onder den dijk liggen, de vloeren diep onder water stonden, en de bewoners, met hun vee, de vlugt moesten nemen naar hooger gelegene plaatsen.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van sinopel, met eene koe van keel.

WARDER, naam, onder welken het d. *Waarder* en het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie Waarder.

WARENDORPER-SCHANS (DE) of de Buirsebeek-schans, voorm. schans in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, ¼ u. Z. O. van *Haaksbergen*, aan de Beek.

Deze schans zou tijdens de Spaansche oorlog, ter gelegenheid van de inneming van Groenlo, door Prins Frederik Hendrik, door de Spaansche partij opgeworpen zijn, ten einde de demonstratiën van genoemden Prins tegen Oldenzaal te weren. Zij moet nog al van belang zijn

geweest, want in hare nabijheid en verder af loopen landweren, loopgraven enz.; anderen beweren ook, dat zij eerst opgeworpen is in den Munsterschen oorlog.

WAREFUM, naam, onder welken het d. *Warffum* in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, in eene bul van Paus Pius V voorkomt. Zie WARFFUM.

WARENVELT, voorm. buit., vermeld op het jaar 1185, als gelegen onder *Enschede*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*.

WARF (HET OUDE), voorm. buit. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en 10 min. Z. W. van *Winschoten*, in het geh. *Bovenburen*.

Van dit buit., waartoe uitgestrekte landerijen en veenen en eene groote steenbakkerij behoorden, zijn de gebouwen gesloopt. De landerijen en veenen zijn thans in verschillende handen en op een gedeelte daarvan is weder een buitenverblijf gesticht, hetwelk den naam OUDE-WARF behouden heeft.

WARFFUM, gem. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam* (1 k. d., 6 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de Noordzee, O. aan de Haringplaat, het Uithuizer-wad en de gem. Usquert, Z. aan Bedum, W. aan Baflo en het daar achter liggende wad.

Deze gem. bevat de d. Warffum en de Breede, de geh. Dijkstreek, Ooster-Valge en Wester-Valge, het klooster-Warffum, het Waffumer-Uiterdijk, de Warffumer-polder en kwelder, benevens het eil. Rottumeroog; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2415 bund. 7 v. r. 28 v. ell.; telt 339 h., bewoond door 500 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1940 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De grond is er over het algemeen vruchtbaar, hoezeer verschillend. De teelgrond zavelachtig; ook vindt men er klei-, zand- en oergrond, en daaronder witte klei, doch op vele plaatsen ontmoet men in den grond, ter diepte van 1 tot 1½ ell., derrie.

De inw., die er, voor het grootste deel allen Herv. zijn, onder welke 200 Ledematen, maken de gem. van Warffum en de Breede uit. — De weinige Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. *Hunsingeweer*. — De 17 R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Uithuizen*. — De Afgescheidenen, die men er heeft, maken eene gem. uit. — De 14 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge te *Winsum*.

Men heeft in deze gem. 2 scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door 220 leerlingen bezocht worden.

Het d. WARFFUM, op oveoude kaarten WERFHUSTERHAR, in eene bul van Paus Pius V WAREFUM genoemd, en in oude stukken voorkomende als WARFUM, WARFHUM, WERFHUM, WERFHEM, vermoedelijk zooveel als WERFHEEM, een erf dat op eene wierde ligt, of van *werf* en *heem*, een huis op een werf. Het schijnt, dat deze plaats, reeds ten tijde, toen LUDGERUS hier het geloof kwam prediken, alzoo in 785 of volgens anderen in 809, bestaan heeft. Het ligt 4½ W. N. W. van Appingedam, 1½ u. N. ten W. van Onderdendam, op eene wierde van 14 bunders uitgestrektheid, hoog 6.10 ell. boven het nulpijl van de schutsluizen te Groningen.

Het is een groot en zeer welvarend dorp, omgeven door vele bij uitstek fraaije boerenplaatsen. Men telt er in de kom van het dorp 200 h. en 1500 inw. en met de daartoe behoorende geh. de Dijkstreek, Ooster-Valge, Wester-Valge, het Hondenest en het Mispelnest, 365 h. en 1830 inw. Er loopen van daar een trekdiep en grindweg naar Groningen. Aan den Burgemeester van WARFFUM is opgedragen

de strandvonderij in zijne gemeente, behoudens de bijzondere bepalingen, thans voor Rottumeroog bestaande.

De inwoners, die verreweg voor het meerendeel Herv. zijn, onder welke 190 Ledematen. maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelstum*, ring van *Uithuizer-Meeden*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest WIBRANDUS GEORGII, die hier, zoo als men meent, eerst R. K. Pastoor was en in 1595 tot de Hervormden overging. Hij overleed hier den 3 Februarij 1612, volgens zijn nog aanwezig grafschrift. Destijds was *de Breede* met WARFFUM vereenigd, doch dit werd, na zijn afsterven, in 1615, er van afgescheiden. In het jaar 1667, toen MARCUS BUSCH hier stond, werd JOHANNES SIBELIUS (om welke redenen weet men niet) hier als tweede Predikant beroepen, doch, nadat deze in het volgende jaar overleden was, is de vacature niet vervuld, en dus de gem. sedert weder door éénen Leeraar bediend. Onder de Predikanten, die hier gestaan hebben, verdienen melding MARTINUS UBBENIUS van 1638—1646, en ADOLPHUS SIBELIUS van 1646—1653, die in 1644 medeuitgevers zijn geweest van FRANCISCI GOMARI *Opera*.

Het patroonaatregt staat hier, behalve ééne stem, welke van de 56 aan den bezitter van Breedenburg behoort, bij de Heeren van de Ommelanden. De kerk, welke aanzienlijke goederen bezit, is in oorsprong een zeer oud, doch fraai gebouw, dat men met regt onder de schoonste dorpskerken van de provincie Groningen rangschikt; hij staat ongeveer 8 ell. boven A. P.. In de muren vindt men nog veel duifsteen. Het prachtige koor schijnt later aangebouwd te zijn. In het jaar 1812 werd dit tempelgebouw door een schoon orgel opgeluisterd. Voor den rijzigen naaldtoren, nu geheel in de beste orde gebragt, leest men op eene zerk het volgende:

»ANNO 1638 DEN 13 JUNIJ IS DE EERSTE STEEN DESER TOREN GELECHT DOOR »JONKHEER FRIO SICKINGHE; ALS M. UBBENIUS PASTOOR, H. O. BELI, »A. PETERS EN T. LUBBERTIS KERKVOOGDEN WAREN."

De vorige toren stond geheel afzonderlijk in de nabijheid van de kerk. Behalve eene zerk van zeer hoogen ouderdom, waarop een opschrift staat, van hetwelk men den zin niet weet te ontcijferen, doch die verloren ging, vond men vroeger op het koor, doch, nadat dit met marmer bevloerd werd, nu bij den ingang daarvan, ook nog den lijksteen van den eersten Hervormden Predikant, met een wapen op het midden der zerk, tot opschrift hebbende:

Ao. Dom. 1612. Tertio die Februarij Obijt in Dno Dns Wibrandus Georgij verbi dei Minister in Warfum et Primus in Reformatione diuini cultus.

(d. i. In het jaar onzes Heeren 1612 den derden Februarij ontsliep in den Heere de Heer WIBRANDUS GEORGII, Bedienaar des Goddelijken woords te WARFFUM en eerste Hervormde Leeraar).

Ofschoon de ongemeen hooge en ruime pastorij thans geheel naar den hedendaagschen smaak is bijgebouwd, droeg zij echter vroeger, zoo buiten- als binnenwerks, teekenen van hoogen ouderdom. Men vindt reeds eene lijst der toerbeurten tot het bekleeden voor een jaar van het Regterambt in den Regtstoel van WARFFUM, van 1300. In 1418 maakte men in het pastorijhuis te WARFFUM, toen overal in deze provincie de *weem* of *weme* genoemd, eene verdeeling tusschen de landeigenaren opzigtelijk de beurten van het Overregt. In deze pastorij bewaart men stukken van vroegere eeuwen, zoo als men schaars in ons geheele Rijk zal aantreffen, bijv., een schild van eenen ovalen (eliptischen) vorm, waaruit

een nagebootst hertshoofd met orignele horens van buitengewone grootte te voorschijn komt. Ter wederzijden van het gemelde hoofd vindt men, ofschoon beschadigd, eenen woudgod; overigens is het genoemde schild rijkelijk met gebeitelde krulletjes en figuren bezet. De tweede bijzonderheid, welke daar bewaard wordt, is het gewaad van den laatsten Priester te Warffum, Wibrandus Georgii, bestaande in de fraai bewerkte casuifel of het gekleurde kleed met singel en manipel. Bij dit misgewaad rust ook nog het *antepennium* enz. of het voorkleedsel tot het voormalig altaar gebezigd, waarop men leest: Te invocamus, te adoramus, te laudamus, ô beata Trinitas (d. i. wij roepen U aan, wij aanbidden U, wij loven U, o heilige Drieëenheid); voorts eene zoogenaamde roodgekleurde *stola;* wijders een paar lange kleederen, die waarschijnlijk op de Communiebank hebben gediend. Bovendien is er ook nog het koperen voetstuk, zoo als men meent, van een *ostensorium;* alsmede een houten kistje, de overeenkomst hebbende met de doodkist van een kind. Hetgeen er nog aan te zien is, draagt alle blijken, dat het voormaals kostelijk gemonteerd is geweest. Alleen van onderen in den bodem vindt men eene kleine opening. Zoo als men gist, heeft het ter bewaring eener reliquie gediend. Men leest daarop met zuivere Romeinsche letters nog de namen van Engelen en Apostelen. Terwijl hier verder nog bewaard wordt eene groote en zware offerkist, waarvoor een drietal sloten gehangen hebben. Tevens is het opmerkelijk, dat te dezer plaatse nog bestaat, en telkens bij de Avondmaalsbediening, onder ander zilverwerk van lateren tijd, gebruikt wordt een met fraai graveerwerk versierde beker, waarop van onderen te lezen staat: primo tempore ecclesia reformata est in warphuma wibrando georgii anno 1596. (d. i. In den eersten tijd is de kerk van Warffum hervormd door Wibrandus Georgii, in het jaar 1596).

De gemeente der Afgescheidenen bouwde hier aan en ten O. van de Hoofdstraat, ten Z. O. van de kerk der Herv. gemeente, eene kerk zonder toren of orgel, doch een net gebouw, met blaauwe huispannen gedekt, hebbende boven de deur dit opschrift: »Anno 1839 door milde giften van Antje Tonnis is dit huis des Heeren gebouwd en het hare twee zusters den eersten steen gelegd.

Wanneer men in Gods naam vergaart,
Zoo als ons Jezus zelfs verklaart,
Wil hij in 't midden wezen.
En word men door Gods geest geleid,
Dan word zijn rijk meer uitgebreid,
Gods naam van ons geprezen."

De dorpschool te Warffum wordt gemiddeld door 200 leerlingen bezocht.

Vroeger stonden in de nabijheid van dit dorp het Klooster-Warffum en de burg Warffumborg. Zie de beide volgende art.

In de nabijheid van den toren der kerk vond men, volgens eene sage, oudtijds ook eene vermaarde springbron, die thans evenwel niet meer bestaat.

Men heeft hier eene jaarmarkt den eersten Woensdag na 18 Junij en twee veemarkten de eene op den laatsten Donderdag in April, en de andere op den tweeden Woensdag in November.

Het wapen dezer gem. bestaat uit drie gekaakte haringen.

WARFFUM (HET KLOOSTER-), voorm. Johanniterklooster in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, 10 min. Z. van Warffum, O. van den rijweg.

·Het was in het laatst der twaalfde of het begin der dertiende eeuw tot eene kommandeurie van St. Jan gesticht, en werd door ongehuwden van beide kunnen, doch van aanzienlijke familiën, bewoond. In een charter van 1338 komt een Commandeur van dit aanzienlijk klooster onder de dedigslieden voor, en zelfs in eene uitspraak van 1319 wordt deze Commanderij onder de *Commandatores et Conventus Domorum Frisie, Scti Johannis Hospitalis Iherosolymitani* vermeld. De in dat charter vermelde commanderijen schijnen gestaan te hebben onder het bestuur van den Commandeur van *Steinfurt* (1). Het klooster bezat vele goederen en stond bij het volk in groot aanzien, was zeer uitgestrekt, langwerpig vierkant van aanleg, oost- en westwaarts zich uitstrekkende, en min of meer 7 bund. oppervlakte beslaande. De binnengracht, ofschoon thans vol welig riet begroeid, is nog van aanzienlijke diepte. Men verzekert zelfs, dat er op de meeste plaatsen onder het water nog wel 3 à 4 ell. zachte modder in gevonden wordt. De uiterste hoeken van het vierkant schijnen zich oorspronkelijk niet in den haak te hebben aangesloten, maar aan elkander met eenen scherpen boog, zekerlijk om naar de buitenzijde meer tegenstand te kunnen bieden, te zijn verbonden geweest.

Dit klooster had niet, zoo als vele andere in de provincie Groningen, binnen zijnen aanleg bakker, slager, molenaar enz. wonen, maar het gesticht bestond genoegzaam op zich zelf en was ruim van hoven, tuinen, bleekerijen en vijvers voorzien, terwijl de kloosterlingen hunne andere noodwendigheden zekerlijk uit de buurt, Werphembuurt (zoo vindt men het d. zelfs nog op eenige overoude kaarten) bekwamen. Het tegenwoordige Warffum zal dus de Worphembuurt, en het klooster WERPHEM geweest zijn.

Het schijnt, dat klooster en kerk of onder één dak zijn geweest, of een geheel hebben uitgemaakt, en wel zoodanig, dat de kerk het westelijke en het klooster het oostelijke gedeelte zal geweest zijn, hetgeen op te maken valt uit de begraafplaatsen.

Het kerkhof lag onmiddellijk ten westen aan het kerkgebouw zelf. Bij het afnemen en slechten van den grond, hetwelk voor weinige jaren werd uitgevoerd, vond men op genoemde plaats zulk eene menigte doodkisten enz., dat men daarmede een klein gedeelte van de binnengracht heeft kunnen dempen. Bij die gelegenheid zijn er onderscheidene Groninger muntstukjes gevonden, welke thans berustende zijn op de Archivenkamer te Groningen.

In de maand Mei van het jaar 1535 zochten de Herdoopers zoo veel mogelijk zich te vereenigen, om eenen aanslag op WARFFUM te ondernemen. Naauwelijks was zulks in Groningen bekend geworden, of de Regering zond dadelijk eenig krijgsvolk, onder aanvoering van KAREL VAN GELDER, naar het klooster, om daarvan bezit te nemen, en het te helpen verdedigen. Wel vertrouwende op de sterkte van dit gebouw, deed de bezetting eenen uitval op de belegeraars, met dat gevolg, dat dezen verslagen werden, en dat er omstreeks 30 oproerlingen, waaronder het hoofd, JACOB KREMER, zich mede bevond, krijgsgevangen werden gemaakt. Men voerde hen naar Groningen, om daar te worden te regt gesteld, doch JACOB KREMER werd van Groningen, waar intusschen het vonnis des doods over hem uitgesproken was, weder naar het klooster WERPHEM overgebragt, en, tot een voorbeeld voor anderen, in diens nabijheid gerigt. Met het toenemend verval van

(1) DRIESSEN, *Mon. Groningana*, bl. 618.

de kloosters, in het laatst der zestiende eeuw, ging ook dit gesticht ten gronde en de vaste goederen van de kommanderij Warfum werden, volgens art. 6 van het traktaat van Reductie van 1594, aan de prov. Groningen getrokken. Het nu verlaten en op zich zelf staande klooster werd eindelijk, door eene overeenkomst met Heeren Kerkvoogden en Gedeputeerden aan het Warffummer Hervormd kerkgenootschap afgestaan, onder eene jaarlijks te betalen som van vijftig gulden. Ter plaatse, waar het klooster gestaan heeft, ziet men thans eene schoone boerderij, welke nog den naam van Warffummer-klooster draagt, en ofschoon aan de westzijde de hooge, breede singels en de diepe grachten, welke dubbel, om den kloostergrond waren aangelegd, geheel zijn geslecht en gedempt en tot vlak weideland toebereid, zoo kan men nogthans, aan den noordoost- en zuidkant, de sporen der dubbele singels en breede grachten en hunnen voorgaanden vorm nog eenigermate zien. Deze boerderij, welke met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte beslaat van 74 bund. 85 v. r. 70 v. ell., wordt in beklemming bezeten door den aldaar wonenden landbouwer Harm Willem Willemsen, een man van liefhebberij voor de oudheden, die, in 1838, ongeveer 2,50 ell. diep, den onden grond van de binnengracht des kloosters — welke gracht oudtijds 25 ell. breed was geweest maar geheel was digt gegroeid — ter breedte van ongeveer 8 ell. weder heeft opgegraven, en toen een vreemd instrument van pijpeklei vond, loopende als eene slang in drie kringen rond, hol als eene pijp, met de staart over de kringen heen, hebbende iets van eenen waldhoorn en loopende eenigermate breed uit. Dit instrument berust thans op de Archivekamer te Groningen. Aan de goedwilligheid van dien man is de muntkas te Groningen ook eenige oude Groninger munten verschuldigd.

WARFFUMBORG of Warffumburg, oudtijds Werfhemburg, later, nadat het aan de familie Sickinghe was overgegaan, Sickinghe-burg genoemd, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. Z. van *Warffum*, aan de oostzijde van den rijweg.

Het was in der tijd een van de schoonste landelijke burgen der provincie Groningen. Het Ridderslot zelf was in het water opgetrokken en bezat, buiten de lange brug, welke over de gracht was gelegd, eenen afgesloten inrid, welke aan den zuidkant van het slot zich aansloot, waarvan de voorpoort ter wederzijden met eenen steenen toren prookte; komende de zuidwestelijke laan aan de zoogenaamde Bieuwketil uit (1). Bij het verval van het Warffummerklooster, 5 min. noordelijker gelegen, gingen een menigte landerijen, privilegiën en regten St. Jansgoederen genaamd, aan deze heerlijkheid over. In het begin der 17de eeuw woonde zekere Adriaan Trip, Heer van *Warffumburg* op dit slot, reisde om handelszaken naar Amsterdam en Zweden en lag, terug gekeerd in de nabijheid van de Wildervank de naar hem genoemde veenkolonie Trips-Compagnie aan.

Nog heden noemt men den ingang van de oude voorpoort *Pijpdam*. Buiten het slot ziet men aan den Zuidooster hoek, op of buiten den breeden singel, nog de duidelijkste sporen van de voormalige manege of rijschool Ofschoon de latere bezitter eene groote hoeveelheid van het zachte zand tot andere einden heeft weggevoerd, is er nogtans van

(1) Eene afbeelding van dit slot, overgenomen van de kaart van Coenders, wordt gevonden in den *Almanak van het Departement Leens der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, Jaargang* 1835.

de aanzienlijke massa, waarmede de rijschool was opgevuld, nog veel overgebleven.

Ter plaatse waar het slot gestaan heeft ziet men thans eene groote boerderij, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 81 bund. 59 v. r. 20 v. ell. beslaat.

Het westelijk gedeelte van de tegenwoordige schuur is nog een overblijfsel van het oude schathuis, hetwelk zich, zoowel door buitengewoon zware gebindten, als groote goelen bijzonder onderscheidt en waarnaar deze boerenbehuizinge in de wandeling het Schathuis genaamd wordt. Zij staat op een ruim vierkant plein tusschen breede grachten en singels en wordt thans bewoond en bezeten door de erven van den landbouwer Schaafsma.

WARFFUMER-KWELDER, eenig aanwas in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Warffum*; palende N. aan de Wadden, O. aan den Usquerder-kwelder, Z. aan het Warffumer-uiterdijk, W. aan den Andelder-kwelder.

In vorige eeuwen, misschien nog in de eerste helft der laatst voorgaande eeuw, strekte zich de Kwelder of de Groene aanwas veel verder ten noorden in het wad uit, doch werd allengs door het water weggespoeld en afgeslagen, tot dat men in 1812 de Noord-polder, zijnde het zuidelijke gedeelte van den Kwelder, welke zich uitstrekte langs en ten noorden van de gemeenten *Usquert*, *Warffum* en *Baflo*, bindijkte. Deze grootere kwelder heeft Dr. R. Westerhoff op het oog, wanneer hij schrijft: » de plaats, alwaar vroeger de Graaf van Clan» ricarty, geweest Kamerheer van Engelands ongelukkigen Koning » Jacobus II, en getrouw aanhanger van dien Vorst, toen hij in » de eerste helft der vorige eeuw (1707) het eiland Rottum bezat en » bewoonde, des zomers op den Warffumer-kwelder zijne tent opsloeg » en woonde, ten einde meer genot van het gezellig verkeer te kun» nen hebben, is dan ook reeds lang in wad verandeerd. Kort na » het midden der vorige eeuw, moeten een paar palen in het wad, » waaraan zijne tent bevestigd werd, de plaats nog aangewezen heb» ben, alwaar dit grafelijk zomerverblijf pleegde te staan."

Op dezen kwelder zijn gevonden twee monstrueuse scharen, den vorm hebbende van schapenscharen, waarvan de eene op Oldorp, de andere te Warffum in de bovenste aardlaag der wierde werd opgedolven. Deze is op de Archivenkamer overgebragt. Zij was lang in haar geheel 1 el 14 duim., het oog of de veer was breed 20½ duim. buiten- en 10 duim. binnenwerks en hoog, van de beenen, 16 duim. buiten- en 14 duim. binnenwerks, de beenen waren lang 1 el min 1½ duim., de bladen lang 58 duim. en breed van boven 11 duim en van onderen 14 duim.

WARFFUMER-MAAR (HET), of het Warffumer-diep, vaarwater in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, dat, te *Warffum* een begin nemende, in eene zuidelijke strekking voortloopt en, na zich te Warffum met het Noordpolderkanaal, en aan de Haantil met het Baflöermaar, en bij Menkeweer met de Delte vereenigd te hebben, te Onderdendam in het Zijldiep uitloopt.

WARFFUMER-UITERDIJK, voorm. pold. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Warffum*, palende N. aan den Noordpolder, O. aan Usquerder-uiterdijk, Z. aan den Ouden-zeedijk, W. aan het Andelster-uitendijk. — Deze pold. welke in het jaar 1718 bedijkt was, is thans binnenland.

WARFFUMERZIJL, voorm. sluis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, 10 min. N. van *Warffum*.

Toen Keizer MAXIMILIAAN, in het jaar 1500, binnen Augsburg eenen rijksdag hield, verscheen ook bij die gelegenheid Hertog ALBRECHT VAN SAKSEN; klagende, dat Friesland, waaronder hij niet alleen de Ommelanden wilde opgenomen hebben, maar zelfs de, buiten Friesland gelegene, stad Groningen zich weerspannig toonde, zoo wel tegen hem, als tegen zijnen zoon HENDRIK, die in het tegenwoordige Friesland in het naauw zat. Zijn beklag werd gehoord. Hij kreeg bevel, om de weerspannigen tot gehoorzaamheid te brengen, en toog al aanstonds met een leger derwaarts, den weg door Oost-Friesland nemende, en zich vervolgens in of bij Appingedam nederslaande. De aankomst dier woeste benden verwekte hier algemeenen schrik. Desniettegenstaande spande men overal, vooral in Groningen, alle mogelijke krachten in, om dit leger het hoofd te kunnen bieden. De Ommelanders, inzonderheid die van de Marne, vatteden post bij de WARFFUMERZIJL, alwaar zij de Westerlauwersche Friesen opwachtten, welke aldaar met 1000 man zouden aankomen. Hertog ALBRECHT, hiervan kondschap bekomen hebbende, rukte met zijne troepen derwaarts op. Men werd er al aanstonds slaags, met dat gevolg, dat de Ommelanders de nederlaag leden. Het gevecht was bloedig, en dezerzijds had men het verlies van vele dappere strijders te betreuren, alsmede 150 krijgsgevangen. Na het eindigen van den slag trekken de troepen van Hertog ALBRECHT VAN SAKSEN verder op naar Winsum, sloegen zich daar vooreerst neder, en rigtten groote verwoestingen in deze streken aan. Zij hebben toen (1500) ook Groningen, maar vruchteloos, belegerd, zoodat die stad steeds van de Saksische heerschappij is bevrijd gebleven.

WARFHUIZEN of WERFHUIZEN, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en ruim 6 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. O. Z. O. van *Leens*, aan het trekdiep en op ¼ u. afstands van het Reitdiep, op eene wierde.

In de kronijk der Wierumer Abten vindt men het reeds op het jaar 1280 vermeld; want daar wordt BERELTO VAN WARFHUIZEN genoemd onder de Edellieden, die over het Burgemeesterschap twistten en oorlog voerden. Het dorp WARFHUIZEN komt ook voor in den zijlvesterbrief van het Schouwerzijlvest van den 19 Junij 1371, alsmede in eenen brief van 1381, waarin onder de geestelijken bovenaan staat de *Curatus Ecclesie in Warfhusen*. Volgens den lateren zijlbrief, van 1458 of 1468, was destijds het Werffhuester-Hamrik groot 950 jukken land. Na de Reductie dezer provincie vindt men JOHANNES CLANT VAN WARFHUIZEN, van 1601 tot 1605, op de lijst der Gedeputeerde Staten, en, van 1607 tot 1610, op de lijst der Raden van Staten bij UBBO EMMIUS. Men telt er in de kom van het d. 75 h. en 440 inw., en met de daaronder behoorende buurs. Schouwen, de Roodehaan, Barnegat en gedeelten van de geh. Schouwerzijl en de Hoorn, 166 h. en ruim 1000 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 550 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelstum*, ring van *Leens*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HERMANUS à BESTEN, die er in 1597 stond en in 1611 opgevolgd werd door BARTHOLOMEUS BILLERBEEK. Het beroep was vroeger eene collatie van het adellijk geslacht VON INN UND KNIPHAUSEN, te Ulrum, doch is later aangekocht door H. ELLENS, wiens erven die thans bezitten. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. LUDGERUS was toegewijd, staat op eene wierde en is een tamelijk groot gebouw,

met eenen kleinen spitsen toren, doch zonder orgel. Men treft daarin de wapenschilden der familie van Asbeck aan.

De Afgescheidenen, die er 50 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Leens*.

De Doopsgez., welke er 17 in getal zijn, hadden hier vroeger eene vermaning, doch behooren thans tot de gem. van *Mensingeweer*.

De R. K., van welke men er ongveer 400 aantreft, parochiëren op *den Hoorn*.

De dorpschool wordt gemiddeld door 70 leerlingen bezocht.

Vroeger stonden hier twee burgen als Luloma en Terborg. Zie die woorden.

Sommigen geven deze plaats verkeerdelijk op als de geboorteplaats van den beroemden Balthazar Bekker, wiens vader hier Predikant is geweest. Hij was, zoo als wij dit op dat art. vermeld hebben, te Metslawier, in de provincie Friesland, geboren; doch, op tienjarigen leeftijd alhier gekomen, heeft hij er grootendeels zijne opvoeding genoten.

Dit dorp werd den 26 Maart 1564 door de Friezen aan kolen gelegd, uit weerwraak, omdat de Spaansche Stadhouder over Stad en Lande, Francisco de Verdugo, eeben strooptogt in Friesland gedaan had.

WARFSTER-MOLEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6½ u. O. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en 4 u. O. Z. O. van *Dockum*, ¾ u. N. ten O. van *Burum*, waartoe het behoort. — Men heeft er eenen korenmolen, op den Oude-zeedijk, langs welke de rijweg loopt en de huizen eene dubbele rij gebouwd zijn.

WARFUMERBUREN, oude naam van het d. Warfum, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Warffum.

WARFUMERDIEP, water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Warfumer-zijl.

WARFUMER-KLOOSTER, voorm. kommanderij in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Warffum (Het Klooster-).

WARGA, Warrega of Warnaga, oudtijds Rawira geheeten, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. O. van *Rauwerd*. Men telt er in de kom van het d. 152 h. en 670 inw., en met de buurtjes Naarderburen en Domwier, 202 h. en ongeveer 1000 inw., die in de koemelkerij en handel in boter en kaas, en granen hun bestaan vinden. Ook heeft men er 1 olie- en 1 roggemolen. Men heeft hier eenige kleine binnen schepen en over het doorloopende water drie zware bruggen.

Volgens sommigen zou dit dorp van het volgende voorval zijnen naam ontleend hebben. Nadat Willem IV, Graaf *van Holland*, in het jaar 1345, met al zijne Heeren en Ridders nabij Stavoren verslagen was en vele vlugtende Hollanders gekomen waren in Oostergoo, achter Wirdum, zouden de Friezen, die in het riet verborgen lagen, zulks ontdekkende, hen onvoorziens overvallen en op de vlugt geslagen hebben, en hiervan zou het dorp zijnen ouden naam Rawira verloren en dien van Warrega, zoo veel als een *dorp van verweeringe* of *van oorlog* te kennen gevende, ontvangen hebben; doch deze naamsafleiding komt ons zeer bedenkelijk voor, want, behalve dat het twijfelachtig is of de verslagen Hollanders, al vlugtende, zoo ver landwaarts in gekomen zijn, kan Warrega wel zoo veel als

Werrega gezegd zijn, en dan zal het begin des woords ons aanleiding geven, om aan een *weer* of *wier* te denken, hoedanige men er in Friesland vele aantreft, en hieromtrent, wegens de laagte der landen, inzonderheid noodig had, te meer daar er zoo vele andere dorpsnamen zijn, die van *weer* of *wier* afstammen, terwijl de laatste lettergreep, *ga* of *gae*, de beteekenis van buurt heeft, zoo als uit vele andere benamingen blijkt.

De Herv., die er 560 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Warga-Warstiens-en-Wartena*, welke hier eene nette kerk heeft, met eenen stompen toren en van een orgel voorzien, dat in het jaar 1787 door den Orgelmaker A. van Gruisen vervaardigd is.

De Doopsgez., die er 155 in getal zijn, maken, met die uit de dorpen *Wartena, Aegum, Wirdum, Goutum* enz., eene gem. uit, welke ongeveer 430 zielen telt, en onder deze 190 Ledematen. De eerste geordende Leeraar, die in deze gem. de dienst heeft waargenomen, is geweest G. F. Franken, die in het jaar 1804 herwaarts kwam, en in het jaar 1826 overleden is. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk, die ten O. van het dorp in eene zijbuurt staat, is een oud onaanzienlijk gebouw zonder toren, doch van een orgel voorzien.

De R. K., van welke men er ongeveer 220 telt, maken met die van *Wartena* eene stat. uit, welke door eenen Pastoor bediend wordt en 540 zielen, en onder deze 220 Communikanten, telt. De kerk, die in het drooggemaakte *Jornahuister-meer* staat, heeft toren noch orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door 140 leerlingen bezocht.

Men had hier vroeger de staten Groot- en Klein-Roorda, Groot- en Klein-Palma. Zie Palma (Groot-) en Palma (Klein-) en Roorda.

De kermis valt in op Pinkster Maandag.

Bij den watervloed van Februarij 1825 waren de landen onder dit dorp bijna geheel door het boezemwater overstroomd.

WARGAASTER-MEER (HET GROOTE-) of het Groote-Wargaaster-meer, voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Rauwerd*, Z. W. van Warga.

Dit meer, waarin vroeger veel visch werd gevangen, is ongeveer in het jaar 1640 drooggemaakt en maakt thans eenen pold. uit, die, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaat van 188 bund. 18 v. r. 47 v. ell.

WARGAASTER-MEER (HET KLEINE-), voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie Jornahuister-meer.

WARGAASTER-VAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, welke in eene zuidelijke rigting van het *Woudmansdiep*, griet. *Leeuwarderadeel*, langs het drooggemaakte Hempenser-meer, en het d. Warga, in *Idaarderadeel*, naar het *Aegumer-diep* loopt.

WARGA-WARSTIENS-EN-WARTENA, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Leeuwarden*, ring van *Wirdum*, met drie kerken, eene te Warga, eene te Warstiens en eene te Wartena, en 910 zielen, onder welke 300 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen is geweest Petrus Aemilius, die in het jaar 1587 hier was, en in het jaar 1591 reeds door Agnes Hillebs was opgevolgd.

Onder de hier gestaan hebbende Leeraren verdienen melding: de Opvoedkundige Johannes Henricus Nieuwold, van 1770—1812, en de Nederduitsche Taalkundige Isaäc van Harderwijk, van 1815—1817.

WARGEJ of WARGAY, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de Oostkust van het eil. *Celebes*. Het is hoog, met veel bosch en op een koraalrif gegrond.

WARGEJ-WAWONI, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*. Zie WAWONI.

WARING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

In de nabijheid van dit dorp viel den 17 Junij 1829 een gevecht voor tusschen den Kolonel CLEERENS, aan het hoofd van de 6e en 7e mobile colonnes, en nagenoeg 1200 man muitelingen. De vijand, die in verscheidene rigtingen met vrij veel stoutmoedigheid was komen oprukken, werd daarbij op alle punten verslagen en verstrooid, zoodat, ook als een gevolg van dit belangrijk gevecht, DIEPO NEGORO zich verpligt zag die streken te verlaten en langs Wa-War en Kadilango naar den linkeroever van de Bogowonto terug te trekken.

WARINGEN (KOTTA), d. in *Oost-Indië* op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de *Zuidkust*, resid. *Banjermasing*. — Sedert 25 Augustus 1846 is aldaar een Posthouder geplaatst.

WARIO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*.

Het is eene kleine plaats met eene Christenbevolking van ongeveer 140 zielen, die negentien daties of huisgezinnen uitmaken. Er is een bidhuis of school en kerk van gabba-gabba, en een schoolmeester die 36 leerlingen heeft. Dit dorp wordt door eenen Patti bestuurd.

WARK (DE), groote beek in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt op de hooge vlakte tusschen de Sure en de Attert vloeit langs de d. Ober-Mertzig, Nieder-Mertzig, Ober-Feulen en Nieder-Feulen en valt te Ettelbrück in de *Alzette*.

WARKA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Amboinsche* eil. *Ceram*, aan de *Roewis*.

WARKA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. *Krawang*.

WARKEMAHEERD, voorm. adell. h. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 9 u. W. van *Appingedam*, kant. en 5 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. W. van *Ulrum*, onder het d. *Vierhuizen*.

WARKEN, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en ½ u. O. van *Zutphen*, gem. en ½ u. O. van *Warnsveld*; met 44 h. en 320 inw.

WARKEN (NIEDER-) of WARKEN, geh. in de heerl. *Bourscheid*, groothert. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Diekirch*, gem. en ½ u. O. van *Ettelbruck*. — Het bestaat uit 27 h. met ruim 200 inw.

WARKUM, oude naam van het stadje WORKUM, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie WORKUM.

WARLAU, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van *Ceram-Laut*.

WARLESLE, naam, onder welken het d. WARNS, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, in de elfde eeuw voorkomt. Zie WARNS.

WARM, volgens sommigen, een voorm. water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, waarvan het d. *Warmond* zijnen naam ontleent; men vindt echter geen bewijs, dat dit water immer bestaan heeft.

WARM, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 8¼ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. Z. van *Terborgh*, gem. en 1½ u. N. W. van *Gendringen*, nabij *Etten*, waartoe zij behoort.

WARMELO, havez., prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. ten Z. van *Enschedé*, gem. en 5 min. Z. van *Diepenheim*.

Deze havez. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer F. W. Baron SLOET.

WARMENHUIZEN, gem. in *Geestmer-ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen* (2 k. d., 12 m. k., 3 s. d.); palende N. W. voor een klein gedeelte aan de gem. Zijpe, N. aan St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog en aan Haringcarspel, O. en Z. aan Oudcarspel, W. aan Bergen en Schoorl.

Deze gem. bevat het d. Warmenhuizen, de b. Krabbendam en het grootste gedeelte van het geh. Schoorldam; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1313 bund. 54 v. r. 46 v. ell., waaronder 1302 bund. 73 v. r. 84 v. ell. belastbaar land; telt 176 h., bewoond door 210 huisgez., uitmakende eene bevolking van 900 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er ééne schuitenmakerij en eenen korenmolen. Vroeger waren er nog 1 zaagmolen, 1 bierbrouwerij en 1 linnenweverij.

De Herv., die er 480 in getal zijn, onder welke 200 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *Scharwoude*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HIERONYMUS . . . . . ., die in het jaar 1575 herwaarts kwam en in het jaar 1580 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., die er 450 in getal zijn, onder welke 360 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De Pastoor, die het leeraarambt alhier waarnam toen de reformatie zich tot deze streken uitstrekte, was PETRUS VAN BOSKHORST, een vermaard Godgeleerde en Kanunnik van het kapittel van Haarlem; hij werd in de nabijheid van Brielle om zijne standvastigheid in het geloof zijner voorvaderen met den strop om het leven gebragt, in het jaar 1574. — Van dien tijd af waren de Katholijken te WARMENHUIZEN en omstreken zonder Pastoor, tot dat in het jaar 1622 JACOBUS VAN ROOSENDAAL de pastorele bediening aanvaardde, die in 1666 wederom werd opgevolgd door HENRICUS HULSHORST.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Warmenhuizen en ééne te Schoorldam, welke gezamenlijk gemiddeld door 150 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. is eene heerl., welke vroeger behoord heeft tot de nalatenschap van den beroemden LAMORAAL, Graaf VAN EGMOND, waaruit zij in het jaar 1605 door de schuldeischers van zijnen zoon, mede LAMORAAL geheeten, verkocht is; doch door de Staten weder genaast zijnde, werd gezegde LAMORAAL VAN EGMOND daarmede verleid. Toen deze echter deze heerl. later weder verkocht, schijnt zij gekomen te zijn aan Mr. WILLEM BARDESIUS, zoon van den Amsterdamschen Burgemeester Mr. WILLEM BARDESIUS; althans deze komt in 1612 als Heer daarvan voor. In het midden der vorige eeuw werd zij in eigendom bezeten door HENDRIK VAN HOORN, wegens Zeeland Afgevaardigde ter Algemeene Staten, uit kracht van zijn huwelijk met Vrouwe ANTONIA DE LA PORTE. Later behoorde zij aan Jonkheer JACOB ADRIAAN Baron DU TOUR. Thans is Heer van WARMENHUIZEN

de Heer Eduard Hobbe Baron Rengers van Warmenhuizen, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. Warmenhuizen ligt 2 u. N. van Alkmaar, 2 u. Z. Z. W. van Schagen. Men telt er in de kom van het d. 127 h. en 600 inw. In de Herv. kerk, welke vóór de Reformatie aan de H. Ursula was toegewijd, was destijds aan het altaar, hetwelk aan de zuidzijde stond, eene vikarij gesticht. Deze kerk is een oud, ruim gebouw, met eenen lagen toren, waarvan het onderste gedeelte vierkant is, doch daar boven loopt hij spits toe. Op het midden van het dak was vroeger nog een klein torentje met een bengeltje en eenen doorluchtigen appel. Men heeft in de kerk geen orgel.

De R. K. kerk, aan de H. Ursula toegewijd, is een nieuw, in het jaar 1837 gesticht, gebouw, met eene kapel, eenen toren en een fraai orgel. Men heeft daarin een altaar. In het jaar 1847 is naast de kerk eene bijzondere begraafplaats voor de R. K. aangelegd.

De dorpschool wordt gemiddeld door 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den tweeden Zondag in Augustus; vroeger had zij in de week na Pinksteren plaats.

Warmenhuizen is de geboorteplaats van Johannes Saskerides, die in het midden der zestiende eeuw Hoogleeraar der godgeleerdheid te Koppenhagen was, en van Nicolaas Scheltius, R. K. Priester van St. Maarten, een geleerd man, die het Pausdom verliet en in 1566 naar Amsterdam beroepen werd, vanwaar hij, in 1567, om de vervolging, naar Emden week. Men houdt Warmenhuizen mede voor de geboorteplaats van Cornelis Kooltuin, R. K. Priester van Haringcarspel, die de leer der Hervorming voorstond, zich in het jaar 1559 openlijk daarvoor verklaarde, ten gevolge daarvan het land ontweek naar Engeland en daarna naar Koppenhagen, waar hij Hoogleeraar in de Hebreeuwsche taal werd.

In de jaren 1612 was hier vrij wat oneenigheid tusschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten. In het laatstgemelde jaar was Petrus Emilius, die Remonstrantgezind was, aldaar, naar de kerkenordening des jaars 1591, tot Predikant beroepen; doch het gemeen, van buiten opgemaakt, hield hem uit de kerk. Men sloot de kerkdeur met nieuwe sloten en sloeg er palen voor, zoo dat Willem Bardes, Heer van Warmenhuizen, geweld moest gebruiken, om de kerk open te krijgen. Doch het beroep op Emilius bleef steken, en het had naderhand nog veel moeite in, om eenen Predikant te krijgen, tot redelijk genoegen van den Heer en van de gemeente. In het jaar 1618 moeten hier al weder oneenigheden ten dien opzigte ontstaan zijn; althans op den 16 November van dat jaar, werd bij 's Lands Staten verstaan, dat de beide gezindheden, beurtelings, in de kerk te Warmenhuizen zouden prediken.

Na de landing der Engelschen en Russen in Noord-Holland, in het jaar 1799, had de Generaal Abercrombie, den 14 September, het dorp Warmenhuizen door een talrijk detachement doen bezetten. In den volgenden nacht deed de Generaal Dumonceau dien post aanvallen door eenige Jagers van het vierde bataillon en de Grenadiers der zesde halve brigade, aangevoerd door den Kapitein Goudoever, met dat gevolg, dat zij met zeer veel onversaagdheid zich meester maakten van het dorp, en de vijand genoodzaakt werd zijne gekwetsten en bagaadje achter te laten.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van keel, met 5 chevrons van zilver.

WARMERDAM (DE), weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie WARMONDERDAM.

WARMERDAMSCHE-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WARMONDERDAMSCHE-POLDER.

WARMOELA of WARAMALA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Amboneche* eil. *Ceram*, aan de *Zuidkust*, deel *Selan*, onder den Koning van *Sohoelan* staande.

WARMOESSCHANS (DE), voorm. schans in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, buiten de Rijnsburgerpoort der stad Leyden, aan het einde van den toenmaligen straatweg.

Deze schans was in den nacht tusschen 17 en 18 Julij 1574 tijdens het beleg der stad Leyden, door de Spanjaarden opgeworpen en had den gezegden naam bekomen, omdat de burgers, daardoor verhinderd werden in hunne kool- en warmoestuinen te gaan, om er de vruchten uit te halen.

WARMOND, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk* (2 k. d., 21 m. k., 2 s. d., 2 afd.); palende N. W. aan de gem. Sassenheym, N. aan Lisse- en het Kagermeer, O. aan Alkemade, Z. O. en Z. aan Leyderdorp, Z. W. en W. aan Oegstgeest-en-Poelgeest.

Deze gemeente bestaat uit de navolgende polders: den Zwanburger-polder, den Klaas-Hennepoel-polder, den Veer-polder, den Hoogeweidsche- of Doodjes-polder, den Hof-polder, den Werf- of Simons-polder, den Groot-Henmeer-polder, den Klein-Henmeer-polder, den Laker-polder, den Kogjes- of Tuinder-polder, en den Kooi-polder; alsmede uit gedeelten van den Boterhuis-polder, van den Zweilander-polder, van den Klein-Henmeer-polder, van den Klinkenbergsche-polder, van den Warmonder-damsche- en Alkemader-polder, van den Broek- en Simontjes-polder, van den Hellegats- of Jan-Korsen-polder, van den Floris-Schouten-Vrouwe-polder, van den Waterloos-polder en van den Voorhofsche-polder. Eindelijk heeft men in deze gem. nog vele aanzienlijke meren en andere wateren, als: het Norremeer, het Zweiland, de Dieperpoel, de Eymerspoel, de Spriet, de Laeck, de Warmonder-Lee, de Zijp, de Zijl en een gedeelte van het Vennemeer. Zij bevat het d. Warmond, en eenige verspreid staande woningen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1447 bund. 12 v. r. 65 v. ell., waaronder 1184 bund. 80 v. r. 5 v. ell. belastbaar land. Men telt er ruim 150 h., bewoond door 220 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1230 inw., die meest in den landbouw, de veeteelt en boomkweekerij hun bestaan vinden. Ook heeft men er 2 scheepstimmerwerven en 1 korenmolen.

De Herv., die er ruim 430 in getal zijn, onder welke 260 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest PIETER VAN OY, die er in het jaar 1586 stond, en in het jaar 1597 of 1598 eenen opvolger kreeg.

Toen de Remonstrantsche Predikanten in het jaar 1631, door de zorgeloosheid hunner bewakers, uit hunne gevangenis op het slot Loevestein ontkomen waren, en hun het prediken alom bij oogluiking werd toegelaten, uitgenomen in de stad Leyden, gingen de Remonstranten dezer stad naar WARMOND, om aldaar hunne Godsdienstoefening

te houden. Zij hadden er toenmaals zelfs twee Predikanten, welk getal vervolgens tot één verminderd is, waarna eindelijk de Godsdienstoefening dier gezindte daar ter plaatse geheel in onbruik geraakt en naar Leyden verlegd is, waar die gemeente in het jaar 1676 eene kerk gebouwd heeft.

De Evang. Luth., die men er 5 aantreft en de 5 Doopsgez., die er wonen, behooren tot hunne respective gem. te *Leyden*.

Men telt er 790 R. K., van welke 500 Communikanten eene stat. uitmaken, die tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt; terwijl de overige tot de statiën van *Sassenheym* en *Oud-Aa* gerekend worden.

De 6 Isr., die men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Leyden* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 100 leerlingen bezocht wordt. Met deze school is vereenigd eene Fransche kostschool voor jonge Heeren, welke 10 leerlingen telt.

Deze gem. is eene heerl., welke meer dan 400 jaren door het geslacht VAN WARMOND en VAN WOUDE bezeten is, tot dat JACOBA VAN WOUDE, weduwe van GIJSBERT VAN RAAPHORST, haar in 1504 naliet aan JOHAN VAN WASSENAER VAN DUIVENVOORDE, door wiens afstammelingen zij tot op onzen tijd bezeten is. Thans is Vrouw van WARMOND, Jonkvrouw ADOLPHINE WILHELMINE ANNE VAN DER WYCK, echtgenoot van den Heer LEOPOLD, Graaf VAN LIMBURG STYRUM, woonachtig te WARMOND.

Het d. WARMOND, van ouds WARMUNDE, ligt 1 u. N. van Leyden, 1½ u. Z. O. van Noordwijk-Binnen, aan de Lee.

Dit dorp behoorde mede onder de kerkelijke goederen, die WILLEM VAN GELDER, de een en veertigste Bisschop van Utrecht, in het jaar 1065, aan den Abt van Echternach afstond, en wordt in den brief van afstand WARMUNDA genoemd. Indien de naam zijnen oorsprong heeft van den Franschen Koning FARAMOND, waarvan de verandering in VARMOND en vervolgens in WARMOND, niet ongemakkelijk valt, dan zou men kunnen rekenen, dat dit dorp reeds in wezen was, of zijn beginsel zou gehad hebben in de vijfde eeuw; doch dit is even onzeker als hetgeen anderen voorgeven dat hier een vlietje zou geloopen hebben, hetwelk de Warm heette; waaruit dan het dorp, als aan den mond van den Warm liggende, zijnen naam zou gekregen hebben. Het is ondertusschen jammer, dat geene schrijvers van zulk een vlietje gewagen; ten zij men stellen wilde, dat de Mare, die hier niet verre van daan loopt, de Warm, of Waare geweest zij, doch die verandering, waaraan men de overeenkomst of gelijkheid der oude letters M en W, tot eenen grondslag zou geven, gaat zoo gemakkelijk niet ten aanzien der uitspraak, kunnende een misslag in het lezen van eenen letter geen benaming zoo gemeen maken, dat ze bij de landzaten, die toen voor het meeste gedeelte lezen noch schrijven konden, uit dien hoofde in gebruik raakte. Nog eene andere naamsrede van WARMOND vinden wij aangeteekend, waarbij een riviertje de War geheeten, omtrent dit dorp ondersteld wordt, dat zijnen naam zou gekregen hebben van de Warners of Varners, een volk uit de Saksen, dat zich, aan de noordzijde van den Rijn, ter plaatse daar die rivier naar het Huis-te-Britten liep, zou ter neder gezet hebben, en zich honderd zes en dertig jaren gehandhaafd. Wij verkiezen liever hierover geen oordeel te vellen en laten aan de beslissing onzer lezers over, zelf eene keuze te doen.

Het dorp WARMOND ligt zeer vermakelijk. Ten O. loopt het water de Lee, gedeeltelijk het uitwateringskanaal voor het onder WARMOND

gestichte stoomgemaal de Leeghwater, dat met verscheidene naast elkander gelegen woningen, hoven en boomgaarden bezoomd is, die de oostzijde van de dorpstraat vormen, terwijl menigvuldige uitgangen en laantjes aan de westzijde op den rijweg van Leyden naar Sassenheym uitkomen. Deze rijweg, die in 1843 bestraat is, begint bij het Warmonder-hek, aan de Poel of Leydsche-vaart, en loopt over den Waronder-dam tot aan den Groote- of Heerenweg. Men telt in het eigenlijke dorp 105 h. en 850 inw.

Aangezien Warmond reeds vroeg bekend en bij gevolg ook bewoond is geweest, zal het zeer waarschijnlijk niet lang zijn verstoken gebleven van een waardig gebouw, ter oefening van de godsdienst. Dat dit gebouw echter in den beginne zeer klein van omtrek moet geweest zijn, kan men daaruit besluiten, doordien het in het jaar 1063 slechts eene kapel genoemd werd. Met dezen naam komt het voor in den aangehaalden verdragbrief tusschen Willem, den een en twintigsten Bisschop van Utrecht en Regimbertus, Abt van Echternach, aan welken laatste, door den eerstgemelde, de helft van eenige kerken en kapellen in Holland, in gemeenschap met den eersten waren overgegeven; doch doordien zulks tegen den zin der Graven van Holland geschied was, heeft Gerardus, Abt van Echternach, tot beslissing van dezen twist, gelijk men zulks in een nader verdrag leest, in 1165, alles weder moeten terug geven. In welken tijd deze kapel eigenlijk gesticht is, daarvan vindt men geene blijken; maar wel, dat zij aan den Apostel Mathias was toegewijd. Het is echter ontwijfelbaar, dat de tegenwoordige kerk, die geheel van het dorp verwijderd staat, de kerk of kapel van het Nonnenklooster is geweest. Zij zal tot parochiekerk verheven zijn, toen het dorp grooter en de inwoners talrijker werden. Dat zij van den aanvang niet zoo groot is aangelegd, als zij in vervolg van tijd is geworden, blijkt onder anderen daaruit, dat het koor der kerk eerst in het jaar 1525 aangelegd, en in het jaar 1527 volbouwd is, ten ware, dat men wilde beweren, dat er reeds lang voor dien tijd een koor aan de kerk geweest was, hetwelk op den zoo even genoemden tijd vertimmerd en vergroot is. Uit zekeren ouden brief van het slot of huis te Warmond is gebleken, dat de erfgenamen van Mevrouwe Jacoba van Woude, weduwe van Heer Gijsbert van Raaphorst; de eene helft van de onkosten tot den opbouw gedragen hebben, hetwelk den Heer Johan van Duivenvoorde, erfgenaam van voornoemde weduwe en Heer van Warmond, gekost heeft 759 ponden 17 schellingen, van 40 grooten het pond (759 guld. 85 cents), terwijl de gemeene buren van dit dorp, de andere helft daartoe betaald hebben. De begeving der pastorij dezer kerk stond aan den Heer van Warmond. De dienst was echter door den tijd zoodanig vermeerderd, dat daartoe een Pastoor, een Onderpastoor en onderscheidene Priesters gebruikt werden.

De meeste Heeren van Warmond begiftigden de kerk van tijd tot tijd met verschillende goederen en inkomsten. Voornamelijk heeft Heer Jacob, zoon van den voorgemelden Heer Gijsbert, veel goeds aan de kerk bewezen, gelijk zulks in een geschreven kerkboek staat aangeteekend. Om deze reden was het ook, dat men alle Donderdagen en Vrijdagen na St. Pancras en op de zelfde dagen na St. Lambertsdag, verscheidene diensten voor hem, voor zijne verdere nakomelingen en voor zijne voorzaten moest verrigten; en voor welke aan de geestelijkheid, die deze diensten waarnamen, en ten minsten vijf in getal waren, zeker jaargeld was toegelegd. Deze kerk was met onderscheidene altaren en vikarijen voorzien. Behalve het hoofdaltaar zijn de

volgende ons nog bekend: het altaar van het *H. Kruis*; dat van de *Maagd* MARIA; en dat van St. CATHARINA. Men wil ook dat in die kerk een altaar van het *H. Sacrament* zou gestaan hebben, en men vindt aangeteekend, dat er wekelijks, op zekere dagen, missen moesten gelezen worden ter eere van het *H. Sacrament*, en van ST. JOSEPH, ST. ANNA, ST. URSULA en anderen. Volgens zekeren brief van het jaar 1521 was aan het altaar van ST. CATHARINA een vikarij gesticht. Ook vond men in deze parochiekerk nog eene vikarij, Heer Volperts Vikariaat genoemd, welke ter begeving stond van den Abt van Egmond en in den jare 1574 van daar in het oude Mannenhuis te Montfoort werd overgebragt. Vóór de Reformatie was in deze kerk eene vermaarde broederschap gesticht, gelijk men zeide, ter eere Gods, van de *Moedermaagd* MARIA, en van ST. MATHIAS, den patroon der kerk. De leden waren aan eenige wetten verbonden, en te zamen gesteld uit broeders en zusters, welke niet alleen te WARMOND, maar ook aan de Kaag, woonden. Onder deze leden bevonden zich vele personen van adel en groot aanzien, en hunne namen stonden in eene broederschapsboek aangeteekend. In een dood- of jaargetijdeboek van het Cisterciënserklooster te WARMOND, werd mede van eene broederschap gewag gemaakt, doch het is twijfelachtig, of die in de parochiekerk of in de kerk van het klooster Mariënhave was opgerigt. Nadat deze kerk, in luister zoo hoog geklommen, benevens het aangebouwde koor, eene lange reeks van jaren voortdurend gebloeid had, is die in het eerste beleg der stad Leyden, op den 14 Augustus 1573, door de Spanjaarden in den brand gestoken, gelijk eene oude kronijk zulks aanteekent. De kerk stortte in hare puin neder, maar de toren, welks spits alleen tot op het vierkant metselwerk toe verbrandde, bleef verder staan. Toen in het jaar 1591 het koor weder uit zijne assche verrees, werd de grafstede der Heeren VAN WARMOND geplaatst, waar weleer het hoofdaltaar gestaan had, en het overig gedeelte daarvan door JAN VAN DUIVENVOORDE, zoon van Heer JACOB, en Vrouwe HENRICA VAN EGMOND, tot de godsdienstoefening weder bekwaam gemaakt. Het ander gedeelte der kerk is tot heden toe in puin blijven liggen. Deze kerk is thans een net gebouw, hetwelk in het jaar 1825, door de bijdragen van de inwoners der plaats, met een eenvoudig, doch zeer welluidend orgel versierd is, terwijl er door de welwillendheid van de toenmalige Ambachtsvrouw, Mevrouw VAN LEYDEN VAN WARMOND, en van den Heer ADOLF WOLTERS een fonds is te zamen gebragt, waaruit een gedeelte der kosten van het bespelen en onderhouden van dit orgel kan bestreden worden. Aan dit fonds is in 1838 door den Heer JACOBUS MARINUS HARINGMAN, Oud-Vice-Admiraal der Koninklijke Marine, die des zomers alhier zijn verblijf had, eene som van vijf honderd gulden 2½ percent werkelijke schuld vermaakt, terwijl Mejufvrouw ANNA JOHANNA VAN GEMEN, wed. ADOLF WOLTERS, in 1839, aan de kerk eene som van 6000 guld., ter vervaardiging van een nieuw orgel, benevens de opbrengst van een huis en tuin, tot onderhoud daarvan, vermaakte, waarbij de Heer DANKER ARIJS HARINGMAN, Oud-Vice-Admiraal, in het jaar 1840, bij uitersten wil een certificaat van 2½ per cents werkelijke schuld, groot 1000 guld., voegde. In 1842 werd het oude orgel dan ook door een ander vervangen, hetwelk den 5 Mei van dat jaar ingewijd en vervaardigd is door de Heeren gebroeders H. B. en G. W. LOHMAN, firma N. A. LOHMAN *en Zonen*, orgelmakers te Groningen en te Gouda. Het heeft 2 klavieren en een aanhangend pedaal. Nog is aan deze kerk door gezegde wed. vermaakt 1500 guld. tot aankoop van zilver bij het Avondmaal, en 4000 guld. zonder

bepaalde bestemming. De dikke vierkanten toren, die van boven met eenen achtkanten spits gedekt is, staat op eenigen afstand van de kerk, doordien het schip in puin ligt.

De R. K. kerk, aan den H. Mathias toegewijd, is vroeger de kerk der Remonstranten geweest, van welke zij in het jaar 1796 is aangekocht. Het is een klein, net gebouw, waarop in 1846 een houten toren, met luiklok, geplaatst is; ook is zij van een orgel, dat in 1858 vernieuwd is, voorzien en prijkt met twee ongeveer 2 ell. hooge beelden, van de H. Maria en Mathias, en eenen eikenhouten predikstoel, vervaardigd door den Utrechtschen beeldhouwer E. F. Geoens. Vooral is bezienswaardig de marmeren communiebank, wier wedergade in Nederland niet wordt gevonden.

Vóór de Reformatie, stonden hier twee kloosters, een voor mans, Marienhave genoemd, en een voor vrouwen, het Elfduizend Maagdenklooster geheeten. Zie die woorden.

In het jaar 1799 is hier het R. K. Seminarie voor het aartspr. van *Holland-en-Zeeland* opgerigt. Tretsch en statig verrijst dit gebouw met zijnen klokketoren, uit het midden van zijne tuinen. Het is in het jaar 1821 geheel nieuw gebouwd, in 1843—1844 aanmerkelijk vergroot (zoodat het nu meer dan de dubbele ruimte bevat, dan die het in 1821 had) en tot een der twee seminariën van de Hollandsche sending ingerigt. Het bevat van binnen de noodige eet- en andere zalen, collegiekamer enz. Iedere Seminarist heeft zijne eigene kamer. De kapel is thans een groot, zeer fraai in gothischen stijl opgetrokken kruisgebouw. Zij staat achter het gebouw, met haar hoofdkruis in de rigting van den toren van het seminarie. Men bewaart daarin een gedeelte der kostbare kerksieraden tot de kapel van Koning Lodewijk behoord hebbende en door Koning Willem I aan dit gesticht geschonken; terwijl de overige in de St. Jacobskerk te 's Gravenhage en te Vassen gevonden worden. Ook is er eene algemeene boekerij.

Voorheen bestond hier ook eene kamer van Rederijkers, die de *Roode Maagdelievenbloemen* ten wapen voerde en ten spreuk had: *In Liefde verwarmd.*

Voorts hebben in deze gem. onderscheidene riddermatige hofsteden gestaan, waarvan nu nog alleen het Huis-te-Warmond, overig is, doch men trekt er nog eenige kleine buitenplaatsen aan.

De kermis valt in den eersten Zondag in October.

Het wapen van deze gem. bestaat in een schild van azuur, met een kruis van zilver.

WARMOND (HET HUIS-TE-), voorm. riddermatige hofst. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Leyden*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Noordwijk*, gem. en 10 min. N. O. van *Warmond*.

Dit huis is het eigenlijke stamhuis van de Heeren van Warmond en van zoo ouden oorsprong, dat men te vergeefs het tijdstip van de eerste stichting zoekt. Men weet echter stellig, dat het gedurende meer dan vier achtereenvolgende eeuwen de zetel is geweest van het oude geslacht van van Woude, waarvan de eerste, die het in bezit kreeg Jacob van Woude was, de elfde van dien naam, die, in 1280, eene erfdochter van Warmond ten huwelijk nam. Zijn zoon, Jacob van Woude XII, Ridder, volgde hem op: hij was genoodzaakt het land te verlaten, wegens de zamenzwering tegen Graaf Floris V, in 1296. Na eenige jaren als balling te hebben geleefd, verleende hij belangrijke hulp aan de Hollanders in den oorlog, welke in 1308 tusschen

ben onder aanvoering van Herman van Vianen, Hendrik Burggraaf van Leyden, Floris van Duivenvoorde en andere Edelen, tegen Guido van Avesnes, den twee en veertigsten Bisschop van Utrecht werd gevoerd, met dat gevolg, dat laatstgenoemde werd geslagen, en, na aanzienlijke verliezen te hebben geleden, moest terugtrekken. Dit was oorzaak dat Jacob van Woude door tusschenkomst van bovengenoemde edelen, weder in het bezit zijner goederen en burgregten hersteld werd. Hij stierf echter in den loop van het zelfde jaar. In 1396 werd zekere Jan van Woude Ridder geslagen, wegens zijnen betoonden moed in den oorlog tegen de Friezen. Hij verkreeg in 1402, dat Warmond tot eene vrije heerlijkheid en erfelijk leengoed verheven werd en stichtte twee kloosters in de nabijheid van het dorp, het eerste in 1410 voor adellijke dames zonder vermogen, van de orde van de H. Ursula der 11000 maagden; het tweede in 1413, voor Monnikken van de order der Cisterciënsers en begiftigde die met ruime inkomsten en bezittingen.

Bij gebreke van mannelijke afstammelingen ging de heerl. Warmond, in 1525, door huwelijk over in de familie van Wassenaer Duivenvoorde.

Volgens oude kronijken werd het Huis-te-Warmond, even als de kerk (behalve de klokkentoren), den 18 Augustus 1573, gedurende het eerste beleg van Leyden, door de Spanjaarden geheel verbrand en de kloosters verwoest.

Bij resolutie van de Staten van Holland, van 3 Mei 1577, werd aan Johan van Duivenvoorde, *Heer tot Warmond*, vergund, »omme » te mogen afbreeken ende te demoliëeren tot synen koste ende pro» fyte het Convent der Bernadyten tot Warmond, mitsgaders van 11000 » maagden aldaar tot opbouwinge van syne Huisinge aldaar afgebro» ken, in respect ende recompense van de groote ende irreparable » schade ende verlies bij hem geleden, ende ten einde het land ofte » de plaatse daar deselve conventen op gestaan hebben, bij hem sup» pliant gehuurt, te weeten, van de Bernadyten 's jaars voor twintig » ponden, ende de andere vyf ponden voor drie jaren." Dien ten gevolge deed de Admiraal van Duivenvoorde het kasteel en het koor van de kerk in 1590 herbouwen. Sedert dien tijd bleef de heerlijkheid Warmond standvastig in het geslagt van Wassenaer tot in 1774, als wanneer zij verkocht werd aan den Baron Pieter Cornelis van Leyden, echtgenoote van Hermine Jacqueline Gravinne de Thoms, kleindochter van den grooten Boerhaave. Zij deden het kasteel in 1780 bijna geheel vernieuwen zoo als men het heden ziet. Na hunnen dood werd in het jaar 1814, hun eenigen zoon, de laatste van dat geslacht er bezitter van. Na diens overlijden in 1821 kwam het aan zijne weduwe, geboren baronnesse van Pallandt, die in 1844 gestorven is en het bij testament aan den tegenwoordigen eigenares vermaakt heeft, zijnde Jonkvrouw Adolphine Wilhelmine Anne van der Wijck, echtgenoot van den Heer Leopold, Graaf van Limburg Styrum, die het bewoont.

Het gebouw staat rondom in aangename beplantingen, sierlijke wandelwegen, vruchtbare boomgaarden, vischrijke vijvers, met een vermakelijk uitzigt op Leyden en het Kaager-meer. Het is een der voortreffelijkste gebouwen van dien aard hier omstreeks, heeft twee vierkante torens, waarvan een, met slagklok en uurwijzer, en een met zonnewijzer. Het plagt nog eenen zwaren vierkanten toren te hebben doch deze is, in het laatst der vorige eeuw, ten deele afgebroken. Van binnen is dit slot versierd met schoone salen en vertrekken, overeenkomstig met den luister zijner bezitters. Het beslaat, met de

daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 22 bund. 78 v. r. 18 v. ell.

WARMONDERDAM of Warmerdam, weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Warmond*, van den Warmonder-Heerenweg naar den straatweg van 's Gravenhage naar Haarlem, nabij het huis Ter-Wege, loopende.

WARMONDERDAMSCHE-EN-ALKEMADER-POLDER, pold. in *Rijnland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Sassenheym*, gedeeltelijk gem. *Warmond*; N. aan Floris-Schouten-Vrouwe-polder, O. aan den Groot-Henmeer-polder en den Simons-polder, Z. aan den Klinkenbergsche-polder, W. aan den Roodemolen-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 96 bund. 10 v. r. 30 v. ell.; als: onder *Sassenheym*, 61 bund. 91 v. r. 1 v. ell., onder *Warmond*, 34 bund. 19 v. r. 29 v. ell. Hij wordt van het overtollige water ontlast door drie watermolens, waarvan twee op de Dingsdagsche-watering en een op de Ringsloot-van-den-Groot-Henmeer-polder uitmalen. Het polderbestuur bestaat beurtelings uit den Burgemeester van Warmond en dien van Sassenheym en twee Poldermeesters.

WARMONDERDAMSCHE-POLDER of Warmerdamsche-polder, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Sassenheim*, gedeeltelijk gem. *Warmond*; palende N. aan den Floris-Schouten-Vrouwe-polder, O. aan den Alkemade-polder en den Simons-polder, Z. aan den Klinkenbergsche-polder, W. aan den Roodemolen-polder.

Deze pold. maakt het westelijk gedeelte van den *Warmonderdamsche-en-Alkemader-polder* uit, en wordt door twee watermolens, op de Dingsdagsche-watering, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1,37 ell. onder A. P.

WARMONDER-HEERENWEG, weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, loopende van het Warmonder-hek noordoostwaarts langs Warmond naar den Warmonder-dam.

Deze weg is in 1843 met klinkers bestraat, waarvan de eerste den 20 Maart van dat jaar gelegd is.

WARMONDERHEK (HET), tolhek in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. N. van *Leyden*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Noordwijk*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Warmond*, aan de trekvaart van Leyden naar Haarlem, over welke hier eene brug ligt.

Vroeger was hier eene schouw of overvaart over den Poel, zoo als dit water vóór het graven van de gezegde vaart genoemd werd. Deze overvaart, welke, in het begin der dertiende eeuw, aan de Abdis van Leeuwenhorst behoorde, en door Jacob Heer van Woude in erfpacht was overgenomen, was in 1486 een eigendom van het Cisterciënserklooster te Warmond. In het jaar 1639 verkreeg Jacob van Wassenaar, als Heer van *Warmond*, van de Heeren Staten van Holland en West-Friesland octrooi, om eene brug over het Warmonderveer te leggen. Naauwelijks was echter de trekweg en vaart van Leyden op Haarlem in het jaar 1657 voltooid, of men bevond dat deze brug niet hoog genoeg was, om de trekschuiten onverhinderd door te laten, waarom de steden Haarlem en Leyden genoodzaakt waren, door hunne gemagtigden, een verdrag met den Heer van Warmond aan te gaan, om de brug te mogen verhoogen op der steden kosten, en ook voor altijd behoorlijk te onderhouden, blijvende evenwel de eigendom der brug en het onderhoud van het tolhek geheel en al aan den Heer van Warmond.

Bij dit tolhek en brug staat eene herberg, welke den fatsoenlijken burgerstand uit Leyden tot uitspanningsoord verstrekt. In de nabijheid is een halt van den Hollandsche-spoorweg.

WARMO-SJORO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. resid. *Rembang*.

WARMTINK, buiteng. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. Z. van *Almelo*, kant. en ½ u. W. van *Delden*, gem. *Ambt-Delden*, aan de Twikkelsche-vaart.

Van dit buiteng. is het heerenhuis afgebroken. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaan eene oppervlakte van 67 bund. 22 v. r. 10 v. ell., en worden in eigendom bezeten door de Erven van den Heer Egbert ten Cate, woonachtig te Almelo.

WARMUNDE, oude naam van het d. Warmond, in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Warmond.

WARNAGAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Rembang*, aan de Noordkust.

WARNA-RADJA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Liembangan*.

WARNASARTA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Liembangan*.

WARNERS (DE), in het Lat. Varni, oude volkstam, die, volgens Tacitus, oorspronkelijk aan de Oostzee, volgens Plinius, aan de Elve of Weizel te huis behoorde, doch ook naar ons vaderland is afgezakt, en *aan den Rijn* moet gewoond hebben, terwijl, volgens sommigen, het dorp Warmond, van dezen volkstam zijnen naam zoude ontleend hebben. In of omtrent het jaar 595 tegen de Franken opgestaan zijnde, werden zij door Childebert II, koning van Oost-Frankrijk, zoo onzacht op het lijf gevallen, dat de geheele volkstam, die nooit groot van getal of magt schijnt geweest te zijn, op weinig na, verdelgd werd.

Het ellendig overschot der Warners moet sedert onder de Friezen versmolten zijn. Immers vindt men, na dezen tijd, nergens, onzes wetens, van hen eenig gewag gemaakt.

WARNIAHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie Warniahuizen.

WARNS, in de elfde eeuw reeds onder den naam Warlesle voorkomende, in het oud Friesch Wernse, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 6 u. Z.W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Hindeloopen*.

Het is een groot dorp, zeer verspreid op eene heuvelreeks gebouwd, en verdeeld in drie buurten: Noorderburen, Kerkeburen en het Zuid. Men telde er voorheen wel 300 h. Thans zijn er slechts 100 h. en 530 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Vroeger woonden hier vele vermogende schippers en zeelieden. Het moet, volgens sommigen, zijnen naam ontleend hebben van Mercurius, welke bij de oude Friezen onder den naam van Warns zoude vereerd zijn.

De Herv., die er 320 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Warns-en-Scharl*, die ook hier eene kerk heeft, welke vóór de Reformatie aan den H. Johannes *den Dooper* was toegewijd en destijds 100 goudguld. (150 guld.) opbragt. Er was ook eene vikarij van 75 goudguld. (112 guld. 50 cents). Deze kerk is een oud gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel.

De Doopsgez., van welke men er ruim 180 telt, maken, met die van omliggende plaatsen, eene gem. uit, die 300 zielen, onder welke

ongeveer 150 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt voor bezoldiging heeft waargenomen, is geweest Anne Wybes, die in het jaar 1750 zijn ambt aanvaardde en het, in het jaar 1808, met den dood nederlegde. Het beroep geschiedt door de gemeente. De kerk, die, in het jaar 1664, in plaats van de oude en vervallene, gesticht is, is een ruim gebouw, zonder toren of orgel.

De 50 R. K., die er wonen, parochiëren te *Bakhuizen*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

Weleer had men hier de state Sytzama. Zie dat woord.

Men heeft hier eene jaarmarkt, welke den 24 Junij, dat is op den dag van St. Johannes *den Dooper* gehouden wordt. De kermis valt in den 24 Junij,

In de nabijheid van dit dorp werd in 1345 de moorddadige slag geleverd die Friesland van de Hollandsche overheersching bevrijdde en waarin Graaf Willem IV sneuvelde (1).

WARNSBORN, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr., kant., gem. en 50 min. N. W. van *Arnhem*, nabij den Amsterdamsche straatweg.

Dit landg. bestaat uit een voor weinige jaren bijna geheel nieuw gebouwd heerenhuis, vier daartoe behoorende bouwmanswoningen, van welke twee onlangs aangebouwd, en de beide anderen de Blaasbalg en het Hooge-Erf genaamd zijn, vier daghuurderswoningen, voorts tuinen en boomgaarden, bouw- en weilanden, welig groeijende boomen, houtgewas en schaarhout, alles voorzien van loopend water en door eenen doelmatigen aanleg, vele aangename wandelingen opleverende. Het beslaat eene oppervlakte van ruim 600 bund., en wordt in eigendom bezeten door den Heer M. de Bruyn, woonachtig te Amsterdam.

WARNS-EN-SCHARL, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring van *Workum*.

Deze gem. heeft slechts eene kerk te Warns, en telt 500 zielen, onder welke 120 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hermanus Bernardi van Berkel, die in het jaar 1596 herwaarts kwam en in het jaar 1599 van zijnen dienst werd ontzet.

WARNSER-NOORDERBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 6 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Hindeloopen*, het noordelijke gedeelte van het d. *Warns* uitmakende; met 80 h. en 400 inw.

WARNSER-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, in eene westelijke strekking, van de Geeuw naar Staveren loopende.

WARNSER-WAD (HET), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, ten W. van en nabij Warns, door het *Polfliet*, dat er doorloopt ten N. met de *Warnser-vaart*, en ten Z. met de *Zuiderzee* in verbinding staande.

WARNSVELD, gem. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en kant. *Zutphen* (3 k. d., 6 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de Berkel, die haar van de gem. Gorssel scheidt, O. aan Laren, Z. aan Vorden, W. aan Zutphen.

Deze gem. bevat het d. Warnsveld, benevens de buurt.: Leesten, Vierakker, Warken en Wichmond, alsmede de landhuizen Sniederas, Baak, 't Blek, Boggelaar, Velde en

(1) Men zie dit omstandiger vermeld op ons art. STAVOREN. D. IX, bl. 684.

Vierakker. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3725 bund. 75 v. r. 12 v. ell., waaronder 3724 bund. 8 v. r. 69 v. ell. belastbaar land; telt 251 h., bewoond door 361 huisges., uitmakende eene bevolking van 2140 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 1700 in getal zijn, onder welke 700 Ledematen, maken, met ongeveer 500 uit de burg. gem. Gorssel, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Zutphen* behoort, 2200 zielen en onder deze 850 Ledematen telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Tremoniensis, die in het jaar 1602 herwaarts kwam en in het jaar 1604 opgevolgd werd door Gellius de Bouma.

De 5 Evangel. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van *Zutphen* gerekend.

De R. K., van welke er 380 zijn, parochiëren te *Zutphen*, *Baak* en *Vorden*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Warnsveld en ééne te Vierakker, welke gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht worden.

Het d. Warnsveld of Warnsfeld, ligt ½ u. O. van *Zutphen*, aan de Berkel. Men telt er, in de kom van het d., 46 h. en ongeveer 300 inw. Een fraaije rijweg leidt van Zutphen naar dit dorp.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Martinus was toegewijd, werd, in het jaar 1121, door Godebaldus, den vierentwintigsten Bisschop van Utrecht, aan St. Pieterskapittel te Utrecht geschonken. In deze kerk waren eenige kerkdiensten ingesteld: als eerstelijk de kerkdienst van de H. Maagd Maria, daar de last aangehecht was van eene Zaturdagsche misse en die door de Kerkmeesters begeven werd. Die van de vier Maarschalken, die ter begeving van de Bannerheer stond, en waarvan de bedienaar alle Dingsdagen en Donderdagen de goddelijke dienst lezen moest. Die van de H. Catharina, wiens bedienaar gebonden was 's Woensdags en 's Vrijdags de onbloedige offerhande op te dragen. Deze kerkdienst werd in het jaar 1571 vergeven door Gerard van der Kapelle in den Dom. Deze kerk, welke onderscheidene sporen van oudheid vertoont, is van een goed orgel voorzien en in het jaar 1827 van binnen zeer zindelijk ingerigt, en op eene allezins vernuftige wijze door den Zutphenschen Bouwmeester Lijsen, ten gerieve van de toehoorders, verbeterd. Men vindt daarin het graf van den Heer van Keppel, Graaf *van Albemarle*. Ook heeft zij eenen ouden toren.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Woensdag in September.

Dit d. heeft groote schade geleden, door zeven groote doorbraken in den dijk in Maart 1784.

In de nabijheid van dit d. viel in September 1586 tusschen de Spanjaarden en Engelschen een scherp gevecht voor, waarin van weder-zijden, eenige manschap sneuvelde; onder anderen, werd Filips Sidney hier gewond in de dijen, waaraan hij, na eenige weken lijdens, stierf.

WARNSVELDSCHE-BEEK (DE), beek in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. *Steenderen*.

WARNSVELDSCHE-DIJK (DE), dijk in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, zich in eene oostelijke rigting, uitstrekkende van Zutphen naar Warnsveld.

In dezen dijk viel in Januarij 1799 eene doorbraak, waardoor veel land werd onder water gezet.

WARNTILLE (DE), brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, 5 min. W. van *Edens*, over de trekvaart van Bolsward op Leeuwarden.

WARODOJONG, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. en land *Tjibaroesa*.

WAROE, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, Z. van *Java*, door eene geul van het eil. Kembangan gescheiden.

WAROE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

WAROE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, distr. *Waroe*.

WAROE, TANDJONG-WAROE, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de oostkust van het *Ambonsche* eil. *Ceram*.

WAROE (BOGT-VAN-), golf in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, aan de Oostkust van het *Ambonsche* eil. *Ceram*.

Deze bogt is drie of vier mijlen wijd en wel twee mijlen diep, doch wegens de riffen, die er zich hier en daar verspreiden, ongemakkelijk om er aan wal te komen. In deze bogt lag weleer het d. Oud-Waroe.

WAROE (NIEUW-), d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Oostkust aan de Anjer-Masin. — Men heeft er eene goede haven.

WAROE (OUD-), voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Oostkust, in den binnensten hoek der Bogt-van-Waroe, aan eene groote rivier, een weinig zuidoostelijker dan Nieuw-Waroe. Er was aldaar groote sagohandel.

WAROEDJAJENG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Berbek*.

WAROEHENAN, Way-Waroehenan, riv. in *Oost-Indië*, eil. *Amboina*, aan de Zuidkust van het schiereil. *Hitoe*, met eenen zuidelijken loop in zee vallende.

WAROE-WESSIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, gouvern. *Menado*, distr. *Tonsea*, tusschen Menado en Kema.

WARRAGA of Warrega, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie Warga.

WARRAPA-KREEK, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in eene noordelijke rigting van Groot-Matappica naar de Atlantische-zee loopende, met eertijds bloeijende koffij- en katoenplantaadjen.

WARRATTA, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Serra*, een der *Tenimber-eilanden*, op den west-noordwesthoek van het eiland.

WARRIA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroë-eilanden* behoorende.

WARSAW, rijk in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, Z. van Ahanta, N. van Dinkera.

WARSTIENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 1¾ u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2¼ u. N. O. van *Rauwerd*, aan het Langdeel en digt bij het drooggemaakte Hempenser-meer.

Het is het kleinste d. van Idaarderadeel. Men telt er 7 h. en ongeveer 30 inw., die in de boerderij hun bestaan vinden.

Sommigen meenen, dat deze naam oorspronkelijk afkomstig is van *wier* of *war*, dat zoo veel zegt als eene hoogte of vlieberg, zoo dat Warstiens zoude beteekenen eene *stins* of *slot op eene hoogte*.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Warga-Warstiens-en Wartena*, welke hier eene kerk heeft, waarvan de Pastoor, vóór de Reformatie, voor de instelling of bevestiging drie goudguldens (4 guld. 50 cents) moest geven. Deze kerk is een in 1844 vernieuwd gebouwd, met eenen stompen toren, doch zonder orgel.

Men heeft in dit dorp geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Warga*.

WARTENA, ook wel WARTNA gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2 u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. N. O. ten O. van *Rauwerd*.

Volgens berigt van oude schrijvers zou dit dorp vóór het jaar 1200 een niet onaanzienlijk stadje geweest zijn, liggende aan eenen zijtak der Middelzee. Het was door koophandel en scheepvaart, zoo men zegt, zeer welvarend geworden, doch een geweldige storm en de daarop volgende herhaalde hooge vloeden verwoestten en spoelden het geheel weg. Met zekerheid kan men het jaar dezer verwoesting niet bepalen; doch waarschijnlijk is zij voorgevallen tusschen 1220 en 1240. Men beweert, dat hier onder het slijk verzonkene geplaveide straten zoude gevonden worden, die van de oude gelegenheid getuigenis zoude kunnen geven, ofschoon de tegenwoordige dorpbewoners, die sporen nimmer hebben waargenomen. Weleer voer men van dit stedeke tusschen toen ter tijd vrij hooge landen door, langs eene vaart, welke tusschen Wirdum en Goutum doorloopende, zich bij Barrahuis in de Middelzee ontlastte; kunnende men nog heden, nadat dit watertje is afgedamd, de oude gelegenheid op de kaart naporen. Men wil dat de stad echter een weinig westelijker lag, daar, waar thans het zoogenoemde Wartenasterwijd is, alwaar men nog overblijfsels van muren en bevloerde straten meent te kunnen ontdekken. Ook zegt men, dat van dezen storm het spreekwoord: *it is ien waar az te Warten* (het is een weder als te Wartena) nog is overgebleven.

Thans telt men er in de kom van het dorp 64 h. en 460 inw. en met het daartoe behoorende buurtje de Misburen, 93 h. en ruim 510 inw., die meest in boerderij, visscherij, veenderij en scheepmakerij hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene kleine cichoreifabrijk.

De Herv., die er ongeveer 330 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Warga-Warstiens-en-Wartena*, welke hier eene kerk heeft, die in het jaar 1780 is gesticht. Het is een net gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel.

De Doopsgez., die er ongeveer 30 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Warga*. — De 150 R. K., die er wonen, parochiëren te *Warga*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 60 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den laatsten Maandag in Augustus.

WARTENASTERWIJD, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, W. van Wartena.

Dit water staat W. met de Meisloot en met het *Langdeel* en O. door de Rogsloot met de *Graft* in verbinding.

WARTNA, naam, onder welken het d. WARTENA, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, wel eens voorkomt. Zie WARTENA.

WARTUM, voorm. burg. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. N. van *Winschoten*, kant. en 4 u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en 10 min. N. W. van *Termunten*.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij die, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 37 bund. 55 v. r. 40 v. ell., bezeten en bewoond wordt door den Heer J. R. VAN WARTUM.

WARVELDER-SCHANS, voorm. schans in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. en Z. O. ten O. van *Haaksbergen*, aan de Schipbeek.

WARVEN (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. O. van *Appingedam*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Delfzijl*, nabij Oterdum; waartoe het behoort.

WARVEN (DE), kleine hoogte in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, gem. en 20 min. Z. van *Appingedam*, niet ver van Opwierda.

WASAFELDE, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, hetwelk in het jaar 828 door zekeren Gerowaldus aan St. Frederikus, den achtsten Bisschop van Utrecht, is geschonken. Men gist dat dit d. het tegenwoordige Varsseveld geweest zij. Zie dat woord.

WASAGY, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Papoesche-eilanden* behoorende, aan de Westkust van het eiland Wageo.

WASAHAL of Wassahal, geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Noesa Kembangan*, aan de Noordkust, vlak voor dit geh. ziet men een onbewoond eilandje, dat rondom door klippen omgeven is.

WASBEK of Wasbeek, door sommigen verkeerdelijk als den eigenlijken naam van het d. Waspik, in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, opgegeven. Zie Waspik.

WASBERG of Wasberg, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. O. van *Asten*, gem. *Deurne-en-Liessel*, ½ u. N. O. van *Deurne*, waartoe het behoort; aan de Bakelsche-Aa, waarop hier een watermolen staat; met 51 h. en ongeveer 140 inw.

WASCHHUIS, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1½ u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1 u. O. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. W. van *Hoogkerk*, aan het Aduarderdiep; met 2 h. en 10 inw.

Het ontleent zijnen naam van een waschhuis, bezeten door de abdij van Aduard.

WASCHKOLK (DE), klein meer op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. en 4 u. N. O. van *Ermelo*, ½ u. van Nunspeet, aan den voet der Weldbergen.

Behalve dat de schapen in de hei weidende, derwaarts gedreven worden, om daar hunnen dorst te lesschen, wordt dit meertje voornamelijk gebruikt, om jaarlijks in de maand Junij, omtrent 14 dagen vóór dat de schaapscheringen plaats hebben, daarin de schapen te wasschen. Jong en oud alles komt dan derwaarts; — zoo jongeling als maagd wil dan gaarne met het schaap te water. De maagden dragen het schaap aan; — de jongelingen dieper staande, wasschen het. Is het wasschen afgeloopen, dan verkleedt men zich, in het mede gebragte kleed, onder den Huifwagen, gaat vervolgens naar huis, en na de komst wordt elk met eenen gooden maaltijd uit rijstenbrij bestaande, voor zijne moeite schadeloos gesteld.

WASCHTER-MOLEN, b. prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*. Zie Warstra-molen.

WASDA, een foreest of woud, hetwelk, volgens sommigen, in het jaar 868 door Lodewijk, den jongsten zoon van Keizer Lodewijk *den Vrome* aan Dirk I, Graaf *van Holland*, geschonken werd, » om het » geheellijk en erfelijk te bezitten", hoewel anderen die gift tot het jaar 968 brengen, als wanneer zij door Lotharius II aan Dirk II, Graaf *van Holland*, zoude gedaan zijn.

De gelegenheid van Wasda is geheel onbekend, sommigen maken er Walcheren van. Doch dit is, te voren reeds, bij den naam van Walcheren, nergens bij dien van Wasda bekend geweest. Anderen zijn er die Wasda bij Dordrecht plaatsen, alwaar door oude schrijvers een holt of bosch, Merewede genoemd, hetwelk zoo veel zou zijn als Meeren-Wasda, gesteld wordt. Sommigen denken aan het Land-van-Waas, alwaar Dirk II Graaf was, en in welk graafschap hij thans een boschachtige landstreek, van den zelfden naam, in eigendom kreeg. Het schijnt uit de vroegste Vlaamsche kronijken zeker genoeg te blijken, dat Dirk aan Wichman, Burggraaf *van Gent*, zijnen schoonvader, overleden ten jare 967, in dit burggraafschap was opgevolgd, en dat daaraan ook het Land-van-Waes en de *Vier-Ambachten* ondergeschikt waren. In dit geval zou dus Wasda niet tot het Koningrijk der Nederlanden behooren. Welligt om verschillende redenen door Halma (1) bijgebragt en anderen, te veel om hier op te geven, bestaat er groote waarschijnlijkheid, dat het foreest Wasda in de Langestraat en het Land van Heusden moet geplaatst worden. De naam Waspyck (Waspik) geeft grond voor dit vermoeden, zoo wel als de menigvuldige veenen die alom in dezen omtrek plegen te bestaan of nog gevonden worden en waarin overal menigte van boomstammen worden aangetroffen. — Vele zwarigheden, tegen elders opgegeven plaatsing van dit bosch, worden, door dit gevoelen aan te nemen, opgeruimd.

WASE, voorm. b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie Waaxe.

WASKEMEER (HET GROOT-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, nabij de grenzen van de griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, ruim ½ u. Z. O. van Duurswolde, ¾ u. N. ten O. van Donkerbroek, in de hooge veenen. — Het beslaat eene oppervlakte van 10 bund.

WASKEMEER (HET KLEIN-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, nabij de grenzen van de griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, ½ u. Z. O. van Duurswolde, ¾ u. N. ten O. van Donkerbroek, in de hooge veenen.

Het is alleen door den rijweg van het *Groot-Waskemeer* gescheiden, en beslaat eene oppervlakte van 3 bund. 50 v. r.

WASOA, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op de Zuidkust van *Groot-Ceram*, aan de *Bogt-van-Haja*.

WASPIK, gem. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk* (9 k. d., 4 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de gem. Dussen-Munster-en-Muilkerk, O. aan Capelle, Z. aan Dongen, Z. W. aan 's Gravenmoer, W. aan Raamsdonk.

Deze gem. bestaat uit de voorm. heerl. Groot-Waspik en Klein-Waspik; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2001 bund., waaronder 1948 bund. 91 v. r. 80 v. ell. belastbaar land; en telt 372 h., bewoond door 490 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2550 inw., die meest in den hooibouw de vee- en paardenteelt hun bestaan vinden, terwijl de scheepvaart veel vertier geeft. Ook zijn er 3 scheepstimmerwerven, 3 touwslagerijen, 4 leerlooijerijen, 2 bierbrouwerijen, 1 ros-olie- en 1 wind-koren-molen.

De Herv., die er 390 in getal zijn, onder welke 170 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Heusden*, ring van

(1) *Tooneel der Vereenigde Nederlanden*. D. II, bl. 295.

's Greveldum-Capelle, behoort. De eerste, die, nadat deze gemeente van 's Greveldnin-Capelle gescheiden was, het leeraarambt alhier heeft waargenomen, is geweest Casparus Nusius, die in het jaar 1618 herwaarts kwam, en in het jaar 1625 overleed. Op de Synode van Zuid-Holland in 1699 werd de beroeping door den Ambachtsheer gedaan, vernietigd en bepaald dat de Ambachtsheer 1100 gulden zou terugtellen, tot voordeel der armen, bij hem ontvangen, wegens de beroeping, en eene obligatie, groot 900 gulden, zou verscheurd worden. Het beroep geschiedt onder agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., die men er 2020 telt, maken met die uit de burgerlijke gemeente 's Greveldnin-Capelle, en 's Gravenmoer, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Geertruidenberg*, behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt en ruim 2300 zielen telt, onder welke 1830 Communikanten.

De 3 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Oisterwijk*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 60 leerlingen bezocht wordt.

Thans maakt deze gem. slechts ééne heerl. uit, welke in eigendom bezeten wordt door den Heer Cousebant d'Alkemade, woonachtig te Amsterdam.

Het d. Waspik, oudtijds Waespijck, ook wel verkeerdelijk Waspeek geheeten, ligt 4½ u. W. van 's Hertogenbosch, 1¼ u. W. van Waalwijk, op 51° 41′ 14″ N. B. en 22° 36′ 56″ O. L. Er bestaat eenige waarschijnlijkheid, dat de naam Waspik een overblijfsel van het forest Wasda is. Het is een groot d., met vele aanzienlijke huizen, staande ter wederzijden van de zoogenaamde Langestraat, welke met keijen belegd is; de westelijke huizen, welke eene onafgebrokene reeks vormen met de oostelijke huizen van Raamsdonk, zijn even als die van laatstgenoemd dorp, hoekswijze aan dien straatweg gebouwd. Men heeft twee havens, die beide in het Oude-Maasje uitloopen, de eene genaamd de Kerkvaart en de andere de Vrouwkensvaart. Men telt in de kom van het d. 233 h. en ongeveer 1700 inw. Het d. wordt in twee b. onderscheiden, als: Bovenkerk, ten O. en Benedenkerk, ten W. van de kerk.

De Herv. kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. was toegewijd, is een tamelijk groot, oud gebouw, met een orgel en een spits torentje op het midden, dat van klok en uurwijzer voorzien is.

De R. K. kerk, aan den H. Bartholomeus toegewijd, is een in 1840 nieuw gesticht, fraai langwerpig vierkant gebouw, met eenen sierlijken gevel en eenen kleinen vierkanten kloktoren, met uurwerk op het voorfront en van een orgel en drie altaren voorzien.

Men heeft er ook een Distributiekantoor van de brievenposterij.

De kermis valt in den eersten Zondag na St. Bartholomeus. Ook had men er vroeger twee markten, de eene op Woensdag voor den laatsten Donderdag in Maart en de andere den tweeden Woensdag in November. Thans bestaan die markten evenwel slechts in naam, want men kan op die dagen ter naauwernood zien, dat het markt is.

Tien min. Z. van het dorp en op den rijweg naar 's Gravenmoer, lag vroeger eene kanonbatterij met linie voor infanterie, welke in het jaar 1794 door de Franschen, onder den Generaal Osten, op het ijs vechtende, werd ingenomen en na 1830 weder hersteld is. Later is zij echter geslecht en de aarde op het kerkhof der R. K. gebragt.

Bij den watervloed van Januarij 1809 liep bij dit dorp de dijk zoodanig over, dat twee huizen gevaar liepen weg te spoelen. De overloop

had plaats van het eene huis tot 's Greveldnin-Capelle toe, waardoor megen doorspoelingen werden veroorzaakt, zoodat het dorp in groot gevaar was, als zijnde het water nooit zoo hoog geweest.

In den avond van 20 December 1835 ontstond er brand in eene schuur van de gem., welke zoo spoedig toenam, dat binnen weinige oogenblikken, behalve de schuur, ook het daaraan verbonden woonhuis in volle vlam stond en deze, benevens 10 stuks vee, den wintervoorraad en inboedel, een prooi der vlammen werden.

Het wapen van deze gem. bestaat in een schild van azuur, met drie kaauwen van goud, geplaatst twee en één.

WASPIK (BINNENPOLDER-VAN-GROOT-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie WASPIKSCHE-BINNENPOLDER.

WASPIK (BUITENDELLEN-VAN-GROOT-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie BUITENDELLEN-VAN-WASPIK-OOST-EN-WEST-VROUWKENSVAART.

WASPIK (GROOT-), voorm. afzonderlijke heerl. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*; palende N. aan Dussen-Munsterkerk, O. aan Klein-Waspik, waar langs het zuidwaarts henen liep, met eenen hoek oostwaarts sprong en er weder ten N. van afgescheiden werd tot aan Capelle, waaraan deze heerl. mede ten O. paalde, Z. aan 's Gravenmoer, W. aan Raamsdonk.

Deze heerl. bestond uit den Groot-Waspiksche-Binnenpolder, de Bijsters, de Binnen-Bijsters, de Buitendellen en de Buitendellen-van-Waspik-ten-Oosten-van-Vrouwkensvaart en gedeelten van den Buitendijksche-Hooipolder, van den Overdiepsche-Hooi-polder en van den Oostpolder, alsmede een klein gedeelte van den Polder-van-'s Greveldnin-Capelle; bevatte het d. Waspik en de geh. de Ruycht en Scharlo, en besloeg eene oppervlakte van ongeveer 1320 bund.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Waspik*. — De R. K., welke men er aantreft, parochiëren te *Waspik*. — Men heeft in deze heerl. ééne school te Waspik.

Deze heerl. behoorde in het midden der vorige eeuw aan FRANÇOIS BERNARD COUSSEBANT, als in huwelijk hebbende Vrouwe MARIA CATHARINA EMONDS, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, wordende zij tegenwoordig, vereenigd met *Klein-Waspik*, als ééne heerl., zoo als wij op het art. WASPIK reeds gezien hebben, bezeten door den Heer COUSSEBANT D'ALKEMADE, woonachtig te Amsterdam.

WASPIK (KLEIN-), voorm. afzonderlijke heerl. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*; palende N. aan Dussen-Munsterkerk, O. aan Nederveen-Capelle, Z. en W. aan Groot-Waspik.

Deze heerl. bestond uit de pold.: Boven-de-Kerk, Boven-de-Kerk-over-de-Vrouwkens-vaart, den Polder-over-de-Gantel en Klein-Waspik-over-'tdiep; bevatte het geh. Boven en Vrouwkensvaart, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en besloeg eene oppervlakte van 682 bund. 27 v. r. 37 v. ell.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Waspik*. — De R. K., welke er zijn, parochiëren te *Waspik*. — In deze heerl. is geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Waspik*.

Deze heerl. behoorde in het midden der vorige eeuw aan den Koning van Pruissen, uit de erfgoederen der Prinsen van Oranje. Thans maakt zij een gedeelte uit van de heerl. *Waspik*.

WASPIK-BOVEN-DE-KERK (POLDER-VAN-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie Boven-de-Kerk.

WASPIK-OVER-'T DIEP (KLEIN-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*. Het is dat gedeelte van den Overdiepsche-Hooi-polder, hetwelk tot de voorm. heerl. *Klein-Waspik* behoorde, beslaande eene oppervlakte van 237 bund. 76 v. r. 38 v. ell.

WASPIKSCHE-BINNENPOLDER (DE), of de Binnenpolder van Groot Waspik, p. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, Tweede dist., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*; palende N. aan den Kapitalen of Hoogendijk, genaamd de Buitendijk, die hem van den Gecombineerden Buitendijksche-Hooipolder scheidt, O. aan den Kapitalen of Hoogendijk, de Waspiksche- of Kerkvaart en het d. Waspik, Z. aan de Bijsters, W. aan den Binnenpolder van Raamsdonk.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van den *Gecombineerde-Groot-Waspiksche-en-Raamsdonksche-Binnenpolder*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 153 bund. 24 v. r. 99 v. ell.; telt 36 h., waaronder 17 boerderijen en wordt door eene sluis in de haven van Waspik en vervolgens op het Oude-Maasje van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0,10 ell. onder A. P., het maalpeil 0,80 boven A. P. en de hoogte der dijken 3,70 à 3,80 ell. boven A. P. Hij staat onder het bestuur van den Gecombineerde-Groot-Waspiksche-en-Raamsdonksche-Binnenpolder.

WASPIKSCHE-EN-RAAMSDONKSCHE-BINNENPOLDER (DE GECOMBINEERDE-GROOT), anders genoemd de Dijkerpolder en Blokken, pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, gedeeltelijk *Tweede* distr. arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*, gedeeltelijk *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. aan den Kapitalen of Hoogendijk, genaamd de Buitendijk, die hem van den Gecombineerde-Buitendijksche-Hooi-polder scheidt, O. aan den Kapitalen of Hoogendijk, de Waspiksche of Kerkvaart en het dorp Waspik, Z. aan de Bijsters en den Oostpolder, W. aan den Oude-Kuren-polder.

Deze pold., waarvan de tijd van bedijking onbekend is, was, volgens de kaart van J. Bastingius, in 1658, nog slechts met eene zomerkade omringt. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 255 bund. 67 v. r. 46 v. ell., waaronder 250 bund. 4 v. r. 17 v. ell. schotbaar land; als onder *Waspik*, volgens het kadaster, 153 bund. 24 v. r. 99 v. ell. en daaronder 149 bund. 26 v. r. 54 v. ell. schotbaar land, onder *Raamsdonk*, volgens het kadaster, 102 bund. 42 v. r. 47 v. ell. en daaronder 100 bund. 77 v. r. 57 v. ell. schotbaar land. Men telt er 62 h., waaronder 34 boerderijen; als 36 h. en 17 boerderijen onder Waspik, 26 h. en 17 boerderijen onder *Raamsdonk*. Hij heeft twee sluizen, als: eene nabij het boveneinde van de haven van Waspik, genaamd de Borstlappesluis, wijd 1,07 en hoog 1,11, voorzien van eene vloeddeur en aan de binnenzijde gemetselde. sponningen voor eene schuif, en eene steenen sluis aan het Hermezijlsche veer, tegen het oude Maasje, wijd 1,95, hoog 1,78, voorzien van een paar puntdeuren. Door de eerstgenoemde sluis ontlast hij het overtollige water in de haven van Waspik en vervolgens op het oude Maasje, door de tweede sluis onmiddellijk op het Oude Maasje.

In dezen polder is mede een houten watermolen, hebbende 22,60 ell. vlugt, en een scheprad van 4,90 ell. in de middellijn, met schoepen ter breedte van 0,40; deze behoeft alleen bij hoogen stand van het

Oude Maasje, of bij langdurige sterke regens; in werking gebragt, te worden, daar bij gewone omstandigheden, het overtollige water nog geredelijk afloopt door de eerste der beide genoemde sluizen op de haven van Waspik, en door den wachter bij den molen, wijd 1,60 voorts door de sluis in den Zee- of Buitendijk, wijd 2,10, beide voorzien van eene drijfdeur en vervolgens door de laatste der beide hiervoor genoemde sluizen in het Oude Maasje. Hoezeer het water naar laatstgemelde sluis wordt geleid door eenen watergang genaamd het Zijl, strekkende door den Gecombineerde-Buitendijksche-Hooi-polder, zoo heeft het nogthans geen gemeenschap met het water van dien polder; echter bestaan er in den weg, aan de oostzijde van het Zijl, twee houten duikers, als een nabij den buitendijk en de andere bij het Hermestijlsche veer, strekkende om de lage gedeelten van den Buitendijksche-Hooi-polder, in geval van lagen stand van het Zijl, daarop te doen uitwateren, en om, bij droog weder, water in te laten.

Omtrent den tijd waarop de watermolen van dezen polder, de eenigste, die in de Langstraatsche polders bestaat, gesticht is, schijnt niets bekend te wezen, alleen is uit eene polderrekening van het jaar 1678 gebleken, dat toen aan den watermolenaar, voor maalloon, betaald is geworden zestig gulden, en vervolgens alle jaren, doch van vroeger tijd is geene melding gevonden, ook geene rekeningen van den polder. Het zomerpeil van dezen polder is 0.10 beneden A. P., het maalpeil is 0,80 boven A. P. en de hoogte der dijken 3,70 à 3,80 ell. boven A.P. Het polder bestuur bestaat uit eenen President, vier Poldermeesters en eenen Secretaris-Penningmeesters. De Burgemeester van Waspik is President, van de Poldermeesters moeten er twee uit Raamsdonk en één uit Waspik gekozen worden.

Bij den stormvloed van het jaar 1775, viel er in den dijk nabij de Oude-Straat eene doorbraak, waarvan de kolk of wiel binnendijks nog aanwezig is.

WASPIKSCHE-POLDER (DE KLEINE-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*; palende O. aan Dussen, O. aan Capelle, Z. aan den Buitendelen-polder, W. aan den gecombineerden Groot-Waspiksche- en Raamsdonksche-Binnen-polder, aan den Buitendijksche-Hooi-polder en aan den Overdiepsche-Hooi-polder.

Deze pold. bestaat uit vier deelen, die ieder als eene afzonderlijke polder voorkomen, als: Boven-de-kerk, Boven-de-kerk-Overvrouwkens-vaart, Klein-Waspik-over-'t-diep en Klein-Waspik-tusschen-Maas-en-Gantel. Hij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 682 bund. 27 v. r. 37 v. ell., waaronder 653 bund. 8 v. r. 26 v. ell. schotbaar land; en wordt door verschillende sluizen op de Kerkvaart, Vroukensvaart, het Oude-Maasje, de Gantel, de Scheisloot enz., van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit 1 President, 4 Poldermeesters en 1 Secretaris-Penningmeester.

WASPIK-TUSSCHEN-MAAS-EN-GANTEL (KLEIN-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie Gantel (Polder-over-de-).

WASSAHAL, geb. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Noesa-Kembangan*. Zie Wasabal.

WASSAWANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Djanpang-Wetan*, nabij de Sandali.

WASSEMEER (HET HILVERSUMSCHE-), meer in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Hilversum*.

WASSEMEER (HET LAARDER-), meer in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 20 min. O. van *Hilversum*.

WASSENAAR, voorm. afzonderl. heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*; palende N. W. aan de Noordzee, N. O. aan Katwijk en Valkenburg, Z. O. aan Voorschoten, Z. W. aan de gem. 's Gravenhage en de heerl. Zuidwijk, welke laatste in de heerl. WASSENAAR schiet en daarmede zoo zeer verknocht is, dat het d. Wassenaar in Zuidwijk is gelegen en het Huis-te-Zuidwijk, wederom in de heerl. WASSENAAR.

De heerl. WASSENAAR bestaat uit den Veenzijdsche-polder, den Oost-dorper-en-Huis-ter-Weere-polder, en den Raaphorster-polder, benevens gedeelten van den Ruygelaansche-en-Zonneveldsche-polder, van den Stevenshofjes-polder, van den Papewegsche-polder en van den Ommedijksche-polder. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De Herv., die er zijn, maken, met die uit de heerl. *Zuidwijk*, eene gem. uit, welke tot de klass. van *'s Gravenhage*, ring van *Voorburg*, behoort, en 500 zielen, onder welke 270 Ledematen telt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GERBRANDUS JOHANNES SCHAGEN, die er in 1580 beroepen werd en in 1582 naar Naarden vertrok. Het beroep geschiedt onder agreatie van den Ambachtsheer van WASSENAAR.

De Evang. Luth., die men er aantreft, worden tot de gem. van *'s Gravenhage* gerekend.

De R. K., die er wonen, maken eene statie uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Delfland*, behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, en eene eigen begraafplaats heeft.

Men heeft in deze heerl. twee scholen, beide te WASSENAAR, als: ééne dorpschool met gemiddeld 200 leerlingen, en eene kostschool voor jonge heeren, met een gemiddeld getal van 20 leerlingen.

Het dorp WASSENAAR ligt omtrent 10 min van den groote straatweg van 's Gravenhage naar Haarlem, 2 u. N. N. O. van 's Gravenhage, en een groot ½ u. van de Noordzee, waarvan het door de duinen gescheiden is, het dorp bestaat uit eene lange en vier dwarsstraten, de lange straat ter wederzijden geregeld met huizen en plat gesnoeide lindenboomen bezet, de dwarsstraten mede met huizen en even als de lange straat behoorlijk met straatkeijen en klinkersteenen bestraat, langs laatstgenoemde straat komt men op een ruim met huizen, linden en kastanje boomen bezet plein, aan welks einde de kerk en het kerkhof, omgeven met eene muur en hoog opgaande linden- en eikenboomen. In het jaar 1830 is een gedeelte van het kerkhof met opgaande ijpenboomen beplant, en een gedeelte door rasterwerk afgescheiden en ingerigt tot Hervormde begraafplaats. Behalve vele gemetselde en met zerken gedekte grafkelders, waaronder van aanzienlijke familiën, vindt men er ook eenen van de familie van WASSENAER, waarin het lijk rust van Vrouwe SOPHIA WILHELMINA Douairière Gravin van WASSENAER, geb. Baronesse VAN HEECKEREN VAN KELL, overleden te 's Gravenhage den 13 Januarij 1148, in leven Grootmeesteresse van het Hof van H. M. de Koningin. Boven dezen grafkelder is geplaatst een uitmuntend monument of graftombe

van wit marmer en blaauwe bardsteen, op de zerk staat het volgende uitgehouwen:

HIER RUST IN 'T KIL VERBLIJF DER DOODEN,
EEN VROUW DIE RIJK AAN CHRISTENDEUGD,
DER ARMEN TOEVLUGT WAS IN NOODEN
DER WEEUWEN TROOST DER WEEZEN VREUGD.
VRAAGD GIJ DIE DIT GESCHRIFT ZULT LEZEN,
OP DEZEN ZERKSTEEN, WANDELAAR,
WIE MAG DIE EEDLE VROUW TOCH WEZEN?
ZIJ WAS GRAVIN VAN WASSENAAR.
Geb. 19 Sept 1772, overleden 15 Januarij 1847.

De naam van dit dorp wordt op onderscheidene wijzen afgeleid, en van sommigen gevonden in het woord van *Wasserheeren*, dat, volgens eene oude uitspraak der taal, Waterheeren zou beteekenen, gelijk het ook zeker is, dat de Heeren van WASSENAAR een tol bezeten hebben, die uit hun regt over de wateren zou gesproten zijn. Het woord *wasnar, wasda* of *wasna*, dat in de oude taal zoo veel zeggen wil als bosschaadje, geeft aan anderen aanleiding om te denken, dat men den oorsprong des naams hierin moet zoeken. Doch het is beide zeer duister, en onzes oordeels, heeft het nog minder grond, dat men Keizer CALIGULA hier in het spel brengt, aan wien de bewoners dezer landstreek den spotnaam van *Wassernar* of *Waternar* zouden gegeven hebben, om zijnen gewaanden triomf over de zee behaald, toen hij, omtrent deze landstreek, door zijne krijgsknechten, horens en schelpen van het strand zou hebben doen oprapen.

In de kerk, welke bij hare stichting op naam van den H. WILLIBRORDUS was ingewijd, waren destijds de volgende vikarijen: de vikarij of kapellanij van St. Jakobsaltaar; de vikarij of kapellanij aan het altaar van de *H. Drievuldigheid;* de vikarij van den H. PETRUS, die wekelijks met twee missen belast was; de vikarij van den H. LAURENTIUS, met eene misse ter week belast; de vikarij van het *H. Kruis,* met den last van twee wekelijksche missen; de vikarij van de Heeren VAN KRALINGEN, door de wandeling de Kralings-vikarij genaamd, welke gesticht was, door GILLES VAN KRALINGEN, en wekelijks belast met twee missen. Dan moest er nog wekelijks een derde mis gelezen worden, welke GILLES VAN KRALINGEN, om dat hij een doodslag begaan had, ten zijnen laste heeft genomen. Nog was er eene vikarij op het huis Zuidwijk of Zuik, onder WASSENAAR gelegen, met den last van eene wekelijksche misse. Voorts zijn er nog van tijd tot tijd onderscheidene missen gesticht en inkomsten ten dienste van de bedienaren en ook van de armen aan de kerk gegeven. Ook waren er in deze kerk twee broederschappen opgerigt, te weten: de broederschap van de *Heiligste Maagd* en ST. ANNAAS broederschap. De inkomsten van deze kerk hebben in het jaar 1520 bedragen 400 Hollandsche ponden en 4 schilden, de lasten daarvan afgetrokken. De kerk is van hoogen ouderdom; de tijd van hare bouwing of stichting kan niet opgegeven worden. De kerk is reeds voor den Spaanschen oorlog en waarschijnlijk ten tijde van de Hoeksche en Kabeljaauwsche beroerten afgebrand geweest. Het koor alleen is toen blijven staan met eenen kleinen toren, in welken, in 1426, eene klok gehangen heeft, die naar de H. Maagd MARIA was genaamd en waarop te lezen stond: BID VOOR ONS. Later is echter deze kerk weder hersteld geworden, zoo als blijkt uit een vonnis, in het jaar 1515, door Heer GERRIT VAN RAAPHORST gewezen, waarbij zekere Vrouw SCHAAK onder anderen wordt veroordeeld

tot het geven van een glas aan de kerk van Wassenaar. Later en wel waarschijnlijk den 26 Julij 1572, toen de Spaansche soldaten in dit dorp gebrand en verwoest hebben, werd dit gebouw weder geheel in de asch gelegd, doch is door de Hervormde ingezetenen van Wassenaar weder opgebouwd en hersteld, met uitzondering van het koor, hetwelk thans nog eene bouwval is. In het jaar 1594 werd een geheel nieuw kap en dak op de kerk gelegd; in het jaar 1595 werd zij van glazen voorzien en in 1640 aan de oostzijde een nieuwe steenen gevel daaraan gemaakt. Het is een ruim en luchtig gebouw, bestaande uit twee nevens elkander aangebouwde daken, van binnen op eene rij pilaren rustende en van boven met wit geverfd houtwerk beschoten. Voor de rij pilaren is een ruim vak, de lengte der kerk beslaande. Het doophek en de predikstoel, vroeger gestaan hebbende over de middeldeur der kerk, zijn in 1833 bij het opkorten der kerk, vernieuwen van alle de banken en zitplaatsen, verplaatst tegen den oostgevel, regt over het orgel, hetwelk rust op vier fraai gemarmerde houten pilaren, boven op prijkende met een uurwerk en ter zijde een fraai, op doek geschilderd, transparant gordijn. Dit orgel is allereerst in 1769 gemaakt door den orgelmaker A. A. Hinsz, en den 12 November van het zelfde jaar ingewijd. In het jaar 1792 is uit de milde gifte van den Heer Daniel Pompejus du Tour, eigenaar van de buitenplaats Wildlust, ten bewijze van zijne bijzondere genegenheid voor deze gemeente nog een rugwerk aan dit orgel gemaakt door den beroemden orgelmaker Lambert van Dam. Bij deze laatste gelegenheid werd mede het orgel ten koste van dezen laatstgemelden Heer ongemeen versierd, blijkende zulks uit de volgende opschriften, met vergulde letters door den aldaar wonende kundigen Schilder Jonas Mattheus Schweyser daaronder geplaatst, en waardoor de gedachtenis van dien edelmoedigen man, als het ware schijnt vereeuwigd te zijn:

Immortales in laudes et Gloriam Divinae ter optimae maximae Majestatis, organum hocce Anno 1769 privatis hujus templi Sumtibus exstructum, Anno 1792 generosissima ac locupletissima cura propriisque muneribus viri nobilissimi et illustrissimi Danielis Pompeji liberi Baronis du Tour insigniter auctum, maxime melioratum, pulchre ornatum solemniter gloriae et laudibus excelsissimi numinis de novo Sacratum est. In gratissimi animi pignus, justamque munificentiae generosi Donatoris laudem, hoc monumentum Posteritati dicavit Carolus Georgius, Comes a Wassenaer, Toparcha in Wassenaer.

(d. i. Tot onsterfelijke eer en roem der grootste en allerbeste Majesteit Gods, is dit orgel, in het jaar 1769, op bijzondere kosten van deze kerk gesticht; in het jaar 1792 door de zoo edelmoedige als milde bezorging, en tevens door de bijzondere giften van den zeer edelen en aanzienlijken Heer Daniel Pompejus, vrije Baron du Tour uitstekend vermeerderd, zeer verbeterd, fraai versierd en plegtig, tot roem en eer van het hoogste Wezen, op nieuw ingewijd. Tot een onderpand van een allerdankbaarst hart en tot billijke lofvermelding der weldadigheid van den edelmoedigen begiftiger, is dit gedenkstuk aan de nakomelingschap toegewijd, door Carel George van Wassenaer, Vrijheer *in Wassenaar*.) Tusschen de Latijnsche letteren is het wapen van Wassenaer kunstig uitgehouwen, met verguld lofwerk en aan beide zijden met vergulde kwasten afhangende.

De grond der kerk, die zeer goed bevloerd is, heeft onderscheidene aanzienlijke graven en grafkelders, wordende er tot heden nog aanwezig gevonden eene doodkist, geheel van steen uitgehouwen, zijnde nog

volkomen gaaf en zonder eenige gebreken, zoo als men er mede nog onderscheidene andere steenen deksels van doodkisten vindt, onder welke men er een aantreft, waarop het volgende opschrift staat uitgehouwen: **Bidt voer Claes Jansz., Baelieu en Schout van Wassenaer, hier begraven anno Dm. MCCCCLXXVI andree,** onder welke letteren het wapen van WASSENAER, met een riem en gesp, hangende aan een dorre tak is geplaatst. Nog vindt men onder deze steenen deksels een, met het volgende opschrift.

Bidt voer Jonfvrou Dirck van der Does, hier begraave anno Dm. MCCCCLXXIII Johis,

en daaronder, op de zelfde wijze als boven gemeld is, de wapens van WASSENAER en van VAN DER DOES. Op het in puin liggende koor, komt men uit de kerk door een binnendeur; in den omtrek, aan de oost- en zuidzijde, vindt men onderscheidene vertrekken, als de secretarie, de consistorie en de voormalige verhoorkamer, benevens eene bewaarplaats voor gevangenen. Nevens het koor staat eene kapel, welke nog ten huidigen dage bekend is onder den naam van de Kapel der Raaphorsten, waarin DE RAAPHORSTEN, die een ridderlijk stamhuis onder WASSENAAR hadden staan, plagten begraven te worden. De toren heeft een fraaije met leijen gedekte spits, en is van eene goede klok en uurwerk voorzien. Aan de buitenzijde zag men vroeger, behalve de uurwijzers, nog boven de middeldeur een zonnewijzer, boven welke men las: *Des menschen dagen zijn als een afgaande schaduwe,* beneden deze woorden: *Praeteritum Tempus numquam revertitur* (d. i. de voorledene tijd keert nimmer weder).

De R. K. schijnen al vroeg na de Reformatie hier eene eigen kerk gehad te hebben, alzoo men aangeteekend vindt, dat reeds met het begin der zeventiende eeuw aldaar als Pastoor gestaan heeft JOHANNES REMIUS; evenwel is zij nu en dan wel eens geheel zonder Pastoor geweest. Het tegenwoordige kerkgebouw, aan den H. WILLIBRORDUS toegewijd, staat even buiten en aan de westzijde des dorps; men gaat derwaarts door eene breede laan, ter wederzijden met hoog opgaande boomen beplant, langs welke men een hard geschulpt voetpad heeft. In het jaar 1724 werd deze kerk gesticht, en op den 11 Junij van dat zelfde jaar, werd daaraan de eerste steen gelegd. In het jaar 1730 werd zij versierd met een marmer altaar, dat op vier bijzonder schoone kolommen rust, die mede uit marmer gehouwen zijn. Het midden van dit altaar bevat een uitmuntend schilderstuk, verbeeldende de *instelling des Avondmaals, door Jesus met zijne Apostelen;* daar boven ziet men het Lam liggende op het boek met zeven sloten, en daar achter de heerlijkheid des Lams, door vergulden stralen, op welke zwevende engeltjes zijn afgebeeld. Ter zijden boven de kapiteelen van ieder der voorste kolommen, ligt een der oudvaders, in Bisschoppelijk gewaad ter neder geknield. Voorts is in deze kerk eene communiebank, van welke de pilasters en paneelen van zuiver mahonijhout zijn gemaakt, en verder, in het jaar 1776, ter wederzijden zeer kunstig door den beroemden Beeldhouwer BERGMAN, met lof en andere werken uitgesneden. Het orgel is mede een schoon stuk, gemaakt door den bekwamen Orgelmaker P. ASSENDELFT, te Leyden.

Er is hier een distributiekantoor van de brievenposterij.

Aan de zuidzijde van het d. ziet men eenen groenen heuvel, de Burgt genaamd, waarop men wil, dat het slot der aloude Heeren VAN WASSENAER zou gestaan hebben.

De kermis valt in den eersten Zaturdag in October; de paardenmarkt welke den 30 Mei inviel, wordt sedert 1797 niet meer gehouden.

Deze heerl., welks vroegere bezitters den grafelijken titel voerden, terwijl hun geslacht een aanzienlijk getal beroemde mannen heeft opgeleverd, wordt thans gezamenlijk met Zuidwijk in eigendom bezeten door Vrouwe Maria Cornelia, Gravin van Wassenaer, echtgenoote van den Heer Jacob Dirk Carel Baron van Heeckeren van Wassenaer, woonachtig op den huize Twickel, onder Ambt-Delden.

Het wapen van Wassenaar bestaat uit een veld van azuur met drie liggende halve manen van zilver.

WASSENAAR (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*.

Van dit h., het voormalige stamhuis der Heeren van Wassenaer, is thans niets meer te vinden, zoodat men zelfs de plaats waar het gestaan heeft slechts bij gissing weet aan te wijzen.

WASSENAAR (HET HUIS-VAN-), voorm. adell. h. te *'s Gravenhage*, in den hoek van den Kneuterdijk en het Lange-Voorhout.

Dit gebouw was gesticht, omtrent het einde van de veertiende of in het begin der vijftiende eeuw door Hendrik van Wassenaer, ondsten zoon van Heer Philips van Wassenaer, Burgraaf van Leyden, Opper-Bevelhebber over de Noordhollanders en Waterlanders in den oorlog dien Hertog Albrecht van Beijeren in 1402 voerde tegen den Heer van Arkel. In later tijd vindt men aangeteekend, dat Andries, bastaard van Wassenaer, dit huis in 1558 bewoond heeft. Deze Keizer Karel V in den oorlog van Cleve volgende, werd door hem Ridder geslagen. Hij was Baljuw van Wassenaar en stierf in het jaar 1597, oud zijnde 80 jaren.

Daarna onthield zich veeltijds in deze huizinge Vrouw Maria van Meluin, echtgenoot van Lamoraal, Graaf van Ligne en Frankenberge, Baanderheer *van Wassenaar*, Ambachtsheer *van Valkenburg*, *Katwijk*, *Oegstgeest*, *Voorschoten* enz., Ridder van het Gulden Vlies, terwijl haar man zich aan de Spaansche zijde had begeven en zich altijd in Spanje onthield, waarom zijne goederen in Holland bij de Staten werden aangeslagen, en dit huis bij resolutie van den 18 Maart 1584 aan den Baljuw van Wassenaar in bewaring gegeven; » wordende hem wegens de Staten gelast het zelve huis waar te nemen, binnen den tijd » van eene maand of zes weken na de insinuatie ten langsten", en voorts den zelfden Baljuw » mede geinsinueert, dat hij hem niet vorder, maar » alleen als concherge op den zelven huize zal mogen houden, alsoo » de Staten van mening waren het zelve huis van wegen het gemeene » Land te doen gebruiken." Daarom werd den 12 September des zelfden jaars » geordonneert, dat uit den Huize van Wassenaar binnen den » Hage, gedistineert tot logys van zijne Genade den Graaf van Hohenlo, » met 'er daet zal vertrekken Bovenberg, zonder dat ook iemand » anders aldaar zal logeren zonder consent van zijne Genade, dan al- » leenlijk de Baljuw van Wassenaar, als concherge, met zijne menage." Na het overlijden van den gemelden Graaf gunden de Staten van Holland de inwoning van dat huis aan zijne weduwe, bij resolutie van den 17 Februarij 1606, inhoudende: » dat de Staten op de advertentie van » het afsterven van den Heer Philips Graaf van Hohenlo enz. Luitenant » Generaal, en het verzoek van wege de doorluchtige Vrouw, Vrouwe » Maria, geboren Princesse van Oranje enz., weduwe van welgemelde » Heer Graaf, verstaan hebben, dat hare Excellentie zal hebben de » habitatie van den Huize van Wassenaar enz."

Het twaalfjarig bestand, tusschen den Koning van Spanje en de Staten der Vereenigde Nederlanden in den jare 1609 getroffen zijnde, gaf den Graaf VAN LIGNE gelegenheid om weder in desen lande te mogen komen. Hij ontdeed zich in dien tusschentijd van alle zijne goederen in Holland gelegen, en verkocht vervolgens, in het jaar 1617, dit voorschreven huis aan den Heer CORNELIS VAN DER MIJLE, Ridder, Heer *van der Mijle, Sint Antonius-polder* enz., voor de somme van 24,000 guld. die het liet herstellen en verbeteren. Het droevig lot, 's Lands Advokaat JOHAN VAN OLDENBARNEVELD, in de jaren 1618 en 1619 te beurt gevallen, trof niet weinig den Heer VAN DER MIJLE, alleen, omdat hij aan den ongelukkigen staatsdienaar, wiens dochter hij getrouwd had, al te na vermaagschapt was, zoodat hij niet lang genot van dezen zijnen nieuwen eigendom konde hebben. Want om de hevigheid van de gemoederen, tegen zijnen schoonvader en diens familie zeer ontsteken, te ontgaan, week hij in het jaar 1619 het land uit. Gedurende zijne afwezigheid kwam de Paltzgraaf FREDERIK V, die zich met slecht gevolg tot Koning van Bohemen had opgeworpen, na dat hij uit dat Rijk was verjaagd en tevens van zijn keurvorstendom berooid, met de Koningin, zijne gemalinne, te 's Gravenhage, en werd, op bevel van de Heeren Staten van Holland, in het gezegde huis gelogeerd, en aldaar op kosten van de Staten drie dagen zeer heerlijk onthaald, ingevolge de resolutie bij de Staten, in April 1621, dienaangaande genomen. Sedert heeft de Koning van Bohemen, gedurende zijn verblijf alhier, en ook nog na zijnen dood de Koningin weduwe eenen geruimen tijd hun hof daarin gehouden. Het huis door ouderdom bouwvallig geworden zijnde, werd in het laatst der zeventiende eeuw ten gronde toe afgebroken en daarop van nieuws een ander aanzienlijk huis gesteld, hetgeen sedert weder in twee huizen is verdeeld geworden, zijnde het eene ettelijke jaren bewoond geweest bij wijlen den Heer Mr. JACOB HOP, Thesaurier-Generaal der Vereenigde Nederlanden, die ook daar op den 17 October 1725 is overleden. In het jaar 1816 is dit huis het eigendom van den Prins van Oranje, onzen tegenwoordigen Koning, geworden, wien het thans tot PALEIS dient.

WASSENAAR (OUD-), landg. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1½ u. N. N. O. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, ½ u. Z. Z. W. van Wassenaar, aan den Schouwweg.

Dit landg. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 96 bund. 55 v. r. 80 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. GUILLAUME GROEN VAN PRINSTERER, woonachtig te 's Gravenhage.

WASSENAAR-EN-ZUIDWIJK, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *'s Gravenhage* (1 k. d., 27 m. k., 2 s. d., 2 afd); palende N. W. aan de Noordzee, N. O. aan de gem. de Beide-Katwijken-en-'t Zand, Z. O. aan Voorschoten, Z. W. aan 's Gravenhage.

Deze gem. bestaat uit de beide voorm. afzonderlijke heerl. Wassenaar en Zuidwijk, beslaat, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 6024 bund. 78 v. ell., waaronder 5991 bund. 68 v. r. 11 v. ell. belastbaar land; telt 354 h., bewoond door 531 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2860 inw., die meest in landbouw en handel in schulpen hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen korenmolen.

In deze gem. liggen ook het Paleis in het Bosch, bij 's Gravenhage en het buitenverblijf van Z. K. H. Prins FREDERIK DER NEDERLANDEN, het Huis de Pauw genaamd, en bovendien 25 buitenplaatsen en 38 boerderijen.

De Herv., die er 620 in getal zijn, maken de gem. van Wassenaar uit. — De R. K., van welke men er ruim 2200 telt, maken de par. van Wassenaar uit. — De 11 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *'s Gravenhage*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, beide te Wassenaar.

Deze gem. is eene heerl., welke in eigendom bezeten wordt door Vrouwe Maria Cornelia, Gravinne van Wassenaar, echtgenoote van den Heer Jacob Dirk Carel, Baron van Heeckeren van Twickel, woonachtig op den huize Twickel, onder Ambt-Delden.

Het wapen dezer gem. bestaat in een gevierendeeld schild, het eerste en vierde van azuur, met drie liggende halve manen van zilver; het tweede en derde van keel, met eene fasce van goud.

WASSENAARSCHE-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge* en daarin gedeeltelijk gem. *Ter-Aar*, gedeeltelijk gem. *Rijnsaterwoude*; palende N. aan de grenzen van Noord-Holland, O. aan den Noordeindsche-polder, Z. aan de Leydsche-vaart, W. aan den Rijnsaterwoder-polder en den Heilige-Geest-polder.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van ruim 1000 bund. Het land ligt 5,58 ell. onder A. P. Hij wordt door twee watermolens, op de Leydsche-vaart van het overtollige water ontlast.

WASSERBACH, alleenst. h. in de heerl. *Clairfontaine*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en ½ u. Z. van *Osperen*, gem. *Beckerich*.

WASSERBILLIG, d. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 7 u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en 1½ u. N. O. van *Grevenmacher*, gem. en ½ u. N. O. van *Mertert*, 2½ u. Z. W. van Trier, op de grenzen van Pruissen en aan de vereeniging van de Sure met de Moezel. Men telt er in de kom van het d. 69 h. en ongeveer 490 inw.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken, met die van den daaronder behoorende molen Wolfsmühl of Fogelsmühle, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Grevenmacher*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is men in 1792 begonnen op kosten van den Maximinschen Abt Willibrord Wittemann te bouwen. Doch bij het binnenrukken der Franschen in Augustus 1794 stonden nog alleen de muren, zoodat het dak en de inwendige betimmering eerst veel later gereed kwamen.

Het d. is met den Pruissischen oever door eene fraaije steenen brug verbonden, die op 5 togen rust, maar wel wat smal, is voor een' zoo druk bezochten weg.

Wasserbillig, is allerwaarschijnlijkst het Bilacus van de kaart van Peutinger.

In eene oorkonde van Keizer Otto III, van het jaar 1000 werd dit d. Billiche genaamd. In een document van het jaar 1047 luidt het: illa scilicet de Villa, quae Bilacus dicitur. (d. i. zij, namelijk de stad, welke Bilacus genoemd wordt.) Waarschijnlijk ontleende de plaats dien naam welke in het Latijn zooveel als aan twee wateren gelegen beteekent, van de zamenstrooming der beide genoemde vloeden. De abdij St. Maximin had hier en in den omtrek sedert de zevende eeuw vele grondeigendommen en menigerlei regten, meerendeels geschenken van Koning Pepijn.

In de lente van 1723 werd Wasserbillig door eenen brand vreesselijk verwoest; maar deze gebeurtenis was nogthans zoo schrikkelijk niet als

van den 11 Julij 1842, toen, omstreeks het middaguur, bij de heerschende ongemeene droogte, het vuur uitbarstte, en zoo ontzettend om zich woedde, dat des avonds nog alleen de kerk, het schoolhuis en vier of vijf huizen, die eenigzins afgezonderd stonden, gespaard bleven. De omstandigheden der meeste ingezetenen was allerbeklagenswaardigst: zonder dak, zonder voedsel en zonder kleeding zwierven zij troosteloos rond. Z. M. de Koning der Nederlanden kwam, in gezelschap van Prins ALEXANDER, op hunne reis van Luxemburg deze plaats vol jammers voorbij, en schonken de ongelukkigen geld en troost. Ook brave landgenooten en edele Trierenaars hebben die armen hulpe geboden.

WASSERBILLIG, voorm. kast. in het grooth. *Luxemburg*, arr. en 7 u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en 1½ u. N. O. van *Grevenmacher*, gem. en ½ u. N. O. van *Mertert*, te *Wasserbillig*.

Het werd in vorige eeuwen bezeten door de Heeren VAN GYMNICH, die het aanmerkelijk hadden doen versterken en daarmede, naar het toenmalige gebruik, de Trierenaars, geweldig kwelden. Daarom werd het slot in 1424 door den Trierschen Aartsbisschop OTTO VAN ZIEGENHAYN belegerd, veroverd en ten gronde geslecht

WASSERGEEST, hofstede in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. N. O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Noordwijk*, gem. en ½ u. Z. W. van *Lisse*, aan den straatweg van Haarlem naar 's Gravenhage.

Deze hofstede beslaat eene oppervlakte van 180 bund,, en wordt in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer DANIEL POMPEUS JOHANNES VAN DER STAAL VAN PIERSHIL.

WASSEWIJK, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet *Opsterland*, arr. en 5½ u. O. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. O. ten N. van *Beetstersweag*, ¾ u. O. van *Sygersvolde*, waartoe het behoort, aan de wijk of turfvaart van dien naam.

WASSI of DE IJZER-EILANDJES, drie eilandjes in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Noordoostkust van het eil. *Celebes*, tot de *Bangka-eilanden* behoorende, N. O. van Talisse.

WASSIA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, onder den Radja van Schomiit staande.

WASSIELT, plaats in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, in het noordoostelijke gedeelte, aan de Baai-van-Sjau.

WASSIER of WASSIR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroe-eilanden* behoorende, waarvan het het noordwestelijkste is.

Het is geheel met kreupelhout bewassen en aan de zuidzijde onbewoond. Rondom het eiland steken koraalriffen in zee af, zoo dat men den wal niet te na moet aanloopen.

WASSINKBRINK, geh. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Doetinchem*, gem. en ½ u. Z. ten W. van *Zelhem*. — Het maakt een gedeelte van de buurs. *Veenink-en-Wassinkbrink* uit.

WASSINK-EN-VEENINKBRINK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie VEENINK-EN-WASSINKBRINK.

WASSOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*, in het Zuidelijke gedeelte van dat eil. of *Boewang-Besi*, 1 mijl O. van Oma, aan Zee. Het staat onder eene Patih.

WASTEN, batterij in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Banda-Neira*, op den Noordwesthoek van dat eiland.

WASTEN (HOEK-), kaap in *Oost-Indië*, in de zee van *Banda*, de Noordwesthoek van het eil. *Banda-Neira* vormende.

WASTERVELDE, plaats, vermeld in het jaar 828, als waarvan de goederen door zekeren GERWARD DE HOOGE, aan de St. Maartenskerk te Utrecht geschonken werden. Men houdt daarvoor het d. VARSSEVELD, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie VARSSEVELD.

WATA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Holwerd*, ¾ u. N. W. van *Hallum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 53 v. r. 40 v. ell., worden in eigendom bezeten door Vrouwe J. H. R. VAN BOELENS, echtgenoot van den Heer JR. F. J. J. VAN EYSINGA, woonachtig te Leeuwarden.

WATAS of WATTAS, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*, Z. van den berg *Sirmei*.

Het bestaat meest uit zwaar gebergte, in welks midden het d. *Derma*, bij de oorsprong van de Lassari ligt.

WATASKALI TOEHOE, naam, welken de Javanen geven aan het noordelijke zeestrand van het *Sundasche* eil. *Java*, van *Cheribon* af tot *Samarang* toe.

WATCHER, Engelsche naam van het eil. WACHTER, in *Oost-Indië*, in de zee van *Java*. Zie WACHTER.

WATER (HET), naam van den voornaamsten arm der riv. *den Amstel*, binnen de stad *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*, van de Beurs af tot aan hare uitwatering in het IJ.

WATER (HET GROOTE), een schilderachtig gevormde groote plas op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. en 1 u. N. O. van *Ermelo*, in het *Leuvenommerbosch*, werwaarts vele vreemdelingen en inwoners van Harderwijk zich des zomers begeven, om het natuurschoon te bewonderen en vervolgens den dag in de nabij gelegen herberg de Zwarte Boer, te Leuvenom door te brengen.

WATER (HET KOUDE-), kleine riv., prov. *Overijssel*. Zie AA of AE.

WATER (OVER-HET-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie OVER-HET-WATER.

WATERBERG (DE), landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en ¾ u. N. van *Arnhem*.

Dit landg. werd vóór weinige jaren door den toenmaligen eigenaar, den Heer ARNOLD ANTHONIE GAYMANS, tot eene fraaije buitenplaats aangelegd, die zich daarin op eene aangename wijze vond aangemoedigd door waterwellen, welke er ontdekt werden, en eenen bevalligen aanleg, door beekjes en kleine vijvers doorsneden, hebben doen ontstaan, waardoor toen meer dan 100 morgen (90 bund.) heidegrond in bouwland, bosch en wandeldreven zijn herschapen. De meer dan 150 morgen (135 bund.) groote heide, welke nog tot dit landgoed behoort, scheen, in vervolg van tijd, op de uitbreiding van dezen aanleg gegronde hoop te geven, eenen aanleg, die, in treffende vergezigten, de meesten van dezen omtrek zoude kunnen overtreffen. Later evenwel ging dit landgoed over in handen van den Heer Baron van HEECKEREN VAN ENGHUIZEN, die het bij zijn landgoed *Sonsbeek* aantrok, het schoone heerenhuis deed sloopen, en al de daaromliggende heide tot bosschen aanleggen.

WATERDAAL, landg. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en 10 min. Z. van *Amersfoort*, aan den Arnhemsche-straatweg.

Dit landgoed bestaat, behalve de heerenhuizing, in boerenwoning, schuren en verdere getimmerten, zeer grooten, wel aangelegden tuin, aanzienlijke kweekerijen van eiken- en beukenheesters, uitgestrekte sparren en zware eikenbosschen, waarin wandelpaden, grachten, lanen en bouwlanden, beslaat eene oppervlakte van 27 bund. 92 v. r. 74 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. SIMON VAN WALCHEREN, woonachtig te Amersfoort.

WATERDEL, duinvallei in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *'s Gravenhage*, O. van *Scheveningen*, nabij den Scheveningsche-weg.

Deze vallei is voor een klein gedeelte bebouwd, en ligt vrij hoog, doch heeft niet te min van het water nog al overlast, er bestaat geen rijslag, zoodat alle uitvoer van producten en alle toevoer van mest door menschen handen geschiedt.

WATERDIJK, voorm. heerl. en gem., gedeeltelijk in *Staats-Vlaanderen*, in *Bouchauter-Ambacht*, prov. *Zeeland*, distr. *Hulst*, gem. *Philippine*, gedeeltelijk in *Belgie*; palende N. en N. O. aan den Braakman, O. aan Philippine en Bouchaute, Z. aan Bouchaute en Bassevelde, W. aan Watervliet. Zij bevatte in *Zeeland* den Philippine-polder en den Izabelle-polder, alsmede dat deel van den Clara-polder, dat thans tot het distr. *Hulst* behoort; in *België* een groot deel van den Lauwereine-polder, van den St. Jorispolder en van den Hellepolder.

De inw., die allen R. K. zijn, parochiëren te *Philippine*. — Men heeft er geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Philippine*.

In oude tijden was de uitgestrektheid grooter; maar reeds in 1377 vloeide een groot gedeelte en in de vijftiende en zestiende eeuw is nog veel door den Braakman verzwolgen.

In de heerlijkheid heeft ook een dorp bestaan, dat in de eerste doorbraak door de zee verzwolgen werd. Het moet gelegen hebben, waar zeer onlangs de Angeline-polder bedijkt is. Het had misschien als kerk en parochie eenen anderen naam, waaruit te verklaren zoude zijn, dat WATERDIJK niet onder de opgave van verdronken plaatsen of op oude kaarten voorkomt.

Na de vernietiging der heerlijke regten, bij den aanval der Franschen in 1794, bleef de heerl. als gem. bestaan, en is eerst vernietigd bij de organisatie van het koningrijk der Nederlanden in 1815, toen het Zeeuwsch gedeelte aan *Philippine* en het Vlaamsch gedeelte aan *Bouchaute* is gekomen. De papieren rakende de heerl. en gem. zijn toen naar de provinciale griffie te Gent overgebragt.

Er bestaat nog een geh., dat dien naam voert aan de oostzijde van den Lauwereine-polder, in België, nabij de grenzen; de daar zijnde herberg, thans genaamd de Maegdenberg, pleeg voor wethuis of gemeentehuis te dienen.

De laatste Leenheer der heerl. is geweest de Graaf DELLAFAILLE, te Gent.

WATER-EILAND (HET), kl. eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sundasche-Archipel* behoorende. Zie HOORN.

WATEREN, geh. in *Dieverderdingspil*, arr. en 4½ u. Z. W. van *Assen*, kant. en 5 u. N. ten O. van *Meppel*, gem. en 1½ u. N. ten W. van *Dieveren*; met 6 h. en 130 inw., die kerkelijk tot *Vledder*

behooren. — Men verdeelt dit gehucht in twee buurtjes, Groot-Wateren en Klein-Wateren genoemd.

Er is eene landbouwkundige school der Maatschappij van Weldadigheid gevestigd, welke ruim 70 leerlingen telt, die niet alleen het uitmuntendst theoretisch onderwijs ontvangen, maar die ook dadelijk praktijk bij theorie leeren voegen, daar ieder kweekeling een stuk heidegrond van 5 of 6 Nederlandsche roeden bekomt, hetwelk hij in zijne uren van uitspanning naar zijnen eigen zin ontginnen, bemesten, bebouwen en bezaaijen kan. De daarop geteelde vruchten komen te zijnen voordeele, doch hij moet zelf voor de noodige meststoffen zorgen.

WATEREN (GROOT-), buurtje in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 4½ u. Z. W. van *Assen*, kant. en 2½ u. N. ten O. van *Meppel*, gem. en 1½ u. N. ten W. van *Dieveren*, het oostelijk gedeelte van het geh. *Wateren* uitmakende, ¼ u. Z. O. van Klein-Wateren; met 4 h. en ongeveer 40 inw.

WATEREN (KLEIN-), buurtje in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 4½ u. Z. W. van *Assen*, kant. en 5 u. N. ten O. van *Meppel*, gem. en 1½ u. N. ten W. van *Dieveren*, ¼ u. N. W. van Groot-Wateren, op de uiterste grenzen tegen de prov. Friesland; met 2 h. en ruim 90 inw. — In dit buurtje is de hierboven, op het art. Wateren, vermelde school gevestigd.

WATERFORT (HET), fort in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Neira*. Zie Nassau.

WATERGANG, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. van *Purmerende*, gem. *Landsmeer-en-Watergang*, ¼ u. O. van Landsmeer, op 5 min. afstands paralel van het Groot-Noordhollandsche kanaal.

Men telt er 50 h. en 280 inw., die meest hun bestaan vinden in de boerderij en het verkoopen van melk te Amsterdam.

De Herv., die er 230 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Edam*, ring van *Purmerende*, behoort. De eerste, die in deze gem., nadat het kerkelijk van Landsmeer werd gescheiden, waarbij het in 1627 gevoegd was, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Simon 't Rijzer, die in het jaar 1656 herwaarts kwam en in het jaar 1691 vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk, welke omtrent het jaar 1627 gebouwd is, is een vrij net gebouw, met eenen spitsen toren, welke in 1832 geheel vernieuwd is, doch zonder orgel.

De 40 R. K. parochieren te *Monnickendam*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 35 leerlingen bezocht.

WATERGAT (HET) of de Breesaper-beek, duinsloot in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Velsen*, welke de Breesaap (zie dat woord) geheel omringt, het water uit de omliggende duingronden ontvangt, in eene noordwestelijke rigting in de Noordzee uitloost en door sommigen gehouden wordt voor eene oude uitloozing van den Rijn.

WATERGOOR, hofstede op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 9½ u. N. W. van *Arnhem*, kant., gem. en ½ u. N. van *Nijkerk*, aan de Vaart.

Deze hofstede, bestaande uit heerenhuis en verdere getimmerten, tuinen, lanen, grachten, houtwal, bosch- en uitmuntende hooi- en weilanden, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 13 bund. 85 v. r. 70 v. ell., doch wordt thans in perceelen bij onderscheidenen bezeten.

WATERGRAAFSMEER (HET) of Diemermeer, gem. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Amsterdam* (10 k. d., 3 m. k., 11 s. d.); palende N. aan de gem. Nieuwer-Amstel en voor een klein gedeelte aan Diemen-en-Diemerdam, O. en Z. O. aan Diemen-en-Diemerdam, Z. en Z. W. aan Ouder-Amstel, W. aan den Amstel, N. W. aan Nieuwer-Amstel.

Het was vroeger een meer, dat den naam van Diemermeer ontleende van het nabij gelegen d. Diemen; doch de oorsprong van de benaming van Watergraafsmeer of Watergrafts-meer is onzeker, tenzij men bewijzen kon, dat het water van dit meer eerst bestaan heeft in eene watergracht, die door de overstroomingen tot een geheel meer is aangegroeid. Zeker is het, dat het uitgestrektheid en diepte genoeg gehad heeft, om met oorlogsfregatten te kunnen bevaren worden. Omtrent het jaar 1508, in den Gelderschen oorlog, die Hertog Karel tegen de Hollanders voerde, na den dood van Filips van Oostenrijk, verweerden zich die van Amsterdam uit eene schans bij IJpesloot. Deze schans werd gedekt door onderscheidene schepen op het IJ en op het Diemer-meer, waardoor de Gelderschen genoodzaakt werden af te wijken. Een dergelijk middel van galeijen op het meer, met onderstand van schepen op het IJ, verdreef ook, in 1572, het volk van Sonoy, hetwelk den Diemerdijk bemagtigd had, om Haarlem te verligten, en Amsterdam, hetwelk toen de Spaansche zijde hield, te benaauwen; doch deze benden werden zelve benaauwd, en een wakkere tegenstand kon haar niet bevrijden van den hongersnood, door het missen van allen toevoer, waarom zij de opgeworpene schans bij IJpesloot moesten verlaten.

Oudtijds voor de bedijking, behoorde de eigendom van het Diemermeer aan Burgemeesteren van Amsterdam, die in het jaar 1624, met kennis en goedvinden van den Raad der stad, besloten dit meer te bedijken, en tot land te maken, waartoe zij in den zelfden jare octrooi van de Staten van Holland en West-Friesland verkregen, met vele vrijdommen, die gemeenlijk bij dergelijke ondernemingen werden vergund. Dit octrooi werd, in het jaar 1626, uitgebreid, door de vergunning, om de landen, kaden, wegen, als anderzins, hetwelk tot de bedijking noodig was; van de eigenaars te mogen overnemen. Volgens deze octrooijen werd het werk der bedijking en droogmaking tot stand gebragt en het meer was droog in het jaar 1629, wanneer de eerste Regenten tot het bestuur van het heemregt en de polderzaken, werden aangesteld. Burgemeesteren van Amsterdam verkochten ook te dier tijd de landen in het meer, die naderhand, op den 31 Julij des jaars 1631, gekaveld werden en bij kavelingen van 10 morgen (8 bund. 50 v. r.) aan de koopers toebedeeld en ten opzigte van die landen, welke langs den ringdijk liggen, met een toegift van omtrent een morgen (85 v. r.) voor het oude land aan den vorigen zoom van het meer.

Na de eerste droogmaking, brak deze bedijking, in den voornacht tusschen den 5 en 6 Maart 1651 door. Het water liep, omtrent den molen aan het Nieuwe-Diep, over den ringdijk van het meer, en veroorzaakte aldus eene doorbraak, met een gat, ter lengte van omtrent 25 roeden (ruim 94 ell.) en eene diepte van 27 tot 30 voeten (8 tot 9 ell.), beneden het gemeene winterwater. Het water stond 16 voeten (5 ell.) hoog in het meer, en meest alles werd door de overstrooming vernield. Den ingelanden ontzonk echter den moed niet om de schade van den dijk te herstellen, het meer weder uit te malen, hunne

gebouwen en beplantingen weder op te rigten en in stand te brengen; nadat het octrooi van hunne vrijdommen voor tien jaren verlengd was. Het veroveren van Naarden door de Franschen, in het jaar 1672, bragt het meer weder in ongelegenheid, dewijl de veiligheid der stad, Amsterdam vorderde den dijk door te steken; maar zoo ras de vijand was afgetrokken, werd alles weder in zijnen vorigen luister gebragt. In het jaar 1702 veroorzaakte eene nieuwe doorbraak aan den Diemer- of Muiderzeedijk weder bekommering voor eene overstrooming; maar de ringdijk van het meer werd met groote moeite behouden.

De ringdijk van het Diemermeer heeft een omtrek van 2500 roeden (8500 ell.) en is rondom, behalve aan den Amstel en het Nieuwe-Diep, omvangen van eene bekwame ringsloot, die van den spoorweg bij den omval tot de Hardveldscher-brug de groote vaart over Weesp, en tevens de trekvaart naar 't Gooi en de stille Vecht uitmaakt, waarvan de visscherij behoort aan de stad Amsterdam; doch Burgemeesteren zijn gewoon dit regt aan Dijkgraaf en Heemraden, ten behoeve van het meer, in pacht te laten, die dit vischwater in onderscheidene perceelen wederom verhuren. Bij het kavelen der landen in het meer werden 750 morgen (609 bund. 64 v. r. 50 ell.) lands uitgegeven, waarvan echter maar 662 morgen 301½ roeden (538 bund. 50 v. r. 44 v. ell.) in de omslagen en gemeene lasten golden. Burgemeesteren behielden alleen 30 morgen (24 bund. 31 v. r. 50 v. ell.) ten behoeve van de stad Amsterdam, en uit dien hoofde het regt om als Hoofd-Ingelanden zitting te hebben, tot het hooren van de jaarlijksche rekeningen en te helpen beraadslagen en besluiten over zaken, die het heemraadschap betreffen.

De landen van het meer liggen ter diepte van 14 voeten (3,77 ell.) beneden het buitenwater, zoo dat het overtollige polderwater ter hoogte van 15 voeten (4,24 ell.) moet worden opgemalen. Hiertoe waren, tot in het jaar 1743, vier watermolens in gebruik, die elkander het water toemaalden. Te dier tijd gaf Anthonie de Jong, Koopman te Amsterdam, aan Dijkgraaf en Heemraden van het Diemer-meer aan de hand, om dit opmalen te doen met twee molens, mits de schepraderen daaruit te ligten en, in de plaats daarvan, zijne nieuw uitgevondene en geoctrooijeerde waterschijven daarin te plaatsen; waarvan hij aanbood, ten zijnen koste, eene proef te nemen. Dit werd toegestaan en nadat men, den geheelen winter door, deze proef had in het werk gesteld en wel bevonden, besloten Dijkgraaf en Heemraden, een beding met gemelden uitvinder en zijnen medestander Huibert Ketelaar te maken, om het meer met twee schijfmolens te bemalen en droog te houden, waartoe hij, in September 1744, moest gereed zijn. Dit heeft sedert boven verwachting voldaan, zoo als blijkt uit twee getuigschriften, van den 13 Mei 1745 en van den 25 Mei 1747. Beide deze molens, op eenen behoorlijken afstand staande, doen niet alleen het werk van de vorige vier molens, waarvan er twee sedert zijn weggeruimd, maar geraken met den minsten wind aan den gang en slaan het water, met veel gemak, uit in den gemeenen boezem van Amstelland. Zij blijven zelfs in den strengsten vorst doormalen, en zijn in staat, om vroegtijdig het meer van het overtollige water te ontlasten.

De grond van het Watergraafsmeer bestaat in schoone weilanden en in het westelijkste gedeelte uit warmoesland, zeer geschikt tot het aankweeken van uitmuntende groenten, die dagelijks in overvloed te Amsterdam verkocht wordt, waartoe aan de groenluiden van het

DIEMER-MEER, gezamenlijk met die van het Bijlmermeer, eene bijzondere markt op de Prinsengracht verleend is, behalve dat zij hun regt behouden hebben, om tweemaal in de week op het plein van de Oude kerk, en eens op de Joden groenmarkt, te mogen markten.

De aanleg dezer bedijking is zeer regelmatig, met twee breede gemeene wegen, die het meer in vier deelen doorsnijden. De voornaamste is de Middelweg, langs welken aan het begin onderscheidene lantarens tot gerief der ingezetenen en reizigers geplaatst zijn. Deze weg loopt van de Outewalerbrug naar de Hardveldscher-brug, is met keijen bestraat en maakt een gedeelte uit van den grooten weg der eerste klasse. Op de Outewaler-brug staat een tolhek, aan hetwelk de gabellen voor rijtuigen en beesten gevorderd worden, die in der tijd door de Staten van Holland en Westfriesland aan die van het DIEMER- of WATERGRAAFS-MEER zijn verleend. Hij is zeer levendig door den doortogt van rijtuigen van en naar Weesp, Muiden, Naarden, Abcoude en het Sticht van Utrecht. Het Zandpad van den Amstel tot de Hardveldscher-brug is met klinkers bestraat. De Kruisweg, die den Middelweg omtrent het midden doorsnijdt, begint aan het zandpad, over den Grooten-Duivendrechtsche-polder en eindigt aan het Nieuwe-Diep. Beide deze wegen zijn, ten grooten deele, met opgaande ijpen en populieren beplant, die een deftig sieraad geven door de netheid, waarmede zij worden onderhouden.

Behalve deze weg had men er vroeger nog onderscheidene lanen; De Schagerlaan is een der aanzienlijkste geweest. Zij strekte voor eene aangename wandeling onder het lommer der net geschoren ijpenboomen, ter wederzijde van den weg, tot verlustiging der wandelaren. De andere der voornaamste lanen, die er gevonden werden, waren: de Paauwenlaan, de Groene- of Burghorstlaan en de Klooster- of Schulplaan, die geen doortogt hadden, doch deze zijn gesloopt of vervallen; terwijl een door den spoorweg van Amsterdam op Utrecht is ingenomen, die even ten N. O. van de Schulpbrug in het Watergraafsmeer komt en dit in eene zuidelijke rigting doorsnijdt, en onder welken aan den noordwestelijken ringdijk een tunnel is. De Schagerlaan had ook gemeenschap met eene Maliebaan, die naar den Middelweg liep, terwijl de Schagerlaan op den Kruisweg uitliep. Het overschot der Maliebaan is nu voor het publiek gesloten; terwijl het Maliehuis, dat aan zijn zuidelijk einde stond, reeds vóór jaren is gesloopt. Alle deze lanen en wegen pronkten met aangename tuinen en deftige lusthoven, waarvan vele der landhuizen malkander in pracht trotseerden. Van allen zijn, behalve drie kleine plaatsjes en eenige weinige onaanzienlijke tuinen, alleen nog over: Rozenburg, eene bloeijende herberg; Frankendaal, eene herberg, zijnde het westelijk deel der plaats, die vroeger ruim 8 minuten breed was, gesloopt; Zomerlust, aan den Kruisweg; Voorland, in de laatste jaren gesloopt, is hier en daar nog te herkennen, zijnde het huis in eene boerderij veranderd; zoo mede de beide stukken van Eindmeer, waarvan echter ook reeds het huis en de zoogenaamde turksche tent, op de overplaats, zijn gevallen.

Tot grooter gemak van den toegang naar het DIEMER-MEER, besloten Burgemeesters van Amsterdam, in het jaar 1631, langs de oostzijde van den Amstel eenen wandelweg aan te leggen, van de stadswallen af tot aan het meer toe. Deze werd, benevens den Ringdijk ten Zuiden van het meer, in het jaar 1637 bestemd tot een gedeelte van het trek- en voetpad naar Weesp, en in het jaar 1640 zijn deze paden verbreed tot een

gedeelte van den rijweg naar de steden Muiden en Naarden, alles volgens octrooi van de Staten van Holland en West-Friesland aan de stad Amsterdam in de gemelde jaren verleend. Voor weinige jaren is deze weg mede bestraat geworden.

In het octrooi door de Staten van Holland en West-Friesland, in het jaar 1624 verleend, tot bedijking van dit meer, werd, ten aanzien van het heemregt, vergund, dat de landen in het meer zouden geregeerd worden door de Hoofd-Ingelanden en eenen Dijkgraaf, op hunne voordragt te kiezen door de Staten of de Rekenkamer der Graaflijkheids domeinen, mitsgaders door Heemraden, Penningmeester en andere bedienden, die door Hoofd-Ingelanden zouden verkoren worden.

Naderhand verkregen Hoofd-Ingelanden, in den jare 1629, dat alle overdragten en geregtelijke verbindtenissen van vaste goederen in het Diemermeer zouden geschieden voor Dijkgraaf en Heemraden. Middelerwijl bleef de hooge en civile jurisdictie, aan de geregten van *Nieuwer-Amstel*, *Diemen* en *Onder-Amstel*, onder welke de landen van het meer, van ouds, gelegen waren; doch waarvan de grondscheidingen bezwaarlijk konden worden bepaald en waarover derhalve somtijds geschil viel, hetwelk groote ongelegenheden veroorzaakte. Hierom werd bij die van de rekeningen der Graaflijkheid van Holland, in het jaar 1640, goedgevonden, aan Heemraden te vergunnen de criminele en civile jurisdictiën te oefenen met den Baljuw van Amstelland; en dat de Dijkgraaf, na het overlijden van den gemelden Baljuw, toen in leven, te gelijk zoude zijn Baljuw van het Diemer-meer, hetwelk Burgemeesteren van Amsterdam, als Ambachtsheeren van Nieuwer-Amstel insgelijks toestonden, ten aanzien van de civile en dagelijksche jurisdictie, voor zoo ver aanging de gronden onder hun regtsgebied van Nieuwer-Amstel en het meer gelegen. Van dien tijd af zijn de Heemraden ook Schepenen geweest. Na het overlijden van den Baljuw van Amstelland, Pieter Boudewijnsz., in den jare 1651, werd de Dijkgraaf, Jacob Jacobsz. Rock, als eerste Baljuw van het Diemermeer erkend en in de maand Augustus in zijne bediening gesteld. Volgens deze vergunningen bestond derhalve de regering in twee Hoofd-Ingelanden, verbeeldende Burgemeesteren der stad Amsterdam, den Dijkgraaf, vijf Schepenen of Heemraden, benevens eenen Secretaris en eenen Penningmeester.

De gem. Watergraafsmeer bevat geen dorp, maar alleen eene buurt, over het regthuis, en eenige verspreid staande huizen, buitenplaatsen en boerderijen, waaronder twee nieuwe; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 587 bund. 14 v. r. 50 v. ell., waaronder 578 bund. 56 v. r. 67 v. ell. belastbaar land; telt 114 h., bewoond door 141 huisgez., uitmakende eene bevolking van 650 inw., van welke de meeste hun bestaan vinden in landbouw, terwijl ook velen zich toeleggen op het aankweeken van groenten, die zij te Amsterdam ter markt brengen.

De Herv., die er 470 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Diemen-en-Watergraafsmeer*. — De Evang. Luth., van welke er wonen, behooren tot de gem. van *Amsterdam*. — De R. K., die men er 180 aantreft, parochiëren te *Diemerbrug*.

In deze gem. staan geene andere openbare gebouwen dan alleen het Gemeentehuis, aan den hoek van den Ringdijk, bij het Tolhuis en den Middenweg. Het is een allezins aanzienlijk gebouw, in het jaar 1777 geheel nieuw en vierkant van gebakken steenen opgehaald; rondom heeft het schuiframen en van voren een bordes op kolommen rustende; het prijkt ook met een torentje, voorzien van eene

slaande klok; in de kap van het gebouw is een uurwerk, met eene wijzerplaat in het frontespies geplaatst. Voor het gebouw staan twee fraaije lantaarnen, op steenen pilaren; het is tevens eene herberg.

Onder de wereldlijke gebouwen kan ook betrokken worden het Tolhek, op de Outewaler-brug geplaatst. Het staat tusschen twee fraaije hardsteenen pilaren; boven aan, aan de voor- en achterzijde, zijn daarin geplaatst marmeren steenen, waarop het wapen van Holland, dat van Amsterdam, dat van WATERGRAAFS-MEER, en op het vierde leest men: ANNO 1792, in welk jaar dit tolhek aldus fraai vernieuwd is.

Men heeft in deze gemeente ééne school, aan den Noordwestelijken ringdijk.

De beroemde Wiskundige en zoetvloeijende Nederlandsche Dichter PIETER NIEUWLAND werd in deze gem. den 5 November 1764 geboren. Hij overleed als Hoogleeraar in de Wiskunde te Leyden, den 24 Julij 1794.

Het wapen van WATERGRAAFSMEER is een zwaan in waterriet; op het lijf der zwaan is een gewoon wapenschild, waarin de letters W. G. M. (Watergraafsmeer).

WATERHOEK, oostelijk gedeelte van den pold. *Beweste-Eede-Benoorden*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Heille*; palende N. aan de stad Sluis, O. aan de Aardenburgsche-vaart, Z. aan St. Pietersdijk, W. aan den Lapschuursche-Gat-polder, heeft ruim 200 bund. schotbaar land; telt 7 h., waaronder 5 hofsteden, wegens het opslikken van de Oostsluis is in 1848 een duiker onder de Aardenburgsche-vaart gelegd, die het water van het overig gedeelte van Bewester-Eede benoorden in dit gedeelte voert, terwijl de uitloozing geschiedt door het Lapschuursche-gat en de polders der gemeenten St. Anna, naar de sluis van het Hazegras (België) in het Zwin.

WATERHOEK, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 6½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2 u. N. van *Goor*, gem. en ½ u. N. O. van *Rijssen*; men 74 h. en ongeveer 40 inw.

WATERHUIZEN (DE), geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 1½ u. O. Z. O. van *Groningen*, kant., gem. en ½ u. W. N. W. van *Hoogezand*, 10 min. Z. W. van *Westerbroek*, waartoe het behoort, aan den linkeroever van het Winschoterdiep.

Dit geh. bestaat uit drie huizen en twee scheepstimmerwerven. De WATERHUIZEN dragen hunnen naam, omdat zij aan het Diep staan en in den herfst en wintertijd zoodanig van het water omgeven zijn, dat derwaarts geen toegang mogelijk is, dan door middel van een schuitje, waarmede de bewoners worden over het Diep gebragt, als wanneer zij zich op het trekpad tusschen Groningen en Winschoten bevinden. De huizen staan daarom op een vrij hoog erf, dat, in den gemelden tijd, een volkomen eiland uitmaakt.

WATERING (DE) of DE WATERINGSCHE-VAART, vaart in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, welke aan de Lange-watering, te Kwintsheul, een begin nemende, in eene noordoostelijke rigting, door het d. Wateringen vloeit en in de *Korte-watering* uitloopt.

WATERING (DE), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat tusschen West-Knollendam en Wormerveer uit de *Achter-Zaan* voortkomt, zuidwaarts naar de Swetsloot loopt en vervolgens den naam van MIDDELWETERING aanneemt.

WATERING (DE), gegraven vaart onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*. Zie BEETSKOOPWATERING.

WATERING (DE GROOTE-), beek op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie WETERING (DE GROOTE-) (1).

WATERING (DE HOLLE-), vaart in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, welke een begin neemt aan de *Lange-wetering*, te *Kwintsheul*, en, met eene west-noordwestelijke rigting, omtrent ter halver lengte in de Gantel en aan Haasjeheul in de *Wennekenssloot* uitloopt.

WATERING (DE KORTE-), vaart in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Wateringen*.

Zij neemt een begin uit de *Zwet* en loopt met eene west-noord-westelijke rigting, tusschen den Hoek-polder en den Nieuw-Wateringveldsche-polder en Wippolder door, tot in de *Strijpe-watering*.

WATERING (DE LANGE-), vaart in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Wateringen*, welke een begin neemt uit de *Zwet* en, in eene west-noordwestelijke rigting, tusschen den Oud-Wateringveldsche-polder en den Oude-Broek-polder door, naar Kwintsheul, in de *Wateringsche-vaart* en *Holle-watering* uitloopt.

WATERING (DE MIDDEL-), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat uit de *Watering* voortkomt en met eene zuidelijke rigting door de gem. *Wormerveer* en *Zaandijk-en-Oostzaan* doorloopt en onder *Koog-aan-de-Zaan*, in de *Waalsloot* valt.

WATERING (DE NIEUWE-), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat onder *Koog-aan-de-Zaan* zijnen oorsprong neemt en in eene zuidelijke rigting door die gem. en Zaandam loopt.

WATERING (DE ZUIDER-), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in de gem. *Zaandam*, dat met eene zuidoostelijke rigting tegen den Hoogendijk te niet loopt.

WATERINGEN, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk* (3 k. d., 23 m. k., 9 s. d.); palende N. O. aan de gem. Rijswijk, Z. O. aan Hof-van-Delft en Groeneveld, Z. W. aan Naaldwijk, N. W. aan Monster en Loosduinen.

Deze gem. bestaat uit den Oud-Wateringveldsche-polder, den Nieuw-Wateringveldsche-polder, den Wip-polder en een gedeelte van den Oude-Broek-polder; bevat het d. Wateringen en de zuidzijde van het geh. Kwintsheul, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1036 bund. 69 v. r. 4 v. ell., waaronder 1026 bund. 37 v. r. belastbaar land. Men telt er 179 h., bewoond door 357 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1600 inw., welke han bestaan vinden in de veenderij, tuinderij, landbouw en veeteelt. Voorts heeft men in deze gem. vele tuinen en boven, die eene menigte van kenrig ooft en smakelijke vroege aardappelen en groenten uitleveren. Voorheen geneerden vele opgezetenen zich met het houden van bijen. De mee, welke hier werd gebrouwen, was reeds van ouds vermaard, en en had daarvan, vóór het meer en meer toegenomen gebruik van wijn, een aanmerkelijk vertier. Reeds sedert het midden der vorige eeuw is echter deze tak van bestaan geheel vervallen. Ook heeft men er 1 scheepstimmerwerf, 1 koren- en 1 houtzaagmolen.

De Herv., die er ruim 310 in getal zijn, maken, met die van het noordelijke gedeelte van Kwintsheul, dat burgerlijk tot *Monster* behoort, eene gem. uit, welke tot de klass. van *'s Gravenhage*, ring van *Voorburg*, behoort, en 350 zielen, onder welke ruim 170 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is

---

(1) Eveneens zoeke men de overige met WATERING zamengestelde art. welke hier niet gevonden worden op WETERING of op de woorden van onderscheiding.

geweest ALBERTUS VAN SCHOONHOVEN, die in het jaar 1576 herwaarts kwam en in het jaar 1599 opgevolgd werd door SAMUEL VAN DEN BERG. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De R. K., die men er ongeveer 1300 telt, maken, met die uit het gedeelte van Kwintsheul, dat burgerlijk tot *Monster* behoort en met die van een gedeelte der burgerlijke gem. Loosduinen eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Delfland*, behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt; 1650 zielen en onder deze ongeveer 1240 Communikanten telt en eene eigene begraafplaats heeft.

De 11 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Naaldwijk*.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., waarnaar vroeger een adellijk geslacht zich VAN WATERINGEN noemde, van welke GERARD VAN WATERINGEN, in het jaar 1166, reeds voorkomt als getuige bij een privilegie der stad Leyden; doch dit geslacht is, in het jaar 1387, met Heer ALBRECHT VAN WATERINGEN uitgestorven. Met diens dood schijnt WATERINGEN in het huis van EGMOND gekomen te zijn; want GERRIT VAN EGMOND, zoon van Heer JOHAN, die in 1369 overleed, trouwde met WILHELMINA, Vrouwe VAN WATERINGEN, dochter van Heer ALBRECHT bovengemeld; deze gewan twee kinderen, namelijk GERARD en JAN VAN EGMOND, die beiden Heer van WATERINGEN genoemd worden, zijnde zij de eerste Heeren van Egmond, welke dien titel gedragen hebben.

JAN VAN EGMOND, Heer VAN WATERINGEN, verwekte twee kinderen, eenen zoon JAN, en eene dochter WILHELMINA, die getrouwd is geweest met WILLEM VAN NAALDWIJK; deze dochter, die in den jare 1482 te Antwerpen overleden is, zal denkelijk WATERINGEN van haren vader tot een bruidschat medegekregen hebben; want na dit huwelijk vinden wij geen VAN EGMOND meer met den titel van Heer van WATERINGEN benoemd; wel vinden wij, ter staving van ons vermoeden, wegens den bruidschat aan Vrouwe WILHELMINA, in de stamlijst van VAN NAALDWIJK, dat HENDRIK VAN NAALDWIJK, zoon van gezegden Heer WILLEM, en Vrouwe WILHELMINA, den titel voerde van Heer *van* WATERINGEN, *Capelle-op-den-IJssel*, Ridder en Erfmaarschalk *van Holland*, en tevens dat hij het Slot-te-Wateringen in een Monnikenklooster deed veranderen, hij was in den jare 1456 in oorlog tegen de Luikenaars, en stierf in 1496. Uit het huis van NAALDWIJK schijnt deze heerl. gekomen te zijn in het huis van ORANJE-NASSAU, waaraan het gebleven is tot op den dood van WILLEM III, Koning van Engeland; na het overlijden van dezen (19 Maart 1702) maakte de Koning van Pruissen aanspraak op een gedeelte van zijne nalatenschap, welke aanspraak hij tot zoo verre wist door te dringen, dat hij, onder meer andere goederen uit gezegde nalatenschap, ook WATERINGEN tot zijn aandeel bekwam; het is tot in den jare 1754 een eigendom van Pruissen gebleven; doch toen, onder meer andere heerlijke goederen, van die kroon gekocht, door den Prins van ORANJE-NASSAU, Erfstadhouder enz. van de Republiek, voor eene somme van 600,000 gulden. Aan dat huis is het vervolgens gebleven tot op de omwenteling van het jaar 1795. Thans behoort die heerl. aan het domein.

Het d. WATERINGEN ligt 1½ u. Z. O. van 's Gravenhage, 1 u. N. O. van Naaldwijk, 1½ u. W. ten N. van Delft, aan de Watering, waarvan het zijnen naam schijnt ontleend te hebben.

Het is een fraai en welbebouwd dorp, dat door eene vaart doorsneden wordt en in welks kom men 110 h. en ruim 1260 inw. telt.

Het d. is meerendeels bestraat. Vóór de kerk is een groot, ruim plein, even als een marktveld met boomen beplant, en waarop het dorpshuis benevens meer andere gebouwen gevonden worden. Het in 1828 nieuw gestichte dorps- of raadhuis, is een fraai, doelmatig ingerigt gebouw.

De Herv. kerk, die vóór de Reformatie aan den H. Johannes den *Dooper* was toegewijd, was destijds eene vikarij of eeuwigdurende kapellanij gesticht, ter eere van de *Allerheiligste Maagd* en van Maria *Magdalena*; nog was er eene vikarij aan het altaar van den H. Bisschop Hubertus. De kerk is een ruim en luchtig gebouw, waaraan eenige teekenen van oudheid gevonden worden. Het is met twee kruispanden uitgebouwd; het dak rust op twee rijen pilaren. Van binnen is de kerk fraai; de predikstoel, die er thans in is, heeft in vorige jaren gediend in de vervallene kapel te Hendsholredijk; hij is zoo groot en zwaar als er ergens een gevonden wordt, zijnde zeer fraai maar de oude wijze bewerkt, en is even als het prachtige gehemelte daarboven der bezigtiging overwaardig: even als het doophek. In het ruime koor dat in 1819 is weggebroken, hongen vroeger eenige adellijke en andere familiewapenborden, van welken de meesten verscheidene eeuwen heugden. In de jaren 1790 en 1791 is de geheele kerk, opgehoogd, en is er een nieuwen vloer in gelegd van blaauwe tegels. Men vindt er onderscheidene zerken met namen en wapens der eigenaars. De toren is van een tamelijke hoogte, gaande van onderen af, vierkant op, tot boven het gebouw, in zoo verre dat de vier uurwijzers rondom zigtbaar zijn: op dit vierkant staat een ijzeren balie, eveneens als aan de bruggen in de steden gevonden wordt, alwaar een omloop is: vandaar rijst weder een achtkant spits tot eene goede hoogte op, en daar boven is de windhaan: in den toren is een uurwerk en heldere klokken. De begraafplaats aan de noordzijde van de kerk, alleen voor Protestanten, ligt hoog en is ten deele door gebouwen omgeven.

De R. K. kerk, aan den H. Johannes den *Dooper* toegewijd, is in 1806 en 1807 nieuw gebouwd en staat aan het noordeinde van het dorp. Het gebouw, dat geen toren heeft, is te klein voor de gemeente en vereischt noodzakelijk vergrooting of vernieuwing. Daarin is een orgel en 2 altaren.

Vóór de Reformatie heeft hier een monnikenklooster van de Cisterciënsererde gestaan, zie Bethlehem (Maria-konvent-in-). De voormalige buitenplaats het Hof-te-Wateringen is thans eene boerderij. Zie hieronder.

Thans heeft men er een in 1841 gesticht blok van 16 woningen voor de behoeftige huisgezinnen, en een R. K. Armhuis, waarin 20 behoeftigen zijn opgenomen.

De kermis valt in op Zondag na het feest van de H. Drievuldigheid.

Het wapen is een veld van sabel, met eene ster met acht punten van zilver.

WATERINGEN, in het Fr. Watrange, geh. in het balj. van *Bastenaeh*, meijerij van *Dencols*, grooth. *Luxemburg*. Zie Walter.

WATERINGEN (HET-HOF-TE-), voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. Z. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en 1 u. N. O. van *Naaldwijk*, gem. *Wateringen*, aan de westzijde van het dorp.

Wie dit adell. h. gesticht heeft, wordt nergens aangeteekend gevonden; in het jaar 1299 behoorde het aan Gerrit van Wateringen, wiens zoon, mede Gerrit van Wateringen genaamd, aldaar door Hertog Willem van Beijeren, vermoord werd. In den oorlog, omtrent

het jaar 1292, of wat later, welke voor de Vlamingers zoo nadeelig was, werden de zonen van MARGARETHA, Gravin van *Vlaanderen*, met name GUIDO en JOHANNES, met eenige andere Vlamingen, aldaar geborgen, waardoor het slot alstoen reeds eenen grooten naam bekwam. Het werd in het jaar 1485 door HENDRIK VAN NAALDWIJK in een monnikenklooster van den Cistersiënserorde veranderd, dat Maria-konvent-in-Bethlehem genoemd werd en in het jaar 1575 geheel is afgebrand. Later is dit hof of klooster vervangen door een alleraangenaamste en welbeplante buitenplaats, mede het Hof-te-Wateringen geheeten die in 1807 is gesloopt, en aangelegd tot bouwmanswoning, welke in eigendom bezeten wordt door JAN WARENDORP, woonachtig te Wateringen.

WATERINGSCHE-SLUIS, voorm. sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, onder de zoogenoemde *Wip*, te *Maassluis*, zijnde eene der uitwateringssluizen van Delfland, waarvan het onderhoud is ten laste der ambachten van Wateringen, Zegbroek en 's Gravenhage.

WATERINGSCHE-VAART (DE), vaart in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*.

WATERINGSKANT (DE), geh. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. Z. O. van *Schagen*, gem. en ½ u. N. van *Nieuwe Niedorp*.

WATERING-VELDSCHE-POLDER (DE NIEUW-) of NIEUW-WATERINGSCHE-VELD-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Wateringen*; palende N. W. aan den Wip-polder, N. O. aan den Hoek-polder, Z. O. aan den Harnasch-polder en den Woudsche-polder, Z. W. aan den Oud-Watering-Veldsche-polder.

Deze pold., beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 259 bund. 67 v. r. 28 v. ell., is in 1747 ter verveening ingestoken, sedert voor het meerendeel uitgeveend en voor dat meerendeel in 1848 weder droog en bebouwbaar gemaakt; wordende droog gehouden door vier boven elkander staande molens, die op den boezem van Delfland uitmalen. Het onuitgeveende land ligt 1,95 ell. onder A. P. Het bestuur over dezen en den onmiddellijk volgenden polder zal eerst worden aangesteld, nadat mede eerst zal zijn tot stand gebragt de voorgenomen droogmaking van het meerendeel van het uitgeveende gedeelte des laatsten polders.

WATERINGVELDSCHE-POLDER (DE OUD-) of DE OUD-WATERINGSCHE-VELD-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Wateringen*; palende N. W. aan den Wip-polder en Kwintsheul, N. O. aan den Nieuw-Watering-Veldsche-polder, Z. O. aan den Woudsche-polder, Z. W. aan den Oude-Broek-polder.

Deze pold. beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 384 bund. 16 v. r. 95 v. ell., is mede in 1747 ter verveening ingestoken en sedert voor het meerendeel verveend. Dat meerendeel waarvan de omdijking gereed is, zal vermoedelijk in 1849 worden drooggemaakt en drooggehouden door middel van het zelfde gemaal als de laatst voorgaande polder, die met dezen polder voortaan te zamen een bestuur zal hebben. Het onuitgeveende land ligt 1,82 ell. onder A. P.

WATERKAMP, gedeelte, van de zoogenaamde *Gemeenelanden*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Heemskerk*, eene oppervlakte beslaande van 8 bund. 77 v. r. 50 v. ell. Zie voorts GEMEENELANDEN.

WATERKANT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr., kant. en ½ u. Z. ten W. van *'s Hertogenbosch*, gem. en een gedeelte van het d. *Vught* uitmakende, gedeeltelijk aan den straatweg; met 72 h. en ruim 370 inw.

WATERKANT, geh. in de *Vier-Noorderkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. O. van *Hoorn*, kant. en 3 u. N. O. van *Medemblik*, gem. en 10 min. O. van *Spanbroek*, aan de Wijzend, waardoor het van Opmeer is afgescheiden, zoodat men het meestal voor een gedeelte van Opmeer aanziet. Het is het levendigste gedeelte van de gem. *Spanbroek*.

WATERLAND, een der drie groote afdeelingen, waarin vroeger het *Noorderkwartier*, prov. *Noord-Holland*, verdeeld werd; palende N. aan West-Friesland, O. aan de Zuiderzee, Z. aan het IJ, W. aan Kennemerland.

Waterland ontleent zijnen naam van zijne ligging, midden in het water van verscheidene meren, boezems, stroompjes en andere waterlosingen, hoewel de voornaamste meren, reeds voor lang, droog en tot schoon weiland gemaakt zijn. De voornaamste, die er nog over zijn, zijn het Monnicke-meer en het Noord-meer, welke men nu te zamen wenscht in te dijken.

Oudtijds was Waterland eene heerlijkheid, afgezonderd van Holland en den huize van Persijn toebehoorende, van welk geslacht onze kronijken, reeds in de elfde eeuw gewag maken. Men wil dat de Persijns Waterland van den Utrechtschen Bisschop ter leen hielden. Zeker is het ten minste, dat de Utrechtsche kerk voorgaf, regt te hebben, zoo wel op Waterland als *West-Friesland*, en Jan van Persijn, Heer van Waterland, erkent in eenen brief van den jare 1282, dat hij eenig goed in Amstelland van den Bisschop van Utrecht ter leen hield. Misschien werd Amstelland toen zoo ruim genomen, dat er een gedeelte van Waterland onder begrepen was. Doch wat hier van zij, de Waterlanders, met de Westfriezen en Kennemers zamenspannende, stelden zich, gedurende de minderjarigheid van Floris V, tegen 's lands Edelen en bijzonderlijk tegen hunnen Heer Jan van Persijn. Zijn slot Zwanenburg werd omver gehaald, en hij werd genoodzaakt, bij eenen brief van het jaar 1273, te beloven, dat slot nooit van steen weder te zullen doen herbouwen. Jan van Persijn verkocht zijne heerlijheid Waterland, in het jaar 1282, aan Graaf Floris V, mits zijn zoon Nicolaas de helft der inkomsten als een erfleen van de graaflijkheid zou blijven bezitten. Ook bleef hij er sedert den titel van voeren. Zijn zoon Jan wordt in sommige oude brieven, van Velsen bijgenaamd. Ook noemt zich diens dochter, in een handvest van het jaar 1358, door haar als Vrouwe van Waterland gegeven, Catharina van Velsen. De geheele heerlijkheid verviel aan de graaflijkheid in het jaar 1409, na het afsterven van Nicolaas van Persijn, zonder kinderen na te laten. Na dien tijd hebben de Graven eenen Baljuw over Waterland aangesteld; gelijk 's lands Staten ook later deden. Doch de heerlijkheid van Waterland was oudtijds uitgestrekter dan later.

Waterland kan in vier deelen verdeeld worden, te weten: in eigenlijk Waterland, vervattende de zes Waterlandsche hoofddorpen, met hunne onderhoorige mindere dorpen; Zeevang met den Zuidpolder en Katwoude, bevattende eenige regtsbannen tusschen Monnickendam en Beets; Purmerland en Ilpendam, weleer van Waterland afgescheiden, en met de heerlijkheid van Purmerende vereenigd en de Waterlandsche meren, waarvan de voornaamste zijn de

Beemster, de Purmer en de Wormer. De 3 andere zijn het Buiksloter-meer, het Broeker-meer en het Bellemer-meer.

Waterland bevat de steden: Edam, Monnickendam en Purmerende, en de volgende 23 d.: Ransdorp, Durgerdam, Holysloot, Schellingwoude, Buiksloot, Zunderdorp, Nieuwendam, Landsmeer, Watergang, Broek, Zuiderwoude, Uitdam, Purmerland, Ilpendam, Middelie, Axwijk, Warder, Kwadijk, Vollendam, Oosthuizen, Hobrede, Etersheim en Middel-Beemster; thans uitmakende de gem.: Beemster, Broek-in-Waterland-Zuiderwoude-en-Uitdam, Buiksloot, Edam, Ilpendam-Purmerland-en-den-Ilp, Kwadijk, Landsmeer-en-Watergang, Middelie-en-Axwijk, Monnickendam, Nieuwendam-en-Zunderdorp, Purmerende, Ransdorp-Holysloot-en-Durgerdam, Schellingwoude, Warder en Wijde-Wormer en een gedeelte van de gem. Oosthuizen-en-Hobrede-Etersheim-en-Zuid-Schardam, gezamenlijk beslaande eene oppervlakte, volgens het kadaster van 27,754 bund. 41 v. r. 61 v. ell., waaronder 27,377 bund. 62 v. r. belastbaar land.

Men telt er 3792 h., bewoond door 4652 huisgez., uitmakende eene bevolking van 22,000 inw., die meest in de voeteelt en het boter en kaas maken hun bestaan vinden.

De Herv., die er 14,800 in getal zijn, onder welke 7000 Ledematen, maken de 18 volgende gem. uit, de Beemster, Broek-in-Waterland, Buiksloot, Edam, Ilpendam, Kwadijk, Landsmeer, Middelie-en-Axwijk, Monnickendam, Oosthuizen-en-Hobrede, Purmerende, Purmerland-en-den-Ilp, Ransdorp-en-Schellingwoude, Nieuwendam, Warder, Watergang, Zunderdorp, Zuiderwoude-en-Uitdam, en behooren gedeeltelijk tot de gem. Etersheim-en-Schardam. Zij hebben er 22 kerken, welke door 21 Predikanten bediend worden.

De Doopsgez., die er 900 in getal zijn, onder welke 450 Ledematen, maken de volgende 6 gem. uit: Beemster-en-Oosthuizen, Edam, den Ilp, Middelie, Monnickendam en Purmerende, welke zes kerken hebben, en door even zoo vele Predikanten bediend worden.

De Evangel., Luth., welke men er 1200 aantreft, onder welke 700 Ledematen, maken de gem. van Edam, Monnickendam en Purmérende uit.

De R. K., van welke men er 4700 telt, onder welke 3350 Communikanten, maken de stat. van de Beemster, Edam, Ilpendam, Monnickendam, Nieuwendam en Purmerende uit, welke 6 kerken hebben en door even zoo vele Pastoors en eenen Kapellaan bediend worden.

De Isr., die men er 400 heeft, behooren tot de bijkerken te Edam en te Monnickendam. — Men heeft in Waterland 35 scholen.

WATERLAND, voorm. balj., prov. *Noord-Holland*; palende N. aan den Zeevang, O. aan de Zuiderzee, Z. aan het IJ, W. aan Kennemerland en de heerl. Purmerende.

Dit balj. bevatte, behalve de stad Monnickendam, zes regtsbannen of hoofddorpen, als: Ransdorp, Zuiderwoude, Landsmeer, Zunderdorp, Broek en Schellingwoude; thans uitmakende de

gem. Broek-in-Waterland-Zuiderwoude-en-Uitdam, Buiksloot, Landsmeer-en-Watergang, Monnickendam, Ransdorp - Holysloot-en-Durgerdam, Nieuwendam-en-Zunderdorp en Schellingwoude, welke, volgens het kadaster, gezamenlijk eene oppervlakte beslaan van 7830 bund. 63 v. r. 82 v. ell., waaronder 7741 bund. 60 v. r. 43 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1145 h., bewoond door 1420 huisgez., uitmakende eene bevolking van 7500 inw.

De landerijen in Waterland bestaan genoegzaam alleen in lage weilanden, op welke vele melkbeesten geweid worden, waarvan de melk voor een zeer groot gedeelte te Amsterdam verkocht wordt. Zij wordt met eene menigte van schuitjes overgevoerd. Men gaat meestal van elk dorp in een of meer schuiten gecombineerd, hetwelk des morgens, bij hunne aankomst, en des avonds, bij hun vertrek, een aangenaam gezigt van kleine zeilen op het IJ geeft, tenzij zij door windstilte moeten geroeid worden. Hierin zijn de Waterlanders gewoon eene orde waar te nemen, dat alle de mans en vrouwen, bij beurten in het gaan of komen, al het werk van het roeijen moeten doen. De communicatie der binnendorpen is meestal langs onrijbare gouwen, waarin vele bruggetjes.

De Herv., die er 5800 zijn, onder welke ruim 2500 Ledematen, maken de volgende 9 gem. uit: Broek-in-Waterland, Buiksloot, Durgerdam, Landsmeer, Monnickendam, Nieuwendam, Ransdorp-en-Schellingwoude, Watergang en Zuiderwoude-en-Uitdam. Men heeft er 11 kerken, waarin de dienst gedaan wordt door 10 Predikanten.

De Doopsgez., die er 60 in getal zijn, onder welke 30 Ledematen, maken eene gem., zijnde die van Monnickendam uit.

De Evangel. Luth., die men er 230 telt, onder welke 140 Ledematen, maken mede de gem. van Monnickendam uit.

De R. K., van welke men er 1340 aantreft, onder welke 940 Communikanten, maken de stat. van Monnickendam en Nieuwendam uit, welke twee kerken hebben en door twee Pastoors bediend worden.

De 70 Isr., die er wonen, behooren tot de bijkerk te *Monnickendam*. — Men heeft in dit voorm. balj. 11 scholen.

In het jaar 1447, onder de regering van Filips I, Hertog van *Bourgondië*, Graaf *van Holland*, werd hem eene bede van het gemeeneland van Holland toegestaan, en daartoe eenige voorname mannen afgezonden, om die penningen in te zamelen, en de landen naar hunne grootte en gelegenheid te schatten, zoo als geschiedde over het geheele land, bijgevolg ook over Waterland. Maar de Waterlanders klaagden daarin te hoog, en hooger dan te voren geschat te zijn; en kwamen dienvolgens daartegen op, zeggende groote schade door inbreuk van dijken enz. geleden te hebben, doch het mogt niet helpen. Zij bleven echter bij hun stuk, en wilden niet meer geven dan zij te voren gedaan hadden. Heer Jan van Lanoy, Stadhouder *van Holland*, en die van den Raad stelden derhalve eene heirvaart door geheel Holland aan, om de Waterlanders derwijze te straffen, dat er anderen zich aan spiegelen zouden. Hij kwam met de zijnen geweldadig op Waterland aan, nam eenigen der rijkste ingezetenen mede en voerden hen als gijzelaars naar 's Gravenhage. Om deze te lossen, boden die van Waterland toen aan, het geëischte op te zullen brengen, maar dit werd geweigerd, ten zij zij bovendien nog eene groote somme gelds opbragten, tot het bouwen van een zeer schoon vertrek aan de Raadkamer te 's Gravenhage: ook moesten

de gijzelaars, vertoonende geheel WATERLAND, in linnen kleederen, ter algemeene processie voor het kruis gaan, welke plegtigheid te dien tijde te 's Gravenhage geschiedde.

. WATERLAND heeft meermalen door watervloeden geleden, zoo vielen er bij dien van 14 en 15 November 1775 te Buikslootvier gaten in den dijk, welke echter door het laten zinken van schuiten, zoo goed men kon, gestopt werden; voorts was de geheele Waterlandsche dijk zeer beschadigd, en de halve dijk ter lengte van ongeveer 50 ell. aan den binnenkant gezakt.

Maar vooral verschrikkelijk was de ramp, welke WATERLAND trof door het overstroomen van den oostelijken vleugel van den steenenbeer, even buiten het oosteinde van Durgerdam, en het vervolgens instorten van dien beer. Deze doorbraak van den Waterlandsche-zeedijk, ter lengte van 125 en ter diepte van 30 ell. in het midden, opende aan de onstuimige zee eenen ruimen toegang, over een uitgestrektheid van 1000 morgen ruim 890 bund.) grond. De dorpen Durgerdam, Ransdorp, Holijsloot, Nieuwendam, Schellingwoude, Broek, Ilpendam, Landsmeer enz., werden door deze ramp tot op eene aanmerkelijke diepte overstroomd. Het Oostzaanderveld, een gedeelte van Wormerveer, Zaandam, de Westzaander-polder, Westzaan, Krommenie en aangrenzende dorpen tot voor Uitgeest toe, deelden alle, de meeste grootelijks, in de jammerlijke gevolgen van die overstrooming. Bijzonder hadden daarbij, de nabij de doorbraak gelegene dorpen Ransdorp en Holijsloot den geweldigsten aandrang van het water te verduren; daar de met geweld instroomende zee hare eerste rigting naar die dorpen nam. Aangezien het water tot eene verbazende hoogte opliep waren de verwachtingen, welke men ten aanzien van het lot der bewoners met grond kon koesteren, zeer noodlottig, en stelde men zich als zeker voor, dat zoo niet vele menschen, ten minste al het vee, in gemelde dorpen zoude omgekomen zijn. Gelukkig evenwel verloren bij deze ramp slechts vier menschen het leven, doch er kwamen daarbij 28 paarden, 1036 stuks hoornvee, 2316 schapen en 37 varkens om.

Het wapen van dit balj. is een schild van keel, met eene zwaan van zilver, met zes pijltjes van goud in den regter poot.

WATERLAND, dijkgraaf- en hoogheemraads., prov. *Noord-Holland*. Dit hoogheemr. bevat, behalve het voorm. baljuwschap van dien naam, ook nog de gem. Purmerende en Ilpendam-Purmerland-en-den-Ilp, beslaat alzoo eene oppervlakte van 12,102 bund. 34 v. r. 50 v. ell., waaronder 11,969 bund. 28 v. r. 85 v. ell. schotbaar land. In dit hoogheemr. zijn 8 watermolens aan de Poel, 2 aan de Rijp, 3 nabij Ilpendam, 2 spekmolens bij Monnickendam, 2 uitwateringsluizen de Poelsluis en de Rijpersluis en 2 schutsluizen, eene te Nieuwendam en eene te Ilpendam. Het collegie van het dijkgraafen hoogheemraadschap heeft het opperbewind en bestuur over den Hoogen Zeedijk in den Waterlandsche zeedijk en bestaat uit eenen Dijkgraaf en negen Hoogheemraden; als één uit de stad Monnickendam, één uit de stad Purmerende, één wegens Purmerland en zes uit de bijzondere Waterlandsche hoofddorpen, die ieder eenen Heemraad magtigen. Het Collegie wordt bediend door eenen Secretaris, die altijd Secretaris van de stad Monnickendam is, en, even als de Dijkgraaf, zijn ambt voor zijn geheele leven bedient. De Heemraden worden voor den tijd van drie jaren gekozen en aangesteld, ten zij zij, hetgeen zelden gebeurt, in dit ambt worden aangehouden. Uit de gemelde negen Heemraden worden jaarlijks vier der leden gemagtigd, waarvan twee genoemd worden

Spaadstekenvoogden en de twee andere Gecommitteerde Heemraden van Waterland. De Spaadstekenvoogden hebben het dagelijksch bewind over de dijkaadje en moeten de ontvangst en uitgave van alle de penningen, die ten behoeve der dijkaadje zijn beraamd, verantwoorden. De Gecommitteerde Heemraden hebben het dagelijks bestier over de watermolens, sluizen en den Langendijk met de Achterdigting. Zij worden door het gezamenlijk collegie aangesteld.

WATERLAND, voorm. heerl., d. en par., gedeeltelijk in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, ambacht van *IJzendijke*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *IJzendijke* en *Waterlandkerkje*, gedeeltelijk in *België*, prov. *Oost-Vlaanderen*, grenzende, vóór de Spaansche onlusten, N. aan den zuidelijken dijk der IJvewatering en Oostburgerambacht, nu de Statendijk genoemd, van welke het echter door een vaarwater, in hetwelk de Brugsche-vaart uitkwam, gescheiden was (naderhand paalde zij N. aan de, sedert gegraven, Linie in de Passegeule), N. O en O. aan Watervliet, Z. aan de par. van St. Jan-in-Eremo, W. aan de zelfde parochie en aan St. Margariete, vóór de Spaansche onlusten ook aan St. Catelijne, zoo dat zij toen strekte tot daar, waar thans Klein-Braband ligt.

Zij bevatte den Jeronimus-polder, den Oudemans-polder, den Passegeule-polder en den Vrije-polder, waarbij oudtijds nog kwam, de Oostman- (Oseman- of Noormans-polder), welks plaats in den tegenwoordigen Maurits-polder, tusschen Turkije, den Gouden-polder en den Statendijk zoude moeten gezocht worden.

De heerl. was ontstaan uit landen die, in 1282, door Jan van Namen bedijkt, maar bij den geduchten watervloed van 1377 gevloeid waren, en tot welker herdijking, door Graaf Filips van Oostenrijk, aan de Wed. en erven van Mr. Paul en Gui de Baenst, op den 30 September 1494, octrooi verleend was. Daar dit octrooi kort daarna overgegaan was op Hieronymus Louwerijs, Heer van *Watervliet*, zijnde een der erven bovengenoemd, zoo heeft hij in 1504 van gemelden Graaf Filips verkregen het voorregt, om den pas door hem bedijkten Hieronimus- of Jeronimus-polder, zijnde bijna 930 bund. groot (thans in drie deelen gesplitst) te mogen geven aan zijne dochter Barbertje (Barbara) tot huwelijksgift en dien te verheffen tot eene heerlijkheid, onder den naam van Waterland, met regt om daarin eene kerk te bouwen en een kerspel te stichten, als ook, om bij die heerlijkheid te mogen voegen eenige polders ten Westen (van Watervliet) die hij voornemens was te bedijken. Het bedijken dezer laatstgenoemde polders kreeg eerst na zijnen dood zijn beslag, en geschiedde door Mathias Louwerijs *en Comp.*, tusschen de jaren 1523 en 1539, namelijk van den Oudemans-polder — zoo genoemd naar den overleden ouden Heer — den Passegeule-polder, onder welken naam reeds voor den vloed van 1377 daar ter plaatse een polder bestond, den Vrije-polder en den Osemans-polder. Laatstgenoemde bestaat niet meer; hij was de zuidelijkste en droeg zijn naam naar het verdronken dorp Osemanskerk. De grootte dezer gezamenlijke polders was ruim 1500 bunders. Het bouwen der kerk in den Jeronimus-polder had tegenstand ontmoet van den Abt van St. Pieter te Gent en geschiedde nu in den Oudemans-polder, van daar kreeg de kerk met het kerspel en het dorpje, dat er gebouwd werd, den naam van de Oudeman, hetgeen echter nooit het geval is geweest met de heerlijkheid.

De watervloeden van het laatst der zestiende eeuw en het opzettelijk doorsteken der dijken in de Spaansche onlusten deden weder alles onderloopen. De kerk schijnt echter door eenen trachel, die nog te zien is, beschermd te zijn geweest. Op de kaart van Pauw is die trachel in het zuidelijk deel van den Oudemans-polder aangeduid, alwaar een driehoekje gezien wordt, dat ook de plaats, waar het oude dorp stond, kan aanduiden.

In het begin van het twaalfjarig bestand was er groot geschil tusschen het Vrije-van-Brugge en het Vrije-van-Sluis (zie Vrije-van-Sluis) over het gebied dezer verschillende collegiën. Die van Sluis moesten echter hunne aanspraken op de dorpen St. Jan, St. Margariet en eenige andere opgeven. Het is dus niet vreemd, dat het daaraan grenzend Waterland, ofschoon tot het Oostvrije behoorende, aan het Vrije-van-Brugge verbonden bleef; daar het als heerlijkheid slechts in sommige opzigten aan het Vrije onderworpen was en de Heer van Watervliet en Waterland tot de Spaansche partij behoorde. Dit belette echter niet, dat gedurende het bestand, op octrooi der Algemeene Staten, de Passegeule-polder en de Vrije-polder door Jacob Cats en zijnen broeder herdijkt werden. Deze polders lagen meer onder de bescherming der bezette sterkten van den Staat; ook werden, bij het uitgaan van het bestand, alle de goederen der onderdanen van den Koning van Spanje verbeurd verklaard, hetgeen echter naderhand ten gunste van sommigen, onder welke de opvolgers der Louwerayns begrepen waren, werd ingetrokken.

De maatregelen tot bescherming van het land maakten, bij het hervatten van den oorlog, groote verandering in den bodem dezer heerlijkheid. In het Noorden werd de Linie gevormd; meer zuidelijk op de Brandkreek gegraven; door beide kon het zeewater van de Schelde naar het Zwin vloeijen. Door het eerste werden de Passegeule-polder en de Vrije-polder, en door het laatste de Jeronimus-polder en de Oudemans-polder verbrokkeld en ontstond het eiland, dat het dorpje en gedeelten van genoemde polders bevatte. De heerlijkheid werd alzoo in drie deelen gesplitst: ten Zuiden lag op den Spaanschen bodem een deel; in het midden lag het Eiland en ten Noorden in het gebied der Staten lag het overige; dat echter tot na den Munsterschen vrede onbedijkt bleef. Bij genoemden vrede viel het dorp met de kerk binnen de grenzen der Vereenigde Nederlanden, maar het was tegen aan de scheiding gelegen, terwijl nagenoeg de helft der heerlijkheid in het bezit van Spanje bleef.

Tot hiertoe was in de parochie van den Oudeman (heerl. Waterland) de R. K. godsdienst in stand gebleven, en zulks bleef voortduren tot het jaar 1657, toen de Hervormde eeredienst ook daar ingevoerd werd, omdat het gedeelte der heerl. benoorden de Linie, in het jaar 1650, in de bedijking van *Prins-Willems-polder* was begrepen geworden, en zich daar uitsluitend Hervormden hadden gevestigd, die geen kerkgebouw hadden en dus hunne regten op de kerk der heerl. Waterland lieten gelden. Welke opschudding dit veroorzaakte blijkt uit hetgeen bladz. 261 van het 2e D. der Jaarboeken van het *Brugsche Vrije* gevonden wordt. Na aangevoerd te hebben, dat Waterland eene hooge heerlijkheid was, waar ook gedurende het bestand de R. K. religie was gehandhaafd, volgt: » Zoo dat het eene groote » stoutigheyd was van die van den Vrije van Sluis, dat zij hun heb- » ben gaen vervoorderen ten jaere 1657, met sterker hand en menigte » van het volk uit IJsendijcke, in te nemen en te bezitten de

» voorzegde kerk, en aldaer inteveeren de pretense Gereformeerde re-
» ligie: sedert wanneer aldaer alle Zondagen heeft komen prediken eenen
» Minister van Ysendycke, medebrengende van aldaer eenige persoo-
» nen, om te wesen zijne aanhoorders, want op het WATERLAND woonde
» ten dien tijde maar eenen van de Gereformeerde.

» Het selve geweld is ook alsoo geschied, niettegenstaende den
» Heere en Weth van deselve plaetse daertegen zoo mondelinge
» als schriftelijk, hebben geprotesteerd. Niettemin de inwoonders van
» deselve plaetse, zijnde al Catholijk, zijn gebleven in de bezittinge
» der oefeninge van de Catholijke religie aldaer, en oversulks hebben
» zij van den eersten, dat den Predikant van Ysendijcke hunne kerke
» heeft ingenomen, de oefeninge van hunne religie gedaen in eene
» schuere (1) met een toreanken en klokskee daerboven."

Dat het bovengestelde onjuist is, blijkt uit het reeds gemelde. De gemeente kwam niet van IJzendijke; maar van het gedeelte der heerl., dat over de Linie lag en volgens de toen heerschende beginsels regt op de kerk had. Het kan ook overdreven zijn, dat er maar één Gereformeerde op het eiland woonde; evenwel schijnt het getal Hervormden, dat in het eiland met der woon gevestigd was, zich altoos slechts tot enkele personen bepaald te hebben. Overigens was de gemeente zoo talrijk, dat volgens HUMMIUS in 1659 daarbij tot Leeraar aangesteld werd JOHANNES STRIJBOUT (2). Deze was alzoo de eerste vaste Predikant in de heerl. WATERLAND; maar ook de laatste, die in de oude kerk van het kerspel Oudeman predikte; want op den 25 November 1668; kwamen acht gewapende personen vermomd in de kerk, mishandelden en kwetsten zoo veel zij konden de ter godsdienstoefening vergaderden, eenigen zelfs met gevaarlijke wonden, vooral den Predikant, dien zij eerst verscheidene houwen in het hoofd toebragten; terwijl zij hem van den predikstoel rukten, voorts tot op het hemd uitkleedden, waarvan zij ook den slip afscheurden. Daarna gingen zij voort, met hem te slaan en deerlijk te verwonden, en eindigden met hem een oor af te snijden, terwijl zij hem in zijn bloed voor dood lieten liggen (3): waarna zij de bijbels verscheurden, het kerkgebouw plunderden en de kerkgangers van al, wat voor hen waarde had, beroofden. De daders zijn nooit ontdekt geworden, ofschoon daarvoor eene groote premie was uitgeloofd. Het onderzoek naar dit feit moet zeer belemmerd geworden zijn, omdat WATERLAND eene heerlijkheid zijnde, het collegie van den Vrije slechts ter tweeder instantie als Regter konde worden beschouwd: hierom weigerde de Kommandant van IJzendijke misschien, eenige op presumptie gevatte personen aan dat collegie uit te leveren. Hetgeen hierover bij het collegie van den Vrije te Sluis verhandeld is, kan men vinden in de Notulen berustende op de griffie dier stad (4).

Dat de algemeene Staten, ten gevolge van dit voorval, den Heer al zijn regtsgebied op Staten bodem zouden ontnomen hebben, zoo als in de *Tegenwoordige staat van alle volken* gezegd wordt, is niet juist; misschien is het meer beperkt geworden, maar van zijne regten op de gedeelten van den Passegeule-polder en den Vrije-polder,

(1) Misschien buiten de grenzen der Staten gelegen.

(2) In de lijst achter het werkje van HUMMIUS, *Zeeuwsche Buize*, vindt men Augustus 1659

(3) Uit alles schijnt te blijken, dat de Predikant ter plaatse dood is gebleven, en dus letterlijk vermoord werd. Zie ook Zeeuwsche Almanak 1846, bladz. 60.

(4) Zie onder anderen ook HUMMIUS *Zeeuwsche Buize*, bladz. 507 enz.

benoorden het water de Linie, is door hem bij verdrag met het Collegie van den Vrije, het zij toen, het zij te voren, afstand gedaan: zoodat zij niet meer gerekend werden, tot de heerlijkheid te behooren.

De Hervormde gemeente bleef echter bestaan en in het genot van de tienden en der gewone kerkelijke schattingen, die in het Eiland van al de inwoners, even als in andere deelen van Staats-Vlaanderen geheven werden. Zelfs nog, ofschoon dat gedeelte aan IJzendijke burgerlijk gebragt is, worden de Hervormden aldaar, als er zich soms ambtenaren van die godsdienst bevinden, gerekend kerkelijk tot *Waterlandkerkje* te behooren. Het geplunderde kerkgebouw en het kerkhof bleven ook een eigendom dier gemeente; het laatstgenoemde is, bij de vereeniging met Frankrijk, na 1794, aan het domein van dat land geraakt en alzoo in 1814 aan dat der Nederlanden gekomen, voorts omstreeks 1818 met eenige andere domeingoederen verkocht. De gemeente van Waterlandkerkje schijnt verzuimd te hebben, dit goed bij het Nederlandsche bestuur terug te eischen.

Het kerkgebouw, waarvan in het laatste der vorige eeuw nog een stuk muur gezien werd, was door den tijd vervallen en verdwenen. het werd zelfs gedeeltelijk, toen men het niet meer gebruiken kon, met opzet gesloopt. De predikstoel, aan welke het bloed des Predikants van het gebeurde getuigde, en waarin men dat zorgvuldig jaren lang bewaarde, werd met de banken en eenige steenen overgebragt naar het nieuwe kerkgebouw, dat kort daarop gesticht werd in het gedeelte van den Passegeule-polder, benoorden de Linie gelegen, dat in den Prins-Willems-polder bedijkt was. Hierbij vormde zich een dorp onder den naam van het Kerkje, dat sinds 1796 (1) als gemeente den naam van Waterlandskerkje (zie dat art.) heeft aangenomen.

Van het jaar 1657 tot 1672 hebben de R. K. te *St. Margriet* de godsdienst geoefend, zijnde de schuur, waarvan hierboven melding gemaakt wordt, denkelijk op den duur daartoe niet genoegzaam geschikt geweest. Toen werd, een groot kwartier uur van het oude dorp, in den Jerominus-polder, bezuiden de Brandkreek, op gebied van den Koning van Spanje, eene kerk gebouwd, die even als de parochie den naam van Oudeman bleef dragen, ofschoon nu niet meer in eenen polder van dien naam staande; bij deze kerk vormde zich een dorp van dien naam, dat in 1796 den naam van Waterland-Oudeman verkregen heeft; de R. K. inwoners van de oostelijke helft van het eiland en van Staten-Oudeman bleven zich steeds parochianen van den Oudeman achten, en zijn eerst bij een Pauselijke bulle van 9 Maart 1841, goedgekeurd bij besluit van Z. M. den Koning der Nederlanden van 19 April daaraanvolgende, tot de par. van *IJzendijke* gebragt, welke verandering echter tot nog toe haar vollen beslag niet heeft bekomen.

Bij den inval der Franschen werden de heerlijke regten vernietigd; maar de burgerlijke gemeente van Waterland-Oudeman kwam in de plaats en had de zelfde grenzen, als de heerlijkheid, sinds den afstand der gronden benoorden de Linie; zij bleef alzoo tot 1814, toen Staats-Vlaanderen weder met Nederland vereenigd en aan de provincie *Zeeland* toegevoegd werd. Toen is het oostelijk gedeelte van het Eiland

(1) De bemagtiging door de Franschen geschiedde wel in 1794, maar de burgerlijke gemeenten, in het platte land van het Vrije, vormden zich eerst na den afstand dezer landen aan Frankrijk, bij den vrede van Campo-Formio.

met Staten-Oudeman, voorheen heerlijkheid WATERLAND, niet aan *Waterlandkerkje*, maar aan *IJzendijke* toegevoegd.

De heerlijkheid WATERLAND is alzoo thans verdeeld in drie stukken: 1°. al wat daarvan in België ligt, uitmakende de gemeente Waterland-Oudeman, die als niet tot Nederland behoorende — hier niet breeder zal behandeld worden; 2°. al wat van de heerlijkheid tusschen de grenzen en het water de Linie ligt, zoowel in het Eiland, — waar het dorp lag — als het zoogenaamde Staten-Oudeman (1) (Zie die art.) thans gemeente *IJzendijke*, en 3°. al wat daarvan beneorden het water de Linie ligt, — uitmakende, met eenige bijgevoegde gronden, de tegenwoordige gemeente Waterlandkerkje. Zie dat art.

WATERLAND was appendent van het Vrije, als moetende de keuren daarvan volgen; maar oefende zelf hoog, middelbaar en lager regtsgebied, met appel in het civile naar het Vrije van Brugge of van Sluis, naarmate de daarbij betrokken inwoners op een der verschillende territoiren woonachtig waren.

Bij de vernietiging der heerlijkheid was zij in het bezit van den Heer JEAN CHARLES VERANNEMAN, uit een aanzienlijk Vlaamsch geslacht, ook in ons Vaderland, tijdens zijne vereeniging met België, bekend, en van hetwelk een Lid, in 1830, Burgemeester van Brugge was.

Het wapen was een schild van zilver met eene fasce, waarboven drie sleutels alles van sabel.

WATERLAND, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1¼ u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en 5 min. Z. van *Velsen*, gelegen aan den straatweg.

Het is groot 21 bund. 85 v. r. 26 v. r., en behoort thans in eigendom aan Vrouwe MARGARETHA JOHANNA MUNTER, douarière van Mr. JACOB BOREEL VAN HOOGELANDEN, te 's Gravenhage.

WATERLAND, voorm. sterkte in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Makjan*.

Zij werd in de eerste helft der zeventiende eeuw door den Landvoogd OTTENS gebouwd, doch is thans vervallen.

WATERLAND, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Adrichem, waarmede zij thans vereenigd is, benedenwaarts aan de suikerplant. la Rencontre; 2360 akk. groot; met 112 slaven. Zij werkt met eenen watermolen.

WATERLAND-EN-ADRICHEM, suiker- en koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Accaribo, benedenwaarts aan de suikerplant. la Rencontre; 4300 akk. groot; met 176 slaven.

WATERLANDKERKJE, in het gewone leven HET KERKJE genoemd, op vele kaarten en in sommige boeken ook HET KLEIN-KERKJE geheeten, dat echter nooit gehoord wordt, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis* (4 k. d., 10 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Oostburg, Schoondijke en IJzendijke, O. aan IJzendijke, Z. aan IJzendijke en aan St. Kruis, W. aan Oostburg.

---

(1) Alzoo wordt genoemd een klein tot Nederland behoorend deel van den polder *Oudeman* beoosten de Brandkreek, omdat dit deel in het twaalfjarig bestand reeds Staatsch was, daar het in de rayon van het fort Turkije lag.

Deze gem., welke, behalve het d. **Waterlandkerkje**, ook het geh. **Klein-Braband** en de helft van het geh. **Turkije** bevat, bestaat uit ver het grootste gedeelte van het **Eerste deel van Prins-Willems-polder**, dat echter weder uit oude polders bestaat, die nog als onderdeelen voorkomen (zie art. **Prins-Willems-polder**) en die ook hieronder in de geschiedenis der gem. moeten vermeld worden; voorts uit het **Van der Bekes-poldertje** en een gedeelte van den **Nieuwe-Passegeule-polder**. De gem. heeft volgens de kadastrale leggers, 1083 bund. 72 v. r. 20 v. ell. Zij telt 104 h., bewoond door 127 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 630 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De grond is over het algemeen minder zwaar dan in de meer noordelijk liggende streken van het district; naar den eisch behandeld wordende, levert zij toch goed koolzaad, goede gerst, tarwe en paardeboonen. Behalve 1 wind-korenmolen en 1 steenbakkerij, die meest tot eigen gebruik is, zijn er in de gemeente geen fabrijken.

Het getal Herv. bedraagt 350, dat der R. K. 280 en er is 1 Luth.

De Herv. gem., welke tot de klass. en ring van *IJzendijke* behoort, kan echter daarnaar niet berekend worden; want daaraf gaan 100 zieen, die tot de Herv. gem. van *Oostburg* behooren, wonende in de oude polders **Catelina** en **Dierkensteen** (thans onderdeelen van *Prins-Willems-polder*) en daarbij komen die van den **Gonden-polder**, burgerlijk tot *IJzendijke* behoorende, bedragende ruim 100 zielen. Tot de gem. behooren ook de Herv., die op het gedeelte van de oude heerl. **Waterland** (zie dat art.), bezuiden het water de Linie, wonen, hetgeen in 1814 burgerlijk aan *IJzendijke* is toegevoegd. Het is echter slechts nu en dan het geval, dat zich daar een ambtenaar van deze gezindte met zijne familie bevindt, zoo dat de gem. beloopt ongeveer 370 zielen, met 190 Ledematen.

De gemeente is haar ontstaan verschuldigd aan Hervormden, die zich in de Passegeule en Vrije polders hadden nedergezet, welke polders in 1650 gedeeltelijk in de bedijking van het eerste deel van Prins-Willems-polder waren begrepen. Deze gedeelten van gemelde polders behoorden eertijds tot de heerl. WATERLAND, doch hadden sinds het eindigen van het twaalfjarig bestand onbedijkt gelegen, en waren zelfs door het sedert dien tijd ontstane water de Linie van het overige gedeelte der heerlijkheid afgescheiden. De kerk der heerlijkheid, die omtrent 1530 na het bedijken van den Oudeman-polder gebouwd was; lag aan de overzijde nog ruim ¼ u. zuidelijker, tegen een ander smal water, de Brandkreek, dat de grensscheiding tusschen de Spaansche en de Vereenigde Nederlanden uitmaakte. In deze was, tegen de toen heerschende beginselen, de R. K. eeredienst in stand gebleven; — de Heer, die op Spaansch grondgebied woonde, en de Wet der plaats, waren tegen verandering gestemd. In 1657 werd zij echter op hooger last voor de Hervormde eeredienst ingenomen, en in Augustus 1659, werd tot Leeraar aangesteld, JOHANNES STUIRBOUT. Deze bleef in bediening tot het droevige voorval van 25 November 1668, dat zijn leven kostte en dat ook het verval van dat kerkgebouw ten gevolge had. Zie het art. WATERLAND.

Men stichtte dus, in 1669 in dat gedeelte der heerl., waarvan de Heer van Waterland afstand gedaan had, eene kerk, in het midden der Hervormde bevolking, bijna ¼ u. aan deze zijde van het water de Linie, bij eene redout, die gestaan moet hebben, waar thans het schoolgebouw is; daarbij was ook reeds eene buurt met eene herberg,

bekend onder den naam van WATERLAND (1), hetgeen niet te verwonderen is, daar vóór de onlusten met Spanje de heerlijkheid zich tot hiertoe uitstrekte.

De gem. en het dorp, dat rond de kerk ontstond was echter, zoo als nog, meest bekend onder den naam van het KRAKJE.

De voorzanger der gemeente, waaraan toen ter tijd tevens het ambt van schoolmeester noodzakelijk verbonden was, was tot nu toe, wel aan de overzijde der Linie, echter veiligheidshalve, bij het veer, tegenover het fort Turkije (dus in Staten-Oudeman) gevestigd geweest (2), de Predikant woonde te IJzendijke. Beide vestigden zich nu ook in het nieuw gestichte dorp, zijnde in 1669, in plaats van den vermoorden Predikant STUIRBOUT, beroepen en bevestigd JACOBUS SCHANFELAAR.

De nieuwe kerk stond echter geen halve eeuw, want bij den inval der Franschen, in 1708, werd zij door hen, met de pastorie en verscheidene hofsteden, in den omtrek, in brand gestoken. Van de kerk bleef alleen het achterste gedeelte, met de consistoriekamer, gespaard. Ook schijnt de predikstoel, die tegen den achtermuur staat, ongeschonden gebleven te zijn; men houdt, hem ten minste voor den zelfden, die in 1669 uit het oude kerkgebouw herwaarts is overgebragt, en oude lieden verzekeren, dat daaraan, vóór dat hij voor ongeveer 20 jaren overgeschilderd werd, noch de bloedvlekken van den ongelukkigen Predikant STUIRBOUT te zien waren.

De kerk werd uit liefdegiften, denkelijk ter zelfde grootte, als de vorige herbouwd. De namen en wapens der voornaamste gevers waren op de glazen der kerk te zien. Ook was er een raam, waarop het geheele bedrijf van turf delven, trappen, steken en droogen werd afgebeeld, tot gedachtenis aan de Friesche turfschippers, die toen nog door de Linie tot tegen dit dorp konden varen, en die eene aanzienlijke gift tot den herbouw gegeven hadden. Dit raam was; toen zij voor eenige jaren met andere verwisseld werden, nog nagenoeg ongeschonden. In deze herbouwde kerk werd, den 25 December 1715, het eerst gepredikt door Ds. ABDIAS HATTINGA van Sluis, die te dien einde had gegeven 150 guld. tot opbouw der kerk en 60 guld. tot opbouw der pastorie. In de laatste helft der vorige eeuw, werd het armbestuur dezer gemeente begiftigd, met eene som van 25,910 guld. uit de nalatenschap van JACOB CLAAYS, die hier als wees was opgevoed, en daarna als Kapitein in dienst der Oost-Indische Compagnie bemiddeld was geworden. Hiervan is echter de helft verloren gegaan daar de stukken, meestal uit effecten bestaande, en onder het beheer van het collegie van den Vrije, als Opperarmmeesters, zijnde, bij het bombardement der stad Sluis, zijn verbrand of te zoek geraakt.

Toen, in 1797, onder het fransch Bestuur de Predikant JOHANNES DE LEPELAAR, naar elders beroepen werd, bleef de gem. herderloos. Zij werd, bij de organisatie door NAPOLEON, in 1804, met die van IJzendijke vereenigd, doch, door de gezamenlijke Predikanten van dat consistorie, steeds als gemeente beschouwd en als vacature bediend, totdat dit land in 1814 aan onzen Staat terug kwam en men in 1815 weder verlof kreeg, eenen eigenen Predikant te beroepen.

---

(1) Zie *Zeeuwsche Almanak* 1846, bladz. 59.

(2) Dat een schoolmeester van IJzendijke, bij den herbouw, een nieuwe schaalje (bord om de catechismus-afdeeling en psalm aan te duiden) ten geschenke gaf om voor den predikstoel te plaatsen, is geen bewijs daartegen.

De R. K., voor zoo ver zij ten Westen van den Molenweg wonen, behooren tot de par. van *Oostburg*, ten bedrage van omtrent 230 zielen; de overigen, beoosten dien weg, bedragende nagenoeg 40 zielen, behooren tot de par. van *IJzendijke*. — De Evang. Luth. behoort tot de gem. van *Groede*. — Men heeft in deze gem. eene school, die gemiddeld 70 leerlingen telt.

Het d. ligt 4½ u. Z. van Middelburg, 2¾ u. O. van Sluis, ruim 1 u. O. ten Z. van Oostburg. Het is zijn ontstaan verschuldigd aan het bouwen der kerk in 1669, zoo als bovengemeld is, en was eerst bekend onder den naam van HET KERKJE, zoo als het nog in de wandeling genoemd wordt. Het bestaat uit 31 h., met 150 inw. De voornaamste huizen staan afzonderlijk gebouwd.

Het d. ligt zeer aangenaam en is gebouwd op de scheiding van den Vrije-polder en den Passegeule-polder, aan den Molenweg, ook tegen en onder aan den dijk, langs den Gouden-polder; het is onbestraat, doch door den zandigen bodem niet morsig, en heeft behalve de kerk en school geene openbare gebouwen. Onder aan gemelden dijk staan, naar den kant van IJzendijke, nog vele huizen, die tot het dorp schijnen te behooren, doch, als in den Goudenpolder staande, deel maken van de gemeente IJzendijke.

De kerk is klein, maar juist op het midden staat een torentje, dat in Mei 1847 van een uurwerk is voorzien geworden, doch zij heeft geen orgel.

Eerst in 1796, nadat, bij den vrede van Campo Formio, Staats-Vlaanderen aan Frankrijk was afgestaan en het Vrije van Sluis vernietigd werd, is de burgerlijke gemeente ontstaan, en heeft zij den naam van WATERLANDKERKJE wettig verkregen. Het platte land van het Vrije werd toen overal in gemeenten verdeeld; maar het was niet mogelijk overal de kerspelen tot grondslag te nemen.

Waterland-Oudeman behield het grondgebied, dat tot hiertoe de heerl. *Waterland* gehad had, tot tegen de Linie, alhoewel het kerkelijk gebied der Hervormden zich daar tot de oude grenzen uitstrekte. Er was geene reden dit te betwisten, vooral omdat alles nu onder een bestuur behooren zou, en tot het zelfde departement (der Schelde) gebragt werd; — IJzendijke deed aanspraken op den Gouden-polder gelden.

Daar nu de van het kerspel overblijvende Vrije-polder, Passegeule-polder en Van-der-Bekes-polder te klein waren, om een burgerlijke gemeente te vormen, voegde men van het kerspel Oostburg daarbij den Catelijne-polder en den Dierkenstein-polder.

De stad Oostburg kreeg van het Vrije reeds een aanmerkelijk toevoegsel van grondgebied, en verlangde misschien — even als Aardenburg en Sluis — geen te groote uitbreiding, om den invloed, die dan de buitenlieden verkregen: — men berekende niet den invloed, die zulks zoude krijgen op het trouwen, begraven en armwezen, dat toen alles nog kerkelijk was; om niet van vele andere botsingen van allerlei aard, te gewagen, die uit het verschil van kerkelijk en burgerlijk grondgebied tegenwoordig voortvloeijen.

In 1830 en vervolgens hebben de inwoners veel gehechtheid aan het vaderland bewezen en de Belgische vlag is niet op den toren geweest, ofschoon de bende van GREGOIRE er doortrok en hij gelastte die op te steken.

De kermis wordt gehouden den zesden Zaturdag na Pinksteren.

Het wapen, dat de gemeente in 1819 verkregen heeft, is niet dat der oude heerl. *Waterland*, maar bestaat uit een schild, dwars door

midden gedeeld, waarvan het eerste van zilver, met de letter W van azuur; het tweede van azuur, met eene sirène, zwemmende op eene van groen en zilver gegolfde zee.

WATERLANDSCHE-ZEEDIJK (DE HOOGE-), ook wel enkel de Waterlandsche-dijk geheeten, dijk in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*.

Deze dijk begint van de Damsluis in de stad Monnickendam en loopt aan de Zuiderzee langs de Ban-van-Zuiderwoude en aan het IJ, door of langs de dorpen Uitdam, Durgerdam, Schellingwoude, Nieuwendam en Buiksloot tot aan de banpaal bij den Oostzaner-overtoom. Hij heeft eene lengte van omtrent 5900 roeden (ruim 20,000 ell.) Het is de voormuur van Hollands noordelijk gedeelte.

In het jaar 1572, toen Noord-Holland en West-Friesland het Spaansche juk had afgeworpen, werden, tot tegenweer van den vijand en om Amsterdam, hetwelk nog de zijde der Spanjaarden hield, te benaauwen, op last van den Overste Sonoy, eenige schansen aan den Waterlandsche-dijk aangelegd, als bij Landsmeer, Schellingwoude, op het IJ-oord en elders. Dit werk echter, zoowel als het bezetten van den Waterlandsche-dijk, had den gewenschten uitslag niet. Dewijl de vijanden, onder den Overste Anthonius van Tamberghen, de Staatsche benden deden wijken en den dijk meester werden; zoo dat de dorpen voor het stroopen en plunderen bloot lagen, waarvan Zunderdorp, Zuiderwoude en Broek den meesten overlast leden. Later schijnt deze dijk weder door Sonoy te zijn bemagtigd, althans wij lezen, dat deze hem in 1573 doorstak en de Noordhollandsche galeijen, door dit gat, in het IJ bragt.

Aan het oostelijke eind had men, tijdens Koning Lodewijk, eenen steenen beer op dezen dijk geplaatst; deze werd, bij den watervloed van 3 Februarij 1825, door het woedend water ondermijnd, en stortte met een vreesselijk geweld neder (1).

WATERLANDSCHE-DIJK (DE LAGE-), dijk in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*.

Deze dijk begint aan den Oostzaner-overtoom van de Achterdigting (2) af, en loopt achter Landsmeer om tot aan de Vurige straat en achter de Purmer. De Lagedijk gaat ook van de paal bij Nek en van daar door de stad Purmerende, door Ilpendam, en tot aan Monnickendam toe. De lengte van den Lagedijk wordt op 6843 roeden (23,247 ell.) gerekend.

WATERLANDSCHE-DORPEN (DE), naam, welken men geeft aan de zes hoofddorpen van *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, namelijk: Ransdorp, Zuiderwoude, Landsmeer, Zunderdorp, Broek en Schellingwoude.

WATERLOO, b. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Middelburg*, kant. en 2 u. N. van *Oostburg*, distr. en 2½ u. N. O. van *Sluis*, gem. en ¼ u. W. van *Breskens*.

Deze buurt is niet bepaald onderscheiden van de buurt het Nieuwe-veer, zoodat het juiste getal huizen en inwoners niet kan worden opgegeven. Zie Nieuwe-sluis (De).

(1) Zie daaromtrent meer breedvoerig hier voor blads. 151.

(2) De Achterdigting is eene waterkeering voor het binnenwater en voor de uitwatering van de bedijkte Waterlandsche meren. Deze Achterdigting heeft eene lengte van 1800 roeden (ruim 6000 ell.) en behoort onder de meting der lengte van den Lagedijk

WATERLOO, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Nickeri*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Nursery, benedenwaarts aan de koffijplant. Margaritenburg; 1000 akk. groot. Zij wordt met stoom bewerkt, en er wordt mede koffij aangekweekt.

WATERLOO, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tawaijari-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan bosch en zwampen, benedenwaarts aan den houtgr. Welgevonden; 1500 akk. groot.

WATERLOO, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warappakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. Alsimo, benedenwaarts aan de katoenplant. Abigaëlslust; 250 akk. groot; met 6 slaven. Deze plant. is in 1815 nieuw aangelegd. Vroeger heette zij LAND-VAN-LODEWIJKSBURG. De Negers noemen haar, naar den bezitter, CAMERON.

WATERLOOS-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, grootendeels kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, en voor een klein gedeelte kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*; palende N. aan het Spijkerboor, de Oude-Kooi en den Baarter-polder, O. aan de Koppoel, Z. aan den Akkersloot-Hertogs-en-Blijver-polder, W. aan de Lage-Boekhorst en het Zweiland.

Deze pold., welke onverveend en door eene kade omdijkt is, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 145 bund. 9 v. r. 30 v. ell., waaronder 141 bund. 83 v. r. 10 v. ell. schotbaar land; waarvan onder *Alkemade*, volgens het kadaster, 130 bund. 87 v. r. 2 v. ell., en onder *Warmond*, volgens het kadaster, 14 bund. 22 v. r. 28 v. ell.; telt 2 h., zijnde boerderijen, beide onder *Alkemade*, en wordt door eenen schepradmolen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van Alkemade en vier Poldermeesters.

WATERLOOZEWERVE of WATERLOOSWERVE, voorm. kloost. in *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 2 u. N. W. ten W. van *Middelburg*, gem. en 20 min. Z. O. van *Aagtekerke*.

Dit kloost., hetwelk vroeger onder den naam van HET KLOOSTER VAN NOORDDIJK, te Emelisse in Noord-Beveland, door FLORIS V, Graaf *van Holland*, gesticht was, werd, wegens de gestadige overstroomingen van dat eiland, in 1290, in Walcheren overgebragt. Later was het eene lustplaats en thans eene boerenhofstede, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 42 bund. beslaat, en in eigendom bezeten wordt door den Heer ABRAHAM GILLIS PEPER, woonachtig te Aagtekerke.

WATERLOZING (DE), naam, onder welken het LUSTIGE-MAAR, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, tegenover Oosterdijkshorn, in het *Damsterdiep* valt. Zie LUSTIGE-MAAR.

WATER-MEERWIJK, buit. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie MEERWIJK (WATER-).

WATER-MOLENBEEK, watertje, dat bij het geh. *Swartenheuvel*, gem. *Calmpthout*, in de *Belgische* prov. *Antwerpen*, ontspringt, ½ u. Z.O. van Nispen, in de prov. *Noord-Braband* valt, en altijd zijnen noordelijken loop tot het vl. Roosendaal voortzet, alwaar het den naam van ROOSENDAALSCHE-VLIET bekomt.

WATERMOLEN-IN-DEN-RUIGENHIL, gedeelte lands in de heerl. *Willemstad*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Willemstad*, in den pold. *den Ruigenhil*.

Dit land, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 49 bund. 98 v. r. 7 v. ell., heeft men, uithoofde van zijne lage ligging mogen omkaden en het mag zijn water in den pold. den *Ruigenhil* overmalen, waartoe dan ook, in het jaar 1820, een steenen watermolentje is gebouwd, hebbende 14.43 ell. vlugt. De vorige houten molen, tot welks bouwing of oprigting geen vergunning kon worden verkregen, moet, bij verrassing, in eenen nacht gebouwd zijn. Er staat op dit land een huis, zijnde eene boerderij, waarom het meer bekend is onder den naam van de Bouwhoeve-van-Adriaan-van-den-Hil. Het zomerpeil is 1,32 ell. beneden A. P. en het maalpeil van bovengenoemde molen 0,42 ell. boven A. P. Het wordt bestuurd door Jacobus van den Hill, als eigenaar.

WATERMOLEN-KREEK (DE), kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, welke, met eene noordoostelijke rigting, in de *Saramacca*, uitloopt.

WATER-POLDER (DE), voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*; palende N. en W. aan de Noordzee, O. aan de Watering-van-Breskens, Z. aan de Watering-van-Groede.

In de zestiende eeuw was hij onder dien naam bekend. De plaats, waar hij lag, heeft naderhand een deel gemaakt van den Wolfers-polder. Zie dat artikel.

WATER-RIJK, voorm. buit. in de heerl. *Egmond*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1¼ u. Z. W. van *Alkmaar*, gem. *Egmond-Binnen-en-op den-Hoef-en-Rinnegom*, 10 min. N. van *Egmond-Binnen*. Thans is het eene boerenhofstede.

WATERSCHANS (DE), fort in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, behoorende tot de vesting *Bergen-op-Zoom*, en liggende ruim 900 passen ten W. van die vesting, op het uiterste van eene smalle landtong, aan de Ooster-Schelde.

Het fort heeft zes kleine bastions, en is alleen aan de noordzijde, langs welke de haven loopt, van bekleedingsmuren voorzien; terwijl de overige zijden door eene breede gracht zijn omgeven, die door eene sluis in gemeenschap is gesteld met de hoofdgracht der vesting; ook zijn deze zijden gedekt door eenen bedekten weg met glacis, welke zich oostwaarts met die der vesting vereenigt. In het fort staat een groot steenen gebouw, tot woning voor den Opzigter gebezigd, doch tot verschillend gebruik bestemd; een kruidmagazijntje en een steenen gebouw tot bergplaats van materialen enz.; terwijl onder den hoofdwal twee kleine kruidkelders zijn.

Dit fort is alzoo ten N., W. en Z. aan het geweld der golven blootgesteld, terwijl de oostzijde aan het vaste land gehecht is door genoemde landtong, welke het Stads-poldertje genoemd wordt. De gemeenschap tusschen de vesting en het fort geschiedt onder langs of boven over den noordelijken dijk, welke ook naar het havenhoofd leidt, waarop eene kustlantaarn staat en waar de aanlegplaats der stoombooten is.

Vroeger werd deze ingang der haven beschermd door twee schansen, ten Noorden en Zuiden, en daarom de Noordschans en de Zuidschans genoemd, waarvan de eerste verdwenen en de laatste thans dit fort is.

WATERSCHE-MEER, ook wel Gorssa-meer genoemd, meer op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Barneveld*, ½ u. N. van Garderen.

Het is slechts van geringen omvang, doch zeer diep, zoo dat de landlieden verzekeren, dat er geen grond in te vinden is.

WATERSCHE-POEL, waterplas in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, tegen de grenzen der prov. *Friesland*, gem. en 2 u. N. ten W. van *Dieveren*, 10 min. N. van Klein-Wateren, hebbende geringe oppervlakte, vooral in droogen tijd.

WATERSCHE STOEVE, stuifzand in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, niet ver van de grenzen der prov. *Friesland*, gem. en 1½ u. N. van *Dieveren*, ½ u. O. van Groot-Wateren.

WATERSTEIN of WATERSTEEN, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. W. van *Zwolle*, kant. en 2½ u. N. O. van *Kampen*, gem. en 1 u. Z. van *Genemuiden*; met 6 h. en ruim 40 inw.

WATERSTRAAT (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. W. van *Breda*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Oudenbosch*, gem. *Rucphen-Vorenseinde-Sprundel-en-Zegge*, ½ u. O. van *Rucphen*; met 10 h. en ruim 60 inw.

WATERSTRAAT (DE), b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*.

Deze b., gelegen in den Maria-polder, telt 27 h., bewoond door 140 zielen. — De nieuwe straatweg van Hulst naar Welsoorde loopt langs de zuidzijde van deze buurt.

WATERVAL, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en ½ u. N. ten O. van *Meerssen*, gem. en ½ u. W. van *Ulestraeten*; met 23 h. en 110 inw.

WATERVLAK, duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, grootendeels gem. en 20 min. W. van *Castricum* en voor een klein gedeelte onder de gem. *Heemskerk*.

Deze duinvallei beslaat eene oppervlakte van ongeveer 20 bund. De Hoepbeek (zie dat woord) ontspringt hier even beoosten of neemt daar zijnen aanvang. Vroeger geheel woest en moerassig, zijn de gronden sedert geregeld droog, door de kanalisatie van de Castricumer-dam of Konings-dam (zie dat woord), en bestaan tegenwoordig uit hooge weiden voor paarden, schapen en jong vee.

WATERVLIET, voorm. heerl., gedeeltelijk in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gedeeltelijk in *België*; palende N. aan de stad en par. van IJzendijke, O. aan Biervliet en aan de heerl. Waterdijk, in Bouchauter-Ambacht, Z. aan die heerl. en dat ambacht, W. aan de heerl. Waterland.

Het bevatte in *Zeeland*: het gedeelte van den Clara-polder, dat nu gem. *IJzendijke* is, den Groote-Jonkvrouw-polder-bezuiden (den Staten-Oudeman daaronder niet begrepen), den Thibaut-polder, het grootste deel van den Zuiddiep-polder en ook van den Nieuwe-Passegeule-polder, te voren tot den *Jonkvrouw-polder* behoord hebbende; in *België*: den Kleine-Jonkvrouw-polder-bezuiden, den Barbara-polder, den Sint-Christoffel-polder, den Sint-Anna-polder, een groot deel van den Lauwereins-polder, een deel van Sint-Joris-polder en nog een paar kleine polders. Door het vloeijen van den Jonkvrouw-polder, het herdijken daarvan, het andermaal vloeijen en weder bedijken, is echter de zuidelijke en oostelijke grens dezer heerlijkheid misschien eenigzins anders geweest, ook rezen daaromtrent van tijd tot tijd verschillen, die door verdragen geëindigd zijn.

WATERVLIET behoorde wel tot het *Land van den Vrije*, maar slechts als Contribuant, dat is: het had zijne eigene keuren, en behoefde die

niet van het Collegie van den Vrije te bekomen of daaraan gehoorzaam te zijn, ook ging men van de geslagen vonnissen niet in hooger beroep naar dat Collegie, maar naar den Raad van Vlaanderen; het droeg echter zijn aandeel in de omslagen.

Het is zeer oud en schijnt tot de Zonneleenen (*Foeda Solaria*) behoord te hebben. Het ging over van het geslacht DE BAENST, dat voor een tak van BORSSELE gehouden wordt, in dat van LAUWEREIS; van dezen in dat van LE BOEUF, voorts aan MASSIET en eindelijk aan de familie VERANNEMAN, die daarvan bezitter was, toen, bij den inval der Franschen in 1794, de heerlijke regten vernietigd werden. De laatste Leenheer was de zelfde als die van de heerl. WATERLAND, namelijk JEAN CHARLES VERANNEMAN, meest, met toevoeging der geslachtsnaam zijner echtgenoote, bekend onder den naam van VERANNEMAN DEL PARDO.

WATERVLIET leed veel door watervloeden. Het werd overstroomd den 22 November 1377; ook den 1 November 1570, doch werd telkens geheel of gedeeltelijk herdijkt.

Na de vernietiging der heerlijke regten, bleef het als gemeente bestaan; maar toen in 1814 Staats-Vlaanderen met Nederland hereenigd werd, is al wat op Nederlandschen bodem ligt, daarvan afgescheiden en aan *IJzendijke* gekomen.

Het overgeblevene van de gemeente, met het dorp en het zoogenoemd kasteeltje, in België gelegen zijnde, zal hier niet verder beschreven worden: alleen merken wij aan, dat WATERVLIET oudtijds onder de onbeslotene steden van Vlaanderen behoorde en daarom soms onder den naam van stad voorkomt; dat in de kerk een zeer beroemd orgel is, hetgeen geacht wordt onder de beste in die streken te mogen geteld worden.

Het wapen der heerl. bestond uit een schild van keel, met drie getande fasces van zilver, verzeld van boven ter regter zijde van eene zespuntige ster, ter linkerzijde van eene liggende halve maan en van onder van eene lelie, alles van goud. Het is thans het wapen der gemeente van dien naam.

WATERVLIET, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en ¼ u. N. van *Velsen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 10 bund. 73 v. r. 93 v el, en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer JAN JACOB VAN VOORST, woonachtig te Amsterdam. Vroeger behoorde hiertoe ook eene uitgestrektheid van nog ruim 60 bund. wel aangelegde boschgronden, met overschoone wandeldreven, tuinsieraden en aanleg van kunst, waaronder een berg van tamelijke hoogte, van waar men een overschoon gezigt heeft over de omstreken — doch dit Overbosch van Watervliet is, bij den verkoop in 1842, van de voorplaats afgescheiden geraakt en behoort thans in eigendom aan Joukvrouwe M. L. ELIAS, te Amsterdam.

WATERVLIET, buit. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 6 u. Z. O. van *Zierikzee*, kant., gem. en ½ u. N. van *Tholen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 77 bund. 3 v. r. 20 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door Mevrouw de wed. van den Heer FRANÇOIS ERNBRINS geb. PASPOORT, wonende te Middelburg.

WATERVLIET, voorm. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende

bovenwaarts aan de suikerplant. Nahamoe, benedenwaarts aan den houtgrond Overbrug.

WATERVLIET, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, N. W. van den Middenseinpost.

WATERVLIET (HET HUIS-TE-) of HOF-TE-WATERVLIET, voorm. adell. h., op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en 1¼ u. Z. W. van *Goes*, kant., gem. en in het midden van het dorp *Heinkenszand*.

Dit adell. h. is, nadat het door gedurige verbouwingen de oorspronkelijke gedaante geheel verloren had, in het laatst der vorige eeuw geheel verdwenen. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans boerenwoningen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ruim 30 bund. worden thans in eigendom bezeten door en maken deel uit, van de boerenhofstede met heerenhuizinge toebehoorende aan den Heer C. VAN CITTERS en van de hofstede van den Heer H. G. DE PERPONCHER, beide in of aan genoemd dorp gelegen.

WATERWIJK, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pericakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land-van-Onvergenoegd, benedenwaarts aan de suikerpl. Rustenburg; 1225 akk. groot; met 107 slaven. De Negers noemen haar KAU-BROKO of VEIBA.

WATES, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

WATIBREN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*; resid. *Rembang*, reg. *Blora*.

WATICA, voorm. hof, vermeld als gelegen bij *Tiel*, prov. *Gelderland*, welke CONRAD, de twee en twintigste Bisschop van Utrecht, in het jaar 1088 aan Gravin ALEID *in precarium* gaf, en waarschijnlijk gelegen heeft, waar men thans het dorp WADENOIJEN aantreft. Zie dat woord.

WATIDAL, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Larrat*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, op de Westkust aan den ingang van de Timor-Lautstraat, en waar deze het naauwst is. De landbouw der bewoners dient hoofdzakelijk tot eigene behoefte, doch de visscherij van tripang, schildpadden en karet voorziet in den handel met de vaartuigen welke van Banda komen.

De Engelschen hadden gedurende hun kortstondig tusschenbestuur in de Molukko's, aan de bevolking van WATIDAL, eene Engelsche vlag toegezonden. De inwoners hadden die zeer goed bewaard, zonder ooit daarvan gebruik te maken. Toen men hiervan de reden vroeg, kreeg men ten antwoord, dat zij wel gezien hadden, dat dit geene vlag van de compagnie was, en dat zij geene andere natie dan de Nederlandsche voor hunne bondgenooten wilden erkennen. Hunne denkbeelden nopens onderscheidene Europesche natiën zijn vrij zonderling. Zij houden alleen de Orang-Compania voor ware blanken, en dragen van andere Europeanen geene kennis. Zij meenen dat de Engelschen binnenlandsche bergbewoners of Orang-goenong zijn, gelijk bij hen de inwoners van Timor-Laut, en andere min beschaafde volkeren. Zij noemen zich zelven Anak-Compania (kinderen der Compagnie).

Men vindt bij hen geen afgodsbeelden. Bij het doen van gebeden, wenden zij zich hemelwaarts; zij erkennen of gelooven aan een Opperwezen. Hunne godsdienstbegrippen gaan, zoo als doorgaans bij deze onbeschaafde volkeren, veelal met het ruwste bijgeloof gepaard. Zij zijn echter niet geheel afkeerig van de Christelijke godsdienst, integendeel betuigen zij,

dat zij gaarne daartoe zouden willen bekeerd worden. Een andere lofwaardige trek van deze bevolking is de standvastige tegenstand, dien zij aan de pogingen van vele Mohhammedaansche priesters hebben geboden, welke hen tot het Islamismus wilden overhalen, doch daarin, ondanks alle redeneringen, nimmer hebben kunnen slagen.

WATIDAL (STRAAT-VAN-), zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie TIMOR-LAUT-STRAAT.

WATING, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*. Zie voorts op KAWONGAN.

WATINGA, ook WATTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. W. van *Bolsward*, ½ u. Z. W. van *Pingjum*, waartoe zij behoorde.

WATOE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, met eene noordelijke rigting in de *Golf-van-Madura* uitloopende.

WATOE (HOEK-VAN-) of OEDJONG-WATOE, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, afd. *Grissee*.

WATOEHI, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, onder den Radja van *Sohomo-it* staande.

WATOEWI, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie WATTOEWI.

WATOS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

WATSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 4½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2½ u. N. N. W. van *Bolsward*, ½ u. Z. O. van *Kimswerd*, waartoe zij behoorde.

WATTAS, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie WATAS.

WATTAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

WATTA-SOELO, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Noordkust.

WATTELE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroe-eilanden* behoorende.

WATTELEE, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende. Zie KEY-WATALA.

WATTEMA, voorm. adell. h. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. N. van *Grootegast*, ½ u. N. van *Lutkegast*. Het is thans eene boerderij, die, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 39 bund. 32 v. r. 80 v. ell., en thans in eigendom bezeten wordt door den Heer EVERT JANS WATTEMA, woonachtig te Lutkegast.

WATTEOE-MATTA, eil. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van *Ceram-Laut*.

WATTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie WATINGA.

WATTOELONING, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, lands. *Goemelang*, in een woest, bergachtig en zeer weinig bewoond oord.

WATTOELONING (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Ambonsche* eil. *Ceram*, in *Groot-Ceram*, met eene zuidelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

WATTOEWI, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, onder den Radja van *Sohomi-it* staande.

WATUM (BOGT-VAN-), inham van de mond der *Eems*, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*.

WATUM (HOOG-), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant, en 2¼ u. N. O. van *Appingedam*, prov. *Groningen*, gem. en ¼ u. N. O. van *Bierum*; met 2 h. en 24 inw., die kerkelijk gedeeltelijk tot *Bierum*, gedeeltelijk tot *Holwierda* behooren.

De hooge boomen, welke hier op den ouden dijk nabij den Eemsdijk staan, verstrekken aan de schippers op de Eems tot een baken. In oorlogstijden wordt het diepe vaarwater, hetwelk hier langs den voet des dijks loopt, door eene batterij en wacht gedekt. Dit punt is van veel belang.

WATWEIDE, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie WADWAY.

WATWERD, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie WADWERD.

WATZE-MEER (HET) of WASEMEER, meer, gedeeltelijk prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, 1 u. O. ten N. van *Sigerswolde*; gedeeltelijk in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, en daarin ten deele gem. en 1 u. Z. W. van *Marum*, ten deele gem. *de Leek*, 40 min. W. van Zevenhuizen.

Het beslaat eene oppervlakte van ongeveer 6 bund., waarvan ongeveer 4 bund. in *Opsterland*, 1 bund. gem. *Marum* en 1 bund. gem. *Leek*. Daarin liggen onderscheidene eilandjes, maar thans groeit het meer en meer digt.

WAUBACH, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr., distr. en 4 u. O. ten N. van *Maastricht*, kant. en 1 u. O. N. O. van *Heerlen*, gem. *Ubach-over-Worms*. Men telt er 108 h. en 540 inw., die meest in den landbouw, de veeteelt en den handel hun bestaan vinden.

De inw., die er allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Ubach-over-Worms*, welke hier eene kerk heeft, aan den H. JOSEPH toegewijd. De dorpschool wordt gemiddeld door 60 leerlingen bezocht.

WAULER, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het eil. *Wammer*, een der *Aroe-eilanden*, aan de Noordwestkust.

WAUMATTA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*. Zie AUMATTA.

WAUSELAA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Amboina*. Zie AUSELA-A.

WAUW-EILANDJES, eilandengroep in *Oost-Indië*, in den *Molukscke-Archipel*, tot de *Thenimber-eilanden* behoorende.

Zij bestaan veelal uit koraalklippen, en zijn meest door klippen en riffen omgeven of onderling verbonden.

WAVER (DE), riv. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, die in de gem. *Abcoude-Proostdij-en-Aasdom* ontstaat, met eene westelijke rigting voortloopende, zich bij de Stokkelaarsbrug in twee armen splitst, van welken de regter noordwaarts loopende, de grensscheiding tusschen de provinciën *Utrecht* en *Noord-Holland* vormt, en zich aan den Voetangel met den *Holendrecht* vereenigt, om de *Bullewijk* te vormen; terwijl de linkerarm den naam van OUDE-WAVER aanneemt. Zie het volgende art.

WAVER (OUDE-), water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk, op de grenzen der prov. *Utrecht*, uit de *Waver* een begin neemt, met eene zuidwestelijke rigting, door de gem. *Ouderkerk*, vervolgens, met eene westelijke strekking, tusschen die gem. en de gem. *Vinkeveen-en-Waverveen* doorloopende, zich aan de Nes in den *Amstel* ontlast.

WAVER (RIJKE-), geh. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie RIJKE-WAVER.

WAVEREN, heerl. in *Amstelland*, voorheen tot *Holland* behoord hebbende, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Vinkeveen-en-Waverveen*; palende N. aan de Waver, die haar van Aasdom scheidt, O. aan Aasdom-Proostdij, Z. aan Ruige-Wilnis en Botshol, W. aan de Oude-Waver, die haar van den Hoep-polder scheidt.

Deze heerl. heeft zeker zijnen naam van het water de Waver, dat er langs loopt, en is meest uitgeveend. Zij bevat noch d., noch geh., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 354 bund. 62 v. r. 7 v. ell., waaronder 261 bund. 3 v. r. 2 v. ell. belastbaar land; telt 21 h., bewoond door 31 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 140 inw., die meest hun bestaan vinden in de veenderij.

De Herv., die er ongeveer 80 in getal zijn, behooren tot de gem. *Waverveen*. — De R. K., van welke men er ruim 60 telt, worden tot de stat. van *Ouderkerk* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Waverveen*.

WAVEREN schijnt sedert onheugelijke tijden met *Botshol* en *Ruige-Wilnis* vereenigd te zijn geweest, zoo als het ook thans nog, even als die beide heerl., aan den zelfden Ambachtsheer, zijnde de Heer THEODORUS HENDRICUS ABELS, op den huize Bolestein, te Maarssen, toebehoort; zoodat wij omtrent de verdere bijzonderheden hier voorts naar die beide art. verwijzen.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van goud, met twee fasces van keel, beladen met vijf schuine ruiten (*losanges*) van zilver, geplaatst drie en twee.

WAVERSHOVE, oude naam van het d. WERVERSHOOF, in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie WERVERSHOOF.

WAVERVEEN, heerl. in *Amstelland*, voorheen tot de prov. *Holland* behoord hebbende, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Vinkeveen-en-Waverveen*; palende N. aan de Oude-Waver, die haar van Ouder-Amstel scheidt, O. aan de heerl. Botshol en Vinkeveen, Z. W. aan de gem. Mijdrecht, W. aan den Amstel, die haar van de Noordhollandsche gem. Uithoorn scheidt.

Deze heerl. bestaat uit den Zuider-polder en den Noorder-polder; bevat het d. Waverveen en eenige verspreid staande huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1427 bund. 16 v. r. 47 v. ell., waaronder 801 bund. 60 v. r. 85 v. ell. belastbaar land; telt 55 h., bewoond door 114 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 530 inw., die hoofdzakelijk hun bestaan vinden in de veenderij; echter wordt de visscherij in de uitgeveende plassen er ook niet weinig ter hand genomen, waaruit derhalve de bezigheid van het bereiden van allerlei vischwant enz. voortvloeit. De turf, welke alhier en in den omtrek gebaggerd wordt, wordt meest te Amsterdam gesleten en ook des winters over het ijs met sleden derwaarts gebragt.

De Herv., die er 160 in getal zijn, maken, met die van *Waveren*, *Botshol* en *Ruige-Wilnis*, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Utrecht*, ring van *Mijdrecht*, behoort, en ruim 150 zielen, onder welke ruim 60 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest CORNELIS PALUDANUS, die in het jaar 1592 herwaarts kwam en in het jaar 1602 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., van welke men er ruim 200 telt, worden tot de stat. van *Vinkeveen* gerekend, behalve die van de Nes en een gedeelte van Waveren, welke *aan de Nes*, onder *Ouder-Amstel*, parochiëren.

Men heeft in deze heerl. éene school, welke gemiddeld door 40 leerlingen bezocht wordt

In het jaar 1731 werd de waardigheid van Ambachtsheer bekleed door den Heer Wilhelmus Hoogerwaard, Heer *van Valkenstein*, die het Ambacht toen uit de grafelijkheidsdomeinen, voor eene som van 6600 guld. kocht. In 1766 kwam zij aan den Heer Mr. Paulus Abraham Gillis, ten dien tijde Secretaris van den Raad van Staten der Vereenigde Nederlanden, welke in het jaar 1792 overleed. Later is de heerlijkheid op Vrouwe Brigitta Susanna Jacoba Lups, geboren van Dam, gekomen. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Theodorus Hendricus Abels, woonachtig te Amsterdam.

De tegenwoordige Herv. kerk is de derde, die Waverveen gehad heeft. De eerste na de Reformatie stond op die zelfde plaats, en werd in het jaar 1592 ingewijd. Zij werd tot in 1697 tot de openbare godsdienst gebruikt, doch als zij toen door verzakking reeds bouwvallig was geworden, dacht men gelegenheid te vinden, om met minder kosten, dan door de oude kerk te herstellen, eene bekwame kerk te bekomen, door een groot gebouw, hetwelk er schuin tegen over stond, en tot een aanzienlijk woonhuis was aangelegd, aan te koopen en tot eene kerk in te rigten; dit geschiedde met zooveel spoed dat er den 3 Maart 1697 de eerste godsdienstoefening in werd verrigt, en de kerk door Abraham Oosterlandt, destijds Predikant aldaar, werd ingewijd. De fundamenten van dit gebouw waren echter niet wel gelegd of verzorgd, zoodat het verzakte en scheurde, in zoo verre, dat er geene mogelijkheid was, om het eenigzins te herstellen, terwijl het met instorting dreigde, waarom dan de Predikant en gemeente het, in 1753, verlieten, en hunnen toevlugt tot het schoolhuis namen, alwaar zij op zeer moeijelijke en bekrompene wijze, twee jaren lang, de openbare godsdienstoefening verrigtten, tot dat de derde of tegenwoordige kerk in het jaar 1755 volbouwd was en den 3den Augustus door den Predikant Jan van Staveren werd ingewijd. Deze kerk is in allen deele een net en kunstig gebouw, zijnde van buiten eene kruiskerk, en vanbinnen, met witte muren, koepelvormig opgemetseld. Zij is wel niet groot, maar voldoende voor de gemeente, die er vergadert; zij draagt een vierkant torentje, met een uur en slagwerk, dat met een achtkant rond gedekt en ook van een achtkant spits voorzien is. Rondom de kerk ligt een algemeen kerkhof met een gezand pad omgeven, en aan den buitenkant met eene ijpen haag voorzien. De toegang tot het kerkhof is met een net hek van de kerklaan afgesloten. Boven den ingang leest men in eenen steen uitgehouwen:

Esaia XXVI, vs. 8.

De eerste steen is gelegd door
JAN DAVID BROUWER, van Stavoren
op den 15 Julij CIƆIƆCCLIV,
Aangelegd en volbouwd, onder het beleid van
COENRAAD HOENEKER, Mr. Metselaar te Amsterdam.
Van Staveren's leeraarszoon, lag mij den eersten steen,
o God! vergroot den glans, die mij reeds mild bescheen;
Verschijn zoo heerlijk, en wil hier in vrede geven,
Dat velen ingaan door uw woord en geest ten leven,
HENDRIK LUSSING MATTHIJSZ.
Eccl. IV, vers 17.

In het jaar 1824 is de kerk, even als de Predikantswoning, die reeds lang in vervallen staat waren, aanmerkelijk hersteld en vernieuwd, waartoe de Ambachtsheer eene bijdrage heeft gedaan van 600 gulden, welk goed voorbeeld vele leden der gem. en andere godsdienstvrienden heeft opgewekt, om eenige giften tot dat einde af te zonderen. Tot in of omtrent het jaar 1780 was het ruim der kerk alleen door eene groote midden-, en ter wederzijden daarvan twee kleine deuren in den muur van den buitenweg afgesloten, doch te dier tijde is die ingang door een vrij ruim portaal, met twee groote deuren van de genoemde buitendeuren afgescheiden. Van binnen is het kerkje zeer net ingerigt; tegenover den ingang is eene vergaderkamer voor diegenen, welken met de zaken der kerk belast zijn; daarboven is eene kleine gaanderij; een dergelijke heeft men, om het regelmatige in de bouworde te bevorderen, ook boven het bovengemelde nieuwe portaal gemaakt. De zoldering van het ruim is geheel en zeer net gestukadoord; in het midden daarvan is eene ronde opening, waarin de stang van eene kaarskroon, door welke, onder de avondgodsdienst de kerk verlicht wordt, is vastgemaakt; aan de eene en andere zijde van gezegde opening leest men, op het stukadoorsel, met fraaije groote gouden letters:

De God des Hemels.

De kermis valt in den laatsten Zondag in Augustus.

Toen de Franschen in het jaar 1672 zich meester hadden gemaakt van Utrecht, verzekerden zij zich van de huizen te Loenen en Loenersloot, en konden derhalve met weinig moeite langs de Geuzesloot en Demmerik, de Zuwe op, te Waverveen komen, vermits dit dorp niet onder het Sticht, maar in Amstelland gelegen, zich van geen Fransche sauvegarde kon bedienen. Men maakte wel is waar, een schans aan den Uithoorn, en aan de Nes werd een uitlegger geplaatst, maar dit alles kon aan Waverveen, te verre buiten de voorgedachten posten gelegen, tot geen volkomene bescherming verstrekken. De ingezetenen van deze plaats, in twee kompagniën bestaande, kregen verlof op 'sLands kosten tot hun eigen bescherming en veiligheid te waken, en door naauwe wachthouding den vijand te beletten verder door in de provincie Holland te dringen; dan daar deze huislieden onervaren waren in den oorlog, en te zwak om den vijand tegenstand te kunnen bieden, werd noodig geacht, dat zij door zekeren uitlegger, de *Amsteldamsche galei* genaamd, met 27 man bemand en van onderscheidene stukken voorzien, onder het bevel van Kapitein Spelt, versterkt werden, nemende deze uitlegger, om tegenweer te kunnen bieden, zijne ligplaats in het Bijleveld, bij de Bijleveldsche brug, onder Waverveen. De Fransche Kommandant, de Markies de Genlis, op het huis te Nieuwrode zijnde, zond een en ander maal brandbrieven naar Waverveen, en wel den laatsten den 5 September 1672, met bevel van tien schepen met hooi, ieder 20 voeren groot, binnen vier dagen te Utrecht te leveren, onder bedreiging, dat de Schout gevangen en de plaats plat gebrand zou worden. Maar dewijl deze plaats een veendorp en met geen of weinig weilanden voorzien was, was het niet mogelijk aan dezen eisch te voldoen, daarom trokken de Franschen, op den 5 November, met 400 man uit Utrecht, door Breukelen en Ter-Aa, kwamen te Demmerik, waar zij zich verdeelden, begevende een gedeelte zich naar Vinkeveen en de anderen zich naar Mijdrecht, om dus Waverveen van de oost- en westzijde aan te tasten. Toen de tijd tot het volvoeren van hun oogmerk begon te naderen, stelden die van Vinkeveen

zich omtrent Ruige-Wilnis in orde, en hadden voorposten aan het einde van dat dorp geplaatst, welke beletteden dat men te Waverveen geen kondschap konde bekomen. Zoo haast die van Mijdrecht naar het westeinde van Waverveen afzakten en die te Vinkeveen het sein hoorden, kwam men het oosteinde overvallen; de wipbrug te Botshol was opgehaald, doch eenige Franschen, door het water zwemmende, lieten die neder, en renden ijlings, des nachts ten 3 ure, naar de Bijleveldsche-brug. Alles geraakte weldra in alarm, de posten en wachten der huislieden werden, nadat twee van hen waren doodgeschoten, verdreven, en geen onderstand van het Staten volk, dat aan den Uithoorn lag, bekomende, moest men vlugten en alles verlaten. Het voornaamste oogmerk der Franschen was den voorgemelden uitlegger te vermeesteren, die daar ook gelegd was, op dat er geen turf uit de veenen naar den vijand te Utrecht, gevoerd zoude worden, met belofte van wegen de Staten, dat zij de ingezetenen voor den overlast der vijanden zoude beveiligen. Men viel met woede op den uitlegger aan, die door de Bijleveldsche brug afgezakt, zich meer dan een uur lang verdedigde; doch eindelijk vastraakte, door den vijand omringd en genomen werd. De Kapitein Spelt en zijn Luitenant, met twee of drie anderen, werden gevangen, en vijftien doodgeschoten of doodelijk gekwetst, de overige raakten met zwemmen weg; aan de zijde der Franschen waren 10 à 12 gesneuveld, en onder dezen een Kapitein, daarna ontstond op verscheidene plaatsen brand, waardoor 59 huizen in de asch gelegd, en het voornaamste gedeelte van Waverveen, aan de Bijleveldsche brug gelegen, door de vlammen verteerd werd. De uitlegger werd vervolgens naar de Heul gebragt, dan te groot zijnde om door de Nieuwersluis naar Utrecht gevoerd te kunnen worden, werd hij, na dat het geschut, de voorraad en wat men er meer op vond, afgenomen was, verbrand. Na, jegens de ingezetenen veel gewelds gepleegd te hebben, trokken de Franschen af.

Tijdens den inval van de Pruissen in Holland, hebben deze zich te Waverveen niet zoo slecht, als wel op andere plaatsen, gedragen; trouwens, zij zijn er ook slechts doorgetrokken van en naar den Uithoorn, alwaar te dier tijd de Majoor van het Pruissische Kurassier-Regiment, von Kraen, het bevel had. Deze vond wel goed zeker papier te zenden, dat door den Secretaris van Waverveen, op den 28 September 1787, gepubliceerd werd; dus luidende: » Uit last en bevel des » Heeren Commanderenden Generaals, Graaf von Kalckreut, zullen de » ingezetenen der respective dorpen van *Waveren*, Waverveen enz. » binnen den tijd van driemaal 24 uren hunnen voorraad van haver, » bier en genever doen brengen aan den Uithoorn, aan het quartier » van den Heer Major von Kraen, alsmede ook alle de geweeren en » wapenen tot de exercitie gediend hebbende, en zoo wanneer hier niet » aan gehoorzaamd werd, zal alle hetzelve door een commando worden afgehaald, en bovendien met plunderen en straffen worden ge- » corrigeerd."

Uithoorn, 28 September 1787.

(Geteekend) von Kraen.

Dan doordien, bij het wijken der troepen uit Utrecht, hier een gedeelte ingekwartierd was geweest, was de voorraad op, en daar Amsterdam gesloten was, kon men geen andere bekomen; waarom eene deputatie naar voornoemden Majoor von Kraen werd afgezonden, om uitstel van executie, het gene door hem op twee dagen langer werd bepaald, terwijl hij te gelijk een pas gaf, om het door hem geëischte van Utrecht te halen, zoo als dan ook geschiedde, wordende aan hem

112 kannen brandewijn en jenever, 12 vaten bier en eenige mudden haver geleverd, terwijl tevens 173 geweren met hunne bajonetten en een vaatje vuursteenen, aan eenen kwartiermeester van dat regiment afgeleverd werden. Deze geweren waren die, welke uit 's Lands magazijn te Naarden, in 1785, ten gebruike van de onvermogende weerbare manschappen waren geleverd.

Den 2 Julij 1839 werd de Predikantswoning aldaar door brand verteerd, tot welks herbouw uit het fonds voor noodlijdende kerken eene som van 1700 guld. is gegeven. Ook droeg de Ambachtsheer daartoe 300 guld. bij, gelijk ook andere godsdienstvrienden bij die gelegenheid hunne liefdadigheid hebben getoond.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van keel, met eene fasce van sabel, beladen met twee kruisen van zilver.

WAVERVEEN (DE NOORDER-POLDER-VAN-), pold. in *Amstelland*, voorheen tot *Holland* behoord hebbende, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Vinkeveen-en-Waverveen;* palende N. aan Nieuwer-Amstel, O. aan Ouder-Amstel, Z. aan den Heerenweg of dorp Waverveen, W. aan de Droogmakerij of Polder-benoorden-de-Zuwe.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1001 bund. 44 v. r. 13 v. ell., waaronder 264 bund. 90 v. r. 18 v. ell. schotbaar land; en wordt door watermolens, op den Amstel, van het overtollige water ontlast. Aan de Nes in den Noorder-polder is eene sluis om met vaartuigen in den Amstel te komen door middel van schutting, want het Amstelwater is ten alle tijden hooger dan het polderwater en kan alzoo geen ontlasting maar wel inwatering geven. Het polderbestuur bestaat uit Polderschout, Secretaris en twee Poldermeesters.

WAVERVEEN (DE POLDER-BENOORDEN-DE-ZUWE-EN-HOFLAND-VAN-), pold. in *Amstelland*, voorheen tot *Holland* behoord hebbende, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Vinkeveen-en-Waverveen;* palende N. aan Nieuwer-Amstel, O. aan den Noorder-polder-van-Waverveen en den Zuider-polder-van-Waverveen, Z. en W. aan Mijdrecht.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 225 bund. 6 v. r. 42 v. ell., waaronder 196 bund. 73 v. r. 52 v. ell. schotbaar land en wordt door molens op den Amstel van het overtollige water ontlast. Van bovengemelde oppervlakte is onder de benaming van Mijdrechtsche-droogmakerij Hollandsland ingedijkt eene oppervlakte van 216 bund. 73 v. r. 22 v. ell., de bedijking mede gerekend.

WAVERVEEN (DE ZUIDER-POLDER-VAN-), pold. in *Amstelland*, voorheen tot *Holland* behoord hebbende, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Vinkeveen-en-Waverveen;* palende N. aan den Heerenweg of het dorp Waverveen, O. aan Abcoude-Proosdij en Vinkeveen, Z. aan Wilnis, W. aan den polder Hofland.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 200 bund. 65 v. r. 92 v. ell., waaronder 39 bund. 96 v. r. 88 v. ell. schotbaar land, en wordt door eenen watermolen, op den Amstel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Polderschout, Secretaris en twee Poldermeesters.

WAWANI, berg in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ambon*, kust van *Hitoe*, zuidwaarts van *Hila*.

Deze berg is zeer steil en de top wordt voor ontoegankelijk gehouden. Het was op dezen berg, dat de Hitoeëzen zich tegen ons in den oorlog

met KAKIALI versterkten, die zich aldaar van 1638 tot 1645 ophield. Naar dit gebergte loopt slechts een weg, die zeer smal en gemakkelijk te verdedigen is. In 1674 is deze berg zwaar gescheurd, bij welke gelegenheid onderaardsche zwavelkolken uitgebarsten en naar zee geloopen zijn, waardoor groote stukken lands verzonken.

WAWANI, d. in *Oost-Indië*, land van *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*, gespans. *Oeli-Hatoenoekar*.

Dit d. lag eertijds bewesten Kaytetto, doch hooger op eenen zeer steilen berg, zijnde een gedeelte van den berg Wawani. In het begin der vorige eeuw was het slechts een gering dorp, dat met *Essen* slechts 100 zielen, en onder deze 28 weerbare mannen en 19 dati's telde.

WAWAR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

WAWAR (RAWA-VAN-), moeras in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

In 1847 zijn er door den Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN voorloopige maatregelen genomen ter bespoediging van de droogmaking van dit meer, waardoor eene uitgestrektheid van 8000 bund. land voor den landbouw zal kunnen worden aangewonnen.

WAWAR (TELAGA-), meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, tusschen het Djingsche gebergte ingesloten.

Dit meer is niet groot, en brengt tot dus ver weinig of geen voordeel aan. Het wordt aldus genaamd, omdat het water eene groote verscheidenheid van kleuren vertoont.

WAWAY, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de kust van het *Sundasche* eil. *Celebes*; 4° 8′ Z. B., 141° 6′ O. L.

WAWEIT, oude naam van het d. WADWAY, in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie WADWAY.

WAWONI of WAREBI-WAWONI, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

Het heeft 4 of 5 mijlen in omvang, is hoog, met veel bosch bezet en op een koraalrif gegrond.

WAXENS, twee d., prov. *Friesland*, het eene kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, het andere kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*. Zie WAAXENS.

WAXWAY, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Mulukkos*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*; 3° 54′ Z. B., 140° 40′ O. L.

WAY, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Ambon*, op de Pas-van-Baguela, ten N. van Baguela, aan eene baai, op eenen witten zandoever.

Er groeijen in den omtrek weinig nagel-, doch veel sago- en harsboomen, van welke laatsten fakkels gemaakt worden. In de nabijheid zijn hooge, ontoegankelijke bergen, die schier altijd met wolken bezet zijn.

WAY, POELOE-WAY, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, N. van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, dwars voor de Baai-van-Atjieh; 50° 53′ N.B., 113° 19′ O. L.

Voorheen was er een vuurspuwende berg, waarvan de kegel dient, om het eiland te onderkennen. Thans heeft men er nog veel zwavel.

WAY, POELOE-WAY, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Banda-eilanden* behoorende. Zie AY.

WAYA, d. in *Oost-Indië*, op de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Baai-van-Tolo.

WAY-ABBO (DE), riv. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*. Zie Abbo (1).

WAYAMBO, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. Wayampibo, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Wayampibo.

WAYAMOE, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wayamoe-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Klein-Jalousie, benedenwaarts aan de Perica; 1146 akk. groot; met 156 slaven. De Negers noemen haar Bedloo.

WAYAMOE (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Perica-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der Wayamoe-kreek, benedenwaarts aan de verl. plant. Amsterdam.

WAYAMOE-KREEK (DE), kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, die, met eene westelijke strekking, in de *Perika-kreek* uitloopt.

WAYAMPIBO, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. suikerplant. Nimmerdoor, benedenwaarts aan de verl. suikerplant. Appecappe; 2000 akk. groot; met 130 slaven. Zij wordt bewerkt met eenen beestenmolen. De Negers noemen haar Wayambo.

WAYANG (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, tusschen het Bandongsche lands. Tjipeudjoe en het Tjanjorsche lands. Kandang-Wessir, 18 palen Z. van de hoofd-kampong Tjiparay. — Het is een der hoogste toppen van het westelijke Kendang-gebergte.

WAYCORIBO, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Casiwinica-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgrond Mapabo, benedenwaarts aan het Land-van Quapibo; 4000 akk. groot; met een niet groot aantal slaven.

WAYCORIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Casiniwica-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgrond Vier-Azen, benedenwaarts aan den houtgrond Quapibo.

WAYER, batterij in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Banda*.

WAYGAMME, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Missoval.

WAYGEEUW, Waygeoe, Waygeo of Waygioe, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Wageo.

WAYHOEKI, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op de kust van *Leytimor*.

WAY-KOKA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Ambonsche* eil. *Boewang-Besi*, met eene oostelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

WAY-KOKA (HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de Oostkust van het *Ambonsche* eil. *Boewang-Besi*.

WAYMALOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Pangesane*, in het binnenland.

WAYMATTA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie Aumatta.

---

(1) Eveneens zoeke men de overige met Way zamengestelde namen, die hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

WAY-OEME (DE), riv. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Ambon*, kust van *Hitoe*, welke, met eene noordwestelijke rigting, in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopt.

WAYPALITI, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Hitoe*, gesp. *Oeli-Holawan*.

WAY-POETEH, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, aan de Oostkust.

WAY-SAMMA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Boero*, aan de Noordwestkust.

WAYSAMOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*, op de Oostkust van *Hoewamohel*.

WAYTE, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*; 0° 40′ Z. B., 137° 4′ O. L. Het is rotsachtig.

WAYTI, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidoostkust van het eil. *Timor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*; 8° 59′ Z. B., 144° 54′ O. L.

WAYTIMA, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Xoela-Mangoli*, een der *Xoela-eilanden*, dat door den oorlog ontvolkt en eindelijk geheel verlaten is.

WEAZE (DE) of DE WAESE, gracht, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, welke bij de uitlegging van omstreeks het jaar 1480 aan de stad Leeuwarden getrokken is, en thans het zuidoostelijk gedeelte dier stad uitmaakt.

De benaming schijnt afkomstig te zijn van het woord *wease* of *waese*, dat in het Friesch, en ook in het Gothisch, slijk, modder, dras en moeras beteekent, gelijk *waezig*, beslijkt, modderig. Vandaar, dat de Hoogleeraar WASSENBERGH (1) meende, dat dit oord vroeger de modder- en vuilnishoek der stad was, dewijl deze stoffen van daar door de Waterpoort gemakkelijk konden vervoerd worden. Het is wel niet onwaarschijnlijk, dat er, voor dat het aschland buiten de stad aangelegd werd, hier eene bergplaats van haardasch en straatvuil was. Liever denken wij evenwel, dat de lagere, aan de helling van den ouden zeedijk sterk afdragende en daardoor slijkerige grond, vóór dat deze bewald en bestraat werd, aanleiding tot dezen naam heeft gegeven (2).

WEBOSCH (DE) of DE WEBOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr., kant. en 4½ u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Bergeyk*, in den uithoek *de Webosch-en-de-Wilreyt*; met 62 h. en 250 inw.

Eertijds stond hier eene kapel ten gebruike van de R. K. van dit en andere afgelegene gehuchten.

WEBOSCH-EN-DE-WILREYT (DE), uithoek van de gem. *Bergeyk*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, arr. en kant. *Eindhoven*, gem. *Bergeyk*.

Deze uithoek bestaat uit de geh.: de Webosch, Spaanryt, de Wilreyt en Groot-Wilreyt. Men telt er 90 h. en 550 inw., en heeft er eene school, die gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

WECHEL, WECHELE of WEGGELE, buurs. in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. N. O. van *Deventer*, gem. en 1 u. Z. O. van *Diepenveen*, met 8 h. en 90 inw.

---

(1) *Taalk. Bijdragen*. D. I, bl. 3.

(2) Zie EEKHOFF, *Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden*, D. I, bl. 305.

Reeds in eenen brief van het jaar 1401 wordt het Hof te Wechele gemeld, als onder de Bisschoppelijke tafelgoederen, en in zeker vertoog door de Regering van Deventer, in het jaar 1578, nopens de stadsvoorregten aan den Hertog van Parma overgegeven, staat gewaagd van den pandbrief van 10 Februarij 1541, waarbij dit goed aan de stad in pandschap is gegeven.

WECHTERHOLTE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Wechterholt.

WECKDAM, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Wecdam.

WECKER, geh. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en 1 u. W. N. W. van *Grevenmacher*, gem. *Biver*.

WECKHORST, voorm. erve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. 3½ u. Z. O. van *Almelo*, kant. en gem. *Delden*. — Dit erve vindt men reeds in 1188 vermeld.

WEDA, voorm. d., prov. *Zuid-Holland*. Zie Weede.

WEDA, kust in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, in het oostelijk gedeelte van dat eiland. — Zij staat onder den Sultan van Tidore.

WEDAART of Wedert, oude naam van het d. Valkenswaard, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Valkenswaard.

WEDDE, gem. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten* (2 k. d., 14 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. Winschoten en Bellingewolde, O. aan Bellingewolde, Z. aan de gem. Vlagtwedde en Onstwedde, W. aan de Nieuwe-Pekela en de Oude-Pekela.

Deze gem. bevat de d. Wedde en Blijham, en de daartoe behoorende geh. Hoorn, Lutjeloo, de Morige, de Smookerij, Wedderbergen, Wedderheide, Wedderhöfte, Wedderveer en Hongerige Wolf, benevens gedeelten van de geh. de Draaijerij, Winschoter-Hoogebrug, Winschoter-zijl en Wessinghuizen. Zij beslaat eene oppervlakte van 4103 bund. 7 v. r. 66 v. ell., waaronder 4081 bund. 82 v. r. 4 v. ell. belastbaar land; telt 259 h., bewoond door 289 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1650 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De grond is er als in de provincie Drenthe. Men heeft er zandgrond, derrie, veengrond en gemengden grond en bovendien in Blyham veel en daaronder zware klei, Wessinghuizen en Wedderhöfte zijn meer boschrijk. In het jaar 1840, zijn de markgronden alhier verdeeld en dit heeft belangrijke resultaten opgeleverd.

De Herv., die er ruim 1600 in getal zijn, maken de gem. beide *Blijaham* en *Wedde* uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben. — De Evang. Luth., die er 8 in getal zijn, worden tot de gem. van *Oude-Pekela* gerekend. — De R. K., van welken men er ongeveer 50 telt, parochiëren te *Oude-Pekela*. — De enkele Isr., die er woont, behoort tot de ringsynagoge te *Winschoten*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te Wedde en ééne te Blijham, welke gezamenlijk gemiddeld door ongeveer 180 leerlingen bezocht worden.

Het d. Wedde of Wedda ligt 2 u. Z. Z. O. van Winschoten, 1 u. N. N. W. van Vlagtwedde, 1 u. N. N. O. van Onstwedde, 2¼ u. W. van de Hannoversche grenzen aan de oostzijde van de Westerwoldsche-Aa. Men telt er in de kom van het d. 45 h. en 250 inw., en met

de kerkelijk daartoe behoorende geh. de Wedder-Bergen, Hoorn, Lutjeloo, de Morige, de Smookerij, Wedderheide, Wedderhöfte, Wedderveer en Hongerige-Wolf, benevens een gedeelte van het geh. Wessinghuizen, 140 h. en ongeveer 800 inw.

De Aa neemt haren loop langs het dorp, waar ter plaatse, eene lange brug over de rivier ligt, welke ten koste der stad Groningen onderhouden wordt, maar die daarvan ook de tol trekt. Er zijn twee bouw-essen, die 3 ell. hooger liggen, dan andere landen, vooral naar den kant van de Wedderbergen.

Het hol gebouwde dorp, bij regenachtig weder, met morsige, niet geplaveide zandwegen, is door dijken van 1 tot 2 ell. omgeven. Men heeft hier den Westerdijk, strekkende zich uit van Wedde voorbij de geh. Hoorn en Morige tot Lutjeloo, en vervolgens tot aan den Staartjedijk bij Blijham, om dit d. voor de overstroomingen der Aa te beveiligen; den Karelsdijk, gaande van de Wedder-es tot de Wessinghuizer-es (zijnde slechts eene schutting, om het water binnen de Aa te beperken, ten einde daardoor den schielijken afloop te verhinderen); den Ossedijk, zich van de Wedder-es tot Vriescheloo uitstrekkende; den Landijk, welke bij het geh. de Morige begint en naar Blijham loopt. In 1830 heeft men ook nog eenen dijk gelegd, van het geh. de Bergen af tot aan den dijk van Vriescheloo of den zoogenaamden Zovendijk, om de geheele Wedder gemeente-weide voor het Aa-water te beveiligen, en de ontginning, die meer en meer toeneemt, daardoor te bevorderen. Deze dijken zijn 1 tot 2 ell. hoog.

De Herv., die er 680 in getal zijn, onder welke ruim 130 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Bellingewolde*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Petrus Scepelitius, die er in 1597 stond en in 1621 opgevolgd werd door Matthias Kornius. Het beroep geschiedt door stemgeregtigde ingezetenen en den kerkeraad. Burgemeester en Raad van Groningen hebben in 1757 zekere beroeping te Wedde, zonder voorafgaande afkondiging in de kerk, door eenige collatoren of stemgeregtigden geschied, afgekeurd en hunne vroegere gegeven approbatie, op ontvangene klagten van onderscheidene niet opgeroepene stemgeregtigden en na onderzoek der zake, weder ingetrokken, als zijnde daarbij door eene onware voordragt om den tuin geleid, en nu bij onderzoek bevonden, dat al de vereischten van eene wettige beroeping bij de stadsordonnantiën vastgesteld en van oudsher in dat landschap onveranderlijk nagekomen, voorbedachtelijk waren achtergelaten. De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, werd in het jaar 1665 door de Munstersche krijgsbenden tot magazijn, ammunitie-, wachthuis en hospitaal gebruikt, doch zij staken haar, bij hunnen aftogt, in 1666, in brand, waardoor zij geheel verwoest werd Naderhand is zij, hersteld zijnde, in 1685, door een zwaar onweder zeer beschadigd geworden. Nadat zij in 1841 weder herstellingen ondergaan heeft, is het een net vierkant gebouw, dat geheel op zich zelf ten N. van de kom des dorps staat, en geen orgel heeft. Op het koor ligt eene merkwaardige zerk van de familie Addingha; daar rondom staat:

In 't jar uns Heren MCCCC un XC und IJdes Fridages na Marien verkundiginghe starf Haye Addinghes, Hooflink van Westerwolde, des sine siele mote rusten in den vrede. Amen.

Op een der koorglazen, die voorheen zeer fraai moeten beschilderd geweest zijn, las men gebrekkig: Osebrand Johan Rengers, *Heer tot*

Slogteren, Freilenborg, Colham, Duirswolde, Westerdeel, Jonker en Hovelinck tot Farmsum, Vierburen, President en Erf-Dijkgrave van de Drie Delfzijlen; WILLEMINA ANNA LEWE, *dochter tot Asinga, Eumum en Vrouw tot Slogteren: enz. . . . . huisvrouwe.* Deze koorglazen zijn in 1841 door nieuwe vervangen. Op de eene zijde van den predikstoel staat uitgehouwen: 1673. FREDERICH ALBERTS, KISTEMAKER TE LEER.

Het houten klokhuis staat een weinig van de kerk verwijderd.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Vroeger stond hier, Z. O. van het dorp, het Huis-te-Wedde. Zie het volgende art.

Boven de deur van het huis van den kastelein JAN ELSES HAZELHOFF leest men op eene zerk de woorden: RESTIO ANNO 1660. Men vermoedt, dat de toenmalige Drost, die het Huis-te-Wedde bewoonde, zich, toen die burg versterkt werd, in het huis, waarin die steen gevonden wordt, zal hebben terug getrokken.

Men heeft hier twee jaarlijksche paarden- en beestenmarkten, als: de ééne den tweeden Woensdag na Pinksteren, de andere den laatsten Woensdag in Augustus.

WEDDE (HET HUIS-TE-) of ADDINGA-BORG, voorm. burg te *Wedde* in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. Z. ten W. van *Winschoten*.

Dit oude slot is in het jaar 1478, door de Groningers, ter gelegenheid van de verregaande verschillen der Heeren Ecco en HAYO ADDINGA tegen de Regenten van gemelde stad, die tot een openbaren oorlog waren overgegaan, tot den grond toe verwoest; doch niet lang daarna werd er door de stad, ten deele van de afbraak, aan de Pekel-Aa, en wel waarschijnlijk tusschen het tegenwoordige dorp Pekela en de Winschoter-brug, een nieuw slot gesticht, met eene gracht en sterk bolwerk, hetgeen naar gemeld riviertje PEKELBORG werd genoemd. De stad stelde er ook eenen Kastelein op, die over geheel Westerwolde en een gedeelte van het Oldambt, namelijk Bellingewolde en Blijham, het bestuur had (1).

Het HUIS-TE-WEDDE is echter in het jaar 1486 door HAYE ADDINGA, bij Wedde, weder herbouwd. Dit huis was, tijdens den tachtigjarigen oorlog, naar de oude vestingbouwkunde, met dikke muren en uitspringende torens versterkt, en overigens door twee grachten, eenen wal en eenen bedekten weg beschermd; is gedurende dien oorlog, zeer beroemd geworden, en menigmaal, zoowel door de Spaanschen als door de Staatschen, gewonnen en herwonnen, zoo werd het in Mei 1568 door Graaf LODEWIJK VAN NASSAU, met slechts 50 man, overrompeld. Het was hem zeer gelegen, wijl het hem den weg in de provincie Groningen opende, en den toevoer uit Duitschland gemakkelijk maakte. Hij hield daarom aldaar zijne loopplaats en wel met zulk een gevolg, dat hij binnen drie dagen reeds 600 à 700 man bij zich kreeg. Later weder in handen der Spanjaarden gevallen, werd het HUIS-TE-WEDDE, den 16 en 17 Augustus 1593, door Graaf WILLEM VAN NASSAU ingenomen. Dit deed de Spanjaarden in Winschoten opbreken naar Slochteren, hoewel zij dat ook op de achtervolging der Staatschen verlieten. Graaf WILLEM, thans de handen ruim hebbende, begon terstond den Bourtanger pas te versterken; als bestaande het voorname oogmerk van zijnen togt, om Groningen den toevoer uit Westphalen te benemen. Hiermede bezig zijnde, vernam hij, dat VERDUGO versterking had

(1) Zie de werken van *Pro exc. jure patrio*, Dl. IV, St. III, bl. 236, en Dl. VI, bl. 751.

ontvangen, en dat Graaf Frederik van den Berg, met eene aanzienlijke magt in aantogt, reeds Ootmarsum ingenomen had. Daarop liet hij zes vaandels in de begonnen sterkte, en trok over het klooster Ter-Apel naar Koevorden, om den vijand, ware het mogelijk, voor den pas te Schooneboek te stuiten. Maar dit gelukte niet, omdat de moerassen overal zoo droog waren, dat men die zonder hinder deortrekken kon. Hij legerde zich dierhalve te Meppel, om van daar een wakend oog te houden op van den Berg. Dan deze, eerst met Verdugo vereenigd willende zijn, trok langs den kortsten weg over Schoonebeek naar Groningen, waarna zij gezamenlijk sterk waren 5000 man te voet en 1400 te paard. Hun eerste werk was de Aduarderzijl aan te tasten, welke zij stormenderhand moesten winnen, ofschoon de bezetting slechts uit 30 man bestond; daarna Slochteren, dat zich, gelijk ook Winschoten, bij verdrag overgaf, maar Wedde werd met storm bemagtigd. Verdugo vertoefde aldaar eenige dagen en verzuimde, om terstond op te trekken naar de Bourtanger of Bellingewolder-schans, want beide die plaatsen hadden nog vrij wat gebreken aan hare omwallingen. Desen misslag namen de bezettingen te baat, en bragten het ijverig werkende zoo ver, dat, toen Verdugo voor de Bourtange kwam, zij wederstand konden bieden. Deze bevreesd, dat de regen eerlang het opbreken moeijelijk mogt maken, voor al indien Graaf Willem, inmiddels te Tolbert, in Vredewold, aangekomen, den Hertog over Slochteren afsneed, brak zijn voorgenomen beleg op; zeer tegen het genoegen der Groningers, wie hij op hunne klagten daarover bits toevoegde: » brengt » mij een sedel van onzen Heere God, dat het droog weder zal blijven." Terug gekomen, zocht hij Graaf Willem te Tolbert op, om dien tot een gevecht uit te lokken; maar te vergeefs. Dezen met voordeel aan te tasten, werd hem door diens wijslijk genomene maatregelen belet. Hij beproefde toen Koevorden door uithongering te dwingen, zijnde daarop zoo gezet, dat hij, den winter door, zijn volk in het veld liet. Maar die plaats was bevorens door Graaf Willem Lodewijk voorzien, die ook nog, vóór het uiteinde van dezen veldtogt, het geluk had Wedde en Winschoten weder te bemagtigen.

Ook de troepen van den Bisschop van Munster hadden, in 1672, zich van dit slot meester gemaakt, dat hun in den weg lag op hunnen togt naar Groningen, welke stad zij gingen belegeren, doch weder, na het opbreken van dit beleg, moesten verlaten. Later werd het, gelijk vroeger meermalen, steeds bewoond door den Drost van Wedde en Westerwoldingerland en bekwam, om die reden, den naam van Drostenborg. Zie voorts dat woord.

WEDDEHOEN, ook Weddehoven of Wiene, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2½ u. Z. van *Almelo*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Delden*, gem. *Ambt-Delden*; met 70 h. en 450 inw.

WEDDERBERGEN, ook wel enkel de Bergen, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. Z. van *Winschoten*, gem. en ¼ u. N. van *Wedde*; met 2 h. en 14 inw.

WEDDERHEIDE, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Winschoten*, gem. *Wedde*.

WEDDERHÖFTE, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Winschoten*, gem. en 10 min. O. van *Wedde*. Er staat aldaar thans slechts één huis.

WEDDERVEER, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Winschoten*, gem. en ½ u. N. van *Wedde*; met 9 h. en ruim 40 inw.

WEDE, voorm. d. in den *Zuid-Hollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie WEEDE.

WEDERHOOP (NIEUW-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der Casiwinica-kreek, benedenwaarts aan de suikerplant. de Dageraad; benedenwaarts aan de Commewijne.

WEDERHOOP (LAND-VAN-NIEUW-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Casiwinicakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verlaten land van den Dageraad. benedenwaarts aan de Commewijne.

WEDERZIJDS-HET-ZWARTE-GAT (DE POLDER-), voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*; palende N. aan den aanwas van Wulpen en den Cleefschen polder, O. aan de watering van Breskens, Z. aan de watering van Groede, W. aan het Coppenlje-Schorre en de Noordzee. Het was even als de polders ten noorden slechts een onderdeel van den *Wulpen-polder* (zie dat art.) Het oostelijk gedeelte was in de zestiende eeuw de Water-polder.

WEDERZORG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Vriendschaps-beleid-en-Ouderzorg, benedenwaarts aan de koffijplant. Katwijk; 752½ akk. groot; met 218 slaven. De Negers noemen haar KOBBENKAN of KULKAN.

WEDI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjocarta*.

WEDIE-ALOE, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Balie-Kambang*; met de vogelnestklip *Sie jantjie*.

WEDOONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Demak*.

WEDUM, oude naam van het d. WEIDUM, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie WEIDUM.

WEE, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie WEHE.

WEEBOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie WEBOSCH.

WEECHELE, volgens sommigen de oude naam van de buurs. WESSELO in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie WENGELO.

WEECKE (DE), voorm. d. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, hetwelk men vermeld vindt in de chronyk van REYGERSBERGEN, als zijnde, in het jaar 1324, buiten gedijkt.

WEEDA-EILANDJES of ROSELIJN-EILANDJES, groep eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Zuidoostkust van het eil. *Gilolo*, in de *Bogt-van-Kea*. — Zij liggen allen op een rif.

WEEDE, WEDA of WEEDERBROECK, d. in den *Groote-Zuid-Hollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, N. van Wieldrecht.

Het was een der 72 dorpen, die bij den watervloed van 18 November 1421 verdronken zijn en een der 34, die sedert niet weder te voorschijn zijn gekomen. Sommigen willen, dat het zoude gelegen hebben ter plaatse, waar nu Cillaartshoek ligt, doch op oude kaarten van den Zuidhollandsche-waard komen beide plaatsen voor. Ook moet het digter bij Wieldrecht gelegen hebben, althans onder Wieldrecht liggen, bij de Dordsche-kil, nog de Gronden van den Broek. Op de Dordsche kaart treft men mede eene kapel aan BROUCK geheeten.

Het moet eene heerl. geweest zijn, waarvan het geslacht VAN WEEDE zijnen naam ontleende, dat hier een adell. h. bezat, het Huis-te-Weede geheeten. Zie hieronder.

Het wapen dezer heerl. bestond uit een veld van zilver, met zes leliën van keel, staande drie, twee en een.

WEEDE (GROOT-), voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*.

WEEDE (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in den *Groote-Zuidhollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, in de heerl. en nabij het d. *Weede*, waarmede het, in den watervloed van 18 November 1421, bedolven is.

Het was het stamhuis van het adell. geslacht van Weede, waarvan, ten tijde van de overstrooming van 1421, leefde Hendrik van Weede, Knaap, wiens dochter Catharina van Weede gehuwd was aan Willem de Kevere Daniëlszoon. Ten tijde van Keizer Karel V leefde mede van dit geslacht nog Elias en Johan van Weede, Knapen; terwijl het tegenwoordige geslacht van Weede van Dijkvelt er vermoedelijk van afstamt.

WEEG, b. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Veghel*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Uden*, een gedeelte uitmakende van het geh. *Weeg-Kooldert-Kattenhol*. Men telt er 16 h. en ongeveer 90 inw.

WEEGGELO, b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Wengelo.

WEEGJE (HET), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Broek c. a*; palende N. W aan den Zuid polder, N. O. aan den pold. Groote-Esse, Z. O. aan Broek, Z. W. en W. aan de Slinger, die het van den Zuidplas-polder scheidt.

Deze pold. heeft noch molens noch sluizen.

WEEG-KOOLDERT-KATTENHOL, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Veghel*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Uden*; met 32 h. en ruim 170 inw.

Dit geh. bestaat uit de buurtjes Kattenhol, Kooldert en Weeg.

WEEGREIS (DE), riv. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Aa.

WEEHORST, boerenplaats in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en 4½ u. N. W. van *Assen*, gem. en ½ u. O. van *Roden*, aan het Peizerdiep, hetwelk hier bevaarbaar wordt.

WEEKROM, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Werkhoven.

WEEL (DE), d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie Waal (De).

WEEL (DE), geh. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Schagen*, gem. *Oude-Niedorp en-Zijdewind*, ½ u. W. van *Oude-Niedorp*, ½ u. Z. van *Zijdewind*; met 9 h. en ongeveer 40 inw.

WEELDE (DE), voorm. hav., in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en ½ u. Z. W. van *Raalte*.

WEELDEN, een der vier schorren of gorzen, waaruit het eil. *Philipsland*, prov. *Zeeland*, vóór het jaar 1487 bestond, en hetwelk bij de bedijking van dat jaar daarin begrepen is.

WEELDERIGENBERG of Weligenberg, huisje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en N. van *Hillegom*, dat, naar men wil, vroeger eene soort van jagthuis zoude geweest zijn.

In deze streek moet in vroegere tijden een vermaarde heuvel of hoogte geweest zijn. Hadrianus Junius (1) verhaalt, dat de heuvel te zijnen

(1) *Batavia*, p. 49.

tijde nog vermaard was door eene gewoonte, welke toen reeds sedert onheugelijke tijden bestond. Hij verhaalt, namelijk, hoe de nieuw getrouwde vrouwen, daags na haren trouwdag, op wagens derwaarts reden, met hare vriendinnen en speelgenootjes, om haar aldaar, voor gehoudene kennis en gemeenzamen omgang te bedanken, als moetende zij zich voortaan opzettelijk tot de huiszorgen bepalen.

WEELE, plaats, vermeld door Reygersberg (1) als gelegen aan de noordzijde van *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*.

WEEL-EN-BRAKEN, pold. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Obdam*.

WEELEVELD of Weleveld, oudtijds Wellevelde of Welvelden, voorm. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. Z. O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. N. O. van *Delden*, gem. en ¼ u. N. O. van *Borne*.

Deze havez. is voorheen door de Edelen van Welvelden, zoo als zij zich oudtijds schreven, gebouwd en bezeten geweest. Zoo vindt men eenen Jan van Welvelden onder de Overijsselsche Edelen genoemd, die den 21 Junij 1797 op het slot te Vollenhove verschenen, op de eerste verklaring van Frederik van Baden, den zes en vijftigsten Bisschop van Utrecht, met de Ridderschap en Afgezondenen der steden Deventer, Kampen en Zwolle gehouden, en in 1460 eenen Gerrit van Wellevelden, op den landsdag te Deventer.

De Geleerde Radboud Herman Scheele, in wiens geslacht het door vermaagschapping gekomen was, werd aldaar in 1622 geboren. Hij overleed den 16 Julij 1662, na zijn vaderland belangrijke diensten te hebben bewezen.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans bouw- en weiland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 124 bund. 43 v. r. 90 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. Gerhard Johan Otto Dorne Dekkers, woonachtig te Borne.

WEELZIGT, buitenpl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en ½ u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Brouwershaven*, gem. en 20 min. Z. O. van *Noordgouwe*.

Zij bestaat uit heerenhuis, met wandelingen, tuinen en boerenwoningen, zaai- en weilanden, bosschen, dijken en gorzen, met eigen jagt en visscherij, te zamen groot 112 bund. 39 v. r. 60 v. ell. Het wordt in eigendom bezeten door den Heer Jacob Moolenberg.

WEEME, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 5 u. O. van *Zwolle*, gem. en 5 min. Z. van *Avereest*; met 4 h. en ruim 30 inw. Tot dit geh. behoort mede de Vicarie, met 7 h. en 40 inw., zoo dat het in het geheel 11 h. en 70 inw. bevat.

WEEMSELBEEK (DE), riviertje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, onder de gem. *Denekamp*, dat in *Klein-* of *Lutteke-Agelo* ontlast.

WEEMSELE of Weemsel, voorm. haves. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4½ u. O. ten Z. van *Almelo*, kant. en 2½ u. Z. van *Ootmarsum*, gem. en 1 u. Z. van *Tubbergen*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een der bouwhuizen, prijkende met het wapen van de Bevervoorts. De daartoe behoord hebbende gronden, zijn thans het eigendom van de landlieden te Tubbergen.

WEENA of Wena, voorm. adell. slot en stamhuis in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, 5 min. N. van *Rotterdam*, buiten de Delftsche

(1) *Chronijk van Zeeland*, bl. 38.

poort, ter plaatse, waar nu de zoogenaamde Raampoort gevonden wordt.

Het was gebouwd door Heer Christiaan van Wassenaer, aan den loop der Rotte. Als jongere zoon van den Burggraaf van Leyden, kreeg hij deze landerijen van zijnen vader ten huwelijk, en dit slot in zijne nieuwe heerlijkheid stichtende, noemde hij het Hof-Werna. Zijne nazaten, die zich naar dit slot Heeren van Werna noemden, zijn reeds lang uitgestorven. Wanneer zij aldaar hof hielden voerden zij de hooge geregtigheden over dit en de nabijgelegene landen, ja zelfs over Rotterdam, nog nadat het reeds eene stad geworden was, met 's Graven toestemming, de regering en den Hoofd-Officier aanstellende. Het was ook enkel met den naam van het Hof bekend, waarvan de Hofdijk en het Hofpoortje te Rotterdam hunnen naam ontleend hebben. Toen de Spanjaarden Rotterdam, in het jaar 1572, bedriegelijk overrompeld hadden, vloden de burgers op de bijna weerlooze kasteelen Werna en Beleafstein, op welke zeer vele sneuvelden. De sloten eindelijk overgegeven zijnde, werd er een afgrijsselijk bloedbad aangerigt en de kasteelen werden geslecht. Ter plaatse, waar Werna gestaan heeft, ziet men thans tuinen en droogscheerderijen. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door de stad Rotterdam en anderen.

Het wapen der Heeren van Werna was een veld van goud met eene fasce van azuur.

WEENDE, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3½ u. Z. van *Winschoten*, gem. en ½ u. Z. O. van *Vlagtwedde*, 1 u. W. van Bourtange, ten W. van en aan de Ruiten-Aa; met 12 h. en ongeveer 70 inw. Men heeft er veel eikenhout. Dit uitgebreide en boschrijke gehucht is het fraaiste dat de provincie Groningen oplevert, terwijl de hoogten en laagten, de afwisseling van hoog en laag geboomte, van bouw- en weideland, van boerenerven en tuinen, door al hetwelk de rijweg en verschillende voetpaden en hier en daar het riviertje *de Aa* zoo natuurlijk en ongezocht heen kronkelen, het tot een verrukkelijk oord maken.

WEENHOUT, of ook wel enkel Ween, naam, welken de landlieden bij verbastering geven aan het geh. Weenhout in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Weenhout.

WEENUM, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Wenum.

WEER (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. van *Appingedam*, gem. en 20 min. N. van *Stedum*; met 12 h. en 80 inw.

Men heeft er eene druk bezochte herberg, ten Z. aan den Delleweg. — Ook stond hier vroeger een burg van den zelfden naam. Zie het volgende art.

WEER (DE), voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. van *Appingedam*, gem. en 20 min. N. van *Stedum*, in het geh. *de Weer*.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door J. J. Groenevelt, woonachtig te Stedum.

WEER (DE), kanaal in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, dat bij de kerk der Doopsgezinden op den Horn ontstaat, tusschen *Hooge* en *Leege-Meeden* doorloopt en zich in de *Zuidwending* ontlast.

WEER (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, dat uit de *Beemster-ringsloot* voorkomt, in eene oostelijke rigting door het

noordelijke gedeelte der stad *Purmerende* gaat en in de *Purmerringsloot* uitloopt, zoodat de haringbuizen en andere kleinere schepen uit het Noordhollandsche-kanaal, langs dit water, door de sluis te Edam, in de Zuiderzee komen.

WEER (DE OUDE-), waterlozing of togt in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, tusschen den Andel en de Brecde, scheidende de gem. *Baflo* van *Warffum*.

WEER (OVER-DE-), gewone benaming van dat gedeelte van de stad *Purmerende* in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, dat ten N. van de Weer ligt en bij de vergrooting in 1574 aan die stad is getrokken.

WEER (TER), voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 20 min. O. Z. O. van *Baflo*, ten N. van *Tinallinge* en slechts door den weg daarvan gescheiden.

In het begin der zeventiende eeuw woonde daarop, volgens oude verzegelde brieven, Jonkheer Albert Tjaarda van Starkenborgh. Ook het kerkelijk doopprotocol bevat kinderen van hem, die aldaar zijn gedoopt in 1622, 1627, 1631, terwijl hij, in eenen verzegelden brief bij het kerkvoogdijbestuur, voorkomt onder anderen als Hoofmeester van het Winsumer- en Schaphalsterzijlvest.

Ter plaatse, waar de burg gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats, met grachten en singels omgeven, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 22 bund. 9 v. r. 40 v. ell., en in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Landbouwer Jan Roelfs ter Weer.

WEER (HET HUIS-TER-), voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, 20 min. ten O. van Wassenaar.

Dit voorm. adell. h. werd in 1680 bezeten door de wed. van den Kolonel Zandelandt, en vóór haar door Jonker Hendrik van de Werve, die het zijne twee dochters uit Willemina van Bronckhorst naliet. Den 7 September 1625 is aldaar overleden Rombout Hoogerbeets, gewezen Pensionaris der stad Leyden, die in 1618 werd gevangen genomen, en veroordeeld tot eene eeuwigdurende gevangenis, den 5 Junij 1619 uit 's Gravenhage naar het slot Loevestein werd gevoerd en van daar, in het jaar van zijn overlijden 1625, naar dit Huis-ter-Weer is overgebragt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 32 bund. 36 v. r., worden in eigendom bezeten door de Vrouwe Maria Cornelia, Gravinne van Wassenaer, echtgenoot van den Heer Jacob Dirk Carel Baron van Heeckeren van Wassenaer, woonachtig te Delden, op den huize Twickel.

WEERBORG, voorm. eenvoudig landelijk heerenhuis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 3 u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. O. van *Leens*, 10 min. N. W. van *Wehe*, waartoe het behoorde.

Het lag ten N. aan den hoofdweg en was in het jaar 1832 door Jonkheer Mr. Edzard Tjarda van Starkenborgh Stachouwer tot Wehe nieuw gebouwd, 5 min. zuidwaarts van de plaats, waar tot dien tijd toe de burg Burgweer gestaan had, doch, in het voorjaar van 1840 voor afbraak verkocht zijnde, is het in dien zomer geheel gesloopt. De ondergronden, landerijen, tuinen, hoven en singels, welke eene oppervlakte besloegen van 37 bund. 47 v. r. 70 v. ell., zijn, bij publieke verkooping, stukswijze onder partikulieren gekomen, een

gedeelte daarvan, groot 16 bund. 51 v. r., is echter nog in het bezit van den gezegden Heer VAN STARKENBORGH STACHOUWER TOT WEERE gebleven. Op de grondslagen van den gesloopten WEERBORG staat thans een net huis, met ruimen tuin, welke tot eene boomkweekerij bestemd was, doch door het overlijden van den eigenaar K. C. STUIVINGA, in November 1847, is te niet gegaan.

WEERBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 1 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Dockum*, 10 min. N. W. van *Roodkerk*, waartoe zij behoort.

Vroeger stond hier de stat. Sickema. Zie dat woord.

WEERD, st. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*. Zie WEERT.

WEERD, geh. in het graafs. *Horn*, prov. *Limburg*, distr., arr. en ½ u. Z. O. van *Roermond*, kant. en 4 u. O. ten Z. van *Weert*, gem. en 20 min. O. van *Horn*, nabij de Maas; met 11 h. en 60 inw.

WEERD, naam, welken men gemeenlijk bij verkorting geeft aan het d. VALKENSWAARD, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie VALKENSWAARD.

WEERD, oude naam van het d. WAARDE, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie WAARDE.

WEERD of WEERDT, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, ½ u. O. van Metslawier, 1 u. Z. ten O. van *Morra*, waartoe het behoorde, aan de Morstervaart.

Het werd bewoond door Nonnen van de Premonstratenserorde, die vrijheid van accijns genoten voor één aam Spaansche, twee aam Rijnsche wijn en drie tonnen Hamburger bier, zooals in het jaar 1544 door eene hofsententie werd bevestigd; doch bij gelegenheid der kort hierna doordringende Hervorming, onderging ook dit klooster het lot der overige, en werd in het jaar 1580 geheel vernietigd. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats.

WEERD (DE), straat in de st. *Leeuwarden*, prov. *Friesland*.

Het is dat gedeelte der stad, hetwelk oudtijds aan de Middelzee lag en tot zeewering diende.

WEERD (BEMUURDE-), geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie BEMUURDE-WAARD.

WEERDE, oude naam van het d. VALKENSWAARD in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*. Zie VALKENSWAARD.

WEERDEBUREN, voorm. konvent in *Oostergoo*, prov. *Friesland*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. O. van *Dockum*, 1½ u. N. W. van *Kollum*, ½ u. N. N. O. van *Westergeest*, waaronder het kerkelijk behoort, op den regter oever en 5 min. Z. van het Dockumer-diep.

Thans is het een geh. van drie boerderijen, te zamen eene oppervlakte beslaande van 111 bund. 60 v. r. De kleilanden op den regter oever van het Dockumer-diep, hiertoe gedeeltelijk behoorende, zijn ongemeen vruchtbaar.

WEERDENBRAS, voorm. sterkte in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, gem. en ruim 1 u. Z. Z. O. van *Haren*, niet ver van de Punt, bij de grensscheiding van Groningen en Drenthe. Zij werd in het jaar 1505 door EDSARD, Graaf van *Oost-Friesland*, aangelegd, ten einde Groningen van de landzijde te bedwingen.

Het in dezen omtrek wonende landvolk werd met geweld gedwongen om daar aan te werken, en de steen werd van de naaste huizen gehaald. In 1506 bekwam de schans eene Saksische bezetting. In 1514 beproefden de Saksers, die toen in het sterke Weerdenbras gelegerd

waren, of zij Groningen van haren beschermheer, Graaf Edzard, konden losmaken, maar dit gelukte geenzins, zoodat de Hertog George de zaak moest opgeven en de Groningers er zich in het jaar 1516 bij verdrag meester van maakten, die haar toen geheel hebben geslecht.

WEERDENBRAS, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, ¼ u. N. O. van Hantumhuizen.

WEERDENBURG, oude naam van het d. Waardenburg, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Waardenburg.

WEERDER, naam, onder welken het d. Waarder, in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie Waarder.

WEERDER-MEER, voorm. meer, thans een polder, in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. kant. en gem. *Alkmaar*.

WEERDESTEIN, ridderhofstad in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. van *Amersfoort*, kant. en ½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Langbroek*, 20 min. W. van Neder-Langbroek.

Deze ridderhofstad is slechts een vierkanten toren, met eene gracht omringd. Zij heeft, naar men meent, in vorige tijden toebehoord aan de Proeisses, waarvan die van Weerdestein zouden zijn afgedaald. Zij bezaten dit adellijk goed tot dat Willem van Bockhout het, omtrent het jaar 1450, door koop verkreeg. Zijne dochter bragt het, door haar huwelijk, aan eenen der Heeren van het geslacht der Zuilens, uit welk huis wederom eene dochter trouwde met Arent van IJsselstein, wiens zoon Cornelis van IJsselstein het huis verkocht aan Roelof Graswert. Diens zoon, van den zelfden naam, was er bezitter van, toen de Staten der prov. Utrecht het, in den jare 1538 voor riddermatig erkenden. Het heeft later ook aan de van Wijckersloot en Witten van Weerdestein, en nog omtrent het jaar 1640 aan de Graswerts behoord. Mogelijk is het het zelfde, dat door Heda (1) Weerdestein wordt genoemd, en waar Jan van Arkel, de zeven en veertigste Bisschop van Utrecht, in het jaar 1351, zijnen zetel vestigde. Het was leenroerig aan de provincie Utrecht, en werd, in het jaar 1767, op Eduard Petrus Ram van Schalkwijk verleid, in wiens geslacht het nog is, wordende dit goed, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 20 bund. 49 v. r. 15 v. ell., tegenwoordig in eigendom bezeten door de Erfgenamen van Vrouwe Baronnesse van Wijckersloot van Weerdestein, geb. Ram van Schalkwijk, woonachtig te Haarlem.

WEERDINGE of Weerdingen, geh. in het dingspil van *Zuidenveld*, arr. en judic. kant. en 5¼ u. Z. O. van *Assen*, adm. kant. en 3 u. N. O. van *Dalen*, gem. en ¾ u. N. ten O. van *Emmen*; met 26 h. en 195 inw.

Men heeft er eene winterbijschool, die gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht wordt; ook is er eene steenbakkerij.

Uit de nabij gelegen moerassen ontspringt het Valtherdiep.

WEERDINGER-BOSCH of Weerdingerholt, bosch in het dingspil van *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, gem. en 1 u. N. N. O. van *Emmen*, 5 min. N. van het geh. *Weerdinge*.

Het bestaat nagenoeg geheel uit eiken, was oudtijds zeer uitgestrekt en behoorde tot de gewijde plaatsen, waar onze Heidensche voorouders hunne afgoden vereerden. Thans zijn daarvan nog slechts weinig overblijfsels voorhanden.

WEERDINGER-VEEN (HET), moeras in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, gem. en 1 u. N. N. O. van *Emmen*, 10 min. N. O.

(1) *Historia Episcoporum Ultrajectensium*, p. 244.

van het geh. *Weerdingen*, eene oppervlakte beslaande van verscheidene honderd bund.

WEERDT, st. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*. Zie WEERT.

WEERDT, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie WEERD.

WEERDT, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 1¼ u. Z. ten W. van *Roermond*, gem. *Linne*.

WEERE (DE), vaart in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, welke een begin neemt W. van het d. de Vuursche, aan den hoek bij de Drie-Steenen. Zij maakt in haren westelijken loop de grensscheiding tusschen de gem. *Oud-en-Nieuw-Loosdrecht* en *Breukelen-St.-Pieters* uit, en strekt zich tot in de Vecht, in welke zij door de Weeresluis bij Weerestein, hare wateren ontlast. Zij ontvangt de wateren van vele slooten, waarvan de voornaamste zijn de Tol-Achtersloot, de Westbroeksche-vaart, de Zuiler-vaart, de Maarssensche-vaart, de Neerbeeksche-vaart, de Tienhovensche-vaart en de Soch-wetering, hetgeen hare wateren aanmerkelijk vermeerdert.

WEERE (DE) of WEEREN, geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2¼ u. N. ten W. van *Hoorn*, kant. en 1¼ u. W. Z. W. van *Medemblik* en daarin ten deele gem. *Abbekerk-en-Lambertschagen*, en 20 min. W. van *Abbekerk*, ten deele gem. *Hoogwoud-en-Aartswoud*, 40 min. O. van *Hoogwoud*; met 21 h. en 130 inw. onder *Abbekerk-en-Lambertschagen*. Wordende de beide deelen veelal in de Abbekerker-Weere en de Hoogwouder-weere onderscheiden.

In dit zeer aangenaam, landelijk en uitgebreid geh., dat ons aan Gelderland doet denken, staat de R. K. kerk van *Lambertschaag-de-Weere-en-Sijbecarspel*. Deze kerk, aan den H. LAMBERTUS toegewijd is een steenen gebouw, met eenen houten toren en van een orgel voorzien.

Ook heeft men er eene bijschool.

WEERE (DE ABBEKERKER-), b. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2¼ u. N. ten W. van *Hoorn*, kant. en 1¼ u. W. Z. W. van *Medemblik*, gem. *Abbekerk-en-Lambertschagen*, 20 min. W. van *Abbekerk*; met 21 h. en 130 inw.

Het is het fraaiste gedeelte van het geh. de Weeren, waar de R. K. kerk van *Lambertschagen-de-Weere-en-Sijbecarspel* staat.

WEERE (DE HOOGWOUDER-), b. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2¼ u. N. ten W. van *Hoorn*, kant. en 1¼ u. W. Z. W. van *Medemblik*, gem. *Hoogwoud en-Aartswoud*, 40 min. O. van *Hoogwoud*.

WEEREHUIS of WEERHUIS, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 2¼ u. N. W. van *Heerenveen*, ½ u. N. N. O. van *Akkrum*, waartoe zij behoort, aan den straatweg.

WEERELAAN, weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie WEERLAAN.

WEERELD (DE OUDE-), voorm. plaats op het voorm. eil. *Goedereede*, prov. *Zuid-Holland*. Zie OUDE-WEERELD.

WEEREN (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. O. van *Groningen*, kant. en 2¼ u. N. O. ten N. van het *Hoogezand*, gem. en 1½ u. N. O. van *Slochteren*, ½ u. N. O. van *Siddeburen*, met 30 h. en 140 inw.

WEEREN (DE) of WINKELDERWEERE, geh. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4¼ u. N. van *Alkmaar*, kant. en ¾ u. Z. van *Schagen*, gem. en ½ u. N. van *Winkel*; met 19 h. en 110 inw.

Men wil, dat de WINKELBERAWERRE het WINKELMADE is, waar Graaf ARNOUD sneuvelde.

WEEREN (DE), naam welke men geeft aan eene streek lands ten Z. van het dorpje *Wons*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*.

WEEREN (DE), naam, welken men wel eens verkeerdelijk geeft aan het geh. DE WIERES, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, Zie DE WIERES.

WEEREN-POLDER, pold. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Winkel*; palende N. aan Scheringkaag, O. aan den Braak-polder, Z. O. aan den Winkelaar-polder en den Ooster-polder, Z.W. aan den Moerbeeker-polder, en den Slinkvender-polder, W. aan den Leeker-polder.

Deze pold. is niet bedijkt maar omkaad, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 312 bund. 68 v. r. 1 v. ell., en wordt door eenen watermolen, op de ringsloot van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf en Molenmeester.

WEERENSTEIN, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie PRIK-POLDER (DE).

WEERENSTEIN, buit. in de heerl. *Mijnden*, prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. N. N. O. van *Utrecht*, kant. en ¼ u. Z. van *Loenen*, gem. *Loosdrecht*, aan de oostzijde van de Vecht.

Dit buit. beslaat, eene oppervlakte van 39 bund. 58 v. r. 20 v. ell. en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer LEONARD VAN LENNEP.

WEERENSTEIN, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Leyden*, kant. en 2¼ u. N. O. van *Noordwijk*, gem. en 20 min. N. N. O. van *Hillegom*, nabij den grooten weg van Haarlem naar 's Gravenhage.

WEERENSTEIN (AFSNIJDING-VAN-), onbehuisde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie JOACHIMSVELD.

WEERENSTEINSCHE-WEG (DE), weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie WEERLAAN.

WEERESLUIS (DE), sluis in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. *Breukelen-St.-Pieters*, ¼ u. Z. van Nieuwersluis en dienende om het water van de Weere in de Vecht te ontlasten.

WEÊRGEVONDEN (NIEUW-), kweekgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad-van-Wanica*, ter regterzijde komende van Poelepantjes-brug; palende N. aan den houtgr. Ephraimszegen, Z. aan den verl. houtgr. Nieuwzorg; 500 akk. groot. De Negers noemen haar LYSNAARBOITE.

WEÊRGEVONDEN (LAND-VAN-), verl. kostgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. St. Eustatius, benedenwaarts aan de suikerpl. St. Barbara.

WEÊRGEVONDEN (NIEUW-), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Surnauskreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Augustburg, benedenwaarts aan het verl. Land-van-St.-Barbara; 1000 akk. groot, met 65 slaven. De Negers noemen haar MAPAISI.

WEERGORS, voorm. pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gedeeltelijk gem. *Hellevoetsluis*, gedeeltelijk gem. *Oude-en-Nieuwe-Struyten*, ten Oosten en Westen van de vesting Hellevoetsluis.

Het was vroeger eene gors toebehoorende aan GIJSBERT VAN NIJENRODE, als kerkelijke voogd van Jufvrouw ELEONORA VAN BORSSELE, zijne huisvrouw, aan wien zij in 1475 door KAREL *den Stoute*, Hertog *van Bourgondië*, werd verkocht en tot bedijking uitgegeven.

De pold. besloeg eene oppervlakte van 239 gemeten 284 roeden (110 bund. 16 v. r. 42 v. ell.) en werd onderscheiden in het Groote-Weergors en het Kleine-Weergors. Zie de beide volgende art.

WEERGORS (HET GROOTE-), voorm. pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. en W. van *Hellevoetsluis*, tegen den zeedijk van den Nieuw-Hellevoetsche-polder.

Deze pold. is sedert langen tijd, doorgebroken en nu verdronken land, waarvan de verpondingen, volgens Resolutie van de Staten van Holland van den 2 Augustus des jaar1729, in de kohieren zijn afgeschreven.

WEERGORS (HET KLEINE-), onbehuisde pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Oude-en-Nieuwe-Streuyten*; palende N. aan de Oude-Streuyten en de Nieuwe-Streuyten, O. aan den Nieuwenhoornsche-polder, Z. en W. aan de gorzen tegen het Haringvliet.

Deze pold. werd vroeger in het veldboek begroot op 14 gem. 150 roed. (6 bund. 55 v. r. 78 v. ell.), doch beslaat tegenwoordig slechts 5 bund. 78 v. r. 34 v. ell., zijnde het overige in de vestingwerken van Hellevoetsluis getrokken. Hij staat onder het plaatselijk- en polderbestuur van de gem. *Oude-en-Nieuwe-Streuyten*.

WEERGRACHT (DE), watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie REYT (DE).

WEER-GRONINGEN, voorm. schans in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie ADUARDERZIJL.

WEERKAMPEN-VAN-LOOSDRECHT (DE), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Loosdrecht*; palende N. aan Loosdrecht, O. aan Hilversum, Z. aan Tienhovenswestbroek, W. aan den pold. Breukelerveen.

Hij wordt, gecombineerd met *Breukelerveen* en *Tienhoven*, door sluizen drooggehouden.

WEERKLANK (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, arr., kant., gem. en 5 min. O. van *Leeuwarden*.

WEERLAAN of WEERELAAN, ook de WEERENSTEINSCHE-WEG geheeten, weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Hillegom*, loopende van den straatweg tusschen Haarlem en 's Gravenhage, bij het huis Weerenstein, in eene oostzuidoostelijke rigting naar de ringvaart van het Haarlemmermeer.

WEERLAANDER-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Hillegom*; palende N. aan den Oosteinder-polder, O. aan de ringvaart van het Haarlemmermeer, Z. aan den Vosse-polder, W. aan den straatweg van Leyden naar Haarlem.

Deze pold., welke het noordelijke gedeelte van de *Vosse-en-Weerlaander-polder* uitmaakt, wordt door sluizen, op de ringvaart, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1.19 ell. onder A. P.

WEERLANDSDIJK (DE), oude dijk op de zuidelijke grens van het westelijke deel van *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie GRAAF-JANSDIJK.

WEERNHOUT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie WERNHOUT.

WEERBEIS, riv. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie AA (DE).

WEERSELO, gem. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. *Oldenzaal* (1 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. aan Tubbergen, O. aan Denekamp en Lossen, Z. aan Lonneker, W. aan Hengelo en Borne.

Deze gem. bestaat uit tien buurs., als: Weerselo, Dulder, Volthe, Rossum, Lemselo, Nijstad, Gammelke, Deurninge, Hasselo en Klein-Drijne. Ook ligt in deze gem. de zoogenaamde Hunnenburgh, volgens PICARDT eenmaal de verblijfplaats der Frankische vorsten. (Zie dat woord.) Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10,835 bund. 3 v. r., waaronder 10,628 bund. 33 v. r. 49 v. ell. belastbaar land. Men telt er 942 h., bewoond door 948 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 5200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er twee caliootsfabrijken.

De Herv., die er 170 in getal zijn, onder welke ruim 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Deventer*, ring van *Almelo*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ADAM LINDEMHOF, die in het jaar 1626 herwaarts kwam, en in het jaar 1630 naar de Ommerschans vertrok. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De R. K., van welke men er ruim 5000 telt, onder welke ruim 3000 Communikanten, maken de stat. van Deurninge, Rossum, Weerselo en Saasveld uit, welke ieder in deze burg. gem. eene kerk hebben.

Men heeft in deze gem. ses scholen, als: die van Weerselo en Nijstad, Deurninge-en-Gammelke, Dulder, Hasselo-en-Klein-Drijne, Lemselo, Rossum en Volthe, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 800 leerlingen bezocht worden.

Het d. WEERSELO, oudtijds WERSELOE of WERSLOE, ligt 3 u. O. van Almelo, 2 u. N. W. van Oldenzaal. Men telt er, in de kom van het d., 103 h. en 580 inw.

De kerk, welke hier vóór de Reformtie stond, was aan den H. REMIGIUS, Bisschop van Reims, toegewijd en zeer vermaard. Deze kerk, welke na de Reformatie aan de Herv. was overgegaan en nog in hun bezit is, is een oud gebouw, met een klein torentje en een orgel Zij staat op het thans zoogenaamde *Stift Weerselo*, zijnde de plaats, waar vroeger het hierna te melden klooster gestaan heeft.

De R. K., maken, met die uit de buurs. Klein-Drijne, Gammelke, Lemselo, Nijstad en Volthe, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, en 680 Communikanten telt. De kerk, aan den H. REMIGIUS toegewijd, is in het laatst der vorige eeuw gesticht. Dit, voor eenige jaren geheel vernieuwd gebouw, is, omdat het klein, zwak en laag van verdieping was, in het jaar 1847, weder bijna geheel vernieuwd en vergroot, zijnde alzoo thans een goed gebouw, met eenen toren, en van een altaar voorzien. Aan deze kerk werd in het jaar 1837, door den landman JAN KUIPER en zijne vrouw, een orgel geschonken, dat den 23 April 1837 ingewijd is. De R. K. hebben daarbij eene eigene begraafplaats.

Vroeger stond hier, nabij de kerk, een klooster, gesticht door zekeren HUGO, een vroom ridder, geboren te Buren, hetwelk, volgens

zijne eerste stichting, door Benedictijner-Monniken bewoond werd, die uit de St. Paulus-abdij te Utrecht derwaarts waren gekomen, wordende de eerste Abt aldaar op het feest van de kruisheffing in 1152 ingewijd. Dit klooster nam in den beginne zoo in personen, als goederen, zeer toe, maar toen er, na verloop van vele jaren, door de oorlogen der aanzienlijkste landzaten en door hunne rooverijen en gruwelijke verwoestingen, groot gebrek en armoede in die gewesten ontstaan was, hebben de Benedictijner-Monniken het klooster verlaten, en zijn naar de abdij van St. Paulus teruggekeerd. De aanzienlijkste landzaten hebben toen, opdat het klooster niet ledig zoude staan, van den Abt en het konvent van St. Paulusabdij verlof verzocht, om er hunne dochters of nichten in te plaatsen, die daar dan openbaar kloostergeloften, naar den regel van den H. Benedictus, zouden doen. Dit werd hun ingewilligd, en zoo is er een nonnenklooster gebleven. Als nu de zelfde Maagden den Heere daar eenen geruimen tijd naar de zuiverheid des kloosterlijken regels gediend hadden, zijn zij eveneens gevaren als de voornoemde Monniken. Zij leden ook groote schade; zoo dat zij hun onderhoud niet behoorlijk konden krijgen. Doch Godefridus van Rhenen, de acht en twintigste Bisschop van Utrecht dit vernomen hebbende, heeft aan deze geestelijke zusters de kerk van Ootmarssum geschonken, waarna de Nonnen haren Biechtvader tot Pastoor van die kerk aanstelden, terwijl zij op de vier groote hoogtijden zich, bij wijze van processie, naar die kerk begaven, daar in een afgezonderd koor zaten, en de lofzangen des Heeren, die tot de dienst der mis behoorden, zongen. Wanneer de dienst geeindigd was namen zij de offerpenningen der geloovigen, en keerden weder in vrede naar haar klooster. Op deze wijze hebben ze langen tijd uit de inkomsten dezer kerk goed en rijkelijk onderhoud genoten. Doch reeds eenige jaren vóór de Reformatie, zijn de kloostergeloften afgeraakt, en werd het klooster bewoond door adellijke Jonkvrouwen, welke mogten uitgaan, en zelfs, zich in het huwelijk begeven, mits, in zoodanig geval, hare prebende verliezende. Nog tot in het begin dezer eeuw, werden, uit de goederen van dit klooster, aan adellijke Jonkvrouwen van de Hervormde godsdienst, zoo lang zij den ongehuwden staat omhelsden, jaarlijks eenige prebenden uitgereikt. De plaats, waar het klooster gestaan heeft, is bekend onder den naam van het Stift Weerselo.

De kermis te Weerselo valt in den 21 September.

WEERSPOLDER (TER), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Huis-ter-Weerspolder.

WEERT, kant., prov. *Limburg*, arr. *Roermond;* palende W. en N. aan het Noordbrabandsche kant. Asten, N. aan het kant. Venlo en Horst, O. aan het kant. Roermonde, Z. aan de Belgische prov. Limburg.

Dit kant. bevat de volgende 12 gem.: Weert, Baexem, Grathem, Heythuyzen, Hunsel, Ittervoort, Meijel, Nederweert, Neer-Itter, Roggel, Stamprey en Thorn. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 33,469 bund. 46 v. r. 47 v. ell. Men telt er 3723 h., bewoond door 4078 huisgez., uitmakende eene bevolking van 22,000 inw., die door den landbouw, veenderij en veeteelt hun bestaan vinden.

WEERT, dek., apost. vic. van *Limburg*, bestaande uit de volgende dertien parochiën: Baexem, Ell, Heythuyzen, Hunsel, Ittervoort, Leveroy, Meijel, Nederweert, Neeritter, Roggel, Stamproy, Thorn en Weert.

Men heeft er 13 kerken en 3 bijkerken, zijnde de kerk der Minderbroeders te Woert, eene te Swartbroek en eene te Tungelroy, welke gezamenlijk bediend worden door dertien Pastoors, twee Vicarissen Desservanten en vijftien Kapellanen. Men telt er ongeveer 20,000 zielen, onder welke 15,000 Communikanten.

WEERT, gem. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. *Roermond*, kant. *Weert* (15 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Nederweert, O. aan Baexem en Hunsel, Z. aan de Belgische gem. Hamont en Bocholt, W. aan de Noordbrabandsche gem. Budel en Maarheze.

Deze gem. bevat de st. Weert, benevens de geh. Leuken, Swartbroek, Tungelroy, Moesel-Keent, Alt-Weert, Boshoven, Hushoven en Laar, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 9908 bund. 45 v. r. 15 v. ell., waaronder 9582 bund. 98 v. r. 10 v. ell. belastbaar land; telt 1092 h., bewoond door 1256 huisgez., uitmakende eene bevolking van 6690 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt, en wel voornamelijk leggen de buitenlieden zich toe op het mesten van kalveren, die wekelijks per as of schip naar Maastricht, Aken en Luik vervoerd worden. Ook drijft men er veel handel in jonge paarden, alsmede in hout. De haver is er van eene goede hoedanigheid en wordt alom gezocht. Men heeft er zes bierbrouwerijën, eene zeepziederij, twee zoutkeeten, eene branderij, vier leerlooijerijen, drie blaauwverwerijen, drie tabaks-, een snuif- en cigaren-, twee koussen- en drie hoedenfabrijken, vier koren-, eene run- en drie oliemolens.

De stoffelijke belangen dezer gemeente hebben, door de sedert meer dan dertig jaren plaats gehad hebbende en onophoudend voortgezette ontginningen van heidegronden, welke voornamelijk tot dennenbosschen worden gebragt, eene ten algemeenen nutte strekkende bevordering ondergaân; terwijl thans, zoo voor rekening van de stad als van bijzondere personen, door het aanleggen van wateringsbeemden in het gemis van genoegzaam voeder voor het, tot bemesting noodige, vee, zal worden voorzien, en ten gevolge daarvan de landbouw, de voorname bron van welvaart aldaar, in een meer gunstigen toestand zal worden gebragt.

Bijna op ieder geh. vindt men eene schans, omtrent het midden der zeventiendė eeuw aangelegd, met wallen en grachten omringd, om het vee en de goederen tegen roovers te beveiligen.

De inw., die er op 6 na, allen R. K. zijn, onder welke men ruim 4900 Communikanten telt, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Weert*, behoort. Zij heeft eene kerk, zijnde de parochiekerk te Weert, drie bijkerken, als: de kerk der Paters Minderbroeders te Weert, eene te Swartbroek en eene te Tungelroy, en zeven kapellen: als eene kapel van het Missiekruis, eene kapel bij de Zusters Birgittinessen, beide te Weert, eene te Boshoven, eene te Hushoven, eene op Laar, eene te Alt-Weert en eene te Leuken. De par. wordt bediend door eenen Pastoor, vier Kapellanen en twee Vicarissen-Desservanten, van welke een te Swartbroek en een te Tungelroy de dienst waarneemt. In het jaar 1559 kwam als Pastoor te Weert Leonardus van Ostede, die tot de nieuwe leer overhellende en de mis verachtende, in de predikatiën, welke hij tot twee en drie uren lang rekte, velen tot zijn gevoelen overhaalde. De Bisschop van Luik verwijderde hem van daar en deed hem door een R. K. Pastoor vervangen. Door de bemoeijingen van de Hervormingsgezinden werd echter een Pastoor uit Thorn,

THOMAS genaamd, in bediening gesteld, die, hoewel hij de Katholijken bestuurde, daarna, toen, in 1566, de Hervormden de overhand hadden, hun Predikant bleef. De Hervormden hadden destijds te WEERT zoo zeer de overhand genomen, dat er weinige R. K. waren overgebleven, zelfs was de Pastoor, PETRUS MOSANUS, de nieuwe leer toegedaan en waren eenige Priesters, op zijn voorbeeld, er mede toe overgegaan. Dit ging de Bisschop van Roermond, LINDANUS, in het jaar 1570, te keer, door hen, die de vergaderingen der nieuwgezinden bezochten, in den ban te doen en, in Februarij des volgenden jaars, hunne boeken op de markt openlijk te verbranden. In 1583 kwam hij nogmaals te WEERT en gebood, dat eenigen, die vroeger in den ban waren gedaan en te WEERT gebleven waren, indien zij niet tot het R. K. geloof terug keerden, zouden gebannen worden. De Weertenaars deden daarover beklag bij den Graaf VAN MEURS, die destijds, in naam zijner echtgenoot, over WEERT gebied voerde, en zich de zaak der inwoners aantrok, doch door den ijver van den Pastoor waren er, in 1584, 4160 die het Paaschfeest vierden, terwijl er in het vorige jaar slechts 1800 geweest waren. In 1597 deed de Bisschop van Roermond er nog eenigen, die de nieuwe leer waren toegedaan, het land ruimen.

Aangezien de Pastoor van WEERT, in 1787, het plakkaat van Keizer JOZEF I, over de echtscheiding niet wilde aflezen, werd hij voor het hof van Roermond gebragt en den 29 Januarij in zijne bediening geschorst, doch, op een verzoekschrift ten zijnen behoeve ingediend en hetwelk door bijna alle Weertenaars onderteekend was, kwam de hofbode den 26 Mei de tijding brengen, dat hij weder was aangesteld, waarop hij op Pinksterdag plegtig werd ingehaald.

De 6 Protestanten, die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Roermond*.

Men heeft in deze gem. een Collegie van middelbaar onderwijs, eene Kostschool voor Jongejufvrouwen en zeven lagere scholen, als: eene Stadsschool, eene Armenschool voor meisjes bij de Zusters Birgittinessen te Weert, ééne school te Hushoven, ééne te Leuken, eene te Moesel-Keent, eene te Swartbroek en ééne te Tungelroy. Deze scholen worden gezamenlijk gemiddeld door een getal van 780 leerlingen bezocht.

De stad WEERT, WEERDT of WEERD, ligt 9 u. N. van Maastricht, 4 u. W. ten N. van Roermond, aan de Zuid-Willemsvaart en wel van dat gedeelte dat tot het *Canal du Nord* behoorde, hetwelk de Schelde, de Maas en den Rijn zou vereenigen.

Het moet eene zeer oude plaats zijn, want men zegt dat zij reeds in het jaar 693 door de geloofspredikers WILLIBRORD en SWITBERTUS tot het Christelijke geloof is bekeerd geworden, en dat de H. ODA er in het jaar 712 eenigen tijd verblijf gehouden heeft.

Bij de blijde inkomst van JACOB I Graaf VAN HORNE, van 23 Februarij 1482, werden den inwoners van WEERT en *Nederweert* onderscheidene regten en vrijheden beloofd, gegeven of gewaarborgd.

WEERT, met *Nederweert*, *Wessem* en *Leyveroy* en andere daarvan afhankelijke plaatsen, had eertijds de Graven van Horne tot hunne Heeren en toen deze waren uitgestorven, ging het wel tot andere erfgenamen over, maar bleef als heerlijkheid tot *Opper-Gelder* behooren. De Prinsen VAN CHIMAY hebben het geërfd van ERNST DOMINICUS, Prins VAN CHIMAY, die in het jaar 1686, als Onderkoning van Navarre, te Pampelune overleed; het graafschap Horne, waarvan de Graven hunnen naam ontleenden, ging echter tot het bisdom

van Luik over. Bij den vrede van Munster, in 1648, kwam Weert, even als geheel Opper-Gelder, aan Spanje, en bij den Utrechtschen vrede, in 1713, aan Oostenrijk. De eerste plakaten van de Staten van Braband kwamen aldaar den 26 December 1789, en werden met uitbundige vreugde ontvangen. In het laatst van 1791 kwam het weder onder Oostenrijk en den 8 December 1792 namen de Franschen het in bezit en plantten er den 10 dier maand den vrijheidsboom. Bij de omwenteling van 1814 kwam het eindelijk aan het Koningrijk der Nederlanden, waarbij het, ten gevolge van het eindtraktaat van 1839, gebleven is.

De stad was vroeger eene vesting, met vijf poorten, als: de Hoogpoort en de Beek-poort ten N., de Maas-poort ten O., de Lang-poort ten Z. en de Molen-poort ten W., van welke nog alleen de benamingen bestaan.

In 1816 werden de oude reeds in bouwval liggende vestingwerken geslecht en de plaats, waar zij gestaan hadden, tot wandelingen aangelegd. De grachten zijn echter gedeeltelijk nog aanwezig, doch voor twee derde gedeelten met puin aangevuld.

Door de stad loopt de Bocholterbeek, welke in het jaar 1296 zeer kunstig is aangelegd, om de stad van water te voorzien.

Men zegt dat Weert in vroegere tijden 22,000 inw. telde, thans zijn er binnen de grachten 340 h. en 2460 inw. Men heeft er dertien straten, van welke de voornaamste zijn: de Hoogstraat, de Maasstraat, de Beekstraat en de Langstraat. Er zijn drie marktplaatsen: de Markt, de Korenmarkt en de Oelemarkt, die echter onbeduidend zijn.

De jaarmarkten zijn: de Vastenavond-Maandagmarkt, waarop handel gedreven wordt in vlas enz.; de paardenmarkt, die den 13 Maart invalt en nog al druk bezocht wordt, en de Varkenmarkt in December. De wekelijksche groenmarkt wordt des Zaturdags gehouden. Vroeger was er ook op de Woensdagen groente- en graanmarkt. De kermis valt in den eersten Zondag na Pinksteren.

Het voormalige Stadhuis, aan de *Markt*, bouwvallig verklaard zijnde, werd in 1826 afgebroken en ter zelfder plaatse in 1828 een ander gesticht, dat een ruim en welingerigt gebouw is, met een klein torentje.

Vroeger heeft ook hier eene Munt bestaan, in de *Molenstraat*, waar de Graven van Horne geld deden slaan. Men vindt nog onderscheidene koperen en zilveren geldstukken, welke onder Filips van Montmorency geslagen zijn. De zilveren daalders hebben de grootte van een vijffrankstuk, van den eenen kant ziet men de wapenen van Montmorency en van Horne, met het opschrift: PHS. BAR D. MONTM. C. AB HORNE D. D. WIERT, en van den anderen kant den H. Martinus de patroon der par. te paard, met het omschrift, SANCTUS MARTINUS PATRONUS WIERTEN. De halve daalders zijn in alles, behalve in grootte, aan de heele gelijk. Ook vindt men nog zoogenaamde Weerter springers, op welke alleen het wapen van Montmorency, met het omschrift aan de eene zijde als boven, doch aan den anderen kant leest men: MONET. NOVA ARGEN. WIERTE.

De Groote of Hoofdkerk, aan den H. Martinus toegewijd, aan de *Markt*, is een uitmuntend schoon en groot gebouw, in eenvoudig Gothischen stijl, met eenen fraaijen, doch niet zeer hoogen toren en van een zeer goed orgel en negen altaren voorzien, onder welke dat van de H. *Drievuldigheid* een meesterstuk is. Het schilderstuk in het altaar van *Onze Lieve Vrouw*, voorstellende de *Geboorte des Heilands*,

door JAN VAN AERDE, in 1761 vervaardigd, verdient opmerking. De kerk werd gebouwd in het jaar 1500, zoo als blijkt uit het volgende opschrift, dat men in zeer oude letters aan de regterzijde der kerk, naar den buitenkant, op eenen steen leest:

In 't gulde jaer van vijfftiehondert
is gebroke dy ald kerck v uben wod'.
ende op abent magdaleen
is gelacht dy erste steen.

In 1790 werd het koor der kerk, door twee Italianen, MORETTI en SPINETTI genaamd, met de uiterste volmaaktheid in Griekschen stijl gebragt. Onlangs is deze kerk nog versierd geworden met de Apostelbeelden, kunstig bewerkt door den Heer DE CUYPER van Antwerpen. Boven den ingang staat het beeld van den H. MARTINUS te paard. Vóór de Fransche omwenteling, in het laatst der vorige eeuw, stond deze kerk onder het patronaat van het kapittel van St. Servaas te Maastricht, welk kapittel, tegen het inkomen van eenige tienden te WEERT, een gedeelte van het gebouw moest onderhouden. In deze kerk ligt voor het groot altaar begraven FILIPS VAN MONTMORENCY, Graaf *van Horne*, Heer *van Weert*, in de geschiedenis meest bekend onder den naam van den Graaf VAN HOORNE, die met LAMORAAL, Graaf VAN EGMOND, den 5 Junij 1568, op last van den Hertog VAN ALBA, te Brussel werd onthoofd. Het ligchaam werd, den volgenden dag, met het hoofd, in eene looden kist gelegd en naar WEERT vervoerd. Aangezien men, door het verdwijnen van den grafzerk, de juiste plaats, waar dat edele slagtoffer der dwingelandij begraven was, niet meer wist aan te wijzen, hebben, op verzoek en aandrang der Commissarissen, die destijds het bestuur over Limburg hadden, nasporingen naar dit graf plaats gehad, en het werd in 1839 geopend. De kist, van planken vervaardigd, was door oudheid vergaan; het geraamte bleef ongeschonden; de schedel was op de borst geplaatst. Ter linkerzijde van het geraamte en naast de kist was eene hermetisch gesloten urn geplaatst, op welker deksel men las: HEER EN GRAVE VAN HOORNE, . . . 26 JUNIJ 1568 (1). Het deksel der urne werd in tegenwoordigheid van eenige aanzienlijken uit de stad WEERT doorgezaagd, ten einde den inhoud te zien. Men vond daarin aromatiek zand, dat eene sterke reuk van zich verspreidde. Na de eerste lagen daarvan te hebben weggenomen, ontdekte men het hart van den Graaf nog ongeschonden in zijne oorspronkelijke gedaante en kleur, maar bij aanraking in stof vervallende. Z. M. WILLEM I had plan, om een gedenkteeken voor den medgezel van den Zwijger te doen oprigten. Alles is intusschen in den vorigen staat hersteld, de urne gesoldeerd en drievoudig verzegeld, terwijl van dit alles drie processen-verbaal zijn opgemaakt: één voor het archief der kerk, één voor dat der gemeente en één voor den Bisschop. Den 9 Julij 1841 werd op een plegtstatige wijze op dit graf een lijksteen geplaatst, welke tot herinnering moet dienen van eene der merkwaardigste gebeurtenissen uit den vrijheidskamp tegen Spanje. Dit meesterstuk van kunst en smaak, hetwelk men aan de milddadigheid van den Koning en de volijverige zorg van het Stedelijke Bestuur en der Kerkmeesters te danken heeft, is vervaardigd door den bekwamen beeldhouwer ADOLPH BALAT van Namen, en bestaat uit zwart marmer, waarin de wapens van den Graaf van Horne, benevens andere

(1) Het overige van het opschrift was niet te ontcijferen.

sieraden, met de meeste juistheid, in wit marmer, zijn ingelegd (1). In het midden leest men met koperen letters:

HIC JACET
PHILIPPUS DE MONTMORENCY
CELEBERRIMUS COMES DE HORNE
DOMINUS WERTHÆ. ALTENÆ. NEVELÆ.
CORTESSEM. BOCHOLT ET BREUGEL. PRAEFECTUS
HAEREDITARIUS THORENSIS. EQUES AUREI VELLERIS
ARCHITALASSUS ETC. ETC.
CAPITE PLEXUS BRUXELLIS NONIS JUNII
MDLXVIII
DUCIS ALBAE SALVO ARBITRIO.
HUC DELATUS ET SEPULTUS IX KAL. JULII
EJUSDEM ANNI.

(d. i. Hier ligt FILIPS VAN MONTMORENCY, beroemde Graaf van *Horne*, *Weert*, *Altena*, *Nyevel*, *Cortessem*, *Bockholt* en *Breugel*, Erfvoogd van het Land van Thorn, Ridder van het Gulde Vlies, Zeevoogd enz. enz. enz., den 5 Junij 1568 te Brussel, op bevel van den Hertog VAN ALBA, onthoofd, herwaarts overgebragt en begraven den 23 Junij van het zelfde jaar.)

Boven het doopvont die men verschuldigd is aan de milddadigheid van den beroemden JAN VAN WEERT, leest men:

ILLMUS DNS JOES LIBER BARO DE CORONA, DNS IN SAHORZA ET TASHOF. SSMI SEPULCHRI SALVATORIS NOSTRI EQUES, SACRAE CAESARIAE MTATIS CSLIARI, BELLIC. GRALIS VIGILIARUM-PRAEFECTUS, REGIMINIS PEDITUM TRIBUN. CMENDANS TRIUM URBIUM PRAGENSIUM, ET VICE-CMENDANS MILITAE IN REGNO BOHEMIAE. EJUS CONJUX DNA MARGARETA LIBERA BARONISSA DE CORONA ETC. NATA EX FAMILIA BIRNBRACHENSI.

1662.

(d. i.: De zeer beroemde Heer JOHAN Vrijbaron VAN CROON, Heer van *Sahorzae en Tashof*, ridder van het Allerheiligste graf onzes Zaligmakers, Raad van zijne Majesteit den Roomschen Keizer, krijgshaftig veldheer, overste der lijfwacht, Opperbevelhebber van het voetvolk, Kommandant der drie Praagsche steden en Onderkommandant van het leger in Bohemen. Zijne echtgenoote MARGREET, Vrijbaronnesse VAN CROON enz., uit het geslacht der BIRNBRACHSEN 1662.)

Boven dit opschrift ziet men het wapen van JAN VAN WEERT. In den nacht van 28 Augustus 1566 had deze kerk veel te lijden van de beeldstormers. Zij verbrijzelden de stoelen, banken, lessenaars, ornamenten, altaren, beelden en vooral de kruisbeelden; zij spaarden niets dan den predikstoel en de klokken, welke vervolgens in die kerk bij de oefening van de Hervormde godsdienst diende. Den 28 September 1797 werd door de Franschen de openbare godsdienst in deze kerk verboden, doch den 15 Augustus 1802 hield dit verbod op.

Vóór de Fransche omwenteling, op het laatst der vorige eeuw, had men te WEERT de vier volgende kloosters: het Klooster der Kanunnikessen van de orde des H. AUGUSTINUS; het Klooster der Minderbroeders, het Klooster der Regulieren Kanunniken en het Klooster der Penitenten.

---

(1) De hertsvanger (*couteau de chasse*) van FILIPS VAN MONTMORENCY, Graaf van *Horne*, is in het bezit van den Heer LOUIS BLOEMAERTS, Burgemeester van WEERT, aan wiens grootvader het, door de Prinses van Chimay, toen zij aldaar in 1792 den storm der omwenteling ontweek, werd ten geschenke gegeven.

Het Klooster der Kanunnikessen van de orde des H. Augustinus, in de *Maasstraat*, heeft zijn ontstaan te danken aan drie met gelijken ijver bezielde maagden, die verkozen Gode in kuischheid te dienen, waar bij zich onderscheidene andere meisjes voegden; zij hielden toen haar verblijf, waar later het waschhuis gestaan heeft; de bidplaats of kapel, in welke zij God dienden, werd op magtiging van den Luikschen Bisschop, door den Heer Dionysius, Gode toegeheiligd. Zij namen echter, met toestemming van Lodewijk van Bourbon, die omstreeks het jaar 1456 de kerk van Luik bestierde, het kleed der orde van den H. Augustinus aan. Toen men, na eenigen tijd, de kerk begon te bouwen, werd, in het jaar 1525, op het feest van den H. Jozef, daaraan de eerste steen gelegd door Jacob, Graaf van Horne, daarin bijgestaan door Petrus van Brussel, den Biechtvader en Maria van Bijse, de Priorin van het klooster; den 20 April 1539 werd zij door Gibbon, den Suffragaan van het bisdom Luik, in het bijzijn van dien Graaf, ingewijd. Aemilia, eene zuster van dien Graaf, nam, in het jaar 1507, in dit klooster het geestelijk kleed aan, overleed aldaar den 1 October 1562 en werd er in het koor voor het hoofdaltaar begraven. De Bisschop van Luik voorzag dit klooster met het regt van opsluiting, met vrijheid om zich eenen Proost uit de orde der Augustijnen te kiezen, wordende Paulus van Someren, een Prior van Eindhoven, tot dit ambt aangewezen, waarna zij, tot in 1797, den regel van den H. Augustinus opgevolgd hebben. Toen, in 1566, daags na het feest van den H. Augustinus, de beeldstormers in eene kroeg aan het slempempen waren, wisten eenige burgers hen te bewegen, dat zij hier niet in den nacht tot het beelden breken zouden overgaan, waarop eenigen uit de kroeg afgezonden, hier en daar in hare kerk een beeld afwierpen, terwijl het volk, dat naar roof hunkerde, veel getier maakte; maar, tot elks verwondering, werden de verschrikte Nonnen door de beeldstormers zelven tegen het woedende volk beschermd. Den 10 Februarij 1797 werden de geestelijke Zusters, ten gevolge van de Fransche omwenteling, het klooster uitgejaagd; het klooster werd verkocht en tot partikuliere huizen ingerigt, en eerst in 1836 werd de kerk afgebroken. Doch in het jaar 1843 werd door de Zusters Birgittinessen, uit het klooster van Uden, de helft van het voormalige klooster aangekocht, en den 4 December van dat zelfde jaar kwam de Moeder Bernardina Randhaxe, vergezeld van drie Zusters, daarvan bezit nemen. Thans beloopt het getal dier Zusters zeventien. Bij het bespiegelende leven, leggen zij zich nog voornamelijk toe op het onderwijs en de opvoeding der jeugd van het vrouwelijke geslacht. Men vindt in haar gesticht eene kostschool, eene armenschool voor meisjes en eene bewaarschool voor de gegoede klasse. De kapel van deze inrigting is een vertrek des gebouws, met een altaar voorzien.

Het Klooster der Minderbroeders is even buiten de stad, op de plaats vroeger genaamd *den Aldenborch*, omgeven met eene gracht, werwaarts eene fraaije wandeling geleidt, langs welke, op last van de Prinses van Chimay, eene sloot gegraven werd, om het klooster van versch water te voorzien. Het werd in het jaar 1461 door Jacob I, Graaf van Horne, op verzoek zijner vrouw Johanna, Gravin van Meurs, gesticht, met toestemming van Paus Pius II en Lodewijk van Bourbon, Bisschop van Luik. De kerk, in 1462 voltooid, werd door Jodocus, Suffragaan van David van Bourgondië, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, met goedkeuring van den Luikschen Bisschop, den 30 Mei, met het kerkhof, ter eere van den H. Hieronymus

gewijd. Toen JOHANNA VAN MEURS, huisvrouw van voornoemden JACOB VAN HORNE, den 2 April 1461 overleden was, trok JACOB, weinigen tijd er na, het kleed der Minderbroeders te Hulst aan en stierf, den 2 Mei 1488, in dit klooster te WEERT, alwaar hij in de door hem gestichte kerk voor het hooge altaar begraven is. Men ziet in dit klooster nog zijne cel, vroeger met stroo bedekt, even als het nog met bloed bevlekte koord met knoopen, waarmede hij zijne lendenen pleeg te omgorden en het kasuifel, waarmede hij bekleed was, als hij de mis deed. Vervolgens werd dit klooster door de Graven VAN HORNE, den 30 Mei 1462 met eenen tuin, en den 9 Maart 1489 met een gedeelte gronds tot vergrooting van het kerkhof beschonken. In 1534 zijn acht Paters en Fraters, die de pestbesmetten bediend hadden, overleden. In 1558 bezweken er drie aan de zelfde ziekte. JACOB II, Graaf VAN HORNE, de zoon van den stichter, die den 8 December 1500 overleed, is bij zijnen vader, in het kleed der orde, begraven, zooals hij op zijn sterfbed verzocht had. Zijn zoon, JACOB III, Graaf VAN HORNE, die in 1541 stierf, is, even als zijne huisvrouw, die, den 17 Februarij 1514, het tijdelijke met het eeuwige verwisselde, op het koor begraven. De Minderbroeders van WEERT hebben, den 28 Augustus 1566, veel door de beeldstormers geleden, doch ter oorzake van de komst van den Hertog VAN ALBA, in 1567, hersteld, werden zij door de Geuzen, in 1572, wederom verjaagd en geplunderd, die bovendien alle de meubelen der kerk vernielden en verspreidden. Nadat, in 1575, alles hersteld was, werden de altaren door den Bisschop LINDANUS weder ingewijd, die tevens bepaalde, dat het feest der kerkwijding den derden Zondag van Julij zou gevierd worden. Maar in 1578 werden zij voor de derdemaal en op de wreedste wijze door de Geuzen mishandeld en wel zoodanig, dat het klooster, geheel afgebrand zijnde, niet voor het jaar 1586 is kunnen hersteld worden. In het jaar 1633 begonnen de Minderbroeders de soldaten van het Weertsche leger te bedienen, in 1637 waren zij genoodzaakt naar de stad WEERT te vlugten, tot in 1639 toen zij den 1 Januarij, in het klooster terugkeerden. — Ten gevolge van de plakkaten door de Staten der Vereenigde Nederlanden uitgevaardigd, tegen de R. K. Geestelijken, en allen, die hun huisvesting verleenden, hebben de Minderbroeders van WEERT, op Pinksterdag van het jaar 1649, de R. K. van de Meijerij van 's Hertogenbosch op den Bolderdijk bijeengeroepen, waar diensvolgens de inwoners van Someren, Asten, Lierop, Mierlo, Hees, Leende, Maarheeze en andere, alle Zon- en feestdagen de godsdienst kwamen bijwonen. Doch in 1654 hebben die van Heeze, Leende, Geldrop enz. te Heugten, op het Weertsche grondgebied, een kerkhuis beginnen te timmeren, en in het zelfde jaar volbouwd, ten einde aldaar ter kerk te gaan, terwijl de Paters er de dienst verrigtten. Van deze kerk ziet men thans nog de fondamenten. Daar dit klooster, hetwelk zoo dikwijls hersteld was, dreigde in te storten, bewoog zulks, in 1710, den Gardiaan BONAVENTURA VRANKEN het bijna geheel te vernieuwen. Den 9 Februarij 1797 werden de Minderbroeders door de Fransche revolutionairen er uitgejaagd, hunne kerk werd eene bijkerk der parochie verklaard en het klooster werd aangekocht door eenige particulieren, met voornemen, het naderhand weder aan de Paters terug te geven, die dan ook, den 16 April 1836, op nieuw daarin hunnen intrek namen. Op dien dag namen de oude Kloosterlingen, ten getale van drie, namelijk één Pater en twee Fraters, er weder het kleed aan, terwijl er twee nieuwe Fraters werden aangenomen. De plegtigheid werd geleid door Pater KORFF, Overste van het klooster

sedert den 5 April, op welken dag Pater VAN ORTAL er overleden was. Thans wordt het klooster der Minderbroeders door 55 Paters, Fraters en andere Lekenbroeders bewoond. Hunne kerk, aan den H. HIERONIMUS toegewijd, is een ruim doch onregelmatig gebouw, bij hetwelk een zijpand is gebouwd, waarvan eerst in het jaar 1647 wordt melding gemaakt. Zij heeft eenen kleinen toren, 4 altaren en een orgel, met eene kleine kapel, achter het groot altaar, gesticht den 15 Julij 1582, welke, bouwvallig geworden zijnde, in het jaar 1848 geheel hersteld is.

Het klooster der Reguliere Kanunniken, stond in de *Molenstraat*. In het jaar 1654, hebben de Regulieren van de orde des H. AUGUSTINUS van Eindhoven zich te WEERT gevestigd. Nadat het klooster te Eindhoven, in 1581, vernield, en door de vlammen was verteerd geworden, hadden de bannelingen te 's Hertogenbosch eene schuilplaats gezocht, doch toen 's Hertogenbosch, in 1629, door de Bondgenooten veroverd was, hebben de Regulieren zich naar WEERT, waar zij, met vergunning van MAGDALENA VAN EGMOND, in 1654, een klooster ter eere van de Ontvangenis der Moeder Gods, benevens eene kleine bidplaats, die door den Bisschop CREUSEN in het zelfde jaar gewijd is, en later eene kerk, gebouwd hebben. Den 13 April 1784, onder den Prior MICHAËL VAN ASTEN, werd dit klooster, even als andere Reguliere kloosters, afgeschaft, doch, op verzoek van de burgerij van WEERT en het gunstig advies van den Heer JOSEPH BERNARD STUBBS, Fiskaal en Raad te Roermond, den 22 Julij van het zelfde jaar, in vorigen staat hersteld. Onder den zelfden Prior werden de Kanunniken onder het Fransche Bestuur, den 20 Maart 1797, uit het klooster verdreven en het gebouw en de goederen verkocht. De kerk en een gedeelte van het klooster werden afgebroken, en in de overige gebouwen is thans een bloeijend collegie voor middelbaar onderwijs met eene kostschool gevestigd. Reeds van den 17 Augustus 1648, dus al eenige jaren vóór dat zij zich voor goed te WEERT vestigden, hadden de Regulieren het onderwijs aan de Latijnsche scholen aldaar, met inbegrip van de Rhetorica, op zich genomen.

Het klooster der Penitenten stond *aan de Beekpoort*. In de maand October 1663, kwamen eenige Nonnen uit het klooster te Dommelen, in de Meijerij van 's Hertogenbosch, onder het geleide van JOHANNA BROWERS, in de stad WEERT. Zij kochten omtrent de Beekpoort een wel gelegen erf, waar zij, den 1 April 1664, een klooster begonnen te bouwen met eene bidplaats, in het zelfde jaar door den Bisschop ingewijd. In 1692 namen zij den regel der Penitenten, onder het bestuur der Minderbroeders aan, zijnde toen Mater MARIA ANNA VAN ROSENAUW, bijgenaamd VAN ST. JOSEPH. Den 20 Maart 1797 werden zij door de Franschen uit het klooster verdreven, en gingen gezamenlijk te Oirschot wonen. Kerk en klooster werden verkocht en afgebroken, en op de plaats, waar het klooster gestaan heeft, ziet men thans een partikulier huis.

De kapel van het Missiekruis, aan de *Molenpoort*, aan den H. RUMOLDUS toegewijd, is een nieuw gebouw, met eenen kleinen toren, en van een altaar voorzien.

Het Collegie voor middelbaar onderwijs heeft zes Professoren, onder welke vier R. K. Priesters, en eenen Studiemeester, en telt ongeveer 90 studenten. De Kostschool voor Jongejufvrouwen telt ruim 30 leerlingen; de Stadsschool heeft 320 leerlingen; de Armenschool voor meisjes, bij de zusters Birgittinessen, ruim

100 leerlingen, en de Bewaarschool voor de gegoede klasse aldaar ongeveer 60 leerlingen.

Er bestaat te Weert ook een sedert 1842 opgerigt Muzijkgezelschap, onder den naam van *de Harmonie*, welke ruim 20 leden telt en in de stadschool eene Muzijkschool houdt, alwaar aan ongeveer 100 leerlingen kosteloos onderwijs wordt gegeven. Deze Muzijkschool staat onder het beheer der administratie van genoemd Muzijkgezelschap.

Men had vroeger te Weert mede drie schutterijen, de Jonge of St. Catharinaschutten, de Bussenschutten en de Oudeschutten.

Weert is de geboorteplaats van de Minderbroeders Hieronymus en Antonius, beide den 9 Julij 1572 door Lumey, in het St. Elizabethsklooster buiten Brielle, wreedaardig om het leven gebragt, en alzoo onder de Martelaars van Gorinchem geteld wordende;

Van Jan van Horne, den drie en tachtigste Prins Bisschop van Luik, geboren in 1458, † te Maastricht den 15 Januarij 1505, na de kerk van Luik drie en twintig jaren bestuurd te hebben.

Van den Godgeleerde Servatius Nerandus (Servaas van der Neer), geb. in het midden der zestiende eeuw, † 24 December 1608, na eene overzetting van het *Nieuwe Testament* te hebben geleverd;

Van de Letterkundigen: Johannes Servilius (Jan Knaap), die in 1545 een *Latijnsch, Grieksch en Vlaamsch Woordenboek* in het licht zond, en Jacobus Marin, † vermoedelijk in 1550, als Kannunnik en Rector in de Grieksche taal, te 's Hertogenbosch, en

Van den Krijgsman Jan van Weert, geb. in 1594, † 6 September 1652, die, als schoenmakersjongen door zijnen meester geslagen zijnde, in dienst trad en door zijne dapperheid Onderkoning van Bohemen werd.

In vroegere tijden hebben de inwoners van Weert in gedurige onmin geleefd met die van Budel, zoodat het dikwijls tot dadelijkheden oversloeg, waarbij die van Budel eens eenen horen, en die van Weert daarentegen een vaandel hebben veroverd.

In het jaar 1483 had er te Leende eene ongelukkige ontmoeting plaats tusschen eene bende ruiters, welke het land kwamen verwoesten, en het landvolk uit eenige dorpen der Meijerij van 's Hertogenbosch, bij hetwelk zich ook de inwoners van Weert gevoegd hadden, waarin meer dan 250 man van het landvolk sneuvelden.

In 1549 ontving deze stad een bezoek van Filips, den zoon van Karel V, later onder den naam van Filips II, Koning *van Spanje*, die er door Filips van Montmorency, Graaf *van Horne*, hoffelijk werd ingehaald.

In 1567 was het zulk een duren tijd, dat men brood bakte van haver, garst, boonen, erwten, spurrie en boekweit. Uit de slechte spijzen en het daarbij heerschende gebrek aan voedsel volgden velerhande ziekten, onder anderen de buikloop; zoodat er te Weert 400 à 500 te gelijk onder de H. olie lagen en er binnen het jaar meer dan 1000 stierven.

Aan de pest, die omtrent halfvasten van het volgende jaar in alle straten te Weert en op alle gehuchten in den omtrek begon te woeden, stierven dagelijks 10 tot 20 en naderhand 40 tot 50 menschen, zoodat het kerkhof te klein werd en de lijken, met en zonder doodkisten, in eene groote kuil werden nedergelaten. Deze pest hield zes volle maanden aan, eer men eenige beterschap bespeurde. Het getal der daaraan overledenen is niet bekend.

Jan Ressen, een Kapitein der Staatschen, bragt den 21 en 22 April 1568 te Weert eenig krijgsvolk bijeen, ten einde de Prins van Oranje behulpzaam te zijn in de belegering van Roermond, doch door de Spanjaarden aangevallen, moest hij de wijk nemen en vlugtte naar Daelhem, waar hij door de Spanjaarden achterhaald en bijna al zijne manschap gedood werd; ook Jan Ressen werd met drie lanssteken afgemaakt.

Toen de Prins van Oranje, den 14 Augustus 1572, Roermond stormenderhand had ingenomen, maakte hij zich ook onder anderen, zoo men wil, meester van Weert.

Nadat Gillis van Barlaymont, Heer *van Hierges*, in 1578 Roermond, dat door Hohenlo belegerd werd, ontzet had, zond hij onverwijld eenig volk over de Maas, hetwelk met weinig moeite Weert van voorraad en alle nooddruft voorzag.

Het schijnt dat het later weder in handen der Staatschen moet gevallen zijn, althans wij vinden, dat de Hertog van Parma, toen hij, in het begin van 1579, om zich eenen weg naar Maastricht te banen en zich tevens dien uit Aken, Keulen en Cleefsland te openen, bij Besel over de Maas trok, onder anderen ook Weert innam.

In het laatst van 1593 hebben de ingezetenen van Weert zich met geweld van hunne Spaansche bezetting ontslagen.

De binnen Nijmegen liggende Staatsche troepen vernomen hebbende, dat Hendrik, Graaf van den Bergh, van Brussel naar Weert vertrokken was, met geld om de soldaten te betalen, hebben, den 25 November 1595, in den nacht de poort met list en geweld open gekregen en zijn alzoo, na een lang gevecht, binnen gerukt en, de stad geplunderd hebbende, voerden zij Graaf Hendrik, dien zij gevangen hadden genomen, naar Nijmegen.

Toen het Spaansche krijgsvolk, in 1601, hunne achterstallige soldij niet konde bekomen en onderscheidene vendels en garnizoenen tot opstand kwamen, zoodat de krijgstugt bijna geheel verdwenen was, en zij het er op toelegden, om de landlieden te berooven en de steden te plunderen, deden de officieren, het zij uit godsdienstijver, of om zich den naam van oproerlingen van den hals te werpen, onderscheidene giften om de godsvereering op te luisteren; zoo stichtte het zich aldus noemende *verbond van krijgslieden te* Weert, in de hoofdkerk aldaar, twee beneficiën ter eere van de *Heilige maagd*, met bijvoeging van eenen zilveren kelk, en eenige andere versierselen ten gebruike van den Priester aan het altaar, welke kelk nog in de kerk gebruikt wordt. Men leest daarop: *Opera et impensis unionis militiae Werthensis anno* 1601 (d. i. door de zorg en op kosten van het verbond der krijgslieden te Weert in het jaar 1601). Uit de stichtingsbrieven blijkt, dat daaraan Italianen, Spanjaarden, Franschen, Nederlanders en anderen hebben deel genomen.

In October 1601 maakte eene niet geringe bende Spanjaarden zich door oproer meester van de stad Weert; ging door het geheele land van Luik op buit uit, en perstte het schatting af. Prins Maurits zocht het door belofte en geld tot zijne zijde over te halen. Toen dit niet gelukte sloeg hij zijn leger, den 1 November, bij 's Hertogenbosch neder, sloot die stad in, en tastte haar met zooveel geweld aan, dat zij den 17 December schier tot het uiterste gebragt was. Toen de Aartshertog Albertus dit vernam, zond hij Frederik Graaf van Waldenberg, uit het leger van Ostende, met eene aanzienlijke magt derwaarts, en riep de oproerige krijgsknechten, die te Weert lagen, op, om zich bij hen te voegen, deze keerden in dit hagchelijke oogenblik echter tot de gehoorzaamheid terug. Intusschen viel de vorst zoo streng in,

dat onderscheidene schildwachten op hunnen post van koude omkwamen, zoodat MAURITS, te gelijk door den vijand en de koude aangetast, zich gedrongen zag af te trekken.

In Augustus 1702, deed JOHN CHURCHIL, Graaf VAN MARLBOROUGH, de stad en het kasteel WEERT, door den Generaal SCHULTZ bemagtigen.

In het midden van Augustus 1779 begon de Roode loop te WEERT en in eenige naburige dorpen te woeden, welke binnen korten tijd zoodanig toenam, dat, wegens de menigte zieken en stervenden, de Pastoor der stad en zijne Kapellanen niet allen de sacramenten konden toedienen, waarom de Pastoor de medehulp der Paters Minderbroeders moest inroepen, welke deze met veel ijver verleenden. De ziekte duurde tot in het midden van November en daaraan overleden 835 personen.

Reeds in het allereerste begin der Brabandsche omwenteling heeft het land van WEERT in algemeene vergadering het manifest van het Nederlandsche volk aanvaard, goedgekeurd, geregistreerd en aan het volk doen afkondigen, daarbij gebiedende, op boete van eenen ducaton (2 guld. 97 cents) dat men de nationale cocarde moest dragen. Dit manifest werd den 27 December 1789, met groote vreugdebetuiging, afgelezen, onder het geroep van: *Vivat de patriotten, vivat de Staten van Braband, vivat* VAN DER NOOT; daarna trokken de schutterijen, die op de markt vergaderd waren, naar den Postmeester waar zij den Oostenrijkschen adelaar van boven de deur afrukten, en 's avonds werd de stad geillumineerd. De Generaal VAN DER MERSCH, Commandant der Belgische troepen, gaf den 14 December bevel aan de Heeren Baron DE HERMA, van welke een ten dienste der patriotsche troepen stond, om den Kanselier G. J. LUYTGENS, den Raad en Momboir JOSEPH BERNARD STEENS en den Griffier VAN DER REBEN, op te ligten en in verzekerde bewaring te brengen, als zijnde deze personen gevaarlijk voor de rust en voor het welzijn des vaderlands. Daar nu het manifest van HENDRIK VAN DER NOOT den 27 was afgekondigd en aangeplakt, meenden de Weertenaren aan de bevelen van den Baron DE HERMA te moeten gehoorzamen: den 28, 's avonds ten 8 ure, vergaderden zij op de markt ieder gewapend met een geweer en drie kogels: al wie verkoos kon medegaan, hun getal beliep 630, onder welke de oudste zoon van den Scholtis der stad WEERT, de toen regerende Burgemeester, drie Oud-Burgemeesters, een Buiten-Burgemeester en vele voorname ingezetenen, zoo van de stad als van de voorpoorten en gehuchten. Zij kwamen ten 8 ure 's morgens omtrent de stad Roermond, en ten 11 ure kwam de Baron DE HERMA hun aankondigen dat de Staten van Gelderland, benevens de Regering en 10 man vergaderd waren, om te beraadslagen of aan de bevelen van den Generaal VAN DER MERSCH voldaan zou worden. Hij belastte de Weertenaren intusschen naar Maasniel af te trekken, waar zij verbleven tot 3 ure in den namiddag, wanneer hun gezegd werd, dat aan die bevelen voldaan zou worden. Daar werden zij toen door den SCHOLTIS van Roermond en 10 man afgehaald, om in de stad ingekwartierd te worden. Den volgenden dag, omtrent 10 ure, werden de drie genoemde Heeren door de Weertenaren, onder geleide van DE HERMA, naar WEERT gebragt: onderwege kwamen vele uit de voorpoorten en gehuchten van WEERT hen versterken, en 's avonds ten 8 ure kwam men eindelijk aldaar aan: de klokken werden geluid, de huizen geillumineerd en eene menigte meisjes met flambeuwen, vergezeld van muzijkanten werden geplaatst vóór de herberg, waar men de gevangenen deed afstappen. Den volgenden dag 's morgens

ontving de Regering van WEERT van alles verslag, de bevelen dienaangaande van den Heer VAN DER MEERSCH werden geregistreerd, en een geleide of escorte bevolen van 75 man, zoo te voet als te paard om die Heeren naar Brussel te geleiden, waar zij den 3 Januarij aankwamen en in het klooster der ongeschoeide Carmelieten door eene sterke wacht bewaakt werden, tot dat men hen den 31 Januarij uit hunne gevangenis ontsloeg. De heer STURRS keerde onmiddelijk terug, en vorderde van de ingezetenen van WEERT, tot *honorabele en profitabele amende*, behalve kosten, schade en interessen, geleden of nog te lijden, de somme van 3000 Louis d'ors (33,382 guld. 13 cents.) de heer LUYTEENS kwam, uit hoofde van zijnen ziekelijken toestand, eerst den 21 Januarij 1791 te Roermond terug, en vroeg van de Weertenaren 200 Louis d'ors (2,225 guld. 47½ cents) en eene geldboete door het Hof te bepalen, ten voordeele van het hospitaal-generaal der armen te Roermond, en de kosten der procedure. De heer VAN DER RENNE schijnt echter niets gevorderd te hebben. — In Januarij 1792 kwam van Roermond de Momboir STURRS, met eene partij Jagers, om diegenen, welke aan den optogt naar Roermond hadden deel genomen, op te ligten, doch eenigen hunner namen de vlugt naar Maarheeze. Van het herstel van eer, amende enz. welke de Momboir gevraagd had, is niets gekomen, wijl de Keizer alles vergaf, wat gedurende den patriotschen tijd was voorgevallen.

Den 10 Januarij 1790 kwamen de Brabandsche patriotten te WEERT ten getalle van 200 dragonders en 200 voetgangers: onder het luiden der klokken, en het geroep van: *Vivat de patriotten* werden zij door Regering en schutterijen ingehaald en de vlag werd op den toren geplaatst.

In September 1790, deden de Weertenaars aan de Staten van Braband vele geschenken, ook schonken de Jonge of Catharina schutten hun het grootste gedeelte van hun zilverwerk.

Het wapen van WEERT bestaat uit een veld van zilver met eenen keper van azuur.

WEERT (KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermond*, kant., gem. en ten N. nabij *Weert*, eertijds het verblijf van de Graven VAN HOORNE.

Dit kast. werd in 1455 door de Graven VAN HOORNE gebouwd. De Hertog van PARMA nam het in 1579 in. Toen de Graaf VAN MARLBOROUGH het, in Augustus 1702, door den Generaal SCHULTZ deed bemagtigen, werd het bijna geheel vernield. Thans ontwaart men nog iets van de bouwvallen, namelijk de oude poort, en twee gedeelten van torens.

Tot in het jaar 1841 behoorde het nog aan de erfgenamen van den Hertog DE GARAMAN, voormalig Ambassadeur van Frankrijk bij het hof van Oostenrijk, van welke het toen werd aangekocht door den Heer LOUIS BERMANSBOEK, die op een der oude torens een heerenhuis heeft doen bouwen, hetwelk met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte beslaat van 5 bund. 85 v. r. 50 v. ell.

WEERT, WEAT of WERD, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 1 u. N. O. van *Maastricht*, kant., gem. en ¼ u. N. W. van *Meerssen*; aan de Geul, waarover hier eene brug ligt, die veel gebruikt wordt door hen die van Maastricht naar het land van Gulik willen; tot wier gemak hier eene voorname pleisterplaats is. Men telt in dit geh. 16 h. en 90 inw. Vroeger had men hier eenen volmolen, die door de lakenfabrijken van Maastricht veel gebruikt werd.

WEERT (DE), een der zoogenaamde buitenkwartieren van het dorp Staphorst, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3½ u. N. O. van *Zwolle*, gem. en ¼ u. N. van *Staphorst*.

Het bestond vroeger uit een run- en pelmolen en leerlooijerij over de Reest, en roerende aan het Drenthsche stadje Meppel gelegen, doch door den aanbouw van woningen aan den zoom der Reest, telt men er thans ruim 30 inw.

WEERT (ALT-), geh. in *Opper-Gelder*, in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. W. N. W. van *Roermond*, kant., gem. en 15 min. Z. W. van *Weert*; met 89 h. en ruim 520 inw.

WEERT (NEDER-), d. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*. Zie Neder-Weert.

WEERTER-BOSCH, bosch in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, gem. en 45 min. N. W. van *Weert*.

Het meeste bestaat uit hakhout, waarin men ook fraaije eikenboomen heeft en beslaat eene oppervlakte van 135 bund. 72 v. r. 90 v. ell.

WEERTERBROEK, moeras in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, gem. en 1 u. Z. W. van *Weert*. — Dit moeras beslaat eene oppervlakte van 250 bund.

WEERWILLE, geh. in de heerl. *Ruinen*, prov. *Drenthe*, arr. en 8 u. Z. Z. W. van *Assen*, judic. en adm. kant. *Meppel*; gem. en 1 u. N. O. van *Ruinerwold*; met 20 h. en 180 inw. — Er is hier eene kerk der Christelijke Afgescheidenen.

WEESEPE, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Wezep.

WEESEPE (HEERDER-), buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Heerder-Wezep.

WEESP, het 6de kant. van het arr. *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*; palende N. aan de Zuiderzee, O. aan het kant. Naarden, Z. aan het Utrechtsche kant. Loenen, W. aan de kant. Nieuwer-Amstel en Amsterdam no. 1.

Dit kant. bestaat, nadat Bijlmermeer, ten gevolge van Z. M. besluit van 20 December 1846, no. 24, als polder bij *Weespercarspel* is gevoegd geworden, en derhalve als gemeente heeft opgehouden te bestaan, uit de navolgende 6 gem.: Weesp, Weespercarspel, Muiden-en-Muiderberg, Nederhorst-den-Berg, Ankeveen en Diemen-en-Diemerdam. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 9922 bund. 60 v. r. 24 v. ell., waaronder 9586 bund. 35 v. r. 98 v. ell. belastbaar land; telt 1382 h., bewoond door 1723 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 7940 inw., die meest in den landbouw en veeteelt, ook in de veenderij en visscherij hun bestaan vinden; terwijl men er ook de volgende fabrijken en trafijken heeft: 5 branderijen, 1 mouterij, 1 leerlooijerij, 7 scheepstimmerwerven, 1 zoutkeet, 1 katoendrukkerij tevens stoffenverwerij, 1 verwerij, 1 smeersmelterij, 1 buskruidfabrijk, 1 chocolaad- en blaauwselfabrijk, 3 tabaksfabrijken, 2 houtzaag-, 1 mout- en 5 korenmolens, 2 stoomwasscherijen en bleekerijen, 1 kalkbranderij, 1 scheepsbeschuitfabrijk en 1 haringrookerij.

WEESP, kerk. ring, prov. *Noord-Holland*, klass. van *Amsterdam*. Deze ring bestaat uit de volgende 9 gem.: Aalsmeer, Amstelveen, Diemen-en-Watergraafsmeer, Ouderkerk-aan-den-Amstel, Sloten, Sloterdijk, Thamen-aan-den-Amstel, Uithoorn-en-Kudelstaart en Weesp. Er zijn 9 kerken, waarin de dienst gedaan wordt door 10 Predikanten, en men telt er 7100 zielen, onder welke 3700 Ledematen.

WEESP, gem., meestal, hoewel ten onregte, tot *Gooiland* gerekend, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp* (3 m. k., 10 s. d.); palende N. aan de gem. Muiden-en-Muiderberg en voorts door de gem. Weespercarspel omgeven.

Deze gem. bevat de st. Weesp, benevens gedeelten van den Gemeenschaps-polder den Bloemendaalsche-polder, den Keverdijksche-polder, den Binnen-Aatsveldsche en den Over-Aatsveldschen-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 302 bund. 19 v. r. 10 v. ell., waaronder 258 bund. 20 v. r. 72 v. ell. belastbaar land. Men telt er, behalven 105 pakhuizen, werk- en bergplaatsen, 632 genummerde h., bewoond door 664 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2800 inw.

Oudtijds was Weesp zeer vermaard door hare bierbrouwerijen, wier aantal zeer aanzienlijk moet geweest zijn. Het bier werd buiten en binnen 's Lands verzonden, en was door het geheele land beroemd, en bekend onder den naam van *Vlaamschen Doctor*. Zeker oude schrijver zegt: *de inwoners van* Weesp *zijn rijck en hebben nu die neeringh van 't beste bier dat over Hollandt gedroncken wort*. Alreeds overlang is dezen tak van nijverheid geheel te niet gegaan; later heeft Weesp ook vermaardheid verkregen door hare vele geneverstokerijen. Ludolf Smids schreef ten jare 1711 in zijne *Schatkamer*: »Heden heeft ze (Weesp) »een naam niet alleenlijk van een Weesper biertje, maar ook wegens »hare koornbranderijen en het mesten van varkens." In een werk in het jaar 1750 bij J. Tirion uitgegeven lezen wij: »De branderijen van »moutwijn en genever zijn de grootste tak van bestaan dezer plaats. »Men heeft er dertig branderijen met vijf en vijftig ruige ketels (*ruw-»ketels*) waartoe tien molens in gang zijn," en volgens Bachiene (1), die in 1772 en volgende jaren schreef, bestonden omstreeks dien tijd, deze dertig branderijen nog, die echter eenige jaren daarna tot op de helft verminderd waren en nu tot een vijftal versmolten zijn, waarvan voor het tegenwoordige nog drie stilstaan.

Dat in vroeger tijd ook alhier lakenweverijen bestaan hebben, die goeden opgang maakten, blijkt onder anderen uit de handvest van Keizer Karel V, van 2 Sept. 1552, waarin gezegd wordt dat alstoen in de stad bestonden omtrent 200 goede huizen »die hen meest gheneerden »met Landt-neringe en ook met draperie van Groene Lakenen, die dese »naeste jaren zeer verbeterd is." In 1750 werd de lakenweverij aldaar nog uitgeoefend. In het jaar 1757 werd te Weesp eene porseleinfabrijk opgerigt door den Graaf van Gronsveldt Diepenbroek, destijds Drossaard van Muiden, Baljuw van Naarden en Gooiland en Hoofd-Officier van Weesp. Het porselein uit deze fabrijk was zeer fraai en werd alom geroemd. Le Francq van Berkhey, zegt er van: »Ik heb uit »deze konstige fabriek, Porceleinen gezien die in witheid, doorschijnend-»heid en schilderwerk, voor geen Saxisch porcelein behoefde te zwichten, »en wat mogelijk de vooringenomenheid voor het uitheemsche er op moge »te vitten hebben, ik durf wel zeggen dat deze konst, in die fabriek »zoo volmaakt geoefend wordt, als men ooit van de Saxische verwach-»ten kan (2)". Niettegenstaande deze lofspraak is echter de fabrijk, door de zware onkosten, gebrek aan aanmoediging en aan de benoodigde fondsen, als anderzins zeer ongelukkig geweest en bestond ten jare

(1) *Vaderl. Geographie*, Ie deel, 2e stuk, bladz. 229.

(2) *Nat. Hist. v. Holland*, 2. deel, 2. stuk, bladz. 802.

1771 reeds niet meer, zoo als blijkt uit eene acte ten overstaan van den Makelaar Joh. Laffers, den 26 Julij 1771 te Amsterdam opgemaakt, waarbij door gemelden Graaf van Groenveldt aan de firma Pieter Coudrac en Zoon, » alle de gebouwen, lootsen en pakhuizen, staande » tot Weesop, in de Cromme Elleboogsteeg, voorheen gebruikt tot de » porcelein fabriecq, voor den tijd van twintig achtereenvolgende jaren » werden verhuurd." Twee katoendrukkerijen die met hare droogerijen mede vooral des zomers vele inwoners een ruim bestaan bezorgden, zijn mede niet meer aanwezig, even zeer is mede eenige jaren geleden, te niet gegaan, de alhier bestaan hebbende Maatschappij van Nijverheid ter uitoefening van de zeepziederij, olieslagerij, koren- en moutmalerij door stoomkracht, alsmede de tapijtfabriek. De inwoners vinden thans hun bestaan in den doorvoer, zijnde de vaart op Amsterdam er zeer levendig; alsmede in de veehouderij; ook heeft men er nog, behalve de vroeger gemelden branderijen, 1 leerlooijerij, 1 scheepstimmerwerf, 1 katoendrukkerij tevens stoffenververij, 1 ververij, 1 smeersmelterij, 3 tabaksfabrijken, 1 chocolade- en blaauwselfabrijk, 1 kalkbranderij, 2 stoomwasscherijen en bleekerijen, 1 kalkbranderij, 2 houtzaag- en 2 koornmolens.

De Vechtstroom, waaraan Weesp is gebouwd, voorziet de hoofdstad van drinkwater, hetwelk met opzettelijk daartoe ingerigte waterschepen, van Amsterdam komende, wordt afgehaald, en naarmate van de zuiverheid of brakheid van het water, soms voor de stad Weesp, soms eerst op geruimen afstand van daar, mag worden ingeladen, om welke reden dan ook door de Regering der stad Amsterdam, steeds te Weesp een Inspecteur is geplaatst, die aldaar woont en gehouden is, na naauwkeurig onderzoek, de plaats aan te wijzen, waar het water mag worden ingenomen.

De Hervormden, die er, volgens de telling in het jaar 1848, ongeveer 1690 in getal zijn, maken, met die van de burg. gem. Weespercarspel, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amsterdam*, ring van *Weesp*, behoort, ongeveer 2280 zielen en onder deze 1000 Ledematen telt. Zij wordt door twee Predikanten bediend. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Cornelis Janse, die, in het jaar 1582, van Naarden, waar hij R. K. Pastoor was geweest, herwaarts kwam, en, in het jaar 1586, door Hermannus Nicolai werd opgevolgd. De eerste tweede Predikant, die hier gestaan heeft, is geweest Hermannus Joannis, die in het jaar 1624 van Loenen beroepen werd en in het jaar 1626 overleed.

De Evangelisch-Lutherschen, die er ruim 220 in getal zijn, onder welke 120 Ledematen, maken, met die van onderscheidene omliggende plaatsen, eene gem. uit, welke tot den ring van *Utrecht* behoort. De oorsprong dezer gem. wordt, volgens de waarschijnlijkste berigten, gesteld op den 28 September 1642. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Tobias Baustenbach, die er tevens de stichter van was en ook waarschijnlijk alhier is overleden. In de kerkeraadsboeken van 1667 vindt men nog aanteekeningen van hem, en, naar alle waarschijnlijkheid, zijn die van 1668 mede nog van hem, doch deze zijn niet onderteekend. In dit of het volgende jaar moet Ds. Baustenbach overleden zijn, daar hij in 1670 is opgevolgd door Johannes Ploy. De grenzen van het kerkelijk gebied dezer gem. zijn: ten N. Muiden en Muiderberg, ten O. Naarden (als filiaal), Huizen, Laren, Hilversum en 's Graveland, ten Z. Nederhorst-den-Berg, Ankeveen en Nichtevecht en ten

W. Ouderkerk, Diemerbrug en Abcoude. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Roomsch-Katholijken, van welke men er ongeveer 750 telt, maken, met een gedeelte van die uit de burg. gem. Weespercarspel, ten bedrage van ongeveer 300, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, 1050 zielen en onder dezen 750 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 105 Isr., die men er aantreft, maken met die uit de naburige burg. gem. eene ringsynagoge uit, waarin de dienst door eenen Voorlezer gedaan wordt.

Bij de gem. telling in 1848 zijn nog bevonden 7 Doopsgezinden, 1 Hernhutter en 2 Christelijk Afgescheidenen.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: eene Kostschool voor jonge Heeren, eene Kostschool voor jonge Jufvrouwen, eene Stads Burgerschool en eene Stads Armenschool, alsmede eene Herhaling school en eene bijzondere school voor Iraëlieten, welke scholen gezamenlijk gemiddeld door 350 leerlingen bezocht worden.

De st. Weesp, ook Wesep, Wesepe en Wesop of Wesop gespeld, ligt 2¾ u. Z. O. van Amsterdam, ½ u. Z. W. ten Z. van Muiden, aan de Vecht, die sedert den aanleg van het oostelijke gedeelte der stad er doorvloeit. Het genoemde oostelijk gedeelte bestaat uit twee groote velden, vroeger tot Ossenmarkt gediend hebbende en waarvan dit gedeelte der stad, nog den naam behouden heeft. Thans worden zij gebruikt tot algemeene goederen bleek, voorts vindt men nog aan dit gedeelte de scheepstimmerwerf, benevens eenige woonhuizen, gebouwen en tuinen. Aan de westzijde der Vecht heeft men eene fraaije kade, met eene dubbele rij-booge boomen beplant, waaraan eenige zeer welgebouwde huizen staan; deze kade, welke zich van het zuidelijke einde der stad tot aan de schutsluis in de Heerengracht uitstrekt en derhalve bijna geheel de lengte der stad beslaat, is, om hare hooge ligging, de Hoogstraat geheeten.

Over de Vecht ligt eene dubbele valbrug, zijnde eene tolbrug, waarbij een net gebouwd brughuisje met 2 dorische kolommen versierd. De genoemde schutsluis, waarbij eene bevallige sluiswachterswoning is gesteld, ligt aan het oosteinde der Heerengracht, en dient om het Vechtwater te keeren.

Reeds bij handvest van Keizer Karel V, den 2 September 1552 verleend, is aan die van Weesp toegestaan, om, in plaats van den duiker of zijl aan de zuidzijde van de stad, eene sluis te leggen ter wijdte van 8 voeten (2,50 ell.), waartoe zij reeds verlof verkregen hadden van Hertog Jan van Beijeren, bij zijnen brief van 18 November 1422; maar mogelijk hadden zij toen geen regt om den tol op deze sluis te vorderen, dien Keizer Karel bepaalde op eenen halven stuiver Brabands voor iedere doorvarende schuit, doch deze sluis bestaat sedert onheugelijke jaren niet meer.

Omtrent welken tijd voor het eerst verlof tot het leggen van eene sluis aan de Noordzijde der stad is gegeven, blijkt uit geene der handschriften; alleen is uit een privilegie van Hendrik Ackerman, die in 1512 (1) Baljuw van *Muiden*, Weesp, *Naarden* en *Gooiland* was, en waarbij vergund wordt, » om watermolens bij de *Noorder* » *Sluyse* te moghen setten", af te leiden dat deze sluis al vroeger dan

(1) Koning, Geschiedenis van het slot van Muiden, blz. 115.

de eerstgemelde bestaan heeft, wordende bij dit zelfde privilegie gezegd: » Ende oock mede soo die voorschreven stede sluyse leggende » bij de Noorderpoorte (de Muiderpoort), seer langhe jaren ghelegheu » heeft (1)," waaruit blijkt, dat, bij het verleenen van dit privilegie, deze sluis reeds oud was. — In het jaar 1564, is in de plaats daarvan eene nieuwe schutsluis gebouwd, lang 83 voeten, breed 15 voeten, diep 11 voeten en 7 duimen; de kolk lang 140 voeten, breed 93 voeten, alles Amsterdamsche maat, welke sluis, na eene dienst van 252 jaren, in 1816 door eene geheel nieuwe is vervangen; deze nieuwe sluis had eene lengte van 140 voeten, eene hoogte van 14½ voeten, en eene breedte van 20 voeten; de kolk was lang 175 voeten en breed 80 voeten, alles Rhijnlandsche maat. Deze was voor eene som van 42,000 gulden in het openbaar aanbesteed, en den 6 Dec. 1816 is daaraan de eerste steen gelegd door den toenmalige President Burgemeester, den Heer Barent Peelen.

Op eene vöordragt van den Heer Gouverneur van Noord-Holland, houdende: 1°. Om de vaart van de rivier de Lek af, tot aan de stad Weesp met de daarin liggende Vreeswijksche en andere sluizen en bruggen, zoodanig te verbreeden en te verdiepen, dat zij voor schepen van 7,85 ell. à 8,16 ell. en diep gaande 1,88 ell. bevaarbaar zij. 2°. Om de trekvaart van Weesp tot Amsterdam, voor schepen van de tweede grootte en met beweegbare masten voorzien geschikt te maken, voor de afmetingen der thans in gebruik zijnde grootste soort van *Rhijn*- of zoogenaamde *Keulsche* schepen, die op Amsterdam varen, zijnde eene breedte van 6,12 ell., en diep gaande 1,88 ell., is bij koninklijk besluit van 16 April 1821 no. 62, het ingediende ontwerp goedgekeurd, onder anderen met deze wijzigingen, dat tevens zoude worden overgegaan tot de verbreeding der Weesperschutsluis en de verwijding van de twee bruggen te Weesp; dien ten gevolge is op den 20 Mei 1822 de herbouw der schutsluis met de binnen de stad liggende Zwanenbrug en Lange-brug, aanbesteed voor eene somme van 44,000 gulden; in 1823 is deze vernieuwde sluis voltooid (2).

De Heerengracht, eigenlijk eenen tak van de Vecht, scheidt de stad wederom in twee deelen, die door twee dubbele valbruggen, (de eene over de sluis liggende, de andere de Zwanenbrug geheeten), onderling gemeenschap hebben. Deze gracht loopt van het Oosten naar het Westen, alwaar het water bij het einde der stad de naam van Smal-Weesp aanneemt en verder naar *het Gein* vloeit. Het zuiderdeel der stad is nog van twee grachten voorzien, als de Oude-gracht, vroeger de stads singel of buitengracht, en de later in 1612 gegraven Achter-gracht, welke grachten beiden in de Heerengracht hunne inwatering hebben.

De stad is wijders ruim en luchtig gebouwd en heeft onderscheidene straten die zeer wel betimmerd zijn.

Wanneer of omtrent welken tijd de stad gebouwd werd, is onbekend, hoewel Simon van Leeuwen (3) zegt, dat het door de Burggraven van Leyden geschied is, waarvan hij nogthans geen ander bewijs bijbrengt

(1) Handvesten v. Weesp, bladz. 20.

(2) *Gedenkschriften van de Nieuwe sluis en ter Reconstructie der Schutsluis*, waarvan de Originelen, fraai op perkament beschreven, in eeǹ looden koker zijn gelegd en den 12 Junij 1823 geplaatst in het metselwerk aan de zuidzijde der sluis.

(3) *Batavia Illustrata*, bl. 1293.

dan dat WEESP in haar wapen voert » eene paal van gelijke Couleuren » als hare Fondateurs hare Heeren hebben gedaan.". Eertijds zou WEESP volgens ALTING een kasteel geweest zijn, dat aan een geslacht van dien zelfden naam behoorde, van welk geslacht, zegt hij, gewag wordt gemaakt in zekeren brief van ANDREAS VAN CUYK, den vijf en twintigsten Bisschop van Utrecht, welke brief in het jaar 1131 gegeven werd (1) en het is eene waarheid, dat de brief van ANDREAS mede onderteekend is door BERO VAN WESOPA. Het zou ook den naam van WISPE gevoerd hebben, hetwelk blijkt uit eenen anderen brief van GODEFRIDUS VAN RHENEN, den acht en twintigsten Bisschop, die echter geen gewag maakt van het geslacht VAN WESOPA, en waarbij alleenlijk vermeld wordt dat EGBERTUS VAN AMSTELLE, afstand heeft gedaan van de helft der tienden in WISPE, die hij zich ten onregte had aangematigd, en die voor altijd heeft overgegeven aan de kerk te Utrecht. GIJSBRECHT VAN AMSTEL magtigde in 1333 den Heer MESSO VAN WESEPE, om van zijnentwege afstand te doen van zekere goederen in Bukiscope (Boskoop) aan de Abdis van Rijnsburg. Hieruit zoude mede niet zonder grond kunnen worden afgeleid, dat WEESP eertijds onder bijzondere Heeren heeft gestaan. Het wordt betwijfeld of WEESP reeds eene stad geweest zij, toen het door de Kennemers, in den twist met den Graaf VAN LOON, in 1204, tot assche verbrand werd, naardien WILHELMUS PROCURATOR VAN EGMOND het Latijnsche woord *villa* gebruikt, waardoor hij elders plaatsen beteekent, die nimmer steden geworden zijn. Hertog WILLEM VAN BEIJEREN spreekt in de eerste handvest van WEESP, gegeven den 20 Mei 1355, als van een beveste stad en bepaalt hare vrijheid tot den uitersten kant van hare grachten. Volgens een handvest van ALBRECHT VAN BEIJEREN, Graaf van *Holland*, van het jaar 1401, werd het regtsgebied van WEESP uitgebreid, ten einde de stad te kunnen uitleggen, en Keizer KAREL V heeft hier omtrent een breeder voorregt gegeven, bij handvest van den 2 September 1552, vergunnende aan die van WEESP twee nieuwe straten te maken, de eene strekkende, naar luid der handvest, van de Slijkstraat af tot aan de noordzijde van het kerkhof en de andere van de zuidzijde van het zelfde kerkhof tot aan het zuideinde van de stad, en dit alles ter wijdte van 22 of 23 voeten (6,90 of 7,21 ell.) lijnregt uitgaande. Aangezien men om dit ten uitvoer te brengen in geschil geraakte met een van de Nonnen-kloosters der stad, genaamd het J o n g e k o n v e n t, alzoo, volgens deze handvest, de nieuwe straat aan de zuidzijde van het kerkhof zou hebben moeten getrokken worden door het klooster heen; zoo is bij sententie van den Secreten Raede tot Brussel, van 26 Februarij 1553 bevolen, dat de gemelde straat niet lijnregt maar voor een gedeelte oostwaarts op om de dormpter (slaapkamer), het spinhuis, weeshuis en scheerhuis van het konvent, te weten tusschen het brouwhuis en den dormpter voorschreven, voorts door den boomgaard van THIJMAN BURGER en het hoenderhuis van het gezegde konvent zal worden getrokken, om vervolgens weder lijnregt voort te gaan (2).

Bij octrooi van de Ridderschap Edelen en steden van Holland en West-Friesland van 12 Maart 1613 is de onteigening van eenige gronden toegestaan buiten de westzijde der stad. Uit dit octrooi blijkt, dat toen reeds, aan de overzijde der *Oudegracht*, eenige erven waren betimmerd, en anderen betimmerd werden, en dat achter deze getimmerten een burgwal was gegraven 30 voeten (9,41 ell.) wijd (zijnde

(1) *Not. Gem. Inf.*, P. II, pag. 204.
(2) Handvesten van WEESP, bl. 17.

de tegenwoordige *Achtergracht*), waarachter men naar luid van het octrooi wilde maken » eene goeden vasten walle in plaats van de oude, » en daarvoor eenen gracht van 't sestich ofte 't seventich voeten wijt."

Eindelijk is, bij octrooi van gemelde Ridderschap Edelen en steden van Holland en West-Friesland van den 5 November 1647, geamplieerd bij octrooi van de Staten van Holland en West-Friesland van den 17 September 1663, toegestaan, om die landen en erven gelegen aan de Oost- en Noordzijde der stad, en tot vergrooting van haar benoodigd te mogen onteigenen, en daarvoor eenen vasten wal te leggen; en dit is de laatste vergrooting geweest.

Graaf Albrecht van Beijeren vergunde, in het jaar 1386, aan Weesp eene vrije jaarmarkt, gedurende vier dagen vóór en na St. Victorsdag, den 18 October. Thans begint de jaarmarkt steeds op den eersten Maandag der gemelde maand. Zonder bepaalde weekmarkten worden er dagelijksch markten gehouden van groenten, visch, bloemen ens. Voorts houdt men er jaarlijks twee paardenmarkten; de eerste den derden Woensdag in de maand Mei; de tweede op den Woensdag in de eerste volle week der maand October. Nog bestaan er jaarlijks vier beestenmarkten; als in het voorjaar, de eerste, den derden Dingsdag in de maand April, de tweede veertien dagen daarna, en in het najaar, de eerste den derden Dingsdag in de maand October en de laatste veertien dagen daarna.

Volgens de gedachten van Pontanus (1), zou de stad Weesp haren naam gekregen hebben van de Usipeten of Usipiërs; hetwelk geen groote waarschijnlijkheid heeft, om dat men eer mag stellen, dat deze volkeren een hoek van Cleefland en Munsterland bewoond hebben. Volgens anderen zouden zij nevens de *Bructeren* in Overijssel gewoond hebben. Dat Weesp aan zekeren Bero de Wesopa, die aldaar een kasteel van dien naam zou gesticht hebben, hare benaming verschuldigd is, is even onzeker, en dat zij, om haren gedurigen kloekmoedigen tegenstand door hare vijanden, loensprenkig Wespa of Wesps zou genoemd zijn, hiervoor is geen den minsten grond te vinden.

In vroegere eeuwen had de stad Weesp even als de meeste steden in ons vaderland, eene bemuring met torens, welke zij als eenige versterking behield, toen door hare uitbreiding en vergrooting, ten gevolge der reeds gemelde octrooijen van 1613 en 1647, die verdedigingsinrigtingen grootendeels vervielen en nutteloos werden.

Volgens de oudste bekende grondteekening van de stad van het jaar 1551 ter secretarie aanwezig, had zij toen vier poorten of uitgangen, als: aan het noordelijk einde der *Hoogstraat* de Muiderpoort, aan het zuidereinde van gezegde *Hoogstraat*, de Langebrugspoort, waarvoor de brug van dien naam lag, die over de Vecht was geslagen; ter zijde van evengenoemde poort, en naar het Zuiden gekeerd, de Klinket-poort, naar den Klompweg voerende, en de Gein-poort of Amsterdamsche-poort aan den noordwestelijken hoek der stad, vóór de *Slijkstraat*. — Van geen dezer poorten is thans iets meer aanwezig. Volgens de gemelde grondteekening waren alle deze poorten ter wederzijden met rondeelen versterkt, met uitzondering van de Langebrug-poort, welke slechts eene opening in den stadsmuur schijnt geweest te zijn en daarom zeer zelden als poort vermeld is. Bij de bouwing der nieuwe schutsluis in 1816, werd aan het zuideinde der Hoogstraat eene doorgraving gemaakt, ten dienste der scheepvaart, zoo lang

(1) *Tooneel van Gelder*, bl. 17.

de nieuw te bouwen sluis afgedamd zoude zijn; bij die doorgraving zijn de grondslagen der oude Klinketpoort ontdekt en weggeruimd geworden (1). De Muider-poort, die het langst in wezen is gebleven, is echter mede ten jare 1839 gesloopt. In den voorgevel zag men het keizerlijke wapen uitgehouwen en daaronder het jaartal 1552, zoo dat het schijnt dat zij na het maken der voormelde grondteekening, is vernieuwd geworden.

Volgens een naauwkeurig kaartje, bij Boxhorn voorkomende (2), bestonden in 1632 alle de genoemde poorten nog, met uitzondering van de Langebrug-poort, in plaats waarvan slechts een open doorgang gezien wordt, behalve de Gein-poort ziet men, op dit kaartje, aan de westzijde in de stadsmuur nog drie uitgangen aangewezen, waarvoor bruggen over de oude gracht gelegen zijn, met welke men in de nieuwe stad ging. De bemuring der stad aan de Hoogstraat was toen reeds grootendeels weggenomen en door andere gebouwen vervangen, en een der rondeelen aldaar tot stadhuis ingerigt; ook is op dit kaartje de vergrooting aan de westzijde geteekend met de Achtergacht, doch van den Vastenwal, in het octrooi van 1615 vermeld, en de daar vóór te maken gracht is daarop nog geen spoor aanwezig.

Dat de 3 hoofdpoorten nog in 1665 bestonden, blijkt uit het octrooi van 1647, geampliëerd bij dat van 1665. In het eerstgemelde wordt aan de Regering toegestaan, om, daar al reeds aan de oostzijde van de Vecht eenige huizen waren getimmerd en anderen getimmerd zouden worden, aan die zijde, »van de Muider-poort af, tot aan of over »de Klinekette-poort toe, achter de betimmerde of nog te betim»meren erven, te maken eene goede vaste walle met eene bermte, »breed omtrent de honderd voeten, ende daarvoren eene gracht, van »ook omtrent de honderd voeten wijt, ende alsoo hare stad aan de oost»zijde over de riviere van de Vecht uyt te leggen, als mede aan de »noordzijde, van de Muider-poort tot aen de Geyn-poort, ofte »tot Smal Weesp toe, ende voorscheven walle aan de oostzijde ook te »maken met *twee puncten*, dienende zoo tot versterking van de voorsch. »stad als met een oock ten dienste van Onsen Lande, behoudelijk nochthans dat de wallen en de vestingen van de voorsch. vergrooting, met »den aankleve van dien, zullen worden geleyt ende gemaakt met advys »ende ordre van een goed en ervaren Ingenieur, bij Onze Gecommit»teerde Raden te nomineren." — Hier uit blijkt, dat men toen reeds ook van wege de lands regering er op uit was, om de stad in beteren staat van tegenweer te brengen; eerst in het jaar 1673 echter, ten gevolge van den inval der Franschen in Nederland, die in het vorig jaar tot Naarden waren doorgedrongen, is de stad Weesp bestemd geweest, om geheel nieuw versterkt te worden en eene der vaste punten uit te maken van de oude Hollandsche waterlinie, waarbij de toen ter tijd reeds bestaande uitbouwingen ten Oosten, Noorden en Westen dier plaats in de omwalling begrepen werden. Omstreeks dien tijd werd de Langebrug, aan het einde der *Hoogstraat*, weggebroken en meer in het midden over de rivier gelegd, en de tegenwoordige Naarder- of 's Gravelandsche-poort, te gelijk met de Utrechtsche- of Klomppoort, in 1676 gebouwd. Amsterdam droeg eene belangrijke som (80,000 guld.) bij, tot oprigting dezer vestingwerken en van dien tijd af, tot aan het jaar 1790, bleef de stad Weesp steeds

(1) *Gedenkschrift der Nieuwesluis.*

(2) *Tooneel van Hollandt*, bl. 336.

behooren onder de vestingen van de zoogenaamde kleine of Hollandsche fortificatiën, ofschoon dan ook de geheele voltooijing der toenmalige werken, na den vrede van 1678, niet alleen achterwege bleef, maar ook later een gedeelte van het daargestelde, weder geslecht is geworden. Weesp werd toen omringd van eene hechte aarden omwalling met natte grachten, in verband met de Vechtrivier, bestaande uit 8 fronten of 8 bolwerken door courtinen verbonden. Eene dier fronten lag op den regter-, de overige op den linkeroever dier rivier, waarbij de plaats vier groote en drie kleine toegangen behield, terwijl twee gemetselde beeren (ten deele nog aanwezig) voor de beide bolwerken van het westelijk front bij het Smal Weesp, de hoogere Vechtstanden in de grachten van het lagere Amstelland gescheiden hielden. — De Amsterdamsche of Geinpoort en de Klinketpoort werden toen, als nutteloos afgebroken, de Muiderpoort bleef als gevangenhuis echter nog bestaan.

Voor het tegenwoordige is de stad weder bepaald als vesting van het Rijk verklaard, soowel bestemd, om eene der toegangen te dekken op de nieuwe Hollandsche of Utrechtsen waterlinie, als tot verdediging der hoofdstad. De vestingwerken, welke thans daar bestaan en onderhouden worden, zijn die op den regter oever of het 's Gravelandsche front, bestaande uit de bolwerken Bakkerschans en Achtkant, door eene courtine verbonden, in wier midden een groot ruim poortgebouw (de 's Gravelandschepoort aan de buiten zijde prijkende met het in steen gehouwen wapen der stad, waaronder het Jaartal MDCLXXVI.); voorts, breede natte grachten in gemeenschap met de Vecht, en den toegang tot den weg naar *Uitermeer*, en *'s Graveland*, verzekerd door eenen houten, op 10 jukken rustende, brug. Op den linker oever bleef het zoogenaamde Utrechtsche front aanwezig, aan de zuidwestzijde der stad, in verband met dat op den regter oever, bestaande mede uit twee bolwerken Rooseboom en Draaijerschans, door eene courtine verbonden, waarin de Utrechtsche of Klomppoort stond, in 1844 afgebroken en door eene hekslniting vervangen. De gemeenschap wordt hier mede door eene houten brug, op 10 jukken, onderhouden met den *Klompweg* en dien naar *Hinderdam*. De overige gedeelten der omwalling onvoltooid gebleven, of van lieverlede geslecht, werden later grootendeels tot tuinen, aan- of bijbouwingen, bij den toenmaligen bloei der stad, ingenomen of uitgegeven, en daarna, onder zekere voorwaarden en eene geringe recognitie, aan de regering en inwoners, *ten gebruike* afgestaan, kunnende men evenwel aan de rigting der tot wandeldreven herschapen singels en de daaraan palende scheisloten, den vroegeren aanleg dier wallen volledig nagaan en terugvinden.

Toen, in het jaar 1799, de bestaande werken van Weesp weder tot verdediging dier plaats werden ingerigt en hersteld, werd buiten de mede reeds weggebroken Geinpoort, op den regteroever van het Smal-Weesp, of de vaart naar de hoofdstad, in de nabijheid van de herberg de Roskam, eene batterij opgeworpen, welk werk, thans nog aanwezig, onder de in onderhoud zijnde versterkingen dier vesting behoort. Bij den inval der Pruissen in 1787 was hier reeds, doch meer voorwaarts gelegen, een soortgelijk werk aangelegd geweest.

De stad Weesp beslaat, binnen hare wallen en singels, eene oppervlakte van 21 bund. 1 v. r. 25 v. ell., waaronder 19 bund. 92 v. r. 10 v. ell. belastbare grond. Zij telt 614 h., bewoond door 645 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2680 inw.

Het eerste **Stadhuis**, voorheen een rondeel of toren in de bemuring der stad, stond op de *Hoogstraat*, aan de *Vecht*, doch was reeds in 1407 tot stadhuis geschikt; in 1634 echter was dit gebouw tot Waag bestemd, waartoe het vele jaren heeft gediend, alsmede tot vergaderplaats van sommige gilden; het is in 1827 gesloopt geworden. In het zoo evengemelde jaar 1634 is de **Schutters-hof** of **St. Jorisdoelen** (staande destijds op eene gracht, *de Grobbe* genaamd, welke in het jaar 1827 gedempt en in eene straat, *de Nieuwstraat* geheeten, is herschapen) tot stadhuis ingerigt en in 1660 vergroot. Dit stadhuis was een voor zijnen tijd vrij deftig gebouw, hebbende boven in den gevel het beeld der geregtigheid bijna levensgroot; een weinig lager het wapen van Holland en boven den ingang het wapen der stad. Het gebouw ingaande had men ten einde van een ruim voorportaal de vierschaar, in welke, boven de zitplaats van Schepenen, *het oordeel van* Salomo in schilderij was afgebeeld, door Gijsbert Jansz. Sibille. Dezen kunstbeoefenaar wiens naam bij Immerzeel onder de schilders genoemd wordt (1) schijnt echter weinig bekend te zijn, en het is niet bekend of buiten Weesp stukken van hem gevonden worden. Ondertusschen zijn zijne werken niet onverdienstelijk, en de opmerking van kenners wel waardig. Het evengemelde schilderstuk is, met onderscheidene anderen uit dit gebouw, thans nog in het tegenwoordig stadhuis aanwezig. Ter zijde van de vierschaar met eenige trappen naar boven, was de Schepenskamer, terwijl in dat stadhuis ook nog een Raadkamer, Burgemeesterskamer en andere vertrekken, gevonden werden.

Het tegenwoordig **Stadhuis** is in 1772, nadat het vorige geslecht was op de zelfde plaats, geheel nieuw uit den grond opgetrokken. Het heeft een ruim plein voor zich, en is een der fraaiste in Nederland. Eenigermate in den smaak van het tegenwoordig Paleis te Amsterdam voltrokken, prijkt het met eenen arduin- en hardsteenen voorgevel, naar de Dorische en Ionische orden. Eene breede stoep met eenige trappen opgaande, komt men door drie poorten of ingangen in het gebouw. Boven den middelsten ingang is een deftig balkon, vanwaar de voorlezing geschiedt der stukken die aan de gemeente behooren te worden afgekondigd. In het frontespies prijkt het wapenschild der stad, door twee leeuwen gehouden, terwijl een smaakvol doorluchtig torentje, waarvan de spits in eenen bondelbijl eindigd, het dak versiert. Zoo schoon dit gebouw zich uitwendig voordoet, zoo fraai is het ook inwendig. Bij het ingaan valt terstond de prachtige vierschaar, aan het einde van een ruim voorportaal, in het oog. Bij het inkomen heeft men ter regterzijde het kantoor van den stedelijken Ontvanger, en links een vertrek waar de Commissiën voor militie, schutterij enz. vergaderen, ook wordt in dit vertrek de spaarbank gehouden; daar naast vindt men de gijzelkamer, en achter de vierschaar de woning van den Concierge, waaronder een tweetal gemetselde en van ijzeren deuren voorziene gevangenkelders zijn. De trap opgaande, komt men in de voormalige Burgerzaal, rondom met pilasters in den Corintischen stijl, festoenen en andere sieraden rijk versierd, terwijl de mozaicken marmeren vloer en het sierlijk plafond het oog des beschouwers boeijen. De Burgemeesterskamer, is een bij uitstek net en rijk vertrek, behangsel en schilderwerk is wit met goud. Het middenvak tusschen de twee deuren, bestaat uit een groot fraai schilderstuk van den verdienstelijken Louis Moritz, in 1821 geschilderd, en voorstellende de destijds

---

(1) Immerzeel, *Levens en werken der Holl. Kunstschilders enz.*, D. III, bladz. 88.

levende Heeren Burgemeesteren, den Heer Secretaris en de twee Boden, in levensgrootte afbeelding, daartegen over is de prachtige marmeren schoorsteen, prijkende met het oude en nieuwe wapen der stad; boven den schoorsteen ziet men een fraai schilderstuk van den voormaligen reeds genoemden Weesper-Burgemeester Gijsbert Jansz. Sibille, verbeeldende, *de dochter van Herodias met het hoofd van Johannes den Dooper*. Aan dezen kunstliefhebber, worden ook de schilderstukken boven de deuren in dit vertrek toegeschreven. De groote zaal, vroeger de schepensbank van Weesp, is een zeer fraai en rijk versierd vertrek, met pilasters van Iönische bouworde versierd; het dient thans voor de vergaderingen van den stedelijken Raad. Boven het tweetal dubbele deuren zijn fraai geschilderde allegoriën, betrekkelijk de Mozaïsche en Romeinsche wetgevingen. Tusschen de gemelde deuren ziet men, in het midden der zaal, nog eene enkele deur, waarboven zinnebeelden van straf en dood zijn geplaatst, deze deur verbergt eenen geheimen trap, die naar de onderaardsche gevangenkelders loopt. Achter een der andere deuren is mede eenen verborgen trap, die naar een bovenvertrek (vroeger de pijnkamer) voert. De groote marmeren, op kolommen rustende, schoorsteen is uitmuntend van bewerking; daar boven prijkt het borstbeeld van Koning Willem I. Op deze verdieping is mede de doelmatig ingerigte secretarie der stad, benevens een fraai vertrek, tot vergadering van commissiën enz. bestemd. Alle deze vertrekken zijn met smaak gemeubeld. Naar de tweede verdieping voert eene fraaije, met marmeren plinten versierde, trap, waarboven eenen prachtigen koepel, in den Corintischen stijl, rijk gestukadoord; een fraai monument van gekleurd en wit marmer daarin geplaatst, doet aan den beschouwer ontwaren, dat op den 19 Februarij 1772, de eerste steen aan dit sierlijk gebouw is gelegd door Mr. Abraham d'Amberst, zoon van den destijds regerenden Burgemeester Abraham d'Amberst, en dat de eerste vroedschapsvergadering daarin is gehouden den 11 Februarij 1776. Op de tweede verdieping vindt men 1° de audientie-kamer van het kantongeregt, vroeger de schepensbank van Weespercarspel, een ruim vertrek met fraaije marmeren schoorsteenmantel; in dit vertrek is geplaatst de schilderij van den reeds genoemden Burgemeester Sibille, voorstellende *het Oordeel van Salomo*, in 1655 geschilderd, en, zoo als vroeger gemeld is, gediend hebbende om de vierschaar van het vroegere stadhuis te versieren. 2°. De vergaderkamer van het bestuur van Weespercarspel, en 3°. de voormalige vroedschapskamer, een fraai en ruim vertrek met veel snijwerk versierd en eene prachtige schoorsteen, gesteund door twee zwart marmeren kolommen met wit marmeren basementen en kapiteelen. Dit vertrek is thans ongebruikt, doch bevat eenige wel bezienswaardige schilderstukken, als: eene voorstelling van *den Zaligmaker, als Hij zegt: Geef den Keiser wat des Keizers is* enz., en *het wapen der stad* beiden door Gijsbert Sibille voornoemd geschilderd, en twee groote goed geschilderde stukken, voorstellende het eerste, *eene vergadering van Wethouderen*, zonder naam van den schilder, en waaronder alleen staat M. C. V. Mansen *reparavit* 1705, en het tweede, *eene vergadering van Schout, Burgemeester en Schepenen van het jaar* 1652, waarop mede geen naam van den schilder te vinden is. Beide deze laatstgemelde stukken zijn meermalen voor schilderijen van de dikwijls genoemden Sibille opgegeven, hetgeen echter met grond betwijfeld mag worden, daar de manier en behandeling des penseels geheel verschilt

van die der reeds opgenoemde stukken. Behalve de reeds omschrevene vertrekken, zijn er nog drie anderen op deze tweede verdieping, waarvan er twee dienen tot bewaring van archieven en andere aan de stad behoorende zaken, terwijl het derde tot politiegevangenis verstrekt.

De Hervormde kerk, aan de oostzijde van de *Nieuwstraat*, vroeger de *Grobbe*, volgens Jacobus de la Torre, in het jaar 1462 gesticht of ten minste volbouwd, werd, den 2 Augustus van genoemd jaar, volgens het Roomsch kerkgebruik, aan den martelaar Laurentius toegewijd, wiens afbeelding nog ten huidigen dage, als windvaan op de achterspits van het koor te zien is. De pastorie werd eertijds vergeven door den Proost van Oud-Munster, maar sedert de tijden van Filips van Bourgondië, heeft de gemelde Proost over deze vergeving doorgaans verschil gehad met de Graven van Holland. Volgens van Rijn (1) droeg Meester Johannes de Mera (waarschijnlijk van der Meer) zich zelven voor als Pastoor in het jaar 1514, als zijnde tot Persona aangesteld door den Proost van Oudmunster, en Meester Gijsbertus Brant, Kanonnik te Utrecht, was in het jaar 1449 Pastoor van Woesp. Er was te Weesp behalve de Persona of den eersten Pastoor nog een Vikaris of Onderpastoor. De Persona, die er niet woonde, plagt van zijn ambt 40 gulden te trekken. Tot dat ambt of personaatschap hebben, behalve de pastorie, nog 20 morgen (ruim 16 bund.) lands behoord. In de kerk van Weesp was reeds vóór het jaar 1429 een altaar met eene kapellanij gesticht en begiftigd ter eere van den *Almogenden God* en de *H. Maagd* Maria. Hier uit blijkt, dat de kerk reeds eenige jaren vóór de wijding, daar de la Torre van gewaagd, moet gestaan hebben. Het regt om iemand tot deze kapellanij te benoemen hadden de Graven van Holland. Toen deze kapellanij open stond door den vrijwilligen afstand van Heer Tijdeman, Priester, is ze in het jaar 1429, Dingsdags na den Zondag *Cantate*, door Jan van Beijeren vergeven aan Heer Nicolaas Gijsbrechtszoon, een kerkelijk persoon van het Stift. In de zelfde kerk was nog een ander altaar waaraan eene vikarij verbonden was. Zekere Priester Jan Janse, daartoe door anderen geholpen, stichtte deze vikarij ter eere van de *Zeven Ween* of *Droefheden der Allerheiligste Maagd*. Toen hij den 27 Januarij 1519 aan de Wethouders der stad Weesp de toestemming tot het stichten van het altaar en de vikarij verzocht, werd hij door deze, met dit verzoek, verwezen naar Filips van Bourgondië, den zeven en vijftigsten Bisschop van Utrecht, daar zij vermeenden dat het verleenen van deze toestemming zonder hoogere autorisatie hunne bevoegdheid te buiten ging. Nadat echter de Bisschop verlof tot het stichten en oprigten van een altaar had verleend, hebben Burgemeesteren der steede van Weesp bij brief van den 2 Mei 1520, aan den adressant te kennen gegeven, » dat die » gheheele Sceepenen van der steede voirss. met die Lantsceepene ende » mit die Sceepene van die Bijndelmeer, *die behoiren tot onser Pro-* » *chye en Kercke*, eendachtelick ende samentlick geconsenteert ende » toeghelaten hebben," om het gemelde altaar in de kerk te stichten. Uit dezen brief is af te leiden dat niet alleen *Weespercarspel* maar ook de *Bijlmermeer* van oudsher kerkelijk onder Weesp heeft behoort. De gemelde Jan Janse, die de eerste Vicaris aan het gemelde altaar is geweest, verwierf den 19 December 1524 van de Regering van Weesp, zoo voor zich zelven als voor zijne nazaten, verlof om met de andere Priesters te verschijnen op de jaargetijden der overledenen, en aldaar

(1) *Hist. van het Utrechtsche Bisdom*, D. II, bladz. 728.

benevens hen de gewone uitdeelingen in de parochiekerk te genieten, zoo wel deze brief als de vroeger aangehaalde zijn in hun geheel door H. VAN RIJN (1) medegedeeld. Wat de kerk betreft, deze is een schoon, lang en luchtig gebouw, prijkende met eenen vrij deftigen toren, die tot aan het dak der kerk vierkant is opgebouwd, de kap is voor een gedeelte doorluchtig, in welk gedeelte een zeer welluidend klokkenspel hangt, in 1672 door den vermaarden PETRUS HEMONI vervaardigd, en hetwelk nog wekelijks des Dingsdags en bij feestelijke gelegenheden door den stadsklokkenist bespeeld wordt, boven dit klokkenspel eindigt de voormelde toren in eenen doorluchtigen appel. Op het koor is nog een doorluchtig torentje, waarin de boomklok hangt. Het kerkgebouw rust inwendig op 18 pilaren van gehouwen steen; om de meeste van welke de predikstoel, de gestoelten der regering en anderen zijn geplaatst. Het orgel, dat in het jaar 1592 vervaardigd was, is in het jaar 1823 door een kostbaar nieuw vervangen, waartoe het kerkbestuur was in staat gesteld door de gemeente en vele godsdienstvrienden, zoo in de stad als onder de aanzienlijken, die toen nog in de nabijheid der stad hun zomerverblijf hadden. Dit orgel is vervaardigd door de orgelbouwers gebroeders BATZ van Utrecht, het is een zestien voetswerk en heeft twee manualen en een aangehangen pedaal, de manualen zijn groot 4½ octaaf beginnende met groot C. Het pedaal bevat ruim twee octaaf van groot C tot een gestreept D. Door vier blaasbalgen wordt de wind in dit orgel aangevoerd. Het zoude veel winnen, indien men mogt besluiten daaraan een vrij pedaal toe te voegen, waarvoor nog genoegzame ruimte in de kas aanwezig is. Het koor is door een fraai koperen hek van de kerk afgescheiden, in gemeld koor hadden voorheen de promotiën der Latijnsche school plaats. In 1835 werd aan deze kerk, door eene godsdienstige weduwe een fraai zilveren doopbekken vereerd. De koperen kaarsenkroonen zijn eenige jaren geleden door engelsche lampen verwisseld. Tijdens het verblijf van Ds. FREDERIK HENDRIK GIJSBERTUS VAN ITERSON, die, in 1837, als Predikant bij de Herv. gem. te WEESP was beroepen, is door dezen in het kerkmeesterkantoor van gemelde kerk eene hoogst belangrijke vondst van oude boeken en handschriften gedaan, die nog van vóór den tijd der Kerkhervorming dagteekenen en grootendeels herkomstig zijn uit het Oude Convent der Zusteren in *S. Johansklooster* te WEESP van welk klooster hierna zal gesproken worden. Deze boeken- en handschriftenschat, bij niemand bekend, stond in eene open kast, vrij bestoven en als geabandonneerd, en er werd door niemand eenige waarde aan gehecht. De Heer VAN ITERSON heeft, met onberekenbaar veel moeite en inspanning, deze geheele verzameling, bestaande uit 57 *incunabelen* of allereerste drukken en 51 handschriften, onderzocht en doorlezen niet alleen, maar daarvan gemaakt twee *catalogi* of liever beredeneerde verslagen, waarin met veel zorg al het belangrijke en wetenswaardige in ieder stuk vervat is opgeteekend. » Wat de handschriften aangaat" schrijft VAN ITERSON zelf (2), » meen ik te mogen zeggen, dat ik daarin niets, » van 't geen er in voorkomt, en schuilt, en dikwijls wegkruipt, heb » voorbijgezien en onvermeld gelaten." Onder de *incunabelen* zijn er van hoog typographisch belang; daaronder wordt onder no. 45 van den eenen catalogus vermeld een werk van PETRUS HISPANUS, *Textus Summularum*, den 26 Mei 1474 te *Aalst* gedrukt, door JOH. DE

(1) *Hist. van het Utrechtsche Bisdom*, D. II, bladz. 379-381

(2) KIST en ROIJAARD's *Archief voor Kerk. Gesch.*, D. XI.

Westfalia. Om welk boek te zien de Baron de S. Genois, Hoogleeraar en Bibliothecaris te Gent, den Heer van Itersoh, die inmiddels naar Arnhem beroepen was, aldaar kwam bezoeken, vragende of het waarheid was, dat hij dat boek had gevonden? — Het is een allerzeldzaamste druk, die aan allen bibliographen onbekend schijnt te zijn geweest, met uitzondering van twee mannen Lambinet en Maittaire, welke laatste het in zijne *Ann. typogr.*, onder den titel van: »*Liber predicabilium*" aanhaalt, hetgeen door de la Serna (die door zijne vooringenomenheid met Theodorus Martens, welke bij de Belgen algemeen als eerste drukker bekend staat, zich te verre laat vervoeren) euvel wordt opgenomen, daar hij op eene vinnige wijze beweert, dat dit boek nimmer bestaan heeft. Nadat deze verzameling van boeken en handschriften, door den Heer van Iterson onderzocht en daardoor het belangrijke daarvan was aan het licht gekomen, hebben heeren Kerkmeesteren gaarne er voor willen zorgen, dat deze letterkundige schat van nu aan der wetenschap tot belangrijk nut en voordeel zal kunnen verstrekken. Bij besluit van gemelde Heeren is, in 1846, deze geheele verzameling aan de koninklijke bibliotheek ten geschenke gegeven, onder bijvoeging van de twee *catalogi*, door den Heer van Iterson vervaardigd.

Ook heeft ter dezer stede eene Waalsche Hervormde gemeente bestaan, waarvan niet blijkt dat zij een afzonderlijk kerkgebouw heeft bezeten. Uit een oud rekeningenboek blijkt, dat het traktement voor den Franschen Predikant door de Vroedschappen bepaald was op twee honderd gulden 's jaars, in te gaan primo Augustus 1689. De eerste Predikant bij deze gemeente was Pierre Pelet, wiens naam in 1692 nog in voormeld Rekeningenboek voorkomt. In 1695 echter wordt gemeld dat het tractement betaald is aan Johan de la Bruyn, Predikant van de Waalsche gemeente binnen deze stad, en verder worden in vermeld boek geene meerdere aanteekeningen gevonden; echter heeft deze gemeente langer bestaan, hetgeen uit de kerkeraadsboeken der Ned. Herv. gemeente is te bewijzen, immers blijkt daaruit, dat de Waalsche gemeente de helft van de inkomsten harer Diaconie pleeg af te staan aan de Diaconie der Ned. Herv. gemeente, en zulks op bevel van Burgemeesteren, maar dat in 1697 die van de Waalsche gemeente aan den kerkeraad der Ned. Herv. gemeente verzochten, die inkomsten geheel voor zich te mogen behouden, ten einde die ten meeste nutte hunner eigene gemeente te kunnen aanwenden; welligt dat deze gem. hare godsdienstoefeningen heeft gehouden in het koor der Herv. kerk. Wanneer zij is opgeheven is onbekend.

De Evangelisch-Luthersche gemeente te Weesp, die, van hare stichting af tot in het jaar 1647, hare godsdienstige bijeenkomsten in een klein huisje op de *Achtergracht* had gehouden, werd in het gemelde jaar in staat gesteld tot den aankoop van een huis en erve, in de *Gorterstraat*, hetwelk, in 1654, met een daarnaast gelegen huis en erve, vergroot werd, en welke huizen alstoen tot eene kerk zijn verbouwd, die tot in het jaar 1820 door de gemeente als zoodanig is gebruikt geworden. De vervallen staat van dit gebouw had inmiddels de behoefte aan een beter doen gevoelen, waarom het tegenwoordig kerkgebouw geheel nieuw van den grond af werd opgebouwd en in 1820 voltooid, in welk jaar de eerste godsdienstoefening daarin werd gehouden. Het staat aan de westzijde van de gracht, genaamd *de Nieuwstad*, bij de *Kromelleboog-steeg*, een weinig inwaarts, hebbende daardoor eèn plein voor zich; het gebouw staat geheel vrij;

het erf, dat het omringd en met boomen beplant is, wordt van voren, ter wederzijde van de kerk, door een ijzeren hek van de straat gescheiden. Het is een klein, doch zeer net gebouw, welks voorgevel eenen fraaijen ingang en een vierkant doorluchtig torentje, met spitsen kap heeft. Van binnen is dit gebouw mede zeer net en doelmatig ingerigt, prijkende, boven den predikstoel, met eenen gedenksteen wegens de oprigting en zijnde van een fraai orgel voorzien. Dit orgel versierde reeds het vroegere kerkgebouw en is in het jaar 1769 vervaardigd door JOHANNES STRUMPLER, Meester Orgelmaker te Amsterdam; het werd op Zondag namiddag den 27 Augustus van gemeld jaar ingewijd. De kerk wordt bij de avondgodsdienst door Engelsche lampen verlicht. Tot het jaar 1782 was deze gemeente in zoodanige omstandigheden geplaatst, dat somtijds het naburig Amsterdam tot het onderhoud van haren Leeraar moest medewerken, doch in het evengenoemde jaar werd zij door een aanzienlijk legaat, groot 25,000 guld., haar bij uiterste wille besproken door wijle Vrouwe VOIET, wonende te Muiderberg, in staat gesteld zich zelve te kunnen onderhouden. Den 1 October 1794 werd deze gemeente mede begiftigd door Mejufvrouw CATHARINA MARGARETHA HEBERS te WEESP, die haar de tegenwoordige pastorij, met een huis daarnaast, ten geschenke gaf, welke beide perceelen zij voor 4100 guld. had aangekocht.

Voormaals hadden de Doopgezinden mede eene vergaderplaats en eenen eigen Leeraar binnen deze stad, doch door het uitsterven van het grootste getal der Ledematen, is er bij het openvallen der plaats geen ander Leeraar verkozen; daarna kwamen nog wel de Leeraars dier gezindte van Amsterdam des zomers te WEESP prediken, voornamelijk ten gevalle van die Doopsgezinden, welke in den omtrek van WEESP hunne buitenplaatsen hadden, doch dit heeft reeds vóór zeer vele jaren geen plaats meer gehad, en waar de vergaderingen gehouden werden is niet bekend.

De Roomsch-Katholijke kerk, welker gemeente den H. LAURENTIUS tot haren Patroon heeft gekozen, is in het jaar 1794 als bedehuis ingezegend. Zij staat aan de noordzijde van de *Heerengracht*, is een vrij ruim gebouw, dat uitwendig niets bijzonders en een zeer eenvoudig aanzien heeft, maar inwendig zeer net en wel bezienswaardig is. Zij is van twee gaanderijen voorzien; prijkt met een net bewerkt altaar, zijnde eene tombe in eene nis, waarop een fraai tabernakel, en waarachter eene vrij goed geschilderde *kruisiging* op doek. Het fraaije stukadoorwerk van het plafond verdient allezins opmerking; in het midden is een Alziend oog met Cherubijnen omringd, en aan de zijden, in medaillons, de beeldtenissen in bas relief van eenige oudvaders. De kerk wordt bij de avondgodsdienst door sierlijke gaslampen verlicht. Het zeer welluidend en ter ondersteuning van het kerkgezang geschikte orgel is geplaatst op de tweede gaanderij. Het is bij de bouwing dezer kerk in 1794 uit het voormalige Roomsch-Katholijke kerkgebouw, op de *Achtergracht* staande (thans de Societeitszaal), herwaarts overgebragt en door den vervaardiger JOHANNES STRUMPLER, hiervoren reeds genoemd, hersteld.

Vóór de Reformatie bestonden er te WEESP twee nonnenkloosters; te weten: het Oude Convent en het Jonge Convent, welke beiden, volgens JOHAN LINDEBORN (1) onder het Utrechtsche kapittel behoorden. In het eerste, zoo als DE LA TORRE vermeldt, en door oude brieven en stukken ook bevestigd wordt, woonden eenige Nonnen, welke

(1) LINDEBORN, *Hist. Daventr.*, p. 58.

den derden regel van St. FRANCISCUS naleefden, en het was aan de bescherming van St. JAN *den Evangelist* opgedragen. Van de stichting van dit klooster is geen bescheid op te sporen. Dit is echter stellig, dat het in de helft der vijftiende eeuw reeds een aanzienlijk gesticht moet geweest zijn," hetgeen blijkt uit eenen bezegelden brief van ANDREAS JANZ. Priester, en ADELGONDE CLAESDOCHTER, Pater en Mater van het oude Convent, van den jare 1458, waarbij het klooster de verpligting heeft aangenomen » die muyren met de booghen ende ronddeelen tusschen BARTOUT TONIS en REIJER HERMANSZ huis en erve" (zijnde de stadsmuur aan de oude gracht, waar het klooster stond) » te maecken ende te houden in » goede Raecke ende Regiment, nae uytwysinghe des brieffs die wij van » die stede voors. daaraf hebben, sonder eeniche arch of list hierinne te » trekken, sonder die steede eenighe Costof te schaede daer af te hebben." Volgens VAN RIJN (1) zoude het te denken zijn dat een gering getal maagden, die weinig vermogen bezaten, omtrent het midden der vijftiende eeuw eene gemeenschap aangegaan hebben, hetgeen hij daaruit afleidt, dat hem uit een renteboek van dit klooster is gebleken, dat deze Nonnen in den beginne voor het grootste gedeelte de kost gewonnen hebben met weven. Naderhand heeft het klooster, in het aannemen van Nonnen, zekere penningen beginnen te bedingen, welk misbruik, hoewel strijdig tegen de kerkelijke wetten, schier in alle kloosters was ingeslopen. Hierdoor nu, zoo wel als door andere giften, zijn de inkomsten van dit klooster aanmerkelijk vermeerderd. Aldus is HENDRIKJE, dochter van HENDRIK LAMBRECHTSZ, in het gemelde konvent voor Non aangenomen in het jaar 1499, nadat er alvorens tusschen hare voogden en het konvent besproken was, dat zij vier morgen lands ten behoeve van het klooster zou inbrengen. In het jaar 1552 maakte zij, bij uitersten wil, aan het klooster nog 40 gulden, waarover als getuigen stonden, de Heer JOHAN DIRKSZ, Onder-Pastoor van de kerk te WEESP, en de Heer ARENT JANSZ, Priester in de zelfde kerk, daar het van ouds gebruikelijk was de testamenten en legaten, in het bijwezen van de Pastoors en Priesters, als openbare personen, op te maken. Dit klooster is zeer groot geweest; volgens de oude grondteekening van WEESP van het jaar 1581, besloeg het het geheele blok huizen van het Groote tot het Kleine Plein, en besloten tusschen de Oude gracht en de westzijde van de Grobbe. Bij de stad WEESP berust nog een op perkament zeer fraai in kwarto geschreven boek, ten opschrift hebbende: *Dat Boec van de verlichte Mannen van Cisterciën en anderen*, bevattende in drie distinctiën of afdeelingen, 95 oude geestelijke legenden, mirakelen, enz. Uit het onderschrift blijkt, dat het werd geschreven door PIETER ZWARTSZ, Priester, in den jare 1468. » Tot Gods lof ende der susteren salichheijt in het Oude Convent;" en dat het is bekostigd en wel betaald tot eene eeuwige gedachtenis door ARENT HOEP en NIESE zijn wijf, die beiden in 1467 zijn overleden. Een gedeelte van dit klooster is later tot een Burgerweeshuis ingerigt, een ander gedeelte tot een Armenweeshuis, over welke huizen hierna zal worden gehandeld.

Van het andere klooster, het Jonge Convent genaamd, waarvan hier voren bij het maken der twee middelstraten reeds is gesproken, vindt men bij geen schrijver eenig bescheid. Het stond achter het eerstgenoemde, doch was, volgens de grondteekening der stad, veel kleiner. Een gedeelte daarvan, in de *Middelstraat* staande, op den hoek van de

(1) *Hist. van het Utrechtsche Bisdom*, D. II, bladz. 382.

Schoolsteeg, was in de vorige eeuw tot Stadsschool ingerigt. Het is in 1826 weggebroken, en in het jaar daaraanvolgende vervangen door een nieuw gemetseld Wachthuis voor de Schutterij, waar achter, in de *Schoolsteeg*, twee Brandspuithuizen, en daarnaast de tegenwoordige Waag zijn gebouwd.

De Synagoge der Israëlieten, in den jare 1840 gesticht en in dat jaar den 30 October plegtig ingewijd, is een vrij goed en net gebouw, staande aan de oostzijde van de *Nieuwstraat*, bij de *Slijkstraat*. Inwendig is in het midden een vierkant verheven voorlezersgestoelte of tabernakel, en in het Oosten eene nette kast of Arke des Verbonds, ter berging van de Heilige rollen, boven de ingang is eene van traliewerk voorziene gaanderij voor de vrouwen.

Onder de gestichten van liefdadigheid dezer stad, bekleedt het St. Bartholomeus Gasthuis, waarvan de hoofdingang of poort in de *Middelstraat* is, eene eerste plaats. De tijd van de stichting is onzeker; dat het echter van geen jongen tijd is, blijkt uit den naam van hem aan wien het is toegewijd, en wiens beeldtenis of naam boven alle de buiten ingangen van dit gesticht is uitgehouwen. Het is een groot en geen onaanzienlijk gebouw. Uit drie vleugels of te zamen vereenigde gebouwen bestaande, die wij de noorder, ooster en zuider vleugel zullen noemen; aan de westzijde is dit gebouw begrensd door het stadhuis, en bij de bouwing daarvan, in het jaar 1772, is van de noorder vleugel van het gasthuis een gedeelte weggebroken en door het stadhuis ingenomen, waarvoor de stad nog altijd aan het gasthuis eene jaarlijksche schadeloosstelling betaalt. In het midden van het gebouw is eene ruime open plaats. De noorder en ooster vleugels voeren het jaargetal 1623 en de zuider vleugel dat van 1650, doch het is duidelijk dat beide deze jaartallen slaan op verbouwingen. Ofschoon voor zoo verre men kan nagaan, alleen geschikt voor een gasthuis of herberging voor vreemdelingen, worden thans mede daarin verpleegd de weezen, vroeger in het Armenweeshuis opgenomen, zoo mede de weezen, die in het Burgerweeshuis behooren, welke laatste daarin worden besteed en onder afzonderlijke Regenten staan; terwijl voorts ook gebrekkigen of behoeftigen, hetzij voor rekening van Diaconen of particulieren daarin worden opgenomen. De noorder vleugel bevat behalve de kamer van Regentessen en de woning voor den vader en moeder van 't gesticht eene ruime zaal, dienende tot dagelijks verblijf en eetzaal der oude lieden en weeskinderen; de bovenverdieping is ingerigt tot afzonderlijke slaapvertrekken voor mannen en weeskinderen. De ooster vleugel, waar boven geene verdieping is, bevat de slaapkamer der oude vrouwen. — In de zuider vleugel is de eigen bakkerij van het gesticht, benevens de Regentenkamer, een ruim vertrek, waarin onder eenige andere schilderijen ook nog een groot schilderstuk gevonden wordt van den dikwijls genoemden Gijsbert Jansz. Sibille, in 1647 geschilderd en voorstellende *een gebouw van barmhartigheid*, voor hetwelk eene menigte van behoeftigen gekleed en verkwikt worden. Het oostelijk gedeelte van dezen vleugel, is thans tot de stads Armenschool ingerigt, waarboven een lokaal gevonden wordt, dat eenige jaren tot Stadsteekenschool heeft gediend. In het gasthuis worden thans verpleegd 5 mannen en 12 vrouwen en er bevinden zich thans 16 weeskinderen, onder welke 7 jongens en 9 meisjes.

Het voorm. Burgerweeshuis, aan de *Oude-Gracht*, in vroeger eeuwen een gedeelte van het klooster voor de zusteren van St. Jan *de Evangelist*, genaamd het Oude Convent, is, bij fundatiebrief van

de Ridderschap, Edelen en Steden van Holland en West-Friesland van 26 November 1611 opgerigt. Bij die fundatiebrief of ordonnantie is geordineerd en gestatueerd: » dat de Regenten niemand boven de ne- » gen jaren oud zijnde ofte in Onecht verwekt en van Onechte oude- » ren, of geen twaalf jaren in deze Stede of Carspel gewoond, en hunne » poorterschap gekocht en betaald hebbende, zullen mogen innemen, » maar alleen de echte en eerlijke poortenaren verstorven kinderen." Dit gebouw is in den jare 1812 verhuurd aan de Diaconie der Herv. gemeente die daarin eene spinnerij van garen en katoenen heeft opgerigt. In het jaar 1819 is het in het openbaar verkocht geworden aan de Heeren Papegaay en van Achter, die daarin eene spinnerij, wolkammerij en tapijtfabrijk hebben opgerigt, welke fabrijk een aantal jaren zeer heeft gebloeid; in de laatste jaren echter is zij trapsgewijze verminderd en heeft eindelijk opgehouden te bestaan. Thans wordt in dit gebouw eene Stoom-wasch- en bleekerij uitgeoefend.

Het voorm. Armenweeshuis, mede aan de *Oude-Gracht* staande en vroeger evenzeer een gedeelte uitgemaakt hebbende van het St. Jans klooster, is thans gedeeltelijk ingerigt tot eene Stads burgerschool en gedeeltelijk tot Stads werkplaats. In 1662 is, door Regenten van het St. Bartholomeus gasthuis, tot de oprigting van een armenweeshuis besloten, de armenweezen werden echter tot 1667 in het gasthuis gehuisvest en zijn in dat jaar naar het Armenweeshuis overgebragt, alwaar zij zijn verbleven tot 1790, als wanneer zij, op het besluit van Burgemeesteren en Vroedschappen, wederom naar het gasthuis zijn vervoerd en sedert dien tijd aldaar zijn opgevoed.

In den jare 1839 is door de R. K. gemeente aangekocht een huis en pakhuis aan de noordzijde van de *Heerengracht*, welke perceelen tot een doelmatig en wel ingerigt gebouw zijn vertimmerd, thans bekend onder den naam van Gesticht-van-Liefdadigheid. Het strekt ter verpleging van oude mannen en vrouwen, alsmede tot opvoeding van weezen tot die gemeente behoorende, daarin worden thans verpleegd 5 mannen 5 vrouwen en 3 weezen.

Nog dient te worden melding gemaakt van hetgeen door den Heer Cornelis van Drosthagen, in leven Notaris en Procureur te Weesp, bij besloten uitersten wil, in 1714, is gemaakt en in 1718 door zijn dood bevestigd, volgens welke hij zijne nalatenschap, bestaande in huizen en landerijen — thans in inschrijvingen op het grootboek der Nationale schuld en landerijen — onder het beheer van drie executeuren heeft gesteld, » welke » executeurs," naar luid van het testament, » altoos in cas van afster- » ven van een van hun driën verpligt zullen zijn een ander bekwaam » en eerlijk persoon (zullende moeten zijn twee van hun drieën van » de R. K. religie) in des eerstoverledenen plaats te eligeren ende ad- » sumeren, die gelijke magt zal hebben." De zuivere inkomsten dier nalatenschap, moeten in drieën verdeeld worden, als aan zijne behoeftige vrienden van moeders zijde, aan de Armen der R. K. gemeente en aan het Armenweeshuis. Ter gedachtenis van dezen Heer is in een gevel van een der gebouwen, tot deze nalatenschap behoord hebbende, staande in de *Middelstraat* nabij de *Slijkstraat*, een steen geplaatst, waarop men het volgende versje leest:

De voorzorg van Drosthagen
Voor Armen, Weez' en Magen,
Zij steeds bij 't Nageslacht
Met dankbaarheid herdacht.
MDCCLXXVIII.

Eenige minuten buiten de stad, aan den Korte Muiderweg, ligt de fraaije Stedelijke Begraafplaats, in het jaar 1829 daargesteld, waarvan een gedeelte voor de R. K. is afgescheiden. Zij vormt een groot vierkant en is door een hek, met zinnebeelden des doods, afgesloten. Men vindt op deze begraafplaats ook eenige gemetselde kelders, versierd met gehouwen gedenksteenen. Zij is geheel omplant met populierboomen, en wijders omgeven door een alleraangenaamste openbare wandeling. Schaduwrijke lanen, donkere prieëlen, statig geboomte, fraaije uitzigten en de nabijheid van den Akker Gods nopen evenzeer tot stille overpeinzing, als tot herdenking aan het verledene. Op den zelfden plek toch stond eenmaal het buitenverblijf Landskroon, het Valkenhof van den dichterlijken Drossaard Hooft. Bij den ingang tot deze wandeling, in welker midden de begraafplaats als verscholen ligt, staat eene nette doodgraverswoning, waarbij eene behoorlijke lijkenkamer. Den 6 Januarij 1830 is daarop voor het eerst begraven.

Behalve de reedsgenoemde 2 Brandspuithuizen, in de *Schoolsteeg*, is nog eenige jaren geleden aan de Noordzijde der Hervormde kerk een net gebouw gemetseld, geschikt tot berging van drie brandspuiten met toebehooren.

Den 9 November 1791 is te Weesp een Letterkundig genootschap onder de zinspreuk: *Voor het Menschdom* opgerigt, hetwelk gedurende eenige jaren zeer gebloeid heeft en vele Geleerden onder zijne Leden telde. Drie deelen met verhandelingen en letterkundige stukken, zijn door dit genootschap in de jaren 1793, 1794 en 1798 in het licht gegeven. In het begin der tegenwoordige eeuw is dit genootschap echter reeds ontbonden geworden. Het locaal, waar het zijne bijeenkomsten hield, vroeger de oude R. K. kerk, staande aan de *Achtergracht*, behoort thans aan de stad en is verhuurd aan de Societeit *Vriendschap en Eendragt*. De ruime en schoone zaal, die wel bezienswaardig is, wordt door gemelde societeit ook aan onderscheidene inrigtingen, binnen de stad bestaande, ook wel aan particulieren tot het geven van partijen, afgestaan. In gemeld locaal vergadert het Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 15 September 1799 is opgerigt en ongeveer 40 Leden telt. Dit Departement heeft drie zeer nuttige instellingen, als: 1° de Spaarbank, 2° de Commissie tot uitdeeling van warme en voedzame spijzen aan behoeftigen gedurende den winter en 3° de Herhaling-school, in 1847 opgerigt, en waaraan gedurende het eerste jaar, bij afwisseling een getal van ongeveer 120 leerlingen heeft deel genomen.

Nog bestaan alhier een Muzijkgezelschap: *Filomele* genaamd, hetwelk ruim 20 medewerkende personen telt en den 19 Februarij 1841 is opgerigt, en eene Zangvereeniging, met name *Euphonia*, in 1847 opgerigt, welke thans 20 zangers en zangeressen telt.

Vroeger had men te Weesp eene zeer bloeijende Latijnsche school. Wanneer zij gesticht en wie de eerste Rector daaraan geweest is, ligt in het duistere, zooveel is echter zeker dat, van de jaren 1591—1599, sekeren Meester Gerrit Rector aan deze school geweest is, doch onbekend is het van waar hij kwam, en of hij hier overleden dan wel naar elders vertrokken is. De laatste Rector van deze school is geweest Franciscus Adrianus van Acker, geboren te Gent, den 12 Junij 1721, en overleden te Weesp den 31 Maart 1789. De gemelde school is, in 1790, in eene Fransche kostschool voor jonge Heeren herschapen, die thans gemiddeld een getal van 40 leerlingen telt. Het locaal, aan

de stad behoorende, staat aan het einde der *Nieuwstad* en is, ten vorigen jare (1848), aan de achterzijde zeer vergroot en verfraaid geworden. De kostschool voor jonge Jufvrouwen, die gemiddeld 30 leerlingen telt, is een particulier eigendom van de tegenwoordige onderwijzeresse en een der fraaiste woonhuizen der stad, staande aan de Noordzijde van de *Heerengracht*. In het jaar 1845 is daar naast een afzonderlijk en sierlijk schoollocaal gebouwd. De Stads Burgerschool telt gemiddeld 150 en de Stads Armenschool 100 leerlingen.

Weesp is de geboorteplaats van de Godgeleerden: Arnoldus Louff of Leuffius S. S. Theol. Lic., geb. 17 September 1597, † 19 Junij 1656, nadat hij vier en dertig jaar Pastoor in zijne geboorteplaats was geweest, en Salomon van Til, geb. 26 December 1643, † 31 October 1713, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leyden.

Van den Geneeskundige Joannes Houtman, geb. 13 Maart 1754, † 24 April 1825, die mede niet onverdienstelijk de Nederlandsche lier hanteerde.

Van den Schilder Gijsbert Jansz. Sibille, die in de eerste helft der zeventiende eeuw leefde en Burgemeester in zijne geboortestad was.

Van den Kunstplaatsnijder Joachim Jan Oortman, geb. 23 Mei 1777, † te Parijs, den 9 Januarij 1818.

Weesp was oudtijds leenroerig aan het bisdom van Utrecht en heeft als zoodanig langen tijd onder het bestuur der Heeren van Amstel gestaan. Bisschop Otto II begiftigde, in 1225, Gijsbrecht van Amstel, den eersten van dien naam, met het hooge geregt van Muiden, Weesp en Diemen. Gijsbrecht van Amstel, de derde van dien naam, is mede bezitter van Weesp geweest. Ofschoon Godelinde, Abdisse van Elten, bij haren afstand van Gooiland (Nardinelandt) aan Graaf Floris V, in 1280, deze stad mede onder hare eigendommen telde, is het echter zeer waarschijnlijk, dat hij, na zijne verzoening met den Graaf, in het bezit daarvan verbleven is, tot dat hij, als medepligtig aan den moord des Graafs, het land moest ruimen en zijne goederen voor den Graaf verbeurd verklaard werden. Graaf Jan II begiftigde daarmede zijnen broeder Guido van Henegouwen, na wiens overlijden het weder aan Willem III verviel, en sedert dien tijd is Weesp onder het grafelijk bestuur gebleven.

De lotgevallen der stad zijn, zoo verre men heeft kunnen nasporen, de navolgende:

In 1204, omdat Gijsbrecht III, Heer *van Amstel*, hulp verleend had aan de weduwe van Dirk VII, Graaf *van Holland*, Vrouwe Aleid, die de grafelijke regering op hare dochter Ada, gehuwd met Lodewijk, Grave van Loon, wilde doen overgaan, werd Weesp door de Kennemers, die de zijde van Willem I, den broeder van den overledenen Graaf, hielden, onder aanvoering van Wouter van Egmond en Albrecht Banjaard van Brederode, in de asch gelegd.

In 1356 werd de stad Weesp, thans onder het bestuur van Willem V, Graaf *van Holland*, staande, door Jan van Arkel, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, met geworven krijgsvolk belegerd en zoo hevig bestormd, dat hij daarvan binnen vier dagen meester werd, waarna hij de stad verbrandde, die inmiddels door de inwoners verlaten was.

In 1374 werd de stad bemagtigd door Arnold van Hoorne, den negen en veertigsten Bisschop, en zulks ten gevolge van den twist, waarin de Utrechtschen met Hertog Albrecht van Beijeren geraakt

waren over de betaling eener somma van 3700 ponden, waarvoor ten jare 1356 het slot te Vreeland, in deze zoen tusschen Hertog WILLEM en Bisschop JAN VAN ARKEL, wederom aan den Bisschop was afgestaan, doch welke somme echter nimmer was voldaan geworden. Wel hadden de Stichtschen in gemeld jaar 1373 eenige gemagtigden naar 's Gravenhage gezonden, om met den Hertog af te rekenen, doch deze keerden onverrigter zake terug, alzoo zij de volle som niet bragten, en beklaagden zich bij hunne terugkomst over de van den Hertog geledene hoon. Hierop werden door Bisschop ARNOLD eenige benden op de been gebragt, die daarmede eenige Hollandsche plaatsen, en daaronder WEESP innam, na vooraf het huis Kroonenburg omvergeworpen en daardoor den schrik rondom zich te hebben verspreid. De stad werd toen door hem onder zware brandschatting gesteld, ter voldoening waarvan eenige inwoners als gijzelaars werden medegenomen.

Het schijnt dat men in of omtrent het jaar 1455 in Holland wederom voor eenen aanval der Utrechtschen is bevreesd geweest, immers bij handvest van Hertog FILIPS VAN BOURGONDIË, den 27 December van dat jaar verleend, worden die van WEESP en *Weespercarspel* gelast » dat zij de stad, poorten en vesten in aller manieren souden sterken, » bewaaken en bewaren, alzoo die van Utrecht," gelijk hij zich uitdrukt, » eenige van de steden hun naast gelegen zouden tragten in te » neemen." (1). Men vindt nergens aangeteekend dat de stad, omtrent dezen tijd, eenige vijandelijkheden te verduren heeft gehad.

Na het eindigen van het getroffen bestand in 1506, ontbrandden de ontstane oneenigheden met Gelderland, als met vernieuwde woede. De Gelderschen, door hunnen stoutmoedigen Hertog KAREL VAN EGMOND aangevoerd, deden een inval in Holland, en vermeesterden in Mei van het jaar 1508 de stad WEESP. Om haar des te spoediger in zijn geweld te kunnen krijgen, liet hij aan den eenen kant brand stichten, en, terwijl de burgers met blusschen bezig waren, de stad aan de andere zijde door zijne krijgsbenden overrompelen. Zeer veel had WEESP daarbij te lijden, en dit ongeval kwam haar voornamelijk over, omdat zij geweigerd had bezetting in te nemen. De meeste schrijvers verschillen in de opgave van het jaar, waarin deze gebeurtenis heeft plaats gehad. PONTANUS, door latere schrijvers nagevolgd, stelt haar, in zijne *Beschrijving van Amsterdam*, op het jaar 1507; doch in zijne *Geldersche Historie* plaatst hij die op het jaar 1508; anderen weder vermelden het jaar 1505 of 1506; doch in eene akte der stad Amsterdam van den jare 1512, wordt duidelijk het overvallen van WEESP in het jaar 1508 gesteld. Dat die stad in Mei ingenomen werd, wordt uitdrukkelijk gezegd in de registers der stad Amsterdam van het jaar 1514, waar men leest: » dat CLAES HEYN, » Burgemeester der stede, zes ponden grooten vlaams (36 guld.) » beloofd werden, voor zijn timmerhuis op *de Lastaadje*, welk » afgebrand werd, toen de Gelderschen, *in May*, WEESP ingeno- » men hadden."

De Hertog van Gelder, die in persoon binnen de stad WEESP gekomen was, met oogmerk, om zijne veroveringen voort te zetten en ook Amsterdam te bemagtigen, zond eenen Priester naar laatstgemelde plaats, om haar, in zijnen naam, op te eischen en de regering van Amsterdam te dwingen, hem voor Heer te erkennen; de Priester moest echter onverrigter zake naar WEESP terugkeeren, het mondeling antwoord

(1) *Groot-Memoriaal*, no. 1, fol. 270.

der regering van Amsterdam overbrengende: » Dat zij Koning Filips » trouw gezworen had, die zij, zijne kinderen, houden wilde, en dat » zij nog niet in de noodzakelijkheid gebragt was, om van Heer te » moeten veranderen." Karel van Egmond, hierdoor nog meer verbitterd, trok, aan het hoofd van een deel zijner benden, over het Papenveld naar het gehucht IJpesloot, waar de Amsterdammers in der haast eene schans hadden opgeworpen, die door een gewapend schip, in de Diemermeer en door eenige andere gewapende vaartuigen, in het IJ liggende, ondersteund werd. Karel wilde eerst het schip in de Diemermeer veroveren, en de Gelderschen riepen reeds het scheepsvolk toe: » Waterhonden u zal het gelden," waarop de Hollanders echter antwoordden: » Eerst hebben en dan hangen," tevens de Gelderschen zoo geweldig beschietende, dat zij weldra, met verlies van eenige manschappen, naar Weesp moesten terugtrekken. De Hertog liep daarbij groot gevaar het leven te verliezen, zijnde de hut, waarin hij zich bevond, geheel doorschoten. In den nacht van den 24 Junij deszelfden jaars, toen het zeer donker was, trachtten de Gelderschen andermaal de voornoemde schans en het schip in de Diemermeer te bemagtigen, doch deze onderneming liep wederom ten hunnen nadeele uit en daarbij werden, door de Amsterdammers, vele krijgsgevangenen gemaakt. Na het mislukken dezer laatste onderneming hield Hertog Karel zich nog eenigen tijd te Weesp op, en keerde toen, de stad goed bezet latende, naar Gelderland terug. Keizer Maximiliaan van Oostenrijk, die als voogd over zijnen minderjarigen kleinzoon Karel II, Graaf *van Holland* (naderhand Keizer Karel V), de Nederlanden beheerde, had inmiddels een leger bijeengetrokken te Naarden en sloeg daarmede het beleg voor Weesp. Tegen den winter werd deze stad van drie kanten naauw ingesloten, onder anderen door eene schans, die de Amsterdammers op den dijk, tegenover het Papenveld, hadden opgeworpen. Ook kwam er toen groot gebrek aan levensmiddelen in Weesp, zoodat sommigen in vijf dagen geen brood proefden en somtijds geen anderen drank dan water wisten te bekomen. Tijdens dit beleg liet Keizer Maximiliaan zich in persoon te Amsterdam, als voogd van zijnen kleinzoon, huldigen en bevestigde, bij den eed, als zoodanig den 20 Augustus 1508 afgelegd, niet alleen de handvesten, ook van Weesp, door wijlen zijnen zoon Filips gegeven, maar tevens alle die, welken door de Graven en Gravinnen van Holland verleend waren.

Een hevige storm had, op den 15 October daaraanvolgende, onder anderen den zeedijk tusschen Amsterdam en Muiden doen bezwijken, zoodat ook de landen om Weesp geheel onder water waren gezet. De Waterlanders meenden, dat men ter dezer gelegenheid Weesp met schepen zoude kunnen heroveren en boden zich daartoe aan. Van hun ontwerp werd echter geen gebruik gemaakt, vermoedelijk om dat de vredehandeling, die voor eenigen tijd te Kamerrijk aangevangen was, thans op eenen goeden voet stond. Intusschen had een Hoofdman van de Geldersche bezetting te Weesp aan die van Amsterdam geschreven, dat hij hun op eene heimelijke wijze de stad wilde overleveren. Daarop zonden zij twee Monniken uit het Minderbroedersklooster naar hem af, om nader met hem te onderhandelen. De gezegde Hoofdman middelerwijl ziek geworden zijnde, bevond zich te bed, toen de Monniken voor de stad kwamen; men vroeg hun, wat zij begeerden, en toen zij daarop den naam van den Hoofdman genoemd hadden, voor wien zij zeiden, met brieven belast te zijn, kreeg men eenig

kwaad vermoeden en bragt een ander Hoofdman tot hen, die veinsde de persoon te zijn, naar wien zij gevraagd hadden; alzoo de Monniken geen van beiden in persoon kenden, lieten zij zich misleiden en gaven hem de brieven over; zoodra waren echter deze niet gelezen, of de Monniken werden vastgehouden en, tot tweemaal toe, in een schuitje gezet, om in de Vecht verdronken te worden. Dit gevaar ontkwamen zij evenwel nog gelukkig, ofschoon zij nog langen tijd gevangen gehouden werden. De kranke Hoofdman echter, die kort daarna overleed, werd onder de galg begraven. Eenigen tijd daarna kwam Herman Erkelens, die over de bezetting van Weesp het bevel voerde, onder vrijgeleide te Amsterdam, waar hij zich, door een geschenk van zijden stoffen, liet bewegen, om te beloven, dat hij de kerksieraden van Weesp ongeschonden zoude laten, waarna hij naar de besloten stad terugkeerde. Den 10 December werd de vrede te Kamerrijk met de Gelderschen gesloten en daarbij, onder anderen, bepaald: » dat Karel van Gelder Weesp en het slot te Muiden binnen veertien dagen ruimen zoude." Hij deed dit echter niet dan met weerzin en op het sterk aanhouden des Konings van Frankrijk eerst in het begin des jaars 1509 (1).

In de Nederlandsche beroerten hield de stad Weesp de zijde des Konings van Spanje tot in het jaar 1577, toen op den 16 Januarij, » door Schout, Burghemeesteren ende ghemeene Rade ende Vroedschap » tot Weesp, van wegens Weesp en *Weesperkarspel* gheecommitteert wierden, die eersame Jan Gerritz Cuyp ende Hillebrant Goverts » om met den Prince van Oranje, als Stadhouder over Hollandt, Zee- » landt ende Vrieslandt een verding aan te gaän" hetwelk ook op den 29 dier zelfde maand wederzijds gesloten werd. Onder de artikelen van dit verdrag zijn de voornaamste, » de vrijheid der Relegie, en » de stad en 't Carspel met gheenen soldaten te bezwaaren, ten waare » door hoochnodigsten noodt, daer het welvaren der lande, alsulcks » ware vereischende, ende dan 't zelve geschiede tot gemeyne costen » der Landen van Hollandt ende Zeelandt." Niettegenstaande het evengemelde verdrag ontstonden er in 1579 reeds eenige verschillen tusschen de Roomschen en Onroomschen, alzoo de eerstgenoemden met medeweten en op aandrijven van eenigen uit de Regering, ondernamen de Hervormde godsdienst te storen, hetwelk ten gevolge had, dat de Staten van Holland den Amsterdamschen Burgemeester, Willem Bardes, derwaarts zonden, die zeven personen uit de Vroedschap, en drie daarvan benevens den Secretaris en ouden Pastoor, behoudens goed en eer, ter stad uitzette. Het straffen der oproerigen liet hij aan den Schout en de Wethouderen over. Doch na het herstellen van de rust in de stad kregen de ballingen verlof, om terug te mogen keeren. Na dit voorval schijnt aldaar de godsdienstvrijheid en verdraagzaamheid in hooge mate geheerscht te hebben, hetgeen bij de Hervormden in andere steden zeer in het oog viel, en waarover de beruchte Leydsche Hoogleeraar Saravia in 1587 zich voor Gemagtigden der Staten in vrij bitse bewoordingen uitliet.

Voor zoo verre ons bekend is heeft deze stad in de Godsdienstige geschillen der zeventiende eeuw geen deel gehad.

In 1629, toen Graaf Hendrik van den Bergh, Veldmaarschalk van het Spaansche leger, in Julij des zelfden jaars eenen inval in de Veluwe had gedaan, werden onderscheidene steden en daaronder ook Weesp

(1) Wagenaar, *Beschrijving van Amsterdam*, St. I, bladz. 210 en 211.

met krijgsvolk bezet. De Drossaard Pieter Cornelisz Hooft, kwam in November van dat jaar te Weesp om de bezetting te monsteren; evenwel bleef de stad toen van vijandelijk bezoek verschoond.

De communicatie tusschen Amsterdam en Weesp was voormaals onzeker en moeijelijk, te water kon men niet anders dan met zeilschuiten over het IJ en de Zuiderzee en voorts door de Vecht, die bij Muiden in de Zuiderzee valt, naar Weesp varen; te land moest men langs den zeedijk en door de Diemerban reizen. Het droogmaken van de Diemermeer, omtrent het jaar 1630, en het aanleggen van eenen wandelweg langs de oostzijde des Amstels, tot aan de Diemermeer-brug, gaf de eerste aanleiding om op het maken van eenen wagenweg en trekpad op Weesp bedacht te zijn, waartoe de beiden steden, op den 15 October 1637 het benoodigde octrooi verwierven. In het volgende jaar trof men twee overeenkomsten, eene met de geërfden aan de oostzijde van den Amstel, tusschen de stad Amsterdam en de Diemermeerbrug, die aannamen, de bruggen, in dien weg gelegen, te onderhouden, mits de twee steden de buitenvleugels dier bruggen, de schoeijing langs den Amstel, en 12 voeten (3,76 ell.) wegs daarnevens, tot een trekpad onderhielden. Het overige gedeelte van den weg, die in het geheel 50 voeten (15,69 ell.) breed moest zijn, zou ten laste van de ingelanden blijven. De andere overeenkomst werd gemaakt met die van de Bijlmermeer, welke toestonden, dat de twee steden hunne nieuwe vaart en weg, beginnende van omtrent de Diemermeer-brug af, mogten gebruiken, mits beide de vaart en weg, den laatsten die veertig voeten (12,55 ell.) in het geheel breed moest zijn, ter breedte van acht en twintig voeten (8,78 ell.) naar behooren onderhoudende. Voorts moesten de steden het trekpad doen leggen boven op den Ringdijk van de Bijlmermeer. Vervolgens viel men aan het leggen van het trekpad, hetwelk langs het water de Gaasp tot aan Weesp voortliep, en waar naderhand een wagenweg, van Diemerbrug af, werd bijgevoegd, om welken te onderhouden den twee steden, in het jaar 1655, vergund werd eenen tol te heffen.

Nog zijn de steden Amsterdam en Weesp, in het jaar 1650, overeengekomen, niet alleen om den Vechtdijk tusschen Weesp en den Hinderdam te herstellen en te onderhouden, maar ook om dien, nevens den Broedijk, bij de Uitermeersche sluis, te maken tot een zandpad van Weesp naar 's Graveland, en verwierven in 1675 octrooi tot het heffen eener gabelle van alle personen, met jaagschuiten varende van Weesp naar Uitermeer, en van daar, of naar den Hinderdam, of door de vaart langs den Broedijk naar 's Graveland; ook van de rijtuigen, paarden en ander vee, die dezen weg langs kwamen (1).

Was men in 1629 beducht geweest voor eenen vijandelijken aanval, dat gevaar verdubbelde en klom ten hoogsten top, bij den inval der Franschen, onder Lodewijk XIV, in het jaar 1672, tot in het hart van Holland. Toen de Franschen, op den 27 Junij, bezit van Naarden hadden genomen, waren de steden Muiden en Weesp van alle verdedigingsmiddelen ontbloot en zonder bezetting. Reeds hadden vijf Dragonders van het garnizoen te Naarden zich verstout binnen Muiden te komen, en aldaar den Burgemeester Albert Aris Sroeck, bij hun vertrek, de gouden knoopen uit zijnen halsdoek te ontnemen. Kort daarna echter bezette Prins Johan Maurits van Nassau, met eene

(1) Wagenaar, *Amsterdam*, St. III, bladz. 113 en 114.

genoegzame magt Muiden. Vijf kompagniën stadssoldaten werden van Amsterdam naar WEESP ter bezetting gezonden, terwijl nog bovendien uit ieder der zestig kompagniën Amsterdamsche Schutterij, vijf en twintig mannen, geloot of bij vrijwillig aanbod genomen, onder de Kapiteins JACOB VAN DER WAAIJEN en NICOLAAS VAN LOON, in WEESP gelegd werden; de versterking van welke stad bovendien door die van Amsterdam werd op zich genomen. Deze maatregelen waren dan ook niet nutteloos, want de Franschen gaven hunne veroveringsplannen nog niet op, maar nestelden zich te Muiderberg, van voornemen om Muiden, WEESP en eindelijk Amsterdam te bemagtigen. De vijand werd echter weldra, zoo door het grof geschut uit Muiden, als door het hevig vuur van gewapende uitleggers in de Zuiderzee en van drijvende batterijen op het Naardermeer, genoodzaakt Muiderberg te verlaten, en daarna ook Naarden, hetwelk door den Graaf VAN WALDEK met grof geschut hevig beschoten werd, te ontruimen.

Het overgaan van Naarden had voor het vaderland in het algemeen èn voor de steden Muiden, WEESP en Amsterdam in het bijzonder de gelukkigste gevolgen: want de Franschen verlieten terstond al hunne posten langs de Vecht en namen de wijk naar Utrecht (1).

De algemeene actiewoede, in het beruchte jaar 1720, verlokte ook de stad WEESP, om aan dezen verderfelijken handel deel te nemen; aldaar werd in September van gemeld jaar, door Burgemeester en Regeerders der stad, op verzoek van eenige kooplieden, » geconsenteert, een Compagnie van Commercie, Navigatie, Trafique, Assurantie, Bodemarije enz. in hare stad opterechten," waarvan het kapitaal zoude bestaan in vijftien millioen guldens, verdeeld in 7500 actiën, ieder van 2000 gulden. Het schijnt echter, dat deze Compagnie op ver na niet volteekend is geworden en, even als zoo vele anderen, kort na hare geboorte is te niet gegaan (2).

In 1748 werd het huis van den pachter HOGEVEEN, door eenige onverlaten, meestal vreemdelingen, geplunderd en afgebroken.

Toen in de laatste helft der vorige eeuw de zucht tot wapenoefening door geheel Nederland veld won, was deze stad ook daarin niet achterlijk. Een genootschap van wapenhandel door eenige bijzondere personen reeds in November 1783 opgerigt, doch nimmer door de Wethouderschap gewettigd, was van korten duur, vermits Heeren Burgemeesteren zulks om bijzondere redenen afkeurden. De schutterij, waarvan te bewijzen is, dat zij reeds in 1410 bestond, werd in betere orde gebragt, en steeg langzamerhand tot dien luister, waardoor zij in 1786 en 1787 de bewondering der kenners wegdroeg.

Bij het formeren van het cordon van de Maas tot aan de Zuiderzee, kwam alhier, op den 20 October 1786, in garnizoen het tweede bataillon van ONDERWATER, sterk 350 man, hetwelk ter versterking van de forten Uitermeer en Hinderdam, bij beurtverwisseling, detachementen afzond; welk garnizoen, op den 16 September 1787, bij gelegenheid van het verlaten der stad Utrecht, versterkt werd met een bataillon van het regement *Amsterdam* (waardgelders). Een detachement Pruissische Kavallerie, hetwelk zich den volgenden dag voor de poort vertoonde, vlugtte echter weldra, toen de alarmtrom binnen de stad geroerd werd. Het garnizoen werd de daarop volgende dagen wederom zeer versterkt door het binnenrukken van onderscheidene

(1) KONING, *Geschiedenis van het slot te Muiden*, bladz. 39-41.

(2) *Groot Tafereel der dwaasheid.* Conditien, bladz. 12. Vier brieven, bladz. 10.

bataillons Infanterie, benevens een groot deel Kavallerie. Alles werd ter verdediging van de stad in orde gebragt. Een gewapend kofschip, op de Vecht liggende, deed, den 23 September, des morgens ten half vijf ure, eenige seinschoten; dadelijk vloog het geheele garnizoen in de wapenen, en welhaast vielen de Pruissische troepen de stad aan de oost-, zuid- en westzijde gelijktijdig aan, doch werden door den dapperen tegenweer weldra genoodzaakt met verlies te wijken. Drie dagen daarna echter ontving de bezetting op hooger orde bevel, om de stad aan de Pruissische troepen in te ruimen, en daarop sloot de brave en achtingwaardige Kolonel VAN DE POLL, als Kommandant der bezetting, met den Generaal-Majoor VON KALKREUTH, eene kapitulatie, waarbij onder anderen de uittogt van het regement Dragonders van BYLAND, het bataillon van BYLAND Infanterie, het bataillon van het regement Walons van VAN DE POLL, en het detachement Artilleristen, met alle krijgseer toegestaan, en aan de stad WEESP, aan hare burgerij en aan ieder hoofd voor hoofd in het bijzonder de onbepaaldste bescherming beloofd werd. Dit verdrag werd door genoemden Pruissische Veldoverste getrouw nagekomen, hetgeen hem toen de regtmatige hoogachting der Weespenaren heeft doen verwerven. Ten gevolge der geslotene kapitulatie kwam des avonds van den zelfden dag een detachement Pruissen in de stad post vatten, terwijl het Hollandsche garnisoen den volgenden morgen met slaande trom en vliegende vaandels uittrok. Sedert dien tijd tot den 8 October is deze stad met een talrijk garnizoen bezwaard geweest, dat somwijlen wel uit 1300 à 1400 man bestond. De overgave echter van Muiden en Diemerbrug bragt welhaast hierin aanmerkelijke verligting te weeg. Sedert is WEESP tot in het begin dezer eeuw voortdurend met krijgsvolk bezet gebleven.

Den 29 November 1813, omstreeks twee ure na den middag, ontving de stad WEESP een zeer onverwacht en onvriendelijk bezoek van ruim 600 man Fransche troepen, van onderscheidene wapenen, behoorende tot het garnizoen der toen nog door de Franschen bezette vesting Naarden, welke troepen, onder bevel van den Kolonel VON PFAFFENRATH, met stillen trom van de zijde van Muiden binnen de stad rukten, met zich voerende 2 houwitsers en 8 ledige boerenwagens, elk met twee paarden bespannen. De onverwachte komst dezer krijgslieden vervulde de stad met angst en schrik; naauwelijks binnengerukt, werden door hen alle de bruggen, die naar buiten voerden, opgehaald en bij elk daarvan eene wacht geplaatst, om het uit- en ingaan te beletten, waardoor alle gemeenschap met de buitenwonenden werd belet. Na zich aldus van alles verzekerd te hebben, begaf de Kolonel zich naar het stadhuis, voor hetwelk de twee houwitsers werden geplaatst. Aldaar rigtte hij het woord aan den Adjunct-Maire JACOBUS BRASKAMP, die, bij ongesteldheid van den Maire, het bestuur in handen had. Hij vroeg op hoogen toon » of er ook oranje in deze stad werd of was » gedragen, en of het Bestuur ook eenige verandering had ondergaan." Hoezeer het een en ander geschied was, werd hem echter op deze vragen een ontkennend antwoord gegeven, waarop hij hernam: » Gelukkig, ik had anders in last alle de schuldigen naar Naarden te » vervoeren, en als dit niet goedschiks konde geschieden, de stad aan » mijne manschappen ter plundering over te geven." Intusschen vertoonde hij daarna eene order, om alhier eene zware opeisching te doen, bestaande in 1060 lakens, even zoo vele dekens, 900 hemden, 1400 pond windsels, 600 servetten voor pluksel, 120 koperen ketels; voorts stukken linnen, mutsen, kousen, schoenen, allerlei

soort van gereedschappen, ijzerwerk en medicijnen, alles om de vesting Naarden te approvianderen. Hoezeer voor dit alles betaling werd beloofd, had echter het bijeenbrengen der gevorderde artikelen eenen tragen gang, naardien de winkeliers huiverig waren goederen te leveren, en die zoo veel mogelijk verborgen, voor eene huiszoeking bevreesd. Daar echter de Kolonel bij zijne vordering, onder bedreiging, bleef volharden, zagen de leden der Regering zich in de onaangename verpligting gebragt, om onder geleide van Fransche soldaten, die zich niet ontzagen hen smadelijk te bejegenen, zich aan alle de huizen der ingezetenen te begeven, en van hen, zoo het heette, de *vrijwillige afgifte* der verlangde goederen te vragen, onder bedreiging echter, dat, indien er geen genoegzamen voorraad werd gegeven, men het ontbrekende met geweld zoude vorderen. Dezen onaangenamen toestand duurde tot des nachts ruim elf ure voort; de vrees, die elk beving, had echter dit gelukkig gevolg, dat het gevraagde bijeen werd gebragt, zonder eenig geweld te moeten gebruiken. Bijna niemand had zich onttrokken; niet alleen de acht medegebragte wagens werden vol geladen, maar nog zes anderen uit de gemeente gerequireerd, om het overige te vervoeren. Eindelijk werd de stad, even na middernacht, op een valsch gerucht, dat er Kozakken in aantogt waren, van dit onaangename bezoek bevrijd. Den volgenden dag, 30 November, werd de stad werkelijk, door een aantal Kozakken en Baskiers, tegen nieuwe aanvallen van dien aard beveiligd; terwijl kort daarna ook een korps Amsterdamsche Schutterij alhier in bezetting kwam.

In het jaar 1825 heeft de stad Weesp het hare mede toegebragt, om de sloping van het Muider-slot, dit eerwaardig gedenkstuk der oudheid, waaraan zich zoo vele geschiedkundige herinneringen paren, te verhoeden. Naauwelijks was het voornemen van het Bestuur der Domeinen, om namelijk het Slot-van-Muiden voor *afbraak* te verkoopen, bekend geworden, of een aantal der aanzienlijkste ingezetenen van Weesp wendde zich met een gepast verzoekschrift tot den Koning, ter instandhouding van dit overoud gedenkstuk van voorvaderlijken roem en grootheid; ook van andere plaatsen werden dergelijke verzoekschriften den Vorst aangeboden, en het aloude gedenkstuk bleef gespaard.

Op Woensdag den 10 April 1844 werd de avondgodsdienst bij de Israëliten te Weesp, door eenen troep jongens, baldadig met woest getier gestoord. Eene zamenscholing van volk had daarop plaats, waarvan een gedeelte de stad doortrok, en bij vele Israëliten, alsmede in de synagoge, de glazen insloeg, vóór dat de politie zulks konde beletten. Nadat den Officier van Justitie te dezer zake de voorloopige instructie had gerequireerd, begaf zich den Regter-Commissaris, van den Officier en den Griffier vergezeld, op den 15 dier maand naar Weesp, om eene geregtelijke instructie te openen, die op de volgende dagen door den Kantonregter is voortgezet geworden, en waaruit bleek, dat de aanleiding tot deze ongeregeldheden alleen te vinden was in de uitstrooisels van eene enkele vrouw, die het onschuldig spel van een paar Israëliten met eenige Jodenkinderen, op de openbare straat, voor eene bespotting van de Christelijke godsdienst had aangezien en niet nagelaten zulks, met allerlei bijvoegselen en gevolgtrekkingen, vooral onder de geringe klasse, te verbreiden. Nadat de zaak voor de Regtbank te Amsterdam gediend had, zijn eenigen der schuldigen correctioneel gestraft geworden.

WEESP heeft twee wapens, te weten het oude en het nieuwe. Het oude wapen verbeeldde eene kerk, met eenen grooten toren aan den voorgevel en eenen kleinen op het midden; de figuur heeft veel overeenkomst met het tegenwoordige Hervormde kerkgebouw; dit wapen is echter reeds sedert jaren in onbruik geweest. Het nieuwe is een veld van azuur, met eenen paal van silver. Het schild wordt door twee leeuwen gehouden.

WEESP, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie WEZOP.

WEESP (HEERDER-), buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie HEERDER-WEZOP.

WEESP (SMAL-), water in *Weespercarspel*, prov. *Noord-Holland*, zijnde een gedeelte der trekvaart van Weesp op Amsterdam.

Het is eenen tak van de *Vecht*, die te Weesp aan de schutsluis instroomt en van daar westwaarts naar de Geinbrug vloeit, alwaar het water zich met het *Gein* en de *Gaasp* vereenigt.

Dit water is, ten gevolge van het koninklijk besluit van 16 April 1821, no. 62, op onderscheidene plaatsen verbreed en over het geheel, ten dienste der rijnvaart, verdiept, waardoor als nu alle Rijnschepen doorvaren, ten einde van en naar Amsterdam te komen.

WEESPERCARSPEL, gem., meermalen, ofschoon verkeerdelijk, onder *Gooiland* gerekend, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp* (9 k. d., 3 m. k., 10 s. d.); palende N. aan de gem. Muiden-en-Muiderberg en aan Diemen-en-Diemerdam, O. aan Naarden en Hilversum, Z. aan 's Graveland, Ankeveen, Nederhorst-den-Berg-Overmeer-en-Hinderdam en de Utrechtsche gem. Nichtevecht en Abcoude-Proostdij-en-Aasdom, W. aan Ouder-Amstel, terwijl zij van drie zijden de gem. Weesp omvat.

Deze gem. bestaat uit de navolgende polders of gedeelten daarvan, als: den Gemeenschaps-polder, den Honswijker-polder, den Keverdijksche-polder, den Spijkenesser-polder, het Naarder-meer, den Broeker-polder, den Hollandsch-Ankeveensche-polder, den Hollandsche-polder, den Heintjes-Raks-polder, den Binnen-Aatsveldsche-polder, den Over-Aatsveldsche-polder, den Romolen-polder, den Gein-en-Gaasper-polder, den Oost-Bijlmer-polder, den Holendrechter-polder, den West-Bijlmer-polder, den Vensinger-polder en de Bijlmer-meer. Zij bevat de geh. Hoog-Bijlmer, Geinbrug, Uitermeer, waarbij het fort van dien naam in de Vecht is gelegen, alsmede een groot gedeelte van Ankeveen, benevens eenige verstrooid liggende huizen en buitenplaatsen. De gemeente, de Bijlmer-meer daaronder gerekend, welke, ten gevolge van Z. M. besluit van 20 December 1846, no. 24, als polder daarbij is gevoegd geworden, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4685 bund. 61 v. r. 9 v. ell., waaronder 4545 bund. 91 v. r. 14 v. ell. belastbaar land. Men telt er 204 h., bewoond door 238 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1520 inw., die meest in de veehouderij, ook in de veenderij hun bestaan vinden. Bovendien heeft men in deze gem. eene scheepsbeschuitfabrijk, eenen korenmolen en eene scheepstimmerwerf.

De Herv., die er nagenoeg 700 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Weesp*. — De 19 Evang. Luth., die er wonen, worden mede tot de gem. van *Weesp* gerekend.

De R. K., van welke men er bijna 610 telt, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Weesp* en gedeeltelijk tot de stat. van *Ankeveen*,

alwaar ook een R. K. kerkgebouw staat, op het grondgebied van Weespercarspel, zijnde een net gebouw, voorzien van eenen kleinen toren, waarin eene klok en uurwerk. Deze kerk is aan den H. Martinus toegewijd, heeft een net altaar en is van een goed orgel voorzien; daar voor ligt het kerkhof. Deze stat., waartoe ook de R. K. uit de burg. gem. Ankeveen en 's Graveland behooren, telt ruim 560 Communikanten.

De gemeenteschool wordt gemiddeld door 60 leerlingen bezocht; uit hoofde echter van de groote uitgestrektheid der gem. kunnen niet alle kinderen daaraan deel nemen.

De kermis te Weesp strekt ook als zoodanig voor de ingezetenen van Weespercarspel.

Onder deze gem. ligt het fort Uitermeer. Zie dat woord.

Bij de zamenkomst van het Gein en de Gaasp, achter en tegen den Stammerdijk, aan de overzijde en gerigt op de Geinbrug, ligt mede in deze gem. eene batterij met omliggende gracht, vermoedelijk aldaar opgeworpen in het jaar 1787, en toen, zoo wel als nu, bestemd den toegang van de zijde van Abcoude of die langs de beide oevers van het Gein te beletten, en alzoo mede te werken tot de verdediging der hoofdstad.

In de nabijheid van de Uitermeersche-schans stond weleer eene oude ridderhofstede, genaamd het Huis-ten-Bosch. Deze werd, in den strijd tusschen Hertog Filips van Bourgondië en den Bisschop van Utrecht, door het krijgsvolk van den Hertog verwoest, die Heer Herpert van IJsselstein gevangen namen. Men schijnt het daarna weder te hebben opgebouwd, alzoo er gemeld wordt, dat de Franschen dit huis, in den oorlog van de jaren 1672 en 1673, geheel en al hebben vernield.

De gem. Weespercarspel bezit geen eigen raadhuis; de sittingen van het bestuur worden in een der vertrekken van het stadhuis te Weesp gehouden, waar ook de huwelijken worden voltrokken.

Het wapen bestaat, even als dat van Weesp, uit een veld van azuur, met eenen paal van zilver.

WEESPER-TOLHEK (HET), tolhek in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Diemen-en-Diemerdam*, 10 min. Z. O. van Diemerbrug. Er ligt aldaar eene brug over de ringsloot van het Bijlmermeer.

Bij den inval der Pruissen in ons vaderland, in 1787, hadden de Patriotten deze brug afgebrand en aldaar eene batterij opgeworpen. De Pruissische troepen, bestemd tot het aantasten van dezen post, waren den 2 October, des morgens ten vijf ure, ter bepaalder plaatse, voorzien van balken en planken, en de timmerlieden volgden hen, om de gebroken brug te herstellen en den aanvallers den weg te banen tot het vijandelijk retranchement. In den nacht was een timmerman met een ander afgezonden, om zich bij de gebroken brug te laten zakken, en de lengte te meten, die zij gehad had. Deze twee lieden bragten eenige minuten voor vijf ure tijding, dat zij bij die brug een redout van twee stukken gevonden hadden, waarvan het geheele garnizoen, van omtrent 50 man, sliep. Zij boden aan, om, zoo men hen alleen 20 man wilde mede geven, die onbedachte vijanden te verrassen en aldus alles, wat het maken van die brug hinderen kon, uit den weg te ruimen. De Luitenant-Kolonel Hiller, aan wien dit berigt van te veel aangelegenheid scheen, om het te verwaarloozen, gaf er den Graaf Kalkreuth kennis van, en verzocht hem verlof, om

de redout te nemen, voor dat het generale signaal de Patriotten deed ontwaken. De Graaf, toen bezig, om zijne batterijen op te werpen, besloot terstond den aangewezen post aan te grijpen door achttien pelotons. Wel verre echter van de Patriotten slapende te vinden en te verrassen, bleek het de Pruissen, dat de bezettelingen dier batterij, in stilte den aanval op hunne verschansing hadden afgewacht. Het eerste schot, hetgeen zij van de batterij op den vijand, die hen wilde overrompelen, deden, velde den Luitenant Rulowsky en kwetste den Kapitein Kesler doodelijk; een tweede schot velde drie trekpaarden. Aan dit voorspel eens moedigen wederstands beantwoordde de tegenweer, hier geboden, wanneer na het signaalschot de aanval met nadruk werd voortgezet en de verdediging met voorbeeldeloozen moed en verbazende juistheid geschiedde, hetwelk ten gevolge had, dat het den Pruissen hier zeer bang viel en zij herhaalde keeren terug geslagen werden. In de verdediging van dezen post lag de nog jonge Majoor Renema, onder het regiment van Strassberg behoorende, groote eer in, welke hem ook gegeven werd door den vijand, die zich eindelijk genoodzaakt zag buiten het bereik van het geschut dezer heftig en herhaald aangevallen, doch moedig verdedigde, batterij, te wijken. Het overschot dezer batterij wordt nog door de Genie gesurveilleerd.

WEESPER-VAART (DE), water in *Amstelland*, dat uit de *Ringsloot-van-het-Bijlmermeer* voortkomt en in eene westelijke rigting naar het d. Diemerbrug loopt, waar het den naam van Rijkersloot aanneemt.

WEESPER-ZIJDE (AAN-DE-), b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, gedeeltelijk kant., gem. en 5 min. ten Z. buiten de Weesper-poort der stad *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 2½ u. N. O. van Amstelveen.

WEESTRUM, naam, waaronder de voorm. hoeve Weesterberg, prov. *Utrecht*, in het jaar 1392, vermeld wordt. Zie Weesterberg.

WEEZENHORST, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Weezenhoorn.

WEEZEN-POLDER (DE), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Alkmaar*; palende N. aan de Langesloot, die hem van den Sluispolder en den Koedijkerban scheidt, O. aan den Rickerdijk, Z. aan het Noordhollandsche kanaal en aan de Kijfpolder, W. aan de Bergermeer.

WEGBUURTE, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*. Zie Weiburen,

WEGDAM of Wekdam, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. Z. van *Almelo*, kant. en 2 u. Z. W. van *Delden*, gem. *Ambt-Delden*, in de buurs, *Hengevelde*, aan den weg van Goor naar Haaksbergen.

Men telt in dit geh. 11 h. en ruim 40 inw., ook staat er de R. K. kerk van de stat. *Hengevelde*. Zie dat woord.

WEGDAM, haves. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. O. van *Deventer*, kant. en ½ u. Z. O. van *Goor*, gem. en 1½ u. O. van *Markelo*, in de buurschap *Kerspel-Goor*.

Deze haves. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 81 bund. 81 v. r. 90 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond, door Jonkheer A. D. van Coeverden.

WEGEN (HET HUIS-TER-) of het Huis-ter-Wegen, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Leyden*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Noordwijk*, gem. en 20 min. Z. W. van *Sassenheym*, aan den straatweg tusschen Haarlem en Leyden.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende drie boerenwoningen en verdere gronden, eene oppervlakte van 95 bund. 60 v. r. 6 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer J. C. Ruyts Laseur, woonachtig te Amsterdam.

WEGELO, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Wesemzo.

WEG-EN-LANDZIGT, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 40 min. Z. van *Haarlem*, gem. en 20 min. ten N. van *Heemstede*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 v. r. 60 v. ell., en wordt in eigendom bezeten, door den Heer G. J. Dux, woonachtig te Amsterdam.

WEGER, verkeerde spelling van het geh. Weiler, in de heerl. *Fischbach*, grooth. *Luxemburg*. Zie Weiler.

WEGGELE, b. in de ambtmanij *Colmschate*, prov. *Overijssel*. Zie Wechele.

WEGGESTAPELE, voorm. kast. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3 u. O. ten N. van *Deventer*, gem. en 1 u. W. van *Holten*.

Dit kast. hetwelk reeds in 1010 bekend was, is gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een boerenerf. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 bund. 74 v. r. 80 v. ell., worden in eigendom bezeten, door den Heer H. Schonerveld, woonachtig te Deventer.

WEGREIZE (DE), riv. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Aa.

WEGTERHOLT of Wechterholte, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, kant. en 2 u. W. van *Raalte*, gem. en 50 min. N. O. van *Wijhe*; met 51 h. en 350 inw. — In deze buurs. ligt de havezathe het Nijehuis. — Het gedeelte der buurs. Wegterholt behoort kerkelijk onder *Heino*.

WEHE, Wee of de Wee, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6½ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. O. van *Leens*, op eene kleine wierde, waarvan het midden ongeveer 2 ell. boven het maaiveld uitsteekt.

Het is een regelmatig dorp, met twee elkander kruisende straten waarvan die van het Oosten naar het Westen loopende de fraaiste huizen bevat, ten N. van het dorp vindt men de vaart of het maar; ten O. van het dorp en ten N. den rijweg het fraaije huis Voorburg; toebehoorende en bewoond wordende door Mejufvrouw Elisina Lamberta Wiersum; een weinig meer oostwaarts vindt men, ten N. van den weg, eenen pel- en ten Z. eenen staanden roggemolen; ten N. W. stond vroeger Borgweer (zie dat woord); op het zuideinde van het dorp staan kerk en toren tusschen de pastorij en de kosterij. Vroeger was Wehe met *Zuurdijk* in het burgerlijke ééne staande jurisdictie en in het kerkelijke ééne staande collatie. Men telt er 89 h. en ruim 450 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. De grond is er aan den zuidkant zavelachtig, maar ten noorden lager, kleiachtiger en gemengd met roodoorn.

De Herv., die er ruim 340 in getal zijn, behooren tot de combinatie van *Wehe-en-Zuurdijk*. Vroeger was *Kloosterburen* met Wehe vereenigd en deze combinatie had tot eersten Predikant Adolphus van Bruyn, die er in het jaar 1605 stond; gedurende zijne dienst in 1623 werd evenwel deze combinatie gescheiden. Tijdens de dienst van Henricus Waarnont, die in 1681 te Wehe gekomen was, werd *Zuurdijk*, in 1683, daarmede gecombineerd, zooals het dit nog is. De kerk, in 1553 gebouwd, is een regelmatig, langwerpig vierkant, zeer vervallen

gebouw, met eenen even bouwvalligen toren, welke eene korte achtzijdige kap heeft. Ook is er in de kerk een grafkelder, waarin dertien kisten, behoorende aan het adellijke geslacht der STARKENBORGHS, in welken de lijken jaren lang ongeschonden blijven. Al spoedig na het voltrekken van het kerkgebouw, werd er mede een orgel voor vervaardigd, dat naar het gebouw geëvenredigd was en waarvan zelfs nu nog eenige overblijfselen voorhanden zijn. Ook had men destijds hier eenen afzonderlijken organist, die, behalve een inkomen van drie honderd gulden, eene eigen woning had, welke nog bestaat. Omstreeks het jaar 1679 werd echter de post van organist met dien van schoolonderwijzer vereenigd. Bij den aanvang van de vereeniging dezer posten was het orgel aanmerkelijk in verval en niettegenstaande er door de gemeente aanzienlijke giften tot herstelling werden aangeboden en opgebragt, bleef de herstelling achter en verdween het orgel, zoodat men er, in 1745, geen meer kende. Om echter in dit gebrek, zoo goed mogelijk, te voorzien, schonken Jonkheer EDZARD TJARDA VAN STARKENBORGH STACHOUWER, Mejufvrouw ELLISNA LAMBERTA WIERSEMA, Ds. THEODORUS FREDERIK UILKENS en de onderwijzer JAN GERRITS RIJKENS, in het jaar 1839, een klein maar zeer fraai orgel aan de kerk, dat den 12 Mei plegtig werd ingewijd. Vroeger prijkte er in de kerk een kostbaar gestoelte, aan het geslacht der STARKENBORGHS behoorende, terwijl er nog drie wapenborden van het zelfde geslacht in de kerk aanwezig zijn. De kerk is, wegens haren vervallenen toestand, sedert 21 Februarij 1848, buiten dienst gesteld en het orgel, uit vrees voor instorten, er uitgenomen, wordende thans de godsdienstoefening in het schoolgebouw gehouden.

De R. K., die men er ongeveer 60 telt, parochiëren op *den Hoorn* en te *Kloosterburen*. — De Doopsgez., die er 20 in getal zijn, behooren tot de gem. *Mensingeweer*. — De enkele Evang. Luth., die er woont, behoort tot de gemeente van *Groningen*.

De dorpschool werdt gemiddeld door 110 leerlingen bezocht.

De adellijke familie van TJARDA VAN STARKENBORGH bezat hier sinds lang den burg Borgweer, welke echter in 1832 is afgebroken en door een eenvoudig landelijk buiten, onder den naam van Weerborg, nader bij het dorp, werd vervangen, dat echter in het jaar 1840 ook weder gesloopt is.

Men heeft er eene jaarmarkt den eersten Woensdag, Donderdag en Vrijdag in Julij. Den eersten dag, Woensdag is het paardenmarkt, Donderdag is voor de jeugd en Vrijdag voor de gehuwden.

WEHE-EN-ZUURDIJK, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Leens*, met twee kerken, als: eene te Wehe en eene te Zuurdijk. Men telt er 620 zielen, onder welke 120 Ledematen. De eerste, die in deze combinatie, welke sedert 1685 bestaat, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest, zoo als wij hier boven gezien hebben, HENRICUS WARENDORP, die in 1723 overleed. Het beroep is eene collatie van het geslacht VAN STARKENBORGH.

WEHL, gem. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. *Zutphen*, kant. *Doetinchem* (5 k. d., 13 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Hummelo-en-Keppel, O. aan de gem. Ambt-Doetinchem, Z. aan Bergh en Didam, W. aan Didam.

Deze gem. behoorde vroeger aan Pruissen, doch is, in 1816, volgens traktaat, aan het koningrijk der Nederlanden afgestaan. Zij bevat het d. Wehl, benevens de buurs. Broek, Heidekant, Meerenbroek en Achter-Wehl; beslaat, volgens het kadaster, eene

oppervlakte van 2343 bund. 23 v. r. 17 v. ell.; telt 287 h., bewoond door 339 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2020 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook drijft men er handel in spek en hammen, die hier worden opgekocht en naar elders verzonden.

De R. K., die er ruim 1900 in getal zijn, onder welke ongeveer 1430 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Herv., van welke men er ongeveer 120 telt, onder welke ruim 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Doesborg*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest CHRISTIANUS HAVENBERG, die in het jaar 1722 herwaarts kwam, en in het jaar 1729 afstand deed en werd opgevolgd door den Predikant JOHAN JACOB SCHEIB. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De 2 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Doetinchem*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, beide in het dorp, als eene gemeenteschool, met gemiddeld 190 leerlingen, en eene school van de R. K. gemeente met 230 leerlingen.

Het d. WEHL ligt 5 u. Z. van Zutphen, 1 u. W. ten Z. van Doetinchem. Men telt er in de kom van het d. 59 h. en 420 inw.

De R. K. kerk, aan den H. MARTINUS toegewijd, is een groot gegebouw, met eenen grooten toren en van een orgel en drie altaren voorzien.

De R. K. en de Herv. gem. hebben te zamen éénе begraafplaats. De Herv. staat van haar deel de helft af aan de R. K., die daarvoor jaarlijks eene kleine som uitkeert.

De kermis valt in den eersten Zondag in September, als wanneer er door de Roomsch-Katholijken openbaar processie gehouden wordt.

De Herv. kerk is een klein gebouw, met een torentje, doch zonder orgel.

In deze gem. is in den morgen van den 11 September 1835 brand ontstaan, die zoo snel toenam, dat in den tijd van één uur zeven huizen en eene schuur in de asch gelegd zijn, waardoor de bewoners van al hunne huisraad, ingezamelde veldvruchten en wintervoorraad voor het vee beroofd werden, terwijl daarbij nog eenig vee is omgekomen. Eene even hevigen brand heeft er den 22 April 1842 plaats gehad, waardoor weder zeven huizen en de school der R. K. zijn aan kolen gelegd; de school is ook door de R. K. weder herbouwd.

Deze gem. heeft geen wapen. Het zegel der gem. is eenvoudig een stempel waarop staat Plaatselijk bestuur van Wehl.

WEHL (ACHTER-), buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 5 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Doetinchem*, gem. en 20 min. W. van *Wehl*; met 45 h. en ongeveer 330 inw.

WEIBOSCH, WYBOSCH of WEYBOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2½ u. O. N. O. van *Boxtel*, gem. en 25 min. O. Z. O. van *Schijndel*; met 129 h. en 990 inw., aan den rijweg van 's Hertogenbosch op Veghel.

Er staat hier eene kapel, aan den H. ANTONIUS toegewijd, doch thans buiten gebruik en bouwvallig, zijnde het torentje door den storm van 29 November 1836 ter neder gestort.

Men vindt er in den grond boomen, struiken en wortels, waaruit blijkt dat aldaar een bosch gestaan heeft.

WEICHERDINGEN, in het Fr. WEICHERDANGE en op sommige kaarten WIKKERDANGE gespeld, d., deels in de heerl. *Clerff*, deels in het balj. van *Bastenach* (*Bastogne*), grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 8 u. N. W. van *Diekirch*, kant., gem. en ½ u. W. Z. W. van *Clerff*; met 45 h. en 270 inw.

De inw. die allen R. K. zijn, maken eene parochie uit, die tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Clerff*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt.

WEIDE, geh. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie WEIDIG.

WEIDE (DE), hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. ten N. van *Dockum*, ¼ u. N. van *Oostrum*, waartoe zij behoort.

WEIDE (DE ANDELSCHE-EN-DE-GIESSENSCHE-), pold. in het oude *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'sHertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Andel*, gedeeltelijk gem. *Giessen*; palende N. aan den Rietdijk tegen St. Romboutspolder, O. aan de Neer-Andelsche-steeg, Z. aan den Achterdijk langs den Alm en het Eendeveld, W. aan gemeld Eendeveld en de Giessensche steeg tegen St. Romboutspolder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 219 bund. 10 v. r. 64 v. ell., als: onder *Andel* 133 bund. 84 v. r. 40 v. ell., en onder *Giessen* 86 bund. 37 v. r. 25 v. ell. Hij watert door de zoogenaamde Weimolen op den Alm uit. Het zomerpeil is van de Andelsche weide 00,2 ell. en van de Giessensche weide 0,30 ell. onder A. P. Hij staat met de overige pold. onder Andel en Giessen onder het bestuur van eenen Polderschout en Secretaris, eenen President, vier Heemraden, eenen Waardsman en eenen Hooge Waardsman.

WEIDE (HET HOF-TER-), landhoeve in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1¼ u. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Maarssen*, gem. en ¼ u. O. van *Vleuten*, aan de Vleutensche-vaart.

Deze landhoeve, welke vroeger een jagthuis der Bisschoppen van Utrecht is geweest, draagt in hare zonderlinge bouworde nog de sporen van ouderdom en voormalige uitgestrektheid. Waarschijnlijk ontleent zij haren naam van de stadsweide, waarin zij vóór 1464 gelegen was.

WEIDE (DE HOOGE-), pold. en geregt in de vrijheid der stad Utrecht, prov. *Utrecht*, arr., kant. en gem. *Utrecht*; palende N. aan de Lage-Weide, O. aan St. Catharine, Z. aan de Oude-Rijn, W. aan Vleuten.

WEIDE (DE LAGE-), pold. in de vrijheid der stad *Utrecht*, prov. *Utrecht*. Zie LAGE-WEIDE. (1)

WEIDE-POLDER (DE), pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie GIESSENSCHE-WEIDE.

WEIDEMUHL, alleenstaande molen in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsg. van *Remich*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 8 u. Z. ten W. van *Grevenmacher*, arr. en 3½ Z. O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ Z. W. van *Remich*, gem. en ½ u. O. Z. O. van *Burmeringen*, bij *Elvingen*, waartoe hij kerkelijk behoort.

---

(1) Eveneens zoeke men alle met WEIDE zamengestelde art, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

WEIDIG of WEIDE, geh. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. N. O. van *Luxemburg*, kw., kant. en 1½ u. W. ten N. van *Grevenmacher*, gem. en ¼ u. N. W. van *Biver*, kerkelijk tot *Beidweiler* behoorende; met 8 h. en ongeveer 60 inw.

WEIDIGERHOFF, hofstede in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, arr., kw., kant. en ¼ u. N. van *Diekirch*, gem. en ¼ u. W. van *Bastendorf*.

WEIDINGEN, geh. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Diekirch*, kant. en gem. *Wiltz*; met 43 h. en ruim 210 inw.

WEIDUM of WEYDUM, in het oud Friesch WEDUM, d. prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Rauwerd*, aan den Slagtedijk en niet ver van de Sneekertrekvaart naar Leeuwarden, op eene hoogte, fraai tusschen geboomte gelegen. Het is de hoofdplaats van de grietenij, en men telt er 68 h. en 450 inw., die meest in den landbouw en vooral de veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 440 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Wirdum*, behoort. De eerste, die, zoover bekend is, in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen en wiens naam bekend is, is geweest JOHANNES FROENCK, die in het jaar 1601 overleden of vertrokken is. De kerk was vóór de Reformatie gehouden aan den Proost van de St. Janskerk te Utrecht 16 schilden (22 guld. 40 cents) te betalen. Deze kerk is in 1199 gebouwd door den edelen VIGLIUS HANIA, met behulp van den Abt van Ludingakerk en andere vermogende lieden. Het is een vrij aanzienlijk gebouw, met eenen spitsen toren en van een orgel en fraaije gestoelten voorzien. Ten N. W. van de kerk is eene partikuliere begraafplaats van het aanzienlijk geslacht BUMA, dat hier in den omtrek vele bezittingen heeft.

De 8 R. K., welke er wonen, parochieren te *Oosterwierum*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 100 leerlingen, ook in de nabuurschap bezocht.

Weleer vond men hier vele adell. staten als: Hania, Dekama, Walta, Papinga, Wobbema enz., waarvan thans nog alleen Dekama-state, door den Grietman bewoond, in wezen is, dat, even als de nieuw opgebouwde Bornia-state, het d. tot sieraad verstrekt. Ook staat hier het grietenijhuis van Baarderadeel.

In 1837 is er een weg van dit dorp, over het Nieuwland, naar den grooten weg tusschen Leeuwarden en Sneek aangelegd, die later is bestraat.

De kermis valt in in het midden van Augustus.

WEIDUM is de geboorteplaats van KEMPE WEIDUM, dertienden Abt van Lidlum, † in 1336.

WEIDUMER-HOOIWEG (DE), weg, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, in eene oostelijke strekking van den Slagtedijk bezuiden het d. WEIDUM tot nabij de Sneekervaart loopende.

WEIDUMER-HOUT (HET), herberg, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, ¼ u. O. van WEIDUM, dus genoemd naar eene vroegere gangbrug over de Sneekervaart, in 1837 in eene rijbrug veranderd.

WEIDUMER-VAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, in eene westelijke rigting van de *Sneekervaart* loopende tot aan en voorbij het d. WEIDUM.

WEIHOEKEN (DE POORTVLIETSCHE-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie Poortvlietsche-weihoeken.

WEIJER of Weier, d. in de heerl. *Fischbach*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Mersch*, ½ u. Z. van *Fischbach*; met 4 h. en 38 inw.

Er is hier eene bijkerk die tot de parochie van *Fischbach* behoort, en enkele malen 's jaars door de geestelijken van die par. bediend wordt.

WEIJER, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. O. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Asten*, gem. en 1 u. W. N. W. van *Vlierden*.

WEIJER (DE KLEINE), ven in de heide, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Zes-Gehuchten*, ongeveer 6 min. Z. W. van het geh. Genoenhuis. Uit deze ven neemt de Beekloop zijnen voornamen oorsprong.

WEIJEREIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* dist., arr. en 5½ u. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 5 u. Z. Z. W. van *Oirschot*, gem. en 10 min. Z. O. van *Reussel*; met 10 h. en ruim 60 inw.

WEIJERS-HOFSTEDE, landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, dist., arr. en 6 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. W. van *Zevenaar*, gem. en in de kom van het d. *Westervoort*. — Dit landg. bestaat uit een heerenhuis en twee afzonderlijke woningen.

WEIJERSWOLD, geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. Z. O. van *Assen*, judic. kant. en 4 u. Z. O. van *Hoogeveen*, adm. kant. en 1 u. O. van *Dalen*, gem. en ½ u. Z. O. van *Koevorden*; met 6 h. en 40 inw.

Nabij dit geh. heeft vroeger eene abdij gestaan, welke in de oude oorkonden bekend staat onder den naam van 't Convent der Heilige Maria ten Kampen bij Koevorden. Zie Maria's-kamp.

WEILANDS-POLDER (DE) of de Weyland-polder, pold. in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Bodegraven*; palende N. aan den Mije-polder, O. aan den Bree-polder, Z. aan den Rijn, W. aan den Noordzijder-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 427 bund. 36 v. ell., waaronder 419 bund. 80 v. r. 36 v. ell. schotbaar land; telt 39 h., waaronder 20 boerderijen, en wordt door eenen molen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1,74 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Kroosheemraden en eenen Penningmeester.

WEILENSEIND (HET) of Wijlenseinde, bij het kadaster Weelenseind, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. O. Z. O. van *Breda*, kant. en 2½ u. O. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, 10 min. Z. O. van Gilze; met 10 h. en 60 inw.

WEILER, d. in de heerl. *Brandenburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2½ u. N. van *Diekirch*, kant. en 3 u. Z. O. van *Clerff*, gem. en ½ u. N. W. van *Putscheid*; met 16 h. en 150 inw.

Er is hier, te Weiler, eene kapel, die tot de par van *Merscheid*, dek. van *Vianden*, behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

WEILER of Weyler, geh. in de heerl. *Alzingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 7 u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. W. van *Clerff*, gem. en 20 min. Z. W. van *Alsingen*; met 5 h. en 60 inw. Ook is hier eene bijkerk.

WEILER-ZUM-THURM, gem. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en kant. *Luxemburg*; palende N. W. aan de gem. Hesperingen, N. aan Contern, O. aan Walbredimus en Dalheim, Z. aan Dalheim en Frisingen, W. aan Roeser.

Deze gem. bevat de d. Weiler-zum-Thurm, Syren en Hassel, benevens den Trudelmühle, en telt 150 h. met 960 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 2 graanmolens.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. Weiler-zum-Thurm en Syren uit.

Het d. WEILER-ZUM-THURM, in het Fransch WEILER-LA-TOUR, waarschijnlijk het TURRIS-VILLARIS van de kaart van PEUTINGER, ligt 2 u. Z.O. van Luxemburg, 1¼ u. O. N. O. van Bettemburg. Men telt er 60 h. en 410 inw., die eene par. uitmaken, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Bettemburg*, behoort, 650 zielen telt en 'te Weiler eene kerk en te Hassel eene kapel heeft, en door eenen Pastoor bediend wordt. Nevens de kerk zijn het kasteel (zie het volgende art.) en de school de voornaamste gebouwen. Er is een gemeentebosch, groot 12 bund. 50 v. r. 50 v. ell. — In het jaar 1792 deden de Franschen eenen aanval op dit derp.

WEILER-ZUM-THURM, in het Fr. WEILER-LA-TOUR, kast. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2 u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en 1¼ u. O. N. O. van *Bettemburg*, gem. *Weiler-zum-Thurm*.

Dit kast., dat zeer oud is, had nog in het laatst der vorige eeuw eenen toren, welke naar het algemeen gevoelen, ten tijde der Romeinen zoude gebouwd zijn.

WEILUST of WEILUST, hofstede in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en ½ u. O. van *Breda*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, ½ u. N. O. van *Ginneken*, in het geh. *Heusdenhout*.

WEIMEREN-EN-HILLEN, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie HILLEN (DE).

WEINESTEIN, voorm. ridderhofst., thans eene buitenpl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie WIJNESTEIN.

WEI-POLDER (DE), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*; palende N. W. aan den Oudelandsche-polder, N. aan den Schrappolder en de haven van Ooltgensplaat, O. aan de gorzen tegen het Krammer, Z. aan den Maria-polder en den pold. Alteklein, W. aan den pold. Galathé.

Deze pold., die in het jaar 1594 of 1596 bedijkt is, wordt door eenen molen op de haven van het overtollige water ontlast.

WEI-POLDER (DE), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. en gem. *Sommelsdijk*; palende N. en O. aan den Westplaat-polder, Z. aan den Oudelandsche-polder, waarvan hij door de haven gescheiden is, W. aan den Everdina-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1808 bedijkt is, maakt, met de Westplaat, eene gemeene dijkaadje uit.

WEI POLDERTJE (HET), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie SCHARREBEEK-POLDER (DE).

WEIPOORT, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. O. van *Leyden*, gem. en 20 min. Z. O. van *Soeterwoude*; met 34 huizen, langs de Weipoortsvliet verspreid liggende en bewoond door 300 inw.

WEIPOORTS-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Bodegraven*; palende N. aan den Rijn, O. aan de dubbele Wierick, die haar van den Westeinder-polder scheidt, Z. aan Lange-Weide, W. aan de Zuidzijde-van-Bodegraven.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 243 bund. 81 v. r. 6 v. ell., waaronder 237 bund. 37 v. r. 6 v. ell. schotbaar land; telt 21 h., waaronder 9 boerderijen, en wordt door eenen molen op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1.53 onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Kroos-Heemraden. Daarin liggen gedeelten van het geh. Nieuwerbrug en van de Wierickerschans, beiden aan de Rijnzijde.

WEIPOORTSVLIET (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, dat uit de *Noord-Aa*, onder de gem. *Soetermeer*, voortkomende en noordwaarts langs de Weipoort en den Barre-polder voortloopende, bij het voormalige huis te Zwieten, onder de gem. *Soeterwoude*, in den *Rijn* valt.

WEIS (ALT-), geh. in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*. Zie Altweis.

WEISBACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt in het woud het *Kreitzbusch*, vliet in eene zuidoostelijke strekking en valt te Wormeldingen in de *Moezel*.

WEISTRA, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie Hemwey.

WEISWAMPACH, gem. in de heerl. *Reuland*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*, kant. *Clerff*; palende N. en O. aan de Pruissische prov. Rijnland, Z. aan de gem. Heinerscheid, W. aan NiederBesling.

Deze gem. bevat de d. Weis-Wampach, Holler, Binsfeld en Beiler; benevens de geh. Leythumb, Breitfeld, Maulfsmuhl, Braunshot, Geisknap, Koestart en Wemperhart; zij telt ongeveer 200 h. en 1380 inw., die vele weiden en bosschen, vee- en bijenteelt hebben. Ook heeft men er 1 houtzaag-, 1 olie- en 4 graanmolens.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken de par. van Weis-Wampach en Holler uit.

Het d. Weis-Wampach ligt 6 u. N. van Diekirch, 1¼ u. N. O. van Clerff. Men telt er 80 h. en 570 inw.

De inw. maken, met die van eenige andere plaatsen uit de gem. *Weiswampach* en eenige van *Nieder-Besling*, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Clerff*, behoort. Zij heeft eene kerk te Weis-Wampach, eene te Wilwerdingen en eene kapel te Beiler heeft, die door eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend worden.

WEISWAMPACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt in de omstreken van het d. *Weiswampach*, vloeit naar het Zuiden, bekomt eene lengte van 1½ uren en valt, beneden Sassel, in de *Woltz*.

WEIS-WAMPACH (HET BOSCH-VAN-), bosch in de heerl. *Reuland*, grooth. *Luxemburg*, gem. *Weis-Wambach*.

Dit bosch beslaat eene oppervlakte van 43 bund. 35 v. r. 90 v. ell.

WEIWERT, Weiwerd of Weywert, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. ten O. van *Delfzijl*. Men telt er 61 h. en 330 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De grond bestaat ten N. en W. uit zavelgrond, ter diepte van 3 à 4 palm, waarna men op leem komt; ten Z. vindt men eerst

zwarte klei, nog zuidelijker roodoorn (oer) en daaronder knik of knipklei, en nog verder de zelfde gronden en lager derrij.

Ten N. wordt dit dorp begrensd door den Eemsdijk, die hier 6.80 ell. hoog is. Achter dezen dijk plagt eertijds veel buitenland of kwelder te zijn.

Tusschen dit dorp en Heveskes ligt, van den Eemsdijk af, naar Heveskes en zoo verder naar den zomerdijk, tot op 1 u. afstands van *Weiwert*, een oude dijk van 8 tot 10 palm. hoogte, waaraan telkens, op eene tusschenwijdte van omtrent 7 minuten, zich vijf diepe kolken opdoen, strekkende tot bewijs van felle doorbraken.

De Herv., die er 250 in getal zijn, behoorden vroeger tot de gem. van *Heveskes-en-Weiwert* (zie dat woord). Toen Walko Walkens, Predikant van Heveskes-en-Weiwert in Julij 1844 emeritus was geworden, werd bij koninklijk besluit van den 23 Jan. 1845, no 80, bepaald, dat de combinatie tusschen Heveskes en Weiwert zal geacht worden te zijn opgeheven, wanneer de vakature te Heveskes zal zijn vervuld; dit geschiedt zijnde door de beroeping van Theodorus Fredericus Stuivinga te Heveskes is te Weiwert beroepen Ulrich Jan Huber, in 1847, die er nog in dienst is. De kerk, welke in het jaar 1807 vernieuwd en verfraaid is, is een ruim gebouw, met eenen steenen toren, doch zonder orgel.

De Afgescheidenen, welke men er 80 telt, maken sedert 1844 eene gemeente uit, welke in een huis vergadert.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

WEIWISCHE (DE), boerderij, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1¼ u. Z. van *Leeuwarden*, ¼ u. Z. W. van *Wirdum*, waartoe zij behoort, op het *Wirdumer-Nieuwland*.

WEIZICHT, buit. op het *Eiland van Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en even ten Z. *Dordrecht*, gem. en ¼ u. N. W. van *Dubbeldam*, aan den Spuiweg.

WEKERUM, Wekerom of Wekerom, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. van *Wageningen*, gem. en 1 u. N. van *Ede*; met 50 h. en 292 inw.

WEKERUMSCHE-BOSSCHEN (DE), eigenlijk het Roekelsche-bosch genoemd, bosschen op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. en 1 u. N. van *Ede*, in de buurs. Wekerum.

Deze bosschen beslaan eene oppervlakte van 101 bund. en daarin groeijen meest opgaande boomen en akkermaalshout.

WEKERUMSCHE-ZAND (HET), sandige grond op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 1 u. N. W. van *Ede*, grenzende aan en behoorende tot voormelde buurs. *Wekerum*.

Het is een van de woeste zanden der Veluwe en niet te beteugelen, bedreigende het omgelegen bouwland door de gedurige verstuivingen en reeds 343 bund. 40 v. r. groot.

WEL, twee d., een in de *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, en een in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie Well.

WELANG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie Weiang.

WELBEDACHT, verl. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Commewijnekreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land van Nieuwzorg, benedenwaarts aan de suikerpl. Nieuwzorg.

WELBEDACHT, voorm. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter linkerzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de voorm. houtgr. Onverdacht, waarmede hij thans vereenigd is, benedenwaarts aan den mond van den Pararackreek; 790 akk. groot.

WELBEDACHT, voorm. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. suikerpl. Bonvista, waarmede zij later vereenigd is, benedenwaarts aan de verl. plant. Bonaventura. Zij behoort thans, even als *Bonvista*, aan den tegenoverliggende kweekgrond *La Simplicité*.

WELBEDACHT, voorm. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. de Nieuwe-Hoop, benedenwaarts aan de suikerplant. Nieuwe-Star; 508 akk. groot. Zij is thans getrokken aan de tegenoverliggende plant. *Toledo*.

WELBEDACHT, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad van Wanica*, ter regterzijde als men komt van Poelo-Pantjesbrug; palende N. aan den kostgr. Vredenlust, Z. aan den houtgr. Nieuwe-Grond-Leysner; 500 akk. groot; met 12 slaven.

WELBEDACHT (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pararackreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land van Mocha, benedenwaarts aan den mond der Parakreek.

WELBEDACHT-EN-ONVERDACHT, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Onoribo, benedenwaarts aan den mond der Pararackreek; 1744 akk. groot; met 12 slaven.

WELBERG, ook WELBOKE gespeld, geh. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 7 u. O. van *Breda*, kant. en 2½ u. N. N. O. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*, 20 min. Z. O. van Steenbergen, aan den Welbergsche-dijk, met 40 h. en 240 inw.

WELBERGSCHE-POLDER (DE), pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. aan den Oost-Graaf-Hendriks-polder, O. aan het Kruisgors en de Boonhil, Z. aan de Drenkhoos en Oud-Cromwiel, W. aan Oud-Cromwiel en de plattelandsche stad Steenbergen.

Het is het noordoostelijke gedeelte van den Kruisländsche-polder en wordt verdeeld in Oost-Welberg en West-Welberg.

Hij telt 50 h., en wordt op de stadsgrachten van Steenbergen van het overtollige water ontlast.

WELBRON (DE), pold. in het graafs. *Culenborg*, prov. *Gelderland*, in het *Nederdistrikt*, arr. *Tiel*, kant. en gem. *Culenborg*.

WELDAM, heerl. en havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 6¼ u. O. van *Deventer*, kant. en ¼ u. Z. van *Goor*, gem. en 1¾ u. O. van *Markelo*, in de buurs. *Kerspel Goor*.

Deze heerlijkheid beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 785 bund. 18 v. r. 31 v. ell., waaronder 182 bund. 65 v. r. 55 v. ell. onverdeelde gronden.

Daaraan waren vroeger meerdere heerlijke regten verbonden, waarvan nog bestaan: 1°. het borgmanschap van het Goor, waardoor onder anderen de eigenaar stem heeft in de beroeping van den Predikant, in de aanstelling van kerkelijke bedienden en het lidmaatschap

van kerkmeesteren of kerkvoogden. 2°. het borgmanschap van Diepenheim. 3°. het erfmarkenregterschap van de vereenigde marken Stokkum en Herike.

Vroeger behoorde deze heerl. aan het adellijk geslacht van Ripperda, doch is in het begin der achttiende eeuw bij uiterste wilsbeschikking van den Heer Baron Unico van Ripperda, overgegaan aan het geslacht der Graven van Wassenaer, heeren *van Obdam*, *Twickel*, *Lage*, enz., de laatste van welke Graaf Jacob Unico Willem dit goed heeft nagelaten aan zijne eenige dochter en laatste afstammeling, die het thans nog in eigendom bezit en gehuwd is met den Heer Baron van Heeckeren van Wassenaer, wonende op den huize Twickel, gemeente Ambt-Delden.

WELDAM of WELDAMME, voorm. heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, in het Z. van dat eiland, welke vroeger tot het *Quaal-* of *Poort-ambacht* behoorde en door de zee verzwolgen is.

Van deze heerl., welke in Hoog-Weldam en Laag-Weldam, onderscheiden werd had een oud adell. geslacht zijnen naam ontvangen, waarvan zich de eene tak in Holland, de andere in Zeeland had uitgebreid. Op het jaar 1386 staat zekere Willenaar van Weldam als Houtvester van Holland vermeld. Omtrent dien zelfden tijd leefde in Zeeland Willem van Weldam, van wien verhaald wordt, dat hij in de St. Lievenskerk te Zierikzee eene kapel deed bouwen. De laatste erfdochter van dit geslacht trad in den echt met iemand uit het geslacht van Cats; van hetwelk een tak de naam Cats van Weldamme aannam.

Het wapen dezer heerl. bestond uit een schild van sabel, met twee golvende fasces van zilver.

WELDELZEE, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, dat nu geheel door het water verzwolgen is.

Toen voorheen geheel Vlaanderen geschat was, moesten de vier Ambachten, met de steden Hulst en Axel in elke duizend ponden Vlaams (6000 guld.) 18 ponden (108 guld.) dragen. In die 18 ponden stond Hulsterambacht (een van de vier) op 6 ponden 7 schellingen 8 grooten (38 guld. 30 cents) geschat; daarin droeg Weldelzee 6 schellingen 10 grooten (2 guld. 10 cents.)

WELDSEN (GROOT-) en KLEIN-WELDSEN, twee geh. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie Welsden.

WELERIE, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*.

Dit bosch, waardoor de postweg naar Samarang loopt, strekt tot schuilplaats aan den koningstijger en den geknifden zwarten slingeraap. Beide diersoorten zijn in dit en de naburige bosschen veelvuldig; ook vindt men er in menigte de kalong of groote vledermuis.

WELEVELD, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. Z. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. O. ten Z. van *Woltersum*, waartoe hij behoorde.

Ter plaatse, waar de borg gestaan heeft, ziet men thans land. De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene landlieden, woonachtig te Woltersom.

WELEVELD, voorm. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Weeleveld.

WELFRINGEN of Wilfringen, in het Fr. Wilfrange, d. in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 5 u. Z. W. van *Grevenmacher*, arr. en 3½ u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. W. van *Remich*, gem. en 20 min. Z. O. van *Dalheim*; met 37 h. en 220 inw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke hier eene kerk heeft, die tot het dek. van *Remich* behoort.

WELFRINGEN (HET BOSCH VAN), bosch in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*, gem. *Dalheim*. Dit bosch beslaat eene oppervlakte van 76 bund. 82 v. r. 60 v. ell.

WELGELEGEN, voorm. buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. O. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. W. N. W. van *Weesp*, gem. *Diemen-en-Diemerdam*, aan het westeinde van Diemerbrug. — Sedert het jaar 1786 is op dit buit. eene R. K. kerk gesticht.

WELGELEGEN, landhoeve in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en ¼ u. N. W. van *Purmerend*, gem. *Beemster*, aan de zuidzijde van den Volgerweg.

Deze landhoeve beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 30 bund. 2 v. r. 16 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer PIETER KOOI.

WELGELEGEN, buit. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 1½ u. N. N. O. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Elst*, gem. en ½ u. W. N. W. van *Bemmel.*

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 33 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer VAN DER MONDE, woonachtig te Bemmel.

WELGELEGEN, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. ten Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ¼ u. N. W. van *Voorburg*, aan den straatweg, genaamd de Laan van Nieuw-Oosteinde, tusschen Voorburg en 's Gravenhage.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 25 v. r. 57 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de Heeren JOHANNES PETRUS KOENS te 's Gravenhage en FREDERIK VAN DER SCHILDEN te Amsterdam.

WELGELEGEN, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ¾ u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. en 5 min. W. van *Rijswijk*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 15 v. r. 13 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer FREDERIK CASPER ZECHNER, woonachtig te *Voorburg*.

WELGELEGEN, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. N. W. van *Rotterdam*, kant. en ½ u. N. van *Schiedam*, gem. *Overschie-en-Hoogeban*.

WELGELEGEN, buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Amersfoort*, gem. en in het d. *Baarn*.

Deze buit., bestaande uit heerenhuis en verdere getimmerten, mitsgaders een in den Engelschen smaak aangelegden en uitgebreiden tuin, beplant met opgaand hout en divers fijn plantsoen; beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 29 v. r. 19 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw de wedowe A. W. LAAN.

WELGELEGEN, huis, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, arr., kant., gem. en 10 min. O. van *Leeuwarden*, in de voorst. *het Vliet*.

WELGELEGEN, buit., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 1 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Berlikum*, onder *Deinum*, aan de Harlingervaart.

Dit buit. wordt in eigendom bezeten door den Heer HERMANUS JOHANNES ADAMA, woonachtig te Leeuwarden.

WELGELEGEN, ook wel het Paviljoen genoemd, vroeger meer algemeen onder den naam van het Huis van Hope bekend, h. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 10 min. Z. van *Haarlem*.

Dit h., hetwelk, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 2 bund. 8 v. r. 26 v. ell., is door den Amsterdamschen bankier Hope, in 1790 of 1791, in eenen fraaijen Italiaanschen stijl gebouwd, en werd door Lodewijk Napoleon, toenmalig Koning van Holland, gekocht, die er gedurende eenigen tijd zijn verblijf gehouden, en van daar dit land heeft verlaten. Naderhand toen Koning Willem I, op den troon zat, heeft Lodewijk zijne aanspraak op dit Paviljoen doen gelden, hetwelk tot een regtsgeding aanleiding gaf, doch dat ten zijne nadeele werd uitgewezen. Thans behoort het onzen Koning en is tot eene kunstgallerij van levende meesters ingerigt. De ingang is aan de zuidzijde. Op het voorplein ziet men een looden namaaksel der beroemde groep van Laokoon. Ter wederzijden geleidt een trap naar de zaal, in welke 250 schilderijen van meestal nog levende Nederlandsche meesters ten toon gesteld zijn.

WELGELEGEN, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, gem. en 20 min. ten N. van *Heemstede*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 10 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer G. J. Dijk, woonachtig te Amsterdam.

WELGELEGEN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en ¾ u. Z. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Zeyst*. — Dit buit. wordt in eigendom bezeten door den Heer J. W. van Loon.

WELGELEGEN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. Z. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. N. van *IJsselstein*, gem. en 10 min. ten O. van *Ouden-Rijn*.

Dit buit. beslaat, met het daartoe behoorende boschland, moes- en tuingronden, vischvijvers, lanen en wandelingen, eene oppervlakte van 2 bund. 50 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer van Zuijl van den Ham, als in huwelijk hebbende Vrouwe Jacoba Maria Lenbell, woonachtig te Ouden-Rhijn.

WELGELEGEN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en ½ u. N. van *Loenen*, gem. en 10 min. N. van *Vreeland*.

Dit buit. wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. Andreas Anthonius Braal, als in huwelijk gehad hebbende wijle Vrouwe Theodora Christina Bouvy, eerder weduwe van den Heer Jan Baptist van Cessen, woonachtig te Amsterdam.

WELGELEGEN, buit., prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. en 10 min. W. van *Weesp*, gelegen aan den *Stammerdijk*, gem. *Weespercarspel*.

Deze buit., bestaande uit heerenhuis en verdere getimmerten, mitsgaders tuin, uitgebreide moestuin en broeijerij, groote vruchtbare boomgaard, door een vijver omgeven; uitgestrekt bosch met hakhout en vijvers, kleine vruchtboomgaard met goudvisschenkom, en vier boerderijen, beslaat, met de daartoe behoorende gronden en landerijen, eene oppervlakte van 146 bund., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Hendrik Willem Christiaan Rittershausen, Burgemeester der gemeente Weespercarspel en Hoogheemraad van den Zeeburg en Diemerdijk.

WELGELEGEN, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Schalkwijk*.

WELGELEGEN, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 2 u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Werkhoven*, aan den zandweg van Utrecht naar Wijk-bij-Duurstede.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 24 v. r., 55 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. Dierkaus, Jasz.

WELGELEGEN, buitenpl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en ¼ u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1 u. ten O. van *Brouwershaven*, gem. *Noordgouwe*.

Deze buitenpl. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 5 bund. 46 v. r. 81 v. ell., en is tegenwoordig het eigendom van Jonkheer Willem Dierques de Jonge, woonachtig te Zierikzee.

WELGELEGEN, buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 9½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, in de kom van het d. *Heemse*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 15 v. r. 40 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Jonkheer J. van Foreest van Heemse, woonachtig te Heemse.

WELGELEGEN, buit. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 5½ u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 5 min. O. van *Apeldoorn*.

Dit buit. is vermaard, doordien het eenmaal de woonstede was van den Admiraal Jan Hendrik van Kinsbergen, die er zijnen ouderdom door weldadigheid en aanmoediging der wetenschappen heeft gekenmerkt en er door allen geëerd in 1819 overleed.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ruim 18 bund. en wordt thans in eigendom bezeten door douairière Schimmelpenninck van der Oije, woonachtig te Hoevelaken.

WELGELEGEN, buit. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 3 u. W. van *Arnhem*, kant., gem. en even buiten de Nude-barrière, aan de stadsgracht van *Wageningen*, aan den grooten weg van Utrecht op Arnhem.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 20 v. r. 96 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw de weduwe M. E. A. van Dongen, geb. Moens Pous.

WELGELEGEN, vroeger eenigen tijd Sahabang, buit. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 4½ u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 4 u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en in de kom van het d. *Brummen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 27 v. r. 10 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer P. H. Nahuys, emeritus Predikant van Haarlem.

WELGELEGEN, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en ½ u. Z. van *Middelburg*, kant. en ½ u. N. van *Vlissingen*, gem. *Oost-en-West-Souburg*, ten Z. van Oost-Souburg en tegen dit d. aanpalende, aan den straatweg van Vlissingen naar Middelburg.

Dit buit. is aangelegd door den Schout-bij-Nacht Gerrit Verdooren van Asperen, en werd toen Doorzigt genoemd. Toen het echter

later door een ander werd aangekocht, heeft het zijnen tegenwoordigen naam verkregen.

WELGELEGEN, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Kotwijk, benedenwaarts aan de koffijplant. Mon-Tresor; 850 akk. groot; met 134 slaven. De Negers noemen haar SAILLÉ of SALLIÉ.

WELGELEGEN, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Louisenburg, benedenwaarts aan de verl. plant. Langmoedigheid; 725 akk. groot; met 121 slaven. De Negers noemen haar GRAN-SORDIE of SORDIA.

WELGELEGEN, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri*; palende O. aan de katoenplant. Hamilton, W. aan de katoenplant. Moy; 1000 akk. groot.

WELGELEGEN, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. grond de Vrede, benedenwaarts aan den kostgr. Beaulieu; 2500 akk. groot.

WELGELEGEN of HABAAI, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, W. van het Schottegat, aan den voet van den Groenenberg.

WELGELEGEN, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, O. van en nabij het Schottegat.

WELGEMOED, voorm. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleana-kreek*, ter regter zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de voorm. koffijplant. Toevlugt, waarmede zij nu vereenigd is, benedenwaarts aan de koffijplant. Vrouwenvlijt.

WELGEMOED-EN-TOEVLUGT, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleana-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Heesveld, benedenwaarts aan de koffijplant. Vrouwenvlijt; 206½ akk. groot; met 84 slaven. De Negers noemen haar MONKI.

WELGETROFFEN (NIEUW-), kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Surnaue-kreek*, ter regter zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan Biribierie-land, benedenwaarts aan den verl. kostgr. de Eenzaamheid.

WELGEVALLEN, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regter zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Picardie, benedenwaarts aan de koffijplant. Purmerend; 980 akk. groot.

WELGEVONDEN, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tawajari-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Waterloo, benedenwaarts aan den houtgr. Rust-en-Rust; 500 akk. groot.

WELGEVONDEN, vroegere naam van het verl. *Land-van-Reynesberg*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie REYNESBERG (LAND-VAN-).

WELHERI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, aan de westelijke grens der residentie.

WELHOEK-EN-HET-AMBACHT, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Poortugaal-en-Albrandswaard*; palende N. aan den Polder-Deyffel en het Ambacht van Pernis, O. aan de Huyters-en-Zwaardijk, Z. aan het Grijpland, W. aan het Ambacht-van-Hoogvliet.

Deze pold., welke in het jaar 1320 bedijkt is, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 533 bund. 96 v. r. alles schotbaar land; telt 56 h., waaronder 10 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Maas van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vijf Leden.

WELHOEKSCHE-DIJK (DE), dijk in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Poortugaal-en-Albrandswaard*.

Deze dijk loopt in eene noordelijke rigting tusschen den pold. Welhoek en den Grijplandsche-polder door.

WELIE, buurs. op de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Welij.

WELIGENBERG, huisje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Weldenbergsberg.

WELIRANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Ardjoeno.

WELIS (DE), bergketen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*.

Deze bergketen rijst ten W. van de hoofdplaats Kediri op, en strekt zich tot in de resid. *Madion* uit.

WELIS (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, nagenoeg in het midden der residentie.

WELKOMST-BAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-Sunda*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*.

Deze baai bevat onderscheidene eilanden en riffen, en heeft eene diepte van 20 vademen. De omtrek is niet bevolkt.

WELL, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 6¼ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Zalt-Bommel*, gem. en 25 min. W. Z. W. van *Ammerzoden*, aan den Maasdijk. Het is een klein, doch bevallig dorp, in welks kom men 35 h. en ruim 170 inw. telt, en met de daartoe behoorende b. Heustchestraat, Slijk-Well en Wellseind met de Lenshoek, 150 h. en ruim 800 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er een schuitenveer over de Maas op de Geldersche waarden.

De Herv., die er 550 in getal zijn, behooren tot de gem. *Well-Ammerzoden-en-Wordragen*, welke hier eene kerk heeft, die vóór de Reformatie tot een Monnikenklooster moet behoord hebben. Het is een klein vierkant en net gebouw, met eenen lagen vierkanten toren, gedekt door eene korte spits. Deze kerk, die geen orgel heeft, staat op een laag ommuurd kerkhof.

De R. K., van welke men er 250 telt, parochiëren te *Ammerzoden*. — De dorpschool wordt des zomers gemiddeld door 30 à 40, des winters echter door ruim 100 leerlingen bezocht. — Nabij dit dorp ligt het Slot-van-Well of Huis-van-Malsen.

WELL, d. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 8 u. N. van *Roermonde*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Horst*, gem. en 1½ u. Z. Z. O. van *Bergen*, aan den grindweg tusschen Nijmegen en Maastricht en nabij de Maas, waarover hier een veer is op Wanssum. Men telt er 235 h. en ruim 1310 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die alle R. K. zijn, onder welke 850 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Horst*, behoort en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. Vitus toegewijd, is den 14 Junij 1844 ingewijd. Het is een nieuw gebouw, met eenen stompen toren en van een orgel en drie altaren voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht.

Nabij dit d. ligt een kasteel het Kasteel-te-Well geheeten. Zie het volgende art.

Er is eene zeer aanzienlijke weekmarkt des Maandags, waarop vooral veel in graan wordt gehandeld. — De kermis valt in den 24 Augustus.

Den 10 Januarij 1845 ontstond er in dit dorp brand, waardoor vier huizen in de asch zijn gelegd.

WELL (HET KASTEEL-TE-), kast. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 8 u. N. van *Roermond*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Horst*, gem. en 1 u. Z. ten O. van *Bergen*, ¼ u. N. van het d. *Well*.

Het beslaat, met de onderhoorigheden, eene oppervlakte van 300 bund. 45 v. r. 5 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Peter Willem Baron de Liedel de Well.

Toen de Hertog van Parma, in 1586, Venlo ging belegeren, zond hij den Graaf van Mansfeld, om dit slot en de nabij gelegen schans te overmeesteren, opdat zij de vaart langs de Maas niet zouden kunnen hinderen. Hij kreeg de schans, na het doen van 80 schoten; doch het slot slechts opgeëischt en van Hopman Sylvius van [illegible], die het bewaarde, een weigerend antwoord bekomen hebbende, rukte hij voor Venlo.

WELL (SLIJK-), b. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 5¼ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Zalt-Bommel*, gem. en ¾ u. W. van *Ammerzoden*, ¼ u. N. W. van *Well*, waartoe zij behoort; met ruim 20 h., waaronder fraaije boerderijen, langs den Maasdijk gelegen, en ruim 110 inw.

WELL (HET SLOT-TE-) of Huis-van-Malsen, adell. h. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 5¼ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Zalt-Bommel*, gem. en 25 min. W. Z. W. van *Ammerzoden*, ten N. O. vlak aan het dorp *Well*.

Dit adell. h. is een klein vierkant gebouw met twee hangtorentjes aan de oostzijde en met een plat leijen dak door eene balustrade omringd. Het gebouw is door grachten omgeven, met eene houten brug voor den ingang, voor welke brug eene soort van voorburg is, dienende tot boerderij, welke insgelijks door grachten omringd is. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 25 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer L. A. A. Baron de [illegible], woonachtig te Opleeuw, in de Belgische prov. Limburg.

De grachten van dit slotje hebben door de Meersloot gemeenschap met die van het kasteel te Ammerzoden.

WELL-AMMERZODEN-EN-WORDRAGEN, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Zalt-Bommel*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te Ammerzoden en ééne te Well, en telt er ongeveer 600 zielen, onder welke 200 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Gerardus Adrianus Duynhuysen, die in het jaar 1611 hier reeds in dienst was en in het jaar 1626 overleed. Het beroep geschiedt door den Ambachtsheer.

WELLAND, heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*; palende N. W. aan de heerl. Renesse, N. aan het Brouwershavensche-gat, O. aan de heerl. Ellemeet, Z. O.

aan Serooskerke, Z. aan Koudekerke, Z. W. aan Haamstede, W. aan den Oostersche-baan van de duinen onder Renesse.

Deze heerl. bevat de gem. Noordwelle, vroeger verdeeld in Noordwelle en Zuidwelle. Zij beslaat alzoo de zelfde oppervlakte, en bevat het zelfde getal huizen, huisgezinnen en inwoners, waarom wij, ten dien opzigte, naar dat art. verwijzen.

De heerl. Welland is zeer lang een eigendom geweest van het geslacht Tuyll van Serooskerke, waarom men vroeger de daaraan palende heerl. Serooskerke, welke door de zelfde Heeren bezeten werd, ook wel eens opgegeven vindt, als deel makende van de heerl. Welland. Deze laatste werd echter later bezeten door Jan Arend Godart, Baron de Vos van Steenwijk, na wiens overlijden, den 16 Januarij 1780, het gekomen is aan zijnen zoon Jan Arend de Vos van Steenwijk. In 1818 werden door koop daarvan eigenaar Bartel Hoogeboom en Bartel Lokker. De helft van eerstgenoemde is in 1824 bij erfenis overgegaan aan J. Hoogeboom, die den 15 Julij 1830 de helft van Bartel Lokker mede aankocht en na wiens overlijden, in 1838, de heerlijkheid in zijn geheel bij aanbedeeling is overgegaan aan den Heer Marinus Hoogeboom, woonachtig te Renesse, die haar thans nog bezit.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een doorsneden (*coupé*) veld van keel en sabel, met een fasce van zilver over het midden, vergezeld van drie schuine ruiten (*losanges*) van zilver in het bovendeel en van eene ronde gesp van goud in het onderdeel.

WELLE, voorm. heerl. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, ten N. van Kortgene.

Er schijnt ook een dorp en kerk aldaar bestaan te hebben, althans in een handschrift der Utrechtsche kerk vindt men opgeteekend, dat in de parochiekerk aldaar eene kapel is geweest, gewijd aan de H. *Maagd* Maria, ook moet aldaar eertijds een oud kasteel gestaan hebben.

De dijken dezer heerl. bezweken den 25 November 1504, doch zijn later weder hersteld, hoewel de naam thans niet meer bestaat en de gronden dezer heerl. vermoedelijk moeten gezocht worden in den Fredericuspolder en den pold. Nieuw-Noord-Beveland. Zoodat zij thans gedeeltelijk tot de gem. *Kortgene*, gedeeltelijk tot die van *Colijnsplaat* zullen behooren.

WELLE, eil. in den *IJssel*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Kampen*, gem. *Wilsum*. — Dit eil., uit hooiland bestaande, is 52 bund. groot.

WELLE (DE), kanaal, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawerstal*, dat uit het *Koevordermeer* voortkomt en in eene westelijke rigting naar de *Noorder-Ee* loopt, waarmede dit kanaal zich ten N. O. van en nabij *Woudsend* vereenigt. In 1846, is over dit breede water eene brug gelegd, in den straatweg van Sneek naar de Lemmer.

WELLE (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, dat uit de *Heerensloot* voortkomt, eerst in eene westelijke, doch later in eene noordwestelijke en eindelijk in eene noordelijke rigting naar het *Groot-Hornstermeer* loopt.

WELLE (NOORD-), d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie Noordwelle.

WELLENSEIND, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Wallenseind.

WELLENSEIND of Welseind, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5 u. W.

van *Eindhoven*, kant. en 4 u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Hooge-en-Lage-Mierde-en-Hulsel*, ½ u. N. N. O. van *Hooge-Mierde*, ¼ u. N. W. van *Lage-Mierde*, waartoe het kerkelijk behoort; met 13 h. en 90 inw.

WELLENSTEIN, gem. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. van *Remich*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Remich*; palende N. aan de gem. Bous en Remich, O. aan de Moezel, die haar van de Pruissische prov. Rijnland scheidt, Z. aan de gem. Remerschen en Burmeringen, W. aan Mondorf en Dalheim.

Deze gem. bevat de d. Wellenstein, Bech, Schwebsingen en Klein-Macher, en telt ruim 1860 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden. De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van *Wellenstein* en *Schwebsingen* uit.

Het d. Wellenstein ligt 4¼ u. O. Z. O. van Luxemburg, 1 u. Z. Z. W. van Remich en is eene zeer bekoorlijke plaats. De inw., 720 in getal, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Remich*, behoort en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

WELLEPOELTJE (HET), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, W. van het Koevordermeer, dat W. ten N. met *de Welle* in verbinding staat.

WELLEPOORT, uithoek van den pold. het *Westeinde-van-Achterbroek*, in den *Crimpenerwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Berkenwoude-en-Achterbroek*; palende N. O. aan Achterbroek, Z. O. en Z. W. aan den Berkenwoudsche-polder, W. aan den Nesse-polder, den Polder-Tienviertel en den Polder-Kattendijksblok. — Daarin staan 2 boerderijen.

WELLESTRIJPE, heerl. in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *Melissant-Noorderschorren-en-Wellestrijpe*, gedeeltelijk gem. *Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland*; palende N. aan de heerl. Sommelsdijk, O. aan Grijsoort, Z. aan Herkingen, W. aan Melissant.

Men heeft in deze heerl. noch d. noch geh. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 165 bund.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Nieuwe-Tonge*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. *Middelharnis-en-Sommelsdijk* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Nieuwe-Tonge*.

Deze heerl. wordt thans, even als *Melissant*, waarmede zij sedert vele jaren vereenigd is, in eigendom bezeten door den Heer Johannes Wilhelmus Petrus Dirkt van Melissant, woonachtig te 's Gravenhage.

WELLESTRIJPE, pold. in het *Land-van-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *Melissant-Noorderschorre-en-Wellestrijpe*, gedeeltelijk gem. *Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland*; palende N. aan den pold. Oudeplaat, O. aan Duivenwaard, Z. aan den Pieters-polder, Z. W. aan Klinkerland, W. aan den pold. Dirksland.

Deze pold., welke in het jaar 1480 bedijkt is, maakt eene gemeene dijkaadje uit met den pold. *Oude-plaat*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 165 bund., als: onder *Melissant-Noorderschorre-en-Wellestrijpe*, volgens het kadaster, ruim 152 bund., onder *Nieuwe-Tonge-en-Klinkerland*, volgens het kadaster, 13 bund. 11 v. r. 30 v. ell. Men telt er 7 h., alle boerderijen; als: onder

Melissant-Noorderschorre-en-Wellestrijpe, 4 boerderijen, onder *Nieuwe-Tonge-en Klinkerland* 3 boerderijen. Hij wordt door eene sluis, op de haven van Dirksland, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en vijf Gezworenen.

WELLEVELDT, voorm. slot of adell. h. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie WEELEVELD.

WELLSCHE-WETERING, water in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, dat in de gem. *Ammerzode*, onder *Wordragen*, ontspringt, met eene westelijke rigting daar doorloopt; onder *Delwijnen* in de gem. *Kerkwijk* komt, die zij noordwestelijk doorloopt en van daar de *Drielsche-wetering* volgt, waarmede zij zich nabij Aalst vereenigt.

WELLSEIND, b. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 5½ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2¾ u. Z. W. van *Zalt-Bommel*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Ammerzoden*, 35 min. N. W. van Well, waartoe zij behoort; met 30 h. en 170 inw.

Tot deze b. behoort de zoogenoemde Lenshoek, soms ook Jenshoek gespeld, onder welke naam deze b. ook op sommige kaarten voorkomt. De Lenshoek is echter een uithoek of achterbuurt van 10 h., meest boerderijen, met ruim 60 inw.

WELNA, voorm. buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 2½ u. N. O. van Amstelveen.

Dit buit. is in de geschiedenis vermaard, om den mislukten aanslag op Amsterdam, in den jare 1650, door Prins WILLEM II, wiens krijgsvolk de stad reeds was genaderd tot aan deze plaats, welke destijds reeds WELNA werd genoemd.

Dit buit. was tot voor weinige jaren eene herberg voor den fatsoenlijken stand, maar is een paar jaren geleden gesloopt. Een gedeelte vormt thans eene boerderij, terwijl het overige weiland is.

WELPENHORST, landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. Z. van *Apeldoorn*, gem. *Voorst*.

WELPLAAT, eil. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Spijkenisse-en-Braband*; palende W. en N. aan de Nieuwe Maas, O. aan de Oude-Maas, Z. aan het Hartelschegat, dat het van het overige gedeelte der gem. scheidt.

Dit eil. bestaat uit 12 pold. en eenige binnengedijkte buitengronden, behalve nog een aanmerkelijk buitengors aan de westzijde, het Botlek genaamd. De namen der polders zijn: de Oude-polder, bestaande uit twee polders, welke in het begin der vorige eeuw zijn ingedijkt; de Nieuwe-polder, bestaande uit drie polders, in 1840 ingedijkt; de Jagersplaat, bestaande uit vier polders, welke in 1806 zijn ingedijkt; de Groote-Veertigmorgen, zijnde één polder, in 1829 ingedijkt, en de Kleine-Veertigmorgen, twee polders, die in 1829 zijn ingedijkt.

Het eiland beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 515 bund. 30 v. r. 1 v. ell. schotbaar land; telt 14 h., waaronder 5 boerderijen, en wordt door 6 sluizen, op de Oude-Maas, de Nieuwe-Maas en het Hartelsche-gat, van het overtollige water ontlast.

WELSCHAP, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en ½ u. W. ten N. van *Eindhoven*, gem. en 1½ u. W. van *Strijp*; met 5 h. en 30 inw.

WELSCHEID, d. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. W. ten N. van *Diekirch*, gem. en ¾ u. Z. van *Bourscheid*, aan den Warck; met 46 h. en 240 inw.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken met die van Burden, Windhof en Drauthot eene par. uit, die tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Diekirch* behoort, 360 zielen telt, te Wildscheid eene kerk en te Burden eene kapel heeft en door eenen Pastoor bediend wordt.

WELSDEN (GROOTE-), ook wel verkeerdelijk GROOTE-WELDSEN of GROOTE-WELSEN genoemd, geh. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. W. van *Gulpen*, gem. en 17 min. N. van *Margraten*; met 37 h. en ruim 200 inw.

WELSDEN (KLEINE-), ook wel verkeerdelijk KLEINE-WELDSEN of KLEINE-WELSEN gespeld, geh. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. W. van *Gulpen*, gem. en 2 u. N. van *Margraten*; met 14 h. en ruim 90 inw.

WELSDORF, geh. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. N. van *Luxemburg*, kant en 1½ u. N. van *Mersch*, gem. en 5 min. N. ten O. van *Berg*. Het bestaat uit 7 h. met 49 inw.

WELSEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie WELLENSEIND.

WELSEM, naam, onder welken de buurs. WELSUM, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, in eenen brief van het jaar 1318 voorkomt. Zie WELSUM.

WELSINGHE, oude naam van de heerl. WELZINGE, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie WELZINGE.

WELSOORDE, WELSOORDE of WALSOORDE, watering in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gelegen onder de gem. *Hontenisse* en *Ossenisse*.

Deze watering bestaat uit de navolgende polders, te weten: den Molen-polder, den Kivits-polder, den Perk-polder, den Noorddijk-polder, den Wilhelmus-polder, den Zande-polder, den Maria-polder, den Noordhof-polder en het Groot- en Klein-Lammertsveld. Zij beslaat eene kadastrale oppervlakte van 1202 bund. 17 v. r. 15 v. ell., waarvan 36 bund. 17 v. r. 15 v. ell. onder *Ossenisse* en het overige onder *Hontenisse*, en is schotbaar groot 1071 bund. 5 v. r. 17 v. ell.

De watering van WELSOORDE, welke bij Kon. besluit van 26 Sept. 1844, no. 52, calamiteus is verklaard, wordt begrensd ten N. en O. door de Honte, ten Z. door den Kruis-polder en den Schapers-polder en ten W. door den Polder van Hengstdijk, den Burg-polder en den Nijs-polder.

Daarin liggen de dorpen Kloosterzande en den Groenendijk, benevens de geh. Noordstraat en Welsoorde en de buurt Kreverhil, alsmede 21 hofsteden, 2 bij den grond zeilende houten korenwindmolens, 2 meestoven, 1 zoutkeet en 1 brouwerij; voorts het Huis-te-Zande en de plaats Hoek-en-Bosch. De watering wordt bestuurd door eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier. Zij watert grootendeels uit door eene kapitale zeesluis en deels door eene steenen heul op de Westerschelde.

WELSOURDE, WELSOIRDE of WALSOORDE, geh. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*.

Dit geh. bevat 22 h., met 110 inw. en is gelegen in den Noord-dijk-polder; door gedurigen aanbouw van huizen, breidt het zich van jaar tot jaar uit. Er staat hier ook eene meestoof.

Te Welsoorde is een haventje, uitloopende in de *Westerschelde*. Van daar varen drie beurt- of marktschippers op Rotterdam en vice versa, terwijl 8, zoo groote als kleine, vaartuigen in dit haventje te huis behooren. Men heeft hier ook een door het publiek gezag erkend en door het domein verpacht overzetveer op Hansweerd, in Zuid-Beveland, hetwelk als het punt van communicatie kan worden beschouwd, tusschen het Vijfde en het Derde district der prov. Zeeland, ten welken einde een klinkerweg wordt gelegd van Hulst naar dit gehucht, waarvan thans (1849) reeds een groot gedeelte bestraat is.

Welsoorde is overigens eene aanlegplaats voor de stoomboot, varende tusschen Vlissingen en Antwerpen.

WELSOORDE (PLAAT-VAN-), zandplaat in de *Honte of Wester-Schelde*, prov. *Zeeland*, N. van het geh. Welsoorde.

WELSRYP of Welsrip, in het oud Friesch Welsripa, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 3½ u. N. ten W. van *Sneek*, kant. en 3 u. N. N. O. van *Bolsward*, niet ver van de trekvaart van Sneek op Franeker. Men telt er in de kom van het d. 30 h. en ruim 170 inw., en met de kerkelijk daartoe behoorende buurtjes: Westerend, Tjeppetbuur, Oosterend enz., 57 h. en ongeveer 410 inw.; die meest in de boerderij en het bouwen van granen hun bestaan vinden.

De inw., die er, op 4 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Welsryp-en-Bajum*, welke hier eene kerk heeft, die vóór de Reformatie aan de H. Ursula was toegewijd. Het is een tamelijk sterk, ofschoon klein en onaanzienlijk gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel.

De enkele Doopsgez., die er woont, behoort tot de gem. van *Baard*. Ook treft men er 4 Afgescheidenen aan. — De dorpschool wordt gemiddeld door ongeveer 60 leerlingen bezocht. — Voorheen stond hier de state Rameda.

De rijweg van dit dorp vereenigt zich met dien naar Winsum, terwijl de opvaart uitkomt in de vaart van Franeker op Sneek.

WELSRYP-EN-BAJUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*, ring van *Franeker*, met twee kerken, als ééne te Welsryp en ééne te Bajum. Men telt er 450 zielen, onder welke 89 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Wiebren Dirks, die in het jaar 1583 hier reeds in dienst was en in het jaar 1606 is overleden.

WELSRYPER-TILLE (DE), brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, ten Z. van *Welsryp*, over de vaart van Franeker naar Sneek.

WELSUM, een der vier b. van het voorm. schoutambt *Olst*, thans een d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. N. ten W. van *Deventer*, gem. en ½ u. W. van *Olst*, waarvan het door den IJssel gescheiden is en daardoor afzonderlijk, door de prov. *Gelderland* omgeven, ligt. Het heeft echter door een pontveer gemeenschap met het oostelijke gedeelte der gem. Men telt er 104 h. en 690 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden en eene steenbakkerij hebben.

De marke Welsum strekt zich ter lengte van 1½ uur gaans langs den IJssel uit, en wordt aan de landzijde door de Veluwe, en wel door het kerspel van Terwolde, het rigterambt van het Nieuwe-Broek en het

kerspel van Oene ingesloten. De breedte is gering, bedragende doorgaans niet boven ½ uur, afgerekend van den IJsseldijk, tusschen welken en de rivier echter ook nog aanmerkelijke landerijen liggen. De binnendijksche grond is mede voortreffelijk, bestaande meest uit kleilanden, en dezen zijn, voor het grootste gedeelte althans, door nijverheid tot die waarde gebragt; hebbende men de klei, die oorspronkelijk onder eene laag zand lag, bovengedolven, een arbeid, die ook door overvloedige voortbrengselen wordt beloond. Deze bestaan voornamelijk in tarwe, gerst, haver, rogge en boonen; want boekweit wordt hier slechts in eene kleine hoeveelheid verbouwd. Ook vallen hier vele boomvruchten, noten, peren en inzonderheid appelen, allen best in soort, zoodat zij tot hooger prijs verkocht worden, dan die aan de overzijde der rivier groeijen. Tot houtgewas wordt de grond te kostbaar geacht, zoo dat men er bijna niets van dien aard ontmoet, dan geknotte wilgen, welken de landman tot zijn jaarlijks gebruik noodig heeft.

Een gedeelte van WELSUM, en wel het zuidelijke, wordt Grapendaal geheeten, en behoort in het kerkelijke onder het Veluwsche dorp Terwolde, zoodat de ingezetenen hier hunne kinderen laten doopen, bij het beroepen van eenen Predikant mede stem hebben, en dikwerf in den kerkenraad zitting krijgen. De armen van Grapendaal worden evenwel slechts voor de helft uit den armenstaat van Terwolde, en voor de wederhelft uit dien van Olst onderhouden. Dit steunt op eene oude overeenkomst, waarvan nu geen schrift, zoo het ooit bestaan hebbe, meer voorhanden is, en welke, zoo het schijnt, alleen door de wederzijdsche kerkenraden is aangegaan, zonder dat de Staten van den eenen of den anderen kant, daar in zijn gekend: waaruit dan ook zal voortgevloeid zijn, dat men de huwelijksinzegening buiten het verdrag gelaten heeft en derhalve die plegtigheid voor de Grapendalers nog te Olst wordt verrigt. Den tijd, waarin deze overeenkomst getroffen is, zal men met veel waarschijnlijkheid kunnen opmaken, zoo dra men weet, dat tusschen Olst en WELSUM voormaals eene combinatie plaats had, welke den kerkendienaar verpligtte op elke plaats des Zondags eens te prediken, en dat dit met het vertrek van den Predikant JACOB TICHLER, die in het jaar 1634 van hier verplaatst werd, heeft opgehouden. De oude Welsumer kapel zal ten dien tijde geheel onbruikbaar geworden zijn: want ettelijke jaren te voren was zij reeds in verval, en de Overkerkmeesteren van Olst hebben toen vergeefs bij de Staten aangehouden, om de opkomsten der vikarij van WELSUM tot herstel van hunne kerk en van deze kapel te mogen genieten. Op het laatst der vorige eeuw was daarvan niets overig, behalven de toren, voorzien met eene klok, welke diende om de overleden Welsumers tot de graven te roepen, welken in den grond, voormaals door dat gebouw beslagen, en in dien van het kerkhof op hen wachten.

In het eigenlijk gezegde WELSUM, als van Grapendaal onderscheiden, lag vroeger eene havezathe, Hoogenhof genaamd. In het laatst der vorige eeuw zag men hier ook nog een gedeelte van een oud aanzienlijk huis, thans Stoltenberg geheeten.

De inw., die er op 10 na allen Herv. zijn, onder welke 360 Ledematen, maken, sedert het jaar 1830, eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Deventer* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest LOUIS VROOM, die in het jaar 1831 herwaarts kwam, en in het jaar 1834 naar Wolvega vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De, kerk welke in

het jaar 1830 gesticht is, is, even als de predikantswoning, bekostigd door de milde bijdragen der gemeenteleden. Door een hunner is het stuk lands gegeven voor het huis en den tuin van den Predikant. — De kerk is een vierkant gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel. In het jaar 1831 hebben twee leden dezer gemeente Albert Brandhoorn en zijne huisvrouw, aan deze kerk vereerd twee net bewerkte zilveren bekers, ten gebruik bij de bediening van het Avondmaal des Heeren.

De 10 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Overwetering*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Zondag in Augustus.

WELTEN, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. van *Maastricht*, kant., gem. en ½ u. Z. ten O. van *Heerlen*, met 72 h. en 350 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die, allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Heerlen*, welke hier eene kapel heeft, aan den H. Antonius toegewijd, en waarin de dienst gedaan wordt door de Kapellaans van *Heerlen*. — Er is hier geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Heerlen*.

WELTERHOVEN, oude naam van het d. Westerhoven, in de *Meijerij van Noord-Braband*, kw. *Kennemerland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Westerhoven.

WELTEVREDEN, hofstede in *de Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 2 u. N. W. van *Purmerende*, gem. *de Beemster*, aan den Volgerweg.

Deze hofst. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 16 bund. 65 v. r. 30 v. ell.. en wordt in eigendom bezeten door den Heer Hendrik Koelin, woonachtig in de Beemster.

WELTEVREDEN, buit. in *Delfland*, prov. *ZuidHolland*, arr. en ½ u. O. van *'s Gravenhage*, kant. en gem. *Voorburg*.

WELTEVREDEN, thans Rozenhof, buit. op het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en even buiten de stad *Dordrecht*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund., en wordt in eigendom bezeten door Jonkheer Jantzon van Erffrenten van Capelle, Burgemeester van Dordrecht.

WELTEVREDEN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Zeyst*.

WELTEVREDEN, buit. in *Rijnland*, prov. *ZuidHolland*, arr. en 1 u. N. van *Leyden*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Noordwijk-Binnen*, gem. *Warmond*.

WELTEVREDEN, kampement in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*. Het is een der vier en twintig wijken van de stad *Batavia*, doch ligt 1¼ u. Z. O. van de oude stad.

Dit kampement, mag op zich zelf eene kleine stad genoemd worden. Hier zoude, volgens het plan van den Maarschalk Daendels, een nieuw Batavia gesticht worden, en in dat geval zouden de fraaije woningen, welke nu in de omstreken verstrooid en zonder eenig onderling verband gebouwd zijn en nog dagelijks op grooten afstand van elkander opgetrokken worden, in sierlijke regelmaat eene fraaije stad gevormd hebben, hetgeen tevens zeer voordeelig voor den gezelligen omgang der Europeanen met elkander zou geweest zijn. Thans bevat het kampement Weltevreden voor het grootste deel de militairen kazernen en de woningen der officieren, welke alle van gepleisterd steen, ruim en zindelijk

gebouwd zijn. De samenwoning van zoo vele officieren geeft aan dit kampement een veel vrolijker voorkomen dan aan Batavia.

Het Plein van Weltevreden, is, even als de kazernen, welke later door den Maarschalk Daendels voltooid, vergroot of vernieuwd zijn, aan den Gouverneur Generaal van Overstraeten, die hier een groot kampement begon aan te leggen, zijnen eersten oorsprong en ouden naam verschuldigd. Het was reeds in 1800 met woningen, zoo voor den bevelvoerenden Generaal als voor de Hoofd- en mindere officieren, omringd. Ten gevolge van eene publikatie der Regering verkreeg het in 1828 de benaming van Plein van Waterloo, terwijl de herinnering aan den veldtogt, waaraan het zijnen naam ontleent, door een in het midden der ruimte opgerigt gedenkteeken, wordt levendig gehouden. Verschillende op of omtrent het plein nieuw opgerigte of geheel veranderde gebouwen hebben aan dit gedeelte van Batavia sedert een geheel nieuw en verbeterd aanzien gegeven.

Op dit plein hebben de militaire exercitiën en evolutiën en zamwijlen, bij feestelijke gelegenheden, zoo als op 's Konings verjaardag en dergelijke, spiegelgevechten plaats. Ook is het Plein van Waterloo elken Woensdag het algemeene *rendez-vous* der Bataviasche *beau monde*, welke aldaar bijeenkomt, om een uitmuntend concert bij te wonen, hetwelk door de militaire muzikanten wordt uitgevoerd.

Op het Plein van Waterloo staat de nieuwe R. K. kerk, ten tijde van den Commissaris Generaal Dubus de Gisignies gesticht en den 6 November 1829 ingewijd. Zij is aan de H. *Maagd* Maria toegewijd, ongeveer 58 ellen lang en 16 ellen breed.

Onder de gebouwen op Weltevreden verdient vooral genoemd te worden het Paleis, welks opbouw door den Maarschalk Daendels, die er het plan van ontworpen heeft, in 1809 begonnen, doch eerst in 1827, onder den Commissaris-Generaal Dubus de Gisignies, voltooid werd. Dit zeer ruim en hecht gebouwde Paleis heeft aan iedere zijde een groot vierkant vleugelgebouw en doet zich even prachtig als smaakvol voor. Het heeft zes à zeven tonnen gouds gekost, en was vroeger tot een verblijf voor den Gouverneur-Generaal bestemd. In 1827 werd het echter ingerigt, om er nagenoeg alle de verschillende bureaux van algemeen bestuur in op te nemen, zoo dat thans het hoofdgebouw, dat drie verdiepingen hoog is, waarin men tevens de vergaderzaal der Regering, de audiëntiezaal, benevens een kabinet voor den Gouverneur-Generaal vindt, aan de Generale Directie van Financiën en aan het Hooge Geregtshof plaats verleent. In den Noordervleugel zijn 's Lands kas, de Algemeene Rekenkamer, het Marinedepartement en de Boekhouding. In den Zuidervleugel vindt men het Militair departement, het bureau van den Hoofd-Ingenieur van den Waterstaat en 's Lands gebouwen, het postkantoor en de Lands drukkerij, op welke de Javasche Courant, de Staatsbladen, de Indische Almanak, de Verhandelingen van het Bataviasche Genootschap, enz., gedrukt worden. Op deze drukkerij heeft men ook Maleische en Javaansche letters, welke laatste onder het toezigt van den Hoogleeraar F. Roorda, ter lettergieterij van de Heeren J. Enschedé en Zonen te Haarlem, vervaardigd zijn. De wanden van de vergaderzaal der Hooge Regering prijken met het afbeeldsel van koning Willem I en met die van alle Gouverneurs Generaal van Nederlands Indië, welke elkander van Pieter Both af, tot den laatste toe, zijn opgevolgd, en leveren zoo eene even fraaije, als door de herinneringen, welke deze galerij als van zelve doet oprijzen, treffende en indrukwekkende vertooning

op. In de benedenverdiepingen van dit statige gebouw zijn de noodige ruimten voor de hoofdwacht en de militaire provoost afgezonderd.

Verdere meldenswaardige gebouwen op WELTEVREDEN zijn: de Vrijmetselaarsloge, vroeger la Vertueuse, doch sedert het feest van ST. JAN in het jaar 1838 de Ster in het Oosten geheeten, en eerst voor weinige jaren uit den grond opgebouwd; de Militaire kantine, in het jaar 1832 opgerigt, benevens het Laboratorium en het Kruidmagazijn; terwijl verder in verschillende rigtingen daaromtrent verspreid liggen de houten en steenen Kazernen, het Arsenaal en Laboratorium voor de Artillerie.

De Hollandsche Schouwburg, een langwerpig vierkant gebouw, aan den weg van WELTEVREDEN, is in 1818 door liefhebbers gesticht en van de afbraak van het Spinhuis gebouwd. In den voorgevel staat: *Ut desint vires tamen est laudanda voluntas* (d. i.: Ofschoon de krachten ontbreken is evenwel de wil te prijzen). Van binnen omgeeft eene galerij een ovaal met zitplaatsen, alleen voor de vrouwen bestemd; de langwerpige binnenruimte wordt door de Heeren bezet, die alzoo door eenen kring van vrouwen omgeven wordt. Er bestaat geen vast tooneelgezelschap en de stukken worden er door tooneelbeminnaars, meestal uit ambtenaren en officieren bestaande, uitgevoerd, en de vrouwenrollen veelal door Heeren vervuld. De kleeding der tooneellisten is rijk en prachtig en de decoratiën zijn zeer fraai. Van tijd tot tijd hebben op WELTEVREDEN Hoogduitsche en Fransche tooneelgezelschappen voorstellingen gegeven, die veel bijval vonden; echter konden zij, bij sterfte van eenige hunner leden, moeijelijk andere vinden, om zich staande te houden.

Naast den schouwburg staat het groote Poststation, met stallen voor de aldaar steeds aanwezige paarden.

Aan de zuidzijde van WELTEVREDEN is, onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH, een Militair Hospitaal geheel nieuw gebouwd, in hetwelk echter ook Ambtenaren en andere burgerlijke personen worden opgenomen. Het voormalige Hospitaal, dat digter bij Noordwijk stond, is destijds voor den bouw van de citadel Prins Frederik ontruimd. Zie FREDERIK (PRINS).

WELTEVREDEN, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Akkerboom, benedenwaarts aan de verl. plant. Beekenhorst, 500 akk. groot; met 59 slaven. — De Negers noemen haar FAMBON of FANVAIË.

WELTEVREDEN, kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Saramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffij- en kaaoplant. Herstelling, benedenwaarts aan den kostgr. de Goede Onderneming; 500 akk. groot.

WELTEVREDEN, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond van de Klipkreek, benedenwaarts aan den verl. grond Reynersberg; 7000 akk. groot; met 75 slaven. De Negers noemen haar HASI-SAON.

WELTEVREDEN, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *West-Divisie*, Z. van den Tafelberg St. Hieronimo.

WELTHERDING, erve in *Zalland*, prov. *Overijssel*, onder *Enschedé*, reeds vermeld in 1188.

WELVAART, rooi of regengeul in *West-Indië*, op het eil. *Aruba*, een der *Kleine-Antillen*, op de noordoostzijde, ten N. van den Ariekok, waar in 1824 eenig goud gevonden is.

WELY, ook wel verkeerdelijk WELIE gespeld, buurs. op de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, *Beneden-distrikt*, arr., kant. en 3½ u. O. van *Tiel*, gem. en ¼ u. O. van *Dodewaard;* met 46 h. en ruim 270 inw.

WELZEM, b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie WILSUM.

WELZEN (GROOTE en KLEINE-), twee geh. in het *Land-van's-Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie WELSDEN (GROOTE-) en WELSDEN (KLEINE-).

WELZERENBURG, oude plaats, waar de H. WILLIBRORD, in eigen persoon, omtrent het begin van de achtste eeuw, eene kerk zou hebben ingewijd en waar men het tegenwoordige VELSEN voor houdt.

WELZINGE of WELSINGE, oudtijds WELS-INGE, heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welsinge;* palende N. W. aan Koudekerke, N. aan Middelburg en Mortiere, O. aan het Oude Kanaal-van-Welzinge, Z. aan de heerl. Ritthem en Nieuw-Erve, Z. W. aan Oost-Souburg.

Deze heerl. had voorheen een dorp, doch daarvan is geen overblijfsel meer te vinden; thans heeft men er slechts 14 verstrooid staande h., bewoond door 15 huisgez., uitmakende eene bevolking van 95 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De heerl. WELZINGE, oorspronkelijk een opwas, door de Ingestroom in de oudere Goorvliet veroorzaakt, beslaat thans, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 421 bund. 15 v. r. 68 v. ell., waaronder 403 bund. 39 v. r. 83 v. ell. belastbaar land.

De inw. behooren kerkelijk onder *Ritthem*, alwaar ook de kinderen ter school gaan.

Wanneer deze heerl. ontstaan zij, is alleen in zoo verre te bepalen, dat zij reeds in 1247 eene kerk bezat, welke aan de H. MARIA was toegewijd, en dat reeds in de veertiende eeuw een adellijk geslacht van WELZINGE bekend was, hetwelk naar het wapen te oordeelen, uit bastaardij van de Graven *van Holland* uit het huis VAN HENNEGOUWEN was ontstaan. Trouwens, eerste op- en volgende aanwassen kunnen veel vroeger, als schorren onder dien naam van WELZINGE bestaan hebben. WOLFERT VAN WELZINGE JANSZ. dan deze heerl. als Zeeuwsch leen bezeten hebbende en gestorven zijnde, kwam zij aan Graaf WILLEM III, die haar aan zijne dochter MARGARETHA gaf, na wier overlijden zij weder aan den Grafelijken opvolger kwam. WILLEM IV, Graaf *van Beijeren*, verkocht haar met één derde van Ritthem, den 8 Aug. 1411 aan FLORIS VAN DEN ABEELE. In het jaar 1566 werd de heerl. WELZINGE door de Heeren van Middelburg, uit den desolaten boedel van MAXIMILIAAN VAN BOURGONDIË, Markgraaf van Vere, aangekocht. Naderhand is zij, in het jaar 1686, bij koop gekomen aan ADRIAAN VELTERS, en na hem op zijne vier zonen ROGIER, JOHAN, ABRAHAM en MARCELIS VELTERS. In het midden der veertiende eeuw werd zij in eigendom bezeten door Mr. MARTINUS JAN VEER, Heer *van Westkapelle* en Burgemeester van Middelburg, en in het laatst dier eeuw door Mr. JOHAN ADRIAAN VAN DE PERRE, representerende den Prins Erfstadhouder, als eerste Edele van Zeeland. Thans is Heer van WELZINGE de Heer Mr. HENDRIK JACOB Baron VAN DOORN, Heer *van Westkapelle*, Opper-Hofmaarschalk, woonachtig te 's Gravenhage.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een schild van azuur, uit welks onderkant zilveren vlammen opstijgen met een gevierendeeld vrij kwartier

van goud in den linker bovenhoek, in ieder deel eenen leeuw, twee van sabel en twee van keel, overhoeks geplaatst; zijnde de wapens van Henegouwen en Holland.

WELZINGE (KANAAL-VAN-), vaart in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, die vroeger liep van uit het *Vlakke* of de *Reede-van-Rammekens*, noordwaarts en vervolgens noordwestwaarts tot aan Middelburg, langs den loop van de tegenwoordige Welzingsche-watergang, en alzoo de gronden van de Zuidwatering doorsneed. Het later nog overgebleven gedeelte van dit kanaal, begrepen tusschen het d. Nieuwland en het fort Rammekens, is grootendeels verzand en in bouw- en weiland herschapen. In 1818 is bij genoemd dorp door dit kanaal een dam gelegd, waarover de straatweg naar Middelburg loopt, en in 1846 is meer zuidwaarts een tweede dam daargesteld en daardoor een gedeelte van dit kanaal ingedijkt.

Dit kanaal scheidde dus voorheen, met het Arnemuidensche-gat (dat daarvan eene verlenging uitmaakte), het voorm. eiland *Nieuw-en-St.-Joosland* van het eiland *Walcheren*.

WELZINGER-POLDER, pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en distr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welzinge*; palende N. aan de heerl. Mortiere, O. aan het Kanaal-van-Welzinge, Z. en W. aan Welzinge, waartoe zij mede behoord.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 46 v. r. 80 v. ell., alles schotbaar land; hij is, in zijn geheel een gedeelte eener aangelegene boerderij, en wordt door een sluisje, op den Welzingschen watergang, van het overtollige water ontlast. Het is een particulier eigendom van den Heer Jan Tak Jansz., te Middelburg.

WELZINGER-SLUIS, voorm. sluis in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, gem. en ½ u. N. O. van *Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welsinge*, vroeger gediend hebbende tot ontlasting van water voor het zuidelijk gedeelte van Walcheren, doch door verlenging van het Welzingsche-kanaal, sinds jaren in onbruik, en thans reeds geheel uitgebroken en vernietigd.

WELZINGSCHE-WATERING (DE), water in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, beginnende ter plaatse waar de voormalige Welzingsche sluis aan het oude Kanaal van Welzinge lag, vanwaar deze watergang, gelijk vervolgens in zijnen kronkelenden noordwestelijken loop, al het overtollige water van dit gedeelte des eilands afleidt, tot dat zij, ten Zuiden van Middelburg, bij de Vlissingsche-poort, met de stadsgracht vereenigd, het water door de Nieuwe sluis, in de tegenwoordige Middelburgsche haven loost.

Deze watergang was vroeger eene voorname vaart, uitmakende een gedeelte van voornoemd kanaal, doch is nu verland.

WELZOORDE, geh. en watering in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie Welsoorde.

WEMA (NOESSA-), eil. in *Oost-Indie*, resid. *Ambon*. Zie Misaiten-Eiland.

WEMELDINGE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, dist., arr. en kant. *Goes*, (3 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de Ooster-Schelde, O. aan de gem. Yerseke, Z. aan Kappelle-Biezelingen-en-Everdijk en Kattendijke-en-Oost-Beveland, W. aan Kattendijke-en-Oost-Beveland.

Deze gem. bevat het d. Wemeldinge en het geh. Zwaak of Zwake, benevens den Stormzand-polder, den Snoodijk-polder, den

Koude-polder en een gedeelte van den Kaars-polder, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 881 bund. 20 v. r. 69 v. ell., waaronder 866 bund. belastbaar land; telt 185 h., bewoond door 177 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 790 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in het aankweeken van kersen, welke door geheel Zeeland verzonden worden. Ook heeft men er eene bierbrouwerij en eenen houten windkorenmolen.

De inw., die er, op een na, allen Herv. zijn, onder welke 400 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Goes*, ring van *Kruiningen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GERMAIN ADRIAANSZ, die in het jaar 1578 herwaarts kwam, en den 12 Maart 1580 aldaar overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, met medestemming van den Ambachtsheer.

De enkele R. K., die er woont, parochiëert te *Goes*. — Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

Men treft in deze gem. drie vliedbergen aan, waarvan een gedeeltelijk geslecht is.

WEMELDINGE was oorspronkelijk een afzonderlijk eilandje, grootendeels aan de geestelijkheid geschonken; zelfs op het einde der zestiende eeuw werd het als nog min of meer op zich zelf staande beschouwd, weshalve ook de Dijkgraven den naam hadden van *Dijkgraaf van de Breede watering bewesten Yerseke en van* WEMELDINGE. Door het afdammen van de Wich of Wijtvliet door de Heeren VAN KATS, waardoor Kattendijke ontstond, werd het met Dijkwel vereenigd. Dit had reeds plaats op het einde der dertiende eeuw. Thans is het eene heerl., welke in het midden der vorige eeuw grootendeels in eigendom werd bezeten door Dr. PIETER GOOMANS, Oud-Burgemeester van Goes. Thans zijn eigenaars dezer heerl. de Heer LEONARDUS LANKHORST, te Goes, de erven ABRAHAM MAXIMILIAAN LANKHORST, te Goes en Middelburg en Mevrouw van IJSSELSTEIN, geb. LANKHORST, te Middelburg.

Het d. WEMELDINGE ook WEMELINGE en bij de landlieden meestal WEMETTE en van ouds WAMELDINGHE genoemd, ligt 2 u. O. van Goes, 2 u. N. N. W. van Kruiningen, ½ u. van de Ooster-Schelde, waaraan het ten N. een havent̕je heeft. Het is eene groote en fraaije plaats, bestaande grootendeels uit eene regte en breede, met boomen beplante en digt bebouwde, straat, welke in hare kom 96 h. en 490 inw. telt. Het heeft een beurtveer op Bergen-op-Zoom.

Van de kerk stonden van ouds twee gedeelten ter vergeving aan den Deken met het kapittel van ST. SALVATOR te Utrecht. De Bisschop van Utrecht plagt er ook twee gedeelten van te trekken. Tot het andere gedeelte van gemelde kerk, open gevallen door de dood van Heer ADRIAAN BREVOOT, is de Heer ADRIAAN VAN WIJSPLIET op den 21 Mei 1571 benoemd en aldaar ook in het bezit gesteld. In de zelfde kerk waren onderscheidene vikarijen: namelijk de vikarij van de H. *Maagd* MARIA. De vikarij aan het autaar van ST. WILGEFORTIS. De vikarij van ST. NICOLAAS en de vikarij van ST. JACOB, de *bedelskapelleny* genoemd. Deze kerk is een fraai en tamelijk ruim gebouw, zonder orgel, doch met eenen vierkanten toren, met hooge spits en uurwerk. Zij staat, met de pastorij, ten W. buiten het dorp, tusschen twee vliedbergen en in hoog geboomte verscholen.

Op het gemeentehuis is een uur- en slagwerk, welks klok in een spits boven het dak hangt; terwijl twee wijzerborden, een boven

en buiten en een beneden en binnen de raadkamer den tijd aanwijzen.

In het oostambacht stond weleer, even bezuiden het dorp, een klooster voor edele jonkvrouwen; gelijk er insgelijks eene priorij der Tempelieren werd aangetroffen, die later aan de St. Jansheeren overging, aan het baljuwschap van St. Catharina te Utrecht onderworpen was en haren naam heeft gelaten aan het St. Janshuis, en de St. Janshoeken.

Wemeldinge is de geboorteplaats van den Regtsgeleerde Jonas Godefridi, † 12 October 1525 als Hoogleeraar in de regten en bewaarder der voorregten van de Hoogeschool te Leuven.

Het wapen dezer gem. is een schild van keel, met een zwevend St. Andries kruis van goud.

WEMELE, naam, welke de landlieden meestal geven aan het d. Wemeldinge, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Wemeldinge.

WEMMENHOVE, geh. in *Dieverdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7½ u. Z. ten W. van *Assen*, judic. en adm. kant. en 1½ u. Z. W. van *Hoogeveen*, gem. *Zuidwolde*, ½ u. van *Kerkenbosch*, het hoofdpunt der gemeente; met 8 h. en 60 inw.

WEMPERHART, geh. in de heerl. *Reuland*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6 u. N. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. van *Clerff*, gedeeltelijk gem. en 1 u. O. van *Nieder-Besling*, gedeeltelijk gem. en 1 u. W. van *Weiswampach*, doch kerkelijk geheel tot *Weiswampach* behoorende.

WENA, voorm. sterk slot in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Wenen.

WENA (NOESA), naam, welken de inlanders geven aan het *Miskiten-eiland*, in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*. Zie Miskiten-eiland.

WENDEDIJK (DE ZUID), dijk in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, welke van het dorp Oldemarkt, naar Ossenzijl en van daar tot aan de Lendedijk bij het klooster loopt.

WENDEL, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. W. van *Zwolle*, kant. en ½ u. Z. O. van *Vollenhove*, gem. *Ambt-Vollenhove*.

WENDEL (DE NIEUWENDIJK-ACHTER-), dijk in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*.

Het is dat gedeelte van den dijk, welke langs de Zuiderzee van Vollenhove naar Zwartsluis loopt, hetwelk van ½ u. ten O. van de Voorst tot aan het Huis de Krieger loopt.

WENDELDIJK (DE OUDE), dijk, welken men in de dertiende eeuw vermeld vindt, bij gelegenheid dat er geschil was ontstaan over het liggen van zeven sluizen in dezen dijk. Naar alle waarschijnlijkheid is dit de dijk geweest, die in de prov. *Noord-Holland* van Velsen, langs het IJ tot digt aan Muiden loopt, in welke reeds van ouds sluizen gelegd zijn, onder anderen, om het Rijnwater, dat sedert het verstoppen van den uitloop bij Katwijk dikwijls over zijne oevers liep, geregeld te lozen. In de veertiende eeuw kwam men overeen, dat het Sticht twee dezer sluizen bekostigen zou.

WENERANGE, Fr. naam van het d. Weiswampach, in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*. Zie Weiswampach.

WENDELSNESS, volgens sommigen een voorm. d. in den *Groote-Zuid-Hollandsche-Waard*, dat bij den watervloed van 18 November 1421, verdronken en nooit weder boven gekomen is.

WENGELO of Wesselo, buurs. in *Salland*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. W. van *Raalte*, gem. en 10 min. Z. van *Wijhe*; met 36 h. en 240 inw.

Men kan elders (1) betoogd zien, dat de Villa Waganlose in pago *Hamalando*, in oude stukken voorkomende, niet het zelfde met Wengelo is, en dat dit reeds in het jaar 1040 dien naam heeft gedragen. In een stuk van het midden der zeventiende eeuw (2) leest men, ter plaatse, waar van deze marke gehandeld wordt, Weschele alias Wengelo; te regt of bij verzinning durven wij niet bepalen.

WENGELO (GROOT), buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. W. van *Raalte*, gem. en 10 min. Z. van *Wijhe*, thans afgebroken.

Deze plaats besloeg, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 17 bund. 20 v. r. 28 v. ell., en werd in eigendom bezeten door den Heer Gilles Schoeten, Burgemeester van Wijhe.

WENNEPE (DE), voorm. riviertje in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, gem. *Wanneperveen*, welks bedding in de hooilanden in het Z. dier gemeente, aan eene laagte of geul, die in het Belterwijde uitloopt, nog gedeeltelijk kan gekend en nagespeurd worden, en welke laagte nog steeds den naam van de Wennepe draagt.

Bij den watervloed van 1825 is deze bedding op een zeker punt in een der gemeente landen opengesprongen, waar men toen meer dan 6,25 diepte aantrof.

WENNESTRAAT of Winnestraat, geh. in het voorm. graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, dist., arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermond*, kant. en 1½ u. N. O. van *Weert*, gem. en 20 min. N. O. van *Nederweert*, aan de overzijde van het kanaal; met 29 h. en ruim 160 inw.

WENNETJES-SLOOT, vaart in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Monster*, welke bij Haasjesheul uit de *Holle Wetering* voortkomt en in eene noordelijke strekking naar de *Leugenbrug* loopt, waar zij zich in de *Nieuwevaart* ontlast.

WENNI, naam, welken de Negers geven aan de verl. plant. Toevlugt in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Toevlugt.

WENNI (GRAN), naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. de Goede Verwachting in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Goede-Verwachting (De).

WENTELREE, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Wintelre.

WENUM, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en ¼ u. N. van *Apeldoorn*; met 45 h. en ruim 270 inw.

WEPEREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Oldeberkoop*, ½ u. N. N. O. van *Oosterwolde*, waartoe zij behoort.

WER, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie War.

WERAYAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

WERAPAKREEK (DE), kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Warappakreek.

WERCKE (DE), voorm. riv. in *Zuid-Holland* en voorm. d. in den *Groote-Zuidhollandsche-waard*. Zie Werke (De) en Werkem (De) (3).

---

(1) Racer *Ged.*, VII, bl. 157.

(2) *Rapport der Extraord. Gedeput. van Overijssel*, 18 April 1659.

(3) Evenzeens zoeke men alle de woorden, welke elders Werck gespeld worden op Werk.

WERCONDEN en WERCUNDEN, oude namen van de gem. *Werkhoven*, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie WERKHOVEN.

WERD, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie WEERD.

WERDUPA, elders ook MERADUPA geschreven, plaats, voorkomende als gelegen in de gouw *Velua* en welke in het jaar 838 door gift van Graaf RODGARIS of RUTGER is gekomen aan de kerk van Utrecht. Men weet tegenwoordig zelfs niet te gissen, welke plaats daarmede bedoeld wordt.

WERE (HET HUIS-TEN-), voorm. adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de *Ganzenmarkt*, uitkomende met eenen poortweg bij de Vuilsteeg.

WEREHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie WERHUIS.

WERELD (DE ANDERE), buurs. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en ¾ u. O. ten N. van *Onderdendam*, gem. *Middelstum*.

WERELD (DE OUDE-), voorm. plaats in het *Land-van-Goedereede*, prov. *Zuid-Holland*. Zie OUDE-WERELD.

WERELDSLICHT (HET), voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, ½ u. W. van *Appelsche*, waaronder het behoorde.

Dit kloost. werd eerst bewoond door Monniken van de orde van Premonstreit, die reeds lang voor de Reformatie naar de kleilanden of zooals anderen willen naar Scharmer in Groningerland verplaatst zijn, terwijl het klooster aan de Kruisbroeders werd ingeruimd, die er tijdens de Hervorming uitgedreven werden. De plaats, waar het kloostergebouw gestaan heeft, is een rond plein, bewassen met gras en heide, beslaande eene oppervlakte van honderd passen in deorsnede.

WEREMEER, oude naam van het d. DE WOMMER in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, Zie WOMMER.

WERENDIJKE, heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, dist. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Zoutelande-St.-Janskerke-en-Boudewijnskerke*; palende N. W. aan de heerl. St. Janskerke, N. O. aan Meliskerke, O. en Z. aan Biggenkerke, W. aan Zoutelande.

Deze heerl. bevat niets dan het geh. Werendijke.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Zoutelande*. — Men heeft in deze heerl. geen school maar de kinderen genieten onderwijs te *Zoutelande*. — Deze heerl. behoort in eigendom aan de stad Vlissingen.

Het geh. WERENDIJKE ligt 2 u. W. van Middelburg, 2½ u. N. W. van Vlissingen, ¼ u. O. van Zoutelande.

WERENFRIEDSHOEVE, oude naam van het d. WERVERSHOOF in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WERVERSHOOF.

WEREPOLDER, pold. onder de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie WEERENPOLDER.

WERF (GROOTE), b. op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1¼ u. Z. van *Edam*, gem. *Marken*, 5 min. Z. van *Monnickenwerf*; met 7 h. en ruim 60 inw.

WERF (HET HUIS-TE-), of het SLOT-TE-WERF, naam, welken men veelal geeft aan het voorm. kasteel HEER-HENDRIKSBURG, in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie HEER-HENDRIKSBURG.

WERF (HET OUDE), voorm. buit. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie WARF (HET OUDE-).

WERFALA, naam, welken de Negers geven aan de koffijplantaadje *Halle-in-Saxen*, in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Halle-in-Saxen.

WERFBLOK, hoek of blok in het *Land van Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Zuidland-en-Velgersdijk*.

WERFHEM, oude naam van het d. Warffum, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Warffum.

WERFHORST, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 11 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*; met ruim 240 inw.

WERFHUIZEN, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Warfhuizen.

WERFKAMPEN (DE), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*.

Het is eigenlijk het westelijke gedeelte van den *Gecombineerde-Buitendijksche-Hooipolder*, bewesten de kil-uitwatering en zou bij overlevering den naam van Werfkampen ontleenen van de kampen, welke hier, bij de belegering van Geertruidenberg, in 1593, door Prins Maurits waren opgeslagen.

WERFPOLDER (DE) of de Simonspolder, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*; palende N. aan den Alkemader-polder, O. aan den Groot-Heimmeer-polder, Z. en W. aan de hooge landen van Warmond.

In deze pold. staat ééne boerderij; en hij wordt door eenen molen, op de ringsloot van den Groot-Heinmeerpolder, van het overtollige water ontlast.

WERINAMA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de zuidoostkust, op den oostelijken hoek van de *Golf-van-Haya*, ½ u. van het strand op eenen heuvel, die vrij hoog is.

WERINEN, oude bewoners dezer landen, waarschijnlijk de zelfde als de Warners. Zie dat woord.

WERKE (DE), oudtijds de Wercke, voorm. riv. in *Zuid-Holland*, waarvan de overblijfselen te vinden zijn in den tegenwoordig tot de prov. *Noord-Braband* behoorende Vervoorne-polder, onder de heerl. *de Werken*.

Deze riv., van welke, in eene keizerlijke bulle van Hendrik IV, in 1064 gegeven, wordt melding gemaakt, schijnt uit het *Land-van-Altena* gekomen, en zich even benoorden Werkenemunde in de *Merwede* ontlast te hebben. Naderhand is deze uitloop toegedamd, en het dorp Werkendam aan den mond der Werke gebouwd.

WERKEN, b. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., kant. en 2 u. O. van *Zutphen*, gem. en 1½ u. O. van *Warnsveld*.

WERKEN (DE), heerl. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kw. *Heusden*, gem. *de Werken-en-Sleeuwijk*; palende W. aan de heerl. Werkendam, N. en N. O. aan Sleeuwijk, O. en Z. aan Almkerk.

Deze heerl. bevat het voorm. d. thans het geh. de Werken, het geh. de Schans en eenige verstrooid liggende boerenwoningen; beslaat eene oppervlakte van 1421 bund. 38 v. r. 27 v. ell., waaronder 1334 bund. 47 v. r. 95 v. ell. belastbaar land; telt 146 h., bewoond door 182 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1000 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 700 in getal zijn, behooren kerkelijk tot de gem. van *Werkendam*, burgerlijk is het met *Sleeuwijk* vereenigd. De Christelijke Afgescheidenen, van welke men er ruim 300 telt, maken met die van *Sleeuwijk* eene gem. uit, die in het jaar 1840 erkend is en tot eersten Leeraar gehad heeft P. F. Gabelle Messanne, die in het jaar 1840 herwaarts kwam, en in het jaar 1842 naar Almkerk-en-Emmikhoven beroepen en in dienst gesteld werd. Later heeft een gedeelte, ten getale van 228, zich, de facto, afgescheiden en vereenigd met de erkende gezindte van Almkerk-en-Emmikhoven, en een ander gedeelte, ten getale van 77, heeft zich op gelijke wijze verbonden met de Christelijke Afgescheidenen van Werkendam, en een vasten Leeraar gekozen in den persoon van Sieger Lok, die, in November 1847 in dienst gesteld, in een afzonderlijk kerkgebouw aldaar predikt; terwijl die van Sleeuwijk, te zamen 111, zonder vasten leeraar, in een nieuw gesticht kerkgebouw, aldaar hunne godsdienst oefenen.

De R. K., die er 11 in getal zijn, parochiëren te *Woudrichem*. — Er zijn 5 Nederduitsche Isr., behoorende tot de bijkerk te *Werkendam*. Deze Isr. hebben met die van *Werkendam* eene bijzondere begraafplaats op de zoogenaamde hofstede in den Vervoorne-polder. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Werkendam*.

Deze heerl. werd in het midden der vorige eeuw bezeten door Jacob Baron van Ryt, Vrijheer van *Wijngaarden en Ruigbroek*, Heer van *Werkendam* enz. Later behoorde zij aan Vrouwe Carolina Frederica Henriëtte, Gravin van Bentheim Steinfurt, douairière van wijlen den Graaf van Gronsveld Diepenbroek, van wie zij in het jaar 1788 gekocht is door den Heer Jan Theodoor de Roest van Alkemade, die haar bij zijn overlijden, voor eenige jaren, heeft nagelaten aan zijn eenig kind, Vrouwe Maria Elisabeth Henriëtte Wilhelmina, Baronesse de Roest van Alkemade, echtgenoote van den Heer Jean de Treuvey de Charmell, woonachtig te 's Gravenhage, die haar nog bezit.

Het voorm. d. de Werken, oudtijds de Wercke, is bij den watervloed van 18 November 1421 ondergevloeid, doch, sedert voor het meerendeel weder bovengekomen, is het thans weder in het geh. *de Werken* aanwezig. Dit geh. ligt verspreid langs den Werkensche dijk, 8 u. W. N. W. van 's Hertogenbosch, 5 u. W. N. W. van Heusden, ½ u. Z. Z. W. van Sleeuwijk. Men telt er 30 h. en 180 inw.

Voorheen stond hier ook eene kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Martinus was toegewijd, en door den Heer des lands-van Altena begeven werd. De Pastoor had ongeveer de helft der tienden dezer plaats; de gem. telde evenwel niet meer dan 100 Communikanten. Deze kerk bestaat sinds eenige jaren niet meer; hoewel er nog eenige muurbrokken met het kerkhof over zijn. Hier begraven de ingezetenen hunne dooden.

De kerk der Christelijke Afgescheidenen is een eenvoudig, langwerpig, vierkant gebouw, zonder toren noch orgel.

De kermis valt in, mét die van Werkendam, den 22 Julij.

Het wapen van de Werken bestaat in een schild van sinopel (groen), met een keper vergezeld van drie tarwe schoven, alles van goud.

WERKEN (DE BINNEN-BANNE-VAN-DE-), pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Werkensche-polder (De).

WERKEN (GEWEZEN-BOEZEM VAN-DEN-BINNEN-BAN-VAN-DE-), strook lands in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distrikt, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gemeente *de*

Werken-Sleeuwijk, thans behoorende tot den *Werkeusche-polder*, en hebbende van ouds gediend tot boezem van dien polder, dat is tot tijdelijke bergplaats van het uitgemalen overtollige water. Zij paalt N. aan den Sleeuwijksche-polder, O. aan Jannisscland, Z. aan den Oud-Altenasche oaden zeedijk, W. aan den Werkensche-polder.

Deze gewezen boezem beslaat eene oppervlakte van 20 bund. 87 v. r. 99 v. ell.; wordt met den *Werkensche-polder* door den zelfden watermolen van het overtollige water ontlast, en door het bestuur van dien polder tevens beheerd.

WERKEN (HET FORT-DE-), voorm. fort in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie Schans (De).

WERKEN-EN-SLEEUWIJK (DE), gem. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden* (10 k. d., 11 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de Merwede, O. aan de gem. Woudrichem-en-Oudendijk, Z. O. aan Almkerk-en-Uitwijk, Z. en Z. W. aan Dussen-Munster-en-Muilkerk, W. aan Werkendam.

Deze gem. bestaat uit de heerl. de Werken en Sleeuwijk, benevens een gedeelte van de voorm. heerl. Henswijk; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2283 bund. 97 v. r. 48 v. ell., waaronder 1941 band. 49 v. r. 16 v. ell. belastbaar land; telt 277 h., bewoond door 342 huisges., uitmakende eene bevolking van 1790 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 1250 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Sleeuwijk* uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Werkendam*, te weten: die van het geh. de Werken tot *Werkendam* en die van het d. Sleeuwijk tot *Sleeuwijk*, alwaar eene afzonderlijke kerk is.

De Christelijke Afgescheidenen, die men er 420 telt, maken de beide gem. van Sleeuwijk en de Werken uit, welke hier ieder eene kerk hebben.

De R. K., van welke men er 27 telt, parochiëren te *Woudrichem*. — De 8 Isr., die er wonen, behooren tot de bijkerk te *Werkendam*.

Men heeft in deze gem. eene school, te Sleeuwijk, welke gemiddeld door 80 leerlingen bezocht wordt.

WERKENDAM, gem. op de grenzen van het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden* (10 k. d., 11 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de Zuidhollandsche gem. Hardinxveld, waarvan zij door de Merwede gescheiden is, O. aan Sleeuwijk-en-de-Werken, Z. aan Dussen-Munster-en-Muilkerk, Z. W. aan Made-en-Drimmelen, W. aan de Zuidhollandsche gem. Dubbeldam, waarvan zij door het Gat-van-Kielen gescheiden is.

Deze gem. bestaat bijna geheel uit eilanden en platen, in den Biesbosch gelegen, en slechts uit een klein gedeelte vastland, zijnde de westelijkste uithoek van het Land-van-Altena, en bevattende het dorp Werkendam, met het buurtje Zevenhuizen, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3836 bund., waaronder 2922 bund. 71 v. r. 15 v. ell. belastbaar land; telt 254 h., bewoond door 290 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1630 inw., die meest hun bestaan vinden in: hakkerij van grienden, leverantie van rijs, aanneming van publieke werken, scheepvaart, inzonderheid op de provincie Zeeland, en prikvisscherij. De handel in rijs is hier zoo aanzienlijk dat daartoe, behalve de kleinere vaartuigen, steeds dertig

te WERKENDAM te huis behoorende zware schepen gebezigd worden. Er bestaan aldaar twee scheepstimmerwerven en eenen windkorenmolen. De gem. bevat onderscheidene goede havens en voorheen vond men er ook een voornaam middel van bestaan in de visscherij van steur, zalm en elft, zoodat tot de uitoefening daarvan, in het begin der zeventiende eeuw, ruim honderd vaartuigen werden gebezigd, terwijl destijds 120 personen van daar ter groenlandsche en haringvisscherij voeren.

De inw., die er op 16 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Werkendam-en-de-Werken*, welke in de burg. gem. WERKENDAM eene kerk heeft. — De eenige R. K., die er woont, parochiëert te *Woudrichem*. — De Isr., die er 15 in getal zijn, hebben in deze gem. eene bijkerk, waarin de dienst gedaan wordt door eenen Voorlezer.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 225 leerlingen bezocht wordt en eene kostschool voor jongejufvrouwen met ongeveer 30 kostleerlingen.

De gem. is eene ambachtsheerlijkheid, welke weleer den titel van burggraafschap voerde en in 1492 bezeten werd door CORNELIS VAN DER DUYN. In de eerste helft der zestiende eeuw toen zij in het bezit was van ADAM VAN DER DUYN, werd deze door Raden en Meesters van de Rekenkamer van de domeinen, en den Procureur-Generaal gedagvaard, om aan te toonen wat regt hij had, op de destijds ook door hem bezeten wordende *Visscherijen, Vogelerijen en Aenwas der landen onder de gemelte Jurisdictie gelegen*, en aangezien de gemelde Raden en Meesters van Rekeningen beweerden, dat de gezegde Ambachtsheer van WERKENDAM *geen genoegsame Tytel hadde tot de voorss. Visscherijen, Vogelerijen en Aenwas der Landen, die hy als Ambagtsheer was possiderende*, zoo werd hem gelast: *van de gemelte Visscherijen, Vogelerijen en Aanwas der Landen, sich te onthouden en sijne handen daar van af te trecken*. Doch alzoo de gemelde Ambachtsheer beweerde daarop regt te hebben en zich beriep op zijn goed bezit enz., zoo is tot afdoening van dit geschil tusschen hem en de gezegde Raden en Meesters van Rekening den 5 September 1533 een accoord getroffen, waarbij werd vastgesteld, *dat de voorss. Raden en Meesters van de Rekeninge der Domeynen, ofte wel zijn Keyserlyke Majesteyt als Graven van Hollandt, voor hem en de syne Erven, ten Eeuwigen dage soude hebben ende behouden de geregte helfte van alle de Visscherijen en Vogelerijen, onder den voorss. Ambagte van* WERKENDAM *gelegen; ende dat den voorsz. Ambagts-Heer*, ADAM VAN DER DUYN, *ende syne Erven insgelyckx soude hebben de geregte wederhelft van dien*, doch betreffende het geschil nopens den aanwas der landen onder gezegde heerlijkheid is toen overeen gekomen: *dat den Ambachts-Heer voornoemt ofte syne Erven, soude werden gehandelt, gelyk als by Sententie, of overeenkomste over de Processe van den aenpalende, of naestgelegene Jurisdictiën soude worden verstaen of geconvenieert*. Aangezien nu die van de grafelijksheidsdomeinen met den Ambachtsheer van Houweninge nopens den aanwas der landen, onder die heerlijkheid gelegen, den 20 Mei 1539, zijn overeengekomen, dat die heer voor hem en zijne erven *zoude behoude alle de aengewassen Landen, Mits jaerlyckx aen de Graeffelykheyts Domeynen, betaelende, een Erffpagt van drie grooten van idere Mergen en alsoo ter leen te verheffen* zoo is dit zelfde accoord op de aanwassen van WERKENDAM toegepast. In het jaar 1634 werd de heerlijkheid WERKENDAM in leen opgedragen aan JOHAN OEM VAN WIJNGAARDEN. Na diens overlijden, in het jaar 1685 werd zijn zoon DANIEL VAN WIJNGAARDEN, Ambachtsheer van deze heerlijkheid, wiens weduwe CATHARINA VAN ZUIDLAND, Vrouw

van *Moermont* enz., haar naliet aan haren zoon WILLEM VAN WIJNGAARDEN, Heer van *Benthuisen* enz., na wiens overlijden daarmede in het jaar 1702 beleend werd zijne zuster Jonkvrouw JACOBA VAN WIJNGAARDEN, Vrouwe van *Moermont*, na wier afsterven de heerlijkheid gekomen is aan hare zuster JOHANNA MARIA VAN WIJNGAARDEN, gehuwd met JACOB VAN DER RYT, Heer van *Woestwezel*, die daarmede verlijd werd den 19 Januarij 1725, doch de heerlijkheid ten zelfde dage afstond aan hare dochter CATHARINA JACOBA VAN DER RYT, huisvrouw van ARENT JACOB VAN LYBER, Heer van *Oisterwijk*, welke na het overlijden van haren man daarmede andermaal den 25 Mei 1726 beleend werd. In het midden der vorige eeuw werd zij bezeten door JACOB Baron VAN RYT, Heer van *Woestwezel* en de *Werken*, Vrijheer van *Wijngaarden* en *Ruigbroek* enz. Later behoorde zij aan Vrouwe CAROLINA FREDERICA HENRIETTA geboren Gravin van BENTHEIM STEINFURT, douairière van wijlen den Graaf VAN GRONSFELD DIEPENBROEK, van wie zij, in het jaar 1788 is gekocht door JAN THEODOOR Baron DE ROEST VAN ALKEMADE, door wiens overlijden zij vóór eenige jaren is gekomen aan zijn eenig kind, Vrouwe MARIA ELIZABETH HENRIETTE WILHELMINA Baronesse DE ROEST VAN ALKEMADE, echtgenoote van den Heer JEAN DE TREVET DE CHARMAIL, woonachtig te 's Gravenhage, die thans nog Ambachtsvrouw van WERKENDAM is.

Het d. WERKENDAM ligt 8 u. W. N. W. van 's Hertogenbosch, 5 u. W. N. W. van Heusden. Dit d. bestaat grootendeels uit eene dubbelde rij aaneen gebouwde huizen, waaronder vele fraaije woningen zijn, van welke eenige aan den rivierdijk van den Vervoorne-polder staan. Men telt het onder de twee en zeventig dorpen, welke, bij het onderloopen van den Groote-Zuid-Hollandsche-waard, in den watervloed van 18 November 1421, zijn onder gevloeid. Later is het echter weder droog geworden, zoodat het thans een aanzienlijk d. is.

Het dorp heeft eene haven met sas (zie het art. SAS-VAN-WERKENDAM), welke zich uitstrekt naar de Merwede, zeer gemakkelijk voor de binnenlandsche vaartuigen, welke hier gedurig af- en aanvaren, en een voetveer op Hardinxveld.

De naam ontleent het vermoedelijk van eenen dam, welke hier vroeger in de Werke gelegd is.

De kerk, die reeds in het jaar 1492 bestond, was vóór de Reformatie aan den H. MARTINUS toegewijd. Zij had behalve het hooge altaar, nog vier andere altaren, welke ter eere van den H. PETRUS, de H. ANNA, de H. CATHARINA en het *Heilige Kruis* gesticht waren. De twee laatsten stonden in een afzonderlijk kapelletje of koor. Dit kapelletje, met het altaar van het *H. Kruis*, was den 18 November 1492 door NICOLAAS VAN DER STAEL en zijne huisvrouw MECHTILDIS VAN HOEVEL tot stand gebragt en werd zeer bezocht. Het daarin opgerigte beneficie werd door iemand uit de bloedverwanten der stichters begeven. Gezegde echtelingen hadden mede, op het zelfde tijdstip, een armhuis voor drie ongehuwde personen, met eene dienstmaagd, opgerigt en begiftigd. De pastorie stond destijds ter begeving van den Ambachtsheer. De kerk is in 1783 vergroot en vernieuwd. Zij heeft eenen vierkanten dikken toren, met eene lage leijen spits gedekt, doch is van geen orgel voorzien. In 1825 is door eenen mildadigen godsdienstvriend, die zijn naam niet wilde vermeld hebben, de Avondmaalsdisch dezer gemeente met keurig gewerkte zitplaatsen voorzien, een kostbaar kleed daarvoor, benevens een fraai stel zilverwerk, voor de geheele bediening der H. plegtigheid geschikt, ten geschenke gegeven, en voor de bediening des H. Doops, een prachtig gewerkt zilveren doopbekken met deksel.

In het begin der zeventiende eeuw bestond alhier een Oude-mannenhuis, doch dit is, bij gelegenheid van eenen grooten brand, in den jare 1611, vernield.

Het Raadhuis is een fraai nieuw gebouw, met een torentje. — Vroeger bestond hier ook een kasteel of burg. Zie het volgende artikel.

Oudtijds lag hier eene redoute door palissaden versterkt, gebouwd op de plaats genaamd Zevenhuizen, over de haven. Het overblijfsel bestaat nog heden, zijnde een huis van buitengemeenen bouwtrant, de ronduit geheeten, en thans dienende tot particuliere woning.

De kermis valt in den 22 Julij.

Werkendam is de geboorteplaats van den Luitenant-Generaal Adriaan van Helden, geb. 24 April 1746, † te 's Gravenhage, 14 Februarij 1822, en op het fort Loevestein begraven, en, naar sommigen meenen, van Elsje van Houwelingen, de door haar burgertrouw in de Vaderlandsche geschiedenis bekende dienstmaagd van Hugo de Groot.

In de eerste helft der zeventiende eeuw zijn in deze plaats hevige verwoestingen door het vuur aangerigt. De eerste groote brand had plaats in het jaar 1611, de tweede in 1619, de derde op 20 Julij 1641, bij gelegenheid van dien laatsten brand werden 82 huizen met bijna even zooveel achterhuizen en schuren eene prooi der vlammen. Bij die gelegenheid verbrandden in Werkendam 64 huizen en de overige in de Werken.

In het jaar 1662—1663 woedde de pest alhier, welke vele huizen besmet en een groot aantal menschen weggenomen heeft.

Ook deze gemeente heeft rijkelijk gedeeld, in de rampen, welke, tijdens den vrijheidsoorlog tegen Spanje gevoerd, het Vaderland geteisterd hebben. In het tijdvak tusschen 1634 en 1639 tijdens de dus genoemde retorsie, was de gemeente verstoken van het gebruik van het kerkgebouw, en werden de godsdienstoefeningen gehouden op *Zevenhuizen*, bij de redoute tusschen de palisaden, zijnde deze plaats, over de haven gelegen, buiten contributie, het volk zittende ten deele in het land ten deele in schuiten. Aldaar werd ook kerkeraadsvergadering, deels in de open lucht deels in de hutten, welke aldaar door den Kapitein T. van Nes waren opgeslagen, gehouden. Op 6 Junij 1638 werd het Avondmaal gevierd in het achterste deel van de redoute, zijnde toenmaals ledig. Enkele malen werd gedurende dit tijdvak godsdienst gehouden in de kerk, onder bedekking van een convooi soldaten van den Kapitein T. van Nes. Aanleiding tot die retorsie gaf, dat de Staten in verzekerde bewaring hadden doen nemen de vier Hoofdschouten van de Meijerij van 's Hertogenbosch en den Pastoor van Oss, omdat deze, verachtende de bevelen der Staten, de sloten en grendelen van de kerk te Oss (waarin op bevel van de Staten de oefening van de Hervormde godsdienst was aangevangen), hadden afgebroken. Die van de andere zijde hadden, den 29 April 1634, in hechtenis genomen den Schout van Werkendam en vele andere Officieren uit de contributie-landen, alsmede onderscheidene Predikanten van Oisterwijk, Tilburg, Cuyk, Andel en uit Maas-Waal. Daar de Heeren Staten hier tegen bij retorsie wederom deden vangen vele Pastoors en Monniken, veroorzaakte zulks, dat niet alleen de Pastoors en Monniken van Braband en Vlaanderen zijn gevlugt, maar ook vele Predikanten in het Land van Heusden, Altena, den Bommelerwaard, Maas en Waal eenen tijd lang zich hebben onthouden in de naastgelegene vaste steden, zoodat de meeste gemeenten destijds zonder bediening waren. Waarom dan ook Ds. Schuylenburgius, Predikant te

WERKENDAM, zich eenige weken des nachts onthouden heeft over de rivier, doende evenwel altijd dienst aldaar, of in de kerk of hij de redoute, tot gerief zoo van zijne gemeente als van de andere naast gelegene dorpen, welke aldaar onder het gehoor kwamen en hunne kinderen ten doop bragten.

In deze gem. heeft de stormvloed van 24 Februarij 1837 onberekenbare schade veroorzaakt, zoo aan de kade en beplantingen der buitenpolders, als aan den grooten voorraad rijs en andere voorwerpen; terwijl door het overloopen der kapitale dijken van den vasten wal vele dijken beschadigd werden, eenige instortten en daarbij onderscheidene menschen het leven verloren.

Ook bij den ijsgang van Januarij 1849 heeft deze gemeenten veel schade geleden, daar eerst de Vervoorne- en vervolgens ook andere polders onderliepen acht huizen instortten en ruim twintig onbewoonbaar zijn geworden. Gelukkig zijn daarbij echter noch menschen, noch vee omgekomen.

WERKENDAM (SAS VAN), sluis in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie SAS VAN WERKENDAM.

WERKENDAM (HET SLOT-TE-), voorm. slot in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 7½ u. W. N. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 4½ u. W. N. W. van *Heusden*, gem. en aan de kom van *Werkendam*.

Het was een deftig slot, hetwelk, in het jaar 1401 door den Heer JAN VAN ARKEL, die tegen Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, of liever tegen zijnen zoon WILLEM Graaf *van Oostervant* oorloogde, werd afgebrand. Wij hebben niet kunnen ontdekken of het, sedert dien tijd tot in 1628, weder hersteld is, doch omtrent dat jaar werd het door Jonkheer HENDRIK VAN ECK, aan wien het door huwelijk met eene dochter uit den huize VAN BRONCKHORST gekomen was, weder opgebouwd, met eenen hoogen trapgevel en dikken toren, boven met borstweringen en kanteelen voorzien. Het is in 1841, bij gelegenheid van den buitengewoon hoogen watervloed, door het water gedeeltelijk gesloopt en het laatste overblijfsel, zijnde de oude Burgpoort, te dier zelfde tijde door den fellen aandrang van het water ondermijnd zijnde en op het punt van in te storten, in hetzelfde jaar afgebroken.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 5 v. r. 27 v. ell., worden in eigendom bezeten, door den Heer JOHAN GREVE, woonachtig te Werkendam.

WERKENDAM-EN-DE-WERKEN, kerk. gem., prov. *Noord-Braband*, klass. van *Heusden*, ring van *Woudrichem*.

Men heeft er eene kerk te Werkendam, en telt er 2150 zielen, onder welke 510 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GILLES COUWENBERG, die er in 1590 kwam, en in 1594 van zijne dienst werd ontzet. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten, waren de door zijne schriften bekende JOHANNES GROENEWEGEN van 1739—1764 en JOHANNES JACOBUS LE SAGE TEN BROEK A. L. M. et Phil. Doct., die in het jaar 1769 als Hoogleeraar in de Wijsbegeerte naar Groningen vertrok.

WERKENDAMSCHE-KILLEN (DE), killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, en *Zuid-Holland*, welke uit de Merwede zuidwestwaarts vloeijende zich in *den Amer* ontlasten. Men begrijpt daaronder gewoonlijk het Steurgat, de Bakkerskil, de Bruinekil en de Westkil.

WERKENEMUNDE of Werckenemunde, voorm. d. in *Zuid-Holland*, hetwelk voorkomt in eenen giftbrief van Keizer Hendrik IV, als gelegen oostwaarts van Dordrecht op den linker oever der Merwede, doch hetwelk vermoedelijk de zelfde plaats zal geweest zijn die later Werkendam is geheeten.

WERK-EN-RUST, landg. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. O. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. W. van *het Hoogezand*, gem. en 1½ u. N. W. van *Slochteren*, aan den rijweg te *Scharmer*, waartoe het behoort.

Dit landg. beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 31 v. r., en is in 1828 aangekocht door de Hervormde gemeente van Harkstede en Scharmer tot eene pastorij; terwijl de daartoe behoorende gronden, 17 bund. 4 v. r. 20 v. ell., door den Predikant Th. A. Romein zijn aangekocht.

WERKENSCHE-DIJK (DE), dijk in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Het is dat gedeelte van den *Oud-Altenasche-binnen-Zeedijk*, dat zich van Werkendam, in eene oost-zuidoostelijke rigting, tot aan den Noord-Schenkeldijk van Nieuw-Altena uitstrekt.

WERKENSCHE-POLDER (DE) of de BINNENBANNE-VAN-DE-WERKEN, pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. de *Werken-en Sleeuwijk*; palende N. W. aan den Sleeuwijksche-dijk, N. O. aan de Vysie, palende tegen den Sleeuwijksche-polder, O. aan de Vijsie en Jannisseland of het Landeke, Z. aan den Werkensche of ouden Zeedijk van Oud-Altena, W. aan den Werkensche-dijk en het dorp Werkendam.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 262 bund. 70 v. r. 42 v. ell., en heeft eene steenen sluis in den ouden Zeedijk, aan den zuidoosthoek van dezen polder wijd 1.85 ell., voorzien van eene drijfdeur, en wordt, gemeen met het water van den Vervoornepolder en den Uppelsche-polder, door de zoogenaamde Werkensche-sluis, aan den Nieuwendijk, op de Bleekkil, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0,88 ell. beneden A. P. en de hoogte der dijken 4.80 tot 5.30 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door eenen Waardsman en vier Heemraden. Dit bestuur voert alleen de directie op het inwendige van den polder, terwijl de waterkeerende dijk onder het bestuur van Dijkgraaf en Hoogheemraden van het Oude land van Altena behoort. De watermolen van dezen polder heeft 25,20 ell. vlugt, het waterrad groot 6,15 ell. middellijn, zijnde de schoepen 0.39 breed.

In dezen pold. vindt men aan de oostzijde een streek gronds groot 20 bund. 87 v. r. 99 v. ell., op welke het servituut rust, dat zij eerst dan van overtollig water door den molen ontlast mag worden, wanneer het overige van den polder tot op zomerpeil is uitgemalen. Deze gehoudenheid is veroorzaakt, doordien deze landen weleer tot boezem van de in vroeger tijd in dezen polder bestaan hebbende benedenmolen verstrekten; doch daar deze beneden-watermolen, op de kaart van N. Cruquius, van het jaar 1729, aangeduid, kort daarna weggenomen is, hebben die landen sedert opgehouden het opgemalen water te bergen, terwijl het water door den tegenwoordigen molen, onmiddellijk uit den polder in de algemeene vliet van dezen en de Almkerksche- en Vervoorne polders wordt opgemalen. Deze polder pleeg dus in het jaar 1729 door twee hoog opmalingen van het water te moeten ontlast worden, terwijl zulks thans door éénen molen geschiedt.

Aan de binnenzijde van den Oud-Altenasche Zeedijk, nabij het dorp Werkendam, vindt men in dezen polder eene kolk, genaamd Karelswiel, men wil dat deze alzoo zoude genoemd zijn naar KAREL V.

Even boven gemeld dorp heeft men den zoogenaamden Sasdijk, gaande uit den rivierdijk van Oud-Altena westwaarts op tot aan de Bakkerskil; deze dijk in 1738, te gelijk met de toen daarin gebouwde schutsluis, zoo tot beschutting van het dorp Werkendam, als tot conservatie van de vaart op de Merwede gelegd, heeft aan den rivierdijk de hoogte van 4.75 ell. boven A. P. en bij de schutsluis 4.50 ell. boven A. P., genaamd het Sas.

WERKENSCHE-SLUIS (DE), steenen sluis in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Braband*, in den Nieuwendijk onder Almkerk.

Deze sluis, wijd 3.86 hoog 2.57 ell., is voorzien van twee paar puntdeuren en eene schuif in de buitenste puntdeuren. Zij dient om het Nieuwland van Altena van het overtollige water te ontlasten.

WERKEREN of WERCKERE, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. N. W. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, 1 u. Z. ten O. van *Mastenbroek*, waartoe het kerkelijk behoorde, aan de Zwolsche-vaart, nabij den Polder van Mastenbroek.

Het was eertijds een schoon gebouw, omstreeks 1450 door JOAN VAN ITTERSUM gesticht. In 1521 werd het door de Geldorschen zeer gehavend; in later tijd is het geheel vervallen en eindelijk gesloopt. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats.

WERKHORST (DE), een der zoogenaamde buitenkwartieren van het d. *Staphorst*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Hasselt*, gem. *Staphorst*. Het was te voren een boerenerf, hetwelk, vóór eenige jaren, in perceelen is verkocht, zoo dat er thans niets meer van overig is, dan een huisje, aan den straatweg gelegen.

WERKHORST (DE), landhoeve in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 4 u. N. O. van *Zwolle*, gem. en ½ u. N. van *Staphorst*.

Deze landhoeve wordt reeds in eene oude oorkonde van de dertiende eeuw genoemd. Men heeft er eene fabrijk van zwart beenbranding, zaagmolen en gebouwen daartoe behoorende, zoo mede eene afzonderlijke begraafplaats, den Heer Oud-Burgemeester KNIPHORST te Meppel toebehoorende. Alles ligt op de boorden van de Reest, onder den rook van Meppel, en is eene uitspanningsplaats voor wandelaars van die stad. Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 40 bund., en wordt in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

WERKHOVEN, gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede* (1 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. W. aan de gem. Odijk, N. O. en O. aan Driebergen en aan den Krommen-Rijn, die haar gedeeltelijk van Odijk scheidt, Z. O. aan Cothen, Z. W. aan Schalkwijk, W. aan Houten.

Deze gem. bevat het d. Werkhoven, de Beverweerdsche-polder en eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1662 bund. 31 v. r. 69 v. ell., waaronder 1660 bund. 99 v. r. 94 v. ell. belastbaar land; telt 94 h., bewoond door 145 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 800 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook wordt er eenigen handel in hout, koren en boomvruchten gedreven.

In deze gem. liggen drie bruggen over den Kromme-Rijn, eene ten Oosten, de andere ten Noordwesten en de derde ten Noorden van het dorp.

Het is eene zeer vette en korenrijke landstreek, voorzien met vele bouwerijen, hoeven en hofsteden, gelijk ook vele kerseboomgaarden, die hier zeer vruchtbaar zijn. Daar is niet aan te twijfelen of het is deze streek, welke onder den naam van WERCUNDE voorkomt in den brief van GODEBALD, den vier en twintigsten Bisschop van Utrecht, van het jaar 1126, waarbij hij het kerkelijk regtsgebied van deze plaats en van Zeyst, als hem toebehoorende en aan het broekland van Amerongen palende, te gelijk met de zelfde regtsoefeningen over het broek- en bergland van Amerongen, voor altijd aan den Domproost afstaat. Die brief is, onder anderen, onderteekend door eenen WERENBOLDUS DE WERCUNDE. Zelfs wordt nog de parochiekerk van WERCUNDE genoemd in eenen brief van het jaar 1436, van ANNA VAN BOSSU, vrouw van *Beverweerde en Odijk*, waarbij zij, volgens haar regt als Voogdesse van Jonkvrouw JOHANNA VAN BEVERWEERDE, eenen Kapellaan voor de parochiekerk van WERCUNDE aan den Proost en Aarts-Diaken der kerk van St. Salvador te Utrecht ter bevestiging voorstelt.

De Herv., die er ongeveer 220 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Wijk-bij-Duurstede* behoort. De eerste, die alhier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GILLIS PETERSSON, die in het jaar 1593, van Heumen, in de Betuwe, herwaarts kwam, waar hij 20 jaren als Pastoor gediend had; doch nog weinig Hervormdgezind zijnde, is hem later het prediken verboden.

De R. K., die men er ruim 590 telt, maken, met die uit de gem. *Odijk*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van Utrecht behoort; 900 zielen, onder welke 450 Communikanten, telt, door eenen Pastoor bediend wordt en eene eigene begraafplaats heeft.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 70 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke in het midden der vorige eeuw bezeten werd door KAREL BALTHAZAR SLUYTER. Thans is zij het eigendom van de Ridderschap van Utrecht.

Het dorp WERKHOVEN, van ouds WERCONDE of WERCUNDE, ligt 3½ u. W. Z. W. van Amersfoort, 2 u. N. W. van Wijk-bij-Duurstede, aan de Werkhovensche-Wetering en den Kromme-Rijn. Het is eene aanzienlijke en uitgestrekte plaats, een der oudste dorpen in de provincie Utrecht; daar langs stroomde de Oude-Rijn van Wijk-bij-Duurstede naar Utrecht. De grond aldaar schijnt door de Romeinen te zijn bewoond geweest, want men heeft er in 1844 een Romeinsch graf opgedolven, waarvan de overblijfselen in het museum te Leyden geplaatst zijn.

Men telt er in de kom van het d. 56 h. en 400 inw. In het jaar 1554 verkreeg men hier het schepensregt voor buurregt.

Behalve de parochiekerk heeft hier, volgens het rekenboek van FLORIS VAN WEDE, ook eene kapel gestaan. Van de goederen der pastorie heeft de Pastoor, in het jaar 1586, niet meer getrokken dan 21 gulden, wanneer de goederen der kapel ook niet meer opbragten dan 5 gulden en 50 cents. Volgens eene andere ongedrukte lijst heeft de pastorij van WERKHOVEN aan goederen en inkomsten bezeten 56 gulden 50 cent. De kapellanij bragt jaarlijks eene som van 12 guld. 55 cents op. De koster had sobere inkomsten en men weet niet, dat hij meer getrokken heeft dan 5 guld. In 1593 was het inkomen van de fabriek der kerk te WERKHOVEN omtrent 50 gulden jaarlijks. De H. Geestmeester aldaar toen ter tijde verklaarde zijne ontvangst jaarlijks te bedragen 28 gulden 14½ st. Aan den dwarsdijk te WERKHOVEN

stond, in 1593, een *vervallen capelleken*. Tot de fabriek van deze kapel was eertijds 1 of 1½ morgen (80 of 120 v. r.) lands, hetwelk in 1593 gezegd werd meest gegeven te zijn in de *dijckaetsje*. Daarbij behoorde ook eene vikarij, doende in corpore (gelijk bij den Bouck van Floris van Wede bevonden werd) 88 gulden jaarlijks. Deze vikarij was toen in » handen van Cordenoort, Canonnik van St. Petrus » onder een gepraetendeerde collatie, die mijn Vrouwe van St. Servaes » zoude toecomen. De tegenwoordige kerk is een fraai gebouw, dat met eenen ouden spitsen toren prijkt, doch geen orgel heeft. In het jaar 1851 is zij vernieuwd, waartoe de gemeente eene som van 800 guld. heeft bijgedragen.

De R. K. kerk, aan de H. Maria toegewijd en in 1810 vernieuwd, is een goed ingerigt gebouw, met eenen spitsen toren en van een orgel voorzien. — Onder dit d. ligt de riddermatige hofst. Beverweerd. Zie dat woord.

De kermis valt in den derden Dingsdag na Pinksteren en den derden Dingsdag in October.

Werkhoven is de geboorteplaats van den zeeheld Willem van Braam, geb. 10 November 1732, die wegens zijne betoonde dapperheid in den slag bij Doggersbank tot Schout-bij-Nacht bevorderd werd.

In het jaar 1481 moest Werkhoven aan de stad Utrecht brandschatting betalen.

Het wapen van de gem. Werkhoven is een paard, omgeven door twee kransen.

WERKHOVENSCHE-RIJN (DE), watertje in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Rijn (Werkhovensche-).

WERMELO, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Wammelo.

WERNERHOFSTEDE, volgens sommigen eene voorm. landhoeve in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie voorts daaromtrent nader op het art. Naarden, D. VIII, bl. 13.

WERNHOUT of Weernhout, bij de landlieden gewoonlijk Wernhout, ook wel enkel Wern geheeten, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Breda*, kant. en 3½ u. Z. W. van *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, ½ u. Z. Z. W. van *Groot-Zundert*, ¾ u. van de Belgische grenzen, aan den straatweg van Breda op Antwerpen.

Het was voorheen eene op zich zelve staande hooge heerlijkheid, die in 1453 door den Graaf van Oostervant bezeten werd en in 1487 aan den Heer van Culemborg kwam In latere tijden is het vele jaren in het bezit geweest bij het geslacht van Arnssens, van hetwelk Willem III, Koning *van Groot-Brittanje*, het op het einde der zestiende eeuw gekocht heeft, en uit diens nalatenschap kwam het weder aan Joan Willem Friso. Het was een opper- of hoofdleen van het leenhof van Braband, waarvan vele leenen en zelfs eenige achterleenen afhangig waren en waar ook van ouds, niet ver van de Mark, een adellijk huis moet gestaan hebben. Men telt er in de kom van het geh. 20 h. en 100 inw., en met de daartoe behoorende omliggende h. 460 inw. Ook is hier eene bierbrouwerij. Het bestuur van Zundert heeft aldaar ook nog het vrije gebruik van eene kamer en kelder, tot het houden van vergaderingen enz., en wel in de huizinge thans toebehoorende aan F. Brosens, welks huis vroeger voor een gedeelte tot Raadhuis is gebezigd.

Na het herstel der gemeenschap met België, in 1839, is te Wernhout, door het Rijk, een fraai en doelmatig gebouw gesticht, bestemd

tot woning van den Ontvanger en het kantoor der in- en uitgaande regten, alwaar de aangifte geschieden moet van alle langs den gemelden straatweg uit België ingevoerde en derwaarts uitgevoerde waren en koopmanschappen.

De kermis te WERNHOUT valt in den eersten Zondag na ST. MICHIEL.

WERNINCK of WERNINK, voorm. h. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. N. O. van *Oldenzaal*, gem. en 2 u. O. van *Weerselo*, in de marke *Volthe*.

Dit h., hetwelk men reeds in 1188 vermeld vindt, is gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 58 bund. 18 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den bouwman J. WERNINK, woonachtig te Volthe, gemeente Weerselo.

WERNSE, oud Friesche naam van het d. WARNS, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie WARNS.

WERPHERN, WERPHERUM en WERPHERNBURG, oude namen van het kloost. WARFFUM, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie WARFFUM (HET KLOOSTER).

WERPHENBUURT, oude naam van het d. WARFFUM, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie WARFFUM.

WERPLAND of ZAND, voorm. schor, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, tusschen Hontenisse, en Ossenisse, welke, ten jare 1184, door FILIPS, Graaf *van Vlaanderen*, aan de kerk der *H. Maagd* te Coesvoorden geschonken werd, benevens de aanwassen, welke aan dit schol zouden komen. Misschien ligt de tegenwoordigen Zandepolder wel ter plaatse waar dit schor vroeger bestaan heeft.

WERPSTERDIJK (DE), dijk, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, zich in eene oostelijke rigting van den straatweg naar het d. *Wirdum* uitstrekkende.

WERPSTERDIJK (DE VAART LANGS DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, welke aan den straatweg een begin neemt en in eene oostelijke rigting tot in het d. Wirdum loopt.

WERSELOE en WERSLOE, oude namen van het d. WEERSELO, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie WEERSELO.

WERSINGHUIZEN, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie WESSINGHUIZEN.

WERSTIENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie WARSTIENS.

WERUM, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie WIERUM.

WERVARA, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. HALLE-IN-SAXEN, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie HALLE-IN-SAXEN.

WERVE, voorm. slot of kasteeltje op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, dist., arr. en 1 u. N. ten W. van *Zierikzee*, kant. en 1 u. Z. van *Brouwershaven*, gem. *Kerkwerve-Nieuwerkerke-Rengerskerke-en-Zuidland*, ½ u. O. ten N. van *Kerkwerve*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, was later eene boerenwoning, doch die is thans mede afgebroken. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 40 bund, worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

WERVE (HET HUIS-TE-), oud adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie MATENES (KLEIN).

WERVE (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant., en ½ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Rijswijk*.

Het was het stamhuis der oude Heeren VAN DE WERVE, die door mannelijke linie hunne afkomst trokken van die van WENA, gesproten uit eenen tweeden zoon der burggraven van Leyden. Heer FLORIS VAN DER WERVE staat reeds bekend in het jaar 1262. In het jaar 1448 is dit huis door koop aan JAN RUICHROK VAN DE WERVE gekomen. Hij was Ridder en Raad van hertog FILIPS VAN BOURGONDIË, Graaf van Holland, zoon van WILLEM DE BUISER VAN DE WERVE, en neef van MATTHIJS DE BUISER, Heer van *Rijderwaardt*, uit regt oir en bloed der oude Heeren van VAN DE WERVE en WENA. Het wapen van dit stamhuis was van zilver met een fasce van keel. Benevens vele andere privilegiën had het een regt van vrij geleide en van zwanendrift en bezat een leenregister van onderscheidene vasallen en achterleenen. Heer JAN RUICHROK liet het gedachte HUIS-TE-WERVE, dat door ouderdom sedert vele jaren vervallen, en zoo goed als vergaan was, terwijl de steenen ook tot een ander gebouw gebruikt waren, weder op nieuw uit de grachten met eenen zwaren toren, daar een gevangenis in was, sierlijk ophalen, bragt het, met 160 morgen lands (ruim 136 bund.) daarbij behoorende, in leen, nevens nog eene konijnewarande, te zamen met 10 ponden hollandsch (7 guld. 50 cents) te verheergewaden. Het was toen een fraai gebouw, staande rondom in eenen vijver, en met eenen vierkanten toren versierd, waarop eenen achtkanten glazen koepel stond.

Na den dood van JAN RUICHROK VAN DE WERVE, is dit huis, met de goederen verleid op CLAAS, zijnen vierde zoon. Daarna is het, na het overlijden van JAN en LODEWIJK VAN DE WERVE, CLAAS zonen, die, in het jaar 1515, zonder kinderen stierven, gekomen aan AGNIES RUICHROK VAN DE WERVE, hunne zuster, die gehuwd was met JACOB VAN DOMBURG, Ridder, en het bij haar overlijden naliet aan hare dochter MARIA VAN DOMBURG. Deze werd daarmede verleid in 1517 en bragt het door haar huwelijk met JACOB VAN EYL, Ridder, in diens geslacht, waaruit het bij erfenis gekomen is aan WILLEM RUICHROK VAN DE WERVE, die het, bij gift tusschen levenden, gaf aan JACOB VAN DER WIELE JANSZ.; na wiens overlijden daarmede in 1645 verlijd is zijn zoon WILLEM VAN DER WIELE VAN DE WERVE, Hoogheemraad van Delfland, wiens dochter MARIA, het, door haar huwelijk met GOVERT WUYTIERS, in diens geslacht bragt. Den 3 Julij 1848 is het in openbare veiling gekocht door Vrouwe MARTHA MARIA AUGIER, echtgenoot van Jonkheer Mr. FREDERIK LODEWIJK HERBERT JAN BOSCH VAN DRAKENSTEIN, woonachtig te Amsterdam, die het thans nog bezit.

Op dit huis werd, den 7 Maart 1489, tusschen de Haagsche Gevolmagtigden en de Hoeksche Oversten een verdrag gesloten om 's Gravenhage en Haag-Ambacht voor 200 Rijnsche guldens (280 guld.) van de Hoeksche brandschattingen vrij te koopen.

Thans is het eene heerenhuizing, met daarbij staanden kleinen toren met slaande klok, tuinmans- of arbeiderswoning, steenen koepel, stal voor paarden en koetshuis, buitenplaats met hakhout en opgaande boomen, te zamen eene oppervlakte beslaande van 9 bund. 56 v. r. 16 v. ell.

WERVEN, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 10 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. ten Z. van *Elburg*, gem. en 1 u. O. N. O. van *Heerde*, 1 u. N. van *Vorgten*; met 29 h. en 190 inw.

WERVERSHOOF, gem. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Enkhuizen*, (3 k. d., 15 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Zwaag-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk en de Zuiderzee, O. aan de gem. Andijk, Z. aan Hoogearspel, W. aan Zwaag-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk.

Deze gem. bevat het d. Wervershoof, het geh. Driehuizen, benevens den pold. Wervershoof. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 405 bund. 81 v. r. 49 v. ell., waaronder 400 bund. 61 v. r. 10 v. ell. belastbaar land; telt 120 h., bewoond door 122 huisgez., uitmakende eene bevolking van 630 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt. Behalve allerlei granen wordt hier zeer veel mostaardzaad geteeld. Men heeft er ook eenen korenmolen.

De Herv., die er 130 in getal zijn, maken met die van Hoog-en-Laag-Zwaagdijk eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Medemblik*, behoort, en telt 280 zielen, onder welke 120 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Frederik Ysbrands, die in het jaar 1575 van Noord-en-Zuid-Scharwoude herwaarts kwam, en in het jaar 1580 vertrokken is. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welken men er 500 aantreft, maken, met die van Andijk en Zwaag-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *West-Friesland* behoort, en 1740 zielen, onder welken 880 Communikanten telt.

Men heeft in deze gem. eene nieuwe en zeer doelmatige school, welke gemiddeld door 120 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Wervershoof, Wervershoofd of Wervershoff, ook Warfartshoeve gespeld, vroeger Warbaartshoeve genoemd, eigenlijk Werenfridus-Hoeve, ligt 3 u. N. O. van Hoorn, 3 u. N. W. van Enkhuizen, 1 u. Z. O. van Medemblik, aan den zeedijk en postweg tusschen deze laatste stad en Hoorn. Men telt er in de kom van het d. 110 h. en 600 inw. Door dit d. loopt een straatweg tot aan het naburige Andijk, waardoor de zindelijkheid niet weinig bevorderd wordt. Ook zijn hier niet alleen de huizen en boomstammen, maar zelfs de paden en wegen beschilderd.

De naam van dit d. is ontleend van eene hoeve, welke Werenfridus, die, op last van den Aartsbisschop Willibrord, in 690, te Medemblik het Evangelie kwam prediken, tot een priesterhuis inrigtte ten einde het den nieuw bekeerden Friezen, die al spoedig een groot getal uitmaakten, aan geene leidslieden in hunne godsdienst zou ontbreken.

De kerk, vóór de Reformatie aan den H. Werenfridus toegewijd, stond destijds ter begeving van de Graven van Holland, doch de bevestiging geschiedde door den Proost van West-Friesland. De Pastoor trok bij afwezigheid 3 ponden vl. (18 guld.) en de landvruchten bragten jaarlijks 5 ponden (30 guld.) op. Daar was, zoo lang als menschen heugen konden, geen koster geweest. De kerk, die in het begin dezer eeuw zeer vervallen was, is, even als de pastorij, in het jaar 1806, door de gemeente, ondersteund door de milde giften van edele godsdienstvrienden, inzonderheid te Amsterdam, weder hersteld en vernieuwd en, bij die gelegenheid, tevens bijna de helft verkleind. In het jaar 1845 is zij weder geheel hersteld en daarbij eene nieuwe pastorij gebouwd, zijnde de kerk thans een zeer goed onderhouden vierkant gebouw, met eenen nieuwen toren, doch zonder orgel. Bij deze kerk is eene nieuwe aangelegde begraafplaats.

De R. K. kerk, aan den H. Werenfridus toegewijd, is een ruim en fraai gebouw, dat in 1838 en 1839 veel verbeterd is, met eenen geheel nieuwen toren en van een orgel voorzien. Zij maakt met de nette pastorij een zoo fraai geheel uit, als men misschien nergens elders in Noord-Holland aantreft. — Dit d. heeft met *Andijk* een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat in het jaar 1835 opgerigt is, en ongeveer 20 Leden telt.

De kermis valt in den derden Zondag in Augustus.

In het jaar 1460 maakte dat dorp, met Enkhuizen en Grootebroek, verdrag wegens eene uitwatering aldaar. In 1630 werd de eerste korenmolen alhier gebouwd. Insgelijks werd de sluis in den Leegedijk gemaakt, met het windasch, dat men met de handen wind, over de waterschutting, om alzoo bij het dorp langs te kunnen varen, doch dit bestaat thans niet meer.

Dit dorp heeft meer dan eens gevaar geloopen van door het zeewater verslonden te worden; zoo braken in den herfst van 1508, op St. Gallendag, aldaar drie groote gaten in den dijk, en weder was men den 22 Januarij 1610 in grooten angst, zijnde de dijk bijna doorgespoeld, die echter nog met groote moeite gehouden werd.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van zilver, met drie roode beetwortelen op een terras, in natuurlijke kleur.

WERVERSHOOF (POLDER-VAN-), pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Enkhuizen*, gem. *Wervershoof*; palende W. en N. aan Hoog-en-Laag-Zwaagdijk, O. aan de ban van Andijk, Z. aan de ban van Hoogcarspel.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 405 bund. 81 v. r. 49 v. ell., waaronder 400 bund. 61 v. r. 10 v. ell. schotbaar land; telt 120 h., waaronder 24 boerderijen, en wordt door de sluizen van het Grootslag, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit het gemeentebestuur van Wervershoof.

WERWILWOLZ, d. in de heerl. *Clerff*, groeth. *Luxemburg*. Zie Wilwerwiltz.

WERWOLDE, kast. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie Wearwolde (Het Slot).

WERZINGHUIZEN, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie Wessinghuizen.

WESA, Way Wesa, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de zuidkust van het schiereil. *Hitoe*. Zij valt met eenen zuidwaartschen loop in de binnenbaai tusschen de schiereil. *Hitoe* en *Leytimor*.

WESCELINC, erve, vermeld in 1188 als gelegen onder *Delden*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*.

WESCH, geh. in de heerl. *Dalem*, prov. *Limburg*, arr., en 2½ u. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Gulpen*, gem. *Noorbeek*, met 9 h. en 40 inw.

WESDERRWALDA, plaats, vermeld in 1055, als gelegen in het graafs. *Hamelande*. Racer houdt het voor de marke Westerholte in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Zwollerkerspel*, doch Bondam, voor de havez. Westerveld, mede in *Zalland*, prov. *Overijssel*.

WESEL-BAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*.

WESENBERG, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. W. van *Raalte*, gem. en 1 u. Z. O. van *Wijhe*.

In het jaar 1373, des Zaturdags na St. Lambertusdag, trok een gedeelte der burgerij van Deventer naar dit h., nam het in en vernielde het in den tijd van vier dagen geheel en al.

Deze havez. is thans afgebroken. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 34 bund. 42 v. r. 30 v. ell., en worden in eigendom bezeten door den Heer Mr. PIETER BICKER CAARTEN, woonachtig te Zwolle.

WESENHORST, voorm. adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie WAZENHORST.

WESEP of WESOP, stad, ten N. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WEESP.

WESEPE, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie WEESPE.

WESOP, geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie WESUP.

WESOP of WESEPE, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie WESOP (HATTEMER-).

WESSEL of WISSEL, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. ten O. van *Nykerk*; gem. en ½ u. O. van *Barneveld*.

WESSELS-EILAND, eil. in *Australië*, in de *Indische-Zee*, Z. van *Nieuw-Guinea*, tot de *Wardenburgsgroep* behoorende, waarvan het het voornaamste is.

WESSEM, gem. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermond* (8 k. d., 9 m. k., 4. s. d.); palende N. aan Heel-en-Panheel, O. aan de Maas, die haar van Maasbracht scheidt, Z. aan de Belgische gem. Kessenich, W. aan Thorn.

Deze gem. bevat het vl. Wessem en het geh. Pol; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 575 bund. 66 v. r. 70 v. ell., waaronder 521 bund. 56 v. r. 55 v. ell. schotbaar land; telt 169 h., bewoond door 179 huisgez., uitmakende eene bevolking van 910 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen R. K. zijn, maken gedeeltelijk de par. van *Wessem* uit en behooren gedeeltelijk tot de par. van *Heel*.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Het vl. WESSEM ligt 2 u. Z. ten W. van Roermond, aan de zamenvloeijing van de Itteren en de Maas, over welke laatste riv. hier een pontveer is op Panheel. Men telt er in de kom der plaats 152 h. en ruim 820 inw.

De par. van WESSEM behoort tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Roermond*, wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend telt 730 zielen, onder welke 570 Communikanten. De kerk, aan den H. MEDARDUS toegewijd, is een oud gebouw, met eenen nieuwen toren en van een orgel voorzien.

De kermis valt in den eersten Zondag na den 15 Augustus.

Het wapen van WESSEM bestaat uit drie jagthorens.

WESSINGEN, naam, welken men in de wandeling geeft aan de buurs. WEST-ENGEN, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie WEST-ENGEN.

WESSINGHUIZEN, WESSINGHUIZEN, WESSINGHUIZEN of WEZINGHUIZEN, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. kant. en 3 u. Z. van *Winschoten*, gedeeltelijk gem. en ½ u. N. O. van *Onstwedde*, gedeeltelijk gem. en 35 min. N. van *Vlagtwedde*; met 12 h. en 60 inw. — In de nabijheid van dit geh. treft men bosschen aan.

WEST (HET), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 5 u. N. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. N. N. W. van *Beetsterzwaag*. Het is een der buurten, waaruit het d. *Oudega* bestaat.

WEST-ABTS-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Abts-polder (West-) (1).

WEST-BEEMSTER, een der vijf deelen waarin de bedijking de *Beemster*, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, verdeeld is.

Men verstaat daaronder het punt, waar de Jisperweg en de Hobrederweg elkander snijden, en waar eene bijschool gevonden wordt. Deze school en de nabijgelegene boerenwoningen dragen den naam van West-Beemster.

WEST-BIERUM, voormalig d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie Westra-Bierum.

WESTBROEK, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen* (8 k. d., 5 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Hilversum, O. aan Achttienhoven, Z. aan Zuilen, W. aan Maarsseveen en Tienhoven.

Deze gem. bestaat uit den Groote-polder, den pold. het Huis-Ter-Hart en den Buitenwegsche-polder; bevat het dorp Westbroek, benevens eenige verspreid staande huizen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1536 bund. 69 v. r. 34 v. ell, waarvan ongeveer ½ gedeelte is uitgeveend. Zij telt 92 h., bewoond door 141 huisgez., uitmakende eene bevolking van 700 inw., die in koeboerderij en veenderij hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 520 in getal zijn, behooren tot de gem. *Westbroek-en-Achttienhoven*. — De 8 Evangel. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van *Utrecht* gerekend. — De R. K., van welke men er 170 telt, parochiëren te *Utrecht* en te *Maarssen*.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door ongeveer 100 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., die vroeger door het geslacht van Renswoude bezeten werd, doch naderhand is gekomen aan dat van Reede tot Nederhorst, waaruit zij door het huwelijk van Anna Elizabeth van Reede tot Nederhorst, Vrouw van *Zuilen*, *Westbroek*, *Zwesser-Eng* enz. met Hendrik Jacob van Tuyll van Serooskerke, in diens geslacht is overgegaan, waarin zij tot nu toe verbleven is; zijnde thans Ambachtsvrouw van Westbroek Vrouwe Elizabeth Henriette Keizer Baronnesse Collot d'Escury, douairière van Carel Emanuel Baron van Tuyll van Serooskerke, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. Westbroek, dus genoemd met betrekking tot de gewezen abdij van Oostbroek, welke weleer buiten de Wittevrouwepoort der stad Utrecht stond, ligt 1½ u. N. W. van Utrecht, 1½ u. N. O. van Maarssen. Het is een tamelijk groot dorp, in welks kom men 70 h. en 480 inw. telt. Vóór het jaar 1467 was er slechts eene kapel, welke onder de kerspelkerk van St. Jacob te Utrecht behoorde. De later aldaar gestichtte parochiekerk behoorde vóór de Reformatie onder het aartsdiakenschap van de domkerk. In deze kerk was eene vikarij aan het groote outaar. Ook was er een vikarij aan het outaar van de *H. Maagd* Maria. Volgens het rekenboek van Floris van Wede heeft

---

(1) Evenens zoeke men alle de met West zamengestelde namen, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

het vergeven van de pastorij en van de Pastoorsinkomsten gestaan aan de Heeren van Zuilen, die ook Heeren van Westbroek waren. Deze kerk is een vrij groot en zwaar gebouw, waaraan men hier en daar nog eenigen duifsteen vindt. Aan den achtergevel binnen het koor is eene hardsteenen tombe, ter eere van Balduinus van Holland, den negen en twintigsten Bisschop van Utrecht, waarop hij in Bisschoppelijk plegtgewaad ligt uitgehouwen. Ook is aldaar in eenen steen, welke in den muur is ingemetseld, de gedachtenis bewaard, dat aldaar zijn begraven de ingewanden van den, ten jare 1445 overleden, Heer Willem, Graaf van Rennenberg, toen Heer *van Zuylen en Westbroek*, welks hart in de abdij van Oostbroek en verdere ligchaamsdeelen te Zuilen zijn ter aarde besteld. De toren is dik en zwaar, en was vroeger van eene spits voorzien, die er in 1725 is afgenomen. De kerk bezit geen orgel. In 1848 zijn kerk en pastorij veel verbeterd en verfraaid.

De kermis valt in Dingsdag na 25 Augustus.

Bij dit d. zou in 1487 tusschen de Hollanders en Utrechtschen, een bloedig gevecht zijn voorgevallen, waarin de eerstgemelden de overwinning behaalden en vele Leden der regering van de stad Utrecht sneuvelden.

Het wapen der gem. is gevierendeeld; het eerste en vierde van keel, met drie zuilen van zilver; het tweede en derde van sabel, met een fasce van zilver.

WESTBROEK, d. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie Westerbroek.

WESTBROEK (DE GROOTE-POLDER-VAN-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Westbroek*; palende N. aan de gem. Hilversum, O. aan Achttienhoven, Z. aan den Buitenwegsche-polder, W. aan Maarsseveen en Tienhoven.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 878 bund., waaronder 311 bund. 10 v. r. 76 v. ell. schotbaar land; telt 80 h., waaronder 58 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de rivier de Vecht, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 0.74 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit een Polderschout en vijf Poldermeesters.

WESTBROEK-EN-ACHTTIENHOVEN, kerk. gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, klass. van *Amersfoort*, ring van *Tienhoven*.

Men heeft er ééne kerk te Westbroek en telt er 840 zielen, onder welke 240 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Henricus van Haastrecht, die in het jaar 1577 hier stond. Het beroep geschiedt door den Ambachtsheer van Westbroek.

Aan deze gem. zijn in 1845 twee zilveren schalen, ten gebruike bij het H. Avondmaal, ten geschenke gegeven.

WESTBROEK-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant *Leyden*, gem. *Soeterwoude*; palende N. aan den Groote-polder-van-Soeterwoude, O. aan de Weipoortsche-vliet, die hem van den Oostbroek-polder scheidt, Z. aan de Noord-Aa, die hem van den Oude-Gelderwoudsche-polder scheidt, W. aan den Zwet-polder.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van den *Gecombineerde-Oost- en West-Broekpolder*, wordt door eenen watermolen van het overtollige water ontlast. Daarin liggen het geh. Weipoort en de oostelijke huizen der Zuidbuurt van Soeterwoude.

WESTBROEKSCHE-VAART, vaart in het *Nederkwartier*, prov. *Utrecht*, die, aan de Klop, boven Zuilen, uit de *Vecht* voortkomt,

in eene noordelijke rigting, tusschen de gem. *Zuilen* en *Westbroek* ter eener zijde en *Achttienhoven* ter andere zijde door, naar *Westbroek* loopt; in eene westelijke rigting door het dorp naar de grenzen der gem. *Maarsseveen* vloeit, en vervolgens tusschen die gem. en *Westbroek* en *Zuilen* door, weder in den Rijn uitloopt.

WESTDIJK, geh. op het eil. *Goedereede*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4½ u. Z. van *Brielle*, kant. en 3 u. W. ten N. van *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp*.

WESTDORP, geh. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, kant. en 1 u. N. W. van *Alkmaar*, gem. en W. van *Bergen*.

WESTDORP of WESTRUP, geh. in *Oostermoerder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en judic. kant. en 3½ u. Z. O. van *Assen*, adm. kant. en 6 u. N. ten O. van *Dalen*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Borger*, aan den weg, die naar het Ellertsveld loopt; met 11 h. en ongeveer 100 inw.

Er heeft weleer een adellijk huis gestaan, dat tot de achttien havezathen behoorde, die, in 1698, als riddermatig werden erkend. Als stichter dezer havezathe wordt genoemd zeker Heer VAN IBBEKINGE, aan wien oudtijds, met nog drie anderen, RENSEMA, LEVERING en BOITING, volgens de overlevering, de geheele gemeente Borger in eigendom toebehoorde. Toen dit viertal later tot eene verdeeling had besloten, zou WESTDORP aan RENSEMA zijn toegewezen. De havezathe zelve is daarna weder in koop aan anderen overgegaan, terwijl, in 1759, de laatste daarbij behoorende landerijen, benevens eene meijersplaats, door J. E. W. RENSEMA, Heer *van Schuilenburg*, te Veldhuizen, zijn verkocht geworden aan AALBERT BERTINGE, te Gees. Genoemde RENSEMA bezat in de kerk te Borger een grafkelder, die ook in dezen koop was begrepen, onder beding echter, dat de daarin staande kisten niet mogten weggenomen of verplaatst worden; hield de kooper zich niet aan deze voorwaarde, dan verbeurde hij den kelder weder aan den verkooper.

Een der laatste eigenaars van dit goed was Mr. PETRUS HOFSTEDE, Oud-Gouverneur van Drenthe. Thans, nadat het huis reeds lang geleden is afgebroken en er niets meer zigtbaar is dan overblijfsels van grachten, wordt het erve en de landerijen in eigendom bezeten en bewoond door de weduwe van den landbouwer W. BEULING.

WESTDORP, voorm. d. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, Z. W. van Tholen in het oude land van Schakerloo, waarvan SMALLEGANGE nog eenige overblijfsels zag, doch thans niets meer van te vinden is.

WESTDORPE, gem. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*; palende N. aan de gem. Neuzen en Axel, O. aan Axel en Zuiddorpe, Z. aan Sas-van-Gent, en W. aan Sas-van-Gent en Neuzen.

Deze gem. bestaat uit het dorp Westdorpe, benevens den Austricen-polder, den pold. Oud-Papeschorre, den pold. Nieuw-Papeschorre en den Westdorpe-polder; voorts uit een gedeelte van den Polder-van-Canisvliet en van den nieuw bedijkten Pauline-polder. Zij is, volgens het kadaster, groot 2312 bund. 7 v. r. 69 v. ell., waaronder 2311 bund. 85 v. r. 29 v. ell. belastbaar land; telt 272 h., bewoond door 277 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men heeft er 1 windkorenmolen, 1 cichorijfabriek en 2 leerlooijerijen.

De ingezetenen, die, op 70 na, allen R. K. zijn, maken de par. van *Westdorpe* uit, welke tot het vic. gen. van *Breda*, dek. van *Hulst*, behoort en door eenen Pastoor wordt bediend.

De 76 Herv. maken deel uit van de gem. *Sas-van-Gent*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke des zomers gemiddeld door 40, des winters door 120 leerlingen bezocht wordt.

Het d. WESTDORPE ligt 5 u. Z. van Goes, 1½ u. Z. W. van Axel, en 3½ u. Z. W. van Hulst. Het is een knap lang dorp, welks huizen deels op deels beneden den Graaf-Jansdijk gebouwd zijn. Het kanaal van Neuzen loopt van het Z. naar het N. door deze gem. en scheidt haar in twee ongelijke deelen. Er staan in het dorp 72 h., bewoond door 74 huisgezinnen en 420 zielen.

De kerk, aan de H. *Maagd* toegewijd, is een net gebouw, met eenen koepeltoren en van een orgel voorzien. In 1841 is die kerk grootendeels vernieuwd. — De dorpsschool is in 1827 nieuw gesticht.

De kermis valt in op den eersten Zondag in de maand Julij. Gedurende de Belgische onlusten is deze gem. door troepen bezet geweest, om de toegangen naar het naburig België te bewaken, welke zelf eenigermate waren versterkt.

Het wapen van WESTDORPE is van azuur, met het gedeelte van een dorp, beschenen door de ondergaande zon, alles van goud.

WESTDORPE (DE POLDER VAN-) of NIEUW-VOORSCHOORE, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Westdorpe*; palende N. en W. aan de gem. Neuzen, O. aan den Stroodorpe-polder, Z. aan het Sassche-gat en de gem. Sas-van-Gent.

Deze pold. is, bij vergunning van het toenmalig Fransch gouvernement, in dato 29 Thermidor jaar XII, door eene vereeniging van eigenaren, bekend onder den naam van de *Compagnie Blemont*, ingedijkt, met eenige aldaar gelegene gronden en schorren. Hij is schotbaar groot 141 bund. 70 v. r. 8 v. ell.; heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 222 bund. 96 v. r. 06 v. ell. en bevat slechts 2 hofsteden.

Deze pold. watert uit op het westelijke uitwateringskanaal van België naar Neuzen en het behoor berust bij eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger Griffier.

WESTDORPERDIEP, water in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, dat, nabij *Westdorp*, ontspringt en, noordwaarts aanloopende, vervolgens, onder den naam van het DROUWENDERDIEP, een weinig ten Z. van het dorp Gasselter-Nijeveen, de Hunse of Oostermoersche-vaart vormt.

WESTDUINEN, duinstreek op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en ½ u. W. van *Ouddorp*, uitmakende een afzonderlijk gedeelte duinen, door polderland omringd, als: Z. door de Preekhil, Z. W. en W. den West-Nieuwlandsche-polder en N. den Nieuwenoord- en Oud-Nieuwlandsche-polder; terwijl zij ten O. tegen het Oudeland-van-Diepenhorst grenzen en daardoor dit voorm. eiland vroeger tegen de zee beschermden.

WEST-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat Sunda*; 12° 4″ N. B., 138° 58′ O. L.

WESTEIND, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Leyden*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Soeterwoude*; met 13 h. en 90 inw.

WESTEINDE, het westelijk gedeelte van het d. *Dwingeloo*, in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 5 u. Z. Z. W. van *Assen*, adm. kant. en 4 u. N. N. O. van *Meppel*, judic. kant. en 3 u. N. W. van *Hoogeveen*.

WESTEINDE, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en ½ u. Z. W. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, 2 u. Z. W. van *Amstelveen*, gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*, ½ u. Z. W. van *Aalsmeer*.

WESTEINDE, b. in de *Niederperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 3½ u Z. O. van *Schagen*, gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*, zijnde het westeinde van het d. *Oude-Niedorp*.

WESTEINDE, buurs. in de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 9½ u. O. N. O. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. O. van *Harderwijk*, gem. en 2½ u. N. O. van *Ermelo*, ½ u. W. van *Nunspeet*, waartoe zij kerkelijk behoort; met 64 h. en 410 inw.

WESTEINDE-VAN-ACHTERBROEK (HET), pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Berkenwoude-en-Achterbroek*.

WESTEINDERLANDEN, streek lands in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Wognum-en-Wadway*; palende N. aan de bannen van Sijbecarspel en Benningbroek O. aan de Oosteinder-landen, Z. aan de Buitendijksche landen, W. aan de Bannen van Wadway en Spanbroek.

WESTEINDER-POLDER (DE), pold. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Waarder (Het Westeinde-van-).

WESTEINDE-VAN-LIMMEN (HET), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Limmen (Het Westeinde-van-).

WESTEINDSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk arr. en kant. *Leyden*, gem. *Soeterwoude*, gedeeltelijk arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-Zuidzijde-en-Tedingerbroek*; palende N. W. aan den Spek-polder en den Hof-polder N. aan den Vliet-polder. O. aan den Grooten-polder en den Zwet-polder, Z. aan den Groote-Blankaart, Z. W. aan den Huiszitten-polder, W. aan den Riet-polder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 574 bund. waaronder 555 bund. schotbaar land; als onder *Soeterwoude*, volgens het kadaster, 304 bund. 98 v. r. 90 v. ell., waaronder 290 bund. schotbaar land, onder *Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-Zuidzijde-en-Tedingerbroek*, volgens het kadaster ongeveer 270 bund., en daaronder 265 bund. schotbaar land. Het land ligt 1.47 ell. onder A. P. Daarin ligt de b. Westeinde. Men telt er onder *Soeterwoude*, 16 h. en 12 boerderijen. Hij wordt door eenen molen op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Burgemeester en vier Poldermeester.

WESTELAAR, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Laar (West-).

WESTEL-BEERS, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie Beers (Westel).

WESTEN (DE), of Westerend, geh. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 5 u. N. van *den Helder*, gem. *Texel*, ½ u. W. Z. W. van *den Burgt*, ½ u. N. van *den Hoorn*, waartoe het kerkelijk behoort.

Vroeger was dit een bloeijend dorp, welks kerk, naar men wil, de moederkerk van het geheele eiland zoude geweest zijn en het regt van begrafenis, van te trouwen en te doopen heeft gehad. De begeving van de pastorij plagt ook den Graaf van Holland, de instelling van den Pastoor den Aartsdiaken van Utrecht toe te komen. In het jaar 1514 had de pastorij in eigendom 18 morgen (ruim 14 bund.), een pastoorshuis

en 22 perceelen lands, Loepel geerston genaamd. In het zelfde jaar was Pastoor van Westeraed, Willem van Alkmaar, die, hoewel niet onder zijne pastorij wonende, jaarlijks nog 60 rijnsche guldens (84 guld.) trok. De koster werd ook door de Graven aangesteld, en werd dat ambt in het zelfde jaar bekleed door Lorens Gerritsz., die bij afwezendheid genoot 4 rijnsche guldens (5 guld. 60 cents). Van deze kerk is thans geen spoor meer overig, doch de toren is nog steeds in wezen en bekend onder den naam van Westertoren; hoewel er de spits, omtrent het jaar 1710, is afgewaaid. De toren heeft nog tot aan den omloop zijne volle hoogte, en dient thans tot een baken in zee, wordende dan ook, ofschoon het een eigendom der gem. is, door het Departement van Marine onderhouden. Nabij dien toren staan thans nog 9 boerenwoningen, bewoond door ruim 50 zielen.

Wanneer of waardoor dit dorp, dat vermoedelijk eens vrij aanzienlijk moet geweest zijn, in verval geraakt en allengs verdwenen is, vindt men nergens opgeteekend; de overlevering wil, dat het door de Spanjaarden verbrand zoude zijn, waarvoor geen andere waarschijnlijkheid bestaat, dan dat er voorheen omtrent den tegenwoordige Hors een inham bestond, het Spanjaardsgat genoemd, welke het meer gemakkelijk maakte om dit dorp van den zeekant te naderen.

WESTEN (HET), d. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Westerland.

WESTENBURG, buit in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. O. van *'s Gravenhage*, kant. en gem. *Voorburg*.

WESTENDE, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Westeinde.

WESTENDE, voorm. plaats of d. in *Oostburger-ambacht*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, op het verdronken eil. *Wulpen*, de naam ontleenende van de ligging op dat eiland. Het verdween reeds vroeger dan het eiland zelf. Zie het art. Wulpen.

WESTENDORP., buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 8½ u. N. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. N. ten O. van *Apeldoorn*, gem. en ½ u. Z. O. van *Epe*; met ruim 150 inw.

WESTENDORP, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Ter-Borg*, gem. *Wisch*, ¾ u. N. van *Varsseveld*, waartoe het kerkelijk behoort; met 154 h. en 1050 inw.

WESTENENK, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Enk (Westen-).

WESTENESCH, geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. kant. en 6½ u. Z. O. van *Assen*, adm. kant. en 2½ u. N. O. van *Dalen*, gem. en ½ u. W. van *Emmen*; met 27 h. en 210 inw.

WEST-ENGEN, in de wandeling genaamd Wessingen, Wessenge of Wessinges, buurs. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 10 u. N. ten W. *Arnhem*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Elburg*, gem. en 10 min. O. van *Doornspijk*; met 46 h. en 250 inw.

In deze buurs. stond in het jaar 805 de eerste Christenkerk, op den thans nog bekenden Kerkenhull, waarvan de sage in omloop is, dat de duivel die in eene nacht verplaatste naar Doornspijk, aan het tegenwoordige Zuiderzeestrand. Ook bestaat hier de Hof-van-Wessingen, waar de tinsen der geestelijke goederen van Epe nog jaarlijks werden afgedragen, onder de benaming van het *Papenzaad*.

WESTENHOLTE, buurs. en markte in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 1 n. N. W. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkarspel*, 1½ u. Z. van *Mastenbroek*, waartoe het kerkelijk behoort; met 150 inw.

Deze oude buurs. in vroegere eeuwen ook, volgens Racer; Wesdenswalda geheeten, bevat de plaats, waar eertijds de beruchte burg of stins Voorst of Voërst heeft gestaan, en de Konijnenbelten, welke heuvels niet onwaarschijnlijk door de Zuiderzee, vóór het bestaan van Mastenbroek en zelfs van Kampen of de Delta van den IJssel, opgeworpen zijn.

Men heeft er het kast. Werkeren en eene school.

Dit geh. is in den watervloed van Februarij 1825 grootendeels ondergeloopen, hebbende het water aldaar op enkele plaatsen 1,70 ell. gestaan, in de school 1,50.

WEST-EN-KIL-POLDER-VAN-DE-BEEMSTER (DE), thans beter bekend onder den naam van den Middenpolder, een der drie pold. waaruit de *Beemster* bestaat, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *Beemster*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3500 bund. 65 v. r. 49 v. ell., en wordt door zes en twintig molens, op de ringsloot, van het overtollige water ontlast.

WEST-EN-OOST-POLDER (DE), onbehuisde pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gedeeltelijk gem. *Vlaardingen*, gedeeltelijk gem. *Vlaardinger-Ambacht-en-Babbérspolder*; palende N. aan Groot-Vettenoord, N. O. aan de haven van Vlaardingen, Z. O. en Z. aan het Buitenland en de Buitengorzen en W. aan den Zevenmans-polder.

Deze pold. wordt door eene sluis, op de Maas, van het overtollige water ontlast.

WESTENRIJK (NIEUW-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Hoek*; palende N. aan Oud-Westenrijk, O. aan den Kleine-Zevenaarpolder, Z. aan het voormalig Axelsche-gat, W. aan den Kouden-polder en het geh. Mauritsfort.

Deze, in 1665 ingedijkte, polder heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 135 bund. 65 v. r. 14 v. ell., en is schotbaar groot 129 bund. 22 v. r. 40 v. ell. Daarin staan slechts 2 boerenhoeven en eene arbeiderswoning, en hij watert door eenen steenen duiker op den gemelden kleinen Zevenaarspolder uit. Het polderbestuur bestaat uit eenen Beheerder en eenen Onderbeheerder.

WESTENRIJK (NOORD-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Zevenaar (Klein-).

WESTENRIJK (OUD), pold. in *Staats-Vlaanderen* in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Hoek*, palende N. aan den Loven-polder en den Goesen-polder, O. aan den Goesen-polder, Z. aan Nieuw-Westenrijk, W. aan den Kouden-polder en het dorp Hoek.

Deze pold., in 1638 ingedijkt, heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 236 bund. 66 v. r. en 8 v. ell. en is schotbaar groot 222 bund. 80 v. r. Daarin staan, behalve eene meestoof, nog 4 hofsteden en eene bijzondere woning. Hij watert uit door eenen steenen duiker in den Lovenpolder. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, bijgestaan door eenen Ontvanger-Griffier.

WESTENRIJK (ZUID-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie Vogelschorre (Oud-).

WESTENSCHOUWEN, heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Burgh-en-Westenschouwen*; palende N. O. en O. aan de heerl. Burgh, Z. aan de Ooster-Schelde, W. en N. W. aan den Westerenban-van-de-duinen-van-Schouwen.

Deze heerl., waarin voorheen het vlek Westenschouwen lag, bevat thans slechts eenige verspreid liggende huizen en hofsteden. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 50 bund. 94 v. r. Men telt er 13 h., bewoond door 13 huisgez., uitmakende eene bevolking van 90 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Burgh*. — Men heeft in deze gem. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Burgh*.

WESTENSCHOUWEN is van ouds met Haamstede bij de zelfde Heeren bezeten geweest, en van daar zijn meest de zelfde privilegiën, keuren en voorboden, aan beide deze heerlijkheden gemeen. Echter vergissen zij zich, die hierom meenen, dat WESTENSCHOUWEN aan het regtsgebied van Haamstede onderworpen zou zijn geweest of een gedeelte daarvan zou hebben uitgemaakt, naardien het altijd eene heerlijkheid op zich zelve was is en nog is. Haar regtsgebied strekte zich uit over het geheele Westland en den polder genaamd de Meipacht, en voormaals ook over het Oude-Nieuwland, dat nu door de zee verzwolgen is.

In het jaar 1677 is de heerlijkheid WESTENSCHOUWEN, met de Zuidduinen, bij koop gekomen aan den Heer PIETER DE HUYBERT, Heer van *Burgh*, Raadpensionaris van Zeeland; doch in het jaar 1678 genaast door den Heer JACOB DE WITTE, Heer van *Haamstede*, Rentmeester-Generaal van Zeeland Beoosten-Schelde. Zijne dochter, Vrouwe CECILIA DE WITTE, bragt haar ten huwelijk aan den Heer JAN DE HUYBERT, wiens zoon, de Heer Mr. ADRIAAN DE HUYBERT, oud Burgemeester der stad Zierikzee en Opperdijkgraaf van den lande van Schouwen, in het midden der vorige eeuw, bezitter dezer heerlijkheid was. Thans wordt zij in eigendom bezeten door Mevrouw GEERTRUIDA DE WIT, douairière van Jonkheer JAN FRANÇOIS VAN VRIJBERGHE, woonachtig te Zierikzee.

Het voormalige vlek WESTENSCHOUWEN lag 3 u. W. van Zierikzee, 3¼ u. Z. W. van Brouwershaven.

Het werd dus genoemd, omdat het in het uiterste westeinde van Schouwen gelegen was. In eenen brief, door JOHAN, Hertog van *Lotharingen*, in het jaar 1296, op Woensdag vóór Allerheiligen, gegeven, ter bede van Heer JAN VAN RENESSE, kreeg het den naam van TALEBOTSEYNDE: hetgeen, volgens sommigen, zoo veel beteekent als eiland van of aan de Schelde, die bij PTOLOMEUS den naam van Tabuda draagt.

Dit acht men dan ook te zijn, het Palevoetsheinde, bij MELIS STOKE, onder JAN VAN AVESNES, gemeld, welke naam echter, onzes achtens, door ALKEMADE beter wordt toegepast op het Palinksdeel, zijnde een moerassige streek in de duinen van Schouwen, die nog het Palinksgat genoemd wordt. Wat er van deze naamstoespeling ook moge zijn, het is ongetwijfeld een zeer oud, en al vroeg het vermaardste en bloeijendste vlek van Schouwen geweest, welks bekwame haven het niet alleen goede gelegenheid voor een groote binnenvaart, maar zelfs ook van een aanmerkelijke zeevaart verschafte, zoodat vele koopvaardijschepen naar Oost en West, en voornamelijk vele haringbuizen, van

daar afvoeren, terwijl het reeds omtrent het jaar 1458 zijne vaart tot in Spanje en Portugal uitbreidde, hetgeen toen nog iets ongemeens was; gelijk dan ook de schepen, te Zierikzee te huis behoorende, na het vergaan van Oud-Dreischor, daar zij vroeger plagten uit te loopen, nog lang alhier gehavend hebben. Getuigen van zijnen koophandel zijn de hier voor gemelden brief van JOHAN, Hertog van *Letharingen* en *Limburg*, waarbij hij die van WESTENSCHOUWEN vergunt, door alle zijne landen tolvrij te varen en hunnen koophandel te drijven; benevens zeker octrooi of privilegie van Hertog KAREL VAN BOURGONDIË, als Graaf van *Zeeland*, aan die van *Haamstede* en WESTENSCHOUWEN, gegeven te Mechelen, op den laatsten Junij des jaars 1475, niet alleen tot vermeerdering van hare weekmarkten, maar ook van allen koophandel daar gedreven wordende. Tot dit einde werd hun toegelaten, een zegel te doen maken, om daarmede te zegelen en bevestigen al hetgene ter zake van voorschreven handel vereischt kon worden. Een ander blijk van den koophandel van WESTENSCHOUWEN vindt men in eenen brief van EDUARD IV, Koning van *Engeland*, van het zelfde jaar, in welken die van *Haamstede* en WESTENSCHOUWEN vergund werd: »dat zij in alle gewesten en havenen van zijn koningrijk, met hunne »schepen en koopmanschap vrijelijk, vrederijk en rustelijk keeren en »wederkeeren mogten;" en laatstelijk de brief van tolvrijheid, door MAXIMILIAAN VAN CRUININGEN, Heer van *Haamstede-en-Westenschouwen*, den 21 Februarij 1603, van de Heeren van de rekeninge van Holland, voor beide deze heerlijkheden verkregen. Indien het waar is, zoo als gezegd wordt, dat te WESTENSCHOUWEN, toen het in zijnen bloei was, acht en twintig rijnsche-wijnherbergen te gelijk geweest zijn, zoo is het ligt te begrijpen, dat het eenen grooten toevloed van handelaren moet gehad hebben. Omtrent het jaar 1495 begon men er, allereerst in Zeeland, tot de vischvangst, hoekers of vischbooten te bouwen, waartoe te voren slechts kleine pinken en slabberscheepjes gebruikt werden, wanneer de visch, die zij aanbragten of versch verkocht of gedroogd werd, daar men dien toen, in tonnen gezouten, begon te vervoeren. Het verhaal, dat REYGERSBERGEN van WESTENSCHOUWEN geeft, doet genoeg zien, dat het eene treffelijke plaats moet geweest zijn. Hij zegt, dat er nog in zijnen tijd eene zoo schoone en fraaije kerk stond, als men op weinig dorpen in Zeeland vindt; dat het eertijds een dreef van boomen, aan beide zijden van de kerk, met vele schoone huizen en kelders heeft gehad, niet anders, dan of het eene stad geweest ware. Maar nadat, op het einde van de vijftiende en in het begin van de zestiende eeuw, de haven van WESTENSCHOUWEN verloopen en verzand was, is deze plaats met den tijd van inwoners ontbloot, waardoor de huizen en kerk tot eenen puinhoop geworden en eindelijk geheel afgebroken zijn; zoo dat van dien ouden luister in onze dagen niets dan een stuk van eenen toren, dat mede nog tot een baken verstrekte, was overgebleven, benevens eenige weinige boerenwoningen. Doch ook deze fraaije bouwval, het laatste overblijfsel van die eenmaal zoo welvarende plaats, is in 1848, tot leedwezen van alle liefhebbers der oudheden, afgebroken. Het is opmerkelijk, dat een stuk van dezen toren, door den bliksem afgerukt, in den buitenmuur, een weinig lager, zoodanig ingedrukt was, als of het met den muur tot een gegoten was, waarvan het bijgeloof weleer belagchelijke vertellingen deed.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van sabel, met eene fasce van goud.

WESTERWOUD, geh. in *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. en 7½ u. N.N.W. van *Zwolle*, kant. en 2 u. N.W. van *Steenwijk*, gem. en 1 u. W. van *Steenwijkerwold*.

WESTERAAN, oud adell. goed in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 1½ u. N. van *Nijmegen*, kant. en gem. *Elst*.

Dit goed, bestaande in heerenhuis en verdere getimmerten, benevens boomgaard, bouw- en weiland, beslaat eene oppervlakte van 52 bund. 10 v. r. 40 v. ell.

WESTERAMBT, een der drie deelen of ambten van *Fivelgo*, prov. *Groningen*.

WESTERBARRA, oude naam van het voorm. d. Westerbierum, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie Westerbierum.

WESTERBEEK, voorm. buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en 1 u. Z. W. van *Middelburg*, kant. en 10 min. N. N. W. van *Vlissingen*, gem. en 5 min. Z. van *Koudekerke*.

WESTERBEEK (DE), beek in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, welke met twee takken in de uitgestrekte *Noord-* en *Zuid-Barger-veenen*, in het Z. O. van de prov. *Drenthe*, ontspringt, in een zuidelijke rigting door het d. Schoonebeek vloeit en zich in het *Schoonebeekerdiep* ontlast.

WESTERBEEK (DE), beek in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Meer (Het).

WESTERBEEK (HET HUIS-TER-), voorm. adell. h., thans een buit., in het *Westland van Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. W. van *'s Gravenhage*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Naaldwijk*, gem. en ½ u. N. O. van *Loosduinen*, aan den weg naar 's Gravenhage.

Dit buit. ontleent zijnen naam van eene beek, aan welke het gebouwd is, dus geheeten in tegenoverstelling van eene andere Oosterbeek genaamd. Reeds in het jaar 1430, was Willem, bastaard van den Graaf *van Holland*, Heer *van Schagen*, stichter van dit slot. Het werd gebouwd, om te dienen tot eene plaats van versterking. Van hier de diepe grachten, van welke het omringd werd, en de vier torens met schietgaten, die op de hoeken van het gebouw stonden. Thans ziet men slechts eenige lage zeskante torentjes, rondom een vierkant, nevens een uitstek hetwelk ten dake uitrijst. Ook had het zijn opper- en-nederhof, boomgaarden en eigen warande, met menigte konijnen, in diervoege dat zij somtijds tot overlast van de buren verstrekten, waarom het Hof in den jare 1453 aan zekeren Jacob Wermbrechtsz vrijheid gaf, om de konijnen, op zijn land komende, te mogen vangen en dood slaan, uitwijzens de volgende acte.

» Op ten XVIIen dach Octobri A°. LIII. soo was bij den Hove
» geconsenteert als dat Jacob Wermbrechtszoon alle de quenynen die
» hy uter heerlycheyt van Westerbeke commende op syn lant en in
» syn pachtgoede sal mogen vangen, slaen ende synen wille daer
» mede te doen, wair hy op syn voersz. land bevingen en gecrygen
» sal mogen sonder misdoen, overmits dat die selve him dagelicx
» groote schade doen, ende der meerder sekerheit of yemant dairom
» Jacob voersz. overlast doen wonde. 't Hof neemt den selven Jacob
» Wermbrechtsz. in myn gen. Heeren protextie en bescherinenisse aen
» lyve en aen goede. Aldus gedaen in den Hage, actum ut supra et
» presentibus Dompaobst, Uytenhove en Potter."

Bij deze acte valt op te merken, dat het Huis Westerbeek aldaar betiteld werd met den naam van heerlijkheid, zoo als het ook in andere oude brieven genoemd werd *het slot en kasteel* Westerbeek, welke bewoordingen te kennen geven de aanzienlijkheid en sterkte van dit huis

in dien tijd. Ook werd er gemeenlijk bijgevoegd *Vittellervoorde;* dus vindt men dit woord al in den eersten opdragtbrief van den 1 Januarij 1430, waarbij zekere DIRK JANSZOON aan den voornoemden Heer WILLEM den Bastaard, Heer *van Schagen*, opdraagt eene woninge met vier mergen lands, luttel min of meer, gelegen op *Vittellervoorde*, strekkende van den breeden weg tot JAN BRUSUS woning toe. Zoo ook in eenen kustingbrief van het jaar 1568, waarbij Heer NICOLAAS VAN WESTERBEEK verbindt, ten behoeve van den H. Geest armen in 's Gravenhage, zijn huizinge of kasteel, genaamd WESTERBEEK en *Vittellervoorde*, mitten warande, boomgaerden, groot omtrent negen margen; en in eenen anderen van den jare 1569 zijn huis gezegd *Vittellervoorde*. Bij het testament door NICOLAAS VAN WESTERBEEK en MARGARETA VAN ROON, echtelieden, verleden en gepasseerd, den 27 Maart des jaar 1721, werd het meergemelde huis genaamd HET HUIS TE WESTERBEEK, die hofstede van *Vittellervoorde* annex den anderen. Of nu deze benaming behoort aan het huis, hetgeen vóór de stichting van het huis te WESTERBEEK door den meergemelden WILLEM den Bastaard, daar heeft gestaan, en er als nog gevonden wordt, doch in een boerenhuis veranderd, en nu wel 170 voeten (ruim 53 ell.) lang is, dan aan den grond of landstreek, waarop dit land gelegen is, mag men zeggen duister te zijn. Want het te willen brengen tot de tijden van den Keizer ÆLIUS VITELLIUS, en te zeggen, dat deze Vorst, wanneer hij als Overste Bevelhebber der Romeinsche benden hier te lande gebood, dit huis tot zijn jagthuis zoude hebben gebruikt, en dat het uit dien hoofde den naam van FITELLIFORT of VITTELLERVOORT zoude bekomen hebben, is buiten allen grond van waarheid en een verdichtsel van lieden, die uit den klank des woords hunne tijdgenooten en nakomelingen zulke fabelen voor echte bewijzen op de mouw gespeld hebben. Derhalve is het, onzes bedunkens, waarschijnlijk, dat VITTELLERVOORT niet is de naam van de hofstede, maar van de landstreek, waarin dit huis staat, en derhalven zoo veel gezegd als WESTERBEEK *in* of *op Vittellervoorde,* zoo als ook de oudste brief medebrengt. De voornoemde Heer WILLEM deze hofstede eenigen tijd bezeten hebbende, verkocht die met opperhof en nederhof, boomgaarden, boomen, warande, landen en anders, alles met zijn toebehooren aan JOHAN VAN LANOY, Heer *van Ruves en van Bossut*, Stedehouder Generaal van Holland, Zeeland en Friesland, en droeg hem dit geheel en al op, bij brief van den 23 Maart 1457. Hoe en wanneer dit huis van den voorschreven Heer LANOY in andere handen gekomen is, blijkt niet, maar in eenen lanteren brief vindt men vermeld, dat in het jaar 1490 van dit huis bezitter was Heer WILLEM RUYCHROK, Ridder, en dat hij van Stadhouder en Raden van Holland had verworven mandement op den eersten exploicteur, » om overal bij openbare edictie te publiceeren, » dat niemand hem zoude vorderen te breken de wallen van de warande » van den voorschreven zijnen huize van Westerbeek, om een over- » gang of pad daar door te maken of konijnen te vangen."

Op wat wijze het meergemelde huis van dien Heer WILLEM RUYCHROK geraakt is in het geslacht, hetgeen zich WESTERBEEK heeft laten noemen, daarvan is mede geen klaar bescheid voorhanden. Dit is zeker, dat het in de volgende eeuw bij koop gekomen is aan ADAM ZEGWAART, Leenman van Holland, die uit hoofde van zijne grootmoeder in het geslachtsregister van de Heeren VAN DER BURCH gevonden en aldaar gezegd werd, dat hij gekocht had de heerlijkheid van WESTERBEEK. Deze is ook, voor zoo veel men kan nagaan, de eerste geweest, die zijnen naam van ZEGWAART in die van WESTERBEEK heeft veranderd.

Hij ging, den 29 September 1543, met de Regering van 's Gravenhage een verdrag aan voor hem, zijne erven en nakomelingen, wezende bezitters van het gezegde huis, » dat zij ten eeuwigen dage » genieten zoude exemptiën van exijze, subventiën, impositiën en lasten, » in allen schijn als een vrijgeboortig Edelman, vrij Suppoost van den » Hove van Holland, binnen 's Gravenhage en Haag-ambacht genietende is." Na het overlijden van den genoemden Adam van Westerbeek, op het einde des jaars 1567, kwam deze plaats aan zijnen zoon Nicolaas van Westerbeek, Heer van *Katendrecht*, volgens den opdragtbrief voor Schout, Burgemeesteren en Schepenen van 's Gravenhage, gepasseerd den 9 Februarij 1568. In dit geslacht is het Huis te Westerbeek gebleven tot den jare 1688, als wanneer het, na overlijden van Vrouw Margareta, weduwe van den Heer Kapitein Carpentier, uit haren boedel gekocht en opgedragen is aan wijlen den Heer en Mr. Wiebolt Slicher, Ontvanger Generaal van de Admiraliteit te Amsterdam, uit wiens nalatenschap deze hofstede aanbedeeld is geworden, aan eenen van zijne zonen, Mr. Antonis Slicher, Raad-Ordinaris in den Hove van Holland, Zeeland en West-Friesland. Tegenwoordig wordt het in eigendom bezeten door den Heer S. J. van Dronen, woonachtig te 's Gravenhage. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 8 bund. 33 v. r. 54 v. ell.

WESTERBEEK-SLOOT, voorm. landg. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 6 u. Z. W. van *Assen*, kant. en 3½ u. N. van *Meppel*, gem. en ½ u. Z. W. van *Vledder*.

Op dit landg. is in het jaar 1818 de eerste grondslag van de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid gelegd. In den zomer van het genoemde jaar begon men de gronden te ontginnen, en in November en December werden de eerste huishoudingen, ten getale van 52, er in opgenomen. De edele van den Bosch belastte zich met het opzigt over deze nieuwe schepping, en behartigde zijne vrijwillige verpligting met eenen ijver, die weldra zeer belangrijke gevolgen had.

WESTERBEERS, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*. Zie Beers (Westel-).

WESTERBIERUM of Westbierum, in het oud Friesch Westerbarra, voorm. d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, dat door eenen watervloed is te gronde gegaan en waarvan thans geen spoor meer gevonden wordt.

WESTERBOOMS-GAT (HET), voorm. vaarwater ten N. van de *Zuiderzee*, tusschen Vlieland en Terschelling, beoosten de Slenk en naast aan Ter-Schelling.

Het werd niet gebruikt dan door smakken en dergelijke vaartuigen, doch is thans geheel verzand en onbruikbaar.

WESTENBORG, voorm. landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 4½ u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 3½ u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en ½ u. N. W. van *Brummen*, ½ u. O. ten Z. van *Hall*, waartoe het behoort.

Van dit landgoed, voormaals een eigendom van de familie Sloet, werd voor ruim eene eeuw het kasteel tot den grond toe afgebroken. Ter plaatse, waar dit gebouw heeft gestaan, ziet men thans een boerenërf en de landerijen worden door verschillende personen bezeten.

WESTERBORK, gem. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, judic. en adm. kant. *Hoogeveen*, (1 k. d., 3 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Rolde, O. aan Borger en Zweelo, Z. aan Zweelo en Hoogeveen, W. aan Beilen.

Deze gem. is zeer oud en heette in 1206 Burch, bevat het d. Westerbork, benevens de geh. Eursinge, Elp, Orvelte, Garminge, Balinge, Mantinge, Brunsinge en Zwiggelte; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 13,682 bund. 23 v. r. 75 v. ell., waaronder 13,637 bund. 33 v. r. 43 v. ell. belastbaar land; telt 190 h., bewoond door 210 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1400 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er vele veenen en heidevelden. Zie het volgende artikel. Er is mede een windkoren-, pel- en volmolen.

De Herv., die er 1275 in getal zijn, onder welke 420 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Koevorden* behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Gerardus Geoegii, die er in 1600 in dienst was, doch eerst in 1602 voor vast aangenomen werd. Daar hij, wegens financiële omstandigheden, de gemeente niet meer met stichting konde bedienen, verzocht en verkreeg hij van de klassis in 1603 zijn ontslag, ten einde naar eene andere plaats om te zien, hij wordt hier evenwel nog later aangetroffen. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De Christelijke Afgescheidenen, die men er 150 aantreft, onder welke 70 Ledematen, maken eene gem. uit. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest B. Ansing, die in het jaar 1841 herwaarts kwam en, na zijn vertrek naar Onstwedde, vervangen is door K. Kuipers.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als ééne hoofdschool te Westerbork en drie winterbijscholen te Elp, te Mantinge en te Zwiggelte, welke gezamenlijk door een getal van 220 leerlingen bezocht worden.

Het d. Westerbork of Westerborg, door de landlieden meestal enkel Bork geheeten, ligt 3 u. Z. ten O. van Assen, 3 u. N. O. van Hoogeveen. Het is het verhevenste punt in Drenthe, liggende 14½ ell. boven het waterpas der Zuiderzee. Men telt er in de kom van het d. 65 h. en 380 inw.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Stephanus was toegewijd, is een oud gebouw, dat in 1778 hernieuwd werd, zonder orgel, doch met eenen spitsen toren, waarin drie klokken hangen, op twee van welke men leest:

Drie tuen de gemeente liijeenkomen 1727.

In 1206 bestond er eene kapel, welke met de kerk te Beilen in ruiling tegen die van Steenwijk, door Dirk van der Aare, den twee en dertigsten Bisschop van Utrecht, aan het Benedictijner klooster te Ruinen werd afgestaan. De kerk van Westerbork was eene dochter van die van Beilen en uit dienhoofde moest zij ook een derde betalen van het zoogenaamde valkengeld, door de kerk van Beilen aan die van Steenwijk verschuldigd. Dit was eene zekere pacht, welke de Bisschop van Utrecht jaarlijks van de kerspelen Anlo, Vries en Beilen genoot, maar door hem aan de kerk van Steenwijk was afgestaan. Oorspronkelijk bestond deze belasting in valken zelven en bepaaldelijk in witte; later liet de kerkvoogd het zich liever in klinkende munt betalen. De zoo aanstonds vermelde ruiling van 1206 bragt van zelve mede, dat de Abten van Ruinen ook collatoren waren van de kerk te Westerbork. Dikwijls evenwel werd hun dit regt betwist; doch er zijn akten aanwezig van de jaren 1569, 1570 en 1574, waaruit blijkt, dat zij nader in hun collatieregt zijn bevestigd geworden. Vandaar dan ook hunne toestemming tot de onderlinge overeenkomst tusschen den Priester van

Westerbork en een conventuaal, die in 1495 plaats had. Vandaar ook de toestemming, die er van hunnen kant gevorderd werd, toen in 1570 zekere broeder Ludolphus Cock tot Vicaris der kerk te Westerbork benoemd werd. Het is op dien grond, dat nog ten huidigen dage de benoeming van eenen Predikant door den Koning moet geschieden. De kerk is overigens nog uit een ander oogpunt merkwaardig. Zij was voorheen niet zelden de vergaderplaats van den Drost en vier en twintig Etten van Drenthe, om regt te spreken tusschen geschil voerende partijen. Deze zittingen, *lottingen* genoemd, moesten geregeld driemaal 's jaars gehouden worden en daartoe komen als plaatsen van bijeenkomst voor: Ballo bij Rolde, Rolde en Anlo. Intusschen week men wel eens af van deze bepaling, en van 1421 is nog een stuk voorhanden, waaruit blijkt, dat deze teregtzittingen ook ten minste eens in de kerk te Westerbork hebben plaats gehad. Voorts schijnen ook de Staten van het landschap hier hunne bijeenkomsten wel eens te hebben gehouden. Een brief uit Westerbork, gedagteekend den 7 April 1685, strekt daarvan ten bewijze.

De kerk der Christelijke Afgescheidenen, in het jaar 1843 gesticht, is een steenen gebouw, met pannen gedekt en van binnen voorzien van een houten gewelf, zonder toren of orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door 140 leerlingen bezocht.

In Julij 1848 zijn aldaar door twee boerenknechten, op den kant van eene uitgegraven sloot in een stuk groenland onderscheidene Spaansche gouden en zilveren munten met het jaartal 1572 gevonden; de gouden hebben de grootte van eenen rijksdaalder, daalder, gulden, dertiendehalf en vijfstuiverstuk, alle goed geconserveerd.

WESTERBORK-EN-BROEKVEEN, heideveld in *Beilerderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, kant. *Hoogeveen*, gem. *Westerbork*.

Dit heideveld, groot ruim 1400 bund., is in Maart van dit jaar (1849) ter verveening en ontginning aangekocht door een Hollandsche maatschappij, aan wier hoofd staan de Heeren J. C. Bakker, te Amsterdam, en A. de Wilde, op den huize Pijnenburg, te Soestdijk, zullende er alzoo, waarschijnlijk nog dit jaar, belangrijke ontginningen plaats hebben.

WESTERBOSCH (HET), bosch in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Brederbosch.

WESTERBOUWING, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 1 u. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. O. van *Wageningen*, gem. en 1½ u. O. van *Renkum*, 6 min. W. van *Oosterbeek*.

Dit landg. beslaat eene oppervlakte van 12 bund. 68 v. r. 57 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. J. J. C. Gevers, woonachtig te Oosterbeek.

WESTERBRAAK, meertje in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 5 min. N. van *Hensbroek*.

WESTERBRICA, streek lands, vermeld in eenen giftbrief van Dirk V, Graaf *van Holland*, van het jaar 1083, waarin eene bijzondere plaats, genaamd *Vronenschale*, digter aan de Maas dan aan Seipleda, gelegen was. Het is waarschijnlijk, dat door deze streek lands de Broekpolder, tusschen Vlaardingen en Schipluiden, verstaan wordt.

WESTERBROEK of Westbroek, oudtijds alleen Broek of Broke, d. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 1½ u. O. ten Z. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. W. ten N. van *Het-Hoogezand*, een weinig ten N. van het Schuiten- of Winschoter-diep, maar verspreid. Men telt er 90 h. en 460 inw., die meest hun bestaan vinden in de

baggelerijen, waardoor er groote waterplassen meest naar de zijde van het trekpad zijn ontstaan en hoe langer hoe meer geboren worden, hetgeen een treurig voorkomen aan die streek geeft, en onze nazaat van allen vasten grond en van diens vruchten zal berooven, want hoezeer de bodem wel laag ligt en moerassig is, zoo hebben toch enkele andere grondbezitters, die door dezen verachtelijken gouddorst niet gedreven werden, getoond hoe vatbaar dezen bodem door verhooging, bemesting en eene goede landbuishoudkundige behandeling is, om goede weilanden te worden en zelfs zekere houtsoorten met voordeel daarop te planten. Op de hoogte van het dorp leven ook sommigen van den landbouw. Sommige huizen staan aan den puinweg naar Winschoten, andere aan den Borgweg en andere wederom aan den ouden weg. Het Schuitendiep loopt gedeeltelijk over den grond van dit dorp. Langs den stads puinweg vertoonen zich eenige aangename buitenplaatsen; doch vele anderen, die van weinig beteekenis waren, zijn gesloopt.

De Herv., die er nagenoeg 450 in getal zijn, onder welke 90 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van *het Hoogezand*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest MARTINUS MEIJER, die in 1614 hier stond en in 1626 opgevolgd werd door ALBERTUS FRONE. Het beroep geschiedt door de Eigengeërfden. De kerk, is een klein langwerpig gebouw, met eenen vierkanten toren met pannen gedekt, doch zonder orgel.

De 6 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Groningen*. — De doopsgez., van welke men er 15 telt, behooren tot de gem. van *Sappemeer-en-Hoogezand*. — De R. K., van welke er 27 zijn, parochiëren te *Kleine-meer*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 70 leerlingen bezocht.

WESTERBROEK maakte den 8 Mei 1624 eene willekeur, tot het leggen en onderhouden van eenen dijk, strekkende van den hoek van den Engelberderdijk, zuidwaarts aan tot op Rensingeland en voorts oostwaarts tot op Borgen of de scheiding tusschen het Gooregt en Fivelgo.

WESTERBROEK, voorm. buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en 1 u. Z. van *Beverwijk*, gem. en ½ u. N. van *Velsen*, aan den straatweg van Haarlem naar Alkmaar.

Het huis is reeds in de vorige eeuw gesloopt, op den grond is thans een boschje, groot 1 bund. 6 v. r. 40 v. ell., hetwelk in eigendom behoort aan den Heer ARCHIBALD JAN VAN DER POL, te Amsterdam.

WESTERBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 5½ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Bergum*, ½ u. Z. W. van *Twyzel*.

WESTERBUREN, geb., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5½ u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Dockum*, ⅝ u. N. N. O. van *Westergeest*; waartoe zij behoort.

WESTERBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Sneek*, ½ u. N. O. van *Abbega*.

WESTERBURE-VENNEN, streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Beetsterzwaag*, Z. O. van het d. *Beets*, waar onder zij behoort, tusschen dit d. en het Koningsdiep. — Deze streek lands bestaat uit hooi- en weilanden.

WESTERBUURT, h., in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. O. N. O. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. W. van *Enkhuizen*,

gem. *Venhuizen-en-Hem*, een gedeelte van het d. *Venhuizen* uitmakende.

WESTERBUURT, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. van *Zwolle*, kant. en 2 u. O. van *Vollenhove*, gem. *Wanneperveen*.

WESTERDEEL-LANGEWOLD, landstreek in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie LANGEWOLD (WESTERDEEL).

WESTERDIEP, water in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, in eene noordelijke rigting loopende langs *Wildervank*, en daarna noordwaarts langs *Veendam*, nagenoeg evenwijdig met het Oosterdiep.

WESTERDIJK (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1½ u. W. ten Z. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Zuidhorn*, gem. en 1½ u. N. O. van *de Leek*, 20 min. N. W. van *Oostwold*, waartoe het kerkelijk behoort; met 7 h. en 40 inw. Dit geh. bestaat uit eene streek kleigrond.

WESTERDIJK (DE), dijk in *Wersterwolde*, prov. *Groningen*, gem. *Wedde*.

WESTERDIJKSHORN, voorm. d., thans eene b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. van *Appingedam*, kant. en 1 u. Z. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. W. ten N. W. van *Bedum*, ten W. van de trekvaart in eenen hoek des dijks. Men telt er 20 h. en 80 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die er 74 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Bedum-en-Westerdijkshorn* (zie dat woord). WESTERDIJKSHORN had in 1590 reeds een eigen Predikant in MACARIUS LUNSEMAN, die in 1620 overleed. Tot verbetering van zijn sober traktement werd in 1604 Onderwierum hierbij gevoegd; in 1618 werd LUNSEMAN, wegens zwakheid, met overleg van de klassis, van de dienst te Onderwierum ontslagen, doch na zijn overlijden zijn de beide gem. vereenigd bediend tot aan 1650, wanneer WESTERDIJKSHORN weder eenen eigen Predikant bekwam in JOHANNES SCHMALTZIUS, die in 1652 naar Tinallinge vertrok. Na het vertrek van GERHARDUS HINSING in 1686 naar Westerwijtwert is het weder met *Onderwierum* vereenigd, hetwelk stand heeft gehouden tot aan 1829, wanneer het bij *Bedum* is gevoegd. De kerk is voor weinige jaren, en wel in het jaar 1802, afgebroken. De korte stompe toren met oude klok, het kerkhof, de pastorij en eene welgestelde diakonie zijn er nog aanwezig. In 1829 is door den toenmaligen Burgemeester van Onstwedde een goed kerkpad van hier naar Bedum aangelegd.

De R. K., die er 6 in getal zijn, parochiëren te *Bedum*. — Men heeft er geen school; de kinderen genieten te *Bedum* onderwijs.

WESTERDIJKSHORN maakte vroeger op zich zelf eenen staanden regtstoel uit, wiens bezitter ook hier de primaire collatie had. In het zijlwezen behoort het voor het grootste gedeelte onder de schepperij van *Innersdijk*.

WESTERDUIN, voorm. buit in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en ½ u. ten Z. van *Velsen*, aan den Achterweg.

Het is reeds in de vorige eeuw gesloopt. De grond wordt thans in eigendom bezeten door den Heer JACOB 'T HORN, woonachtig te Amsterdam.

WESTER-DWARSWEG (DE), weg in *de Wormer*, prov. *Noord-Holland*, loopende in het westelijke gedeelte dezer bedijking van den Zuider-ringdijk, in eene noordelijke rigting, naar den Noorder-ringdijk.

WESTER-EEMS (DEPARTEMENT-VAN-DE-), voorm. depart. van het *Fransche Keizerrijk*. Zie EEMS (DEPARTEMENT-VAN-DE-WESTER-).

WESTER-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Sumbawa*, 8° 49′ Z. B.

WESTER-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, bij het inkomen der *Straat-Sunda*, 5° 47′ Z. B., 13° 6′ 48″ O. L.

WESTER-EMDEN, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Stedum*, in eene heerlijke landstreek, op eene schoone wierde, waarvan het toppunt 5,25 of 5,50 ell. boven het maalpeil uitkomt. Men telt er, in de kom van het d., 35 h. en ongeveer 240 inw., en met de daartoe behoorende verspreid liggende woningen 75 h. en ruim 450 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

Deze plaats, hoewel thans van weinig aanzien, was voorheen des te meer vermaard, vooral als men haar houdt voor het oude Amisia, eene haven- en marktplaats bij PTOLOMAEUS bekend, en van waar VITELLIUS de twee Romeinsche keurbenden naar de Hunse, opgeleid heeft. Buiten kijf is het echter eene zeer oude plaats; EMO en MENCO gewagen er van als van eene zeehaven en beroemde marktplaats en zelfs meer onder den naam van *forum* (markt), dan onder haren oorspronkelijken naam van EMETHE, en WESTER-EMDEN breidde zich meer en meer in magt en aanzien uit. Volgens EMMIUS was dit eertijds de plaats alwaar de Emderguldens geslagen werden, meer waarschijnlijk is het gevoelen van anderen, die Emden in Oost-Friesland als de muntplaats beschouwen. WESTER-EMDEN had echter, naar sommiger meening, een stapelregt, munt, gilden, een hooge- en lage school en vele oude regten. Om de aanzienlijkheid der plaats kwamen aldaar jaarlijks, op zekeren Zondag, die men *Skeinsomandeg* noemde, de Rigteren van Fivelgo te zamen, om plegtig in den eed genomen te worden. Ook zochten die van Fivelgo van haar eene stad te maken, die het regt des stapels, der munt, van eene school en gilden hebben zou; doch waartegen Groningen en Hunsingo zich in 1232 verzetteden, hoewel met ongelukkigen uitslag. Dan hetgeen destijds het krijgsgeweld niet kon tegengaan, volvoerde kort daarna het noodlot, doordien een zware vloed de haven dezer plaats, tot aan de Eems toe, met slijk vervulde en onbruikbaar maakte; terwijl de wateren van dien tak der Fivel, welke hier uitliep, onvoldoende waren om haar weder te openen en schoon te houden. Hierbij kwam een zware brand, die zelfs de kerk geheel verteerde, waardoor het oude EMETHE zijn vorig aanzien ten eenemaal verloor; en bij het opkomen van Emden, aan de overzijde van de Eems, ter onderscheiding den bijnaam van WESTER-EMDEN heeft moeten aannemen.

De inw., die er op 12 na allen Herv. zijn, onder welke ongeveer 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Loppersum*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen is geweest JOHANNES SCHRODER, die in April 1606 herwaarts kwam, en in 1611 of het begin van 1612 naar Hoogkerk en Leegkerk vertrok. Het collatieregt behoorde wel te voren aan den Heer van Stedum, in zoover die Heer vier stemmen had. Deze stemmen zijn in 1818 gekocht door JAN WOUTERS BOTTEMA, landbouwer te Wester-Emden. En in 1836 door hem verkocht aan de gemeente. De gelden daartoe zijn door de leden der gemeente vrijwillig gegeven. Het regt van collatie wordt uitgeoefend door kerkeraadsleden, kerkvoogden en Notabelen. Buiten deze stemmen is nog ééne stem levendig. De andere stemmen zijn niet in het leven te roepen. De kerk was vóór de Reformatie aan den H. ANDREAS toegewijd, wiens beeldtenis men er voor eenige jaren nog in een der glazen zag,

dat in 1842, toen er groote reparatiën aan de kerk geschiedt zijn, gebroken is. Zij stond onder de Abten van Wittewierum. Het was vroeger eene kruiskerk, doch is nu een net, langwerpig gebouw, en heeft eene lengte van ongeveer 23 Ned. ell. en eene breedte van ongeveer 8 Ned. ell., voor eene helft met twee steenen gewulven, doch heeft geen orgel. In 1846 ontving deze kerk een zilveren bord, ten gebruike bij de bediening van het H. Avondmaal, ten geschenke van den Landbouwer Willem Teunis Land, oud 82 en Mejufvrouw Grietje Pieters Steenhuis, oud 86 jaren, en in 1847 een gelijk zilveren bord van den Landbouwer Jan Wouters Bottema. Aan den in 1808 afgebroken toren, welke door eene kleine spits op de kerk vervangen is, werd nog veel duifsteen gevonden.

De Doopsgez., van welke men er 12 aantreft, behooren tot de gem. *Huizinge*. — De dorpschool wordt gemiddeld door ruim 70 leerlingen bezocht.

In den omtrek van dit d. heeft men in den grond walvischbeenderen gevonden.

In het jaar 1252, in den oorlog tusschen de Hunsingoërs en Fivelingoërs, werd Wester-Emden, toen reeds eene rijke en vermaarde plaats, met eenen aanval van eerstgenoemden bedreigd, die er tegen den avond aankwamen. Hier overviel hen een schielijk opkomende dikke mist, waardoor zij het spoor bijster werden; daarbij verschrikte hen het geklep der omliggende kerkklokken, in welke verwarring zij wijd en zijd, zonder iemand gezien te hebben, de vlugt namen. In dezen weerloozen toestand vielen zij de Fivelgoërs in handen, die eene groote slagting onder hen aanrigtte.

WESTEREN-BAN-VAN-DE-DUINEN-VAN-SCHOUWEN, gedeelte van den pold. van *Schouwen*, prov. *Zeeland*, dist. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Haamstede*; palende N. aan de Oosterenban-van-de-duinen-van-Schouwen, O. aan de heerl. Haamstede, Z. W. aan de duinen tegen de Noordzee.

Het bestaat meest in duinen en onvruchtbare gronden, benevens een weinig schaarhout, en staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

WESTEREND, Doopsgez. kerk. gem. op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*. — Men telt er 250 zielen. De kerk heeft toren noch orgel.

WESTEREND, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 4½ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Bergum*, ½ u. W. van *Drogeham*.

WESTEREND, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 5 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Hindeloopen*, onder *Koldenwolde*.

WESTEREND, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 3½ u. N. ten W. van *Sneek*, kant. en 5½ u. N. N. O. van *Bolsward*, 10 min. Z. W. van *Weleryp*, waartoe zij behoort; met 7 h. en 40 inw.

WESTEREND, voorm. b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, nabij *Workum*, later aan de stad getrokken.

WESTEREND, buurs., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 2½ u. Z. W. van *Sneek*, 10 min. Z. van *Gaastmeer*, waartoe het behoort aan de Flieussen.

Onder de inw. zijn vele visschers; terwijl hier de aken liggen, met welke de opgekochte meervisch naar Holland en elders verzonden wordt.

WESTEREND, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 2½ u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 1 u. Z. W. van *Beesterzwaag*, 3 min. Z. W. van *Terwispel*, waartoe zij behoort.

WESTEREND, geh. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. Z. Z. W. van *Schagen*, gem. *St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog*, ½ u. O. van *St. Maarten*, 20 min. Z. O. van *Valkoog*; met 4 h en 24 inw.

WESTEREND, voorm. d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie WESTEN (DE).

WESTERENDE, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. N. O. van *Stedum*, N. van den Delleweg, tusschen Huizinge en de Zeerijp.

WESTERENDS-POLDER, pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog*; palende N. aan den Schagerwaard, O. aan den Voor-polder, Z. aan den Trentel, W. aan Groeneveld.

De polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 15 bund., waaronder 9 bund. 37 v. r. 90 v. ell. schotbaar land; telt 1 h., zijnde eene boerderij, en wordt door eenen molen, op de Ringsloot, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur behoort onder Valkoog.

WESTER-EN-ILPENDAMMERWEG (DE), weg in de *Purmer*, prov. *Noord-Holland*, in eene zuid-zuidwestelijke rigting van Axwijk naar Ilpendam loopende.

WESTERFLE, plaats, voorkomende in eenen giftbrief van Keizer HENDRIK III, van het jaar 1046, als niet verre van den regter oever van den IJssel, beneden Weggestapele, gelegen. Men meent, dat daaronder het tegenwoordige huis WESTERVLIER, onder *Diepenheim*, volgens anderen het d. WEZEPE, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, verstaan wordt. Zie WESTERVLIER en WEZEPE.

WESTERFOERT, WESTERFOORT en WESTERFUERT, oude namen van het d. WESTERVOORT, op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*. Zie WESTERVOORT.

WESTERGAAST, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Heerenveen*.

Deze b. bestaat uit de westelijke huizen van het d. *Gaast*, en telt 2 h. en 10 inw.

WESTERGAST, zandheuvel in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, 10 min. N. W. van *Zuidhorn*, tusschen dit d. en *Noordhorn*, ten W. van den straatweg, 5 min. N. van Hankemaburg.

Op dezen heuvel werden, in het jaar 1734, op last van DE HEPSCHE van *Faan*, een aantal personen verbrand. Zie de art. BIJMA en FAAN.

WESTERGAST (LUTJE-), hoogte in *Westwoldingerland*, prov. *Groningen*, gem. en 1 u. Z. O. van *Wedde*, 1 u. N. van *Blijham*.

WESTER-GAT (HET NIEUWE-), een der zeegaten ten N. W. van den *Helder*. Zie WESTGAT.

WESTERGAUWE, oude naam van het kw. WESTERGOO, prov. *Friesland*. Zie WESTERGOO.

WESTERGEEST, ook WESTERGAAST gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Dockum*, 1 u. W. N. W. van *Kollum*.

Men telt er, met de kerkelijk daartoe behoorende b. Westerburen, Weerdeburen, de Wirden, Beintemahuis en de

Triemen, 650 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden.

Bij het d. heeft men hooge bouwlanden, doch het overige is meest laag land, uitgezonderd de uitmuntende noordwaarts gelegene kleilanden langs het Dockumerdiep.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Oudwoude-en-Westergeest*, die hier ook eene kerk heeft, welke vóór de Reformatie aan den H. Martinus was toegewijd, en door eenen Pastoor en Vicarius bediend werd. Men had er ook een St. Anna-altaar en eene zoogenaamde ijzeren koe. Het is een somber gebouw, met eenen vierkanten stompen toren, doch zonder orgel.

De R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Dockum*.

WESTERGOO, een der drie kwartieren, waarin de prov. *Friesland* verdeeld is; palende W. en N. aan de Zuiderzee, O. aan Oostergoo, Z. aan Zevenwouden.

Oudtijds had Westergoo de tweede en *Oostergoo* de derde plaats onder de zeven zeelanden van Friesland, en nog in het jaar 1327 strekte zich deze landstreek van Stavoren af tot aan Leeuwarden uit, en Doniawarstal met zijn toebehooren werd mede onder dit goo gerekend, hetwelk in het Latijn Westrachia en Westringia, en in het Duitsch Westringeland plagt genoemd te worden.

Westergoo is bijna geheel omgeven door eenen dijk, welke een begin neemt aan zee, tusschen Oosterbierum en Sexbierum en vervolgens, boven Franeker naar Achlum loopende, van daar achter Tjum, Cubaard, Wommels, Hydaard, Oosterend, Lutkewierum, Bozum en Oosterwierum, tot aan den dijk van de Borne, namelijk aan de nieuwe landen voor Mantgum, Weidum, Jellum, Boxum, Marsum, Beetgum, Berlikum, Wier, Minnertsga en Dijkshorne. Deze Borndijk had in vroeger tijd veel van de zee te lijden, vooral omstreeks het jaar 1200. De Slachtedijk is eerst aangelegd toen men begon te bemerken, dat de zee tusschen Vlieland en Terschelling eene meerdere ruimte innam.

Dit kw. bevat acht steden: Bolsward, Franeker, Harlingen, Hindeloopen, Sneek, Stavoren, Workum, en Ylst, en negen griet.: Baarderadeel, Barradeel, het Bildt, Franekeradeel, Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde, Hennaarderadeel, Menaldumadeel, Wonseradeel, en Wymbritseradeel.

De aard der landerijen is in Westergoo niet zoo verscheiden als in *Oostergoo*, naardien men in geheel Westergoo geene heivelden en weinige veenen vindt, ja zelfs geene zandgronden op de oppervlakte des aardrijks, alleen uitgezonderd den heuvel, het Roode Klif. Over het algemeen bestaat Westergoo uit vruchtbaar kleiland, hetwelk zelfs in de laagste oorden, door inpoldering, tot voordeelig weiland kan worden gemaakt. Ondertusschen zijn het Bildt en de hooge deelen van Barradeel en Menaldumadeel wel de vruchtbaarste streken van dat kwartier, ja mogelijk van de geheele provincie Friesland. Hieraan volgen in deugd de bouwakkers van Wonseradeel en Franekeradeel, welke beide grietenijen, gelijk ook de vorige, insgelijks veel goed bouwland bezitten. Baarderadeel, Hennaarderadeel, een gedeelte van Wonseradeel en Hemelumer-Oldephaert, gelijk ook het beste gedeelte van Wymbritseradeel, zijn meerendeels niet geschikt tot den graanbouw, maar zoo veel te dienstiger tot weilanden, die eenen grooten schat van zwaar vee, boter en kaas geven. Alomme vindt men echter in de beste grietenijen lage landen, die

van weinig dienst zijn, zoo zij niet in polders worden gebragt; doch door dit heilzaam middel, hetwelk meer en meer wordt aangewend, kunnen zij alle zeer nuttig gemaakt worden. Ondertusschen zijn er ook grietenijen, die voor een groot gedeelte alleen uit lage landen, poelen en meren bestaan, hetwelk vooral in Wonseradeel, Wymbritseradeel en Hemelumer-Oldephaert plaats heeft.

WESTERGOO maakt thans nagenoeg het arr. *Sneek* uit, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 89,506 bund. 67 v. r. 92 v. ell. en daaronder 82,724 bund. 57 v. r. 47 v. ell. belastbaar land; telt 15,130 h., bewoond door 16,812 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 79,000 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er de volgende fabrijken: 15 kalkbranderijen, 62 steen-, pannen- en pottenbakkerijen, 3 plateelbakkerijen, 1 suikerpottenbakkerij, 5 geelgieterijen, 2 ankersmederijen, 34 scheepstimmerwerven, 14 lijnbanen, 4 zeilmakerijen, 2 zeiltaanderijen, 1 traankokerij, 1 lijmziederij, 6 zeepziederijen, 11 zoutketen, 17 looijerijen, 1 zeemfabrijk, 2 leem- en zeemtouwerijen, 3 vellenblooterijen, 1 lintweverij, 5 wolkammerijen, 3 saijetfabrijken, 1 calicotweverij, 1 deken-volmolen, 1 wolspinnerij, 1 papierfabrijk, 6 boekdrukkerijen, 1 steendrukkerij, 11 chicoreifabrijken, 4 bierbrouwerijen, 1 mouterij, 1 branderij, 1 likeurstokerij, 2 vrieschgroenfabrijken, 6 wagenmakerijen, 44 houtzaag-, 9 olie-, 5 cement-, 3 tras- en looderts-, 1 leer-, 6 eek-, run- of schors-, 1 specerij-, 1 kalander-, 9 pel-. 1 rijstpel-, 3 pel- en koren- en 15 korenmolens.

De voornaamste vaarten in dit kw. zijn: de Trekvaart van Leeuwarden over Franeker naar Harlingen, de Trekvaart van Leeuwarden over Bolsward naar Workum ende Sneekertrekvaart, welke laatste, over het grootste gedeelte van haren loop, de grensscheiding tusschen *Oostergoo* en WESTERGOO uitmaakt.

Men heeft er ook eenige aanzienlijke meren, als: het Makkumermeer, of het Koudmeer, het Parregaastermeer, het Workumermeer, de Flieussen, het Heegermeer, de Oorden, het Haanmeer, de Morrha, het Flait, de Vlakke-Brekken, het Gaastmeer en op de grenzen het Sneekermeer en het Slootermeer; benevens eene ontelbare menigte kleine meertjes, vooral in Wonseradeel, Wymbritseradeel en Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde.

Nergens worden in *Friesland* meer zeesluizen gevonden dan in WESTERGOO, zijnde daar, van Roptazijl tot Stavoren, acht in het geheel. Ondertusschen heeft men hier nog dikwijls grooten overlast van het binnenwater, het geen uit verscheiden oorzaken ontstaat. De meeste dier sluizen liggen aan plaatsen, alwaar het verschil der hooge en lage getijen zeer klein is, gelijk vooral te Workum, Hindeloopen en Stavoren plaats heeft, en dus kunnen die sluizen weinig uitlozing geven, dan alleen met Noordelijke en Oostelijke winden die, vooral in natte jaargetijden, zeldzaam waaijen, in vergelijking van de zuidelijke en westelijke winden, die voor de uitstrooming zeer ongunstig zijn. Met zulke regenachtige en ongunstige winden wordt het water uit de lage kwartieren naar de hooge gedreven, en dus naar de scheiding tusschen het Bildt, Menaldumadeel, Baarderadeel en Oostergoo; doch hier wordt het water gekeerd door het Leeuwarder-verlaat, en vindt naauwelijks eenen aanmerkenswaardigen doortogt dan door de Leije naar de Dokkumer-Ee; terwijl daarentegen die van Oostergoo, met oostelijke winden, hun

verlaat openzettende, WESTERGOO nog daarenboven met hun overtollig water bezwaren; doch dewijl Oostergoo thans, na het slatten der Dokkumer-Ee, zijn water gemakkelijker kan lozen, is dit laatste nadeel thans minder groot dan wel voor dezen; doch het eerste blijft nog steeds aanhouden, en is inzonderheid nadeelig voor het Bildt en Menaldumadeel, dewijl de anderzins hooge bouwakkers daardoor dikwijls in den wintertijd diep onder water staan.

De voornaamste wegen in het kwartier zijn: De klinkerweg van Leeuwarden over Sneek naar de Lemmer en de grindweg van Leeuwarden over Franeker naar Harlingen.

Het wapen van WESTERGOO was oudtijds zeer verschillende van het tegenwoordige, hebbende het toen bestaan uit drie vrouwen, welker middelste eene Santin of Heilige was, die twee kleindere als twee kinderen ter wederzijden had. Thans bestaat het wapen uit één veld van azuur met eene bande van zilver.

WESTERGORS (HET), voorm. gors aan het eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*, later bedijkt als *Westerlandsche* en *Westkerke-polder*. Zie die art.

WESTERGUITE, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie GUITE-POLDER (WESTER-)

WESTERHEIKANT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie WESTERHEIKANT.

WESTERHEM, voorm. hoeve of boerenwoning in de par. van *Haltna* of *Houten*, prov. *Utrecht*.

De Graaf *van Goije* heeft zijn regt op de tienden dier hoeve, in het jaar 1226, gestaan aan de St. Mariakerk te Utrecht. In het jaar 1392 vindt men haar vermeld onder den naam van WESTRAUM. De naam is geheel verloren en men weet niet meer de juiste plaats aan te wijzen, waar zij gestaan heeft.

WESTERHESE, plaats, waarvan de goederen in de negende eeuw door ROTGARIUS aan de kerk van Utrecht geschonken werden, zonder dat men weet, waar zij gelegen was.

WESTERHESSELEN, naam, onder welken het geh. HESSELTE, in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, in eene bulle van Paus PIUS IV voorkomt. Zie HESSELTE.

WESTERHITSUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 4¼ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Harlingen*, ½ u. Z. W. van *Franeker*, 10 min. W. van *Hitsum*, waartoe het behoort; met 4 h. en 30 inw.

WESTERHOEVEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 4 u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Oldeberkoop*, ½ u. N. N. W. van *Finkega*; met 3 h. en ruim 20 inw.

WESTERHOF, voorm. landg. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, op hetwelk, in 1398, het klooster Agnesberg gesticht is. Zie dat woord.

WESTERHOLT, haves. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant., en gem. *Vollenhove*.

WESTERHORN, buurs. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Groningen*, kant en 1½ u. W. ten N. van *Zuidhorn*, gedeeltelijk gem. en onmiddellijk ten Z. W. van *Grijpskerk*, gedeeltelijk gem. en ½ u. N. N. W. van *Grootegast*, ½ u. N. van *Lutkegast*, waartoe dit gedeelte kerkelijk behoort.

Deze buurs. bestaat uit 19 boerderijen en 15 h., met ongeveer 260 inw. De bodem bestaat er uit klei, en de lagere zuidelijke landen, langs het Hoendiep, worden door watermolens drooggehouden.

Vroeger bestond hier een burg, van welken alle overblijfselen verdwenen zijn.

WESTERHOUT, buit. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. van *Haarlem*, kant. en 5 min. W. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 47 bund. 25 v. r. 30 v. ell., en wordt in eigendom bezeten, door den Heer Lucas Boreel.

WESTERHOUT, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Haarlem*, gem. en ¼ u. N. van *Heemstede*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 4 v. r. 20 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Gerrit Visser, woonachtig te Amsterdam.

WESTERHOUT, voorm. buit. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. N. O. van *Hoorn*, gem. *Oester-en-Wester-Blokker*, ¼ u. Z. W. van *Wester-Blokker*, waartoe zij behoorde. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij.

WESTERHOVEN, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en kant. *Eindhoven* (5 k. d., 30 m. k., 5 s. d.); palende N. W. aan de gem. Riethoven, O. aan de Keerschop, die haar van Dommelen scheidt, Z. aan Borkel-en-Schaft, W. aan Bergeyk.

Deze gem. bevat het d. Westerhoven, benevens de b. Erpenstraat, Loveren en Heijerstraat en het geh. Braambosch; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1081 bund., waaronder 1047 bund. 48 v. r. 75 v. ell. belastbaar land; telt 114 h., bewoond door 116 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 700 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen water-korenmolen op de Keerschop. De grond is er zeer schraal en zandig. De granen, die er gebouwd worden, bestaan in rogge, boekweit en haver.

De inw., die op 10 na allen R. K. zijn, onder welke 430 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. — De 10 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Bergeyk-en-Riethoven*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

Het dorp Westerhoven, van ouds Welterhoven genaamd, ligt 3 u. Z. Z. W. van Eindhoven, in buurten verspreid. Men telt er in de kom van het dorp 11 h. en 70 inw.

De oude, geheel vervallen, parochiekerk is in het jaar 1820 afgebroken en, in het volgende jaar, eene nieuw kerk met eenen lagen toren in de plaats gebouwd. Deze kerk, die van een orgel voorzien is, is even als de vorige ingewijd onder de bescherming van St. Servatius, Bisschop van Tongeren, en omgeven door een ommuurd kerkhof.

Er bestond vroeger in de nabijheid van het dorp een zoogenaamd Valentijns putje, bij hetwelk de R. K., tot genezing der koorts gingen bidden. Het was eene levendige wel of bron op eene hoogte naast de Keerschop gelegen. Thans is dit putje door de Keerschop ingezwolgen.

In 1688 leidden de Franschen de pastorie van dit dorpje aan kolen en in 1747 eischten zij er brandschatting.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van azuur, met het beeld van St. Servaas van goud.

WESTERHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Holwerd*, 20 min. W. van *Marrum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene arbeiderswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 72 v. r. 80 v. ell., worden in eigendom bezeten door SYBE GERRITS VAN DER LEEST, woonachtig te Hallum.

WESTERHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Rauwerd*, ½ u. N. van *Jorwerd*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizinge. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 33 bund. 80 v. r. 41 v. ell., en worden in eigendom bezeten door den landbouwer FREERK PIETERS KOOPMANS, woonachtig te Jorwerd.

WESTERHUIS, hofst. in de *Marne*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. van *Ulrum*, ½ u. Z. ten O. van *Niekerk*, waartoe zij kerkelijk behoort.

Deze hofst. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 39 bund. 4 v. r. 30 v. ell, en wordt in eigendom bezeten en bewoond door de erven van den landbouwer LAMMERT JANS DE BOER.

WESTERHUIZEN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 9 u. N. ten O. van *Deventer*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Ommen*, gem. en ½ u. N. van *Avereest*; met 4 h. en ruim 30 inw.

WESTERKAAG (DE), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. en gem. *Schagen*; palende O. aan de Ooster-koog, Z. en W. aan den Zijdewind-dijk.

Deze pold. behoort tot de sectie *de Kaag*, en staat onder het polderbestuur van Schagen.

WESTERKERK, b. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. O. N. O. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Enkhuizen*, gem. *Venhuizen-en-Hem*, een gedeelte van het d. *Venhuizen* uitmakende; met 10 h. en 60 inw.

WESTERKLOOSTER, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. W. van *Kloosterburen*, 10 min O. van *Hornhuizen*, waartoe het kerkelijk behoort, bestaande uit eene boerenhofstede en twee dagloonerswoningen, met 15 inw.

WESTERKOGGE (DE) of HOORNERKOOGE, eene der vier koggen, waarin vroeger *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, verdeeld was; palende W. en N. aan de vier Noorderkoggen, O. aan de Middelkogge, Z. aan de Beetskoog.

Het is een afzonderlijke polder, staande onder het bestuur van Gecommitteerden uit de gemeenten Beets, Oudendijk en Schardam, en liggende tusschen de twee groote uitwateringen van de Beemster en van Kennemerland en West-Friesland. Deze polder bevat de st. Hoorn, benevens de dorpen Avenhorn, Berkhout, Grosthuizen, Scharwoude en Oudendijk; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4314 bund. 39 v. r. 65 v. ell., waaronder 2288 bund. schotbaar land, als, volgens het kadaster: onder *Hoorn* 593 bund. 42 v. r. 49 v. ell.; onder *Avenhorn* 167 bund. 92 v. r. 40 v. ell.; onder *Berkhout* 2353 bund. 53 v r. 73 v. ell., onder *Gristhuizen* 364 bund.

40 v. r. 1 v. ell.; onder *Scharwoude* 221 bund. 28 v. r. 90 v. ell., en onder *Oudendijk* 413 bund. 82 v. r. 65 v. ell.; telt 2153 h., bewoond door 2250 huisgez., uitmakende eene bevolking van 11,300 inw., die, met uitzondering van de ingezetenen der stad Hoorn, meest in de melkerij en het kaasmaken hun bestaan vinden.

WESTERKWARTIER (HET), een der drie kwartieren, waarin de *Groninger-Ommelanden*, tijdens het bestaan der Republiek, verdeeld waren; palende N. aan de Hunse of het Reitdiep, O. aan de Hunse en het Ooster-stads-hamrik, Z. aan het Drenthsche dingspil Noordeveld, Z. W. aan de Friesche grietenij Opsterland, W. aan de griet. Smallingerland, Achtkarspelen en Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland.

Dit gedeelte der Ommelanden heeft den naam van zijne ligging, ten Westen van de twee andere deelen en van de stad Groningen. Deze benaming is niet zeer oud, en eerst in zwang gekomen, nadat de verschillende landschapjes van dit kwartier zich vereenigd hadden, om in Groningen de Westerwarf of de rigterlijke bijeenkomst, te houden; gelijk die van Hunsingo en Fivelgo, aldaar de Oosterwarf hadden.

In 1659 verdeelde men dit kwartier, even als de andere twee, in drie onderdeelen: Langewold, Vredewold en Middagt. De twee eerste hadden hunnen naam ontvangen van de wouden of bosschen, met welke deze landstreek schier overal vervuld geweest is: en het laatste, van zijne ligging naar den middag, dat is, het Zuiden ten opzigte van de Hunse. Het is des te noodzakelijker, de namen en gelegenheid dezer landen wel te kennen, dewijl ook de inwoners van dit geheele kwartier door bijzondere namen, elk van zijn eigen smaldeel ontleend, van elkander plagten onderscheiden te worden: namelijk, de Langewoldsters, Vredewoldsters en Middagtsters, waarvan de eerste, de noordwestersche, de tweede de zuidwestersche en de derde de oostelijke landstreek besloegen. Eertijds telde men, behalve deze drie, een vierde onderkwartier, hetwelk Humsterland of Homsterland genoemd werd, en zijne inwoners Humsterlanders en Hummerzeërs.

De redgeregten van Aduard, Hoogkerk, Leegkerk, Dorkwerd en Platvoetshuis (behoorende tot Middagt), stonden echter, ook nog tot aan 1749, onder de Oosterwarf en niet onder de Westerwarf, gelijk de kerspels der andere landschappen, dewijl Middagt een gedeelte van Hunsingo uitmaakte. In dit gedeelte, den middag (het Zuiden), waren dan ook geene buurregters, gelijk in het overige gedeelte van het Westerkwartier.

Het Westerkwartier bevat de dorpen: Marum, Noordwijk, Nuis, Niebert, Tolbert, de Leek, Midwolde, Lettelbert, Oostwolde, Faan, Niekerk, Oldekerk, Sebaldeburen, Grootegast, Doezum, Opende, Lutkegast, Visvliet, Grijpskerk, Niezijl, Niehove, Oldehove, Saaksum, Ezinge, Feerwerd, Garnwerd, Oostum, Fransum, den Ham, Noordhorn, Zuidhorn, Aduard, Wierum, Dorkwerd, Hoogkerk, Leegkerk en Leege-Meeden, thans uitmakende de volgende 10 gem.: Marum, de Leek, Oldekerk, Grootegast, Grijpskerk, Oldehove, Ezinge, Zuidhorn, Aduard, en Hoogkerk.

Het telt 3764 h., bewoond door 4361 huisgez., uitmakende eene bevolking van 22,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De geaardheid van den grond in dit kwartier is, aan deze en gene oorden, van elkander aanmerkelijk verschillende: want het noordelijk gedeelte bestaat uit zeer vruchtbare klei, waarop bouw- en weilanden:

doch naar het Zuiden vindt men zandgronden, die met bosschaadjen bezet zijn, en, in de nabuurschap van Groningen, ziet men niet dan lage weilanden, die, gedurende den winter, meestentijds onder water staan.

De Herv., die er ruim 21,000 in getal zijn, onder welke 2500 Ledematen, maken de volgende 26 gem. uit: Aduard, Ezinge, Feerwerd, Garnwerd-en-Oostum, Grijpskerk, Grootegast-en-Doezum, den Ham-en-Fransum, Leeg-en-Hoogkerk, Lettelbert, Lutkegast, Marum-en-Noordwijk, Midwolde-en-de-Leek, Niehove, Niekerk-Oldekerk-en-Faan, Niezijl, Noordhorn, Nuis-en-Niebert, Oldehove, Oostwolde, Hooge-en-Lage-Meeden, Opende, Saaksum, Sebaldeburen, Tolbert, Visvliet-en-Pieterzijl, Wierum-en-Dorkwerd en Zuidhorn.

De Christelijke Afgescheidenen, die er wonen, maken de gem. van *Homsterland* onder *Oldehove* en omstreken uit.

De Doopsgez., van welke men er 190 telt, onder welke 80 Ledematen, behooren tot de gem. van *Pieterzijl*, *Noordhorn* en *den Horn*. — De Evang. Luth., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Groningen*. — De R. K., die er 220 zijn, onder welke 150 Communikanten, maken de stat. van *Zuidhorn* uit. — De 120 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Groningen*. — Men heeft in het Westerkwartier 36 scholen.

In 1522 vielen de Bourgondiërs in het Westerkwartier, en brandden daar, tot Faan toe, bijna alles af. Schielijk keerden zij echter terug, toen men uit Groningen, gesterkt door ettelijke Geldersche soldaten, op haar los ging. Maar nu begon de Geldersman even slecht huis te houden, als weinig bevorens de Bourgondiër. Op eenen dreigenden toon vroeg hij van Hunsingo en Fivelgo, eene brandschatting; en trok van Kusemer en Visvliet, tot verwekking van meerder vrees, dieper landwaarts in naar Aduard, Zuidhorn en Noordhorn; terwijl eene andere aangekomene bende ruiters eerst te Essen, en daarna in Selwert even eens handelde, als het ander volk in het Westerkwartier. Bij desen ongelukkigen toestand kwamen nog de zware bedreigingen der keizerlijke Bevelhebbers, indien men langer uitstelde den Keizer hulde te doen. Zij legerden zich zelfs, om er klem aan te geven, bij Gerkesklooster; maar werden van de Gelderschen ras terug gedreven: hoewel tot luttel troost voor de ingezetenen, wijl eene nieuwe versterking van volk, door Gelder herwaarts gezonden en in Aduard gelegd, mede, even als hare voorgangers, in het rooven en plunderen des landmans, betaling zocht van hare achterstallige soldij; ja, zelfs de koenheid had over de Ommelanden eene schatting uit te schrijven. Door welken overlast de Ommelanders getergd, te Groningen bij een kwamen, en aldaar eenparig besloten dat volk gewapenderhand te verdrijven, welk manmoedig besluit die roovers bevreesd maakte en hunne terugkomst verhaastte.

Kort nadat Jonker Jasper van Marrik in 1525 door Karel Hertog *van Gelder*, tot Stadhouder over Groningen was aangesteld, beschreef hij, tot stuiting van de keizerlijke troepen, die zich reeds in de nabuurschap der Lauwers onthielden, den derden man uit de Ommelanden en het Old-ambt. De verzamelplaatsen zouden zijn Nuis en Marum, in het Westerkwartier. Derwaarts zond hij de Geldersche benden, de Groninger Schutten en een vaandel burgers; maar die deswege voor het eerst soldij vroegen en ook ontvingen. Onderrigt, dat

de keizerlijke bevelhebber, JOHAN VAN WASSENAER, door Sigerswolde, in Vredewold wilde breken, vroeg hij van de stad eenig geschut, om de doortogten te bezetten. Maar WASSENAER, dat voornemen, om den moerassigen grond aldaar, varen latende, trok langs Bakkeveen naar Roden en Roderwolde. MAARTEN brak nu mede op, ten einde niet afgesneden te worden; dan tusschen Midwolde en Lettelbert gekomen, vernam hij, dat de Keizerlijken, reeds doorgedrongen, de Leek zochten te bemagtigen. Hij zond toen de ruiterij derwaarts, om WASSENAER op te houden, en trok in allerijl met het andere volk, te Aduard een buitenpost latende, naar Groningen, alwaar hij ook zonder letsel aankwam. WASSENAER legerde zich daarop in Noordhorn, en beschreef aldaar de Ommelanders, om aan den Keizer den eed van getrouwheid af te leggen en 32,000 goudguldens (48,000 guld.) op te brengen. Die eed werd doór sommigen ook werkelijk gedaan. De Geldersche soldaten, in Aduard achtergelaten, bleven daar niet, maar begaven zich eerst naar Selwert en vervolgens naar Essen, waarbij de huisman, als naar gewoonte last leed.

Door den watervloed en de stormwinden van 12 en 13 November 1668 heeft dit kwartier groote schade geleden; terwijl daarbij 20 menschen omgekomen, 8 huizen geheel en 5 gedeeltelijk vernield, 5 paarden en 81 koeijen verdronken zijn.

WESTERLAND, bij verkorting HET WESTEN en in een handschrift der Utrechtsche kerk WYSTERLAND, d. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *den Helder*, gem. *Wieringen*, ¼ u. N. W. van Hypolitushoef. Men telt er 50 h. en 250 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt (vooral schapenteelt), den landbouw en het visschen van zeewier.

De inw., die er op 4 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Hypolitushoef-en-Westerland*, welke hier een kerkje heeft, dat vóór de Reformatie aan den H. NICOLAAS was toegewijd, en ter begeving van de Graven stond, de bevestiging werd ook door den Aartsdiaken der Utrechtsche domkerk gegeven. De pastorij had een huis, en trok uit de landerijen eene rente van een pond, kunnende jaarlijks omtrent in alles opbrengen 50 Rijnsche guldens (70 guld.). Dit kerkje is een zeer oud gebouw, zonder orgel. Er is veel duifsteen aan, en het heeft zoogenoemde gegoten muren, dat is, twee muren, welker tusschenwijdte met cement en keisteenen is volgewerkt; het koor is afzonlijk gebouwd en niet met de kerk verbonden en het bovenste gedeelte van den toren is waarschijnlijk omgewaaid of verbrand. In dit kerkje zijn oude zerken, die op steenen doodkisten gesloten hebben, welke steen van dien aard is, dat hij, alhier gebragt moet zijn ten tijde, toen de Noormannen hier meester waren, hetwelk in de negende eeuw plaats had, toen zij hier alles te vuur en te zwaard verwoest hebben. Niemand weet, zelfs bij gissing, iets te maken van de figuren, die op deze zerken zijn uitgehouwen.

De 2 Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Hypolitushoef-en-'t Stroe*. — De 2 R. K., die men er aantreft, werden tot de stat. van *Wieringen* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door 40 leerlingen bezocht.

WESTERLAND, oude naam van de heerl. WESTERSCHOUWEN, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie WESTERSCHOUWEN.

WESTERLANDSCHE-POLDER, pold. in het eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Wolphaartsdijk*; palende

N. aan de Zuidvliet, O. aan Oud-Sabbinge en den Zuiderlandsche-polder, Z. O. aan Nieuw-Sabbinge, Z. aan de Schenge, W. aan den Westkerke-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 220 bund. 77 v. r. 56 v. ell., waaronder 2 bund. 8 v. r. 41 v. ell. vrij of vroonland; telt 4 h., waaronder 3 boerderijen, en wordt, door eene sluis, op de Schenge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworens en eenen Penningmeester.

WESTERLAUWERS, naam, welken sommige schrijvers geven aan de prov. Friesland, omdat de Lauwers die prov. van de prov. *Groningen* afscheidt. Zie Friesland.

WESTERLEE, d. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. W. van *Winschoten*, kant. en 2 u. Z. O. van *Zuidbroek*, gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Scheemda*, ¼ u. Z. W. van het *Winschoterdiep*.

Deze plaats schijnt dus genaamd te zijn in onderscheiding van het klooster *Oosterlee* of *Austerloo*, betwelk waarschijnlijk wordt bedoeld, als in het vervolg van de Wirumerkronijk wordt gezegd, dat er in de Woldstreek van Fivelgo of van het Oldambt een klooster Asterloo heeft gestaan, wiens overste van groot gezag was bij de Fivelingers. Men telt er 51 h. en 260 inw., en met de geh. Heiligerlee, Napels en Kloosterholt 202 h. en 1220 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er mede 2 steen- en pannenbakkerijen. De grond is hier eenigzins hoog en zandachtig, doch men vindt er ook klei- en veengrond en heideveld. Van den hoogen zandheuvel Oostergaste, heeft men een schoon uitzigt naar Scheemda Zuidbroek en omliggende plaatsen.

De inw., die er, op 9 na, allen Herv. zijn, maken de gem. van *Westerlee-en-Heiligerlee* uit. — De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Georgius was toegewijd, is in 1776 door eene andere vervangen, zijnde een net en klein langwerpig gebouw, met eenen niet hoogen spitsen toren, hebbende uurwerk en de Hollandsche maagd tot windwijzer op de spits. In 1817 werd er een nieuw orgel in de kerk geplaatst, waarvan de kosten door de ingezetenen door vrijwillige bijdragen bestreden zijn. Volgens overlevering moet er te Heiligerlee, op de zoogenaamde Oostergaste, eene kapel gestaan hebben, welke naderhand zou gediend hebben tot bouwing der vorige kerk te Westerlee.

De Doopsgez., die er 2 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Noordbroek-en-Nieuw-Scheemda*.

De R. K., van welke men er 7 telt, parochiëren te *Oude-Pekel-A*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht.

Het wapen van Westerlee bestaat in een veld van zilver, met St. Joris te paard, in natuurlijke kleur.

WESTERLEE-EN-HEILIGERLEE, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. en ring van *Winschoten*. Men heeft er ééne kerk te Westerlee en telt er 1200 zielen, onder welke 120 Ledematen. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hermannus Christophori, die er in 1598 kwam, doch ook hier weder van zijne dienst ontzet werd, vóór Julij 1611, want toen was Georgius Clingius hem reeds opgevolgd. Het beroep geschiedt door collatoren, stemgeregtigden en kerkeraad.

WESTERLEESCHE-VEENEN, veengronden in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, gem. *de Scheemda*, 10 min. Z. van *Westerlee*, waar de Rensel zijnen oorsprong nam.

WESTERLITTENS, geh. prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1¼ u. N. O. van *Bolsward*, 10 min. W. van *Wommels*, waartoe het behoort; met 7 h. en ruim 50 inw.

WESTERLOO (NIEUW-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*; kant. *Sommelsdijk*, gem. *Goedereede*; palende N. aan de haven van Goedereede en aan den Groote-Zuider-polder, O. aan den Groote-Zuider-polder, Z. aan den Kleine-Zuider-polder en W. aan Oud-Westerloo.

Deze pold. is in het jaar 1611 bedijkt en in 1808 weder ondergeloopen, doch daarna weder gedigt.

WESTERLOO (OUD-), pold. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Goedereede*, palende N. aan de haven van Goedereede, O. aan Nieuw-Westerloo, W. aan den Groote-Plas-polder. — Deze pold. is in het jaar 1591 bedijkt.

WESTERMEER, voorm. d., thans een geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 1¼ u. W. ten N. van *Heerenveen*.

Voorheen was dit dorp niet onaanzienlijk en belangrijker dan de Joure, dat er vroeger slechts eene uitbuurt van uitmaakte. Nu staan er slechts 13 h, met 90 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw. De toenemende bloei van de Joure heeft waarschijnlijk veel tot het verval van dit dorp toegebragt.

Het ligt met zijne beste landen benevens die van de *Joure en Haskerhorne*, die allen naar het Noorden zeer laag zijn, in eenen grooten polder, in het jaar 1716, door de Heeren VEGELIN begonnen. Deze landen heeten, wat WESTERMEER aangaat, de Westermeerder-Uitgangen, Noordwaarts de Westermeerder Nijekamp. Door den polder loopt, met twee bogtige takken, het watertje de Dolte.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Joure-Westermeer-en-Snikzwaag*, welke hier vroeger mede eene kerk had, doch welke afgebroken is, en waarvan het oude kerkhof en de toren nog bestaat. Ook ligt er nog een oud vervallen kerkhof op eenigen afstand N. van het dorp.

De Doopsgez., die men er heeft, behooren tot de gem. *Joure*. — De R. K., welke men er aantreft, parochiëren te *Joure*.

Men heeft er geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Joure*.

Weleer stond onder dit dorp de state Lyklama. Zie dat woord.

In vroegere tijden zou hier gewoond hebben DODO VAN HASCHA, een heilige kluizenaar, die, onder andere wonderen, eens eenen man, die verstandeloos en geheel verlamd was, door een Mariabeeld zou genezen hebben.

WESTERMEER, voorm. buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Haarlem*, gem. en 5 min. Z. van *Heemstede*, waarvan het huis in 1829 gesloopt en de grond met de hofsteden Bosbeek en Groenendaal vereenigd is.

WESTERMEER (DE), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan den pold. Achter-de-Loet, O. aan den pold. het Groote Wal, Z. aan de Oosterkaag, W. aan het poldertje de Driesprong.

Deze pold. behoort tot de sectie *Schagen-zuidzijde*, en staat onder het polderbestuur van *Schagen*.

WESTERMEER (HET) of het Westmeer, meertje in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, omtrent 1½ u. Z. O. van Delft, gem. en W. van Berkel.

Het heeft omtrent ¼ u. gaans in omtrek en staat door de Oude Zee in verbinding met het Oostermeer.

WESTERMEERBEEK, landg. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Nijmegen*, gem. en 1 u. N. O. van *Groesbeek*.

Van dit landgoed, bestaande in optrek, twee boerenwoningen, bouwlanden, weidegrond en boomgaarden, mitsgaders opgaande en akkermaalsbosschen, waar tusschen vele lanen en wandelpaden, is het huis in het jaar 1835 afgebrand.

WESTERMEERDER-NIJEMADEN (DE) of de Westermeerder-Nijekamp, weilanden, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, N. van *Westermeer*.

WESTERMEERDER-UITGANGEN (DE), streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, N. van *Westermeer*.

WESTERMEERWIJK, buit. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Meerwijk (Westen).

WESTERMEI, hofst. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5½ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. W. van *Baflo*, 10 min. W. van *Rasquert*, waartoe zij behoort. Deze hofst. wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Landbouwer Jacob Symands Bruins.

WESTERNIELAND, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Nieland (Wester-).

WESTEROIJEN, streek lands, prov. *Gelderland*, arr., kant. en gem. *Tiel*, onder *Zandwijk*, eene oppervlakte beslaande van 2 bund. 38 v. r. 90 v. ell.

Deze streek heeft waarschijnlijk haren naam verkregen van *West*, als liggende aan de westzijde der stad, en van *ooije*, *ooy* of *ode*, welken naam vele plaatsen dragen, beteekenende in de Duitsche Saksische taal *ongebouwd*, *woest*, doch het verdient thans dezen naam niet meer, als zijnde zeer vruchtbaar land.

Hier stond weleer een klooster van de orde der Predikheeren of Dominikanen, uit welke orde, den 6 November 1399, eenige broeders te Westeroijen kwamen, op verzoek van Hertog Willem *van Gelder*, met toestemming van Frederik van Zijck, den acht en veertigsten Bisschop van Utrecht; zij bouwden er aan zekere, aldaar reeds staande, kapel van de *Maagd* Maria, die de voorzaten van gemelden Gelderschen Hertogs eertijds gesticht en begiftigd hadden, en waarover deze het regt van voorstellingen hield, een klooster met een kerkhof, huizingen, standplaats, afgeslotene woonsteden, tuinen en verdere noodzakelijke werkplaatsen tot een verblijf van een Prior en 30 Monniken, hetwelk den 15 April 1400 door Paus Bonifacius IX, bij eenen openen brief bevestigd werd. Na den dood van den gezegden Hertog, die, twee jaren na deze stichting, zonder kinderen na te laten, overleed, verminderde dit klooster zeer: zoodat het eindelijk, in het jaar 1435, op gezag van Paus Eugenius IV, in een nonnenklooster van de Dominikaner orde veranderd is geworden. Tot de verandering van dit konvent in een vrouwenklooster, bragt de laatste Prior, Johan van Gelder het meeste toe, die ook sedert de eerste Biechtvader dezer Nonnen werd, alsmede de provinciaal van dit landschap, Mr. Robbertus, die zelfs de Nonnen te Wijk opgezocht, en in dit klooster opgesloten heeft: zijnde het sterven der

voornaamste en meeste Monniken albier eene der voornaamste oorzaken van deze verandering geweest.

De vijf eerste Nonnen, benevens eene beproeveling, kwamen op den feestdag van St. Calixtus in het gemelde jaar, hier uit het klooster van Wijk aan, nevens welke nog negen wereldlijke dochters zich albier hebben laten opsluiten, die te voren al aangenomen waren, zoo dat er in het geheel vijftien opgesloten zijn geworden, welk getal naderhand aanmerkelijk aangegroeid is, waardoor de kapel te klein begon te worden. Dit deed Johan Nek, Vikaris van dit klooster, en medehelper van bovengemelden Biechtvader, Johan van Gemcen, besluiten, om het klooster uit zijne tijdelijke middelen te hulp te komen, zoodat hij een groot huis, dat hij zelf bewoonde, niet alleen gebouwd, maar ook de kerk in de lengte vergroot heeft; waarna deze, in het jaar 1460, ter eere van de *Maagd* Maria, als patronesse van dit klooster, plegtig door Geralcus, Bisschop van Hieropolis, en Wijbisschop van Utrecht ingewijd werd. Johan Nek schonk mede aan het klooster fraaije boeken, kerksieraden en aanzienlijke inkomsten; werdende van hem gezegd: *als de groote Heeren en Mevrouwen hem groote vereeringen gaven, hij ook groote vereeringen aan het klooster gaf.* Toen, in het jaar 1464, de Generaal der Dominikanen Martialis Auribelli, des Zaturdags voor St. Odulphusdag, dit klooster kwam bezigtigen, verleende hij de Nonnen vele gunsten en geestelijke voordeelen, als daar zijn kwijtschelding en ontbinding van alle hare zonden, terwijl hij haren Biechtvader magt gaf dit alle jaren te doen. Aangezien de kloostertucht alhier zeer naauwkeurig onderhouden werd, koos Vincentius Bandelaus, Generaal van de zelfde orde, in het jaar 1502, toen hij de levenswijze in het Dominikaner Nonnenklooster te Mets wilde verbeteren, vijf Nonnen uit dit konvent, die, den 17 Maart van dat jaar, te Mets aankwamen, en aan de verwachting, die men van haar opgevat had, volkomen voldaan hebben. Sedert is een groot gedeelte van dit klooster, in 1512, afgebrand. Ten tijde van de Nederlandsche beroerten leed het het eerst van allen aanstoot en werd, in het jaar 1572, ten eenemaal verwoest, terwijl de Nonnen naar Tiel vlugtten, daar zij in het klooster van St. Cecilia werden opgenomen, met welk klooster het in 1578 door Frederick Schenk van Toutenburg, eersten Aartsbisschop van Utrecht, met toestemming van den Hertog van Parma en van den Oversten der Augustiner Monniken werd vereenigd. Van het Westeroijensche klooster zijn de papieren, kerksieraden, goederen en huisraad, door Johannes van Driel, in 1613, tijdens het bestand, aan de Paters van de provincie Vlaanderen ter hand gesteld, terwijl de koorboeken, alle fraai op fransijn geschreven, volgens het schrijven van Pater Guilbertus de la Haije, in het klooster te Douai bewaard werden.

De plaats, alwaar het gestaan heeft, is eene weide geworden, welke om hare hoogte de Hooge Weide genaamd werdt, en thans tot bouwland dient. Er zijn geene teekenen van een klooster overgebleven, behalve dat er eenige verwulfselen van kelders onder het gras schuilen, die men met het minste omspitten der aarde ontdekt. De gelegenheid der plaats was zeer vermakelijk en met heldere waters omringd, dat tot groot gerief en gemak van het klooster, langs de muren heenstroomde, waarvan het puin door die van Tiel geëigend en weggevoerd is. Van dit klooster ontleent het geh. Wester-Oey, gem. *Echteld*, zijnen naam. Zie Oey (Wester-).

WESTERPOEL (DE), meertje in het balj. van *de Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, gem. en ½ u. W. van *Ursem*.

WESTER-POLDER-OP-HET-RHEDERLAAG (DE), onbehuisde pold. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Arnhem*, gem. *Rheden*; palende N. en O. aan den Zuiderwaard, Z. aan den IJssel, W. aan de Laak.

Deze pold., welke in het jaar 1818 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 160 bund. binnendijks, en wordt door eene sluis, op den IJssel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

WESTERREIDE, voorm. d. in *Reiderland*, prov. *Groningen*, N. O. van *Termunten*.

Dit d., waar in 1555 nog een Vrouwenklooster en in 1575 nog een klooster bestond, is door den Dollart verzwolgen, waarschijnlijk is er het geh. en de uitstekende hoek Reide nog een overblijfsel van. Zie dat woord.

WESTERSAND, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie WESTERZAND.

WESTERSCHE-AANWASSEN (DE) of DE AANWASSEN-TER-WESTEN-VAN-HET-CAPELSCHE-ACHTERSTE-VEERPAD, onbehuisde pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle*, onder *Nederveen-Capelle*; palende N. aan de Scheisloot, O. aan het Capelsche-Achterste-Veerpad, Z. aan het Oude-Maasje, W. aan den Polder-over-de-Gantel.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 106 bund. 88 v. r. 16 v. ell. met de kaden, en wordt gecombineerd met den Polder-over-de-Gantel, door de op dat art. vermelde sluizen en duiker, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast. De buitenranden van dezen polder zijn zoo hoog gelegen, dat zij de kade vervangen.

WESTERSCHE BUITENDELLEN (DE), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie BUITENDELLEN (DE WESTERSCHE).

WESTERSCHE-ZOMER-POLDER (DE HOOGE-) en DE NIEUW-WESTERSCHE-ZOMER-POLDER, twee pold. in den *Hoekschenwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie NUMANSDORP (DE HOOGE-WESTERSCHE-POLDER-VAN-) en NUMANSDORP (de NIEUW-WESTERSCHE-ZOMERPOLDER-VAN-).

WESTERSLOOT (DE), water in de *Beemster*, in den *Kilpolder*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den Zuider-ringdijk, in eene noordelijke rigting, naar de Oosthuizer-sloot.

WESTERSLUIS (DE), in de wandeling HET WORMERSLUISJE geheeten, schutsluis in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, in den *Kanaaldijk*, nabij den Noordhoek van het Wormerveld, ½ u. Z. van Spijkerboor.

WESTERSTEIN, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie WETTERSTEIN.

WESTERTOGTSLOOT, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie BOTTERSLOOT.

WESTERVAART (DE), vaart in den *Wieringerwaard*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Wieringerwaard*, in eene noordelijke rigting, loopende van Barsingerwad naar de Sluisvaart.

WESTERVELD, voorm. hofs. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en 1 u. Z. van *Beverwijk*, gem. en ½ u. Z. W. van *Velsen*, bij het geh. Driehuis.

Ter plaatse, waar vroeger deze hofstede gestaan heeft, ziet men nog een rond torentje, het Blaauw-Torentje genoemd, op de hoogte van een der duinen, welke aan den bouwer vele duizenden gekost heeft. De toenmalige bezitter van WESTERVELD had namelijk

dezen toren op die hoogte laten plaatsen, alleen met oogmerk, om van daar een fraai uitzigt op zijn buiten te hebben, en misschien, om tevens tot eene kleine bergplaats voor tuin- en jagtgereedschappen te dienen; maar bij toeval was dit torentje, op eene duin gebouwd, van waar men in de Noordzee zien kon, en het was ook uit de Noordzee zigtbaar. Daar het nu niet op de gewone zeekaarten gevonden werd ontstond hier uit de mogelijkheid, dat de schippers, op de Noordzee varende, daardoor misleid en derwaarts hun koers rigtende, zich niet alleen deerlijk bedrogen konden vinden, maar zelfs met hunne schepen en ladingen zouden kunnen verzeilen, en, schipbreuk lijdende, goederen en leven verliezen. Wat er nu hebbe plaats gehad omtrent het betalen van zekere boete, waarin de toenmalige bezitter beslagen zou geworden zijn, vinden wij niet geboekt, maar wel dat hij genoodzaakt geweest is, om ten zijnen koste in alle zeekaarten de noodige verandering te laten maken, ter voorkoming van alle die mogelijke ongelukken, waarvan hij, ofschoon onschuldig, anders de oorzaak zou hebben kunnen zijn.

De daartoe behoord hebbende gronden zijn thans meerendeels bijeengetrokken onder de buitenplaats *Middeloo*, en worden in eigendom bezeten door den Heer A. J. 'T HORN, woonachtig te Amsterdam.

WESTERVELD, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. W. van *Assen*, jud. en adm. kant. en 1 u. Z. W. van *Hoogeveen*, gem. en 5 min. W. van *Zuidwolde*; met 25 h. en 150 inw.

WESTERVELD, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. N. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkarspel*, onder *Mastenbroek*, aan het Zwartewater.

WESTERVELDE, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en 2½ u. N. W. van *Assen*, gem. en ½ u. Z. W. van *Norg*; met 30 h. en 170 inw.

Dit geh. heeft eene school gezamenlijk met *Zuidvelde*, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt.

Misschien is dit geh. wel de zelfde plaats, waarvan de goederen in 838, door zekeren GERWARD DE HEESE, aan de kerk van Utrecht geschonken werden.

WESTERVELDSCHE-AA (DE), naam, welken men wel eens geeft aan de riv. DE AA in *Zalland*, prov. *Overijssel*, ter plaatse waar zij zich in het *Zwartewater* ontlastte. Zie AA.

WESTER-VERLAAT (HET), verlaat in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, tot uitwatering dienende van den pold. *Mijzen*, in de Ursumer-trekvaart.

WESTERVLIER, op sommige kaarten verkeerdelijk WESTERVLIET gespeld, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4½ u. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. W. van *Goor*, gem. en ½ u. W. van *Diepenheim*; met 8 h. en 70 inw.

WESTERVLIER, eigenlijk WESTERFLIER en ook WESTERFLE gespeld, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4½ u. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. W. van *Goor*, gem. en ½ u. van *Diepenheim*, in de buurs. *Westervlier*, aan de Schipbeek.

Deze havezathe was reeds in 1046 bekend, als gelegen in *Isloa*, graafs. *Hamelande*, en werd door Keizer HENDRIK aan BERNOLDUS, den twintigsten Bisschop van Utrecht, geschonken.

WESTERVOORT, gem. op *de Lijmers*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, arr. *Arnhem*, kant. *Zevenaar* (5 k. d., 1 m. k.,

10 s. d.), palende N. aan de gem. Lathum en Angerlo, O. en Z. aan Duiven, W. aan de gem. Arnhem, aan den grooten weg op Duitschland.

Deze gem. bevat het d. Westervoort, benevens de buurs. IJsseloord. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 764 bund. 49 v. r. 50 v. ell., waaronder 751 bund 2 v. r. 22 v. ell. belastbaar land; telt 131 h., bewoond door 162 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1000 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw en een weinig handel in vee. Ook is er eene steenbakkerij en eenen windkorenmolen.

De Herv., die er ruim 290 in getal zijn, onder welke 110 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Doesborgh*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Conradus Saegerus, die in het jaar 1609 herwaarts kwam, en in het jaar 1620 naar Doorn vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De 3 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Arnhem*.

De R. K., van welke men er 740 telt, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, en door eenen Pastoor van het Loo bediend wordt.

Men heeft in deze gem. éene school te Westervoort, welke gemiddeld door ongeveer 90 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke, van het huis Bergh afkomstig, in het midden der vorige eeuw bezeten werd door de stad Arnhem. Thans is Heer van Westervoort, de Heer Mr. J. J. A. A. Baron van Pallandt, woonachtig te Arnhem.

Het d. Westervoort, oudtijds Westervoert, Westervorrt of Westervoort, ligt 1 u. O. ten Z. van Arnhem, in eene zeer vruchtbare streek, ter wederzijden van den grindweg tusschen Arnhem en Zevenaar, waaraan een dertigtal huizen verspreid liggen, zijnde de overige huizen, waaronder vele fraaije boerderijen en buitenverblijven, landwaarts in gelegen. Ten Westen en nabij dit d. loopt de IJssel, waarover, in genoemden weg, in 1844 eene schipburg gelegd is, bestaande uit 14 vaartuigen. Vóór dien tijd lag hier eene pont, welke eene vroegere brug vervangen heeft, die in de krijgsoperatiën, in November 1813, was verdwenen. Het dorp, hetwelk men het eerst vermeld vindt op het jaar 1340, ofschoon reeds op het jaar 1310 zekere Johannes de Westervort voorkomt, bevat 122 h. en 920 inw.

De Herv. kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Werenfried was toegewijd, is een zeer oud gebouw, waaraan nog veel duifsteen gevonden wordt, met eenen lagen vierkanten toren met hooge spits, doch zonder orgel. Men wil, dat het eene der eerste kerken is, welke in die streken gebouwd zijn. Zelfs zoude de H. Werenfried, een medgezel van den H. Willibrord, omtrent het jaar 736, reeds in deze kerk het Christelijke geloof verkondigd hebben, en aldaar in dat jaar overleden zijn. De legende verhaalt tevens » dat, zijn ligchaam eene uitermate liefelijke » reuk uitwasemde, waardoor het geheele Eiland der Batavieren met de » aangrenzende plaatsen uitgelokt werd, om den heiligen man eerbied te » komen bewijzen. Doch op den zelfden tijd is er onder zijne onderhoo- » rige geloovigen over zijn begraafplaats krakeel ontstaan, want die van » Westervoort poogden het ligchaam van den heiligen man te behou- » den: doch die van *Elst* wilden het naar zijne woonplaats vervoeren, » waar de Man Gods eene begraafplaats voor zich zelven bereid had. De » zaak werd aan de Godsbestiering gelaten, en is door een bijzonder mira- » kel naar de begeerte der ingezetenen van Elst uitgevallen. Want zijn

» ligchaam werd in een vaartuig gezet, dat zonder stuurman naar de
» overzijde van den vloed gedreven is. Daar werd het op een wagen ge-
» legd, en van twee koeijen, die aan geen juk gewend waren, zonder
» voerman en langs den regten weg, naar het dorp Elst gevoerd, waar-
» over onder de geloovigen groote vreugde bedreven werd. Als het daar
» in de Collegiale kerk, die naderhand op zijnen naam ingewijd is, be-
» graven was, is het door menigvuldige mirakelen vermaard geworden.
» Zijn gebeente, dat door Baldericus, den vijftienden Bisschop van
» Utrecht, plegtig ontgraven is, plagt aldaar van de geloovigen tot een
» hulpmiddel tegen de jigt bezocht te worden. Sedert de Reformatie,
» werd echter zijn gebeente te Emmerik in het konvent der Jesuiten,
» als in een heiliger plaats bewaard." In 1826 is deze kerk vernieuwd, bij welke gelegenheid door den Heer Gijsbertus van Zadelhof, toen Heer van Westervoort, eene fraaije kerkkroon is ten geschenke gegeven.

De R. K. kerk, aan den H. Werenfried toegewijd, is in het jaar 1841 gebouwd en den 25 Augustus van dat jaar ingewijd. Het is een net, langwerpig gebouw, met een klein vierkant kloktorentje en uurwerk, doch zonder orgel.

Men wil dat het slot Asciburgium eertijds niet ver van hier zoude gestaan hebben. Ook ligt in deze gem. het vervallen fort Geldersoord (zie dat woord). Vroeger had men er ook het adell. h. Hamerden; thans eene boerderij.

De kermis valt in Zondag vóór St. Victor of 10 October.

Den 4 September 1799 maakten ruim 200 ongewapende uitgewekenen die zich, sedert eenigen tijd, in de destijds Pruissische stad Zevenaar hadden opgehouden, onder aanvoering van den gewezen Overste Spengler, zich, zonder eenigen tegenstand te ontmoeten, spoedig meester van het dorp Westervoort. Aldra woei de vergrootende mare van dezen inval, en de daarbij plaats hebbende omstandigheden, naar Arnhem over welke stad destijds, geheel ontbloot van garnizoen, slechts omtrent 100 gewapende burgers tot hare verdediging had, vermits het grootste gedeelte naar Haarlem was uitgetrokken. De tijding van den inval veroorzaakte aldaar geene geringe bekommering, ook vreesde men weldra een soortgelijk bezoek te zullen bekomen, en dat de uitgewekenen hunnen marsch zonder verwijl vervolgen zouden. Dan, daar zij zulks niet deden, maar zich in het overheerde dorp bleven ophouden, met het omverwerpen van den vrijheidsboom; het doen afkondigen eener proclamatie van de beide Prinsen van Oranje; het uitvaardigen van bevelen, tot het dragen van oranje, en het uitsteken der vlag van den kerktoren, zoo gaf dit aan de Geconstitueerde Magten binnen Arnhem genoegzamen tijd en gelegenheid, om zich zoo veel mogelijk in staat van verdediging te stellen, indien de uitgewekenen zich voor de stad mogten vertoonen. Spoedig vergaderden de Leden van het departementaal bestuur van den Rijn en deed dadelijk de alarmtrom roeren, ten einde alle weerbare manschappen, die vóór 1787 en na 1795 de wapenen hadden gedragen, op te roepen, om niet alleen het dreigende gevaar van de stad te keeren, maar zelfs eene poging te ondernemen, om de uitgewekenen tot den terugtogt, uit de door hen bezette plaatsen, te noodzaken. Naauwelijks liet zich de trom hooren, of men zag van alle kanten een aantal burgers naar de bestemde loopplaatsen snellen, die, van behoorlijke wapenen voorzien wordende, zich bereidwillig toonden, voor de rust der stad zorg te willen dragen, waardoor de Kolonel der gewapende burgermagt Schoonman zich in staat oordeelde, om met een detachement van 50 man, voorzien van een stukje geschut, en eenige

artilleristen, naar de boorden van den IJssel te begeven, met oogmerk, om zijne magt dien stroom te doen overtrekken en de uitgewekenen uit hunne pas bezette stelling te verdrijven. Gezegde kolonel te 11 uren 's voormiddags aldaar aangekomen zijnde, en inmiddels de veren te Lathum, Bahr, Rozendaal en te Rheden, door eenige burgers hebbende doen bezetten, vond zich in het ten uitvoer brengen van zijn oogmerk niet weinig belemmerd, daar niet alleen de aken en ponten aan de veren van de gezegde dorpen, maar ook de schipbrug aan het Westervoortsche veer, door de uitgewekenen aan de overzijde der rivier gehaald waren, waardoor de gemeenschap met het in rep en roer gestelde district ten eenen male gestremd was, en hij zich verpligt zag, om met zijn volk, in het gezigt van de uitgewekenen, aan deze zijde der rivier te blijven liggen. Dan naauwelijks hadden de bevelhebbers der gewapende burgers hunne voorposten uitgezet, en het aangevoerde stuk kanon aan den oever geplant of een aantal uitgewekenen plaatsten zich op de overgehaalde schipbrug, en begonnen van daar, uit klein geweer, op het detachement te vuren, hetwelk, weldra op gelijke wijze door de burgers beantwoord wordende, een schotgevaarte te weeg bragt, dat meer angst en bekommering, dan wezenlijk onheil veroorzaakte, zoo lang er aan de zijde der burgers geen gebruik van het aangevoerde stuk geschut gemaakt werd. Dan dit laatste bleef niet lang achter, want de Kommandant van het uitgetogen detachement, ziende op welk eene wijze zijne voorposten van de overzijde werden aangevallen, deed zijne geheele magt voorwaarts rukken, en beantwoordde het schieten der uitgewekenen uit het aangevoerde stuk kanon zoo nadrukkelijk, dat dezen genoodzaakt werden, de schipbrug te ruimen, en zich in de naastbij gelegene huizen en achter het hooge rijsgewas, dat aan den dijk stond, in veiligheid te stellen; van waar zij echter bij aanhoudendheid bleven vuren, en eene houding aannamen, als of zij zich tot het uiterste wilden verdedigen, terwijl zij zulk een geweldig vuur, uit hunne jagersbussen maakten, dat de Kommandant van het detachement begon te voorzien, dat hij, bij mangel van genoegzame magt, zijne genomene stelling zou moeten verlaten. Om dit echter voor te komen, zond hij in aller ijl eenen courier naar Arnhem, met dringend verzoek, hem ten spoedigste nog eenige manschappen, voorzien van een tweede stuk geschut, toe te zenden. Hieraan werd weldra voldaan, en toen de beide stukken tegen over het veer geplant waren, veranderde de zaak derwijze van gedaante, dat de uitgewekenen, na verlies van eenige dooden en gekwetsten, zich niet slechts genoodzaakt vonden uit de huizen, en van achter het rijsgewas terug te trekken, maar tevens besloten, om het geheele dorp, in de grootste overhaasting, te ontruimen, en naar het Pruissisch grondgebied terug te trekken; waardoor het schieten ophield, en dit zoo veel geruchts gemaakt hebbende gevecht ten einde liep.

De gem. Westervoort was een van die streken, welke, bij den watervloed van Januarij 1809, het eerste overstroomd en laat weder van water zijn bevrijd geworden, hetwelk ten gevolge had, dat de voorraad van aardappelen genoegzaam geheel bedorven werd en de veldvruchten aanmerkelijk leden. Door den storm van 30 Januarij werd aan een twintigtal daghuurderswoningen, waarvan er sommigen geheel zijn ingestort, eene aanmerkelijke schade toegebragt; doch, hoe zeer men in deze gem., uithoofde van den langdurigen vloed, zeer veel geleden heeft, was men echter in andere opzigten gelukkiger, dan wel in andere streken, vermits noch menschen, noch vee het leven verloren.

WESTERVOORTSCHE-DIJK (DE), dijk op de *Lymers*, prov. *Gelderland*, welke zich van Geldersoord tot Angerlo uitstrekt.

Bij den watervloed van Januarij 1820 had men alle redenen, om voor het behoud van dezen dijk te duchten, daar de veerdam van het dorp bijkans geheel was weggespoeld. De opkistingen beletteden, zoo al niet geheel, dan ten minste voor een groot gedeelte, de onmiddellijke uitbarsting van het gevaar, waardoor er gelegenheid was, om voor de berging en het behoud van menschen en vee te zorgen.

WESTERWAARD (DE) of HET BALGZAND, droogte in de Zuiderzee, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, gedeeltelijk kant. *den Helder*, en daarin gedeeltelijk gem. *den Helder-en-Huisduinen*, gedeeltelijk gem. *Wieringerwaard*, gedeeltelijk kant. *Schagen*, en daarna ten deele gem. *Callandsoog*, ten deele gem. *Zijpe-en-Haze-polder*.

Een groot gedeelte daarvan is sedert 1846 ingedijkt, onder den naam van de Anna-Paulowna-polder, met eene oppervlakte van 5000 bund. van den meest vruchtbaren grond. Ingesloten W. door het Noord-Hollandsche kanaal en den Koegrasdijk, Z. en Z. O. door de Zijpe en de Wieringerwaard, is deze polder aan de andere zijde door eenen dijk van ongeveer 12,000 ellen of ruim 2 uur gaans van de Zuiderzee afgesloten; midden door den polder blijft het Oude-Veergat, als binnenboezem, stroomen, en verdeelt daardoor den polder in twee afzonderlijke deelen elk door eenen watermolen op dien boezem ontlastende. Deze polder is provisioneel geheel onder de gem. *Zijpe-en-Hazepolder* gebragt.

WESTERWAARD, buurs. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en 10 min. N. N. W. van *Grijpskerk*; met 15 h. en ongeveer 190 inw.

WESTERWAL, bank in de *Noordzee*, voor en tusschen de eilanden Vlieland en Terschelling aan de westpunt van het laatstgenoemde eiland, Z. van den Noordvaarder.

WESTERWALDA, oude naam van WESTERWOLDE, prov. *Groningen*. Zie WESTERWOLDE.

WESTERWEG (DE), weg in *Oost-Indië*, op het eil. *Java*, in eene noordelijke rigting van Buitenzorg naar Batavia loopende, over de landen Gedong-Badak, Tjiliboet, Bodjong-Gedeh, Depok en Tjineri.

Deze weg kan, in het drooge jaargetijde, niet alleen voor rijtuigen, maar ook voor troepen en geschut dienen; maar is, niet begrind zijnde, gedurende den westmoesson minder bruikbaar.

WESTERWIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 6 u. W. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. W. van *Oirschot*, gem. en ½ u. N. N. W. van *Hilvarenbeek*; met 38 h. en 230 inw.

Dit geh. wordt onderscheiden in twee buurten Groot-Westerwijk en Klein-Westerwijk. Oudtijds was hier eene kapel aan den H. LAMBERTUS toegewijd, welken Geloofsprediker men wil dat dit bedehuis zelf zoude gesticht hebben. Zij was omtrent 12 Ned. ell. lang en 8 ell. breed, en voorzien van een torentje, waarin eene klok hing. De Kapellanen van Hilvarenbeek en Goirle verrigtten er bij beurten de diensten. In het laatste der voorgaande eeuw werd deze kapel afgebroken en door eene kleinere vervangen, welke omtrent op de plaats van het oude koor gebouwd is.

Onder de oudheden van WESTERWIJK behoort nog een houten kruis, dat er reeds in 1590 geplaatst is. Zie daaromtrent het art. DOORVEN.

WESTERWIJK, voorm. buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en ¼ u. Z. W. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, onder *Wijk-aan-Duin*.

Ter plaatse, waar dit buit. gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 11 bund. 45 v. r. 80 v. ell., worden in eigendom bezeten en bewoond door de Wed. A. Dekker.

WESTERWIJK (GROOT-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 6 u. W. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. W. van *Oirschot*, gem. en ¾ u. N. N. W. van *Hilvarenbeek*. — Deze b. is het westelijke gedeelte van het geh. *Westerwijk*.

WESTERWIJK (KLEIN-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 6 u. W. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. W. van *Oirschot*, gem. en ¾ u. N. van *Hilvarenbeek*. — Deze b. is het oostelijke gedeelte van het geh. *Westerwijk*.

WESTERWIJTWERD, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en ¾ u. O. ten Z. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. Z. van *Middelstum*.

Het is een gering dorp, hoofdzakelijk uit verspreide boerderijen bestaande. Men telt er 37 h. en 210 inw. en met de daartoe behoorende geh. de Breeken, Engeweer en Op de Palen 46 h. en 330 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Behalve de wierden, waarop de Breeken en Engeweer liggen, zijn er nog drie anderen, waarvan de eene 9¼ bund. beslaat. De grond is gemengde klei; doch ten Z. van de Palen, oostwaarts, is het land laag; men heeft er 2 of 2¼ palm. bouwgrond, daarna knik of knipklei en roodoorn tot twee palmen en dan weder klei. Langzaam loopt echter het land van die zijde op, en hier treft men keurige en vruchtbare landerijen. Tusschen Engeweer en de Roode School is nog een oud bed zigtbaar, hetwelk in den Romeinsche tijd tot eenen weg van gemeenschap zoude hebben gediend. Voorbij dit dorp loopt het zeer belangrijke Westerwijtwerder-maar (zie het volgende art.).

De Herv., die er 200 in getal zijn, onder welke 50 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Middelstum* behoort. Spoedig na de reductie der prov. Groningen is deze gem. met die van Zuidwolde door éénen Predikant bediend geworden, zijnde de eerste, die in deze combinatie het leeraarambt heeft waargenomen, geweest Regneraus Adolphi Emperius, gedurende wiens bediening, in het jaar 1605, deze beide gemeenten gescheiden werden, zoodat hij Westerwijtwerd alleen bleef bedienen, waar hij in 1615 overleed. In het jaar 1692, gedurende de bediening van Theodorus Antonides, die hier in 1689 gekomen was, werd Menkeweer met deze gem. vereenigd, doch in 1828 werd deze combinatie weder ontbonden en Menkeweer met Onderdendam en Onderwierum vereenigd, blijvende toen Izaak Busch Keiser, die er in dat jaar beroepen was, alleen de dienst te Westerwijtwerd waarnemen. Het beroep is eene collatie van het adellijk geslacht van Lewe, te Middelstum. De kerk is een langwerpig gebouw, zonder toren of orgel. Men ziet daaraan echter nog het muurwerk van eenen voormaligen naaldtoren, die in het jaar 1834, wegens bouwvalligheid, afgebroken is.

De Christelijke Afgescheidenen, die men er 100 telt, behooren tot de gem. *Bedum-en-Middelstum*. — De 8 Doopsgez., welke er wonen, worden tot de gem. van *Huizinge-en-Wester-Eemden* gerekend. — De

10 R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Bedum*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 80 leerlingen bezocht.

Voorheen was Westerwijtwerd met *Huizinge* een staande heerl., later met *Middelstum*, en het behoorde onder de schepperij van het huis Ewsum.

Ten Noordoosten van dit dorp ziet men eenen ronden heuvel, op eene groote terp, welke met gracht en wal is omgeven geweest. Ook zijn er in de zoogenoemde Zevengrasen lijkbussen gevonden, waarvan in 1828 nog eene urne werd bewaard.

Westerwijtwerd is de geboorteplaats van den Genees- en Wiskundige Johannes Borgesius, geb. in 1618, † in 1696, als Hoogleeraar in de Wiskunde te Groningen.

WESTERWIJTWERDER MAAR (HET), water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, dat, met eene schutsluis, uit het *Damsterdiep* voortkomende, met eene westelijke strekking in het *Stedumer-maar* uitloopt, alzoo eene gemeenschap daarstelt tusschen het Damsterdiep en het Boterdiep te Onderdendam. Dit maar wordt voor de scheepvaart en het welzijn der provincie Groningen van ongemeen veel belang geacht. Het ware zelfs te wenschen, dat het ruimer en dieper werd gegraven, even als andere hoofdkanalen.

WESTERWIRT, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Westwerd.

WESTERWOLDE, lands., prov. *Groningen*; palende N. W. en N. aan het Oldambt, waar de Pekel-Aa en achter het Bulster-verlaat de Westerwoldsche-Aa de scheiding is, O. aan de kon. Hannover en Pruissen, Z. en Z. W. aan de prov. Drenthe.

In vroegere tijden was Westerwolde het zuidelijkste of bovenste gedeelte van Reiderland. Bellingewolde en Blijham wilden (zoo als ook nog heden) niet onder Westerwolde gerekend worden en hadden eenen eigen regtstoel. Westerwolde was, even als alle andere gedeelten der oude *Friesche Zeelanden*, vrij en op zich zelven, daar het geen eigenlijken Landsheer kende. Het was echter daarin onderscheiden van het Oldambt en de Ommelanden, dat het, in de bediening van het regt, zulke hoofdlingen niet had, welke daartoe wegens het bezit van zekere uitstrekkende heerden lands, bevoegd waren; maar dat die telkens, bij vrije keus der dorpelingen gekozen werden. Deze Rigters, twaalf in getal, en genomen uit de vijf hoofddorpen Sellingen, Onstwedde, Vlagtwedde, Wedde en Vriescheloo, oordeelden te zamen en maakte dus uit eene Westerwoldsche warf.

In het jaar 1316 ging Westerwolde, waarschijnlijk door overmagt gedrongen, met den Bisschop van Munster eenen zoen aan, inhoudende, dat ieder huisgezin, waarin eene vuurhaard was, jaarlijks te Oudehaven een hoen moest komen aanbieden, ten teeken van schatting en hulde, waarvoor die kerkvoogd aannam het landschap te beschermen en te bewaren bij zijne oude regten en gewoonten. Hoewel dit nu, in den smaak dier tijden, een sterk blijk van onderhoorigheid was, verloren echter de landsvrijheden en gewoonten daar weinig bij; maar hetgeen toen nog stand hield, veranderde na verloop van jaren. Immers in eenen brief van 1400 lezen wij, dat Ecco Adding niet alleen Hoofdling was over geheel Westerwolde, maar dat gerigt reeds erfelijk in zijn geslacht had weten te brengen. Want Hajo en Bole, zijne twee zonen, ontvangen in dien brief, van Bisschop Otto en het kapittel te Munster, erfelijk ter leen het gerigt van Westerwolde, met alle die oude regten, welke hunne ouders en zij tot

nog toe rustig en vreedzaam hadden bezeten, mits dat zij het Munstersche stift getrouw bleven en, des aangemaand, dat te voet en te paard verdedigden. Bij die handeling is geen zweem van toestemming der ingezetenen, waaruit men afnemen kan hoezeer hunne staatkundige vrijheid gedaald was. Uithoofde nu van deze leenroerigheid, wordt Hajo te Westerwolde (want dus schreef dit geslacht zich gewoonlijk met weglating van de geslachtsnaam Adding) in een verdrag van 1427 geteld onder de dienaren en gehulde knechten van het Munstersche stift. Men moet echter uit dit erfelijk hoofdlingschap der Adding's niet besluiten, dat der ingezetenen regten geheel verdwenen waren en hunne vorige Landsrigteren niet meer bestonden. Uit latere stukken blijkt, dat die twaalf, sedert Gezworenen genoemd, in stand zijn gebleven, maar dat zij tot een Opperhoofd en Voorzitter ontvangen hadden eenen Rigter, inzonderheid aldus betiteld. In het eerst namen de Adding's deze waardigheid in persoon waar, maar naderhand lieten zij die van hunnentwege bekleeden. De heerschzucht der Addings ging eindelijk zoo ver, dat de ingezetenen van Westerwolde, in het jaar 1447, daartegen een verbond sloten met de stad Groningen, waarin onder anderen vastgesteld werd: dat van de vonnissen der Meente (d. i. gezamenlijke Landrigteren) binnen tien dagen beroep kon ingesteld worden op den Raad in Groningen. Hoewel nu dit verdrag was aangegaan, met voorbehoud van de oude geregtigheden van Egge Addinga, was het niettemin tegen hem gerigt, en dat beroep ingevoerd, wijl de inwoners beducht waren, dat Addinga, meester van het slot te Wedde, daarbij een Leenman van Munster, tot nadeel der algemeene vrijheid, te veel invloed kon hebben op hunne Landgezworenen, lieden uit den boerenstand en ligtelijk bevreesd te maken. Zij wilden zelfs wijders, dat niet Addinga, maar zij den Rigter of Voorzitter der twaalf Gezworenen zouden aanstellen; doch toen Egge zich hier tegen kantte, werd dat verschil onderworpen aan scheidsmannen, en toen dezen het onderling niet eens konden worden, namen zij tot Overlieden de Burgemeesteren en Raad te Groningen, door welke op den zelfden dag, waarop het vorige verbond geteekend is, eene uitspraak gedaan werd van den volgende inhoud: » dat Egge wel den Regter in Westerwolde zoude » zetten, maar dat die wonen moest in Onstwedde of in Vlagtwedde, » dat die een redelijk man ware, in den lande geboren, een eigen» geërfde en van goeden geruchte; zullende zijne bediening voortduren, » zoo lang hij de gemeente beviel, maar op haar verklaard ongenoegen » door eenen anderen vervangen worden." De steun, die de Landrigteren van het Groninger verbond ontleenden, werd het volgende jaar zigtbaar, bij gelegenheid, dat zij eenen Reiderlander gelijk gaven tegen iemand, welke door Egge voorgestaan werd. Daar hij nu zulks aan de Rigteren, om Groningenshalve, niet durfde wreken, deed hij het, naar zijnen heftigen aard, den vreemden pleiter bezuren, met dien op te vangen en eenen tijd lang op het slot te Wedde opgesloten te houden. Wanneer daarop de Regering van Groningen en de Hamburgers, destijds meester van Emden, zich de zaak, op klagte van de Reiderlanders, ernstig begonnen aan te trekken, kwam de Bisschop van Munster tusschen beiden en men kwam in onderhandeling. Maar dit geval leerde aan Addinga, van hoe veel belang hem de vriendschap van de naburige vermogende Heeren was, te meer daar hij het Groninger verbond in zijne heerlijkheid gaarne vernietigd zag. Hij stond daarom, ten jare 1453, aan Ulrich van Greetzijl, een magtig Heer in Oost-Friesland, alle die regten af, welke hij, wegens zijne

grootmoeder (Foeke Kenwerda, een broeders dochter van Ocko), op Aurich en Broekmerland kon geacht worden te hebben; en weinige jaren daarna, te weten in het jaar 1459, droeg hij zich in eene volstrekte leenroerigheid op aan den Bisschop van Munster. Hierin is niets verwonderlijks, maar wel, dat hij daartoe mede bewogen had de gemeente van Westerwolde, of, gelijk er in den brief staat, *de gemeene Raadsmannen, onderzaten en inwoners van het gansche land Westerwolde*, welke, even als in de bescheiden van 1316, gezegd worden te wonen in de vijf kerspelen Sellingen, Onstwedde, Vlagtwedde, Wedde en Loe. Waarschijnlijk verviel na het Groninger verbond, maar Egge slaagde echter niet in de voorgenomene onderwerping der ingezetenen, want die vernieuwden, ten jare 1470, op eigen gezag, en zonder voorkennis van hem, hun landregt (1), waarin zij zich toekenden de keuze des Regters. Of hij nu, daarover te onvreden, bij den Munsterschen kerkvoogd geen troost gevonden, en daarom zich tot anderen gewend hebbe, vindt men niet geboekt, maar het is zeker, dat hij in 1474 van de Abdij Corvey ter leen nam het land van Westerwolde. Hoe nu dit stift de grondheer van Westerwolde geworden zij, en dienvolgens geregtigd was het ter leen uit te geven, vindt men niet opgeteekend, maar in eenen anderen brief van dat zelfde jaar, lezen wij, dat die beleening van des Abts zijde voorbedongen werd, niet te mogen strekken tot nadeel der regten, welke de Bisschop van Munster op Westerwolde had, naar inhoud der voorheen gemaakte verdragen. Dan Addinga was op die nieuwe verbindtenis zoo stout, dat hij den landman in niets meer ontzag. Hieruit ontstond een oploop van het volk, waarin hij dood geslagen werd. Zijn zoon en opvolger Hajo verbond zich toen nader met den Bisschop van Munster, wien hij zijn slot te Wedde in eigendom overdroeg, doch dat weder van hem ter leen ontving; waarna hij eene bittere wraak op de inwoners, als moordenaren zijns vaders, nam. Nog wreeder dan deze, spiegelde hij zich niet aan diens ongeval, maar spaarde zelfs de geestelijkheid niet, zoodat hij twee Priesters op eene allerwreedaardigste wijze, en wel den eenen met eigenhand, om het leven bragt. Kort daarna in onmin geraakt met de Groningers over Blijham en Bellingwolde, die hij tot het Westerwoldsche trok, terwijl de Raad van Groningen, als bezitter van het Oldambt, die aan dat laatstgenoemde landschap onderhoorig hield, moest hij voor de overmagt bukkende, zijn slot te Wedde overgeven, hetwelk terstond, tot vreugde des landmans, ten gronde toe geslecht werd. In plaats nu dat de Munstersche kerkvoogd zich zijnen leenman had aangetrokken, verliet hij dien; en stond, daar hij naar de tijden zich schikte, voor 2500 Rijnsche guldens (3500 guld.), aan den Raad van Groningen af al dat regt, hetgeen Hajo en diens voorouders over Westerwolde gehad hadden, onder voorwaarde van, met het weder opbrengen dier som, ook het leen zelf weder in te lossen. De regering van Groningen bouwde daarop aan den oever der Pekel-A een slot, en gaf dat den naam van Pekelborg. Zij stelde daarin wijders eenen kastelein, wien zij het gezag gaf over Westerwolde en het Oldambt aan gene zijde des Dollards; dat is, over Blijham en Bellingewolde, die, ofschoon aan de overzijde van den zuider inham des Dollards, door de Groningers getrokken werden tot het Oldambt. Over dit slot vatte de Bisschop wel eenige argwaan op, maar die werd

(1) Dit landregt, met dat, hetwelk in 1566 herzien en vermeerderd is, is gedrukt in het 4e deel der werken van *Pro excolendo jure Patrio*.

gestild door eene verzegelde belofte, van buiten zijne toestemming geene andere sterkten te zullen bouwen.

ADDINGA, aldus door zijnen Leenheer ontzet, zocht eerst hulp bij de abdij van Corvey, waaraan hij zich in 1482 tot Leenman opdroeg; en daarna in 1486 bij den Bisschop van Munster, doch deze stond hem alleen toe het verwoeste slot op te timmeren, mits het niet sterker te maken, dan hem aangewezen zou worden. In dien toestand bleven de zaken, tot in het jaar 1498, wanneer CONRAAD, Bisschop van Munster, het Westerwoldsche niet alleen terug vroeg van den Raad van Groningen, maar die ook drong om af te zien van de dorpen Blijham en Bellingewolde. De inzage in het regtswezen werd toen niet eens den Heer ADDINGA terug gegeven; daar het uit eenen brief van 1504 zeker blijkt, dat zulks alleen geschiedde op naam van den Prelaat. Of hij naderhand ten vollen hersteld zij, is onzeker, men heeft wel eenen brief van 1525, waarbij de abdij van Corvey aan HAJO ADDINGA, een zoon van GEORG, en kleinzoon van HAJO, de heerlijkheid WESTERWOLDE beleend werd, maar, bij mangel van andere bescheiden, kan men niets stelligs daarvan zeggen.

Doch hoe dit ook zij HAJO's gezag duurde ten minste kort, omdat de Hertog van Gelder, nadat hij het Westerwoldsche met zijne krijgsbenden bezet had, zich daarvan ook als Heer gedroeg. Immers gaf hij aan BEREND VAN HACKFORT ter leen het huis te Wedde en het Oldambt en in 1536 was GEORG VAN MUNSTER des Hertogs Slotvoogd in Wedde. Hier van daan waarschijnlijk dat Keizer KAREL V, nadat zijn Stedehouder GEORG SCHENK VAN TAUTENBURG in het opgemelde jaar het geluk had gehad den Gelderschen uit Stad en Lande, Drenthe, en WESTERWOLDE te verdrijven, dit landschap beschouwd heeft, als eene aanwinst door het regt des oorlogs verkregen. Althans hij beleende, zonder acht te slaan op de ADDINGA's, den gemelden SCHENK met deze heerlijkheid en wel ten Overijsselschen leen.

Deze ontzetting viel het Munstersche stift en de ADDINGA's smartelijk, en zij bragten daartegen wel hunne klagten in bij het Rijkskamergerigt te Spiers, maar die bleven, gelijk wel te vermoeden viel, aldaar aan den spijker hangen. Naderhand zocht de weduwe van ADDINGA, heul bij het Gouvernement te Brussel, doch te vergeefs, waarna zij, als de zwakkere, zich heeft moeten onderwerpen. Na den dood van SCHENK in 1540 volgde hem zijn zoon, mede GEORG geheeten, op. Van dezen SCHENK melden eenige aanteekeningen, dat hij een doorbrenger zoude geweest zijn, en ALTING schrijft hem een onnoozel verstand toe, zeggende: » SCHENK liet een zoon na, die zijnen » vader van geeste geenzins gelijk was; deze droeg de heerlijkheid » over aan die van ARENBERG voor of op zeer slegte conditiën." Volgens geschrevene aanteekeningen zoude de Stadhouder ARENBERG een onedelmoedig gebruik van de opgemelde geestgesteldheid gemaakt hebben, met SCHENK dit leen af te troonen, onder belofte van hem gedurende zijn leven duizend gulden jaarlijks te betalen, doch die hij geen enkele maal zou hebben ontvangen, alzoo hij in het eerste jaar was komen te sterven. Doch dit daargelaten, de overdragt is zeker en de handeling voltrokken in het begin van 1562; daar die Heer in zijnen renversaalbrief aan WESTERWOLDE, van den 13 Mei van dat jaar zegt, dat hem gisteren door die van WESTERWOLDINGERLAND was hulde gedaan en trouw gezworen.

Op ARENBERG, gesneuveld in den slag bij Heiligerlee, ten jare 1568, volgde zijn zoon KAREL, wiens weduwe, in de stukken betiteld als

Hertoginne van Aarschot, Prinsesse Gravinne van Aremberg, uit naam en van wege haren zoon FILIPS, de heerlijkheid WESTERWOLDE, in 1617, aan den Amsterdamschen koopman WILLEM VAN DEN HOVE opdroeg. Deze kooper ondervond echter, hier komende, dat het gemakkelijker geweest was de heerlijkheid te koopen, dan in het gerust bezit daarvan te geraken, daar hem zeer vele hinderpalen in den weg gelegd werden door Stad en Lande, door de erfgenamen van JOOST LEWE en door de Westerwolders zelven. Hij hoopte die echter, met vertrouwen, ook om zijne naauwe vriendschap met den Heer VAN OLDENBARNEVELD, te zullen te boven komen, tot dat hem de gevangenzetting en daarna de teregtstelling van gemelden Heer allen moed benam; waarop hij zich genegen toonde de heerlijkheid weder te verkoopen. Van deze gelegenheid maakte de stad Groningen gebruik, als voor welke het verkrijgen van WESTERWOLDE zeer begeerlijk moest zijn, eensdeels, om te beter hare oogmerken op de aanzienlijke aanslijkingen van land tusschen het Oldambt en de Westerwoldsche dorpen Blijham en Bellingewolde, te volvoeren; anderdeels om het klooster Ter-Apel, wereldlijk verklaard, met alle de landerijen, bosschen en veenen in beslag te nemen. Door middel van den Stads-Secretaris WINSHEMIUS en den Hoogleeraar HOMMEA werd, in 1619, de koop gesloten met VAN DEN HOVE, voor 140,000 gulden en eene vereering van 1300 gulden aan den Hoogleeraar PIJNACKER en diens schoonzoon MOONS, waarvan de beleenbrieven in de stadsarchieven zijn berustende. Van dien tijd af is Groningen in het ongestoord bezit van deze heerl. gebleven, ofschoon niet zij, maar iemand, gewoonlijk een uit hare regering, daartoe benoemd, bij de vier Leenheeren (te weten: den Raad van Braband, de staten van Holland, Friesland en Overijssel) er mede beleend werd, na wiens dood telkens een ander moest voorgesteld en aangenomen worden; doch deze bekende Leenman oefende geen gezag in de heerlijkheid, daar de Raad van Groningen het hoofdbestuur aan zich gehouden had en het overige, met het regtswezen, namens de stad, liet waarnemen door eenen Drosaard en twee Rigteren. Eigenlijk moeten onder WESTERWOLDE alleen gerangschikt worden de kerspelen Onstwedde, Vlagtwedde, Wedde, Sellinge, Vriescheloo, het Klooster ter Apel en de Bourtange. Oorspronkelijk toch behooren Bellingewolde en Blijham daartoe niet. De ingezetenen dezer twee dorpen willen ook onder de Woldingen niet gerekend worden: zij verschillen mede van hen in kleeding en levenswijze. Ook moet men vooral onder het oog houden, dat het zoogenaamde WESTERWOLDE, dat voormaals niet tot de provincie Groningen, maar tot de Generaliteitslanden en dus ook eigenlijk buiten het Oldambt behoorde, eertijds in 2 regtstoelen, in dien van Westerwolde en Bellingewolde namelijk, verdeeld was. Tot den eersten regtstoel hebben de eerst genoemde dorpen behoord, de tweede bevatte Bellingewolde, en Blijham, Oude-Pekela cum annexis, en de Oude- en Nieuwe-Schansen.

Onder Bellingewolde zijn in oude stukken begrepen Bellingewolde, Blijham en Uitham, doch het laatste gehucht beteekent niet veel.

In de noordoostelijke smalle streek van WESTERWOLDE, in den algemeenen zin, liggen: de Nieuwe-Schans of Lange-Akkerschans, de Oude-Schans of Bellingewolderschans, Bellingewolde, Blijham, Oude-Pekela, Wedde, Vriescheloo, Onstwedde, Vlagtwedd, de Bourtange, Sellinge en Ter Apel, thans de 6 volgende gem. uitmakende: Bellingewolde,

Nieuweschans, Onstwedde, Oude-Pekela, Vlagtwedde, en Wedde. Men telt er 2140 h., bewoond door 2750 huisgez., uitmakende eene bevolking van 13,800 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, handel en fabrijkwezen.

De grond is noordwaarts van Blijham tot door de Langakkerschans een goede klei, geheel aangeslijkt uit den Dollart; ten Oosten, Zuiden en Westen wordt het van Hannover, Drenthe en het Oldambt gescheiden door uitgestrekte veenen; de middellengte, van het klooster ter Apel af tot Wedde toe, is een hooge zandige grond, en wel geschikt tot houtgewas. Van hier dat het den naam heeft van Wolde, en wel van Westerwolde; als zijnde het westersche woud ten opzigte van Munsterland.

Dit landschap wordt in de lengte doorsneden door onderscheidene kleine beken alle den naam van *Aa* hebbende, hoewel ter onderscheiding de Ruiten-Aa, de Mussel-Aa, de Onstwedder-Aa, de Pekel-Aa en de Rekker-Aa geheeten. De meeste dezer riviertjes vereenigen zich te Wedde, alwaar zij een voor tamelijke schepen bevaarbaar water vormen, dat bij het Bulster-Verlaat nog vermeerderd wordt met de Pekel-A. Alsdan is het de algemeene Westerwoldsche-Aa, welke bij de Statenzijl in den Dollard valt, en langs welke de Pekelderschepen de turf naar Holland en de Oostzee overbrengen.

De Herv., die er 12,800 in getal zijn, onder welke 2500 Ledematen, maken de volgende 12 gem. uit: Ter-Apel, Bellingewolde, Blijham, Bourtange, Nieuweschans, Onstwedde, Oudeschans, Oude-Pekela, Sellinge, Vlagtwedde, Vriescheloo en Wedde, welke even zooveel kerken hebben en door even zoo vele Predikanten bediend worden.

De Evang. Luth., die er 200 in getal zijn, behooren tot de gem. *Pekela*. — De R. K., van welke men er 800 aantreft, parochiëren in de *Pekela*.

Men heeft er 14 scholen, als: ééne te Ter-Apel, twee te Bellingewolde, ééne te Blijham, ééne te Bourtange, ééne te Nieuwe-schans, ééne te Onstwedde, ééne te Oude-schans, twee te Oude-Pekela, ééne te Sellinge, ééne te Vlagtwedde, ééne te Vriescheloo en ééne te Wedde, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van ruim 1800 leerlingen bezocht worden.

Toen de Stadhouder van Groningen Juriaan Schenck van Tautenburg, in het jaar 1536, de Gelderschen binnen Appingedam belegerd hebbende, vernam dat 2000 Denen op marsch waren, om de belegerden te ontzetten, gebood hij die van Friesland en van de Ommelanden, de legerplaats gewapenderhand te komen bezetten; terwijl hij zelfs met het geoefend krijgsvolk den vijand te gemoet toog. In het Westerwoldsche had hij het geluk hem, daar niet op verdacht, ten strijde te noodzaken; met dat gelukkig gevolg, dat de Denen geheel geslagen werden, en hunne bevelhebbers, de Ridder van Rantsow en George van Munster, Slotvoogd van Wedde, gevangen gemaakt.

In het jaar 1579 werd Westerwolde, door zekeren Overste van Sternbach, deerlijk geplaagd en gebrandschat.

Het wapen van Westerwolde bestaat uit eenen knielenden Bisschop, met aan de eene zijde een bisschopsstaf en aan de andere zijde een tak.

WESTERWOLDSCHE-AA (DE), riv. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie Aa (Westerwoldsche).

WESTERZAND (HET), naam, welken men wel eens geeft aan het d. Oldekerk in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie Oldekerk.

WESTERZAND (HET), ook enkel HET ZAND genoemd, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. N. O. van *Grootegast*, ½ u. N. van *Sebaldeburen*, waartoe het gedeeltelijk behoort, ½ u. O. van *Lutjegast*, waartoe het overige gedeelte behoort; met 14 h. en ruim 80 inw. — Men vindt er nog de burgstede van den geslooptan burg Buikstede of Boekstede.

WESTER-ZANDING, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*. Zie SANDINGE (WESTER-).

WESTERZIJEVAART (DE), vaart in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, welke aan den zanddijk onder Backum een begin neemt en in eene zuidwestelijke rigting naar de Limmervaartbrug onder Limmen loopt, waar zij zich in de *Schulpvaart* ontlast.

WESTESCAMP, voorm. buit., in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie WESTKAMP.

WESTFLINGIA of WESTFLINGE, voorm. graafs. vermeld in eenen giftbrief van Keizer, HENDRIK IV, van 1 Mei 1064, als gelegen aan den Rijn. Men vermoedt dat er dat gedeelte van de prov. *Zuid-Holland* toebehoord heeft, waar nu Leyden ligt.

WESTFORT (HET), voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gem. *Biervliet*, in den westelijken hoek van den kleinen *Zuiddorp-polder*. Het was eene kleine verschansing, aangelegd bij het graven der Linie in 1735, tot hare dekking, doch reeds in de laatste helft dier eeuw weder verlaten en thans geheel verdwenen en geslecht.

WEST-FRANKENLAND (HET NIEUWE-), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie NIEUW-WEST-FRANKENLAND.

WEST-FRANKENLAND (HET OUDE-), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. en gem. *Schiedam*; palende N. en O. aan de stad Schiedam, Z. aan het Nieuw-West-Frankenland, W. aan den Kortlandsche-polder.

Deze pold., welke vermoedelijk in de zestiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 63 bund. 41 v. r. 61 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene sluis, zijnde de zelfde als waardoor de pold. Nieuw-West-Frankenland ontlast wordt, op de Buitenhaven van Schiedam, van het overtollige water ontlast.

Bij den watervloed van November 1775, werd deze polder even als Oost-Frankenland overstroomd, zoodat het water tot aan de stad vloeide, en de tuinen, gelijk ook de plantaadje, derwijze onderliepen, dat men er met schuiten kon doorvaren. De oudste lieden konden zich niet herinneren zulk eene overstrooming beleefd te hebben, dewijl het water te dezer tijde acht duim. hooger was dan in het jaar 1682, en twee duim. hooger dan in het jaar 1717.

WESTFRIESCHE-ZEEDIJK (DE), dijk, prov. *Noord-Holland*.

Deze dijk moet reeds gelegd zijn vóór het jaar 1288, want in handvesten van FLORIS V, Graaf van *Holland*, in dat jaar, aan die van Medemblik in het bijzonder en aan die van Dregterland in het algemeen, verleend, wordt deze dijk reeds genoemd, doch zonder bepaling van uitgestrektheid. Graaf JAN I, zijn zoon, spreekt in een handvest., in het jaar 1299, aan die van Enkhuizen gegeven, van het schouwen op den dijk, door Heemraden met den Regter. Wij vinden dezen ouden WESTFRIESCHE-ZEEDIJK bepaald gegaan te hebben, gelijk hij nog genoegzaam in de zelfde streek loopt, van de Friesche poort der stad Alkmaar af, noordwaarts op, langs de vaart van Koedijk, met den Reekerdijk tot Krabbendam toe; van daar voorts met

den dijk, genaamd den Friesche-dijk, voorbij St. Maarten, Burghorn en de Keins tot Kolhorn; van Kolhorn, langs de Zuiderzee, voorbij Winkel, Eerstwoude, Lambertschagen en Almerdorp tot Medemblik.; van daar insgelijks langs deze zee voorbij Wervershoofd en Heer-Huigenkogge, tot in en door de stad Enkhuizen, en zoo verder langs de zee voorbij Broekerhaven, Oosterleek, Wijdenes en Schellinkhout, in en door de stad Hoorn, van waar hij westwaarts op voortgaat, met den Oudendijk naar Avenhorn en voorts met den Walingsdijk voorbij Ursem tot Rustenburg en langs de Schermeer met den Huigendijk voorbij Oterleek tot aan den Geestmer-Ambachts-dijk en, met dezen en zijnen omloop, achter Oudorp om, langs het Zeglis en de Stads-grachten van Alkmaar, tot weder aan de Friesche-poort dier stad. De omtrek van dezen dijk wordt op eene lengte van meer dan 31,500 roeden Dregterlandsche-maat (124,000 ell.) begroot, daaronder echter is niet begrepen de Huigendijk, die bij de bedijking van den Schermeer in onderhoud aan de dijken is overgaan en thans een gedeelte van den ringdijk van die bepoldering uitmaakt, hoezeer toch tot den binnenringdijk van Westfriesland behoorende.

Tot in het midden der zeventiende eeuw was het onderhoud van den Westfriesche-zeedijk niet gebragt tot gemeenschappelijken last van alle ingelanden, maar het aandeel in den dijk van ieder dorp voor elk bijzonder gebleven. Hieruit rezen somwijlen vele klagten en twisten tusschen de wederzijdsche ambachten, wegens ieders aandeel tot herstel en onderhoud van den gemeenen omringdijk, achtende sommigen zich daarbij benadeeld en boven hun vermogen bezwaard. Bij het hof was reeds in 1641 eene uitspraak gedaan over die geschillen, en eene algemeene verstoeling bevolen, maar dit was van geen vrucht. Naderhand werd deze zaak voor den Hoogen Raad gebragt en het verliep tot den 4 Julij van dat jaar, wanneer, bij voorraad, een verdrag gemaakt werd, tusschen Burgemeesteren en Regeerders der steden Hoorn, Enkhuizen en Medemblik en de platteland-steden en dorpen van Dregterland, requiranten, mitsgaders Dijkgraaf en Gecommitteerden van de Vier-Noorderkoggen, met hen, gevoegd ter eener, op en tegen den Dijkgraaf van Geestmer-Ambacht en de Schager-kogge, Waartgiesen en Ursem, mitsgaders Gedeputeerden van de Niedorper-kogge, gerequireerden ter andere zijde, waarbij het Hof ordonneert: » dat, tot meerder verzekerheid van het » gemeene Land van Westfriesland tegen inbreuk of inundatie, bij » provisie en in maniere van gemeene dijkagie, tot alles, zoo gewoon » als noodwendig buitengewoon onderhoud, reparatie en werken, die » aan den geheelen Westfriesche-omringdijk of eenig gedeelte van dien, » in eenige van de Ambachten zouden worden besteed, gemaakt en » omgeslagen, na den 5 Julij dezes jaars 1650, bij ieder van de twis- » tende partijen zouden worden gecontribueerd in zulker voegen, dat » zou worden opgebragt en gedragen, in elke 100 gulden: bij Dreg- » terland 35 guld., bij de Vier-Noorder-koggen 28 guld., » bij Geestmer-Ambacht 20 guld., bij de Schager- en Nie- » dorper-koggen 17 guld., blijvende ieder van de verschillende » partijen vrij, ingevalle eenige van hen bij deze voorloopige dispositie » mogten meenen bezwaard te zijn, hunne declaratiën deswege in te » brengen." Daarna is door den Hoogen Raad, in het jaar 1657, in de bovengemelde quote, bij wijze van accoord, of bij nader provisionele sententie, de volgende veranderingen gemaakt, dat de quota van Dregterland zoude zijn 33½, van de Vier-Noorderkoggen 30½,

van Geestmer-Ambacht, met Valkoog, Oterleek, Waargiesen en Ursem 21, Schager- en Niedorper-kogge met Burghorn 15 ten honderd. Dus werd het onderhoud van den Westfrieschen zeedijk, sedert dezen tijd, gebragt tot eenen gemeenen last van alle ingelanden. Bij sententie van den Hoogen Raad van 12 October 1695, is deze quote nogmaals gewijzigd en wel in dier voege, dat sedert dien tijd wordt gedragen in elke 100 guld.:

door Dregterland	f 37½.
door de Vier-Noorderkoggen.	33½.
door Geestmer-Ambacht.	15.
door Schager en Niedorperkoggen.	14.
	f 100.

terwijl het ambacht hetwelk meer dan zijne quote uitgeeft van dit meerdere een vijfde deel voor zijne rekening moet houden. — Welk vijfde alsoo niet onder de omslag over de andere ambachten begrepen wordt.

Aan dezen dijk heeft men in de laatste jaren, op eene groote schaal, zoo door verhooging der dijkskruinen als verzwaring der steenglooijingen, de meest doelmatige versterking gegeven, waartoe de middelen, die ter beschikking van de daarbij betrokken dijksbesturen stonden, de gunstige gelegenheid aanbood.

WEST-FRIESLAND, landstreek, prov. *Noord-Holland.*

Men verstaat daardoor in het bijzonder dat gedeelte van het Noorderkwartier, hetwelk, in het algemeen genomen, ten Westen paalt aan Kennemerland; waarvan het door den Schoorlsche zeedijk gescheiden was, en zich ten Oosten uitstrekt tot aan de Zuiderzee; zoo als het tusschen een ander gedeelte van Kennemerland, benevens den Zeevank en Waterland ten Zuiden gelegen is; hebbende door eene uitsprong van het Westen naar het Oosten, ook de Zuiderzee, gedeeltelijk ten Zuiden en ten Noorden; zijnde de Zijpe de Wieringerwaard, de Waard-en-Groetgronden, de Anna-Paulowna-polder en het Koegras, de buitendijksche gronden van Westfriesland. Het is duister, wat men bij de schrijvers, en inzonderheid in handvesten, plakkaten en andere openbare schriften door Westfriesland verstaan moet, en de steden Hoorn, Enkhuizen en Medemblik hebben zich alleen als Staten van Westfriesland gedragen, doch men drukt zich wel zoo naauwkeurig uit, wanneer men, door Westfriesland de landstreek verstaat, waarvan wij de gelegenheid hier boven beschreven hebben. Deze belendingen schijnen ook haren oorsprong te hebben van den ouden Westfrieschen-zeedijk. In dezen zin en met betrekking tot dezen zeedijk is het de waarheid, als de schrijvers te kennen geven, dat West-Friesland, waarvan de landscheiding aan de zijde van Kennemerland en Waterland minder kenbaar is dan aan den zeekant, echter verder kan bepaald worden, indien men een regte lijn trekt, van daar af, waar nu de sluis te Schardam ligt, tot Alkmaar en van Alkmaar tot Petten. Die twee liniën, zegt men, zullen zeer nabij den omtrek van het oude West-Friesland, aan de zijde van Waterland en Kennemerland aanwijzen. Langs of liever niet ver van deze veronderstelde liniën heeft de oude Westfriesche-dijk, zoo wel als aan den zeekant geloopen, derhalve kan men deze strekking of gelegenheid van Westfriesland niet anders begrijpen, dan met opzigt tot dezen dijk, of zijn dijkgraafschap; zonder dat het eenige zekerheid heeft dat alle de landen binnen dezen omring, in de alleroudste tijden, eigenlijk Westfriesland geweest zijn, of een gemeen landregt gehad hebben.

Westfriesland, aldus in den omring van gemelden zeedijk aangemerkt, beslaat in zijne middelbreedte ruim twee en een half en in zijne lengte van Krabbendam tot aan het Oosteinde van Enkhuizen, omtrent acht uren gaans. Van ouds was deze landstreek, vooral naar het Westen, doorbroken van vele groote en kleine meren, die, sedert omtrent twee eeuwen grootendeels bedijkt en drooggemaakt zijnde, in schoon wei-, bouw- en boschland veranderd zijn, zooals de Schermeer, de Heer-Hugowaard, de Wogmeer, de Schagerwaard, de Waard, de Berkmeer, de Dieps-en-Moorsmeer, de Woudmeer, de Baarsdorpermeer, de Daalmeer, de Bennemeer, de Vroondermeer enz., te zamen ongeveer 11,000 bund. schotbaar land beslaande. In het Oosten, tusschen Medemblik en Enkhuizen, zijn echter nog onderscheidene braken, vlieten en walen te vinden. Het hoogste land heeft men tusschen Medemblik en Schagen. De meeste landen in Westfriesland worden gezegt 1,25 of 1,55 ell. beneden het peil van eenen gemeenen vloed te leggen. Deze landstreek is van zeer vroege tijden af met eenen ringdijk als een gemeen ligchaam besloten geweest. Zie het vorige artikel.

Deze landstreek bevat de steden: Enkhuizen, Hoorn en Medemblik, en de volgende plattelands-gemeenten: Abbekerk-en-Lambertschagen, Andijk, Avenhorn-en-Oostmijzen, Barsingerhorn-Haringhuizen-en-Kolhorn, Berkhout-en-Baarsdorp, Ooster-en-Wester-Blokker, Bovencarspel, Broek-op-Langendijk, Grootebroek-en-Lutjebroek, Grosthuizen, Haringcarspel, Hensbroek, Hoogcarspel, Hoogwoude-en-Aartswoude, Koedijk-en-Huiswaard, St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog, Midwoud-en-Oostwoud, Nibbixwoude-en-Hauwert, Nieuwe-Niedorp, Oude-Niedorp-en-Zijdewind, Obdam, Opmeer, Opperdoes, Oudcarspel, Oudendijk, Oudorp-en-Oterleek, St. Pancras, Schagen-en-Burghorn, Scharwoude, Noord-en-Zuid-Scharwoude, Schellinkhout, Spanbroek, Twisk, Veenhuizen, Venhuizen-en-Hem, Wervershoof, Westwoud-en-Binnenwijzend, Wijdenes-en-Oosterleek, Winkel, Wognum-en-Wadway, Zijbecarspel-en-Benningbroek, Zwaag-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk, te zamen eene oppervlakte beslaande, volgens het kadaster, van 52,318 bund. 25 v. r. 53 v. ell., waaronder 81,855 bund. 14 v. r. 17 v. ell. belastbaar land. Men telt er 19,560 h., bewoond wordende door 20,946 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 53,000 inw., die zich meest op het boter- en kaasmaken toeleggen en de volgende fabrijken en trafijken hebben: 3 haringreederijen, 12 scheepstimmerwerven, 2 schuitenmakerijen, 5 touwslagerijen, 3 zeilmakerijen, 1 garenspinnerij, 1 linnen- en everdoekweverij, 5 weverijen, 1 wolspinnerij, 1 wolkammerij en twijnderij, 1 leerlooijerij, 4 zoutkeeten, 1 zeepziederij, 3 smeersmelterijen, 1 loodwitmakerij, 1 cementfabrijk, 2 kalkovens, 2 chicoreifabrijken, 1 chicoreieest, 1 chocoladefabrijk, 3 boekdrukkerijen, 3 kaaskopdraaijerijen, 8 houtzaag-, 1 snuif-, 1 hennep-, 2 mostaard-, 1 schulp-, 2 tras- en biksteen-, 2 pel- en 21 korenmolens.

De Herv., die er 32,000 in getal zijn, onder welke 14,000 Ledematen, maken de volgende 47 gem. uit: Aartswoude, Abbekerk-en-Lambertschagen, Andijk, Barsingerhorn-en-Haringhuizen, Benningbroek-en-Nibbixwoude, Berkhout,

Ooster-en-Wester-Blokker, Bovencarspel, Enkhuizen, Grootebroek, Grosthuizen-en-Avenhorn, Harencarspel-en-Dirkshorn, Hauwert, Hem, Hensbroek, Hoogcarspel, Hoogwoude, Hoorn, Koedijk, Kolhorn, Lutjebroek, St. Maarten-en-Valkoog, Medemblik, Midwoude, Nieuwe-Niedorp, Oude-Niedorp-en-Zijdewind, Obdam, Oostwoude, Opperdoes, Oudcarspel, Oudendijk, Oudorpen-Oterleek, St. Pancras, Schagen, Scharwoude, Noord-Scharwoude, Zuid-Scharwoude-en-Broek-op-Langendijk, Schellinkhout, Spanbroek-en-Opmeer, Twisk, Veenhuizen, Venhuizen, Wervershoof, Westwoud-en-Binnenwijzend, Winkel, Wijdenes-en-Oosterleek, Wognumen-Wadway, Zijbecarspel en Zwaag en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Zuidscijpe-en-Eenigenburg*. Men heeft er 58 kerken, bediend wordende door 53 Predikanten.

De Christelijk Afgescheidenen, die er 760 in getal zijn, maken de gem. van Andijk, Broek-op-Langendijk, Enkhuizen en Medemblik uit, die vier kerken hebben, welke door vier Predikanten bediend worden. Voor eenigen tijd bestond er ook een te Hoorn, doch deze is te niet gegaan, zijnde de kerk, de banken enz. verkocht.

De Remonstranten, van welke men er 150 telt, onder welke 80 Ledematen, maken de gem. van Hoorn uit, waar zij eene kerk hebben, welke door eenen Predikant bediend wordt.

De Doopsgezinden, van welke er 1200 wonen, onder welke 500 Ledematen, maken de gem. Enkhuizen, Hoorn, Medemblik, Oude-en-Nieuwe-Niedorp en Twisk-en-Abbekerk uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-Wieringerwaard*. Zij hebben er 5 kerken, welke door even zoovele Predikanten bediend worden.

De Hersteld-Evangelisch-Lutherschen, zijn er 700 in getal, onder welke 320 Ledematen, hebben er drie gemeenten, te Enkhuizen, te Medemblik en te Hoorn.

De Roomsch-Katholijken, die men er ruim 18,000 telt, onder welke 13,000 Communikanten, maken de volgende 25 stat. uit: Ooster-Blokker, Wester-Blokker, Bovencarspel, Enkhuizen, Goorn-en Grosthuizen, Grootebroek, Hem-en-Venhuizen, Hoogwoud, Hoorn (Achterstraat), Hoorn (Achterom), Lambertschagen-de-Weere-en-Zijbecarspel, Langendijk, Lutjebroek, Medemblik, Nibbixwoude-Hauwert-en-Benningbroek, Obdam, Oudorp, Schagen, Spanbroek, Spierdijk-en-Zuidermeer, 't Velt, Wervershoof, Westwoud, Wognum en Zwaag. Zij hebben er 25 kerken, welke door 25 Pastoors en 12 Kapellaans bediend worden. Ook hebben zij er 10 eigen begraafplaatsen.

De R. K. van de Oude Clezerij, welke er 90 in getal zijn, onder welke 70 Communikanten, maken de gem. van Enkhuizen uit.

De Israëlieten, die er 600 in getal zijn, hebben eene ringsynagoge te Hoorn en eene bijkerk te Medemblik.

Het opzigt over de dijksregering van *West-Friesland* stond in aloude tijden geheel aan den Baljuw of Kastelein van Medemblik, tot dat zij in vier deelen onderscheiden werd, die in den volgenden rang genoemd worden: Dregterland, de Vier-Noorderkoggen,

Geestmer-Ambacht en de Schager- en Niedorper koggen. Wanneer deze verdeeling werd ingevoerd, is ons nergens gebleken; doch men vindt ze reeds bij elkander gemeld in eenen brief van het jaar 1299. Het blijkt ook uit andere stukken, dat er een onderscheid of verdeeling van dijkgraafschappen in WESTFRIESLAND geweest is. Hertog ALBRECHT *van Beijeren* stelt, bij een handvest van 14 Februarij 1400, naar loop van den Hove eenige order op het verkiezen van Heemraden uit Hoogwouder-ambacht, nu de Vier-Noorder-koggen, en deed ook het zelfde ten aanzien van Dregterland, bij handvest van 13 Februarij 1401. Het ambt van Dijkgraaf schijnt echter alleen aan den Baljuw van Medemblik gebleven te zijn, en geduurd te hebben tot het jaar 1503, wanneer aan Dregterland eenen bijzonderen Dijkgraaf vergund is. Deze verdeelingen worden gemeenlijk koggen of ambachten geheeten. In deze vier ambachten zijn drie onderscheidene dijkgraaf- en heemraadschappen: het dijkgraafschap van Dregterland, het dijkgraafschap der Vier-Noorder-koggen, van ouds de Hoogwouder-kogge, en het dijkgraafschap van Geestmer-Ambacht met Schager- en Niedorper-kogge. Zie die woorden.

WESTFRIESLAND was van ouds de verblijfplaats van een zeer krijgshaftig volk, hetwelk langen tijd met wanhopenden moed de Graven van Holland weerstond; twee van hen, ARNOUD (in 993) en WILLEM II, Roomsch-Koning (in 1254) deed sneuvelen, en eindelijk eerst door den zoon van laatstgemelden, FLORIS V, volkomen bedwongen werd. De Westfriezen waren hier de eerste, die in 1572 het Spaansche juk afschuddeden, waarna zij in 1588, toen men, na het vertrek van LEICESTER, de republiek wilde vestigen, een eigen souverein gewest begeerden uit te maken, hetwelk hun nogtans mislukte; doch de Staten der provincie droegen altijd den naam van Staten van *Holland en West-Friesland*.

Veel gevaar en onheilen heeft deze landstreek van aloude en in latere tijden doorgestaan en geleden door de zware stormen en hooge watervloeden, die vele doorbraken en overstroomingen der landen veroorzaakt hebben. In het jaar 1375, op St. Marcellusdag of op den 30 October, brak de dijk in WESTFRIESLAND op verscheidene plaatsen door, en men had, in het jaar 1464, wederom een doorbraak bij Wijdenes.

Sedert het jaar 1670 had men hier onderscheidene watervloeden en menigvuldige doorbraken, die groote schade aan de dijken en ingezetenen toegebragt hebben. De Allerheiligenvloed van het jaar 1570 was een der zwaarste, die, gelijk zij aan geheel Holland en andere provinciën vele rampen deed gevoelen, ook op vele plaatsen zeer schadelijk was voor de ingezetenen van WESTFRIESLAND. In het jaar 1610 werd het gevaar en de uiterste nood aan den Westfriesche-dijk gekeerd door de uitvinding, om scheepszeilen, met zwaarte van ankers en steenen, voor den dijk te laten zinken en de weggescheurde gaten van achteren met stroo en andere stoffen te vullen. In de vorige eeuw., voornamelijk in de jaren 1702, 1717, 1735, 1775 en 1776, alsmede nu laatstelijk in 1825 is de Westfriesche-dijk mede wel in groot gevaar geweest en zeer beschadigd, maar echter gelukkig voor doorbraken en het land voor overstroomingen behoed.

Een nieuw gevaar onderging WESTFRIESLAND sedert het jaar 1731, door het schadelijk zeegewormte, dat het paalwerk voor de dijken doorknaagde en aanleiding gaf, om de dijkaadje op eenen anderen voet aan te leggen, door middel van zwaren steen aan de dijken te brengen.

Dit middel is van zeer goede uitwerking bevonden, en men rekent hierdoor de dijken en het land allezins beveiligd, zoo dat het nut de ongemeene kosten van dat werk kan opwegen.

Het wapen van Westfriesland bestaat in een veld van keel, met twee luipaarden (*lions léopardés*).

WEST-FRIESLAND, een der acht dekenaten of landdekenschappen waarin het aartspr. *Holland-en-Zeeland* verdeeld is.

Dit dek. bevat de 25 volgende statiën: de Beemster, Ooster-Blokker, Wester-Blokker, Bovencarspel, Edam, Enkhuizen, Goorn-en-Grosthuizen, Grootenbroek, Hem-en-Venhuizen, Hoogwoud, Hoorn (in de *Achterstraat*), Hoorn (in het *Achterom*), Ilpendam, Lambertshagen-de-Weere-en-Zijbecarspel, Lutjebroek, Medemblik, Monnickendam, Nibbixwoude-Hauwerd-en-Bennebroek, Purmerende, Spanbroek, Spierdijk-en-Zuidermeer, Wervershoof, Westwoude, Wognum en Zwaag. Men telt er 25 kerken, bediend wordende door 25 Pastoors en 4 Kapellanen, en heeft er 10 eigen begraafplaatsen. Het bevat 18,000 zielen, onder welke 14,000 Communikanten.

WESTGAT (HET), vaarwater ten N. van de *Zuiderzee*, in het *Texelsche zeegat*, tusschen den Middelrug en den Wittetonsrug.

Dit gat is in Julij 1834, door den tonnelegger der zeegaten van Texel, Jacob Giltjes, voor het eerst betond geworden en daarvan wordt thans nog al gebruik gemaakt. Het heeft op den smallen rug of drempel, tusschen de uitertonnen slechts 45 tot 52 palm. diepte en veelal moeijelijk water. — De kanten zijn steil en de diepte is 80 tot 205 palmen.

WESTGAT (HET), vaarwater, prov. *Zeeland*, waardoor de *Ooster-Schelde* zich midden tusschen de droogten van den *Banjaard* in zee stort. — Het is een breed en goed water, met 85 tot 260 palm. diepte.

WESTGAT (HET), een der vaarwaters van het *Goereesche-zeegat*. Het loopt tusschen den wal van Goedereede aan de eene zijde en de Hompels, de Bol en het Tonnenplaatje aan de andere zijde. Het verandert veel en heeft 39 tot 94 palm. diepte.

WESTGEERE-VEENDERIJ-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Hazerswoude*.

WESTHEM, in het oud-Friesch Woscaum, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1¼ u. W. ten Z. van *Sneek*, tegen den Hemdijk. Men telt er, met de b. Blaauwhuis en de Graauwe kat, 130 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Wolsum-en-Westhem*. De kerk bragt vóór de Reformatie 100 goudg. (150 guld.) op; er was eene vikarij, waarvan de inkomsten 70 goudguld. (105 guld.) beliepen.

De Doopsgez., die er wonen, worden tot de gem. van *Ylst* gerekend. — De R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Sneek*. — Men ziet hier twee wieren, overblijfsels van oude staten.

WESTHOEK, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *'t Bildt*, arr. en 4 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Berlikum*, ½ u. N. W. van *St. Jacobi-parochie*, waartoe zij behoort.

Men heeft hier eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

WESTHOF, voorm buit. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 1¼ u. Z.W. van *Goes*, kant. en 1 u. N.O. van *Heinkenszand*, gem. *'s Heer-Abtskerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp*, ¼ u. N.W. van *'s Heer-Abtskerke*, in het geh. Baarsdorp.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhofstede.

WESTHOF, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ¼ u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ¼ u. W. Z. W. van *Voorburg*, gem. *Rijswijk*.

WESTHOVEN of WESTHOEVEN, oud kast. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en 2 u. N.W. van *Middelburg*, gem. en 5 min. W. ten N. van *Oostkapelle*, aan den weg tusschen Oostkapelle en Domburg.

Dit kast. is van eenen onbekenden ouderdom. Het is niet onwaarschijnlijk, dat het eene grensvesting tegen de invallen der Noormannen is geweest, of wel door die barbaren zelven gesticht, om hunne veroveringen in dit gewest te verzekeren, en zich altoos eenen veiligen aftogt te verzekeren. Men wil, dat dit kasteel den Tempeliers tot eene woonplaats heeft verstrekt, en indien deze er de stichters van zijn geweest, dan moet het tusschen de jaren 1118 en 1314 gebouwd zijn, dewijl gemelde tijdstippen, de opkomst en ondergang dier orde aanduiden.

De naamsoorsprong van WESTHOVEN af te leiden, omdat het in het westelijkste gedeelte van Walcheren gelegen is, en waarschijnlijk ten westen van het huis of heerlijkheid van hem, die het gebouwd heeft, is niet onaanneemlijk.

Volgens het getuigenis van JACOB VAN GRIJPSKERKE, Heer *van Grijpskerke*, is het een eigendom geweest van het geslacht der Heeren VAN BORSSELE VAN BRIGDAMME, en zou, bij eenen zoen over eenen doodslag aan eenen Abt van Middelburg begaan, gekomen zijn aan de Abten, die opvolgers in dien zetel waren, en welke doodslag gepleegd was door BOUDEWIJN VAN BORSSELE VAN BRIGDAMME, vóór of omtrent 1358. Zeker is het, dat WILLEM VAN DER DOES, die in 1398 die waardigheid bekwam, en in het voorjaar van 1405 schijnt overleden te zijn, eigenaar van dit kasteel is geweest. De gezegde Abt zelve, heeft den 7 April 1501, » dat huys te WESTHOVEN met alle zijn toebehooren opgedragen aan » WILLEM VAN BEIJEREN, van *Henegouwen* ende *van Hollandt*, Grave » *van Oostervant;* die gem. Abt daar weder mede heeft verleyt te » houden van hem ende van zijne nacomelingen, hem en de andere » Abten die naer den zelven comen ende wesen zouden Abten van » Middelburgh, tot eenen onversterfelijken Erfleen, te verheergewaden » alsoo dicke als 't versterft *met eenen rooden Hauck* of *viere pond* » *hollands*.

Op den zelfden 7 April 1401 verklaarde Hertog WILLEM VAN BEIJEREN enz. » dat alzoo den Abt van Middelburgh, Heer WILLEM VAN » DER DOES, hem belooft heeft dat huys te WESTHOVEN te houden voor » 's Graaven open huys, tot allen tijden als dat noodig wesen mogt, » en den Grave zig daar mede zoude mogen behelpen tegen alle die » hem hinderen of krenken wilde in zijne Heerlijkheid. Hij den Abt » voorsz. en zijne nakomelingen, voor hem en zijne nakomelingen, » belooft heeft, dat huys niet onbruykig te maken, nog te destrueeren, nog doen in geene manieren, maar dat zij dat vrielyk zouden » bezitten, als zij 't van hem en zijne nacomelingen te Leen ontvangen » hebben: ook dat hy belooft heeft voor hem en zijne nacomelingen,

» den Abt die doen was en namaals komen souden, waer 't saken dat » eenig Heer, steden of anders wie sy waeren, dit voors. huys ten » onbruyk maekte, of destrueerde, dat soude hy an haer lyf en goet » verhaelen, en zoude die nimmer meer nemen in syne vriendschap, » nog zich met hun laeten zoenen, voor die tyd, dat zy den Abt en » zyn Godshuys dit voorsz. huys alsoo goet weder opgemaekt en gele- » vert hadden, als het was eer zy eenige schade daer aen gedaen » hadden, ende zij hem en den Abt voorsz. gebetert souden hebben, » sulcke breucken ende misdaet als zij daer aen gebreuckt en misdaen » mogten hebben." Welke brieven gegeven zijn te Zierikzee en te vinden in een register van tienden, ambachten en andere goederen der abdij te Middelburg, ter Rekenkamer van Zeeland in het secreet comptoir, Loq. 116 en 117. Uit welke de oorsprong der leenroerigheid van dit huis klaar te ontdekken is, en te gelijk dat dit in vroegere tijden een vrij riddermatig goed was, wiens bezitter deswege geen hulde aan wie het ook zij, deed of bewees.

Na gezegde Abt Willem van der Does, is het door alle zijne opvolgers als een leen bezeten, gelijk daarvan een verleibrief, door Graaf Willem van Beijeren aan den Abt Wigbert Gerardszoon, den 5 Julij 1405 gegeven, nog voorhanden is, wordende voorts van eenen diergelijken leenbrief gewaagd, welke Keizer Karel den V, op 12 Mei 1520 verleende aan zijnen neef Maximiliaan van Bourgondië (vijf en twintigsten Abt van Middelburg, zoon van Boudewijn, Bastaard van Hertog Filips), om het te bezitten als den vorigen Abt Pieter van de Kapelle en diens voorzaten het bezeten hadden: te weten met de jaarlijksche belasting van een rooden valk en vijf Hollandsche ponden.

Terwijl zoo vele Abten als te Middelburg elkander opvolgden, den eigendom van Westhoven bezaten, verstrekte het voor eene lustplaats, waar die rijke Prelaten een aanmerkelijk deel van den zomer doorbragten, terwijl zij er niet zelden Vorsten en andere personaadjen, die Walcheren bezochten, vergast hebben, zooals men in 1500 van Hertog Filips van Oostenrijk, Prinsesse Vrouwe Johanna en in 1515 van haren zoon Hertog Karel van Oostenrijk, duidelijk aangeteekend vindt. Welke laatste vorst, later toen hij Keizer was, in 1540 dit kasteel nog eenmaal met zijn hoog bezoek vereerde, terwijl de Abt van dien tijd, Heer Floris van Schoonhoven, het zeer heeft verbeterd, zoo als ook zijn opvolger Matthias van Heeswijk het niet minder, door aanbouwing, versierde en vergrootte, gelijk mede deed Heer Nicolaas de Castro, die sedert 1562 de waardigheid van Bisschop bekleedde.

Bij de omwenteling in kerk- en staatsbestuur, welke, in 1572, op het eiland Walcheren plaats had, werd Westhoven, door den hebenden woesten ijveraar voor 's Prinsen zaak, Barthold Entes van Mentheda, ingenomen en in brand gestoken. Waarschijnlijk hadden de Spanjaarden, ten believe van den Bisschop, er bezetting in gelegd, waarvan de verdediging den toorn van gemelden Bevelhebber te feller zal ontstoken hebben. Dit slot zal toen in zijne muren, zonder veel binnenhuizing, hebben blijven staan; men twijfelt althans niet of het heeft sedert veel van zijn luister en grootheid verloren, als men zich voorstelt, dat, hoe aanzienlijk zelfs in onze dagen, nogtans niet meer dan het achterste gedeelte daarvan overig is.

Zoodra was Walcheren niet van de Spaansche heerschappij ontheven, of straks werden de goederen der verbannen en gevlugte Geestelijken, waar die gevonden werden, ten behoeve der gemeene zaak, door 's Lands Staten aangeslagen, en op hun bevel van tijd tot tijd

verkocht, zoo als ook, in 1579, met dit kasteel geschiedde, hetwelk » met zijne vervalle huysinge, grachten, boomgarden ē bosschen daer » aen volgen groot volgende den ouerlooper Ixxiij m. xliij 𝔖" verkocht werd aan Jonkheer Heinrich Balfour, Kolonel, voor 1669: 7 s. vls. (10015 guld. 15 cents). Deze is evenwel niet lang bezitter van Westhoven geweest, dewijl, den 10 Mei 1581, voor Keurschepenen der Lands Vierschaar te Veere, » compareerde Jonkvrouw Christiana Kant, » weduwe wijlen Jonkheer Heinrich Balfour, geadsisteerd met Mr. » Joris Hacket, Conservateur der Schotsche Natie, haren gecooren » Voogt, cedeerende en transporteerende voor haar zelven, en vervan- » gende Guille Balfour haaren zoon, in regt en vrijen eigendom, tot » behouf van Sr. Wouter Kant, haaren broeder, *de huijsinge, hof- » stede, boomgaard en . . . . van* Westhoven *mitsgaders diverse » partijen Lands in den block daer* Westhoven *inne staet."* Of echter deze overdragt geen gevolg heeft gehad en daartegen geen verzet is gedaan, blijkt wel niet, evenwel schijnt er iets diergelijks te hebben plaats gehad, alzoo op den 13 Junij 1582 voorgemelde vrouw weduwe en Duncan Balfour, als voogd over Guillelmus Balfour, nagelaten zoon van den Kolonel, binnen Edemburg in Schotland, procuratie passeerden op Wouter Kant, broeder van meergemelde vrouw weduwe en Bartholomeus Balfour, medebroeder van den Kolonel, om Westhoven te verkoopen en te transporteren. Wat hiervan het geval geweest zij, is tot hiertoe niet gebleken, maar wel, dat Pieter de Loyseleur, Ridder, Heer *van Villiers*, meest vermaard als schrijver der verantwoording van Willem I, Prins *van Oranje*, tegen den ban van Koning Filips, reeds in 1587 Heer van Westhoven is geweest; in welk jaar hij, den haat der Leycestersche regering op zich geladen hebbende, op bevel van den Engelsche Gouverneur Russel, op den weg werd opgeligt, terwijl hij van Westhoven naar Middelburg ging, doch door zijne kloekmoedigheid weder ontkwam en op dit kasteel overleden is, hetgeen reeds in 1591 schijnt te hebben plaats gehad, dewijl in de rekeningen van Walraven van den Braamsloot, Ontvanger-Generaal van het Extraordinair in Walcheren, over gemeld jaar, in een post van uitgaaf gezegd wordt. » dat den Heer van Villiers in zijn » leven, de pachters van het Cappellaens thiendeken streckende *bin- » nen den besluyte van* Westhoven, belet hadde, die niet geheel te » mogen rouen." Aan wien dit leen na het overlijden van den Heer van Villiers vervallen, of door wien het verkocht is, kan men niet zeker bepalen, maar wel, dat van 1598 tot 1607 als eigenaar vermeld wordt Mr. Pieter van der Barse, ongetwijfeld de zelfde, die van 1573 tot 1598 in de Regeringslijsten van Middelburg als Secretaris staat vermeld. Sedert weet men alleen van dit kasteel te melden, dat de aanzienlijke geslachten der Borrels en Reygersbergen, na, den anderen daarvan de bezitting hebben gehad; dat in 1611 het bij eenigen werd voorgeslagen om *de welgelegenheid en soetigheit van de plaetse* het tot een Illustreschool bekwaam te maken, doch dat deze voorslag niet konde ten uitvoer gebragt worden. Bij het overlijden van den Heer M. Jacob van Reygersbergen, Heer *van Kouwerve en Krabbendijke*, Gecommitteerde Raad, en Raad ter Admiraliteit in Zeeland wegens Middelburg, is het overgegaan aan Vrouwe Jacoba van den Brande, in huwelijk met den Heer Mr. Johan Adriaan van de Perre, Heer *van Nieuwerve, Welzinge* en *Everswaard*, voormaals representerende zijne Hoogheid als eerste Edele van Zeeland, later Extraordinaris Gedeputeerde wegens Zeeland in Haar Hoog Mogenden.

Tijdens de Heer van der Perre er bezitter van was, hield de Hoogleeraar van der Palm ook op Westhoven zijn verblijf, als zijnde destijds Huisprediker van gezegden Heer, terwijl hij er ook eenige zijner werken schreef en van anderen de bouwstoffen aldaar verzamelde. Dit kasteel, is zoo door den gezegde Heer van der Perre als de latere bezitters in den besten stand gehouden, zoodat het nog met zijne oude torens, grachten en bruggen een oud en eerwaardig aanzien heeft.

WESTKAMP, vroeger Westescamp, buit., prov. *Zuid-Holland*, arr. en ¼ u. Z. W. van *'s Gravenhage*, kant. en 2¼ u. N. W. van *Naaldwijk*, gem. en 20 min. N. O. van *Loosduinen*, aan den Houtweg.

Dit huis heeft zijnen naam naar de landstreek, waarin het gelegen is, wordende de grond daar om heen in oude brieven genoemd *Westcamp*, *Haetscamp*, *Eetscamp*, *Aetscamp* en *Escamp*. Dus komt het voor in eenen brief van het jaar 1422: » een woning mitter husinge, » gelegen in 't Westambacht in den ban van Zegbrouck etc., nog een » morgen lands gelegen in Eetscamp, gehieten Heymanscamp, gelegen » tusschen Loosduner-Laan en den nuwen Sloot en nog twee mergen » in Eetscamp, geheten den Smalencamp. Alsmede in eenen brief van » den 8 Mey 1423, een stuk lands gelegen in Haetscamp, aan die » oestzijde van den Leyvech by der heule, geheten den Smalencamp." En in eenen anderen brief van het jaar 1450 » een woning, genaamd » *Hedtcamp*." Nog in eenen brief van 1472 » een woning omtrent » 34 morgen, in het Westambacht van Haetscamp, gemeen veur en » gemeender aerde enz., alsmede nog een stuk lands, gelegen in 't West» ambacht van den Hage, in Haetscamp by den Moerwege, geheten » Aelmaerscamp enz. gesz. des Vrydags na Sinte Pontiaensdag in 't jaer » ons Heeren M.CCC. agt en tnegentich." En eindelijk in eenen lateren brief van 1623 » een stuk land in Oestcamp, in Haagambacht;" en in een octrooi bij de Staten van Holland aan de Confrerie van Sint Joris in 's Gravenhage, verleend den 12 April 1600, tot het verkoopen van 4 morgen lands » tot reparatie van haren doelhuize, leggende on» der Haagambacht in Westcamp" enz.

Het was weleer de lustplaats van 's Lands Advocaat Johan van Oldenbarneveld en uit de goederen van zijnen zoon Reinier Heer *van Groeneveld*, aan diens weduwe Anna Wytses, Vrouw *van Brandwijk* en *Gijbeland* verbleven, die het met haren tweeden man, den beroemden Dichter Jacob Westerbaen bewoond heeft, tot aan haren dood, in 1648. Na het overlijden zijner echtgenoot schijnt Westerbaen nog wel eenige tijd op Westkamp gewoond te hebben, tot hij tusschen de jaren 1649 en 1650 zijn *Ockenburg* (zie dat woord) had aangelegd en derwaarts verhuisd was. Toen schijnt het aan iemand van de familie van der Mijle te zijn overgegaan en vervolgens het eigendom van den Heer Gerard de Raed, gehuwd met Maria van der Does, een kleindochter van den beroemden Janus Dousa, te zijn geworden. Later is het door koop gekomen aan den Heer Mr. Johan van Schuilenburg, Raad en Griffier der Domeinen van Willem III, Koning *van Groot-Brittanje*, doch eindelijk is het in 1760 gesloopt.

WESTKAPELLE, heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Westkapelle-Binnen-en-Buiten-en-Sir-Poppekerke*; palende Z. W., W. en N. W. aan de Noordzee, N. aan een gedeelte van de heerl. Poppekerke, N. aan de heerl. Domburg-Buiten, W. aan Domburg-Buiten, het andere gedeelte van Sir Poppekerke en aan Boudewijnskerke en St. Janskerke, Z. aan Zoutelande.

Deze heerl., vroeger onderscheiden in Westkapelle-Binnen en Westkapelle-Buiten, bevat de voorm. stad, thans d., Westkapelle met haar grondgebied en de voorm. afzonderlijke heerl. Westkapelle-Buiten. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 401 bund. 86 v. r. 69 v. ell., waaronder 400 bund. 75 v. r. 99 v. ell. belastbaar land; telt 248 h., bewoond door 342 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1850 inw., welke meest in den landbouw en het onderhoud der zeeweringen hun bestaan vinden, ook is er 1 calicotsfabrijk en 1 korenmolen.

De inw., die er op 2 na allen Herv. zijn, maken met die van de heerl. Sir-Poppekerke eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelburg*, ring van *Vlissingen*, behoort, en ongeveer 1900 zielen, onder welke 750 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HERMAN STRANGE, die in het jaar 1583 herwaarts kwam, en in het jaar 1586 overleed of vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den Ambachtsheer. — De 2 R. K. parochiëren te *Middelburg*.

Men heeft in deze heerl. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl., welke voorheen den Graven van Zeeland toebehoorde, werd op den 25 Maart 1452 door Hertog FILIPS VAN BOURGONDIE, nevens Vlissingen en Domburg, met al hun toebehooren, regten, baten, voordeelen, tollen en renten, aan HENDRIK VAN BORSSELE, Heer *van Vere*, verkocht. Later toebehoord hebbende aan het huis VAN ORANJE, is zij, in de maand Februarij 1648, gekocht door de stad Middelburg, welke in het bezit daarvan is gebleven gedurende den tijd van 30 jaren. De stedelijke geldmiddelen niet voorwaarts gaande, werd, den 16 April 1678 besloten twee heerlijkheden te verkoopen, en daartoe, op den 11 Junij daaraanvolgende, Domburg en WESTKAPELLE bepaald. WESTKAPELLE werd gekocht door den Heer MARTINUS VETH, voor 80,000 guld., te betalen in obligatiën ten laste van de Bank van Leening. En is deze heerl. voortdurend in zijne familie gebleven, tot op het overlijden, in 1747, van den Heer Mr. MARTINUS JOHAN VETH, Heer *van Nieuwland*, Burgemeester der stad Middelburg, wanneer zij in het bezit kwam van den jongen Heer MARTINUS JOHAN VETH VAN DE PERRE, die later Pensionaris van Vlissingen was. Deze, den 24 Julij 1802, kinderloos overleden zijnde, is WESTKAPPELLE thans de eigendom der kleindochter van zijne overledene zuster, Vrouwe ADRIANA WILHELMINA MAGDALENA SCHORER, gehuwd met den Heer Mr. HENDRIK JACOB, Baron VAN DOORN VAN WESTKAPELLE, Opper-Hofmaarschalk, woonachtig te 's Gravenhage.

De voorm. smalstad, thans d., WESTKAPELLE, in de wandeling meestal WESTKAPPEL genoemd, ligt 2½ u. W. N. W. van Middelburg, 3 u. N. W. van Vlissingen; 51° 32′ 30″ N. B., 20° 8′ 15″ O. L., onmiddellijk tegen den Westkapelsche-dijk, op den uitersten westhoek van het eiland, waarvan het ook zijnen naam ontleent, die zeker reeds zeer oud is, dewijl de Abt THEOFRIED, die in het begin der twaalfde eeuw leefde, en door MELIS STOKE hierin gevolgd werd, verhaalt, dat de H. WILLIBRORDUS aldaar in 694 het beeld van MERCURIUS verbrak. Doch wanneer WESTKAPELLE tot eene stad verheven zij, vindt men niet opgeteekend; maar wel, dat het reeds in 1223 eene stad was, aan welke Graaf FLORIS V onderscheidene keuren en vrijheden, ter bevordering van hare scheepvaart, verleende, ja dat het al vroeg eene voorname stad geweest zij, blijkt, om dat zij in het jaar 1377 bij zekeren brief van Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, geteld wordt

onder de voornaamste steden van Zeeland, en zelfs vóór Vlissingen en Reimerswaal, ten einde de huwelijksche voorwaarde van zijne dochter Catharina, met Eduard, *Hertog van Gelre*, te bevestigen. Zelfs zegt Reygersbergh, dat zij *de principaalste oudste zeestad van Zeeland* geweest is (1). Hare scheepvaart, door hare goede gelegenheid, zeer toenemende, heeft haar zeeregten doen maken, die, om hare billijkheid, in de andere Zeeuwsche steden en elders mede aangenomen werden, en van welke nog een gedeelte tot in het jaar 1795 in wezen gebleven is. Ook bragt niet weinig, tot vermeerdering en aanwas van hare ingezetenen bij, de oude keure, dat alle, die zich onder het poorterregt van Westkapelle begaven, moesten zweeren, dat zij de poorterij ten minsten drie jaren zouden houden. Ook mogt niemand daar poortelijke nering doen en vuur of kaarslicht branden, die geen poorter was, ten zij met oorlof van Schepenen. Voegt hierbij de vreedzaamheid van hare regering, waardoor de vreemdelingen, zoo wel als de poorters, er volkomen veilig waren, want iemand slechts voor hoer of dief te schelden was verboden, op boete van 40 ponden (60 guld. 20 cents) tegen den Heer en 5 ponden (3 guld. 75 cents) tegen de stad, en op den ban, een half jaar op zijne vuist (eene oude straf); en bovendien zijne partij om vergiffenis te moeten smeeken. Eene vrouw, die eene andere vrouw of manspersoon schold of met woorden beleedigde, verbeurde zeker stuk gelds, of moest den steen dragen, of eene houten huik rondom Westkapelle, door alle de straten. De keuren en voorboden van Westkapelle plagten jaarlijks, op St. Catharinadag, openbaar afgekondigd te worden. Uit zeker verdrag, tusschen Anna van Borssele, Vrouwe *van Vere en Westkapelle*, en Adolf van Bourgondië, Heer *van Beveren en Vlissingen*, den 12 Julij 1507 gemaakt, blijkt dat Westkapelle eenen belangrijken handel op Vlissingen dreef. Deze plaats had eene aanzienlijke waag of balans, vele spreedvelden voor de nettebereiders, benevens taanhuizen en lijnbanen. Er voeren vele schepen tot den vischvangst af, en wel 36 haringbuizen. Maar wegens de opkomende inlandsche oorlogen begaven zich velen der gegoedste ingezetenen naar elders, aangezien zij zich in zoo kommerlijke tijden in eene onbewalde en niet versterkte plaats niet vertrouwden, en daar Vlissingen en Middelburg in koophandel en zeevaart toenamen. De grootste vijand van Westkapelle was echter, en is nog heden ten dage, de zee, die hare duinen en dijken van tijd tot tijd zoo afgenomen en verwoest heeft, dat de inwoners meermalen voor haar achter uit hebben moeten wijken. Het dorp staat daarom nu niet op zijne vorige en oude plaats, want in het jaar 1470 werd de kerk reeds landwaarts ingezet en alzoo 3500 roeden (13,160 ell) meer binnenwaarts gebouwd.

Westkapelle is nog wel redelijk groot in haren omtrek, doch door het verval van hare scheepvaart en nering slecht bebouwd, tellende men er tegenwoordig in de kom van het d. 130 h. en ruim 1700 inw.

Er heeft hier vermoedelijk reeds vroeg eene kerk gestaan, want vóór de Reformatie was de kerk te Westkapelle eene moederkerk, dat deze echter zoo als sommigen opgeven door Willibrord, den eersten verkondiger van het christelijk geloof in deze gewesten, zoude gebouwd

---

(1) Van Asch van Wyck, en Ab Utrecht Dresselhuis gaan nog verder terug en houden Westkapelle voor een gedeelte van *Civitas Heracléa*, die door Juliaan hersteld werd in de derde eeuw. Zie des eersten *handelsverkeer der Stad Utrecht*, bijl. I, en des laatsten *Godsdienstleer der aloude Zeelanders*, bladz. 132 enz.

zijn, is van allen grond ontbloot; even beuzelachtig is het dat zijn gebeente aldaar zoude bewaard zijn, daar hij toch, volgens het algemeene gevoelen, te Echternach begraven is. Zeker is het echter dat die oude kerk reeds voor lang, met de daarom staande huizen, door de zee weggespoeld, en de kerk, welke hier nog voor eenige jaren stond, eerst in het jaar 1470 gesticht was. Bij het leven van den kronijkschrijver Reygersberg lag die terug gezette kerk meer dan eene mijl ver in zee, met nog veel land, hetwelk bewesten de kerk had gelegen. De later gestichte kerk stond ten O., geheel buiten de plaats. Zij was in de laatste tijden nog vrij ruim, doch voormaals veel grooter; het koor of de achterkerk was reeds lang geheel gesloopt. In eene pilaar der zuidelijke rij, naast bij den predikstoel, was de, thans in het kabinet van het Zeeuwsch Genootschap bewaarde, oude steen gemetseld, met het opschrift: Herculi Magusano enz., welke in 1514 te Westkapelle op het strand is gevonden en op last van Filips van Bourgondië in de kerk geplaatst; maar zoo hoog, dat men, hetgeen er op staat, kwalijk kon lezen, waardoor meerdere varianten zijn ontstaan. Deze kerk, in 1831 afgebrand zijnde, is in 1834 vervangen door een geheel nieuw, langwerpig vierkant gebouw, dat midden in het dorp staat en in het jaar 1843 van een orgel voorzien is, hetwelk uit eene aanzienlijke bijdrage van den Heer Hendrik Jacob Baron van Doorn van Westkapelle en diens echtgenoote, de edelmoedige giften van verschillende godsdienstvrienden uit Middelburg en van elders, alsmede van een groot aantal uit deze gemeente, bekostigd is. De hooge, zware, stevige toren der vorige kerk, die nu geheel op zich zelve staat, heeft thans geen spits, maar daarop is in het jaar 1817 geplaatst en in 1818 ontstoken een uitnemend vast kustlicht, ten dienste der scheepvaart, tot welks behoorlijke bediening het binnenste van den toren geheel is ingerigt. De lantaarn bestaat uit eenen zestienzijdigen koepel, van 36 palmen middellijns, en welks geraamte uit metaal vervaardigd en geheel met schroeven is in een gezet. Aan de landzijde is de koepel gesloten, doch aan de zeezijde heeft hij groote en zeer dikke glazen. Van boven is de koepel mede gesloten, doch er zijn luchtgaten, zoodanig ingerigt, dat wel de lucht van onderen opwaarts naar buiten kan worden uitgedreven, doch weinig of geen togt van boven in den koepel vallen kan. Binnen in den koepel zijn aan eenen stevigen en fraai bearbeiden toestel, vijftien uitmuntend vervaardigde koperen argandsche lampen aangebragt, verdeeld in twee rijen, en geplaatst in ruim een halven cirkel. De onderste rij heeft acht en de bovenste zeven lampen; deze zeven hangen boven de tusschenscheidingen der acht onderste. Iedere vlam schijnt in het brandpunt van eenen koperen parabolisch bolronden spiegel, van binnen uit zeer zuiver gepolijst pleet bestaande, waardoor het heldere licht der vlam in evenwijdige stralen naar buiten wordt terug gekaatst, en dus mijlen ver gezien kan worden. Deze spiegels of reverbères zijn, voor een kundig oog, de grootste kunststukken van den geheelen toestel. Om gedurig de noodige versche lucht tot onderhoud der lampvlammen en ter uitdrijving van de bedorvene lucht en walm, in te laten, heeft het steenen voetstuk onderscheidene luchtgaten, die, gemeenschap hebbende met de buitenlucht, binnen in den koepel kunnen geopend of gesloten worden; nog grootere zijn in den grond des koepels tot het zelfde oogmerk. Daar het tot het wel branden der lampen hoogst noodig is, dat de dierlijke olie (zoogenaamde *sperma ceti* of walschot) vloeibaar blijve en niet stolle, dient daartoe de volgende inrigting: In de

onderste of Officierskamer is eene ijzeren kagchel, waarvan eene horizontale buis den rook in den schoorsteen voert. Boven uit de kagchel gaat eene buis opwaarts tot voortleiding der verhitte lucht, eerst door het oliemagazijn, waar de olievaten staan, zijnde onmiddellijk boven de Officierskamer, voorts door de wachterskamer, welke onmiddellijk onder den koepel of lantaarn is, waar deze warmtebuis even boven den grond eindigt in eenen grooten koperen ronden bol, uit welken drie koperen buizen voortkomen, uitloopende in eene andere koperen buis, welke een weinig onder de oliehouders der benedenste rij lampen henen gaat, juist onder elke lamp zijn in deze buis kleine openingen, waar door de verhitte lucht, tegen de oliehouders uitstroomende, de olie vloeibaar houdt. De warmte door de onderste lampen aangevoerd, is voldoende om het zelfde uitwerksel bij de bovenste te weeg te brengen. Boven op den koepel is een windwijzer in de gedaante van een pijl, en boven op de spil een massief glazen afgestompte kegel; waarvan de bedoeling is, het inslaan van den bliksem af te weren.

Het Raadhuis, staande omtrent in het midden van de grootste straat, heeft een ardninsteenen frontespice op pilaren rustende, en daarin een uurwerk.

Westkapelle is de geboorteplaats van den Godgeleerde Mattheus Galenus, geb. omstreeks 1528 † 15 September 1573, na tevens de welsprekendheid en de Latijnsche dichtkunst te hebben beoefend.

Den 4 Julij 1253 landde het leger der Vlaamsche Gravin Margaretha onder aanvoering van haren zoon Guy van Dampierre te Westkapelle, geen vijand duchtende, doch naauwelijks was de vijand geland of Floris *de Voogd*, broeder van Koning Willem, die met eene krijgsmagt van Hollanders en Zeeuwen achter de duinen gelegerd was, greep hen aan. De Vlamingen verrast en verlegen, werden ten eenemale geslagen. De slagting was vreesselijk. Die niet door het zwaard omkwamen, poogden vruchteloos hunne schepen te bereiken, en vonden den dood in de zee, of zij vielen den overwinnaars in handen, en werden uitgeschud en krijgsgevangen. De beide zonen van Margaretha werden, als getuigen der behaalde zege, in krijgsgevangenschap, weggevoerd. Het getal der gevangenen was zoo groot, dat zij, bij geheele hoopen, *oft scapen waren*, zeggen de tijdgenooten, werden weggevoerd.

Den 24 Julij 1491 werd de stad door die van Sluis in Vlaanderen geheel uitgeplunderd en verbrand.

In het jaar 1773 heeft hier een heilloos oproer gewoed. Aanleiding daartoe had gegeven, een nieuw ingevoerde belasting op de landerijen, welke vele landzaten in het harnas joeg, en 's Lands Staten noodzaakte tot het afkondigen eener waarschuwing, die, onder andere, te Westkapelle door eenige wargeesten werd afgescheurd; welke vervolgens, naast de overblijfsels van het bevelschrift, een naamloos geschrift plakten, opgevuld met allerlei hatelijke en oproerige uitdrukkingen, tot verachting der plakkaten. Dit gepaard bij de onrust der gemoederen, welke bij die van Westkapelle werd bespeurd, bewoog de Staten van Zeeland uit de bezettingen van Vlissingen en Vere, 150 man derwaarts te zenden. De Generaal Majoor Baron van Dopff voerde het bevel over het krijgsvolk, zoo hier als in het geheele eiland. De schrik voor de gewapende magt herstelde de rust, zoo niet in de gemoederen, immers in de openbare zamenleving. Van het dreigend oproer, ter gelegenheid van den voorgenomen opbouw eener nieuwe R. K. kerk, te Vlissingen, in 1778, door een groot gedeelte van het

eil. Walcheren ontstaan, en waaraan ook die van WESTKAPELLE rijkelijk deel namen, hebben wij op het art. VLISSINGEN uitvoerig verslag gedaan.

Nadat in het jaar 1775 eene verbeterde Psalmberijming bij de Nederduitsche Hervormde kerk was ingevoerd, begonnen op sommige plaatsen de boeren zich over het derven der bij hen hooggeschatte Psalmberijming van DATHENUS te beklagen, en het weder invoeren daarvan te begeeren. Dan, allerbaldadigst woedde de geest van oproer in 1779 te WESTKAPELLE. De muitzucht, door dweeperij aangevuurd, en onder schijn van onregt te willen wreeken bekleed, bestond den timmerman IJSBRAND LEINSE BORGORAAF, die in het voorgaande jaar voor altoos uit de stede WESTKAPELLE en haar grondgebied, gebannen was, weder in te halen, de regeerders dwingende, om niet alleen het vonnis over dien banneling geslagen in te trekken, maar op nieuw bij openbare afkondiging, te verklaren, dat hij vrijheid had als burger daar te wonen, zijn beroep te hanteren, kost en schadeloos gehouden, en in zijn eer hersteld te worden. Op deze afgeperste verklaring volgde eene statelijke inhaling van den herstelden banneling, die te paard gezeten, omstuwd door eene groote menigte te voet en te paard en onder een luidruchtig geschreeuw, werd ingehaald. De Staten van Zeeland van dezen opstand kennis gekregen hebbende, verwijlden niet bij zijne Hoogheid hulp ter betooming van de hollende menigte te verzoeken. Weldra verscheen er krijgsvolk uit Bergen op Zoom in Walcheren, genoegzaam om met de bezettingen van Vlissingen en Veere de muiters te beteugelen. Eenige belhamels werden er te Middelburg, te Vlissingen, te Vere en te WESTKAPELLE gevat. De Staten van Zeeland gaven, bij eene openbare afkondiging, reden van het intrekken des krijgsvolks en vernietigden op de zelfde wijze, het gedane te WESTKAPELLE, den banneling op nieuw aan zijne ballingschap onderwerpende, doch na de omwenteling van 1787 kwam deze oproermaker, die zich niet ver van daar onthouden had, weder te WESTKAPELLE terug. Zijne aanhangers herhaalden in Junij van dat jaar, de rol in het jaar 1778 met hem gespeeld. Even alstoen noodzaakten zij de regering, om hem in zijne eere te herstellen. Hij werd daarop, als oud martelaar der goede zaak, met luidruchtige staatsie, het dorp ingevoerd. De schadevergoeding, welke hij vorderde, was niet minder dan 15,000 gulden. Een eisch, hem toegestaan, en van welken 9000 gulden door of van wege den Heer van WESTKAPELLE en 6000 door de twee Burgemeesteren, uit hunne eigen beurs, moesten betaald worden.

Het wapen van WESTKAPELLE is een veld van azuur, met drie naast elkander staande burgten van zilver, met oppertransen van goud.

WESTKAPELLE (HET SLOT-TE-), voorm. kast. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 2½ u. W. N. W. van *Middelburg*, 3 u. N. W. van *Vlissingen*, gem. *Westkapelle-Binnen-en-Buiten-en-Sir-Poppekerke*, onmiddellijk ten Z. van *Westkapelle*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van ongeveer 15 bund., worden in eigendom bezeten door onderscheidene ingezetenen van Westkapelle.

WESTKAPELLE-BINNEN, voorm. afzonderlijke heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, dist. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Westkappelle-Binnen-en-Buiten-en-Sir-Poppekerke*, en thans een gedeelte van de heerl. *Westkapelle* uitmakende; palende N. aan Westkapelle-Buiten, O. aan Sir Poppekerke, Z. aan Westkapelle-Buiten, W. aan Boudewijnskerke en Westkapelle-Buiten.

Deze heerl. bevatte niets dan de smalst. Westkapelle en eenig omliggend land; telt thans 242 h., bewoond door 356 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1780 inw., die meest in het dijkwerken hun bestaan vinden.

De inw., die er bijna allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Westkapelle*. — In deze heerl. is eene school te Westkapelle.

WESTKAPELLE-BINNEN-EN-BUITEN-EN-SIR-POPPEKERKE, gem. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen* (1 k. d., 1 m. k., 1 s. d.); palende Z. W., W. en N. W. aan de Noordzee, N. O. aan de gem. Domburg-Binnen-en-Buiten, en Zoutelande-St.-Janskerke-en-Bondewijnskerke.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Westkapelle en Sir-Poppekerke; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 886 bund. 48 v. r. 81 v. ell., waaronder 885 bund. 40 v. r. 11 v. ell. belastbaar land, telt 286 h., bewoond door 382 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1900 inw., die in den landbouw en het dijkwerk hun bestaan vinden. In deze gem. heeft men eene soort van heidegrond, welke minder vruchtbaar is dan elders.

De inw., die er op 2 na allen Herv. zijn, maken de gem. van *Westkapelle* uit. — Men heeft in deze gem. eene school te Westkapelle.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van de heerl. Westkapelle.

WESTKAPELLE-BUITEN, voorm. afzonderlijke heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Westkapelle-Binnen-en-Buiten-en-Sir-Poppekerke*, en thans een gedeelte van de heerl. *Westkapelle* uitmakende.

Deze voorm. heerl. bestond uit twee gedeelten, van welke het eene ten N., het andere ten Z. van Westkapelle-Binnen gelegen was. Het eerste paalde alzoo W. en N. W. aan de Noordzee, N. aan de heerl. Poppekerke, O. aan Domburg-Buiten, Z. aan Sir-Poppekerke en Westkapelle-Binnen. Het andere N. aan Westkapelle-Binnen, O. aan Boudewijnskerke en St. Janskerke, Z. aan Zoutelande, Z. W. en W. aan de Noordzee.

Deze voorm. heerl. bevat noch d. noch geh., maar alleen 6 verstrooid liggende h., bewoond door 6 huisgez., uitmakende een bevolking van ongeveer 30 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Westkapelle*. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de leerlingen genieten onderwijs te *Westkapelle*.

WESTKAPELSCHE-DIJK (DE), zeedijk op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*.

Deze dijk eene der beroemdste zeeweringen in hare soort, welke men, niet slechts in de Nederlanden, maar ook elders aantreft, is men, in het jaar 1540, met vergunning en in het bijwezen van Keizer KAREL V, begonnen aan te leggen. Van dien eersten aanleg wordt de gedachtenis bewaard, in een oud handschrift nog heden te vinden, op het stadhuis van Westkapelle, waarin men deze woorden leest:" »Op ten » veerthienden dach van Julius, in 't Jaer ons Heeren duisent vijf hon- » dert veertig, was hier tot Westcapel, den hoogen, edelste, mogen- » ste, victorieuste en welgebooren Heere, ons genadigste Prince, en » magtigste Keizer van Roome, Konink van Spangien, CAROLUS, omme » alle de nieuwe dijkken te visiteeren, so hier voor Westcapelle, als » ook omtrent te Gasthuise, en als doen wierden hier eerst die staket- » ten gesteld en gemaakt; en schank die werkluyden die daar stonden » en heyden, drie dobbele ducaten, en van hier trok hij voorts na

» Westhove bij de Prelaet, genaemt Heer FLORIS, Abt van onzer Lieve » Vrouwen Klooster, binnen Middelburg.

Hij ontleent zijnen naam van zijne ligging in de nabijheid van het Zeeuwsche dorp WESTKAPELLE, van waar hij, langs den westkant van het eil. Walcheren zich uitstrekt tusschen de duinen, welke van dezen westelijken hoek af, noordoostwaarts en zuidoostwaarts langs de kust loopen; zoodat hij, door onmiddellijken aanval, het geweld der golven van de Noordzee moet afkeeren. Bij den eersten aanleg had deze dijk eene geheele andere gedaante, als zijnde steil met eene menigte paalhoofden voorzien, en met staketten of korte palen over en over bezet, wel tien rijen boven elkander. Ondanks deze sterkte bleef de dijk aan het gevaar van herhaalde doorbraken, en het eiland aan gedurige overstroomingen, zoo niet aan een geheelen ondergang, blootgesteld. Ter verhoeding van den gedreigden ramp, werd men dan te rade, de belangrijke borstwering in eene andere gedaante aan te leggen, waarvan het ontwerp, naar men zegt, door eenen gemeenen dijkwerker zoude beraamd zijn. Men besloot, namelijk dezen dijk, bij stukken van 100 roeden (377,68 ell.) tevens, te maken tot 19 roeden (59,16 ell.) volle zate, 18 voeten (5,65 ell.) hoog, de kruin van 1½ roede (5,66 ell.), wel bezet met sterke zeewerken van de teen tot aan de kruin, met vier rijen staken en vele hoofden. Maar dit ook door stormen en den zwaren slag van water gedurig gebroken wordende, heeft men den dijk eindelijk aangelegd, zooals men hem thans ziet. Zijn grondsteun is het overgebleven zand der verdwenene duinen; overdekt met een laag van klei, ter dikte eener el, op welke alle de overige verdedigingsmiddelen van palen, hoofden, staketsels, rijs- en matwerken zijn aangelegd. Zijn profil is doorgaans de hoogte zestien malen in de grondlijn, waardoor hij aan de zeezijde eene zoo flaauwe helling heeft, dat men er op gaat als op eenen vlakken grond, en een vreemdeling niet gelooven kan op dien beroemden dijk te zijn. Door deze flaauwe helling worden dan, op de uitnemendste wijze, twee oogmerken bereikt; het verminderen van den aanslag der golven, en het bevorderen der regtstandige drukking van het water op de helling, waardoor de dijk te vaster op zijn grondvlak wordt geperst. Hij is 3352 ell. lang en wordt van boven van de kruin tot beneden aan het water met stroomatten bezet, waartoe men jaarlijks wel twee honderd duizend bossen stroo, ieder bos negen palmen dik, noodig heeft, en zulks nog wanneer er geene zware of langdurige stormen voorvallen. Deze matting, waartoe het eiland het stroo levert, wordt jaarlijks besteed bij 10 roeden (37,66 ell.) lengte, ter breedte van den dijk. Behalve dit matwerk is er nog eene groote menigte van klein paalwerk tusschen onderscheidene hoofden, daar de stroom der Noordzee opdringt en slaat: en boven dit alles staan er aan dezen dijk nog 22 meest alle zeer zware paalhoofden, die, vóór dat men het zeegewormte ontdekte, zeer ver in zee gestaan hebben, maar nu door de afknaging daarvan zeer zijn ingekort, waarom men genoodzaakt is geweest sommigen van die hoofden op nieuw eenige roeden in zee te werken, en de palen dezer hoofden zoo digt te bespijkeren met spijkers, ten dese einde in het Land van Luik gemaakt, dat tot elken paal benoodigd zijn meer dan 100 ponden spijkers, tegen 11 gulden de 100 ponden. Wanneer men deze paalhoofden maakt, moet men eerst eenen berm van rijs leggen, ten minste van 9 ell. breed en van 9 tot 12 duimen hoog, daar men dan de palen 2,50 of 3 ell. diep in heit. Men maakt deze hoofden met binnenwerken van 2,50 ell. in het vierkant, die met rijs en zware steenen opgevuld worden,

moetende deze om de drie of vier jaren weder worden aangevuld. De slag van het water is hier bij stormend weder zoo geweldig, dat de zware Noordsche steenen van 500 tot 4000 ponden, die men sedert het jaar 1735 op strand voor de staketten heeft gelegd, alle jaren wel over 8 of 10 reeken van het staketwerk, tot wel 45 of 60 ell. op den dijk geworpen worden.

De gemiddelde kosten van jaarlijks onderhoud kunnen op 75,000 guld. worden gerekend, zoodat de dijk in dit opzigt, sedert zijnen aanleg, thans omtrent een en twintig millioen kan hebben gekost, waarvoor men naar sommiger berekening, eenen geheel koperen dijk had kunnen aanleggen. Aan het zuideinde van den dijk heeft men weder duinen tot op een klein uur van Vlissingen, doch deze zijn van Westkapelle tot aan Zoutelande, sedert 140 of 150 jaren, door stormen en watervloeden zeer afgenomen, zoodat men daar, sedert het jaar 1708, verscheidene zware hoofden, en onder deze wel zeven paalhoofden heeft gemaakt, van 50 tot 70 roeden lang, waarvan eenige wel 50,000 gulden gekost hebben; anderen echter minder; weshalve er, volgens een kaart daarvan in den jare 1738 gemaakt, in deze watering alleen 39 hoofden gevonden worden. Daar zijn jaren geweest, in welke deze watering twee tonnen gouds van onderhoud gekost heeft

Op den 26 Januarij 1684 brak deze dijk aan de zuidzijde van Westkapelle door, aan het einde, waar een laagte in het duin was, en maakte een gat van omtrent 20 roeden breed; doch het was voor den vijfden vloed reeds toegedamd.

Het Oostindische schip *Reigersbroek*, op den 28 Junij 1738, door een schielijken storm ten lager wal op dezen dijk geworpen, werd binnen weinig tijds tot ontelbare kleine stukken vermorzeld, waarna het onderschip in het strand welde en eene groote schade aan den dijk veroorzaakte.

Bij den storm en watervloed van 14 en 15 November 1775 heeft deze dijk belangrijke schade ondergaan. Tusschen de 400 en 500 lasten blaauwe Doorniksche en Noordsche steenen, zijn er over staketten, kisten en rijsbermen, tot op den matdijk opgeworpen; ja zelfs zijn er steenen van tusschen de 3000 en 4000 ponden boven op den kruin des dijks gesmeten geworden en hier door is de dijk, en vooral de paalhoofden aanmerkelijk beschadigd. Hier kwam bij, dat, na den storm en toen de wind reeds zeer bedaard was, het water nogtans op de laagste ebbe nog ongemeen hoog bleef staan, waardoor de schade van getijde tot getijde vermeerderde, omdat men de bekomene rampen en breuken, niet spoedig genoeg kon herstellen.

Bij den watervloed van Januarij 1808, leed deze dijk mede zeer veel. Aan het noordelijke einde sloeg de verbolgene zee, in zijn zeetalud, een gat of put, van niet minder dan 170 of 180 schaften of omtrent 26,000 taarlingsche voeten (ruim 800 kub. ell.) gronds. Op sommige plaatsen vloeide het water er over heen, en de zwaarste steenen, waarvan eenigen op 3 en 4000 pond zwaarte berekend worden, werden door den slag van het water en de kracht der golven naar boven geworpen.

WESTKERK, voorm. d. in *West-Borssele*, op het voorm. eil. *Borssele*, thans aan het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, ingedijkt, waarvan thans niets meer bestaat.

WESTKERKE, voorm. d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, in het thans verdronken *Zuidland*.

Het wapen dezer heerl. bestond in vijf in elkander getande geeren, regts van goud, links van sabel.

WESTKERKE, heerl. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Scherpenisse-en-Westkerke*; palende W. en N. aan de Pluimpot, O. aan de heerl. Scherpenisse, Z. aan de Ooster-Schelde.

Deze heerl. bestaat uit den polder Westkerke en den Geertruida-polder; bevat het voorm. d., thans geh., Westkerke, het geh. Gorishoek, benevens eenige verspreid staande huizen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 600 bund. 91 v. r. 7 v. ell., waaronder 457 bund. 28 v. r. 94 v. ell. belastbaar land; en telt 37 h., bewoond door 39 huisgez., uitmakende eene bevolking van 240 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er op 2 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Scherpenisse-en-Westkerke*. — De 2 R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Tholen*. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Scherpenisse*.

Deze heerl. heeft vroeger aan het geslacht VAN DE WERVE toebehoord, zijnde DIRK VAN DE WERVE in het jaar 1617 daarmede verleven. In het midden der vorige eeuw was zij in bezit van JONAS PIETER GIBBENS. Thans is Heer van WESTKERKE de Baron HENDRIK MELLO MOLLERUS, te Elburg.

Het geh. WESTKERKE, ligt 4 u. Z. O. van Zierikzee, 2 u. W. van Tholen, ½ u. Z. W. van Scherpenisse. Men telt er 12 h. en 70 inw. Van deze h. staan er 9 aan de dorpstraat, aan wier noordeinde vroeger de kerk stond, waarvan niets meer te bespeuren is, dan de ongelijke met gras begroeide grond.

De kerk schijnt reeds in het midden der vorige eeuw in bouwval te hebben gelegen, doch toen stond er nog eene hooge, vierkante, doch zeer vervallen toren, waarvan tegenwoordig ook niets meer aanwezig is.

Ten zuiden van het gehucht ziet men nog een afgegraven heuveltje, waarop eenige boomen staan, waarschijnlijk het overblijfsel van eenen vliedberg.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit drie in elkander getande geeren, regts van sabel en links van goud.

WESTKERKE, voorm. d. op het eil. *Wolphaertsdijk*, prov. *Zeeland*.

Dit dorp werd met zijn ambacht in 1577 zoodanig bedolven dat er schaarsch 300 gemeten van overbleven. Eenige hooge gronden, van welke men, met toestemming der Heeren, darink voor de selnering of zoutziederijen haalde, de bouwvallen der kerk, en inzonderheid die van het slot Muiden, welks toren zich nog 135 jaren staande hield, daar hij eerst in 1812 instortte, leverde treurige gedenkteekenen van hetgeen er eenmaal gevonden werd. In 1509 en 1512 bezweek het overige van het dorp, dat sinds niet weder boven gekomen is, zijnde van het ambacht later weder eenige gronden ingedijkt welke thans de *Westkerke-polder* uitmaken. Zie dat woord.

WESTKERKE (HET HUIS-TE-), voorm. kast. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 4 u. Z. O. van *Zierikzee*, kant. en 2 u. W. van *Tholen*, gem. *Scherpenisse-en-Westkerke*, ½ u. Z. W. van *Scherpenisse*, in het voorm. d. *Westkerke*, op een heuveltje.

Dit kast., hetwelk aan het geslacht VAN DER WERVE toebehoorde, was reeds in het midden der vorige eeuw niet meer aanwezig. Ter plaatse waar het gestaan heeft, ziet men thans nog eenen heuvel. De daartoe behoord hebbende gronden worden in eigendom bezeten, door den Heer JOHANNES CRAAIJO, woonachtig te Scherpenisse.

WESTKERKE (POLDER-VAN-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Scherpenisse-en-Westkerke*; palende N. aan de Pluimpot, O. aan den Polder-van-Scherpenisse, Z. aan de Ooster-Schelde, W. aan den Geertruida-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 536 bund. 98 v. r. 92 v. ell., waaronder 411 bund. 29 v. r. 54 v. ell. schotbaar land; telt 25 h., waaronder 15 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Pluimpot, welke in het jaar 1843 geheel nieuw gelegd is, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur der watering van Scherpenisse, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester-Griffier.

In den zeedijk van dezen polder bestaat eene aanmerkelijke val, zoodat men in het jaar 1825 te raden is geworden, om geene pogingen tot herstel van den ouden zeedijk aan te wenden, maar de inlaag, waarin noch hofstede noch bouwland lagen, der zee prijs te geven.

WESTKERKE-POLDER, pold. in het voorm. eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Goes*, gem. *Wolphaartsdijk*; palende N. W. en N. aan de schorren tegen de Zuidvliet, O. aan den Westerlandsche-polder, Z. aan de schorren tegen de Schengen, W. aan de schorren tegen de Piet.

Deze pold., welke in het jaar 1698 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 218 bund. 71 v. r. 11 v. ell., waaronder 216 bund. 52 v. r. 41 v. ell. schotbaar land; telt 7 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door de sluis, in den Westerlandschen-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworen en een Penningmeester.

WESTKLIF, geh. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Klief (Wester).

WESTLAAR, geh. in de bar. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie Laar (West).

WESTLAND (HET), het westelijk gedeelte van *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk arr. *'s Gravenhage*, en voor een klein gedeelte arr. *Rotterdam*; palende N. W. aan de Noordzee, N. O. aan Rijnland, O. aan het overig gedeelte van Delfland, Z. O. aan Schieland en Z. W. aan de Maas.

Het bevat de stad Maassluis en de dorpen: het Woud, Wateringen, 's Gravesande, Rijswijk, Loosduinen, Monster, Ter-Heyde, Poeldijk, Naaldwijk, de Lier, Maasland en Schipluiden, thans uitmakende de gem. 's Gravesande-en-Zand-Ambacht, Hof-van-Delft, de Lier, Loosduinen, Maasland, Maassluis, Monster, Naaldwijk, Rijswijk, Schipluiden en Wateringen; eene oppervlakte beslaande, volgens het kadaster, van 22,142 bund. 19 v. r. 51 v. ell., waaronder 21,591 bund. 33 v. r. 88 v. ell. belastbaar land, tellende 5162 h., bewoond door 4525 huisgez., uitmakende eene bevolking van 22,000 inw., die meest in landbouw en ooftteelt hun bestaan vinden. Gemeenlijk houdt men het Westland voor het vruchtbaarste gedeelte van Delfland, als bestaande het uit vruchtbare koornakkers, rijke weilanden en boomgaarden, die allerlei soort van aard- en boomgewassen, in menigte, voortbrengen. Eene groote hoeveelheid druiven wordt hier gekweekt, welke boven de buitenlandsche worden geschat, en per stoomboot van Rotterdam naar Londen worden gezonden. Ook houdt men deze streek, uithoofde der hooge en grazige landerijen voor het oord, alwaar de geurigste boter valt, welke

door hare zorgvuldige bewerking zeer duurzaam en in het huishoudelijk gebruik meest voordeelig is. De landlieden alhier dragen zoowel voor hun land, als voor hun vee eene ongemeene zorg.

De Herv., die er ongeveer 13,200 in getal zijn, onder welke 5300 Ledematen, maken de volgende 12 gem. uit, 's Gravezande, de Lier, Loosduinen, Maasland, Maassluis, Monster, Naaldwijk, Rijswijk, Schipluiden, Ter-Heyde, Wateringen en 't Woud, welke 15 kerken hebben, waarin de dienst door 14 Predikanten verrigt wordt.

De weinig Evangelisch-Lutherschen, Remonstranten, en Doopsgezinden, die er wonen, behooren kerkelijk onder *'s Gravenhage*.

De R. K., die men er 8200 aantreft, onder welke 6107 Communikanten, maken de volgende 9 stat. uit: Loosduinen, Maasland, Maassluis, Monster, Naaldwijk, Poeldijk, Rijswijk, Schipluiden en Wateringen, welke even zoo vele kerken hebben, waarin de dienst door 9 Pastoors en 3 Kapellanen verrigt wordt, terwijl de R. K. er 8 eigen begraafplaatsen hebben.

De 290 Israëlieten, die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Naaldwijk*.

Men heeft er 17 scholen, als: éene te Delfgaauw, éene te 's Gravezande, éene in de Lier, éene te Loosduinen, éene te Maasland, drie te Maassluis, éene te Monster, éene te Naaldwijk, éene te Honsholredijk, éene te Poeldijk, éene te Rijswijk, éene te Schipluiden, éene te Ter-Heyde, éene te Wateringen en éene in 't Woud.

WESTLAND (HET) en HET VERDRONKEN-WESTLAND, twee pold. in de heerl. STEENBERGEN, prov. *Noord-Braband*. Zie STEENBERGEN (HET VERDRONKEN-WESTLAND-VAN-) en STEENBERGEN (HET WESTLAND-VAN-).

WESTLANDEKE (HET) of DE WEST-POLDER, pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. de *Klundert*; palende N. aan de plattelandst. de Klundert, O. aan den zoogenaamden Veerweg en den Lokkers-polder, Z. aan Bloemendaal en den Mancia-Winter-polder, W. aan de Keensche gorzen.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 55 bund. 79 v. r. 78 v. ell., waaronder 52 bund. 80 v. r. schotbaar land. Daarin staat één huis, zijnde eene boerderij. Hij heeft gezamenlijk met het westelijk gedeelte van *Bloemendaal* en den *Mancia-Winter-polder*, eene steenen sluis, genaamd de Wachter van het Westland, gelegen aan de westzijde van den Veerweg bij de Klundert, voorzien van eene schuif en wijd 1,65 en loost uit, met het water van de gezegde polders, door eene coupure, in den dijk van de Keensche gorzen, aan den westkant van den Westbeer, in de gracht der buitenwerken van de Klundert, en vervolgens, door eene heul in den weg bij het zoogenaamde Veerhuisje, met het water van de polders *Lokkers-polder-de-Ketel-en-de-Platen-* en den *Kleine-Noord-en-Slik-polder*, op de Botten- en Aalskreek, en verder, met of zonder behulp van den nieuwen molen, op het Hollands-diep. Het somerpeil is 0,92 beneden A. P. en het maalpeil 0.05 beneden A. P. Hij heeft voor de gecombineerde uitwatering eenen Dijkgraaf, vijf Gezworenen en eenen Penningmeester.

Volgens de kaart van den Landmeter P. SMITH, van het jaar 1688, heeft er op den 26 Januarij 1682, in het benedeneinde des dijks van

dezen polder, aan de zijde van de rivier de Keen, (welke toen nog geheel open en bevaarbaar was) een doorbraak plaats gehad.

WESTLEDE, voorm. waterleiding onder *Tiel*, prov. *Gelderland*, die van het Westen komende, zich te *Tiel* door eene sluis, welke thans niet meer bestaat, in de *Waal* ontlastte.

WESTLOO, landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 10 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en ½ u. Z. ten W. van *Elburg*, gem. en 10 min. ten O. van *Doornspijk*, in de buurs. *West-Eugen* of *Wessingen*.

Dit landg., hetwelk eertijds tot de buurs. *de Haere* behoorde, beslaat eene oppervlakte van 74 bund. 20 v. r. 80 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Heinrich Gottfried Haasloop Werner, woonachtig te Elburg.

WESTLOON of Bestloon, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en ½ u. N. van *Loon-op-Zand*.

Men vindt hier de schraalste gronden van de gem. en Best-Loon, de eigenlijke naam moet welligt in de beteekenis van *Oud-Loon* worden verklaard of opgenomen.

WESTLUIDEN, streek lands onder *Tiel*, prov. *Gelderland*, gem. *Tiel*, van welke de poort dier stad, buiten welke zij ligt, haren naam ontleent, en welks oppervlakte niet wel op te geven is, daar het moeijelijk te bepalen valt, hoe ver die benaming zich uitstrekte. Misschien is deze naam eene verbastering van *Westlede*. Zie dat woord.

WESTMAAS, heerl. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel*, gem. *Westmaas-en-Groep*; palende N. aan de heerl. Mijns-Heerenland-van-Moerkerke, waarvan het voor een groot gedeelte door de binnengedijkte Maas is afgescheiden, O. aan St. Anthonie-polder, Z. aan Strijen en Klaaswaal, W. aan Group en Oud-Beijerland.

Deze heerl. bestaat uit den pold. het Munnikenland-van-Westmaas, benevens gedeelten van den Westmaas-Nieuwlandsche-polder en den Oud-Beijerlandsche-polder; bevat het d. Westmaas en eenige verspreid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 364 bund. 76 v. r. 49 v. ell.; telt 92 h., bewoond door 128 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; de vlasbouw is er de voornaamste bezigheid; de koornlanden liggen er zeer gelukkig en leveren des zomers ook een verrukkelijk gezigt op. Voorts levert deze heerl. alles op, wat in den kleigrond kan geteeld worden. Alle deze producten worden van daar gemakkelijk vervoerd, om ze naar de naastbij gelegene steden en plaatsen, voornamelijk te Dordrecht en Rotterdam, ter markt te brengen.

De inw., die er, op 2 na, allen Herv. zijn, maken, met die van de heerl. *Group*, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Oud Beijerland*, behoort, en 880 zielen, onder welke 300 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jan Simons, die in 1575 herwaarts kwam, en in het zelfde jaar van zijne dienst werd ontzet. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De 2 R. K., die er wonen, parochiëren te *Oud-Beijerland*. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke door 100 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. werd in het midden der vorige eeuw bezeten door Mr. JOHAN DE ROO, Secretaris der Weeskamer te Dordrecht, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans in het bezit van de erven van wijlen Vrouwe J. A. VAN DER KAA, wed. van FRANÇOIS DE ROO VAN WESTMAAS.

Het d. WESTMAAS ligt 3½ u. W. ten Z. van Dordrecht, 2 u. W. van 's Gravendeel. De reeds bovengemelde binnengedijkte Maas wordt hier in haren loop gestuit door eenen dijk, welke digt met huizen bezet is en een groot gedeelte van het dorp uitmaakt, dat in zijne kom 40 h. en 320 inw. telt, en zijnen naam waarschijnlijk van zijne ligging ten W. van die Maas ontleent.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, is in het jaar 1650 vervangen door de tegenwoordige, welke vrij fraai is en geschilderde glazen heeft, waarop de wapens van hen, die kort na het midden der vorige eeuw er Ambachtsheer, Schout, Schepenen, Predikant, Ouderlingen en Diakenen waren. Deze kerk heeft geen orgel, maar pronkt met eenen vierkanten toren, met hooge spits. De pastorie is een aanzienlijk gebouw, met eenen fraaijen tuin. Zij heeft eene zeer vermakelijke ligging aan de Maas, waarover zij het uitzigt heeft. — Het schoolhuis, staande bij de kerk, is een tamelijk goed gebouw, waarvan voor eenige jaren de regtkamer gescheiden is. — Het armhuis is in goeden staat en voorzien van onderscheidene woningen, ten gebruike van behoeftigen.

WESTMAAS wordt door sommigen geteld onder de 72 dorpen, welke bij den verschrikkelijken watervloed van 18 November 1421 zijn overstroomd geworden.

Den 2 Mei 1656 werd het geteisterd door eenen fellen brand, waarbij 56 huizen in de asch werden gelegd, en de overlevering wilde toen, dat het, 77 jaren vroeger, nog eens door het vuur vernield was.

In den nacht tusschen 29 en 30 Maart 1792 onderging het nogmaals een dergelijk deerlijk lot. 's Nachts omtrent 12 ure brak de vlam eerst uit, tegen over de kerk, en ging door den sterken wind, met zoo veel hevigheid voort, dat in minder dan drie uren dit, voorheen door den koorn- en vlashandel zoo welvarend, dorp, in de asch gelegd, en in eenen puinhoop veranderd is, zijnde er 55 huizen door de vlammen vernield en met de kerk, pastorij, het school- en armhuis, slechts 25 staan gebleven. Hoe de brand aangekomen is, kan met geene zekerheid bepaald worden, maar wel dat de jammer en ellende, aldaar niet te beschrijven was. Verscheidene inwoners waren, om hunne kinderen aan de woede der vlammen te ontrukken, genoegzaam naakt uit hunne woningen gevlugt. Eenige beesten waren mede verbrand, doch menschen waren er gelukkig niet bij omgekomen. Geheel de voorraad van zaad, tarw, het kostelijke vlas, de haver, garst en wat de landman in zijne schuren had, was vernield.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van goud, met drie St. Andrieskruisen van keel.

WESTMAAS-EN-GROUP, gem. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *'s Gravendeel* (13 k. d., 5 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Mijns-Heerenland-van-Moerkerke, O. aan de gem. Maasdam, Z. aan Strijen en Klaaswaal, W. aan Oud-Beijerland.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Westmaas en Group; beslaat, volgens het kadaster, 745 bund. 75 v. r. 88 v. ell., waaronder 686 bund. 28 v. r. 21 v. ell. belastbaar land; tellende 119 h., bewoond door

162 huizen, uitmakende eene bevolking van 750 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er op 4 na allen Herv. zijn, maken de gem. van *Westmaas* uit. — De 4 R. K., die er wonen, parochiëren te *Oud-Beijerland.* — Men heeft in deze gem. eene school in het d. Westmaas.

Het wapen dezer gem., is hetzelfde als dat van Westmaas.

WESTMAAS-NIEUWLANDSCHE-POLDER, pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gedeeltelijk gem. *Westmaas*, gedeeltelijk gem. *Mijnsheerenland-van-Moerkerke*, gedeeltelijk gem. *Strijen*, gedeeltelijk gem. *Heinenoord*, gedeeltelijk gem. *Goidschalksoord*, gedeeltelijk gem. *Klaaswaal*; palende N. aan den Boschepolder, N. O. aan den Oud-Heinenoordsche-polder, O. aan den Oudelandsche-polder van Moerkerke en het Munnikeland van Westmaas, Z. O. aan den Oudelandsche-polder van Strijen, Z. aan den Nieuw-Cromstrijensche-polder, Z. W. aan den Oud-Cromstrijensche-polder, W. aan den Oudbeijerlandsche-polder.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1391 bund. van welke 77 bund. 41 v. r. 68 v. ell. onder *Goidschalksoord.* Men telt er, onder *Goidschalksoord*, 2 boerderijen.

WESTMADE-POLDER, onbehuisde pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Monster*; palende N. aan den Oostmade-polder, O. aan den Dijkpolder, Z. aan den Grootegeest en den Kerktient, W. aan de Westduinen.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund. 72 v. r. 31 v. ell., waaronder 48 bund. schotbaar land, en wordt door eenen molen, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Molenmeester, welke bij afwisseling uit de Ingelanden wordt gekozen.

WESTMEER (HET), meertje in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie WESTERMEER (HET).

WESTMERVELD of GEESTOMMERVELD, uitgestrekte streek lage landen, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, onder *Birdaard*, van waar zij zich ten O. tot aan Rinsumageest en ten Z. tot aan de Murk uitstrekt.

Het WESTMERVELD heeft op zich zelf eenen goeden vruchtbaren grond, doch het ligt zoo laag, dat het doorgaans, vooral bij natte zomers, voor een gedeelte dras is; bij droege zomers evenwel kan men doorgaans over dit veld naar Rinsumageest rijden, voornamelijk sedert men, even ten N. van Oudkerk, eene brug over de Murk heeft gelegd: zijnde deze weg korter, dan die door de Vlieterpen over de Klaarkamper-brug loopt.

WESTMUNSTER (PAROCHIE-VAN-), oude benaming van het gedeelte des eilands *Walcheren*, dat later bekend was onder den naam van *Westwatering.* Zie de art. WALCHEREN en WESTWATERING.

De Arne liep door Middelburg en scheidde die stad in een Oostoever en Westoever. Op beide verrezen al spoedig monasteriën, aan welke de zorg voor de godsdienstige opleiding der opgezetenen werd aanbevolen. Zij werden onderscheiden als Oost- (ook Noord-Munster of St. Pieter geheeten) en West-Munster of St. Maarten. Wanneer de West-Munsterkerk, bij of te Middelburg, gesticht werd, is onzeker. Dit alleen weten wij, dat zij er in 1188 reeds was, door drie Priesters, behalve den hoofdpersoon, werd bediend, en Coukerke, Cortkeen, Biggekerke, Hoogelund, Arnemuiden en Mariakerke

in Walsingen als appendentiën bezat. Zij behoorde voor de eene helft aan de abdij van St. Paulus te Utrecht, voor de andere aan de abdij of het Mariaklooster te Middelburg, stond op de tegenwoordige Groote markt en kreeg later het stadhuis naast zich.

WESTOEVER (HET FORT) of eigenlijk het FORT-OP-DEN-WESTELIJKEN-OEVER-VAN-HET-KANAAL, fort in de heerl. *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*.

Het is het westelijke gedeelte van het *Kanaalfort* of zoogenaamde *Nieuwewerk*, behoorende tot de stelling van den Helder, ¾ u. gaans Z. O. van den Helder en zuidwaarts van Willemsoord. In 1825 is het ontworpen en maakt met het fort *Oostoever* een door het Noordhollandsche kanaal en den grooten weg van den Helder naar Alkmaar afgescheiden geheel uit. Het heeft een reduit in den vorm van een *pan coupé*, omgeven door den hoofdwal van den zelfden vorm, alles geheel door natte grachten omringd. Het geheel is nog versterkt door eene hoofdgracht met bedekten weg, glacis coupé en voorgracht.

In 1828 tot 1830 is in het reduit een groot bomvrij gebouw gezet, hebbende schietgaten en drie binnenplaatsen; en ingerigt tot kruidmagazijn voor 15,000 pond, logement voor Officieren, onderofficieren en 260 manschappen, en heeft een gemetselden regenbak. In het werk zijn nog drie depot-buskruidmagazijntjes en een wachthuis.

Dit fort is door eene bedekte gemeenschapslinie met het fort *Dirksz Admiraal* verbonden.

WEST-ORISANT, voorm. pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie OUWERKERK.

WESTPHALEN, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. HALLE-EN-SAXEN in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie HALLE-EN-SAXEN.

WESTPHALENSHOOP (KLEIN-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappica-kreek*, ter linker zijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de verl. plant. Duringen, benedenwaarts aan de verl. plant. Johanneszoon; 306 akk. groot. De Negers noemen haar SPEERHART.

WESTPLAAT (DE), droogte in het *Goereesche-gat*, W. van het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid Holland*, door het Quaksdiep van de zandplaat Hinder gescheiden.

WESTPLAAT (DE), droogte in den mond der *Maas*, tusschen de Vlakte en de Spleet, waarop ten minsten 15 palm. water staat.

WESTPLAAT-POLDER (DE), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *Middelharnis*; palende N. aan de Bekade gorzen, Z. O. aan de haven van Middelharnis, die hem van den Oostplaat-polder scheidt, Z. aan de haven van Sommelsdijk, Z. W. aan den Everdina-polder en den pold. Kraaijestein, W. aan de haven van Dirksland.

Deze pold., welke in het jaar 1808 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 224 bund.; als: onder *Sommelsdijk*, ruim 191 bund., en onder *Middelharnis*, 32 bund. 13 v. r. 90 v. ell. Er staat daarin één huis, zijnde eene boerderij, onder *Sommelsdijk*. Hij wordt door ééne sluis, op de haven van Sommelsdijk, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, drie Gezworenen en eenen Secretaris-Penningmeester.

WESTPLAAT-POLDER (DE BEKADE GORZEN VAN DEN), onbehuisde pold. in het eil. van *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Sommelsdijk*; palende

N. O. aan het Haringvliet, Z. O. aan de haven van Middelharnis, Z. W. aan den Westplaat-polder, W. aan den volgenden polder.

Deze pold., die in het jaar 1823 bekaad is, wordt door eene sluis, op het Haringvliet, van het overtollige water ontlast.

WESTPLAAT-POLDER (BEZOMERKADE-GORZEN-VAN-DEN-), onbehuisde pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. en gem. *Sommelsdijk*; palende N. aan het Haringvliet, O. aan de Bekade-gorzen-van-den-Westplaat-polder, Z. aan den Westplaat-polder, W. aan de haven van Dirksland.

Deze pold., welke in het jaar 1828 bedijkt is, wordt door eene sluis, op het Haringvliet, van het overtollige water ontlast.

WEST-POLDER (DE), onbehuisde pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie ETTEN (WEST-POLDER-VAN-) (1).

WEST-POLDER (DE), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. aan den Veerweg op Geertruidenberg, O. aan den Groote weg der 1e klasse no. 3, Z. aan het zoogenaamde veer, W. aan de haven van Raamsdonk en de huizen genaamd het Fort.

Deze pold. is door den grooten weg der eerste klasse no. 3, van Gorinchem naar Breda, in twee deelen gescheiden, ten gevolge waarvan de eigenaren van het gedeelte beoosten dien weg, zich sedert eenigen tijd niet meer onderworpen achtten aan het bestuur van den WEST-POLDER. Het westelijk gedeelte is, in het jaar 1827, aan de zijde van de Donge vergroot, en daarbij tevens de oude kade, ingevolge dispositie van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 8 Mei 1827, no. 74, gebragt op de hoogte van 2,50 ell. boven A. P. De geheele polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 45 v. r. 2 v. ell., met de kaden en de huizen, genaamd het Fort. Het gedeelte bewesten den grooten weg no. 3, watert uit op de haven van Raamsdonk, door een steenen sluisje, wijd 0.70 ell., hoog 0.71 ell., voorzien van eene vloeddeur en schuif. Het oostelijke gedeelte, heeft gemeen met den *Noord-* of *Nieuwe-Buitendijksche-Hooipolder* eene sluis, in den grooten weg, boven den veerdam van Geertruidenberg, in 1817 door de administratie van den waterstaat gebouwd, wijd 1.74 hoog 1.83, voorzien met eene vloeddeur aan de buiten- en met eene schuif aan de binnenzijde, en watert uit door de sloot langs den veerdam van Geertruidenberg op de rivier de Donge; doch dit deel kan ook door den *Noord-* of *Nieuwe-Buitendijksche-Hooi-polder* ontlasten. Het zomerpeil is 0.25 ell. boven A. P. en de hoogte der dijken 2.10 à 2.20 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door eenen poldermeester, die tevens Penningmeester is.

De voorgronden behooren aan den polder. De kaden en sluis aan de haven worden onderhouden door den polder, en de sluis aan den meergenoemden veerweg door de administratie van den waterstaat

In 1794 is de rivier de Donge, nabij het benedeneinde van dezen polder boven het veer van Geertruidenberg, ten behoeve van de Militaire Inundatie, gedigt geweest.

In 1832 is, ten zelfden einde, een dam in de rivier gelegd, even beneden dezen polder, nagenoeg in de strekking van of een weinig beneden gemeld veer, en later zijn aldaar penanten in de rivier gebouwd

(1) Eveneens zoeke men de overige WEST-POLDERS, die hier niet gevonden worden op de namen van de dorpen of gemeenten, waartoe zij behooren.

ten einde de noodige inundatie in geval van oorlog naar goedvinden te kunnen stellen. Over deze penanten is in 1845 eene brug gelegd, vervangende het vroeger bestaan hebbend ponteveer.

WESTPOLDER (DE), onbehuisde pold in de *Tiengemeten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Zuid-Beijerland*; palende N. aan het Vuilegat, O. aan den Beneden-polder, Z. en W. aan het Haringvliet.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8 bund. 86 v. r. 50 v. ell., en wordt door een sluisje, op het Haringvliet, van het overtollige water ontlast.

WESTPOLDER-VAN-BERKEL (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Berkel-en-Rodenrijs*; palende N. aan den Voorafsche-polder, O. aan den Zuid-polder, Z. en W. aan den Berkelsche-polder.

Deze pold. telt 2 h., zijnde boerderijen, en watert uit door eenen boezem met drie watermolens op de veenplassen van den Berkelsche-polder.

WESTPUNT, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in *West-divisie*, aan de westelijke punt van het eil., waarvan zij haren naam ontleent.

WESTPUNTBAAI, baai in *West-Indië*, in den *Atlantischen Oceaan*, aan de weskust van het eil. *Curaçao*.

WESTRACHIA, Latijnsche naam van het kw. WESTERGOO, prov. *Friesland*. Zie WESTERGOO.

WESTREHESIS, naam, onder welken het voorm. adell. h. HEES, in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, reeds in het jaar 1338 voorkomt. Zie HEES.

WESTRIE, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie WESTWERD.

WESTRIJK (NIEUW-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie WESTERENRIJK (NIEUW-).

WESTRIJK (NOORD-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie ZEVENAAR (KLEIN-).

WESTRIJK (OUD-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie WESTERENRIJK (OUD-).

WESTRIJK (ZUID-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie VOORSLSCHORRE (OUD-).

WESTRIK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1 u. W. ten N. van *Breda*, gem. en ½ u. N. W. van *'s Princenhage*, ½ u. Z. van *de Beek*, waartoe het kerkelijk behoort; met 8 h., waaronder eene hoeve van den zelfden naam, en 70 inw.

WESTRIK, een der zeven eilandjes, waaruit het d. *Molkwerum*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, bestaat.

WESTINGERLAND, oude naam van het kw. *Westergoo*, prov. *Friesland*. Zie WESTERGOO.

WESTRINGIA, Lat. naam van het kw. *Westergoo*, prov. *Friesland*. Zie WESTERGOO.

WESTROIJEN, streek lands, prov. *Gelderland*. Zie WESTEROIJEN.

WESTRUP, geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie WESTDORP.

WESTRUST, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5½ u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en 2 u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Proostdij-en-Aasdom*.

WEST-TER-HOFSTEDE (DE POLDER-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie POLDER-WEST-TER-HOFSTEDE.

WESTVEEN, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Wilnis*; palende N. aan Noorden, O. aan de pold. Beoosten-Heinoomsvaart en Bewesten-Heinoomsvaart, Z. en W. aan Achttienhoven.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 182 bund. 44 v. r. 40 v. ell.; telt 31 h. Het land ligt 0,76 ell. beneden A. P.

WESTVEEN, geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. W. ten N. van *Utrecht*, kant. en 3 u. Z. W. van *Loenen*, gem. 1 u. Z. W. van *Wilnis*; met 31 h. en ongeveer 180 inw., die kerkelijk tot *Noorden* behooren.

WESTVOORNE, voorm. eil. in *Zuid-Holland*. Zie GOEDEREEDE.

WESTWAL (DE), droogte in de *Zuiderzee*, tusschen Wieringen en het Koegras, bijzonde de oostelijke kant van het Wester- of Balgzand, zich uitstrekkende van den Balg langs de westzijde van het Amsteldiep, tot aan het voorgat van de Oude-sluis.

WESTWATERING (DE), een der kwartieren van het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie BANNEN-WATERING (DE).

WESTWATERING (DE), een der vier deelen waarin het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, ten opzigte van den waterstaat vroeger verdeeld werd, palende N. aan de Vijf Ambachten en de Oostwatering, Z. W. aan de Noordzee.

In dit gedeelte liggen: de stad Vlissingen, benevens de heerl. Biggenkerke, Bonendijke, Hoogelande, Krommenhoeke, Koudekerke, Poppendamme en Oud-Vlissingen, thans uitmakende de gem. Biggenkerke-en-Krommenhoeke, Koudekerke en Vlissingen, benevens een gedeelte van de gem. Grijpskerke-Poppendamme-Buttinge-Zandvoort-en-Hoogelande, beslaande eene oppervlakte van 4000 bund. Men telt er 1366 h., bewoond door 2111 huisgez., uitmakende eene bevolking van 11,000 inw.

WESTWERD, WESTWERT of WESTERAWIRT, voorm. nonnenkloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, volgens WINSEMIUS, gelegen tusschen de dorpen Jorwerd en Beers.

In December 1287 leed dit klooster groote schade, veroorzaakt door eenen bijna nooit gehoorden hevigen storm, die omstreeks middernacht opstak, en waardoor bijna alle de Friesche zeedijken doorbraken, en het zeewater tot eene zoo vervaarlijke hoogte opkwam en aanperste, dat de sterkste gebouwen daartegen niet bestand waren, zoodat in dezen omtrek vele menschen en beesten omkwamen en geheele dorpen, kerken, torens en huizen wegspoelden. Volgens eene aanteekening van ANDREAS CORNELISZOON was de schade hierdoor ontstaan voor dit klooster, door verlies van gebouwen en bewoners, zeer groot. Hij schrijft: » Daar verdronken in een bagijne kloosterke thoe Wirstrah (WESTWERD) » in het Noordoost van Thaewerd (Jorwerd), over de 30 personen, » 't water steeg zo hoog dat het in heur Dormpter (dormitorium of » slaapvertrek) quam." Op eene oude kaart, op last der Staten van Friesland, in 1622, bij JAN LAMRIK, te Franeker uitgegeven, vindt men dit gesticht in het midden tusschen de dorpen Boxum, Hylaard, Jelzum en Beers, en dus verschillend met WINSEMIUS; ook is men het niet overal eens in de vermelding van den datum, wanneer die doorbraak plaats had, hetzij den 14 of den 17 December des genoemden jaars.

WESTWIJK (DE), geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 7½ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. en 1 u. W. van *Steenwijk*, gem. *Steenwijkerwolde*. — Dit geh. wordt reeds in het midden der twaalfde eeuw als eene bewoonde plaats vermeld.

WESTWOLDINGER-AA (DE), riv., prov. *Groningen*. Zie AA (WESTWOLDINGER-).

WEST-WORKUM, voorm. st., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, W. van het tegenwoordige *Workum*, welke in de vijftiende eeuw in de *Zuiderzee* schijnt verzwolgen te zijn.

WESTWOLDINGERLAND, lands., prov. *Groningen*. Zie WESTERWOLDE.

WESTWOUD, ook wel WESTWOUDE gespeld, d. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. O. van *Hoorn*, kant. en 2½ u. W. van *Enkhuizen*, in de zoogenaamde *Streek*. Men telt er 65 h. en ongeveer 250 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden.

Het werd met *Ooster-Blokker* en *Wester-Blokker* tot eene stede verheven, onder den naam van de stede WESTWOUD, bij eene handvest van Hertog WILLEM VAN BEIJEREN, van den 2 Februarij 1413, naar den loop van den Hove, dat is, volgens de tegenwoordige gemeene tijdrekening, in het jaar 1414. *Binnenwijzend* werd hier, volgens een handschrift van MAXIMILIAAN en FILIPS, gedagteekend 4 Maart 1492, mede naar den loop van den Hove, dat is in het jaar 1493, bijgevoegd. Onderscheidene handvesten zijn er, van tijd tot tijd, aan deze stede verleend. De ambachtsheerlijkheid daarvan is, in het jaar 1741, aan de regering der plaats verkocht.

De Herv., die er 170 in getal zijn, behooren tot de gem. *Westwoud-en-Binnenwijzend*.

Velen meenen, dat de kerk van WESTWOUD er reeds gestaan heeft ten tijde van het Heidendom, en steunen op het cijfergetal 333, dat op de kerk te lezen staat; doch anderen houden staande, dat ze door den H. BONIFACIUS, Apostel van Friesland, in het jaar 733 gebouwd en ingewijd is. Vermoedelijk echter is het duizendtal, naar de gewoonte der vorige eeuwen, verzwegen en zal de kerk in het jaar 1333 gesticht zijn. Ook vindt men in het koor der kerk, tegen den solder, met bijna onleesbaar schrift:

in 't jaer ong Heeren MCCCC en XXI wert dit Choor bijgeleit.

Zij was, volgens het verhaal van JACOB DE LA TORRE, aan ST. MAARTEN, Bisschop van Tours, toegewijd. De Pastoor werd door de Graven aangesteld, en moest door den Proost van West-Friesland bevestigd worden. Hij had 5 ponden (3 guld. 65 cents) aan zekere inkomsten, die uit de landvruchten kwamen. Daar was geen pastorij, maar alleen 6 morgen lands. Het geheele inkomen, lasten en alles mede gerekend, beliep jaarlijks 80 Rijnsche guldens (70 guld.). De koster had een gering inkomen, bestaande slechts in de opbrengst van drie morgen land van luttel waarde. De kerk staat op eene hoogte en is geheel van tufsteen gebouwd. Zij heeft een vierkant houten torentje met een achtkant spitsje gedekt. De inwoners noemen deze kerk nog het Heidensche kerkje, men meende zelfs weleer, ter gelegenheid der komst van eene bende landloopers, die men Heidens noemt, aan deze het regt te moeten vergunnen, om in dit kerkje te mogen huisvesten.

De R. K., die er 250 in getal zijn, maken, met de overige uit de gem. *Westwoud-en-Binnenwijzend*, benevens die uit de gem. *Hoogearspel* en *Zwaag-en-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk*, een

stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *West-Friesland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en ruim 1700 zielen, onder welke 570 Communikanten, telt. De kerk is aan den H. MARTINUS toegewijd.

De dorpschool wordt gemiddeld door 75 leerlingen bezocht. — De kermis valt in in de laatste week van Augustus.

Dit dorp is vermoedelijk de geboorteplaats van den Watergeus JAN of JONAN SIMONSZ.

WESTWOUD, pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Westwoud;* palende N. W. aan de pold. Nibbixwoude en Hauwaert, N. O. aan Hoogcarspel, Z. O. aan den pold. Binnenwijzend, Z. aan den pold. Ooster-Blokker, Z. W. aan Hoog-en-Laag-Zwaagdijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 408 bund. 20 v. r. 16 v. ell., waaronder 328 bund. 40 v. r. 20 v. ell. schotbaar land; telt 52 h., waaronder 19 boerderijen, en wordt door 3 sluizen, op de Zuiderzee, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit het gemeentebestuur van Westwoud-en-Binnenwijzend.

WESTWOUDE, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 3 u. Z. ten O. van *Alkmaar*, gem. en 1 u. Z. O. van *Akersloot*, in den *Westwouder-polder;* met 18 h. en 120 inw.

WESTWOUD-EN-BINNENWIJZEND, gem. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn* (3 k. d., 15 m. k., 5 s. d.); palende N. W. aan de gem. Nibbixwoude-en-Hauwert, N. O. aan Hoogcarspel, Z. O. aan Venhuizen-en-Hem, Z. aan Wijdenes-en-Oterleek, Z. W. aan Ooster-en Wester-Blokker, W. aan Zwaag-en-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk.

Deze gem. bestaat uit de pold. Westwoud, Binnenwijzend en Oudijk; bevat de d. Westwoud en Binnenwijzend, benevens het geh. Oudijk; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1334 bund. 86 v. r. 35 v. ell., waaronder 1316 bund. 15 v. r. 41 v. ell., belastbaar land; telt 109 h., bewoond door 184 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 700 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 270 in getal zijn, onder welke 140 Ledematen, maken eene gem. uit, die in deze burgerlijke gem. twee kerken heeft, als ééne te Westwoud en ééne te Binnenwijzend. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JASPER . . . ., die omtrent het jaar 1574 herwaarts kwam, en in het jaar 1579 opgevolgd werd door SIBRANDUS LAURENTII, Schoolmeester te Enkhuizen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., die er 430 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Westwoud.*

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te Westwoud en ééne te Binnenwijzend, welke gezamenlijk gemiddeld door 110 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit eenen dorren boom, met drie vogelen in de takken.

WESTWOUDER-POLDER (DE), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Akersloot;* palende N. aan het water de Dielings, O. aan de Starnmeervaart, die hen van de Starnmeer scheidt, Z. aan de gem. Uitgeest, waarvan hij door de Stierop gescheiden wordt, en W. aan het Alkmaardermeer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 254 bund. 33 v. r. 41 v. ell., waaronder 208 bund. 24 v. r. 66 v. ell.

schotbaar land; telt 18 h., waaronder 11 boerderijen. en wordt door 1 molen op den Schermerboezem van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Poldermeesters.

WESTZAAN, gem. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Zaandam*, (7 k. d. 8 m. k. 7 s. d.); palende N. aan de gem. Wormerveer, O. aan Wormerveer, Zaandijk. Koog aan de Zaan en Zaandam, Z. aan het IJ, W. aan de Nauërnaschevaart, waardoor zij van de gem. Assendelft gescheiden wordt.

Deze gem. bevat het d. Westzaan, de b. Westzaner-Overtoom en een gedeelte van het geb. Nauërna, benevens eenige verspreid liggende huizen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 915 bund. 12 v. r. 65 v. ell., waaronder 909 bund. 52 v. r. 29 v. ell. belastbaar land; telt 300 h., bewoond door 471 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2500 inw., die meest in handel en landbouw hun bestaan vinden, zijnde er zelfs nog enkele groot- en zeehandelaars woonachtig. Voorts heeft men er de volgende fabrijken: 1 lakmoes-, 1 asphalt-, 1 chocolade-, 1 vermicelli-, macaronie-, langrie- en griesmeel-, 1 cusbear-, 1 potasch-, 1 patentolie- en 2 blaauwselfabrijken, 2 schuitenmakerijen, 1 zeilmakerij, 1 koren-, 2 schulpzand-, 2 mostaard-, 4 olie-, 3 pel-, 3 papier- en 15 houtzaagmolens.

De bannen van Westzanen (1) en *Krommenie* behoorden van ouds onder een Schoutsambacht, en maakten met elkander weleer, genoegzaam een ligchaam uit, gebruikende op gelijken voet de zelfde handvesten en regten; staande ook in schildtalen te zamen verpond, en in de kosten van den Hondbossche en duinen van Petten, alsmede in het kohier van verponding des jaars 1584, gelijkelijk met den anderen aangeslagen; dragende, nog daarenboven, met elkander de lasten van den Hoogendijk en Lagedijk gemeen, zoodat Krommenie en Krommeniedijk daarin bekostigden het vijfde vierendeel, of ook anders mads mad gelijk te rekenen; hebbende deswege hare drie Schepenen, met de zeven Schepenen van Westzanen ook keur en schouw op gemelde dijken. Dan deze naauwe gemeenschap is allengskens verminderd. In het kohier van 1632 werd iedere banne op zich zelve gesteld, staande de eene onder Monnickendam, en de andere onder Purmerende. Weinig tijds daarna, te weten in het jaar 1633 en 1634, werden deze twee bannen, door het graven van de Nauërnasche-vaart (dat op kosten van de bedijkers der Schermeer geschiedde), ten grooten deele van elkanderen gescheiden. In het jaar 1718 na eene zware doorbraak in den Assendelverdijk, waardoor de ingezetenen van Krommenie ook zeer veel leden, werd de Krommeniebanne, in het dragen van dijkslasten ter ondersteuning van het magtelooze Assendelft, voor het meerendeel veranderd; zoo dat ze, in de kosten van den Westzaner zeedijk en den Lagedijk alleen een veertiende deel draagt: dat nagenoeg overeenkomt met haar aandeel van morgentalen, die zij, ten oosten van de Nauërnasche-vaart, onder schuil van den Westzaner zeedijk, heeft gehouden. Voor het overige blijft er nog een blijk der oude gemeenschap over in het jaarlijks schouwen van de dijken dier vaart, beide aan de oost- en westzijde, door Dijkgraven en Heemraden van *Westzanen-en-Krommenie*, welke dijken de Heemraden van de Schermerer, ten hunnen kosten, moeten maken en onderhouden, zoo ver als het gebied van de banne van *Westzanen-en-Krommenie* ter wederzijden zich uitstrekt; terwijl gemelde Heeren deze

(1) De benaming Westzaan wordt gebruikt voor de burgerlijke gemeente, die van Westzanen is echter steeds bij het bans- en polderbestuur in gebruik gebleven.

belasting, onder het gebied van Assendelft, met eene zekere som hebben afgekocht, waardoor het onderhouden van den dijk, langs het gebied van Assendelft, voor rekening van dat dorp blijft.

De Herv., die er ongeveer 1840 in getal zijn, onder welke 620 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Haarlem*, ring van *Zaandam*, behoort. Deze gem. werd in het jaar 1581 bediend door den Predikant van Assendelft, KLAAS ABRAHAMSZ. OOSTERHOORN, doch in het jaar 1586 bekwam zij tot eigen Predikant JOHANNES ARBILUS, die in het jaar 1589 naar Heusden vertrok. Het beroep geschiedt door de tien regerende Leden van den kerkeraad, met de vijf, die laatst afgegaan zijn, onder het opzigt van een naburig Predikant als Raadsman.

De Doopsgez., die er 370 in getal zijn, maken er twee gem. uit, zijnde die van Westzaan-op-'t-Noord en Westzaan-op-'t-Zuid. — De Evangel. Luth., van welke men er enkelen telt, worden tot de gemeente van *Zaandam* gerekend. — De R. K., die men er 240 aantreft, parochiëren te *Zaandam*, *Wormerveer* en *Assendelft*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te Westzaan-op-'t-Noord, ééne te Westzaan-op-'t-Zuid, welke gezamenlijk gemiddeld door 400 leerlingen bezocht worden.

WESTZAAN, maakte oudtijds met Krommenie en Krommeniedijk de heerl. van *Zanen* of *Zaanden* uit, die in het jaar 1296, uit hoofde van den moord van Graaf FLORIS V, waar aan ook Heer WILLEM VAN ZAANDEN de hand had, ten behoeve van de Graaflijkheid, werd verbeurd verklaard. Doch WILLEM *de Goede*, Graaf *van Henegouwen en Holland*, schonk ze, omtrent 1306, aan zijnen broeder, Heer JAN VAN BEAUMONT, aan wien hij ook, omstreeks dien zelfden tijd, de heerl. van Gouda en Schoonhoven in Holland, nevens Tholen in Zeeland geschonken heeft. Deze stierf in 1356, oud 74 jaren, nalatende alleen eene dochter, JOHANNA genaamd, welke, in den jare 1339, getrouwd was met LODEWIJK VAN CHASTILLON, Graaf *van Blois*, die bij haar drie zonen had, welke allen na den anderen de heerlijkheden van Blois en van Zaanden beheerscht hebben. De eerste was LODEWIJK, die ze van het jaar 1356 tot 1372 (waarin hij ongehuwd stierf), bezeten heeft. De tweede was JAN VAN CHASTILLON, die in het jaar 1381, zonder wettige kinderen, overleed. De derde was GUY, Graaf *van Blois*, die, in het jaar 1397, zonder kinderen na te laten, gestorven is. Met de dood van laatstgemelde kwamen zijne heerlijkheden in Henegouwen en Holland, en dus ook de ambachten van WESTZANEN en *Krommenie* in handen van Hertog ALBERT, te dien tijde Graaf van *Henegouwen*, *Holland*, *Zeeland en Friesland*.

Van den eene en den andere dezer opgemelde Heeren hebben de ingezetenen in deze twee bannen onderscheidene handvesten en regten ontvangen, omdat die, welke zij vroeger bezaten, met het woeden tegen den Heer WILLEM VAN ZAANDEN, en al wat het zijne was, verbrand en buiten gebruik geraakt waren. Van dien tijd af bleven deze twee bannen, als eigen onder de graaflijke goederen, tot op FILIPS II, Koning *van Spanje*, den een en dertigsten Graaf van Holland, en stonden als landen van Blois, onder den baljuw van Beverwijk.

In 1729, werden beide deze bannen, als ambachtsheerlijkheden, door hare bijzondere Regenten, afzonderlijk ingekocht; die van WESTZANEN voor 300,000 gulden, en die van Krommenie voor 25,000 gulden.

Het d. WESTZAAN, vroeger WESTZANEN en WESTZAANDEN gespeld, ligt 3 u. N. O. van Haarlem, 1 u. N. W. van Zaandam en ½ u. W. van

de Zaan, waarvan het buiten twijfel den naam, als eigen aan die gelegenheid, verkregen heeft. Het strekt, in de lengte, bijna zuid- en noordwaarts, en is van den dijk aan het IJ af tot aan het noordeinde van den Middel (het noordelijk gedeelte van het dorp), een groot uur gaans lang. Door het aanleggen van eenen rijweg van Zaandam op Haarlem, met eenen zijtak door het geheele dorp is Westzaan zeer verfraaid en ten gevolge der geregelde correspondentie in belangrijkheid toegenomen.

Men wil dat dit dorp reeds in de negende eeuw, onder den naam van Westzanen, bekend geweest is. Omtrent het midden van de veertiende eeuw werd het door Jan van Henegouwen, Heer van *Beaumont*, die (gelijk boven gemeld is), door gifte van zijnen broeder, Graaf Willem *de Goede*, onder meer andere, ook Heer van Westzanen en *Krommenie* geworden was; als ook op het einde van die eeuw, door zijne dochters zoon, Guy van Chastillon, Graaf *van Blois*; en door Hertog Albert, Graaf *van Henegouwen*, *Holland en Zeeland*, met nieuwe handvesten en privilegiën beschonken, naardemaal de oude verbrand waren. Onder de bijzondere voorregten hun, te dien tijde verleend, en door den eene en den andere bevestigd, was ook de vrijheid van tollen, door alle hunne landen, in Holland en Zeeland, niet alleen voor de inboorlingen, maar ook voor allen, die daar van buiten met er woon kwamen, gedurende den tijd van hun verblijf. Ook kochten ze bij den laatsten de koorntienden voor de geheele banne af, mits betalende daarvoor, alle jaren 10 ponden (7 guld. 50 cents), aan het gasthuis te Amsterdam. Deze en meer andere vrijheden, lokten vervolgens onderscheidene inwoners van andere plaatsen derwaarts, en eerlang, werd er aanmerkelijken koophandel op verschillende wijze, gedreven. Dus was er, reeds voor de Spaansche onlusten, een sterke handel in uit- en inlandsche granen; zoodat in het jaar 1537, of daar omtrent, een hunner schippers, Jan Yf genaamd, met zijn schip, groot omtrent 150 lasten van Dantzig komende, zijne granen aan de ingezetenen verkocht, en aan den Hooge- of Zeedijk te Westzaan, en wel aan den Overtoom, ontlaadde, tegen 12½ en 13 goudgulden (18 guld. 75 cents en 19 guld 50 cents) het last. Ook was er om dien tijd, nevens meer andere handelaars, een lakenkooper, die gedurende eene reeks van jaren, met onderscheidene zijden- en fluweelenstoffen, cammelotten en lakens van Antwerpen komende, die te Westzaan en in de omgelegene dorpen weder verkocht.

Het Raadhuis van Westzaan, dat men in 1781 is begonnen te bouwen ter vervanging van een, dat in 1641 gesticht, en nu te bouwvallig en bekrompen geworden was, overtreft vele stadhuizen in uiterlijke pracht en inwendige sieraden. Het is vierkant, ruim 12,50 ell. lang en even zoo breed, twee verdiepingen hoog, aan de hoeken, tot meer sieraad, rond gewerkt van gebakken steen, de plinten echter van Soissyschen en het middenfront van Bremer steen. Het bestaat uit vier kolommen, twee aan twee gekoppeld, naar de deftige en sierlijke Ionische orde, en is versierd met eene frontespice, waarin het bans- en ambachtsheerlijkheidswapen pronkt, rustende op twee bundelbijlen. Naar de teekening en ordonnantie van den vindingrijken Creutz, worden, door gepaste en schoon uitgewerkte zinnebeelden, die door den kunstenaar Anthonie Ziesenis, zijn vervaardigd, en de bezigheden vertoonden, waartoe dit gebouw is ingerigt. Uit het dak rijst eene fraaije achtkante koepeltoren, versierd met vergulde festonnen van laurierbladen; op een ijzeren speer praalt een zon en twee kruiswijze over elkander

staande bundelbijlen, alles van verguld koper. Twee opschriften heeft dat raadhuis, het eene is geplaatst boven de antieke deur, door welke men tusschen de kolommen ten raadhuize intreedt:

sVVm CVIqVe DabIs hIc oPVs atq Ve LaboR.

Hetgeen te verstaan geeft, dat alle verrigtingen en bezigheden in dit gebouw niets anders ten doel hebben, dan om aan een ieder het zijne te geven; terwijl de talletters het jaar 1782 aanduiden, in hetwelk dit gesticht, ofschoon niet ten vollen afgemaakt, zou hebben kunnen betrokken worden. Het andere opschrift is gesteld in eene nis aan den westgevel, op een gedenksteen van wit marmer, behelzende den naam des eersten grondsteenleggers en den tijd dier verrigting. Van binnen komt men, uit het fraaije voorhuis der benedenste verdieping, in de weeskamer. Hier is ook de Waag, tevens geschikt tot het houden van den ijk. Een kunstige en gemakkelijke trap gaat naar de bovenste verdieping: waarop eene kamer, om, staande de vergaderingen, de noodige afzonderlijke andere handelingen te houden; doch vooral is de groote zaal, bestemd tot eene raadkamer en vergaderplaats der Leden van de regering van Westzaan, in alle opzigten fraai bewerkt, van alle gerieflijkheden voorzien en versierd met menigvuldige toepasselijke zinnebeelden door den zelfden vindingrijken Heer uitgedacht en door de zelfde kunstrijke hand vervaardigd als de zinnebeelden aan den voorgevel. De ruime zolder is geschikt ter bewaarplaats van oude papieren en stukken. Dit huis voor rekening van het bestuur der banne van *Westzanen-en-Krommenie*, gebouwd zijnde, werd bij de nadere vestiging dier dorpen en het onder een bestuur brengen van de West en Oostzijde van Zaandam (door Napoleon vereenigd en tot stad verheven) der gemeente Westzaan te koop aangeboden, waarvan het gevolg was, dat zij er in 1820 eigenares van werd.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, was van eene groote uitgestrektheid. Sommigen meenen, dat zij in den tijd van Geraet van Velsen en Willem van Zaanden, en dus voor den jare 1300, zou gebouwd, of ten minste de fundamenten daarvan gelegd en de teekening daarvan ontworpen zijn. De pastorie werd destijds door de Graven begeven, de bevestiging moest bij den Aartsdiaken der Utrechtsche kerk gehaald worden. De inkomsten beliepen bij afwezendheid 12 ponden (72 guld.). In de Spaansche onlusten werd die kerk door de Spanjaarden geheel verwoest, uitgezonderd de toren, welken zij te vast en sterk van metselwerk vonden, en waar omtrent zij zich vergenoegden, met de zolderingen, en een gedeelte der trappen weg te breken, om dus het uitzigt van daar te beletten, als zijnde deze 191 treden hoog en veelmalen gebruikt om de Spanjaarden, in hunne optogten van Amsterdam naar Haarlem te bespieden en afbreuk toe te brengen. Doch, na het eindigen van den oorlog in Holland werd de toren wederom hersteld en eene kerk daarbij gebouwd, maar veel kleiner dan de voorgaande. Deze nieuw gebouwde kerk stond tot in het jaar 1740 wanneer zij, wegens bouwvalligheid, afgebroken, en eene nieuwe en sierlijke kruiskerk in hare plaats gebouwd werd, die nog bestaat, maar geen orgel heeft. De toren bleef, zoo als die te voren was, aan het einde van de kerk, vierkant en plat van boven. Uit dit plat rees een staak met den windwijzer; doch deze in den jare 1761 door den bliksem getroffen en gedeeltelijk verbrand zijnde, heeft men in het volgende jaar met eene leijen spits, dit oude gevaarte versierd. Deze toren had eenen omvang van ruim 11 ell., het metselwerk was van onderen 2,80 ell. van boven 2,20 ell. dik, de hoogte van het geheele gebouw

was ongeveer 63 ell. Nadat men reeds vroeger aan de fundamenten des torens eenige uitwijking bespeurd had en tegen den voortgang daarvan maatregelen had aangewend, was het op 1 Januarij 1843, 's morgens ten half zes ure, dat dit gevaarte met een donderend geraas neder stortte en het ter zijde staande huis vermorselde, dat geheel in den weeken moerassigen grond geperst werd, zoodat er niet het minste spoor van overbleef. Een gezin bestaande uit vader, moeder, vijf kinderen en eenen knecht, verloor door deze ramp het leven. Door den ontzetteden schok werd van het nabij gelegene weeshuis een muur in tweeën gescheurd, terwijl een andere muur in gruis nederstortte. Eene vaart, ongeveer 4 ell. breed, welke langs het verpletterde huis liep, was plotseling gedempt, en eene schuit die daar in lag over een hek henen op het land geslingerd. Fraaije, later uitgegevene afbeeldingen, brengen de gehcugenis van dezen toren tot de nakomelingschap over.

De kerk der Doopsgezinden op 't Noord, welke vroeger tot de Waterlandsche Doopsgezinden behoorde, werd in 1695 gebouwd, op de zelfde plaats, en in stede, van eene andere door ouderdom ten gebruike buiten staat geraakt. Het is een langwerpig gebouw, waarin de predikstoel aan het W. geplaatst is, en met bekwame zitplaatsen en eene kleine galerij voorzien. Deze kerk heeft noch toren noch orgel.

De kerk der Doopsgezinden op 't Zuid behoorde vroeger aan de Friesche Doopsgezinden, die in het jaar 1664 een nieuw predikhuis bouwden, waarin Klaas Dirksz. van Wormerveer de eerste leerrede deed. Dan vermits dit gebouw, door verloop van tijd, zeer bouwvallig werd, zoo hebben de Doopsgezinden van die gemeente, in 1731, op de zelfde plaats een nieuw en veel sierlijker predikhuis gebouwd, hetwelk evenwel noch toren noch orgel heeft.

Het tegenwoordige Algemeene-Dorps-Wees- en Armenhuis, staat bij en ten Westen van de kerk der Hervormden en is een steenen gebouw van twee verdiepingen hoog. Het werd in 1717 gebouwd. Hierin worden opgenomen de ouderlooze weezen, die behoeftig zijn, en wier ouders tot geen gemeente behooren; alsmede zoodanige armen, die buiten de gemeenten zijn, en niet wel anders geholpen kunnen worden. Voor het overige wordt hier 's wekelijks ook brood en andere benoodigheden, aan de behoeftigen, die tot geen gem. behooren en buiten dit huis wonen uitgedeeld. Men telt thans in het huis ongeveer 30 verpleegden.

Het Wees- en Armhuis der Friesche Doopsgezinden staat kort bij hunne vergaderplaats, en heeft, volgens octrooi, de zelfde voorregten als het dorps Wees- en Armenhuis, doch wordt alleen gebruikt ten dienste van ouderlooze kinderen, en wier ouders tot deze gemeente behoorden, en magtelooze armen, die broeder of zuster in deze gemeente zijn. Er zijn thans twee mannen, drie vrouwen en negen kinderen in opgenomen.

Het Wees- en Armenhuis der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinden, dat eertijds tusschen de twee vergaderplaatsen der Doopsgezinden instond, had volgens octrooi, de zelfde voorregten als het voorgaande, doch bestaat niet meer en is sedert lang gesloopt.

Er is te Westzaan een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 2 Augustus 1828 is opgerigt, en ruim 60 leden telt en een weduwe- en wezenfonds.

Het schijnt wel dat dit dorp ook deel gehad heeft in het zoogenaamd Kaas- en Broodspel van het jaar 1491, dewijl het deswege, nevens andere, ook zijn aandeel in eene zware geldboete heeft moeten betalen.

In de jaren 1573 en 1574 werd WESTZAAN door de Spaanschen gegenoegzaam plat gebrand, en grootendeels van zijne inwoners verlaten. Dan, na het eindigen van den oorlog in Holland is het spoedig wederom herbouwd, en door den koophandel bloeijende geworden. Bij welke gelegenheid de Westzaner LAMBERT MELISSE een merkwaardig blijk van moederliefde gaf (1).

Reeds vóór het jaar 1607 gebruikten de ingezetenen van WESTZAAN en *Krommenie*, die, zoo als wij boven gezien hebben, van ouds met elkanderen een gemeene banne uitmaakten, tot hun wapen vier leeuwen, tegen elkanderen oprijzende, waarvan er twee stonden in een rood veld en twee in een wit veld, zonder dat zij eigenlijk konden zeggen, door welken Vorst hun dat wapen gegeven was; ofschoon zij van ouders tot ouders verstaan hadden, dat het aan hunne voorzaten gegeven zou zijn, van wege zekere goede diensten den Prins bewezen, gelijk dit alles blijkt uit het request, hetgeen zij in het jaar 1607 aan de Algemeene Staten van Holland en West-Friesland hebben overgeleverd, verzoekende daarbij ook een zegel van den zelfden aard, ter grootte van een oord van een Rijksdaalder, te mogen gebruiken, hetgeen hun, den 14 December des zelfden jaars, werd toegestaan, met bijvoeging van dit omschrift in den rand: *'t Zegel van Westzaanden en Crommenie*. Sommigen meenen, dat Heer JAN VAN HENEGOUWEN, die de heerlijkheid van WESTZAAN en *Krommenie*, in het jaar 1353, vrijheid verleend heeft, om door alle zijne landen en steden te varen, zonder eenigen tol te betalen, hun ook daarbeneven voorzien heeft van zijn wapen en dit slechts een weinig heeft veranderd, zijnde dus twee roode leeuwen, gekarteleerd met twee witte op een rood en de roode op een wit veld, tegens elkanderen oprijzende. Dan het schijnt eenigermate vreemd, dat er in de giftbrieven, die van hem voorhanden zijn, geen gewag van deze gifte gemaakt wordt. Misschien staat hier mede in verband de Westzamerbanding en de Krommenieër-banding, die op twee verschillende dagen, nog heden ten dage in den gewonen *Enkhuizer Almanak* en wel in Januarij (in dit jaar 1849) de Westzamerbanding den 16 en de Krommenieër-banding den 19 Januarij staan aangeteekend, en welke voor regtdagen gehouden werden, waarop alle regtszaken op eens moesten afgedaan zijn.

WESTZAAN-OP-'T NOORD, Doopsgez. kerk. gem., prov. *Noord-Holland*.

Deze gem., welke vroeger tot de Waterlandsche Doopsgezinden behoord heeft, telt 170 zielen, onder welke 80 Ledematen. De eerste, die voor zoo ver bekend is, in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JAN CORNELISZ. BAAS, die in het jaar 1734 herwaarts kwam, en in het jaar 1784 zijn vijftigjarige dienst mogt vieren. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

WESTZAAN-OP-'TZUID, Doopsgez. kerk. gem., prov. *Noord-Holland*. Deze gem., welke vroeger tot de Friesche Doopsgezinden behoorde, telt 190 zielen, onder welke 103 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GERRIT JACOBSZ. KORVER, die in het jaar 1600 herwaarts kwam, en in het jaar 1608 is overleden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

WESTZAANDAM, voorm. d. in de heerl. *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Haarlem*, kant. en gem. *Zaandam*,

---

(1) Zie daaromtrent omstandiger het art. HOORN, D. V, bl. 804, en onze *Nieuwe Herinneringen uit het gebied der Geschiedenis*, bl. 37.

thans het westelijke gedeelte der stad *Zaandam* uitmakende. — De inw. vinden meest hun bestaan in houthandel en scheepsbouw.

De Herv., die er 3300 in getal zijn, onder welke 1240 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klasse van *Haarlem*, ring van *Zaandam*, behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die hier, na de scheiding van *Oostzaandam* (zie dat art.) het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Godefridus Lamotius, die in 1641 herwaarts kwam, en in 1646 naar Edam vertrok. De eerste tweede Predikant was Gerardus van Aalst, die in 1715 herwaarts kwam, en in 1755 emeritus werd. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdienen melding, de door hunne schriften vermaarden: Simon Simonides, van 1651—1652, en Johannes Martinet Kuipers, van 1789—1802.

De Doopsgez., vroeger in twee gemeenten gescheiden, van *Westzaandam-Nieuwe-Huis* en *Westzaandam-Oude-Huis*, zijn, sinds 21 Februarij 1841, in eene gemeente en een kerkgebouw vereenigd. Deze gem. telt thans 500 Ledematen, en wordt door twee Leeraren bediend. De eerste, die in deze vereenigde gem. het leeraarambt hebben waargenomen, zijn geweest C. Leendertz en B. van Geuns, die er thans nog staan.

De Evangel Luth., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Zaandam* gerekend. — De R. K., die er wonen, parochiëren gedeeltelijk aan *het Kalf*, gedeeltelijk te *Zaandam*.

WESTZAANDAM-HET-NIEUWE-HUIS, voorm. Doopsgez. gem., prov. *Noord-Holland*.

Deze gem., welke vroeger die der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinden werd genoemd, telde 250 Ledematen; werd vroeger door Vermaners, later door twee geordende Leeraars en eindelijk slechts door eenen Leeraar bediend, tot dat zij, in het jaar 1841, met die van het *Oude-Huis* vereenigd werd.

WEST-ZAANDAM-HET-OUDE-HUIS, Doopsgez. gem., prov. *Noord-Holland*.

Deze gem., welke vroeger die der Friesche Doopsgezinden werd genoemd, telt ruim 150 Ledematen. Zij werd te voren door zoogenaamde ongestudeerde Leeraren of vermaners bediend, welke als zoodanig nu eens uit de Broederschap gekozen werden, dan weder zich zelven daartoe vrijwillig aangaven. In latere tijden werd de gemeente door twee geoefende Predikanten bediend; een der eerste was Taedso Jarkles de Hoop, die in 1838 in vijf en tachtigjarigen ouderdom en na eene zestigjarige dienst in deze gem., ontsliep. Sedert werd zij door zijnen ambtgenoot B. van Geuns alleen bediend, tot dat zij in het jaar 1841 met die van het *Nieuwe-Huis* vereenigd werd.

WESTZAANDEN, d. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zie Westzaan.

WESTZANEN-EN-KROMMENIE, pold. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Zaandam*, gedeeltelijk gem. *Zaandam*, gedeeltelijk gem. *Westzaan*, gedeeltelijk gem. *Koog-aan-de-Zaan*, gedeeltelijk gem. *Zaandijk*, en gedeeltelijk gem. *Wormerveer*; palende N. aan de Togtsloot, O. aan de Zaan, Z. aan het IJ, W. aan de Nauërnasche-vaart.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2379 bund. 70 v. r. 84 v. ell., waaronder 1532 bund. 50 v. r. 26 v. ell. schotbaar land. Hij wordt door 11 sluizen en 3 molens, op de *Zaan*, het *IJ* en de *Nauërnasche-vaart*, van het overtollige water ontlast,

Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, acht Heemraden en eenen Secretaris.

Deze pold. was vroeger zoogenaamd, oude land, daar het als het ware eene streek uitmaakte met al het land tusschen de Wijker-meer en de Zaan. Door de graving van de Nauërnasche vaart werd het daarvan afgescheiden en een polder op zich zelf.

WESTZANEN, d. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zie Westzaan.

WESTZANER-OVERTOOM of Westzaander-Overtoom, b. in het balj. van *Blois*, arr. en ruim 3 u. N. O. van *Haarlem*, kant. en 1 u. N. W. van *Zaandam*, gem. en ½ u. Z. van *Westzaan*, aan het IJ.

Dit geh. ontleent zijnen naam van eenen overhaal of overtoom, die hier te voren was, doch later door eene sluis vervangen is.

WESTZANER-ZEEDIJK, dijk in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, loopende ten N. van het IJ, in eene westelijke rigting van Zaandam naar den St. Aagtedijk, te Assendelft.

WESTZEGNEM, naam, onder welke men wil, dat het dorp Westzaan, in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, reeds in de negende eeuw voorkomt. Zie Westzaan.

WESTZIJDE-VAN-AARLANDERVEEN (DE DROOGGEMAAKTE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Drooggemaakte-westzijde.

WESUP, Wezup of Wezepe, geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en 8½ u. Z. O. van *Assen*, judic. kant. en 3½ u. O. ten N. van *Hoogeveen*, adm. kant. en 2½ u. N. van *Dalen*, gem. en ½ u. N. van *Zweello*, ten Z. van het Ellertsveld; met 22 h. en 170 inw.

Ten N. W. en in de nabijheid van dit geh. ontspringt een tak van het Drostendiep.

WETANG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, tot de *Zuidooster eilanden-van-Banda* behoorende; 1° 28′ Z. B.; 143° 17′ O. L.

Het is zeer vruchtbaar en vischrijk, en dient den bewoners van het nabij gelegen eil. Babber, die hier ook hunne woningen hebben, tot aanplanting van de onontbeerlijkste artikelen van leeftogt. Zie voorts Babber.

WETANG (KARANG), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Karang-Wetang.

WETERANGE, eil., vermeld in eenen brief van Keizer Otto III, als gelegen in de *Schelde*, tegen over *Bergen-op-Zoom*, van welk eil. thans niets meer bekend is.

WETERING (DE), waterleiding in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*.

Zij heeft haren oorsprong te Doornenburg, gem. *Bemmel*, doorloopt de gemeenten *Bemmel*, *Elst*, *Valburg* en *Hemmen* in eene westelijke rigting, meestal verdeeld in twee takken, waarvan de regter tak de Rijnwetering en de linkerzijde de Waalwetering wordt genoemd, welke slechts door eenen wal, die tot weg verstrekt, gescheiden zijn, doch zich te Elst en te Hemmen, een eind wegs vereenigen, en welke afwisselende scheiding en vereeniging ook nog in de Neder-Betuwe plaats vindt, waarna zij, eerst bij het dorp Echteld, den naam van Linge aanneemt.

WETERING (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, dat uit het Sneeker meer voorkomt en met eene noordoostelijke strekking langs de grenzen der griet. *Rauwerderhem* en *Utingeradeel* naar de Oude-Schouw loopt, waar het zich met de Boorn en de Grouw vereenigt.

Van dit breed en diep vaarwater wordt de noordwestelijke tak de Oude-Wetering en de zuidoostelijke de Nieuwe-Wetering genoemd.

WETERING (DE), scheepvaart in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie KALEMBURGER GRACHT (DE).

WETERING (DE), waterloop in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *den Ham*, die in het *Hammerflier* ontstaat en bij Noordmeer, in de *Hammerbeek* valt

WETERING (DE), buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. N. W. van *Raalte*, gem. *Heino*.

WETERING (ACHTER-), geb. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie ACHTER-WETERING (1).

WETERING (DE GROOTE-), water in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Herpen*, in eene westelijke rigting van het Hamelpoel naar de zoogenaamde Magensche sluis vlietende, alwaar het zijn water in de *Oude-Maas* ontlast.

WETERING (DE GROOTE-), uitwatering op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie OUDE-WETERING.

WETERING (DE KLEINE-), beek op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, welke bij de gem. *Apeldoorn* ontspringt, in eene noordelijke strekking door de gem. Epe en Heerde loopt, en in de *Groote-wetering* valt.

WETERING (DE NIEUWE-), ook wel DE WETERING-BIJ-DE-DRIE-BAARSJES genoemd, water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie KOSTVERLOREN-VAART.

WETERING (DE OUDE-), meestal enkel DE WETERING genoemd, water in *Amstelland*, welke aan de Weterings-barrière der stad Amsterdam een begin neemt, in eene zuidelijke rigting door den Buitenveldertsche-polder en den Amstelveensche-polder heenloopt, tegen het Groote-Loopveld stuit en door het Kleine-Loopveld, dat tusschen de twee genoemde polders loopt, afgebroken wordt.

WETERINGEN, streek lands in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ¾ u. O. van *Deventer*, gem. en 1½ Z. O. van *Diepenveen*; met 66 h. en 460 inw.

Deze streek wordt gezegd zijne benaming van de waterachtigheid der landen ontleend te hebben; doch deze hoedanigheid is daarop thans niet meer zoo bij uitstek toepasselijk, ofschoon zij het te voren, eer er genoegzame bedijkingen en afleidingen van het water gemaakt waren, wel zal geweest zijn. Men onderscheidt deze streek nog in twee deelen, namelijk Hooge-Weteringen en Lage-Weteringen. Zie de art. WETERINGEN (HOOGE-) en WETERINGEN (LAGE-).

WETERINGEN, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 6¾ u. N. van *Zwolle*, omtrent 2 u. W. ten Z. van *Steenwijk*, onder Steenwijkerwold. — Deze gem. heeft met *Muggebeet* eene school.

WETERINGEN (HOOGE), buurs. in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ¾ u. O. van *Deventer*, gem. en 1½ Z. O. van *Diepenveen*; met 35 h. en 230 inw.

In deze buurs. heeft men de Holle eene katerstede, waar vroeger viermaal in het jaar, door den Predikant van Diepenveen, het H. Avondmaal bediend werd, terwijl de eigenaar van dit plaatsje daar tevens als voorzanger diende, doch dit bestaat thans niet meer; zijnde in plaats daarvan, in de buurs. Lage-Weteringen, digt bij de school, eene Hervormde kerk en pastorij gebouwd, en is de kerkelijke gemeente aldaar,

(1) Eveneens zoeke men alle de met WETERING zamengestelde woorden, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding of op Watering.

Colmschate genaamd, burgerlijk onder de gemeente Diepenveen behoorende.

WETERINGEN (LAGE-), buurs. in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. O. ten Z. van *Deventer*, gem. en 2 u. Z. O. van *Diepenveen*; met 31 h. en 230 inw. Ook heeft men er ééne school, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Over de grenzen dezer buurs., tegen het graafs. Zutphen aanschietende, is in de eerste helft der vorige eeuw, tusschen de Staten van Gelderland en die van Overijssel een langdurig geschil geweest; doch hoe het ten einde gebragt is, hebben wij niet kunnen ontdekken, ofschoon alle onzekerheid daaromtrent reeds lang geheel verdwenen is.

WETERINGS-WAL (DE), kade in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Herpen*, zich ter lengte van 3300 ellen ten Zuiden van den polder 's Lands van Ravestein uitstrekkende en dienende, om dien polder tegen de overstrooming van de Groote wetering, waar langs deze kade loopt, te beveiligen, maar voornamelijk om tegen het water, hetwelk uit den Beerschen overlaat voortkomt, te vrijwaren.

WETI, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, aan de Zuidkust van het schiereil. *Hitoe*.

Zij valt met eenen zuidwaartschen loop in de binnenbaai tusschen de schiereil. Hitoe en Leytimor.

WETSENS of WETZENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 4¾ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ¾ u. N. O. van *Dockum*.

Het dorp ligt niet hoog, doch de kerk is op eene hoogte gebouwd. Men telt er met het daartoe behoorende geh. de Weyde ruim 100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv. behooren tot de gem. van *Aalzum-en-Wetsens*, welke hier ook eene kerk heeft. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend.

Hier lagen weleer de twee oude en in de geschiedenissen bekende staten Jaarla, onderscheidshalve Groot-Jaarla en Klein-Jaarla geheeten. Zie de art. JAARLA (GROOT-) en JAARLA (KLEIN-).

WETSENSER-MEER, voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, ½ u. O. van Wetsens. Thans is het geheel droog.

WETSENSER-TILLE (DE), brug, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, over de Wetsenservaart, in den rijweg van Dockum naar Metslawier.

WETSENSER-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, voortkomende uit de Paesens en in eene zuidoostelijke strekking, langs Wetsens, in de Zuider-Ee uitloopende.

WETSINGHE, ook wel WETZINGE gespeld, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en 1 u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. N. N. W. van *Adorp*, 10 min. N. van Sauwert op een wierde, en waar naast eene andere noordwaarts, die nog grooter is. Men telt er 35 h. en 180 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De bodem is ten Z., W. en N. meestal klei en zavelgrond, en ten Oosten oer of roodoorn, doch dieper heeft men weder de vruchtbare woelaarde.

De Herv., die er 150 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wetsinghe-en-Sauwert*. Vroeger maakte WETSINGHE eene afzonderlijke gem.

uit, welke tot eersten Predikant had Bernardus Danelis, die er in 1600, kwam en in 1602 naar Appingedam vertrok. Na het overlijden van Johannes Basuin, in 1635, werd Wetsinghe met *Sauwert* vereenigd. De kerk, die vóór de Reformatie hier stond, is in 1840 op afbraak verkocht; zij moet zeer oud geweest zijn, want men vond er nog veel duifsteen aan. Op het kerkhof, ter plaatse, waar vóór het afbreken der kerk het koor was, ligt een bijzonder groote grafzerk, waarop Aepke Onsta en zijne vrouw levensgroot zijn uitgebeiteld. Het omschrift van dit gedenkteeken luidde als volgt:

» Ano Dni 1561 de 28 April starf de edel erendfeste und erbare Aepke
» Onsta tho Sauwert Wetsingha und Verhildersum, Junckher hoevetlinck
» in de Ubbegha aetatis suae 4" . . . . Ano Dni
» 15 . . . . — » de . . . . » starf de edele
» erentricke un veel doegetsame Geла van Ewsum dochter tho Nienoort
» tho Sauwert Wetsingha un Verhildersum Frouwe aetatis suae . . .
» 41. — Boven staat:

» Spes mea, carne nova postrema luce resurgam,
» Ista rediviscit, mortificata tamen:
» Quid vivisse juvat cruces aut tolerasse labores,
» Si non surgendi spes manet ulla mihi.

(d. i.: Mijne hoop is dat ik ten jongste dage met een nieuw ligchaam zal opstaan, dit, hoezeer ook door den dood ontbonden, wordt weder levend; wat baat het geleefd, onheil en moeite verduurd te hebben, zoo mij geenerlei hoop op herleving overblijft?) —

Beneden:

» Libertatis ego patriae protector amator,
» Non patiens minui publica jura soli.
» Utilis ut facies vigeat, studeo politiae.
» Propria praeterea commoda plebis amans.
» Si quis inops operam, pro viribus, optet honestam
» Quem juvit mea non officiosa manus.

(d. i.: » Ik ben een voorstander en beminnaar van de vrijheid des » vaderlands, niet duldende dat de burgerlijke regten van mijnen ge» boortegrond verkocht worden. Ik leg mij toe op de nuttige staat» kunde, opdat zijne (des vaderlands) gedaante bloeije. Uit liefde voor » het volk veracht ik eigene voordeelen. Zoo iemand arm zijnde, » eerlijk werk begeert naar zijne krachten, wien hielp dan mijne » dienstvaardige hand niet?)

De dorpschool, waar ook die van Sauwert onderwijs genieten, wordt gemiddeld door 90 leerlingen bezocht.

De schepperijen van *Selwert*, *Sauwert* en Wetsinghe, waaronder behalve die dorpen ook nog Westerdijkshorn en Noordwolde voor een gedeelte behooren, hebben almede de uitwatering in het Reitdiep door middel van de Wetsingherzijl. Zie dat art.

Dit dorp prijkte tot in 1801 met den burg Onsta, die echter toen gesloopt is. Zie dat woord.

WETSINGHE-EN-SAUWERT, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Winsum*. Hier waren vroeger twee kerken als ééne te Sauwert en ééne te Wetzinghe, welke beide in 1840 op afbraak werden verkocht. In dit zelfde jaar werd voor deze kerkelijke gemeente eene nieuwe kerk gebouwd, met een spits torentje op het oosteinde, doch zonder orgel, midden tusschen de dorpen Sauwert en Wetsinghe, 5 min. van ieder dezer dorpen gelegen. Men telt hier thans 490 zielen, onder welke 70 Ledematen. De eerste, die na de

vereeniging van Sauwert met Wetsinghe, hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ALEXANDER SLUITER, die in 1739 van Oldenzijl herwaarts kwam, en in 1744 naar Wildervank vertrok.

WETSINGHERMEDEN, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en 1 u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. N. W. van *Adorp*, 5 min. N van *Wetsinge*, waartoe het behoort.

WETSINGHER-ZIJL (DE), sluis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, *Adorp*, ¼ u. Z. W. van Wetsinghe.

Door deze sluis watert het Wetsingherzijlvest uit. Zie het volgende art.

WETSINGHER-ZIJLVEST, zijlvestenij in *Hunsingo*, prov. *Groningen*.

Tot dit zijlvest behooren de schepperij van Wetsinghe-en-Sauwert en de schepperij van Selwert; onder de eerste behooren Wetsinghe, Sauwert, Thijum, Valkum, Westerdijkshorn en Hekkum, en onder de laatste Adorp, Harsens, Zandvoort, Selwert-en-Borgham, en gedeeltelijk Noordwolde. Het staat onder het bestuur van twee Scheppers, twaalf Zijlvesters en eenen Secretaris, met eenen Bode.

WETTAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Den 10 Januarij 1847 zijn in dit d. door eenen hevigen noordwesten wind eenige woningen omver gerukt.

WETTEN, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie NEDERWETTEN.

WETTEN (OP-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*. Zie OP-WETTEN.

WETTENS-EIND, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, *Derde* distr., arr. en 1 u. O. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Helmond*, gem. *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*, ½ u. Z. W. van Nunen. — Het is het oost-zuidoostelijke gedeelte van het d. Op-Wetten.

WETTER, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie ETTER.

WETTERSTEIN, ook wel WESTERSTEIN gespeld, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en ¾ u. N. O. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. W. van *Delfzijl*, ¼ u. Z. van *Uitwierde*. — Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, is niets meer dan de burggracht aanwezig.

WETTON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

WETZINGE, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie WETSINGHE.

WEURT of WEURTH, ook wel VURT, d. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en ¾ u. W. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Wijchen*, gem. en ½ u. O. van *Beuningen*, tegen den Waaldijk. Dit d. komt reeds als WERTHE voor, in eenen brief van het jaar 1196. Misschien is het ook wel de villa *Vurdi*, waarvan men op het jaar 814 of 815 melding vindt gemaakt. Men telt er 63 h. en ongeveer 500 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er, op 40 na, allen R. K. zijn, maken eene stat. uit, welke tot het apost. vic. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Nijmegen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk aan den H. ANDREAS toegewijd, na de Reformatie aan de Herv. overgegaan zijnde, is in het jaar 1795 aan de R. K. terug gegeven. Zij heeft eenen toren, en is van een orgel en een altaar voorzien.

De Herv., die er 40 in getal zijn, behooren tot de gem. *Beuningen-en-Weurt*. — De in 1825 nieuw gebouwde dorpschool wordt gemiddeld door 40 leerlingen bezocht. — Nabij dit d. treft men een landhuis of kasteel aan, het Huis-te-Weurt genoemd. Zie het volgende art.

Den 3 Februarij 1799 viel hier eene doorbraak in den Waaldijk, doordien er tusschen Slijk-Ewijk en een half uur beneden Nijmegen eene ijsverstopping zat. Door deze doorbraak werden vele huizen vernield, terwijl daar bij veel vee, doch gelukkig geene menschen zijn omgekomen.

In 1805 viel hier weder eene inbraak in den dijk, welke groote schade aanrigtte. In Maart van dat jaar, eenige weken na de gemelde doorbraak, ontdekte men in dit dorp, onder het ingeloopen zand, het gebeente en den kop van een zeer groot dier, hetwelk door sommigen voor eenen oeros gehouden werd, maar meer dan waarschijnlijk tot het geslacht der mammouths, of van eenige andere reusachtige diersoort uit de voorwereld te brengen is.

WEURT (HET HUIS-TE-), landh. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en ¾ u. W. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Wychen*, gem. en ¼ u. O. van *Beuningen*, 5 min. Z. W. van het d. *Weurt*.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund. 16 v. r. 81 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer C. J. Ribbons

In het bosch van dit kast. staan, behalve andere schoone boomen, enkele heerlijke abeelen, de eenige, welke in deze omstreken gevonden worden. In vroegere jaren was dit huis rondom van breede grachten omringd, welke door de inbraak van den dijk alhier, in het jaar 1805, geheel door het zand zijn toegeschoten.

WEURTSCHE-DIJK, dijk in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, langs de Waal, zich uitstrekkende van Nijmegen in eene westelijke rigting voorbij Weurt.

WEUSTENRAAD of Woestenraad, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 2½ u. O. ten N. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. W. van *Heerlen*, gem. en ¾ u. N. van *Klimmen*; met 23 h. en 110 inw.

WEVERSLO, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 8 u. N. W. van *Roermond*, kant. en 1½ u. N. W. van *Horst*, gem. en ¾ u. W. Z. W. van *Venray*; met 4 h. en ruim 30 inw.

WEVERSLUIS, zeesluis op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, in Flaauwers-inlage, uitkomende aan de Ooster-Schelde.

WEWELSWAARD, voorm. d. in *Vlaanderen*, in *Assenede-Ambacht*, in de dijkaadje *Wewelswaarde*. — Het schijnt in 1377 overstroomd en nimmer weder boven gekomen te zijn.

WEWELSWAARDE of Wevelswale, voorm. dijkaadje in *Vlaanderen*, in de *Vier-Ambachten*. Zie Boterzande.

WEY, voorm. d. in den *Zuidhollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, aan den Dubbel, N. van Dubbeldam en Z. van Dordrecht. — Het was een der 72 plaatsen, welke bij den watervloed van 18 November 1421 ondergespoeld en een der 34, die later nimmer weder boven gekomen zijn.

WEYBOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Weibosch (1).

---

(1) Eveneens zoeke men alle de overige woorden Wey gespeld, welke hier niet gevonden worden, op Wei.

WEYBUURT of WEIBUURT, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 5½ u. N. O. van *Heerenveen*, kant en 1½ u. N. O. van *Beetstersweag*.

WEYDE (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 4½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. O. N. O. van *Dockum*, ¼ u. Z. O. van *Wetsens*, waartoe het behoort.

WEYDE (TER-), geh. in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Tiel*, kant. en 1 u. O. van *Culenborg*, gem. en 25 min. W. van *Beusichem*; met 6 h. en 30 inw.

WEYDERT, ook onder den naam van REMMESDORF bekend, alleen staande hoeve in de heerl. *Bondorf*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3½ u. O. ten Z. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. ten W. van *Redingen*, gem. *Wahl*.

WEYDERT, geh. in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. N. N. O. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. N. O. van *Mersch*, gem. *Felts*; met 2 h. en 20 inw.

WEYDERTERHOFF, alleen staande hoeve in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. N. N. O. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. N. O. van *Mersch*, gem. *Feltz*, in het geh. *Weydert*.

WEYKSLUST, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Verwachting, benedenwaarts aan de suikerplant. Toledo; thans, met de *Verwachting* vereenigd, te zamen 866 akk. groot, waarvan 500 tot WEYKSLUST behooren.

WEYLDELNESSE, voorm. amb. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie WIELNES.

WEYMERSHOFF, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ½ u. N. van *Luxemburg*, gem. *Eich*; met 7 h. en ruim 40 inw.

WEYMERSKIRCH of WEIMERSKIRCH, d. in het balj. van *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 5 min. N. van *Luxemburg*, gem. en 10 min. O. van *Esch aan de Alzette*, aan den westelijken zoom van het Grünwald.

Het is eene zeer oude plaats, waartoe de vesting Luxemburg vroeger kerkelijk behoorde. Men telt er 121 h. en ruim 700 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., zijn meest allen R. K., en maken met die van eenige naburige plaatsen eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *St. Pieter*, te Luxemburg, behoort, en 3000 zielen telt. Deze par. heeft eene kerk te Weymerskirch en eene bijkerk te Dommeldingen, en wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend.

WEYVER, b. in *Dreygterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. O. N. O. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Enkhuizen*, gem. *Venhuizen-en-Hem*, een gedeelte van het d. *Venhuizen* uitmakende; met 16 h. en ruim 60 inw. — In deze b. staat het Raadhuis der gemeente.

WEYVER (HET) ook wel eens verkeerdelijk TWEYVER gespeld, weg in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Spanbroek*, in eene zuidoostelijke rigting van Opmeer naar den Spanbroekerweg loopende.

WEZEL, geh. in het *Land-van-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3½ u. W. van *Nijmegen*, kant., gem. en ¼ u. N. W. van *Wychen*.

WEZELSBAAI, baai in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, dist. *Poegar*.

WEZENBERG, voorm. haves. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie WESENBERG (1).

WEZENHORST, WESENHORST of WEISHORST, voorm. adell. h. in het graafs. *Bergh*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 8 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Terborg*, gem. en ½ u. Z. O. van *Gendringen*.

Van dit adell. h. is nog eene oude poort, met een lang dak aanwezig en thans tot eene pachthoeve ingerigt. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 26 bund. 94 v. r. 20 v. ell., worden in eigendom bezeten door Mejufvrouw E. C. DE HAAS, woonachtig te Zutphen. — Voorheen had de eigenaar van dit adell. h. het regt, om eenen Koster te Gendringen te mogen aanstellen.

WEZENSPIJK, onbehuisde pold. in het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder*, gem. *Texel*; palende N., O. en W. aan de Texelsche-polders, Z. aan den Prins-Hendrik-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 9 bund. 15 v. r. 90 v. ell., en wordt door middel van eenen houten duiker, in de Texelsche-polders, van het overtollige water ontlast. De eigendom van dezen pold. behoort uitsluitend aan het algemeen weeshuis van Texel.

WEZEVELDT, adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 5 u. O. ten Z. van *Apeldoorn*, gem. *Voorst*.

Dit adell. h. wordt in eigendom bezeten en bewoond door Vrouwe ALEIDA CATHARINA MARIA ERNESTINA BARONESSE VAN DER HEYDEN, douairière van den Heer CLEMENS BARON VAN HOEVELL.

WEZEP en WEZEPE, namen, onder welke de st. WEESP, bij *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, wel eens voorkomt. Zie WEESP.

WEZEPE, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. N. ten O. van *Deventer*, gem. en 1½ u. O. ten Z. van *Olst*. Men telt er in het d. 77 h en ongeveer 420 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er éénen korenmolen, die door den storm van 29 November 1836 verbrijzeld werd, maar later weder opgebouwd is.

De Herv., die er 160 in getal zijn, maken, met die uit eenige huizen van Heeten, Pleegst en Broekland, onder de burg. gem. *Raalte*, alsmede een gedeelte van de marke Averloo, onder *Diepenveen*, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Deventer* behoort, en 450 zielen, onder welke 210 Ledematen, telt. Omtrent de marke Averloo is aan te merken, dat haren Geërfden, te zamen met die van WEZEPE, gedeeltelijk geregtigd zijn tot het aanstellen van den Kerkmeester en het beroepen van den Predikant; gelijk mede de onkosten tot onderhoud van kerk, pastorij en kosterij, eenparig door die twee marken werden gedragen. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES HARDENAK, die in het jaar 1603 herwaarts kwam en in het jaar 1610 Emeritus werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De kerk was vóór de Reformatie aan den H. NICOLAAS toegewijd en het kapittel van Deventer had het regt om iemand tot de pastorij te

(1) Eveneens zoeke men alle woorden elders WEZ gespeld, welke hier niet gevonden worden op WES.

benoemen en in het bezit te stellen. Daar waren twee altaren, het eene van St. Anna, het andere van de *Allerheiligste Maagd*, maar zonder vikarijen. Deze kerk, welke in het jaar 1828 hersteld is, waartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken 1000 guld. is bijgedragen, is thans een langwerpig gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel.

De R. K., van welke men er 80 telt, parochiëren te *Olst*.

De dorpschool wordt gemiddeld door 170 leerlingen bezocht, uit Wezepe, en aangrenzende gemeenten *Raalte*, *Diepenveen* en *Wijhe*.

De kermis valt in den laatsten Zondag in de maand Augustus.

Onder dit dorp ligt ook de havez. Boksbergen. Zie dat woord. — Er zijn in Wezepe nog 31 bund. 78 v. r. 89 v. ell. woeste gronden, op naam der marke staande.

WEZEPERVELD (HET), voorm. heideveld in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Olst*, Z. van *Wesepe*. — Dit heideveld is verdeeld en meest ontgonnen.

WEZOP (HATTEMER-), Hattemer-Wezepe of Hattemer-Wezep, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, dist. *Veluwe*, kw., arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 5 u. O. ten N. van *Elburg*, gem. en 2 u. O. N. O. van *Oldebroek*; met 73 h. en 550 inw. Men heeft in deze buurs. eene school, die gemiddeld door 100 leerlingen bezocht wordt.

WEZOP (HEERDER-), buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Heerder-Wezop.

WEZUP, naam, onder welken de stad Weesp bij *Gooiland*, prov. *Noord-Holland* wel eens voorkomt. Zie Weesp.

WHERE (DE), waterloop in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, gem. *Steenwijkerwolde*, welke een begin neemt aan de grenzen van Oldemarkt, omtrent 200 ellen N. van den weg naar die plaats; hij doorsnijdt dien; loopt vervolgens naar de grenzen, en verliest zich in de uitgeveende plassen.

WHEEREN (DE), geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Weeren (De).

WHIEL, oude naam van de buurs. Wiel, in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Wiel.

WIA, oude naam van het d. Wijhe, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Wijhe.

WIARDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. W. van *Bergum*, onder *Garyp*. — Deze state was in 1622 reeds afgebroken.

WIARDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 8 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Dockum*, onder *Engwierum*.

WIARDA-STATE, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant en ruim ½ u. Z. van *Leeuwarden*, te *Goutum*.

Deze state, de fraaiste welke nog in de prov. Friesland bestaat, ontving haren naam naar den Potestaat Sjoerd Wiarda, die haar reeds in het jaar 1404, toen hij met Haring Harinxma tot Potestaat verkozen werd, bewoonde. Vroeger werd het bijgenaamd Schenkinsma, terwijl in de nabijheid lagen Putsma, met eene nieuwe hovinge en een welbeplante opreed versierd, door Jonkheer Ruuardt van Burmania en *Drinknitsma*, door den zelfden Heer afgebroken en geslecht. Deze drie

plaatsen plagten door drie gebroeders bewoond te worden, die groot vermaak schepten in het drinken, en daarop roemden. Tot hunne gedachtenis werd dit versje gemaakt:

Qui nos tres geminos superat certamine Bacchi
Hic venit Alcides redivivus conteret Hydram.
(d. i. vrij overgezet:
Eer dat ons dapper driemanschap,
In Bacchus' school volleerd,
Worde in een Frieschen bekerstrijd
Verslagen of verkeerd;
Eer zal de woeste Hercules
Herrijzen uit zijn graf,
En slaan een tweeden monsterdier
Tien duizend koppen af.)

Deze state beslaat eene oppervlakte van 3 bund. 6 v. r. 20 v. ell. en wordt in eigendom bezeten door Jonkheer Ruurd Carel van Camminga, te Huizum (1).

WIBALDA, ook Wybalda, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 8 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. O. van *Dockum*, 8 min. Z. W. van *Metslawier*, waartoe zij behoorde.

WIBRANDA ook Wybranda, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. ½ u. N. van *Bolsward*, 10 min. Z. W. van *Hichtum*, waartoe zij behoorde. — Deze state is vóór eenige jaren afgebroken.

WICH (DE), voorm. water, prov. *Zeeland*. Zie Wijtvliet (De).

WICHEM, d. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Wijchen.

WICHERSI, naam, welken de Negers geven aan de verl. plant. Standvastigheid, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Standvastigheid.

WICHMOND of Wychmond, in een charter van 795 reeds voorkomende als Withmundi villa, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en ½ u. O. van *Zutphen*, gem. *Warnsveld*; met 310 inw., van welke de R. K. tot de stat. van *Baak* behooren.

Vroeger was deze buurs. een dorp, waar eene kerk stond, die op den naam van St. Ludgerus ingewijd was, maar reeds lang door den IJsel die daar voorbij vliet, omver geworpen is. Deze Ludgerus dacht hier een klooster voor de Benedictijnen-Monniken te bouwen; maar hij werd, volgens Surius (2), van Godswege vermaand, om het te Werden, aan de Roer, te bouwen. De Abt van dit klooster, die ook een Rijksvorst was, had het regt, om, benevens den Graaf van Zutphen, eenen Pastoor voor deze kerk te benoemen. De kerk had eene vikarij: te weten van de *Allerheiligste Maagd* Maria en St. Catharina; wiens bezitter gehouden was driemaal 's weeks mis te lezen, en er te verblijven. In het jaar 1459, op St. Antoniusdag, heeft Wouter die Dempie, met zijne huisvrouw Lamme, aan deze vikarij, tot vermeerdering van hare

(1) Hen, die meer omtrent de vroegere bezitters dezer state willen weten, verwijzen wij naar het meermalen door ons aangehaalde werk: *Oud-Nederland, in de uit vroegere dagen, overgeblevene Burgen en Kasteelen geschetst en afgebeeld* door Mr. C. P. E. Robidé van der Aa, waarin men ook eene fraaije afbeelding daarvan aantreft.

(2) In het leven van Ludgerus op 26 Maart.

inkomsten, gegeven de voorgenoemde Bloemendaalstichters. Deze Wouter en zijne huisvrouw hebben, even als de eerste stichters en begiftigers, den 25 September 1404, gedaan hadden, de begeving voor zich zelven en hunne erfgenamen besproken. Willem van Bark, Andries Kreinc, Celis Koppman en Evert van der Veerst, Heer van *Borrenkore*, Opzigters van het gasthuis te Zutphen; voorts Andries Herman Gerardszoon, Andries Iasken Antoniszoon, Ludolf te Rijt, Hendrik van der Mersche, Hendrik Sturman, Rense van Berele, Theodoor van der Walle, Johan van den Rhein, Werner Tollener, Menso Snedeken, Wouter die Dempinge, Hendrik Wibbink en Theodoor Wissink erfgenamen of erfbezitters onder de parochie van Wichmond, eindelijk Johan Vorsthuizen mede erfgenamen, en Harmen Wessink Kerkmeester, hebben het erf, boven vermeld en in de papieren der kerk *Sente Luygersland* genaamd, in het jaar 1451 op St. Margarethaasavond, verkocht aan den Deken en het kapittel van St. Walburgskerk te Zutphen. In het jaar 1455, des Zaturdags voor St. Elisabetsdag, is de opdragt gedaan voor Gosselin van der Gruythuys, Regter van Arnhem en van het kwartier van de Veluwe. — Nabij dit dorp stond vroeger het kasteel Brunsberg, met eene kapel, die onder de parochiekerk van Wichmond behoorde.

Deze buurs. is bij den watervloed van Januarij 1809 geheel ondergeloopen

WICHELSCHEID, geh. in de heerl. *Fischbach*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. O. van *Mersch*, gem. *Fischbach*; met 3 h. en 20 inw.

WICKENBURG, oude hofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en 20 min. Z. van *Schalkwijk*, aan den Mac-Adamweg, die loopt van de gem. Houten tot aan het Beuzekommer-veer, slechts 10 min. van het voorm. dorp, thans geh., 't Goy.

Een der Jonkers van 't Goy was de stichter van Wickenburg, doch het huis bestaat niet meer; slechts een duiventoren is het eenige overblijfsel van een der twee bastions, welke tot verdediging van het kasteel dienden. Graven van dien naam (Wickenburg), komen nog in Duitschland voor. Sedert eeuwen is het kasteel in andere handen overgegaan. Ten tijde van Keizer Karel V, was het onder de riddermatige goederen niet opgenomen. Een huis, gebouwd tegenover het eiland waarop oudtijds het kasteel stond, diende in 1746 tot somerverblijf van Mr. Hendrik Assuerus Wttewaall, Heer van *Stoetwegen*, Burgemeester van Utrecht, aan wien het in eigendom toebehoorde. Zijn zoon Johannes Wttewaall, Resident van Gorontalo, overleed er 10 September 1812, alsmede den 6 Julij 1838 laatstgenoemdens zoon Mr. Gerard Wttewaall, Oud-Schepen van Utrecht en Hoogleeraar te Leyden. Thans is het een eigendom van den Heer Bartholomeus Willem Wttewaall, woonachtig te Leyden. — Het beslaat een omvang van meer dan 150 bund.

WICKRANGE, Fransche naam van het geh. Wickringen, in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie Wickringen.

WIDA, golf in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, in de *Zuidzee*, aan de zuidoostkust van het eil. *Gilolo*, tusschen het zuidelijke en zuidoostelijke schiereiland, 25 uren lang en bijna even zoo breed aan den ingang, ten Z. van welke men de eilanden Wida vindt.

WIDA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*, Z. van Gilolo.

WIDASARI, ond d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Chcribon*, ads. res. *Indramajoe*, aan de westelijke kust der *Indramajoe*.

WIDELNISSE, voorm. kast. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WIJDENES.

WIDELE, verkorting van WYDE-HELE, naam, welken de mond van den *Rijn*, voor Brielle, vroeger gedragen heeft.

WIDER, in het Lat. VIDRUS, naam, welken bij de oude aardrijksbeschrijvers voorkomt, en waaronder men waarschijnlijk verstaan moet de westermond van de Eems, welke ten O. van Groningen zich in de *Noordzee* ontlast; en, wegens hare breedte aldaar vermoedelijk, dus genaamd werd.

WIDODAREN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewan*, aan de Straat-van-Madura.

WIDOCK, forest of bosch, dat men vermeld vindt, als gelegen in *Flehite*, bij de Eem.

WIDOROPAJANG, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

WIE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 8 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Holwerd*, ½ u. Z. W. van *Nes*; met 4 h. en 20 inw.

WIEDEL, voorm. water in *Zuid-Holland*, dat in den mond der Maas uitliep.

WIEDENHOVEN, alleenstaand h. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ½ u. Z. Z. W. van *Diekirch*, gem. *Ettelbruck*.

WIEGERATERP of WIEGERSTRAP, voorm. zathe, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*.

Op deze zathe werd in het jaar 1240 het Gerkesklooster gesticht, waaraan het tegenwoordige dorp van dien naam zijn aanzijn verschuldigd is.

WIEKEN of WIJKEN, buurs. in het graafs. *Bergh*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 6½ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. W. ten Z. van *Gendringen*; met 100 inw.

WIEL, ook wel WIELZIJL genoemd, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 1¾ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1¾ u. N. ten W. van *Rauwerd*, ½ u. N. O. van *Weidum*, waartoe zij gedeeltelijk behoort, 10 min. O. van *Beers*, waartoe het overige gedeelte behoort; met 6 h. en ongeveer 50 inw.

Dit geh., hetwelk aan de Wielervaart ligt, heeft zeker zijnen naam ontleend van eene kolk of wiel, door eene zware dijk- en doorbraak in den Slagtedijk, veroorzaakt; hetwelk nog zigtbaar is aan de korte oostwaartsche kromming van weg en brug en uit de, met het overige maaiveld in het geheel niet overeenkomende, laagte van het land, vlak ten Westen en aanstonds binnen de brug in het Oudland gelegen.

WIEL, oudtijds WIEEL, buurs. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr., kant. en 1¼ u. N. O. van *Tiel*, gem. en ½ u. N. O. van *Maurik*, in de heerl. *Eck-en-Wiel*, 10 min. N. van *Eck*, nabij den Rijn of Nederbetuwsche-bandijk; met 21 h. en 125 inw.

Deze buurs. vindt men het eerst op het jaar 1347 vermeld. Oudtijds heeft hier eene kapel gestaan, waarvan de doopvont, voor eenige jaren ter plaatse, waar de kapel gestaan heeft, opgegraven, thans nog bij den dorpsmid te Eck als een koelvat gebruikt wordt.

Ook is hier een gierpontenveer over den Rijn op Amerongen, het Wielsche-veer genoemd, bij hetwelk vroeger een fraai heerenhuis stond, gemeenlijk het Huis-te-Wiel geheeten. Zie dat art.

WIEL (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, 5 min. Z. O. van *Doniaga*.

Het is een inham van het Tjeukemeer, welke door de Kerkesloot met de *Informe* in verbinding staat.

WIEL (DE), oude naam, dien een gedeelte van de *'s Graveenmoersche-vaart*, in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, vóór dat zij zich met de *Donge* vereenigt, pleeg te dragen; of men hier 's GRAVENWIEL zou moeten zoeken, waarvan in een brief of acte van afstand van den vervallen dijk en dijkkavelingen enz. in den grooten waard, van den 12 September 1377, door WOUTER VAN EYK, melding wordt gemaakt, is onzeker.

WIEL (DE), pold. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Jaarsveld*; palende N. aan Lopik of de Voorwetering, O. aan de Vogelzang, Z. aan den Hoogen-Lekdijk, W. aan de Vijfhoeven.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 156 bund. 37 v. r. 47 v. ell., zijnde alles schotbaar land; telt 14 h., waaronder 5 boerderijen, en wordt door twee hoog gemaal, met den pold. Vogelzang, op de rivier de Lek, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 0,53 ell., onder A. P. Het polderbestuur bestaat voor alle de vijf polders onder Jaarsveld uit eenen Schout en vijf Heemraden.

WIEL (DE DOITSE-), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, ½ u. W. van *Tietjerk*, dat ten W. met het *Ouddeel* en ten O. met de *Sanding* in verbinding staat.

WIEL (HUIS-TE-), oudtijds het HUIS-TE-WEIEL, voorm. adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Tiel*, gem. en ¼ u. N. O. van *Maurik*, ¼ u. N. ten O. van *Eck*, aan den Rijn.

Het besloeg, met de verdere gebouwen, bosch-, wei en hooiland, 110 bund. en behoorde voormaals aan den Heer EVERT JAN Baron VAN NEUKIRCHEN, genaamd NYVENHEIM. In het jaar 1821 werd het onder zijne kinderen verdeeld, waarvan de heerl., met het kasteel en 85 bund. land, aan den eenigen zoon, WILLEM GUSTAAF FREDERIK Baron VAN NEUKIRCHEN, genaamd NYVENHEIM, werd aanbedeeld. Deze verkocht dit goed, in het jaar 1838, aan WILLEM HENDRIK POST, Slagter te Tiel, JAN VAN LOTTSAVELT, Collecteur aldaar, en MATHIAS JOHANNES VERSTEEGH, Burgemeester van Zoelen, die in het volgende jaar deze goederen in perceelen publiek verkocht hebben, waarna het kasteel geslecht is, zoodat men ter plaatse, waar dit gestaan heeft, thans niets meer ziet dan eene boerenwoning.

WIEL (DE GROOTE-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, ¼ u. N. van *de Lemmer*, in het d. *Eesterga*, van alle kanten van zeer vruchtbaar weiland omgeven.

Dit meertje hetwelk thans nog eene oppervlakte beslaat van 6 bund. 52 v. r. 70 v. ell., wordt van tijd tot tijd kleiner door aanwas aan den West- en Noordwestkant.

WIEL (DE KLEINE-), voorm. meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, Z. van de Groote-Wiel. Dit meertje is sedert lang digt gegroeid en in vruchtbaar weiland herschapen.

WIEL (DE NIEUWE-), eene der killen van den *Biesbosch*. Zie HEL (DE GROOTE-).

WIEL (DE OUDE-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie OUDE-WIEL.

WIEL (SIERDS-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, W. ten N. van *Ryperkerk*, hetwelk N. O. met de *Ryd* en Z. met de *Houtwielen* in verbinding staat.

WIELAS, plaats in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, aan de Baai-van-Ossa.

WIELDENESSE, voorm. amb. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie WIELNES.

WIELDERBEEK (DE) of WYLREBEEK, snelvlietende beek in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, welke bij *Venlo* ontspringt en aldaar in de *Maas* uitloopt.

WIELDERHOF of WYLREHOF, boerderij in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 4½ u. N. ten O. van *Roermond*, kant., gem. en 20 min. Z. van Venlo, alwaar in 1567 de eerste Hervormde vergadering werd gehouden.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 30 bund. 44 v. r. 95 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door het Roomsch Katholijk armengesticht der stad Venlo.

WIELDER-MEER (HET), water, in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, dat onder Pruissen, bij het d. van dien naam ontspringt, en zich door eene snelvlietende beek van dien zelfden naam in de Waal ontlast, door eene sluis bij de noodhaven ten O. van Nijmegen. Het loopt alzoo in eene westelijke rigting langs den voet van den Hunnenberg, voorbij de d. Beek en Ubbergen.

WIELDIJK (DE), eigenlijk de UITERDIJK, dijk in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Strijen*, welke, in eene noordoostelijke rigting, tusschen het *Oude-Land-van-Strijen* en het *Land-van-Esch* doorloopt. Hij draagt dien naam naar twee wielen tegen den dijk.

WIELDRECHT, heerl. op het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Wieldrecht-met-Louisa-polder*; palende N. aan de Mijl, O. aan Dubbeldam en den Louisa-polder, Z. aan het Zuiddiep en den Amer, W. aan de Dordsche-kil, die haar van 's Gravendeel scheidt.

Deze heerl. bestaat uit den Oude-Beerpolder, den Nieuwe-Beer-polder, den pold. Beneden-den-Oudendijk, den pold. Boven-den-Oudendijk, het Boven-poldertje, den Engelsche-polder, den Brabers-polder, den van-Dijks-polder, den Koperenberg-polder, benevens nog eenige kleine indijkingen en het grootste gedeelte van den Wieldrechtsche-polder. Zij bevat de geh. Wieldrecht en Willemsdorp, benevens eenige verstrooid liggende huizen, waaronder vele fraaije landgoederen en boerderijen.

De inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en op 2 na, allen Herv. zijn, behooren tot de kerkelijke gem. *'s Gravendeel-en-Wieldrecht c. a.* — De 2 R. K., die er wonen, parochiëren te *Dordrecht*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *'s Gravendeel*.

Deze heerl. werd in het jaar 1414 ter leen gehouden van WILLEM VI, Graaf *van Holland*. In het jaar 1485 had zij GIJSBRECHT QUEKEL tot Ambachtsheer. In het midden der vorige eeuw was zij een eigendom van Mr. GERARD BELAERDS, Vrijheer *van Blokland*, Ambachtsheer *van Dordsmond*, in den Oud-Raad der stad Dordrecht enz., enz. Thans wordt zij bezeten door den Heer Mr. MARTEN IMAN PAAUW, woonachtig te 's Gravenhage.

Het geh. WIELDRECHT ligt 1 u. Z. Z. W. van Dordrecht, aan de Dordsche-kil, waarover hier een rijks pontveer is op 's Gravendeel, het Wieldrechtsche-veer genoemd.

Vóór den St. Elizabethsvloed van 1421 bestond er een d. WIELDRECHT, doch dit schijnt meer zuidelijk te hebben gelegen, en behoort tot de 72 dorpen, welke bij dien vloed overstroomd zijn, en onder de 34, welke nimmer weder zijn bovengekomen.

Het wapen van WIELDRECHT bestaat in een veld van azuur, met drie St. Andrieskruisen van zilver.

WIELDRECHT-MET-LOUISAPOLDER, gem. op het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht* (11 k. d., 4 m. k., 5 s. d); palende N. aan de gem. de Mijl-Krabbe-en-Nadort en aan Dubbeldam, O. aan Dubbeldam, Z. aan het Zuiddiep, den Amer en het Hollansdiep, W. aan de Dordsche-kil, die haar van de gem. Strijen en 's Gravendeel-en-Leerambacht scheidt.

Deze gem. bestaat uit de heerl Wieldrecht en den Louisapolder; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2617 bund. 63 v. r. 73 v. ell., waaronder 2028 bund. 2 v. r. 53 v. ell. belastbaar land; telt 65 h., bewoond door 82 huisgez., uitmakende eene bevolking van 440 inw., die meest in den landbouw en voornamelijk in den vlasbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er op 2 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *'s Gravendeel-en-Wieldrecht* o. a. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten gedeeltelijk onderwijs te *'s Gravendeel*, gedeeltelijk te *Dubbeldam*.

Het wapen dezer gem. is het zelfde als dat van de heerl. WIELDRECHT.

WIELDRECHTSCHE-POLDER (DE), pold. in het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie DUBBELDAM-WIELDRECHTSCHE-POLDER.

WIELDRECHTSCHE-ZEEDIJK (DE), voorheen een zeedijk, thans een binnendijk op het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, welke bezuiden den Wieldrechtsche-polder in eene oost-noordoostelijke rigting loopt van den Kildijk tot aan den Schenkeldijk, welke laatste haar verlengde is.

WIELEN (DE GROOTE-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, ½ u. W. van Ryperkerk, welke N. met de *Houtwielen*, Z. met de *Kleine-Wielen* en W. met de *Ouddeel* in verbinding staat.

WIELEN (DE HOUT-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, ½ u. W. van Ryperkerk, hetwelk N. met het *Sierds-Wiel*, Z. met de *Groote-Wielen* en W. met het *Ouddeel* in verbinding staat.

WIELEN (DE KLEINE-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, ½ u. W. ten Z. van Ryperkerk, hetwelk N. met de *Groote-Wielen*, O. met de *Sanding* en W. met het *Ouddeel* in verbinding staat.

WIELEN (DE ZES-), water, prov. *Noord-Holland*. Zie ZESWIELEN.

WIELERVAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, in eene oostelijke rigting van het geh. Wiel uit de *Jorwerder-vaart* naar de *Sneeker-trekvaart* loopende.

WIELHEO, naam, onder welken de riv. DE WAAL, prov. *Gelderland*, in de achtste eeuw voorkomt. Zie dat woord.

WIELHOVEN, buit. op het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Dordrecht*, gem. *Wieldrecht-met-Louisa-polder*, ½ u. Z. Z. W. van *Wieldrecht*, nabij de Kil.

WIELIKKEBREEK, pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Cadoelsbreek.

WIELINGE (DE), vaarwater benoorden *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, *Land-van-Kadzand*; het zuidelijkste en beste zeegat, om uit de Noordzee de Schelde op te komen. Het loopt tusschen het Ribzand aan de noord- en de zoogenaamde Vlaamsche kust aan de zuidzijde, en is voor de grootste schepen bevaarbaar, daar het bij de grootste diepte van 150 palm., eene kleinste diepte van 80 palm. heeft. De strekking is aan den ingang tot even voorbij de Paardenmarkt, eene bank in de Wielinge, O. ten Z.; wordt daar O. Z. O. ½ O., om weder spoedig de koers van O. ten Z. te hernemen.

De voornaamste banken zijn, aan de noordzijde: de Bol-van-Heist, de Bol-van-Knokke en de Hempel; de ondiepste plaatsen op het Ribzand; meer naar binnen heeft men de Punt-van-de-Elleboog. Aan de zuidzijde heeft men het Zand, waarop in het merk Brugge in Lissewegen, op nagenoeg een halve mijl uit den wal, een bankje is, hetwelk met laag water slechts 50 palm. water behoudt; voorts de Binnen-Paardenmarkt, de Paardenmarkt en het Bankje-van-Kadzand.

Het midden van de Bol-van-Heist vindt men in de peiling als volgt: Heist Z. ten W., Kadzand Z. O. ten O.; deze bank is hard, even als het geheele Ribzand; er blijft op het droogste gedeelte 28 palm. water staan. De Bol-van-Knokke heeft over het midden: Knokke Z. Z. W. ½ W., Kadzand Z. O. ten Z., behoudt 47 palm.; terwijl de Hempel, waar men van het midden Kadzand Z. ten W. en Groede Z. O. ½ Z. heeft, op de droogste plaats 25 palm. water behoudt. De Bol-van-Heist en de Bol-van-Knokke strekken zich O. en O. ten Z. ½ mijl, en de Hempel O. Z. O. 1½ mijl uit. De Punt-van-de-Elleboog in de peiling: de toren van Vlissingen N. O. ten O. ½ O., de Hoofdplaat Z. Z. O., behoudt slechts 20 palm. water; terwijl men een weinig buiten die punt nog een klein plekje met 27 palm. water heeft. Het Zand loopt langs de geheele Vlaamsche kust, is aan de westzijde van het Sluische-gat zeer vlak en wordt naar binnen steiler. De Binnen-Paardenmarkt is een uitstekend gedeelte van de Vlaamsche kust, op het Zand, beginnende bij het Sluische-gat, en strekt zich van daar om de N. N. W. tot ½ mijl uit den wal uit; hierop blijft op sommige plaatsen niet meer dan 10 palm. water staan. De Paardenmarkt is een bankje van slechts geringe uitgestrektheid, zijnde nagenoeg ½ mijl lang, in eene oost-zuidoostelijke rigting, en ligt in de peiling Knokke Z. W. ten W., Kadzand Z. O. ½ O., terwijl op de droogste plaats 45 palm. water blijft. Het Bankje-van-Kadzand ligt op ½ mijl uit den vasten wal, strekt zich nagenoeg O. ten Z. en heeft eene lengte van ½ mijl, terwijl men uit het midden Groede Z. Z. O. ½ O. en Kadzand W. Z. W. peilt; dit bankje behoudt nergens minder dan 60 palm. water.

Aan de noordzijde is het vaarwater bepaald door acht zwarte tonnen, aan de zuidzijde heeft men twee witte; terwijl eene reede ten gevonden wordt op het een weinig beoosten den Elleboog gelegen bankje. Aan den noordkant van de Paardemarkt is onlangs door het Belgische Gouvernement een vuurschip gelegd, in de peiling de toren van Sluis Z., de toren van Vlissingen O. ½ Z. in 120 palm. water; dit vuur is op 2 mijlen zigtbaar en zeer dienstig tot het binnenloodsen van schepen bij nacht. De witte ton, waarbij 98 palm. water, ligt in de peiling Blankenberg Z. ½ W., Knokke Z. O. ½ O. en in het merk Brugge in

eene hooge duin, bij zeelieden en loodsen bekend onder den naam van Lucifersduin. De overige zwarte tonnen liggen op nagenoeg gelijke diepten bij de verschillende droogten op het Ribzand en de Punt-van-de-Elleboog.

De vloed valt in DE WIELINGE, over het Ribzand heen, in eene zuidelijke rigting op den wal, neemt na eenigen tijd eene meer oostelijke rigting aan, en loopt tegen hoog water regt door het vaarwater. De eb, welke in het begin om de N. N. W. uit den wal loopt, buigt zich daarna gaande weg naar het W., en loopt tegen laag water zelf tot W. Z. W. en Z. W. (1) Met volle en nieuwe maan is het aan den ingang van DE WIELINGE te 12 uur hoog water.

Tot aan de Paardenmarkt is DE WIELINGE doorgaans ½ mijl breed, wordt daar klein ½ mijl, voorbij de Paardenmarkt, weder ½ mijl tot het Bankje-van-Kadzand, alwaar de doorgang tusschen de witte ton van het Bankje-van-Kadzand en de zwarte van de Hempel slechts ½ mijl breed is. De grootste diepten vindt men een weinig bezuiden de Hempel, waar zij 150 palmen is; de gewone diepte is 90 à 120 palm., terwijl zij op sommige plaatsen tot 80 palm. afneemt. De grond in de geheele WIELINGE is zacht, hetwelk altijd eene goede verkenning is, daar alle de banken hard zijn. Wanneer men nu 's nachts het vuurschip in het O. en zachte grond heeft, is men verzekerd in het vaarwater te zijn. De afstand van de witte ton tot voor Vlissingen is omstreeks 4½ mijl.

Op kaarten van het begin der zeventiende eeuw vindt men ook eene Innere-Wielinge aangeduid, die tegen den Kadzandsche wal aanlag en door eenige banken van de meer zeewaarts gelegene eigenlijke WIELINGE gescheiden was. In vroegere eeuwen begreep men onder dezen naam een gedeelte van de Hont of Westerschelde, zoo als blijkt uit een octrooi tot het bedijken van Breskensant, van 1480, waarin die polder gezegd wordt te zijn » ghelegbe en hem streckende op 't » gadt ende poort van der zee geheeten die Wielinghe tussche den lande » van Vlaenderen ende dat Eylandt van Walcheren en Zeeland (2)."

Sommigen leiden den naam af van het *Wijde-Helium*; anderen meenen, dat WIELINGE *schuringe* zoude beteekenen, omdat de zee daar schuring maakte en land wegspoelde; nog anderen leiden het af van een dorp of plaats, Vialingem prope Rodenburg, dat in zeer oude giftbrieven voorkomt. Alle welke meeningen meerder schijn hebben dan die van hen, welke dezen naam van een *wiel* afleiden, daar men de sluizen van de Ottogracht mede opwond. Zie het art. OTTONIAANSCHE-GRACHT.

WIELNES, ook wel WIELDENISSE, WEYLDELNESSE, WEYNDELNESSE, WILDENES, WELDENNES en WILLEMS-AMBACHT-VAN-WEYNDELNESSE genaamd, voorm. amb. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*, thans bij niemand meer bekend.

Het zijn waarschijnlijk de ten Z. van de kade gelegene moerassen, welke aan verschillende partikulieren behooren, met en benevens eenig hakhout, behoorende aan den Heer van Waspik en anderen, en in welk hakhout, volgens sommigen, vroeger een kasteel zou gestaan hebben.

Dit amb. voerde tot wapen een veld van zilver, met een fasce van keel, vergezeld van 15 blokjes van sinopel; geplaatst 5 en 4 boven en 3, 2 en 1 beneden.

---

(1) De koersen en peilingen in dit art. zijn alle volgens miswijzend kompas.

(2) J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, *Aloude gesteldheid van Zeeland*, bladz. 93.

WIELSCHE-HOEVEN (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 1¼ u. Z. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¼ u. N. O. van *Boxtel*, gem. en ¾ u. Z. van *St. Michielsgestel*, ½ u. N. van *Gemonde*, waartoe het kerkelijk behoort.

WIELSCHE-WAARD, bekade uiterwaard aan de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Maurik*; palende N. aan den Rijn, O. aan den Ingensche-waard, Z. aan den Nederbetuwsche-bandijk, W. aan den Eckache-waard.

Deze uiterwaard beslaat eene oppervlakte van 27 bund. 62 v. r. 68 v. ell., watert uit door een sluisje op den Rijn, en staat onder hetbestuur van den eigenaar. — Daarin staat het veerhuis en den veerdam naar het Wielsche-veer loopt er door. De eigenares van dezen polder is E. M. de Villiers, geboren Gravinne van Reede Ginckel, wonende te Londen.

WIELSFOIRT of Wilsfoirt, ook Wielsvoort, buit. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ¾ u. O. van *Veghel*, gem. en ¾ u. Z. ten O. van *Uden*.

WIELSRYP, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*. Zie Welsryp.

WIELSTRAAT (DE), straat of weg te *'s Gravenmoer*, in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, loopende van het dorp noordwaarts aan naar de rivier *de Vaart*, oudtijds blijkens stukken van 1587, aldaar de Wiel geheeten.

Langs deze straat strekte zich, volgens overlevering, ook het dorp 's Gravenmoer uit vóór de overstrooming van 1421; doch omdat deze streekte veel open lag voor den vloed, schijnt men haar daarna verlaten te hebben. Thans vindt men er geene huizen meer, zijnde het laatste omstreeks het einde der vorige eeuw afgebroken.

WIELWAARD (DE), pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Giessen*; palende N. en O. aan de Wielwaardsche-kade, Z. aan den Hooge-Maasdijk, W. aan den dijk, de pastorij en kerk.

Deze pold. welke met den Struikwaard in eene bekading begrepen is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 83 v. r. 60 v. ell.

Dit land is zeer laag; wordt als eene oude verlande wiel aangemerkt, en, uit dien hoofde, ingeval van zwaren regen, door middel van eene lage kade beveiligd voor het water van den Struikwaard; doch in deze kade is voor de gewone uitwatering een houten duiker, voorzien met eene klep en schuif wijd 0.36 ell. De Wielwaard wordt bestuurd door de eigenaren.

WIELZIJL (DE) of de Wielsterzijl, voorm. sluis in den Slagtedijk, thans eene brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, tusschen Weidum en Jellum, ½ u. O van Beers, over de Jorwerder-vaart, daar ter plaatse ook Wieler-vaart genaamd. Ook het geh. Wiel wordt naar deze sluis dikwijls Wielzijl genaamd.

WIEMAHEERD, hofs. in de *Marne*, kw. *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. van *Ulrum*, 5 min. W. van *Niekerk*, waaronder zij kerkelijk behoort, aan den in 1848 nieuw geplaveiden grindweg van *Ulrum* naar de *Zoltkamp*.

Deze hofst., groot 38 bund. 77 v. r. 70 v. ell., wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Landbouwer Renne Lamberts Dijkhuis.

WIEMERS (DE), trekvaart in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Wijmers (De).

WIEMERS (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie Wymers (De).

WIENE, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Weddehoen.

WIENE-EN-ZELDAM, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2¼ u. Z. van *Almelo*, kant. en 1 W. van *Delden*, gem. *Ambt-Delden*; met 135 h. en 910 inw. Ook is er eene school, welke gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht wordt. — Deze buurs. maakte vroeger de markte van *Weddehoen-en-Cottwijk* uit.

WIENONGAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passoeroewang*.

WIER, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, 2¼ u. N. W. van *Leeuwarden*, ruim ½ u. W. N. W. van *Berlikum*. Men telt er 34 h. en 250 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden.

Weleer lag dit dorp aan zee en werd toen waarschijnlijk bewoond door visschers, die door de Wierzijl gemakkelijk in zee konden komen, en van daar hunnen visch, door de Ried, naar Franeker en elders brengen.

Vermoedelijk heeft het wel aan die vroegere ligging zijnen naam te danken. Men denke hier aan het zoogenoemde zeewier, zijnde een zeegewas, dat zoo vast in elkander pakt, en waarvan men zelfs, zoo als voorheen te Stavoren, havenhoofden maakte. Thans ligt dit dorp diep landwaarts in, aan den ouden zeedijk, ter bescherming tegen de Middelzee, aldaar aangelegd. Tijdens het Saksisch bestuur in 1515, werd Wier bezwaard met het aanleggen en onderhouden van zekeren dam in die nabijheid, om het zeewater, dat destijds aldaar gedurig invloeide, te keeren.

De inw., die er allen Herv. zijn, onder welke 50 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Stiens*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Hero Uckes, die in het jaar 1602 hier in dienst was en in het jaar 1605 naar Wanswerd vertrok.

De dorpschool wordt gemiddeld door 40 leerlingen bezocht.

Hier was weleer de state Lauta, waar de gewone regtdagen voor de geheele grietenij gehouden werden. Zie dat woord.

De kermis valt in den eersten Zondag in Julij.

WIERA-DESSA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en regents. *Pekalongan*.

WIERAPOERABANGSO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Djampang-Wetan*, nabij de *Sandali*.

WIERBALG (DE), vaarwater in het Noorden van de *Zuiderzee*, dat Z. Z. O. uit de Balg tusschen de Boeren- en Middelplaat en de Breehorn, in het *Gaatje* uitloopt. Het heeft 24 tot 83 palm. diepte.

WIERD, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie Weerd.

WIERDEN, gem. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Almelo* (1 k. d., 1 m. k., 4 s. d); palende N. aan Hellendoorn en Vriesenveen, O. aan Ambt-Almelo, Borne en Ambt-Delden, Z. aan Ambt-Delden en Markelo, W. aan Markelo en Rijssen.

Deze gem. bevat de d. Wierden en Enter, benevens de buurs. Enterbroek, IJpelo, Hooge-Heksel, Notter, Rectum en Zuna. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van

10,208 bund.; telt 751 h., bewoond door 872 huisgez., uitmakende eene bevolking van 4800 inw., die in landbouw, weverij en schipperij hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene katoenspinnerij, eene in 1838 opgerigte calicotsweverij, waarin ook koffijzakken worden geweven, en eenen windkoren- en pelmolen. Zoo als op meer plaatsen in Twenthe worden ook in deze gem. vele groote en kleine steenen of keijen gevonden, van de eerste werden vele naar de zeedijken vervoerd, doch sommige zijn zoo groot, dat men ze eerst van elkander moet doen springen.

De Herv., die er 3300 in getal zijn, maken de gem. van Wierden en Enter uit, welke onder deze burg. gem. ieder eene kerk hebben, en behooren gedeeltelijk, namelijk de buurs. Notter, Zuna, Rectum en IJpelo, tot de gem. van *Rijssen*.

De R. K., van welke men er ongeveer 1500 telt, maken de stat. van Wierden en Enter uit, welke mede ieder in deze burg. gem. eene kerk hebben. — De 20 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge te *Almelo*.

Men heeft in deze gem. 7 scholen, als: ééne te Enter, ééne te Enterbroek, ééne te Heksel, ééne te IJpelo, ééne te Notter-en-Zuna, ééne te Rectum en ééne te Wierden, welke gezamenlijk door ongeveer 800 leerlingen bezocht worden.

Het d. Wierden of Wierdem, ligt 1 u. W. van Almelo, 6 u. N. O. van Deventer, aan den grooten weg van Zwolle naar de Hannoversche grenzen, welke thans van Nijverdal naar Wierden in eenen Macadamweg wordt veranderd en aan die van Almelo naar Deventer. Men telt er 244 h. en ruim 1700 inw., met de kerkelijk daartoe behoorende buurs. het Hooge-Heksel, 264 h. en 1780 inw.

De Herv., die er 950 in getal zijn, onder welke 320 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Deventer*, ring van *Almelo*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Abraham Nijhof, die in 1626 herwaarts kwam, en in 1667 overleed. Het beroep is eene collatie van den Heer Adolf Frederik Lodewijk, Graaf van Rechteren van Almelo, woonachtig op het Huis-te-Almelo. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Johannes *den Dooper* was toegewijd, had eene vikarij van de *Allerheiligste Maagd* Maria, wier bedienaar tweemaal per week de mis lezen moest. De pastorij, zoo wel als de vikarij stond ter benoeming van den Heer van Almelo. In 1843 is ter zijde van het schip der kerk een vleugel aangebouwd. Deze kerk heeft eenen toren, doch is van geen orgel voorzien.

De R. K., die er 750 in getal zijn, onder welke 330 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, die in het jaar 1848 gesticht is, ter vervanging van eene, welke vroeger hier stond, en aan den H. Martinus is toegewijd, heeft eenen toren, doch geen orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door 140 leerlingen bezocht.

De Bissinge, Bissinghe of Bysinge, heeft hier plaats na zij te Almelo is gehouden, dus des Maandags na den tweeden Zondag van Julij. De Bissinge gaat vervolgens rond door de meeste plaatsen van Twenthe. Zij moet niet verward worden met de gewone jaarmarkt, want zij bestaat voornamelijk uit het te koop bieden van allerlei gereedschap van den landbouw en het boerenbedrijf, b. v. eene menigte wagenwielen, zonder ijzeren banden, een aantal wannen enz., ook heeft men er enkele goedkoope huiselijke benoodigheden en gemaakte kleederen; voorts koek, scharretjes en dergelijke. De Bissinge kan niet afloopen

zonder zang en dans in herbergen en kroegen, waarbij vooral sterken drank wordt gedronken.

WIERDEN (OUDE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. ten Z. van *Groningen*, kant. en 3½ u. W. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1¼ u. W. Z. W. van *Grootegast*, 10 min. N. W. van *Opende*, waartoe het kerkelijk behoort, liggende ter weerszijden van den Kalenweg en strekkende zich westwaarts naar Kortwoude uit.

Het is eene zandstreek, met zeven geringe woningen van daglooners, waaronder ééne tapperij en eene linnenweverij. Men telt er ongeveer 40 inw.

WIERDENERDIJK, oude rijweg in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, in eene oostelijke rigting van Wierden naar Almelo loopende, Z. van den klinkerweg.

WIERDSHEIM, oude naam van het d. WIRDUM, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie WIRDUM.

WIEREN (DE), lage veengrond, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 6 u. N. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. N. N. W. van *Beetsterzwaag*, onder de d. *Oudega* en *Nijega*. — De inw. dier beide dorpen graven er turf uit, doch alleen tot eigen gebruik.

WIEREN (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. ten van *Groningen*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Zuidhorn*, gem. en ¾ u. N. ten W. van *Grootegast*, 10 min. Z. van *Lutkegast*, waartoe het behoort, op eenen hoogen zandgrond; met 15 h. en 80 inw.

WIERHOOFD (HET), uitstekend hoofd, prov. *Noord-Holland*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*, aan den mond en aan den westelijke oever van het Nieuwediep. Daarop staan twee lantarens voor het inkomen van dit water. Ook heeft daarop eene batterij gelegen tot kustverdediging.

WIERHUIZEN, voorm. d., thans een geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7¼ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 3½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 1¼ u. N. W. van *Eenrum*, ¼ u. W. van *Pieterburen*, waarmede het kerkelijk vereenigd is. Men telt er 21 h. en 140 inw.

De Herv. hebben hier van 1631 tot 1633 eene afzonderlijke gem. uitgemaakt, welke tot Predikant had WILHELMUS A BESTEN, die in het laatstgenoemde jaar naar Wester-Nieland vertrok en WIERHUIZEN als combinatie bleef behouden, gelijk ook zijn opvolger EDONIUS A WATWEERDEN, doch deze in 1673 afgezet zijnde, werd WIERHUIZEN, even als vroeger, weder met *Pieterburen* vereenigd, zooals het dit nog is, behoorende thans tot de gem. *Pieterburen-en-Wierhuizen*. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. PETRUS was toegewijd, is sedert het jaar 1719 weggebroken. Het kerkhof bestaat evenwel nog en strekt ten dienste van de geh. WIERHUIZEN, *Lutkebroek* en *Deikum*, welke beide laatste vroeger kerkelijk tot WIERHUIZEN behoorden.

WIERHUIZER-MAAR (HET) of HET BROEKSTER-MAAR, water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, dat zijn begin neemt bij het Houweel aan den rijweg onder en 15 min. W. van *Pieterburen*, gem. *Eenrum*, en met eene zuidelijke strekking bij de Vettehorn in het *Nienkloostermaar* uitloopt. De laatste naam ontleent het van de buurs. Broek of Lutkebroek onder Wierhuizen.

WIERICKE (DE DUBBELE-) of DUBBELE-WIERKE, water in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, in de gem. Groot-en-Klein-Hekendorp, bij de Goejan-Verwelle-sluis, uit *den IJssel* voortkomende, en met eene noordelijke strekking eerst door die gem. en

voorts, tusschen de gem. Waarder en Lange-en-Ruigeweide door, bij Nieuwerbrug, in den *Rijn* uitloopende.

WIERICKE (DE ENKELE-) ook Kleine-Wierke, water in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, hetwelk, in de gem. *Groot-en-Klein-Hekendorp*, uit *den IJssel*, bij de Goejan-Verwelle-sluis, voortkomt, in eene meest noordelijke strekking eerst langs die gem. en Oukoop, voorts tusschen deze laatste gem. en Lange-en-Ruigeweide door en eindelijk door de gem. Bodegraven, bij de Wierickerschans, in den *Rijn* uitloopt.

WIERICKER-DIJK (DE) of Wierkerdijk, dijk in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*.

Deze dijk is in het jaar 1674 tegen de overstroomingen van de Lek aangelegd. In het jaar 1672 namelijk, was de Noorder-Lekdijk op twee plaatsen doorgebroken, waardoor Leyden en Amsterdam onder water liepen.

Hij behoort zoowel tot de hoogheemraadschappen van *Delfland* en *Schieland* als van *Rijnland*, welke drie hoogheemraadschappen hem hebben doen aanleggen en er tot heden toe ook het toezigt over houden.

WIERICKERSCHANS (DE), fort in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, 1½ u. W. van *Woerden*, tot welke vesting het behoort, gem. en ¼ u. O. Z. O. van *Bodegraven*, aan den Rijn, ter plaatse, waar het water de Enkele-Wiericke zich daarin stort, naar hetwelk het zijnen naam zal dragen.

Dit fort werd, na het sloopen van de oude schans, welke hier, vóór het jaar 1672, aan de Enkele-Wiericke lag, in 1673 opgebouwd en behoorde vroeger tot de verdediging der oude Hollandsche waterlinie, doch is thans niet zoo zeer als een fort als wel als een veilig en afgezonderd hoofddepot voor 's Rijks-buskruid te beschouwen. Daartoe zijn er vier Buskruidmagazijnen (waaronder een bomvrij) aanwezig, welke in vredestijd 385,000, doch in oorlogstijd 830,000 Ned. ponden kunnen bevatten. Het is een aarden fort, van eene vierhoekige gedaante, door grachten en bedekten weg omringd, en heeft eene fraaije poort naar den kant van den Rijn, met eenen toren en uurwerk. Boven den ingang aan de binnenzijde, ziet men de wapens van Willem III, Prins *van Oranje*, en van de provincie Holland, en daaronder een opschrift, dat de stichter der schans, in het jaar 1673, vermeldt. Zij is ruim van binnen en heeft eene Woning voor den Magazijnmeester, met een Lokaal voor brandspuiten daaronder, eene Kazerne en een Wachthuis. Op het gepalisadeerde plein staat, behalve genoemde magazijnen, nog een gemetseld Kuiphuis en eene zware arduinsteenen pomp. Men was er vroeger gewoon voor de manschappen, hier in bezetting liggende, eens in het jaar, kermis te houden.

WIERINGEN, eil. in de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Holland*, thans eene gem. uitmakende, welke tot het arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder* (1 k. d., 14 m. k., 9 s. d.) behoort.

Het is, zoo men meent, in de lijst der Utrechtsche goederen, omtrent het jaar 900 opgesteld, onder den naam van Wiron bekend. Ook wil men, dat het oudtijds, zoowel als Texel, aan het vaste land gehecht geweest zij, doch dit rust enkel op de gemeene overlevering; het ligt thans meer nabij den vasten wal van Noord-Holland, door de indijking van den Anna-Paulowna-polder, waarmede het door een veer gemeenschap heeft. Overigens ligt het 2 u. O. van het Koegras verwijderd, en is door de Breehorn ten W. en N. en door de Wieringergronden ten

O. en Z., ingesloten en beveiligd tegen de sterke stroomen. Aldus strekt Wieringen tot een bolwerk en voorwal voor West-Friesland, tegen den aanstoot van den stroom, die door het Texelsche Zeegat instroomt en anders tegen den West-Frieschen-zeedijk zou aanloopen.

Het eil. ontleent zijnen naam van het zeegras, wier genoemd, dat er rondom, op de waardgronden en verdronken landen, wast, en van hetwelk men vast opeengepakte riemen voor en op de kleidijken zet, die van ongemeene dienst zijn, om den slag van het water te wederstaan en de dijken te beschermen.

Het eil. Wieringen is niet van rondom bedijkt, en het grootste gedeelte der westzijde en de geheele noordzijde van Westerland, waar het land veel hooger ligt, heeft geen dijken. Men rekent, dat vijf zesden gedeelten van het eiland bedijkt zijn. Overal waar dijken zijn, worden zij door de eigenaars der landen, volgens de hoefslagen of hunne bijzondere verdeelingen, onderhouden, ten zij er zoo veel dijks door de zee wordt weggenomen, dat de kosten voor de Ingelanden te zwaar zouden worden, in welk geval dit op kosten van het gemeene land geschiedt. De dijken zijn, tegen den aanslag der zee, met een riem van wier voorzien, met klei en aarde er achter. Op sommige plaatsen heeft men ook eenige wierhoofden in zee uitsteken, om de kracht van den stroom af te wenden. Deze dijken en hoofden moeten gedurig verzwaard worden; doch men vervangt langzamerhand den wierdijk door eenen steendijk.

Wieringen bevat de dorpen Hypolitushoef, hetwelk de hoofdplaats is, den Oever, Oosterland, Stroe en Westerland, benevens de geh. en b. de Belt, Buurtwei, de Noord-Elft, de Zuid-Elft, Ooster-Klief, Wester-Klief, Noorderburen, Normer, Smerp en Noorder-Stroe. De dorpen zien er goed uit; de huizen zijn doorgaans beneden van steen en boven van hout, overal heerscht zindelijkheid en orde.

Het eiland wordt in zijnen omtrek op vier en een half uur of omtrent vijf uren gaans gerekend. In zijne grootste lengte acht men het twee uren gaans en in de breedte weinig minder dan een half uur. Het besloeg vóór de bedijking van het Nieuwland (zie het volgende art.), volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1981 bund. 51 v. r. 19 v. ell., waaronder 1959 bund. 44 v. r. 13 v. ell. belastbaar land; doch is na deze bedijking ongeveer 2400 bund. groot. Men telt er 297 h., bewoond door 321 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1670 inw., die meest in landbouw en veeteelt, vooral van schapen, hun bestaan vinden, zijnde de Wieringer lammeren zeer gezocht (1). Ook generen zich eenigen met het visschen op de Zuiderzee. Men verbouwt hier allerlei graan en het land is algemeen hoog en vruchtbaar, hoewel zeer verschillend van aard, doch meest bestaande uit leemachtigen grond met hei doormengd. Er zijn vele weiden voor het vee. Men wil, dat er op dit eiland geene mollen of ratten gevonden worden; maar men heeft er vele padden, die echter niet vergiftig zijn. De landerijen kunnen door geene slooten afgescheiden worden, en men maakt er ook gemeenlijk geene schuttingen of aarden wallen; doch tot scheiding dienen twee zware keisteenen, die gedeeltelijk boven en gedeeltelijk in den grond liggen op vijf, zes of zeven, andere mindere keisteenen, waarvan

(1) In 1846 werden uitgevoerd 8441 pond schapenkaas. In 1847 werden uitgevoerd 1000 oude schapen, 5000 lammeren en 28,224 pond vulle wol. In het jaar 1848 zijn hier 26,422 ponden wol gewonnen.

de eene groote steen aan het eene en de andere aan het ander einde der kampen lands ligt. Die steenen noemt men hier *doleen*. Men bindt het vee twee aan twee vast, in het najaar laat men het echter vrij over alle weiden loopen. Men maakt hier veel groene schapenkaas. De schapenmest wordt hier dikwijls gebruikt voor brandstof.

In vroeger tijd waren hier, even als op Marken, vele ligters, om de goederen uit de groote schepen naar Amsterdam te brengen; dit is gedurende den oorlogtijd, vervallen en kan zich niet meer herstellen; er zijn nu niet meer dan 4 of 5 zulke ligters. Men heeft er twee korenmolens.

De Wieringers zijn ten uiterste gastvrij; elk een noodigt degenen, die hem bezoeken, om het middagmaal met hem te deelen. Wanneer iemand in verlegenheid is, wordt hij met de grootste hartelijkheid bijgestaan: zoo is het, b. v. een ingesteld gebruik, dat de naburen regelmatig de zieken oppassen, zonder ooit eenige belooning te genieten. Wanneer iemand sterft, nemen eveneens de buren alle zorg op zich, en de naastbestaanden laten hun dit ook geheel over. De kosten der begrafenis beloopen op die wijze nooit meer dan 2 gulden. De veiligheid en het goed vertrouwen der menschen zijn zoo groot, dat de meeste huizen nooit gesloten worden, en dikwijls geheel geen slot hebben. Men heeft de gewoonte niet om kwitantiën te geven. Dertig of veertig jaren geleden had men op Wieringen bijna geen geld in omloop; alle koopen en verkoopen werden op krediet gesloten, en 4 malen in het jaar werd afgerekend, namelijk bij het verkoopen der lammeren, der wol, der oude schapen en der koeijen. Dit is nu eenigzins veranderd. De ingezetenen zijn zeer aan hun eiland gehecht; bij eene kleine afwezigheid krijgen zij het heimwee, en het is bijna zonder voorbeeld, dat een Wieringer naar elders verhuist.

Wanneer men gezelschappen heeft, is de gewoonte, om zeer laat bijeen te komen en tot 's morgens te blijven; men drinkt bij die gelegenheid koffij vóór en na het avond eten. Het is de gewoonte dat jonge lieden voor het huwelijk zeer gemeenzaam omgang houden, daartoe is de Woensdag bestemd. Zulke zittingen van de vrijende jeugd duren gewoonlijk tot den anderen morgen. De goede zeden lijden daarbij niet.

Er zijn onderscheidene herbergen, welke des Zondags veel bezocht worden, want men kent op WIERINGEN weinig andere uitspanning; er zijn geheel geene volksvermaken, zelfs geene kinderspelen in gebruik.

Het voedsel is zeer eenvoudig; men eet weinig vleesch, veel zoo genaamd zakmeel, eene soort van koek, die van meel, in water gekookt, wordt toebereid en zeer zwaar is. Men heeft op dit eiland zeer goed welwater.

Er is hier geen bijzondere kleeding; men volgt de Noord-Hollandsche dragt: zelfs doet de mode somtijds veranderingen aannemen.

De Herv., die er 1240 in getal zijn, onder welke 500 Ledematen, maken de gem. van Hypolitushoef-en-Westerland en van Oosterland-Stroe-en-den-Oever uit, welke 5 kerken hebben, als ééne te Hypolitushoef, ééne aan den Oever, ééne te Oosterland, ééne te Stroe, en ééne te Westerland, waarin de dienst door twee Predikanten verrigt wordt.

De Doopsgez., die men er 250 telt, onder welke ruim 120 Ledematen, maken de gem. van Hypolitushoef-en-Stroe uit, welke twee kerken heeft, als: ééne te Hypolitushoef en ééne te Stroe, in welke de dienst door eenen Predikant verrigt wordt.

De 180 R. K., die er wonen, onder welke ruim 120 Communikanten, maken de gem. van Wieringen uit, welke eene kerk heeft te Hypolitushoef, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft op dit eil. 5 scholen, als: éène te Hypolitushoef, éène aan den Oever, éène te Oosterland, éène te Stroe en éène te Westerland, welke gezamenlijk door ongeveer 300 leerlingen bezocht worden.

Men heeft er ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk ruim 20 leden telt.

De kermis valt in op Pinksteren.

Er bestaat op Wieringen, nabij Westerland, eene inrigting voor de quarantaine. Zij bestaat uit eene ruime plaats met hekken omzet, waarin eenige loodsen tot berging van goederen, een hospitaal en de woning voor den Opzigter.

Op het westeinde staan ter bevaring der *Sloot*, twee kleine lampvuren, op circa 395 ell. afstands, N. ¼ O. en Z. ¼ O. van elkander.

In het jaar 1184 werd Wieringen door Floris III, Graaf van *Holland*, overheerd en gebrandschat.

Die van Wieringen verbeurden in het jaar 1426 hunne voorregten, onder de regering van Hertog Filips van Bourgondië, die hun die weder vergunde in het jaar 1456.

In 1437 nam Wieringen deel in de toerusting, welke vereischt werd om over de vijandelijkheden der Oosterlingen wraak te nemen, waaruit schijnt te blijken, dat het destijds belang had bij de vaart en handel op de Oostzee. Zeker gaat het, dat dit eil. bezittingen in de Noordzee heeft gehad, ter bevordering van zijne visscherij, lang vóór dat Amsterdam er in werd toegelaten.

De Vlamingen, die zich hier in 1490 nestelden, deden den eilanders veel overlast.

In het volgende jaar werd het door Jan van Naaldwijk, Bevelhebber onder de Hoekschen, bemagtigd, en daar deze de eilanders deed begrijpen, dat hij gekomen was, om hen van de zware schattingen te ontheffen en de rust in het land te herstellen, kreeg hij veel aanhang.

Wieringen werd in het jaar 1492, om den oploop van het Kaas- en Broodsvolk, waarin de eilanders zich gestoken hadden, in eene boete van 100 Andriesgulden (500 guld.) beslagen.

In het jaar 1522 vielen de Gelderschen in dit eiland, verbrandden er zestig huizen en vorderden er eene brandschatting van 3500 Filipsguldens (4375 guld.), en alzoo men dit geld niet dadelijk kon bijeen brengen, voerden zij eenige der voornaamste huislieden als gijzelaars mede.

Den 5 December 1665 werd Wieringen door eenen zwaren storm met hoogen vloed zwaar geteisterd.

In het jaar 1680 zijn er, op last van Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier, twee klokken, een uit de toren van Westerland en een uit den toren van Oosterland gehaald, naar Amsterdam gevoerd, gesmolten en vergoten, en toen op de Helder gebragt en aldaar in den toren opgehangen.

Tijdens den inval der Engelschen in Noord-Holland vervoegde zich, den 2 September 1799, een Engelsch Officier bij de Municipaliteit van Wieringen, met last, om 180 paarden en half zoo vele vaartuigen en manschappen in requisitie te stellen. Men gaf de onmogelijkheid te kennen om daaraan te kunnen voldoen, zoo omdat een diergelijk getal paarden op het eiland niet gevonden werd, als omdat de landbouwer

de voorhanden zijnde noodig had tot het inzamelen van den oogst; dan te vergeefs. Van de 120 aanwezige paarden moesten er 64 geleverd worden, met 32 tuigen en 34 man uit de bloem van de jongelingschap, onder bedreiging van geweld, indien hier aan niet voldaan werd. Ook werd, op last van dezen Officier, eene bekendmaking van den Kommissaris-Generaal Mots afgekondigd, betrekkelijk verder te doene leverantiën van behoeften. De Municipaliteit liet de oranjevlag op den toren zetten, tot geruststelling harer ingezetenen, die zich in groote ongelegenheden bevonden, door het gezigt der Engelsche Officieren en matrozen, welke aldaar met sloepen aan den wal kwamen.

Ook door watervloeden heeft dit eiland niet weinig te lijden gehad, want, behalve dat den 16 Februarij 1683 het Nieuwland, zoo als wij hier boven gezien hebben, inbrak, heeft de watervloed in de jaren 1717, 1725 en 1726 dit eiland zeer getroffen. In het laatste jaar had men er negen gaten, te zamen ter lengte van 200 ellen, waar het water, met het getij, in- en uitliep.

Bij den watervloed van November 1775 was er de schade mede aanmerkelijk; dewijl de dijk aan den oostkant geheel aan stukken geslagen werd, was de overstrooming zeer geweldig. Eene menigte van schapen en ander vee zijn daardoor verdronken; doch men heeft niet vernomen, dat er menschen verongelukt, huizen weggespoeld of aanmerkelijk beschadigd zijn.

In het volgende jaar werd de nieuwe aarden dijk, bewesten den oever, waar de steenen glooijing voorlag, stuk en op vele plaatsen tot den kruin toe weggeslagen. Een andere aarden dijk, meer westelijk, was meer dan ter halver hoogte vernield. De zuidkant van het eiland was bijna geheel ondergeloopen en al het lage land lag verdronken. Het water stond er door de sterke aanpersing bijna twee voet (0,62 ell.) hooger dan in het voorgaande jaar, en liep in zulke menigte over het eiland heen, dat de Zuiddijk den aandrang niet wederstaan kon en derhalve bezweek, tot een onherstelbaar verlies voor de ingezetenen. Bovendien was de Westerlandsche-dijk mede op vele plaatsen beschadigd en de polders ondergevloeid. Ook waren er meer dan 2000 schapen bij omgekomen.

In den storm van den 4 en 5 Februarij 1825 bezweek de Westerlandsche Zeedijk op onderscheidene plaatsen en was geheel weg; terwijl de dijk om den Hypolitushoever-polder zich ook begaf. Het water was toen aanmerkelijk hooger dan in de jaren 1775 of 1776; zoo dat het eiland er akelig uitzag, en zonder te gemoetkoming, als geheel verloren mogt worden beschouwd. Deze ramp is het evenwel door de mildadige hulp onzer landgenooten gelukkig weder te boven gekomen.

WIERINGER-GRONDEN (DE), uitgestrekte droogte in de *Zuiderzee*, ten O. en Z. O. aan het eil. Wieringen grenzende en gedeeltelijk ingedijkt in 1846. Zie Wieringer-Nieuwland.

WIERINGERLAND, voorm. plaats op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, die bij het vergaan van een gedeelte van dat eiland verdronken en nimmer weder boven gekomen is.

WIERINGER-NIEUWLAND, pold. aan het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder*, gem. *Wieringen*, aan de oostzijde van het eiland, waar dit eenen inham heeft.

Dit Nieuwland was vroeger mede een pold., en op zich zelve aan den Buitenkant bedijkt; doch is op den 16 Februarij 1683 ingebroken, en, hoewel vruchtbaar van grond tot hooigewas, om de onkosten der bedijking en zware verponding, verlaten en sedert met de

zee gemeen geworden. In het jaar 1846 heeft men echter ondernomen deze pold. weder in te dijken en dit werk is met den besten uitslag bekroond, zijnde daardoor eene oppervlakte van 418 bund. zeer goed land aangewonnen.

WIERINGERSLOOT, water in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, dat in eene noordoostelijke rigting van Hoogwoude naar Lambertschaag loopt.

WIERINGER-VLAAK (HET), droogte ten N. van de *Zuiderzee*, in de *Vliestroom*, W. van het Breezand.

WIERINGERWAARD, gem., prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen* (1 k. d., 14 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de Zuiderzee, O. en Z. aan de gem. Barsingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen, W. aan de Zijpe.

Deze gem. bestaat uit de bedijking de Wieringerwaard, ook wel de Nieuwe-Zijpe geheeten. Vóór de bedijking was deze waard een slijk buiten den Westfriesche-zeedijk liggende, doch Adriaan Maartensz. Cosyzsune van Alkmaar verzocht den 10 Junij 1597 octrooi, om dit slijk te bedijken, hetwelk hem, den 6 September van dat zelfde jaar, door de Staten van Holland en West-Friesland, werd toegestaan, nadat alvorens eenige Afgezondenen van die van de Rekening van Holland het voormelde slijk hadden wezen zien, en een gunstig berigt van hunne bevinding overgegeven hadden. Dit octrooi van bedijking is niet alleen aan hem, Cosyzsune, verleend, maar ook aan zijne erven en nakomelingen, en regt van hem verkrijgende; in dier voege, dat hij, of zij, dien waard bedijkt hebbende, dien, als zijn, of hun vrij en eigen goed, ten eeuwigen dage beheuden en bezitten zouden, en dat met vrijdom van de tienden voor vijftien jaren, van de verponding voor tien jaren, en van de impesten van het hoorngeld en bezaaide gemeten, beginnende na het voltrekken van de bedijking; voorts met vrijdom van alle gemeene landsmiddelen van consumptie, ingaande met de eerste bedijking, en van de tollen voor alle de inwoners van dien ten eeuwigen dage, en van alles, hetgene zij zullen voeren, of doen voeren naar, of van den gezegden Wieringerwaard en andere landen, mits dat binnen zes jaren tijds de voorgestelde bedijking gedaan en voltrokken werd, met eenen vasten winterdijk, van al zulke hoogte en breedte, als gemelde Heeren Staten in dit octrooi voorschreven en bepaalden, en dat na de voltrokken bedijking, zoolang de ingedijkte landen zonder inbreuk en overstrooming bleven, van ieder morgen jaarlijks een erkentenisse van 20 stuivers ten behoeve van de Graaffelijkheid van Holland betaald zoude worden; blijvende daaraan voorbehouden alle hooge middelen, en lage jurisdictiën, en moetende, ingeval deze waard weder inbrak, de ingelanden telkens binnen vier jaren dien wederom bedijken. Waarop deze bedijking wel ondernomen werd, doch door het gebrek van arbeiders zoo slechten voortgang had, dat zich de ondernemers, in 1605, genoodzaakt vonden, een uitstel van nieuwe zes jaren, tot de voltrokking van hun werk, te verzoeken, dat hun ook verleend werd; waarna zij in 1608 aan deze bedijking begonnen en die in 1609 voortzetteden, met hoop van haar binnen die twee jaren voltrokken te zullen hebben, dat hun echter mislukte, door het gebrek aan stoffe, waarmede de dijken in deze gewesten gemaakt worden, waardoor zij op eene andere wijze hebben moeten werken, en de dijkaadje de behoorlijke zwaarte en dikte niet bekwam, zoo als zij, volgens het gemaakte bestek, voorgenomen hadden, zoo dat door den zwaren storm van den 27 Februarij 1610 onderscheidene gaten en

grondwielen in den dijk vielen, die men nog tot laat in het voorjaar bezig was met rijs, en met zinken van schepen, te stoppen, om daarop eenen vasten voet en grondslag te maken, waarop een bekwame winterdijk kon gelegd worden; waarbij nog kwam, dat men, wegens den gestadigen regen en natten zomer, die de stoffe, tot het werk vereischt, onbekwaam maakte om bewerkt te worden, het dijken moest staken. Toen men dit echter in het jaar 1611 hervatte, en met kruiwerken en klei naar behooren bezorgd had, bevond men dat onderscheiden vakken dijks, ter hoogte van 12 en 13 voeten (3,75 en 4 ell.) opgehoogd zijnde, tot den grond toe begonnen te zinken, ja op sommige plaatsen tot twee en drie malen toe, met veel zwaarder en hooger loopende kosten, dan de ondernemers gegist hadden, weshalve zij, bij een nader verzoekschrift, eene verdere verlenging van hun eerst verkregen octrooi verzochten, en dit den 23 Maart 1612 verkregen, voor nog vijf achtereenvolgende jaren, binnen welke dan ook de geheele waard, zonder verdere rampen, in zijne dijken gesloten en bevestigd is geworden.

Men won hierdoor een streek lands aan van 1895 morgen, ofschoon men het slijk, bij het verzoeken van het octrooi, slechts als 900 morgen groot had opgegeven. Volgens de kadastrale opmeting beslaat deze bedijking eene oppervlakte van 1859 bund. 57 v. r. 16 v. ell., waaronder 1836 bund. 71 v. r. 95 v. ell. belastbaar land; daar echter sedert weinige jaren de grensscheiding naar de zijde van Barsingerhorn gewijzigd is, beslaat de gem. Wieringerwaard thans slechts eene kadastrale oppervlakte van 1846 bund. Er is in deze gem. eigenlijk geen d., maar zij bestaat alleen uit verspreid liggende boerderijen en woningen. Men telt er 148 h., bewoond door 185 huisgez., uitmakende eene bevolking van 940 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden; ook heeft men er eenen korenmolen. De landerijen in den Wieringerwaard worden voor de beste en vruchtbaarste in geheel Nederland gerekend, bestaande meerendeels in teelland, ofschoon er eenige goede weilanden zijn. De polder wordt er door zes groote watermolens, vier beneden en twee boven, bemalen, en waterde voorheen uit door twee sluizen, zijnde de eene de duikersluis in het Noorden; de andere de groote of Nieuwersluis in het Oosten; doch deze is, in het jaar 1748, weggeruimd, omdat men die tot uitwatering of schutting niet meer noodig had of gebruiken kon. De Noord- en Westdijk is sedert het laatst der vorige eeuw met paalwerk bezet, ter bescherming van den dijk die 's winters, door den aanslag van het water, veel begon te lijden.

De Wieringerwaard kan als een voormuur van West-Friesland beschouwd worden. In 1836 is men begonnen met het paalwerk over eene lengte van bijna 3000 ellen te vernieuwen, welk werk eene kosten van 30,000 gulden beloopen heeft. Over deze waard is een heemraadschap, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden, acht Hoofd-Ingelanden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris.

De Herv., die er 770 in getal zijn, onder welke 270 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *de Zijpe*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Megapolensis, die in het jaar 1634 herwaarts kwam, en in het jaar 1638 naar Sneek vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van Dijkgraaf en Hoofd-Ingelanden.

De kerk, die in het jaar 1633 gesticht is, staat in het noordelijkste gedeelte van den Waard, aan de sluis en vaartweg. Het is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen houten toren, doch zonder orgel,

In deze kerk is merkwaardig een grafsteen, met het volgende opschrift:

JAN GERTSZ. LIET HET LIJF
EN MAARTJE GERTSZ HET LEVEN,
DOOR 'T VIER DAT ONS GOD,
VAN BOVEN HEEFT GEGEVEN,
MET HUNNE VIER KINDEREN.
TREURT OM HAAR DOOD NIET MEER,
ZIJ LEVEN DOOR DE DOOD,
IN GOD ONZEN HEER.

Zijnde deze de eerste lijken in deze kerk begraven en wel van één huisgezin, bestaande in man, vrouw en vier kinderen, welke in Augustus 1637 in hunne woning door den bliksem gedood werden.

De Doopsgez., van welke men er 170 telt, behooren tot de gem. *Barsingerhorn-Kolhorn-en-de-Wieringerwaard.* Zij heeft hier mede eene kerk, welke in het jaar 1654 gesticht is, en in het Zuiden van den waard staat. Het is een houten gebouw, zonder toren of orgel.

De 6 Evang. Luth., die hier wonen, behooren tot de gem. aan *den Helder.* — De 3 R. K., die men er aantreft, parochiëren in *de Zijpe.*

Het Gemeenelandshuis, dat digt bij de Hervormde Kerk staat, en in het jaar 1650 gebouwd is, is zeer doelmatig ingerigt, doch heeft niets opmerkelijks.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 100 leerlingen bezocht wordt, en met de onderwijzerswoning in 1847 geheel vernieuwd is.

WIERINGERWAARD heeft met de *Zijpe* een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1 Mei 1825 is opgerigt, en ongeveer 40 leden telt.

Men wil, dat er een muur van tufsteen van het Noordwesten naar het Zuidoosten onder den grond van den WIERINGERWAARD doorloopt. Deze muur, welke in de laatste helft der vorige eeuw ontdekt is, werd toen bevonden op sommige plaatsen eene breedte te hebben van 17 Alkmaarsche houtvoeten en eene lengte van 1300 roeden, zoo in als buiten den waard. Men acht, dat deze muur zich veel verder oost- en westwaarts gestrekt en voorheen gediend hebbe tot eenen weg, om, bij de ebbe, in dit waterig gewest te gebruiken

Bij den watervloed van 14 en 15 November 1775 is deze bedijking in groot gevaar geweest van geheel onder te loopen. Bij den duiker was reeds een gat van 5,74 ell. diep, en er was niet meer dan 1,25 ell. van den kruin over; anders was die polder geheel ondergevloeid. Vele gaten waren er in den dijk geslagen, en van het paalwerk aan den Noordwestdijk en Noorddijk waren meer dan 8000 palen en meer dan 600 gordings weggeslagen.

De zoo geduchte storm op den avond van den 3 Februarij 1825, omstreeks 10 ure, leverde voor deze gemeente een akelig verschiet op; daar door den west- en noordwestenwind van de beide voorgaande dagen het zeewater voor de dijken van den WIERINGERWAARD tot de verbazende hoogte van 7 palmen beneden dijkskruin of meer dan 3 palmen boven den vloed van het jaar 1775 werd opgestuwd, waardoor de zeeweringen van dezen polder aanmerkelijk werden beschadigd. Op onderscheidene plaatsen werden zelfs stukken gronds, ter lengte van 5 tot 6 ell. en 1 el hoogte, van de binnenglooijing des dijks door de golven weggenomen. Vooral was de schade aanmerkelijk aan het einde van den Noordwestdijk, daar de geheele Noorddijk, tot aan het einde bij de nieuwe

sluis, gelijk ook de uitwatering- of duikersluis, veel schade bekwam. Op den westkant sloeg er een groot gat in en het waterschut werd uit zijne sponning gerukt. Alle middelen werden echter in het werk gesteld, om het een en ander te behouden en bij voorkomende stormen eenigzins bestand te doen blijven. De grootste gaten werden weder met stroo aangevuld en krammingen er over heen geslagen, om het voor uitslaan te beveiligen. Deze geledene schaden in dit aanwezig gevaar deden den ingezetenen met siddering het avondvloedgetij van den 4 Februarij te gemoet zien; dan, niettegenstaande de wind aanhoudend bleef woeden en het water met eene ontzettende snelheid, des avonds ten 6 ure, zijnde het toen maar eerst half tij, de selfde hoogte van den vorigen nacht bereikt had, daalde het, ten 6½ ure, tot ieders verwondering, zoo aanmerkelijk, dat men te 11 ure, wanneer de wind mede begon te stillen, het gevaar gerust konde rekenen voorbij te wezen.

Het wapen van den Wieringerwaard bestaat in een schild van azuur, met twee zwanen, hebbende in iederen poot een slikhaak, van achteren tegengehouden door eenen leeuw, alles van goud.

WIERINGSWAL, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie Stroobeshoek.

WIERKE (DE DUBBELE en DE ENKELE-), twee waters in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Wiericke (De Dubbele-) en Wiericke (De Enkele-).

WIERNTE, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. N. O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. W. van *Ootmarssum*, gem. *Tubbergen*.

WIEROSARI of Wirosari, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Grobogan*. — In dit dist. zijn veel rijzende gronden en bosschen.

WIEROSARI of Wirosari, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid .*Samarang*, reg. *Grobogan*, dist. *Wierosari*.

Dit d., waar een Demang zijn verblijf houdt, is een aangenaam verblijf, lommerrijk en koel; de thermometer teekent er 75° tot 88°. In de nabijheid is een bosch van den zelfden naam, zijnde eene der belangrijkste van de residentie.

WIEROSARI of Wirosari, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Grobogan*, distr. *Wierosari* Het levert overvloed van hout tot allerlei doeleinden op.

WIERS, pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Vreeswijk*, palende N. aan Jutphaas, O. aan Schalkwijk, Z. aan den Lekdijk, W. aan Dijkveld.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 263 bund. 7 v. r. 70 v. ell.; telt 11 h., waaronder 6 boerderijen, en wordt door eenen windmolen, op den Vaartsche-Rijn, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 0,06 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van Vreeswijk en vier Heemraden.

WIERS (DE), adell. huis in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. Z.. van *Utrecht*, 1. u. Z. O. van *IJsselstein*, gem. en 10 min. N. van *Vreeswijk*, zeer schilderachtig aan den Vaartsche-Rijn gelegen.

Dit buit., hetwelk eene fraaije oprijplaats heeft en sedert eenige jaren in bouw en aanleg aanmerkelijk is verbeterd, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 130 bund. 27 v. r. 95 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Cornelis Jacobus Cornel.

WIERSSE (DE), landg. in het graafs. *Zutphen*, dist. arr. en 3¾ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1¼ u. Z. van *Lochem*, gem. en 1¼ u. O. van *Vorden*.

Dit landgoed besloeg vroeger, met de onderhoorigheden, ongeveer 360 bund., doch werd na het overlijden van den laatsten bezitter, den Heer LUDOLF, Baron VAN HEECKEREN, in 1841, bij boedelscheiding gesplitst, als wanneer het heerenhuis c. a. verbleef aan den Heer ROBERT JACOB Baron VAN HEECKEREN TOT WIERSSE, woonachtig te Zutphen; zijnde het landgoed nu nog groot 82 bund. 11 v. r. 37 v. ell.

WIERSTER-OUDE-MEER (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, loopende N. W. uit de *Ried* naar *Bolkezijl*, van waar het verder de Vaart naar St. Jacobi-Parochie is.

WIERUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5¼ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O N. O. van *Holwerd*, aan de Noordzee. Dit dorp heeft zeer veel van de zee geleden, zoodat de kerk, die vroeger midden in het dorp stond, thans tegen den zeedijk aanstaat. Men telt er 121 h. en ongeveer 650 inw., die hun bestaan vinden in de kustvisscherij, waartoe hier 10 schepen gebezigd worden, en in den landbouw.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Nees-en-Wierum*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een oud gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door 70 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den 24 Junij.

Dit dorp is de geboortepl. van LUDGERUS, den eersten Bisschop van Munster, die ook aan de bekeering der Friezen veel heeft toegebragt. Hij overleed den 26 Maart 789.

WIERUM, voorm. d. in het *Westerkwartier*, dat door het graven van het Reitdiep in twee dorpen verdeeld werd, in Wierum-ten-Oosten-het-Reitdiep, meestal enkel Wierum geheeten, zijnde het kleinste gedeelte, dat tot het arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Adorp*, behoort, en Wierum-ten-Westen-het-Reitdiep of Wierumer-schouw, dat tot het arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn*, gem. *Aduard*, gerekend wordt.

Tusschen deze beide gedeelten van WIERUM is eene schouw of pont over het Reitdiep.

Tot dit voorm. dorp behoorde oudtijds mede de Hooge Paddepoel, en ten Westen van het Reitdiep de Gaikingadijk en het Nieuwland, waaronder het Aduarder voorwerk begrepen is.

De Herv., die er 350 in getal zijn, behoorden vroeger tot de gem. van *Wierum-en-Dorkwert*, doch sedert 1829 zijn die ten Oosten het Reitdiep met die van *Adorp* vereenigd, behalve de kosterie en een huis onder Dorkwerd, de Overvaart, die nog provisioneel tot *Wierum-en-Dorkwerd* behooren. De kerk, welke vroeger hier stond en geen toren had, maar slechts eenen eenvoudigen klokkestoel, was een oud gebouw, dat in 1829, even als een deel der pastorie, is afgebroken. Men ziet daar nog de wierde, waarop de kerk gestaan heeft, welke thans tot begraafplaats dient.

Er woont slechts een R. K. huisgezin ten W. het Reitdiep, dat te *Zuidhorn* parochiëert.

WIERUM was de geboorteplaats van den beroemden Natuur- en Landhuishoudkundige JACOBUS ALBERTUS UILKENS, geb. 1 Mei 1772, † 30 Mei 1825, als Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde, te Groningen.

WIERUM (GROOTE-), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 1¼ u. N. van *Sneek*, kant. en 2¼ u. O. ten N. van *Bolsward*, ¼ u. Z. van *Lutkewierum*, waartoe het kerkelijk behoort.

WIERUM (KLEI-) of Kleine-Wierum, geh. in het kw. *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1¼ u. N. ten O. van *Appingedam*, gem. en ¾ u. Z. Z. O. van *Bierum*, ¼ u. N. O. van *Holwierda*, waartoe het behoort, op eene wierde. — Het was eertijds een eigendom van den abdij Witte-Wierum.

WIERUM (LUTKE-) of Luttike-Wierum, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 1¼ u. N. van *Sneek*, kant. en 2¼ u. O. ten N. van *Bolsward*, tusschen de vaart van Sneek op Franeker en den Ouden-Zeedijk. Men telt er in de kom van het d. 12 h. en 110 inw., en met de b. Rien, Molma, Kneppelen en Groote-Wierum, 63 h. en 490 inw., die meest hun bestaan vinden in de boerderij en in den handel in boter en kaas.

De Herv., die er 320 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Sneek* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, nadat het van Itens en Hennaard is afgescheiden, is geweest Wybe Pieters of Wibrandus Petrarus Billardinus, die in het jaar 1601 herwaarts kwam en in het jaar 1604 naar Heeg vertrok.

De Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Kromwal*. — De R. K., die er zijn, parochiëren te *Roodhuis*, onder *Oosterend*.

WIERUM (ONDER-), d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Onder-Wierum (1).

WIERUM (ONDER-), voorm. kloost. te *Heveskes*, prov. *Groningen*, gem. *Delfzijl*. Zie Heveskes-Klooster.

WIERUM (WITTE-), voorm. abdij in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Witte-Wierum.

WIERUM-EN-DE-HOOGE-EN-LAGE-PADDEPOELEN (HET DIJKREGT-VAN-), dijkregt in *Hunsingo*, prov. *Groningen*.

Dit dijkregt loopt over de landen onder de geh. Wierum-ten-Oosten-het-Reitdiep, de Hooge-Paddepoel en de Lage-Paddepoel, welke het overtollige water door pompen in het Reitdeip uitlozen. Het staat onder het bestuur van eenen President, twee Dijkregters en eenen Secretaris.

WIERUM-EN-DORKWERD, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Groningen*, ring van *Zuidhorn*. Men heeft er eene kerk te Dorkwerd, en telt er 280 zielen, onder welke 60 Ledematen. Het beroep was vroeger eene collatie van het geslacht Trip, te Groningen, doch is in 1825 door de Kerkvoogden, als een schuldvordering, ten laste van den Collator Jozeph Trip, door de gemeente overgenomen en wordt nu in het vervolg door de huiszittende Mansledematen uitgebragt.

De eerste, dien men als Predikant dezer gem. vermeld vindt, is geweest Marcus Marsmannus, die in 1612 hier in dienst kwam en in het jaar 1623 naar Adorp vertrok.

WIERUMER-MEER, naam, onder welken het *Hoeksmeer* in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, wel eens voorkomt. Zie Hoeksmeer.

WIERUMER-SCHOUW, geh. in het *Westerkwartier* prov. *Groningen*. Zie Wierum-ten-westen-het-Reitdiep.

---

(1) Evenzeer zoeke men de overige met Wierum zamengestelde namen op de woorden van onderscheiding.

WIERUMER-VAART, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, dat in eene noordelijke strekking uit de Peasens naar Wierum loopt.

WIERUM-TEN-OOSTEN-HET-REITDIEP, geh., prov. *Groningen*, vroeger tot het *Westerkwartier* behoord hebbende, doch thans tot *Hunsingo* gerekend wordende, arr. en 5¼ u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en 2¼ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. W. van *Adorp*. Dit gedeelte van het voorm. d. *Wierum* bestaat uit 5 h. en een gedeelte der voormalige pastorie, bewoond door 30 inw. Hiertoe behoort ook de Hooge-Paddepoel.

Men heeft er eene school, welke door een zeer klein getal van leerlingen bezocht wordt, en bij het overlijden van den tegenwoordigen Onderwijzer vervalt.

De grond onder dit geh. is, vooral langs het Reitdiep, knipklei, welke hard en zwaar is te bewerken, zoodat zij beter geschikt is voor weilanden. Op sommige plaatsen bestaat zij echter met zand vermengd en is dus zavelig.

WIERUM-TEN-WESTEN-HET-REITDIEP, ook wel WIERUMER-SCHOUW geheeten, naar de schouw of het pontveer over het Reitdiep, in den weg van Adorp naar Aduard, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en en 1¼ u. N. van *Groningen*, kant. en 1¼ u. N. O. van *Zuidhorn*, gem. ¾ u. N. O. van *Aduard*, 10 min. N. van *Dorkwerd*.

Het is het grootste gedeelte van het voorm. d. *Wierum*, en bestaat uit het eigenlijke Wierum, Gaaikingadijk, het Nieuwland en het Aduarder-voorwerk, te zamen 29 h. en ongeveer 190 inw. tellende. Hier is eene vermaarde steen- en pannenbakkerij, aan het Aduarderdiep.

WIERZIJL (DE), voorm. sluis, thans eene steenen brug in den ouden zeedijk en de vaart naar het Bildt, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, ¼ u. O. van het d. *Wier*, waarvan deze sluis haren naam ontleende.

WIES (ALT-), geh. in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*. Zie ALTWIES.

WIESERASIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, ad. res., reg. en distr. *Grobogan*, aan de zamenvloeijing van den *Tjidoeran* met de *Tjibaroem*.

WIESSEL, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie WISSEL.

WIEUWERD, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 3 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. W. van *Rauwerd*. Men telt er 12 h. en ongeveer 80 inw. en met de geh. Bessens, Kleiterp en Zwaanwerd, 22 h. en ongeveer 140 inw.

Voorheen moet dit dorp veel aanzienlijker zijn geweest, alzoo de kerkbuurt toen wel 180 huizen telde, welker inwoners meest visschers waren, die, door het visschen in de nabij gelegene Middelzee, hun bestaan zochten; thans leggen de inwoners zich meest op het boter en kaas maken toe.

De inw., die er op 4 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Britswerd-en-Wieuwerd*. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. NICOLAAS was toegewijd, stond ter begeving van den Abt van Lidlum. Het is een langwerpig gebouw, met eenen stompen toren en van een orgel voorzien. In het jaar 1765 werd in den grafkelder dezer kerk een gaaf vrouwenlijk gevonden, hetwelk 100 en meer jaren was begraven geweest. Straks ging de valsche mare uit, dat dit het lijk was

van ANNA MARIA SCHURMAN. Ondertusschen kwam hierdoor zoo groot een toevloed van allerlei nieuwsgierigen te WIEUWERD, dat men, tot voorkoming van alle wanorden, den toegang des kelders weder sloot, vooral, omdat sommigen, den in grafgewelven zoo natuurlijken eerbied voor lijken geheel vergetende, in het begin onderscheidene lijken deerlijk hebben geschonden, door, als het ware tot een gedachtenis, stukken er af te scheuren en mede te nemen. Men wilde, dat het meest Labadisten waren, die zich hier op de Thetinga-state hadden opgehouden, en in dezen kelder zijn bijgezet; de laatste was, in 1757, een zilversmid uit Leeuwarden. De lijken liggen opgedroogd, even als perkament of geschroeid dun leder, in opene kisten met losse deksels; — de bijzondere bouwing der luchtgaten, welke tegen over elkander in het Zuiden en Noorden van dezen kelder geplaatst zijn, schijnt door eene bijzondere doorstraling van lucht deze natuurlijke opdrooging te veroorzaken; althans de voorwerpen, welke nu nog weleens daarin worden opgehangen, als vogels en diergelijke, verdroogen insgelijks, zonder tot verrotting over te gaan.

De Doopsgez., die er 4 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Kromwal*.

De dorpschool wordt gemiddeld door 25 leerlingen bezocht.

Vroeger stonden hier onderscheidene adell. staten, van welke Thetinga het langst bestaan heeft.

Steeds is het een onderwerp van twistgeschrijf geweest, waar ANNA MARIA SCHURMAN overleden en begraven is. Sommigen willen in Oost-Friesland, anderen te WIEUWERD, het zij in dien kelder in de kerk, het zij op het kerkhof, en wel in eene looden kist. Men heeft op dit kerkhof veel naar haar lijk gezocht, doch tot nog toe te vergeefs.

WIEUWERDERBOSCH (HET), naam, onder welken de state THETINGA, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, weleens voorkomt. Zie THETINGA.

WIFKRINGEN, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2 u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Bettemburg*, gem. *Rekkingen*.

WIGARAHUIS of WIGERAHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3¼ u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en ¼ u. Z. W. van *Rauwerd*, bij *Tersool*, waartoe zij behoorde.

Op dit huis woonde in 1433 WOPKE WIGARA, die in dat jaar door EKE en BOTTE HESLINGA, op zijn huis gevangen genomen en vast gezet werd op Ids-Tjallingahuis, te Hartwerd; doch dit werd zoo euvel genomen door HESSEL JONGAMA, Heerschap in Sneeker-Vijfga, dat hij, met hulp van de huislieden van Poppingawier, Tersool en Sibrandaburen, Hettemahuis te Poppingawier veroverde, en aldaar BOTTE HESLINGA gevangen nam; doch niet lang daarna werd deze, door tusschenspraak der Leeuwarders, tegen WIGARA uitgewisseld, en de wederzijdsche schade aan de uitspraak van goede mannen verbleven.

WIGELEE, naam, onder welken de riv. DE WESTER-SCHELDE, weleens in oude stukken voorkomt. Zie HONTE (DE).

WIGERSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6¼ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ruim 2¼ u. N. O. van *Dockum*, ¼ u. N. W. van *Anjum*, waartoe zij behoorde.

WIGHENE, naam, onder welken het d. WIJCHEN in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, in het jaar 1196 voorkomt. Zie WIJCHEN.

WIGLAMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet: *Idaarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en ¾ u. W. N. W. van *Rauwerd*, ½ u. Z. O. van Idaard.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 39 bund. 68 v. r., worden in eigendom bezeten door den Heer PIETER VAN DER VELDE, woonachtig te Grouw.

WIGMANA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Sneek*, ½ u. N. van *Abbega*, waartoe zij behoorde.

WIJAJANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, 2 palen N. O. van Dilangoe.

WIJBOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie WIEBOSCH.

WIJCHGELSHEIM, bij verbastering veelal WIJCHELSUM geheeten, buit. te *Schildwolde*, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 O. ten N. van *Groningen*, kant. en 2 u. N. N. O. van *het Hoogezand*, gem. en ¾ u. N. ten O. van *Slochteren*.

Dit buit., hetwelk is aangelegd ongeveer ter plaatse, waar vroeger de burg SCHATTERSUM stond (zie dat woord), beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 26 bund. 41 v. r. 20 v. ell., en wordt in eigendom bezeten, door den Heer Mr. HENDRIK LODEWIJK WIJCHGEL, Kantonregter te Appingedam.

WIJCHEN, kant., prov. *Gelderland*, arr. *Nijmegen*; palende N. aan de Waal, die het van het kant. Elst scheidt, O. aan het kant. Nijmegen, Z. aan de Maas, waardoor het van het Noord-Brabandsche kant. Grave gescheiden wordt, W. aan het kant. Druten.

Het bevat de volgende zes gem.: Over-Asselt, Balgoy-en-Keent, Beuningen, Burgharen, Heumen en Wijchen, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 14,150 bund.; telt 1352 h., bewoond door 1605 huisgez., uitmakende eene bevolking van 8500 inw., die meest in landbouw en boerenarbeid hun bestaan vinden; terwijl men in dit kant. ook eene soort van steenkolen vindt.

WIJCHEN, gem. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Wijchen* (7 k. d., 18 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. Ewijk en Beuningen, N. O. aan Nijmegen, O. aan Heumen, Z. aan Over-Asselt en Balgoy-en-Keent, W. aan Batenburg.

Deze gem. bevat de dorpen Wijchen en Niftrik. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3554 bund. 10 v. r. 92 v. ell., waaronder 3407 bund. 19 v. r. 38 v. ell. belastbaar land; telt 558 h., bewoond door 630 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3140 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 90 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Wijchen-en-de-Leur*, gedeeltelijk tot de gem. *Batenburg-en-Niftrik*, waarvan de eerste in deze burgerlijke gem. eene kerk heeft.

De R. K., die men er 3050 telt, maken de par. van Niftrik en van Wijchen uit, welke ieder in deze burg. gem. eene kerk heeft.

Men heeft in deze gem. 3 scholen, als: twee te Wijchen en ééne te Niftrik, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 300 leerlingen bezocht worden. Ook bestaat er sedert eenige jaren te WIJCHEN eene Fransche kostschool, met 20 kostleerlingen.

WIJCHEN was zeker van ouds eene vrije heerlijkheid, dewijl de Heeren van WIJCHEN, Edele Heeren-*Nobiles viri* betiteld werden. In 1134 was BURCHARDUS DE WIJCHEN getuige van ANDREAS VAN CUYK, den vijf en

twintigsten Bisschop van Utrecht. Theodorus de Wijchen, tusschen de dienstlieden van Otto, Graaf van Gelre, was in 1196 zijn borg aan Braband; en hij, *nobilis homo* genoemd, was in 1203 getuige van het verdrag tusschen Braband en Gelre; Johan van Wijchen, *Nobilis vir*, was in 1230 getuige van Diederik, Heer van *Altena*, en hij deed, met Florentius van Batenburg, uitspraak tusschen den Graaf van Cleve en het kapittel van St. Jan te Utrecht. Men vindt sedert geen gewag meer van de Heeren van Wijchen gemaakt, zoodat men veronderstellen kan, dat zij onder het getal der Edelen, *Nobiles*, aan den Graaf van Gelre, bij de verpanding opgedragen, begrepen zijn geweest. Ten minste in 1342, was de Hertog in het volkomen bezit der *regalia* aldaar, dewijl hij het regt van den wind en van het gemaal te Wijchen en Niftrik, aan Otto van Malburgen opdroeg, ook zijne eenige kleine heerlijke regten, als de vonden en het heigraafschap van Wijchen door de Hertogen, aan bijzondere personen ter leen uitgegeven.

De tienden van Wijchen behoorden van ouds aan het kapittel ván Ziflick, zonder dat uit oorspronkelijke brieven of uit oude narigten de wijze hoe het daaraan gekomen is, kan aangetoond worden. Men kan dus met eenige waarschijnlijkheid stellen, dat die bezitting tot de eerste stichting door Graaf Balderik en Adela opklimt. In het begin der dertiende eeuw, was ook over die tienden een verschil ontstaan, tusschen Herman, Proost van Ziflick, en Rudolph, Ridder van Ewijk; en na den dood van dezen, met zijn zoon Ernst; werd bij een vonnis verstaan, dat het geslacht van Ewijk, die tienden onregtvaardig bezat, waarop de kerkelijke ban volgde. Eindelijk hebben Ernst en Rudolf van Ewijk, broeders, Heer Rudolfs zoons, zich mede sterk makende voor hunnen broeder Hubert, benevens Lodewijk, hun oom, Elisabeth, hunne moeder, Bertha, hunne zuster, en Lutgardis, vrouw van Ernst, zich met het kapittel verzoend, en in 1242 voor den Burggraaf en voor de Schepenen van Nijmegen afstand van alle regten, die zij op die tienden mogten hebben, gedaan. Hieruit vermeent men, dat de tienden toen niet tot de heerlijke regten behoorden; want Johan was in dien tijd Heer van Wijchen. In hetzelfde jaar 1242 werden de kerk en de tienden van Wijchen door Conrad, Aartsbisschop van Keulen, bij het kapittel van Ziflick ingelijfd, dat tot de omwenteling van 1795 toe, daarvan in het bezit is gebleven, en het regt van kerkgifte geoefend heeft.

Het d. Wijchen, dat reeds in 1105 als Wichen en in 1196 als Wiechen voorkomt, ligt 2 u. Z. W. van Nijmegen, in eenen zandigen grond, doch is eene groote en fraaije plaats, aangenaam gelegen, door de nabijheid van het kasteel, het breede meer en den doortogt langs den grindweg van Nijmegen naar het Land-van Ravestein. Het is verdeeld in vier wijken, als: Dorpsrot, zijnde de kom van het dorp, Boschkantsrot, Passerot en Woesiksrot. Men telt er, in de kom van het d., 168 h. en 1000 inw., en met de drie andere wijken 477 h. en ruim 2800 inw.

De Herv., die er ruim 90 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wijchen-en-Leur*, welke hier eene kerk heeft. De kerk, welke hier vóór de Reformatie gestaan heeft, was aan den H. Antonius toegewijd, doch in het jaar 1830 is hier eene geheel nieuwe kerk en predikantswoning gesticht, waartoe de aanzienlijke som van 2250 guld., uit het fonds van noodlijdende kerken verstrekt is; terwijl ook de ringpredikanten hierin edelmoedig werkzaam zijn geweest door een aanzienlijk gedeelte der vacatuurgelden daartoe af te staan. Deze kerk is een steenen gebouw, met eenen kleinen toren, doch zonder orgel.

De R. K., die er 2780 in getal zijn, onder welke ongeveer 2100 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Nijmegen*, behoort, en door eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend wordt. De kerk, aan den H. Antonius toegewijd, is een steenen gebouw, met eenen toren en van een orgel en 3 altaren voorzien. Ook hebben de R. K. hier eene eigene begraafplaats.

Ook heeft men hier nog een kasteel, het Slot-te-Wijchen geheeten. Zie het volgende art.

Er worden hier vijf jaarmarkten gehouden, de eene invallende 15 April; de tweede den derden Woensdag in Mei; de derde den derden Donderdag in Julij; de vierde 15 October en de vijfde den derden Woensdag in November. Allen zijn paarden- en beestenmarkten.

Bij den watervloed van Januarij 1799 heeft dit d. veel te lijden gehad, zijnde op de laagste plaatsen alles ondergeloopen, terwijl meer dan 100 stuks vee daarbij omkwamen.

Het wapen dezer gemeente bestaat in een veld van azuur, met eene drift koeijen, staande op een terras, alles van goud.

WIJCHEN (HET SLOT-TE-), kast. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr. en 2 u. Z. W. van *Nijmegen*, kant., gem. en ten N. O. nabij het d. *Wijchen*.

Dit kast. is door Don Emanuël, Prins van *Portugal*, gebouwd. Hij heeft er met Amelia, dochter van Willem I, Prins van *Oranje*, met wie hij in het jaar 1587 getrouwd was, eenigen tijd gewoond. Naderhand is het ook door Filips van Nassau, Heer van *Grimhuizen*, bewoond geworden. Het is een zeer prachtig vierkant gebouw, met eenen sierlijken toren met peervormig dak op het midden, benevens vier hoektorentjes. Het is omringd door eene breede gracht en omgeven door fraaije tuinen, wandelingen enz., en wordt thans in eigendom bezeten, door den Heer Baron d'Ost, woonachtig te Antwerpen.

WIJCHEN-EN-LEUR, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*, ring van *Batenburg*.

Men heeft in deze gem. 2 kerken, als: eene te Wijchen en eene te Leur, en telt er 140 zielen, onder welke ongeveer 90 Ledematen. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Thomas van Zutphen, die in het jaar 1611 herwaarts kwam, en in het jaar 1615 opgevolgd werd door Samuel Velsius.

Het beroep is eene halve collatie, want Wijchen heeft een vrij beroep en Leur is eene collatie van den Ambachtsheer, zoo dat er om den anderen keer een Predikant door den kerkeraad van Wijchen en door den Ambachtsheer van Leur beroepen wordt.

WIJCHENSCHE-MEER, water in het *Rijk-van-Nijmegen*. Het ontspringt bij *Neer-Asselt*, loopt noordwestwaarts door den grindweg tusschen Grave en Nijmegen, bezuiden langs het dorp Wijchen, alwaar het eene aanmerkelijke breedte heeft, die echter wedert vermindert, en stort zich meer westwaarts loopende in een water, dat zich in de *Maas* ontlast.

WIJCK, oude naam van het d. Wijk, in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Wijk (1).

WIJCK, voorstad van *Maastricht*, prov. *Limburg*. Zie Maastricht.

WIJD (HET), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie Wartenaster-wijd.

---

(1) Alle woorden elders Wijck gespeld, welke men hier niet aantreft, zoeke men mede op Wijk.

WIJD-AA (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Aa (Wijde-) (1).

WIJDAARS, naam, welken men geeft aan den mond, waardoor de *Zijpe*, prov. *Zeeland*, in het *Krammer* uitloopt.

WIJDE (DE), meertje in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, ½ u. W. van de Mieden en even zoo ver N. van Veendam.

WIJDE-BIRD, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Het is dat gedeelte van *de Bird*, hetwelk, van de voorm. state Birnia, oostwaarts naar de *Wijde-Ee* loopt en eene verlenging van de *Naauwe-Bird* is.

WIJDE-BUS (DE), meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Uitgeest-en-Marken-Binnen*, ½ u. Z. O. van Uitgeest, in den pold. den *Braak*.

Dit meer beslaat eene oppervlakte van 19 bund. 15 v. r. 70 v. ell. Men vangt daarin veel snoek, baars en paling.

WIJDEFELD, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Leeuwarden*, 5 min. N. W. van *Kornjum*, aan den Hoogedijk.

Het huis is in het jaar 1847 gesloopt. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van 7 bund. 15 v. r. 80 v. ell., worden in eigendom bezeten door Jonkvrouwe Louise Albertina Vegelin van Claerbergen, woonachtig bij Leeuwarden.

WIJDE-GEEUW (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, dat uit het *Tjernemeer* voortkomende, met eene noordwestelijke rigting in de *Terkaplester-poelen* uitloopt.

WIJDE-HEELE, naam, welken men oudtijds aan den mond der *Maas*, bij haren uitloop in de *Noordzee*, gaf.

WIJDEMEER (HET), voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie Stiensser-Wijdemeer.

WIJDENES, oudtijds Vindonessa, daarna Widenisse, d. in *Dreyterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. O. van *Hoorn*, gem. *Wijdenes-en-Oosterleek*, aan den Westfriesche-zeedijk. Men telt er 68 h. en 380 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die er op 7 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Wijdenes-en-Oosterleek*, welke hier eene kerk heeft. Vóór de Hervorming stond het begeven van de pastorie aan den Graaf van Holland; het bevestigen moest door den Proost van West-Friesland gedaan worden. De pastorie bezat 11 morgen lands, elk jaarlijks 4 gulden waardig: maar hij bad het onderhouden van den dijk tot zijnen laste. In alles mogt zij jaarlijks 60 Rijnsche guldens (84 guld.) opbrengen. Aan de kerk, die een weinig landwaarts in, van den weg af, staat, ziet men nog veel tufsteen. Zij is in 1616 door een onweder verwoest en in 1619 weder opgebouwd, had vroeger twee gevels, twee daken en eenen vierkanten toren met eene zeskante spits, van een vreemd maaksel, waarop in plaats van een kruis en windveer eene ronde spits, als een suikerbrood gesteld was. Men heeft daarin geen orgel. In het jaar 1838 is tot herstel van kerk en pastorie eene toelage gegeven van 1800 gulden uit het fonds voor noodlijdende kerken. Beide gebouwen zijn toen vernieuwd en verkleind; zoodat de kerk nu onder één gevel staat, en in 1845 is eene nieuwe spits op den toren geplaatst, weder van steen, doch aanmerkelijk lager.

(1) Des[illegible]eke men alle met Wijd zamengestelde namen, die hier niet voorkomen, op de woorden van onderscheiding.

De 7 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Venhuizen-en-Hem*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 75 leerlingen bezocht. De kermis valt in in de maand Mei.

Men had er vroeger eene waag, die in 1631 is tot stand gebragt.

Op of aan den dijk stond oudtijds het Slot-te-Wijdenes. *Zie* het volgende art.

In den zomer van het jaar 1282 landde FLORIS V hier met een leger, om den moord van zijnen vader op de West-Friezen te wreken.

In 1437 was dit dorp reeds zoo aanzienlijk en had toen zooveel belang bij de vaart en handel op de Oostzee, dat men het vermeldt vindt onder de dorpen, die in dat jaar deel namen aan de toerusting om wraak te nemen over de vijandelijkheden der Oosterlingen.

In het jaar 1464 viel hier eene zware dijkbreuk, waardoor het dorp groote schade leed.

WIJDENES, oudtijds WYDELNESSE, WIDELNISSE of VINDONESSA en bij MELIS STOKE WIDENISSE of WIDENISSA genoemd, voorm. kast. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, in het dorp *Wijdenes*, niet ver van de Zuiderzee.

Dit kasteel was gesticht door ROELAND VAN WIDELNISSE. Daar het gebouw aanmerkelijk was vervallen, deed Graaf FLORIS V het in het jaar 1282 verbouwen en aanzienlijk versterken, om de Dregter-Friezen te beteugelen. Na 's Graven overlijden werd het slot door de Friezen belegerd, en door den Slotvoogd Heer BOUDEWIJN VAN NAALDWIJK aan hen overgeleverd, waarna het verwoest en tot den grond toe geheel werd afgebroken. Van dit kasteel is niets meer overig, en zelfs de herinnering aan het bestaan is bij de inwoners bijna geheel verloren, zoodat de oudheidminnaar met moeite de plek zal wedervinden, waar het vroeger stond.

WIJDENES-EN-OOSTERLEEK, gem. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn* (3 k. d., 17 m. k., 5 s. d); palende N. W. aan de gem. Ooster en-Wester-Blokker, N. aan Venhuizen-en-Hem, Z. O. en Z. aan de Zuiderzee, W. aan Schellinkhout. Zij ligt in het zuidwestelijke gedeelte van Dregterland, langs den Zuiderzee-dijk.

Deze gem. bevat de d. Wijdenes en Oosterleek; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 753 bund. 85 v. r. 98 v. ell., waaronder 743 bund. 42 v. r. 43 v. ell. belastbaar land; telt 94 h., bewoond door 112 huisgez., uitmakende eene bevolking van 530 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook is er een korenmolen.

De inw., die er op 11 na allen Herv. zijn, onder welke 240 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Hoorn* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES NICOLAI à WASSENAAR, die in 1570 herwaarts kwam, en in 1580 naar Amsterdam vertrok. Toen JOHANNES VISSCHERUS, hier beroepen in 1639, in 1649 naar Bovencarspel vertrok, werden beide plaatsen gescheiden. WIJDENES bekwam toen tot Predikant THEODORUS VAN DER MEER en Oosterleek SEGERUS KECCHESIUS, beide in 1650. Na het vertrek van den Predikant DIRK YPEIJ van *Oosterleek*, in 1807, werd dit weder bij WIJDENES gevoegd, en bediend door den Predikant van WIJDENES, JOHANNES HENRICUS MOLENGRAAF, die er in 1798 beroepen was. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De 11 R. K., die men er aantreft, behooren tot de [illegible] van *Hemen-Venhuizen*. — Men heeft in deze gem. 2 scholen[illegible]: éene te

Oosterleek en ééne te Wijdenes, welke gezamenlijk gemiddeld door 115 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. was vroeger met *Schellinkhout* als eene gemeene stede, onder den naam van Schellinkhout vereenigd; doch Filips, Hertog *van Bourgondië*, verklaarde, bij een handvest van 6 Januarij 1429 (1430), dat Wijdenes en *Oosterleek* voortaan van Schellinkhout zouden gescheiden blijven, en als tot eene stede verheven, zouden aangemerkt worden. De ambachtsheerl. van Wijdenes-en-Oosterleek werd, in het jaar 1741, uit de Graaflijkheids-domeinen aan de Regenten dier plaatsen verkocht.

Het wapen dezer gem. bestaat uit eenen burg, ter regterzijde beschermd door eenen leeuw.

WIJDENES-EN-OOSTERLEEK (DE POLDER-VAN-), pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Wijdenes-en-Oosterleek*; palende N. O. aan den Polder-van-Wester-Blokker, N. aan den Polder-van-Hem, Z. O. en Z. aan den Dregterlandsche-Zeedijk, W. aan den Polder-van-Schellinkhout.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 753 bund., waaronder 743 bund. 42 v. r. 43 v. ell. schotbaar land; telt 99 h., en wordt door 2 molens, op de Zuiderzee, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden van het Gemeentebestuur bij afwisseling.

WIJDENMUHL, alleen staande molen in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*. Zie Weidenmuhl.

WIJDSCHILD (HET), benedenste gedeelte van den *Tielerwaard*, tusschen den Dalemschen-Lengskensdijk en de vestingwerken der stad Gorinchem, even buiten de Dalempoort dier stad. Het behoort gedeeltelijk tot de prov. *Zuid-Holland*, arr., kant en gem. *Gorinchem*, en gedeeltelijk tot de prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Vuren-en-Dalem*. Oudtijds lag het geheel buitendijks, doch door het leggen van den nieuwen dijk, in het jaar 1815, is het meerendeels binnengedijkt.

Bij het leggen van dien dijk, vond men aldaar de grondslagen van het tweede kasteel van Arkel, aarden kannetjes, steenen kogels enz.

WIJDWATER (HET), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, ½ u. N. W. van Kollumerzwaag, dat ten W. met *de Rijp* en ten N. O. met het *Merriegat* in verbinding staat.

WIJEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. Z. O. van *Oss*, gem. en 5 min. W. van *Nistelrode*; met 24 h. en 140 inw.

WIJENRADE, voorm. adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Geldermalsen*, gem. en 5 min. W. van *Varik*.

WIJER (DE), voorm. kast. in het *Nederambt-van-Cuyk*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 8 u. O. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Boxmeer*, gem. *Oploo-St.-Antonis-en-Ledeakker*, 10 min. van *Oploo*, waartoe het behoorde.

WIJHE, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Raalte* (4 k. d., 6 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Zwollerkerspel, N. O. aan Heino, O. aan Raalte, Z. aan Olst, W. aan den IJssel, die haar van de Geldersche gem. Heerde scheidt, en ook onmiddellijk aan die gem., als liggende een klein gedeelte der gem. Wijhe ter westzijde van den IJssel.

Deze gem. bestaat uit het d. Wijhe, benevens de buurs. Wijnvoorden, Herxen, Tongeren, Wechterholt, Hengeveld, Wengelo en Marle. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8301 bund. 86 v. r 87 v. ell., alles belastbaar land; telt 524 h., bewoond door 626 huisgez., uitmakende eene bevolking van 3660 inw., die meest in koophandel en landbouw hun bestaan vinden. Er zijn hier een aantal vleesch- en spekrokerijen en fabrijken van zoogenaamde sausyce de boulogne, waarvan jaarlijks duizende ponden worden verzonden zoo wel buiten- als binnenlandsch en een voorname handelstak in deze gemeente uitmaakt. Ook wordt hier veel handel in akkermaalshout gedreven. Er zijn 4 steenbakkerijen, 1 leerlooijerij en 2 lijnkoekmolens.

Men kan deze gem., zonder vrees voor tegenspraak, de beste en vruchtbaarste van de geheele provincie noemen. Ook treft men er geen gemeen veld aan. Voor het overige is de natuur der gronden zeer verschillend. In Marle is alles klei, en de voornaamste voortbrengselen zijn daar tarwe en gerst. Klei vindt men wel aan de andere zijde langs den IJssel, waar ook drie tigchelovens zijn, de eene onder het dorp, de anderen in Wijnvoorden en Herxen; maar verder op is eene uitnemende gemengde grond, die echter schraler wordt naarmate men de Nieuwe-Wetering nadert, en aan de oostzijde van deze heeft men zand. Met de grondgesteldheid verandert de teelt der veldvruchten; erwten, rogge, gerst en haver zijn hier de overvloedigste. Boekweit wordt hier weinig verbouwd, behalve in de zandachtiger streken langs beide zijden van de Nieuwe-Wetering, waar ook de meeste graslanden zijn te vinden, welke over het geheel in hoeveelheid niet tegen het bouwland opwegen en vooral in Marle minst overvloedig zijn.

De Herv., die er 2580 in getal zijn, onder welke 720 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Zwolle* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Patroclus Borkelman, die in het jaar 1600 hier in dienst was en in het jaar 1609 naar Wolfraat vertrok. Na de Hervorming stond het Predikantsberoep aan de erfgenamen des kerspels; doch vervolgens werd hun dit regt betwist door de bezitters der zeven havezathen, welke hier gevonden worden, uit welken het ook, in het jaar 1736, bij verdrag werd toegekend, terwijl de erfgenamen de aanstelling van den Koster behielden.

De R. K, die er 1220 in getal zijn, onder welke 870 Communikanten, maken eene stat. uit, welke door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, en eene eigen begraafplaats heeft. De kerk dezer par. staat in de buurs. Hengeveld. Zie dat woord.

De 34 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Deventer*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Wijhe en ééne te Tongeren, welke gezamenlijk gemiddeld door 650 leerlingen bezocht worden.

Het d. Wijhe, oudtijds Wije, dat men reeds in 1183 vermeld vindt, ligt 3 u. N. van Deventer, 2 u. W. ten Z. van Raalte, grootendeels beneden en gedeeltelijk langs den IJsseldijk en aan den klinkerweg tusschen Deventer en Zwolle, door uitmuntende korenakkers, weilanden en boomgaarden omgeven. Het is eene aangename en geregeld gebouwde plaats, die veel bezocht wordt, wegens de landgoederen en buitenplaatsen, welke fraaije wandelingen opleveren. Ook is het eene voorname pleisterplaats, voor de rijtuigen welke van Zwolle naar

Deventer rijden. Men telt er 183 h. en ongeveer 1200 inw. Er is een pontveer over den IJssel.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Willibrordus was toegewijd, stond destijds ter begeving van St. Lebuinuskapittel te Deventer. De parochiekerk had drie vikarijen. De vikarij van het *Heilige Kruis*, wiens bedienaar alle Dingsdagen, Donderdagen en Zaturdagen de mis moest lezen; van de H. Anna, welke ook met drie missen ter week belast was; van *O. L. Vrouw*, wiens bedienaar door de kerkmeesters gekozen werd en tot het lezen van drie missen gehouden was. Deze kerk is een groot langwerpig gebouw, aan de zuidzijde met ijzeren pannen gedekt en van eenen hoogen spitsen toren en een uitmuntend orgel voorzien, waarmede zij, in het jaar 1821, begiftigd is door den Heer Johan Lubbert Umbgrove, Oud-Opperkoopman en Resident te Cheribon, Lid der Provinciale Staten van Overijssel enz. De noodige koperen kroonen en blakers tot verlichting van dit kerkgebouw zijn, in het jaar 1822, aan de gemeente ten geschenke gegeven door den Heer Jan van de Poll Jz., Lid der Gedeputeerde Staten van Overijssel, die in het jaar 1826 aan deze kerk mede twee groote zilveren bekers, ten gebruike bij het H. Avondmaal, schonk, waarbij Mevrouw de Baronnesse van Knobelsdorff, geb. Baronnesse van Dedem tot de Gelder, in 1835, twee zilveren schotels voegde. Deze kerk prijkt met drie tomben. Een daarvan staat aan de zuidzijde van het koor en is een der fraaiste, die men ergens aantreft. Deze is gesticht door vrouwe Anna Elizabeth Baronnesse van Echten tot Echten, ter eere van haren dapperen gemaal, den Heer Koenraad Willem Baron van Dedem, Heer *van den Gelder*, Generaal der Infanterie enz. enz., wiens dappere krijgsbedrijven, in verschillende veldslagen aan den dag gelegd, door onderscheidene zinnebeelden en opschriften, als ook door een keurig basrelief van wit marmer, eenen veldslag voorstellende, alhier vertoond worden. Aan de noordzijde van het koor staat eene andere tombe, door den Heer Christoffel, Baron van Voerst tot Hagenvoorde opgerigt, ter gedachtenis van Transisalanus Adolf Baron van Voerst tot Hagenvoorde, Landdrost van Zalland enz. enz.. Het borstbeeld van dezen Heer staat boven den steen der tombe, benevens de adellijke wapenen en de zestien adellijke kwartieren, allen in marmer uitgehouwen. De derde tombe is geplaatst in het noorderdeel der kerk, schuins achter den predikstoel. Dit gedenkteeken is gesticht door vrouwe Leonora Sophia Baronnesse Bentinck, ter eere van haren gemaal Robbert Baron van Ittersum.

De dorpschool wordt gemiddeld door 350 leerlingen bezocht.

Men heeft er een Departement der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk in 1834 is opgerigt en 23 Leden telt. Ook is er een distributiekantoor voor de brievenposterij.

Bij de herberg de Geldersche-wagen, pleeg op den dijk een zeer ouden en grooten hollen boom te staan, die door alle reizigers met bewondering als eene natuurlijke zeldzaamheid werd beschouwd. Eenige jaren geleden door storm vernield zijnde, ziet men er thans nog den ouden stam, waarin een jong boompje geplant is.

De kermis valt in den eersten Woensdag in September.

Door de stormen in den herfst van 1824 werd de IJsseldijk, onder deze gem., zeer beschadigd, waarom er bij den hoogen vloed van Februarij 1825 maatregelen tot beveiliging moesten worden in het werk gesteld. Door het werken van den overlaat aan de Snippeling, bij Deventer, vloeide een groot gedeelte der gemeente, echter niet hooger

dan 8 tot 10 palmen, onder, zoodat daardoor weinig schade veroorzaakt werd. Op Zaturdag den 5 Februarij, des morgens tusschen 2 en 3 ure, werden echter onderscheidene landlieden gewekt, door de onrustige beweging, van het vee in de stallen. Opgestaan zijnde, ontwaarden zij, dat hunne huizen en stallen in het water stonden, terwijl zij niet konden begrijpen, van waar het kwam. Het bleef wassende tot des morgens te 9 ure, toen viel het tot 12 ure, wanneer het weder 5 Nederlandsche duimen gevallen was. Na dien tijd rees het andermaal tot 5 ure, toen het op nieuw 15 duimen was toegenomen. Later begon het langzamerhand te zakken. Op den 7 waren die plaatsen, waar het niet hooger dan 5 tot 6 palmen gestaan had, weder ontbloot, en op den 10 was het water, uitgezonderd van de laagste landerijen, weder weggeloopen. De overstrooming strekte zich uit over den geheelen omtrek der buiten het dorp Wijhe gelegene deelen dezer gemeente, met uitzondering alleen van een klein gedeelte der buurschappen Wechterholt en Tongeren, zijnde deze ten oosten gestuit tegen het buitengoed den Velllener en de havezathe Nijenhuis. Niemand der ingezetenen heeft bij dezen vloed het leven verloren en er zijn slechts 11 varkens, doch geene runderen, omgekomen. Het water stond hier, toen het de grootste hoogte bereikt had, in het huis den Zuidberg, nabij de Herzerbrug, ter hoogte van 0,12 ell.; in het huis den Nes, aan de Oude-Wetering, 0,80 en op de laagste landerijen 2,00 ell.

WIJHEZIGT, buitenplaats in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. W. van *Raalte*, gem. in de onmiddellijke nabijheid van *Wijhe*, aan den straatweg van Deventer naar Zwolle.

Dit buit. bestaat uit heerenhuis, twee bouwhuizen, grooten tuin, vijvers, ruime wandelingen met opgaande boomen en kreupelhout en eene 25 ruime weide, en beslaat eene oppervlakte van 3 bund. 65 v. r. v. ell.

Vroeger was hier de kweekschool van Mejufvrouw Anna Maria Moens gevestigd, in welke een aantal jonge lieden, zoo jongens als meisjes, in alles wat tot eene beschaafde opvoeding behoort, zeer doelmatig onderwezen werd, doch in Mei 1817 is deze, van wege het toenemende aantal kweekelingen, en daaruit voortvloeijende bekrompenheid van den huize Wijhezigt, van daar verplaatst naar den huize Kernhem bij Ede, in de provincie Gelderland. Thans wordt Wijhezigt in eigendom bezeten door de Baronnesse van Knobbelsdorff tot Gelder.

WIJK, naam, welken men in den omtrek, bij verkorting, meestal geeft aan de st. Wijk-bij-Duurstede, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Wijk-bij-Duurstede.

WIJK, heerl. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Wijk-en-Aalburg*; palende N. en O. aan de Maas, Z. aan de heerl. Aalburg, W. aan Genderen en Veen.

Deze heerl. bevat niets dan het dorp Wijk en eenige verstrooid liggende huizen. Zij telt ongeveer 230 h., bewoond door eene bevolking van ongeveer 1220 inw., die meest in den landbouw en paarden- en runderfokkerij en melkerij hun bestaan vinden.

De inw., die er, op 16 na, allen Herv. zijn, onder welke 500 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Heusden* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Abraham Jakobs Snoeck, die in het jaar 1610 herwaarts kwam en in het jaar 1625 naar Stolwijk vertrok.

De 16 R. K., die hier wonen, parochiëren te *Heusden*.

Men heeft in deze heerl. ééne school, zijnde het koor der oude kerk daartoe ingerigt, welke gemiddeld door 130 leerlingen bezocht wordt.

De Heeren van Wijk, gesproten uit het geslacht van Heusden, waren weleer bezitters dezer heerlijkheid, die zij als jongere zonen tot hun erfdeel verkregen.

Deze heerl. is in 1438 door Filips van Bourgondië met onderscheidene vrijdommen van tollen, onderstanden, lasten en schattingen begiftigd: welke vrijdommen door Karel, Aarts-Hertog *van Oostenrijk*, in het jaar 1515, zijn bevestigd, en door een vonnis van het Hof van Holland wederom zijn bekrachtigd in het jaar 1553. Later was het een leen der Graaflijkheid van Holland, hebbende vele leenroerige goederen. Onder de vroegere Heeren telt men Petrus van Damme, Abt van O. L. Vrouwekloosier te Middelburg, die de heerlijkheid bezat door de overgifte van Dirk Spiering van Welle Willemszoon. In 1561 staat als Heer *van* Wijk aangeteekend Nicolaas a Castro, als de eerste Bisschop van Middelburg; zijnde Heer der gemelde plaats geworden, door het afsterven van zijnen voorganger, Matthias van Heeswijk. Naderhand is de heerlijkheid van dit ambacht aan de Grafelijkheid van Holland vervallen, die haar daarna echter weder moet hebben uitgegeven; want in het midden der vorige eeuw, werd zij bezeten door Mr. Maarten Vlaardingerwoud, Heer *van Aalburg*, *Veen en Dirksland*, Burgemeester van Wageningen. Later was het een eigendom van Jacob Kretschmar, Kolonel en eerste Majoor in het Eerste Regiment Hollandsche garde Infanterie, in wiens geslacht het tot nu toe gebleven is, zijnde thans Heer van Wijk, Jonkheer Jacob Adriaan van Kretschmar, Heer *van Wijk*, *Veen en Aalburg*, woonachtig te Dieren.

Het dorp Wijk, oudtijds Wijck, veelal ter onderscheiding van andere plaatsen van dien naam, Wijk-bij-Heusden genoemd, ligt 3½ u. W. N. W. van 's Hertogenbosch, ½ u. N. W. van Heusden, langs den binnenkant van den Maasdijk, met twee voetveren over de Maas, één op de Rietschoof, onder Aalst, en één op den Waard, onder Neder-Hemert-noordzijde.

Behalve het Huis-op-den-Berg, aldus genaamd omdat het volgens eene oude overlevering tegen het overstroomen van de Maas, die ten dien tijde nog niet bedijkt was, op een heuvel was gebouwd, zijn er naderhand nog andere huizen bij gesticht, welke den naam van Wijk gekregen hebben van het Nederlandsche woord *wijken*; door dien zij, om het overstroomen van de Maas te ontwijken, op eene verhevene plaats gebouwd waren.

Wijk prijkte later met onderscheidene huizen en sloten van edellieden. Hiervan daan heeft de breedste straat den naam van Ridderstraat; welke in de brieven van den Hove van Holland de Burgstraat werd genoemd. Onder deze sloten muntten Kronenburg, Wijkenstein en Eykenstein, voornamelijk uit, van welke het eerste en laatste thans boerenwoningen zijn, doch het tweede, hoewel in vervallen toestand, nog aanwezig is.

Men is voornemens geweest om van deze plaats eene stad te maken. Van dezen aanleg ziet men tegenwoordig nog de rooijing en benaming van onderscheidene straten, doch deze onderneming heeft, door verschillende beletselen, nimmer haar beslag gekregen. Wijk is thans echter nog groot en aanzienlijk.

De kerk is een deftig langwerpig gebouw, met eenen hoogen, spitsen toren, doch zonder orgel. Onder de kerk van Wijk, zijnde de

moederkerk van de andere dorpen die insgelijks tegen het overloopen van de Maas op eene verhevene plaats zijn gebouwd, heeft de kerk van Aalst al van ouds als onder hare parochiekerk gestaan.

De kermis te Wijk valt in den 25 September.

Bij den watervloed van Januarij 1809 stond het water hier 2,50 ell. hoog op de landerijen, hoewel er geene menschen verongelukt zijn en niet meer dan een paard verdronken is. Behalve dat er vier gebouwen zijn ingestort, werden ook nog eenige meerder of minder beschadigd.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een schild van sabel, met een hoofdstuk van goud, beladen met twee wagenraden van keel.

WIJK, naam, welken men bij verkorting op de zeedorpen gemeenlijk geeft aan het dorp Wijk-aan-Zee, in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zie Wijk aan-Zee.

WIJK, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Zwammerdam*; palende N. en N. O. aan den Dam-polder, Z. aan Wonne en Voshol, W. aan Nieuwkoop en Spoelwijk.

WIJK, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11½ u. N. ten W. van *Arnhem*, kant., gem. en ½ u. N. O. van *Elburg*; met 3 h. en 12 inw.

WIJK, het gedeelte van de stad *Maastricht*, prov. *Limburg*, dat aan de oostzijde van de Maas ligt. Zie Maastricht.

WIJK (DE), naam, welken men in de wandeling veelal geeft aan het vlek Beverwijk, in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zie Beverwijk.

WIJK (DE), gem. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, adm. en judic. kant. *Meppel* (3 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. W. en N. aan Ruinerwold, O. aan de gem. Ruinen en Zuidwolde, Z. aan de rivier de Reest, die haar van de Overijsselsche gem. Staphorst scheidt, W. aan Meppel en Ruinerwold.

Deze gem. bevat het d. Koekange, benevens de geh. de Wijk, Eemten, Haalweide, Oshaar, Schiphorst en Stapel. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4221 bund. 50 v. r. 27 v. ell., waaronder 4199 bund. 95 v. r. 19 v. ell. schotbaar land; telt 285 h., bewoond door 380 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1950 inw., die hoofdzakelijk in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden, en inzonderheid vele jonge varkens aanfokken. De grond is er zandig en men poot er veel hakhout. Men heeft er bovendien 3 korenmolens, waarvan 1 tevens van pelwerk voorzien is, en 2 grutmolens. Eene vroeger hier gestaan hebbende chicoreifabrijk is thans opgeheven.

De Herv., die er ongeveer 1730 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *IJhorst-en-de-Wijk* en maken gedeeltelijk de gem. *Koekange* uit.

De Afgescheidenen, die men er ongeveer 200 telt, behooren tot de gem. van *Ruinerwold*. — De 18 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Meppel*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne in de Wijk, ééne te Koekange en ééne te Stapel, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 290 leerlingen bezocht worden.

Het geh. de Wijk ligt 10 u. Z. Z. W. van Assen, 1½ u. O. ten Z. van Meppel, aan de grenzen van Overijssel.

Dit geh. heeft zijne opkomst te danken aan de nabijheid van de vermaarde abdij Dikninge, van welke de behoeftigen mildelijk onderstand kregen. Ook was in 1612, eenige jaren na de vernietiging van

dit stift, door het ophouden van het spijzigen der schamele menigte, de behoefte hier zoo vergroot, dat de Schout van DE WIJK zich gedrongen zag een smeekschrift in te leveren aan Ridderschap en Eigenerfden om onderstand, welke dan ook aan de armen van DE WIJK, 10 mudden rogge uit de goederen van het gesticht van Dikninge jaarlijks toelegden. Men telt er in de kom 83 h. en 650 inw. en met de kerkelijk daartoe behoorende geh. Schiphorst en Stapel, 176 h. en 1200 inw., van welke de Herv. tot de gem. van *IJhorst-en-de-Wijk* behooren.

De hoofdschool wordt gemiddeld door 170 leerlingen bezocht.

In de nabijheid van DE WIJK ligt het aangename landgoed Havikshorst (zie dat woord). Ook stond weleer niet ver van daar een zeer hooge toren, het overblijfsel der vroegere abdij Dikninge, welke naar men wil den schippers op de Zuiderzee tot eene baak verstrekte, maar in 1783 door den bliksem getroffen en tusschen de jaren 1800 en 1810 gesloopt werd. Op de plaats, waar hij gestaan heeft, is sedert een heerlijk buitengoed aangelegd, dat insgelijks den naam van Dikninge draagt en van de abdij nog eenen ouden kelder heeft overgehouden. Zie voorts het art. DIKNINGE.

Men houdt er twee jaarlijksche veemarkten, als: de voorjaarsmarkt invallende in de tweede week van Mei, en de najaarsmarkt, invallende in de derde week van October, welke beide nog al druk bezocht worden (1).

WIJK (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. van *Groningen*, kant. en 1¼ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en ¼ u. N. O. van *Oldekerk*, 5 min. N. van *Niekerk*, waartoe het behoort; met 40 inw.

WIJK (TE), een der vijf dorpen op het voorm. eil. *Borssele*, prov. *Zeeland*, hetwelk echter thans niet meer bestaat.

WIJK (DE GEMEENE-LANDEN-VAN-) of het GEMEENE-LAND-DES-WIJKSCHE-GERECHTS, streek lands in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. en gem. *Wijk-bij-Duurstede*; palende N. aan Cothen, O. aan Wijk-bij-Duurstede, Z. aan den Lekdijk, W. aan Houten.

Deze landen beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1134 bund., en staan, met den daar aanwezigen watermolen, onder het bestuur van Wijk-bij-Duurstede.

WIJK (HET KASTEEL-VAN-), ook wel OP-DEN-BERG geheeten, voorm. adell. huis, in *het-Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3½ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en ¼ u. N. van *Heusden*, gem. *Wijk-en-Aalburg*, bij *Wijk*, op eene hoogte of terp.

Het was het oorspronkelijke stamhuis van het edele uitgestorven geslacht VAN WIJCK en strekte weleer, volgens een oud regt, tot eene vrijplaats voor iemand die eenen manslag begaan had, doch werd in het jaar 1672 door de Franschen in brand gestoken. Later gesloopt zijnde, liet het geen spoor van zijn bestaan achter, doch op de plaats waar het gestaan heeft, vindt men bij diep nagraven nog de grondslagen.

---

(1) In het jaar 1848 waren op de voorjaarsmarkt aangebragt: 363 runderen en 232 varkens. De najaarsmarkt, doorgaans veel meer bezocht, is in 1848 niet gehouden, om de longziekte. Op de markt den 27 October 1847 waren aangebragt: 640 runderen en 563 varkens.

WIJK (POLDER-VAN-), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* dist., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*; palende N. aan den Polder-van-Veen, O. aan den Hoogen-Maasdijk, Z. aan den Polder-van-Aalburg, W. aan het Hakkeveld.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 635 bund. 61 v. r. 16 v. ell., tot aan de binnenkruin van den rivierdijk, en heeft een houten sluis of wachter, gelegen op de Wijksche uitwatering, even ten Noordoosten van den Bieshenvelsche watermolen, wijd 2,04 ell., voorzien met eene drijfdeur aan de zijde van den Alm; door middel van welke sluis deze polder, door de Wijksche uitwatering, op den Alm van het overtollige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 0.25 ell. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout, tevens Secretaris en vier Leden.

Aan de oostzijde is deze polder over het algemeen zeer hoog van grondslag, en men vindt aldaar het dorp *Wijk*; midden in dezen polder treft men de overblijfselen van het oude *Munnikenhof*. Zie dat woord.

WIJK-AAN-DUIN, voorm. amb. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. W. N. en O. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, ½ u. O. van Wijk-aan-Zee, bevattende het geh. het Hofland, de Wijkertuinen, en eenige verspreid liggende huizen. Men telt er 72 h. en ruim 460 inw. die zich generen met den landbouw en de tuinderij, welke laatste tak van bestaan hoofdzakelijk zich bepaalt tot boomvruchten, peulen, waarvan velen groen worden vervoerd, doch de erwten meest droog worden geoogst, om elders aan de zaadwinkels te verkoopen, aalbeziën en aardbeziën. De teelt van laatstgenoemde vrucht is in de laatste jaren zoodanig toegenomen, dat die jaarlijks circa 20,000 guld. opbrengt. De Wijkerkersen hadden vroeger vermaardheid, doch men is daarvan uit het soort geraakt.

Er staat te Wijk-aan-Duin geen kerk. Een gedeelte van het gehucht het Hofland of de hoofdbuurt, behoort, wat de R. K. betreft, kerkelijk onder *Beemskerk*, het overige onder *Beverswijk*, en de Hervormden onder *Wijk-aan-Zee*. — De Israëlieten, behoorende tot de bijsynagoge van *Beverwijk*, hebben in dit amb. hunne begraafplaats.

Men heeft hier de buitenpl. Westerhout en de bouwvallen van het Huis te Foreest of Oosterwijk; vroeger waren hier nog het Huis-te-Adrichem, en Noorderwijk, doch deze zijn gesloopt. — De gronden van het eerstgenoemde worden thans nog gebezigd tot twee boerderijen, die den zelfden naam behouden hebben, terwijl de overplaats, ruim 28 bund. bosch beslaande, in eigendom wordt bezeten door Jonkh. Mr. A. Waden te Amsterdam. — De gronden van Noorderwijk zijn aangelegd tot tuinen en weilanden.

WIJK-AAN-ZEE, op de andere zeedorpen Wijk en over het algemeen Wijk-op-Zee genoemd, d. in het baj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. N. W. van *Haarlem*, kant. en 1 u. W. ten N. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*.

Dit dorp schijnt zijnen naam gekregen te hebben van het naburige Beverwijk, om dat dit ook in de wandeling doorgaans *de Wijk* genoemd wordt, en is zijnen oorsprong verschuldigd aan de visschers, die van de omliggende plaatsen hier kwamen om in de Noordzee te visschen, en er eerst eenige hutten hebben gebouwd, om er zich gedurende den besten tijd van het visschen te onthouden, welke hutten met der tijd in bekwame woningen, veranderd en vermeerderd zijn.

Het moet reeds in het begin der vijftiende eeuw eenigzins in aanzien geweest zijn en handel gedreven hebben op de Oostzee, daar men het vermeld vindt, onder de plaatsen, welke in 1437 deel namen in de toerusting, om over de vijandelijkheden der Oosterlingen wraak te nemen.

Men telt er, met de daartoe behoorende boerderij Tusschenwijk, 60 h. en 300 inwoners, die meest in den landbouw en schulpnering hun bestaan vinden. Vroeger was de visscherij de eenige handel of nering, de visch werd veel te Amsterdam en elders ter markt gebragt, of ook voornamelijk in den zomer aan de omliggende buitenplaatsen, bleekerijen, Zaanlandsche en naast gelegene dorpen vertierd. In 1820 is het laatst nog eens eene reederij van visschuiten opgerigt met drie pinken, doch sedert 1833 is die weder geheel te niet. Toen de visscherij hier nog in bloei was, was het dorp ook zeer welvarend, hebbende toen tot het vervoer van den visch alleen drie veerschippers van Beverwijk op Amsterdam noodig. Ook had men er destijds vele Commandeurs ter Groenlandsvaart. — Als een blijk van vroegere bloei van dit dorp kan gelden, dat men hier in 1732 nog 161 huizen telde.

Het dorp ligt voor de zee beveiligd in eene kom, achter eene groep der hoogste duinen van de geheele kust, en heeft gemeenschap met het strand langs eene beek, *de Rel* genaamd, welke in zee uitvloeit (zie dat woord), en met *Beverwijk* door eenen schulpweg, die in het jaar 1845 aangelegd is, welke de gemeenschap tusschen die beide plaatsen zeer veel bevordert, want daar men vroeger 's winters, om den slechten modderigen weg en des zomers om den gullen zandweg, er bijkans niet kon doorkomen, kan men nu van eenen zeer goeden weg gebruik maken.

De Herv., die er 60 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, welke hier eene kerk heeft, die zeer oud is, doch niet meer zoo groot als vroeger, daar het koor en een derde gedeelte der kerk, reeds voor een geruim tijdsverloop verwoest, of door verval ingestort zijn. Zij heeft eenen vierkant opgemetselden toren, met stompen spits of pannen dak ter hoogte van 37 Ned. ellen, waaruit eene ijzeren spil rijst, op welke de weerhaan draait. Tot vóór eenige jaren stond nog het grootste gedeelte van het oude muurwerk der vervallene kerk en koor, doch dit is toen gesloopt, om de afkomende steenen te gelde te maken tot herstel der kerk. De oude grondslagen, die er nu nog liggen, kunnen, door hunnen omvang en hechtheid, getuigen van de vroegere bevolking en welvaart van dit dorp.

De kerk van Wijk-aan-Zee was reeds vóór de Reformatie eene parochiekerk, welke op naam van den *H. Belijder* Odulphus ingewijd was. Het regt, om de pastorij te begeven, kwam den Graaf van Kenoem toe; de voorstelling werd door den Abt van Egmond gedaan. Naderhand is dit regt den Graaf van Kenoem ontzegd en heeft de Abt het geëigend. Doch volgens een ongedrukt register van het jaar 1514, stond de begeving aan de Graven van Holland, en werd de bevestiging door den Aartsdiaken van Utrecht gedaan. De Pastoor had geen vaste inkomsten, en als hij er niet woonde, had hij niet meer dan 20 Rijnlandsche guldens (28 guld.), en kon er ter naauwernood de kost en kleeding krijgen. Het kosterschap werd insgelijks door den Graaf van Holland begeven; doch, om dat het geen vast inkomen had, huurden de ingezetenen eenen Koster, die zij 14 of 15 Rijnsche gulden (19 guld. 60 cents of 21 guld.) toelegden.

De R. K., van welke men er 240 telt, onder welke 150 Communikanten, maken, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van

Holland-en-Zeeland, dek. van *Kennemerland*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. ODULPHUS toegewijd, is een net en wel ingerigt gebouw, zonder toren. Er is daarin een altaar, versierd met een niet onaardig schilderstuk, voorstellende de *Bespotting des Heilands aan het Kruis*. Vroeger had deze kerk ook zijn eigen Pastoor, doch door het verval der gemeente en der pastorij ten gevolge van den inval van het Engelsch-Russisch leger in 1799, is zij onder *Beverwijk* getrokken, en toen werd er de dienst door den Kapellaan van die stat. waargenomen. In 1844 heeft men echter middelen aangewend, om te *Wijk-aan-Zee* weder een eigen Pastoor te bekomen, en dit werd toegestaan, mits de gem. zich eerst van eene pastorij voorzag; deze nu in dat jaar in bestek gebragt zijnde, is, na de voltooijing daarvan, in het jaar 1846, tot eersten Pastoor alhier benoemd, JOHANNES PETRUS VOSSEN, die in Mei 1848 vertrok naar de Weere.

Men heeft er een Gasthuis, eigenlijk een Oudemannen- en Vrouwenhuis, ter verzorging van eenige oude lieden, geboren Wijk-aan-Zeeërs zijnde of aldaar meer dan vijftien jaren hun eigen brood gewonnen hebbende. Thans worden daarin nog drie of vier oude lieden verzorgd, latende de tegenwoordige inkomsten geen meerdere opname toe. Het huis moet, voor zoo veel men kan opsporen, gesticht zijn door zekere AGNIET VAN AKERSLOOT; het jaar wanneer is echter niet te vinden. Het is ingerigt voor tien of twaalf personen, waartoe in eenen vleugel, op eene dubbele rij, even zoo veel afzonderlijke kamertjes of celletjes bestaan, waar ieder zijn eigene huisvesting heeft, terwijl de oude lieden gezamenlijk maaltijden. Voor een dergelijk getal waren dan ook, vóór de tiercering, de fondsen toereikende en had men daar goede sier, daar, volgens een bestaan hebbend reglement, bij het verkiezen van nieuwe Gasthuisvaders, op Goeden Vrijdag, voor ieder der oude en nieuwe Gasthuisvaders, voor de leden van het plaatselijk bestuur en voor de oude lieden, door de dienstmeid, zes oliebollen moesten worden gebakken, terwijl op St. Agniet een maaltijd moest worden gehouden, volgens uitdrukkelijken last van de stichteres, voor de Gasthuisvaders en moeders en de oude lieden, welke maaltijd echter niet meer mogt kosten dan 25 of 30 gulden; dit alles wordt echter thans nagelaten, om, door bezuiniging, de fondsen van het huis, zoo veel mogelijk, bijeen te houden. Bij het bestaan der visscherij had dit huis het regt van de waag en het is nog in het bezit van de gereedschappen daarvan, welke echter nu slechts gebezigd worden, om diegenen der bezoekers van het dorp en het huis, welke zulks verkiezen, te wegen, voor een drinkpennigje of tabaks- en koffijcentje voor de oude lieden.

De dorpschool wordt gemiddeld door ruim 70 leerlingen bezocht. Zij was tot het jaar 1848 achter de onderwijzerswoning, doch, reeds sedert lang te bekrompen zijnde, is er in genoemd jaar, door subsidiën uit de rijks- en provinciale fondsen, een nieuw schoollokaal gebouwd, en met de oude school de onderwijzerswoning vergroot. De nieuwe school is den 12 October plegtig ingewijd.

Sedert de oprigting van de Noord- en Zuidhollandsche Reddingsmaatschappij is hier ook eene Reddingboot gestationneerd, van den noodigen toestel voorzien; terwijl tot de bediening daarvan eenige vaste bootsgezellen zijn aangewezen, en met de boot en verderen toestel, van tijd tot tijd, proeven worden genomen of wordt geëxerceerd. Almede bestaat er een Badhuis, waardoor men gelegenheid vindt, zoo om zich binnenshuis, als per badkoets in zee te baden, zijnde er te

dien einde, in het jaar 1839, aan het logement, dat daartoe zeer geschikt is, drie badkamertjes en eenige boven-logeerkamers aangebouwd, met den noodigen toestel tot verwarming der baden. Deze inrigting is hoofdzakelijk daargesteld voor lieden van den burgerstand, welke die geneeswijze noodig hebben, zijnde daarom de baden niet te hoog in prijs gebragt en het logement en de bediening er goed, maar zeer billijk, zoodat deze klasse daar beter teregt kan komen dan aan de prachtvolle etablissementen te Scheveningen, te Katwijk of te Zandvoort; alhoewel de aanzienlijken van de naburige buitenplaatsen er des zomers ook veel gebruik van maken.

Wijk-aan-Zee mag zich beroemen op de geboorte van den Kunstschilder Rijkert Aartz, bijgenaamd Rijk *met de Stelt*, † in Mei 1577.

In 1491 werd dit d. door de Hoekschen onder Jan van Naaldwijk overvallen, terwijl de dorpelingen nog te bed lagen; velen die de wapenen aangrepen van het leven beroofden en eenige huizen in brand staken en plunderden. Het schijnt dat de Hoekschen tot deze gewelddenarijen vervoerd werden, omdat de dorpelingen zich te weer stelden; hetwelk nogthans dezen, die van hun oogmerk onkundig waren, niet kwalijk te nemen was.

Door den hevigen orkaan van 29 November 1836 zijn hier zes woningen geheel vernield; terwijl het grootste gedeelte van de daken beroofd was. Men is daarin echter door de publieke weldadigheid ruimschoots te gemoet gekomen, daar, op de uitnoodiging van eene zich daartoe gevormd hebbende commissie, ruim 1700 guld. tot herstel werd ingevorderd.

Er zijn hier nog al dikwijls walvisschen gestrand of aangespoeld, zoo leest men van eenen in het jaar 1531 ruim 23,50 ell. lang, terwijl zijn bek opengespart zijnde 3,76 ell. wijd en de staart ruim 5 ell. breed was; van eenen in het jaar 1601 lang ongeveer 19 ell., dik 11,30 ell., hoog 4,39 ell., zijnde de bek 3,76 ell. wijd; en men weet nog van eenen in het jaar 1791, lang 15 ellen, welke is verkocht voor 245 gulden; van eenen in het jaar 1826, lang 12 ellen, verkocht voor 495 gulden, aan het Museum van Natuurlijke Historie te Leyden; terwijl laatstelijk nog een in het jaar 1835, hier aanspoelde, die lang was 17 ellen, voor 1000 gulden is aangekocht voor een partikulier kabinet van Natuurlijke Historie te Amsterdam, waar hij thans te zien is in de verzameling van het genootschap: *Natura Artis Magistra*; voorts in het jaar 1841, nog eene groote dolphijn, lang 6 ellen die verkocht is voor 140 gulden.

WIJK-AAN-ZEE-EN-WIJK-AAN-DUIN, gem. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk* (8 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Heemskerk, O. aan Assendelft, het Wijkermeer, en de gem. Beverwijk, Z. aan de gem. Beverwijk en Velsen, W. aan de Noordzee.

Vóór de inlijving van ons vaderland in het Fransche keizerrijk, maakten Wijk-aan-Zee en Wijk-aan-Duin ieder eene gem. of banne uit en stonden onder een afzonderlijk bestuur, zich uitstrekkende de eerste tusschen de Noordzee en tot de bebouwde landen, doch toen zijn beide gem. met Beverwijk vereenigd geworden, tot in 1817, als wanneer, bij de nieuwe plattelandsverdeeling, Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin als eene vereenigde gemeente, onder een eigen bestuur zijn gesteld. Omtrent de zaken der Nationale Militie zijn zij echter nog met *Beverwijk* vereenigd.

De gem. Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin bevat dus het d. Wijk-aan-Zee en het voorm. ambt Wijk-aan-Duin; beslaat, volgens

het kadaster, eene oppervlakte van 1319 bund. 77 v. r. 32 v. ell., waaronder 1289 bund. 63 v. r. 84 v. ell. belastbaar land, waarvan omstreeks 400 bund. duingronden; telt 152 h., bewoond door 150 huisgez., uitmakende eene bevolking van 750 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 230 in getal zijn, onder welke ruim 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Haarlem*, behoort. Na de Reformatie maakte Wijk-aan-Zee eene afzonderlijke gem. uit, welke in den beginne bij leening bediend werd; zoo als dan in het jaar 1587 Arnoldus Nicolai, Leeraar te Castrikum, er somwijlen in de week predikte, daarna in het jaar 1593 Samuel Bartholdus, zoon van Bartholdus Wilhelmi, Predikant te Beverwijk, alhier bij voorraad de dienst verrigtte, tot dat eindelijk, in het jaar 1601, tot vasten Leeraar beroepen werd Abraham de Haze, die in 1603 overleed. Na het vertrek van den Predikant Dirk Groeneveld Kuypers, die in 1806 werd afgezet, is de gem. van Wijk-aan-Zee, aangezien zij, door gestadige verarming der gemeente en verval der pastorij, de kosten niet meer konde goed maken, eenigen tijd herderloos geweest, tot dat later daarin werd voorzien door de Predikanten van Beverwijk en Velsen, welke ieder om beurten, elke drie weken eene predikbeurt vervulden. Aangezien na de vereeniging met Wijk-aan-Duin, het getal der Hervormden in de gecombineerde gemeente langzamerhand aanwies, en eindelijk tot over de 200 geklommen was, dacht men het onderhoud van kerk en pastorij wel te kunnen bekostigen en heeft men pogingen aangewend, om weder eenen eigen Predikant te bekomen, hetwelk dan na veel moeite is gelukt, al hoewel men eerst moest zorgen, dat de gemeente van eene betamelijke pastorij voorzien, en de kerk in eenen goeden staat gebragt was. Daartoe, door de geldelijke medewerking van den Ambachtsheer, onderscheidene aanzienlijken uit de omstreken en de leden der gemeente, voor zoover die tot eenige bijdragen vermogend waren, in staat gesteld zijnde, werd, in de maand September 1842, voor het eerst beroepen Hendrik Pieter Schuurme, die den 23 October daaraanvolgende zijn dienstwerk aanvaardde, en in het jaar 1847 naar Ruurlo vertrok. Bij vacature wordt door den kerkeraad eene nominatie gemaakt, terwijl het regt van approbatie wordt geoefend door den Ambachtsheer.

De Evang. Luth., van welke er 13 zijn, en de 2 Doopsgez., die er wonen, behooren kerkelijk tot *Beverwijk*. — De R. K., die men er 510 aantreft, maken gedeeltelijk de stat. van *Wijk-aan-Zee* uit, terwijl de overigen of te *Heemskerk* of te *Beverwijk* parochiëren.

Men heeft in deze gem. ééne school te *Wijk-aan-Zee*.

Deze gem. is eene heerl., welke den 14 November 1730 van 's lands staten werd aangekocht door François van Harencarspel, Oud-Schepen van Amsterdam, wiens weduwe Suzanna Jacoba van Harencarspel haar in 1773 nog bezat. Daar de heerlijkheid vóór dien tijd door het domeinbestuur werd geadministreerd, zal zij ongetwijfeld tot in 1730 aan het domein, en nog vroeger aan het grafelijkheid toebehoord hebben. Thans is zij het eigendom van den Heer Mr. Jacob Maarten Deutz van Assendelft, woonachtig te Amsterdam.

In het jaar 1800 is in deze gem. een retranchement of eigenlijk eene linie van fortificatiewerken aangelegd, ten getale van dertig redoutes en flèches, onder directie van den toenmaligen Luitenant Kolonel Directeur Cornelis Rudolphus Theodorus Krayenhoff, welke uit de Wijkerbroek bij Oosterwijk, van daar in eene westelijke rigting loopt tot aan

Noordzee, om vijandelijke troepen, bij eene onverhoopte landing in Noord-Holland, den verderen doortogt te betwisten; kunnende alleen die streek niet onder water gezet worden. Men heeft om den aanleg en het doel van dit belangrijk werk, hetwelk 159,552 guld. 6 stuivers heeft gekost, aan de vergetelheid te ontrukken, in eene dier batterijen (de eerste in de wildernis) een vierkant arduinsteenen monument geplaatst, zijnde eene stompe piramide ter hoogte van 3,20 ell., waarin op de voorzijde een groote ronde wit marmeren steen, met de woorden:

Si vis Pacem
Para Bellum
1800.

(d. i.: Zoo gij den vrede wilt, wapen u ten oorlog).

Het wapen dezer gem. bestaat uit een gedeeld schild, het eerste deel van keel, met drie leliën van goud; het tweede doorsneden, waarvan het bovenste eene zee en het onderste van zilver.

WIJK-AAN-ZEEËR-BUITENDIJK (DE), streek wei- of hooiland in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Velsen*, eene oppervlakte beslaande van 7 bund. 10 v. ell.

WIJK-BIJ-DUURSTEDE, kant., prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*; palende N. aan de kant. Utrecht en Amersfoort, O. aan de kant. Amersfoort en Rhenen, Z. aan den Rijn, die haar van het Geldersche kant. Tiel scheidt en aan de Lek, waardoor zij van het Geldersche kant. Culenborg en van het Zuid-Hollandsche kant. Vianen gescheiden wordt, W. aan de kant. IJsselstein en Utrecht.

Dit kant. bevat de 17 volgende gem. Wijk-bij-Duurstede, Over-en-Neder-Langbroek, Cothen, Schalkwijk, Tull-en-'t Waal, Houten, Schonauwen, Oud-Walven, Bunnik, Rijnauwen, Odijk, Werkhoven, Sterkenburg, Driebergen, Rijsenburg, Doorn en Zeyst. Men telt er 1972 h., bewoond door 2562 huisgez., uitmakende eene bevolking van 14,800 inw., die meest in de veeteelt, land- en ooftbouw hun bestaan vinden; terwijl in de omstreken van Zeyst en Driebergen vele lustplaatsen aangebouwd worden, hetwelk van veel invloed op de waarde der landen is, zoodat voor gronden, aldaar om en bij den straatweg gelegen, welke eenige jaren geleden bijkans geene waarde hadden, thans honderden guldens besteed worden.

WIJK-BIJ-DUURSTEDE, klass., prov. *Utrecht*, verdeeld in twee ringen, namelijk: Wijk-bij-Duurstede en Rhenen.

Zij bevat 18 gem., welke even zoo vele kerken hebben en door 20 Predikanten bediend worden Men telt er 14,200 zielen, onder welke 45,500 Ledematen.

WIJK-BIJ-DUURSTEDE, ring, prov. *Utrecht*, klass. van *Wijk-bij-Duurstede*.

Men heeft er de 9 volgende gem.: Bunnik, Cothen, Houten, Neder-Langbroek, Odijk, Schalkwijk, 't Waal-en-Honswijk, Werkhoven en Wijk-bij-Duurstede, welke hier even zoo vele kerken hebben, waarin de dienst door negen Predikanten gedaan wordt en telt 3000 zielen, onder welke 1250 Ledematen.

WIJK-BIJ-DUURSTEDE, gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, kant. *Amersfoort* (8 m. k., 4 s. d.); palende N. W. aan de gem. Cothen, N. aan Over-en-Neder-Langbroek, O. aan Amerongen, Z. aan den Rijn en de Lek, W. aan Schalkwijk.

Deze gem. bevat de stad Wijk-bij-Duurstede, en hare vrijheid, waarin de pold. het Gemeene Land-van-Wijk, het

Luiterveld, den Hoogwaardsche-polder, en den Wijkerwaardsche-polder. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster van 1989 bund 99 v. r. 35 v. ell., waaronder 1839 bund. 34 v. r. 78 v. ell. belastbaar land; telt 394 h, bewoond door 459 huisgez, uitmakende eene bevolking van ongeveer 2800 inw., die meest in veeteelt, landen ooftbouw hun bestaan vinden, bestaande een groot gedeelte der vrijheid van deze stad uit schoon uiterwaards hooi- en weiland, en het overige uit boomgaarden, bosch- en bouwlanden. Men rekent, dat in tamelijk vruchtbare jaren, meer dan 40,000 ponden vruchten, met schuiten langs den Kromme Rijn naar Utrecht en Amsterdam gevoerd worden.

De Herv., die er 1900 in getal zijn, onder welke 500 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Wijk-bij-Duurstede* behoort. Vroeger had deze gem. twee Predikanten, zijnde de eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, geweest Nicolaus Johannes Verstroot, die in het jaar 1583 hier was. De eerste tweede Predikant was Cornelis de Leeuw, die in het jaar 1620 herwaarts kwam en in het jaar 1651 overleed. Na het overlijden van den Predikant Emanuel Ralard, in 1811, is hier geen tweede Predikant meer beroepen en Wijk-bij-Duurstede is maar door éénen Leeraar bediend geworden, zoo als dit nu nog plaats heeft. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder approbatie van de stedelijke regering.

De R. K., die men er ongeveer 1700 telt, onder welke 1200 Communikanten, maken eene stat. uit, die tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Israëliten, van welken men er 50 aantreft, maken eene ringsynagoge uit, waarin de dienst door eenen Voorlezer wordt waargenomen.

Men heeft in deze gem. 4 scholen, als twee stads-kostscholen, eene stadsburger school, en eene armenschool, welke gezamenlijk gemiddeld door 300 leerlingen bezocht worden.

De stad Wijk-bij-Duurstede en in den omtrek veelal enkel Wijk genoemd, ligt 4 u. Z. W. van Utrecht, 4 u. W. van Rhenen, ruim 2 u. O. van Culenborg, aan den Rijn, ter plaatse, waar deze rivier den naam van Lek aanneemt, of liever waar de Lek oudtijds uit den Rijn gegraven is, op 51° 58′ 23″ N. B., 23° 0′ 38″ O. L., in een aangenaam en vruchtbaar oord, waar op beide oevers van de Lek zich groene weiden met grazend vee aan het oog voordoen. Ten Z. buiten de stad is een gierpontenveer, over de Lek, het Wijkscheveer genoemd.

Bij Wijk-bij-Duurstede is, reeds voor vele eeuwen, tot voorkoming van de overstroomingen, die dikwijls, door het hooge water des Rijns, veroorzaakt werden, een dam in de rivier gelegd. De Bisschop van Utrecht en de Graven van Holland, Gelder en Cleve, hadden allen meer of min belang, of bij de behoudenis, of bij het wegnemen van dezen dam. Doch Keizer Karel I bemiddelde, in het jaar 1165, eene overeenkomst tusschen deze vier Mogendheden, waarbij, onder anderen, bedongen werd, » dat de dam, in den Rijn bij Wijk-te-Duurstede, » in over oude tijden gelegd, nimmer weggenomen; maar altoos in » denzelfden staat onderhouden zou worden." Ook ligt deze dam hier nog tegenwoordig, zoo veel men nagaan kan, op de zelfde plaats, waar hij van ouds gelegd is.

In de oudste charters komt deze stad voor onder den naam van Dorestadum of Durestadum, en is van zeer hoogen ouderdom; zelfs beweert men, dat dit de oudste stad van het eiland der Batavieren zoude

geweest zijn, bij de Romeinen reeds bekend, en door PTOLEMAEUS, PLINIUS en TACITUS BATAVODURUM genaamd. KAREL *de Groote* heeft, vóórdat hij het Westersch keizerrijk bestuurde, deze stad, als beneden Utrecht liggende, aangewezen. Hij stelde haar gelijk met het paleis te Nijmegen, en de vermaardste steden van Frankrijk. Ten tijde van TACITUS was hier ter plaatse eene brug over den Rijn geslagen, alwaar men, zoo wel te water als te land, vertollen moest, welk tolregt door gemelden Keizer in het jaar 775 aan de Abdij van St. Vincent of St. Germain te Parijs geschonken werd. Deze gift werd door zijnen zoon Keizer LODEWIJK, in het jaar 879 bevestigd.

De naamsoorsprong van WIJK, door eenen arm van den Rijn afgescheiden van het kasteel te Duurstede, zou, uit eenen giftbrief van Keizer OTTO *den Groote*, van het jaar 969, afgeleid worden van het woord *wiek*, zijnde eene aloude Friesche benaming, die het zelfde als stad beteekent, en welken naam vele Europesche steden tot heden nog voeren; het wordt WIJK-BIJ-DUURSTEDE genaamd, ter onderscheiding van vele andere plaatsen, die den naam van Wijk dragen. Volgens anderen zou WIJK zijnen naamsoorsprong verschuldigd zijn aan het Latijnsche woord *vicus*, *vlek*, *dorp*, ook wel *voorstad*, en zou Duurstede de eigenlijke voorname stad hebben uitgemaakt, waarvan WIJK, daar tegenover gelegen, de voorstad was.

Deze stad schijnt reeds in de zevende eeuw eene voorname koopstad geweest te zijn, zoo zij het althans is, van welke men, onder den naam van WICUS PORTUS, dat is de Haven Wijk, in eenen brief van Koning DAGOBERT I, van het jaar 650, gewaagd vindt. Zeker is het, dat de stad toen reeds van eenig aanzien was, omdat de Frankische Koningen, die het hoog gebied over een groot gedeelte dezer landen hadden, aldaar, omtrent dien tijd en sedert, gemunt hebben. De stad stond in de zevende eeuw onder de bescherming der Bisschoppen van Utrecht.

Bij eene rijksverdeeling van het jaar 939, tusschen LOTHARIUS en KAREL, zonen van Keizer LODEWIJK, werd Duurstede den eerste toegewezen. In het jaar 949, schonk Keizer OTTO I, op het verzoek van BALDERIC den vijftienden Bisschop van Utrecht, de tollen en andere Heerenregten in de stad, die eertijds DORSTAD en toen WIJCK genoemd werd, en in alle de overige plaatsen van die stad af tot aan Zeeland, aan de Utrechtsche kerk. Door hare gunstige ligging aan den Rijn had zij eenen uitgebreiden handel, en behoorde tot de bloeijendste steden. Het verstoppen van den Rijnmond bij Katwijk, en het stichten van Tiel aan de Waal, en van Dordrecht aan de Merwede, gaf echter eerlang gelegenheid dat de koophandel van WIJK-BIJ DUURSTEDE verliep, die gedeeltelijk naar Tiel, doch grootendeels naar Dordrecht schijnt verlegd te zijn. Maar dit had ook ten gevolge, dat WIJK-BIJ-DUURSTEDE minder van de aanvallen der Noordsche volken te lijden had dan te voren.

In het jaar 1300 maakte GIJSBERT, Heer *van Gaasbeek*, met goedkeuring van WILLEM VAN MECHELEN, den een en veertigsten Bisschop van Utrecht, het dorp WIJK tot eene stad, blijkens den poorterbrief in het archief der stad WIJK voorhanden.

In 1442 heeft RUDOLF VAN DIEPHOLT, de drie en vijftigste Bisschop van Utrecht, deze stad met muren omringd, en haar ruimschoots met stedelijke voorregten begiftigd.

De Graven van Bentheim waren van ouds de bezitters van WIJK-BIJ-DUURSTEDE, die de Heeren VAN ABCOUDE daarmede beleenden. Het was gedurende eenen geruimen tijd eene vrije heerlijkheid, een open slot

des Bisschops, die zoo menigmaal het hem geluste aldaar zijnen intrek nemen konde, doch in 1447 werd deze heerlijkheid door den laatsten Heer Jacob van Gaesbeek aan Rudolph van Diepholt, den drie en vijftigsten Bisschop, en de Staten 's Lands van Utrecht overgedragen, voor eene som van 12,000 guld. met behoud van de jaarlijksche inkomsten zoo lang hij leefde, welke inkomsten hij later voor 14.000 guld. mede afstond. Onder David van Bourgondië, den vijf en vijftigsten Bisschop, is de herbouwing van het nieuwe slot begonnen, hetwelk door zijnen opvolger voltooid werd. Bij de van tijd tot tijd voorvallende oneenigheden tusschen de stad Utrecht en de Bisschoppen, namen deze Prelaten dikwijls de wijk naar het versterkt slot Duurstede; waardoor de reeds genoemde David van Bourgondië en Filips van Bourgondië, de zeven en vijftigste Bisschop, de eerste in het jaar 1496 en de tweede in 1524 aldaar gestorven en begraven zijn.

Dat de stad van eene groote uitgestrektheid geweest is, wijzen de in den omtrek der tegenwoordige stad gevondene en nog opgedolven wordende zware fondamenten, alsmede de overgeblevene benamingen van wegen en landen genoegzaam aan. Volgens sommigen zouden er, vóór dat de stad door de Denen verwoest werd, dertig, volgens anderen vijftig, en volgens nog anderen vier en vijftig of vijf en vijftig kerspelkerken geweest zijn, doch daaronder moet men waarschijnlijk tellen alle de kerken uit den omtrek; een oud schrijver getuigt evenwel, dat er te Duurstede vele kerken waren. Het is dus te vermoeden, dat de Deensche verwoestingen en het verminderen van den koophandel het getal der kerken en huizen in de stad zal hebben doen afnemen.

De stad Wijk heeft van hare Heeren en van de Bisschoppen van Utrecht, van ouds ook eenige voorregten verkregen. Heer Gijsbrecht heeft haar, in het jaar 1300, van alle schattingen vrij verklaard, met name van het regt van keurmede, volgens hetwelk, het beste paard der overledenen aan den Heer verviel. Rudolf van Diepholt, de drie en vijftigste Bisschop van Utrecht, heeft dit voorregt, in het jaar 1440, bevestigd, en de ingezetenen te gelijk van alle tollen in het Sticht vrij verklaard. De stad werd, nevens Amersfoort en Montfoort, ontheven van het huisgeld, hetwelk in het jaar 1532 in het Sticht geheven werd. Ten tijde van Bisschop David van Bourgondië, is hier een tol gelegd, die voorheen te Rhenen gelegen had, werwaarts hij, volgens eene schikking van het jaar 1477, wederom gebragt moest worden: hetwelk echter of achtergebleven of slechts voor korten tijd geschied is, alzoo men dien, in de volgende eeuw, reeds wederom te Wijk bij Duurstede ontvangen heeft, zoo als dit tot in 1811 heeft plaats gehad en daarna onder het Fransch bestuur door een *Droit de Navigation* vervangen, in 1815 wederom kortstondig op den ouden voet gebragt en thans vereenigd is met die, welke te Arnhem geheven wordt.

De stad is rondom omringd met oude wallen, die tot aangename wandeldreven zijn aangelegd, heeft vier poorten, de Vrouwen-poort, ten W., waardoor men naar Schalkwijk gaat, de Vold-poort, ten N., waar buiten de weg naar Utrecht loopt, deze is zeer oud en met torentjes versierd, de Runmolen-poort, ten O. die naar Rhenen geleidt en de Water-poort, ten Z., benevens nog eenen uitgang met eene brug over de gracht, die het kasteel van de stad scheidt.

Behalve de oude wallen, vinden de liefhebbers van wandelen er ruimschoots gelegenheid, om zich te verlustigen. Hare omstreken zijn allerbekoorlijkst; welige boomgaarden, vruchtbare akkers, weelderige bosschen en rijke weiden wisselen er elkander af, waarbij men hier en

daar uitmuntende vergezigten heeft op de kronkelende stroomen van Rijn en Lek. Bovenal munt het bosch van Wijk-bij-Duurstede met zijne schilderachtige partijen en liefelijke plekjes in dezen lusthof uit. Doorsneden van helder vlietend water, versierd met klimmende en dalende wandelpaden, die door bekoorlijke slingeringen, eene onophoudelijke afwisseling daarstellen, paalt het onmiddellijk aan deze stad en omsluit den ouden romanesk gelegenen bouwval van het kasteel Duurstede.

Het aangename van een verblijf te Wijk wordt nog aanmerkelijk verhoogd door het nette, inwendige dezer stad, aan welke in den laatsten tijd vele verbeteringen zijn aangebragt. De wallen zijn, insgelijks in bevallige wandeldreven veranderd, de straten in goed geplaveide wegen herschapen, en overal waar de ruimte zulks toeliet, met fraaije boomen beplant; de openbare gebouwen worden wel onderhouden, zoo dat dit alles, gepaard met een goed aantal nette, nieuw gebouwde huizen, Wijk-bij-Duurstede tot een schoon landstadje vormt.

De Markt te Wijk-bij-Duurstede is vrij aanzienlijk en met fraaije boomen beplant. Ook staan daarop twee waterputten, tot gerief der ingezetenen. Men hield hier vroeger, behalve de weekmarkt, twee paardenmarkten, des Woensdag voor St. Joris of voor den drie en twintigsten April, en op den zestienden Junij. De paarden, die op deze markten te koop gebragt werden, waren vrij van het veer voor de stad. De vrijheid, of het vrijgeleide voor buitenlieden, duurden, volgens het privilegie van Heer Gijsbrecht van het jaar 1300, drie dagen vóór en drie dagen na den marktdag, doch deze paardenmarkten zijn geheel vervallen. Voorts is er eene magere beestenmarkt, die den eersten Woensdag in April, en eenige volgende Woensdagen gehouden wordt; en eene vette beestenmarkt, die den eersten Woensdag na St. Victor, of na den tienden October, en de twee volgende Woensdagen wordt gehouden, doch ook deze laatste is van weinig beteekenis, de wekelijksche veemarkten in April en Mei zijn echter meer bezocht. De jaarmarkt of kermis valt veertien dagen na de Utrechtsche, die den tweeden Maandag in Julij begint.

Het voornaamste gebouw van deze stad was ontegenzeggelijk het kasteel Duurstede reeds vroeger door ons beschreven. Zie het art. Duurstede.

Het Stadhuis, aan de *Markt*, is een fraai nieuwerwetsch gebouw van drie verdiepingen. Het heeft een sierlijk koepeltorentje. De ingang is in het midden van den voorgevel. Daarboven is een uitstekende kap of verdek. Men komt er in langs eenen deftigen dubbelen trap. Dit gebouw is in 1808 veel verbeterd.

Het voormalig Munthuis in de straat, welke daarnaar nog de *Muntstraat* heet, en de voorm. Tolkamer, aan den *Walmuur*, bij de *Lek*, zijn thans ingerigt tot woonhuizen.

De Hervormde kerk, op de *Markt*, draagt de blijken van een groot gebouw geweest te zijn, waarvan het koor in lateren tijd schijnt afgebroken en de kruispanden alleen nog staande zijn gebleven. De tijd harer stichting verliest zich in het duister; zij is in den Byzantijnschen stijl opgetrokken en was, vóór de Kerkhervorming, aan den H. Johannes *den Dooper* toegewijd. In het jaar 1366 heeft Gijsbertus, Heer van *Duurstede en Abcoude*, daarin een kapittel van 12 Kanonniken opgerigt, welk kapittel, tijdens de laatste Fransche overheersching, is vernietigd en even als de overigen opgeheven. In deze kerk waren weleer onderscheidene altaren, waaraan vicarijen verbonden waren, zoo door de Heeren van Duurstede als anderen gesticht. In het

jaar 1793 werd dit kerkgebouw hersteld, verbeterd en verfraaid door eene nieuwe vloer, mahonijhouten predikstoel, nieuw doophek, regeringsgestoelte, banken en stoelen, door de milde geschenken bekostigd van weldoende godsdienstvrienden, zoo in als buiten deze gemeente, onder welke vooral moet worden genoemd Jonkheer Baron van Lijnden tot Lunenburg en familie. De toren, waarmede deze kerk prijkt, is een dikke stomp, in den lateren Gothischen stijl gebouwd. Op eenen der hoeken was hij vroeger van eene kleine spits voorzien, waarin een wenteltrap gevonden werd. In de kerk is eene afbeelding van den toren, zoo als die geweest zoude zijn, wanneer hij volbouwd ware geworden.

De R. K. hadden hier vroeger een Kerkhuis, in de *Achterstraat*, hetwelk in het jaar 1816 vervangen is door de tegenwoordige Roomsch-Katholijke kerk, in de *Kloosterstraat*, zijnde een fraai gebouw, even als de vorige, aan den H. Johannes *den Dooper* toegewijd, en in 1818 van eenen toren voorzien. Zij is in den modernen Italiaanschen stijl volbouwd, heeft drie altaren en fraai beeldwerk; zij staat op de plaats van het klooster der Witte Zusters.

Er stond oudtijds eene Kapel, nabij de tegenwoordige begraafplaats, die nog bekend is onder den naam van *St. Antoniuskapel*, zoo als ook een gedeelte van de tegenwoordige begraafplaats, vóór hare aanlegging, den naam van *St. Antonius kerkhof* droeg. Deze kapel, buiten de muren der stad gelegen, had eene vikarij, door de Heeren van Gaesbeek gesticht, doch is in het jaar 1586 afgebrand.

Bij Jacob de la Torre, in zijn *Roomsch Verhaal*, wordt, onder anderen, gewag gemaakt van zeker Klooster van Adellijke Jonkvrouwen, te Wijk gesticht, waarvan wij echter geen nader bescheid vinden. Bij den zelfden Schrijver staat ook geboekt, dat aldaar mede geweest is een vermaard Klooster van Reguliere Nonnen, doch zonder nadere aanwijzing. Mogelijk werd daardoor verstaan het Nonnen-klooster van de St. Dominicusorde, in de *Kloosterstraat*, gesticht in den jare 1399, door Willem van Abcoude Gijsbertszoon, Heer *van Duurstede*, en Maria zijne echtgenoot; door bevordering van Hubert Schenk, Bisschop van IJperen, Suffragaan van Utrecht, welke zijne dagen in dit klooster geëindigd heeft en ook daarin begraven is. Paus Bonifacius IX gaf daartoe, in het jaar 1400, zijne toestemming, en wilde, volgens eene nadere bulle van het jaar 1404, dat de Nonnen zouden besloten worden, en de regels van hare orde stiptelijk onderhouden, terwijl de gezegde Paus ook, volgens zekere bulle van het jaar 1405, den bovengemelde Hubert Schenk tot eersten Prior aanstelde. Tot eerste Priorinne werd benoemd Magdalena van Bartwijck, eene maagd van slechts 24 jaren oud, welke drie kloosters begonnen heeft, namelijk te Wijk, te Westroijen en te Steinbech, van welke laatste zij reeds Priorinne was, alvorens zij te Wijk kwam. Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans plantsoen.

De Synagoge, in de *Volderstraat*, is een klein, doch net gebouw.

Men heeft er een Gasthuis, in de *Oeverstraat*, door den Heer van Gaesbeek in het jaar 1400 gesticht, en aan St. Ewoud en Elisabeth toegewijd; van buiten is het met fraai beeldwerk voorzien, en daarin worden thans nog een twintigtal lieden verpleegd.

Het Stads schoolgebouw, in de *Kerkstraat*, is ruim en fraai en wordt gemiddeld door 200 leerlingen bezocht.

Men had hier vroeger mede eene Schutterij, welke zich van ouds, jaarlijks, op eenen vastgestelden dag, plag te oefenen in het schieten

met de boog. Men vindt dat HENDRIK VAN BEIJEREN, de acht en vijftigste Bisschop van Utrecht, en FLORIS, Graaf *van Buren*, in het jaar 1527, deze liefhebberij hebben bijgewoond, en dat de Bisschop toen de prijs gewonnen heeft.

In het jaar 697 viel nabij WIJK-BIJ-DUURSTEDE een hevig gevecht voor, tusschen PEPIJN, Groot hofmeester van Frankrijk en den Frieschen Koning RADBOUD. De Friezen kregen de nederlaag. RADBOUD werd op de vlugt gedreven en genoodzaakt diep in Friesland te wijken. PEPIJN en de Franken keerden rijkelijk met buit beladen terug.

Keizer LODEWIJK *de Vrome*, gaf in het jaar 826 WIJK-BIJ-DUURSTEDE (*Vicum Dorestadum*) aan den verdreven Deenschen Vorst HERIOLD, en diens broeder RORIK ter leen. Doch het leed maar tot in het jaar 834, toen de stad, die in oude schriften nu reeds den naam van koopstad (*Emporium*) droeg, door de Denen, waarschijnlijk uit haat tegen HERIOLD, overvallen en plat gebrand werd. In de twee volgende jaren, hervatten die woeste benden den togt, in welken WIJK, ten tweede en ten derde male geplunderd werd. In het jaar 837 kwamen zij wederom in de stad, en noodzaakten de ingezetenen tot het betalen eener aanzienlijke brandschatting. WIJK werd in het jaar 847, wederom overmeesterd door de Denen, welker gedurige invallen, eindelijk, de trouw van HERIOLD, hunnen landsman, die met DUURSTEDE beleend was, verdacht maakten bij de Markgraven van den Keizer, die hem overvielen en van het leven beroofden. RORIK, broeder van HERIOLD, niet minder verdacht dan deze, was in hechtenis genomen, op bevel des Keizers; doch hij ontvlood uit den kerker, verzamelde eenige schepen, en voer er den Rijn mede op, waarna hij zich, in of omtrent het jaar 850, meester maakte van DUURSTEDE, hetwelk Keizer LOTHARIUS hem sedert afstaan moest. Eenige nieuwe veranderingen in het Deensche rijk, alwaar HORIK II, een jong Vorst, den troon beklommen had, gaven RORIK eerlang aanleiding, tot het smeden van eenen aanslag, om in zijn vaderland, deel aan de regering te bekomen. Hij rustte hier, met verlof van zijnen Heer, Koning LOTHARIUS II, eene vloot uit, met welke hij, naar de Deensche grenzen zeilde. Zijne aankomst bragt zoo veel te weeg, dat de jonge HORIK hem het land, tusschen de Eider en de Oostzee gelegen, afstond. Doch eer dit verdrag nog getroffen was, waren de Denen, zoo het schijnt, wederom herwaarts gekomen, en hadden zich van DUURSTEDE meester gemaakt.

In Januarij 863 kwamen de Denen wederom herwaarts. Zij voeren den Rijn op, en hadden het op Keulen gemunt. Vooraf echter moest DUURSTEDE wederom eene plundering ondergaan. De Friesche kooplieden, die hier omtrent handelden, hadden zich, de aankomst der Denen vernemende, in grooten getale binnen DUURSTEDE begeven, wanende aldaar veiliger te zullen zijn; doch zij vonden zich bedrogen. DUURSTEDE werd haast overmeesterd. Een groot getal kooplieden sneuvelden; ook werden er vele ingezetenen gevangen genomen. RORIK bewoog zijne landslieden echter eerlang tot het verlaten der stad, doch zich sedert gehaat gemaakt hebbende bij de landzaten en bij Keizer LOTHARIUS, werd hij in het jaar 867 ten lande uitgejaagd, en sneuvelde, zoo men wil, eenige jaren later, in een gevecht.

Men vindt niet, dat er vóór het jaar 1010 eene nieuwe aanslag op WIJK gesmeed werd. Doch deze aanslag schijnt mislukt te zijn. En na dien tijd leest men niet meer van eenigen Noordschen inval in deze landen.

Heer JAKOB VAN GAESBEEK beloofde wel, in het jaar 1412, dat hij, uit zijn slot te WIJK, geen oorlog aanvangen zou » dan bij wille en » consent des Bisschops syns Genedichts Heeren, synre nacomelingen » ende syns Gestichts van Utrecht." Doch hij hield deze belofte niet, en wikkelde zich in den oorlog, die Hertog JAN VAN BRUIJNEN tegen FREDRIK VAN ZIJCK, den drie en veertigsten Bisschop, en de Stichtschen ondernomen had. Heer JACOB hield de zijde van Hertog JAN; doch werd begrepen in den vrede, die in het jaar 1422 getroffen werd. In het jaar 1447 spande hij wederom zamen met de stad Utrecht tegen RUDOLF VAN DIEPHOLT, den drie en vijftigsten Bisschop. Twee jaren later werd hij, in een gevecht te Utrecht, gevangen genomen, en niet geslaakt, dan nadat hij de heerlijkheden DUURSTEDE en *Abcoude* had afgestaan aan het Sticht, de inkomsten alleenlijk voor zich bedingende.

De stad WIJK-BIJ-DUURSTEDE, in het jaar 1479, door die van Utrecht op eene dagvaart te Koten ontboden zijnde, vond niet goed te verschijnen. Men zocht haar te bewegen tot een verdrag tegen DAVID VAN BOURGONDIË, den vijf en vijftigsten Bisschop, waartoe zij ongenegen was. Ook was de Bisschop de stad toegedaan.

Op den 23 November 1528, nam de regering van WIJK Keizer KAREL V voor Heer aan, onder voorwaarde » dat zij nog tot Maart » des volgenden jaars aan den Bisschop van Utrecht gehoorzaam blijven » zou, indien deze zoo lang zijnen zetel behield binnen het Bisdom.

De stad nam in Junij des jaars 1672 ook vrije hoede van de Franschen, die haar, in November des volgenden jaars, weder verlieten.

Ongemeen was ten jare 1783 hier de ijver tot den wapenhandel. Niet alleen werd de schutterij op eenen geduchten voet hersteld, maar bovendien een genootschap van wapenhandel opgerigt, gedeeltelijk uit wachtvrije, gedeeltelijk uit wachtdoende burgers bestaande.

In 1785 zegenpraalden hier de voorstanders van het Staatsherstel volkomen. De Regering werd aldaar van den eed op het oude stadsreglement ontslagen, en het nieuw ingevoerde bekrachtigd, en door de Gemagtigden in naam des volks onderteekend; dan de Gewestelijke Staten weigerden den Afgevaardigde der stad te erkennen, en toonden zich gereed, om eene commissie derwaarts te zenden, ten einde in onderhandeling te treden, hoe het verrigtte weder te vernietigen. Het antwoord der regering vervatte eene verdediging van het gehouden gedrag, en hare volharding bij het beslotene, nogmaals aandringende op de erkenning van haren Afgevaardigde. Welhaast verspreidde zich het gerucht dat er krijgsvolk aanrukte, hierop werden de poorten gesloten en reeds de proef van eene kunstoverstrooming genomen. Thans, ingevolge het ingevoerde reglement de regeringsbestelling verrigtende, ontving Z. H. de naamlijsten van Burgemeesteren en Schepenen, om daaruit te kiezen, de keuze van Raden was hem volgens dit reglement ontnomen. Z. H. deze nominatiën als geheel buiten den vorm beschouwende, wilde de regering genoodzaakt hebben, om hem eene andere te zenden, dan zij bleef het ingevoerde reglement handhaven. Even weinig werkte een besluit van de Staten uit, met aanmaning om binnen acht dagen eene andere lijst, als ook ingevolge, het reglement van 1674, eene nominatie van Raden aan Z. H. te zenden, welke aanmaning van de scherpste bedreiging vergezeld ging. De regering weigerde den doortogt over haar grondgebied aan 600 man krijgsvolk, dat naar Arnhem moest trekken, niet zonder grond uit de onbepaaldheid van het patent vermoedende, welke de bedekte bestemming dezer magt was, wees zij die een veel korter weg naar Arnhem, en verklaarde, hangende de geschillen, geen

krijgsvolk op het grondgebied, veel min in de stad te zullen gedogen. Den 20 Maart 1786 werd het nieuwe regeringsreglement ingevoerd. Zes Leden van den Raad deden er den eed op, de zes overigen weigerden en bleven, ondanks alle aanzoeken ter overreding, volharden. Welhaast werden zij dan ook van hunne posten vervallen verklaard, en anderen in hunne plaats aangesteld. De Staten van het gewest vaardigden dadelijk eene afkondiging af, waarbij de herstelling der afgestelden gelast en den nieuw verkoren verboden werd, eenige daad van gezag uit te oefenen. Daar de Regering weigerde den noodigen bijstand tot het doen van deze afkondiging te verleenen, geschiedde zij zonder klokkengelui, en werd dadelijk van eene stedelijke publicatie gevolgd, van tegenstrijgen inhoud. In allerijl schreef de Raad aan de Staten, ter regtvaardiging van haar gedrag, en aan Z. H. om geen patent tot den aanmarsch van troepen te verleenen. De Staten van hunnen kant, over dit gedrag ten hoogste gebelgd, zonden een pander met een bode tot het doen van citatiën tot criminele dagvaardingen tegen die Raden, welke het reglement beëedigd hadden. Doch hij den derden van dezen gekomen zijnde, werd hij met zijne papieren in hechtenis genomen, en, ondanks alle pogingen tot zijn ontslag, vastgehouden. Wat meer is, na tien maanden gevangen gezeten te hebben, werd hij gevonnisd, om het grondgebied der stad voor altijd te verlaten en de kosten der justitie te betalen. Even als in Utrecht werd ook aldaar al het noodige verrigt, om de stad in staat van tegenweer te stellen, de hulp der wapengenootschappen ingeroepen, en werden alle weerlooze, benevens de kostbaarste goederen ter beveiliging de stad uitgezonden. In weerwil van alle deze toebereidselen zag men de stad, in Julij 1787, zich zonder een schot overgeven. Den 6 dier maand vertoonde zich de Kolonel von Quadt met eenige manschap voor de stad, en eischten binnen gelaten te worden, slechts 15 minuten tijds tot overleg gevende, onder bedreiging, van na dien tijd geweld te zullen gebruiken. De meerderheid van den Raad besloot dadelijk, tot het openen der poorten en het laten intrekken der bezetting. De gewapende burgers namen de wijk naar Utrecht. De Heeren de la Faille en de Wijs, Kommandant van het Amersfoortsch Genootschap, werden in hechtenis genomen, doch spoedig weder ontslagen. Dit geluk viel niet te beurt aan van der Kemp en de Nijs, Kommandant der stad. Deze, in verzekering genomen zijnde, werden eerst in het volgend jaar, en niet dan onder borgtogt van 49.000 guld. ieder, tot schadevergoeding, ontslagen. Het gevolg dezer inrukking van krijgsbezetting was het herstel van alles op den ouden voet; doch tevens was men bedacht om eene verschansing aan te leggen, om de stad tegen onder waterzetting te beveiligen.

In den winter van 1841—1842, is in een veld, ten N. O. van de stad, eene groote menigte beenderen van dieren opgegraven. Van tijd tot tijd worden in hare nabijheid ook oudheden en munten van Romeinschen, zoowel als van Frankischen en Germaanschen oorsprong opgedolven. Het een en ander doet het bestaan van eene offerplaats in vroegere tijden, aldaar onderstellen (1).

Het wapen van Wijk-bij-Duurstede is een schild van goud, met eene fasce van keel, beladen met drie zuilen van zilver. Men wil, uit dit wapen, hetwelk ook door het geslacht van Zuilen gevoerd wordt, afleiden, dat dit geslacht, oudtijds de heerlijkheid van Wijk-bij-Duurstede bezeten heeft, waarvan echter geen ander blijk voorkomt.

---

(1) Men zie verder daarover Dr. Janssen, *Oudheidkundige Mededeelingen*, St. IV.

WIJK-BIJ-HEUSDEN, naam, welken men veelal ter onderscheiding geeft aan het d. Wijk, in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Wijk.

WIJK-BINNEN, naam, welken de zeedorpbewoners meestal geven aan het vl. Beverwijk, in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zie Beverwijk.

WIJKEL, d. prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*. Zie Wykel.

WIJKEL, oude naam, waaronder het d. Winkel in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, weleens voorkomt. Zie Winkel.

WIJKEN, buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie Wieken.

WIJK-EN-AALBURG, gem. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden* (10 k. d., 10 m. k., 8 s. d.); palende N. W. aan de gem. Veen, N. O. aan de Maas, O. aan de Doode-Maas, Z. en W. aan Heesbeen-Bethen-en-Genderen.

Deze gem. bevat de heerl. Aalburg en Wijk; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1225 bund. 52 v. r. 28 v. ell., waaronder 1222 bund. 36 v. r. 79 v. ell. belastbaar land; telt 290 h., bewoond door 315 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1720 inw., die meest in den landbouw en de paardenfokkerij hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen windkorenmolen en eene scheepstimmerwerf.

De inw. die er, op 22 na, allen Herv. zijn, maken gedeeltelijk de gem. van Wijk uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Aalburg-en-Heesbeen*. — De 22 R. K., die er wonen, parochiëren te *Heusden*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: éene te Wijk en éene te Aalburg, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht worden.

WIJKENSTEIN of Wijkesteig, voorm. adell. h. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. W. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. van *Heusden*, gem. *Wijk-en-Aalburg*, ½ u. W. van het d. *Wijk*, waartoe het behoort.

Dit huis was een oud zwaar gebouw, met eenen dikken vierkanten toren, en eenige ronde hangtorens. Het stond, met zijn grof muurwerk, rondom in eene diepe gracht, die met lanen en hoven omringd was. — Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhofstede.

WIJKERBROEK (DE), pold. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-zee-en-Wijk-aan-Duin*; palende N. aan de Heemskerker-Zuidbroek, O. en Z. aan den St. Aagtendijk, die hem van de Buitendijksche landen scheidt, W. aan den Hoflander-weg.

Deze pold., welke in het jaar 1295 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 235 bund. 21 v. r. 66 v. ell., waaronder 205 bund. 25 v. r. 50 v. ell. schotbaar land. Men telt er 6 boerderijen. Hij wordt door eenen molen, op de haven van Beverwijk, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf en Heemraden, met Secretaris.

In het jaar 1835 is de molen, door onvoorzigtigheid van het werkvolk, tot den grond toe afgebrand, doch in het jaar 1837 weder opgebouwd.

Vroeger lag in dezen pold. het Zwaansmeer. Zie dat woord.

WIJKERBRUG of Wiekenbrug, brug in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en 10 min. N. ten O. van *Voorburg*, over de Vliet.

WIJKER-HEK (HET), boerderij in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. N. van *Haarlem*, kant. en ¼ u. W. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, ¾ u. O. van Wijk-aan-Zee, aan den schulpweg van dat dorp naar Beverwijk.

Deze boerderij heeft haren naam ontleend van een hek, dat vroeger, toen voor de duinmeijerijen de wildernis met eenen konijnenheining van de bouwlanden was afgescheiden, alhier was geplaatst, tot openhouding van de gemeenschap tusschen Beverwijk en Wijk-aan-Zee.

Zij behoort thans tot de hofstede *Westerhout* en is alzoo een eigendom van Jonkheer Lucas Borsel, woonachtig te Wijk-aan-Duin.

WIJKER-MEER (HET), water in *Noord-Holland*.

Dit meer, hoewel gewoonlijk als een afzonderlijk water beschouwd wordende, is eigenlijk een inham van het IJ, zich uitstrekkende van Sparendam en de landtong aan het zuideinde van Assendelft, Buitenhuizen genaamd, tot aan Beverwijk, en besloten tusschen de gem. Velsen ten Z. W. en Z., Beverwijk ten W., Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin ten N., Assendelft ten N. O.

In overoude tijden was het meer veel grooter dan tegenwoordig, het plagt zich tot op eenen kleinen afstand, volgens eene naauwkeurige kaart van 1676, slechts 150 ell., van de stede Beverwijk uit te strekken. Door verzanding en opspoeling van slib is die afstand, van tijd tot tijd, aanmerkelijk grooter geworden, zoo dat men zich heeft genoodzaakt gevonden, door het aldus aangespoelde land, in de gewone geul der schepen, eene vaart open te houden voor de vaartuigen naar Beverwijk, of van daar elders henen bestemd. Het zal, buiten het aangewonnen land, thans nog eene oppervlakte beslaan van 1200 à 1300 bund., leverende den aanwas uitmuntende wei- en hooilanden op.

Vroeger stond dit meer verder Noord en Noordoostwaarts in verbinding, door den Kil, in den Ham, en Krommen-IJe, met het Lange-Meer, doch al de modderslib, uit de Zuiderzee door Pampus, bij storm en hooge vloeden, en daardoor beroerd water, in het IJ en eindelijk in dit meer gebragt wordende, krijgt, bij de ebbe en stil weder, tijd van te bezinken, en is daardoor de verlanding van dit meer over het algemeen aanmerkelijk toegenomen, zoodat die verbinding met het Lange-meer, reeds meer dan twee eeuwen is vervallen.

Een origineele kaart van den St. Aagtendijk in 1594 opgemaakt en onder berusting van den Heer C. Kaasdorp, Burgemeester van Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin, bewijst, dat destijds het meer nog bestond tot achter het huis Assumburgh, terwijl het vandaar af, nu roeds ter lengte van 2400 ellen zuidwestwaarts is verland, zijnde ook vandaar, de geheele westelijke oever tot digt aan de Velserbroek toe aanmerkelijk aangewassen, zoo dat de Pijp- of Beverwijkervaart, welke volgens Tirion, in 1750, eene lengte had van 150 roeden (525 Ned. ellen) thans reeds eene lengte heeft van 1000 Ned. ellen.

Ten N. O. wordt het meer binnen zijne palen gehouden door den St. Aagtendijk en den Assendelverdijk, en ten Zuidwesten door den Rijnlandschen-Slaperdijk, zijnde de ruimte tusschen die dijken onbedijkt, waardoor een gedeelte van de gemeente Beverwijk, Velsen, Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin op den vloed liggen, hetwelk zeer tot last is van de bebouwde gedeelten der eerstgenoemde plaatsen, welke bijna bij elken hoogen of meer dan gewonen vloed worden overstroomd, zijnde echter deze overstrooming, ter goeder tijd komende, zeer nuttig voor de bemesting der omliggende buitenlanden, welke daardoor steeds tot hooilanden kunnen worden gebruikt.

In het jaar 1702 is in dit meer een schilpad gevonden, die omtrent 250 Ned. ponden woog; terwijl er ook menigmalen bruinvisschen en ook somtijds zalm in wordt gevangen. De gewone vischvangst bepaalt zich echter tot baars, aal, paling en bot, soms ook ansjovis.

Niettegenstaande daartoe herhaaldelijk vruchteloos concessie was aangevraagd, om dit meer in te dijken of droog te maken, zoo tot aanwinning van land, als tot het verkrijgen van eene betere communicatie te water voor Beverwijk en tot wering van den last van overstrooming der omliggende streek, is zulks nimmer mogen gelukken. Waarom in 1835, door de gem. Beverwijk, Velsen en Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin, een ontwerp gemaakt is, ter verkrijging van eenen verbeterden waterweg, om het meer heen, tot nabij Spaarndam, hetwelk 86,000 guld. zou kosten; doch door eene daartoe genomen proef werden de gronden nog te slap bevonden, om behoorlijk bedijkt te kunnen worden, weshalve ook dit werk, dat zoo zeer in het belang van deze streek had kunnen zijn, is gestaakt geworden. — Men vestigt nu nog zijne hoop op eene door wijlen Z. M. Willem II benoemde commissie tot onderzoek, omtrent de uitvoerbaarheid van de droogmaking of indijking van dit meer.

WIJKEROOG, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1¾ u. N. van *Haarlem*, kant. en ¼ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en ¼ u. N. van *Velsen*, aan den straatweg van Alkmaar op Haarlem.

Dit buit., bestaande uit heerenhuis en verdere getimmerten, moestuin, broeijerij, boomgaarden, zwaar opgaand geboomte, slingerbosschen, wei- en hooilanden, beslaat eene oppervlakte van 5 bund. 68 v. r. 60 v. ell., en behoort thans in eigendom aan den Heer Robert François Bosch, woonachtig te 's Gravenhage.

WIJKER-TUINEN (DE), b. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2¼ u. N. van *Haarlem*, kant. en ¼ u. N. W. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, 40 min. O. van Wijk-aan-Zee; met 45 h. en 250 inw.

Deze buurt is zijn aanwezen of ontstaan verschuldigd, aan het in de laatste dertig jaren aanleggen van vele bouwgronden tot tuinen, waarop de tuinder voor zich een huis heeft gesticht, terwijl ook velen, die vroeger te Beverwijk woonden, om meer bij de zaak te zijn, van tijd tot tijd op hunne tuinen woningen zijn gaan bouwen. — Dit is de eigenlijke plaats, waar de van ouds vermaarde Wijkerpeulvruchten, kersen en ander ooft, aalbessen en vooral aardbeziën, in de laatste jaren, tot eene aanmerkelijke hoeveelheid worden geteeld. Die tuinderijen zijn in deze gem. aangelegd op eene uitgestrektheid van ongeveer 150 bunders.

WIJKERVELD (HET), naam, waarmede gewoonlijk de pold. de Wijkermeer, in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, wordt aangeduid. Zie Wijkermeer (De).

WIJKERVELD (HET) of het Wijckerveld, lage, doch vruchtbare landstreek in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, buiten de voorstad Wijk, eene oppervlakte beslaande van 675 bund. 97 v. r. 30 v. ell., en zich uitstrekkende tot aan den bergachtigen grond der omliggende gemeenten *Meerssen*, *Berg-en-Terblijt*, *Cadier-en-Keer* en *Gronsveld*.

Deze streek werd gedeeltelijk overstroomd, indien de waterstand der Maas 47 ell. boven A. P. is; zijnde daartoe in den hoogen steenweg van Maastricht op Aken, eene lange doorlaat, door paalwerk onderstut, gemaakt. Deze overstrooming begint alzoo onder het dorp Heughem,

loopt om de voorstad Wijck heen, en stort zich, omtrent het dorpje Limmen, weder in de *Maas*.

WIJKERWAARDSCHE-POLDER (DE BENEDEN-), onbehuisde pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. en gem. *Wijk-bij-Duurstede*; palende N. aan den Lekdijk, O. aan den veerweg van het Wijksche-veer, Z. aan de Lek, W. aan den veerweg van het Beusichemsche-veer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 143 bund. 49 v. r. 60 v. ell., waaronder 143 bund. 26 v. r. 30 v. ell. schotbaar land, en wordt door twee sluizen, op de Lek, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee personen.

WIJKERWAARDSCHE-POLDER (DE HOOGE)-, onbehuisde pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. en gem. *Wijk-bij-Duurstede*; palende W. en N. aan den Lekdijk, O. aan de gem. Amerongen, Z. aan de Lek;

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 235 bund. 87 v. r. 20 v. ell., waaronder 235 bund. 15 v. r. 90 v. ell. schotbaar land; en wordt door eene sluis, op de Lek, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee personen.

WIJKESTEIN, voorm. adell. h. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*. Zie Wijkenstein.

WIJKLUST, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie Weyerslust.

WIJK-OP-ZEE, d. in het balj. van *Bleis*, prov. *Noord-Holland*. Zie Wijk-aan-Zee.

WIJKSCHE-DIJK (DE), dat gedeelte van den Noorder-Lekdijk, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, dat van *Amerongen* naar *Wijk-bij-Duurstede* loopt.

WIJKSCHE-UITWATERING (DE), water in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Wijk-en-Aalburg*, dat met eene westelijke en noordelijke rigting loopt, van de Riddersteeg naar *den Alm*, waarin het zich ontlast.

WIJKSCHE-WAARD, onbekade uiterwaard aan het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Wijk-en-Aalburg*.

Deze uiterwaard, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 60 bund. 89 v. r. 80 v. ell., is, volgens overleveringen, in vroeger tijd door Keizer Karel, aan de schamele gemeente van Wijk, geschonken geworden, waarvan elk inboorling dan ook tot den huidigen dage, aandeel heeft in de opbrengsten van dezen waard, en wel in reden van zijnen ouderdom, doch nimmer meer kan genieten, dan het voordeel van twee schaar. Van dezen waard is een voetveer op de Rietschoof.

WIJKSCHE-WATERING (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Zwammerdam*.

WIJK-TE-DUURSTEDE, st. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Wijk-bij-Duurstede.

WIJLAARDER-HEMRYCK, naam, waaronder het geh. Wilaard, prov. *Friesland*, vroeger voorkomt. Zie Wilaard.

WIJLENSEINDE, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Weilenseind (Het).

WIJLER, d. in het graafs. *Vroenhove*, prov. *Limburg*. Zie Wilre.

WIJ-LING-EE of Wielingee (Het Wijde-lange-water), voorm. water, prov. *Zeeland*.

Het was eene breede, doch tevens met banken opgevulde riviertak, slechts bevaarbaar voor kleinere binnenvaartuigen, achter welke het Land-van-Waas en het voormalig Staats-Vlaanderen opkwam, thans de mond der Wester-Schelde of het tegenwoordige water tusschen Vlissingen en Breskens. Het is een verkeerd gevoelen, dat deze stroom het gevolg zou zijn der overstrooming van 1377, want het was reeds lang te voren een aanzienlijk vaarwater, zoo als blijkt uit twee brieven van Willem, Graaf *van Henegouwen*, gegeven in het jaar 1326 (1), uit de octrooijen van bedijking, gegeven door Albrecht, den 1 October 1372 en 5 April 1390 (2), en uit de *Rymchronijk van* Melis Stoke (3). Zie verder Wielingen.

WIJLRE, gem., prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Gulpen* (6 k. d., 7 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Oud-Valkenburg, Bemelen, Strucht, Schin-op-Geul en Klimmen, O. aan Voerendaal en Wittem, Z. aan Margraten en Gulpen, W. aan Cadier-en-Keer.

Deze gem., welke eene afzonderlijke heerl. van het Duitsche rijk uitmaakte, bevat het dorp Wijlre, benevens de geh. Schuiler, Etenaken, Schonboren, Elkenraad en Stockheim, benevens twee kasteelen, waarvan het eene genaamd is Cartils en het andere Wijlre. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1911 bund. 7 v. r. 25 v. ell., waaronder 1863 bund. 85 v. r. 90 v. ell. belastbaar land; telt 307 h., bewoond door 325 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1650 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men in het dorp, op de rivier de Geul, eenen der voornaamste molens, zijnde een koorn-, olie- en pelmolen, en er is mede eene brouwerij.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 1170 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Gulpen*, behoort, en eene kerk te Wijlre, benevens eene kapel te Schuiler heeft, waarin de dienst door eenen Pastoor en eenen Kapellaan en te Schuiler nog door eenen Desservant verrigt wordt.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: twee te Wijlre en ééne te Schuiler, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 160 leerlingen bezocht worden.

Het d. Wijlre, Wilre of Wiltre, ligt 5¼ u. O. van Maastricht, ¼ u. N. van Gulpen, aan de Geul, over welke hier eene steenen brug ligt, met drie bogen, de grootste op deze rivier. Men telt er, in de kom van het d., 68 h. en ongeveer 300 inw.

De kerk, aan de H. Geertruida toegewijd, is een nieuw fraai gebouw, met eenen toren, waarop een bol van verguld koper, hebbende ruim één el diameter. Ook is zij van een orgel voorzien.

De dorpscholen worden gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht.

De kermissen vallen in den eersten Zondag na Pinksteren en den Zondag voor Allerheiligen.

WIJLRE, kast. in de heerl. *Wijlre*, prov. *Limburg*, arr. en 5¼ u. O. van *Maastricht*, kant. en ¼ u. N. van *Gulpen*, gem. *Wijlre*, zeer aangenaam gelegen en omringd met vijvers.

WIJMEREN, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hillen (De).

---

(1) Bij F. van Mieris, *Groot charterboek*, D. II, bl. 381 en 405.

(2) Aldaar, D. III, bl. 276 en 557.

(3) Boek VII, vs. 1097 enz., en B. VIII, vs. 45 enz.

WIJMERMEER (HET), voorm. meer in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*, 25 min. Z. W. van *Medemblik*.

Dit meer is in het jaar 1631 ingedijkt en maakt thans eenen pold. uit, de Wijmers geheeten. Zie dat woord.

WIJMERS (DE), vaart in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Venhuizen-en-Hem*, uit den *Slimtogt* voortkomende en in eene oostelijke rigting naar de *Hangelandssloot* loopende.

WIJMERS (DE) of DE WIJMERS, vaart in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, loopende in eene zuidoostelijke en vervolgens zuid-zuidoostelijke rigting langs den grindweg, ten O. van Merum, naar het *Damsterdiep*, waarmede zij zich, even ten O. van Garrelsweer, bij de valbrug of zoogenaamde Loppersummer-klap, vereenigt.

WIJMERS (DE), pold. in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. en gem. *Medemblik*; palende N. en O. aan den pold. de Poel, Z. aan de gem. Midwoud, W. aan de gem. Opperdoes.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 18 bund. 60 v. r. 80 v. ell.

WIJNANTSRAEDE, gem. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Heerlen* (5 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan Nuth, O. aan de Geleen, die haar van Heensbroek scheidt, Z. aan Voerendaal, Klimmen en Hulsberg, W. aan Schimmert.

Deze gem. bestaat uit het d. Wijnantsraede, benevens de geh. Swier of Sweijer en Vink; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 782 bund., waaronder 766 bund. 87 v. r. 63 v. ell. belastbaar land; telt 85 h., bewoond door 85 huisgez., uitmakende eene bevolking van 470 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er twee brouwerijen en eenen korenmolen.

De inw., die er allen R. K. zijn, onder welke 340 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Heerlen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door 30 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. was vóór de Fransche omwenteling, in het laatst der vorige eeuw, eene heerl., welke aan de Barons VON BONGART toebehoorde.

Het d. WIJNANTSRAEDE ligt 3 u. O. N. O. van Maastricht, 1½ u. W. N. W. van Heerlen. Men telt er, in de kom van het d., 29 h. en ruim 190 inw.

De kerk, aan den H. STEPHANUS toegewijd, is een fraai gebouw, met eenen hoogen toren, doch zonder orgel. In het koor der kerk ziet men een fraai uitgewerkt steenen standbeeld, voorstellende WILLEM Baron VON BONGART, Generaal der Curassiers in Oostenrijksche dienst. Dit standbeeld, hetwelk in 1631 is opgerigt, is ruim 3 ell. hoog en door achttien adellijke wapens omgeven.

Men heeft hier ook nog een adell. goed, het Kasteel-te-Wijnantsraede. Zie het volgende art.

De kermis valt in op Zondag na Pinksteren.

WIJNANTSRAEDE (HET KASTEEL-TE-), adell. goed in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. O. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. W. N. W. van *Heerlen*, gem. en ¼ u. N. O. van *Wijnantsraede*.

Dit goed bestaat uit een schoon groot kasteel, met voorhof, geheel door vijvers omgeven, hetwelk in het jaar 1551 is gesticht, doch in de jaren 1770—1780 aanmerkelijk is herbouwd; voorts met vier groote pachthoeven, watermolen, brouwerij en onderscheidene huizen, en

beslaat eene oppervlakte van 304 bund. 65 v. r. 55 v. ell. Het wordt in eigendom bezeten door den Heer Ferdinand Baron von Boeselager, woonachtig te Paffendorf, in Pruissen.

WIJNBERGEN, d. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 5½ u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Ter Borg*, gem. *Bergh*, 1½ u. Z. O. van *'s Heerenberg*, nabij den Ouden-IJssel; met 65 h. en ruim 420 inw.

De inw., die er op 10 na allen R. K. zijn, maken, met die van de gem. Doetinchem en Ambt-Doetinchem, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, 1890 zielen, onder welke ruim 1400 Communikanten, telt en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. Martinus toegewijd, is een goed gebouw, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien.

De 10 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *'s Heerenberg*.

De kermis valt in den 11 November.

Dit dorp moet vroeger eene heerl. geweest zijn, waarvan een der oudste adellijke geslachten van Gelderland zijnen naam ontleende, wordende daarvan reeds gewag gemaakt in de registers der tournooijen en ridderschappen van Frankenland, van het jaar 945; terwijl het mede in onderscheidene domstiften bekend is.

Het wapen dezer heerl. was een veld van zilver, met drie wagenraden van sabel.

WIJNBERGEN, voorm. buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. kant. en 1 u. O. ten Z. van *Amersfoort*, gem. en 1 u. O. van *Leusden*, aan de Modderbeek.

Ter plaatse, waar dit buit. gestaan heeft, ziet men thans bouwgrond. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van 44 bund. 18 v. r. 30 v. ell., worden in eigendom bezeten, door den Heer J. van Binsbergen, woonachtig te Hoogland.

WIJNBERGERSLUST, verl. houtgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Pararao-weg*, ter linkerhand in het oprijden, palende westwaarts aan het verl. Land-van-Onoribo, oostwaarts aan het verl. Land-van-Oesembo; 1000 akk. groot.

WIJNDEHAM, ook Wijnedeman of Wijndeman, voorm. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*, ten W. van de *Ee* en *Tjamme*, hetwelk in het jaar 1464 nog bestond, doch later door de *Dollart* verslonden is. — Bij dit d. ontving het oude riviertje de Ee de Tjamme.

WIJNEMEER, voorm. d. ten Noordoosten van de prov. *Groningen*, in *Reiderland*, aan de oostzijde der *Ee*, hetwelk in het jaar 1277 door den *Dollart* verzwolgen is.

WIJNEN, oude naam van de gem. Wijnhuizen in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Wijnhuizen.

WIJNESTEIN, voorm. adell. h., thans eene buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. Z. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *IJsselstein*, gem. *Jutphaas*.

Dit adell. h. werd in oude tijden bezeten door het geslacht van Jutphaas, waarvan een bijzondere tak zich Jutphaas van Wijnestein schijnt genoemd te hebben. Naderhand behoorde het aan de Proninen, de van Ecks en de van der Burchen. In 1784, zeer vervallen zijnde, is het geheel afgebroken, doch in de plaats daarvan is later een heerenhuis gebouwd.

WIJNGAARD, hofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 1½ u. N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en ½ u. Z. O. van *Doorn*, aan de Wijngaardsche steeg.

Deze hofst., waarvan het huis en de stallen in den Italiaanschen trant gebouwd zijn, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ruim 35 bund., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Munter van Slemme, woonachtig te Doorn.

WIJNGAARD-DES-HEEREN (DE), in het Lat. Vinea Domini, voorm. proostdij, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, nabij *Pingjum*, waartoe zij behoorde.

Deze proostdij wordt reeds vermeld in het jaar 1287, toen geheel Friesland, door eenen geweldigen storm geteisterd en door hooge vloeden overstroomd werd, waardoor zeer vele menschen omkwamen, zoodat zich alom een gerucht verspreidde, dat er geen mensch alhier overgebleven was, weshalve de Generaal dezer orde eenige Gemagtigden derwaarts zond, om den staat der kloosters van zijne orde op te nemen. Dit onderzoek door den Abt van Bloemkamp en den Proost van Schildwolde gedaan zijnde, bevonden zij, dat in dit klooster niemand bij gebrek aan leeftogt gebleven was en alle de Monniken zich in andere kloosters geborgen hadden. In het jaar 1509 werd het klooster, om het geweld van het zeewater, dat de parochie van Pingjum groote schade veroorzaakte, overgebragt in de stad Bolsward, waar het voorkomt onder den naam van het Johanniter-klooster, terwijl het weder in eenen brief van 1529 genoemd wordt het Klooster-der-Reguliere-Monniken-op-het-Bildt. Naderhand, bij het oprigten van het bisdom Leeuwarden, werd het inkomen van dit klooster tot de bisschoppelijke tafel gebragt, en als aldus de Monniken in 1570 elders verplaatst waren, is dit klooster allengs vervallen, en, naardien de kerk geheel bouwvallig geworden was, in 1612 gesloopt. Ten tijde van Wibrandus Wonsmea, die reeds voor het jaar 1347 Proost van dit klooster was, zonden de Monniken van het Oldeklooster of Bloemkamp, in weelde en ongebondenheid levende, en weinig op hun ordesregel passende, hunne Konversen uit, om de proostdij op het Zand te bevechten, dat hun echter niet wel bekwam en geheel mislukte: want ofschoon de Monniken dezer proostdij daartegen niet gewapend waren, keerden zij echter geweld met geweld zoodanig af, dat vele der bestrijders met bebloede koppen heen dropen, waarna de gezegde Proost de stins Wytma, welke de proostdij toebehoorde, en geheel vervallen lag, weder liet opbouwen en versterken, om in het toekomende tegen dergelijke ondernemingen gewapend te zijn.

WIJNGAARDEN, d. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3½ u. W. N. W. van *Gorinchem*, kant. en ½ u. N. ten W. van *Sliedrecht*, gem. *Wijngaarden-en-Ruybroek*. De inw. vinden in den landbouw en de veeteelt hun bestaan.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Wijngaarden-en-Ruybroek*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een klein gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door 40 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den vierden Zondag in Julij.

WIJNGAARDEN, voorm. hofst., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. en 2¼ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. van *Berlikum*, ½ u. N. W. van *St. Anna-Parochie*, waartoe zij behoort.

WIJNGAARDEN, voorm. kast. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Lips (Ter-).

WIJNGAARDEN (GROOT-), b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 1½ u. O. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Beetsterzwaag*, ½ u. W. van *Langezwaag*, waartoe

het behoort, aan het voetpad, hetwelk uit de veenen van Aengwirdum, door de Zwagen, naar Gorredijk loopt.

WIJNGAARDEN (POLDER-VAN-), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, palende N. aan den Alblas en aan den Zuidzijdsche-polder, O. aan Ruybroek, Z. aan den Polder-van-Sliedrecht, Z. W. aan Zuid-Matena, W. aan Noord-Matena.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 474 bund., waaronder 469 bund. 37 v. r. 20 v. ell. schotbaar land en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

WIJNGAARDEN (POLDER-VAN-), pold. in het eil. van *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie DORDRECHT (POLDER-VAN-WIJNGAARDEN VAN-).

WIJNGAARDEN-EN-RUYBROEK, gem. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*; palende N. aan de gem. Bleskensgraaf en Hofwegen, O. aan Molenaarsgraaf, Z. aan Giessendam-en-Giessen-Oudkerk en Sliedrecht, W. aan Papendrecht-en-Matena.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Wijngaarden en den Polder-van-Ruybroek, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 630 bund. 71 v. r. 11 v. ell., waaronder 630 bund. 30 v. r. 80 v. ell. belastbaar land; telt 38 h., bewoond door 45 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 360 inw., die in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke 85 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Sliedrecht*, behoort. Van 1582 tot 1603 was deze gem. gecombineerd met Sliedrecht; van 1604 tot 1615 met Bleskensgraaf; van 1616 tot 1620 wederom met Sliedrecht en van 1620 tot 1623 werd zij door de Predikanten van den ring bediend, waarna zij afzonderlijk tot Predikant bekwam IZAÄK BARENTS, die in het jaar 1631 naar Sliedrecht vertrok. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

Men heeft in deze gem. eene school te *Wijngaarden*.

Deze gem. is eene heerl., welke te leen gehouden werd in hooge jurisdictie van de grafelijkheid van Holland. FLORIS V, Graaf van *Holland*, verklaarde bij eenen open brief, gegeven te Medemblik, den 3 Mei 1285, dat zij eene oude vrije heerlijkheid was, en daarvoor gehouden moest worden: dat alle ballingen, uit 's Graven landen of steden gebannen, behalve die eenig verraad of moord tegens den Graaf of zijne kinderen gepleegd hadden, zich te WIJNGAARDEN mogten ophouden; dat de ingezetenen der heerlijkheid vrij zouden zijn van alle schattingen, van dienst, van het zoogenoemde heergevaart, van klokslag enz. Alle welke voorregten naderhand, te weten in het jaar 1445, op nieuws door FILIPS VAN BOURGONDIË als Graaf van *Holland*, zijn bevestigd.

Deze heerl. behoorde vroeger onder de bezittingen van het geslacht VAN BREDERODE. In 1421 werd daarmede verleid Heer AREND VAN GENT, Ridder, bij overgifte van Heer WILLEM VAN BREDERODE; welke Heer AREND haar in het jaar 1432 verkocht aan GODSCHALK OEM, Raad- en Rentmeester-Generaal van Holland, Zeeland en Friesland, uit een oud adellijk geslacht te Dordrecht gesproten, hetwelk zich sedert dien tijd OEM VAN WIJNGAARDEN genoemd heeft. In het midden der vorige eeuw was Vrijheer van WIJNGAARDEN-EN-RUYBROEK, JAKOB Baron VAN RIT, Heer van *Waestwezel*, *Werkendam* en *de Werken*. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten, door den Heer BONAVENTURA CORNELIS DE LANGE VAN WIJNGAARDEN, woonachtig te Haarlem.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van zilver, met eene fasce van keel, beladen met een half te voorschijn komende (issant)

leeuw van goud en vergezeld van 15 liggende blokjes van sinopel, staande 5 en 4 boven en 3, 2 en 1, onder de fasce.

WIJNGAARDSCHE-DIJK (DE), dijk in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, welke zich in eene oostelijke rigting van Giessendam tusschen de gem. *Sliedrecht* en *Wijngaarden-en-Ruybroek* door naar Noord-Matena uitstrekt.

WIJNGAARDSCHE-STEEG (DE), weg in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, loopende in eene zuidelijke rigting van Wijngaarden naar Sliedrecht. Deze weg is in het jaar 1847 bezand.

WIJNGAARDSCHE-STEEG (DE), weg in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. *Doorn*, in eene zuidelijke rigting, loopende van Doorn naar *Langbroek*.

WIJNGAARDSCHE-UITWATERING (DE) of DE SLIEDRECHTSCHE-ACHTERWETERING, water in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, welke aan de *Giessendamsche-Vliet* een begin neemt en tusschen de gem. *Sliedrecht* en *Wijngaarden-en-Ruybroek* door, naar de *Sliedrechtsche-Vliet* loopt.

WIJNGAARDSCHE-WEG (DE), weg in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, loopende in eene noordelijke strekking van Wijngaarden naar den Rijsbrug, die over den Graafstroom ligt.

WIJNINGE-POLDER (DE), naam, onder welken oudtijds voorkwam en soms nog weleens voorkomt DE ORANJE-POLDER in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Biervliet*. Zie ORANJE-POLDER.

WIJNKOOPSBAAI (DE), ook wel de WIJNKOOPERSBAAIJ, bij de inlanders PALABOEWANRATOE genoemd, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische Zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, aan de westzijde dier resid., tusschen de monding der *Tjibarenok* en den hoek *Sodong-parat* gelegen.

Deze baai wordt ter helft, namelijk van de *Tjibarenok* tot aan den mond der *Tji-mandiri*, door de kustgebergten van het vrije land Soekaboemie, en van de monding der Tji-mandiri zuidwaarts tot Sodong-parat, door die van het Tjandjorsche distrikt Djampang-Koelon gevormd. Zij werd in 1801, op last van het Gouvernement, door den Kapitein JAN CORNELIS BAANE, opgenomen en gepeild, uit wiens bevinding bleek, dat de baai tusschen den mond der Tji-mandirie en der Tjibarenok, aan de Bantamsche grenzen, voor middelmatige schepen bevaarbaar was en van tien tot twintig vademen goeden ankergrond opleverde. Haar omtrek bevat dertig en eenige palen; hare breedte in eene regte lijn van den mond der Tjibarenok tot Sodong-parat kan men op tien Engelsche Zeemijlen begrooten.

Het aan deze baai voor eenige jaren opgerigte etablissement van koffij- en zoutpakhuizen is van groot belang voor den handel en de welvaart der ingezetenen van deze zoo ver afgelegene districten.

Door de overstrooming van 10 Januarij werd vooral aan deze baai veel schade aangerigt, terwijl daardoor veel vee verloren ging. — Er zijn in den laatsten tijd aan deze baai verdedigingswerken aangelegd.

WIJNKOOPS-EILAND (HET), eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*, 7° 28′ N. B., 121° 42′ O. L.

WIJNKOOPSPUNT, kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, W. van de Wijnskoopsbaai.

WIJNPOLDER (DE), voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, N. van Schoondijke, die in de zestiende eeuw gevloeid en onder dien naam niet weder herdijkt is.

WIJNTERSEL, naam, welken de Meijerijenaars gewoonlijk geven aan het d. WINTELRE, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie WINTELRE.

WIJRDE, naam eener plaats, die men bij oude schrijvers vermeld vindt en waarvoor men het tegenwoordige *Woerden*, in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, houdt. Zie WOERDEN.

WIJRDEN, d. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie WIERDEN.

WIJNTGRAFT (DE) of DE WINDGRAAF, watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, dat in de Fostelsche vijvers, in de heide tusschen *Oerle* en *Vessem*, bij het geh. de *Hulvermijl*, onder *Oerle* ontspringt; noordwestwaarts boven Strijp eene geheel westelijke rigting neemt, de grensscheiding tusschen de gem. *Strijp* en *Woensel-en-Eckart* vormt en zich een weinig boven Eindhoven in *de Gender* ontlast.

WIJNVOORDEN, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. W. van *Raalte*, gem. en 10 min. N. van *Wijhe*, aan den *IJssel*; met 14 h. en 120 inw. — In deze buurs. ligt de havez. Ahnem.

WIJSEND (DE), geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie WIJZEND (DE).

WIJSSEL, geh. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie WISSEL.

WIJST, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Oss*, gem. en ½ u. Z. van *Heesch*; met 29 h. en ruim 180 inw.

WIJSTHOORN, doorgaans genoemd WIJSTER, geh. in *Beilerdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 4 u. Z. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 2 u. N. van *Hoogeveen*, gem. en 1 u. Z. van *Beilen*; met 48 h. en 300 inw. Men heeft er eene zomer- en winter bijschool, die ongeveer 60 leerlingen telt.

WIJTENHUIS (HET), HET WIETENHUIS of ST. AGATHA-KLOOSTER, voorm. Nonnenklooster te *Zwolle*.

Dit klooster was in het eerste vierde gedeelte der vijftiende eeuw onder de leiding van DIEDERIK VAN HERXEN, tweede Rector van het Klerkenhuis te Zwolle, buiten de *Voerster-*, nu *Kamperpoort*, in de zoogenaamde *Musschenhage* gesticht; is kort na het jaar 1521 binnen de stad in de *Bitterstraat*, bewesten de Steenstraat, overgebragt. Het stond onder de bescherming van de H. AGATHA. De Nonnen, die het bewoonde waren door geene geloften maar enkel door den band van eenen goeden wil vereenigd. Van Paus EUGENIUS IV en diens opvolger NICOLAUS, ontving dit gesticht onderscheidene voorregten, terwijl zijne belangen niet minder door de Bisschoppen van Utrecht, RUDOLF VAN DIEPHOLT en DAVID VAN BOURGONDIË, werden bevorderd. Bij de kerkhervorming is het te niet gegaan en de gebouwen, van tijd tot tijd verkocht, zijn genoegzaam alle door burgerwoonhuizen vervangen.

WIJTGAARD, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Leeuwarden*, 20 min. Z. W. van *Wirdum*, aan den straatweg van Leeuwarden op Heerenveen; met 30 h. en 220 inw.

De R. K., die er 200 in getal zijn, maken met die uit de dorpen Swichem, Wirdum en een gedeelte van Goutum eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Friesland* behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en ruim 600 zielen, onder welke 320 Communikanten, telt. De kerk aan de H. *Maria Hemelvaart* toegewijd,

is een langwerpig steenen gebouw, met eenen kleinen koepeltoren en van een orgel voorzien.

De 20 Herv. die er wonen, behooren tot de gem. *Wirdum*.

WIJTGAARDERVAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, loopende van den straatweg bij Wijtgaard zuidoostwaarts aan, tot aan den zoogenaamden Tjernebosk, en voorts oostwaarts tot aan de Flapbrug in den Tjaarderdijk.

WIJTH (DE), pold. in het *Land-van-Cuyck*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, gedeeltelijk gem. *Grave*, gedeeltelijk gem. *Velp*; palende W. en N. aan de Maas, O. aan de Maas, en de vestingwerken van Grave, Z. aan den Maasdijk of den polder de Mars.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 146 bund. 32 v. r. 63 v. ell., als onder *Grave*, volgens het kadaster, 133 bund. 9 v. r. 98 v. ell., onder *Velp*, volgens het kadaster 13 bund. 22 v. r. 65 v. ell. Er staat daarin één h., zijnde eene boerderij, onder *Grave*. Hij heeft eene steenen sluis, wijd in den dag, 0.94 hoog 1.88, voorzien met een paar puntdeurtjes, waardoor bij op de Sluiskil van den pold. de Mars en voorts in de Maas van het overtollige water wordt ontlast. Het zomer peil is 6.30 boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, zes Heemraden en eenen Penningmeester, welk bestuur tevens het beheer over den pold. de Mars heeft.

De bekading van dezen polder bestaat bijna geheel uit het natuurlijk terrein, hetwelk, wanneer de Maas tot 18 voeten Graafsch peil is gestegen, overeenkomende met 9.56 boven A. P., begint over te loopen. Buiten desen polder zijn geene rivierwerken in de Maas gelegen, dan drie kribben, welke van 's lands wege in 1848 aldaar gelegd zijn, ten einde het bed der rivier te verbeteren, vooral met opsigt voor de bevaarbaarheid.

WIJTMEN, WIJTMENS of WIJTMAN, ook wel eens verkeerdelijk WIJTMEN gespeld, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, 1½ u. N. O. van *Windesheim*; met 240 inw.

Deze buurs. komt reeds voor in eenen giftbrief van 1356. Door den watervloed van Februarij 1799 liep zij geheel onder.

WIJTVLIET (HET), geh. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en ¾ u. O. van *Goes*, gem. *Kattendijke-en-Oost-Beveland*, ¾ u. W. ten Z. van Kattendijke.

WIJTVLIET (DE), voorm. water, prov. *Zeeland*, hetwelk uit de *Ooster-Schelde* voortkwam, in eene noordwestelijke rigting ten O. van Wolphaartsdijk voortschoot, op de hoogte, waar thans Kortgene ligt, den Zandvliet kruistte, en, hooger *Noord-Beveland* in twee partijen, Beoosten-Wijtvliet en Bewesten-Wijtvliet, onderscheidende, in den *Roompot* uitliep.

Van dit water, dat tusschen 1208 en 1247 is afgedamd en waarin later Kattendijke oprees, vindt men nog overblijfselen in de kreken, welke onder Weele en Vliete en in het Oosten van den Wissekerkepolder gevonden worden.

WIJTVLIET (BEOOSTEN-), voorm. eil., prov. *Zeeland*, hetwelk door de Wijtvliet van Bewesten-Wijtvliet was afgescheiden, en thans het oostelijk gedeelte van *Noord-Beveland* uitmaakt.

Van dit eil. waren de gronden reeds voor de tiende eeuw aaneen verbonden, met uitzondering van de Colijnsplaat, welke met Worige-Zand (Orisant), de Last en de tegenwoordige Katsche

Schorren, er van afgescheiden was door de Faal of Waal, in de kreek bij Colijnsplaat nog voorhanden en voorheen door het Katsche rek zuidwaarts loopende.

WIJTVLIET (BEWESTEN), voorm. eil., prov. *Zeeland*, hetwelk door de Wijtvliet van *Beoosten-Wijtvliet* gescheiden was en thans het westelijke gedeelte van *Noord-Beveland* uitmaakt.

Toen het nog een afzonderlijk eil. was, lagen daarin, behalve de heerl. Vliete, met een dorp, als in eene krans Gijnters of Gerolfsdijk, Schetelingekerke, Kampen en Wissekerke. Alle deze plaatsen hadden kerken en kapellen. In de meesten woonden de Heeren op hunne burgten, en verscheidene dezer Noordbevelandsche Heeren hebben zich in de geschiedenis van het vaderland beroemd of berucht gemaakt, inzonderheid die van Kats.

WIJTWERT, gewoonlijk het Kloostre-Wijtwert genoemd, voorm. kloost. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, op de helling van eene uitgestrekte terp of wierde in de onmiddellijke nabijheid van het dorp *Usquert*.

Dit klooster zijnde van de Johanniter orde, was het rijkste hetwelk die orde in dezen oord bezat, en naar het schijnt, gesticht door een van de Heeren in den Oert, destijds Hoofdelingen van Middelstum, welke bij den kruistogt naar het heilige land of die orde omhelsd hadden of haar toegenegen waren. De stichting van dit klooster moet reeds gebragt worden onder de dertiende eeuw, omdat men reeds ten jare 1304 een bulle van Paus Benedictus XI heeft, waarin het niet als een nieuw gesticht voorkomt. Ook schijnt dit klooster in betrekking gestaan te hebben met de Ridders van Maltha, althans deze hadden hier hunnen Commandeur, zulks blijkt nog te meer uit een schoorsteenmantel met het jaartal 1464, versierd met hun wapen, in eene kamer van een der twee schoone boerderijen, gebouwd op de plaats of althans op de aanhoorigheid van dien, waar vroeger het klooster gestaan heeft; nog treft men in het zelfde gebouw, boven de deur van den ingang, eene in den muur gemetselde zerk aan, waarop volgens sommigen de opdringing van het kruishout aan Simon van Cyrenen, volgens anderen de legende van de Heilige Veronika, zeer fraai is uitgebeiteld; onder het stuk leest men het volgende tweeregelig versje:

O menschе dit doe ick voor dij/
Wat doe ztu meer bij mij.

De commanderie bezat eertijds een huis te Groningen, het Wijtwerderhuis, gelegen in de Butjesstraat, hetwelk in 1625 werd verkocht. Er zijn nog onderscheidene ongedrukte brieven van voorhanden.

WIJTWERT (LUTJE-), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. van *Stedum*; met 7 h. en ruim 60 inw.

WIJVEKEEN (DE), vaarwater in *Zuid-Holland*, hetwelk uit den *Amer* naar het *Hollands diep* loopt.

WIJZEND, geh. in het balj. van de *Niedorperkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Langereis.

WIJZEND, geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. N. ten W. van *Hoorn*, kant. en 2 u. W. van *Medemblik*, gedeeltelijk gem. *Nibbixwoude-en-Hauwert* en 5 min. N. W. van *Nibbixwoude*, waartoe dat gedeelte kerkelijk behoort; gedeeltelijk gem. *Zijbekarspel-en-Benningbroek*, 10 min. Z. van *Benningbroek*, waartoe

dit gedeelte kerkelijk gerekend wordt en gedeeltelijk gem. *Midwoud-en-Oostwoud*, ½ u. Z. W. van *Midwoud*, waartoe dit gedeelte kerkelijk behoort; met 26 h. en 130 inw., waarvan 15 h. en ongeveer 80 inw. onder *Nibbixwoude*, 3 h. en 12 inw. onder *Benningbroek* en 8 h. en 40 inw. onder *Midwoud*.

WIJZEND (DE), geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. O. van *Hoorn*, kant. en ruim 1¼ u. W. ten Z. van *Enkhuizen*, gem. en 5 min. Z. van *Hoogcarspel*.

WIJZEND (DE), water, prov. *Noord-Holland*, dat zich ten N. O. van het Schermeer uitstrekt tot aan den ban van Berkhout, alwaar het eindigt, ter plaatse, waar vroeger eene sluis aanwezig was, door welke het door de Luiwegsloot in eene andere kil overgebragt wordt, welke de NAAMSLOOT heet, en tusschen de gem. Berkhout ter eene, en die van Avenhorn, Grosthuizen en Scharwoude ter andere zijde voortloopt; voorts ontvangt het bij het dorp Scharwoude eene vaart; en vloeit daarna naar de stad Hoorn, alwaar het, na, tusschen die stad en alle de voornaamste plaatsen van Noord-Holland, zoo door zijnen loop als door de sloten die het van water voorziet, of welker wateren het ontvangt, eene gemeenschap gemaakt te hebben, zich in het Hoornsche-Hop ontlast heeft, door middel van eene sluis, sinds langen tijd niet meer aanwezig, alzoo de verzakking van den polder haar doelloos maakte. Thans echter wordt DE WIJZEND door drie watermolens uitgemalen in het Hoornsche-Hop.

WIJZEND (DE), water in de *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, dat ten O. van de Beemster zijn begin neemt, en aan de Oosthuizer-ban komt, alwaar het in twee vaarten verdeeld wordt, de eene de IJe genoemd, die zich naar de stad Edam en de andere naar de ringsloot van de Purmer, beide ten zuiden gelegen, uitstrekken. Van de IJe, scheidt zich weder eene tak af, die, onder den naam van WIJZEND noordoostwaarts loopende, de gem. *Oosthuizen-en-Hobrede* van *Middelie-en-Axwijk-en-Warder* scheidt, en, vervolgens eene oostwaartsche rigting aannemende, tegen de Zuiderzee uitloopt.

WIJZEND (DE ACHTER-), water in de *Vier-Noorderkoggen*, gem. *Wognum-en-Wadway*, loopende in eene westelijke rigting van den Nieuwenweg naar Opmeer, en scheidende de Westeinderlanden van *Zijbecarspel-en-Benningbroek* van die van *Wognum-en-Wadway* en *Spanbroek*.

WIKHOVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie UKKHOVEN.

WIKION, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. JACOBUSDAL, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie JACOBUSDAL.

WIKKEL, d., prov. *Friesland*, griet. *Gaasterland*. Zie WYKEL.

WIKKENBURG, adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, Zie WICKENBURG.

WIKRINGEN of WICKRINGEN, in het Fr. WICKRANGE, geh. in de heerl. *Meysenburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2 u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Esch-aan-de-Alzette*, gem. en ruim ½ u. Z. O. van *Reckingen*; met 6 huizen en ruim 40 inwoners. Het behoort kerkelijk tot *Steinbrüken*, waarvan het 20 min. ten N. N. W. ligt.

Het geh. WIKRINGEN heeft een eigen gemeentebosch, groot 9 bund. 24 v. r.

WILAARD of WILAARDERBUREN, oudtijds WIJLAARDER-HEMRYCK of WLARDARA-HEMRYCK, geh., prov. *Friesland*, arr., kant., gem. en ½ u.

O. N. O. van *Leeuwarden*, tusschen het Ouddeel en de Kurkmeer; met 4 h. en 20 inw.

WILBERTSBERG, heuvel in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 10 min. N. O. van *Heesch*.

Op dezen heuvel heeft eertijds eene kapel gestaan, aan den H. Willibrordus toegewijd, waarvan hij zijnen naam ontleent.

WILBERTS-KAPEL, naam, welke men gemeenlijk geeft aan de St. Willebrords-kapel, in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie Willebrords-kapel.

WILD, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Wilt (Het).

WILD (HET), adell. h. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie Wilt (De).

WILDBAAN (DE), landg. op den *Kolummenmoem*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 4½ u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 4 u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en ½ u. Z. van *Brummen*; bestaande uit een ruim en modern heerenhuis, dat ten deele door eene vischrijke gracht en vijver van loopend water omgeven is, en verdere getimmerten, vruchtbaren boomgaard, moestuin, bouw- en weiland, akkermaals en dennen bosschen, met lanen van eiken-, lijpen-, beuken- en andere boomen doorsneden, in het geheel groot 68 bund. 28 v. r. 60 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond, door den Heer Mr. H. A. C. Metelerkamp.

WILDEHOF of Wildehof, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Appingedam*, gem. en Z. van *Delfzijl*.

WILDEHORNE (DE) of Wildhorn, streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. *Heerenveen*, ½ u. O. van *Joure*, waartoe zij behoort.

WILDE-LANDEN, streek lands in *Staats-Vlaanderen*, in de heerl. van *St. Jansteen*, prov. *Zeeland*, beslaande eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 103 bund. 97 v. r. 39 v. ell.

Vroeger was dit eene uitgestrekte, barre heide, naar welke zij den naam van Wilde-Landen heeft gekregen. Door de toenemende bevolking is deze streek van lieverlede onder behouwing gebragt, zoo dat die nu geheel in bouwland en bosch is herschapen, hoewel het nog steeds een zeer onvruchtbare grond blijft.

WILDEMARKT (DE), heideveld, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, tusschen Balk en Rys, waarop sinds onheugelijke jaren, op den 26 Augustus, kermis en veemarkt wordt gehouden, welke door vele menschen uit den omtrek bezocht wordt, en waarbij het weleens wild en woest pleeg toe te gaan; aan welke kermis de van zoden opgeworpene banken, kuilen en andere kenteekenen vroeger herinnerden. Of nu dit overoude landvermaak, welks oorsprong misschien tot de heidensche volksfeesten opklimt, zijn naam van de vroegere woeste, wilde vreugde der bezoekers ontleent, is twijfelachtig, ofschoon het juist om deze redenen in vroegeren tijd door 's Lands Staten is verboden geweest, en later altijd onder toezigt van het grietenijbestuur is gehouden.

WILDE-MOER, naam van eene voormalige streek gronds in het verdronken *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, welke zich tusschen de Schelde en Vernoutsée, over onderscheidene parochiën, uitstrekte, omtrent 6 à 7000 gemeten gronds besloeg en aan de stad Goes toebehoorde.

WILDENBORCH, ook Ter-Wildenborch en Wildenburg genoemd, landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 3 u. O. van

Zutphen, kant. en 1 u. Z. van *Lochem*, gem. en 1½ u. N. O. van *Vorden*.

De eerste grondvesting van WILDENBORCH verliest zich in den nacht der tijden, en men kan hieromtrent, evenmin als omtrent den stichter, iets met zekerheid mededeelen; alleen weet men, dat de Heeren VAN WISCH dit huis, in de veertiende eeuw, bezeten hebben, ten aandenken van welk geslacht dan ook, in het bovenste veld van het wapen van den WILDENBORCH, de twee hoefijzers, genomen uit het helmteeken van het wapen van Wisch, gevonden worden.

In 1172 woonde SWEDER RODEBAERT (zeker de derde zoon van HENDRIK VAN WISCH) op den WILDENBORCH. Een ouder broeder van SWEDER, even als zijnen vader HENDRIK genoemd, wordt er van 1427—1459 aangetroffen, ofschoon het blijkens het leenregister, eerst in 1449 diens eigendom schijnt te zijn geworden. Tusschen dezen en den Hertog van Gelder had eene goede verstandhouding plaats, hetgeen met zijne onrustige nazaten geenszins het geval is geweest, want de woelzucht van zijnen zoon JOHAN en diens kinderen ging zoo verre, dat die van Deventer de gewelddadigheden door die Heeren VAN WISCH, in het Overijsselsche gepleegd, moede, den vader in 1490 op het huis WILDENBORCH belegerden, terwijl die van Zutphen, zulks gelijktijdig den zoon, mede HENDRIK genaamd, op het huis Wisch deden. De belegeraars konden echter geen dier beide huizen meester worden, doch rigtten niettemin in den omtrek veel schade aan, daar zij al het geboomte om DEN WILDENBORCH nederhieuwen, eer zij bij een verdrag, te Doesborgh gesloten, aftrokken.

Dat de bewoners van den WILDENBORCH er hardnekkige verdedigers van waren, getuigen niet alleen de met gesmolten lood tot kogels vervormde keitjes, waarmede zich de belegeraars aldaar verdedigden, maar ook de bestaande volksoverlevering, dat zij, gebrek aan leeftogt hebbende, hunne aanvallers wisten te misleiden, door, van tijd tot tijd, het laatst overgebleven varken, uit het hok te halen, en te doen schreeuwen als of het geslagt werd.

JOHAN VAN WISCH, niet kunnende rusten, vereenigde zich met PELGRIM DE VOS VAN STEENWIJK, Heer *van Putten*, plaatste zich aan het hoofd van den woesten, toen heerloozen, hoop krijgslieden, de *groote garde* genaamd, viel op nieuw in Overijssel en rigtte aldaar groote verwoestingen aan. Eindelijk ondergingen die manschappen echter eene zoo volkomene nederlaag, dat zij geheel verstrooid of gevangen werden. Tot deze laatsten behoorde ook den aanvoerder HANS VAN BALLINGEN, die, met vele anderen, door beulshanden werd ter dood gebragt. JOHAN zelf moest naar Cleve vlugten, doch keerde, na den in 1499 gesloten vrede, naar zijnen burg terug. Sedert hield hij de zijde der Bourgondiërs, de tegenstrevers van Hertog KAREL, die, tot driemaal toe, DEN WILDENBORCH belegerde, zonder dien te kunnen innemen. Het moedig volhouden van den Hertog had niettemin ten gevolge, dat JOHAN zich, in 1512, aan hem onderwierp, en dat, bij een verdrag, het volgende jaar gesloten, bepaald werd, dat DEN WILDENBORCH voor beiden een open huis zijn zoude.

Na dien tijd hield de Hertog op den burg maanden lang zijn verblijf en voorzag aldaar in zijne behoefte. Hij schijnt mede een gedeelte der vestingwerken achtereenvolgend te hebben doen slechten.

Later hield ANNA, des Hertogs natuurlijke dochter, op DEN WILDENBORCH een gedwongen verblijf, daar haar vader dezen burg haar tot eene gevangenis deed verstrekken.

Johan van Wisch, werd in 1519 door zijnen kleinzoon Joachim, Heer van Wisch opgevolgd, wiens kinderloos overlijden, den burg deed vervallen op zijne moeder Walburg, Gravinne van den Bergh, weduwe van Wisch, na welke het huis kwam aan hare dochter Irmgard van Wisch, toen gehuwd aan George, Graaf van Limburg, Heer *van Styrum*. In dit geslacht verbleef het tot Vrouwe Maria Elizabeth, Vorstinne douairière *van Nassau-Siegen*, als erfgename haars vaders Georg Ernst, Graaf *tot Limburg en Bronkhorst*, er in 1662 mede beleend werd. Terwijl zij het bezat werd het huis in 1665 door den Bisschop van Munster bezet. In het begin der achttiende eeuw in het geslacht der van Heyden gekomen, ging het, 25 jaren later, door aanhuwelijking in dat von Quadt tot Wijkraedt over, om in 1769 weder aan de Graven van Limburg Styrum terug te keeren; de laatste bezitter uit dat geslacht droeg het leen in 1781 op aan Damiaan Hugo Staring en Sophia Wynanda Verhuel, ouders van den voormaligen bezitter, den Gelderschen Dichter, Mr. Antoni Christiaan Winand Staring, op den huize Wildenborch den 18 Augustus 1840 overleden, wiens kleinzoon Mr. Jan Isaak Brants thans eigenaar en bewoner van dit landgoed is.

Slichtenhorst laat in 1530 den Wildenborch door Hertog Karel vernielen. Bewijslijk is het, dat hij reeds den 16 April 1523 last gegeven had tot het slechten der wallen van het kasteel en het afbreken van de poorten, met verschooning van de voorste » poerte mitter kappe;" doch tot het afbreken der poorten kwam het ten minste niet, want die stonden er nog meer dan honderd jaren later, en aan de versterking van den Wildenborch werd telkens gearbeid.

Het is ondertusschen onloochenbaar, dat bij herhaling eene menigte afbraak van den Wildenborch weggevoerd is geworden, maar de weerbaarheid van de vesting, bij een geheel veranderd stelsel van aanval en verdediging van sterkten, kon met afbreken blijven bestaan, wanneer men aanneemt, dat het woonhuis in zijne oudste gesteldheid omringd en gedekt werd met vier of meer hooge torens, door even zoo veel hooge muren verbonden; brak men dit metselwerk slechts tot eene zekere laagte af, zoo behield men zware revetementsmuren voor bolwerken en gordijnen. De zware grondslagen, die weinig jaren geleden, nog telkens, bij zomerdroogte, in de huisgracht zich boven water vertoonden, ter plaatse waar een bastion was geweest, moesten als van zelve het vermoeden opwekken, dat zij voormaals een toren hadden gedragen.

Men vindt geene berigten wanneer het woonhuis, met de wachthuizen, het muurwerk van wallen en rondeelen, en de vier poorten, op één na (oudtijds de toren met de kap) zijn afgebroken; genoeg, dat omtrent de helft der vorige eeuw, van al het oude niets meer overig was, dan die poort, waarvan de kap reeds vroeger in een gewoon huisdak was veranderd.

Thans maakt die poort, nog den naam van toren behoudende, schoon zij daarvan het voorkomen verloren hebbe, het middelstuk uit van de verruimde en door den tegenwoordigen eigenaar, in 1847 en 1848, volgens de plans van den bouwkundige E. S. Heyninck Mz. veranderde en nog verfraaide woning.

De gevangenis, onder het oude gebouw, dient nu tot eenen kelder. De gracht, waarin het huis stond, is gedempt, en men gaat niet meer over eene brug naar binnen. De toegang, voormaals met drie poorten afgesloten, is een open zijweg, alleen voor voetgangers bestemd, terwijl men thans met rijtuig, regt van voren op het huis komt. Kortom, behalve de zware baksteenen der oude poort, van

buiten, en hare dikke muren en gewelven, van binnen zigtbaar, is het aloude geheel verdwenen. Slechts verbergt nog de aarde, ter plaatse waar het kasteel, met zijne onderhoorige gebouwen, heeft gestaan, de breede grondslagen van hetgeen daar vroeger, in zijne dreigende houding, zoo langen tijd een aanstoot is geweest; en velerlei oorlogstuig, van den tijd af, dat men pijlen uit armborsten schoot, tot de dagen toen de haakbussen in gebruik kwamen, rondom het huis opgedolven, getuigt, hoe dikwijls hier het oorlog gewoed heeft; terwijl de menigte scherven van Keulsche drinkkannetjes, tot in de dagen van Hertog KAREL toe, voor wijnglazen gebruikt, zoo wel als van zoogenaamde Jacoba's kannetjes, uit de oude slotgracht voor en na aan het licht gebragt, het bewijs leveren, dat men den gulden levensregel daar bij niet vergat, om de zorg met vreugd te verpoozen.

Vroeger bestonden de omstreken van den WILDENBORCH grootendeels uit moerassen of lage gronden, zoo als blijkt uit eene figurative, ruwe kaart, in 1564 door JOOST VAN CRANSVELDT opgemaakt. Nu echter ziet men, in plaats daarvan, weiden, bosschen, beteelden grond, beplantte wegen; eene verandering, welke grootendeels is bevorderd door het daarstellen, in 1809, van een afwateringskanaal, ter lengte van bijna één uur gaans, voor dit landgoed naar de Berkel, door den toenmaligen eigenaar Mr. ANTONI CHRISTIAAN WINAND STARING.

Het landg. beslaat, met daartoe behoorende 131 bund. 76 v. r. 36 v. ell., gelegen in de gem. *Lochem* en *Laren*, eene oppervlakte van 444 bund. 72 v. r. 76 v. ell. (1).

WILDENBURCH, voorm. kast. te *Utrecht*, aan de westzijde van de *Oude gracht*, waarvan de poortweg op het *St. Jakobsveld* uitkwam, thans is het een woonhuis.

WILDENBURG (GROOT-), voorm. buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en ½ u. Z. O. van *Amersfoort*, gem. en ½ u. O. N. O. van *Leusden*, in de buurs. *Hamersveld*.

Dit voorm. buit., waarvan het heerenhuis is gesloopt, is thans eene gewone boerenhofstede, beslaande eene oppervlakte van 30 bund. 38 v. r. 10 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. SIMON VAN WALCHEREN, woonachtig te Amersfoort.

WILDER of WILDEREN, d. in het graafs. *Vroenhoven*, prov. *Limburg*. Zie WILRE.

WILDERD (DE), heide in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, uitmakende den zuidoostelijken hoek van de gem. *Dongen*, met slechts één huisje, aan den weg naar Tilburg, den Uittersten Stuiver genaamd.

WILDERHOF, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie WILDEHOF.

WILDERT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. Z. W. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. W. van *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, ½ u. Z. van Groot-Zundert, ½ u. van de Belgische grenzen; met 54 h. en 330 inw.

WILDERT (DE), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Berkel-en-Rodenrijs*, Z. van en tegen het dorp Berkel.

(1) Bij deze beschrijving hebben ons voornamelijk tot gids gediend het meermalen door ons aangehaalde werk: *Oud Nederland, in de uit vroegere dagen overgebleven burgen en kasteelen geschetst en afgebeeld door Mr.* C P. E. ROBIDÉ VAN DER AA, waar ons eene fraaije plaat het huis Wildenborch vertoont, zoo als het vóór 1847 was, benevens *het huis Wildenborch*, in den *Gelderschen Volks-Almanak voor* 1838, waar men het afgebeeld vindt, zoo als het zich in de zeventiende eeuw voordeed.

WILDERVANK, gem. in de *Veenkoloniën*, prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*, kant. *Zuidbroek* (2 k. d., 12 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. Veendam, O. aan Nieuwe-Pekela, Z. W. aan de Drenthsche gem. Borger, Gasselte, Gieten en Anloo, W. aan de gem. Hoogezand.

Deze gem. bevat het d. Wildervank, benevens een gedeelte van de kolonie het Nieuwe-Stads-kanaal en een klein gedeelte van de Burger-compagnie. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4192 bund. 62 v. r. 91 v. ell.; telt 820 h., bewoond door 1124 huisgez., uitmakende eene bevolking van 5450 inw., die meest in landbouw, scheepvaart, turfgraverij en andere, daaraan verbondene, bedrijven, hun bestaan vinden. Er zijn ongeveer 50 boerderijen van den eersten en 50 van den tweeden rang; 55 schepen van 60 tot 210 gemeten zeetonnen voor de buitenlandsche vaart, meest kof-, tjalk- en smakschepen, en 72 schepen voor de binnenlandsche vaart. Voorts heeft men er 8 scheepstimmerwerven, 2 lijnbanen, 3 mast- en blokmakerijen, 6 linnenweverijen, 2 bierbrouwerijen, 1 wind-koorn-, 2 -koorn- en pel-, 1 -koorn- en schors-, 5 -olie- en 7 paard-grutmolens, 1 mout- en brandewijnstokerij, 1 steen- en pannenbakkerij en 1 boekdrukkerij.

De oppervlakte dezer gem. is voor den aanvang der stichting geheel met hoog veen bezet geweest, hetwelk achtervolgens in een honderd vijftigtal jaren tot turf is afgestoken en vergraven, terwijl de ondergrond tot vruchtbaar bouw-, wei- en boschland is gemaakt. Slechts een klein gedeelte hoogveen is thans nog aanwezig, en van de geheele oppervlakte is ongeveer 3400 bund. tot teel-, wei- en boschland aangelegd.

Het was zekere Adriaan Geerts, ook Wildvang en Wildervank genaamd (1), afkomstig uit het graafs. Bentheim, die den grondslag heeft gelegd tot den aanleg van het dorp Wildervank en het nabijg. Veendam. Eerstgenoemde plaats is dan ook naar hem genoemd. Hij begon den aanleg in 1647, is den 24 November 1662 overleden, en in de toen nog niet volbouwde kerk der Hervormden te Wildervank begraven. Hij heeft eene groote uitgestrektheid veen, in dezen omtrek gelegen, in erfpacht bezeten. De kolonie het Stads-kanaal is door de stad Groningen aangelegd en wordt jaarlijks nog uitgebreid. Zie voorts het art. Stads-kanaal. In de hoofdvaart van de Wildervank en het Stads-kanaal liggen vier sluizen, *verlaten* genoemd, tot opschutting van het water.

Een aanzienlijk gedeelte grond met heide bezet, Dalland genoemd, waarvan thans jaarlijks een gedeelte onder bebouwing wordt gebragt, kan nog tot bouw- en weiland worden bekwaam gemaakt; het ontbreekt echter den eigenaren grootendeels aan de noodige meststeciën. In 1712 werd hier door den veenboer Jan Kruse de eerste hei- en veengrond gebrand, om boekweit te teelen, hetwelk later ook in geheel Noord-Duitschland veel opgang gemaakt heeft, ofschoon het eene Nederlandsche vinding was.

Men heeft in het d. Wildervank twee gegravene hoofddiepen, het Ooster-diep en het Wester-diep genaamd, ieder een uur gaans lang en evenwijdig in eene regte lijn Z. Z. W. en N. N. O. loopende,

(1) Hij komt mede weleens onder den naam van Paep voor, doch dit is een scheldnaam, dien men hem gaf omdat hij, bij gebrek van eenen Predikant, zelf godsdienstoefening hield.

benevens een aantal kleinere kanalen, wijken genoemd, die de landen regelmatig doorsnijden en in de hoofddiepen uitloopen. Van twee meren, welke oudtijds hier in het veen aanwezig waren, het Hoedmans-meer en het Zwanen-meer genoemd, vindt men naauwelijks eenig spoor meer. Langs de beide hoofddiepen loopen twee wegen, waarvan de eene, in de jaren 1846, 1847 en 1848, tot eenen grindweg is aangelegd, welke in verbinding is gebragt met den grindweg naar Assen.

De Herv. in deze burg. gem., ruim 4500 in getal, behooren tot twee afzonderlijke kerkgemeenten, eene te *Wildervank* en eene te *Stads-kanaal*, welke laatste ook nog gedeeltelijk onder de gem. *Onstwedde* behoort, omdat de kolonie Nieuwe-Stads-kanaal onder de beide burgerlijke gem. *Wildervank* en *Onstwedde* ligt. Die te Wildervank, behoorende tot de klass. en ring van *Winschoten*, was eerst met die van *Veendam* vereenigd, doch werd in het jaar 1702 daarvan afgescheiden. Zij telt thans 800 Ledematen. De eerste, die er, na de afscheiding, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Omius Oorkens, overleden in 1753. Het beroep is eene collatie van de Hoofddeelgenooten in de veenen, van de Kerkvoogden en Kerkeraadsleden.

De Doopsgez., die er ruim 60 in getal zijn, behooren tot de gem. *Veendam-en-Wildervank*. — De Evang. Luth., van welke men er 170 telt, behooren tot de gem. van *Wildervank-en-Veendam*. — Ook is er eene gem. van Christelijk Afgescheidenen, welke tot eersten Leeraar had Jacob Geerts Huisman. — De R. K., die er 370 zijn, behooren tot de stat. van *Veendam-en-Wildervank*. — De 180 Isr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Veendam* gerekend.

Men heeft in deze gem. vier openbare scholen voor het lager onderwijs, twee te Wildervank en twee te Stads-kanaal, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 800 leerlingen bezocht worden.

Het d. Wildervank ligt 3 u. Z. W. van Winschoten, 2 u. Z. van Zuidbroek. Men telt in dit d., hetwelk in de lengte gebouwd is, 540 h. en 3900 inw.

De Herv. kerk, welke in 1687 is ingewijd en vijf grafkelders heeft, werd in 1777 aanzienlijk vergroot, waardoor de ruimte meer dan verdubbeld is. Het is thans een sterk en deftig gebouw, in 1854 versierd met eenen koepeltoren en een slaand uurwerk; de toren is voorzien met twee klokken, waarvan de grootste in 1764 en de kleinste in 1834 gegoten is. De kerk heeft geen orgel.

De Evang. Luth. kerk, die in het jaar 1700 gesticht en in 1780 vergroot is, is een zeer net, door de deelhebbers in de verveening geschonken, gebouw, zonder toren of orgel.

De kerk der Christelijk Afgescheidenen, in het jaar 1842 gesticht, is een doelmatig gebouw, zonder toren of orgel.

Wildervank is de geboorteplaats van den Godgeleerde Hermannus Venema, geb. in Mei 1697, † 1 Junij 1787, als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, Kerkelijke geschiedenis en Academieprediker te Franeker, alsmede van den Geneeskundige Rudolphus Forster, geb. in 1760, † 1807, als Hoogleeraar te Harderwijk.

Men heeft er een Distributiekantoor voor de brievenposterij. Ook zijn er: een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 2 Januarij 1837 is opgerigt en ongeveer 50 leden telt, en een Zeemanscollegie, genaamd *de Harmonie*, opgerigt in 1859, tellende ongeveer 70 gewone en 70 honoraire leden;

de vlag is wit, met onder en boven eenen rooden rand, in den bovenhals een Hollandsch hoekje, in den onderhals eene geele W en in het midden een zwart nummer.

Men heeft te Wildervank twee paarden- en beestenmarkten, van welke de eene invalt den laatsten Donderdag in April en de tweede den tweeden Dingsdag in October.

Het wapen dezer gem. was eertijds het zelfde als dat van Veendam; doch bij de kerkelijke scheiding van *Veendam* en Wildervank, kreeg het laatste een wapen de Herv. kerk voorstellende; het eerste behield zijn wapen. Zie Veendam.

WILDERVANK-EN-VEENDAM, Evang. Luth. kerk. gem., prov. *Groningen*, ring van *Groningen*; met eene kerk te Wildervank en 290 zielen, onder welke 190 Ledematen.

Deze gem. heeft omstreeks 1686 eenen aanvang genomen, toen zij werd opgerigt door den Proponent Christoph Grisopf, geboortig van Hamburg. Hij bediende wekelijks deze gem. en die van *Sappemeer*, tot in 1698, toen Grisopf ter laatstgemelde plaats bleef en te Wildervank-en-Veendam beroepen werd de Oostfriesche Proponent Overlander. De eerste vaste Predikant alhier was Holtzappfel, die er in het jaar 1700 kwam en in het jaar 1704 vertrok. Van 1756 tot 1761 stond hier Johannes Schieving, die in het laatstgemelde jaar, als Predikant bij de Nederduitsch Evang. Luth. gem. te Lissabon, derwaarts vertrok. Bij vacature ontvangt men eene nominatie van de Commissarissen van het liefdefonds te Amsterdam, waaruit de kerkeraad en mansledematen eene keus doen.

WILDEVEENEN (DE) of Honderdmorgen, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Moerkapelle-en-de-Wildeveenen*; palende N. aan Benthorn en Hoogeveen, O. aan den Achteraſsche-polder-van-Waddinxveen, Z. aan de Zuidplas en den Tweemans-polder, W. aan de Rotte en de Honderdveertigmorgen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 533 bund. en wordt door 7 molens, op de Rotte, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 4,67 ell. onder A. P. In dezen pold. ligt het d. Moerkapelle.

WILDEVELD, landstreek in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, tusschen Maarhuizen en Lutkehuizen, gedeeltelijk gem. *Winsum*, gedeeltelijk gem. *Leens*, grenzende ten N. en O. aan de puinweg en trekvaart van Mensingeweer naar de Winsumer Looptil, ten Z. O. aan het Winsumer-Zijldiep, ten Z. aan Lutkehuizen, ten W. aan Groot-Maarlagt-en-Mensingeweer, 138 bund. groot, met drie boerehofsteden, waaronder eene van den zelfden naam.

WILDHOEF, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, in het d. *Bloemendaal*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 74 bund. 80 v. r. 55 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. J. P. A. van Wickevoort Crommelin, woonachtig te Amsterdam.

WILDHOF, voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. Z. van *'s Gravenhage*, kant. en 1½ u. W. van *Naaldwijk*, gem. *'s Gravezande-en-Zand-Ambacht*, ½ u. N. van *'s Gravezande*.

Thans is het eene tuinderij, beslaande; met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund. 37 v. r. 30 v. ell., en wordt

in eigendom bezeten door den Heer VAN DEN AKKER, woonachtig te 's Gravezande.

Boven de deur leest men :

IK WERK HIER OP HET LAND,
DAARIN SCHEP IK BEHAGEN,
EN HOOP, DOOR GODESHAND,
VEEL VRUCHT DAARVAN TE DRAGEN;
DAAROM WIL IK MET VLIJT
EN LUST MIJN PLIGT BETRACHTEN,
EN DAN DOOR LIJDZAAMHEID
DEN ZEGEN GODS VERWACHTEN.

WILDINGE, voorm. griet., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, welks grietman in December 1314, den burgeren van Harderwijk een brief van vrijgeleide gaf, om in de landen der Stellingwervers te komen verkeeren en wederkeeren; met verbod aan hunne ingezetenen, om de gemelde burgers aan lijf noch goed te moeijen, op verbeurte van tachtig pond (104 guld.). Men vermoedt dat deze griet. het tegenwoordige HENNELOMER-OLDEPHAERT-EN-NOORDWOLDE is.

WILDLUST, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¼ u. N. van *Leyden*, kant. en 2 u. N. O. van *Noordwijk-Binnen*, gem. *Lisse*.

Dit buit., wordt in eigendom bezeten door den Heer CONRAAD JACOBUS TEMMINCK, woonachtig te Leyden.

WILDRUST, hofst. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. N. O. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, N. W. van *Wassenaar*.

WILDT (DE), buurs. en landg. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie WILT.

WILDT (DE), oude naam van het landg. *Rys*, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*. Zie RYS.

WILER, d. in het graafs. *Vroenhoven*, prov. *Limburg*. Zie WILRE.

WILERI, uitgestrekt woud in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, op de grenzen van Pekalongan.

Dit woud is 7 u. gaans in de lengte; daarin wordt veel djatihout aangetroffen.

WILGUM, voorm. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*, aan de oostzijde der Ee, dat bij den watervloed van 1277 door den Dollard verzwolgen is.

WILHELMINA, voorm. batterij en blokhuis in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, distr. en 4 u. N. O. van *Sluis*, arr. en 3 u. Z. van *Middelburg*, kant. en 3 u. N. van *Oostburg*, gem. en ¼ u. W. van *Breskens*, 10 min. W. van het *Fort Frederik-Hendrik*.

Het blokhuis is eerst in 1830 gebouwd voor 30 à 40 man bezetting en diende tot bescherming der gemeenschap tusschen genoemd fort en Willem I. De batterij, welke daarbij achter tegen de duinen lag, bestreek bij laag water een voorstrand van 200 ell. breedte.

WILHELMINA, voorm. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, regts in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Haarlem, benedenwaarts aan het verl. Land-van-Santi-Gron; thans een gedeelte uitmakende van den houtgr. *Wilhelmina-Catharina-Frederica-en-de-Nieuwe-Hoop*.

WILHELMINA-CATHARINA-FREDERICA-EN-DE-NIEUWE-HOOP, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan den

houtgr. Haarlem, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Pietersburg; 3250 akk. groot.

WILHELMINADORP, veelal het NIEUWEDORP genoemd, d., prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en ¼ u. N. N. O. van *Goes*, gem. *Kattendijke-en-Oost-Beveland*, 1 u. W. N. W. van *Kattendijke*, in den *Wilhelmina-polder*, aan de haven van Goes, langs welke de meeste huizen ter wederzijden gelegen zijn.

Dit dorp is sedert het begin dezer eeuw ontstaan. Nadat in het jaar 1808 de tegenwoordige Wilhelmina-polder, toen Lodewijks-polder, was ingedijkt, begon men in 1812 enkele verblijven op te slaan aan het einde van den langen weg, die het gedeelte des polders, ten westen van de Goesche-haven gelegen, in de volle lengte doorsnijdt. Dáár, nagenoeg ter halver wege van Goes naar het Sas, waar eene dubbele ophaalbrug over de haven gelegd werd, om de hoofdwegen te doen kruisen en de gemeenschap tusschen de beide hoofdafdeelingen van den Lodewijks-polder mogelijk te maken, daar bood zich de meest geschikte plaats aan, om in den polder een bloeijend dorp te doen verrijzen. De Heer GUALTHERUS JACOB VAN DEN BOSCH, die destijds het beheer had over den WILHELMINA-POLDER, vormde daartoe het plan, en het dorp verrees zoo spoedig, dat bij besluit van Z. M. Koning WILLEM I, d.d. 8 Maart 1815, het dorp vernoemd werd naar wijlen H. M. Koningin FREDERIKA LOUISA WILHELMINA († 12 October 1837) en daaraan de naam toegekend van WILHELMINADORP, gelijk de naam van Lodewijks-polder toen ook in Welhelmina-polder veranderd is. Van toen af werden aldaar, naar een vast plan, woningen aangebouwd. Vele dezer woningen zijn dubbele huizen, van hout opgetrokken en zonder verdieping. In het jaar 1817 verrees voorts de eerste meestoof; in 1820 werd aan de tegenovergestelde (de oostelijke) zijde der haven een tweede opgetrokken. En nadat nu 's mans oudste zoon IMME GUALTHERUS JACOB VAN DEN BOSCH er in 1821 voor zich zelven eene woning had doen bouwen, verrezen er allengs meer gebouwen, zoo dat men er nu reeds 92 huizen, bevolkt met ongeveer 550 zielen, telt, die meest allen in den landbouw en de scheepvaart, met veel doortogt naar Goes, hun bestaan vinden, terwijl de beide genoemde fabrijken, in 1840, met eene calicotweverij vermeerderd zijn, doch waarin alleen des winters gewerkt wordt door jonge lieden, die in dat saisoen geen werk op het veld kunnen vinden. Ook is er een steenen windkorenmolen.

Van de inw., die nagenoeg allen Herv. zijn, hadden zich aanvankelijk de meesten vrijwillig bij de kerkelijke gem. *Kattendijke* gevoegd, doch zijn in het jaar 1841 daarvan afgescheiden en maken thans, met de overige uit den Wilhelmina-polder en die van het voormalige Oost-Beveland, eene kerkelijke gemeente uit, welke tot de klass. en ring van *Goes*, eerste sectie, behoort; nagenoeg 550 zielen, onder welke 250 Ledematen, telt, en tot eersten Leeraar ontving ANTONIUS JACOBUS JOHANNES WARNSINCK, die in 1847 naar 's Heer-Abtskerke is beroepen en toen vervangen is door JACOBUS WILLEM LIEM. Het beroep geschiedt uit een drietal, hetwelk van wege de gemeente Z. M. den Koning wordt aangeboden. De in 1840, even als de pastorie op kosten van de belanghebbenden in den Wilhelmina-polder, gebouwde en den 7 Maart 1841, door Ds. JOHANNES AB UTRECHT DRESSELHUIS, Predikant te Wolphaertsdijk, ingewijde kerk staat landwaarts in. Zij is gebouwd volgens een ontwerp van den Heer ISAAC WARNSINCK, Architect te Amsterdam, en voldoet uitnemend door eenvoudigheid, die niettegenstaande de weinige uitgebreidheid den indruk verwekt, welken den

bouwmeester zich voorgesteld heeft. Het is een eenvoudig, langwerpig vierkant gebouw, met een koepeltorentje, doch zonder orgel. Zij heeft, bij eene breedte buitenwerks van 15,10 ell., eene lengte van 19,30 ell., tot het plafond eene hoogte van 7,20 ell. en tot den nok van 10,30 ell., en bevat, door middel van aangebragte galerijen, vijf honderd goede zitplaatsen. De toren, waarin een uurwerk is geplaatst, heeft de hoogte van 17 ell., zonder de naald. De benoodigdheden tot eene waardige bediening van doop en avondmaal zijn door den Heer Baron Huyssen van Kattendijke, aan de gemeente vereerd; terwijl de Heer Willem Hendrik Warsinck te Amsterdam, een eenvoudig maar smaakvol bewerkt doopvont aan de gemeente ten geschenke heeft gegeven. Het overige ameublement werd door de gemeenteleden bekostigd.

De in 1825 gebouwde school, wordt gemiddeld door 40 leerlingen bezocht. Ook is er eene bewaarschool, in 1842 opgerigt, waarvoor in 1846 een opzettelijk daartoe ingerigt gebouw is opgetrokken (1).

Het wapen is een doorsneden (coupé) veld van sinopel en sabel, hebbende over het geheel een kruis, waarvan de staande armen van zilver en de liggende van goud zijn, op het midden beladen met een schildje van azuur met eene gekroonde W. van goud.

WILHELMINA-POLDER (DE), vroeger de Lodewijks-polder, pold. prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Goes*, voor het grootste gedeelte gem. *Kattendijke-en-Oost-Beveland*, maar ook gedeeltelijk gem. *Wolphaartsdijk*, en voor een zeer klein gedeelte gem. *Kloetinge*; palende N. aan de Zuidkreek, N. O. aan het voorm. eil. Oost-Beveland, O. aan de Schelde, Z. aan het eil. Zuid-Beveland, waarvan het tegenwoordig een gedeelte uitmaakt, W. aan Wolphaartsdijk.

Deze pold. is slechts eene voortzetting der verlanding tusschen den Zuidvliet en het Schenge, waarvan het Wolfaartsdijksche-Sabbinge de kern uitmaakt. Bij dit voormalig eiland was in 1429 de belangrijke polder Hongersdijk aangewonnen, doch deze geheele aanwinst werd echter in 1551 weder verloren. Zes en veertig jaren later werd wederom een gedeelte herwonnen, doch lang duurde het, eer de invloed, die de afdamming der Zwake op de Zeeuwsche stroomen uitoefende, zich ook hier onweerstaanbaar deed gevoelen. Van de verschillende schorren, welke dien ten gevolge het hoofd opstaken, H o n g e r s d i j k, de O n b e k e n d e of M o s s e l b a n k, G o e n j e en de S l u r f, werd de laatste het eerst bevorscht. Zij maakte de kern uit van het latere Oost-Beveland, hetwelk, ofschoon niet wel 255 gemeten (104 bund.) halende, in 1708 bedijkt is. Over de rondom gelegen gronden twistte men tot in 1809. Toen echter had, ten gevolge van aangegane overeenkomsten, eene algemeene bedijking dier schorren plaats, en werd het eiland Wolphaartsdijk, door afdamming van de Schenge op den noordwesthoek van den Goeschen-polder, aan de eene, en door vasthechting aan het westelijke punt van Oost-Beveland en de vereeniging van het oostelijke punt van laatstgenoemd eiland met Kattendijke, ook aan de andere zijde, met Zuid-Beveland vereenigd. Op last van den Directeur-Generaal van den Waterstaat van het Koningrijk Holland, d.d. 29 April 1808, werd er een plan van bedijking ontworpen. Bij besluit van Koning Lodewijk, van 30 December 1808,

(1) Hen, die meer omtrent dit dorp en den hier volgenden Wilhelmina-polder verlangen te weten verwijzen wij naar het werkje van onzen geleerden medearbeider J. ab Utrecht Dresselhuis, getiteld: *Tweetal leerredenen, ter inwijding van eene nieuwe gemeente en kerk te Wilhelmina-dorp en ter bevestiging van eenen jongen Leeraar. Goes*, 1841.

no. 30, werd vastgesteld, dat de nieuwe polder den naam zou dragen van Lodewijks-polder, welke naam sedert het reeds aangehaalde besluit van Z. M. Koning Willem I, d.d. 8 Maart 1815, veranderd is in Wilhelmina-polder. Eindelijk werden den 6 April 1809, in naam van de gezamenlijke grondeigenaren, de schorren van Goenje, Hongersdijk, de Onbekende of Mosselbank, benevens die van Oost-Beveland of de Slurf, publiek te Amsterdam geveild en acht dagen later bij afslag verkocht; niet alleen met het regt, maar ook met de verpligting om ze te bedijken, op die wijze en met die werken, welke er bij waren aangewezen. Daarenboven moest de kooper eene haven voor Goes laten graven, eerst door de Mosselbank en verder door het zoogenaamde Hondengat; aan het einde van die haven moest hij eene schut- of kolksluis van bepaalden inhoud leggen, en nog verder westwaarts weder eene buitenhaven, van opgegevene lengte, breedte en diepte. De stad Goes moest voor al deze werken, in vier termijnen, aan den kooper uitbetalen eene som van 100,000 guld.; de nieuwe landen vrij laten uitwateren; de eens voltooide werken verder zelve onderhouden; den kooper of koopers de vrije vaart door de haven vergunnen en den ingezetenen van den nieuwen polder, ten aanzien van sluisgelden enz. gelijke regten met de stedelingen toekennen. Daarentegen moest de kooper weder aan die stad kosteloos afstaan eene bepaalde hoeveelheid gronds voor eene sluiswachterswoning, en nog 3,000 guld. storten voor den opbouw daarvan. Eindelijk moest hij almede, aan de noordzijde der haven eenen weg maken van ten minsten 24 voeten (7,53 ell.) breedte, die, ja wel zijn eigendom zou blijven en voor de helft door de stad Goes onderhouden worden, maar die toch altijd een openbare weg moest blijven. Bij alle deze bezwarende voorwaarden, werden de gezamenlijke schorren voor eene som van 680,000 guld. toegewezen aan eene vereeniging te Rotterdam, uit 23 leden bestaande en den Heer Willem Suermondt aan het hoofd hebbende. De bedijking zelve kostte nog ongeveer 500,000 guld. Zij werd intusschen gelukkig volbragt en met haar waren 1662 bund. 62 v. r. 48 v. ell., waaronder 1434 bund. 46 v. r. 64 v. ell. schotbaren grond, aan de wateren ontwrongen, waarvan onder *Kattendijke-en-Oud-Beveland*, volgens het kadaster, 1368 bund. 88 v. r. 63 v. ell., onder *Wolphaartsdijk*, volgens het kadaster 282 bund. 42 v. r. 53 v. ell., en onder *Kloetinge*, 31 bund. 61 v. r. 32 v. ell. Men telt er 88 h., behalve 7 kapitale boerenhofsteden met 5 groote schaapskooijen, meest allen onder *Kattendijke-en-Oost-Beveland*. Deze polder wordt door 2 sluizen, op de Schelde, van het overtollige water ontlast. Het bestuur berust bij de maatschappij der eigenaren van den polder.

WILHELMINA-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Committimus*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Biervliet*. Hij ligt als een halve maan of winkelhaak ten noorden van den Pieters-polder en den Helena-polder, zich ten oosten van laatstgenoemden polder ombuigende; hij is 1¼ u. lang, maar zeer smal; palende N. aan de Hoofdplaat, O. aan den Heukels-polder, Z. aan den Helena-polder en den Pieters-polder, W. aan den Helena-polder en aan den Jongen-Zacharias-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1774 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 343 bund. 8 v. r. 84 v. ell., daaronder begrepen de voorgronden in den Hoofdplaat-polder. Hij is schotbaar groot 296 bund. 54 v. r. 68 v. ell.; daarin staan geene huizen. Het overtollige water ontlast hij in den Zouten-polder, en vandaar door de zeesluis in den Braakman. Het polderbestuur bestaat uit een

Gezworenen en een Ontvanger-Griffier. In de dijkaadje van dezen polder zijn begrepen de voorlanden van den Jonge-Zacharias-polder-Tweede gedeelte; bekend onder den naam van den Jonge-Zacharias-polder- Derde Deel, zij vormen een kleine driehoek, van het vorige door eenen landweg afgescheiden; daarin staan 2 huizen, zijnde gem. IJzendijke. Zie Zacharias Derde-deel [de Jonge-].

WILHELMINA'S-BURG, voorheen genoemd Leeuwenstein, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. O. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en 20 min. N. O. van *Voorburg*, aan de Delftsche Vliet.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 6 bund. 73 v. r. 58 v. ell.

De latere naam erlangde het buitengoed, toen het, omstreeks het jaar 1821, het eigendom werd van twee gewezene staatdames, van wijle de Koninginne moeder, Prinses Wilhelmina van Pruissen.

WILHELMINA-SLUIS (DE), schutsluis van het *Zederik-kanaal*, in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, in den Zuider-Lekdijk, ten O. bij Vianen, met Sasmeester-, en Sluiswachterswoning.

WILHELMINA'SOORD, een der drie gewone koloniën der Maatschappij van Weldadigheid, gedeeltelijk in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 6 u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. *Meppel*, gem. en 20 min. N. van *Vledder*, en overigens prov *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 5¼ u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Oldeberkoop*, ¼ u. Z. Z. O. van *Noordwolde*, waartoe dat gedeelte behoort; met 100 h. en 600 inw.

WILHELMITEN (KLOOSTER-VAN-), voorm. kloost. te *Heesch*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Hemelsfoort (De).

WILHELMUSBAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de noordzijde van het eil. *Damma*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*.

Deze baai is tegen het Noorden geheel open en heeft slechten ankergrond. — Het dorp Kaain, dat deze baai omzoomt, wordt als de hoofdplaats van het eiland beschouwd, en was eertijds de zetel van het Nederlandsch bewind.

WILHELMUSBURG, fort in *Oost-Indië*, op de Noordkust van het eil. *Damma*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, niet ver van het dorp Kaain. Het fort ligt, aan de Westzijde van den mond eener kleine rivier in de diepte van de Wilhelmusbaai.

Het eerste fort werd in 1646 gebouwd; het tegenwoordige is in verval, zoowel als de Kotta-Compagnie, welke te Kaain en de kerk, die aldaar, midden in het dorp staat. Gedurende eenige jaren is er een Zendeling geweest, maar deze is in 1847 weder vertrokken.

WILHELMUSPOLDER, pold. in *Staatsvlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*; palende N. aan den Noordijkpolder, O. aan de Wester-Schelde, Z. aan den Kruispolder, W. aan den Zandepolder en den Mariapolder.

Deze polder, in 1644 ingedijkt, heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 87 bund. 40 v. r. 40 v. ell., en is schotbaar groot 77 bund. 74 v. r. 50 v. ell. Daarin staan twee boerenhofsteden, en hij watert uit door een steenen sluisje in den Zandepolder. De Wilhelmuspolder maakt deel uit van de *Watering van Welsoorde*, welke door eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier wordt bestuurd.

WILHELMUS-RIVIER (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het eil *Damma*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, met eene noordelijke rigting, in de *Indische-Zee* uitloopende.

WILIS of Willis, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, op de grenzen van de resid. *Kediri* en *Madion*. Het is eene vulkaan en hij heeft eene hooge piek.

WILK, waterplasje in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Moerkapelle-en-de-Wilde-Veenen*, W. van *Moerkapelle*, uit hetwelk de Rotte haren oorsprong neemt.

WILKENS, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan *Suriname*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Neali, benedenwaarts aan de verl. plant Talbot.

WILKENSRUST, katoenplant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter regterzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de katoenplant. Dankbaarheid-en-Dageraad, benedenwaarts aan de katoenplant. den Briel; 470 akk. groot; met 184 slaven. De Negers noemen haar Wilkensi.

WILLA, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, rijk *Atjieh*.

WILLANGANG, d., in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Patjitan*.

WILLEBRORD (ST.) of St. Willebrordus, tegenwoordige naam van het Heiken, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie Heiken (Het).

WILLEBRORDS KAPEL (ST.), geh. in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg*, arr. en 8 u. N. van *Roermond*, kant. en 2 u. N. van *Horst*, gem. en ½ u. Z. van *Wansum*, W. van *Geysteren*, waartoe het kerkelijk behoort aan de grenzen van de prov. Noord-Braband.

WILLEBRORDS-KAPEL, doorgaans St. Wilberts-kapel genoemd, voorm. kapel in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. Z. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. Z. O. van *Wijchen*, gem. en ¼ u. N. van *Over-Asselt*, op den weg van Wijchen naar Heumen, zeer eenzaam in de heide gelegen. Van deze kapel, welke een overoud gebouw moet geweest zijn, bestaan thans niets meer dan bouwvallen.

WILLEBRORDUSHOEK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 3½ u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en ¾ u. Z. W. van *Veghel*, aan den weg van deze plaats op St. Oedenrode.

WILLEKENSVAART, geh. en rijweg, in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie Willem-van-Gentsvaart.

WILLEM, retranchement eener legerplaats in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, ten O. en even buiten het geh. Hintham, op den grooten weg der eerste klasse, no. 8, en behoorende tot de vesting *'s Hertogenbosch*.

WILLEM (FORT), fort in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie Andries (Nieuw St.).

WILLEM (FORT), naam, welken men in de wandeling geeft aan het fort Koning Willem den Eerste, prov. *Limburg*, bij *Maastricht*. Zie Koning Willem den Eerste.

WILLEM (FORT), fort in *West-Indië*, op het eil. *St. Maarten*, een der *Kleine Antilles*, op den rug van eenen berg.

Dit fort, dat ruim 234 ell. boven de oppervlakte der zee ligt, werd in 1607 door de Engelschen gebouwd, welken het, naar een hunner Generaals, Fresce noemden. Na den vrede van Amiens, werd het door den Gouverneur Rink naar diens geboorteland, Gelderland genaamd. De Gouverneur Veeveer gaf het later den naam van den toenmaligen Koning Louis, en in 1810 herdoopten de Engelschen het weder in

FRISCH, tot dat het eindelijk in 1815 den naam van WILLEM bekwam, dewelken het tot heden behield. Het centrum van dit fort, ligt in eene horizontale lijn, 1303,02 ell. van de batterij Amsterdam. Het is geheel van klipsteenen gebouwd en de van beneden derwaarts leidende weg slingert in drie lijnen den berg op, hetgeen uit de baai gezien, het figuur maakt van eene Z. Van dit fort waait de Nederlandsche vlag, waarmede men van de aankomende schepen en vaartuigen seint naar Philipsburg.

WILLEM-ADRIAANS-POLDER of DE NIEUWEPOLDER-VAN-KORTGENE, pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. en gem. *Kortgene*; palende N. aan den Westpolder, N. O. aan den Stadspolder, O. aan de haven, Z. aan de schorren der Zuidvliet.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 151 bund. 30 v. r. 70 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

WILLEM-ANNA-POLDER, calamiteuse pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Goes*, gem. *Kappelle-Biezelinge-en-Eversdijk*; palende N. W. aan de heerl. Eversdijk, O. aan de Hont of Westerschelde, Z. W. aan den Bornepolder, W. aan den Heer-Geertspolder, den Heer-Janspolder en aan Ooster-Zwake.

Deze pold., welke op octrooi van 25 December 1755 is ingedijkt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 276 bund. 50 v. r. 26 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

Aan dezen polder is in het jaar 1838, door grondvallen veel schade veroorzaakt.

WILLEM-DE-EERSTE, fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, distr. en 4 u. N. O. van *Sluis*, arr. en 3 u. Z. van *Middelburg*, kant. en 3 u. N. van *Oostburg*, gem. en ½ u. W. van *Breskens*, in den Westhoek van den *Jong-Breskens-polder*, tegen den zeedijk der Wester-Schelde, 75 ell. van de Nieuwe-sluis en 2000 ell. W. van het hoofdfort Frederik-Hendrik.

Dit fort, in den Franschen tijd aangelegd en toen Impérial genoemd, is eene aarden redoute, en maakt den linkervleugel der kustverdediging uit, heeft eene vierhoekige gedaante, elke zijde van 75 ell., waarvan de voorzijde in twee gedeelten, ieder van 50 ell. lengte, gebroken is. Deze deelen zijn bestemd tot kustbatterijen, terwijl de beide vleugels tot verdediging van den oostelijken en westelijken toegang dienen, de vierde is evenwijdig aan het vaarwater en de inlaagdijken, welke dijken hier op 250 en 400 ellen van het fort loopen. Het heeft eene lunet ten O. voor den ingang, is geheel door natte grachten omringd en aan de zuid- en westzijde van eene soort van bedekten weg met voorgracht voorzien, welke echter niet voltooid is.

In het fort is een bomvrij kruidmagazijn, voor 46,000 pond, gebouwd in 1813; een bomvrij gebouw met verdieping en regenput, en eene niet bomvrije kazerne, verder is de poort bomvrij overwelfd en heeft lokalen voor wacht, keuken, provoost, enz. In de lunet staat een wachthuis.

WILLEM-DE-EERSTE, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, distr. *Ambarawa*, bij de stad van dien naam.

In 1837 heeft Prins WILLEM FREDERIK HENDRIK, derden zoon van wijlen Koning WILLEM II, den eersten steen aan dit fort gelegd.

WILLEM-DE-TWEEDE, fort in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Tull-en-'t Waal*, bij het d. *Honswijk* aan de Lek.

Dit fort, hetwelk in de jaren 1845—1847 is aangelegd, dekt eene inundatiesluis in den Lekdijk; heeft eenen bomvrijen toren van kolossalen bouw, met drie verdiepingen voor geschutvuur. Noordwaarts daarbij ligt nog eene lunet, aan het nieuw gegraven kanaal.

WILLEM DE TWEEDE (KONING), verschanst legerkamp, in den *Vrijdom van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*, behoorende tot de vesting *'s Hertogenbosch*.

Dit kamp is in het jaar 1847 voltooid. De eigenlijke leger- of verzamelplaats voor troepen ter kampering is zuidwestwaarts van het fort Isabella en westwaarts van het dorp Vught, op de zoogenaamde Vughterheide.

Ten einde deze legerplaats te dekken en te kunnen verdedigen als ook de toegangen tot de vesting af te sluiten, zijn 8 aarden lunetten in de keel gesloten en van natte grachten voorzien, in eene gebogene stelling opgeworpen, tusschen het genoemde fort en den linkeroever van den Dommel over eene lengte van ruim één uur gaans en nagenoeg ½ uur van de vesting verwijderd; als: de lunetten no. 1, 2 en 3 liggen op eene regte lijn op de gezegde heide naar het Westen gekeerd, terwijl eene lange gedekte communicatie linie tusschen lunet no. 1 en het fort Isabella, eene gemeenschap tusschen het kamp en de vesting daarstelt; lunet no. 4 ligt meer zuidwaarts en tegen den straatweg van 's Hertogenbosch naar Breda, no. 5 en 6 liggen tusschen de straatwegen van 's Hertogenbosch naar Breda en naar Eindhoven, no. 7 ligt zuidwaarts van het dorp Vught, tegen den straatweg op Eindhoven, en no. 8 ligt tegen den Dommel.

Het dorp Vught is alzoo geheel en al ingesloten. Om de legervlakte nog meer tegen de overstroeming van het inundatiewater te verzekeren, heeft men den straatweg tusschen dat dorp en het meergemeld fort, in 1847, aanmerkelijk tot eenen dijk opgehoogd.

WILLEM-EN-MARIA-SCHANS (DE), citadel der vesting *'s Hertogenbosch*, prov. *Noord-Braband*. Zie PAPENBRIL.

WILLEM-FREDERIKS-POLDER (DE), pold. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan de uitwatering van den Binnenpolder-van-Terheyden, O. aan die van de Oude-Moeren, Z. aan den Emilia-polder, W. aan den Maria-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1773 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 25 bund. 68 v. r. 70 v. ell., en heeft eene steenen, niet overwelfde, sluis, wijd 2.55 ell., voorzien van een paar buiten- en binnen-puntdeuren, door welke hij op de kreek van de Oude-Moeren, voorts op het Vloedspui en vervolgens op den Amer, van het overtollige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 0.40 ell. beneden A. P. en de hoogte der dijken 1.80 tot 2.00 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door het Domein, te Hooge-en-Lage-Zwaluwe.

WILLEM GIJSSENS-NIEUWLAND-POLDER (DE), pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie GEEST-NIEUWLAND-POLDER (DE).

WILLEM-HENDRIKS-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Graauw-en-Langendam*; palende N. aan den Meloo-polder, O. aan de schorren van Saftinge, Z. aan den pold. Nieuw-Kieldrecht en Langendam, W. aan den Polder-van-Langendam en dien van Oude-Graauw.

Deze pold., welke in het jaar 1540 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 596 bund. 95 v. r. 25 v. ell., waaronder

404 bund. 99 v. r. 31 v. ell. schotbaar land. Daarin liggen het dorp de Graauw, de geh. Zandberg en Scheldevaartshoek, benevens 9 boerenhofsteden en eenen langs den grond zeilenden windkorenmolen. Hij watert uit door eene steenen heul, liggende in den Schenkeldijk, in den Meloo-polder, en door dezen met eene waterleiding naar en door eene sluis, in de Saftinger-schorren.

Het dijksbestuur, vereenigd met dat van den pold. *Klein-Kieldrecht*, bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

WILLEMIJNSVELDJE, streek lands, in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Bemmel*.

WILLEMKENSVAART, geh. en rijweg in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie WILLEM-VAN-GENTSVAART.

WILLEM POLDER (DE), pold. in *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*.

Deze pold., welke in het jaar 1772 bedijkt is, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 105 bund. 89 v. r. 24 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

WILLEMS-AMBACHT-VAN-WEYDELNESSE, voorm. amb. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*. Zie WIELNES.

WILLEMSBURG, voormaals het huis TER-LAP, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. N. ten O. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en ½ u. N. ten. W van *Voorburg*, aan den Bezuidenhoutsche weg.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 22 v. r.

WILLEMSBURG, kweekgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. kostgr. Concordia, benedenwaarts aan het verl. Land-van-Boxel; met 1 slaaf.

WILLEMSDORP, geh. op het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. Z. ten W. van *Dordrecht*, gem. *Wieldrecht-met-de-Louisa-polder*, 1 u. Z. van Wieldrecht, aan het Hollands-diep, op een buitengors als een eiland gelegen, dat alleen door den grooten weg met den zuidelijksten hoek van het eil. Dordrecht verbonden is.

Er is hier een station der paardenposterij en een Rijks stoombootenveer met twee stoombooten over genoemd water, tusschen dit geh. en de Moerdijk. De breedte van dit vaarwater tusschen de veerdammen bedraagt nagenoeg 3000 ellen.

WILLEMSDORP, oude naam van het d. SCHOONDIJKE, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie SCHOONDIJKE.

WILLEMSHOOP, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Lemmershoop, benedenwaarts aan de verl. plant. la Nouvelle-Entreprise; 500 akk. groot.

WILLEMSKAAP, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

WILLEMSKERKE, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Assenede-Ambacht*, prov. *Zeeland*.

Het schijnt nog bestaan te hebben in 1518 en in de watervloeden dier eeuw verdronken te zijn. De grond werd herdijkt in 1872, doch is later weder ondergevloeid.

WILLEMSKERKE-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Hoek*; palende N. aan den in 1816 nieuw bedijkten Polder-van-Neuzen, O. aan den Vlooswijk-polder, Z. aan den Goesen-polder, W. aan den Loven-polder.

Deze pold., in 1619 ingedijkt, heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 164 bund. 50 v. r. 65 v. ell. en is schotbaar groot 172 bund. 89 v. r. 28 v. ell. Daarin staan 5 hofsteden en 12 arbeiderswoningen. Hij watert uit door eenen steenen duiker, welken hij gemeen heeft met en op den *Loven-polder* en verder door eene zeesluis in den Braakman. Het bestuur is gecombineerd met den *Loven-polder* en bestaat uit éénen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

WILLEMS-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, hetwelk moet gestaan hebben, waar nu de Braakman is.

Het is bij den hevigen orkaan van 16 November 1377 door het water bedolven en nooit weder bovengekomen.

WILLEMSLUIS (DE), sluis in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 20 min. Z. van *Buiksloot*, aan het tolhuis in het IJ.

Deze sluis werd in 1820 volbouwd en door Z. M. Koning Willem I, wiens naam zij draagt, op den 19 Julij van dat jaar in oogenschouw genomen; terwijl zij ter zelfder tijd in werking werd gebragt. De diepte dezer sluis is ongeveer 4 ell., berekend op Amsterdams gewoon peil; zij is ongeveer 16 ell. wijd en ongeveer 90 ell. lang. De deuren overtreffen in grootte en omvang de grootste van die soort in Europa. De sluis rust op palen, welke door het slijk en het zand geheid zijn. In het jaar 1847 zijn hier doorgeschut 1427 zee- en 10,410 binnenschepen.

WILLEMSLUIS (DE), schutsluis in *Zalland*, prov. *Overijssel*, bij *Zwolle*, waardoor de Willemsvaart zich, tegenover het Katerveer, in den IJssel stort.

WILLEMSLUIS (DE BUURT-AAN-DE-), b. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5½ u. Z. ten W. van *Hoorn*, kant. en 3 u. Z. W. van *Edam*, gem. en 20 min. Z. van *Buiksloot*.

WILLEM-SOENS-POLDER, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*. Zie Soens-polder (Willem-).

WILLEMSOORD, eene der drie gewone koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid, in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 7½ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. en 1 u. N. W. van *Steenwijk*, gem. en ½ u. N. van *Steenwijkerwold*.

Deze kolonie, in 1820 aangelegd, bestaat hoofdzakelijk uit twee kruiswegen, loopende de voornaamste, waarover in 1829 de straatweg van Zwolle naar Leeuwarden gelegd is, in eene noordwestelijke, de andere in een noordoostelijke rigting; daar langs zijn de woningen der koloniebewoners gebouwd; in het midden of kruispunt zijn op de vier hoeken meer aanzienlijke gebouwen tot verschillende doeleinden gesticht. Men vindt aan deze en nog meer achterwegen in het zuidoostelijk gedeelte aangelegd, 175 woningen, bewoond door 1050 zielen.

De grondslag is voor den landbouw niet bijzonder gunstig, bestaande uit voormalige schrale hooge heide met steenen doorzaaid, waaronder vele vuursteenen (*silex*) gevonden worden.

WILLEMSOORD, etablissement der marine, in de heerl. *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 8 u. N. van *Alkmaar*, kant. en ¼ u. O. van *den Helder*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*, in den oostelijken hoek tegen het Nieuwe-diep.

De grond, welke het inneemt, heeft nagenoeg eene regthoekige gedaante, waarvan echter de oostelijke zijde inspringend is; de lengte van dit terrein, van het Noorden naar het Zuiden, bedraagt omstreeks 660 ell., en de breedte van het Westen naar het Oosten, over het midden genomen, ruim 400 ell.

De drie landzijden ten Noorden, Westen en Zuiden, zijn voorzien van eene breede gracht, de oostzijde wordt bespoeld door het Nieuwediep, en het geheel, buiten om, is door een zwaar rasterwerk ingesloten. Binnen deze ruimte ligt het groote dok, nagenoeg 300 ell. lang en 130 ell. breed. Het heeft gemeenschap ten Oosten door eene sluis met het Nieuwe-diep, ten Westen door eene sluis met het kiel- of droogedok en ten Zuiden door eene keersluis met eene ruime ligplaats voor 's rijksschepen, welke door paalwerk van de daarin uitloopende koopvaardersbinnenhaven is afgescheiden, en door de maritime schutsluis van het Nieuwe-diep is afgesloten.

Alle gebouwen behooren aan het Rijk, en bestaan in: het Paleis, ook het Directiehuis genoemd, een aanzienlijk langwerpig gebouw, met een vooruitspringend middengedeelte en twee vooruitspringende vleugels, dienende tot woningen der hooge autoriteiten, zoo als: van den Directeur en Kommandant der zeemagt, den Equipagemeester der werf enz.; het Hospitaal, een ruim vierkant gebouw, zeer geschikt en goed ingerigt; de Kaserne der Mariniers, bijzonder ordelijk en keurig; een Wachthuis; een Stoomgebouw voor het kieldok; een Gebouw met werftorentje; verschillende gebouwen voor Magazijnen, Werkplaatsen enz., allen van steen, behalven de Bergloodsen en de Scheepskappen, die van hout zijn.

Aan de zijde van het Nieuwe-diep zijn twee uitgangen, de Noorderpoort en de Zuiderpoort genaamd, gesloten door poortdeuren met steenen stijlen. Zij geleiden naar twee wegen, waarvan de eene, noordwaarts aan, om het etablissement heenloopt, tot aan het begin van den grooten schelpweg op Alkmaar, buiten het kanaalfort; deze wordt genoemd de Maritimeweg en is met klinkers bestraat; de tweede weg is onbestraat, loopt zuidwaarts langs het Nieuwe-diep tot aan de koopvaardersschutsluis, en heeft aldaar door een pontveer over de koopvaardersbinnenhaven, gemeenschap met den maritime klinkerweg, waarmede hij ook nog verbonden wordt door eenen zijtak, loopende van de maritime schutsluis regelregt naar de koopvaardersbinnenhaven, waarover thans een houten brug ligt, ter vervanging der vroegere pont; beide wegen staan met elkander in verband, en zijn de eenig toegangen tot het etablissement.

WILLEMSPOLDER (DE), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gedeeltelijk gem. *Oosterhout*, gedeeltelijk gem. *Raamsdonk*; palende N. aan de Donge, O. aan de Groenendijksche haven, Z. aan den Broekkant, W. aan den grooten weg der 1e klasse no. 3, en de opkomst van Vreugdenrijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 784 bund. 88 v. r. 71 v. ell., waaronder 773 bund. 55 v. r. 66 v. ell. schotbaar land, als: onder *Oosterhout*, volgens het kadaster, 638 bund. 43 v. r. 56 v. ell., onder *Raamsdonk*, volgens het kadaster, 146 bund. 45 v. r. 15 v. ell. Hij heeft vier houten duikers, als een aan het boveneinde der Groenendijksche haven, wijd 0.64 ell., voorzien met schuif en klep; een wijd 1.02 ell.; een wijd 0.80 ell., met eene drijfdeur en schuif, en een aan het benedeneinde der haven wijd 0.60 ell., met eene drijfdeur; voorts twee steenen sluizen, aan de Donge of

's Gravenmoersche-vaart, beneden het Borstlappenveer, tusschen dit en het Willemsveer, de eene wijd 2.03 ell., voorzien van een paar puntdeuren en schuif; de andere wijd 1,42 ell. met twee kleppen; eene sluis genaamd de Kreeksluis aan het Regtendijksche gat, wijd 1.10 ell., voorzien van eene drijfdeur en schuif; en eindelijk eene sluis bij de herberg Koopmanswelvaren, wijd 0.98 ell., voorzien van eene drijfdeur en schuif. Beide laatstgemelde sluizen zijn gelegen in den grooten weg der 1e klasse, no. 3. Hij watert uit door de eerste vier houten duikers op de Greenendijksche haven; door de volgende twee sluizen en duiker onmiddellijk op de Donge, en eindelijk door de beide laatstgenoemden op het Regtendijksche gat, en daarna op de Donge. Het zomerpeil is 0.10 ell. boven A. P., en de hoogte der dijken 2.00 ell. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters en eenen Penningmeester. De hierbovengemelde, in den grooten weg gelegene, sluizen, worden door het Rijk onderhouden, en ten gevolge der verlanding van het Regtendijksche- en Kremmegat, is de uitwatering daardoor thans niet zeer voldoende. Behalve de kade, waardoor de polder tegen het water van de Donge beschut is, heeft hij nog eene binnenkade aan de oostzijde van den Koksheuvel en de Opkomst van Vreugderijk, strekkende van omtrent de Donge tot nabij de Kreeksluis.

WILLEMS-POLDER (DE) of DE POLDER-BOVEN-DE-BOVENSLUIS, onbehuisde pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Willemstad*; palende N. aan de gorzen tegen het Hollandsch-diep, O. aan de Klundert, Z. aan den Ruigenhil, W. aan de Bovensluis.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17 bund. 90 v. r. 60 v. ell., en wordt door een houten duiker op het Hollands-diep, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit dat van den Ruigenhil.

WILLEMS-POLDER (DE), pold. in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Dinteloord-en-Prinseland*; palende N. O. aan de gorzen tegen de rivier de Dintel, O. aan den Beaumont-polder, Z. aan den Oude-Prinselandsche-polder, N. W. aan de haven van Dinteloord.

Deze pold., welke in het jaar 1649 bedijkt is en zijnen naam ontleent van WILLEM II, Prins *van Oranje*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 209 bund. 57 v. r. 66 v. ell., doch wordt schotbaar op 214 bund. 33 v. r. 75 v. ell. gerekend. Hij telt 3 h., allen boerderijen, en heeft eene steenen sluis aan het boveneinde des polders, wijd 1.46 ell., hoog 1.31 ell., voorzien van eene deur en vroeger ook van eene schuif, waardoor hij op de afgesloten rivier de Dintel van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 0.73 ell. beneden A. P. Het bestuur bestaat uit de Eigengeerfden. Aan de zuidwestzijde van dezen pold. zijn de spuiboezem en sluis, weleer gediend hebbende tot het diephouden der haven van Dinteloord, en thans uitsluitend gebezigd tot uitwatering van den Oude-Prinselandsche-polder.

Van het ten Noorden des Willemspolders gelegene, in 1790 bekade, Oranjepoldertje, groot 8 bund. 52 v. r. 80 v. ell., is de kade thans geslecht.

WILLEMSPOLDER (DE PRINS-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie PRINS-WILLEMS-POLDER.

WILLEMSTAD, kerk. ring, prov. *Noord-Braband*, klass. van *Breda*, Deze ring bestaat uit de volgende 8 gem.: Fijnaart-en-Heyningen, Oud- en Nieuw-Gastel, de Klundert, Ouden-

bosch-en-de-Hoeven, Prinseland-en-Dinteloord, Standdaarbuiten, Willemstad en Zevenbergen. Men heeft er 9 kerken, waarin de dienst gedaan wordt door 8 Predikanten en telt er 6800 zielen, onder welke ruim 2600 Ledematen.

WILLEMSTAD, gem., prov. *Noord-Braband*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen* (17 m. k., 9 s. d.); palende N. aan het Hollandsdiep, O. aan de gem. Klundert. Z. aan Fynaart-en-Heyningen, W. aan het Haringvliet.

Deze gem. bestaat uit den geheelen pold. Ruigenhil, uit de drie bekade poldertjes tegen het Hollandsdiep, uit de pold. Maltha, uit de bekade St. Antoniegorzen en uit de Rietgorzen; bevat de st. Willemstad, de geh. Helwijk en Bovensluis en gedeelte van de geh. Tonnekreek, Zwingelspaan en Oude molen, benevens verpreid liggende boerderijen en woningen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3076 bund. 58 v. r. 51 v. ell., waaronder 1718 bund. 58 v. r. 53 v. ell. belastbaar land; telt 267 h., bewoond door 396 huisgez., uitmakende, behalve het garnizoen, eene bevolking van ruim 1900 inw., die hun bestaan vinden in den handel, vooral in graan, meekrap en vlas en in den landbouw. Voorts heeft men er eene scheepstimmerwerf, eenen fraaijen steenen windkorenmolen, eenen rosmolen, eene bierbrouwerij, twee grutterijen en eene meestoof. Voorheen bestond er ook eene leerlooijerij, welke thans vervallen is.

De Herv., die er 1740 in getal zijn, onder welke 550 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Breda*, ring van *Willemstad*, behoort, en door eenen Predikant bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jan Symonsz, die in het jaar 1575 herwaarts kwam, van Westmaas, waar hij ontzet was, doch bij vertrok in hetzelfde jaar naar Puttershoek, van waar hij in Julij 1583 weder hier beroepen werd doch in het volgende jaar werd hij reeds weder opgevolgd door Lambertus Sanden.

De R. K., die men er ruim 140 telt, onder welke ruim 60 Communikanten, maken, sedert het jaar 1832, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De eerste, die in deze par. als Pastoor de dienst heeft waargenomen, is geweest Johannes Genk, die den 3 Maart 1843 bevorderd is tot Landdeken en Pastoor te Aardenburg.

De 6 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Bergen-op-Zoom*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 200 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke in het jaar 1584 door de Staten van Braband aan Willem I, Prins *van Oranje* geschonken werd tot eenige vergoeding van geledene schade door het verbeurdverklaren zijner goederen in Spaansch-Braband, en behoorde vóór dien tijd onder het markgraafs. op Bergen-op-Zoom. Zijn zoon Maurits werd naderhand door de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, in het bezit dezer heerlijkheid bevestigd. Zij was ook onder de nalatenschap van Willem III, Koning van Engeland, en werd bij de verdeeling daarvan aan Willem IV, Prins *van Oranje*, afgestaan. Thans behoort zij aan het domein.

De stad Willemstad, in het Latijn Guillelmistadium, ligt 6½ u. N. W. van Breda, 3 u. N. W. van Zevenbergen, 5 u. N. ten O. van Bergen-op-Zoom, aan het Hollands-diep, welke op deze hoogte een driesprong maakt met het Haringvliet en het Volkerak, waardoor hier

dikwijls holle zeeën staan, die een trotsch gezigt opleveren. Er is een rijks-hengstenveer op Numansdorp, terwijl er ook passagiers naar Ooltgensplaat worden overgezet; alsmede een station der stoombooten van Rotterdam op Antwerpen en Middelburg.

De stad is in het jaar 1583 gebouwd en op eigen kosten versterkt door WILLEM I, *Prins van Oranje*, met het doel, om eene zeemogenheid te beletten, in tijd van oorlog, Holland van Zeeland te scheiden. Zij beslaat, met de buitengronden, eene oppervlakte van 56 bund. 79 v. r. 46 v. ell., en binnen hare wallen 19 bund. 60 v. r. 77 v. ell. Zij heeft eene ronde gedaante, en een half uur in den omtrek, doch is inwendig weinig behouwd en bevolkt, zoodat zij ruim het dubbel aantal huizen en zielen zou kunnen bevatten, tellende men er slechts 215 h. en ruim 1100 inw. Overigens is zij regelmatig verdeeld, als: van het Oosten naar het Westen door de Landpoortstraat in twee gelijke deelen, waarvan het noordelijke deel door de breede en in het midden met boomen beplante Voorstraat weder in twee gelijke deelen verdeeld wordt; beide genoemde straten bevatten vele goede huizen, zijnde nog eenige achterwegen niet noemenswaardig.

In het midden van het zuiderdeel is een ruim vierkant plein, het Kerkhof genaamd, door breede gracht omringd, met steenen brug en fraai ijzeren sluithek. Dit plein, waarop de Hervormde kerk, benevens de kosterswoning en het schoolgebouw, staat, dient tot begraafplaats voor de verschillende gezindheden. Dit gedeelte der stad is overigens schaars van huizen voorzien, doch bevat de meeste militaire gebouwen, welke veel ruimte innemen.

In het jaar 1688 had men het oog op de WILLEMSTAD, om aldaar een dok voor 's Lands schepen van oorlog aan te leggen, en wel in dier voege dat die schepen, tot voorkoming van bederf, altijd vlot en driftig zouden moeten leggen. Men achtte zelfs dat een dok bij de WILLEMSTAD, minder kostbaar en tevens veiliger te maken was dan in Hellevoetsluis, alwaar men echter eenige jaren later zoodanig dok aanlegde.

De stad heeft twee poorten, als: de Waterpoort ten N., een hoog vierkant gebouw, met een gewoon huisdak en de Landpoort, ten O., zijnde slechts eene doorsnijding van den hoofdwal.

De havenkom is aan het noordeinde der stad en alleen voor ligte vaartuigen geschikt. Zij heeft door eene spuisluis gemeenschap met de hoofdgracht. De mond der haven is buitendijks, aan het einde heeft men op groote diepte een kostbaar havenhoofd.

De vesting heeft zeven kleine holle bastions, die de namen dragen der voorm. zeven provinciën en gelegen zijn in eene vrij regelmatige ovale gedaante. De hoofdwal is alleen aan de rivierzijde, met bekleedingsmuren voorzien en wel het rivierfront en de helft der beide aangrenzende fronten. De natte hoofdgracht is vrij breed, daar door liggen twee steenen dammen, ten N. W. en N. O., welke tegen de zeedijken steunen en waarvan eerstgenoemde eene inundatiesluis heeft; de haven, welke door het rivierfront binnen de vesting komt, is aan weerszijden door een steenen beer van deze gracht afgesloten; de westelijke beer heeft eene spuisluis en daarover, vlak voor de Waterpoort, ligt eene houten ophaalbrug.

Er is slechts een buitenwerk, zijnde een ravelijntje voor de Landpoort, en rondom het niet bekleedde deel van den hoofdwal loopt een glacis coupé met voorgracht, zijnde echter laag en smal en daardoor ongeschikt; aan de rivierzijde is het oostelijk gedeelte tusschen de haven en den Oostzeedijk van een gewoon glacis voorsien, terwijl het

westelijk gedeelte een flaauw en vrij breed afhellend terrein is, met een dijkje, dat van het havenhoofd tot tegen den Westzeedijk aanloopt en het Lantaarndijkje wordt genoemd, als geleidende naar eenen fraaijen houten lantaarnopstand. Den 3 April 1669 werd het octrooi tot het daarstellen van dat baken verleend.

Tot deze vesting behooren nog de forten de Ruyter en de Hel. Zie die artikelen.

Men heeft er de volgende militaire gebouwen:

Het Gouvernement, in de *Hofstraat*, ook wel het Prinsenhuis geheeten, omdat het door Maurits, Prins *van Oranje*, gesticht werd. Het is een ruim, aanzienlijk gebouw, doch dient thans tot Infirmerie, Magazijnmeesterswoning enz. Het voorplein is tot Geschutpark in gebruik.

De Kazerne, aan de *Kerkring*, bestaat uit twee blokken, welke door muren vereenigd zijn, en zoo doende eene binnenplaats vormen. Zij is in 1748 gebouwd; kan 800 man bevatten, doch is niet bomvrij.

Het Arsenaal, aan de *Haven*, bij de Waterpoort, is een doelmatig en schoon gebouw, in 1793 opgetrokken, doch niet bomvrij, daarbij zijn het kogelpark, een brandspuithuis en eene groote ruime pomp, welke zelfs dikwijls in de behoefte der ingezetenen voorziet.

Voorts twee kleine Wachthuisen aan de beide poorten, welke mede aan het Rijk behooren; een groot bomvrij Kruidmagazijn, in 1811 gebouwd, voor 90,000 pond buskruid; een klein niet bomvrij Kruidmagazijn voor 18,000 pond; twee Kogelgloeiovens, en twee houten Loodsen tot berging van materiëel.

Het Stadhuis, aan de *Paradeplaats*, is een vrij aanzienlijk gebouw, met het jaartal 1620 voorzien, en hebbende het beeld der geregtigheid in eene nis boven den ingang; achter tegen den regtervleugelmuur staat een achtkante toren aangebouwd, met een uurwerk en kort spits dak.

De Hervormde kerk, op het *Kerkhof*, is een fraai gebouw van achthoekigen vorm, en door een dergelijk hoog koepeldak gedekt, waarop nog een rond houten torentje prijkt. In 1604 was zij volbouwd. Zij is in 1791 gedeeltelijk hernieuwd, is inwendig bijzonder luchtig en heeft eenen fraaijen predikstoel en een net orgel, hetwelk in het jaar 1774 aan de gemeente ten geschenke is gegeven, door Willem V, Prins *van Oranje*, destijds Heer der heerlijkheid. Volgens een oud register is er op den kerktoren een speelwerk geweest; het blijkt ten minste, dat de herstelling van de beide horologiën, te weten van het stadhuis en kerk, benevens het speelwerk, op den 27 October 1640, aan eenen horologiemaker uit Dordrecht is aanbesteed voor 100 caroli gulden (125 guld.), terwijl uit verdere stukken blijkt, dat dit speelwerk in 1678 nog bestond; doch, hoe dit is weggeraakt en waarom is onbekend. Achter tegen de kerk is de consistoriekamer aangebouwd.

De Roomsch-Katholijke kerk, in de *Landpoortstraat*, aan *Onze Lieve Vrouw* toegewijd en in 1832 gesticht, is voorloopig slechts een houten schuurgebouw, zonder toren, doch inwendig geplafonneerd en sedert kort van een orgel voorzien.

Het Weeshuis der Hervormden is opgerigt in 1671, aan de westzijde van het *Kerkhof*; doch in 1781 is daarvoor een ander lokaal gebouwd, op de *Voorstraat*. Daarin bevinden zich thans 12 jongens en 11 meisjes.

Men heeft er een Postkantoor, een Station der paardenposterij en eene Bank van leening, alles op de *Voorstraat*.

De paardenmarkt valt in den 9 Junij, de kermis den derden Vrijdag in September

Willemstad is de geboorteplaats van den Luitenant Admiraal Gerard Callenburg, geb. 8 April 1642, † te Vlaardingen, 8 October 1722.

Hoewel deze stad niet vóór in het laatst der vorige eeuw eene belegering heeft moeten doorstaan, is zij, in tijden van oorlog, zeer bekend geworden, voornamelijk bij en door de Engelschen, die zoo menigmaal zij, als Bondgenooten van den Staat, in Braband en Vlaanderen eenige veldtogten hebben bijgewoond, hun krijgsvolk telkens in de haven van Willemstad, plagten te ontschepen, en, bij hunne terugkeering weder in te schepen; zoo als ook de Hessen-Hanausche troepen en Artillerie, welke in 1776, ten dienste van Groot-Brittanje, tegen de Amerikanen gezonden werd, mede in de Willemstad derwaarts scheep gegaan zijn.

In het jaar 1588 zocht Robert Sacquet of Socquet, een Engelschman, misbruikende den naam der Koningin van Engeland, de bezetting te Willemstad aan het muiten te brengen, en zich van de plaats en van den Bevelhebber meester te maken. Doch zijnen toeleg ontdekt zijnde, werd hij gevangen naar 's Gravenhage gevoerd. Hij beleed hier, dat zijn voornemen geweest was, de vesting aan Parma, te leveren, waarop hij ter dood veroordeeld werd.

In het jaar 1787 hadden er eenige oproerige bewegingen in de Willemstad plaats, die den 11 Julij aanvingen en vijf dagen duurden Eene afkondiging der regering was krachteloos om de gistende gemoederen tot bedaren te brengen. De Kolonel-Kommandant van het krijgsvolk van Meulen wist echter den voortgang des gewelds te stuiten. Drie der voornaamste oproermakers werden gevat en gevangen gezet. De groote meerderheid der inwoners leden met ongeduld dit bedwang. Zij gaven aan de regering, bij eene ongeteekende verklaring, de reden van hun misnoegen te kennen, bestaande in de staatsbegrippen van eenigen hunner medeingezetenen, bovenal hadden zij het geladen op den schoolmeester, dien zij als een heftig Patriot beschouwden en voor de oorzaak van het misnoegen en der gerezene verbittering hielden. Dezen hun zoo hatelijken man wilden zij afgezet hebben, en drongen aan op de loslating der drie gevangenen, die zich het meest bij het oproerig geweld onderscheiden hadden. De schoolmeester, voor de partijwoede beducht, verliet eene stad, waar hij het hoofdvoorwerp van den haat des volks was; ook voldeed de Regering aan den eisch, om de drie gevangenen in vrijheid te stellen, en nu kwam de stad schijnbaar tot rust. De maand was echter nog niet ten einde of het eerste bataillon van het tweede Regement van Waldeck, dat in de Willemstad garnizoen hield, sloeg aan het muiten, haalde met geweld de vaandels uit het huis van den Kolonel, niettegenstaande eenige Officieren die met den degen tot het uiterste verdedigden. Hiermede niet tevreden, wilden zij mede de bataillonskas hebben. Deze werd ook aan hunnen dwingenden overmoed afgestaan. Met de vaandels en de bataillonskas trokken zij, zegepralende, naar de kazerne, riepen hunne kameraden zamen, om zich insgelijks te wapenen, in gelederen te stellen en alzoo de Willemstad te verlaten. De Officieren waagden, niet zonder levensgevaar, eene laatste poging, met door de gelederen te gaan en de soldaten te vermanen, om in de plaats hunner bezetting te blijven; doch het baatte niets. Zelfs moesten onderscheidene Officieren, die zij voor Prinsgezinden hielden, en in welke zij eenig

vertrouwen stelden, hun aan de hand belooven, dat, indien zij niet terstond wilden medogaan, zij ten minsten des anderen daags zouden volgen. Hierop presten zij karren en paarden, om de bataillonskas en de equipaadje te vervoeren, en togen, door eenen Onder-officier geleid, met vliegende vaandels en slaande trom de poort uit, om, zoo zij zeiden, naar Nijmegen te vertrekken. In deze vlugt verliep meest het geheele bataillon, behalve een sergeant, een tambour en 25 soldaten, die zich in de huizen verborgen hadden. De Officiers, die allen bleven, en alles gedaan hadden, om dit wegloopen te stuiten, moesten, door gewapende overmagt gedwongen, aanschouwen, dat de vesting, om welke te beschermen en te verdedigen, zij met eene strafwaardig ongehoorzame manschap gezonden waren, door die manschap verlaten werd.

De gebeurtenis echter, welke de Willemstad voor eenwig in de geschiedenis beroemd heeft gemaakt, is hare manhaftige verdediging in 1793 door den Luitenant-Generaal Karel Baron van Boetzelaer. Deze Gouverneur der vesting, toen zij door de Franschen bedreigd werd, beijverde zich ten uiterste, om zich ter verdediging toe te rusten. De twee inundatiesluizen waren geopend, de toegangen tot de stad, door verhakken en insnijdingen, belemmerd, eenige gebouwen in den omtrek, waarin de vijand zich zou hebben kunnen nestelen, verbrand en een gewapende hoeker, voerende 16 stukken, had met twee kotters post gevat in het Hollandsch-diep, om aan de vesting hulp te verleenen. Van de Willemstad werd in het Fransche leger naauwelijks eenige verdediging verwacht; men vermeet zich zelfs, vóór dat er nog eenig krijgsvolk voor de stad was, een trompetter te zenden met de mondelinge vraag, uit naam van Dumouriez, of de Bevelhebber de stad wilde overgeven. Een eenvoudig *Neen* was het lakonisch antwoord; en eene schriftelijke opeisching, door den Generaal Berneron, den 28 Februarij gedaan, werd even bepaald beantwoord, met de verklaring, dat de Gouverneur, als een man van eer, de hem toevertrouwde vesting zou verdedigen. Toen openden, op den 1 Maart, drie batterijen haar vuur tegen de stad, waarvan eene van vijf stukken, aan de zoogenaamde Hel, tegen den Droogen dijk aan, was geplaatst; eene andere, van vier, aan den Westdijk, en eene derde, van drie, aan den straatweg. Welken angst en verwoesting ook dit schieten met gloeijenden kogels en het werpen van granaten mogten te weeg brengen, geen ijdele schrik sloeg in het hart van Boetzelaer en zijne strijdmakkers. Het kruidmagazijn werd ontledigd en de voorraad in holen onder de wallen geborgen, waar men ook begon veilige verblijfplaatsen voor de soldaten in te rigten. Even bedaard werd een onbesuisde aanloop afgewacht, door de Franschen, op den middag van den 3 Maart, tegen de Landpoort beproefd. De onderwaterzetting, namelijk, rondom de stad, had veel van hare hoogte verloren, door dat de vijand reeds in den nacht na den 22 Februarij zich had meester gemaakt van de sluis van den Ruigenhilsche-polder, want deze sluis, een half uur van de stad gelegen, had niet bezet kunnen worden, en door die open te zetten liep het inundatiewater voor een groot gedeelte af. De Franschen konden derhalve, met eene kleine voetspoeling, langs den straatweg naderen. In den nacht, vóór dat zij den voorgenomen storm ondernamen, hadden zij twee groote mortieren en acht handmortieren in batterij gebragt, om daarmede het geschut, hetwelk de straatweg bestreek, tot zwijgen te brengen. Het gelukte hun inderdaad, onder de manschappen van een batterij in de vesting zoo veel verwarring

te brengen, dat dezen het vuur staakten; maar hier verdiende de Luitenant SIMON COLTHOFF, dat zijn naam eene eervolle melding ten deel valle. Naauwelijks wordt hij de ontstane wanorde gewaar, of hij snelt toe, dreigt, al wie terugtreedt, aan zijnen degen te zullen rijgen, laadt, rigt en ontsteekt zelfs een der verlatene stukken, en zijn voorbeeld brengt weldra de batterij weder in volle werking. Eenige rijksdaalders rondgedeeld, verzoeten de bitterheid der schampere bedreiging, en bevestigen den indruk van het gegeven bevel. Door een onophoudelijk vuur werden de vijandelijke pelotons hals over hoofd, plassende in het water, en struikelende in de overspoelde insnijdingen van den straatweg te ruggeworpen, met verlies van een aantal dooden en met achterlating der twee groote mortieren, welke daarna door den Vaandrig J. C. ROST vernageld werden. Deze gevoelige les, deed den Franschman van dergelijke pogingen om de stad te overmeesteren afzien; hij bepaalde zich van nu af tot het opwerpen van meerdere batterijen, welke ten laatste tot een getal van 34 kanonnen en 8 mortieren gebragt werden. Het vuur van dezen werd echter door dat uit de vesting met nadruk beantwoord en somtijds geheel bedwongen; ook bragt het grooter doodsgevaar, dan werkelijk verlies van menschenlevens te weeg; en het verbrijzelen en in brand schieten der gebouwen kon eenen man als BOETSELAER niet aan het wankelen brengen; de herhaling, op den 7 Maart, van eene arglistig gestelde opeisching werd met de eenvoudige verklaring beantwoord, dat de Gouverneur niets te voegen had bij zijn vroeger gegeven antwoord. De WILLEMSTAD had het voor elke belegerde vesting onwaardeerbare voorregt, van de gemeenschap te water steeds open te hebben. Bemoedigende brieven, toezendingen van allerlei oorlogs- en levensvoorraad, vaartuigen, om in den alleruitersten nood de bezetting te redden, dit alles hielp mede, om den moed gaande te houden. Doch daar de Franschen, aan den Westdijk in het opwerpen hunner batterijen door de drie gewapende vaartuigen, die aldaar hadden post gevat, belemmerd werden, noodzaakten zij dezen, door het schieten van gloeijende kogels, om, op den 10 Maart, af te deinzen. Nu deed de verwijdering van deze vaartuigen de vrees ontstaan, dat de vijand aan den buitenberm van dien dijk, langs den waterkant, de vesting zou nader komen, juist waar zij het zwakste was, waardoor haar de gemeenschap kon worden afgesneden. Van dit gevaar kreeg BOETSELAER eene volledige kennis door den moedigen Vaandrig ROST, die, in een vaartuig, de gesteldheid der vijandelijke werken was gaan verkennen. Het was de eerste maal dat zich de gelegenheid tot eenen uitval aanbood; er wordt daartoe besloten. ROST, de Vaandrig, PIETER CHRISTIAAN COLTHOFF en de Onder-Luitenant der Artillerie H. MULDER bieden zich aan, om dien uit te voeren. Met 55 vrijwilligers gaan zij, bij het aanbreken van den 15 Maart, scheep, varen tot buiten de Waterpoort, treden vervolgens aan land op een punt, vanwaar zij de vijandelijke werken kunnen bereiken, storten zich, deels vuur gevende uit hun geweer, deels met sabels en handspaken aanvallende, in de vijandelijke loopgraaf, dooden ruim 20 man, nemen er 9 gevangen, vernagelen drie stukken, maken eenige geweren en andere voorwerpen buit, en keeren zonder een eenig man verloren te hebben, zegevierend in de vesting terug. Deze moedbetooning bij de eerste gelegenheid, die zich opdeed, om met den vijand handgemeen te worden, deed zien, welke een geest de verdedigers van de WILLEMSTAD bezielde. Maar het was ook de laatste maal, dat zij daarvan hier blijken konden geven, want na nog eenige uren schietens, waarin vele gebouwen door de laatste bommen der

aftrekkende Franschen beschadigd waren, kwam, in den morgen van den 16 Maart, de blijmare, dat de vijand het beleg opbrak, den angst vervangen, waarin de burgerij, bij afgebrokene tooneelen van brand en verwoesting, gedurende 15 dagen verkeerd had. Men rekent, dat in dit beleg tusschen de 9 en 10,000 deels gloeijende, deels andere kogels, en omtrent 500 bommen en granaten in de stad geworpen waren. Een groot geluk dienvolgens was het, dat men, ondanks zulk een dooddreigenden regen, slechts 15 dooden en 12 of 13 gekwetsten telde. Veel grooter was de schade aan huizen en gebouwen toegebragt. Slechts een eenig huis stond er in de stad hetwelk in het geheel niets had geleden. De algemeene schade werd op 80,000, en onder deze die van de kerk alleen op 8500 gulden begroot. In den staat van uiterste behoefte, tot welken vele stedelingen gebragt waren, ondervonden zij echter de uitwerkselen der Nederlandsche weldadigheid.

Bij de omwenteling van het jaar 1813 baande de overgave van Ooltgensplaat en Hellevoetsluis, den weg tot de spoedig hierop gevolgde bevrijding van DE WILLEMSTAD. De Franschen, Hellevoetsluis verlatende, waren met de kleine vloot, die zich daar bevond, bestaande uit de korvet *de Ajax*, 18 schooners en brikken, benevens 4 kanonneerbooten naar de WILLEMSTAD gezeild, met oogmerk om langs het Krammer naar de Schelde te vertrekken; dan, daar het fort Ooltgensplaat reeds vermeesterd was, werd hun zulks hierdoor en tevens door het lage water, bij eenen oostelijken wind, ondoenlijk, waarom zij dan eindelijk op den 10 het besluit namen, om alle de schepen in de haven te brengen en in den grond te hakken, waarna zij dien avond te elf ure de plaats verlieten en zich naar Bergen-op-Zoom begaven. Dadelijk werd de brug opgehaald en hun, met een *Oranje boven*, goede reis gewenscht. Een groote voorraad van krijgsbehoeften viel den onzen hierdoor in handen. In het magazijn, door NAPOLEON met groote kosten aangelegd, werden meer dan 200,000 ponden buskruid gevonden, en de wallen waren met 132 stukken geschut bezet, die door de Franschen wel vernageld waren, doch spoedig weder in staat gebragt en naar Geertruidenberg verzonden werden, werwaarts Engelsche troepen waren vertrokken. De gezonken schepen konden ook meest alle weder bruikbaar worden gemaakt, zoodat men de vloot als behouden mogt rekenen. De Luitenant OVERZEE van den *Ajax* was gelukkig met meest alle de Hollanders achtergebleven, en deze gingen gezamenlijk in de dienst van den Souvereinen Vorst over.

Het wapen van DE WILLEMSTAD is een doorsneden (coupé) schild, waarvan het bovenste weder in twee deelen gedeeld is, zijnde het regter van goud, met drie pals van keel, het linker van azuur, met eenen leeuw van goud, met tong en nagels van keel en vergezeld van gouden staande blokjes; het onderdeel is van zilver, met drie St. Andrieskruisen van keel; tot steunsel een oranjeboom.

WILLEMSTAD, st. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, waarvan zij de hoofdstad is, aan de zuidzijde van het eiland, aan de St. Annabaai.

Zij is, met het fort Amsterdam, op een rif van de baai, ten Zuidoosten gebouwd, en bestaat uit de eigenlijke Willemstad en de drie voorsteden Pietermaai, Scharlo en Otrabanda.

De Willemstad is 214 ell. lang en 180 ell. breed, en, behalven aan de havenzijde, geheel met eenen muur omgeven. Zij grenst ten N. aan het Waaigat met eenen versterkten muur; ten O. aan

eene onvoltooide gracht, die deze landtong zou doorsnijden en de stad van Pietermaai afscheiden, formerende daardoor een eilandje op zich zelf; ten Z. aan de zee en ten W. aan de haven. De Willemstad, ofschoon veel te naauw en opeengedrongen gebouwd, is zeer regelmatig aangelegd, tellende in 267 h., 1900 inw., als: 760 blanken, 570 Kleuringen en 570 Negers. Pietermaai, zich oostelijk met Vianen vereenigende, maakt daarmede de oostelijke voorstad uit, en bestaat slechts uit eenen eenigen weg, die oostwaarts in de strekking van het strand loopt, en ter wederzijden met niet groote huizen bebouwd is. Zij grenst ten N. aan het Waaigat, hetwelk ten O. in eenen vrij breeden kom (het oostelijke binnenwater genaamd, en aldaar geheel doorwaadbaar) eindigt, ten O. aan de buitenbuurt Vianen, ofschoon dit eigenlijk niets anders, dan slechts eene verlenging van Pietermaai is; ten Z. aan de Zee, en ten W. aan de bovengemelde onvoltooide gracht. Pietermaai telt 2170 inw., als: 710 Blanken, ongeveer 1100 Kleurlingen, 360 Negers, welke in ruim 400 h. en bijgebouwen wonen.

Scharlo, tot hetwelk de meer oostelijk gelegen berg Altena behoort, is de kleinste afdeeling van de stad, en ligt geheel van de zee af, aan de landzijde en vormt, door het noordelijk gelegene Schottegat, de haven ten W. en het Waaigat ten Z. eene landtong van Altena, zoo dat het zeer bevallig, met breede waters omgeven, geheel op zich zelf ligt; het bewoonde gedeelte verliest zich ten N. aan de helling van het Scharlogebergte in eenige huizen, die verspreid liggen; ten O. aan den weg van Altena, loopende over den bewoonden berg van dien naam, welke een afzonderlijk gedeelte dezer voorstad uitmaakt; en ten Z. W. aan het Waaigat en de haven. Scharlo telt niet meer dan 540 inw. als: 120 Blanken, 210 Kleurlingen, 210 Negers, welke in nagenoeg 60 h. en onder 100 afdaken wonen.

Otrabanda of de Overzijde, ook Spaansche-zijde genoemd, ligt aan den westkant der haven, van waar eene nimmer rustende overvaart, wijl men hier geene bruggen of sluizen heeft, met pontjes naar de oostelijk gelegene Willemstad en Scharlo plaats heeft. Deze westelijke voorstad Otrabanda grenst ten N. aan het gebergte Cortijne en iets oostelijker aan de Gouvernementsklip, of liever over deze bergen en klippen tot aan het Schottegat; ten O. aan de haven; ten Z. aan de zee, waarvan het echter nog door een, aan Otrabanda behoorend, rif gescheiden is; ten W. verliest deze voorstad zich in eenige kleine huizen, bouwvallen en een paar kerkhoven, welke aan den Roode-weg liggen.

In Otrabanda wonen in 500 à 600 h., onder welke echter vele hutjes en krotjes zijn, 2389 inw., als: Blanken 652, Kleurlingen 1020, Negers 717; zoo dat de Willemstad, Pietermaai, Scharlo en Otrabanda, te zamen 6981 zielen tellen.

In het fort Amsterdam, dat wij reeds op dat woord beschreven hebben (1), staan de meeste openbare gebouwen. Aan de zuidzijde van dit fort is een ander, met twee poorten voorzien, het Waterfort genaamd en met lage steenen batterijen gewapend. Hier heeft men de barakken der soldaten, de bakkerij, provoost en eenige weinige woningen voor eenen Kapitein, twee Luitenants en eenige Onderofficieren. Te voren woonden hier de meeste beambten, doch de Engelschen hebben de huizen meerendeels afgebroken. De stad zelve,

(1) Zie Deel I, bl. 257.

zuidwaarts tegen het fort stootende, is een zeer ongeregelde vierhoek, aan drie zijden met hooge muren, een banket en drie kleine bolwerken. Aan den waterkant is eene goede kade, de **Waterkant** genaamd, met vele ordelijke huizen en winkels. Hier liggen de schepen en vaartuigen te lossen en te laden. Achter deze kade is de **Heerestraat**, aan beide zijden met redelijk goede huizen, pakhuizen en winkels voorzien. De voornaamste straat echter is de **Breedstraat**, van de haven langs het fort oostwaarts strekkende en tegen den stadsmuur stuitende. Wijders heeft men vele binnenstraten en stegen; de voornaamste zijn: **Achter-de-Muur** of de **Prinsestraat**, de **Joden-Breedstraat**, de **Keuken** en de **Verkoopstersstraat** enz., welke allen, aangezien de kleinheid der stad, zeer digt bewoond zijn. De binnenstraten zijn allen zeer naauw, en hetgeen de engte nog vermeerdert, is de menigte Negerinnen, die, op den grond zittende, vruchten en eetwaren te koop veilen, alsmede de talrijkheid der bewoners, welke het den voorbijganger dikwijls moeijelijk maakt, om er door te komen.

In de *Joden-Breedstraat* vindt men eene vrij nette **Synagoge**. Het getal der Israëlieten is zeer aanmerkelijk. Zij zijn hier voorname kooplieden en landeigenaars. In vorige tijden mogten zij niet in de stad vernachten, maar moesten des avonds naar het Groot- of zoogenoemd Ruiterskwartier te rug wijken. Nu wonen zij overal, en genieten alle mogelijke vrijheden.

In de *Breedstraat* is eene poort, de **Burgerwachtpoort** genaamd, omdat de burgers daar de wacht houden. Hierbij is ook de **Weeskamer**. Deze poort wordt des avonds te 9 ure gesloten en niet dan met het dagschot geopend, ten zij tegen betaling van poortgeld, als vóór 1 ure twee, en na dien tijd vier realen voor iederen persoon. Buiten de poort is eene groote vlakte, tot het houden van militaire exercitiën dienstig. Digt bij het fort vindt men vier huizen, alsmede het **oude kerkhof** en de **Diakonieschool**. Verder oostwaarts op heeft men de **Vleesch-** en **Vischmarkt**, tegen den zeekant, waar vroeger eene batterij was, de **Krommelijn** geheeten. Van daar komt men op *Pietermaai*, met eene dubbele straat en goede huizen voorzien, zich een klein half uur gaans uitstrekkende. Bijna aan het einde vindt men, nevens eenige buitenhuizen, met gedeeltelijk beplante en bemuurde pleinen (hier kralen genoemd), een gebouw, dat aan het Gouvernement behoort, thans het gewone verblijf van den Gezaghebber van Curaçao, Bonaire en Aruba, **Belle-Alliance** genaamd. Bevorens, onder het Engelsch Gouvernement, was het **The Penn** geheeten. Het is ruim, maar niet met smaak gebouwd.

Ten Noorden van het binnenwater, regt tegenover Pietermaai, ligt de voorst. **Scharlo**, zich tegen den berg van dien naam tot het einde van het water uitstrekkende, en aldaar met *Pietermaai* gemeenschap hebbende. Verder op langs de bergen ligt de kleine buurt **Altena** of **Altona**.

Bij de voorst. **Scharlo** ligt de klip, door den mond van het Waaigat van de stad afgescheiden. Daarop zijn drie goede scheepstimmerwerven, met al het noodige tot den scheepsbouw voorzien. Verder op aan den voet van eenen berg heeft men het **Hospitaal** voor het garnizoen, bevorens eene werf. Digt hier bij, op eene steile rots, 190 voeten (ongeveer 60 ell.) boven de zee, ligt het fort **Nassau**. Zie dat woord.

Aan de westzijde van de haven ligt de voorst. **Otrabanda**; deze is ruim en volkrijk, met zeer goede huizen voorzien, en bestaat aan den

zuidwestkant uit eene kade met huizen en aan den noordwestkant met aan het water uitkomende gebouwen. Verder heeft men eene groote, lange breede straat in eene eenigzins rijzende ligging. Ten N. en Z. vindt men bijzondere stegen, gangen en onaanzienlijke buurten, waarvan Carthagena en Macao de vuilste zijn. Op den rug van eenen berg, waartegen de zuidzijde stuit, staan nog drie goede huizen, en aan den voet daarvan eene scheepstimmerwerf, met eene kraan. In de breede straat Otrabanda vindt men de bouwvallen van de in 1804 afgebrande Luthersche kerk, en digt daarbij de Roomsch-Katholijke kerk en pastorie. Deze laatste is een weinig aanzienlijk, langwerpig gebouw, met een hoofdaltaar, twee bijaltaren en eenige ellendige schilderijen versierd. De gemeente is talrijk, ofschoon meest uit Negers, Mulatten en andere Kleurlingen bestaande, en wordt bediend door eenen Pastoor en eenen Kapellaan, welke laatste eenmaal des jaars de geloovigen op de eilanden Bonaire en Aruba gaat bezoeken.

Langs den zeekant, aan de overzijde, vindt men op een rif, tusschen de zee en een ondiep binnenwater, eene soort van fort, het Fort-Rif genaamd, den ingang der haven bestrijkende; en verder op naar het westen het Leprozen- of Lazarushuis en digt daarbij de Buitengalg.

De huizen in de WILLEMSTAD zijn meestal uitwendig in den zelfden smaak gebouwd als die in Holland, met scheinsche daken en gevels. Allen zijn van steen, hetzij van Hollandsche klinkers of van klipsteen, doorgaans, vooral in het laatste geval, met dikke muren. De huizen, van klipsteen, zijn echter niet zeer sterk, door de ongelijkheid der steenen en het zamenvoegen met enkel zand en kalk. Vóór en veelal ook op de zijde der huizen vindt men opene galerijen, om de doorstraling van licht en wind te bevorderen; deze zijn van onderen met steenen of houten pilaren gestut. Men woont meest op de eerste verdieping, wordende het ondergedeelte tot pakhuizen en winkels gebezigd. Van het inwendige der huizen valt weinig te zeggen, de vensters zijn van jaloesiën of sasinetten, zelden van glasruiten voorzien. De kamers zijn doorgaans wel ruim, maar met weinig of geen gerijf; daarboven worden alleen onder het dak beschotene slaapkamertjes gevonden. De muren zijn allen met witte of geele kalk bepleisterd. Van behangsels of vloertapijten weet men niet, zijnde zulks ook in dit klimaat onnoodig, ja nadeelig. Van buiten zijn de meeste huizen wit bepleisterd, hetwelk voor de oogen zeer schadelijk is. Intusschen worden thans, op het voorbeeld van het Gouvernement, de huizen geel bestreken, ook wel donker graauw. De straten in de WILLEMSTAD zijn vrij goed geplaveid. Lastig is het, dat men er, zelfs in voorname huizen, geene secreten vindt en zich altijd met stilletjes moet behelpen. De rotsachtige grond en het gebrek aan loopend water veroorzaken dit ongemak (1).

WILLEMSTAD, naam, welken men weleens gaf aan de voormalige vesting TACOMI, in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ternate*. Zie TACOMI.

WILLEMSTAD of WILLIAMSTAD, verl. houtgr. in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. La Ressource, benedenwaarts aan den houtgr. Albion.

---

(1) Hen, die meer omtrent deze stad willen weten, verwijzen wij naar: M. D. TEENSTRA, *De Nederlandsche West-Indische Eilanden*, St. I, bl. 27-80.

WILLEMSTAD (DE), geb. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. Z. W. van *Groningen*, kant. en 3 u. Z. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. *Marum*.

WILLEMSTOREN, lichttoren op de zuidelijkste punt van het eil. *Bonaire*; op 12° 2′ 12″5 N. B., 51° 81′ 48″5 W. L. ontstoken den 24 Augustus 1858.

Het licht van dezen toren is zigtbaar als een helder flikkerende ster tot op 1½ mijl en nog flaauw zigtbaar op 3 mijlen.

WILLEMSVAART (DE), kanaal in *Zalland*, prov. *Overijssel*, welke in eene zuidwestelijke rigting van Zwolle naar den IJssel loopt, en alzoo deze rivier met de buitengrachten der stad Zwolle verbindt.

Eeuwen herwaarts was de stad Zwolle van voornemen geweest, om, door een kanaal, in onmiddellijke verbinding met den naburigen IJssel gebragt te worden; want reeds in 1480 begon men de waterleiding van Zwolle naar den IJssel, ruim eene eeuw vroeger uitgegraven, uit te diepen en bevaarbaar te maken, doch immer werd de vervulling van dezen haren allezins betamelijken en regtmatigen wensch tegengehouden door den invloed, dien Kampen en Deventer, ten einde hunnen handel en tollen te behouden, op het vroeger bestuur der provincie uitoefende. Eerst nadat de voormalige regeringsvorm van Overijssel lang was opgeheven, onder het bewind van Koning Lodewijk, in 1809, mogt Zwolle de concessie tot zoodanig kanaal verwerven; doch daar ook dit plan van Lodewijk de goedkeuring van zijnen magtigen broeder niet wegdroeg, bleef het reeds begonnen werk, bij de inlijving van ons Vaderland met het Fransche keizerrijk, liggen, zonder dat iemand het zich aantrok; terwijl de stad Zwolle onvermogend scheen, om het kanaal te voltooijen en de kostbare schutsluis in den IJsseldijk, alsmede die, welke in den Stads-Singel vereischt werd, aan te leggen. Dat dit onvoltooide plan weder werd opgevat, met dat gevolg, dat de schoone Willemsvaart is daargesteld geworden, is men aan de tusschenkomst van den Heer Willem Jan, Baron van Dedem tot den Berg verschuldigd. Na te vergeefs alle andere middelen beproefd te hebben, om de zaak, die ook voor zijn kanaal (de Dedemsvaart) van het hoogste belang was, weder levendig te maken, dacht hij een middel uit, hetwelk tot het doel leidde. Het bestond in het opstellen van een verzoekschrift aan Z. M. den Koning, in naam der kooplieden, factoors en ingezetenen der steden Doesborgh, Zutphen, Deventer en Zwolle en dien der steenfabrijkanten langs den IJssel, hetwelk hij door hen deed teekenen en vervolgens indiende. Dat stuk stelde het belangrijke van deze doorgraving zoo duidelijk en treffend voor, dat de zaak, bij het Bestuur des lands bijval en nu ook bij het Provinciaal Gouvernement van Overijssel ondersteuning vindende, werd ten uitvoer gebragt; waartoe bij dispositie van Z. M., op het verzoekschrift van J. ter Haar c. s., werd besloten. Van dat oogenblik aan werd het werk weder opgevat, en de vaart, die van de veertiende eeuw aan steeds vurig door Zwolle begeerd, maar steeds door den naijver, vooral van Kampen, was tegengewerkt, was door eene pennestreed van Neêrlands eersten Willem daargesteld. Zij vereenigt in haren naam Willemsvaart, de weldadigheid en wijsheid der koninklijke magt.

Deze vaart, welke in het jaar 1820 geopend is, is lang 2460 ell., breed 21 ell., diep 1,89 ell. bij gewonen waterstand, en wordt door eene keersluis van het Zwartewater en door twee schutsluizen van den IJssel afgesloten. Er liggen over dit kanaal twee bruggen, eene over

de binnensluis aan den IJssel en eene over de sluis bij Zwolle. Benoorden langs het kanaal loopt een klinkerweg van de stad Zwolle naar het Katerveer.

Deze vaart is voor de scheepvaart van het hoogste belang; zij werd, in het jaar 1845, door 7402 schepen, waaronder 4900 geladene en 34 houtvlotten, bevaren.

WILLEMSVAART (DE ZUID-), kanaal in de provinciën *Noord-Braband* en *Limburg*, dienende tot gemakkelijker vervoer van goederen, die van 's Hertogenbosch naar Maastricht en terug gezonden worden. Het plan tot het graven van deze vaart is een der heilzaamste ontwerpen, die wij aan het bestuur van Z. M. den Koning Willem I, te danken hebben. Op den 10 November 1822, werd de eerste steen aan dit werk gelegd. Dit kanaal, dat eenen aanvang neemt te Maastricht, en van daar af een gedeelte van Belgisch-Limburg doorloopt, treedt na in Nederlandsch-Limburg, langs het stadje Weert en het dorp Nederweert gekomen te zijn, bij de Zeven-Moeren, onder de gem. Someren, in de prov. Noord-Braband; loopt voorts in eene noordwestelijke doch hoekige strekking, nabij Someren en Lierop, langs Helmond, en Donk, en van daar bijna in deze zelfde strekking, langs Middelrode, naar 's Hertogenbosch, daarbij de dorpen Veghel, Dinther, Heeswijk den Dungen en Berlicum op korten afstand voorbijgaande. In 's Hertogenbosch ontlast het zich, na eenen loop van 21 u. en 50 min., in de *Dieze*. Dit kanaal heeft twee zijtakken, als een tusschen sluis ns. 8 en 9, bezuiden Helmond, op Eindhoven en eene bij sluis no. 4 op Veghel. De kosten van het onderhoud dier vaart, worden door het Rijk, onder genot der inkomsten gedragen. Het is naar het ontwerp van wijlen den Inspecteur-Generaal van den Waterstaat Goudriaan, en onder diens opperbestuur, in het jaar 1822 en volgende jaren aangelegd.

Dit kanaal begint binnen de stad Maastricht en ontvangt zijn water uit het bassin in het Noorden dier stad, dat door middel eener schutsluis met de Maas gemeenschap heeft. Uit deze havenkom loopt het, noordwaarts aan, door de vestingwerken, waartoe in het jaar 1825 drie gewelven onder de wallen gebouwd zijn. Het nieuwe kanaal van Luik op Maastricht, dat thans (1849) zijne voltooijing nadert, stort zich insgelijks door eene sluis in dit bassin, zal daardoor zijn water aan deze vaart mededeelen, en daarmede een geheel uitmaken. Er zal dus eene gemakkelijke gemeenschap ontstaan tusschen 's Hertogenbosch, Maastricht en Luik, die voor den handel en scheepvaart goede vruchten belooft.

De lengte van het kanaal bedraagt 122,550 ell.; het is met uitzondering der bestaande havenkommen, in den bodem breed 10 en diep 2,10 ell.; heeft 21 schut- en 4 keersluizen, die der vestingwerken van Maastricht op 's Hertogenbosch er onder begrepen, en 37 enkele ophaalbruggen, waarvan er 13 op de sluizen liggen, zonder de bruggen binnen de steden.

De Zuid-Willemsvaart komt aan den Kleinen-Hekel door eene schutsluis binnen de stad 's Hertogenbosch en doorloopt die in eene noordwestelijke rigting, valt bij de Citadel, aan den zoogenaamde Boom, in de Dieze; liggende op dit kanaalvak 5 ophaalbruggen, waarvan eene dubbele in den grooten weg der eerste klasse no. 8.

Van Smeermaas af tot voorbij sluis 17 loopt dit kanaal over Belgisch grondgebied; terwijl even boven sluis no. 18, onder Bocholt, het Kempensche-kanaal eenen aanvang neemt.

Voor de provincie Noord-Braband, is de lengte van het kanaal 55,000 ell., als:

Van de Limburgsche grenzen tot sluis No. 13,						107	ellen.
»	sluis Nommer	13	tot sluis Nommer		12,	2395	»
»	»	» 12	»	»	11,	5165	»
»	»	» 11	»	»	10,	3053	»
»	»	» 10	»	»	9,	3611	»
»	»	» 9	»	»	8,	2551	»
»	»	» 8	»	»	7,	5587	»
»	»	» 7	»	»	6,	5193	»
»	»	» 6	»	»	5,	5163	»
»	»	» 5	»	»	4,	5266	»
»	»	» 4	»	»	3,	5479	»
»	»	» 3	»	»	2,	4968	»
»	»	» 2	»	»	1,	6682	»
»	»	» 1	tot aan de vesting 's Hertogenbosch			500	»
Van daar tot de rivier de Dieze,						1500	»
						55,000	»

WILLEMSVEER (HET) of het OUDE-VEER, pontveer in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, gem. en 20 min. ten Z. W. van *Raamsdonk*, over de Donge, in den binnen rijweg van Oosterhout naar Raamsdonk, aan het gat onder Raamsdonk.

WILLEM-VAN-GENTSVAART of WILLEKENSVAART, ook wel eens WILLEKENSVAART genoemd, rijweg in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, loopende van de Lage-Zandschel naar den buitendijk tusschen de Vrouwkensvaart en de Nieuwe-vaart, gem. Capelle.

De naam van vaart is welligt bij voorraad, toen een der Heeren van Capelle, VAN GENT genaamd, het voornemen opvatte, die te doen graven, en misschien uit jokkernij aan dezen rijweg gegeven.

Volgens de kaart van BASTINGIUS, in 1658 opgemaakt, stond destijds de windkorenmolen aan het noordeinde van dezen weg op den dijk, doch wordt thans ½ u. zuidwaarts ten O. van den weg tusschen de geh. de Nieuwe-vaart en Willem-van-Gentsvaart gevonden.

WILLEM-VAN-GENTSVAART of WILLEKENSVAART, ook wel eens WILLEKENSVAART genoemd, geh. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 6 u. W. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1¼ u. W. ten Z. van *Waalwijk*, gem. en 20 min. Z. Z. W. van *Capelle*, aan den rijweg van dienzelfden naam; met 16 h. en ongeveer 90 inw. Ook staat daar een houten windkorenmolen.

WILLEM-WIT-ZIJN-SLOOT, op sommige kaarten KEES-HILLESLOOT of KOOS-HILLESLOOT gespeld, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, onder *Oostzaan*, dat, van de *Noord-Haal* komende, met eene zuidoostelijke strekking in de *Twisk* uitloopt.

Dit water is vermoedelijk ontstaan door het graven van turf, in vroegere eeuwen aldaar benoodigd, voor de lijmfabrijken en linnenbleekerijen, welke er toen in menigte bestonden, en aan honderden menschenhanden arbeid verschaften.

WILLENS (POLDER-VAN-), pold. in de heerl. *Stein*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Stein*; palende N. aan Elfhoeven, gem. Sluipwijk, O. aan den pold. Stein, Z. aan den IJssel, W aan de Breede-vaart.

Deze pold., welke verdeeld wordt in Voor-Willens, Middel-Willens en Achter-Willens, is groot, volgens het kadaster. 443 bund. 70 v. ell., waaronder 368 bund. 38 v. r. 18 v. ell. schotbaar land. Men telt er 24 h., waaronder 11 boerenhofsteden. Het land wordt door eenen molen drooggehouden. Het bestuur bestaat uit vier Poldermeesters en eenen Secretaris.

WILLENSEINDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*. Zie WELLENSEIND.

WILLER of WYLLER, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, arr.. kant. en 1 u. N. van *Roermond*, gem. en 10 min. N. van *Swalmen*; met 22 h. en 130 inw.

WILLER (NYS-), d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie NIESWILLER.

WILLERIE, WILLERI of WELIRIE, d. in *Oost Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en 30 palen W. van *Samarang*, 357 palen O. van Batavia, aan den grooten postweg.

Hier stortte op den 8 Februarij 1847 eene loods plotseling in, waardoor tien menschen meer of min sware verwondingen bekwamen. Men schreef dit ongeluk toe aan den hoogen waterstand, de vele regenbuijen en de hevige windvlagen, waarmede deze laatste dikwijls vergezeld gaan.

WILLERWILTS, naam, onder welke het d. WILWERWILTZ, in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, weleens verkeerdelijk voorkomt. Zie WILWERWILTZ.

WILLESKOP, gem. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* (5 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan den IJssel, O. aan de gem. IJsselstein, Z. aan Benschop, W. aan Dijkvelt-en-Rateles, terwijl zij de gem. Montfoort aan drie zijden omvangt.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Willeskop-en-Kort-Heeswijk en Blokland, zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1328 bund. 94 v. r. 37 v. ell., waaronder 1310 bund. 40 v. r. 82 v. ell. belastbaar land; telt 72 h., bewoond door 96 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 600 inw., die in landbouw, veeteelt, handel in kaas, boter, aardappelen en granen hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen windhoutzaagmolen.

De Herv., die men er ruim 200 telt, behooren tot de gem. van *Montfoort*. — De R. K., die er 380 in getal zijn, parochiëren te *Montfoort* of te *Oudewater*.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs gedeeltelijk te *Montfoort*, gedeeltelijk te *Oudewater*.

Vroeger lag onder deze gem. een gedeelte van het Retranchement aan de Pleit, dat zijnen naam ontleende van eene voorm. herberg *de Pleit*, thans een partikulier huis. Zie voorts het art. PLEIT (HET RETRANCHEMENT-AAN-DE-).

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van zilver, gevierendeeld het 1e twee zilveren zwanen zwemmende op een zee van zilver en groen, het 2e en 3e van zilver met drie molenijzers van keel, het 4e met eenen moriaan voorkomende uit een grond van natuurlijke kleur.

WILLESKOP, voorm. afzonderlijke heerl. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Willeskop*: palende N. aan den IJssel, O. aan Kort-Heeswijk, Z. aan Blokland, W. aan Rateles.

Deze heerl. bevatte niets dan de pold. Willeskop, en daarin eenige verstrooid liggende h., het geh. Willeskop uitmakende, en

beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 488 bund. 81 v. r. 57 v. ell., waaronder 416 bund. 81 v. r. 37 v. ell. belastbaar land, telt 39 h., bewoond door 54 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 340 inw.

De 120 Herv., die er wonen, behooren kerkelijk onder *Montfoort*. — De 210 R. K., die men er telt, parochiëren te *Oudewater*. — De kinderen genieten onderwijs te *Oudewater*.

Deze heerl. schijnt vroeger op zich zelven gestaan te hebben, doch is sedert onheugelijke jaren vereenigd met *Kort-Heeswijk*, waarmede zij sedert eene heerl. uitmaakt. Zie WILLESKOP-EN-HEESWIJK.

Het geb. WILLESKOP ligt 4½ u. Z. W. van Utrecht, 3 u. W. ten N. van IJsselstein.

Het wapen dezer heerl. bestond uit drie molenijzers van keel, op een veld van zilver.

WILLESKOP, pold. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Willeskop*; palende N. aan den IJssel, O. aan den pold. Kort-Heeswijk, Z. aan den pold. Blokland, W. aan den pold. Rateles.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 488 bund. 8 v. r. 57 v. ell., waaronder 416 bund. 81 v. r. 37 v. ell. schotbaar land; telt 39 h., waaronder 19 boerderijen, en wordt door twee sluizen, op den IJssel van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1,31 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester, twee Poldermeesteren, vier Heemraden en eenen Secretaris.

WILLESKOP-EN-KORT-HEESWIJK, heerl. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Willeskop*; palende N. aan den IJssel, O. aan de gem. Montfoort, Z. aan de heerl. Blokland, W. aan de heerl. Dijkvelt-en-Rateles.

Deze heerl. bestaat uit de voorm. afzonderlijke heerl. Willeskop en Kort-Heeswijk; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 824 bund. 67 v. r. 7 v. ell., waaronder 705 bund. 67 v. r. 82 v. ell. belastbaar land; telt 53 h., bewoond door 52 huisgez., uitmakende eene bevolking van 460 inw.

De 200 Herv., die men er telt, behooren kerkelijk tot de gem. van *Montfoort*. De R. K., die er ruim 300 in getal zijn, parochiëren gedeeltelijk te *Montfoort*, gedeeltelijk te *Oudewater*. De kinderen genieten gedeeltelijk onderwijs te *Montfoort*, gedeeltelijk te *Oudewater*.

Deze heerl. werd in het midden der vorige eeuw in eigendom bezeten door MARIA FORREST, die er in 1747 mede beleend werd, van wie zij in 1787 gekomen is aan JAN STORY, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans Ambachtsheer van WILLESKOP-EN-KORT-HEESWIJK de Heer WILLEM GERARD STORY VAN BLOKLAND, woonachtig te IJsselstein.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van zilver, met drie molenijzers van keel.

WILLESKOPPERDIJK (DE), dijk in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*.

Het is dat gedeelte van den *IJsseldijk*, hetwelk zich, ter lengte van omstreeks ½ uur gaans, langs de zuidzijde van den IJssel, westwaarts van Montfoort, tot bij de stad Oudewater, uitstrekt.

WILLESVLIET, voorm. water in *Zuid-Holland*, dat *Grijsoord* van de overige gedeelten van het tegenwoordige eil. *Goedereede-en-Overflakkee* afscheidde.

WILLIAM (KAAP-), kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

WILLIAMSTAD, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie WILLEMSTAD.

WILLIBRORD (ST.), d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie HEIKEN (HET).

WILLIBRORDS-KONVENT (ST.), voorm. kloost. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, te *Heilo*.

Dit konvent, ook BLINKEN genoemd, werd in het jaar 1420 gesticht en aanvankelijk door Monniken van den derden regel van ST. FRANCISCUS bewoond; doch in het jaar 1438 hebben de Broeders, die het bewoonden, den regel van St. AUGUSTINUS aangenomen, hebbende WALRAVEN VAN MEURS, die tot Bisschop van Utrecht gekozen was, het in dat jaar, met toestemming der Kloostervoogden van Stein en van Sion, overgebragt tot de orde der Reguliere Kanunniken en onderworpen aan het kapittel van Holland. Daarenboven heeft hij St. WILLIBRORDUS-KONVENT daar zij woonden tot een klooster en hunne kapel tot eene kerk verheven. MARTINUS, Bisschop van Magione en WALRAVENS Vikaris in Bisschoppelijke zaken, heeft allen den genen, die het klooster of het kerkhof, na de inwijding, welke in 1439 heeft plaats gehad, godvruchtiglijk bezoeken zouden, God aldaar met aandacht zouden bidden, of iets tot voordeel of tot opsiering van het klooster zouden uitreiken, 40 dagen aflaat verleend. In het jaar 1442 heeft JAN KLAASZ., Pastoor van Heilo, behoudens zijne geregtigheden en die van zijne nazaten, aan de Regulieren van Heilo verlof gegeven, om een kerkje onder zijne parochie op te rigten, om er de sakramenten te bedienen en de dooden te begraven. In het jaar 1487 heeft JOHAN BERNTSCHUIZEN, Pastoor van Heilo, een verdrag met de zelfde Regulieren aangegaan, over het kanunnieke gedeelte van de pastorij en de offerpenningen, die ter gelegenheid der begraffenissen geofferd werden. DAVID VAN BOURGONDIË, de vijf en vijftigste Bisschop van Utrecht, heeft dit verdrag goedgekeurd. In de kerk waren 3 autaren; een autaar, dat de H. *Moeder Gods* MARIA en ST. MICHIEL, *Alle heilige Engelen* ST. JAN *den Dooper* en *Alle heiligen* toegewijd was; het autaar van de H H. AUGUSTINUS, JOHANNES *den Evangelist* en *Alle heiligen*; dat van de H. H. WILLIBRORDUS, ADALBERTUS, JEROEN en *Alle heiligen*; dat van de H. H. BONIFACIUS met zijne megezellen, LAURENTIUS, STEPHANUS en *Alle heiligen*; dat van de H. H. AGNES, MARIA MAGDALENA en *Alle heiligen*. Deze autaren zijn ook ingewijd in het jaar 1440. JOHAN, Bisschop van Korke, Vikaris in Bisschoppelijke zaken van RUDOLPHUS VAN DIEPHOLT, den drie en vijftigsten Bisschop van Utrecht, wijdde er nog drie autaren in, in het jaar 1449. FILIPS VAN BOURGONDIË, de zeven en vijftigste Bisschop van Utrecht, heeft dit klooster onder zijne bescherming genomen in het jaar 1456. MAXIMILIAAN en MARIA, Hertog en Hertogin *van Bourgondië*, hebben de vrijdommen, die FILIPS *de Goede* aan het klooster toegestaan had, goedgekeurd en bevestigd in het jaar 1481. En vermits het wijfeest der kerk op een ongelijken tijd gehouden werd, heeft de Bisschop FREDERIK VAN BADEN verlof gegeven om het op eenen anderen tijd te vieren. Heer JAN VAN DER MIJDE en zijne huisvrouw SIBURGIS VAN DE COULSTER stichtten, omtrent het jaar 1500, eene Zaturdagsche mis in het klooster van Heilo, en gaven daartoe een stuk lands in den ban van dat dorp. Ten tijde dat de nieuwe bisdommen in de Nederlanden opgerigt werden, is het klooster van Heilo op bevel van PIUS IV vernietigd, terwijl de goederen en inkomsten aan het nieuwe kapittel, dat pas te

Haarlem opgerigt was, toegekend werden. JACOB ZAFFIUS, de laatste Prior van dit klooster, is de eerste Proost van het kapittel geworden. De plaats, waar dit klooster gestaan heeft, is thans niet meer bekend.

WILLIGE-LANGERAK, gem in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, (5 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Zevender en Cabauw, O. aan de gem. Jaarsveld, Z. aan de Lek, W. aan Schoonhoven.

Deze gem., welke zich ter lengte van omtrent een uur gaans langs de Lek uitstrekt, bevat dan ook geen eigenlijke kom, maar de woningen staan er verspreid uiteen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 719 bund. 74 v. r. 13 v. ell., waaronder 699 bund. 99 v. r. 03 v. ell. belastbaar land; telt 60 h., bewoond door 79 huisgez., uitmakende eene bevolking van 430 inw., die in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Er is een voetveer op Nieuwpoort.

De Herv., die er 350 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Willige-Langerak-en-Zevender*, welke in deze burg. gem. eene kerk heeft. Deze was vóór de Reformatie eene parochiekerk, waarvan de Proost van St. Salvatorskerk te Utrecht het regt had, om den Pastoor in te huldigen. In 1686 bragt evenwel het pastoors- en het kostersambt niet meer op dan 18 guld. Het is een klein gebouw, dat slechts 8 min. buiten de poort van Schoonhoven staat, met eenen lagen toren. Voor den ingang leest men:

JAN JACOB UYEREN, WILT DIT AANHOOREN,
HEEFT GELEYT DEN EERSTEN STEEN VAN DESEN TOREN.
HIJ WAS MET GOED VERSTANT
SCHEPEN VAN DIT LANT.
1627.

Dit kerkje staat van alle andere huizen afgezonderd in het geboomte, zijnde de pastorie, die er vroeger bij stond, benevens eenige huizen omver geworpen in 1672, (als te digt onder de stad gelegen) ten einde den vijand te verhinderen zich daar te nestelen, waarom de Predikant sedert dien tijd te Schoonhoven woont. Uit het fonds van noodlijdende kerken is, in het jaar 1836, eene toelage van 500 guld. gegeven, tot herstel van het bouwvallig kerkgebouw dezer gem. Ook heeft de toenmalige Ambachtsheer door milde giften daartoe bijgedragen, terwijl de gemeente zelve ook bewijzen gegeven heeft van hare belangstelling in hare godsdienstige aangelegenheden.

De R. K., ten getale van 80 parochiëren onder *Cabauw*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 60 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke vroeger een leen van den Bisschop van Utrecht was en in het begin der vorige eeuw een eigendom van LEENDERT VAN CASEMBROOT, Heer *van Rijnestein*. Later werd zij bezeten door BARTHOLOMEUS HERMANNUS DE MOOR, Medicinae Doctor te Gouda, die er in 1766 door de Staten van Utrecht mede beleend werd. Thans is Ambachtsheer van WILLIGE-LANGERAK, de Heer MARSELLUS BISDOM VAN VLIET, woonachtig te Haastrecht.

Aan die van WILLIGE-LANGERAK is, ten verzoeke van de Ambachtsvrouwe, reeds in het jaar 1530, door Keizer KAREL V verlof vergund, om, in plaats van het buurregt, het schepensregt te gebruiken, te houden door Schout en Schepenen, die van wege de Vrouwe aangesteld zouden worden.

WILLIGE-LANGERAK-EN-ZEVENDER, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Gouda*, ring van *Schoonhoven*.

Deze gem. heeft ééne kerk te Willige-Langerak, en telt 390 zielen, onder welke 110 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest MATTHIAS STOCKIUS, die in het jaar 1652 herwaarts kwam en in het jaar 1676 overleed. Van 1633 tot 1652 was de dienst te WILLIGE-LANGERAK waargenomen eenen tijd lang door den Predikant van Langerak-over-de-Lek, later door andere Predikanten en Proponenten. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder approbatie van den Ambachtsheer.

WILLIGEN (DE DRIE), hofst. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. en 2¼ u. N. W. van *Zierikzee*, kant. en 1 u. W. van *Brouwershaven*, gem. en ¼ u. N. W. van *Elkerzee*.

Deze hofst. behoort, met de daarbij behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 50 bund. 25 v. r. 91 v. ell., aan den Heer WILLEM FERDINAND MOGGE MUILMAN, vroeger President der Nederlandsche Bank, woonachtig te Amsterdam.

WILLIGE-VLAK (DE), duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Schoorl-Groet-Hargen-en-Camp*. — Deze duinvallei, door overstrooming gedeeltelijk vernield.

WILLIKKEBREEK of WILMKEBREEK, naam, welken men thans geeft aan den pold. het CABOELKEBREEK in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie CABOELKEBREEK.

WILLERIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie WILLERIE.

WILLINCK of WILLINK, erve in de heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 8¼ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2¼ u. O. N. O. van *Aalten*, gem. en ½ u. O. van *Winterswijk*, in de buurs. *Ratum*, ½ u. van de Pruissische grenzen.

Dit erve, het stamhuis van het aanzienlijke geslacht WILLINCK; beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 119 bund. 11 v. r. 97 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer L. D. TE LINTUM, woonachtig te Winterswijk.

Men vindt aldaar eene soort van steen, welke bij eene meer doelmatige behandeling bij de opdelving, waarschijnlijk tot vloeren zoude kunnen worden gebezigd.

WILLIS, d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie WILNIS.

WILLIS, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie WILIS.

WILLOUTSPOLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Nisse*; palende N. en N. O. aan den Kruininger-polder, Z. O. aan den Nisse-Stellepolder, Z. W. aan den Zakpolder, W. aan 't Nieuw-Landeken.

WILMKEBREEK, pold. in *Waterland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie WILLIKKEBREEK.

WILNIS, gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen* (4 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. W. aan Mijdrecht, N. aan de gem. Vinkeveen-en-Waverveen, O. aan Oudhuizen, Z. aan Kamerik-en-de-Houtdijken, W. aan de Zuidhollandsche gem. Achttienhoven en Zevenhoven.

Deze gem. bestaat uit den pold. Beoosten-Heinoomsvaart, Bewesten-Heinoomsvaart en Westveen; bevat het d. Wilnis en het geh. Westveen, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1584 bund. 88 v. r. 97 v. ell., waaronder 1000 bund. belastbaar land; telt 147 h., bewoond door 257 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1250 inw., die meest in de veenderij en het maken van

boter en kaas hun bestaan vinden. Ook heeft men er 5 scheepmakerijen, 1 molenmakerij en 2 klompenmakerijen.

De Herv., die er 840 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Wilnis-en-Oudhuizen*, gedeeltelijk tot de gem. *Noorden*.

De 5 Remonstranten, die er wonen, behooren tot de gem. van *Utrecht*. — De R. K., die men er ruim 400 aantreft, worden gedeeltelijk tot de par. van *Mijdrecht*, gedeeltelijk tot die van *Noorden*, gerekend. — De 3 Isr., die er zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Uithoorn*.

Men heeft in deze gem. ééne school, gezamenlijk met *Oudhuizen*, welke gemiddeld door 120 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. behoorde vroeger tot de proosdij van St. Jan, thans aan het Domein.

Het d. WILNIS, gemeenlijk WILLIS genoemd, ligt 5½ u. N. W. van Utrecht, 2 u. W. van Loenen, gedeeltelijk op het grondgebied van de gem. Oudhuizen, waar ook de kerk staat, die, even als de pastorij, in 1838 aanzienlijk hersteld is.

In eenen brief van CONRAAD, den twee en twintigste Bisschop van Utrecht, in het jaar 1085 geschreven, wordt het VEERTIG-HOEVEN genoemd en aan den Proost en het kapittel van St. Jan afgestaan. Het is een fraai en wel betimmerd dorp, waarin de huizen, ter wederzijde van eenen schoonen en breeden dijk, in het midden met boomen beplant, gebouwd zijn.

De kermis valt in Dingsdag na den tweeden Zondag in October.

WILNIS (RUIGE-), heerl. in *Amstelland*, voorheen tot *Holland* behoord hebbende, thans prov. *Utrecht*. Zie RUIGE-WILNIS.

WILNIS-EN-OUDHUIZEN, kerk. gem., prov. *Utrecht*, klass. van *Utrecht*, ring van *Mijdrecht*.

Men heeft in deze gem. ééne kerk te Oudhuizen, en telt er 920 zielen, onder welke 400 Ledematen. De eerste, die in deze gem., in vereeniging met Vinkeveen, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest WIGBOLDUS BELIDA, die hier in 1594 door H. H. Gedeputeerde Staten werd aangesteld, hij werd in 1598 opgevolgd door HENRICUS TEN BRINK, die in 1634 emeritus werd en in 1651 overleed, oud 112 jaren. Tot in 1736 is de dienst hier bestendig waargenomen door den zoon, kleinzoon en achterkleinzoon van gemelden H. TEN BRINK, welke alle HENRICUS TEN BRINK genaamd waren. Na den dood van HENRICUS GOCKINGA, in 1772 voorgevallen, is er *Vinkeveen* van afgescheiden en in 1774 CORNELIS JAN VAN SEIST te WILNIS-EN-OUDHUIZEN beroepen, die in 1779 naar Oudewater vertrok.

WILP of WILPE, d. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 8½ u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 1¼ u. N. van *Voorst*, aan den IJssel.

Misschien is dit dorp wel het zelfde als VELWA, dat in eene tijnslijst der elfde of twaalfde eeuw vermeld staat. Maar het eerst komt het voor in ALFRIDI VITA S. BONIFACII, dus in de eerste helft der achtste eeuw, onder den naam van HIULPA. Het is een aangenaam, maar klein dorp. Men telt er 200 h. en 1800 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er ongeveer 1000 in getal zijn, onder welke 400 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Apeldoorn*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GEORGIUS MULLERUS, die in het jaar 1598 hier in dienst was, en in het jaar 1601 naar Doetinchem vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Het voorste gedeelte der kerk is vrij oud, zijnde door den H. LEBUINUS, in de achtste eeuw, gebouwd, aan wien zij ook later is toegewijd. Dit gedeelte werd in 760 door de Saksers verbrand en in 780 herbouwd. Het achterste deel is van 1599. Volgens de aanteekeningen van den Bisschop DE MONTE had de Hertog van Gelderland het regt tot iemand tot het bekleeden van de pastorij te benoemen hetwelk GRAMMAIJE, echter aan het kapittel van Deventer toeschrijft. Daar waren twee vikarijen, ieder met den last van twee missen ter week. De eene, te weten: die van *O. L. Vrouw* stond, in het jaar 1571, ter benoeming van FRONO VAN MERKEREN. Over de tweede, die ter eere van den H. ANTONIUS gesticht was, had de Abdis van Ter-Hunnepe het zelfde regt. Dan was er nog eene kerkdienst, wiens bedienaar gehouden was 's Maandags de onbloedige offerhande Gode op te dragen. De toren is meest van tufsteen en het koor vierkant. Er is in deze kerk sedert 1815 een orgel, hetwelk in den loop dezes jaars (1849) door een nieuw zal vervangen worden. In 1781 is de pastorie afgebrand, waardoor de kerkelijke boeken mede door het vuur verteerd zijn.

De R. K., van welke men er ongeveer 800 telt, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Duistervoorde*, gedeeltelijk tot die van *Bussloo*.

De dorpschool wordt gemiddeld door 100 leerlingen bezocht.

WILP was vroeger eene heerl., aan den Proost van Deventer leenroerig en buiten de palen van Gelderland gelegen. Het ridderlijk geslacht van WILP, voerde den naam van deze plaats, en wordt onder de aanzienlijksten gemeld. EVERT *miles* (Heer) DE WYLPE, hield de tienden van IJservoorde en de huizen Eltinck en Suverine te Nuslere, ter leen van den Bisschop van Utrecht, en, met toestemming van zijne dochter CLEMENTIA, schonk hij die, in 1230 aan het klooster Bethlehem. Hij komt nogmaals voor, met zijne vrouw ELISABETH en met zijnen zoon EVERT, in 1252. Meest alle personen van dit geslacht voerden den naam van EVERT, zoodat zij moeijelijk uit elkanderen kunnen onderscheiden worden. De laatste stierf te Rosande in 1505, en toen rees een groot verschil over zijne erfenis van WILP, tusschen JOHAN VAN RENESSE VAN WULVEN, namens zijne vrouw ALEID FREYNS VAN CUYNRE, die afstamde van eene oudmoei van den overleden Heer EVERT VAN WILP, te weten van ODA VAN WILP, met HERMAN FREYNS VAN CUYNRE getrouwd, aan eene zijde, en het geslacht SCHIMMELPENNINCK aan de andere zijde. Dit laatste leidde zijne regten af van ELISABETH VAN DER OIJE, Vrouw van SANDER SCHIMMELPENNINCK, wiens nakomelingen den naam van OIJE bij den hunnen gevoegd hebben. De grootvader van deze ELISABETH was EVERT VAN OIJE, jongste zoon van het huis VAN WILP, die, omtrent het einde der veertiende eeuw, ter onderscheiding, den naam van OIJE en een lambel in zijn wapen aangenomen had. Het geslacht VAN RENESSE heeft de zaak gewonnen, en hoewel de goederen vervreemd zijn, echter den bijnaam van WILP blijven behouden. Hertog KAREL maakte zich met geweld meester van het huis te WILP, na den dood van Heer EVERT, en gaf het ter leen, in 1508, aan zijnen bastaardbroeder JOHAN VAN GELRE, onder voorbehoud voor hem, van het regt van opening des huis, van versterf van diensten, van klokkenslag, van bede, van ruitergelden; uit welke uitzondering men duidelijk vernemen kan, dat die regten te voren aan dat goed eigen waren, en dat de Hertog toen eene magtspreuk deed. Naderhand is het leenheerschap weder aan de Staten van Overijssel, namens de Proostdij van Deventer, gekomen, en het goed genoot geen voorregten.

Bij dit dorp zag men vroeger een kast., het Slot-te-Wilp geheeten. Zie het art. Wilp (Het Slot-te-).

De kermis te Wilp valt in den eersten Woensdag in September.

WILP (DE) of de Wolp, geh., gedeeltelijk prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 6 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Beetsterzwaag*, ½ u. N. van *Sigerswolde*, waartoe dat gedeelte behoort, gedeeltelijk in het *Westerkwartier* prov. *Groningen*, arr. en 5 u. Z. W. van *Groningen*, kant. en 3½ u. Z. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. Z. van *Marum*.

De naam dezer, thans volkrijke, buurt had zijn oorsprong in het uithangbord eener kleine tapperij, onder eenige hier staande veenhutten, waarop eene regenwulp (*scolopax Phaeopus*) afgebeeld was. Door de zorg van den Heer J. F. Obbes, Burgemeester van Marum, nemen de bebouwing en landontginningen hier thans zeer toe, waardoor de armoede meer en meer afneemt.

WILP (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 8½ u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 1½ u. N. van *Voorst*, 5 min. Z. van Wilp.

Dit huis pronkte met eenen zeer zwaren vierkanten en twee ronde torens, had twee ruime voorhoven, onderscheidene poorten en drie dubbele grachten. Het werd door Karel, Hertog *van Gelder*, in het jaar 1508 aan zijnen natuurlijken broeder, Jan van Gelder geschonken. Alzoo het zeer vervallen was, is het in het jaar 1738 door den eigenaar, Willem Herman, Baron van Brokkhuizen, Heer *van Wilp*, *Lathmer*, *Leeuwenburg* en *Wolthuis*, afgebroken en de grachten gedempt.

Digt bij de plaats, waar het gestaan heeft, ziet men thans een boerenerf, dat in eigendom wordt bezeten door de weduwe Hagenkamp, woonachtig te Wilp.

WILPE, d. op de *Middel Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie Wilp.

WILPERHORST, voorm. adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, dist. *Veluwe*, arr. en 6 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. N. N. W. van *Voorst*, 1 u. Z. W. van *Wilp*, waaronder het behoorde.

Ter plaatse waar, het gestaan heeft, ziet men thans een boerenerf, in eigendom bezeten door den Heer Vos, woonachtig te Deventer.

WILPSCHE-EN-NIJENBEKER-KLEI (POLDER-VAN-DE), pold. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Apeldoorn*, gem. *Voorst*.

WILRE, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Wijlre.

WILRE, ook Wilderen, Wildre, Wijler of Wiler gespeld, en bij de landlieden Wilder genoemd, d. in het graafs. *Vroenhoven*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 20 min. Z. W. van *Maastricht*, gem. *Oud-Vroenhoven*, aan den straatweg van Maastricht op Tongeren.

Het woord *wyler* of *wiler* beteekent, naar de taal van het land, een buurschap, en zal als een eigen naam, aan deze plaats gegeven zijn, dewijl zij (gelijk de meeste dorpen) van zoodanig eene buurschap of een gehucht van weinige huizen, haren aanvang genomen heeft.

Dit dorp wordt gemeenlijk toegenoemd Wiler in den Vroenhove, ter onderscheiding van andere dorpen van dien zelfden naam, die, daar in de nabuurschap liggen; doch anders, wordt dit dorp, bij het landvolk, ter onderscheiding, van de andere gemelde dorpen, ook Tricht-Willer, toegenoemd, als naast bij Maastricht (hetwelk zij blootelijk bij verkorting Tricht noemen) gelegen.

Het is op eenen middelmatig verheven grond, tusschen twee heuvels gebouwd, en ligt allerwege door geboomte omringd: hetgeen van verre geen onaangename vertooning oplevert. Men telt er 155 h. en ruim 920 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Oud-Vroenhoven*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een oud langwerpig gebouw, dat vóór de Reformatie aan den H. Marcus was toegewijd, en sedert dien tijd zoowel bij de Herv. als bij de R. K. in gebruik geweest zijnde, later weder geheel aan de R. K. is overgegaan, die het toen aan de H. H. Petrus en Paulus hebben toegeheiligd. Deze kerk, heeft eenen vierkanten toren, met korte spits, doch is van geen orgel voorzien. De Pastoor werd voorheen door den Landkommandeur van den Ouden Biezen aangesteld, die de voornaamste Tiendheer van dit dorp was. Om die reden, was hij ook verpligt, voor het onderhoud der kerk te zorgen; hoewel dit niet zelden verschil baarde tusschen hem en het kapittel van St. Servaas, hetwelk, desgelijks eenige tienden der boerderijen van dit dorp bezat.

WILREYT (DE) of de Wilreyt, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 4½ u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en 1¼ u. W. van *Bergeyk*, in den uithoek *de Webosch-en-de-Wilreyt*, ¼ u. W. van de *Webosch*; met 13 h. en ongeveer 70 inw. Dit geh. wordt verdeeld in twee buurten, Groot-Wilreyt en Klein-Wilreyt.

WILREYT (GROOT-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 4½ u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en 1¼ u. W. van *Bergeyk* in den uithoek *de Webosch-en-de-Wilreyt*; met 8 h. en ruim 40 inw. Deze b. maakt het westelijk gedeelte van het geh. *de Wilreyt* uit.

WILREYT (KLEIN-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr., kant. en 4½ u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en 1¼ u. W. van *Bergeyk* in den uithoek *de Webosch-en-de-Wilreyt*, het oostelijk gedeelte van het geh. *de Wilreyt*, uitmakende; met 5 h. en 30 inw.

WILSEN, oude Friesche naam van het d. Wieuwerd, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Wieuwerd.

WILSFOIRT, buit. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Braband*. Zie Wilsfoirt.

WILSUM, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Kampen* (5 k. d., 3 m. k., 1 s. d, 2de ged.); palende N. aan de gem. IJsselmuiden, O. aan Zwollerkerspel, Z. aan Zalk- en Veecaten, W. aan Kamperveen.

Deze gem. bevat de plattelandst. Wilsum, benevens de buurs. Brunnepe, Harsenhorst, Oosterholt, Uiterwijk en het Onderdijksche; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 855 bund.; telt 77 h., bewoond door 93 huisgez., uitmakende eene bevolking van 440 inw., die voornamelijk hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, voorts in visscherij en het maken van matten. De handel wordt alleen gedreven in de opbrengst van den landbouw en des winters in gewerkte matten.

De gem. wordt in hare geheele lengte doorsneden door den IJssel, in welke rivier zich op deze hoogte vier eilandjes gevormd hebben, onder de benaming van de Wellen. Dat gedeelte, hetwelk aan den linker IJsseloever gelegen is, wordt genoemd den Onderdijksche-polder, bestaande uit hooi- en rietlanden, met

onderscheidene aanzienlijke boerderijen, vanwaar men door een schuitenveer naar den regter IJsseloever, het eigenlijke WILSUM, kan overgezet worden.

De inw., die er, op 9 na, allen Herv. zijn, onder welke ruim 200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Kampen* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HERMANNUS ANTONII VOS, ook wel BIRMAN genaamd, die in het jaar 1587 herwaarts kwam en in het zelfde jaar naar IJsselmuiden vertrok, terwijl hij tot in 1593 deze gem. als combinatie bleef bedienen. Het beroep geschiedt door de Leden van den afgetreden en dienstdoenden kerkeraad.

De 9 R. K., die er wonen, parochiëren te *Zwolle*.

Men heeft in deze gem. ééne school te Wilsum.

Het plattelandst. WILSUM, ook wel WILSEM gespeld, eertijds WILSNESUM, ligt 2 u. W. van Zwolle, 1½ u. Z. O. van Kampen.

Men vindt het eerst melding gemaakt van het kerspel WILSEN, in 1170 en later in eenen brief van 1213, bij welken OTTO I VAN GELDER, de drie en dertigste Bisschop van Utrecht, het lage geregt van het kerspel WILSUM en *Zalk* en het daaronder liggende veen, opdroeg aan de Heeren DIRK en HENDRIK VAN BRONKHORST, die met hunne onderhoorige huislieden hem en zijnen voorganger THEODERICUS VAN ARE, in den oorlog en andere ondernemingen, getrouw ondersteund hadden. Hij gaf hun tevens de magt, om aldaar hofsteden te verhuren en daarvan jaarlijks thins te nemen. De boeren of heerige lieden, welke op hunne hofsteden reeds woonden en in het vervolg wonen zouden, werden van alle dienstbaarheid en schatting aan den Bisschop ontslagen en tot vrije huislieden gemaakt; zij zouden ook de zelfde vrijheden genieten, als de bewoners van Zwolle, Zalk en andere omliggende dorpen, van zijne voorzaten verkregen hadden; alleen het hooge gerigt en de tienden van het gezaaide behield de Bisschop voor zich, en de smalle of kleine tienden voor het *Heilig Synode by Wilsum*, zijnde voor ieder huis 4 penn., alsmede voor St. Martenskerk te Utrecht van ieder erf 5 stuiv. en van een half erf 2½ stuiv. Dev. munt.

In eenen anderen brief door HENRIK VAN VIANDEN, den acht en dertigsten Bisschop van Utrecht, in het jaar 1260 afgegeven, wordt verhaald, dat eenige Friezen zich vroeger, in de zelfde eeuw, bij zeker dorp, WILSEN geheeten, hadden nedergezet. Waarschijnlijk was het aan de scheepvaart zijnen oorsprong verschuldigd, waartoe de ligging aan den IJssel, een uur gaans boven Kampen, wel geschikt was. Immers wordt het onder die steden en dorpen geteld, aan welker kooplieden FLORIS V, Graaf van *Holland*, in het jaar 1276, voorregten verleende.

Het is geheel onbekend van wien dit plaatsje stadsregt heeft bekomen. Misschien werd WILSUM, bij gelegenheid van deze gift, aan de betaling *eener precarie* onderworpen. Zeker is het echter, dat het nooit bemuurd is geweest.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, had den H. Martelaar LAMBERTUS voor Patroon. De pastorij werd door de Stedelijke Regering begeven. Daar waren twee kerkdiensten; te weten: van het *H. Kruis* en van ST. ANNA. Deze kerk, een der merkwaardigste en oudste gebouwen langs den IJssel, is aan twee verschillende tijdperken haren oorsprong verschuldigd. Het eerste en oudste gedeelte dezer kerk bestaat uit een langwerpig vierkant, van 18 passen lang en 8 passen breed, met geheel gladde muren, zonder eenige steunbeeren

noch pilasters, en iedere lange zijde met twee kleine rond gedekte vensterramen, welke omtrent 4,40 ell. hoog geplaatst en thans met eenen halve steens muur digt gemaakt, doch nog ongeschonden aanwezig zijn. De ingang was toen aan de noordzijde, bijna in het midden, gedekt met eenen halfronden Byzantijnsch versierden steen; nadat deze gedigt is, werd de ingang later naar de zuidzijde verplaatst. Het koor was destijds nog plat gesloten, blijkens de inspringende muren, welke nog vóór het in 1722 aangebouwde koor zigtbaar zijn. Als zeldzaam voorkomende is het steenen gewelf, waarmede de kerk, zonder steenbeeren van buiten, gedekt is. Dit gebouw toont in alles de bouworde der elfde eeuw aan. In de buitenmuren zijn de rondboogvensters digt gemaakt en iedere zijde weder met drie puntboogvensters voorzien. Een aanbouw, in 1722 ondernomen, van 8 passen lengte en gelijke breedte met de kerk, is het koor, dat vijfzijdig gesloten, van buiten met steunbeeren voorzien, met een steenen gewelf gedekt en van nieuw Gothische puntboogvensters voorzien, daargesteld is. Deze aanbouw is geschied uit de penningen eener kollekte, die door de geheele provincie geschiedde; eene halve eeuw later nam men insgelijks toevlugt tot de Staatsvergadering, om het predikantshuis, hetwelk ingevallen was, vernieuwd te krijgen, naardien de stad en de burgerij in te behoeftigen staat waren, om dit te bekostigen. De overoude toren, mede uit de elfde eeuw, geheel met gladde muren, zonder eenig versiersel of waterlijsten, heeft de bommelgaten met rondboogjes, welke op Corinthische dwergzuiltjes rusten. In den toren is een slaguurwerk en eene groote klok aanwezig, met het jaartal 1477. Het kleine klokje, eertijds ook in den toren voorhanden, wordt thans aan de overzijde van den IJssel als veerbengel gebruikt en is mede van het jaar 1477, met het opschrift:

jian ghisbertsan potghiiter MCCCCLXXvij.

In het jaar 1857 bekwam de gemeente, tot herstel van dit kerkgebouw, eene som van 1740 gulden uit het fonds voor noodlijdende kerken. De kerktoren, welke vroeger van eene spits was voorzien, is toen mede vernieuwd en met eene ruim 1 el hooge spits opgetrokken. Deze kerk heeft geen orgel.

Lindeborn (1) gewaagt van een gasthuis, welk in het jaar 1575 nog in wezen was, maar sedert is vervallen.

In 1527 deed Karel, Hertog van *Gelre*, welke de Koeburg bij Kampen bezet hield, aan de overzijde van den IJssel bij Wilsum eene verschansing aanleggen, om de scheepvaart van Kampen en Deventer te benadeelen; welke verschansing door eene afdeeling gewapende burgers van Kampen, vereenigd met eenige keizerlijken, op den 1 April 1528, werd ingenomen en verwoest.

Ofschoon de dijk in deze gem. niet zeer veel geleden had door den vloed van den 14 en 15 November 1824, bezweek hij echter op den 4 Februarij 1825, even ten Noorden Wilsum, op vijf plaatsen, en dat op den geringen afstand van omtrent eene nederlandsche mijl of 1000 ell. Reeds des morgens ten 9 ure was de overloop van den dijk algemeen, waardoor die, hoe langer hoe meer, verzwakt en het binnenland ondergeloopen was. Behalve het hoog gelegen stadje, dat nog aanmerkelijk boven het water verheven was, werd de geheele gemeente overstroomd, en toen het water des namiddags te 4 of 5 ure op het hoogste

(1) *Episc. Dav.*, Cap. VI, § 4.

was, stond het in het laagste huis, ter hoogte van 2.07 en op de laagste landerijen 3,14 ell. Door dezen verschrikkelijken vloed spoelden 11 huizen geheel weg, terwijl er 5 geheel onbewoonbaar en 10 grootelijks beschadigd werden; twee menschen kwamen daarbij om; 40 hoornbeesten en 4 paarden verdronken, eene menigte meubelen, landmansgereedschappen, hooi, stroo, aardappelen, enz., spoelden weg of bedierven, en vele bunders best groen land werden, of tot kolken weggespoeld of diep onder het zand begraven.

Het wapen dezer gem. bestaat in een schild van azuur, met eene op een groen terras staande stadspoort, met drie gecreneleerde torens; op den middelsten is zittende een pelikaan, hare jongen voedende, alles van zilver; het schild gedekt met eene gouden kroon.

WILSUM, of beter, zoo als in eenen brief van het jaar 1315 gelezen wordt, WELSEN, ook WELSUM, en wel eens verkeerdelijk WELSEN gespeld, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2½ u. O. van *Zwolle*, gem. en 20 min. N. O. van *Dalfsen;* met 27 h. en ruim 160 inw.

Door opgeworpen dammen, heeft men den hoogen vloed van 1825, uit deze buurs. kunnen weren.

WILSUMER-WEERD of KOPPELLEAWEERD, streek weideland in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Kampen*, gem. *Wilsum*.

Dit buitendijks aan den IJssel gelegen weideland, is ongeveer 100 bund groot.

WILSVEEN, voorm. d., thans geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. O. van *'s Gravenhage*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Voorburg*, gem. *Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-Zuidzijde-op-Tedingerbroek*, 1 u. Z. W. van de kerk van Stompwijk, 25 min. O. ten Z. van Leidschendam, ter wederzijde van den Wilsveensche-weg verspreid.

Dit dorp zou, volgens sommigen, reeds door de Wilten gebouwd zijn, ofschoon het ons waarschijnlijker voorkomt, dat de naam eigenlijk zoude zijn WILDEVEEN, als wanneer die een *onbewerkt, woest veen* zou aanduiden. De inw. vinden meest in landbouw en veendarij hun bestaan.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Leydschendam-en-Wilsveen*. In het jaar 1657 werd WILSVEEN van *Leydschendam* gescheiden en bekwam toen eenen afzonderlijken Leeraar in PETRUS CORNEUS, die in het jaar 1664 naar Wormer vertrok. Na het vertrek van den Predikant JACOB VAN DER EYK, in het jaar 1818, werden die beide gem. echter weder gecombineerd, zoo als dit nog plaats heeft.

De kerk was vóór de Reformatie eene kapel, aan de *H. Maagd* toegewijd. Daarin was voorheen een Lieve Vrouwenbeeld, hetwelk om onderscheidene mirakelen, die men beweerde, dat het zou gedaan hebben, in eere werd gehouden. Doch dit beeld was reeds vóór de Hervorming naar Delft gevoerd en in de kerk van de Vaders Jezuiten geplaatst. In de zelfde kapel, aan het altaar van de *H. Maagd*, was ook eene vikarij gesticht. De kerk, welke in de Nederlandsche beroerten veel geleden had, werd in het jaar 1584 ten dienste der Hervormden vernieuwd. Zij was wel niet groot, maar fraai en van eene goede vierkante bouworde, staande eenigzins verheven aan den weg; daarop stond een torentje, waarin uur- en slagwerk en eene klok hing. Dit gebouw is in 1819 afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft is nu de begraafplaats der Herv. gem. van den Leydschendam. Een klein gedeelte daarvan is afgezonderd voor eene algemeene burgerlijke begraafplaats, hetwelk niet gebruikt wordt dan voor lijken van vreemdelingen.

De R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Noorden*.

Wilsveen is de geboorteplaats van den Geneeskundige Nicolaas Bondt, geboren in Maart 1765, † den 17 Augustus 1796, als Hoogleeraar in de kruidkunde aan het Athenaeum te Amsterdam.

WILSVEENSCHE-WATERING (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, dat, in eene oostnoordoostelijke rigting, langs Wilsveen in de ringsloot van het *Soetermeersche-meer* uitloopt.

WILT (HET) of het Wild, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 2½ u. N. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2¼ u. W. van *Oss*, gem. *Alem-Maren-en-Kessel*, 40 min. Z. Z. W. van *Maren*, waartoe het kerkelijk behoort, aan den Maasdijk; met 17 h. en 70 inw. Er is hier een voetveer op Driel.

WILTEN (DE), oude volksstam, welke volgens sommigen ook deze landen zou bewoond en er een kasteel Wiltenburg gebouwd hebben. Zie het volgende art.

WILTENBURG, voorm. kast. of burgt in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, nabij de stad van dien naam. Zie hieromtrent nader ons art. Utrecht, bl. 431.

WILTHOF, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Wilhof.

WILTRE, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie Wijlre.

WILTZ, kant., grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*; palende N. W. N. en N. O. aan het kant. Clerff, O. en Z. O. aan het kant. Diekirch, Z. W. aan het kant. Redingen, W. aan de Belgische kant. Bastonach.

Dit kant. bevat de volgende 13 gem.: Wiltz, Eschweiler, Altscheid, Wilwerwiltz, Ober-Wampach, Winseler, Mecher, Esch-aan-de-Sure, Goesdorff, Heyderscheid, Neunhausen, Bauschleiden en Harlingen. Men telde er op 1 Januarij 1840, 13,847 inw., welk op 1 Januarij 1847 tot 15,193 waren vermeerderd. Zij verschaffen zich hoofdzakelijk door de veeteelt en landbouw, doch tevens ook door den houthandel, de looijerijen en den arbeid in de mijnen, een bestaan.

Volgens de grondwet van 1848 benoemt dit kanton vier leden ter vergadering van de Staten te Luxemburg.

WILTZ, voorm. graafs., grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Wiltz*; palende W. en N. aan het balj. van Bastenach, N. O. aan de heerl. Schutburg, O. aan het balj. van Diekirch, Z. O. aan de heerl. Bourscheid, Z. aan de heerl. Esch, Z. W. aan de heerl. Bondorf, W. aan het kleinste gedeelte van de heerl. Clerff en het balj. van Bastenach.

Dit graafs. bevatte de stad Wiltz, met Nieder-Wiltz en de Vrijheid, benevens de dorpen en gehuchten Eschweiler, Dahl, Necher, Buderscheid, Roulingen, Winseler, Noertringen, Erpeldingen, Merkholz, Weidingen, Masselerhof, Böwen, Nothumb, Insenborn en Nieder-Wampach, benevens deelen der dorpen Kantenbach en Berl (Berlé).

De Heeren van Wiltz behoorden tot de oudste geslachten van Luxemburg. Volgens Bertholet (1) moet reeds ten jare 980 een Heer van Wiltz, met Clementia, de dochter van Arnold van Granson, eersten Graaf van *Chiny*, in den echt zijn getreden, hetgeen echter moeijelijk

---

(1) *Histoire de Luxemburg*, T. V. p. 114.

te bewijzen is. BERTELS (1) beweert, dat de Heeren van WILTS van de Graven *van Chiny* afstamden, omdat GODFRIED, Graaf *van Chiny*, in eene oorkonde, GODFRIED VAN WILTS zijnen neef noemt. In eenen brief van de abdij te *Echternach* aan Keizer HENDRIK VI, van het jaar 1194, wordt WALTER VAN WILTS EN BEFORT, onder de adellijke leenmannen van het convent opgeteekend. FREDERIK VAN WILTS verkocht Dahl aan de Gravin ERMESINDE.

WALTER VAN WILTS en LUCIA zijne echtgenoote, schonken in 1256 renten van hunne tienden te Noohor aan de abdij Hemmerode. WALTER VAN WILTS streed aan de zijde van Graaf HENDRIK III *van Luxemburg*, in den slag bij Woeringen, in het jaar 1288, en kwetste JAN I, Hertog *van Braband*. BUTKENS (2) noemt den ridder, welke de Hertog wondde, WOULTHIER DE WES en merkt aan, dat deze later gevangen werd genomen. SIMON VAN WILTS, was in 1335, Burgvoogd van den nederburg te Waldeck (3).

WALTER VAN WILTS, Ridder, en MARIA zijne gade, verkochten in het jaar 1312, met toestemming hunner kinderen, hunne goederen te Linster, Boos, Berchem en elders, welke zij deels van WALTER, WALTERS vader, deels van REINBOLD, Heer *van Linster*, geërfd hadden, aan HENDRIK VAN BEFORT. Onder de getuigen bevond zich ook zekeren MATTHIAS VAN WILTS, Ridder, zoon van GERHARD.

In de veertiende eeuw vinden wij verder van GODFRIED, HENDRIK en JAN VAN WILTS melding gemaakt. De laatste had tot echtgenoot LUCIA, dochter van NICOLAAS VAN PUTTLINGEN. JAN VAN WILTS huwde in 1406 met MARGARETHA, de dochter van GOSWIJN VAN WEILER-ZUR-TURM en JUTTA VAN METZENBURG. GODARD VAN WILTS, was met ELISABETH, de dochter van GERHARD VAN SCHÖNECKEN en GEERTRUIDA VAN FALKENSTEIN gehuwd. En wegens dit huwelijk nam hij Hartelstein in bezit, toen zijn zwager, JAN VAN SCHÖNECKEN, in 1370 overleed. GODARDS zoon, mede GODARD geheeten, liet uit zijnen echt met ANNA VAN ELTER, eene eenige dochter na, EVA, die Hartelstein en het daartoe behoorende deel des hofs Pronsfeld aan haren gade, JAN VAN DER LEIJEN, ten huwelijk bragt: van dezen GODARD vindt men oorkonden van 1430 en 1437. Naar het schijnt heeft hij eenen zeer hoogen ouderdom bereikt, want SCHANNAT (4) teekent aan, dat zij in 1460 met een burgleen te Gerolstein werd begiftigd. GODARD VAN WILTS, Heer *van Hartelstein*, was in 1434, Proost of Baljuw van Arl (Arlon).

De Heeren van WILTS, bezaten landerijen en renten te Schweich, als een leen der abdij van Prüm. In de jaren 1465 en 1476, verpandden zij die aan JAN VAN GRUNNESCHEID, bijgenaamd *Schrijver*. Van de erfgenamen des laatstgenoemden, kwamen die goederen door koop aan JAN VAN ENSCHERINGEN, die deze, in 1528, van WILLEM, Abt van St. Maximin te Trier, in leen ontving, wijl die van WILTS verzuimd hadden hen te verheffen.

GERHARD VAN WILTS, die vroeger te Kyllburg had gewoond, nam deel aan de veete, die de beroemde FRANS VAN SICKINGEN in 1523 tegen den Trierschen Keurvorst RICHARD voerde en bragt aan de stad

(1) *Historia Luxemb.*, p. 198.

(2) *Trophées de Brabant*, T. I, pag. 315.

(3) *Hontheim* II, p. 126.

(4) *Eiflia Illustrata.*

Trier veel schade toe (1). HASTARD VAN WILTZ was in 1547 Proost te Remich. JAN VAN WILTZ was in 1599 Raadsheer van Hertog ALBERT VAN OOSTENRIJK en Gouverneur van Diedenhoven. In het zelfde jaar werd JAN VAN WILTZ bijgenaamd *Rollard*, een leenman van het aartsstift Trier genoemd. JAN, Baron von *Wilts*, Heer von *Busy*, was in 1643 Proost van Bastenach. De Vrijheer JAN VAN WILTZ, Gouverneur van Diedenhoven en later van Limburg, werd in 1631 in den gravenstand en de baronie Wiltz, tot een graafschap verheven.

In de achttiende eeuw is het geslacht der Graven VAN WILTZ in de mannelijke lijn uitgestorven. THEODOOR FRANS DE PAULA, Heer en Graaf von WILTZ, Vrijheer van *Meysenburg*, was in 1756 nog in leven en waarschijnlijk de laatste van zijn geslacht. Na hem is het graafschap WILTZ gekomen aan de Graven VAN COSTMES te Metz, van welke twee hun hoofd op het revolutionair schavot hebben gelaten. Het graafschap WILTZ, bragt in de laatste jaren van het Oostenrijksch bestuur over Luxemburg 9 flor., 8 sols, 6 den. op, van elke 1000 flor. die in het hertogdom moesten opgebragt werden.

Het wapen der Heeren en Graven van WILTZ was een veld van goud, met een hoofdstuk van keel. Op den helm was het zelfde schild, tusschen twee vleugels, de eene goud, de andere keel.

WILTZ, gem. in het graafs. *Wilts*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Wilts*; palende N. aan de gem. Eschweiler, O. aan Altscheid, Z. aan Goesdorff, W. aan Winseler.

Deze gem. bevat de st. Wiltz, het d. Roulingen, de b. Wiedingen, de geh. Papiermuhl en Tontschenmuhl en het alleen staande h. Lameschmuhl, telt 580 h. en 2930 inw., die veel handel in koren, leder, papier, hout en laken drijven; 12 looijerijen, 6 run-, 5 koren-, 1 papier- en 1 houtzaagmolen, alsmede laken- en lijmfabrijken en steengroeven hebben. Men berekent, dat deze stad jaarlijks 50,000 ellen laken, 16,000 bereide huiden en 40,000 à 50,000 ponden lijm in den handel brengt. Het vertier wordt door 2 week- en 12 jaarmarkten veel bevorderd. De weekmarkten werden des Dingsdags en Zaturdags gehouden. In het stedelijk-regtsgebied werden jaarlijks 70 zakken tarwe, 2300 zakken rogge, 1500 zakken haver, 100 zakken boekweit en 12,000 zakken aardappelen ingeoogst. De veestapel beloopt 110 paarden, 400 runderen, 200 varkens en 150 geiten.

De inw., die allen R. K. zijn, maken met die van het d. Erpeldingen in de gem. Eschweiler en van het Lawershaenschen in de gem. Winseler, eene par. uit, die 3100 zielen telt en eene kerk te Nieder-Wiltz, eene kapel te Wiltz, en bijkerken te Erpeldingen en Roulingen heeft.

De st. WILTZ ligt 7 u. N. ten W. van Luxemburg, 4 u. W. N. W. van Diekirch. Zij bestaat uit twee wijken, Wiltz, op den top van eenen berg en Nieder-Wiltz, aan den voet dier hoogte en aan den Wiltzbach. Beide wijken tellen gezamenlijk 518 h. en ruim 2580 inw.

Het voornaamste gebouw was vroeger het kasteel. Zie hier onder het art. WILTZ (HET KASTEEL-VAN-).

De kerk, in de wijk Niederwiltz is aan de H. H. PETRUS en PAULUS toegewijd en heeft eenen zwaren vierkanten toren. De kapel, in de wijk Wiltz, is een klein, weinig aanzienlijk gebouw. Wijders

(1) *Triersche Kronik*, Jahrgang 1820, Seite 83.

vindt men hier een **Stadhuis** en een **Hospitaal**, die mede weinig belangrijk zijn.

De stedelijke regten van WILTZ, die eene hooge oudheid bezitten, werden, in 1457, door den Baron GODARD VAN WILTZ bevestigd en uitgebreid.

WILTZ (DE) of DE WILTZBACH, riv. in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt in *België*, bij het geh. *Isle-le-Pré*, bespoelt er Bastonach, komt een weinig ten zuiden van Nieder-Wampach, in het grooth. *Luxemburg*, neemt hier den Lingsveiserbach op, bespoelt vervolgens Grumelscheid, Winseler, Nieder-Wiltz en Weidingen, ontvangt daarna den Kirrell, wordt te Kautenbach door den Woltz versterkt, en valt, een weinig boven Schlindermanderscheid in de *Sure*. De lengte van deze rivier kan op 30,000 Nederl. ellen of 5¼ uur gerekend worden.

WILTZ (HET KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Diekirch*, kant., gem. en N. O. van en onmiddellijk tegen de st. *Wiltz*.

Dit kast., dat op eene vooruitstekende punt des bergs gelegen en met de eigenlijke st. verbonden is door eene brug, liggende over de drooge slotgracht, bestaat uit een aantal onregelmatige gebouwen, thans tot burgerwoningen gebezigd.

WILTZ (NIEDER-), dek. in het apost. vic. van *Luxemburg*, bevattende de volgende 27 par.: Nieder-Wiltz, Baschleiden, Bauschleiden, Berl, Böwen, Brachtenbach, Dahl, Dunckroth, Esch-aan-de-Sure, Eschdorf, Eschweiler, Goesdorf, Harlingen, Heiderscheid, Heispelt, Insenborn, Kaundorf, Kautenbach, Knab-Hoscheid, Merkoltz, Nieder-Wampach, Noertringen, Ober-Wampach, Pintsch, Sier, Soller en Tadler.

Het dek. telt 15,700 zielen, en men heeft er 27 kerken en 8 kapellen, als: te Wiltz, Nocher, Bocholtz, Merscheid, Winseler, Drauffelt, Enscheringen en Lellingen, benevens 14 bijkerken, als: te Erpeldingen, Roullingen, Nothumb, Lieffringen, Lulshausen, Buderscheid, St. Pirmin, Selscheid, Altscheid, Grumelscheid, Allenborn, Siebenale, Wilwerwiltz en Doncols, welke bediend worden door 27 Pastoors en 8 Kapellanen.

WILTZ (NIEDER-), wijk of lagestad van het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*. Zie WILTZ.

WILTZ (WILWER-), d. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*. Zie WILWERWILTZ.

WILTZBACH (DE), riv. in het grooth. *Luxemburg*. Zie WILTZ (DE).

WILTZERMUHL, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr., en 1¼ u. W. van *Luxemburg*, kant. en ½ u. O. van *Capellen*, gem. *Mamer*, in den *Gaaschgrond*; met 9 inw.

WILVERDANGE, Fransche naam van het d. WILWERDINGEN in het balj. van *Bastenach*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

WILWERDINGEN, in het Fr. WILVERDANGE, d. in het balj. *Bastonach*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 7 u. N. N.W. van *Diekirch*, kant. en 2¼ u. N. van *Clerff*, gem. en ¾ u. O. van *Nieder-Beling*.

Men telt er, in 35 h., ongeveer 230 inw. en heeft er eene R. K. kapel, die tot de par. *Nieder-Beling* behoort, en door eenen Kapellaan bediend wordt.

WILWERWILTZ, gem. in de heerl. *Clerff*, maar ook voor een klein gedeelte in het balj. *Bastonach*, kw. en arr. *Diekirch*, kant.

Wilts; palende N. aan de gem. Clerff, O. aan de gem Munshausen, Z. aan Altscheid, W. aan Eschweiler.

Deze gem. bevat de d. Enscheringen, Lellingen, Pintsch en Wilwerwiltz; en telt 124 h. met ruim 760 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De opbrengst van den jaarlijkschen oogst, wordt berekend op 30 zakken tarwe, 760 zakken rogge, 480 zakken haver, 15 zakken garst, 80 zakken boekweit en 3000 zakken aardappelen. De veestapel bestaat uit 90 paarden, 250 runderen en 150 varkens. — Ook zijn er eenige fabrijken, namelijk, 4 leerlooijerijen, 3 run- en 2 door water gedreven korenmolens.

De inw., die alle R. K. zijn, maken de par. van Pintsch uit, die tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Nieder-Wiltz*, behoort, in het d. Pintsch eene kerk en in de d. Enscheringen, Lellingen en Wilwerwiltz kapellen heeft, waarin de dienst door eenen Pastoor en twee Kapellaans wordt waargenomen. Deze par. telt 1060 zielen.

Het d. Wilwerwiltz, ook wel, doch verkeerdelijk Willerwiltz of Werwolwolz gespeld, ligt 4 u. N. W. van Diekirch, 1½ u. N. O. van Wiltz, aan de Woltz. Men telt er 25 h. en ruim 140 inw. De dienst in de bijkerk, wordt door den Kapellaan van Enscheringen waargenomen.

WIMA of Wyma, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Holwerd*, 5 min. N. W. van *Hoogebeintum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 50 v. r. 70 v. ell., worden in eigendom bezeten door den Heer Jan Rienks Rienks en Mede-Eigenaren, woonachtig te Hallum.

WIMMENUM, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar* (5 k. d., 11 m. k., 3. s. d.); palende N. aan de gem. Bergen, O. aan de gem. Alkmaar, Z. aan Egmond-Binnen-en-op-de-Hoef-en-Rinnegum en aan Egmond-aan-Zee, W. aan de Noordzee.

Deze gem. heeft geene buurt en bestaat geheel uit verspreid liggende woningen in den Wimmenummer-polder en een gedeelte van het Egmondermeer.

Vroeger moet het evenwel een dorp geweest zijn, want wij vinden dat er voorheen eene kapel stond. Het was eene oude plaats, van ouds Wijnen, Wimmen, Wimnen ook Wummenum genaamd, van wier landerijen Graaf Dirk I de kerk van Egmond begiftigd heeft met anderhalve morgen, en daar van daan tot aan Hera (thans Arkum), hetwelk aan de zelfde kerk behoort, al het land, zoo bebouwd als onbebouwd, bestaande zoo in zaailanden als weilanden. Graaf Dirk V heeft deze gift nog vergroot, daarbij doende een vrije en bijna onbepaalde magt en geregtigheid binnen de voorschreven landpalen, als blijkt uit het beruchte handvest van het jaar 1083. Zij beslaat, volgens het kadaster, 791 bund. 34 v. r. 32 v. ell., waaronder 787 bund. 92 v. r. 80 v. ell. belastbaar land; telt 19 h, bewoond door 20 huisgez., uitmakende eene bevolking van 120 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden.

De R. K., die er 80 in getal zijn, behooren tot de stat. van de *Egmonden*.

De Herv., die men er 40 aantreft, worden tot de gem. *Egmond-Binnen-en-op-den-Hoef* gerekend. — Men heeft in deze gem. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs in *het Woud*, gem. *Bergen*.

Deze gem., is eene heerl. welke in het midden der vorige eeuw bezeten werd door den Heer Mr. JAN SIX, Schepen en Raad der stad Amsterdam, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans Heer van WIMMENUM, Jonkheer J. SIX, woonachtig te Amsterdam.

WIMMENHOVEN, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie WEMMENHOVE.

WIMMENUM (NOORD-), geh. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WEID ('T).

WIMMENUMER-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Wimmenum*; palende N. aan den Filisteinsche-polder, O. aan het Egmondermeer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 89 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

WIMMENUMER-VAART, vaart in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, welke aan den Krommendijk een begin neemt, eerst eene westelijke en vervolgens eene noordelijke rigting neemt en in de Hoefvaart uitloopt. Misschien is deze vaart wel de WIMMENEMSWETE, welke reeds in eenen giftbrief van DIRK II, Graaf *van Holland* voorkomt. Een tak van deze vaart, mede de WIMMENUMMER-VAART geheeten, neemt een begin bij Schuilenburg, gem. *Wimmenum* en loopt met eene westelijke rigting naar de hierboven vermelde WIMMENUMER-VAART.

WIMNEN, oude naam van WIMMENUM, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WIMMENUM.

WINAUWER of SELAN-BULAUWER, deel van het eil. *Ceram*, in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, aan de Zuidkust.

WINCHEUM, oude naam van het d. WINSUM, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie WINSUM.

WIND (DE), fort in *West-Indië*, op het eil. *St. Eustatius*, een der *Nederlandsche-Antilles*, in de stad Oranje, links van het fort Hollandia. — Dit fort is aldus genaamd naar den stichter, den Gouverneur DE WIND.

WIND (HET), overhaal of overtoom, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, aan het zuideinde van *Purmerland*.

WINDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Dockum*, niet ver van *Oostrum*, waartoe zij behoorde.

WINDAS (HET), geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. van *Medemblik*, gem. *Nibbixwoude-en-Hauwert*, niet ver van *Hauwert*, waartoe het behoort.

WINDBERG, berg in *West-Indië*, op het *Curaçaosche* eil. *Aruba*, ten N. van den berg Carnachiti.

WINDE, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., adm. en judic. kant. en 2½ u. N. van *Assen*, gem. en ½ u. N. W. van *Vries*; met 8 h. en 60 inw.

WINDEHAM, voorm. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*. Zie WIJNDEHAM.

WINDELMEREBROEK, plaats, welke men vermeld vindt op het jaar 1285, als waarvan de leenroerigheid aan FLORIS V, Graaf *van Holland* overging.

Door dit WINDELMEREBROEK zal mogelijk verstaan worden, hetgene elders BENDELMERREBROEK werd genoemd, hetwelk waarschijnlijk BIJLEMER-MEER-BROEK beteekent en thans BIJLMERBROEK genoemd wordt.

WINDENBURG, voorm. kast., op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 1¼ u. N. ten O. van *Zierikzee*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Brouwershaven*, gem. en in het d. Dreischor.

Het vroeger vrij algemeen aangenomen gevoelen, dat dit slot, omstreeks 1475, door Anna, bastaarddochter van Filips van Bourgondië zoude gesticht zijn, is met regt betwijfeld, ja er zijn sporen gevonden, dat het reeds eene eeuw vroeger bestaan moet hebben; men mag het er daarom met meer grond voor houden, dat gemelde Vrouwe, Windenburg herbouwd of verfraaid zal hebben.

Dit slot heeft, even als zoo vele andere, hier te lande, in vorige tijden mede tot eene woning voor den Grafelijken tolgaarder gediend, daar de Lands-tol voor de schepen, die de zoogenaamde Gouwswillevaart bevoeren, aan het tolhuis aldaar moest worden betaald.

Het was een treffelijk slot, met eene breede en diepe gracht omringd, welke nog bestaat, doch het gebouw is in 1837 gesloopt. De daartoe behoord hebbende gronden, werden thans in eigendom bezeten door den Heer Cornelis de Jonge van Dameschor, woonachtig te Cleve (1).

WINDESHUM, oude naam van het d. Winsum, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie Winsum.

WINDESHEIM, oude naam van het d. Winsum, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Winsum.

WINDESHEIM, doorgaans, bij verkorting, Winsum; d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, aan den straatweg van Zwolle naar Deventer. Men telt er 31 h. en ruim 230 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook is er eene steenbakkerij.

Dit d. heeft zijn ontstaan te danken aan een klooster, dat hier vroeger gestaan heeft. Zie het volgende art.

De Herv., die er ruim 180 in getal zijn, maken met die van de buurs. Hoog-Zuthem, Laag-Zuthem, Herculo en Herksen eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Zwolle* behoort, en 620 zielen telt, onder welke 220 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Menso Joannis, die in het jaar 1652 herwaarts kwam, en in het jaar 1655 naar Blokzijl vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van de Heeren E. F. Baron de Vos van Steenwijk en C. W. A. Baron van Haersolte van den Doorn. De kerk, naar men wil, een overblijfsel van het vroeger hier gestaan hebbende klooster (zie het volgende art.), is een langwerpig vierhoekig gebouw, met een klein torentje, doch zonder orgel.

De R. K., van welke men er ongeveer 30 telt, parochiëren te *Heino*. De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht. De kermis valt in de maand Augustus in.

WINDESHEIM, voorm. kloost., prov. *Overijssel*, 1¼ u. Z. van Zwolle. Het was bewoond door Reguliere Kanunniken en werd, omdat het aan de *H. Maagd* Maria was toegewijd, het St.-Maria's-konvent-te-Windesheim genoemd. Het was zijne opkomst verschuldigd aan Meester Gerard Groete, die, bij zijn sterven, in 1384, aan Floris Radewijn en andere zijner leerlingen, verzocht, ter zijner gedachtenis, een klooster van Reguliere Kanunniken te stichten. Nadat de liefdegaven,

---

(1) Men vindt eene fraaije afbeelding van Windenburg in *Oud-Nederland, in de vroegere dagen, overgebleven burgten en kasteelen, geschetst en afgebeeld* door Mr. C. F. F. Robidé van der Aa.

tot den opbouw van dit klooster en tot de middelen van onderhoud, waren bij elkander verzameld, was men er op bedacht, om eene goed gelegene plaats uit te kiezen, waar men het bouwen konde. Willem, Hertog van *Gelder*, had het liefst op den Veluwschen bodem, omtrent Hattem, geplaatst; doch Floris van Wevelinkhoven, die destijds Bisschop van Utrecht was, het belang zijns bisdoms behartigende, drong door, dat het aan de overzijde des IJssels, in zijn eigen stift, werd ter neder gesteld, waar men met den opbouw dan ook aanving in 1387, en daarmede genoeg vorderde, om nog in Augustus van het zelfde jaar de kloosterlingen in te nemen en de kerk te laten inwijden. Een gedeelte der giften bestond in landerijen, waarvan sommige onder Windesheim en sommige onder Suithem lagen, terwijl de ligging van anderen, te weten, die door Almd Dammers geschonken waren, niet wordt gemeld.

Den 9 October 1391 schonk gezegde Bisschop dit klooster het regt, om eenen windmolen te zetten, waar men wilde. Omtrent dien zelfden tijd werden de aangelegde gebouwen geheel voltooid. Dan daar deze vervolgens niet meer genoegzaam waren, om de toevloeijende menigte van inwoners te bevatten, werden zij, omtrent het jaar 1400, aanmerkelijk uitgelegd, onder den Prior Johannes Vos, die ook in andere opzigten het klooster zeer verfraaide en met eenen stevigen en hoogen muur, van eenen zeer grooten omtrek, besloot; terwijl hij tevens de roem wegdroeg, dat onder zijn bewind Paus Bonifacius IX, niet alleen alle de voorregten en giften, te voren aan het klooster verleend, bevestigde, maar er een nieuw voorregt bijvoegde, volgens hetwelk de vergadering van het kapittel of van de onderscheidene kloosters, die uit dit voortgesproten waren, altijd te Windesheim moesten gehouden worden; waarvan dit kapittel dan ook zijnen naam ontleende. In deze kapittelsvergadering zat mede de Prior van Windesheim als Aartsprior voor, een regt, hetwelk zoo lang als het klooster zelf heeft stand gehouden, en als aanzienlijk mag beschouwd worden, daar er niet minder dan 86 mans- en 16 vrouwenkloosters, zoo in Duitschland als in de Nederlanden, tot dit kapittel behoorden.

De spoedige aanwas van rijkdommen, die men onder desen Prior aan het klooster bespeurde, liet onderwijl niet na de afgunst van velen op te wekken. Immers namen de Heeren van Wijnbergen, een huis, niet verre van daar, aan de overzijde van den IJssel, in de Veluwe, gelegen, het zoo euvel op, dat een uit hun geslacht, bij het aannemen der orde tevens alle zijne bezittingen aan het klooster had afgestaan, dat zij moord en brand dreigden en de bevreesde Monniken, die te vergeefs hulp bij den Bisschop gezocht hadden, ook met de daad noodzaakten, om het grootste gedeelte der goederen van hunnen bloedverwant weder terug te geven. Ook gaven die schatten aan de regering van Zwolle aanleiding tot het invoeren eener wet, waarbij den Geestelijken verboden werd, op welke wijze ook, eenig onroerende goed in eigendom te bezitten. Welligt was ook de overvloed oorzaak, dat de strengheid der tucht onder de Kloosterlingen en daardoor ook de achtbaarheid onder de Leeken zeer verminderde, want wij lezen, dat Johannes Vos de weelde zocht te beteugelen door op zijn sterfbed te bevelen, »dat de broederen zich niet in tinnen, maar in »aarden of steenen vaten zouden laten aanregten, dat zij niet te »paard zouden reizen, dat zij slechte kleederen zouden dragen en nooit »vleesch proeven, dat aan het spit gebraden was." In het jaar 1467 werd de nieuwe kerk van dit konvent gebouwd. In de Geldersche

oorlogen, heeft KAREL, Hertog van *Gelder*, in het jaar 1527 dit gesticht versterkt, ten einde de vaart op den IJsselstroom, van en naar Deventer te belemmeren en die van Kampen het stroopen op de Veluwe te beletten. De drie Overijsselsche steden belegerden daarop dit klooster, doch op het gerucht van de aannadering der Geldersschen, braken zij het beleg weder spoedig op.

Op het zelfde jaar vindt men aangeteekend, dat het groote kapittel van Windesheim zijne orde heeft afgeschaft en besloten daarin vervolgens niemand meer aan te nemen, terwijl de oorzaak hiervan aan het doorbreken van de Hervorming in Duitschland wordt toegeschreven.

In latere tijden zijn hier de Overijsselsche standen dikwijls vergaderd geweest, als in de jaren 1557, 1558 en 1566.

In 1572 werd de kerk, op last van de Regering van Zwolle, van hare kostbare altaren berooid, maar wanneer deze, benevens het geheele klooster, met uitzondering slechts van het siekenhuis, verwoest zij, is ons niet gebleken. Waarschijnlijk had echter deze verwoesting plaats in het jaar 1580, want toen gaf de Regering van Zwolle ter staatsvergadering kennis, dat de Aartshertog MATTHIAS haar, tot opbouw van stads vestingwerken en herstel der scholen, de inkomsten van het Bethlehemsche klooster, tot wederopzeggens toe, had toegestaan, en verzocht, dat die des kloosters van WINDESHEIM, dewijl de Monniken het toch verlaten hadden, tot het zelfde oogmerk mogten bestemd worden. Deze waarschijnlijkheid wordt nog meer versterkt door dat dit klooster niet uitdrukkelijk genoemd wordt onder die, welke in het staatsbesluit van den jare 1581, als nadeelig voor de steden wordt opgegeven. Wat het Zwolsche verzoek betreft, *het is* niet denkelijk dat daaraan ooit voldaan zij, dewijl men weet dat de Ridderschap en de steden, in het laatst van de zelfde eeuw, eenen Ambtman of Rentmeester tot besturing der goederen van dit klooster hebben aangesteld.

Onder de Monniken, die in dit klooster hun verblijf hebben gehouden, verdient melding JAN TEN BUSSCHE, die onder andere, eene, in het Latijn geschreven, kronijk van het kapittel van WINDESHEIM heeft nagelaten.

Het voormalige siekenhuis is naar alle waarschijnlijkheid de tegenwoordige kerk der Herv. gem., behalve dit zijn er nog enkele gebouwen aanwezig, welke tot het klooster behoord hebben, onder anderen een gedeelte van de pastorij enz.

WINDESHEIM (HET HUIS-TE-), havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1¼ u. Z. Z. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, niet ver van het d. Windesheim.

Deze havez. wordt in eigendom bezeten door den Heer E. B. Baron DE VOS VAN STEENWIJK VAN WINDESHEIM.

WINDESHEM, oude naam van het d. WINSUM, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie WINSUM.

WINDEWEER, ook wel WINNEWEER gespeld, zeer aanzienlijke en ruime herberg, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. Z. W. van *Loppersum*, 20 min. W. van *Garrelweer*, waartoe zij behoort, aan het Damsterdiep en den puinweg van Groningen naar Appingedam, aan de vereeniging van den zoogenaamden stadsweg met den Delleweg. — De schuiten van Delfzijl en Appingedam naar Groningen leggen hier altijd aan.

WINDEWEER, veenkolonie in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Groningen*, kant., gem. en 1¼ u. Z. Z. O. van *het Hoogezand*, aan het Kalkwijksterdiep.

Deze kolonie, welke in 1747 is aangelegd, maakt met die van *Lula* het dorp of kerspel *Windeweer-en-Lula* uit, van welke hier de kerk staat, die eerst bijna de helft kleiner was dan nu, doch acht jaren later, door de toenemende bevolking, oostwaarts verder uitgezet en omtrent de helft vergroot is. De kerk en pastorij maken een ineengevoegd gebouw uit; een torentje, waarin eene luiklok hangt, steekt boven het dak uit. De lage, oude, zware en dikke toren dient tot poort voor het kerkhof. De kerk heeft geen orgel.

WINDEWEER-EN-LULA, dorp of kerspel in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. Z. Z. O. van het *Hoogezand*. Men telt er 1300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 940 in getal zijn, onder welke 160 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van het *Hoogezand* behoort. Tot in het jaar 1786 behoorde de ingezetenen van Windeweer en Lula als kleine buurten ook kerkelijk onder *Hoogezand*, doch na dat in het jaar 1755 hier eene kerk en pastorij gebouwd was, werd den 16 Mei 1756 de eerste Leeraar Bernardus Hesse aldaar bevestigd en terzelfder tijd de kerk ingewijd. Het beroep is eene collatie van de regering van Groningen.

De Doopsgez., die er zijn, behooren tot de gem. van *Sappemeer*. — De R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Groningen*. — De dorpschool wordt door 150 leerlingen bezocht.

WINDGAT (HET), voorm. gors, welke den 5 September 1479, met den *Heindijk* en *Olaarsduin*, door de Aartshertogen Maximiliaan en Maria, ter bedijking is uitgegeven aan Cornelis Gillisze van Kleyburg, doch daarvan werden alleen de beide laatsten ingedijkt. Een gedeelte van het Windgat is thans bosch en een gedeelte gors. Het ligt in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Rockanje*.

WINDGRAAF (DE), watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Wijntgraft (De).

WINDHOFF, in het Fr. Plettchette, geh. in de heerl. *Felts*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ¾ u. Z. W. van *Diekirch*, gem. *Medernach*; met 2 h. en 20 inw.

WINDHOFF, h. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ¾ u. Z. W. van *Diekirch*, gem. *Ettelbruck*, met 11 bewoners, die kerkelijk tot *Welscheid* behooren.

WINDHOFF, alleenstaand h. in de heerl. *Koerich*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Luxemburg*, kant. *Capelle*, gem. *Koerich*.

WINDOEHADJE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*, regents. *Brebes*, aan den weg naar Banjoemas.

WINDSCHOTEN, vl. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Winschoten.

WINDSORFOREST, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtg. Libanon, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Sara's lust; 1000 akk. groot, met 28 slaven.

WINDWARSSIDE, d. in *West-Indië*, op het eil. *Saba*, een der *Nederlandsche-Antilles*, aan het hellen van eenen berg.

De bewoners dezer plaats wonen als het ware in de wolken; doch zijn in deze hunne afzondering, van een sterk en gezond ligchaamsgestel; zij genieten huisselijke genoegens, zoo als men maar schaars in de benedenwereld aantreft.

WINENIA, naam, onder welken het dorp *Wyns*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, bij Latijnsche schrijvers voorkomt. Zie WYNS.

WINGERDEN (POLDER-VAN-VAN-), naam, welke men in de wandeling geeft aan den POLDER-VAN-WIJNGAARDEN, in het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie DORDRECHT (POLDER-VAN-WIJNGAAR-DEN-VAN-).

WINIA, later PONGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Holwerd*, 5 min. Z. O. van *Marrum*, waartoe zij behoorde. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerе.

WINIA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 1½ u. N. N. O. van *Dockum*, 5 min. Z. O. van *Jouswier*. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerе.

WINKEL, gem. in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen* (2 k. d., 14 m. k., 9 s. d.); palende W. en N. aan de gem. Barsingerhorn-Haringhuizen-en-Kolhorn, N. O. aan de Zuiderzee, O. aan Hoogwoud-en-Aartswoud, Z. W. aan Nieuwe-Niedorp.

Deze gem. bestaat uit den Winkeler-polder, den Oester-polder, den Weere-polder, den Braakpolder en den Nederlandsche-polder, benevens een gedeelte van den pold. Waard-en-Groet; bevat het d. Winkel en de geh. Lutje-Winkel, de Weere, Limmerschouw en de Langereis of Wijzend. Zij besloeg, vóór de bedijking van de Waard-en-Groetgronden, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1139 bund. 42 v. r. 17 v. ell., waaronder 1120 bund. 21 v. r. 41 v. ell. belastbaar land, doch thans nog ruim 600 bund. meer; telt 156 h., bewoond door 190 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 900 inw., die in het kaasmaken, den landbouw en binnenvisscherij hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene kaarsenmakerij, eene weverij en eenen korenmolen. Aan riviervisch is deze gem. rijk, zij is vermaard door de heerlijke baars, aal en paling, die men er vangt, maar vooral door hare pruimen, die men nergens zoo smakelijk vindt en in de omliggende plaatsen zeer gezocht zijn.

De Herv., die er ruim 1800 in getal zijn, onder welke 350 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *Scharwoude*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GERRIT JANS RUIJSS, die in het jaar 1573 herwaarts kwam en in het jaar 1574 ontslagen werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgez., van welke men er ongeveer 50 aantreft, worden tot de gem. van *Oude-en-Nieuwe-Niedorp* gerekend. — De R. K., van welke men er ruim 40 telt, behooren tot de stat. van *het Veld*. — Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door 90 à 100 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. was vroeger eene heerl., welke in het jaar 1741 door de Regenten van het dorp is vrijgekocht.

Het d. WINKEL ligt 4 u. N. O. van Alkmaar, 2 u. O. Z. O. van Schagen. Het is eene zeer nette plaats. Vóór de indijking van de Waard-en-Groetgronden was WINKEL een zeedorp en had onder zijne bewoners ook eenige visschers op de Zuiderzee. Men telt er, in de kom van het d., 101 h. en ongeveer 600 inw.

In het midden van het dorp staat een net Raadhuis, met een houten torentje, hetwelk vierkant uit het dak rijst, hooger op met eene lantaarn gedekt en van een uurwerk voorzien is.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Lucas was toegewijd, plagt bij beurten door den Paus en de Domkerk van Utrecht, die het in naam van den Domproost deed, vergeven te worden. De Koster werd door den Graaf aangesteld. Aan het kosterschap waren gemaakt 5 percelen lands, Sneedsen (1) genaamd, die jaarlijks 30 stuivers opbregten. Deze kerk stond midden in het geboomte, bijna aan het einde van het dorp, niet verre van den Westfriesche-zeedijk, en had een laag, vierkant torentje, met eene zeskante spits. Vroeger stond die kerk in het midden van het dorp, doch door afspoeling, toen de dijk nog zoo zwaar niet was, is dit dorp ingekort. Volgens overlevering zou eene vroegere kerk meer buitenwaarts gestaan hebben, op eene plaats die later door de golven overspoeld en, met de Waard- en Groetgronden, ingedijkt is. De later hier gebouwde kerk, zeer in verval zijnde, is in het jaar 1843 afgebroken en vervolgens door eene geheel nieuwe vervangen, waaraan, den 16 Junij 1844, de eerste steen gelegd is; terwijl zij den 17 Mei daaraanvolgende is ingewijd.

Winkel is de geboorteplaats van den Oostersche Taalgeleerde Hendrik Engelinus Weijers, geb. 14 Mei 1805, † 31 Maart 1844, als Hoogleeraar te Leyden.

Winkel heeft eenige vermaardheid in de geschiedenis, doordien Arnoud, Graaf van *Holland*, in 993, in de nabijheid in eenen slag tegen de West-Friezen sneuvelde. Zie daaromtrent voorts op het art. Winkelmade.

In 1169 werd dit dorp in brand gestoken, door de Kennemers, onder den Heer van Egmond, in weerwraak op de West-Friezen, die in 1166 Alkmaar het zelfde lot hadden doen ondergaan.

Graaf Floris III verbrandde Winkel in het jaar 1180.

In het jaar 1195 hielden die van Winkel en *Niedorp* de zijde van Willem, broeder van Dirk VII, Graaf van *Holland*, doch Aleid, Dirk's gemalin, wist hen door geschenken in haar belang over te halen, terwijl zij nog schenen ééne lijn met de andere West-Friezen te trekken. Zelfs vervoegden zij zich bij Willems leger, dat zich omtrent Alkmaar ter neder sloeg, gereed om Vrouw Aleid, die er terstond op aantrok, af te wachten. Naauwelijks nam de strijd eenen aanvang, of die van Winkel deinsden terug. De andere West-Friezen, geen kans ziende, om de Hollanders, die toen veel sterker in getal waren dan zij, het hoofd te bieden, volgden hun voorbeeld. Willem alleen, van weinige manschappen verzeld, hield stand; doch de Kennemers drongen zoo sterk op hem in, dat hij genoodzaakt werd insgelijks de wijk te nemen. Hij ontkwam dus ter naauwernood de gevangenis, en de zege verklaarde zich te eenemale voor Vrouw AlEid.

In het jaar 1517 werd dit dorp door den zoogenaamden *Zwarte hoop* gebrandschat.

In het jaar 1649 zijn hier acht huizen en het Raadhuis verbrand.

WINKEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Tilburg*, gem. en 25 min. van *Udenhout*.

---

(1) In de oude landmaat heeft men ook in deze gemeente het land verdeeld in geerzen, snezen en roeden; 1 geers doet 12 snezen, 1 snees 20 roed, waarin dit woord is bewaard gebleven.

WINKEL (DE), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. Z. O. van *Rauwerd*, 10 min. Z. van *Irnsum*, waartoe zij behoorde.

Niet ver van deze state werd in het jaar 1672 eene schans aangelegd, om den Munsterschen den weg naar Leeuwarden af te snijden.

WINKEL (DE), water in het *Nederkwartier*, der prov. *Utrecht*, dat bij het *Huis-te-Abcoude* zijnen oorsprong neemt en na eenen kronkelenden westelijken loop tusschen den kleinen Winkelsche-polder, Aasdom-Proostdij en Waveren ter eenere en den Weert-polder en Aasdom ter andere zijde doorschietende, zich bij de Stokkelaarsbrug in de *Waver* ontlast.

WINKEL (LUTJE), geh. in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Schagen*, gem. *Winkel*.

WINKEL (OOSTER-POLDER-VAN-), pold. in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie OOSTER-POLDER.

WINKELDER-WEERE (DE), geh. in de *Niederkogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie WEERE (DE).

WINKEL-EE, voorm. water in *Zeeland*, dat, van de *Pluimpot* afkomende, zich met eenen westelijken loop in de *Breevliet* ontlastte en St. Annaland of den Hamel van Nieuwland scheidde.

Thans is dit water, hoewel zeer versmald, nog in het eil. *Tholen* aanwezig, waar het nu den naam van WINKELEE draagt. Het komt nu uit het *Reigersgat*, in den pold. van *Bredevliet*, voort, loopt door dien polder en den pold. van St. Annaland, en ontlast zich door de haven van St. Annaland, met eene zeesluis, in de *Krabbekreek*.

WINKELERHOEK of WINKELSHOEK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Loghem*, gem. en ¼ u. Z. van *Ruurlo*; met 16 h. en ongeveer 120 inw.

WINKELER-POLDER, pold. in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Winkel*; palende N. aan den Zoutkaagpolder, N. O. aan den Braakpolder, O. aan de Oosterpolder.

WINKELHOEK, streek lands, in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, O. van *het Hoogezand*, W. van *Sappemeer*, eene oppervlakte beslaande van ongeveer 45 bund.

WINKEL-HOF, anders de OUDEN-HOF genaamd, voorm. landg. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. N. W. van *Nijmegen*, arr., kant. en 2 u. N. O. van *Tiel*, gem. ¼ u. O. van *Maurik*, nabij *Eck*, waartoe het kerkelijk behoort.

Tot dit goed behoorde de meeste landen in het polderblok *de Winkel* gelegen, benevens de uiterwaarden tot in de rivier.

De laatste bezitter van het geheele goed, en tevens laatste Rentmeester der Betuwsche goederen den Graaffelijken huize van Culemborg toebehoorende, HUIBERT VAN WIJK, heeft een aantal jaren daarop gewoond, en is aldaar overleden. — Na zijne dood, in 1684, is dit uitgestrekte goed in afzonderlijke perceelen publiek verkocht en in onderscheidene handen gekomen, en later is al het getimmerden ten eenemaal gesloopt.

WINKELMADE, voorm. vlakte in de *Niedorperkogge*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Winkel*, nu de ZOUTKAAG genoemd.

Deze vlakte is vermaard door den slag welke ARNOUD, Graaf van *Holland*, aldaar aan de West-Friesen leverde en waarin hij sneuvelde. De kronijkschrijvers doen dezen veldslag den 18 September 993 plaats

hebben, doch het is vermoedelijk dat die eerst later is voorgevallen, daar er grond is, om te vermoeden, dat Graaf Arnoud nog in 998 in het leven was. Er is aldaar nog een put, volgens de legende, op de bede van den Graaf ontsprongen. Hij is in 1842 gereinigd en levert thans goed drinkwater op.

WINKELMOLEN, naam, onder welken het geh. Wolfswinkel, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, op sommige kaarten voorkomt. Zie Wolfswinkel.

WINKELSCHE-POLDER (DE KLEINE-), ook wel Heer-de-Waalspolderatje genoemd, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gedeeltelijk gem. *Abcoude-en-Baambrugge*, gedeeltelijk gem. *Abcoude-Proostdij-en-Aasdom*; palende N. aan de Winkel, O. aan den Hooglandsche-polder, Z. W. aan Proostdij in het veen, wordende het gedeelte onder *Abcoude-Baambrugge*, ook wel de Tienmorgen en dat onder *Abcoude-Proostdij-en-Aasdom*, ook wel de Tachtigmorgen genoemd.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 69 bund. 89 v. r. 95 v. ell. Het land ligt 1.70 ell. onder A. P.

WINKELSHOEK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4 u. N. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Doetinchem*, gem. en 20 min. Z. W. van *Zelhem*; met 51 h. en ongeveer 270 inw.

WINKELSHOEK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. *Ruurlo*. Zie Winkelershoek.

WINKELSKWARTIER, eene der wijken waarin de gem. *Udenhout*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 2¼ u. Z.W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Tilburg*, verdeeld is.

WINKELSTEEG (DE), landg. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en ½ u. Z. van *Nijmegen*.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 43 bund. 64 v. r. 93 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer M. J. de Bruyn en consorten, woonachtig te Hatert.

WINKELSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, *Derde* distr., arr. en 2¼ u. ten O. van *Eindhoven*, kant. en 1¼ u. N. W. van *Asten*, gem. en 25 min. N. W. van *Lierop*; met 18 h. en ruim 100 inw.

WINKELZEE (DE), water in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie Winkel-Ee.

WINNEM, oude naam van Wijnhem, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Wijnhem.

WINNEMERSWEET (DE), water, vermeld in eenen giftbrief, waarbij Dirk II, Graaf van *Holland*, eenige goederen aan de abdij van Egmond schenkt; vermoedelijk is dit wel de tegenwoordige Wimmenummer-vaart, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Wimmenummer-vaart.

WINNESTRAAT of Wennestraat, geh. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*. Zie Wennestraat.

WINNEWEER, herberg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Winneweer.

WINONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, distr. *Bandar*.

WINONG, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, distr. *Bandar*.

Dit bosch, betwelk djatihout oplevert, heeft eene lengte van twee en een halve paal, en ligt 16 palen Z. W. van Pekalongang.

WINONGAN, distr. in *Oost Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Passaroewang*.

WINSCHOTEN, arr., prov. *Groningen*; palende N. aan het arr. Appingedam en den Dollart, O. aan het kon. Hannover, Z. en Z. W. aan het Drentsche arr. Assen, W. aan het arr. Groningen.

Dit arr., hetwelk uit de Oldambten en Westerwolde bestaat, is verdeeld in de kant. Winschoten en Zuidbroek; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 93,805 bund. 36 v. r. 26 v. ell., waaronder 91,088 bund. 1 v. r. 75 v. ell. belastbaar land; telt 8451 h., bewoond door 11,094 huisges., uitmakende eene bevolking van 54,500 inw.

WINSCHOTEN, kant., prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*; palende N. aan het kant. Zuidbroek en den Dollart, O. aan het kon. Hannover, Z. en W. aan het Drentsche kant. Assen, W. aan het kant. Zuidbroek.

Dit kant. bevat de 10 volgende gem.: Winschoten, Oude-Pekela, Nieuwe-Pekela, Wedde, Onstwedde, Vlagtwedde, Bellingewolde, de Nieuwe-Schans, Beerta en Finsterwolde.

Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 58,950 bund. 96 v. r. 3 v. ell., waaronder 58,609 bund. 61 v. r. 36 v. ell. schotbaar land; telt 3869 h., bewoond door 5170 huisges., uitmakende eene bevolking van 28,300 inw., die meest in landbouw, handel en fabrijkwezen hun bestaan vinden, hebbende men er de volgende fabrijken. 5 steen- en pannenbakkerijen, 7 kalkbranderijen, 13 scheepstimmerwerven, 3 zeilmakerijen, 3 touwslagerijen, 4 garentwijnderijen, 4 leerlooijerijen, 2 boekdrukkerijen, 4 tabakskerverijen, 5 brouwerijen, 1 fabrijk van moutwijn uit aardappelen, 4 houtzaag-, 2 paarden-*olie*-, 2 olie-, 1 pel- en 25 koornmolens, waarvan 13 tevens pelmolens zijn.

WINSCHOTEN, klass., prov. *Groningen*, verdeeld in de volgende 3 ringen: Winschoten, Midwolde en Bellingewolde.

Zij bevat 35 gem., met 36 kerken, die door 37 Predikanten bediend werden en telt ruim 47,000 zielen, onder welke 9000 Ledematen.

WINSCHOTEN, *ring*, prov. *Groningen*, klass. van *Winschoten*.

Deze ring bestaat uit de 14 volgende gem.: de Eexta, de Meeden, Muntendam, Noordbroek, Ommelanderwijk-en-Zuidwending, Nieuwe-Pekela, Oude-Pekela, Scheemda, Nieuwe-Stadskanaal, Veendam, Westerlee-en-Heiligerlee, Wildervank, Winschoten en Zuidbroek. Men heeft er 14 kerken, waarin de dienst gedaan wordt door 15 Predikanten, en telt er 26,000 zielen, onder welke 5400 Ledematen.

WINSCHOTEN, gem. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr en kant. *Winschoten* (2 k. d., 11 m. k., 5 s. d.,); palende N. aan de gem. Midwolde, en de Beerta, O. aan Bellingewolde, Z. aan Wedde en Oude-Pekela, W. aan Scheemda.

Deze gem. bevat de plattelandst. Winschoten benevens de geh. Zuiderveen, Bovenburen, Oosterend en St. Vitusholt, alsmede gedeelten van Winschoterzijl en Winschoter-Hoogebrug; zij beslaat eene oppervlakte van 2206 bund. 97 v. r. 41 v. ell., waaronder 2182 bund. 58 v. r. 39 v. ell. belastbaar land; telt 478 h., bewoond door 732 huisges., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3900 inw., wier voornaamste middelen van bestaan zijn die, welke de handel aanbiedt, ondersteund door de volgende fabrijken en trafijken. 3 steen- en pannenbakkerijen, 3 kalkbranderijen, 3 leerlooijerijen, 2 garentwijnderijen, 2 boekdrukkerijen, 1 olie-, 1 houtzaag-, 1 pel- en 2 koornmolens, 4 weverijen, 1 touwslagerij, 5 goud- en zilversmederijen,

1 tinnegieterij, 3 tabakskerverijen enz. Ook is hier eenige scheepvaart, en op den 1 Januarij 1849, waren er 19 schepen in de buitenlandsche vaart, welke hier thuis behoorden. De ligging van de plaats, als het middelpunt van de graanrijke streken Oldambt en Westerwolde, geeft gelegenheid, om van daar de producten van den landbouw te ontvangen en derwaarts andere levensmiddelen en vooral manufacturen af te zetten. Er wordt eene wekelijksche graan- en botermarkt gehouden, doch hoofdzakelijk voor kleinere partijen, terwijl de te groote uitgebreidheid der Oldambster boerderijen, zoo nadeelig voor den voortgang in algemeene welvaart, als alleen den rijkdom bij weinigen ophoopende, te weeg brengt, dat deze hare producten regtstreeks naar de groote graanmarkten verzenden. De beide jaarlijksche veemarkten, Vrijdag voor Pinksteren en den laatsten Donderdag in September, zijn van belang; alsmede wordt er op de veemarkten wekelijks in de maanden Mei, Junij, October en November gehouden, aanmerkelijke handel gedreven. In vroegeren tijd bestond er aanzienlijke handel op het naburig Munsterland, Oost-Friesland en Oldenburg, vooral in koloniale producten, olie, vensterglas en verfwaren, tegen houtwaren, linnen en grove wollenstoffen; maar bij een veranderd belastingstelsel is deze handel bijna geheel te niet gegaan. Vroeger bloeiden hier nog onderscheidene fabrijken, als, tot in de zeventiende eeuw, meer dan 150 weverijen, van welke 80 voor laken en andere wollen stoffen. In latere jaren zijn onderscheidene bierbrouwerijen, 1 jeneverstokerij, 3 steenbakkerijen, 1 pottebakkerij, 1 potaschbranderij en 2 garentwijnderijen te gronde gegaan.

De Herv., die er ruim 3200 in getal zijn, onder welke 600 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Winschoten* behoort en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Gerardus Werrhof, die er in 1595 kwam. Of Arnoldus Kemenerus, die in 1602 van hier naar Delden vertrok, zijn ambtgenoot of opvolger is geweest is nog onzeker; zeker is het, dat in 1647 Petrus Hoorn hier als tweede Predikant werd beroepen van Midwolde, doch binnen ééne maand tijds hier overleed, en van dien tijd af is deze gemeente steeds, gelijk nog, door twee Predikanten bediend geweest, behalve na het vertrek van Willem Gerrit van Doorne naar Gorinchem, in 1811; terwijl in 1815 de handopening tot vervulling van de tweede Predikantsplaats werd geweigerd, is de dienst alleen waargenomen door den Predikant Hendrik Cannegieter, die evenwel in 1820 wederom een ambtgenoot bekwam in Pieter Nannings Cramer. Het beroep geschiedt door collatoren, stemgeregtigden, kerkvoogden en kerkeraad. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten vinden wij vermeld den door de opschudding, welke er onder zijne Evangelieprediking te Nijkerk op de Veluwe plaats had, bekend geworden Gerard Kuypers, die hier van 1759—1760 stond.

De Evangelisch-Lutherschen, die men er ongeveer 70 telt, maken, met die uit de burgerl. gem. Wedde, Bellingewolde en Nieuwe-Schans, eene gem. uit, welke tot den ring van *Groningen* behoort en 160 zielen, onder welke 80 Ledematen, telt. Deze gem. is eerst in 1836 van Winschoterzijl herwaarts overgebragt, en had te Winschoten tot eersten Leeraar Petrus Johannes Valentinus Dusseau, die in 1839 naar Schiedam vertrok.

De Roomsch-Katholieken, die men er ongeveer 240 aantreft, maken, met die van de burgerl. gem. Beerta, Midwolde, Nieuwe-Schans en Scheemda, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van

Zalland-Drenthe-en-Groningen behoort; 340 zielen, onder welke 230 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Israëlieten, wier getal er ruim 330 beloopt, maken eene ringsynagoge uit, waarin de dienst door eenen Voorlezer verrigt wordt, en welke te Nieuwe-Schans eene bijkerk heeft.

Men heeft in deze gem. een Gymnasium, een Instituut voor vrouwelijke opvoeding en vier lagere scholen, als: twee te Winschoten, ééne te Bovenburen en ééne te St. Vitusholt alle gezamenlijk gemiddeld door ruim 700 leerlingen bezocht.

Het d. Winschoten of Windschoten ligt 7 u. O. ten Z. van Groningen, 5 u. Z. W. van Appingedam. De tijd van de stichting der plaats is onbekend, maar dagteekent van zeer oude tijden, als zijnde reeds in de twaalfde eeuw bekend. Zij heette vroeger Winbscot of Winskot, welke naam verschillend wordt afgeleid, want volgens sommigen zoude zij ontstaan zijn, doordien hier ter plaatse een schut of schot was in de Rensel, waar deze in de Pekel-A stroom valt, welke schutten, naderhand door verlaten en sluizen of zijlen vervangen, opgewonden werden, om het water op te houden of te ontlasten, zoo als men ze elders nog heeft; zoo dat *windschot* beteekent het schut, dat opgewonden wordt. Anderen leiden den naam af van de overlevering of sage, dat twee jagers ter wederzijden van het dorp geplaatst, met elkander op de jagt gingen, en om elkander te waarschuwen, in den *wind schoten*. Een hunner was een zoo goed schutter, dat hij in een schoot *drie* ganzen met zijnen laadstok trof, die hij het nedervallen in eenen sloot nog eenen snoek raakte (1). Nog anderen geven wederom eenen anderen oorsprong aan dezen naam.

Winschoten was in den vroegsten tijd van zijn bestaan, toen de geh. Oosterend, Bovenburen en Zuiderveen het eigenlijke kerspel vormden, slechts eene buurt, welke tot een vlek aangroeide, dat zijn bestaan vond in de menigvuldige weverijen. Na in de zestiende eeuw meermalen versterkt te zijn, ten einde tegenstand te bieden, aan de gestadige vijandelijke aanvallen gedurende de Spaansche beroerten, werd het dorp in 1593 door Graaf Willem Lodewijk, op last der Algemeene Staten, met vestingwerken omgeven, en gedekt door de schansen te Hoogebrug en Winschoter-zijl. Na den Munsterschen vrede in 1648 is echter deze vesting verwaarloosd. Wel zocht de Bisschop van Munster Barent van Galen, bij zijne herhaalde invallen in de provincie Groningen, als in 1665 en 1672, de werken te herstellen, ten einde hier zijne magazijnen aan te leggen en een vast punt te hebben, uit hetwelk hij de provincie kon beheerschen, dan hij werd telkens van hier verdreven. Na dien tijd zijn de vestingwerken geheel geslecht, en worden er thans nog slechts enkele sporen van gevonden. Intusschen was in 1624 toen de vijand uit Lingen een strooptogt in Groningen en Drenthe deed, het zuidoostelijk gedeelte der plaats, na op brandschatting gesteld te zijn, door hem afgebrand (bij welke gelegenheid ook het toen in de nabijheid liggend klooster Heiligerlee het zelfde lot onderging); hierbij zijn de toenmaals bloeijende weverijen te gronde gegaan. Daar de plaats zich meer naar het Noorden en Westen uitgebreid heeft, is dit gedeelte naderhand minder herbouwd, maar draagt nog te dezen dage den naam van Wevershorn.

Gedurende de achttiende eeuw herstelde Winschoten zich allengskens van den teruggang, welke het in de Spaansche en Munstersch

(1) D. Buddingh. *Verhandeling over het Westland enz. bl.* 334.

oorlogen had te lijden gehad; doch vooral werd zijn toenemende bloei bevorderd, toen in 1811, onder de Fransche heerschappij, Winschoten werd verheven tot de hoofdplaats van een kanton en van eene regtbank van eersten aanleg, terwijl het onder de tegenwoordige regering in 1838, als kantons- en arrondissements-hoofdplaats van dien naam is bevestigd. In 1826 werd aan de gemeente eene stedelijke regering gegeven, ofschoon als stad niet vertegenwoordigd in de Staten der provincie, zijnde alstoen gerangschikt onder de steden van den vijfden rang. Terwijl het inwendige der plaats, in de laatste jaren, door het bouwen van aanzienlijke huizen, aanmerkelijk verfraaid is, heeft ook het uitwendige hierin eene groote verandering ondergaan, door het aanleggen van schoone publieke wandelingen. Het hier bestaande Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* kwam, in 1826, op het denkbeeld, om de arbeidende volksklasse, gedurende den winter, bij den stilstand van werk zulks te verschaffen, en bezigde, geldelijk ondersteund door de ingezetenen, daartoe als middel, het aanleggen en ontginnen van woeste gronden, door het plaatselijk bestuur hiertoe gunstig afgestaan. Hierdoor zijn, zich al verder uitbreidende, thans ruim zes bunders gronds in schoone bosch- en wandelperken herschapen, welke zich boven die der meeste vaderlandsche steden onderscheiden. Ook de in 1838 nieuw aangelegde begraafplaats brengt het hare, door haren omvang, ligging en aanleg, tot deze verfraaijing toe. In het geheel heeft Winschoten thans een gunstig voorkomen.

Winschoten is gelegen op eenen zandbodem, op den rand van den Dollard, zoo als deze in 1277 en volgende jaren het land was ingedrongen. Van daar, dat de landen, de plaats aan de oost- en zuidzijde omgevende, het eerst aan het water zijn ontwoekerd, misschien door de indijking van 1454, en thans kleigrond zijn, ofschoon geene eigenlijke polders vormende.

Vóór het graven van een kanaal naar Groningen, op het einde van de zeventiende eeuw, stroomde door Winschoten het, toenmaals in de Westerleesche-veenen ontspringende, riviertje de Rensel, doch is sedert dien tijd in gezegd kanaal opgenomen, begint dus thans te Winschoten en valt bij de Winschoterzijl in de Pekel-Aa, welke stroom zich naderhand met de Westerwoldsche-Aa vereenigde, en door de Statenzijl in den *Dollart* stroomende, aan de zuid- en oostzijde de grenzen der gemeente vormt. Langs deze stroomen, tot eene trekvaart aangelegd, bestaat een geregeld schuitenveer op de Nieuwe-Schans, aan het koningrijk Hannover palende, gelijk er insgelijks een geregeld schuitenveer, langs het kanaal, op Groningen bestaat. In 1843 is er een grindweg aangelegd van Winschoten naar Groningen, terwijl een gelijke weg, van de eerste plaats uitgaande, naar de Hannoversche grenzen over de Nieuwe-Schans, in het jaar 1848, voltooid is. Men is insgelijks bezig met een ontwerp tot eenen kunstweg van Winschoten naar Munsterland over Bourtange, welke men hoopt, dat spoedig tot stand zal worden gebragt. In het ontwerp der spoorweglinie door de provincie Groningen, is ook eene rigting van Groningen over Winschoten naar de Hannoversche grenzen opgenomen.

Het Raadhuis, in de *Blijhamsterstraat*, in het jaar 1845 gesticht en den 19 Januarij 1846 plegtig ingewijd door den Burgemeester Mr. Herman Johan Engelkens, is een deftig gebouw, waar ook de arrondissements-regtbank en het kantongeregt hare zittingen houden. Achter dit gebouw is thans voltooid en in dit jaar (1849) in dienst gesteld een Huis van Arrest, geheel ingerigt naar het cellulairstelsel, het

eerste dat in het koningrijk in werking is. Het vormt met de cipierswoning een aanzienlijk gebouw.

De Hervormde kerk, staande op een ruim plein, dat vroeger de begraafplaats was, is een groot en deftig gebouw. Zij was oorspronkelijk alleen het koor der oude parochiekerk van Winschoten, die vóór de Reformatie aan den H. Vitus was toegewijd. Voor dit koor stond vroeger het schip der kerk, die toen met den toren verbonden was. Dit wordt niet alleen aangeduid door de gedaante van het gebouw, maar heeft ook daarin een historisch bewijs, dat bij de overrompeling der plaats door de Spanjaarden, in het het jaar 1593, de Sergeant Moda, met eenige manschappen zich in de kerk verdedigende, maar het daar niet langer kunnende houden, zich terug trok in den toren, welke echter tegenwoordig op eenigen afstand van de kerk verwijderd staat. Deze toren, thans de hoogte hebbende van ongeveer 52 ell., in de gedaante van eene theebus, moet in vroegeren tijd hooger zijn geweest, als zijnde blijkbaar het bovengedeelte afgebroken en daarvoor een dak aangebragt, dat hem niet verfraait. Het orgel draagt alle kenmerken dat het van hooge oudheid is, zoodat de Amsterdamsche Organist Brachthuizer het hield voor het oudste, dat hij immer bespeeld had. Aan deze kerk is, in het jaar 1839, door Vrouwe Egbertje Post, weduwe van den Heer Berend Hartsema, eene som van 1000 gulden gelegateerd, ten einde daarvoor het noodige zilver zoude worden aangekocht voor de bediening van den H. Doop en het H. Avondmaal.

Reeds sedert vele jaren was de Evangelisch-Luthersche kerk, aan de *Winschoter-zijl*, in eenen vervallen toestand, en kon *zij niet* dan met de grootste kosten hersteld worden. Hare afgelegenheid en de slechte weg derwaarts droegen niet minder bij, om onder de Leden, meerendeels te Winschoten woonachtig, het verlangen naar een ander bedehuis, in laatstgenoemde plaats, op te wekken. Ook de pastorij, geheel vervallen, kon door den Predikant niet bewoond worden, en hij werd dus genoodzaakt zich te Winschoten te vestigen. Wegens deze zeer gewigtige redenen waren de Predikanten en de kerkeraad er, reeds sedert het jaar 1828, op bedacht, om, door medewerking van onderscheidene kanten, eene nieuwe kerk en pastorij te bekomen. Zulks gelukte ten deele in 1835, toen zij in staat werden gesteld alhier den bouw eener kerk te beginnen, waarin niet slechts al het bruikbare der oude kerk werd overgebragt, maar die letterlijk op de zelfde grondslagen rust. In 1836 was het nieuwe kerkgebouw genoegzaam voltooid, om den 20 November te kunnen worden ingewijd door den eersten Predikant der Evang. Luth. gem. te Winschoten, Petrus Johannes Valentinus Dusseau. Deze kerk, staande aan de *Visscherdijk*, is een net en zindelijk gebouw, zonder toren of orgel. Naast de kerk, aan de westzijde werd eerst in 1844 de bouw der fraaije en doelmatige ingerigte pastorij begonnen en voltooid; terwijl er van den grond, die de kerk in eigendom toebehoort en waarop de pastorij gebouwd is, genoegzame ruimte overschoot, tot het aanleggen van eenen fraaijen tuin, die de ligging en het bewonen van de pastorij aanmerkelijk veraangenaamt (1).

(1) *Leerrede, gehouden ter inwijding van het Nieuwe Kerkgebouw voor de Ev. Luth. Gem. te Winschoten door* P. J. V. Dusseau. *Winschoten* 1836. In de aanteekeningen worden eenige bijzonderheden vermeld omtrent de vestiging der Evangelisch-Luthersche gemeente Schoten en Winschoterzijl.

De Roomsch-Katholijke kerk, in de *Buiten-Witte-Vrouwestraat*, aan den H. VITUS toegewijd, is in het jaar 1798 gesticht, doch in het jaar 1832, door het bouwen van een nieuw koor, aanmerkelijk vergroot. Zij prijkt met eenen houten, niet hoogen, dunnen naaldtoren en is van een orgel en één altaar voorzien.

De Synagoge, in de *Buiten-Witte-Vrouwestraat*, is te klein voor de gem., welke groote behoefte gevoelt aan een ruimer gebouw, waarin zij hare godsdienst kan oefenen. In deze synagoge is een tweede stemkoor ingevoerd.

In 1832 is hier, door de medewerking van vele aanzienlijke ingezetenen, tot stand gebragt een Instituut voor oude en moderne talen, hetwelk, bij koninklijk besluit van 14 Junij 1842, is verheven tot een plaatselijk gymnasium, dat gedurig in bloei toeneemt, bevattende, met inbegrip van het Pensionnaat, gemiddeld 30 leerlingen. De Gemeenteschool telt ruim 400 en de openbare godsdienstige Israëlitische armenschool 60 leerlingen.

Men heeft er eene Sub-commissie van het Fonds tot ondersteuning van de gewapende dienst in de Nederlanden, en een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, den 28 Februarij 1817 opgerigt, hetwelk ongeveer 70 Leden telt, door welk departement ook eene aanzienlijke leesbibliotheek, ten behoeve van de minvermogenden, ter verspreiding van nuttige kundigheden en ter bevordering der beschaving, is aangelegd. Er bestaan daarbij tevens eene inrigting tot bevordering der Nijverheid, een Armen patronaat, alsmede eene Zangschool. Voorts zijn te WINSCHOTEN nog: eene Subcommissie van de Maatschappij van Weldadigheid, in 1849 op nieuw tot stand gebragt, en eene Afdeeling van de onlangs gevestigde Maatschappij tot Nut van Israel in Nederland, met 8 leden. Ook is er een Postkantoor.

Er zijn hier eene voorjaarsmarkt op Donderdag en Vrijdag voor Pinksteren; eenen najaarsmarkt de laatste Donderdag en Vrijdag in September; doch wanneer Vrijdag op 1 October valt dan op den laatsten September en op 1 October, en veemarkten op den eersten en tweeden Maandag in Mei, op den 2 en 3 Maandag in October en op den eersten Maandag in November.

Uit eenige stukken van 1474 zou kunnen afgeleid worden, dat WINSCHOTEN onder het Westerwoldsche gerekend werd. Dit ten minste is zeker, dat, toen Groningen, in 1478, het slot van ADDINGA, te Wedde, geslecht, van den Munsterschen Bisschop het Westerwoldsche ter leen ontvangen, en bij het riviertje de Pekel-A een nieuw slot, Pekelborg, gesticht had, diens Kastelein over WINSCHOTEN mede het gebied voerde. Doch aan de andere zijde is het ook, buiten tegenspraak, dat bij de wederovergave van Westerwolde, ten jare 1498, WINSCHOTEN bij het Oldambt gerekend werd, daar er een brief bestaat van het volgende jaar, waarbij GERRT CASSENS erkent voor 6 jaren van den Raad in Groningen ontvangen te hebben het kasteleinschap van WINSCHOTEN, met de daartoe gehoorige Oldambten en het huis Pekelborg. In vroegere tijden behoorde het buiten kijf onder Reiderland; doch door den Zuider inham des Dollarts daarvan afgescheurd, heeft het sedert onder het Oldambt behoord.

Naderhand, zoo als in de jaren 1593, 1624 enz., heeft deze plaats grooten aanstoot en overlast geleden, nu van de eene, dan van de

andere der twee oorlogende partijen, zoo als door de Nederlandsche geschiedschrijvers van dien tijd verhaald wordt. Wanneer de Bisschop van Munster, Barend van Galen, onder gezochte voorwendselen van geleden ongelijk, den Nederlandschen Staat, in 1665, den oorlog verklaarde en te gelijk op Over-IJssel, Drenthe en de Groninger-Ommelanden aanviel, werd Winschoten reeds in den beginne overrompeld, verder versterkt en aan dezen kant tot een hoofdmagazijn van zijne troepen gemaakt, en niet dan op het naderen van der Staten leger, den 23 November, weder verlaten. Dus op nieuw tot rust gekomen; genoot het die tot in het jaar 1672, toende zelfde oorlogzuchtige Bisschop den Staat op nieuw vijandelijk aanviel, en deze sterkte, nevens eenige andere, bij gebrek aan krijgsvolk en voorraad in de provincie Groningen door de Staatschen verlaten, bezette, om verder een open pas naar de stad Groningen te hebben, welke hij, van den 19 Julij tot den 27 Augustus, vruchteloos en met verlies van 11,652 man van zijn leger, bestormd hebbende, ten laatste schandelijk verlaten moest, waardoor de Groningers zoo aangemoedigd werden, dat zij onder den Overste Johman, met twintig duizend ruiters en voetknechten, den vijand vervolgden, voor Winschoten rukten, en den 11 September met den dageraad, den Munsterschen Overste Rabsdorp, met zijne bijhebbende veertien duizend ruiters, op twee plaatsen zoo dapper aanvielen, dat de vijand Winschoten verliet, hetwelk dadelijk door Johman bezet en versterkt werd, waarop zich de vijand naar de nieuwe en oude schansen begaf, latende de Winschoter-schans en de zijl redelijk wel bezet; weshalve Johman derwaarts aanrukte, met voornemen van die schans, die met vier halve bolwerken, eene diepe gracht, een *fausse braie* en eene haag omringd was, met geweld aan te grijpen, hetgeen bij de bezetting zoo dra niet vernomen werd, of zij verliet de schans, gelijk mede die de zijl bewaarde dadelijk deed.

Bij de omwenteling van het jaar 1795 hadden zich drie afgevaardigden uit het *Comitté revolutionair* te Amsterdam naar Winschoten begeven, waar zich geene Franschen bevonden, doch op eenen kleinen afstand van daar onthielden zich de Engelschen, die zich met plunderen bezig hielden. Deze Afgevaardigden bragten echter de omwenteling te Winschoten tot stand. De burgers, geene geweren hebbende, wapenden zich zoo goed hun doenlijk was. De wijkende Engelschen braken nu de bruggen af, staken de rijwegen door, vorderden brandschattingen, eischten gijzelaars en vernielden wat zij niet konden medenemen. De Statenzijl wilden zij ook verwoesten, doch deze bleef door het beleid van den braven zijlwaarder Gerrit Jacob Elders behouden. Hij hield zich, als of hij van hunne partij was, en deed hun lustig drinken. Toen zij de handen aan het werk zouden slaan, beduidde hij hun dat het land, waar de Franschen zich bevonden, te hoog lag, om overstroomd te kunnen worden; doch dat in de streek, waar zij heen moesten, alles onder zou loopen. De Winschoters kregen geweren uit Groningen en overvielen de Engelschen op een uur afstands van de plaats, met dien uitslag, dat zij, een aantal dooden, gekwetsten en geschut achterlatende, eindelijk dit lang ingehouden oord verlieten.

Het wapen dezer gem. bestaat in het beeld van St. Vitus, eene opene schriftrol in de hand.

WINSCHOTEN (HET OOSTEREND-VAN-), geh. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en ¼ u. O. van *Winschoten*; met 40 h. en 180 inw.

WINSCHOTERDIEP (HET), ook wel het Schuitendiep geheeten, water, prov. *Groningen*, dat aan de Nieuweschans bij de Oostfriesche grenzen een aanvang neemt, vandaar in eene eerst zuidwestelijke en vervolgens westelijke strekking naar Winschoten, verder noordwestwaarts naar Scheemda en Eexta en voorts in eene doorgaans westelijke rigting, langs Sappemeer en Hoogezand, naar Groningen loopt en bij de Noorderhaven aldaar in het Reitdiep en alzoo bij de Zoltkamp in de Noordzee komt; terwijl dit vaarwater onderscheidene takken, komende van Pekela, Veendam, Wildervank en verder gelegen veenkoloniën, in zijnen loop ontvangt. Het is eene gedeeltelijk gegraven vaart tot aan het Reitdiep, waarin de Rensel-A, de Westerwoltsche-A en voorts de Hunse-stroom zijn opgenomen.

WINSCHOTER-HOOGEBRUG, geh. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Hoogebrug (Winschoter-).

WINSCHOTER-ZIJL (DE) of het Duker-vallaat, geh. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten*, gedeeltelijk gem. en ½ u. O. van *Winschoten*, gedeeltelijk gem. en ½ u. N. van *Beerta*, gedeeltelijk gem. en 2 u. N. van *Wedde*, 20 min. N. van *Blijham*, waaronder dit gedeelte behoort.

Dit geh., dat in den winter, bij schoon ijs, druk bezocht wordt, ligt zeer gelegen aan de vereeniging van den Winschoter-weg, met die van Westerwolde en de Nieuwe-schans en de zamenvloeijing van het Winschoterdiep en de Pekel-Aa. Men vindt er twee klap- of valbruggen en in het oostelijk gedeelte eenen houtzaagmolen.

In de Spaansche oorlogen lag hier eene wel versterkte schans.

Alhier werd in 1695 de eerste Evangelisch-Luthersche kerk en pastorij in *Westerwolde* (zie dat woord) gebouwd en in 1696 grootendeels voltooid. Reeds in 1695 had Zacharias Feltrup eenig land, aan de beide zijden van de Aa gelegen, gekocht en stond het met den grond der kerk en pastorij geheel aan de gemeente af, welk land sedert 1697 het pastorijland geworden is. Reeds vroeger had men Predikanten gehad, die nu hier dan daar in partikuliere huizen predikten, zoo als Jonas Husius, die, wegens gebrek aan inkomen, in 1685, van hier naar Langeroog vertrok, doch nu was men er op bedacht, om een wettig aangestelden Predikant te bekomen. Deze werd Johan Joachim Mulder genoemd in de Resolutie der stad Groningen van 12 Februarij 1697. In het jaar 1772 werd de gem., toen 150 Leden tellende, gesplitst, daar die van Pekela vrijheid verzochten en bekwamen, om eenen afzonderlijken Predikant te beroepen (zie art. Pekela). Van nu aan noemde zij zich de gemeente van Winschoter-zijl tot in het jaar 1836, toen er eene nieuwe kerk te Winschoten is gesticht en zij alzoo thans gemeente van *Winschoten* heet. De laatste Predikant der gem. Winschoter-zijl, was Petrus Johannes Valentinus Dusseau, die er den 9 November 1835 beroepen werd.

De alhier gestaan hebbende kerk, zijnde een hoog en ruim vierkant gebouw geweest, zonder toren of orgel, is in 1836 afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans slechts een open veld, met het omliggende land verbonden, aan de zuidoostzijde van de Aa.

Sedert de tijden der Hervorming hadden de landlieden van de R. K. gezindte in de Oldambten en het Westwoldingerland, geen kerk gehad en moesten, ter verrigting van hunne godsdienst, naar Sappemeer gaan, hetwelk sommigen op zeven of acht uren reizens te staan kwam en velen ondoenlijk was. Niet vreemd dat zij eene gereeder gelegenheid wenschten: deze meenden zij, in 1754, verkregen te hebben,

door het verlof om eene kerk te mogen bouwen: dan zij vergenoegden zich met een huis bij Winschoter-zijl, op den kant van de Aa van binnen tot hunne kerkdienst te laten bekwaam maken. Den 1 April was ter inwijding bepaald. Het gerucht hiervan verspreid lokte eene menigte Protestantsche landlieden derwaarts, niet om hunne nieuwsgierigheid te bevredigen, maar om stoornis te verwekken. In het kerkhuis gekomen, rukten zij den Pastoor, nadat hij zijne dienst geëindigd had, het koorkleed af, scheurden het in stukken en wierpen het, er steenen in gedaan hebbende, in het riviertje. De beelden en kerksieraden, haalden zij van boven neder, vernielden ze en smeten ze, nevens de boeken, en alles wat zij vinden konden, dat tot de kerk behoorde, bij het koorkleed. De kerkgangers, die met zoo veel blijdschap dezen dag begonnen hadden, moesten die mishandelingen met leede oogen aanzien en hun ijver met een dragt slagen boeten. De Procureur-Generaal van Stad en Lande, liet zich aan de zaak gelegen liggen, hetwelk ten gevolge had, dat deze baldadigheden naar verdiensten gestraft werden.

WINSCHOTER-ZIJL (DE OUDE), voorm. zijl of sluis in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, gem. *Winschoten*.

WINSCHOTER-ZUIDERVEEN, geh. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en ½ u. Z. W. van *Winschoten*; met ruim 180 inw.

WINSELER, gem. in het balj. van *Bastenach*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*, kant. *Wiltz*; palende N. aan Ober-Wampach, O. aan Eschweiler en Wiltz, Z. aan Mecher en Harlingen, W. aan de Belgische gem. Wardin.

Deze gem. bestaat uit de dorpen: Winseler, Berl, Soller en Noertringen, en Doncols, benevens de alleen staande huizen en molens, Grumelscheid, Closmühl, Barrière-van-Doncols, Grumelscheidermuhl, Hochsterhaenschen, Hotton, Kailerhoff, Reckingerhoff, Sollingermuhl en Trentelhoff. Men telt er 185 h., met eene bevolking van 1100 inw., die veel handel in hout drijven.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Berl, Soller en Noertringen uit, welke in deze burgerl. gem. ieder eene kerk te Winseler eene kapel, en te Doncols en Grumelscheid bijkerken hebben.

Het d. Winseler ligt 4½ u. W. N. W. van Diekirch, ¾ u. W. van Wiltz, aan de Wiltz. — De kapel behoort tot de par. van *Noertringen*.

WINSKOT, oude naam van het vl. Winschoten, in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie Winschoten.

WINSLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, Z. van Ylst, dat met eene oostelijke rigting uit de *Wymerts*, naar 't Zouw loopt.

WINSEM, naam, welken men bij verkorting geeft aan het d. Windesheim, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie Windesheim.

WINSSEN, d. in het *Rijk van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr. en 2 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Druten*, gem. en ½ u. N. W. van *Ewijk*, aan den Waaldijk. Men telt er 166 h. en 930 inw., die meest in den landbouw, de tabaksplanterij en de veeteelt hun bestaan vinden.

Dit dorp wordt verdeeld in Ambt-Winssen en Rijks-Winssen, van welke het laatste het eigenlijke dorp uitmaakt. (Zie de volgende art.).

De R. K., die er 870 in getal zijn, onder welke 620 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Nijmegen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. Antonius *van Padua* toegewijd, was bij de Reformatie aan de Herv. overgegaan, doch is in het jaar 1799 aan de R. K. teruggegeven: Het is een oud gebouw, met eenen dikken en stompen toren, meest van tufsteen, opgetrokken, en sedert 1820 van een uurwerk voorzien. De kerk heeft een nieuw orgel, dat er in het jaar 1844 geplaatst is, en drie altaren.

De Herv., die er 60 in getal zijn, onder welke ruim 30 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Nijmegen*, ring van *Batenburg*, behoort, en tot eersten Leeraar had Mattheus Xylander, die ook Mattheus Andernacensis genoemd wordt, welligt naar zijne geboorteplaats. Hij kwam in het jaar 1607 herwaarts en overleed in 1637. Het beroep is eene collatie van den eigenaar van het Huis-te-Winssen. De kerk, is in 1805, uit liefdegiften der Nederlandsche Protestanten gebouwd. Het is een zeer klein gebouw, zonder toren of orgel.

De dorpschool, welke in 1835 geheel nieuw gebouwd is, wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

Een adell. geslacht heeft den naam van Winssen gevoerd, en het huis aldaar is zeer lang eene bezitting der Heeren van Gent geweest. Echter is het opmerkelijk, dat Winssen, in den Landbrief van Maas en Waal, van 1321, een graafschap genoemd wordt, en dat Willem van Druten, Rigter tusschen Maas en Waal, volgens een brief van 1352, getuigde: dat *voor hem in het Graafschap van* Winssen *gekomen was* enz.

De kermis valt in Zondag na St. Mattheus.

WINSSEN (AMBT-), buurs. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 1¼ u. N. O. van *Druten*, gem. en ¼ u. N. W. van *Ewijk*; met 62 h. en ruim 350 inw.

Deze buurs. maakt het westelijke gedeelte van het d. *Winsen* uit. Bij de overstrooming van 29 Januarij 1809 had in deze buurs. eene verzinking van den dijk plaats, welke de uiterste bekommering verwekte. De binnenkruin des dijks zonk ter lengte van 37 ell. en ter diepte van ongeveer 2 ell. geheel en al weg, zoo dat er geene andere waterkeering overbleef dan de buitenkruin, ter breedte van 1,00 tot 0,90 ell. Allen, die in den omtrek woonden, gingen dus op de vlugt, terwijl tevens elk het zijne, zoo goed mogelijk, zocht te redden. In deze netelige omstandigheden ontving de Heemraad, die aldaar zijn post had, het eerst hulpvaardigen bijstand van den Buurmeester van Rijks-Winssen, Jan Hendrik van Koolwijk, welke door dien van de ingezetenen zelven en door dien van het dorp Ewijk achtervolgd werd, zoo dat de verzinking in de eerste dagen van Februarij gelukkig hersteld was.

WINSSEN (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 1¼ u. N. O. van *Druten*, gem. en ¼ u. N. W. van *Ewijk*, Z. van *Winssen*, meer landwaarts in.

Dit voorm. h., dat met eene diepe gracht en hoog geboomte omringd was, is in het jaar 1815 gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene arbeiderswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 196 bund. 6 v. r. 4 v. ell., worden in eigendom bezeten door den Heer Clemens August Vrijheer van Nagel-Doornick, woonachtig te Vornholtz, in Pruissen.

WINSSEN (RIJKS-), buurs. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. N. O.

van *Druten*, gem. en 1 u. N. W. van *Ewijk*; met 104 h. en ongeveer 580 inw.

Deze buurs. maakt dat gedeelte van het d. *Winssen* uit, waar de beide kerken en de school gevonden worden.

WINSUM, kerk. ring, prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*.

Deze ring bestaat uit de volgende 9 gem.: Adorp-en-Harsens, Den Andel, Baflo-en-Raskwert, Eenrum, Mensingeweer-en-Maarslag, Obergum-Maarhuizen-en-Ranum, Tinallinge, Wetsinghe-en-Sauwert en Winsum-en-Bellingeweer. Men heeft er 9 kerken, waarin de dienst door even zoo vele Predikanten wordt waargenomen, en telt er 5500 zielen, onder welke 650 Ledematen.

WINSUM, gem. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam* (1 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Baflo, O. aan de gem. Bedum, Z. aan Adorp, W. aan het Reitdiep en aan de gem. Leens.

Deze gem. bestaat uit de d.: Winsum en Obergum, benevens de geh. Bellingeweer, Klein-Garnwerd, Maarhuizen, Ranum, Schilligeham en Thijum. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2769 bund. 38 v. r. 25 v. ell., waaronder 2720 bund. 94 v. r. 57 v. ell. belastbaar land; telt 316 h., bewoond door 344 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1900 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden; ook wordt er handel in vee en graan gedreven, en men heeft er 3 steenbakkerijen, 1 kalkbranderij, 1 bierbrouwerij, 1 vellenblooterij, 1 houtzaag-, 1 olie-, 1 pel- en 1 korenmolen.

De grond omstreeks Winsum is zavelachtig of gemengd. Ten O. en Z. O. heeft men in de meede (hooilanden) laag, dun bodemig kleiland, doch naar den kant van Schilligeham en Klein-Garnwerd bestaat de grond uit zware klei.

De Herv., die er ongeveer 1800 in getal zijn, maken de gem. van Winsum-en-Bellingeweer en Obergum-Maarhuizen-en-Ranum uit, welke in deze burgerl. gem. ieder eene kerk hebben.

De Afgescheidenen van welke er ongeveer 20 wonen, maken eene gem. uit, welke in 1846 erkend is.

De Doopsgez., van welke men er 20 telt, behooren tot de gem. *Mensingeweer*. — De R. K., die men er ruim 60 aantreft, parochiëren te *Hoorn* en te *Bedum*. — De 50 Isr., die er wonen, maken met die uit de naburige gem. Baflo, Bedum en Leens, eene ringsynagoge uit, en waarin de dienst gedaan wordt door eenen Voorlezer.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: éène te Winsum en éène te Obergum, welke gezamenlijk gemiddeld door 240 à 250 leerlingen bezocht worden.

Het d. Winsum ligt 5 u. W. ten N. van Appingedam, 1 u. W. van Onderdendam, op eene aanmerkelijke wierde. Het is eene aanzienlijke en levendige plaats met 89 h. en 550 inw. Een straatweg verbindt dit d. met de stad Groningen, terwijl hier een grindweg eenen aanvang neemt, welke over Onderdendam, Middelstum en Loppersum naar Appingedam loopt.

Hier vond men het stamhuis van de Rippeda's van Winsum, wier oude burg ten Z. O. op eenen afstand van 200 roeden van den toren lag, zijnde thans een boerenhuizinge en schuur, met gracht, singel en hooge boomen omgeven. Men vermoedt, dat de dappere Wigbold Rippeda, die Haarlem zoo manhaftig tegen de Spanjaarden verdedigde, hier mede geboren is.

Men schijnt Winsum onder de oudste dorpen der prov. Groningen te moeten tellen; trouwens, wanneer men b. v. Schotanus, Winsemius, Beninga en inzonderheid Kiliaan naauwkeurig nagaat, dan ontstaat er bijna geen twijfel, of Winsum, althans de oorsprong daarvan, bestond reeds in de negende eeuw. In de meer bijzondere opgaven van onze oude kronijkschrijvers staat Winsum reeds geboekt » als deftig dorp » 't welk onder Hunsinge, bij de bogt van den Vliet Hune gelegen is." De vroegste benaming, welke wij van Winsum opgeteekend vinden, is Wincheum, Windesheem, Windesheim, en Emo van Wittewierum noemt het reeds in 1224 Winschium.

Ten tijde dat Winsum slechts uit eenige weinige geringe woningen bestond, had het, op sommige tijden, het aanzien van een eiland, naardien het aan verschillende zijden door lage landen en moerassige streken omringd was. Eerst na de graving van onderscheidene kanalen, het aanleggen van sluizen, het afdijken van de Schilligeham enz., begon Winsum eene plaats van beteekenis te worden, en trok nu vervolgens partij van de gunstige ligging, ten gevolge waarvan het in vroegere eeuwen reeds boven alle dorpen in Hunsingo in aanzien rees, en tot vestiging van eene marktplaats, met munt en tolregten, zoo te water als te lande, in 1057 door Koning Hendrik IV werd aangewezen, zoodat het toen als de hoofd- en stapelplaats van Hunsingo kon worden aangemerkt. Wanneer men elders iets verhaalde uit de omstreken van Winsum, dan schreef men: bij Winsum", ofschoon het voorwerp zelfs geheel vreemd aan dat dorp was.

Het oude voorm. stroombed van het Reitdiep, dat op verscheidene kaarten geteekend is, is hier nog goed te herkennen. Hierin heeft voorheen eene sluis gelegen. De plaats draagt nog den naam van Oudezijl. Wat meer zuidwaarts, ¼ u. van Winsum, werden voor eenige jaren de zuilen eener brug over het oude diep, benevens een due d'alve ontdekt. Nabij deze plaats groef men tevens eene zerksteenen doodkist en het geraamte op van eenen man en van zijn paard, op elkander liggende, benevens een doodshoofd, waarin een kogel zat. Er ging voorheen een weg van Winsum herwaarts, die nog in eene groene laan gedeeltelijk zigtbaar is en nevens een oud stroompje voortloopt.

De Herv., die er ongeveer 490 in getal zijn, behooren tot de gem. *Winsum-en-Bellingeweer*, welk hier eene kerk heeft. Het regt, om de pastorie te vergeven, plagt van ouds aan de stad Groningen toe te komen. Aan de zuidzijde van de kerk, welke een langwerpig gebouw is, merkt men nog veel tufsteen op. Aan het westeinde staat een spitsen toren met leijen gedekt. In de kerk is in 1840 een orgel geplaatst, hetwelk uit vrijwillige bijdragen der ingezetenen bekostigd is. Vóór de Reformatie heeft hier een klooster van Dominikaner Monniken gestaan, hetwelk men omtrent het jaar 1275 begon op te trekken, doch wanneer het volbouwd was, of wie er de eerste grondlegger van geweest is, vindt men niet opgeteekend. Het schijnt evenwel, dat het volkomen aan het doel beantwoord heeft, want het konvent te Groningen had er zijn oorsprong aan te danken en was er, als het ware, een uitvloeisel van. Hoedanig het konvent te Winsum ook opnam en bloeide, moest het eindelijk de bitterste slagen van het noodlot ondergaan. Aanval op aanval, door verschillende partijgangers en stroopers op het konvent beproefd, deden eindelijk zijne kracht bezwijken. Niet alleen de woeste krijgshorden der Saksers, maar ook de inlandsche onlusten en de daarmede te dikwijls verbondene strooperijen, alsmede het geweld der Spaansche

soldaten, beroofden eindelijk het konvent van alle roerende eigendommen. Eindelijk besloot men, nadat men over dit punt lang had geraadpleegd, tot de vernietiging van het konvent zelf, en alles, wat geen vaste goederen waren, naar Groningen over te brengen. In het jaar 1568 werd dan de vereeniging van beide konventen ten uitvoer gebragt, onder het algemeen commissariaat van VINCENTIUS HERCULANUS, na vooraf van het kapittel te Rome daartoe autorisatie te hebben bekomen, luidende als volgt: » Wij keuren goed en bevestigen de vernietiging van het konvent te WINSUM, mitsgaders deszelfs inlijving in het konvent van Groningen, zoo als die door den » eerwaardigen vader VINCENTIUS HERCULANUS vastgesteld is." Er verliepen intusschen onderscheidene jaren eer het konvent geheel ledig was. Velen der broeders voedden nog inwendig hoop, dat de zaken in hun belang zouden overslaan, en dat de Spanjaarden in hun voordeel zouden werkzaam zijn; dan hierin al meer en meer te leur gesteld wordende, besloot men, het gebouw, met hetgene daarbij behoorde, te verlaten en zich naar Groningen te begeven; terwijl zij, te dien aanzien, zoodanige schikkingen maakten, als, naar bevind van zaken, het beste geoordeeld werd. Terwijl men bezig was, om datgene op de beste wijze te gelde te maken, wat in de magt der kloosterlingen stond, deden de belegeraars van Groningen, in 1580, eenen strooptogt naar het konvent te WINSUM, roofden daar alles uit, wat eenige waarde bezat, plunderden en verwoestten het geheel, en braken het met geweld bijna tot den grond toe af. Vader ADRIAAN VAN ZIERIKZEE, de laatste Prior van het konvent, vlugtte naar Groningen, waar hij kort daarna overleed. Deze Prior had, in overeenstemming met eenige konvent-broederen, eene akte van overdragt doen passeren, waarin de Jonkheeren VAN EWSUM, te Raskwerd, ONNO TAMMINGA, te Hornhuizen, en EILCO ONSTA, te Sauwert, in het volle bezit werden gesteld van het konvent te WINSUM, in zooverre het nog bestond. Hoe en op welke wijze de vaste goederen van dat konvent, vervolgens zijn verkocht, wordt niet gemeld. Zeer waarschijnlijk zijn die aan het konvent te Groningen overgegaan. Wat nog van het verwoestte klooster was overgebleven en geborgen, werd naar dat te Groningen gebragt, onder besturing van den Groninger Prior ARNOLDUS NIJLEN, die in 1585 door het Provinciaal kapittel hierin werd bevestigd. Vervolgens heeft het gesticht te Groningen al het bruikbare van het verwoeste gebouw te WINSUM, van daar laten weghalen en met schepen naar die stad gevoerd, ter verdere opbouwing en herstelling van dat klooster. Er wordt bijgevoegd, dat de kloosterklok verkocht is aan den Abt van Bloemkamp te Wittewierum; blijkens gedane rekening voor het Provinciaal kapittel, den 30 September 1588, en was geteekend ARNOLDUS NIJLEN, Prior van het Winsumer en Groninger konvent. — Ter plaatse, waar het klooster gestaan heeft, ziet men thans eene appelboomgaard, rondsom met eene gracht omgeven, liggende onmiddellijk ten Z. en behoorende tot de boerderij, bezeten en bewoond door JARG JANS PETTINGA, aan de westzijde der Winsumerstraat.

De dorpschool wordt gemiddeld door 110 of 120 leerlingen bezocht.

Ook is den 1 Julij 1829, te WINSUM, een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, opgerigt, hetwelk ruim 30 Leden telt.

WINSUM is de geboorteplaats van den geleerden en godvreezenden REGNERUS PRAEDINIUS, die in 1511 alhier is geboren en den 8 April 1559 als Rector te Groningen overleed.

Minder luisterrijk is de vermelding van eenen JACOB KREMER te WINSUM, die men als geestdrijver en oproerstoker vermeld vindt, daar hij behoorde tot de toenmalige secte der Wederdoopers, en, in 1535, te Warffum ter galg verwezen werd.

Ook het gedrag van eenen JAN HEEPKES, te WINSUM is af te keuren. Deze werd beschuldigd, dat hij in 1570 de timmerlieden in de Winsumer-kerk had geleid, om de altaren af te breken, en de voorwerpen van kunst, daar voorhanden, te vernielen. Hij ontkwam door eene tijdige vlugt de galg, welke de Bloedraad bereids voor hem had opgerigt.

De geschiedenis maakt reeds in het jaar 1015 melding, van zekeren KORRT SICKINGES, hoofdman te WINSUM, denkelijk op het oude slot Bellingeweer. Tot 1646 maakte Bellingeweer, en tot 1653 Obergum met WINSUM een geheel uit, vanwaar de hoofdnaam WINSUM bewaard is gebleven.

In 1254 worden ons uit WINSUM genoemd, zekere STEPHANUS, met zijnen broeder en nog twee ongenoemde personen, welke een geweldig oproer wisten te stillen.

Omtrent de inlandsche beroerten, vechtpartijen en strooptogten, waarmede de Ommelanden zoo dikwerf bestookt werden, waren *Appingedam* en WINSUM doorgaans de eerste plaatsen, waarop men meest dadelijk het oog vestigde en afging, hetzij om te rooven, te plunderen of andere baldadigheden uit te voeren, of om zich er vast te nestelen; althans het waren twee brandpunten in de Ommelanden, waardoor en waaruit vele zaken haar beslag bekwamen, waarvan de verschillende uitkomsten aan het nageslacht, als met bloedige pennen zijn overgebragt.

Inzonderheid had het aanzienlijke WINSUM veel uit te staan, gedurende den oorlog tegen de Hertogen van Saksen en den Graaf van Oost-Friesland, welke beurtelings over het bezit van deze provincie streden.

De Zwarte hoop, zijnde eene zaamgeraapte bende, meest door den Hertog GEORGIUS VAN SAKSEN gehuurd, en die op roof of buit uitging, was hier zeer gevreesd. In het jaar 1506, wanneer Prelaten, Hovelingen en Eigengeërfden, benevens Burgemeesteren van Groningen, met Graaf EDZARD eene overeenkomst hadden gesloten, omtrent eene opbrengst van 8000 flor. (8000 guld.) tot gewone uitgaven, bepaalde hij verder: » vorordende tho tween tijden in een jaar in de Umme-» landen alle appellations saken in *den Dam* und tho WINSUM durch » sinen Reden tho verklaren." Op aannadering van den Zwarten hoop uit Friesland, sprong Graaf EDZARD tijdig toe, om de Groningers voor dien gevreesden hoop te dekken, en hield tot dat einde met den Graaf VAN SCHWARTZENBURG, te WINSUM, eene belangrijke onderhandeling. Zij lieten volk en geschut uit Groningen komen, hetwelk ten gevolge had, dat men deze reis van die woeste bende verschoond bleef.

In het begin der zestiende eeuw, hebben de benden van GEORGE, Hertog *van Saksen* en EDZARD, Graaf *van Oost-Friesland*, hier bij afwisseling met de Groningers geroofd en geplunderd, strekkende het ongelukkige landvolk en de Ommelanden ten geesel. Nadat GEORGE, met ERIC, de Jonge Hertog *van Brunswijk*, op den 4 en 5 Augustus 1514, Appingedam bemagtigd en ten deele uitgemoord en geplunderd hadden, lieten zij eene bezetting van 1500 man in Appingedam, en zonden 2000 man naar WINSUM.

Den 18 April 1514 trokken de schutters met een aantal burgers uit Groningen naar WINSUM, ten einde de vlugtende Saksische benden te verdrijven. Na eenige brandschade aan het Huis-te-Sauwert te hebben

gepleegd, ligtten zij eene Saksische bezetting te Zuidwolde op, welke zij gevaukelijk te Groningen binnen bragten.

Behalve Appingedam zal er in deze provincie geene plaats zijn, welke zoo veel door inlandsche beroerten, vreemde invallen en bestormingen geleden heeft als Winsum. Op den 11 Junij 1579 had aldaar, ten overstaan van eenige Afgevaardigden van wege de Unie, eene bijeenkomst tusschen de Groningers en George van Lalaing, Heer van *Rennenberg* plaats, en hoewel de geschillen van de stad met de Ommelanden de toetreding van Groningen tot de Unie van Utrecht in den weg stonden, zoo zagen de Groningers zich genoodzaakt, de Algemeene Staten en hunnen Stadhouder in alles gehoorzaamheid te beloven, en liet Rennenberg zich op het zelfde oogenblik, door de toezegging van een jaargeld van 6000 gulden overhalen, zijne voorwaardelijke aanneming der Unie van Utrecht in eene zuivere te veranderen, en gedroeg zich althans schijnbaar, als een getrouw en ijverig aanhanger van den Prins en de Algemeene staten, totdat hij eindelijk door zijne zuster Cornelia van Lalaing verleid we.d, die den weifelende Stadhouder Rennenberg meineedig maakte en de Spaansche zijde deed kiezen, wordende hij op den 3 Maart 1580 meer openlijk afvallig. Het huis, waarin te Winsum de evengenoemde vergadering gehouden werd, is nog in wezen, zijnde eene groote herberg, de gekroonde Kuiper, thans bewoond, en in eigendom bezeten door Klaas Fannes Venhema en diens zuster Aleida Venhema.

Ook in den oorlog met Spanje troffen dit dorp nijpende slagen. Hoe het er onder anderen in 1580 hier uitzag, kan men uit het volgende oordeelen: » D'Omlanders van Adel ende aansien tot 400 huis-gesinnen, ruimden in haest het landt, met sulken verbaestheydt, dat » hen te lang dacht, vee ende inboedel mede te slepen: over welke » dingen te plonderen de Borghers ende soldaten van Groeningen drie » ofte vier dagen besich waren. Winsum, *Obergum* ende *Farnsum* » werden tot de grondt toe vernielt; de clocken jae steen wechgeroofd. » der Edelen huysen ten deele afgebrandt, lood, yser, graauwe steen, » houtwerck vervoert, ofte te schande ghemaect (1)."

WINSUM, oudtijds Windesheim, in het oud-Friesch Winsem, d. prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2¼ u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2¼ u. N. W. van *Rauwerd*, aan de vaart van Franeker naar Sneek. Men telt er, met de daartoe behoorende b. Winsumer-Uitbuurt en Winsumer-Brugbuurt, 500 inw., die zich meest op het maken van boter en kaas toeleggen.

De ligging van het dorp is zeer hoog; ook ziet men, ten Z. van het d., eene zeer hooge terp of vliedberg, werwaarts in oude tijden de opgezetenen, bij ontstane hooge watervloeden, lijf en have koesden beveiligen. Men houdt deze terp voor eene der hoogste in de provincie.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. *Winsum-en-Baard*, welke hier eene kerk heeft, die vóór de Reformatie ter begeving der Abten van Lidlum plagt te staan en 100 goudgulden (150 guld.) opbragt, terwijl het vikarisschap 76 goudgulden (114 guld.) waard was. De prebende, die er was, gaf jaarlijks 90 goudgulden (135 guld.). Aan den Proost van St. Jacobskerk te Utrecht werden 16 schilden (22 guld. 40 cents) betaald. Deze kerk is een vierkant steenen gebouw.

De Doopsgez., welke er wonen, behooren tot de gem. van *Baard*. — De R. K., welke men er aantreft, parochiëren te *Dronrijp*.

---

(1) Schotanus, *de Geschiedenissen van Frieslandt Oost ende West*, bl. 857.

Ook behoort hieronder het voormalige klooster Monnike-Bajum, thans eene boereplaats. Nog lag hier Ekinga-state, mede tegenwoordig eene boereplaats. Door Tjalling Doma van Bonsbterp van Winsum en Sibe van Lidlum werd in de twaalfde eeuw het klooster Lidlum gesticht, en in later tijd zijn daarin onderscheidene Abten uit dit dorp geweest, met name Hoito de zevende, Ulpius de negende, en Asses de negentiende Abt van dat konvent.

Dit dorp is mede vermaard, dewijl het geslacht der beide broeders Menelaus en Pierius Winsemius van hier afkomstig was. Van den eerste staat aangeteekend, dat hij den 19 Maart 1616 tot Hoogleeraar in de Ontleed- en Kruidkunde te Franeker werd aangesteld, in 1639 overleed en in de akademiekerk begraven werd; van den andere, dat hij den 5 December 1616 tot Historieschrijver van Friesland en den 28 Mei 1636 tot Hoogleeraar in de Welsprekendheid en Geschiedenis aan genoemde hoogeschool werd aangesteld, en den 2 November 1644 gestorven is. Sommigen geven Winsum voor de geboorteplaats dezer twee geleerden op, doch wanneer men de beschrijving van Leeuwarden, van Pierius Winsemius, achter zijne kronijk gevoegd, inziet, alwaar hij van zijnen vader Haijo Pierius Winsemius gewag maakt, wordt deze onzekerheid opgeheven, om de stad Leeuwarden voor beider geboorteplaats te houden.

In den oorlog van den Nederlandschen Staat met Spanje, moest dit dorp zeer veel lijden: want in 1587 werd het voor een goed gedeelte door de Spanjaarden in de asch gelegd; onderscheidene inwoners zochten hun behoud in de kerk en toren, doch de vijanden staken dat gebouw van onderen in brand, waardoor zij jammerlijk omkwamen.

WINSUM-EN-BAARD, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*, ring van *Bolsward*.

Men heeft er twee kerken: ééne te Winsum en ééne te Baard, en telt er 690 zielen, onder welke 140 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Casparus Petri Stokman, die in het jaar 1583 herwaarts kwam en in het jaar 1599 overleed. In 1638 werd *Huyns* met Winsum-en-Baard vereenigd, doch in 1720 werd dit hier weder afgenomen.

WINSUM-EN-BELLINGEWEER, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Winsum*.

Men heeft er eene kerk te Winsum, en telt er 740 zielen, onder welke 155 Ledematen.

Na het vredesverdrag van Gent, bijzonder nadat de Religievrede hier tot stand gekomen en de Unie van Utrecht door de Ommelanders aangenomen was, dus van 1578 tot 1580, is de Hervormde leer hier verkondigd door eenen Predikant, Ubelus genaamd, die geroemd werd als een ijverig en godzalig man, welke er ook onvermoeid en niet zonder zegen het werk der bediening heeft waargenomen, zoo dat zeer velen, selfs uit de omliggende plaatsen, onder zijn gehoor kwamen. Na de Reductie dezer provincie hebben Heeren Burgemeesteren en Raad van Groningen, bij wien het patroonregt over Winsum staat, ook zorg gedragen, dat de evangeliedienst er van tijd tot tijd naar behooren werd waargenomen. In het eerst, tot aan 1655, is deze gem. met het naburige *Obergum* vereenigd geweest; doch vervolgens, na het overlijden van Petrus Crucius, in 1652, afzonderlijk door Predikanten bediend, zijnde de eerste Leeraar, die alleen te Winsum de dienst waarnam, geweest Hermannus Wabendorp, die er in 1655 kwam en in 1693 overleed. In het jaar 1820, onder de bediening

van Gerrit Willem Gelts van der Tuuk, die sedert 1789 reeds te Winsum stond, is Bellingeweer met *Winsum* vereenigd, zooals het nog is. Van der Tuuk overleed den 27 April 1837. Van elke drie vacaturen worden er twee vervuld door de stedelijke Regering van Groningen, als collatoren van Winsum en eene door de collatoren van Bellingeweer.

WINSUMER-BRUGBUURT of Winsumer-Uitbuurt, ook Winsumerburen en het Hoogholt genoemd, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2¼ u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. W. van *Rauwerd*, 5 min. Z. W. van *Winsum*, waartoe zij behoort.

WINSUMER-EN-BELLINGEWEERDER-MEEDEN, streek weiland in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. en O. Z. O. van *Winsum*, eene oppervlakte beslaande van 350 bund.

WINSUMER-EN-SCHAAPHALSTER-ZIJLVEST, zijlvest, prov. *Groningen*.

Dit zijlvest is van groote uitgestrektheid, en bevat onder zich het grootste gedeelte van Hunsingo, benevens eenige landen van Fivelgo en van het Gooregt. De Schaaphalsterzijl is de kleinste, zijnde omstreeks 1459 gelegd; de Winsumer of Groote-zijl, werd in 1635 gebouwd, en in 1790 geheel vernieuwd: beide liggen een klein uur beneden dit dorp aan het Reit- of Loopende-diep. Een oude zijlbrief uit de dertiende eeuw is nog aanwezig, en is slechts ontworpen voor het Oosterambt, voor het vierendeel en voor de Wagenrede van Bedum. Stedum wordt daarbij tot het vierendeel gerekend. *Noorddijk* werd in 1408, onder deze sluis van Winsum gebragt. De zijlbrief van de Schaaphalster en Winsumer-sluizen, is in 1460 mede ontworpen, door de zijlvesten der in 1458 ingelatene drie gedeelten van de Ooster-Nieuw-zijlvesten, wier sluis te Warfum gedempt werd. In 1456, waren ook reeds landen van eenige aanzienlijke landeigenaren, tusschen Doodstil en het Stedumer-maar, enz. aangewonnen. De omtrek der onder die sluizen begrepene dorpen wordt aangewezen: aan de westzijde, door Maarhuizen, Ranum, Lutke-Saaksum, Saaksumhuizen en den Andel; aan de noordzijde, door de Wadden en den Eemsstroom, of thans door den Noord-polder, den Uithuizer-polder en de Oostpolder, welke laatste uitwatert door de Tjarijt, onder Uithuister-Meeden; aan de oostzijde door het Ooster-Nieland, Oldenzijl, Eppenhuizen, Huisinge, Stedum, St. Annen, Ten-Boer, Garmerwolde gedeeltelijk en Noorddijk, en eindelijk ten Zuiden door Zuidwolde, Noordwolde, Oosterdijkshorn, Bellingeweer, Winsum en Schilligeham. Dit zijlvest bestaat uit twaalf schepperijën, als: Stedum, 't Vierendeel, Innersdijk, Winsum, Baflo-Rasquert, Obergum, Ewsum, Warffum, Uithuizen, Zandeweer, Overmaringe en Huizinge Het generale zijlvest wordt bestuurd door eenen President-Schepper of Hoofdmeester, elf Scheppers of Leden en eenen Secretaris en Ontvanger, met eenen Zijlwaarder en Bode.

WINSUMER-UITBUURT, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Winsumer-Brugbuurt.

WINSUMERZIJL (DE), sluis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, gem. en 30 min. W. Z. W. van *Winsum*.

Deze sluis, welke in 1635 aangelegd en in 1790 geheel vernieuwd is, dient tot ontlasting van het overtollige water van het Winsumeren-Schaaphalster-zijlvest (zie dat woord). Zij dient niet slechts alleen

tot waterlossing, maar er worden ook vele schepen, bijzonder ook voor de veehandel op Holland, doorgelaten, waarvoor men kan rekenen, dat hier jaarlijks wel 150 schepen doorkomen.

WINTELRE, oudtijds WYNTELRE, door de Meijerijenaars gewoonlijk WIJNTERSEL genoemd, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 2 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Oirschot*, gem. *Vessem-Wintelre-en-Knegsel*, 1 u. O. N. O. van Vessem, te midden der heide. Men telt er 78 h. en ongeveer 440 inw., die in den landbouw en schapenfokkerij hun bestaan vinden. Het bouwland is er vrij goed, maar de weilanden zijn er slecht. Dit dorp is houtrijk, en levert lekkeren visch op, uit de vennen, welke tusschen deze plaats en Oirschot gevonden worden. De granen, die hier gebouwd werden, bestaan uit rogge, ook boekweit, haver en eve.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Hilvarenbeek*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Het regt tot benoeming van den Pastoor alhier was eertijds aan het kapittel der Kanunniken van Oirschot. De inw. hadden eenige jaren na de Reformatie geen andere kerkgebouw gehad, dan de Heikerk van Bergeyk, onder Luiksgestel, op eenen afstand van bijna 3 uren; naderhand hadden zij een zeer ellendig schuurkerkje opgerigt. Hierover ontstond, in het jaar 1743, ernstige moeijelijkheid, hebbende de R. K., zonder voorafgaand verlof van de Staten, hetwelk zij niet wisten dat gevorderd werd, de onvoorzigtigheid gehad, van hunne kerkschuur voor de helft tegen het dak met planken te beslaan en den gevel, aan de westzijde, ruim 2 ell. te verhoogen, zonder nogthans de schuur te vergrooten. Hierop werden zij door den Hoogschout van 's Hertogenbosch, Graaf VAN RECHTEREN, schriftelijk geïnsinuëerd en werden beducht, dat hunne kerkschuur zou worden gesloten. Zij wendden zich toen, bij smeekschrift, tot de Algemeene Staten, verzoekende » dat men hun deze misslag » geliefde te vergeven, en hun te permitteren, om hunne godsdienst » bij conniventie te mogen continueren," waarop bij de Staten gedelibereerd zijnde, is, bij decreet van 10 Januarij 1744, goedgevonden en verstaan, dat » aan de supplianten uit gratie hunnen misslag » zouden worden vergeven, met ernstige last haar in het toekomende » voorzigtiger te gedragen, en zich dus de goedertierne conniventie van » Hare Hoogmogenden niet onwaardig te maken." De oude parochiekerk van WINTELREE is geheel vervallen en buiten gebruik. Zij was oudtijds ingewijd onder bescherming van den H. WILLIBRORDUS.

De tegenwoordige kerk, mede aan den H. WILLIBRORD toegewijd, is een steenen gebouw, zonder toren of orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door 40 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Zondag na St. Lucas (in October).

In het jaar 1543 legde MAARTEN VAN ROSSUM dit dorpje eene brandschatting op.

WINTERAKEN, geh., voorheen tot het hert. *Gulik* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*. Zie WINTRAAK.

WINTER-POLDER (DE), pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Braband*. Zie MARCIA-WINTER-POLDER.

WINTERSWIJK, kerk. ring, prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*. Deze ring bevat de volgende 9 gem.: Aalten, Borculo, Bredevoort, Eibergen, Groenlo, Lichtenvoorde, Neede, Rekken en Winterswijk. Men heeft er 9 kerken, welke door

12 Predikanten bediend worden, en telt er 17,000 zielen, onder welke 7,500 Ledematen.

WINTERSWIJK, gem. in de heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, kant. *Aalten* (4 k. d., 11 m. k., 4 s. d., 2e afd.); palende N. O. en Z. aan Pruissen, W. aan de gem. Aalten, N. W. aan de gem. Lichtenvoorde en Eibergen.

Deze gem. bevat het d. Winterswijk, benevens de geh. Miste, Corle, Meddo, Huppel, Henxel, Ratum, Kotten, Brinkheurne, Woold en Dorpbuurt, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster van 13,618 bund. 91 v. r. v. 87 ell., waaronder 13,594 bund. 38 v. r. 10 v. ell. belastbaar land; telt 1366 h., bewoond door 1422 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 7600 inw., die hun bestaan vinden in landbouw en handel, zoo in hout als koopmans- en koloniale waren, welke zeer is bevorderd door de voor weinig jaren nieuw aangelegde straatweg van Winterswijk over Zutphen op Deventer en belangrijker zoude worden wanneer eene verbinding van dien weg met Pruissen werd bewerkstelligd. Voorts heeft men er een aantal weverijen, welke echter niet regtstreeks als fabrijken kunnen worden beschouwd daar zij door de leden der huisgezinnen in hunne woningen worden uitgeoefend. Ook zijn er 2 calicots fabrijken, 5 steen- en pannenbakkerijen, 2 kalkbranderijen, waartoe de grondstof uit het naburige Pruissen wordt gehaald, en 1 bierbrouwerij. Vroeger bestonden hier onderscheidene jeneverstokerijen, welke den landbouw zeer bevorderden, doch deze hebben uithoofde der moeijelijkheid, om aan het bij de wet op dit middel gevorderde te voldoen, hunne werkzaamheden moeten staken.

De Herv., die er 6550 in getal zijn, onder welke 2700 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Winterswijk* behoort, en door drie Predikanten bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Johannes Rauwerts, die in het jaar 1602 hier was, en in het jaar 1609 ontslagen werd. De eerste tweede Predikant in deze gem. is geweest Otto Volmer, die tusschen de jaren 1690 en 1692 herwaarts kwam, en in het jaar 1701 overleed. De eerste derde Predikant is Johannes Wilhelmus Bouwmeester, die hier in 1841 werd beroepen en nog in dienst is. Het beroep van alle drie de Predikanten is eene koninklijke collatie.

De Afgescheidenen, die men er vroeger 150 telde, van welke echter in de beide laatste jaren twee derden naar Noord-Amerika zijn vertrokken, maken sedert 1843 eene gem. uit. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jan Willem Bokkel, die in het jaar 1843 herwaarts kwam, en in het jaar 18.. naar Ommen vertrok.

De 20 Doopsgez., die er wonen, maken met die uit de nabij gelegene gem. *Aalte* en *Borculo* eene gem. uit, welke 50 zielen telt.

De R. K., van welke men er ruim 1200 telt, onder welke 800 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Isr., die er 40 in getal zijn, hebben er eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Groenlo* behoort en waarin de dienst door eenen Voorlezer wordt waargenomen.

Men heeft in deze gem. 11 scholen, als: 1 hoofdschool in het d., waarin onderwijs in het Nederduitsch, Hoogduitsch en Fransch wordt gegeven, alsmede eene school voor de vrouwelijke jeugd, waarin d...

Nederduitsche en Fransche taal en vrouwelijke handwerken onderwezen worden, een tweede school waarin onderwijs in het Nederduitsch, Fransch, Hoogduitsch en Engelsch wordt gegeven; voorts ééne school te Brinkheurne, ééne te Dorpbuurt, ééne te Huppel, ééne te Kotten, ééne te Meddo, ééne te Miste, ééne te Ratum en ééne te Woold, welke gezamenlijk gemiddeld door 1000 leerlingen bezocht worden.

Het d. WINTERSWIJK, oudtijds WENTERSWIJK, ligt 9 u. Z. O. van Zutphen, 2 u. N. O. van Aalten. Het is eene groote en wel bebouwde plaats, het grootste dorp van geheel Gelderland, waarin men acht straten, 130 goede huizen en 2200 inw. telt.

Men heeft er een zeer fraai nieuw Gemeentehuis.

De voormalige kerk der Herv. stond vóór de Reformatie ter begeving van den Graaf van Zutphen. Daarin zijn vier vikarijen gesticht, van ST. ANNA, van ST. ANTONIUS, van ST. NICOLAAS en van ST. CATHARINA. De laatste werd door den Graaf van Zutphen begeven, die ook de Koster der kerk verkoos. Deze kerk had groote inkomsten voor den armen der parochie, die de voorvaders, om hen in hun gebrek te helpen, met eene vrome mildadigheid gesticht hadden. Van binnen rust zij op twee rijen pilaren, en heeft eenen toren, van Bentheimer en gebakken steen opgemetseld, met eene spits van een sierlijk maaksel, doch deze kerk voor het gebruik der gemeente te klein zijnde, is in het jaar 1834 inwendig geheel vertimmerd, hetwelk gedeeltelijk bekostigd is door vrijwillige bijdragen der gemeenteleden. Zij is van een fraai en welluidend orgel voorzien, dat door den Heer NABER, Orgelmaker te Deventer, vervaardigd is. In het jaar 1826 heeft de Heer JAN VAN WULLEN aan deze kerk drie zware zilveren chotels geschonken, ten gebruike van het H. Avondmaal.

De kerk der Afgescheidenen is een klein gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel. — De kerk der Doopsgez. is een klein maar net gebouw, zonder toren of orgel. — De R. K. kerk, aan den H. JACOBUS toegewijd, is van toren en orgel voorzien.

De dorpschool, waarvoor in het jaar 1818, een uitmuntend nieuw gebouw, met woonhuis voor den onderwijzer, gesticht is, wordt gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht, de meisjesschool telt 90 leerlingen.

Voorheen vond men hier de oud adellijke huizen Walijen, Graas of Plekkenpol, Buurse en de Ravenhorst. Ook zijn hier verscheidene uitgestrekte landgoederen, nog uit het oude leenstelsel afkomstig, wier eigenaars men Scholten en hunne vrouwen Scholtinnen noemt. Deze goederen erfden weleer over op den oudsten der zonen, en bij gemis van zonen, op de oudste dochter, en wel zoo, dat de overige kinderen daarvan weinig kregen; eene gewoonte, die wel deze goederen tot hiertoe heeft in stand gehouden, doch overigens als ten uiterste onbillijk en onregtvaardig omtrent de overige kinderen is.

Opgegravene urnen en gedenkpenningen zijn kenmerken, dat deze streken reeds vroeg bewoond zijn geworden.

Men heeft er een Postkantoor en een Departement: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 22 Augustus 1828 is opgerigt en 20 Leden telt.

Er worden zeven jaarmarkten gehouden: als eene Donderdag voor Palmzondag, zijnde eene beestenmarkt, de tweede den laatsten Donderdag in April; de derde den Donderdag vóór St. Jan Baptist, in Junij; de vierde Donderdag vóór St. Jacobus, in Julij; de vijfde

Dingsdag vóór St. Michaël, in September; de zesde den laatsten Donderdag in October en de zevende den laatsten Donderdag in November. De kermis valt in Woensdag voor St. Michaël, in September.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van sabel, met eenen springenden windhond van zilver, gehalsband van goud; het schild gedekt met eene gouden kroon.

WINTERVLIET, hofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2¼ u. ten Z. O. van *Utrecht*, kant. en 2¾ u. ten W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Tull-en-'t Waal*, 10 min. ten O. van *Tull*, aan den Lekdijk.

Deze hofst., bestaande uit huis en verdere getimmerten, mitsgaders tuin-, boomgaard-, bouw-, wei- en uiterwaardslanden, beslaat eene oppervlakte van 31 bund. 20 v. r. 30 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door Vrouwe S. C. Ludden, weduwe van den Heer A. Ludden, woonachtig te Amsterdam.

WINTGER, in het Fr. Wenerange, d. in het balj. van *Bastenach*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 6 u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. W. van *Clerff*, gem. en 20 min. N. W. van *Bogen*. Men heeft er 13 h. en 80 inw. en eene bijkerk, die tot de par. van *Bogen* behoort.

WINTHAGEN, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr. en 3¾ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. W. van *Heerlen*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Voerendaal*; met 30 h. en 160 inw.

WINTRAAK of Wintraken, geh., voorheen tot het hert. *Gulik* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Maastricht*, kant. en ¼ u. Z. van *Sittard*, gem. en 20 min. O. van *Munstergeleen*; met 26 h. en ruim 130 inw.

WINTRANGE, Fr. naam van het geh. Wintringen, in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. van *Remich*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

WINTRINGEN of Wintzer, in het Fr. Wintrange, geh. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. van *Remich*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4½ u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en 1¼ u. Z. van *Remich*, gem. en 20 min. N. van *Remerschen*; met 81 h. en 380 inw.

Er is een gemeentewoud, groot 77 bund. 81 v. r. 30 v. ell.

WINZUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie Winsum.

WIP (DE), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Appingedam*, ¾ u. O. ten N. van *Onderdendam*, gem. *Middelstum*.

WIPPERT (DE), adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3 u. O. N. O. van *Zutphen*, kant. en 1¼ u. N. O. van *Gorssel*, onder de *Kring-van-Dorth*, gem. *Laren*.

WIPPING (TER-), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. Z. van *Winschoten*, gem. en 25 min. O. N. O. van *Onstwedde*; met 4 h. en ongeveer 30 inw.

WIPPOLDER (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gedeeltelijk gem. *Wateringen*; gedeeltelijk gem. *Monster*; palende N. W. aan den West-Eskamp-polder en den Oost-Eskamp-polder, N. O. aan den Schapenwei-polder, Z. O. aan den Nieuw-Wateringsche-polder en den Oud-Wateringsche-polder, O. aan den Uithofs-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 379 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

WIPPOLDER (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Delfgaauw (Wip-polder-van-).

WIPSTRIK, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ruim 20 min. O. Z. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, buurs. *Zalne*, niet onbevallig aan den straatweg naar Raalte gelegen; met 19 h. en 90 inw.

WIRADESSO of Wiredesso, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. en reg. *Pekalongan*.

Dit distr. heeft bijzonder veel geleden van de zware regens, die den 29 December 1848 tot en met 2 Januarij 1849 aldaar gevallen zijn, zijnde daardoor eenige bouws indigo, padie en suikerriet vernield of beschadigd. Van den 12 tot en met den 14 en van den 18 tot en met den 24 Januarij daaraanvolgende hebben de overstroomingen zich herhaald, waardoor in dit distrikt 458 bouws indigo geheel vernield en eenige bruggen weggespoeld zijn.

WIRANAGARA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*, distr. *Gebang*.

WIRASABA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Wirosobo.

WIRDEN (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Dockum*, ¼ u. N. ten O. van *Oudwoude*, waartoe zij behoort.

WIRDJO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

Hier werd de voorhoede der eerste mobile kolonne, den 25 Julij 1829, met eenige muitelingen handgemeen, die echter spoedig het gebergte invlugtten.

WIRDSTERTERP, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 2½ u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. N. W. van *Wanswerd*, waartoe het behoort; met 4 h. en ongeveer 30 inw.

WIRDUM, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. O. Z. O. van *Loppersum*, ½ u. N. van het Damsterdiep, op eene wierde; terwijl het grondgebied van dit dorp zich ter wederzijden van het Damsterdiep uitstrekt.

Dit d. wordt, in het vervolg der kronijk van de Wierumer Abten, op het jaar 1280, ook Wirtzum genoemd. Men telt er in de kom van het d. 44 h. en 260 inw., en met het daartoe behoorende geh. Ekwerd, 72 h. en 430 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er 1 steen- en pannenbakkerij.

De grond is hier aan de eene en de andere zijde van het Damsterdiep, doch op korten afstand aan de zuidzijde van het genoemd kanaal, zoowel in soort en ligging, als in deugdzaamheid en vruchtbaarheid, verschillende; de heerlijke kleigronden verliezen zich allengskens weldra ten zuiden van het Damsterdiep, en dalen in de lagere, met derrij en roodoorn doormengde, meedelanden af.

De inw., die er, op 6 na, allen Herv. zijn, onder welke ruim 60 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Loppersum*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Theodorus Ekkel, die er in het jaar 1597 stond, en in het jaar 1615 naar Nieuwveen vertrok. Het patroonregt heeft hier, nevens andere collatoren, gestaan bij de adellijke Heeren op het huis Froma, welke zijn geweest de Heeren Gruys en daarna Aldringa. De kerk is een langwerpig gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel.

De 6 R. K., die er wonen, parochiëren te *Appingedam*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht. Vroeger vond men onder dit dorp het adell. h. Bolhuis, doch dit is in 1845 afgebroken en de landerijen zijn verkocht.

Wirdum is de geboorteplaats van den Kronijkschrijver Abel Eppens, geb. in 1534.

Bij het graven van eenen put in dit d. vond men, beneden in de wierde, waarop het gedeeltelijk ligt, meststof en eenig gesneden en verwerkt hout. Dat hier echter aanzienlijke veranderingen in den waterstaat zijn voorgevallen, is vooral merkbaar aan de streep lands op de noordzijde aan het meergemelde diep, langs Wirdum en Eekwerd gelegen, welke nog den naam van Uiterdijken draagt. In het oude zijlboek wordt ook gesproken van den Zijlregter van Wirdum, over den Delf (het Damsterdiep).

WIRDUM, kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Leeuwarden*.

Deze ring bestaat uit de 11 volgende gem. Beers-en-Jellum, Boxum-en-Blessum, Grouw, Hylaard-Lyons-en-Huins, Idaard-Aegum-en-Friens, Jorwerd, Mantgum-en-Schellaard, Roordahuizum, Warga-Warstiens-en-Wartena, Weidum en Wirdum. Men heeft er 17 kerken, bediend wordende door 11 Predikanten, en telt er 5500 zielen, onder welke 1300 Ledematen.

WIRDUM of Wierdenheim, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. 1¼ u. Z. van *Leeuwarden*. Het is het aanzienlijkste d. der geheele grietenij. Men telt er in de kom van het d. 680 inw., en met de daartoe behoorende b. Wijtgaard, 174 h. en ongeveer 1150 inw., die meest in den landbouw en vooral veeteelt hun bestaan vinden, daar de omtrek voortreffelijke weilanden bezit.

De Herv., die er 690 in getal zijn, onder welke 180 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Wirdum*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Vincent Plekker, die in het jaar 1584 herwaarts kwam, en in het jaar 1614 emeritus werd. Sixtus Hemmema is hier van 1615 tot 1621 als Predikant in dienst geweest. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Martinus was toegewijd, is vroeger eene vikarij geweest. Deze kerk is een ruim en fraai gebouw, dat vroeger twee torens had, een met een spitse kap ten westen en een met een gewoon Friesch huisdak ten zuiden der kerk; doch de eerste is omtrent het jaar 1680, om zijnen ouderdom, afgebroken, en de laatste alleen blijven staan, doch later in eene spits veranderd. Men heeft in deze kerk een orgel. Ook is daarin eene menigte graf-steenen en fraaije wapens, als zoo vele overgebleven getuigenissen der Edelen, welke hier voorheen hebben gewoond, doch wier familiën thans meerendeels geheel zijn uitgestorven. Wanneer deze kerk gebouwd is, kan men niet zeker zeggen.

Vroeger had men hier mede eene Doopsgezinde gem., doch deze is geheel verdwenen, thans behooren de 90 Doopsgez., die men er aantreft, tot de gem. van *Leeuwarden* en *Warrega*. — De R. K., die er 350 in getal zijn, parochiëren te *Wijtgaard*.

Ook waren er oudtijds, in den omtrek van dit dorp, vele adellijke sloten, als: Unia, Camstra, Juwsma, Camminga, Booltsma, Oenema, Barrahuis, enz.

Wirdum is de geboorteplaats van den Staatsman Wiglius van Aytta van Zwichem, die op de state Barrahuis, den 19 October 1507, het eerste

levenslicht zag, en den 8 Mei 1577 overleed, en van den Latijnschen Dichter en Letterkundige Ecco Epkema, geb. 13 October 1759, † 1 Februarij 1832, te Middelburg.

WIRDUMER-MAAR (HET), water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dat in het d. *Wirdum* ontstaat, en in eene zuidelijke rigting naar het *Damsterdiep* loopt.

WIRDUMER-NIEUWLAND, streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr. en kant. *Leeuwarden*, W. van Wirdum.

WIRDUMER-VAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, welke bij de kerk te *Wirdum* eenen aanvang neemt, en in eene noordelijke kronkelende rigting langs Swichem en Goutum, naar de *Potmarge* loopt, waarin zij zich te Huizum ontlast.

WIRINGIA, Lat. naam van het eil. Wieringen, in de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Holland*. Zie Wieringen.

WIRODESSO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Wiradesso.

WIROSARIE, distr., d. en bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Wirrosari.

WIROSOBO of Wirasaba, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaija*, reg. *Djapara*.

Het is een stil en afgelegen verblijf, in het midden van een uitgestrekt bosch gelegen. Niet ver van daar liggen de bouwvallen van de prachtige en uitgestrekte stad Madjapahit. Zie dat woord.

WIRTHUM, oude naam van het d. Wirdum, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie Wirdum.

WIS (DE), streek lands in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Vianen*; palende N. aan den Lekdijk en de stad Vianen, O. aan het Hoogeland, Z. aan den Monnikhof, W. aan het Bosch. — Het maakt een gedeelte van den pold. *Vianen* uit.

WISCH, gem. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Ter-Borg* (5 k. d., 12 m. k., 3 s. d.); palende N. W. aan de gem. Zelhem, N. O. aan Lichtenvoorde, O. aan Aalten en Dinxperlo, Z. aan de Pruissische prov. Rijnland, waarvan zij door den Oude-IJssel gescheiden wordt, Z. W. aan den Oude-IJssel, die haar van de gem. Gendringen scheidt, W. aan Ambt-Doetinchem.

Deze gem. bevat de plattelandst. Ter-Borg, de dorpen Sillevolde en Varsseveld, benevens de buurs. Heuven, Sillevolde, Ligtenberg, Sinderhoek, Binnenheurne en Westendorp, alsmede het Huis-te-Wisch, waarvan deze gem. haren naam ontleent. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7227 bund. 41 v. r. 31 v. ell., waaronder 7115 bund. 42 v. r. 91 v. ell. belastbaar land; telt 817 h., bewoond door 969 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 5900 inw., die meest in den landbouw en den handel in hammen, spek, schors en hout hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene ijzergieterij en eene branderij.

De Herv., die er ongeveer 3800 in getal zijn, maken de gem. van Ter-Borg, Sillevolde en Varsseveld uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben, alsmede eene bijkerk in de buurs. Sinderhoek. — De Christelijke Afgescheidenen, van welke men er ongeveer 200 telt, behooren tot de gem. van *Varsseveld*. — Het twintigtal Evang. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van *Doetinchem* gerekend. — De R. K., van welke men er ongeveer 1800 telt, maken de stat. van Ter-Borg en Sillevolde uit. — De Isr., die

men er omtrent 80 aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Dotinchem*.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: ééne te Ter-Borg, ééne te Sillevolde, ééne te Sinderhoek en ééne te Varsseveld, welke gezamenlijk gemiddeld door 600 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. is eene hoogheid en bannerij, van welke het aloude geslacht VAN WISCH zijnen naam ontleende. De eerste, die van het geslacht VAN WISCH gemeld werdt, is Heer BERNT VAN WISCH, in het jaar 1139, die naderhand, nevens zijn broeder SWEDER, Markgenooten van Doetinchem waren, en in het jaar 1179 iets aan het klooster Bethlehem gaven. Insgelijks vindt men, dat SWEDER VAN WISCH, in 1196, borg was voor Graaf OTTO VAN GELRE aan Brabant, en BERNT, LAMBRECHT en SWEDER VAN WISCH, die, in 1200, getuigen waren van THEODERICUS VAN AREN, den twee en dertigsten Bisschop van Utrecht. In dien tijd werd sterk geklaagd, dat de Slotvoogd (*Castellanus*) van het slot Wisch, de ingezetenen hard drukte, waarom de Abt van St. Pantaleon te Keulen, in 1207, zijn huis Mullinc, onder zijnen hof Hengelo behoorende, aan het klooster Bethlehem overliet. De eigenlijke geslachtlijst kan eerst beginnen met Heer DIRK VAN WISCH, Ridder, die getuige was van OTTO VAN HOLLAND, den zeven en dertigsten Bisschop van Utrecht, in de jaren 1230 en 1244. Hij was, in 1260, borg van OTTO, Graaf *van Gelre*, wegens het huwelijk van zijne dochter met DIRCK, Jonkheer *van Cleve*, *de consensu Herburgis conjugis et Stephani et Johannis filiorum* (d. i. met toestemming van zijne huisvrouw HERBURG en van zijne zonen STEVEN en JOHANNES), geeft hij aan Bethlehem, een goed in Schwolden gelegen, 1274. Uit het zegel, aan dien brief hangende, blijkt dat hij voerde: *d'or, à l'écusson d'azur, accompagné de 8 merlettes de gueules, placées en orle* (d. i. van goud, met een schild van azuur, vergezeld van acht meerlen van keel, staande in eenen kring er omheen geplaatst), hetgeen opmerking verdient, dewijl de Heeren van WISCH niet altijd het zelfde wapen gebruikten, dan eens het bovengemelde en dan eens *d'or, à deux lions de gueules* (d. i. een schild van goud, met twee leeuwen van keel). Het geslacht der oude Heeren van WISCH is uitgestorven met HENDRIK VAN WISCH, die, niet lang na het jaar 1425, moet overleden zijn, alzoo zijne dochter, die met HENDRIK VAN HOMOET getrouwd was, op het jaar 1431, het slot Ter-Borg en de heerlijkheid van WISCH van Hertog ARNOUD VAN GELDER ter leen ontving. Een andere HENDRIK, Heer *van Homoet* en WISCH, heeft naderhand de halve heerlijkheid van WISCH aan OSWALD, Heer *van den Bergh*, verkocht. Doch in het jaar 1495, is deze halve heerlijkheid door het huwelijk van HENDRIK VAN WISCH, met eene dochter des Graven VAN DEN BERGH, wederom aan het oude huis van WISCH gekomen. Naderhand ontstond er eenig geschil over, en in 1539, werd de helft van WISCH, door Hertog KAREL VAN GELDER, aan Graaf OSWALD VAN DEN BERGH toegekend. Tegenwoordig is deze Hoogheid nog tweeheerig, zijnde thans nog eigenaars van de eene helft de erfgenamen van den Heer Baron VAN NAGELL, in Februarij 1849 te WISCH overleden, en van de andere helft de Vorst VAN HOHENZOLLERN SIGMARINGEN, woonachtig te Sigmaringen.

Het wapen dezer gem. bestaat in eenen ridder te paard, welke met zijne lans eenen draak doorsteekt, met het omschrift: *Sigillum civitatis de Castro* (d. i. zegel van de stad Ter-Borg).

WISCH (HET HUIS-TE-), ook het HOF-TER-BORG genoemd, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en ruim

3 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en onmiddelijk ten Z. van *Ter-Borg*, gem. *Wisch*.

Dit huis is zeer groot, heeft eenen ronden en eenen vierkanten toren en maakt met zijne ruime gebouwen eene prachtige vertooning. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 6 bund. 94 v. r. 40 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Baron VAN NAGELL.

WISCH (TER-), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 6 u. Z. van *Winschoten*, gem. en 3 u. Z. van *Vlagtwedde*, 1½ u. Z. Z. O. van *Zellinge*, waartoe het kerkelijk behoort, aan de westzijde van de bogtige *Ruiten-Aa*; met 5 h. en 20 inw.

WISCHE, voorm. b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, nabij *Workum*, later aan de stad getrokken.

WISGA (TER-), twee voorm. staten, prov. *Friesland*, de eene kw. *Westergoo*, de andere kw. *Zevenwouden*. Zie TERWISGA.

WISIR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, W. van de *Aroe-eilanden*; 15° 25′ Z. B., 152° 37′ O. L.

WISKE (DE GROOTE-), landh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 4¼ u. W. Z. W. van *Sneek*, kant. en 20 min. O. van *Hindeloopen*, ½ u. N. van *Koudum*, waartoe het behoort.

WISKE (DE KLEINE-), landh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *Sneek*, kant. en 25 min. O. van *Hindeloopen*, gem. en 1 u. Z. van *Workum*.

WISKEWEG (DE), voorm. weg in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Castricum*, welke in eene westelijke rigting van de Noordzee, door de duinen, naar de Schulpvaart liep, doch door de duinontginning vervallen is.

WISMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*. Zie WISSEMA.

WISPE, volgens sommigen de ouden naam van de st. WEESP, ten N. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WEESP.

WISPEL, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*. Zie TERWISPEL.

WISPEL (DE WIJDE-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, ½ u. W. van *Terwispel*, dat ten N. W. door de Lukster-Tinje met het *Lange-Rek*, ten N. met het *Moediep*, en ten Z. door de Gorredijkstervaart met de *Jonkersrek* en de *Nijesloot*, in verbinding staat.

WISPELER-FENNEN (DE TER), schoone weilanden, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*. Zie TERWISPELER-VENNEN (DE).

WISPELHEEM, hofs. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. W. ten Z. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Leens*, 10 min. N. W. van *Zuurdijk*; waartoe zij behoort.

Deze hofst. wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Landbouwer GERHARDUS WILHELMUS JOSEPHUS POLKER.

WISSEDE, plaats, vermeld op het jaar 1053, als liggende in *Felua*; waarschijnlijk wordt daarmede bedoeld eene der tegenwoordige buurs. WISSEL, op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie WISSEL.

WISSEKERKE, heerl. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoeken-Kampens-Nieuwland*; palende N. aan de heerl. Weele-en-Vliete en

's Gravenhoek, O. aan de heerl. Noord-Beveland en Kortgene, Z. en W. aan de heerl. Geersdijk.

Deze heerl. bestaat uit den Wissekerke-polder, en bevat het d. Wissekerke, benevens eenige verstrooid liggende h. en heeft eene bevolking van 1900 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die, op 7 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Wissekerke-en-Geersdijk c. a.* — De 7 R. K., die er wonen, parochiëren te *Goes*. Men heeft in deze heerl. ééne school.

Deze heerl. heeft haren naam gegeven aan het beroemde voorm. geslacht VAN WISSEKERKE, hetwelk echter schijnt te zijn uitgestorven. Zij behoort thans aan het Domein, en aan Jonkheer Mr. C. J. VERSEN, de Heeren P. H. A. SLICHER, J. L. J. A. SLICHER, Mevr. HUILÓBUS, geb. SCHORER, Mevr. PASPOORT, geb. SCHORER, Mevr. de wed. LANTSHEER, de Heeren Z. SNIJDER en P. ROBBERT TAK, de erven Mr. J. C. DE BRUYN, de Heeren Mr. P. POUS en J. SPRENGER, te Middelburg, Jonkheer Mr. M. W. DE JONGE VAN CAMPENS NIEUWLAND, te 's Gravenhage, Mr. P. VAN VOORST VADER, te Goes, den Heer P. C. SWEMER, te Colijnsplaat, de Heer W. L. VADER, Vrouwe J. E. VAN VOORST, de Heeren C. J. VADER, A. C. VADER, J. A. L. S. VADER, te Wissekerke, Mr. B. J. VRIJMOET en Vrouwe M. VAN TETS, te Dordrecht.

Het d. WISSEKERKE ligt 3 u. N. W. van Goes, 1 u. N. W. van Kortgene, aan de westzijde van het eiland. Vroeger lag dit dorp meer zuidwaarts en muntte toen boven alle dorpen van Noord-Beveland uit, doch in 1552 brak de Vlietendijk door, waardoor deze plaats ondervloeide, zoodat men zich genoodzaakt zag de kerk, die wel een jaar in het water stond, te verplaatsen. Nog bloeide deze plaats; zelfs het hoofdkantoor van het rentmeesterschap over Zeeland Bewester-Schelde, welk ambt van 1441—1495 door leden uit het geslacht VAN WISSEKERKE bekleed werd, was hier jaren achtereen gevestigd, tot dat ADRIAAN JANSZ. VAN WISSEKERKE te Middelburg ging wonen.

Ten gevolge van de watervloeden van 1530 en 1532 verdween dit dorp echter geheel en al. Nadat evenwel, in het jaar 1652, de Wissekerke-polder bevorscht was, verrees in den noordwestelijken hoek al spoedig weder een dorp van den zelfden naam, ofschoon het veel noordelijker lag, dan het oude. Door de bedijking van Kamperland in 1658, Geersdijk in 1662, den Toren-polder in 1697, den Heerjans-polder in 1699 enz. is dit dorp, al verder en verder van de stroomen verwijderd geworden, doch is tevens in bevolking toegenomen, zoodat het thans eene groote ruime plaats is, met onderscheidene straten.

De kerk werd in 1660 gebouwd en in 1779 vergroot, doch is in het jaar 1827 door eene geheel nieuwe vervangen, waartoe vele vermogende godsdienstvrienden, met aanzienlijke giften, hebben bijgedragen. Deze kerk heeft eenen toren, doch geen orgel. — Even buiten het dorp vindt men een, voor eenige jaren aangelegd, kerkhof.

De dorpschool is in 1836 nieuw gebouwd.

Dit dorp is de geboortepl. van den Wiskundige WILHELMUS ADRIAANSZ of WILLEM GILLISZ., die op het laatst der vijftiende eeuw leefde, en van den Wis- en Natuurkundige JOHAN DE KANTER, geb. in 1765, † 23 September 1841, als Lector der Natuurkunde te Middelburg.

Het wapen van WISSEKERKE bestaat in een schild van zilver, met eene vierhoekige gesp van keel.

WISSEKERKE, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *'s Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke*; palende N. aan de schorren tegen de Schengen, N. en

O. aan de heerl. 's Heer-Hendrikskinderen, Z. aan de heerl. Baarsdorp en 's Heer-Arentskerke, W. aan 's Heer-Arentskerke.

Deze heerl. bestaat uit het voorm. d., thans geh. Wissekerke, benevens eenige verspreid staande huizen. De inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en bijna allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *'s Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke*. — De R. K., die er wonen, parochiëren te *Goes*. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *'s Heer-Hendrikskinderen*.

Deze heerl. was vroeger eene bezitting der VAN BORSSELENS, die elders hun verblijf hielden. In het jaar 1686 is zij verheven op den Heer ISAAK DE PERPONCHER SEDLNITZKI. Zij behoorde in het midden der vorige eeuw aan Mevrouw de weduwe NORMANDI, geb. VAN SONSBEEK, en is thans het eigendom van de erven van den Heer ADRIAAN WILLEM EGTER, woonachtig te Wissekerke.

Het voorm. dorp, thans geh. WISSEKERKE, ligt ½ u. W. van Goes, 1 u. N. O. van Heinkenszand, ½ u. W. van 's Heer-Hendrikskinderen, aan den straatweg van Goes naar het Sloe. Het is nimmer eene plaats van eenig belang geweest, thans telt men er slechts 11 h. en ongeveer 60 inw.

Vroeger stond hier eene aanzienlijke kerk, met eenen zwaren en hoogen toren. Deze kerk, door ouderdom bouwvallig geworden zijnde, is in 1807 afgebroken, zoodat men er thans nog den eenzamen, dikken toren, als eenen fraaijen bouwval op het welbeplante kerkhof ziet.

Het wapen dezer heerl. is een schild van zilver, met eenen keper van keel, vergezeld *en chef* van zes wijnstokken en *en pointe* van eene druiventros, alles in natuurlijke kleuren.

WISSEKERKE-EN-GEERSDIJK C. A., kerk. gem., prov. *Zeeland*, klass. van *Goes*, ring van *Goes*, *Tweede* sectie.

Men heeft er ééne kerk te Wissekerke en telt er ruim 2300 zielen, onder welke 900 Ledematen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van de Ambachtsheeren.

WISSEKERKE-GEERSDIJK-'SGRAVENHOEK-EN-KAMPENS-NIEUWLAND, gem. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Kortgene* (3 k. d., 7 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de Roompot, O. aan de gem. Colijnsplaat en Kortgene, Z. aan de Zuidvliet en W. aan het Veergat.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Wissekerke, Geersdijk, 'sGravenhoek en Kampens-Nieuwland. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4380 bund., waaronder 3876 bund. belastbaar land; telt 332 h., bewoond door 475 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2530 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er twee meestoven.

De inw., die er, op 7 na, allen Herv. zijn, maken de gem. van Wissekerke-en-Geersdijk *c. a.* uit. — De 7 R. K. parochiëren te *Goes*.

Men heeft in deze gem. 2 scholen, als: ééne te Wissekerke en ééne te Kampens-Nieuwland, welke gezamenlijk gemiddeld door 160 leerlingen bezocht worden.

WISSEKERKE-POLDER (DE), pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*; palende N. aan den Toren-polder en den Vlieter-polder, O. aan Nieuw-Noord-Beveland en den Fredericus-polder, Z. O. aan den Oud-Kortgene-polder, Z. en Z. W. aan den Geersdijksche-polder, W. aan den Toren-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1652 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 624 bund. 52 v. r. 7 v. ell., waaronder 584 bund. 95 v. r. 5 v. ell. schotbaar land. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

WISSEL of WISSEL, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 1 u. N. W. van *Apeldoorn*; met 30 h. en ruim 220 inw.

WISSEL of WYSSEL, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 3 u. N. ten W. van *Apeldoorn*, gem. en 20 min. Z. W. van *Epe*, met ongeveer 490 inw. — Deze buurs. wordt gehouden voor WISSEL vermeld in 1053, als gelegen in *Felua*.

WISSEL (HET), ook TWISSEL geschreven, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5½ u. W. ten Z. van *Eindhoven*, kant., en 4 u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Hooge-en-Lage-Mierde-en-Hulsel*, 10 min. N. W. van *Hooge-Mierde*, waartoe het kerkelijk behoort; met 6 h. en ongeveer 40 inw.

WISSELINK, boerenerf in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, dist., arr. en 6 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Ter-Borch*, gem. *Wisch*, niet ver van *Varsseveld*; waartoe het behoort. — Op dit erf zijn nog de sporen van een klein fort over.

WISSELOORD, buit. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1½ Z. van *Naarden*, gem. en *'s Graveland*.

WISSEMA of WISMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 1½ u. W. ten Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Berlikum*, in *Blessum*. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans bouwland.

WISSEMA-STINS of WASSEMA-STINS, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, te *Leeuwarden*, in de *Groote-Kerkstraat*.

Het behoorde eerst aan het geslacht VAN CAMMINGHA, doch schijnt bij aanhuwelijking in dat VAN WISSEMA te zijn gekomen. Thans is het nog een aanzienlijk huis, toebehoorende en bewoond wordende door den Heer Mr. J. W. TROMP, Rijks-Advokaat.

WISSEN, landhoeve in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. Z. van *Beverwijk*, gem. *Velsen*.

WISSINGEHUIZEN, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie WESSINGHUIZEN.

WISSINKHOEK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Lochem*, gem. en 10 min. O. van *Ruurlo*; met 25 h. en 170 inw.

WITBOOMENKIL (DE) of WITBOOMSKIL, kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Werkendam*, die uit de *Westkil* voortkomende, in eene zuidelijke rigting tusschen den Middelste Kievitswaard ter eene en den Achterste of Benedenste Kievitswaard, den Nieuwe Achterste Kievitswaard en den Happenhennip ter andere zijde heen in het *Gat-van-Lijnoorden* uitloopt.

WITBOOMENKIL (HET GAT-VAN-DEN-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Werkendam*, welke uit de *Witboomenkil* voortkomt en, met eene westelijke strekking, tusschen den Nieuwe-Achterste-Kievitswaard en Happenhennip door, in het *Diepegat* uitloopt

WITDAMMEN, streek lands in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *de Werken-en-Sleeuwijk*, tusschen de Zandsteeg, het Keldergat, de Werkensche uitwatering en den Oude-Zeedijk.

Deze streek, welke eene oppervlakte beslaat van ruim 45 bund., maakte vroeger een gedeelte uit van het zoogenaamde *Bedijkte-Jannisseland*, doch behoort thans tot den *Uppelsche-polder*.

WITGAARD, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie WIJTGAARD.

WITHAG, boerenerve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. Z. O. van *Almelo*, kant. en 1¼ u. N. O. van *Delden*, gem. *Borne*.

WITHALTE, naam, onder welken het geh. WITTELTHE in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, in het perkementboek van het bisd. *Utrecht* voorkomt. Zie WITTELTHE.

WITHENLUST, landh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. O. Z. O. van *Leyden*, kant. en 1¼ u. O. Z. O. van *Alphen*, gem. en 5 min. Z. O. van *Zwammerdam*.

WITHMUNDI-VILLA, naam, onder welken de buurs. WICHMOND, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland* in een charter van 795 voorkomt. Zie WICHMOND.

WITHOLTE, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie WITTELTHE.

WITJOE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. JACOBA'SDAL, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, Zie JACOBA'SDAL.

WITLA, WITLAM, WITLAND, WITLANT of VITLA, voorm. koopstad of marktplaats, welke in het jaar 837 door de Denen geplunderd en in brand gestoken is. Men is het er niet over eens, waar deze stad gelegen heeft; het waarschijnlijkst komt het ons echter voor, dat zij aan den Wiedel, een water dat in den mond der Maas uitliep, moet gezocht worden.

Men vindt tot in de twaalfde eeuw een geslacht van WITLA. COSTIN en WILLEM WITLA, die daartoe behoorden, onderteekenden in het jaar 1168 zeker aanzienlijk charter na HUGO VAN VOORNE. Dit geslacht had welligt betrekking tot deze plaats (1).

WITMARSSUM, oudtijds WITHMARSUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1¼ u. N. N. W. van *Bolsward*, aan het zuidelijk einde van den Pingjumer-Halsband, aan den weg van en naar de steden Harlingen en Bolsward. Men telt er in de kom van het d. 82 h. en 590 inw., en, met het daartoe behoorende geh. de Kampen enz., 122 h. en ongeveer 900 inw., die in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 720 in getal zijn, onder welke ruim 200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harlingen*, ring van *Makkum*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES MEPPEL, ook JOHANNES ELBINGENSIS genaamd, die in het jaar 1586 hier in dienst was en in het zelfde jaar naar Bolsward vertrok. De kerk bragt vóór de Reformatie 150 goudgulden (225 guld.) op; het vikarisschap 130 goudgulden (195 guld.). Ook was er eene prebende van 130 goudguld. (195 guld.)

---

(1) Men vindt de onderscheidene gevoelens, nopens de ligging van WITLAM, opgegeven door B. BOERS, in zijne *Beschrijving van het eiland Goedereede-en-Overflakkee*, bl. 63-72.

en eene andere van 100 goudguld. (150 guld.). Dan was er nog eene derde, die jaarlijks 35 goudguld. (52 guld. 50 cents) opleverde en den Koster toegelegd was. De Proost van St. Janskerk te Utrecht trok 16 schilden (22 guld. 40 cents). Deze kerk, die ruim en groot is, pronkte weleer met eenen hoogen spitsen toren, die in 1665 gebouwd werd, in plaats van den vorigen, die door den bliksem, anderen schrijven door eenen geweldigen stormwind, beschadigd of omver geworpen was. Nu ziet men er een eenvoudig koepeltorentje, midden op de kerk, gemaakt in 1819.

De Doopsgez., die er ruim 40 wonen, behooren tot de gem. van *Witmarsum-en-Pingjum*, welke hier nog het eenvoudig bedehuis heeft, dat door Menno Simons, die hier Priester was en er, in 1536, de R. K. godsdienst verliet, gesticht is. Men ziet daarin nog zijn fraai, door van der Kooi geschilderd, afbeeldsel. Vroeger maakte Witmarsum eene afzonderlijke gem. uit, maar in 1827 werd *Pingjum* daarmede vereenigd.

De R. K., die men er 125 aantreft, parochiëren te *Bolsward*. – De in 1836 nieuw gebouwde dorpschool wordt gemiddeld door 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den tweeden Zondag in Augustus.

Witmarsum is de geboorteplaats van den Godgeleerde Daniel Damius (van Dam), geb. in 1594, † 12 Junij 1641, als Onder-Regent van het Staten-Collegie te Leyden, na eerst Hoogleeraar in de Redenkunst te Franeker te zijn geweest. Van 1625 tot 1628 is hij Predikant in de zijne geboorteplaats geweest. Johannes Sibranti, die als Lector in de Grieksche Taal te Franeker, den 18 December 1696, overleed, was hier geboren, den 20 September 1668.

WITMARSSUM-EN-PINGJUM, Doopsgez. gem., prov. Friesland. Deze gem. heeft twee kerken, als: ééne te Witmarssum en ééne te Pingjum, en telt 150 zielen.

WITSEL (HET), ven in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Soerendonk-Sterksel-en-Gastel*, ½ u. N. W. van Soerendonk, ½ u. N. van Gastel, in de heide.

Het beslaat eene oppervlakte van 17 bund. 96 v. r. 10 v. ellen, en bestaat uit twee bijna aan elkander grenzende waters, het eene genaamd het Groot-Witsel, het andere het Klein-Witsel of Strijper-Witsel. Zie beide volgende art.

WITSEL (HET GROOT-), water in de *Meijerij, van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Soerendonk-Sterksel-en-Gastel*, ½ N. W. van Soerendonk ½ u. N. van *Gastel*, eene oppervlakte beslaande van 11 bund. 30 v. r. 10 v. ell.

WITSEL (HET KLEIN-) of het Strijper-Witsel, water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Soerendonk-Sterksel-en-Gastel*, ½ u. N. W. van Soerendonk, ½ u. N. van Gastel; eene oppervlakte beslaande van 6 bund. 66 v. r.

WITSEN, voorm. fort of logie in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*. Zie Witzen.

WITSMEER (HET), pold. in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Schagen-waard (De).

WITSSENBURGH, Wissenburg of Witzenburg, herberg in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. O. van *'s Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. en 5 min. N. O. van *Rijswijk*, ter plaatse, waar de straatweg van Delft naar 's Gravenhage door den straatweg van Voorburg naar Rijswijk wordt doorsneden.

Ter plaatse, waar thans deze herberg staat, verhief zich vroeger een burg, waarop de Graven van Holland eene vrij talrijke bezetting hielden, dienende, om die van de stad Delft, welke hier kwamen stroopen en brandstichten, in toom te houden; naderhand is die burg gebruikt tot een klooster, hetwelk door het oproerige Kaas- en Broodvolk geplunderd en gesloopt is geworden, zoodat van deze oudheid niets overgebleven is, dan de naam WITSSENBURGH en het jaartal 1662 in den gevel der herberg; de grond zelf is door aankoop van de graafelijkheid, de eigendom van particulieren geworden.

Men plagt in vorige tijden, in de nabijheid, eene kapel te hebben, welke aan den H. WILLIBRORD was toegewijd, en het was langs een, daar nog aanwezig voetpad, dat de processie en bedevaartgangers hunnen weg naar die kapel moesten nemen.

WITTEHEEREN-KLOOSTER, voorm. mannenklooster te *Haarlem*, prov. *Noord-Holland*. Zie ANTONIS-PROOSTDIJ.

WITTE-HOEFJE (HET), voorm. hofst. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en gem. *Goes*, welke gesloopt is.

WITTEHUIS (HET), landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1¼ u. N. ten W. van *Leeuwarden*, ¼ u. Z. O. van *Stiens*, waartoe het behoort.

WITTE-KLIP (DE), naam, onder welken het *Ambonsche* eil. KELANG wel eens voorkomt. Zie KELANG.

WITTELTHE, WITTELTE, WITHELTE of WITHOLTE en in het perkamentboek van het bisdom Utrecht WITHALTE, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 5 u. Z. W. van *Assen*, kant. en 4 u. N. O. van *Meppel*, gem. en ¼ u. Z. van *Diever*; met 20 h. en 125 inw.

Men heeft hier eene winter-bijschool, die gemiddeld door 15 leerlingen bezocht wordt.

Keizer HENDRIK III schonk deze plaats, uit de goederen van ULFO en van zijnen broeder, aan BERNULPHUS, den twintigsten Bisschop van Utrecht.

WITTELTHERSCHUT (HET), schutsluis in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, gem. en ¼ u. Z. van *Diever*, nabij Wittelthe, in de *Smildervaart*. Het is eene der zeven sluizen in de hoofdvaart, en heeft geene bijzondere bestemming.

WITTEM, gem. in het *Land van Epen*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Gulpen*; palende N. aan de gem. Wijlre en Simpelveld, O. aan Bocholt en Vaals, Z. aan de Belgische gem. Teuven, Z. W. aan de gem. Slenaken, W. aan Gulpen.

Deze gem. bevat de dorpen Wittem, Wahlwiller, Mechelen, Epen, Eys en Nijswiller, benevens de geh. Parthey, Pieper, Eyserheide, Trientelen, Batmenheide, Overeys, Schweberg, de Helle, Hillenshagen, Eperheide, Terzijt en Kuttingen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3870 bund. 67 v. r. 55 v. ell., waaronder 3453 bund. belastbaar land; telt 768 h., bewoond door 820 huisgez., uitmakende eene bevolking van 3330 inw., die bijna alleen in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene papierfabriek te Mechelen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Epen, Eys, Mechelen en Wahlwiller uit, welke hier elk eene kerk hebben. Ook zijn er te Wittem en te Nijswiller kapellen.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te Mechelen, ééne te Eys en ééne te Epen, welke gemiddeld door 300 leerlingen bezocht worden.

Het d. Wittem ligt 3 u. O. van Maastricht, ½ u. O. van Gulpen; aan den straatweg van Maastricht op Aken. Men telt er 25 huizen en 130 inw., en met het daartoe behoorende d. Nijswiller en het geh. Parthey, 105 h. en 560 inw.

De Kloosterkerk te Wittem, aan den H. Alphonsus toegewijd, behoort tot de par. van *Mechelen* en daarin wordt de dienst door eenen Rector verrigt. Deze kerk, is een schoon gebouw, met eenen zeer prachtigen voorgevel, eenen houten toren en een orgel.

Te Wittem werd omtrent het jaar 1730, door den Graaf Plettenberg, een klooster voor Monniken van de orde der Kapucijnen gesticht. Dit klooster is altijd door Paters-Kapucijnen bewoond gebleven, ook nadat het in 1798 door de Franschen verkocht was. In 1835 is gezegd klooster een eigendom geworden van het kerkfabrijk van Mechelen en van dien tijd wordt het bewoond door Paters-Redemptoristen, welke er eene zeer talrijke vereeniging uitmaken, en wier missiën zich tot Nederlandsch en Belgisch-Limburg en de naburige prov. Luik uitstrekken. Deze Paters besturen de kerk, die het eigendom is van de gemeente en eene hulpkapel van Mechelen. Zij is, even als het klooster, door den Graaf Plettenberg gebouwd.

Er staan hier twee kasteelen: het kasteel Plettenberg (zie dit woord) en het Slot-te-Wittem. Zie het volgende art.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van zilver, met een gebekt kruis van azuur.

WITTEM (HET SLOT-TE-), kast. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. O. van *Maastricht*, kant. en ½ u. O. van *Gulpen*, gem. en 2 min. W. van *Wittem*.

Dit kast. bemagtigde de Graaf van Culemborg, aan wien het toebehoorde, in 1568, door het verdrijven der Spaansche bezetting, die Alva er in gelegd had. Ook reeds vroeger komt het in de geschiedenis voor, daar in het jaar 1286 Walram, Heer *van Valkenburg*, het poogde in te nemen, doch door de dappere verdediging gedwongen werd het beleg op te breken. Ridder Herman van Wittem stak, na den aftogt van den vijand, uit weerwraak, het dorp Meerssen in brand; de zelfde Herman komt ook voor, als met zijne Banier en Soldeniers, de beroemde slag van Woeringen te hebben bijgewoond. Er bestaan overigens aanteekeningen, dat door de Magistraat van Maastricht, bij placaat van 25 Mei 1566, aan de poorters werd verboden, om te Wittem de prediking van de nieuwe leer bij te wonen. Het kasteel bestaat nog gedeeltelijk doch in zeer vervallen toestand, wordende de overblijfselen tot boerenpachthoeven gebezigd.

WITTE-MOEREN, hooge heide in de bar. van *Breda*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, 1½ u. W. van Groot-Zundert. — Zij beslaat eene oppervlakte van 196 bund. 54 v. r. 70 v. ell.

WITTEN, geh. in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm., kant., gem. en ½ u. W. ten Z. van *Assen*; met 8 h. en 52 inw. Hier is eene winter bijschool, bezocht door 12 kinderen. — In de marke van dit geh. nemen onderscheidene wateren hunnen oorsprong.

WITTENBURG, eil. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, in de stad *Amsterdam*, waarvan het een gedeelte van den noordoostelijken hoek uitmaakt.

WITTENBURG, hofst. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. O. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 10 min. O. van *Bellingewolde*, aan het Hondenpad, zich uitstrekkende tot aan de Munstersche grenzen.

Deze hofst. of liever boomkweekerij en veengraverij, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 20 bund. 55 v. r. 20 v. ell., waarvan de helft nieuw aangelegd eikenbosch en 10 bund. hoog veen en wordt in eigendom bezeten, door den Heer Lupko Kars en de erven Mejufvrouw Elizabeth Douwes Teenstra, woonachtig te Bellingwolde.

WITTENBURG of Wiltenburg, voorm. landg in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5 u. Z. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 4 u. W. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en ½ u. Z. W. van *Bunnik*, te Vechten.

Ter plaatse, waar dit landg. gelegen heeft, ziet men thans vlak land, eene oppervlakte beslaande van ongeveer 40 bund., en toebehoorende voor een gedeelte aan de erven van G. van Vecht, te *Wechle*, voor een gedeelte aan Jonkheer Mr. W. Bosch van Drakestein, en voor een gedeelte aan Mevrouw de Baronnesse van Tuyll van Serooskerke de Pagniet, beide te Utrecht woonachtig.

WITTENDIEP (HET), watertje in *Rolder-dingspil*, prov. *Drenthe*, hetwelk met andere diergelijke medewerkt om de Drentsche-Aa, lager het Hoornsche-diep, te vormen. Zie Aa of Ama of Drentsche Aa.

WITTENHAEN, oud gebouw in de stad *Utrecht*, aan de *Oude gracht*.

WITTENHOEK (DE), kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Floris*, aan de Noordkust van het eil. *Lombok*, een der *kleine Sunda-eilanden*.

WITTENHORST, voorm. adell. h. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, arr. en 1 u. O. ten Z. van *Arnhem*, kant. en 2 u. W. van *Zevenaar*, gem. *Westervoort*, waarvan men nu zelfs de plaats, waar het gestaan heeft, niet meer weet aan te wijzen.

WITTE-NONNENKLOOSTER (HET), voorm. kloost. te *Leeuwarden*, prov. *Friesland*. Zie Catharinakloostèr. (St)

WITTE-NONNENKLOOSTER (HET), voorm. kloost. te *Leyden*, op het Rapenburg, aan den hoek van de Nonnensteeg.

Het werd bewoond door Jacobinessen of Nonnen van de orde der Dominikanen of Predikheeren en was tamelijk rijk. Na het overgaan der stad aan de Staatsche zijde werd dit klooster, even als alle anderen, opgeheven, en in 1581 werd het tot eene hoogeschoolgebouw ingerigt, waartoe het nog dient.

WITTENSTEIN, havez., gedeeltelijk in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. W. Z. W. van *Zwolle*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Kampen*, gem. en ½ u. Z. O. van de kerk te *Kamperveen*, en gedeeltelijk behoorende tot de *Oerveluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 10 u N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Elburg*, gem. *Oldebroek-en-Doornspijk*.

Deze havez. is gesticht in het jaar 1691 door Johan Witten, Burgemeester van Kampen. In 1615 was Ernst Witten, en in 1640 was Adriaan Witten Drost van IJsselmuiden van Wittenstein verschreven. In 1670 is dit goed nog als havezathe erkend. In 1681 was het een eigendom van Ter Bruggen tot Wittenstein; Sophie Ter Bruggen huwde met Bernhard Bentinck. In 1730 behoorde het aan Bernhard Bentinck Jr., hierop aan Willem Bentinck van Werkeren gehuwd met Anna Elizabeth van Deden; de laatste bewoner was de Heer Ter Bruggen in 1800. Sedert is een gedeelte der buitengracht gedempt, de zware eikenboomen daar voor staande omgehouwen, de brug gesloopt en hier voor in de plaats, een dam gelegd die den toegang tot het huis verleent, hetwelk sedert 1801 bewoond wordt door een landbouwer en huurder van die plaats.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 125 bund. 16 v. r. 58 v. ell., waarvan 68 bund. 43 v. r. 52 v. ell. onder *Kamperveen*, 55 bund. 2 v. r. 10 v. ell. onder *Oldebroek* en 1 bund. 70 v. r. 96 v. ell. onder *Doornspijk*, en wordt in eigendom bezeten door de Vrouwe H. A. A. S. H. Gravinne van Rechteren, woonachtig te Appeltern.

WITTEPOORT (DE), adell. h. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, dist., arr., kant., gem. en 3 u. Z. W. van *Nijmegen*, ½ u. N. O. van *Neerbosch*.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 5 bund. 82 v. r. 50 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Baron van Ryckevorsel.

. WITTEPOORT, herberg op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr. en 1 u. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. O. van *Wageningen*, gem. en 1 u. O. van *Rencum*, 5 min W. van *Oosterbeek*, liggende als op een terras, van waar men de Betuwe ziet.

WITTE-RIVIER (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*.

Het water van deze riv. hoezeer van witachtige modder verzadigd, is echter niet schadelijk voor het dierlijk leven, maar zoodra het het zwavelzure beekje, dat bij Batavia gevonden wordt en in den regentijd zich in de Witte-Rivier uitstort, heeft opgenomen, wordt de stroom doorschijnend, daar het zwavelzuur door zijne vereeniging met het rivierwater, de kalkstof doet zinken, en van dat tijdstip af vindt men in de rivier niet alleen geene visschen meer, maar zelfs geen enkel spoor van groeikracht.

WITTESTEE, voorm. hofs. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant., distr. en 2½ u. Z. O. van *Goes*, gem. en ½ u. N. O. van *Kruiningen*, welke in het jaar 1839 gesloopt is.

WITTETONSRUG (DE), zandband ten N. van de *Zuiderzee*, in het *Texelsche-zeegat*, tusschen het Westgat en het Wagenpad.

WITTEVEEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie Witveen.

WITTEVEEN, streek moerassige grond in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. en gem. *Raalte*.

WITTEVEEN (HET), uitgestrekt veen en veld in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Almelo*, gem. *Tubbergen*, eene oppervlakte hebbende van ruim 280 bund., grenzende ten Z. aan de gem. Ambt-Almelo en ten W. aan de gem. Vriezenveen.

WITTEVEEN (HET), veengrond, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. *Harderwijk*, in de heide achter Hierden aan den Rusberg en de Elspetervelden, waarop de Hulshorsters vroeger geen regt hadden om er turf te graven, maar wel die van Hierden. Thans is deze veengrond in het bezit van het domein.

WITTEVROUWEN, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Coveleswade (Groot-).

WITTEVROUWEN, voorm. abdij van adell. Nonnen te *Utrecht* in de *Ridderschapstraat*, ten N. van de Wittevrouwen-poort.

Deze abdij werd bewoond door Nonnen van de orde van Premonstreit, die, volgens den regel van haren insteller, den H. Norbertus, witte kleederen moesten dragen, waarvan zij haren naam ontleenden.

Door wien en wanneer deze abdij gesticht zij, is onbekend. Dat zij echter een van de oudste abdijen moet wezen, blijkt uit eenen brief va

Gijsbrechtus van Amstel, in 1289. De verkiezing van de Abdis was eertijds vrij. Nadat de Keizer het oppergebied had gekregen, mogt er geen Abdis, dan met zijne voorkennis en op zijne benoeming, gekozen worden. In de kerk van de Wittevrouwen was eene vikarij gesticht, ter eere van den *Almagtigen God* en van den Bisschop Martinus, voorts nog eene ter eere van den *Almagtigen God*, van de *H. Maagd* Maria en van de H. Maria Magdalena. Nog was er eene derde vikarij van de *H. Maagd* Maria en van *Alle Heiligen*, welke gesticht was door Aleydis Gauter. De gebouwen van deze abdij werden in 1678 gedeeltelijk afgebroken en in de plaats daarvan woonhuizen gebouwd, in een van welke, in 1713, de vrede van Utrecht geteekend is. Het overige gedeelte van dit gesticht is in het begin dezer eeuw mede gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, is de, in het jaar 1829, voltooide Willems-kazerne gebouwd.

WITTEVROUWEN-KLOOSTER (HET), voorm. kloost. te *Maastricht*, langs het *Vrijthof*.

Dit kloost., het oudste der te Maastricht bestaan hebbende vrouwenkloosters, is door Johannes an Agro (van 't Lan), den zestienden Bisschop van Maastricht, die in 646 overleed, gesticht. Gehuwd zijnde vóór hij tot den bisschoppelijken stoel verheven werd, bestemde hij het voor zijne echtgenoot. Omtrent voor vijf eeuwen heetten deze kloosterlingen, die volgens den regel van den H. Benedictus leefden, de bekeerde zondaressen of Zusters van Boetvaardigheid; alstoen was het om zuster te worden een vereischte, dat men adellijk was, en droeg de Abdis den titel van Mevrouw. De witte Dames gingen, in tijden van verdrukking of wanneer de stad door pest bezocht werd, voor den plegtigen omgang uit, bij welke gelegenheid dan ook de wijd bekende Noodkist van St. Servaas werd omgedragen. De kerk van dit klooster, aan de H. Maria Magdalena toegewijd, bevatte een kruis, met een Christusbeeld daaraan hangende, hetwelk wonderdadig uit eene noot zou gegroeid zijn, die een pelgrim, van Jeruzalem komende, bij het H. Graf aldaar gevonden en met zich naar Heimst, een dorp ½ u. gaans ten W. van Maastricht, gebragt had. Deze noot had gemelde pelgrim aan zijne dochters vereerd, die ze in den hof pootte, waaruit dit kruis te voorschijn zou gekomen zijn. Dit kruis werd ongemeen hoog geschat; inzonderheid, bij vreemdelingen, die niet nalieten, het bij het doortrekken, te gaan zien en te vereeren. Ook bragt dit eenen ongemeenen toeloop van pelgrims te weeg. Het wordt thans nog in de St. Martenskerk te Maastricht bewaard. Het klooster is, even als de kerk, in 1822 afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een sierlijk woonhuis, in eigendom toebehoorende aan den Heer A. van Riemsdijk.

WITTEWATER (HET), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, 10 min. O. ten Z. van *Beetstersweag*.

WITTE-WEG (DE) of de Witte-dijk, weg in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, in eene zuidoostelijke rigting loopende van de linie van den Hout naar die van den Monnikhof, en aldaar de grensscheiding tusschen de gem. *Oosterhout* en *Terheyden* uitmakende.

WITTE-WEG (DE), weg, prov. *Friesland*, in eene westelijke rigting van Franeker naar Harlingen loopende, thans door eenen Mac-Adamweg vervangen.

WITTE-WEG (DE), rijweg, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, N. W. van het d. *Ikens*, tusschen de Hooge-Heerenweg en den Stienzerdijk.

WITTEWERF, b. op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1 u. Z. van *Edam*, 4 min. Z. van *Monnickenwerf*; met 8 h. en 40 inw.

WITTEWIERUM, oorspronkelijk WITTEWERUM, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. O. van *Ten-Boer*, eenzaam, afgezonderd liggende.

Men telt er, in de kom van het d., 11 h. en ongeveer 70 inw., en met de daartoe kerkelijk behoorende geh. Ten-Post, Oldersum, Windeweer en een gedeelte van Kroddeburen, 98 h. en 680 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Van den grond, die zich ter wederzijden van het Damsterdiep uitstrekt, is de gesteldheid zeer ongelijk; aan de zuidzijde van het diep is zij grootendeels laag en dikwijls veenachtig, doch ook zijn er, en vooral aan de noordzijde, goede en zeer vruchtbare kleilanden. Aan de zuidzijde van het gemelde diep, nabij Ten-Post en aan het diep, ligt eene schoone en ruime wierde, aan wier oostelijken voet of afhelling vele geraamten van lijken bij het ploegen ontdekt zijn. Velen houden deze geraamten afkomstig van het treffen tusschen LODEWIJK VAN NASSAU en den Spaanschen Bevelhebber ARENBERGH, doch dit is niets meer dan eene gissing.

De oude Fivelstroom kronkelde zich oudtijds ten W. van de abdij, die nabij de tegenwoordige kerk van WITTEWIERUM gestaan heeft, en liep, zoo als men denkt, vervolgens bij Muda en den Ham over den grond van Loppersum naar Westeremden en zoo verder naar het Zand en Zijldijk. Deze rivier heeft eene aanzienlijke breedte beslagen; tusschen de Vollehand onder Loppersum en den weg van Westeremden naar Garshuizen en nabij Westeremden, is zij in natte tijden nog zeer duidelijk te herkennen. De verslijkingen en aanwassen bij Zijldijk en het Oosternieland zullen die van Westeremden oudtijds eenen anderen waterweg hebben doen opzoeken, en den stroom doen doordijken en afdammen. Van eene zijl te Mude of Muderzijl komt nu en dan iets in oude stukken voor. Zoo waterden daardoor uit de Scharmsterzijlvesten, het Kolhamster- en Slochter-akkerland, Gaarveen bij Woltersum, Ten-Post, de Huisburen, het Land-van-Oldersum (Oltersum) en eenige meedelanden over den Ritserdijk, over de Slochter-Ee en over den Scharmer-kadijk. Tot deze zijl behoorde het Land-van-Oldersum, tusschen den Oldersumerweg en het Nieuwe-diep.

Oudtijds heette dit dorp slechts WERUM of WIERUM. De naam van WITTEWIERUM is ontleend van de witte rokken der Premonstreiter Heeren, welke hier eene vermaarde en zeer rijke abdij, Bloemhof, Bloemgaarde of Hortus Floridus genoemd, van 10 grazen (5 bund.) in omvang binnen de grachten, gehad hebben (zie het art. BLOEMHOF).

De Herv., die er ongeveer 550 in getal zijn, onder welke ongeveer 50 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Slochteren*, behoort. De Ommelanders, na het vredesverdrag van Gent, de Unie van Utrecht in 1579 aangenomen hebbende, zoo heeft ook de Heer EDZARD RENGERS, op zijn adellijk huis te Ten-Post, door een Hervormd Predikant voor zich en anderen laten prediken, tot dat dit in 1580 is verhinderd geworden door den afval van den Graaf VAN RENNENBERG. De eerste, die hier, na de Reductie van Stad en Lande, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest EUSTACHIUS MANGLERIUS, die hier vóór 1600 in dienst kwam en in 1604 naar Oost-Vlieland werd beroepen. Het patroonregt is hier door het adell. geslacht der RENGERSEN VAN TEN POST uitgeoefend, en is thans in handen

van Jonkheer Mr. Duco Gerolt Rengers Hora Siccama, woonachtig te Hoogezand.

De eerste kerk, welke hier gestaan heeft, was reeds in het laatst der twaalfde eeuw gesticht. Deze werd echter in 1261 door eene andere vervangen, welks fraaije toren reeds in het volgende jaar door eene aardbeving instortte; terwijl de kerk naderhand grootendeels afbrandde. De tegenwoordige kerk staat op eene terp, van waar men een allerheerlijkst uitzigt heeft. Het is een vrij groot en goed gebouw, een gedeelte der voormalige kloosterkerk, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. Men ziet daar nog eenige oude adellijke wapens en grafsteenen, waaronder eene van Rengers tot Tuinga-Oudenhuis te Ten-Post, Heer *van Farmsum enz.* In de thans vernieuwde pastorie, zag men vóór twintig jaren nog de gewezen bovenkamer van den Abt en eenige nevens liggende cellen; vooral was de breede gang opmerkelijk, en eene bank aan den muur, waarin eenige losgedekte openingen waren, door welke de Abt op het koor kon zien en de mis hooren, zonder naar beneden te gaan.

De Afgescheidenen hebben te Ter-Post een kerkje, doch geen eigen Leeraar.

De dorpschool, welke te Ten-Post staat, wordt gemiddeld door 80 leerlingen bezocht.

Dit dorp is de wieg en bakermat der aanzienlijke familie van Rengers, waarvan inzonderheid Johan Rengers ten Post, door zijne Kronijk en andere nog onuitgegevene geschriften en door zijne staatkundige loopbaan, met roem bekend is gebleven. Een der takken dezer familie heeft hier eenen grafkelder.

In den oorlog tusschen Edzard, Graaf van *Oost-Friesland* en de stad *Groningen*, haalden de Groningers bij eenen uitval, in 1505, al het vee van Wittewierum weg.

In het jaar 1515 werd dit dorp weder, door de Saksische soldaten afgeloopen.

Toen de Heer van Groesbeek, die in afwezigheid van den Hertog van Aremberg zijnen post als Stadhouder waarnam, met de Hoogduitsche vaandelen, Lodewijk, Graaf *van Nassau*, uit Appingedam zocht te verdrijven, werd hij, op de hoogte van Wittewierum, door dien Graaf zoowel ontvangen, dat hij, met een aanmerkelijk verlies naar Groningen keerde.

WITTE-WIJK, ook wel Van-Veenswijk genoemd, vaart in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, welke in eene noordwestelijke rigting van de Smilder-Hoofdvaart, naar de Friesche grenzen loopt, en tot op zeer geringen afstand, het einde van de Friesche, zoogenaamde Appelschevaart nadert. — Onder de gem. Smilde, ligt daarover eene ophaalbrug, in den grooten weg, de Wittewijksbrug genaamd.

WITTHELTE, oude naam van het geh. Witteltee, in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe.* Zie Witteltee.

WITVEEN of Witteveen, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en ruim 4 u. O. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en bijna 2 u. O. Z. O van *Bergum*, 25 min. Z. O. van *Oostermeer*, waartoe het behoort, op hoogen veengrond.

In dit geh. stond vroeger eene kerk van de Doopsgezinde gem. van *Witveen-en-Rottevalle*, doch deze is in 1838 afgebroken. Ook is hier eene, in 1836, nieuw gebouwde school.

WITVEEN-EN-ROTTEVALLE, Doopsgez. gem., prov. *Friesland.* — Deze gem. heeft eene kerk te Rottevalle en telt 150 zielen.

WITVROUWENBERG (DE), voorm. adell. h., prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en ¼ u. N. W. van *Asten*, ½ u. N. O. van *Someren*, niet ver van de Aa.

Dit adell. h. is afgebroken. De plaats, waar het gestaan heeft, was alleen kenbaar aan de grachten, die haar omgeven hebben, en aan het puin, dat er gevonden werd, toen een gedeelte der daartoe behoord hebbende gronden, in het jaar 1824, zijn ingenomen en afgesneden door het graven van de Zuidwillemsvaart. Hetgeen er nu nog van bestaat, zijnde 17 v. r. 80 v. ell., wordt in eigendom bezeten door den landbouwer Willem Jansen, te Someren. Uit de ligging der belendende lage weilanden kan men zien, dat er een weg naar toe geloopen heeft, welke vrij breed moet zijn geweest.

WITWATER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, ½ u. N. W. van *Oudemirdum*, dat ten N. W. met de *Ryster-Poel* en ten Z. door de Mirdersloot met de *Mirder-poel* in verbinding staat. Aan de oostzijde vangt het thans de Nieuwevaart naar de Wildemarkt op.

WITZEN, voorm. logie of fort in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, kustdistr. *Akanta*, bij het d. Taccorary. — Dit fort is geheel vervallen.

WITZENBURG, voorm. burg. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Wittenburg.

WITZMEER (HET), pold. in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Schagerwaard (De).

WLARDAM-HEMRIJCK, oude naam van het geh. Wilaard, prov. *Friesland*. Zie Wilaard.

WOBBEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Berlikum*, 5 min. Z. van *Schingen*; waartoe zij behoorde. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats.

WOBBINGA, voorm. uithof van het klooster Lidlum, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. van *Rauwerd*, 10 min. N. van *Weidum*. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland.

WOBBENGHABREGGHA, oud Friesche naam van de griet. *Wymbritseradeel*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie Wymbritseradeel.

WOBBINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, niet ver van *Baard*, waartoe zij behoorde.

WODDONG (DE) of Soengei-Woddong, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, welke met eene westelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopt.

WODJIR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroe-eilanden* behoorende. Zie Wadjier.

WODJO, bergpas in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

WOEDAS, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

WOELDE, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie Woolde.

WOELIGER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

WOELLUST, buit. in de *Veenkoloniën*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. Z. W. van *Winschoten*, kant. en 2 u. Z. van *Zuidbroek*, gem. *Winschoten*

WOELO (KARANG-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Karang-Woelo.

WOELOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, lands. *Mataram*.

WOELWIJK, buit. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. O. Z. O. van *Groningen*, kant. en ¼ u. Z. O. van het *Hoogezand*, gem. en 20 min. Z. van *Sappemeer*, in de veenkolonie het *Kleinemeer*.

WOELWIJK, landhoeve in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. W. van *Leyden*, gem. en 20 min. van *Voorschoten*, aan den straatweg naar Leyden.

Deze landhoeve is vermaard, doordien zij vroeger bewoond is door den geleerden Nederduitschen en Latijnschen Dichter Petrus Scriverius, die het dezen naam gaf, omdat hij er het stadsgewoel ontweek.

WOENA, d. in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Lonthoir*.

WOENAREING, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*.

WOENGOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, afd. *Toebang*, distr. *Tinawoon*.

WOENI-NONGO (DE KARANG-), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie Karang-Woeni-Nongo (De).

WOENOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, lands. *Panaraga*.

WOENOET, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

WOENSDAGSCHE-WATERING, water, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem*, welke aan het noordelijke einde der weilanden en der duinen, tusschen Noordwijk en Noordwijkerhout een begin neemt, en aldaar, in het duin zelf, langs smalle beken een gedeelte duinval ontvangt. Het loopt voorts, in eene zuidelijke rigting, naar Noordwijk-Binnen, van waar het, met eene oostelijke wending, langs Offem loopt, om zich in de *Maandagsche-watering* te ontlasten.

WOENSDRECHT, d. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 8¼ u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en 1¼ u. Z. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*, nabij het Kreekenrak. Men telt er in de kom van het d. 25 h., meest allen aan den rijweg op Hoogerheide uiteen gelegen, zoodat het d. zelf, onaanzienlijk is, doch aan den zoom der hooge gronden gelegen, waartegen de bouwlanden uit de laagte of polders opreizen, levert het, even als Ossendrecht, vele schoone gezigtspunten over de Schelde en hare omstreken op. Men telt er 250 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, op ½ u. W. Z. W. van het dorp, is een haventje, gevormd door de *Woensdrechtsche-Kil*.

De inw., die er bijna allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Hoogerheide-en-Woensdrecht*. — De weinige Herv., die er wonen, worden tot de gem. van *Ossendrecht-Woensdrecht-Putten ens.* gerekend. De kerk, ten N. nabij het d. op eenen heuvel gebouwd, is door de Spanjaarden, in den tachtigjarigen oorlog afgebrand, en later ten dienste der Hervormden hersteld, doch daarvan bestaat thans niets meer dan eenen bouwval. Een oude toren, zonder kap, soldering, of eenig inwendig gerief, staat geheel en al van de kerk afgescheiden, op dien verheven grond, waardoor hij zeer verre zigtbaar is.

De dorpschool wordt gemiddeld door 100 leerlingen bezocht.

De kermissen vallen in den eersten Zondag in Julij en de derden Zondag in September.

WOESDRECHT (DE ZUIDPOLDER-VAN-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie HINKELENOORD (OUD-)

WOENSDRECHT-HOOGERHEIDE-EN-HINKELENOORD, gem. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*; palende N. en N. O. aan de gem. Bergen-op-Zoom, O. aan Huybergen, Z. aan Ossendrecht en de Belgische gem. Zandvliet, W. aan de Ooster-Schelde of het Kreekerak.

Deze gem. bestaat uit de vier voormalige gem., Woensdrecht, Hoogerheide, Hinkelenoord en Zuidgeest, welke in 1808 tot eene gem. vereenigd zijn; bevat de dorpen: Woensdrecht en Hoogerheide, benevens de geh. de Neerheide, Korteveen, Zuidgeest en den Heimolen, en bestaat uit hooge heidegrond en laag polderland, waaronder Prins-Karels-polder, het Oostmoer-poldertje en gedeelten van de polders Oud-Hinkelenoord of den Zuidpolder, Nieuw-Hinkelenoord-en-Hoogerwerf en van den Augusta-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6972 bund., waaronder 5394 bund. 51 v. r. 20 v. ell. belastbaar land; telt 245 h., bewoond door 254 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1400 inw. die meest hun bestaan vinden in den landbouw en handel in granen paarden, rundvee en wat verder de landbouw oplevert. Ook heeft men er eene chicoreifabrijk, twee korenmolens en een bierbrouwerij.

De inw, die er, op 9 na, allen R. K. zijn, maken de par. van *Hoogerheide-en-Woensdrecht* uit, welke te Hoogerheide eene kerk heeft. — De 5 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Ossendrecht-Woensdrecht-Putten* enz. — De 4 Isr., die men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Bergen-op-Zoom* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school, te Woensdrecht.

WOENSDRECHTSCHE-KIL (DE), kreek in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*, beginnende aan den zeedijk van den Zuidpolder, aan de sluis waardoor deze polder daarop uitwatert. Zij loopt W. aan, vereenigt zich met de kil van den *Prins-Karelspolder* en loopt daarmede in de *Pieterskreek* uit. Bij genoemde sluis, dient deze kil tot haven.

WOENSEL, voorm. heerl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en kant. *Eindhoven*, gem. *Woensel-en-Eckart*; palende N. W. aan Best, N. aan Son, O. aan Eckart, Z. aan Eindhoven, Z. W. aan Strijp, W. aan Oirschot.

Deze heerl. bevat het d. Woensel, benevens de geh. Acht of Op-Acht, Begijnenbroek, Erp, Fellenoord, Lijmbeekstraat, Mensfoird, Stoutheuvel, Tongerenbroek, Vaartbroek en Vlokhoven; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2961 bund., waaronder 2850 bund. belastbaar land; telt 340 h., en ruim 2000 inw., die meest in den landbouw en fabriekarbeid hun bestaan vinden. Men heeft er vele linnenwevers, die zulke keurige en beroemde linnens vervaardigen; dat zij voorheen naar Italie en Spanje verzonden werden. De grond is er zandig, doch op de meeste plaatsen goed en vruchtbaar. Rogge, haver en boekweit, zijn de granen welke hier verbouwd worden en welig tieren.

De inw., die er, op weinige na, allen R. K. zijn, maken, met die van de heerl. *Eckart*, eene var. uit, welke tot het apost. vic. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven*, behoort en ongeveer 3200 zielen, onder welke ongeveer 2300 Communikanten, telt. Zij heeft twee kerken, als: ééne te Woensel en ééne te Acht, welke gezamenlijk door eenen Pastoor en twee Kapellaans bediend worden. De benoeming tot de pastorij stond eertijds aan den Deken van het kapittel van Eindhoven.

De weinige Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Eindhoven*. Woensel heeft te voren, in vereeniging met *Tongelre*, eene gem. uitgemaakt en eenen eigen Predikant gehad. De eerste Predikant aldaar is geweest Johannes Boucardus, beroepen in 1649 en overleden in 1696. Na het vertrek van Adrianus Slingerik, naar Schijndel, in 1812, is deze plaats niet meer vervuld, maar werd in 1815 met *Eindhoven* vereenigd.

Men heeft in deze heerl. twee scholen, als: ééne te Woensel en ééne te Acht, welke gezamenlijk gemiddeld door 300 leerlingen bezocht worden.

Deze heerl. behoorde oudtijds aan den Heer van Eindhoven, en later aan het vorstelijk huis van Oranje-Nassau, doch schijnt naderhand te zijn afgekocht.

Het d. Woensel ligt ¼ u. N. van Eindhoven. Men telt er in de kom van het d. 88 h. en ruim 700 inw.

J. B. Gramaije (1) wil den naam van Woensel afleiden, van den Romeinschen God Mercurius; hij neemt waarschijnlijk den Romeinschen Mercurius, voor den God Woden of Wodan der oude Germanen en Batavieren, waarvan onze Woensdag zijnen naam ontleent, en van dezen zou dan Woensel zoo veel beteekenen moeten als: *Wodani celli sive fanum*, dat is: de Tempel van Wodan; doch alles is in deze naamsafleiding onzeker.

De oude parochiekerk van Woensel, ingewijd ter eere van den H. Apostel Petrus, die eenigzins van de huizen afgezonderd ligt en na de Reformatie door de Hervormden was in bezit genomen, was naauwelijks weder in het gebruik der R. K. gekomen, toen zij, door het nederstorten van de naald of spits des torens, geheel onbruikbaar gemaakt werd. Dit geschiedde door den bekenden stormwind van Zondag 9 November 1800, nadat de Pastoor en eene menigte Katholijken even te voren, tot de Christelijke onderwijzing en Vesperlof, er in vergaderd waren geweest. In het *Diarium* van den Bisschop Ophovius vindt men, dat deze toren somtijds gebruikt werd, onder het beleg van 's Hertogenbosch, in 1629, om door nachtvuren, die er op gestookt werden, zekere teekens of waarschuwingen aan de belegerde stad te geven. Het was een kunststuk van bouworde, vooral wegens zijne hooge, regte en spitse naald, welke men op 100 voeten (31,39 ell.) rekende; het steen of metselwerk dezes torens was niet minder schoon, het beantwoordde zeer wel aan de regels der bouwkunde, en had, zegt men, de zelfde hoogte, dus had deze toren in het geheel eene hoogte van 200 Rijnlandsche voeten (62,78 ell.) Men heeft in 1801 op het steenwerk, dat staande was gebleven, eene andere spits gezet van 40 Rijnlandsche voeten (12,55 ell.), zoo dat deze toren thans niet meer hoogte heeft dan van 140 of 130 voeten (ruim 43 of 40 ell). Gramaije wil, dat deze kerk de Moederkerk zou geweest zijn van 72 andere kerken, hetgeen echter van zeer velen met regt in twijfel wordt getrokken.

(1) In *Taxandria*, tit *Campinia*, pag. 88.

Vroeger heeft men beweerd, dat deze kerk reeds 1600 jaren oud zoude zijn; zij zou dan nog van Heidenschen oorsprong wezen, doch ofschoon zij alle teekenen van eenen hoogen ouderdom droeg, verried zij zulke hooge oudheid in het geheel niet, te meer dewijl zij eene kruiskerk was, en dus van lateren tijd en door Christenen gebouwd moet zijn. Toen het voorzeide ongeluk voorviel bestond het voorm. kerkhuis nog en werd dadelijk tot de godsdienstoefening ingerigt, waartoe het nog dient. In 1816 werd dit gebouw verhoogd en inwendig geplafonneerd, en een koor daaraan gebouwd, waarop een klein, spits torentje prijkt. De kerk is voorzien van drie altaren. De oude parochiekerk is in 1816 geheel gesloopt. Ten Zuiden omtrent een half uur van de oude kerk en slechts weinige minuten O. van Eindhoven, ligt het klooster ten Hage of in de Hage, zijnde eene gewezene priory of klooster van Reguliere Kanunniken. Zie Haes (Ter-).

Van de drie gasthuizen voor vreemdelingen, en pelgrims hier weleer door bijzondere lieden gesticht en begiftigd, is niets meer over.

Onder de bijzonderheden van deze plaats, mag met regt de door kunst gevormde waterval genoemd worden, welke boven de gemelde koorn- en oliemolens, wanneer de Dommel boven peil is, met een verbazend gedruisch in eene kolk nederstort, en zich beneden die molens met den Dommel vereenigt.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van azuur, met drie horens van goud, staande twee en een.

WOENSEL-EN-ECKART, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en kant. *Eindhoven* (15 k. d., 25 m. k., 5 s. d.); palende N. aan Son-en-Breugel, N. O. aan Nunen-Gerwen-en-Nederwetten, O. aan Tongelre, Z. aan Eindhoven, Z. W. aan Strijp, W. aan Oirschot, N. W. aan Best.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Woensel en Eckart; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2901 bund., waaronder 2858 bund. belastbaar land; telt 570 h., bewoond door 618 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3340 inw., die meest in den landbouw en fabrijkarbeid hun bestaan vinden en 4 looijerijen, 1 katoendrukkerij, 1 verwerij, 4 vol- en 2 korenmolens hebben.

De inw., die er op 20 na allen R. K. zijn, maken de par. van *Woensel* uit. — De 19 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Eindhoven*. — De 11 Isr., die er zijn, worden tot de ringsynagoge van *Eindhoven* gerekend. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te Woensel en ééne te Acht.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van azuur met 3 horens van goud staande twee en een.

WOERAMATTA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie Woerematta.

WOERD (DE), voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Woert.

WOERD (DE), ook wel het Huis-te-Opheusden geheeten, buit. in de *Neder Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 5½ u. N. W. van *Nijmegen*, arr., kant. en 3 u. N. O. van *Tiel*, gem. en ½ u. O. van *Kesteren*, niet ver van *Opheusden*, waartoe het behoort.

WOERD (HOOGE-), verheven plaats in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie Hoogewoerd.

WOERD (DE HOOGE), gedeelte bouwland op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Harderwijk*, gem.

Ermelo, onder *Leuvenum*, aan den Doodenweg en den Patterdelweg, tusschen Leuvenum en Putten.

Dit bouwland, hetwelk met eene eikenheg omgeven is, is eene begraafplaats der oeroude bewoners dezer streken geweest, alwaar, in het jaar 1841, urnen van de oudste soort; met asch en verbrande menschenbeenderen, zijn opgedolven.

WOERDEN, voorm. balj., prov. *Zuid-Holland*; palende N., O. en Z. aan de prov. Utrecht, W. aan Rijnland.

Het bevatte de st. Woerden, benevens de ambachtsheerl. Bodegraven, Waarder, Barwoutswaarder met Bekenes, Rietveld met de Bree, en Indijk, behalve nog eenigen, die, hoewel afzonderlijk in de kohieren der verponding aangeslagen, ten aanzien van het crimineel en burgerlijk regtsgebied onder de poorterij der stad Woerden gerekend werden. Deze waren het Oudeland en Tournooisveld, Snel en Middelland, Kromwijk en Bulwijk, Geestdorp met Breeveld. Thans bevat dit voorm. balj. de gem. Woerden, Barwoutswaarder-en-Bekenes, Bodegraven, Rietveld-en-de-Bree en Waarder, benevens een gedeelte van Harmelen, te zamen beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6491 bund. 97 v.r. 36 v.ell., waaronder 6364 bund. 78 v. r. 86 v. ell. belastbaar land; en tellende 1301 h., bewoond door 1629 huisgez., uitmakende eene bevolking van 8400 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden, waartoe deze landstreek zeer geschikt is, als hebbende men er vele vruchtbare weilanden. Ook wordt er veel hennip gekweekt. Aan den Rijn vindt men meest steenaarde, waarom men er 16 steen- en pannenbakkerijen aantreft; bovendien heeft men er nog 4 scheepstimmerwerven, 2 touwslagerijen, 4 leerlooijerijen, 1 loodwitmakerij, 1 brouwerij en 1 koornmolen.

De Herv., die er ruim 5250 in getal zijn, onder welke 1600 Ledematen, maken de gem. van Bodegraven en Woerden uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Waarder-en-Lange-en-Ruigeweide* en *Harmelen*. Zij hebben hier drie kerken, ééne te Woerden, ééne te Bodegraven en ééne te Waarder, waarin de dienst gedaan wordt door vier Predikanten.

De Evang. Luth., die er 190 in getal zijn, onder welke 90 Ledematen, maken de gem. van Woerden en Bodegraven uit, die twee kerken hebben, waarin de dienst door twee Predikanten wordt waargenomen.

De Remonstranten, die men er ongeveer 20 telt, onder welke 12 Ledematen, maken de gem. van Woerden uit, welke eene kerk heeft, waarin de dienst door den Predikant van Zwammerdam wordt waargenomen.

De R. K., die men er 2900 aantreft, onder welke 1840 Communikanten, maken de stat. van Woerden en Bodegraven uit, welke twee kerken hebben, waarin de dienst door twee Pastoors en eenen Kapellaan verrigt wordt.

Men telt er 9 scholen, als: vier te Woerden, twee te Bodegraven, ééne in de Bodegraafsche-Meije, ééne aan de Nieuwerbrug en ééne te Waarder, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 800 leerlingen bezocht worden.

De naamsrede van het Land van Woerden heeft, genoegzaam buiten allen twijfel, hare afleiding van de stad. Indien de benaming van Waard tot die van Woerd gevoegelijk over te brengen is, zoo als sommigen beweren, oordeelen wij dezen oorsprong van den naam niet

onwaarschijnlijk, als afkomstig van den waard, waarin de stad gebouwd is. Eenige naburige ambachten, zoo als Waarder en Barwoutswaarder leiden ook de gedachten hier henen.

Het crimineel regtsgebied van dit baljuwschap werd in de stad Woerden geoefend. In het burgerlijke hadden de ambachtsheerlijkheden ieder hare bijzondere regtbank.

WOERDEN, kant., prov. *Zuid-Holland,* arr. *Leyden;* palende N. aan het kant. Woubrugge, O. aan de Utrechtsche kant. Maarssen en IJsselstein, Z. aan het kant. Schoonhoven, W. aan de kant. Gouda en Alphen.

Dit kant. bevat de gem. Woerden, Barwoutswaarder-en-Bekenes, Bodegraven, Hekendorp, Achttienhoven, Nieuwkoop-en-Noorden, Waarder, Rietveld-en-de-Bree, Papekop-en-Diemerbroek, Lange-Ruigeweide en Oukoop, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12,259 bund. 29 v. r. 84 v. ell., en daaronder 12,024 bund. 84 v. r. 18 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 1723 h., bewoond door 2204 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 11,500 inw.

WOERDEN, kerk. ring, prov. *Zuid-Holland,* klass. van *Leyden.* Zij bestaat uit de volgende 11 gem.: Aarlanderveen, Bodegraven, Langer-en-Korter-Aar, Leymuiden, Nieuwkoop, Noorden, Oude-en-Nieuwe-Wetering, Woerden, Zevenhoven en Rijnsaterwoude. Men heeft er 11 kerken, welke door 12 Predikanten bediend worden, en telt er ongeveer 8700 zielen, onder welke 3320 Ledematen.

WOERDEN, gem. in het balj. van *Woerden,* prov. *Zuid-Holland,* arr. *Leyden,* kant. *Woerden,* (16 m. k., 3 s. d., 2 afd.); palende N. aan de Utrechtsche gem. 's Gravesloot en Kamerik-en-de-Houtdijken, O. aan de Utrechtsche gem. Harmelen, Z. O. en Z. aan de Utrechtsche gem. Linschoten en Wulverhorst, W. aan de gem. Waarder, Barwoutswaarder-en-Bekenes en Rietveld-en-de-Bree.

Deze gem. bevat de stad Woerden, benevens de pold. het Oudeland, Tournoisveld, Snel, Middelland, Kromwijk, Bulwijk, Geestdorp en Breeveld. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1236 bund. 77 v. r. 59 v. ell., waaronder 1221 bund. 83 v. r. 45 v. ell. belastbaar land; en telt 654 h., bewoond door 748 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van ongeveer 4200 inw., die meest hun bestaan vinden in het vertier van het garnizoen, en dat, hetwelk de gevangenis veroorzaakt, alsmede in den landbouw, terwijl men er veel handel in hennip, pannen en steenen drijft. Ook heeft men er 12 pannen-, tigchel- en steenbakkerijen, 3 scheepstimmerwerven, 1 boorhoutmakerij, 1 leerlooijerij en 1 koornmolen. Vroeger waren er nog meer boorhoutmakerijen, touwslagerijen, 2 bierbrouwerijen, 1 olieslagerij en lakmoesfabrijk, 1 jeneverstokerij, 2 houtzaagmolens, 1 tabaksplanterij en 1 fabrijk van zoogenaamd Berlijnsblaauw, doch deze hebben van tijd tot tijd opgehouden te bestaan.

De Hervormden, die er 2350 in getal zijn (1), onder welke 830 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden,* ring van *Woerden,* behoort en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Nicolaas Simonszoon, die hier in 1579 kwam en in 1586 opgevolgd werd

(1) Onder deze en de volgende opgaven van het sterktegetal van iedere gezindte zijn mede begrepen de militairen, het garnizoen uitmakende, en de gevangenen.

door Segerus Koningsbergen. De eerste tweede Predikant, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Petrus de Bricquebent, die in het jaar 1598 herwaarts kwam en in het jaar 1619 afgezet werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van de stedelijke regering. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdienen melding Henricus Hieronymus ten Oever, die hier in 1784 kwam en in 1787 naar 's Hertogenbosch vertrok, waar hij Hoogleeraar in de Mathesis is geweest, in 1816 emeritus werd en in 1825 overleed.

De Evangelisch-Lutherschen, die er 150 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot den ring van *'s Gravenhage* behoort. Deze gem. is de oudste dier gezindte in geheel Nederland. Een van Woerdens inboorlingen, namelijk Johannes Pistorius, meer bekend onder den naam van Jan de Bakker en Jan van Woerden, had alhier reeds vóór het jaar 1520 eene Luthersche gemeente uit het Pausdom vergaderd, en zich zoo ondubbelzinnig voor Luther verklaard, dat hij, den 15 September 1525, toen de vervolgingen tegen de Lutheranen in de noordelijke gewesten, en wel bepaaldelijk in Holland, eenen aanvang namen, de eerste was, die den marteldood leed. Hij werd, naauwelijks 27 jaar oud, te 's Gravenhage openlijk verbrand; doch zijn dood was de ondergang der door hem gestichte gemeente niet. Zijne aanhangers bewezen hunne standvastigheid, in weerwil van de wreedste vervolgingen, door hunne onderlinge, ofschoon ook geheime zamenkomsten, waarin zij elkander in de waarheid opbouwden en de schrift onderzochten. Zij verkregen, bij gedurigen aanwas, ten jare 1565, in Cornelis Wolfaartszoon van der Laer eenen Predikant, wiens gehoor het kerkgebouw op het kasteel, alwaar zij vergaderden, weldra niet meer bevatten kon. In 1569 bekwam hij tot ambtgenoot Johannes Saliger. Sedert dien tijd had de Evang. Luth. gem. te Woerden twee Predikanten, tot dat, in het jaar 1594, de beide Predikanten Segerus Koningsbergen en Hendrik Boxhorn openlijk tot de Hervormden overgingen; waarna de Lutherschen Bernardus Muykens zoon van Arnoldus Muykens en daarom gewoonlijk Bernardus Arnoldi genoemd, tot hunnen Predikant beroepen hebben, die in 1601 opgevolgd werd door Arnoldus Glaserus, van Hatsum in Oost-Friesland herwaarts geroepen, die mede de dienst te Bodegraven waarnam en in 1613 naar Amsterdam vertrok. Onder de in deze gem. gestaan hebbende Predikanten verdienen onderscheiding de door hunne schriften bekende Hendrik Volkerts van 1769—1776, Carel Philip Sander van 1777—1779, en Johannes Gottlieb Hendrik Keudler van 1824—1841. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Het twintigtal Remonstranten, die er zijn, onder welke 12 Lematen, maken eene gem. uit, welke tot de *Derde* klass. dier broederschap behoort, en waarin de dienst door den Predikant van Zwammerdam wordt waargenomen. Vroeger had deze gem. eenen eigen redikant. In 1621 werd zij in commissie, voor de drie laatste maanden van het jaar, bediend door Reyn Walenburg. Ook in 1624 werd an hem en Theodorus Boom de bediening dezer gemeente, met die an Gouda, Schoonhoven, Moordrecht, Waddinxveen en evenhuizen, opgedragen. In 1630 werd in de bediening dezer emeente voor een half jaar gesteld Joannes Lourius, voormalig Prekant te St. Andries. In Maart 1632 schijnt hem de gemeente van Woerden voor vast toegeschikt te zijn en van toen af heeft Woerden eeds eenen afzonderlijken Predikant gehad tot dat in 1795 Laurens aas naar Zwammerdam was vertrokken. Sedert werd de gemeente

door den Predikant van Zwammerdam bediend, welke schikking de Groote Vergadering eerst voor één jaar toestond; maar in 1796 voor zoo lang als de commissie der Broederschap geene andere schikking in het belang der societeit zou noodig keuren, en in 1811 in vaste combinatie deed overgaan. Onder de in deze gem. gestaan hebbende Predikanten verdient melding de taalkundige PIETER WEILAND van 1781—1783.

De 7 Doopsgezinden, die er wonen, behooren tot de gem. van *Utrecht*. — De Roomsch-Katholijken, van welke men er 1530 telt, onder welke ongeveer 1290 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. — De 6 Roomsch-Katholijken van de Oude-Clerezy, die er wonen, parochiëren te *Utrecht*. — De Israëliten, die men er ruim 80 aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Gouda*, welke hier eene bijkerk heeft, waarin de dienst verrigt wordt door eenen Voorlezer. — Men heeft te Woerden vijf scholen, als: ééne Kost- en dagschool voor Meisjes, ééne Stads-burgerschool, ééne Stads-armenschool, ééne Bewaarschool en ééne Kostschool voor Meisjes in het R. K. weeshuis, welke gezamenlijk gemiddeld door 440 leerlingen bezocht worden.

De st. WOERDEN, in oude brieven WORTHEN, WIJRDE, WOERDE en WOERDEN gespeld, ligt 6½ u. O. van Leyden, 3½ u. W. van Utrecht, aan den Rijn, die haar in twee bijna gelijke deelen verdeelt, 52° 5' 11" N. B., 22° 32' 52" O. L.

De naam der stad wordt door sommigen afgeleid van het oude woord *Weerd*, hetwelk in het Angel-Saksisch *geluk* beteekent, en met eene kleine omzetting en bijvoeging WOERDEN wordt. Dus zou de stad dan Gelukstad of Geluksland heeten, aan welken naam hare lotgevallen zeker niet beantwoorden en vooral niet in die dagen, welken wij beleefden. Men omschreef daarom ook dezen naam door: *een door een natuur- of staatkundig geluk gewonnen land*, doch dit maakt ons deze naamsreden niets aannemelijker. Anderen stellen, dat de naam van WOERDEN afgeleid is van den waard, waarin de stad gebouwd werd; zoodat dus *waard* langzamerhand in *woerd* en *woerden* verbasterd zoude zijn. Wij vinden echter veel natuurlijker de naam afteleiden van de oude *woerden* of begraafplaatsen onzer voorvaderen, van welke men er zoo velen in ons land aantreft, die tot den tijd der eerste Batavieren opklimmen, waarvoor dan ook de oorsprong dezer plaats tot den oudsten tijd onzer geschiedenis wordt terug gebragt. Zij is ook hoogst waarschijnlijk zeer oud en was welligt als gehucht of dorp ten tijde der eerste landzaten aanwezig.

Onderscheidene malen, zoo als in de jaren 1605, 1637 en 1787 heeft de Regering van WOERDEN aanzoek gedaan, om ter staatsvergadering van Holland beschreven te worden, uit welke vergadering het kwam dier stad, zoo als zij vermeende, door de heerschzucht van weinigen na het uitgestane beleg van 1575, was uitgeschoven, doch nimmer zag zij deze poging met het gewenschte gevolg bekroond zien.

Onder de voorregten der plaats mag wel genoemd worden: dat zij vroeger het regt had, om, beurtelings met Oudewater, eenen student in het dusgenoemde statencollegie van de hoogeschool te Leyden te mogen zenden.

Deze stad, op de grenzen van de provincie Holland gelegen zijnde, was in 1160 reeds versterkt door haar slot, en kwam eerst in 1

onder Holland, van welk gewest zij als een sleutel beschouwd werd. Zij was in de zestiende eeuw nog geen plaats van tegenweer, naar de veranderde vestingbouwkunde, om welke oorzaak zij in den jaren 1672 en 1673, toen de Franschen de vooraan liggende provinciën overweldigd hadden, door de Utrechtsche vijandelijke bezetting veelmaal en zoo dikwerf het hun gelustte, zonder slag of stoot werd ingenomen, waardoor de inwoners, van den moedwil dezer vijanden, eenen verregaanden overlast hebben moeten uitstaan. De stad is, naar den toenmaligen vestingbouw, eerst versterkt in het jaar 1702 en van tijd tot tijd aanmerkelijk verbeterd. Zelfs zijn, in den oorlog wegens de *Pragmatique Sanctie*, in de jaren 1747 en 1748, een eindwegs buiten de stad, naar den kant van Utrecht, eenige nieuwe werken aangelegd, bestaande in het fort Kruipin, ter plaatse, waar vroeger de Schenkenschans lag, op den regter Rijnoever, en het fort Oranje (zie dat woord), op den linkeroever der rivier, benevens meer andere werken, die door eene linie aan elkander verbonden waren.

Woerden verkreeg in het jaar 1795 nog eenen sterken voormuur, door het aanleggen van eene zoogenaamde linie van verdediging tusschen het dorp Linschoten en de niet ver van daar gelegen kleine stad Montfoort, ten einde de nadering van de toenmalige Fransche republikeinen, met welke de republiek der Vereenigde Nederlanden destijds in oorlog was, te keeren; alsmede tot meerdere bescherming van de naburige stad en vesting Oudewater.

De voornaamste sterkte van de vesting Woerden was vooral gelegen in het vermogen, om de omliggende landen, door middel der sluizen en het doorsteken van onderscheidene kaden, in het grootwaterschap van den lande van Woerden gelegen, te kunnen onder water zetten; waardoor, als in een oogenblik, alle de lage landen overstroomd zijnde, de aannadering van den vijand, zoo al niet ondoenlijk, ten minste hoogst moeijelijk werd gemaakt; te meer, daar als dan de gewone wegen, die meest uit zeer ligten grond bestaan, tot den aanmarsch van troepen, vervoer van geschut en andere krijgsbehoeften geheel onbruikbaar waren, terwijl daarenboven die wegen mede op sommige plaatsen werden doorgegraven, tot inlating van het water uit den Rijn. De vesting had aarden wallen en natte grachten; de hoofdwal van onregelmatigen aanleg had vier bolwerken en in den zuidoostelijken hoek daarvan lag het kasteel of slot; drie kleine ravelijntjes benevens eene *enveloppe* met uitspringende wapenplaatsen zijn de eenigste buitenwerken die allen door vrij breede en natte grachten omringd zijn.

Doch alle deze verdedigingswerken te voren, met zoo veel zorg onderhouden, zijn, gedurende het bewind van Napoleon, aanmerkelijk in verval geraakt en later verkocht en geheel geslecht.

Vóór het aanleggen der versterking, in 1702, telde men te Woerden drie poorten, als: de Rietvelder- of Leydsche-poort ten N. W., de Hof- of Utrechtsche-poort ten O. en de Kromwijker- of Goudsche-poort ten Z. Bij het aanleggen dier vesting is echter de laatstgenoemde afgebroken, zoodat nu alleen nog de beide eerste over zijn. De Rietveldsche- of Leydsche-poort is van eene Gothische bouworde. Boven deze poort, welke vroeger met een torentje was voorzien, heeft men, behalve de zoldering, een ruim vertrek, waarin in vorige tijden de militaire en burger krijgsraden hunne vergaderingen hielden, doch hetwelk thans dient tot woning van den portier. Op de binnen- en buitenzijde van deze poort zijn nog eenige wapens te zien, alsdat van Herman van Woerden, wiens wapen

de stad zelve nog voert, als zijnde dit, ten tijde van dien voormaligen Heer, tegen het voormalige stadswapen verwisseld, dat door Hertog Albrecht, Paltsgraaf op den Rijn, aan het Grootwaterschap van Woerden geschonken was; dat van Eric, Hertog van *Brunswijk-Lunenburg* ter gedachtenis, dat deze stad en heerlijkheid aan hem, in het jaar 1568, in pandschap was overgegeven door Filips II, Koning van *Spanje*; dat van den Graaf van Hohenlo, aan wien de stad, het kasteel en de heerlijkheid, na onderscheidene jaren in bovengenoemden Pandsheeren handen te zijn verbleven, zijn overgegaan; dat van het huis van Oranje, gesteld bij gelegenheid, dat de stad Woerden en onderhoorigheden, in het jaar 1572, het Spaansche juk afschudde, en zich voor den Prins van Oranje verklaarde, en dat van de voormalige Vereenigde Nederlanden. De Hof- of Utrechtsche-poort heeft, wat hare bouworde betreft, niets bijzonders.

Buiten de Rietveldsche of Leydsche-poort heeft men ter wederzijden van den Rijn eene uitgestrekte voorstad, gemeenlijk de Pannenbakkerij genaamd, alwaar een groot aantal fabrijken van onderscheidene soorten van dakpannen, vloertegels en metselsteen aanwezig zijn; alsmede scheepstimmerwerven voor binnenlandsche vaartuigen. De mindere bewoners dier voorstad hebben eenen van de overige inwoners der binnenstad zeer verschillenden tongval en uitspraak.

Buiten de Hof- of Utrechtsche-poort had men vroeger, behalve eenige weinige huizen, nog een aantal aan den Rijn gelegene tuinen en hofhuisjes, die grootendeels zijn gesloopt; bevorens werd er ook eene kleine scheepstimmerwerf gevonden.

De met boomen beplantte binnenwallen verschaffen eene aangename en lommerrijke wandeling. In het jaar 1800 heeft men de wandelwegen aanmerkelijk verfraaid, door de singels aan de oost- en westzijde met boomen te beplanten.

Van de algemeene Begraafplaatsen, op twee der bolwerken van den binnenwal aangelegd, is de eene, tot algemeen gebruik bestemd en de andere door de R. K. tot hunne dienst, aangelegd. Deze laatsten hadden, reeds vóór eenige jaren, in de nabijheid hunner kerk, eene opene begraafplaats, doch deze is nu, na het bouwen van de nieuwe kerk, geheel buiten gebruik gesteld.

Onder de openbare gebouwen munt vooral uit het Kasteel of Slot. Zie het volgende artikel.

Het Stadhuis, aan het einde der *Kerkstraat*, gebouwd in 1555, had aan de voorpui, ter wederzijden met arduinsteenen trappen, eenen eenvoudigen ingang, prijkende in den top met het beeld der geregtigheid. Het frontespies, ter hoogte van het dak opgaande, was van eene latere bouwing; hetwelk blijkt uit het daarin gehouwen jaartal 1617. Dit stadhuis had eenen achthoekigen toren, van geringe hoogte, met eenen lantaarn op den top; daarin hong eene klok of liever een zware bengel, waarmede van stadswege, wanneer er afkondigingen als anderzins moesten geschieden, geluid werd, inzonderheid ook bij het aangaan der openbare vischmarkt. In vorige tijden plagt men daarvan ook gebruik te maken, wanneer de gevangenen van het kasteel naar de vierschaar werden overgebragt, om hun vonnis te vernemen. Op een der hoeken van dit gebouw, aan den voorgevel, staat eene steenen zoogenaamde kaak, aan welke de, tot te pronkstelling verwezene, misdadigers werden ten toon gesteld. Boven deze kaak hingen, aan eene ijzeren keten en bengel, twee zware steenen, die waarschijnlijk ook te Woerden, even als op andere plaatsen, zulks

hebben gediend tot eene toenmaals in ons Vaderland gebruikelijke straf, onder den naam van *steendragen* bekend. De ingang van het stadhuis heeft een ruim voorportaal, waarboven twee steenen in den muur zijn vastgehecht, welke door sommigen voor Romeinsche molensteenen gehouden worden, die het duistere opschrift hebben aangevuld, als:

seIDt Dese steenen roDt (d. i. rond),
sY WeDD' steIn Men VoDt (d. i. vond),
In hoYLanD onbeDaCht
Op DertIenDen DaCh
Van IVnIVS toeslaCh
In 't DIepen Der staDs graCht (1).

en waar men nog een vreemd, misschien een huldigings, schild ziet. Het telt behalve de zoldering slechts drie bovenkamers of vertrekken, van welke de raadzaal, de voornaamste is, zijnde een ruim en luchtig vertrek, boven het portaal, van voren het uitzigt hebbende op den Rijn of de haven en door eene der zijramen in de Kerkstraat. Boven den ingang van de binnendeur dezer zaal stonden voorheen twee tinnen kannen, in welke, bij plegtige gelegenheden, de zoogenaamde eerewijn werd aangeboden. Niet lang vóór het einde der achttiende eeuw was deze zaal nog voorzien van eenige zeer fraai geschilderde glasramen; op sommige van welke men de voornaamste geschiedenissen van ons Vaderland vond afgebeeld. Op de overige zag men de wapenschilden van het toenmalige gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, die der Stadhouders en der koningrijken van Engeland en Frankrijk. Op een dezer glazen las men ter gedachtenis het volgende:

In de maand Maart, den sestiende dach,
Men in deze stad incomen sach,
Frankrijks en Engelands gesanten,
De staten al 't saam verwanten
En Prince Maurits *met Staten Raad,*
Om af te doen 't geschil en quaat
Tusschen Utrechts stad en staten,
Waartoe zij daags daaraan eerst saten
In deze kamer, nogh niet geheel
Volmaakt, waardoor op haar beveel
Men deze glazen heeft doen zetten,
God wil voortaan tweedracht beletten.
1601.

Dan, door de alles vernielende hand des tijds, zoowel als door den moedwil der Franschen, in de voor ons Vaderland noodlottige jaren 1672 en 1673, is ook dit, voor Woerden in de daad zoo schoone gedenkstuk, hetwelk het sieraad der raadzaal uitmaakte, grootendeels vernield geworden; terwijl het weinige daarvan overgeblevene, ten gevolge der in den jare 1795 in ons Vaderland voorgevallen omwenteling, drie jaren later, bij de toen plaats hebbende wegruiming der wapenborden of schilden uit de kerken en andere gebouwen, is verloren geraakt. In gemelde kamer staat eene tafel, waarop de stad Woerden, met hare vestingwerken, kerken en andere openbare en bijzondere gebouwen zeer kunstig van hout gemaakt en allen beweegbaar zich vertoonde, welke tafel door den maker en kunstenaar

(1) De groote letters, welke in het rood geschilderd zijn, maken in dit tijdvers het jaar 1590 uit.

aan de stad vereerd was; doch in het jaar 1787, is dit werkstuk, door den moedwil van zekeren Sergeant, behoorende tot het, destijds te WOERDEN in garnizoen liggende, regiment infanterie van den Generaal PALLARDY, naderhand DES VILATTES, die, wegens zijn oproerig gedrag, tot op zijne verbanning uit de militaire dienst, op deze kamer in arrest gehouden werd, meerendeels vernield en van zijn sieraad beroofd, doch deze tafel is nog aanwezig en, met eenige studie, welligt nog in vorigen staat te herstellen.

Het Gemeenelandshuis van het Grootwaterschap van Woerden, in de *Havenstraat*, is een fraai vierkant gebouw, met de noodige vertrekken tot huisvesting en nachtverblijf der Hoogheemraden, die, op een na, in andere steden of plaatsen, buiten het waterschap, hunne vaste woonplaats hebben, zoo wel als voor hunne lijfbedienden, voorzien; ook is er eene, tot bijzonder gebruik van bovengemelde leden bestemde, zoogenaamde billardkamer en eene bodeskamer. Achter dit huis is een ruim vierkant plein, rondom met zware lindeboomen omzet. In het jaar 1787 verstrekte dit gebouw tot verblijf van den Generaal-Majoor ALBERTS VAN RYSSEL, die destijds als Generaal en Chef over de linie van defensie tot dekking der Provincie Holland, binnen WOERDEN zijn hoofdkwartier had gevestigd: terwijl het opperbevel over het garnizoen en de in deze stad zich bevindende burgerkorpsen, den Generaal SULJARD DE LEEFDAEL was opgedragen. Bij de daarop, in de maand September van dat jaar gevolgde omwenteling van zaken, ter gelegenheid van de in bezitneming van WOERDEN door de Pruissische troepen, diende dit gebouw, gedurende eenen korten tijd, tot verblijf van den Pruissischen Generaal, Graaf VAN KALKREUTH.

De Stadswaag, op den *Rijn*, even beneden een der grootste bruggen, is een vierkant gebouw, waarin veel kaas, boter, hennep en andere waren worden gewogen. Op deze brug, welke vrij lang en breed is, houdt men de markt en den afslag van allerlei soorten van rivier- en zeevisch.

De stad is behalve met de wekelijksche, ook bevoorregt met drie jaarmarkten of liever paarden- en beestenmarkten: die van magere beesten wordt gehouden op de drie laatste Woensdagen in de maand April, en in het begin van Mei; op den eersten Maandag in Julij is er kermis en eene paarden- en beestenmarkt den eersten Maandag en Woensdag na 18 October. Ook werd op deze brug, in 1673 en 1674, door de Franschen, die WOERDEN in bezit hadden genomen, de mis gehouden.

Het Postkantoor is in de *Hof-* of *Voorstraat*, en het Stal der Paardenposterij in de zelfde straat.

Het Arsenaal of Magazijn, in het *Lange-Groenendal*, is een zeer groot gebouw, voorzien van alle krijgsvoorraad, waar nevens een plein is tot berging van mortieren, kanon, kogels enz.

In de nabijheid van dit arsenaal stonden voorheen twee Houten Loodsen tot berging van affuiten, caisons enz., doch deze zijn door den verschrikkelijken, door ons later te vermelden, brand, in het jaar 1798 geheel vernield.

Buiten de Rietvelder- of Leydsche-poort, aan den gewonen rijweg naar Oudewater, heeft men luchtig gebouwde Loodsen voor Legerwagens en ander oorlogsvoertuig. Ten tijde der omwenteling van 1795 en het bezetten van WOERDEN door de Franschen, werden deze loodsen door hen tot paardestallen voor de veldtrein, onder directie van zekeren CHANDRON, in bezit genomen en gebruikt.

werden ten dien tijde door hen in bezit genomen de schuren en verdere gebouwen, gelegen buiten de zoo evengemelde Rietvelder- of Leydschepoort, voormaals gediend hebbende tot de tabaksplanterij (naderhand eene fabrijk van zoogenaamd Berlijnsblaauw), en een eigendom zijnde van Mr. Dominicus Cestraus, welke vervolgens tot Hooi-, Stroo- en Havermagazijnen werden aangelegd.

Het Kruidmagazijn, hetwelk niet bomvrij is, staat in eene der bastions.

De Kazerne, in het *Korte Groenendal*, is een uitstekend fraai gebouw, welks wedergade schaars in ons koningrijk wordt aangetroffen. Het is in 1790 gesticht en heeft zijnen ingang door eene dubbele arduinsteenen, met ijzeren hekken voorziene, poort, boven welke het jaartal 1791, benevens het wapen der toenmalige Generaliteit, staat uitgehouwen.

De Grootekerk, in de *Kerkstraat*, was vóór de Reformatie aan den H. Petrus toegewijd, en werd daarom de St. Pieterskerk genoemd, ofschoon sommigen meenen, dat St. Maarten de eerste schutsheilige van deze stad geweest zij, omdat een gedeelte van de kerk, aan de regterzijde van den ingang, nog St. Maartenshoek genoemd wordt. De pastorij werd door den Proost van St. Salvatorskerk te Utrecht en door den Paus bij beurten vergeven. Van ouds was hier eene vikarij, staande ter vergeving der Burggraven van Montfoort. Nog was er eene vikarij aan het altaar van de *H. Maagd*, staande ter vergeving van de stedelingen, welken ook den kerkbewaarder aanstelden. In het jaar 1666 liet de toen Luthersgezinde Regering de beelden en kerksieraden uit dit tempelgebouw wegnemen, en ontzeide den Priester zijne dienst, doch liet, naar Luthersch kerkgebruik, het altaar staan. Van toen af was deze kerk bij de Lutherschen in gebruik, tot dat, in 1594, de beide Predikanten dier gezindte, Segerus Koningsberger en Hendrik Boxhorn, tot de Hervormden overgingen, waardoor zij bij de Hervormden in gebruik kwam. In 1672 echter werd een groot gedeelte van dit gebouw, hetwelk met twee orgels prijkte en eenen hoogen toren met speelwerk had, door de vlammen verteerd, doch in het jaar 1675 weder herbouwd, en de toren, die mede tot op de helft gesloopt was, weder opgetrokken, hoewel niet tot de zelfde hoogte en ook niet weder van speelwerk voorzien. De kerk is een schoon en luchtig gebouw, met een door muurwerk afgezonderd koor, hetwelk, behalve door twee tegenover elkander staande zijdeuren, door eene grootere en dubbele, met houten pijlaren bezette binnendeur zijnen ingang heeft, in welk koor het H. Avondmaal gehouden wordt. Aan de noordoostzijde van het koor is de consistorie of zoogenaamde kerkeraadskamer; alsmede aan de zuidwestzijde de aanzienlijke, met een ijzeren hek afgesloten, begraafplaats van zekeren zeekapitein Schaap. Eenige jaren na den brand werd dit gebouw versierd met een geheel nieuw en fraai orgel, vervaardigd door den orgelmaker J. H. H. Bätz, te Utrecht. Onder andere sieraden, vindt men aan de balustrade en kolommen, op welke het orgel gedeeltelijk rust, de wapens der toen regerende heeren kerkmeesters. Ter gedachtenis van den brand en herstelling dezer kerk, stond voorheen op een der kerkglazen, achter den predikstoel, het volgende versje:

Magt Der Franschen och! zoo hard onze staD beheert,
Tot Wutzenburgs Vuyrbrake Ik ras stond In brand;
Maar onze GoDt haar oock zoo heeft wech geweert,
Gaf goe Luy yVer vry Vergaart herboVwen in stant.
1675.

Toen de Evangelisch-Lutherschen, in 1504, het bezit der Grootekerk verloren hadden, vergaderde zij in zekere huizing of stalling, in de *St. Annastraat,* alwaar zij in 1646 eene ruime kerk, van een goede bouworde, stichtten. Dit gebouw werd in 1672 door de Franschen tot een hooimagazijn in bezit genomen, gedurende welken tijd de godsdienst in eene kamer van het burgerweeshuis werd waargenomen. Na dat de Franschen in 1673 de stad verlaten hadden, werd daarin, zoo lang de Hervormden van hunne kerk verstoken waren, mede door dezen gepredikt, zelfs werd in Julij 1674 daarin veertien dagen lang het Zuidhollandsche synode gehouden. In de laatste jaren der achttiende eeuw heeft deze kerk eene aanmerkelijke verbetering ondergaan, en is in 1846 van een orgel voorzien, dat den 27 September van dat jaar is ingewijd. De predikstoel, welke aan beide zijden van zijne zeshoeken versierd is met snijwerk, voorstellende Mozes en Aäron, de *vier Evangelisten* en Luther, werd aan de kerk vereerd, gelijk de namen en wapens aanduiden, door den Predikant Michael Mosch en diens huisvrouw Maria van Hoogerschey, en door hare beide dochters uit een vorig huwelijk met den Heer Hubert de Wit, te weten: Catharina de Wit en haren echtgenoot Gijsbert Gerrits, Hoogheemraad van het Grootwaterschap van Woerden, en door Geertruida de Wit, die later gehuwd was met Gijsbert Costerus, Secretaris van het Grootwaterschap van Woerden. In de kerk vindt men een bord of tafel, op welke, bij wijze eener kronijk, de voornaamste lotgevallen der stad, sedert twee eeuwen zijn aangeteekend. In de consistoriekamer hangt het afbeeldsel van Johannes Pistorius. Deze kerk heeft geen toren.

De Remonstrantsche kerk, in het *Lange-Groenendal,* is in het jaar 1670 gesticht. Het is een klein gebouw, zonder toren of orgel.

De Roomsch-Katholijke kerk, in het *Lange-Groenendal,* aan den H. Franciscus toegewijd, is in het jaar 1765 gesticht, ter vervanging van eene oude kerk, en is in 1843 verbouwd. Het is een fraai gebouw, met eenen houten toren en van een orgel en één altaar voorzien.

Men schijnt hier vroeger twee kloosters te hebben gehad, namelijk het St. Barbara-klooster, in de *Utrechtsche-straat,* hetwelk later tot een gasthuis gediend heeft (zie hieronder), en een klooster in de *Groenmoesstraat,* op welks grond eenige kleine woningen gebouwd zijn, die ten voordeele der stad verhuurd worden, en nog tegenwoordig onder den naam van het Klooster bekend zijn.

De Bijkerk der Israëliten, die tot de ringsynagoge van Gouda behoort, wordt in een gedeelte van eene burgerwoning gehouden.

Het voormalige Burgerweeshuis, in de *Havenstraat,* in hetwelk ouderlooze kinderen van burgers, die te Woerden geboren waren, werden opgenomen, is in 1811 opgeheven en werd onder het Fransche bestuur tot kazerne voor de gensdarmerie ingerigt. Thans is het aan bijzondere personen verhuurd.

Het Roomsch-Katholijk Weeshuis, in het *Lange-Groenendal,* is in het jaar 1804 gesticht, en daarin worden thans 7 jongens en 16 meisjes verpleegd.

Het voorm. Proveniershuis, aan de zuidzijde van den *Rijn,* op den hoek der *Moddersloot,* was een schoon, voor zijne bestemming wel ingerigt gebouw. In vroegeren tijd werden daarin proveniers of kostkoopers aangenomen; het was te dien einde van ruime eet- en slaapzalen en andere vertrekken voorzien. Op het ruime binnenplein

van dit gebouw vond men ter wederzijden eenige kleine woningen, ingerigt voor zoodanige kostkoopers, die eene afzonderlijke woning voor zich begeerden. Dan dit gesticht is sedert een aantal jaren niet meer tot het bedoelde einde in gebruik; de gezegde eet- en ziekenkamers en andere vertrekken worden thans tot eene garnizoens-infermerie gebruikt; terwijl de woningen op het plein aan lieden van de mindere klassen, ten voordeele van de stedelijke kas, worden verhuurd, of wel zonder betaling aan de minvermogenden tot woning gegeven. Dit Proveniershuis heeft in de jaren 1672 en 1673, daar het door de Franschen tot een gasthuis of hospitaal werd gebruikt, zeer veel geleden. Ook werden voor eenige jaren, vóór de stichting der nu bestaande militaire kazerne, een voornaam gedeelte der troepen, het garnizoen uitmakende, daarin gehuisvest.

Het voormalige St. Barbara-Gasthuis, in de *Hof-* of *Voorstraat*, en van achteren uitkomende in de *Achterstraat*, waar het eene kleine arduinsteenen poort had, was weleer het klooster aan de H. Barbara toegewijd. In dit gesticht werden kinderen opgenomen, wier ouders, geen geboren Woerdenaars geweest zijnde, aldaar waren overleden, als ook de zoodanigen, die van hunnen vader of moeder waren verlaten. Ook oude en gebrekkige lieden vonden daarin kost en inwoning, zijnde het daarenboven voor krankzinnigen van de noodige verblijf en bewaarplaatsen voorzien. Thans is het geheel buiten gebruik, en behoort als een bijzonder eigendom aan een voornaam ingezeten.

In 1841 is te Woerden opgerigt een genootschap onder den naam van Vrouwen vereeniging van Liefdadigheid, ten doel hebbende, om, vooral in den winter, aan behoeftige vrouwen en kraamvrouwen gemaakte kleedingstukken en klein kindergoed uit te reiken. Deze vereeniging telt 140 Leden. Ook is hier een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, den 23 Junij 1826 opgerigt, hetwelk 30 Leden telt. Almede bestaat er eene subcommissie der Maatschappij van Weldadigheid, met 15 deelhebbers; eene afdeeling der Maatschappij tot zedelijke verbetering der gevangenen en eene afdeeling der Hollandsche Maatschappij van landbouw.

Voor het hooger onderwijs had men voorheen, aan de zuidzijde van den Rijn, eene bloeijende Latijnsche school, doch sedert het beroep en vertrek van den laatsten Rector, wijlen Johannes van Laar, als Rector der Latijnsche scholen naar Schiedam, hetwelk in het jaar 1781 plaats had, heeft het bestaan eener zoodanige school te Woerden opgehouden. Dit gebouw, van stadswege verkocht zijnde, heeft tot aan de omwenteling van zaken, ten jare 1787, gediend tot drukkerij van de, destijds in die stad uitgegeven wordende *Zuid-Hollandsche courant*. Thans dient dit gebouw tot een woonhuis.

De Kostschool voor Meisjes telt 12 leerlingen; de Stadsburgerschool 320 leerlingen, de Stads armenschool 80 leerlingen; de Bewaarschool 80 leerlingen en de Kostschool voor Meisjes in het R. K. weeshuis 75 leerlingen.

Woerden is de geboorteplaats, behalve van den hierboven genoemden eersten martelaar voor de zaak van het evangelie Johannes Pistorius.

Van de Godgeleerden: Johannes Barrs; Mr. Jacobus Antopaeus † in 1674, als Evangelisch-Luthersch Predikant te Haarlem; Johannes Costerus, geb. 18 Augustus 1647, † 4 April 1718; Ewaldus Kist, geb. 9 Maart 1762, † 20 Maart 1822, als Hervormd Predikant te

Dordrecht, en Johannes Conradus Andreas Sander, geb. in September 1778, † 16 April 1838, als Evangelisch-Luthersch Predikant te Haarlem.

Van den Aardrijks- en Opvoedkundige Jacobus van Wijk Roelandsz., geb. 28 Januarij 1781, † 25 September 1847, als Kostschoolhouder te Kampen.

Van den Geschiedschrijver Bernardus Costerus, geb. 17 Junij 1645, † 5 October 1735.

Van den Romanschrijver Willem Kist, geb. 1 September 1758, † 3 Januarij 1841; en

Van den Schilder Herman Swanevelt, geb. in 1620, † te Rome in 1690.

In 1050 liep de Rijn nog langs Woerden naar Leyden. In 1117 kwam Bagouda of Bodegraven onder deze stad.

In het jaar 1374 werd Woerden door die van Utrecht belegerd, doch deze, genoodzaakt af te trekken, verbrandden de voorstad en eenige sterkten.

Willem VI, Graaf van *Holland*, droeg, volgens het verhaal van Heda (1), op verzoek van zijnen broeder Jan, verkoren Bisschop van Luik, aan dezen de nieuwe stad Woerden op, met vrijheid om aldaar eene veilige verblijfplaats en slaapvertrek te mogen bouwen, en deze zou hier een slot getimmerd hebben. Dit verhaalt deze Historieschrijver als gebeurd omtrent het jaar 1407: doch wat verwoesting de stad en het slot sedert het jaar 1374 tot op dien tijd kan ondergaan hebben, waarom hier van een nieuwe stad en het timmeren van een slot gesproken wordt, hebben wij niet kunnen ontdekken.

In het jaar 1441 werd de stad Woerden, benevens het slot, door Filips *de Goede*, Hertog *van Bourgondië*, veroverd.

In de Hoeksche en Kabeljaauwsche onlusten, onder de regering van Filips van Oostenrijk of liever onder de voogdijschap van Maximiliaan, bemagtigde Jan Burggraaf van Montfoort, een der Hoeksche Hoofden, het slot te Woerden, destijds bewaard door Arend van IJsselstein. Deze laatste, te nalatig in het bewaken van dien post, liet zich door Jan van Montfoort verrassen, die daardoor ook de stad in zijn geweld kreeg; maar zij werd twee jaren later aan den Hertog van Saksen, als Stadhouder van Maximiliaan, teruggegeven.

Niettegenstaande de beloften, zoo door Vrouwe Margaretha als door Hertog Filips van Bourgondië gedaan, dat Woerden nooit verzet, verkocht noch vervreemd zou mogen worden, ondervond deze stad nadrukkelijk de trouweloosheid der Vorsten omtrent plegtige, door hen aangegane, verbindtenissen en hoe onbestendig hare voorregten zijn, wanneer de hoog-gezagvoerenden daarbij hunne rekening vinden. In den vermaarden veldslag van St. Quentin, ten jare 1557, waren Anne de Montmorenci, Connetable van Frankrijk, en de Maarschalk de St. André door den Hertog Eric van Brunswijk gevangen genomen, die hen vervolgens naar zijn land deed voeren. Filip II, Koning van *Spanje*, gaf zich alle moeite, om deze krijgsbevelhebbers, in zijne magt te bekomen. Te dien einde trad hij met Eric, in het daarop volgende jaar, in onderhandeling, bij welke men overeenkwam, dat Hertog Eric zijne hiervoor gemelde gevangenen in handen van den Koning stellen zou, voor een losgeld van 112,000 gulden; voorts dat het kasteel of slot van Woerden, benevens de heerlijkheid, aan den Hertog in pandschap zoude gegeven worden, voor 35,820 gulden

(1) *Historia Episcoporum Ultrajectensium*, p. 269.

19 stuivers en 8 penningen; zijnde bijna een derde gedeelte der zoo evengenoemde som. Onder deze verpanding bleef Woerden tot op het jaar 1617, als wanneer dit pandschap, door de Staten van Holland en West-Friesland, werd afgelost.

Toen de beroerten ophielden gelastte de Wethouderschap, op aanschrijven van Hertog Eric, den Pastoor zijne dienst weder waar te nemen, hetwelk dezen echter naliet. De Hertog bediende zich sedert van de geringe beweging, welke hier geweest was, om krijgsbehoeften en soldaten in het slot te leggen. De Regering klaagde hierover aan de Staten, doch het blijkt niet, dat deze klagt van eenige vrucht geweest zij.

Nadat, in het jaar 1572, onderscheidene Hollandsche steden het Spaansche juk hadden afgeschud, volgde ook welhaast de stad Woerden dit vrijheidminnend voorbeeld, door zich te voegen aan de zijde des Prinsen van Oranje. De tegenstand, welke eenige stedelingen boden, werd overwonnen door het beleid van Jonkheer Adriaan van Zwieten, Overste van Gouda. Bij het overgaan der stad werd, onder anderen, bedongen: » dat het regt aldaar zou gehandhaafd worden, op gelijken » voet, als, nu geruimen tijd geleden, aldaar gevolgd was, buiten » benadeeling van den Pandsheere, Hertoge Eric van Brunswijk, wiens » Rentmeester zijns Heeren inkomsten, vrij en onbelet, zou moge, » komen ontvangen," alsmede, dat de Luthersche leer aldaar uitsluitend zou geoefend worden. Voorts trad de stad tot het verdrag van onderlinge vereeniging toe, onder Willem I, Prins *van Oranje*, als Stadhouder, door de ridderschap en steden van Holland, kort te voren, in de eerste vergadering der Staten van Holland, te Dordrecht gesloten.

Woerden was intusschen van te veel aangelegenheid, om het ongestoord in der Staten handen te laten. Aldra waren de Spanjaarden er dan ook op bedacht, om haar te heroveren. Karel van Brimeu, Graaf *van Megen*, kwam, met dat oogmerk, den 8 September 1575 voor die stad, waar Jonkheer Roelof van Stakenbroek destijds het bevel voerde, die kort te voren eenige versterking van volk had binnen gekregen. Ook was zij tamelijk voorzien van krijgs- en mondbehoefte, en het omliggende land stond onder water, waardoor het beleg moeijelijk viel. De Graaf van Megen had zeven schansen om Woerden opgeworpen, de Putkoppers-, de Kamerikker-, de Vossen-, de Polaner-, de Kromwijker-, de Nieuwerbrugger-, en de Kruisschans geheeten, waardoor hij het den toevoer zocht af te snijden, dat echter niet gelukken wilde. Voorts deed men elkander met schutgevaarten nu en dan een weinig afbreuk. De Graaf hield het er voor uit, tot in Augustus des volgenden jaars, wanneer hij, naar Braband ontboden zijnde, tot stilling eener muiterij onder het krijgsvolk des Konings, genoodzaakt was, het beleg op te breken. Terwijl dit nog duurde haalden de belegerden hunnen voorraad van Gouda, met platbodemde schuitjes, die over de lage landen van Bulwijk, het Oost- en Westeinde, Waarder en de Langeweide naar eene schans keerden, waarin krijgsvolk der Staten lag, en die langs eene vaart gemeenschap had met de stad. Voorts vingen zij eene ongeloofelijke menigte snoek in den Rijn, die door Woerden loopt en hoog gezwollen was. Doch in de laatste zes weken van het beleg, begon het er schaars aan mondbehoeften te worden. Ook had men er, met verlof der Staten, tinnen geld geslagen van eene vierkante gedaante.

Van de rampzalige kerkgeschillen, welke later de Nederlandsche gewesten zoo jammerlijk beroerden, gaf Woerden, weinig tijds na het beleg, een afschrikkend voorbeeld. De Lutherschen en de Hervormden waren

nu de strijdende partijen; want, sinds den tijd dat Hertog Eric van Brunswijk Pandsheer der stad was geworden, werd de Luthersche godsdienst te Woerden, met uitsluiting van andere Gezindten, alleen in het openbaar geoefend. Van den ijver der Wethouderschap voor die leer gaf een Burgemeester der stad, Kornelis Franszoon genaamd, een voorbeeld, ter gelegenheid der raadplegingen ter Staatsvergadering, over een te geven antwoord op de aanbiedingen, van wege den Koning van Spanje, op de vermaarde Vredehandeling te Breda, aan de Staatschen gedaan. In dat antwoord had men gesteld, dat de godsdienst, die hier te lande openlijk geoefend werd, zijnde de Hervormde, zoo als die te Geneve, door Calvinus en anderen begrepen was, de Katholijke Apostolische godsdienst was. Grootelijks mishaagde dit antwoord aan Burgemeester Franszoon, vermits hij alleen voor de Hervormde godsdienst erkende, de leer in de Augsburgsche belijdenis begrepen, en te Woerden door hoog gezag bekrachtigd. Hij stond zoo stijf op zijn stuk, dat hij weigerde het ontworpen antwoord, door zijne onderteekening, te helpen bekrachtigen, tot dat 's Lands Advokaat Buis hem onder het oog bragt, dat niemand, door zijne onderteekening, zich verder verbond, dan voor de stad, door welke hij afgezonden was. Hierdoor liet hij zich overhalen, mits men hem, ter zijner verantwoording, eene akte verleende van hetgeen hij had aangemerkt. De Luthersche godsdienst bleef alzoo de eenige, die binnen Woerden geduld werd, tot dat, bij de verandering der regering, in Mei 1579, eenige Hervormde door den Prins tot regeringsleden werden gekozen, zoodat het in 157 gemaakte verdrag geschonden werd. In dit zelfde jaar (1579) begonnen 's Lands Staten reeds te handelen over het afzweren van Koning Filips, en de Luthersche Predikant Saliger was te dier tijd de eenige niet, die van gevoelen was, dat zulk eene gewigtige zaak niet dan op goede gronden behoorde te geschieden. Van dit gevoelen liet hij op 9 Augustus 1579 in het openbaar blijken, en vermaande tot het gebed, om wijsheid voor 's Lands Staten af te smeeken, opdat zij dit niet doen zouden. Zijne vijanden meenden nu, dat de tijd rijp was, om hem ten wissen val te brengen, en het reeds jaren lang tegen hem gesmeedde ontwerp te doen gelukken; doch zij hadden den moed niet, om in het openbaar tegen hem op te treden. Hij werd aangeklaagd bij de Staten van Holland, die, den 24 Augustus, besloten twee gemagtigden te benoemen, om te Woerden onderzoek te doen. Deze vervoegden zich, den 31 Augustus, bij den Slotvoogd op het kasteel, alwaar de aanklagers zich vereenigden. De Staten, het verslag hunner Gemagtigden gehoord hebbende, zonden andermaal twee Gemagtigden naar Woerden, ten einde den Predikant zelven, op de punten van beschuldiging, te hooren. Wakker verdedigde zich de moedige man, ofschoon hij niet kon nalaten aan te merken, dat, zoo men eene aanklagt tegen hem had, die had behooren te geschieden aan de overheid der stad, als het meest bevoegd zijnde, om daarover te oordeelen, bewerende, dat het onbillijk was, om over uitdrukkingen, op den kansel gebezigd, gehoor te geven aan eene aanklagt van menschen, die nimmer ter kerke kwamen; doch de zaak was reeds beslist, en, in weerwil van de groote diensten, die hij, gedurende het beleg der stad, bewezen had, werd hij, zonder eenig verder onderzoek en alleen op het getuigenis van menschen, die hem om zijnen ijver in de goede zaak voor godsdienst en zedelijkheid, vijandig waren, van zijn ambt ontzet. De Staten zonden wederom twee Gemagtigden naar Woerden, die, den 9 November 1579, zijnen ambtgenoot, Hendrik Vredeland, bevolen de dienst in de kerk alleen waar

te nemen; doch deze, van de onschuld zijns ambtgenoots overtuigd, vond daartoe geen vrijheid. Uit naam van beide Leeraren zeiden des anderen daags de vier Kerkmeesters CORNELIS HENDRIKSZ. VAN BARFINGEN, Oud-Burgemeester, WILLEM PIETERSZOON, DIRK JACOBSZOON en JAN AARTSZ. DE WIT, hunne dienst op, waarop de Gemagtigden hen dadelijk bij het woord vatteden en den Predikanten lieten verbieden voortaan in de kerk te prediken, ten ware zij of één van beiden op nieuws tot Predikant wierden aangesteld, waarvan aanstonds eene schriftelijke acte, door beide Gemagtigden den 10 November onderteekend, werd opgemaakt.

Na den dood van Hertog ERIC VAN BRUNSWIJK, die op den 17 November 1584 voorviel, en die, zoo als wij hiervoren gezegd hebben, de heerlijkheid van WOERDEN, van wege den Koning van Spanje, in pandschap bezat, hadden de Staten het opzigt daarover aanvaard. Zijn natuurlijke zoon, WILLEM VAN BRUNSWIJK, en zijne zuster CATHARINA aan welke hij zijne heerlijke goederen, in Holland gelegen, vermaakte, sedert overleden zijnde, verzocht JULIUS VAN BRUNSWIJK, dat de Staten het opzigt over WOERDEN, Liesveld en andere Brunswijksche goederen, hier te lande liggende, ten behoeve van de daarop regt hebbenden, wilden blijven behouden; in welk verzoek de Staten bewilligden. Hertog JULIUS overleed den 2 Mei 1589; zijn zoon en opvolger, HENDRIK JULIUS, begeerde toen, dat de Staten de heerlijkheden van WOERDEN en Liesveld, benevens zeker huis in 's Gravenhage, alsmede de ontvangene inkomsten zouden overdragen; doch de Staten waren van gevoelen, dat deze goederen, na het afsterven van JULIUS VAN BRUNSWIJK, op diens zuster CATHARINA waren vervallen. Deze nu was met zekeren ANDREAS DORIA, die den Koning van Spanje tegen de Staten diende, gehuwd, ten gevolge waarvan de heerlijkheden en goederen van het huis VAN BRUNSWIJK, hier te lande gelegen, allen werden verbeurd verklaard. Men liet den Hertog de vrijheid, om zich tegen de gemelde verbeurdverklaring, door de gewone middelen van regten, te verzetten; doch deze zaak schijnt tot op het jaar 1593 onvervolgd te zijn gebleven, als wanneer hij de hiervoren gemelden eisch hernieuwde. Ter zelfden tijde deed CATHARINA VAN BRUNSWIJK, welke destijds weduwe was geworden, de Staten om de Brunswijksche goederen voor haar zelve verzoeken. Hierop besloten de Staten, op des Hertogs handligting, ze aan te bieden; mits hij borg stelde voor de teruggave, en wanneer de weduwe bewees, dat zij de natuurlijke dochter was van Hertog ERIC VAN BRUNSWIJK, iets, hetwelk hij bevorens had ontkend, hoewel de Staten in zoodanig geval, hun regt tegen haar nog voor zich behielden, als gehuwd geweest zijnde met een vijand dezer landen. De Graaf VAN HOHENLO, sedert het regt verkregen hebbende, hetwelk Hertog HENDRIK JULIUS op de Brunswijksche goederen, in Holland gelegen, bezat, bragt zoo veel bij de Staten te weeg, dat zij hem die afstonden: zelfs na zijn overlijden heeft zijne weduwe, MARIA VAN NASSAU, met welke gemelde Graaf, in het begin van het jaar 1595, gehuwd was, de hiervoren gemelde goederen in bezit gehad; doch het pandschap van WOERDEN is, zooals wij hier boven gezien hebben, in het jaar 1617, afgelost; waarop vervolgens deze heerlijkheid wederom met de Graaflijkheid van Holland is vereenigd geworden.

De heillooze twisten tusschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten, welke in het begin der zeventiende eeuw ons Vaderland beroerden, hebben ook WOERDEN niet in rust gelaten. Twee Hervormde Predikanten, PETRUS CUPUS en PETRUS BRICQUEGNY, namen aldaar de dienst waar. Vermits deze, naar het oordeel van sommigen, niet zuiver

in de leer waren, zonderden eenigen, die het met de Contra-Remonstranten hielden, in den aanvang des jaars 1617, zich van de openbare kerk af. Zij gingen verder. In een schriftelijk vertoog, bij de Wethouderschap ingeleverd verklaarden zij: » dat de beide stads Pre- » dikanten van de ware Gereformeerde Religie waren afgeweken, naar- » dien ze," was hun zeggen, » Gods heilig woord niet zuiverlijk en » volgens de Nederlandsche Confessie en den Heidelbergsche Catechismus » predikten; verzoekende daarom andere Leeraars te mogen hebben." Geen ander antwoord kwam op dat verzoek, dan dat men elkander in vrede moest verstaan, tot dat, van hoogerhand, op de gerezene kerkelijke onlusten nader order zou gesteld zijn. Met dit antwoord niet tevreden, ontboden de misnoegden zekeren Josephus van der Besekes, Predikant in het Land van Heusden, om voor hun te prediken. Hij deed zulks, voor de eerste maal, in eene schuur, en vervolgens meermalen, genoegzaam openlijk, in een huis in de Havenstraat. Dit duurde tot in de maand September, wanneer er last kwam dat voortaan de Afgezonderden en de Remonstrantsgezinden beurteling in de kerk zouden prediken. Met den laatsten Zondag in September moest dit eenen aanvang nemen. Petrus Cupus voerde in den voormiddag het woord. Van de Afgezonderden, welke des namiddags zouden vergaderen, was niemand onder zijn gehoor. In eene narede beklaagde hij zich daarover, dewijl hij zulks aanmerkte als een bewijs, dat ze in hunne scheuring wilden volharden; tegen welke, alsmede tegen het Contra-Remonstrantsch gevoelen, wegens de predestinatie, hij zijne toehoorders ernstig waarschuwde. Sedert volhardde Cupus in zijn dienst, tot op het einde van November, wanneer hij van de wethouderschap bevel ontving, zich van het prediken in de kerk of elders in de stad, te onthouden, tot dat de Afgevaardigden der Staten, mitsgaders die van de Delftsche synode, welke thans rondreisden, aldaar zouden zijn aangekomen. Zijnen ambtgenoot Bricquenet, hoewel insgelijks in de Remonstrantsche gevoelens staande, liet men zijne dienst ongehinderd waarnemen. Het liep aan tot in het begin van het jaar 1619 eer de Afgevaardigden te Woerden kwamen. Straks maakte men eenen aanvang, met het inbrengen van beschuldigingen tegen Cupus, die aanleiding gaven tot zeer langwijlige onderhandelingen. Het bleek intusschen, hoezeer ook sommigen te Woerden tegen Cupus ijverden, dat de meerderheid, immers de voornaamsten der stad, van de gevoelens der Remonstranten niet afkeerig waren. Wij leiden dit af uit een verzoek van Ouderlingen en Diakenen, uit naam van de meeste leden der gemeente, aan de Afgevaardigden, waarbij zij begeerden, dat zij de schorsing van hunnen Herder Petrus Cupus, door hun gezag bij de Wethouderschap, wilden te niet doen tot nader order, alsmede, dat beide hunne Leeraars hun niet onttrokken, maar in dienst mogten gelaten worden, immers tot den afloop van de Dordrechtsche synode, doch dit werd van de hand gewezen. Integendeel, om de zaak der weinige Contra-Remonstranten, tegen de overtreffende menigte der Remonstranten, te meer te verzekeern, begaven zich eerlang, van wege Gecommitteerde Raden, de Heeren Duivenvoorde en François van der Burg, naar Woerden, met last, om de Kapiteinen en Officieren der burgerij van hunnen eed te ontslaan en te bedanken voor hunne dienst, en om vervolgens andere bekwame personen, *professie doende van de ware Christelijke Religie*, in hunne plaats te stellen. Uit naam en op last van Prins Mauritz was reeds het jaar te voren de Wethouderschap veranderd. Alle deze behoedmiddelen,

zoo min als het verbieden van afzonderlijke vergaderingen der Remonstranten, waren niet in staat, de gevoelens dier gezindte aldaar uit te roeijen. In de vreedzamer tijden, welke eerlang geboren werden, stichtten zij aldaar eene kerk en gemeente.

Had WOERDEN in de jaren 1575 en 1576 het geluk gehad, aan het geweld der Spanjaarden tegenstand te bieden, niet zoo gelukkig was de stad, omtrent honderd jaren later, in het jarr 1672, tegen de magt des Konings van Frankrijk. Op den 23 Junij van dat jaar, nadat de Regering van WOERDEN zich genoodzaakt had gevonden, vrije hoede bij den Koning van Frankrijk te verzoeken, kwam de Markgraaf VAN ROCHEFORT met eenige honderd paarden voor de stad en werd, met een gedeelte daarvan, binnen gelaten, en in persoon op het kasteel geleid om zich te ververschen. Hij vertrok met zijne meeste manschap weder naar Utrecht, doch liet zestig musquettiers van het huis des Konings, met een Bevelhebber, binnen de stad, welke, vier dagen later, door omtrent drie honderd anderen gevolgd werden. De inlegering daarvan maakte veel opschudding onder de burgerij, waarvan niemand den last des oorlogs immer gevoeld had; maar het liep nog erger toen deze musquettiers vertrokken en andere ruiters, ten getale van omtrent dertig man, met omtrent twee honderd man voetvolk, in hunne plaats kwamen, die van minderen rang waren. Dit was echter nog gering, in vergelijking van twee duizend man, die de ingezetenen naderhand moesten huisvesten, terwijl zij door de Franschen, met het gedurig opbrengen van oorlogslasten, gekweld werden. Zij raakten echter van deze gasten zeer onverwacht op den 1[illegible] Julij ontslagen, wanneer al het krijgsvolk uittrok, zonder dat men er eenige reden van wist. Dit onthief de stad WOERDEN wel van vijandelijk krijgsvolk, maar de ingezetenen moesten echter onderscheidene schattingen opbrengen; ook zagen zij aan het leed van Fransche bezetting en inlegering nog geen einde. Op den 18 September, zijnde een Zondag, onder het oefenen van de namiddaggodsdienst, kwam hier berigt, dat een groot aantal Fransch krijgsvolk, onder geleide van den Hertog VAN LUXEMBURG, vóór de poort was en den doortogt begeerde, om, als het ware, het kwartier van den Prins VAN ORANJE, bij Nieuwerbrug, aan te tasten. Men was genoodzaakt, den eisch in te willigen, en terstond vernam men het bevel des Konings, om de stad te bezetten. LUXEMBURG vertrok weder naar Utrecht en liet het bevel over WOERDEN aan den Graaf DE LA MARCQ. Nu begon de ellende der stedelingen te vermeerderen en het opbrengen van gedurige schattingen maakte hen arm. De Luthersche en Remonstrantsche kerken werden tot magazijnen gebruikt. De pogingen van den Prins VAN ORANJE, op den 11 October daaraanvolgende, om WOERDEN uit de magt der Franschen te rukken, waren vruchteloos. De vijand toonde echter hier over zijne verlegenheid, deed eenige noodschoten naar den kant van Utrecht en stak een groot vuur van rijs aan op den trans van den toren der Groote kerk, waardoor de hooge spits afbrandde. Eenige brandende balken vielen op het dak der kerk en deden ook dit gebouw grootelijks verteeren. Onderscheidene huizen in WOERDEN werden, door de overvliegende vonken, in brand gestoken. De Franschen kregen bijstand van volk uit Utrecht, waardoor het kwartier van den Heer VAN ZUILESTEIN werd aangetast en overmeesterd; zoo dat het volk van den Prins VAN ORANJE van WOERDEN aftrok, en de stad nog, tot den 7 November 1673, in de magt der vijanden bleef, wanneer zij ze verlieten, na het vorderen eener brandschatting van vijftien duizend gulden, die den Franschen betaald werd.

Bij het uitbarsten van den Engelschen oorlog, in het jaar 1780, gaf de Regering van Woerden een bijzonder blijk van vaderlandsliefde, door aan ieder harer ingezetenen, die op de vloot als soldaat of matroos dienst zou nemen, eene belooning van tien gulden, boven het gewone handgeld, uit te reiken.

In de jaren 1786 en 1787 trok, omtrent Woerden, het middelpunt der burger krijgsmagt, zoowel als de zetel der commissie ter verdediging van Holland en der stad Utrecht, eene groote menigte van alle oorden, uit de steden en dorpen van Holland, meestal met den naam van *Genootschappers* bestempeld, te zamen, die van tijd tot tijd door anderen werden afgelost, doch in aantal steeds vermeerderden. Niet alleen oefenden deze zich vlijtig in den wapenhandel, daar zij de wapenen in hunne handen als het volstrekt noodzakelijke middel ter bekoming van de gezochte grondwettige herstelling beschouwden; maar zij hielden, bij aanhoudendheid, zoo gewone als buitengewone, vergaderingen, in welke zij hunne gevoelens over het landsbestuur, onbewimpeld te kennen gaven en middelen voorsloegen, welke zij oordeelden tot verbetering daarvan te kunnen strekken.

In den zomer van het jaar 1787, werd te Woerden het regiment infanterie van den Generaal Pallardy op het exercitieplein of de paradeplaats, nabij den hoofdwal, te zamen geroepen, om compagnieswijze, in handen van de Generaals Albertus van Ryssel en Suljard de Landdaal, te Woerden hun hoofdkwartier houdende, den eed van getrouwheid aan de Staten van Holland, onder ontslag uit dien der toenmalige generaliteit, af te leggen. Dan, daar nu verre de meeste Officieren, Onder-officieren en soldaten, zich aan de bevelen van den Stadhouder, Prins Willem V, als Kapitein Generaal der toen nog Vereenigde Nederlanden, verkozen te houden, en den hun voorgeslagen eed aan de Staten van Holland weigerden, veroorzaakte dit niet weinig beweging, te meer, daar een groot gedeelte dier troepen dien dag zich vrij oproerig hadden gedragen, zoodat men alle reden had van vrees voor opstand. Ter voorkoming nu van daaruit te wachten onheilen, vond men geraden, de gewapende burgerij der stad, en eenige burgers of auxiliairen van andere plaatsen, welke zich daar binnen bevonden, onder de wapenen te brengen, en de noodige rondes, ter bewaring van rust en goede orde, te doen; terwijl men zich vooraf, met zeer veel beleid, door tusschenkomst van de meest vertrouwde Officieren en Onderofficieren, van de scherpe patronen, waarvan de militairen waren voorzien, had meester gemaakt. Nadat alzoo aan de troepen, die alle naar gewoonte in orde geschaard stonden, den gevorderden eed bekend gemaakt, en het afleggen daarvan door het grootste gedeelte geweigerd was, werden de onwilligen, bij het ter nederleggen hunner wapenen, gelast, uit de gelederen te treden en voor als nog in de stad te verblijven; wordende hun inmiddels gelegenheid gegeven, om, na zich eenigen tijd te hebben bedacht en tot inkeer te zijn gekomen, den gevorderden eed als nog afzonderlijk te doen en in dienst te blijven; een maatregel, welke ten gevolge had, dat, ondanks de pogingen der oranjegezinde Officieren, eenige der onwilligen den eed aflegden en in dienst der Staten van Holland overgingen, waardoor het gevreesd oproer verhinderd werd. Onder de weinige in dienst gebleven Officieren, telde men de Overste Nahuys en den Kapitein Bakker; terwijl de overigen zich naar het destijds bestaande kamp of leger te Zeyst begaven, en in dienst van den toenmaligen Stadhouder overgingen.

Met den aanvang van Augustus van dat jaar, werden omstreeks Woerden tenten opgeslagen, tot een veldleger van gewapende burgers, zoo te voet als te paard, ten getale van eenige honderd man, voorzien van alles wat tot eenen veldtogt vereischt wordt, waarover de Heer A. C. Mappa, een Delvenaar, Kommandant van het Vaderlandsch Genootschap te dier stede, het opperbevel kreeg, door de zijnen gehouden voor een man van moed en in krijgskunde zeer bedreven. » Dit legertje zou," om de woorden te gebruiken van Wybo Fynje (1), » voornamelijk » dienen, om de oproermakers in het oog te houden, en te trekken » daar het noodig was, om dezelve te beteugelen en oogenblikkelijk » te straffen; voorts kon dit kampement dienen om de burgerkorpsen » in den wapenhandel, in de voor vrije ingezetenen zoo hoogstnoodige » krijgskunde te oefenen, en om den algemeenen vijand afbreuk te » doen; dewijl het zoodanig was ingerigt, dat het oogenblikkelijk trek» ken kon, waar de nood het vorderde."

Bij het inrukken van de Pruissen in Holland, op het laatst van dit jaar 1787, werd ook Woerden door hen bezet, doch het daar liggende regiment infanterie van Mauravits, hield gedurende zijn verblijf in die stad eene zoo voorbeeldige krijgstucht, dat de inwoners over niets dan over den last der inkwartiering te klagen hadden.

Bij den inval der Franschen in ons Vaderland, op het einde van het jaar 1794, waarbij ook de stad Woerden, als voormuur der provincie Holland, in eenen geduchten staat van tegenweer gesteld en met een aantal troepen bezet werd, werd de Remonstrantsche kerk tot inlegering ingeruimd, inzonderheid voor die, welke tot het korps van den Duitschen Prins van Hohenlo behoorden, doch deze gingen met de voor hen, wegens de strenge koude van dat jaargetijde, bestemde brandstoffen zoo onvoorzigtig te werk, dat dit kerkgebouw daardoor in brand geraakte; door welk onheil, en vermits de brandspuiten uithoofde van den fellen vorst niet konden werken, niet alleen dit gebouw zelve, maar ook de Roomsche kerk en verdere daarbij gelegene woningen, groot gevaar liepen, om door de vlammen te worden verteerd. Gelukkig echter werd deze brand, tot welks blussching men zich alleen door het aanbrengen van water met emmers bedienen kon, nog tijdig gestuit. Weinig tijds daarna kwam ook het terugwijkend gedeelte van het Hollandsche hoofdkwartier, onder bevel van den jongen en dapperen Prins Frederik *van Oranje*, op het alleronverwachtst, binnen Woerden; doch vertrok, na eenen nacht aldaar te hebben vertoefd, naar den kant van Leyden, terwijl het te Woerden zijnde garnizoen, na eenige versterking te hebben bekomen, onder bevel van zekeren Kolonel Harell achterbleef.

Woerden, in het volgende jaar door de Franschen opgeeischt zijnde, werd vervolgens door hen, zonder den minsten tegenstand, bezet, waarbij het Hollandsche garnizoen, op het glacis der vesting, de wapens moest nederleggen en buiten dienst werd gesteld.

Den 29 April 1798 stond de stad op den rand van haren ondergang, door eenen verschrikkelijken brand, in eene op den binnenwal staande artillerieloods, in wier nabijheid een kruidmagazijn stond, waarin 80,000 pond buskruid bewaard werd. Het lood uit de vensters van dit magazijn was door de hitte reeds aan het smelten en reeds was de lantsiergoot, benevens de daar rondom staande palissaden aan het branden, toen eenige brave en moedige kanonniers, ondersteund door

(1) *Historische Courant* van 4 Aug. 1787.

eenige burgers, op het dak van het magazijn klimmende en alle gevaar trotserende, niet alleen de brand aldaar bluschten, maar tevens het dak met natte zeilen tegen het verder indringen der vlammen beveiligden; waarna men in den namiddag de brand geheel meester werd.

Den 23 November 1813 werd een gedeelde der Oranje-garde, onder bevel van den Heer Cornelis François de Jonge, als Generaal, bestemd, om Woerden, dat destijds zeer zwak bezet was, in te nemen. Hij eischte de stad op en kwam er nog dien zelfden avond binnen, slechts een gedeelte bewaakte het fort Oranje buiten de stad, en de overigen zich, uit onderscheidene redenen, verzekerd houdende van de onmogelijkheid, dat de Franschen terug zouden durven komen, gaven zich onbezorgd aan de rust over; doch in dien zelfden nacht zond de Graaf Moliton, die nog te Utrecht lag, een aanzienlijk aantal manschappen in stilte op Woerden los, welke alzoo in den vroegen morgen op het onverwachts de stad aanvielen, haar weldra innamen, en aldaar, door hunnen bevelhebber aangemoedigd, een tooneel van plundering en moord aanrigtten, dat alleen genoeg in staat was geweest, den naam der Franschen voor eeuwig te brandmerken. Naauwelijks toch waren zij de stad binnengerukt of zij vielen op de vreedzame woningen der verschrikte inwoners aan. Deuren en vensters werden door kogels doornageld en vlogen door alle de huizen. De glasramen werden er zoodanig door verbrijzeld, dat de soldaten, even als door de geopende deuren, de huizen er door binnendrongen. Binnengekomen, schoten zij verwoed en als zinneloos in het rond. De sloten der kabinetten en andere bergplaatsen werden met de kolven der geweren verbrijzeld; al het gereede geld, juwelen, goud, zilver en al wat eenige waarde had, werd bijeengepakt en met het linnen en andere goederen weggevoerd; het ontilbare zonder eenig onderscheid vernield en de rampzalige bewoners zagen zich gedwongen, hunne eigene kostbaarheden voor den dag te halen, ja, zelfs tot het pakken de behulpzame hand te bieden en het wegvoeren gemakkelijk te maken, terwijl zij, ter belooning van dien wreedaardigen last, met den dooden bedreigd, geschopt, geslagen en velen grievend gewond werden. Na, door het berooven van eenige gegoede inwoners of van hen, die ambtshalve aanmerkelijke sommen onder zich berustende hadden, eenige duizende guldens bijeen gebragt te hebben, verdeelden die barbaren de buit in zoo veel mogelijk gelijke hoopen. Het was niet genoeg, dat het in kasten en kisten gevondene werd gestolen, ook de horologien, gouden kettingen en oorsierselen werden met woede den ingezetenen afgerukt; de paarden en wagens van de stallen weggenomen, het geroofde gedeeltelijk daarop geladen en naar Utrecht vervoerd. Daarenboven mat deze plunderzieke bende de maat hunner gruweldaden vol met het dierbaar menschenbloed der, onschuldige door hen vermoorde, inwoners, zonder onderscheid van rang, staat, kunne of ouderdom, als water door de woningen en op de straten te doen stroomen; zelfs de plaats, waarin de R. K. hunne godsdienst uitoefenen, werd door die barbaren niet ontzien, ja, de leeraar dier godsdienst, Johannes Josephus Lambertus van der Heyde, werd, voor het altaar geknield en om lijfsgenade smeekende, zwaar door hen gewond en ontkwam ter naauwernood den hem bedreigenden dood; terwijl de Predikant der Hervormden, Petrus Buit, door een dier woestaards, werd doodgeschoten. Op dusdanige wijze werden er niet minder dan zes en twintig personen door hen koelbloedig vermoord, zes gevaarlijk en ruim dertig ligter gewond.

Het wapen van WOERDEN bestaat in een veld van goud, met eene fasce, verdeeld in twee rijen met schuine ruiten (losangé) van zilver en azuur, vergezeld van drie dergelijke ruiten (losanges) van sabel.

WOERDEN (HET GROOTWATERSCHAP-VAN-), dijkgraafs., gedeeltelijk prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk prov. *Utrecht*; palende N. en O. aan het Nederkwartier der prov. Utrecht, Z. O. aan den IJssel, die het van den Lopikerwaard scheidt, Z. aan den Crimpenrewaard, waarvan het mede door den IJssel gescheiden is, W. aan Rijnland.

Dit dijkgraafschap begrijpt niet alleen het geheele baljuwschap van WOERDEN, met eenige andere baljuwschappen of ambachten, maar bestaat daarenboven, omtrent voor de helft, in landen onder de provincie Utrecht, en strekt zich aldus uit ter wederzijde van den Rijn; doch het oudste gedeelte daarvan ligt meest aan de noordzijde van die rivier. De landen aan de zuidzijde zijn voor een groot gedeelte in lateren tijd in het GROOTWATERSCHAP-VAN-WOERDEN opgenomen, omdat zij niet langer geschikt op den IJssel konden uitwateren. Dit was oorzaak, dat deze landen niet alleen het Woerdensche hoog morgengeld moesten betalen, maar ook het Rijnlands- of Spaarndamsgeld, hetzij geheel of ten deele, naarmate zij deswege hadden kunnen overeenkomen. Om deze reden was aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland de naschouw gegeven over den ring dezer ingenomene polders. Het verdere bewind, ten aanzien van het heemregt, was aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van het GROOTWATERSCHAP-VAN-WOERDEN verbleven, die ook dit regt oefenden over de polders in Kamerik, Harmelen en Zegveld, volgens uitspraak van Gecommitteerde Raden en Gemagtigden uit de Staten des lands van Utrecht, door wederzijdsche Staten bekrachtigd op den 18 Augustus 1612. Deze ring en schouw gaat, ingevolge deze uitspraak, mede door de stad Oudewater, volgens overeenkomst gesloten in het jaar 1719, tusschen Dijkgraven en Heemraden, zoo van Rijnland als WOERDEN, en Dijkgraaf, Burgemeesteren en Schepenen der stad Oudewater; waarom ook twee puntdeuren aan de Romeinbrug der laatstgemelde stad zijn gemaakt, die bij het WATERSCHAP worden onderhouden en volgens zekere peil gesloten. Het GROOTWATERSCHAP-VAN-WOERDEN beslaat thans eene oppervlakte van 16,722 bund. 24 v. r. 63 v. ell.; als: onder *Zuid-Holland*, 8348 bund. 13 v. r. 19 v. ell., en onder *Utrecht*, 8374 bund. 10 v. r. 84 v. ell.

De oudste bekende handvest, welke wegens dit waterschap door de Graven van Holland verleend is, werd gegeven door WILLEM *den Goede, van Henegouwen*, in het jaar 1322. Hier in beveelt hij den Baljuw van Woerden, die toen was of namaals wezen zou: *Vijve Welgeboren Heemraad te kiesen*, om zijn *landt voorsz. mede te bedrive, eerst Zeedyk, Middeldyk, Zydwing, Watering, Sluysen, Hoolen ende den Marrendyk, ende van den Marrendyk totte Swadenburchdam toe.*" Deze handvest werd door Keizerin MARGARETA bevestigd in het jaar 1346. Uit deze brieven blijkt niet, waarheen het Land van Woerden zijnen waterlozing gehad heeft; doch uit eene volgende handvest van ALBRECHT VAN BEIJEREN, gegeven in het jaar 1365, kan men duidelijk ontdekken, dat genoegzaam alle de polders, onder het waterschap behoorende, hunne uitwatering op den Rijn en door Sparendam gehad hebben. In dit jaar werd er door den Hertog eene scheiding toegestaan tusschen hen, die aan de zuidzijde eene waterlozing op den IJssel hadden en die, welke uitwaterden door Sparendam. Aan deze laatsten vergunde hij tevens twee sluizen in Sparendam te maken,,

» met den luiden van den Gestichte, (1)" die mede hier uitwateren zouden, welke gezamenlijk allen watergang en werk zouden bewaren en behouden. Van deze sluizen aan Sparendam vindt men er tegenwoordig niet meer dan één, die zeer goed is: de andere werd in later tijd door het GROOTWATERSCHAP-VAN-WOERDEN uitgekocht. Hertog ALBRECHT gaf, in het jaar 1366, aan het Land-van-Woerden en degenen, die daarmede in den Rijn uitwateren, nog drie sluizen met drie wateringen uit den Rijn gaande in den IJssel, één de Linschoten uit en door Oudewater en twee daarboven of beneden waar het den Heemraad nuttig en dienstbaar zou oordeelen. Uit krachte van deze handvest werd deswege, in het volgende jaar, eene overeenkomst met de stad Oudewater gemaakt, welke zich had verbonden dien watergang te graven en te onderhouden ter schouw en keur van het GROOTWATERSCHAP-VAN-WOERDEN, welke overeenkomst nog in hare volle kracht is. Het GROOTWATERSCHAP heeft, volgens deze handvest, nog het genot van twee andere watergangen, ruim een half uur gaans, beneden Oudewater, waarvan de eene de Dubbele-Wiericke en de andere de Enkele-Wiericke wordt genaamd.

Betreffende het bestuur van het GROOTWATERSCHAP-VAN-WOERDEN heeft ALBRECHT VAN BEIJEREN, in het jaar 1388, voor hem en zijne nakomelingen, beloofd de Heemraden niet te zullen doen afzetten door zijnen baljuw of door iemand anders dan door hem en zijne nakomelingen, hetwelk niet geschieden zoude, tenzij hem of hun dunken zoude dat zij het land niet nut of dienstbaar waren. Hierbij werd den Heemraden van Woerden ook belast het heemraadschap te bewaren en te bedrijven, tot zijnes en des gemeenenlands welzijn, gelijk als zijne Heemraden in Rijnland deden. In het jaar 1395 heeft ook de Hertog nog eene nadere handvest gegeven. Hij behield het getal van vijf Heemraden, gelijk het door WILLEM Graaf VAN HENEGOUWEN was daargesteld, maar bepaalde, dat er drie uit het Land-van-Woerden en twee uit het Sticht-van-Utrecht moesten worden gekozen, ieder in den watergang geërfd en gegoed tot twintig morgen lands toe. De verkiezing schijnt hij aan zich zelven behouden te hebben. Deze zouden bij het aanleggen van groote werken moeten raadplegen met tien Waardslieden, twee uit ieder kerspel, te kiezen bij de landgenooten en buren, ieder in het zijne. Aan de Waardslieden zou ook jaarlijks rekening worden gedaan. Hertog JAN VAN BEIJEREN, verkoren Bisschop van Luik en Heer *van Woerden*, maakte, in het jaar 1410, noch eene andere bepaling omtrent het verkiezen der Heemraden, volgens welke hij, behalve de twintig morgen land of meer, die zij in het waterschap moesten bezitten, vaststelde, dat die van jaar tot jaar op nieuw door den Dijkgraaf zouden moeten verkoren worden en vooral een in Zegveld of in Kamerik. De Heemraden, die één jaar het ambt hadden waargenomen, zouden in drie jaren niet weder aangesteld worden. In het jaar 1502 heeft DIRK VAN ZWIETEN, als Dijkgraaf van het LAND-VAN-WOERDEN, aan Burgemeesters en Gemagtigden der stad en des lands, voor het Hof van Holland, beloofd en overgegeven voortaan geene Heemraden aldaar te stellen dan die in het waterschap gezeten en woonachtig zijn, met buiten-alinge *Woenstad*, en gegoed en geërfd, naar inhoud der handvesten. Deze bepaling van de woonstede der Heemraden, welke in de handvesten der Graven niet gevonden wordt, alsmede dat de Dijkgraaf omtrent het jaar 1643 eenige gekozen had, die geen twintig morgen ge-

(1) Namelijk het Sticht van Utrecht

waren, schijnt in dien tijd geschil gehaard te hebben. Men vorderde van den Dijkgraaf, dat hij de aanstelling doen zoude volgens de handvesten en wilde hem tevens bepalen de verkiezing te doen uit personen in het waterschap woonachtig, en bijzonder uit de kerspelen van Zegveld en Kamerik, bij jaarlijksche beurten, en van Harmelen uit het Sticht van Utrecht, alsmede uit de stad Woerden en het ambacht van Bodegraven. Hiertegen beweerde hij, dat de handvesten niet waren overeen te brengen, met de kostumen sedert vele jaren in gebruik. Dit geding werd, in het zelfde jaar, door het Hof van Holland uitgewezen ten nadeele van den Dijkgraaf, die de zaak in hooger beroep voor den Hoogen Raad trok; doch, alvorens het vonnis af te wachten, werd er in het jaar 1645 voor dit geregtshof een verdrag getroffen, dat de Dijkgraaf jaarlijks in het stellen en verkiezen van de Heemraden zich zou hebben te gedragen naar de privilegiën, handvesten en keuren van het waterschap, en uit dien hoofde verkiezen vijf bevoegde Heemraden in het waterschap en gegoed tot twintig morgen lands toe; als drie uit het Land-van-Woerden en twee uit het Sticht van Utrecht. Op den grondslag van dit verdrag voor den Hoogen Raad of van de meergemelde handvest van Hertog Albrecht van Beijeren van het jaar 1395, rusten de artikelen van nadere overeenkomsten op dit stuk, ten overstaan van Gecommitteerden uit de Staten der provinciën Holland en Utrecht, gemaakt, gelijk die tegenwoordig nog in kracht zijn.

Thans bestaat het bestuur van dit waterschap in eenen Dijkgraaf, vijf Hoogheemraden, van welke een tevens Kameraar is, en eenen Secretaris.

Het wapen van dit grootwaterschap is hetzelfde als dat van de stad Woerden, met uitzondering, dat de twee reijen schuine ruiten golven zijn.

WOERDEN (HET KASTEEL-VAN-), of het Slot-te-Woerden, voorm. kast. in het Balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6½ u. O. van *Leyden*, kant., gem. en in den zuidoosthoek der stad *Woerden*.

Dit gebouw ligt hooger dan de stad, om welke reden de toegang derwaarts, van de zuidzijde van den Rijn komende, *de hoogte* wordt genoemd. De tijd der stichting wordt door de schrijvers vrij eenparig gesteld op het jaar 1160. Zij noemen als de stichter Godefridus van Rhenen, den acht en twintigsten Bisschop van Utrecht. Sprekende van de beweegreden die deze kerkvoogd, tot het aanleggen eener vesting in dezen oord zou gehad hebben, getuigen zij, dat hij, toen overhoop liggende met zijne Stichtsche onderzaten, dit als een dienstig middel beschouwde, om hen in bedwang te houden. De bewaring van het slot vertrouwde de Bisschop aan eenen man van aanzien, onder den titel van *Kastelein* of *Slotvoogd*, welke titel naderhand in dien van *Heerlijkheid* verging; zoodanige Heeren van Woerden vindt men reeds genoemd in den jare 1165. Zij hielden die stad eerst ter leen van de Utrechtsche Bisschoppen, doch de beruchte Herman van Woerden verkreeg het van graaf Floris V. De laatste kastelein, die dit kasteel, als een aan de graaflijkheid van Holland behoorende, heeft bewoond, is geweest Willem van der Hoeve, Burgemeester en Raad der Stad Gouda destijds Baljuw en Dijkgraaf van den lande en groot waterschap van Woerden. In den jare 1787 werd dit kasteel door van der Hoeve, op bijzonderen last der toenmalige Staten van Holland, ingeruimd, ten dienste van eene uit hun midden benoemde Staatscommissie van defensie. Niet lang na de omwenteling van zaken in het jaar 1787, werd van der Hoeve, door eene eerewacht van Pruisische huzaren

vergezeld, op nieuw als Kastelein bezit van het kasteel, aanvaardde daarop weder zijne vroeger binnen die stad bekleede posten, en bleef die tot op den, voor ons Vaderland zoo noodlottigen inval der Franschen, in het jaar 1795, behouden.

Ten gevolge der in het gezegde jaar voorgevallene verandering van zaken, werd dit kasteel niet meer door eenen kastelein bewoond, maar ingerigt tot eene staatsgevangenis voor den Raadpensionaris van Holland Mr. PIETER LEONARD VAN DER SPIEGEL, en voor den Graaf VAN BENTINCK, Heer *van Rhoon en Pendrecht*; als ook voor zijne dame, op last der Franschen aldaar in bewaring gesteld. Gedurende de gevangenhouding van die personen, werd aldaar mede als staatsgevangene overgebragt de zoo veel geruchts gemaakt hebbende STEPHANUS JACOBUS VAN LANGEN. In het jaar 1798 werden VAN DER SPIEGEL en BENTINCK, zonder verdere procedures, uit hunne staatsgevangenis ontslagen, doch VAN LANGEN werd naar 's Gravenhage overgebragt.

Het kasteel is in het vierkant gebouwd, op ieder der vier hoeken voorzien met een gedeelte der van ouds genaamde rondeelen of torens welke echter hare voormalige hoogte en sterkte hebben verloren; ... dit gebouw van tijd tot tijd verbeterd en herbouwd, en wordt ... eenen goeden staat onderhouden. Men vond er nog, voor eenige jaren, ... overblijfsel der voormalige slotkerk, binnen welke, in vroegere tijden, de Luthersche godsdienst werd uitgeoefend. Het gebouw was zeer ... en ruim, voorzien van onderscheidene vertrekken, van welke de ... vertrekken aan de buitenzijde een fraai en onbelemmerd uitzigt ... over een der voornaamste gedeelten der stad en hare vestingwerken ... het omliggende land. Boven den ingang of poort, door welke men ... eene ruime binnenplaats of plein komt, heeft men een kabinetje of kamertje, doorgaans het koningskamertje genoemd, dewijl ... Koning *van Engeland*, op dit kasteel vertoevende, aldaar is ... geworden. Van daar, dat men ook aan den Rijn, tegen over het gebouw, nabij de brug aan de Utrechtsche poort, eenen trap, de koningstrap genaamd, aantreft, omdat gemelde Vorst zich uit het jagt, ... dezen trap, naar het kasteel begaf. Uit dit kabinetje heeft men ... verrukkend gezigt over den wal en buiten de Hof- of Utrechtsche poort.

Op de binnenplaats vond men vroeger, paardenstallen en koetshuizen, die thans weggebroken zijn. Eene der bovenvertrekken aan de voorzijde, gebruikte men voorheen tot gijzelkamer voor zoogenaamde sluikers of smokkelaars. Onder de poort ter linkerzijde heeft men langs eenen gemetselden trap, den toegang tot de onderaardsche ...gen, welke onder het gebouw doorloopen, in een gedeelte van welke de criminele gevangenen werden bewaard. Ook was in vroegere ... aldaar de pijnbank, en werktuigen tot uitoefening van geheime ... geplaatst. Aan de regterzijde, tegen over gemelden ingang, ... wachthuis van den portier.

Bij gelegenheid van de landing der Engelschen en Russen, ... Noord-Holland, ten jare 1799, werd het KASTEEL-TE-WOERDEN tot ... militair hospitaal ingerigt. In vervolg van tijd heeft dit gebouw ... eene gevangenis verstrekt voor de zoodanigen, die door den ... militairen krijgsraad veroordeeld werden. Later werd het ... door den Magazijnmeester der artillerie, als zijnde het ter beschikking gesteld van het Departement van oorlog. In het jaar 1830 ... gebouw tot eene strafgevangenis gebruikt, waartoe het thans nog ...

WOERDENS-VERLAAT (HET), sluis in het *Groot-Water-van-Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, op de grens der prov. *U...*

gem. *Achttienhoven*, waardoor de Grecht van de Mijdrecht gescheiden wordt.

Deze sluis, behoorende aan de stad *Woerden*, is gelegen op 2 u. N. ten W. daarvan, en daar zij een belangrijk punt uitmaakte van de oude Hollandsche waterlinie, zoo werd zij verdedigd door eene aarden redoute.

WOERDER-SLUIS (DE), eene der vijf sluizen te *Spaarndam*, in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*. Zie SPAARNDAM (DE WOERDER-SLUIS-TE-).

WOEREMATTA of WOERAMATTE, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuid-ooster-eilanden-van-Banda*, 7° 30′ Z. B. 149° 17′ O. L. Het is 1 mijl lang en ½ mijl breed.

WOERKUM, naam, welken men in de wandeling meestal geeft aan de plattelandst. *Woudrichem*, in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*. Zie WOUDRICHEM.

WOERT (DE), tuinderswoning met tuin in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¼ u. Z. W. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en ½ u. N. van *Naaldwijk*.

Ter plaatse, waar deze tuinderij gevonden wordt, stond vroeger het adell. h. Hooge-Woert. Zie het volgende art.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 99 v. r. 30 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door WILLEM KEMMERS, woonachtig te Naaldwijk.

WOERT (HOOGE-), voorm. kast. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¼ u. Z. W. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en ½ u. N. van *Naaldwijk*, thans eene tuinderij de WOERT geheeten. Zie het vorige art.

Het was een ongemeen sterk slot; door wijde grachten en singels omgeven. De lanen kwamen en komen ten deele nog op den weg tusschen Naaldwijk en Hondsholredijk uit.

Dit kast. had, even als het volgende LAGE-WOERT, zijnen naam ontleend van het adell. geslacht VAN DER WOERT. FLORIS VAN DER WOERT bezat deze goederen reeds, in 1057, van de Heeren van Voorne ter leen. Toen het daarna aan de Heeren van Naaldwijk overgegaan was, werd het door deze mede ter leen uitgegeven.

WOERT (LAGE-), voorm. kast. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¼ u. Z. W. van *'s Gravenhage*, kant., gem. en ½ u. N. van *Naaldwijk*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, was vroeger een begreeid plein, rondom met eene sloot of gracht omgeven; op het midden stond, tot in 1820, een ouden, vierkanten toren, de Duiventoren genoemd, met welken naam thans nog het woonhuis op dit plein, dat geheeltelijk van de steenen des genoemden torens gebouwd is, bestempeld wordt. Deze toren had eene spitse kap, zijnde het overschot van een oud sterk slot, dat voorheen hier gestaan heeft. Men zegt dat deze Duiventoren eene vrijplaats geweest is voor misdadigers, waar zij zich ongestoord twee etmalen konden ophouden. Met het puin van dezen toren is eene gracht gevuld en in de daarop geworpene aarde onderscheidene vruchtboomen geplant. De lanen van dit kasteel strekten zich tot den Maasdijk, in Zand-Ambacht, uit. Ook liep er een weg of eene laan, die thans mede vernietigd is, naar het klooster, hetwelk op het dorpsplein uitkwam. De zoogenaamde DUIVENTOREN, met de thans daarbij behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 40 v. r. 56 v. ell., wordt in eigendom bezeten en bewoond door AGATHA VERHOEF, huisvrouw van ENGEL VAN DEN BERG.

WOESIKSROT of WOEZIKSROT, een der vier wijken, waarin het d. WYCHEN, in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr. en 2 u. Z. W. van *Nijmegen*, kant. en gem. *Wychen*, verdeeld is. Men telt er 470 inw.

WOESTDUIN, hofstede in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelensang*, 1 u. Z. van *Bloemendaal*, in de *Vogelenzang*, aan de trekvaart van Leyden op Haarlem, bij de Elspadsbrug.

Deze hofst., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 44 bund. 60 v. r 68 v. ell. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. H. S. VAN WICKEVOORT CROMMELIN, woonachtig te Bloemendaal.

WOESTEHOEF (DE), geh. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 3 u. N. O. van *Arnhem*, kant., gem. en 2½ u. Z. van *Apeldoorn*, ruim 1½ u. van *Beekbergen*, waartoe het kerkelijk behoort, aan den straatweg van Apeldoorn op Arnhem; met 6 h. en 40 inw.

WOESTENBERG, landhoeve in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*. Zie WUESTENBERG.

WOESTENRAAD, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie WEUSTENRAAD.

WOESTEWATER (HET), naam, welke men vroeger, wegens de stuimigheid van het water, gaf aan den BRAAKMAN, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie BRAAKMAN.

WOESTIJN (DE), hofstede in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. N. van *Utrecht*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Maarssen*, gem. *Maartensdijk*.

WOETRA, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Banda*, op het *Bandasche* eil. *Rosinggayn*.

WOEZIKSROT, geh. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie WOESIKSROT.

WOGGELUM, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 5 min. N. W. van *Alkmaar*, aan de Houtvaart.

WOGGENOM, WOGGENEM, WOGGENHEM en WOGGINGEN, oude namen van het d. WOGNUM, in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie WOGNUM.

WOGMEER (HET), ook wel het OBDAMMERMEER genoemd, voorm. meer in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*.

Tot bedijking van dit meer werd het octrooi uitgegeven door de Staten van Holland en West-Friesland, den 21 December 1598, het bleef echter aan tot in het jaar 1607 eer het bedijkt was. Thans is het een pold. in het arr. *Hoorn*, gedeeltelijk kant. *Medemblik* en daarin te deele gem. *Obdam*, te deele gem. *Hensbroek* en voor een zeer klein gedeelte kant. *Hoorn*, gem. *Ursem*; palende N. W., N. en N. O. aan den Obdammer-polder, O. aan den pold. Berkhout, Z. aan den Ursemmerpolder, W. aan den Hensbroeker-polder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 685 bund. 84 v. r. 48 v. ell., waaronder 662 bund. schotbaar land van welke onder *Hensbroek*, volgens het kadaster, 406 bund. 63 v. r. 42 v. ell. Hij wordt door 4 molens van het overtollige water ontlast.

WOGNUM, oudtijds WOGGENOM, WOGGENEM, WOGGENHEM, WOGGINGEN of WOGNON, in de wandeling meestal WOGGELEM of WOGLEM geheeten, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. ten W. van *Hoorn*, gem. *Wognum-en-Wadway*.

Dit dorp vindt men reeds in het verdrag met den Abt van Echternach van het jaar 1062 vermeld. Het is een der grootste van de Vier-Noorder-koggen, doch in de zeventiende eeuw in getal van huizen afgenomen, want in 1632 stonden er 184 huizen, honderd jaren later niet meer dan 138 en in 1749 slechts 134; thans echter telt men er weder 174 h., bewoond door ruim 1000 inw., die meest in het boter en kaas maken en in den landbouw hun bestaan vinden. Het voornaamste van het d. is noordoostwaarts naar den kant van Nibbixwoude, doch westwaarts naar de zijde van Wadway is eene streek, die geheel en al met boerenhuizen, op afgescheidene werven, bebouwd is. Sedert weinige jaren, is er een klinkerweg gelegd door WOGNUM naar Spanbroek; terwijl in dit jaar (1849) eene bestrating naar Nibbixwoude zal gemaakt worden.

De Herv., die er 370 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wognum-en-Wadway* (zie daaromtrent voorts het art. WADWAY). Men had er in de elfde eeuw reeds eene kapel, later tot eene kerk verheven, welke aan den H. HIERONYMUS was toegewijd en bij beurten door den Paus en den Abt VAN EGMOND begeven werd. In het jaar 1566 stond hier als Pastoor Broeder JAN VAN HEUSDEN, wien NICOLAAS A NOVA TERRA, als Abt VAN EGMOND, in het zelfde jaar gemagtigd heeft, om een stuk lands ten behoeve van het Pastoorshuis te verkoopen. De kerk, is een steenen gebouw, met eenen vrij hoogen vierkanten toren, die eene achtkante spits heeft. In het jaar 1842 is in plaats van het oude een nieuw orgel in deze kerk geplaatst, hetwelk vervaardigd is door den orgelmaker HERMANUS KNIPSCHEER van Amsterdam en den 15 Januarij van dat jaar voor het eerst bespeeld werd.

De R. K., die men er 650 telt, onder welke ongeveer 360 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *West-Friesland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. HIERONYMUS toegewijd, is een steenen gebouw, met eenen houten toren en van een orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door 80 leerlingen bezocht. Vroeger werd het onderwijs gegeven in een paar vertrekken van het groote en ruime Hervormde kerkgebouw, doch toen den 12 December 1837 een felle brand ontstak in een huis naast de onderwijzerswoning, waarbij ook dit gebouw door de vlammen werd aangegrepen en afbrandde, oordeelde men het tijdstip geschikt, om, bij den herbouw van eene onderwijzerswoning, tevens een beter en doelmatig schoollokaal daar te stellen. Dit schoolgebouw is breed 6 en lang 18 Ned. ellen, van welke lengte eene ruimte van 2½ el is afgezonderd, om te dienen tot doorgang en tevens tot eene overdekte verblijfplaats, bij ongunstig weder, voor die kinderen, welke, verre af wonende, gewoon zijn, de uren tusschen de twee schooltijden over te blijven. Den 5 November 1841, had de plegtige inwijding van dit schoollokaal plaats.

Men heeft er een Departement: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 6 Mei 1820 opgerigt is en 15 Leden telt.

De kermis valt in op Pinsteren.

Bij den watervloed van December 1675 werden de landerijen onder WOGNUM mede door zeewater overstroomd; te dier gelegenheid werd aldaar een kabeljaauw gevangen, die 6½ oude ponden woog.

WOGNUM-EN-WADWAY, gem. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*; palende N. aan de gem. Zijbecarspel-en-Benningbroek, N. O. aan Nibbixwoude-en-Hauwert, Z. O. aan

Zwaag-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk, Z. en Z. W. aan Berkhout-en-Baarsdorp, W. aan Spanbroek.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Wognum-en-Wadway, bevat de dorpen Wognum en Wadway, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1646 bund. 20 v. r. 84 v. ell., waaronder 1632 bund. 43 v. r. 27 v. ell., belastbaar land. Men telt er 198 h., bewoond door 245 huisgez. uitmakende een bevolking van 2150 inw., die meest in het boter en kaas maken en in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er ongeveer 380 in getal zijn, onder welke omtrent 200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Spanbroek*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Cornelis Ravesteijn, die in het jaar 1574 herwaarts kwam, en in het jaar 1576 overleed. (Zie voorts het art. Wadway). Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er ruim 770 telt, maken gedeeltelijk de stat. van *Wognum* uit en parochiëren gedeeltelijk te *Spanbroek*.

Men heeft in deze gem. twee scholen als ééne te Wognum en ééne te Wadway, welke gezamelijk gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht worden.

De ambachten en dorpen Wognum, Wadway, Nibbixwoude en Hauwert, te weten de westkant van Hauwert, eertijds Oosterwoude genaamd, hebben bij een handvest van Hertog Filips van Bourgondië gegeven den 13 April des jaars 1456, een poortregt met de stad Hoorn verkregen en zijn, ten eeuwige dage, aan de regtbank van Hoorn onderhoorig gemaakt. Bij de zelfde handvest, kregen Burgemeesters van Hoorn regt, om Vredemakers te Wognum en in de plaatsen daaronder behoorende aan te stellen, en werd de regtspraak over de zelfde plaatsen aan Schout en Schepenen van Hoorn toegekend.

Het wapen dezer gem. is van azuur, met eenen boom, staande op zijn terras en vastgehouden door twee leeuwen, alles van goud.

WOGNUM-EN-WADWAY (DE POLDER-VAN-), pold. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Wognum-en-Wadway*; palende N. aan den Zijbecarspel-polder en den Benningbroeker-polder, O. aan den pold. Nibbixwoude, Z. O. aan den pold. Dampten, Z. aan den pold. Berkhout en het Baarsdorper-meer, W. aan den Spanbroeker-polder.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1646 bund. 20 v. r. 84 v. ell., waaronder 1599 bund. schotbaar land. Het polderwater is gemeen met de Vier-Noorder-koggen, met uitzondering van de hooge afgekade landen, welke hun water door pompen daarin ontlasten, en van de Achter-kogge of lage afgekade Spierdijkerlanden, welke hun water daarin uitmalen. Het polderbestuur bestaat uit vijf Poldermeesters, (onder welke een President) geadsisteerd door eenen Secretaris-Penningmeester.

WOGNUMERKOGGE of Spanbroekerkogge, ook wel de Zuiderkogge, genoemd, een der *Vier-Noorderkoggen*, in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*; palende N. W. aan de Hoogwouder-kogge, N. N. O. en N. O. aan de Middel-kogge der Vier-Noorder-koggen, Z. O. aan den Zwaagdijk, Z. W. aan de Wester-kogge van Dregterland en aan het Baarsdorper-meer, W. aan den Spierdijk en de Kaager-polder.

In deze afdeeling der Vier-Noorderkoggen liggen: de d. Wognum, Wadway en Spanbrock, uitmakende de gem. Wognum-en-Wadway en Spanbrock. Zij beslaat alzoo, volgens het kadaster,

eene oppervlakte van 3030 bund. 27 v. r. 24 v. ell., waaronder 2957 bund. 41 v. r. belastbaar land; telt 362 h., bewoond wordende door 553 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2150 inw., die meest in den landbouw en het boter- en kaasmaken hun bestaan vinden. Deze kogge staat onder het bestuur van de Vier-Noorderkoggen.

WOGNUMER-MEER, naam, welken men ook wel eens geeft aan het Baarsdorper-meer, in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie Baarsdorper-meer.

WOIJO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ternate*, op het eil. *Xoela-Taljabo*.

WOKAN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroe-eilanden* behoorende, N. W. van Kobroor, 5° 30′ Z. B. Het wordt door Christenen bewoond.

Behalve het hoofddorp Wokan, vindt men ten Noorden nog eenige kleine dorpen, waarvan Sumau het voornaamste is.

Op dit eiland had de Oostindische-Compagnie reeds vroeg een fort, met eene bezetting van eenen Onder-Officier en eenige manschappen. Dit fort, hetwelk sedert ongeveer zestig jaren verlaten is, is thans zeer vervallen en bestaat uit niets anders dan op vele plaatsen ingestorte muren, ter hoogte van 6 ell. en 9,41 ell. dik. In het geheel beslaat het een vierkant van ruim 78 ell. en heeft op de vier hoeken bastions, waarvan thans naauwelijks eenige sporen meer zigtbaar zijn. Op de bastions heeft men in later tijd palen geheid, waarop eenige lila's geplaatst waren. Het huis van den Orang-Kaja, dat midden in het fortje ligt, is het eenige goede woonhuis; alles is voor het overige in eenen staat van diep verval, en de inwoners zijn zeer begeerig naar eene bezetting van eenige Nederlandsche militairen. Zij zouden, zoo hun dit vergund werd, gaarne handen aan het werk slaan, om het fort wederom in goeden staat te brengen.

Men heeft er ook nog eene kerk, ten Z. van het dorp Wokan, zijnde een schoon en sterk opgemetseld gebouw, en ofschoon er deuren en vensters aan ontbreken, is het overigens in vrij goeden staat en zindelijk gehouden. Aan beide zijden, bij het inkomen, zijn banken met lessenaars geplaatst voor de mannen, en in het midden voor de vrouwen eene menigte stoelen, die zeer ouderwetsch uitgesneden en zeker anderhalve eeuw oud zijn. Hier en daar ligt eene enkele zerk, waarvan het opschrift onleesbaar is geworden. De lijken der bewoners worden thans niet meer in of bij dit kerkgebouw ter aarde besteld, maar op een kerkhof, een goed eind weegs ten N. O. van de kerk gelegen. Dit nieuwe kerkhof is omheind en de grafsteden zijn allen op onderscheidene wijze versierd. Het mag als een prijzenswaardig bewijs van de goede gezindheid dezer bevolking aangemerkt worden, dat men er onderscheidene grafsteden van voormalige hier overledene ambtenaren van het Nederlandsche bestuur aantreft, welke, even zorgvuldig als de graven hunner eigene voorouders en volkshoofden, in orde worden gehouden.

WOKAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Molukshe* eil. *Wokan*, aan de Westkust.

Bij dit d. liggen het fortje en de Hervormde kerk. Zie het vorige art.

Iets ten Noorden van het dorp woonden in der tijd eenige Mohhammedanen, door onderlinge onlusten uit het dorp verdreven. Deze zijn thans onderworpen aan het gezag der Christenen, met welke zij in zeer goede verstandhouding leven.

WOLBERHOFF, geh. in de heerl. *Beaufort*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. Z. O. van *Diekirch*, kant. 1½ u. Z. W. van *Echternach*, gem. *Consdorff*; met 5 h. en 30 inw.

WOLBERS, hofstede in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. W. N. W. van *Groningen*, kant., gem. en ¼ u. N van *Zuidhorn*, 5 min. N. van *Noordhorn*, waartoe het behoort.

WOLBOOMSVEEN, heideveld in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gedeeltelijk gem. *Aalten*, gedeeltelijk gem. *Lichtenvoorde*, en voor een zeer klein gedeelte gem. *Wisch*, ½ u. N. van *Aalten*, en ½ u. Z. W. van *Lichtenvoorde*, 2½ u. O. van *Ter-Borg*.

Van dit heideveld liggen 620 bund. onder *Aalten* en slechts 2 bund. onder *Wisch*.

WOLBRANDTSKERCK, voorm. amb. en d. in den *Groote-Zuidhollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie WOLFBRANTSKERCK.

WOLD (HET), naam, waarmede veeltijds wordt aangeduid het d. RUINERWOLD, in de heerl. *Ruinen*, prov. *Drenthe*. Zie RUINERWOLD.

WOLD (HET), buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 3½ u. N. van *Wageningen*, gem. en 2½ u. N. van *Ede*, onder *Lunteren*; met 93 h. en 600 inw.

WOLD (HET), geh. in het graafs. *Zutphen*, heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 8 u. Z. O. van *Zutphen*, kant., gem. en O. Z. O. 2 u. van *Aalten*, en ½ u. Z. W. van *Bredevoort*, waartoe het kerkelijk behoort.

WOLDBEEK (DE) of WOLD-AA, riv., prov. *Drenthe*. Zie AA (WOLD-).

WOLDBERG (DE), berg op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Doornspijk*.

WOLDBERG, aanzienlijke heuvel in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie HIDDINGERBERG.

WOLDDIEP (HET) of HET LANGEDIEP, water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, dat, met onderscheidene takken en kronkelingen in de gem. *Marum* ontstaat, en, na, met eene noordoostelijke rigting eerst die gem. te hebben doorgeloopen, in eene oostelijke strekking, de grensscheiding tusschen haar en *Grootegast* vormt; voorts, noordwaarts schietende, eerst de grensscheiding tusschen *Grootegast* en de gem. *de Leek*, vervolgens tusschen *Grootegast* en *Oldekerk* uitmaakt, en eindelijk, bij de Gaarkeuken, door een verlaat, in het *Hoendiep* of de trekvaart van Groningen naar Leeuwarden uitloopt.

WOLDDIJK (DE), dijk in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, gem. *Bedum*. Deze dijk begint bij de Noorder-Hoogebrug; loopt op ¼ u. afstand van de kerk van Noordwolde, voorbij den Monnikenweg, naar Westerdijkshorn, waar hij eene oostwaardsche rigting aanneemt. Langs de oostzijde van dezen weg lagen voormaals tusschen den Monnikenweg ten Zuiden en den Oudendijk ten Noorden, de burgen Tedema, de Poel, Alma, Folkerda en Sijgers.

WOLDDIJK (DE), grooten weg, welke in het lange loopt door het d. *Ruinerwold*, heerl. *Ruinen*, prov. *Drenthe*. Zie RUINERWOLD.

WOLDE, de landstreek of het praedium, prov. *Groningen*, bij den bekenden brief van 1040, bekend onder den naam van GOO-EN-WOLDE, GOO-EN-WOLDERGT en nu alleen GOORECHT. Zie dat woord.

WOLDE (TER-), d. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie TERWOLDE.

WOLDENBURG, ook wel HET HUIS-TE-NETTERDEN genoemd, oud heerenhuis in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 8 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 3 u. Z. W. van *Ter-Borg*, gem. *Bergh*, 1 u. Z.O. van *'s Heerenberg*, in het d. *Netterden*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men een klein huisje, mede genaamd WOLDENBURG, waarop de heerlijke regten van het

hierboven vermelde gesloopte huis zijn overgegaan en hetwelk, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 4 bund. 10 v. r., thans in eigendom bezeten wordt door den Heer J. T. Kroes, woonachtig te Netterden.

WOLDENDORP, oudtijds Woldmannendorp (Woldmanna-thorp), d. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. N. van *Winschoten*, kant. en 4 u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en ½ u. Z. W. van *Termunten*, aan den Dollart. Men telt er in de kom van het dorp 63 h. en 370 inw. en met de geh. de Schans, Binnen-Ae, Huiningaweer, Zomerdijk, Lesterhuis en Heermen 103 h. en 600 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen korenmolen.

Uit den ouden naam Woldmansdorp zou men moeten afleiden, dat hier voorheen een bosch gestaan had, doch sedert de inbraak van den Dollart heeft dit dorp weinig boschrijks. Langs den zeedijk bestaat de bodem thans uit eene dunne laag zware klei, waaronder men knik aantreft: ook vindt men onder dit dorp roodoorn.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke ongeveer 60 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Midwolde*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest zekere Hendricus, die in de vierde week zijner bediening is overleden. Van het jaar 1606, heeft Woldendorp echter geen eigen Leeraar gehad, tot dat in het jaar 1623 het Synode goed vond te verzoeken, dat die plaats weder van eenen bekwamen Predikant mogt worden voorzien, waarop hier kwam Johannes Warnolds, die in het jaar 1637 overleed. Het beroep geschiedt door Collatoren, Stemgeregtigden en den Kerkeraad.

De muren van de kerk, die vóór de Reformatie aan den H. Petrus was toegewijd, zijn, even als die van den toren, ongemeen dik. Het schijnt dat de kerk aan de zijde van het koor verkleind en ingekort is. Thans is het een regthoekig gebouw, met eenen stompen toren, in welken eene klok van het jaar 1479 hangt. In het jaar 1833 hebben eenige leden dezer gemeente naar vermogen hunne giften bijgedragen; om kerk en predikantswoning te laten herstellen. Uit het fonds voor de noodlijdende kerken is mede hiertoe 300 gulden gegeven. Op het kerkhof rust het lijk van eenen onrustigen stichter eener nieuwe Doopsgezinde sekte, zijnde een onderdeel der Vlamingers en zelfs van de allerfijnsten, namelijk: Uko Walles, een boer van Noordbroek afkomstig, welke in Oost-Friesland overleed, doch hier in 1651 begraven werd.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

De Huninga's hebben voortijds onder dit dorp gewoond, van daar de benaming van Huininga-Weer. Men ziet hier nog een oude grafzerk van deze aanzienlijke familie.

Dit dorp werd in Januarij 1584 door het Staatsche krijgsvolk aan vlen gelegd.

WOLDENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Wons.

WOLDER, naam, welken de inwoners geven aan het d. Wilre, het graafs. *Vroenhoven*, prov. *Limburg*. Zie Wilre.

WOLDER-AA, riv. in *Drenthe*. Zie Aa (Wold-).

WOLDEREN, naam, welken men in de wandeling geeft aan het Waalre, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Braband*. Zie Waalre.

WOLDERKUM, oude naam van de st. WORKUM, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie WORKUM.

WOLDMANNENDORP, oude naam van het d. WOLDENDORP, d. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie WOLDENDORP.

WOLDMEER (HET), meer in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, tusschen het Meethuizer-meer en het Opwierder-meer.

WOLD-OLDAMBT (HET), het zuidelijkste gedeelte van het *Oldambt*, prov. *Groningen*, oudtijds aldus genaamd, omdat het met veel hout bezet was. Zie OLDAMBT.

WOLDSEND, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie WOUDSEND.

WOLDSTREEK, gedeelte van *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie DUURSWOLDE.

WOLDTIL (DE), brug in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, gem. en ½ u. Z. van *Noorddijk*, bij Ruischerbrug, in den Woldweg, over de Harksteder schipsloot. Deze til is voor eenige jaren door een steenen bruggetje of boogje vervangen.

Over de verdeeling van den Woldweg, tusschen de zeven kerspelen van Duurswolde en het onderhoud van den WOLDTIL, is eene willekeur gemaakt, vervat in een proces-verbaal der Heeren Hoofdmannen van den 20 Mei 1619.

WOLDTIL (DE), voorm. brug in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. en 10 min. N. van *Hoogkerk*, in den weg tusschen het dorp en Leegkerk, over de Clijve, welke in het jaar 1517 nog aanwezig was, doch thans niet meer bestaat.

Over de kosten van onderhoud van die brug bestaat eene uitspraak van eenige Heeren Zijlvesten, van den 10 December 1617.

WOLDTIL (DE), boerenplaats in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Zuidhorn*, gem. en 10 min. N. van *Hoogkerk*.

Deze boerderij ontleent zijnen naam van eene nabij gelegen hebbende brug. Zie het vorig art.

Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 8 bund. 88 v. r. 70 v. ell., en wordt in eigendom bezeten, door de weduwe R. K. WOLDTIL (1), woonachtig te Hoogkerk.

WOLDVEEN, geh. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie WALDERVEEN.

WOLDWEG (DE), weg in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, gem. *Noorddijk*, in eene Westelijke rigting, loopende van de Klapbrug te Oester-Hoogebrug naar en tot aan den Ruischerbrug. Zie voorts over dezen weg hierboven het art. WOLDTIL, brug in het *Gooregt*.

WOLDWEG (DE NIEUWE-), weg op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. *Doornspijk*, in *Oosterwolde*, in eene noordoostelijke rigting, loopende van Elburg naar den winterdijk te Oosterwolde.

WOLDWEG (DE OUDE-), weg op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, in *Oosterwolde*, gem. *Doornspijk*, in eene [illegible]delijke rigting, loopende van Kampen naar de Zandweg.

WOLD-ZIJLVEST (HET), zijlvest in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, zich uitstrekkende over de landen onder S i d d e b u r e n, H e l l u m en S c h i l d w o l d e, welke het bijzonder voorregt genieten, van door de sluizen te

(1) Bij het aannemen van geslachtsnamen, is de naam WOLDTIL aangenomen naar de plaats, waarop die familie woonde.

drie uitzijlen aan de Delf, of eigenlijk door de, in 1412, reeds toegedamde Slochterzijl aldaar, uit te wateren, zonder er schot voor te betalen. Elk dorp heeft zijne eigene schepperij en eenen Schepper. De landen, daaronder begrepen, liggen binnen den Ritserdijk, tot bij het Schaaphok ten Westen, en van daar binnen den Graauwendijk, tot aan het zijlregt van Olinge en het Damster-hamrik ten Noorden, het Oostwolder-zijlvest ten Oosten en de Sijp ten Zuiden. Het Oldambt, het Slochter- en het Dorpster-zijlvest palen er aan. De straks opgenoemde vergunning berust op eene *compromissoriale uitspraak van Borgemeesteren, Raedt en Hovetsman in Groningen, en de gemeene Rechters van Hunsingeland en Fivelingeland* enz. *van den jare* 1412 *des Wondags na den Zondag Judic.*

Voormaals onderhield dit zijlvest met Appingedam twee zijlen te Appingedam en Garreweer, doch welke thans niet meer bestaan. De uitwatering van het zijlvest heeft nu alleen plaats door het kanaal de Groeve, welke het Schildmeer met het Damsterdiep verbindt. Onder het Wold-zijlvest, telt men thans 12 watermolens. Het geheele zijlvest is onder dat gemaal begrepen.

WOLF, voorm. naam van eene hofstede in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Groningen*, gem. en 10 min. N. van *Haren*; welke op sommige kaarten als een geh. wordt aangegeven.

WOLF, hofstede in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Winschoten*, gem. en ½ u. Z. van *Wedde*.

WOLFAARTSDIJK, eil. en gem., prov. *Zeeland*. Zie Wolphaartsdijk.

WOLFBRANTSKERCK of Wolbrandtskerk, voorm. amb. in den *Zuidhollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*.

Het lag aan de oostzijde van den Dubbel, paalde N. aan het amb. van Dubbeldam, O. aan het amb. van de Nesse, Z. aan de Oude-Maas, W. aan den Dubbel.

Het in dit amb. gelegen dorp van den zelfden naam was een der 72 dorpen, die bij den watervloed van 18 November 1421 verdronken en was onder de 34, die sedert niet weder boven gekomen zijn.

WOLFEREN, heerl. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Loenen-en-Wolferen*; palende N. aan Hervelt, O. aan Loenen, Z. aan de Waal, W. aan Andelst.

Deze heerl., bevat niets dan de buurs. Wolferen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 64 bund. 50 v. r. 50 v. ell. belastbaar land; telt 3 h., bewoond door 5 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 20 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die er ruim 15 in getal zijn, parochiëren te *Hervelt*. — De 6 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Hervelt*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Hervelt*.

Deze voorm. afzonderlijke heerl. is sedert onheugelijke jaren met Loenen vereenigd; maakt alzoo een gedeelte van de heerl. Loenen-en-Wolferen uit, welke in eigendom bezeten wordt door Jonkheer van Carel Willem Fabricius van Leijenburg, woonachtig te Amsterdam.

De buurs. Wolferen of Wolveren, ligt 2 u. W. ten N. van Nijmegen, 2 u. Z. W. van Elst, 10 min. N. W. van Loenen.

Voorheen stond hier een oud kasteel, het Huis-te-Wolferen geheeten. Zie hieronder.

WOLFEREN, pold. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Wolfberen.

WOLFEREN (HOOG-), buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie WOLFHEES (HOOG-).

WOLFEREN (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. W. ten N. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Elst*, gem. *Loenen-en-Wolferen*, 10 min. N. W. van het geh. *Wolferen*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 64 bund 80 v. r. 80 v. ell., worden in eigendom bezeten door Joach. JAN CAREL WILLEM FABRICIUS VAN LEIJENBURG, woonachtig te Amsterdam.

WOLFEREN (LAAG-), buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie WOLFHEES.

WOLFERSCHEN DIJK (DE NIEUWE-), dijk van den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie WOLPHERENSCHE-DIJK (DE NIEUWE-).

WOLFERTSDIJK, eil. en gem., prov. *Zeeland*. Zie WOLPHAARTSDIJK.

WOLFERTS-POLDER, voorm. pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, ten Z. van den Nieuw-Borssele-polder, waarschijnlijk in het jaar 1616 of ten minste weinige jaren later bedijkt. De ingelanden van Borssele hadden gedurig oneenigheden met de ingelanden van den WOLFERTS-POLDER, tot dat, na herhaalde grondbraken, in het jaar 1715, deze laatste verloren werd.

WOLFHAG of WOLFSHAAG, geh. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. en 5 u. O. ten Z. van *Maastricht*, 2 u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. *Vaals*.

WOLFHAGEN, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. van *Sittard*, gem. en ½ u. Z. van *Schinnen*; met 25 h. en ruim 110 inw.

WOLFHEES of WOLFHEZE, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr. en 2 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2¼ u. N. O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. O. van *Rencum*, 1 u. N. W. van *Oosterbeek*.

Dit landgoed moet reeds vroeger dan de veertiende eeuw zijn bekend geweest. Immers vindt men, in eene rekening van het jaar 1333 van de tienden der nieuw aangemaakte landen te WOLFHEES gewag gemaakt. Het was reeds sinds verscheidene eeuwen een eigendom van de balie der Duitsche orde te Utrecht, die haar van den huize Montfoort ten leen hield, en misschien reeds voor lang weder in erfpacht uitgegeven had, toen de eigenaar der heerlijkheid Doorwerth haar in het jaar 1726 aankocht. Sedert is WOLFHEES te gelijk met *Doorwerth* uit het geslacht VAN ALDENBURG in dat van Bentinck overgegaan en door de verschillende Heeren dier heerlijkheid in erfpacht bezeten. Het beslaat eene uitgestrektheid gronds van bijna 400 bund., waaronder 324 bund. heideveld en een bosch van 60 bund. Tot op onze dagen vertoonde deze plaats, in zekere lasten en vrijheden, die daaraan verbonden waren, een aanmerkelijk overblijfsel der leenstellige regering. Het was, namelijk, ingevolge die beruchte middeleeuwsche inrigtingen, dat, ook op de Veluwe, alle grondbezitters (de Edelen en de steden alleen uitgezonderd) den Graaf of Hertog zekere zoogenoemde gewone diensten (*servitia ordinaria*) te bewijzen hadden, als bij voorbeeld: het huisvesten van ruiteren en knechten, de pondschatting, het maken van wegen en dijken, het voeren van graan in des Heeren schuren en diergelijke, vaak willekeurig opgelegde lasten, en zulks terwijl hunne goederen nog daarenboven met de Edelen en de steden in de buitengewone schattingen of beden dragen

moesten, van die gewone diensten nu waren de bezitters der zoogenoemde wildfurstige goederen bevrijd, welke in geene andere lasten droegen, dan alleen in die, welke ook door de edelen en de steden betaald werden, echter waren zij daarentegen gehouden, om op des jagermeesters bevel, zelfs met verlating van ploeg en akker, kar en paard te doen volgen, ter vervoering van het vorstelijke jagtgereedschap en van het gevangen grove wild; ook moesten zij, telkens na vier jaren, zekere belasting, onder den naam van ruimgeld bekend, betalen. Zulk een, van de gewone dienstbaarheid bevrijd, aanzienlijk wildfurstergoed was, onder weinig anderen, dit WOLFHEES, gelijk het ook in de voorregten en lasten, daaraan verbonden tot op onzen tijd toe gedeeld heeft.

Van den Utrechtschen weg leidt een digt belommerd pad naar het huis van WOLFHEES, dat, hoewel thans tot eene landmanswoning ingerigt, in zijnen breeden voorgevel en hoog opgetrokken muren, zijne vorige bestemming tot eene aanzienlijke heerenhuizing niet onduidelijk vertoont. Van Doorwerth loopt thans een grindweg naar WOLFHEES, welke alzoo den straatweg van Utrecht op Arnhem doorsnijdt.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 568 bund. 67 v. r. 80 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer JACQUES ADRIEN PROSPER, Baron VAN BRAKELL VAN DOORWERTH, woonachtig op het kasteel Doorwerth.

WOLFHEES (HOOG-), buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 1½ u. W. ten N. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. O. van *Wageningen*, gem. en 1 u. N. van *Doorwerth*; met 4 h. en 15 inw. — In de nabijheid is eene station van den Rijnspoorweg.

WOLFHEES (LAAG-), buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 2 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. N. O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. O. van *Rencum*, 1 u. N. W. van *Oosterbeek*, waartoe zij kerkelijk behoort; met 4 h. en 13 inw. — In deze buurs. ligt mede het landg. Wolfhees. Zie dat woord.

WOLFHEES (LAAG-), landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie WOLFHEES.

WOLFLINGEN, d. in het balj. van *Arlon*, meijerij van *Martelingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie WOLWELINGEN.

WOLFOE, naam, welken de negers geven aan de suikerplant. KLEINHOOP, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie KLEINHOOP.

WOLFSBARGE, geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie WOLFSBERGEN.

WOLFSBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. O. Z. O. van *Eindhoven*, kant., gem. en 10 min. Z. O. van *Asten*; met 50 h. en 280 inw.

WOLFSBERGEN of WOLFSBARGE, geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. O. ten Z. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. N. W. van *Hoogezand*, niet ver van *Kropswolde*, waartoe het kerkelijk behoort; met 20 h. en 200 inw.

Er was vroeger eene kapel opgerigt, ter eere van de H. MARIA, welke kapel eerlang eene buitengemeene vermaardheid verkreeg door de wonderen, welke de H. *Maagd* aldaar verrigtte. Bij een bulle van Bisschop FREDERIK WIGBOLD, van het jaar 1409, werd aan de bezoekers dezer plaats veertig dagen aflaat toegekend. Zij was gesticht van wege de abdij van Aduard en behoorde vroeger onder Noord-Laren, maar werd reeds in het jaar 1282 daarvan afgescheiden en vrij verklaard, waardoor aan

de kerk van Noord-Laren, door de abdij 200 steenen gegeven en de gebrokene omheiningen om genoemde kerk, hersteld werd. Het schijnt, dat, zelfs nog lang na de Kerkhervorming, de Maria-vereering aldaar werd aangehouden, althans in eene klagt van den Predikant te Kropswolde, in de klassikale vergadering, in het jaar 1641, wordt gezegd: *dat op St. Jansdag die Vrouwe van Cropswolde noch besocht word.* Het kerkhof is er nog aanwezig.

WOLFSBERGEN (NOORD-), voorm. buitenpl. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. Z. van *Naarden*, gem. *'s Graveland*.

Deze buitenpl. is in het jaar 1817 gesloopt. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland en bosch. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van ongeveer 17 bund., worden in eigendom bezeten door de Heeren Levert en Six, woonachtig te Amsterdam.

WOLFSBERGEN (ZUID-), voorm. buitenpl. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. Z. van *Naarden*, gem. *'s Graveland*.

Deze buitenpl. is in het jaar 1846 gesloopt. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland en bosch. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van ongeveer 17 bund., worden in eigendom bezeten door de Heeren, Proper en Hoogenstraten, woonachtig te 's Gravenland, en Six wonende te Amsterdam.

WOLFSBOSCH, geh. in de souvereine heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 5¼ u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2¼ u. N. N. O. van *Helmond*, gem. en ¼ u. O. N. O. van *Gemert*.

WOLFS-CAPOERICA, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Perica-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verlaten Land-van-Nieuw-Timotibo, benedenwaarts aan de verl. suikerplant. de Vrede; 3001½ akk. groot, met 116 slaven. De Negers noemen haar Caproeca.

WOLFSHAGEN, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. kant. en 2 u. N. van *Zwolle* gem. *Zwollerkerspel*, ½ u. W. van Hasselt in den *Polder-van-Mastenbroek*. Ter plaatse waar dit buit. gelegen heeft ziet men thans een boeren-erf.

WOLFSHAAG, geh. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie Wolfhag.

WOLFSHEZE, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Wolfheze.

WOLFSHOEK, ook genoemd Meeuwaard, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1½ O. van *Waalwijk*, gem. en ½ u. N. O. van *Drunen*, aan den Klinkerweg, tusschen Heusden en Drunen; met 25 h. en 177 inw. Daarbij staat de steenen windkorenmolen van den Elshout.

WOLFSHOEK (DE), woeste heide in het markgr van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*, halverwege en ten W. aan den straatweg tusschen Bergen-op-Zoom en Hoogerheide gelegen; op sommige kaarten als een geh. aangeteekend.

WOLFSIJVER, steenplaats in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Perica-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Nieuwe-Timotibo, benedenwaarts aan den militairen hoofdpost Belair; met 16 slaven.

WOLFSKAMER (DE), plaats op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 20 min. O. van *Doornspijk*, waaromtrent men den hier algemeen bekenden grooten steen aantreft, welke den naam draagt van den EERSTE REUZEN PINKEN.

WOLFSKAMER (DE), plaats in de duinen, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 1 u. Z. van *Oldebroek*, in de buurs. *Millingen*.

WOLFSKUILEN (DE), heuvels in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, ½ u. W. van Gees, gem. *Oosterhesselen*.

WOLFSLAAR (GROOT-), buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en ½ u. Z. O. van *Breda*, kant. en ½ u. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende bouwhoeve en verdere gronden, eene oppervlakte van 24 bund. 96 v. r. 1 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer FREDERIK VAN MATTENBURGH, Oud-Hoofd-Inspecteur der Belastingen. Het thans bestaande heerenhuis is door den tegenwoordigen eigenaar gesticht.

WOLFSLAAR (KLEIN-), hofstede in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en ½ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 20 min. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*.

Deze hofstede wordt in eigendom bezeten door den Heer JAN DE VEYE, woonachtig te Breda.

WOLFSMUHLE, molen in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5½ u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en 1½ u. N. O. van *Grevenmacher*, gem. en ½ u. N. O. van *Mertert*, onder *Wasserbillig*, waartoe de bewoners kerkelijk behooren.

WOLFSMUHLE, molen in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Diekirch*, kant. en gem. *Echternach*.

WOLFSMUHLE, molen in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 5½ u. Z. Z. O. van *Grevenmacher*, arr. en 4 u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Remich*, gem. *Mondorff*, onder *Ellingen*.

WOLFSNEST, geh. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Braband*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. W. van *Waalwijk*, gem. *Capelle*.

WOLFSNEST (DE), voorm. kast. b., prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., arr. en 4 u. O. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en ½ u. W. Z. W. van *Asten*, gem. en 10 min. N. W. van de oude kerk van *Someren*, in het geh. *Slieven*.

Het oude kast., betwelk binnen de grachten eene oppervlakte besloeg van 93 v. r. 30 v. ell., is vroeger gesloopt. De tegenwoordige eigenaar heeft de neerhuizing mede doen afbreken en de stalling, een oud gebouw tot eene nette boerenwoning ingerigt, in welks gevel men met ijzeren ankers het jaartal 1682 leest.

WOLFSWAARD, ook wel WOLFSWEERT en WOLFSWAERD, voorm. hooge heerl. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. en gem. *Wageningen*; palende N. aan het Havenkanaal en de Uiterwaarden, O. aan de Uiterwaarden, Z. aan den Rijn, W. aan het havenkanaal en den Rijn.

Reeds in het jaar 1384 heeft DIRK DOYS VAN AVEZAETE de heerl. WOLFSWEERT, *metten Gerichte Hooge ende Laage in den karspele van Wageningen*, van FLORENTIUS VAN WEVELINKHOVEN, den vijftigsten Bisschop van Utrecht ten leenregt, *in verley*, ontvangen. Hij wordt genoemd des Bisschops *Borchman*, die haar als een *borchleen* van het

huis Ter-Horst, gelegen onder Rhenen, houdende was. De voorschreven heerl. is met den hoogen en lagen gerichte in de jaren 1413, 1417 en 1419 weder in dier voege ter leen ontvangen. In 1427 heeft Hendrik, Heer van *Homoet* en *Wisch*, de Wolfswaard, met alle zijne regten en toebehooren te water en te lande, *met de groffe en smalle tienden en de hooge en lage heerlijkheid* verkocht aan Gijsbert Pieck van Beest. Deze laatste werd in 1428 door Zweder van Culemborg, den twee en vijftigsten Bisschop van Utrecht, en in het jaar 1453 door Rudolph van Diepholt, den drie en vijftigsten Bisschop, verleid met de Wolfswaard *met den gerichte hooge ende laage*, en zijne nakomelingen zijn achtervolgens in de jaren 1443, 1459, 1495 en 1500 door de Bisschoppen van Utrecht daarmede beleend geworden. In 1673 heeft Hendrik Pieck de heerl. Wolfswaard verkocht aan Rudolph van Ossenen, Gedeputeerde der Vergadering van de Staten-Generaal en Extraordinaris Envoyé van den Staat bij de Zwitsersche kantons en den Hertog van Savoyen enz., wiens dochter Adriana Clara van Ossenen gehuwd in 1697 met Johann Maurits Baron van Pabst, Heer van *Bingerden* en *Kaldenbach*, Geheimregeringsraad van Z. M. den Koning van Pruissen, de heerlijkheid aan het geslacht van Pabst bragt.

De heerl. Wolfswaard strekte zich aan de overzijde van den Rijn uit, alwaar, in het laatst der vorige eeuw op eene weide, de *Kaakweide* genaamd, nog een justitiepaal stond, aanwijzende dat daar een bijzonder regtsgebied was en daardoor bewaard werd. Vroeger was hier een klein kasteeltje of spijker, het Huis-te-Wolfswaard genaamd en een klein veerhuis; beide zijn echter in het begin dezer eeuw afgebroken en in de plaats daarvan het tegenwoordige veerhuis gebouwd, dat het eenige huis onder Wolfswaard is. Het ligt aan den Rijn, waar men een veer voor voetgangers heeft, het Kleine-veer, ook wel Pabstenveer genaamd, in den pold. *Wolfswaard*, en is vrij van polderlasten, doch daarentegen verpligt den dam van het gezegde veer naar Wageningen te onderhouden, op eene hoogte van 4,811 Ned. ellen in de haven. Dit veerhuis, met de daarom liggende gronden, eene oppervlakte beslaande van 32 bund. 14 v. r., behoort aan den Heer Baron van Pallandt van Barlham, wonende op den huize Keppel.

WOLFSWAARD, adell. h. in het ambt van *Beest-en-Renoy*, prov. *Gelderland*, *Nederdistrikt*, arr. en 4 u. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. van *Culenborg*, gem. *Beest*. Dit adell. h. is een hecht, sterk en sierlijk gebouw.

WOLFSWAARD (DE) of Trooster-Polder, pold. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. en gem. *Wageningen*; gedeeltelijk in de heerl. *Wolfswaard*, palende N. aan het Havenkanaal en Uiterwaarden, O. aan de Uiterwaarden, Z. aan de rivier den Rijn, W. aan het Havenkanaal.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van bund. 41 v. r. 50 v. ell., daarin staat één zeer aanzienlijk huis, waarin de pachter van het daar bestaande veer over den Rijn, op Lakemond woont, en wordt door twee sluizen, op de haven en vervolgens op den Rijn, van het overtollige water ontlast.

WOLFSWINKEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*, *Eerste* distr., arr. en 4½ u. Z. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 2½ u. Z. Z. W. van *Veghel*, gem. en 1 u. ten Z. Z. O. van *St. Oedenrode*, aan den *Dommel*.

Hier staat een olie- en volmolen op gemelde riv., waarom dit geh. op oude kaarten veel onder den naam van Winkelmolen voorkomt. De

molen werd, bij eenen aanval der Franschen in 1794, door de Engelschen in de asch gelegd, doch is in 1800 weder opgebouwd.

In dit geh. heeft de Hannoversche Generaal von Walmoden, in September van het jaar 1794, eenige dagen zijn hoofdkwartier gehouden; ook werd hier, in die zelfde maand, de broeder van den Hannoverschen Generaal-Majoor Baron von Linsingen, door de Franschen krijgsgevangen gemaakt.

WOLKEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie Mega.

WOLLEFOPPE-POLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gedeeltelijk gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*, gedeeltelijk gem. *Nieuwerkerk-op-den-IJssel*, gedeeltelijk gem. *Cappelle-en-het-Slot-te-Capelle-op-den-IJssel*; palende N. aan den Eendrachts-polder, O. aan den Groote-Zuidplas-en-den-Achter-Esse-polder, Z. O. aan den Blaardorper-polder, den Hoogdorps-polder en den Middelmolens-polder, Z. aan den Ketensche-polder, Z. W. aan Klein-Ommoorden- W. aan den Ommoordsche-polder.

Deze pold., bestaande grootendeels uit uitgeveende plassen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 485 bund., waarvan, onder *Nieuwerkerk-op-den-IJssel*, 31 bund. 50 v. r. Hij wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het land ligt 2.01 ell. beneden A. P.

WOLLEGAAST (DE), buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 3 u. Z. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. van *de Lemmer*, ½ u. ten N. O. van *Tjerkgaast*, waartoe het behoort, op eenen zandigen heuvel, aan den rijweg van Sloten naar de Joure.

WOLLEPLAAT of Noordland, plaat in den mond der *Ooster-Schelde*, tusschen het Middelgat en de Roompot.

WOLLINGHUIZEN, ook Wellinghuizen gespeld, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Winschoten*, gem. *Vlagtwedde*.

WOLPHAARSDIJK, ook Wolphaartsdijk, Wolfaartsdijk, Wolfaertdijk, Wolfersdijk en Wolfertsdijk gespeld, oudtijds het vijfde eiland van *Zeeland*, Bewesten *Schelde*; thans door de bedijking van den Wilhelmina-polder en den Perponcher-polder geheel met *Zuid-Beveland* vereenigd.

Wanneer dit eiland bedijkt is geworden kan men niet zeggen. De kronijkschrijvers brengen dit tot het jaar 800 a 850. Hetgeen vrij onbestemd is en nagenoeg het zelfde zegt, als dat zij het niet weten. Zekerder is het, dat het land destijds reeds bewoners had; want in het jongste gedeelte van het dus genoemde *Oud-Wolphaarsdijk*, dat is in den Oosterlandsche-polder, ten jare 1370 herdijkt, wordt thans een vliedberg afgegraven, gelegen op de Tol- of Torenweide in den Papenhoek, en uit dezen is, onder meer andere voorwerpen (te weten: bakisteen, fragmenten kwarts, zandsteen, schiefer, kalksteen en krijt, alsmede beenderen van dieren, vogelen en visschen), ook te voorschijn gekomen een Germaansche werpbal, hoedanige er velen te Katwijk gevonden zijn een aantal potscherven, die het zelfde karakter dragen als het gevondene te Wijk-bij-Duurstede, en, onder meer verroest ijzerwerk, ook nog een stuk van eenen ijzeren priem door oudheidkenners gehouden voor een gereedschap, dat weleer toebehoorde aan eenen alouden Frankischen vellenbewerker, schoen- of kleedermaker. In dien zelfden polder werd in 1822, op 27 palm. diepte, van onder de derrielaag, opgedolven een nog gave. maar geheel doorroeste, ijzeren hamer met eenen langen steel, die al mede naar lang vervlogen eeuwen terug wijst.

Men verhaalt verder, dat het eiland, eerst omtrent het jaar 1268, met den naam van WOLPHAARSDIJK is vernoemd geworden. Ook dit is niet juist; want, zoo het vroeger bestaan heeft, zal het ook wel vroeger eenen naam hebben gehad, en daar er nu geen andere voor wordt in de plaats gegeven, mogen wij het er voor houden, dat WOLPHAARSDIJK de eigenlijke, eerste en oorspronkelijke naam is. Er is ook niets oneigenaardigs in. FULFHARD, WOLFART, is eene aloude Angelsaksische, Friesche en Zeeuwsche naam, die van de vijfde eeuw af wordt aangetroffen, en zeker nog wel ouder zal zijn. Dat Vader STOKE (1) van den Watervloed van 1287 zegt:

Al Zeelant verdranc sekerlike
Sonder Walchren en Wolfaertsdike.

bewijst alleen, dat die naam reeds toen algemeen in zwang was. Dit blijkt al mede uit een charter van Graaf FLORIS V d.d. 29 Mei 1270, waarbij hij eenige, door overlijden aan hem vervallene, *Officia in Wolfarsdike* aan eenen nieuwen leenman opdraagt. Ook hadden de Wolphaarsdijksche ambachten iets eigenaardigs. Zij waren destijds nog gemeene ambachten, die door allen gezamenlijk bezeten werden, hoezeer sommigen zich naar de ambachten meer bepaald vernoemden, hetgeen het waarschijnlijk maakt, dat het geheel allereerst was in het bezit van één persoon, wiens afstammelingen of erven de bezitting in haar geheel lieten, maar de opbrengst naar gelang van ieders aanspraken deelden.

Sabbinge was het hoofdambacht en lag in het midden. Wij weten er van, dat het in het begin der dertiende eeuw reeds bestond en in aanzien was; want GILLIS VAN SABBINGE komt in de brieven van 1208 tot 1213 bij herhaling onder de Edelen voor. Het had, volgens de gemeinrekening van 1332, eenen omvang van 1450 gemeten. Thans is de Oud-Sabbinge-polder nog geen 316 gemeten, maar tot het ambacht behooren, behalve het Zuiderland en de Nieuw-Sabbinge polder, ook nog gedeelten van het Westerland en het Oosterland. De noordelijke verliezen zijn nog niet herwonnen. In Oost-Sabbinge vindt men nog het dorp van dien naam, ook wel het Oudedorp geheeten, waar voorheen meer Edelen hunne woningen hadden, rondom eene vrij aanzienlijke kerk, welker overblijfselen, thans geheel opgeruimd, staan afgebeeld in den *Zeeuwschen Volksalmanak* voor 1837; terwijl op weinige schreden afstands zich het Huis-te-Sabbinge verhief, waarvan het overschot thans tot eene boerenhofstede is ingerigt. Vergelijk voorts het art. SABBINGE en het daar gezegde, aangaande het wapen.

Oostkerke lag, blijkens den naam, ten O. van Sabbinge. Ridder GILLIS VAN OOSTKERKE, komt in 1318 voor. Het ambacht was in 1332 groot 850 gemeten, maar ging weinige jaren later verloren, en bleef drijvende tot in 1370; toen een gedeelte er van herwonnen werd in den Oosterlandschen-polder, groot 913 gemeten, van welke evenwel slechts 642 tot Oostkerke behoorden. Het strekt zich van den Helleweelschen weg (2) oostwaarts op uit tot tegen de grens van

(1) Boek IV, vs. 521 en 522.

(2) Op de kaarten van HATTINGA van den molen af noordwaarts loopende Dijk molen staat ten W. van straksgenoemden Papenhoek. Vergelijk J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, *Godsdienstleer der Aloude Zeelanders*, bl. 13.

Hongersdijk en bevat voorts de ten Z. aanpalende gronden Het bijzonder wapen van Oostkerke bestond uit drie wassende manen van zilver, op een veld van azuur. In den zuidelijken hoek van den Oosterlandsche-polder, vindt men, sedert het laatste gedeelte van de zestiende eeuw, het tegenwoordige dorp OOSTKERKE. Zie dat art.

Westkerke lag ten W. van Sabbinge. Het bevatte in 1332 in het geheel 1447 gemeten, en nog 600, die onder den naam van *Muden* verantwoord werden, onder welken naam zich ook sommige Edelen onderscheidden, zooals WILLEM GILLISZ. VAN DER MUDEN, die in 1290 in aanzien was. Welligt deden zij het niet naar het hoofdambacht, omdat er te dier tijde reeds eene familie bestond, die zich VAN DER WESTKERKE noemde, naar het dorp van dien naam bij Scherpenisse. Dat er evenwel ook hier eene kerk stond, blijkt nog ten overvloede uit een charter van 1316, waarin gesproken wordt van JAN RUTGERS, *Pape van der Westkerke in Wolphaarsdijk*. Bij die kerk stond een dorp, en vermits nu, in zeker gedeelte van den tegenwoordigen Westerlandsche-polder, een streek gronds is, van ongeveer 100 roeden lengte en 50 breedte, waar men overal oude fundamenten en ook doodkisten heeft aangetroffen, zoo is het allerwaarschijnlijkst, dat aldaar het d. Westkerke heeft gestaan. Het ambacht is, behalve het daartoe behoorende zuidelijke gedeelte van den Westerlandschen-polder en den Westkerke-polder, geheel verloren. Het zelfde geldt Muden, het straksgenoemde gedeelte van dit ambacht, hetwelk zijn naam kan ontleend hebben van zijne ligging, juist aan de monden van het Schenge, de Zuidvliet, de Wijtvliet, de Arne en het Sloe. Men noemde het ook de Piet, welke naam nog aan de meest westelijke punt van den Westkerke-polder wordt gegeven. Men geeft er verschillende beschrijvingen van. REYGERSBERGH noemt het een groot dorp of stedeken, met kasteel en haven; SMALLEGANGE daarentegen, schetst het enkel als een burg. Indien de vele overblijfselen van zware gebouwen, welke nog in het jaar 1701, ten Noordwesten van den tegenwoordigen Westkerke-polder, op het strand gevonden en van daar weggehaald werden, overblijfselen zijn geweest van het oude gebouw, dat in 1368 door de zee werd vermeesterd, en welks toren nog tot 1512 aan de golven wederstand bood, dan moet het geheel en al buiten den huidigen ringdijk hebben gelegen. In den omtrek dier steenhoopen vond men in 1701 ook nog tronken van regelmatig geplante boomen; terwijl het schor zelf zich zoo ver westwaarts uitstrekte, dat men, bij laag water, van het einde af, den veerman op het lange hoofd bij Arnemuiden beroepen kon. Aan dezen laatsten naam ziet men, waarom men dit Muden door bijvoeging van de Piet onderscheidde. Van waar die bijnaam ontstond zullen wij kunnen opmaken uit het wapen, in verband met eenige charters. SMALLEGANGE geeft als wapen van de Piet, een veld van zilver met een kruis van sabel, vergezeld van eenen sleutel van keel in elk kwartier. Dit doet denken aan geestelijke herkomst of heerschappij. En werkelijk bestond er zoodanige. Het kapittel van St. Pieter te Utrecht bezat, al zeer vroeg, op WOLPHAARSDIJK zoowel als op *Borsselen*, *Zuid-Beveland-Bewesten-Yerseke* en *Noord-Beveland*, de meeste tienden en het aan het bezit daarvan verbondene patronaatschap der kerken; doch verruilde deze, in 1310, tegen andere goederen, aan den Graaf, die in 1315, wegens het verheffen daarvan bij versterf, eene overeenkomst trof met de Edelen, die deze tienden van St. Pieter in pacht hadden. Bij die overeenkomst, bij welke de Heeren ook eenige matiging van het patronaatregt bedongen en het regt

van presentatie verwierven, trad Ridder GILLIS VAN DE OOSTKERKE voor de gezamenlijke Ambachtsheeren in WOLPHAARSDIJK op. In de latere domeinrekeningen werden die tienden van Westkerke genoemd, als de tienden van *Muiden, geheeten de Piet,* dat wel het zelfde zal zijn als » de St. Pieterstienden van het Westkerker-ambacht." Hoe belangrijk deze waren kan daaruit blijken, dat in 1471, toen er van het geheele ambacht nog maar ruim 294 gemeten overig waren, die tienden verden verantwoord met 22 gem. 64¼ roeden. Met uitzondering der tienden waren de oude ambachten overigens *vrij* van alle beden en schoten, die geconsenteerd werden bij steenschietens. Het geschot was voor de Ambachtsheeren. Alleen dan, wanneer bij de breedte geheven werd betaalden zij mede en gelijk de overigen. Bewijs hiervoor werd, in het jaar 1331, gegeven ter rekenkamer te Brussel, en als reden daarvan opgeteekend: » om der Ambachtsheeren geregtigheden niet te verkorten, » zijnde hun voornaamste inkomen." Zij weigerden zelfs naderhand te betalen bij steenschieten voor den Hongersdijk-polder, beweerende dat *hun* gedeelte er van tot de *oude* ambachten behoorde.

Keeren we nu met onze gedachten weder wat achterwaarts, dan vinden wij, dat WOLPHAARSDIJK, als eiland, in de dertiende eeuw met drie kerkdorpen, twee burgen en meer andere woningen van Edelen, er vrij goed moet hebben uitgezien. Bij de oprigting der Hooge Vierschaar in 1290, werden dan ook vier Edelen uit WOLPHAARSDIJK tot haar toegelaten, te weten: PIETER PIETERSZOON, WOUTIER SOETE VAN SABBINGHE, WILLEM GILLISZ. VAN DER MUDEN en JAN VAN SCHENGE, die op het oude dorp woonde, en benevens zijn vader in 1270 was beleend geworden met de ambachtsportiën, die aan den Graaf vervallen waren, door het kinderloos sterven van DOEDE DOEDESYMONSZ. en SIMON WILLEMSZ. De gezamenlijke ambachten bevatteden, in het jaar 1332, ook 4347 gemeten schotbaar land, zonder de vroonen en andere vrije landen. Van toen af begon er evenwel een regt kwade tijd.

In November 1334, op St. Clemensdag, braken in het Westen bij Muden twee polders door, die ook reeds op St Catharinadag 1309 bezweken, maar toen nog hersteld waren. Ditmaal gingen zij verloren. Ook Sabbinge leed zware verliezen; terwijl almede geheel Oostkerke, of toen of een weinig later, door de zee overstelpt werd. Op den 5 Januarij 1358 verkregen intusschen JAN VAN SABBINGHE en zijne erven, op last van Hertog ALBRECHT, vergunning om *den polre* in WOLFAERTSDYC (het Zuiderland)" te beverschen, mits dit werk volbragt ware vóór St. Maarten 1359. Tien jaren later, des Maandags na St. Maarten, dus 16 November 1368, werd daarentegen het Westen op nieuw geteisterd. De Pieterspolder ging met Muden verloren en moest verlaten worden. Doch dit verlies werd eerlang vergoed in het Oosten, doordien Hertog ALBRECHT, aan wien het verdronken Oostkerke vervallen of verstorven was, den 15 April 1370, aan WILLEMAN REINOUDSZ. VAN CATS gaf » te dyken tot chorenlanden; en wt te geven tot sinen » scoensten alle de wtdike, vorschlandt ende slijclant, dat ghelegen » es in WOLFAERTSDYC in den prochie, die bi onden tiden die Oostkerke » gheheeten was, ende dats onbedyct in der prochie van Zabbinghen, » oostwaerd af te gaan, suutwaerd en noordwaerd, alsoo als onse Rentmeester beleiden zal van den dike van Zabbinghen, ende also oostwaerd als 't hem oorbaarlic dinken zal." De eenige voorwaarde was, dat de helft der aanwinsten aan den Graaf zoude komen, en de wederhelft aan VAN CATS en zijne nakomelingen of erven blijven. Deze uitgift had belangrijke gevolgen; want ook de ondere Heeren behielden

hunne regten, en dus werd het nog meer dan vroeger een onverdeelbaar goed. De eerste vrucht was de bedijking van den Oosterlandsche-polder, met ruim 915 gemeten lands. Dáár vonden de Westkerkers, die voor de inbreuken der golven wijken moesten, eenen nieuwen bodem ter bearbeiding. Op den zuidelijken hoek van den nieuwen polder, ter plaatse waar de vroegere kerk gestaan had, verrees dan ook weldra een nieuw heiligdom en een nieuw dorp, waarbij ook de Heer voor zich een verblijf deed bouwen. Hij had trouwens niet in eens alles beverscht, wat hem was afgestaan, en de verlanding bleef aan dien kant voortduren. Daarenboven verkocht Hertog Willem, den 8 Maart 1407, de regten, welke den Vorst waren voorbehouden op de verdere aanwassen, aan Claas van Borssele Albrechtsz. voor 375 Engelsche nobelen (2055 guld. 25 cents). Dit gaf aanleiding tot nieuwe bedijkingen, van welke de belangrijkste was de bedijking van den Hongersdijksche-polder, in 1429 (zie dat art.), die in gemeenschap met de heeren van Oud-Wolphaarsdijk verzocht werd door Hector van Voorhout, als echtgenoot van Jonkvrouwe Alrid, 's Heeren Claas dochter. In den nieuwen polder werden 973 schotbare gemeten gewonnen, van welke aan genoemde Jonkvrouwe en hare deelgenooten, van het Oosten afgerekend, 626 gemeten 150 roeden werden toegekend, welke eene nieuwe heerlijkheid vormden, waarin desgelijks weldra kerk en dorp gevonden werden.

In het Westen daarentegen bleef het verliezen voortduren, zoodat, gelijk wij reeds opmerkten, de St. Pieterstienden aldaar in 1471 slechts verantwoord werden met ruim 22 gemeten. Het overgeblevene was bekend onder den naam van het Westerland, tot 1573. Ten gevolge van den giftbrief van 1370 en den verkoopbrief van 1407 bedijkten de gezamenlijke Heeren ten Noorden en Westen, hetgeen hun rijp scheen ter bedijking. Ten Noorden, vóór het Sabbinger-gedeelte van den Oosterlandsche-polder tegen de daar nog bestaande inlage, waar thans het diep ligt, werd het Hardebolleke droog gemaakt, door de Heeren van Bourgondië en Cats. Het was slechts 54 gemeten groot en betaalde, van wege de kostbaarheid der zeeweringen, geene geschot, maar stond nog vermeld op de steenrol van het jaar 1582. Onzeker is de tijd, waarin het vloeide; doch in het jaar 1662 waren er nog oude lieden, die verklaarden, dat de Noordweg, thans nog onder den naam van Hardenboldsche-weg bekend, daar ter plaatse, voorheen had doorgeloopen over den tegenwoordigen zeedijk tot aan eenen anderen, en dat het hun nog heugde, dat zij dáár, waar nu het diep was, overblijfselen hadden gezien van tronken, grebben en eenen kalkput.

Ten zuiden won men, tegen het Zuiderland en als voortzetting van den Hongersdijksche-polder, Zichnyt met 150, en Beroeken met 3 gemeten. Het laatste (welks naam aan *roeken*, zorgen, doet denken) schijnt reeds bezweken te zijn, zoo niet in de vijftiende eeuw, dan toch bij den stormvloed van 1509, die ook Zichnyt zoo erg handelde, dat men vreesde, dat het verlaten zoude worden, hetgeen den landvorst niet behagen wilde, vermits » daarby 't eilant van Wolfaertsdyck bij successie van tijde groote en onverwinnelicke schade en last lyden soude." Deswege ging ook den 4 December 1509, van de Vorsten Maximiliaan en Karel, de ordonnantie uit, » dat de Ingezetenen, gelande en geërfde van Wolfaertsdyck gemeynlyk den dyk van voors. polderken sullen helpen reparéren en vermaken, en den geërfden en ingelanden daerinne te bate comen." — Sedert komt

er geen Zichuyt (1) meer voor, maar vinden wij wel een *Fredericus-polder*, ten Z. W. van den middeldijk die er doorloopt groot 16 gemeten, en ten N. O. van dezen nog 26 gemeten, palende ten W. aan de bedijking van 1429, en geheel en al opgenomen onder het beheer van de Oud-Wolphaarsdijksche directie. Dáár vond men ook de oude uitwateringsluis, waardoor het opperwater zich ontlastte in de haven, welks oude kade, nog eene buurtschap vormt in de nabijheid van het dorp, tegen de westzijde van Fredericus-polder terwijl de vaart geschiedde langs het *garnatgat* of de *garnalenkreek*, in 1646 met den Heeren-polder afgedamd en nog in *Nieuw-Sabbinge*, dus geheeten. Wij houden alzoo Fredericus c. a. voor een overblijfsel van Zichuyt, door stormvloeden van 1530, 1532 en 1551, voor meer dan ⅔ van zijnen omvang beroofd.

Bij den laatstgenoemden stormvloed bezweek ook geheel Hengerdijk en bleef verloren. Moeijelijke tijden volgden, en hoe afgelegen Wolphaartsdijk ook schijnen moge, het deelde rijkelijk in den druk. De banier der vrijheid was, in 1572, in Walcheren opgestoken; maar Goes en Zuid-Beveland waren nog in de magt der Spanjaarden, die hun best deden om het benarde Middelburg ter hulpe te komen. Bij deed de voor de vrijheid strijdenden vreezen dat dezen zich op Wolphaartsdijk zouden vestigen, en van daar de vaart langs Schengen en Zuidvliet belemmeren. Zij zonden er dus van *Vere* eene bende op uit, om dit te voorkomen, en die uitgezondenen gingen daarbij zoo ruw te werk, dat de beste ingezetenen de vlugt namen. Vervolgens staken zij de dijken door; die van het Westerland op den Noordwesthoek, hetgeen dien ten gevolge verloren werd, en die van Oosterland op eene onbekende plaats, doch met streng verbod, van de hand tot herstel te leenen. Bij hun vertrek namen zij zelfs de klok mede uit den toren van Sabbinge. Na hun vertrek verkleedden zich evenwel ter misleiding van die zoo onwelkome bezoekers, de mannen als vrouwen en herstelden, in dat gewaad, den Oosterlandschedijk zoo goed zij konden. Hierdoor bleef wel het eiland behouden, met verlies van het Westerland; doch het bevond zich nog lange in veege toestand, want de uitgewekenen, te Goes afgewezen, omdat men hen wantrouwde en naar bevelen van Alva wachtte, togen verder, en de achtergeblevenen waren niet bij magte al de schade te herstellen, door menschen en stroomen aangebragt. Ook toen reeds was het:

Zuidvliet ende Schengen
Loopen beide om strengen;
Hebben haar vermeten
Willen Wolfaertsdijk opēten.

Toen de Spanjaarden uit Zeeland verdreven waren, was de nood zóó hoog, dat de overgeblevenen, in 1578, aan Willem I verklaarden dat het eiland niet te houden was, indien men hun, boven hunnen achterstand en geschoten, niet ondersteunde met eenen stuiver van elk gemet, geheven over geheel Zeeland hemelsbreedte. Van het geheel eiland was trouwens niets overig, behalve hetgeen thans bekend staat onder den naam van Watering van Oud-Wolphaarsdijk

(1) De naam *Zichuyt* schijnt met die van *Sluis-polder* synoniem te kunnen zijn en is trouwens verwant met *Zijl*, verkorting van *Zygel*; *Zuiger* enz. Men treft die benaming ook elders in Zeeland aan, b. v. bij *Waarden*. Het lag daar tusschen de parochiën van Waarden en onzer Vrouwenparochie, groot bij de breedte 88 gemeten en verdronk op Elfduizend Maagdenavond 1468 bij storm.

groot 1585 gemeten 220 roeden. Dit was intusschen ook het tijdperk der diepste verlaging en van den hoogsten nood. Als ter gedachtenis van dezen is het bestuur van die watering sedert altijd op zich zelve gebleven, en bestaat nog tegenwoordig uit éénen Dijkgraaf, twee Gezworenen en éénen Penningmeester. — De latere gronden worden afzonderlijk beheerd.

Zij bestaan uit: 1° den Oost-polder of Oost-Nieuwlandschen-polder, bij de bedijking, in 1597, groot 438 gem. 269 roeden (201 bund. 52 v. r. 37 v. ell.) en verkregen uit het aan Oostkerke behoorende gedeelte van Hongersdijk. Bij de doorbraak van 1631, werd de zuidoostpunt afgeknot, en gingen daarmede 5 gemeten verloren, ten gevolge van het achteruitbrengen van den dijk.

2° den Heeren-polder, waarbij, in 1646 en later, door afdamming van den garnalenkreek, een gedeelte van de Hoogeplaat met Wolphaarsdijk werd vereenigd. Hij was toen groot, 726 gem. 212 v. r. Later, in 1756 heeft men weêr 70 gem. aan de zee moeten afstaan. Beide verliezen waren een gevolg van het oostwaarts opleggen van dammen, en het in het Westen bedijken der Craaijers-polders, door welk een en ander de ebstroom, naar het Veergat heen gedwongen wordende, den zuidelijken oever van Wolphaarsdijk afknaagde, en zijne westelijke schorren vaneen scheurde. Door de bedijking van dezen polder, werden in 1650, de haven en de uitwatering verlegd, naar het einde van den zuidelijken dijk van den Oost-Nieuwlandsche-polder, en het vroegere vaarwater herschapen in een watergang. Thans is deze pold. groot 270 bund. 82 v. r. 99 v. ell.

3° den Westerlandsche-polder, herdijkt in 1665. Hij vloeide in 1666 en 1682, doch werd telkens beverscht, groot 220 bund. 77 v. r. 56 v. ell.

4° het overschot van de Hoogeplaat, ten gevolge van het sluiten der Garnalen-kreek, eerlang nauw met Wolphaarsdijk verbonden. Hieruit ontstond in 1692 de Nieuwe-Sabbinge-polder, groot, 341 gem. 268 v. r. Hij vloeide in 1695, maar werd ten zelfden jare beverscht. Doch, bij den vloed van 1808 andermaal doorgebroken, bleef hij drijven tot 1821. Toen werd hij herdijkt, groot 129 bund. 34 v. r. 35 v. ell.

5° de in het westen tot tegen de bouwvallen van Muden of de Piet, wederom aangegroeide schorren is, ten jare 1698, de Westkerkepolder bedijkt, groot 218 bund 71 v. r. 11 v. ell.

De achttiende eeuw heeft geene nieuwe winsten geleverd; wel, zoo als bij den Heeren-polder, werd aangemerkt, nieuwe verliezen. Het bleef echter bij deze niet, want reeds in 1715 moest op den Zuidpunt van Nieuw-Sabbinge, eene inlage gelegd worden, van nagenoeg 200 v. r., welke ruim 50 gemeten inhield, die eenige jaren daarna, reeds in slikken en schorren herschapen waren. In 1751, hadden er nieuwe vallen voor den gezegden Nieuw-Sabbinge-polder plaats. De voorgronden aldaar waren, in drie jaren tijds, 14 tot 18 roeden ingekort, en de geul was tot 6½ roeden van den dijk genaderd, zoodat men reeds het plan voor eene nieuwe inlage vormde. Daar echter de verlanding, in Zoenje, Hongersdijk, Mosselbank enz., merkbaar toenam, begon de kracht van den stroom ook hier af te nemen, totdat hij in 1809 geheel gesloten werd. Bij de gedurige kustenverandering, voldeden de uitwateringsluizen ook niet meer aan de behoefte. In 1737 werd dus eene zware steenen sluis en groote kom met twee steenen heufden gelegd, voor de Nieuw-Sabbinge-, Westerland- en Westkerke polders, voor welke een

en ander ongeveer 9000 gulden werd uitgegeven. Daarenboven moest beide laatsten van 1742—1755 bijna onafgebroken de dijken verzwaard om tegen den aandrang van het Sloewater bestand te zijn, terwijl Nieuw-Sabbinge, slechts ruim 288 gemeten bevattende, door veel aan voorland, zinkwerken, enz., al hooger en hooger geschot ... vragen, zoodat dit, kort na 1745, tot 5 guld. per gemet. was gesteg... Men schreef die zuidelijke verliezen, zoo als wij reeds opmerkten, ... aan de dammen, welke, op last van Gecommitteerde Raden, ... gelegd geworden door het Wolphaarsdijksche-gat, ten einde de sch... van Goenje met Wolphaarsdijk te verbinden, opdat de Puije of ... Goesche-diep, te dieper mogt worden. Zeker is het, dat zij de ha... en de sluis van Oud-Wolphaarsdijk dra geheel onbruikbaar maakten. De schippers verhuisden deswege naar de nieuwe haven, aan den We... terlandschen-polder; maar de landlieden hadden het kwaad; want ... landen stonden des winters veelal onder water, totdat in 1795 eene nieuwe sluis werd gelegd in den Noorddijk van den Oosterlandsche-polder, tegenover Kortgene, welke 14,000 gulden kostte.

6° Met het einde der achttiende eeuw was ook de verlanding ... Zuiden volkomen geworden, en bij de bedijking van den Wilhelmina-polder in 1810, werd niet alleen geheel Hongersdijk herwonnen, maar ook eene aanzienlijke hoeveelheid nieuwe gronden, van welke 282 bund. 42 v. r. 53 v. ell. aan Wolphaarsdijk werden toegelegd.

7° Het verloren gedeelte van den Heeren-polder, werd met andere oude en nieuwe gronden herkregen in den Perponcher-polder, bedijkt, ten jare 1846. Daarvan zijn aan Wolphaarsdijk gevoegd 141 bund. 35 v. r. 30 v. ell. Na vijf eeuwen worstelens ... de baren, heeft dus Wolphaarsdijk zijne oude uitgestrektheid ... en doet alzoo wederom eere aan zijn wapen: een griffioen van ... een veld van goud, worstelende gelijk Zeelands Leeuw, op een ... zamengesteld uit zes golvende fascen van sinopel en zilver.

De gezamenlijke ambachten worden bezeten door Jonkvrouwe Jan... Maria Baronesse de Perponcher, zijnde mede portionarissen de Erven van Cornelis Baron de Perponcher Sedlnitzky.

WOLPHAARSDIJK, gem., prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Goes* (3 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de Zuidvliet, ... haar van de gem. Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland, Kortgene en Kats scheidt, O. aan Kattendijke-en-Oost-Beveland, Z. aan het Schenge, waardoor zij van 's Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke en van 's Heer-Arendskerke gescheiden wordt.

Zij bestaat uit het geheele voorm. eil. Wolphaarsdijk, met ... d. Oostkerke en de geh. Sabbinge en de Oude-kaai, ... slaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2671 bund., waaronder 2627 bund. 89 v. r. 58 v. ell. belastbaar land; telt 210 ... bewoond door 280 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1350 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft ... er eenen korenmolen en twee havens: eene in de Schengen, ... sterk opslijkt, en eene goede tegenover Kortgene, waarnaast in ... jaar 1847 een steiger is gemaakt, tot aanlegplaats voor de dagelijks van Middelburg en Rotterdam voorbij komende stoombooten, welke corresponderen op diligences van en naar Goes. Ook is daar het ... veer op Kortgene.

De Herv., die er ongeveer 1250 in getal zijn, onder welke 470 ... dematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Goes*, ... van *Goes*, eerste sectie, behoort. De eerste, die hier het leeraarsambt

heeft waargenomen is geweest Jan de Kaiser of Ceerkes, die er in 1582 kwam, en nog ten zelfden jare vervangen werd door Mattheus Carnopius of Essen, Predikant te Yerseke, en in 1591 opgevolgd door Pieter de Bert. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den Ambachtsheer. De kerk staat te Oostkerke. Zie dat woord.

Er bestaat, sedert het jaar 1824, ook eene gem. der Afgescheidenen, die 75 zielen telt. Haar eerste Leeraar was Wijnand Gardenier, die er in het jaar 1844 kwam en nog in dienst is. Het kerkje staat mede te Oostkerke.

De 8 R. K., die er wonen, parochiëren te *Goes*. — De 2 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ring-synagoge van *Middelburg*. — Men heeft er ééne school, te Oostkerke, welke gemiddeld door 150 leerlingen bezocht wordt.

Het wapen der gem. Wolphaartsdijk is het zelfde als dat van het eiland.

WOLPHAARSDIJKSCHE-GAT (HET), voorm. water, prov. *Zeeland*, hetwelk uit *het Schenge*, noordoostwaarts door het verdronken *Honpersdijk*, naar de *Zandkreek* liep, en in den *Wilhelmina-polder* is ingedijkt. Zij dient thans tot uitwatering van dien polder, waartoe eene sluis in den zuidoostelijken dijk ligt.

WOLPHAARTSDORP, Wolfaartsdorp of Wolvertsdorp, voorm. d, p het oude eil. *Borssele*, dat is ondergevloeid en thans niet meer estaat.

WOLPHEREN, voorm. kleine heerl., prov. *Zuid-Holland*; palende l. aan het Land-van-Arkel, O. aan de Linge, waar deze toen in e Merwede uitliep, Z. aan de Merwede, W. aan Schelluinen-sloot of e Schelluinensche haven.

Deze heerl. werd, omstreeks het jaar 1230, door Jan XI, Heer van *Arkel*, van Graaf Otto van Benthem gekocht en aan het *Land-van-Arkel* gehecht.

In deze heerl. stond een kasteeltje, met eene kerk, omgeven door nige visschershutten, welke alzoo een dorpje vormden, mede Wolpheren of Wolfare geheeten. Dit kasteeltje zoude, naar sommigen llen, het onderste gedeelte van den tegenwoordigen kerktoren van orinchem geweest zijn. Jan van Arkel liet het dorp afbreken en de tten nader bij het kasteeltje in de gedaante van eene stad weder bouwen. De steenen, die van de kerk kwamen, zoude hij gebezigd bben bij het bouwen van de, in het jaar 1844 afgebroken, Groote-St. Janskerk te Gorinchem, waardoor hij alzoo de eerste grondlegger n die stad geweest is. De naam Wolpheren is nog overgebleven in le ten W. van Gorinchem gelegen pold. Zie het volgende art.

Deze heerl. is tijdens den aanleg van den Nieuwen-Wolpherenscheinlaagdijk in de zeventiende eeuw ten deele buiten gedijkt, welk tste gedeelte thans genaamd is de Gorinchemsche-Avelingen Groote-Griend.

WOLPHEREN, gedeelte van een pold. in het *Land-van-Arkel*, prov. *id-Holland*, arr., kant. en gem. *Gorinchem*; palende N. aan de elluinensche-vliet, die hem van den pold. Kwakernaak en de Haar sidt, O. aan de Lange-Slagen, Z. aan het Kanaal van Steenenhoek, aan den Polder-van-Boven-Hardinxveld.

Dit gedeelte beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van bund. 51 v. r. 13 v. ell. Daarin staat één h., zijnde eene boerj, en wordt, met het verdere, door 2 molens van het overtollige

water ontlast. Het land ligt 0,65 ell. onder A. P. Hij staat onder het polderbestuur van de Banne-van-Gorinchem en Lang-Scheiwijk.

WOLPHERENSCHE-DIJK (DE NIEUWE-), of DE NIEUWE-WOLPHERENSCHE-DIJK, dijk van den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. — Het is dat gedeelte van den Hoogendijk, hetwelk zich bezuiden het Land van Steenenhoek, van de Schelluinensche-brug tot aan den Kriekelwinkel of ouden Wolpherensche dijk, bij de vesting Gorinchem uitstrekt. Bij de graving van het Steenenhoeksche kanaal, in 1818, zonk een gedeelte van deze dijk, over eene aanmerkelijke lengte, ongeveer 1 el weg.

WOLPHERENSCHE-DIJK (DE OUDE-), rivierdijk, prov. *Zuid-Holland*, langs de Merwede en Gorinchem, zich uitstrekkende van even beneden de Waterpoort dier stad, westwaarts tot aan den Kriekelwinkel. Het oostelijk gedeelte, zoover als de Duivelsgracht strekt wordt onderhouden door de voormalige grafelijkheid of het Rijk en ligt op een gedeelte der grondslagen van het gewezene kasteel der Heeren VAN ARKEL, het andere door een aantal bijzondere landerijen in het Land-van-Arkel.

In de zeventiende eeuw brak deze dijk door, waarvan nog de diepe wiel beneden de stadsgracht overig is.

WOLPHERENSCHE-SLAGEN (DE), afdeeling van den *Wolpherensche-polder*, in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Gorinchem*.

WOLSEND, naam, onder welken het d. WOUDSEND, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, wel eens voorkomt. Zie WOUDSEND.

WOLSUM, WILSUM of WILSHEM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Sneek*, 1½ u. O. van Bolsward, aan de Wymerts en het Meer of Morrawieltje. Men telt er in de kom van het d. 11 h. en ruim 50 inw., en met de daartoe behoorende buurtjes: Laard, Jouwswerd, Remswerd, Vijfhuizen, Ytsum en het Ketting 30 h. en 240 inw., die meest in de veefokkerij hun bestaan vinden.

De Herv., die er ongeveer 200 in getal zijn, behooren tot de gem. *Wolsum-en-Westhem*, welke hier eene kerk heeft, die vóór de Reformatie aan den H. MARTINUS was toegewijd. Het is een oud gebouw met eene houten spits, doch zonder orgel. Vroeger stond er een zware stompe toren bij de kerk; doch deze is, wegens bouwvalligheid, in 1819 weggebroken.

De 9 Doopsgez., die men er telt, behooren tot de gem. van *Bolsward*. — De R. K., van welke men er ruim 30 aantreft, parochiëren te *Blaauwhuis*, onder *Westhem*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 35 leerlingen bezocht.

WOLSUM-EN-WESTHEM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring van *Ylst*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, ééne te Wolsum en éénen te Westhem en telt er 260 zielen, onder welke 75 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest CORNELIUS JOHANNES, die in het jaar 1608 herwaarts kwam, in het jaar 1636 emeritus werd en in 1640 overleed. Vroeger, als van 1589 tot 1607, waren WOLSUM en WESTHEM gecombineerd met Oosthem, Abbega en Folsgara, en werden toen bediend door JELIS CAPELLEMAN, die in laatstgenoemd jaar overleed. — In het 1843 ontving deze gemeente van den Heer HAJO BANGHA, Emeritus

Predikant van Nieuwland, eenen zilveren schotel ten gebruike bij het Nachtmaal, en een zilveren doopbekken, het laatste bepaaldelijk voor Wolsum ten geschenke, terwijl eenigen tijd daarna twee echtgenooten, die zij onder hare leden mogt tellen, Theodorus Yzema en Foekeltje Idsenda, een zilveren doopbekken, bepaaldelijk voor Westhem, vereerden.

WOLT (DE) of de Wold, water op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, welke in de gem. Voorst ontstaat, in eene noordelijke rigting, eerst die gem. en vervolgens de gem. *Epe* doorloopt, waar het zich met de *Terwoldsche-wetering* vereenigt, om de *Leygraaf* te vormen.

WOLTERDUIN, het noordwestelijk gedeelte der buitengronden tusschen *Texel* en *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Wolterduin.

WOLTERSUM, oudtijds Waltersheim, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2¼ u. Z. W. van *Appingedam*, ½ u. W. ten Z. van *Ten-Boer*, rondom in lage derrieachtige landen, waardoor het oertijds, althans nog in 1794, des winters niet gemakkelijk anders dan met schuitjes toegankelijk was. Thans zijn die landen bijna allen ingedijkt en worden door watermolens uitgemalen. Men telt er in de kom van het d. 47 h. en 320 inw., en met de daartoe behoorende buurs. de Bloken en Ludeweer 84 h. en 540 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Op vele plaatsen is diep in den grond beste klei, die men sedert weinig jaren is begonnen uit te graven, om daarmede het land te verbeteren.

Het dorp moet oud en voorheen meer talrijk van ingezetenen geweest zijn, daar het, volgens Menco, de halve manschap tot het vervaardigen der nieuwe Wierumerkerk kon leveren. Het is nu wijders in alles eene staande heerlijkheid van de stad Groningen.

Van den ouden naam *Waltershem* en *Waltersum*, kan vermoedelijk worden afgeleid, dat de eerste bewoners van dit dorp *Walther* is geweest, wiens *heem*, *heim* of *hem* (huis) den naam aan het latere ontstane dorp heeft gegeven.

Voor de waterlossing en kennis van den ouden waterstaat dezer provincie is men hier op een belangrijk punt. Immers de Ee, komende met twee takken van Scharmer en Slochteren, die zich bij het Schaaphok vereenigen, gaat hier door. Deze stroom is oudtijds zeer breed geweest en heeft zelfs ten Noorden van het Slochter-diep wel 25 ell. wijdte gehad, ofschoon thans gebragt op 6,50 ell. Ook bij dit dorp laat zich de ongemeene breedte in den herfst onderscheiden. Hier echter verdeelt zich de Ee weder in tweeën; de oostelijke tak loopt naar Wittewierum en bij Ten Post in het Damsterdiep en zoo verder; de andere gaat met onderscheidene bogten naar Dijkshorn en zoo verder naar het Maarvliet, zoo althans sommigen willen. Het Lustige-maar loopt door het Westermeer 200 schreden ten N. van de Ee gelegen, verder digt langs de Bloken tot op 10 minuten nabij Woltersum; hier vereenigt zich de Kleisloot er mede. Vervolgens stroomt het Lustige-maar naar Woltersum, kronkelt zich dan noordwaarts, onder den naam van Oldediepke; neemt, aan de noordzijde van het dorp, een takje van de Ee, namelijk de Schipsloot op, en ontvangt vervolgens den naam van Waterlosing, onder welken naam het tegenover Oosterdijkshorn in het Damsterdiep valt. Van het Meer af tot aan het Damsterdiep heeft dit Maar voormaals eene zeer aanzienlijke breedte gehad. De Kleisloot ontstond voorheen uit eenige meertjes onder de Harkstede. Het oostelijke meer, dat men ten Oosten van Woltersum aantreft, is nog omstreeks 10 bund. groot. Hier

neemt de Katerbals een begin en loopt naar het Hocksmeer. In Jan. 1766 is, op last van het Geregtshof, door de ingelanden van Wolterson en de beide Harksteden, gegraven ter diepte van 1,25 ell., de uitwatering van het Damsterdiep tot aan de Kleisloot, de Waterloosing genaamd.

De Herv., die er 500 in getal zijn, onder welke 70 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Slochteren*, behoort. De eerste, die hier als Leeraar voorkomt, is geweest zekere JOHANNES, wiens geslachtsnaam wij niet vermeld vinden, die hier in 1595 stond. Hij werd in 1598 opgevolgd door BERNARDUS LUBBERTI, die, uit naam van den Drost van Zalland beroepen door DODDE VAN AMSWEER, vóór of in 1606 moet vertrokken of overleden zijn, aangezien in dat jaar zijne plaats vervuld werd door HENRICUS JOHANNIS of JOHANNES HENRICI. Het collatieregt, hetwelk hier voorheen was bij de adellijke Heeren eerst VAN WELVELDE, daarna PICCARDT en eindelijk bij Mevr. DE VALCKE, wordt thans uitgeoefend door de stedelijke regering van Groningen, welke het in 1755 heeft aangekocht.

De kerk, was een groot en ruim gebouw, met een koor, als eene halve maan uitgemetseld en voorzien van drie kerkramen. Ten jare 1765 liet de regering van Groningen, uithoofde der bouwvalligheid, de geheele kerk, met uitzondering van het koor afbreken en eene aanmerkelijk kleiner kerk weder opbouwen, en aan het koor aansluiten. Toen men bevond in 1837, dat dit koor, alsmede de oude zware vierkante toren, die, tegen den algemeenen regel, aan de oostzijde van het koor en op eenigen afstand van het kerkgebouw, geheel op zich zelven stond, te bouwvallig waren, om hersteld te kunnen worden, werden beide afgebroken, en eenen nieuwen toren ten Oosten van de kerk opgebouwd. In 1838 werd dit voltooid, en de kerk hersteld en verfraaid. De beide klokken in den ouden toren hangende, werden in 1838 verkocht en er een nieuwe in den toren geplaatst. De eene der klokken was gegoten in het begin der vijftiende eeuw, volgens het daarop gevonden zeer onduidelijk opschrift. De andere klok was gewijd aan *Alle Heiligen* en van 1415, blijkens dit opschrift:

» Anno. dni. M.CCCC.XV. fusa sum. sub. dno
» Mellardo. in. honorem. omnium. sanctorum.

(d. i. ten jare onzes Heeren 1415 ben ik gegoten onder den Heer In-LARDUS ter eere van *Alle Heiligen*.)

De Afgescheidenen, die er ongeveer 40 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Ten-Boer*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 80 leerlingen bezocht.

Er is hier nog eene burgstede van den burg G l i m m e r h u i s genaamd, behoord hebbende aan de familie WELVELDE (1) ook WELEVELD, afgebroken omstreeks 1735 (zie dat woord).

WOLTERSUM is vermoedelijk de geboorteplaats van HENRIK PICCARDT, Raad, Syndicus en Mond der Ommelanden, geb. 25 Maart 1636, die zeer gezien was bij WILLEM III, Prins *van Oranje* en vroeger, toen hij zich te Parijs ophield, bij Koning LODEWIJK XIV.

WOLTERSUMER-AA (DE); water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dat, in eene noordwestelijke rigting, van Woltersum naar het Damsterdiep loopt.

(1) Over WOLTERSUM en de familie WELVELDE. Zie Mr. H. O. FEITH, *Gron. Volksalmanak*, voor 1843, bl 111 en volg. Dr. W. G. BRUDDINGIUS, *Gron. Volksalmanak* voor 1841, bl. 66 en volg.

WOLTHAARSHOEK, streek lands in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. en gem. *Raalte*, in de buurs. *Linderte*, welke op sommige kaarten als een geh. voorkomt. — Deze streek is aldus genaamd naar het boerenerve de Wolthaar, aldaar gelegen.

WOLTHERDUIN of WOLTERDUIN, het noordwestelijke gedeelte der buitenvelden tusschen Texel en Eijerland, zoo als dit, vóór de bedijking dier buitenvelden, in 1835, was, prov. *Noord-Holland*, kant. *den Helder*, gem. *Texel*.

Het paalde N. aan de Eijerlandsche duinen, O. aan de Buitenvelden, Z. aan de Kooger duinen, W. aan de Noordzee, en besloeg, met de binnengronden en duinen, eene oppervlakte van ongeveer 50 bund.

WOLTHUIS, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie WOUDHUIS.

WOLTHUIS (HET EERSTE-) of GROOTE-WOLTHUIS, landg. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 5½ u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en ¼ u. O. van *Apeldoorn*, aan de Wolt.

Dit landg., bestaande in heerenhuis en in drie, daarbij en alles te zamen aan elkander in een blok gelegene, boerenplaatsen, waartoe behooren tiendvrije bouwlanden, weilanden, bosschen en lanen, groot te zamen 102 bund. 8 v. r. 10 v. ell., wordt in eigendom bezeten door den Heer CORT HEILIGERS, woonachtig te Diepenveen.

WOLTHUIZERMARKT, voorm. heidegrond op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. *Apeldoorn*; groot 182 bund. 48 v. r. 65 v. ell. Deze heidegrond is verdeeld en tot bouwland aangelegd.

WOLTSCHE-WATERING (DE TER-), beek op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie TERWOLDSCHE-WETERING (DE).

WOLTZ (DE), DE CLERFF-WOLTZ of DE WOLS, riv., grooth. *Luxemburg*, welke in het balj. *Bastonach* ontspringt, in eene zuidoostelijke rigting de heerl. *Alzingen* en *Reuland* doorloopt; in de heerl. *Clerff*, die zij vervolgens doorvloeit, eene zuidelijke rigting neemt, en zich, na de heerl. *Schutburg* te zijn doorgestroomd, bij Kautenbach, op de grenzen van het graafs. *Wiltz*, in de *Wiltz* ontlast.

Deze riv. is op onderscheidene plaatsen, ten dienste van het Maas-en Moezelkanaal, verbreed geworden, doch het werk is sedert jaren gestaakt.

WOLVEGA, kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, bestaande uit de volgende 11 gem.: Donkerbroek-en-Haule, Makkinga-Elslo-en-Langedijk, Noordwolde-en-Beuil, Oldeberkoop-en-Nijeberkoop, Oldeholtpade-Nijeholtpade-Ter-Idsert-en-Oldeholtwolde, Oldelamer-en-Oletrijne, Oosterwolde-Fochteloo-en-Appelsche, Peperga-en-Blesdijk, Scherpenzeel-Spanga-Munnekebuuren-en-Nijetrijne, Steggerda-en-Finkega en Wolvega-Sonnega-Nijelamer-en-Nijeholtwolde. Men heeft er 22 keren en telt er 12,200 zielen, onder welke 2700 Ledematen.

WOLVEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 2¼ u. Z. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en 2¼ u. W. Z. W. van *Oldeberkoop*, aan den straatweg van Leeuwarden naar Zwolle, in een boschrijk oord, dat aan de zuid- en zuidoostzijde tot aan de Zuiderzee onmerkbaar afdaalt.

Het is eene welvarende en aangename plaats, het grootste en schoonste dorp en tevens de hoofdplaats der grietenij Stellingwerf-Westeinde, bestaande uit eene dubbele rij vrij goed gebouwde huizen, met eenige

zijbuurten, welke laatste meestal bewoond worden door de arbeidende klasse. Men telt er in de kom van het d. 125 h. en 780 inw., en met de zijbuurten 205 h. en ongeveer 1270 inw., die meest hun bestaan vinden in akkerbouw en veeteelt; brengende het te dezer plaatse in overvloed groeijende hakhout veel toe, dat de mindere klasse zich door handenarbeid brood kan verschaffen. De inw., voornamelijk de vrouwen, zijn van eenen sterken bouw.

Ofschoon het dorp op zich zelve zeer welvarend is, zoo zijn evenwel de in nabuurschap gelegen koloniën Frederiks- en Willemsoord voor hen zeer onvoordeelig, uithoofde somwijlen wel eens kolonisten zich in dit en de naburige dorpen met er woon nederzetten, alwaar zij dan, ten nadeel der ingezetenen, van lieverlede verjaren en onderstand moeten erlangen uit de armenkas.

Onder dit dorp liggen schoone bouwlanden en bosschen, benevens wei- en hooilanden, die zuidwaarts tot aan de Linde loopen en, van Oldeholtpade af, binnen eenen dijk besloten liggen, naardien het innenloopend zeewater, bij zware stormen, hier anderzins zeer schadelijke overstroomingen zou veroorzaken. In dit bezwaar is echter, in het jaar 1844, voorzien door het bouwen van eene keerwaaijersluis, in de rivier, even beneden het zoogenaamde Wijd der Linde. Aan de zuidkant, langs de Linde, is Wolvega grootendeels door uitgegraven veenderijen begrensd, zoo dat hier goede gelegenheid is tot visschen en jagen op watervogels en ander wild.

De naamsoorsprong van Wolvega is moeijelijk op te sporen en alzoo bezwaarlijk met eenige zekerheid te bepalen; dat de naam zou zijn ontleend van het *Wolvenland*, zoo als sommigen meenen (1), blijft, naar ons inzien, altijd eene gissing. Het is echter buiten twijfel eene geschiedkundige waarheid, dat Wolvega reeds in het begin der dertiende eeuw eene aanzienlijke plaats moet zijn geweest, wonende er, te dier tijd, het geslacht van den Ridder Hayo, welke Hayo zich, zoo als het verhaal luidt, bij de verovering of inneming van *Damiate* in den jare 1219 zeer dapper moet gedragen hebben (2). Het dorp droeg in die tijden de naam van Wolwagha, althans wordt dit alzoo in de *Gesta Fresonum* opgegeven. Omtrent de naamsoorsprong, sullen wij nog met een enkel woord melden, dat tot nu toe, het kwartier *Zevenwouden*, verreweg de overige gedeelten van *Friesland* in boschrijkheid overtreft en men alzoo hieruit, in verband met hetgeen ons de geschiedkundige geschriften over die provincie mededeelen, gereedelijk mag besluiten, dat in vroegere eeuwen, de bosschen alhier veel belangrijker en digter bewassen zijn geweest dan thans het geval is. Zooals men weet, op zoodanige oorden doorgaans de verblijfplaats van wolven en andere wilde dieren, en nuaannemende, dat zulks werkelijk zou hebben plaats gevonden, dan wordt de opgave van den Heer Buddingh meer waarschijnlijk, te meer nog, daar het uit de, in het Grietenij-huis te Wolvega, voorhanden archieven blijkt, dat er zich, in het begin der achttiende eeuw, nog wolven en wilde varkens in die streken hebben opgehouden.

De Herv., die er ruim 1130 in getal zijn, behooren tot de gem. *Wolvega-Sonnega-Nijelamer-en-Nijeholtwolde*, welke hier hare kerk heeft.

---

(1) Zie Buddingh, *Verhandeling over het Westland*, pag. 47.

(2) Zie *Gesta Fresonum*, uitgegeven door het Provinciaal Friesch-Genootschap, ter beoefening der Friesche Geschied-, Oudheid- en Taalkunde.

staande aan het westeinde der plaats op eenen eenigzins verheven grond. Het is een tamelijk goed onderhouden gebouw, dat in 1646 gebouwd of wel vernieuwd is geworden. Er zijn tot dit bedehuis twee ingangen; boven die aan de Zuidzijde vindt men eenen blaauwen steen in den muur gemetseld, waarop de onderstaande regelen te lezen zijn:

Anno 1646.
Als TITAN JULLJUS *den vierden daeh ontweide,*
Ontfonckte dese kerck door ijver in Gods geest,
Ons Grietman (1) DIRCK VAN BAERDT *de eerste steen hier leide,*
Tot nadenck van zijn hand Maer Christe Eere meest:

De kerk vertoont overigens geene uiterlijke pracht en bevat van binnen slechts weinige gedenkteekenen, die den oudheidminnaar belang kunnen inboezemen. Zij is van een fraai orgel voorzien, waarop aan de voorzijde het navolgende opschrift gevonden wordt:

1733 *is dit orgel gemaakt onder directie van Jonkhr.* DUCO VAN HAREN *Grietman deser deelen, en* . . . . (2) *van Friesland, na bewilliging der ingesetenen.*

In vroegere jaren waren de wanden van dit kerkgebouw met onderscheidene wapenborden, alle van de familie VAN HAREN behangen, welke echter thans (1849) tot twee verminderd zijn; het eene is van Jonker WILLEM VAN HAREN en het andere van Jonker DUCO VAN HAREN.

Op het eerstvermelde zwartgeverwde bord staat geschreven:

CIↃIↃCCXXVIII.

De Hoog welgeboren Heer Jonker WILLEM VAN HAREN, *in leven geweest Grietman van Stellingwerf Westeinde en oldt substituut Grietman van der Bildt, gestorven den* 18 *September* 1728, *in 't* 74 *jaar zijns ouderdoms.*

obijt den 18 *Septembr.*

Op het tweede wit marmerkleurige wapenbord leest men:

CIↃIↃCCXXXXII.

Den Hoog welgeboren Heer Jonker DUCO VAN HAREN, *in leven oud en substituut Grietman over Stellingwerf Westeinde, Raad ter Admiraliteyt in Friesland &* C C & C C *in den ouderdom van* 54 *jaren.*

obijt den XXX *November.*

In deze kerk is aan den noord-oost-kant nog aanwezig de familiegrafkelder der VAN HARENS, in welke onderscheidene leden van dat geslacht, ter ruste zijn neder gelegd, en onder anderen, ook de zoo evengenoemde Jonker DUCO. Van dezen kelder is thans niets meer te zien, hebbende men voor eenige jaren de blaauwe, met wapens voorziene, grafzerken, waarmede de vloer der kerk bedekt is, met eenen planken-bekleeding overtrokken.

De bruinhouten predikstoel, die, wat hare constructie betreft, zeer eenvoudig is, draagt, volgens overlevering, nog een merkwaardig blijk uit de tijden van den oorlog der Munsterschen en Keulschen, in verbond met Frankrijk tegen Holland, in de jaren 1672, 1673 en 1674; men vindt namelijk in de leuning der trap, welke naar den predikstoel leidt, eene insnijding naar den vorm te oordeelen, veroorzaakt door

---

1) Het woord *Grietman* is, naar men zegt, in de onrustige tijden van 1795, verkeenen, toen geene familiewapens noch opschriften, voor de nakomelingen van waarde, geduld werden.

2) Hier zijn eenige woorden afgebeiteld die vermoedelijk almede in de hier bovenvermelde revolutionaire tijden zijn weggenomen, en denkelijk zullen zijn geweest *Raad ter Admiraliteit.*

een snijdend werktuig en is waarschijnlijk een sabelhouw. Voor zoo verre men heeft kunnen nagaan, heeft deze baldadigheid plaats gehad op een der dagen van den 25 tot den 31 Augustus 1673, toen de Munstersche troepen eenen onverhoedschen inval in Friesland deden. De in der tijd zeer stevigen en zonder opschik daargestelde kerktoren, werd, zoo als men in het begin dezer eeuw begon te vermoeden, bouwvallig, want destijds vielen nu en dan eenige aan den top losgeraakte steenen, op het toen nog bestaande knekelhuis en omstreken neder, redenen waarom het toenmalig kerkbestuur tot het afbreken der torenspits besloot. Met deze werkzaamheden werd destijds al spoedig aangevangen, zoodat men, in 1805, de oude spits, die misschien nog een reeks van jaren had kunnen blijven staan, eensklaps zag verdwijnen en plaats maken voor eenen zeer doorluchtigen houten, met lood bekleeden, koepel. Jammer echter, dat dit nieuwe gewrocht in geenen deele tegen de uitwerking van regen, sneeuw en wind bestand was; want reeds na slechts weinige jaren bespeurde men zeer vele gebreken en lekkaadjes aan dezen koepel, die langzamerhand zoo sterk toenamen, dat men, bij een tamelijk goed onderhoud, spoedig vrees begon te koesteren, om bij sterke westewinden den nieuwerwetschen koepel, op het kerkdak te zien nederstorten. Om deze reden, besloot het toenmalig kerkbestuur tot het wegnemen van dit ondoelmatig versiersel en het daarvoor in plaats stellen van eene andere meer aan het oogmerk voldoende spits; dit werd kwam in 1842 tot stand. In den toren hangt eene vrij groote klok, waarop aan de buitenzijde met gegoten letters, de navolgende regels staan:

Me Fecit Cornelis Crans Enchusa Anno 1742/
Deze klok is gegoten Anno 1742/ zijnde destijds
De Hoogwelgeboren Heer Jonker Duco van Haren,
Grietman over Stellingwerf-Westeinde en mede
Gecommitteerde ter admiraliteit in Vriesland etc. etc.
en
Jr. Jan Poppe Andrea van Canter, Secretarius der voors.
mitsgaders (Grietenij
Broer Wigeri, Schrijver van een compagnie Infanterie
en Jan Wierda, Kerckvoogden van Wolvega/
en
Jan Deutelius, Substituut Stellinck aldaar.

De R. K., die er 140 in getal zijn, maken met die van *Oldeholtpade*, *Nyeholtpade*, *Ter Idsert*, *Sonnega*, *Oldetrijne* en *Oldeholtwolde*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Friesland* behoort; 270 zielen, onder welke 220 Communnikanten, telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk staat ¼ u. O. van Wolvega, onder het behoor van het dorp *Oldeholtpade*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht.

Men heeft te Wolvega een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 6 Januarij 1817 is opgerigt en ongeveer 60 Leden telt. Er is mede een Distributiekantoor der brievenposterij.

Men heeft hier nog het vernieuwd landhuis, waar de in de vorige eeuw beroemde Staatsman en Dichter Onno Zwier van Haren woonde en zijne werken schreef, terwijl hij hier, op het huis in de zoogenaamde

Wildbaan, den 2 September 1779 overleed. Ook is hier in 1834 een schoon grietenij-huis gebouwd; terwijl een nieuw landhuis van den Grietman, Mr. N. van Heloma, en de daarachter liggende tuinen en bosschen, aan den straatweg, niet weinig bijdragen, om het inkomen van Wolvega te verfraaijen. Behalve deze buitenplaatsen treft men aan den oostkant van het dorp nog aan het vernieuwde buiten Lycklama-stins. Zie dat woord.

De jaarmarkt wordt gehouden den tweeden Woensdag in Mei. De kermis valt in den tweeden Woensdag in Mei en 17 September.

WOLVEGA-SONNEGA-NIJELAMER-EN-NYEHOLTWOLDE, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van *Wolvega*.

Men heeft in deze gem. ééne kerk te Wolvega, en telt er ongeveer 1840 zielen, onder welke 480 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jodocus Hermanni, die in het jaar 1600 hier stond, en in het jaar 1601 naar Noordwolde c. a. vertrok.

WOLVEGASTER-VAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, welke in eene noordwestelijke rigting van het d. Wolvega langs Nijelamer naar de Kuinder loopt.

WOLVELANGE, Fr. naam van het d. *Wolwelingen*, in het balj. van *Arlon*, grooth. *Luxemburg*. Zie Wolwelingen.

WOLVENBURG, voorm. bolwerk, op den noordoostelijken hoek der stad Utrecht, hetwelk nu tot aangename wandelingen is aangelegd.

WOLVENHORST, voorm. katoenpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Vredenburger-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. katoenpl. Lunette, bovenwaarts aan de verl. katoenpl. Ceres, waarmede zij later vereenigd de katoenpl. Ceres-en-Wolvenhorst heeft uitgemaakt; 500 akk. groot.

WOLVE-POLDER (DE) of de Wolve-polder, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Hekelingen-en-Vriesland*; palende Z. O. aan het Spui, W. aan den Nieuwe-itslag-van-Putten.

WOLVEREN, pold. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Wolferen.

WOLVEREN, heerl. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie Wolferen.

WOLVESCHANS (DE), voorm. schans in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. en 8 min. Z. van *de Leek*. — Ter plaatse, waar deze schans gestaan heeft, ziet men thans vlak groenland en een klein huisje.

WOLVESLOOT (DE), water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. *Hoogkerk*, dat van Paterswolde, in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, afkomt, in eene noordelijke rigting naar de prov. *Groningen* schiet, en aldaar zich gedeeltelijk door eene pomp onder den dijk met het Hoendiep vereenigt en gedeeltelijk in eene oostelijke rigting, langs de Drentsche laan, van de herberg en tolhuis, het *Boddenhuis* genaamd, naar de stad Groningen loopt.

WOLWELINGEN of Wolfelingen, in het Fr. Wolvelange, d. in het balj. van *Arlon*, meijerij van *Martelingen*, grooth. *Luxemburg*, kw. arr. 6 u. W. ten Z. van *Diekirch*, kant. en 3 u. N. W. van *Redingen*, gem. en ½ u. N. van *Perl*. Men telt er 31 h. en ruim 150 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook zijn er belangrijke leisteengroeven, die jaarlijks eenige honderd duizend stuks leijen opleveren. De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen*, behoort, en door eenen pastoor bediend wordt.

WOLZAK, buit. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en ½ u. N. O. van *Zutphen*, gem. en 1 u. Z. O. van *Gorssel*, aan den straatweg van Zutphen op Deventer.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 26 bund. 1 v. r. 10 v. ell., en wordt in eigendom bezeten, door den Heer J. A. de Vulder, woonachtig te Gorssel.

WOMMELS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderaal*, arr. en 2 u. N. W. van *Sneek*, 1½ u. N. O. van *Bolsward*, aan de trekvaart van Bolsward op Leeuwarden. Men telt er in de kom van het d. 57 h. en 470 inw., en met de daartoe behoorende buurtjes Westerlittens, Fyns, Sippens, Tellens, Geins, Swyns en Britsaard 88 h. en 700 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt en den landbouw.

De Herv., die er ruim 650 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wommels-en-Hydaard*, welke hier eene kerk heeft, die in 1508 gebouwd is. De pastorij had vóór de Reformatie een inkomen van 100 goudguld. (150 guld.), het vikarisschap van 70 goudguld. (105 guld.); ook was er eene prebende van 100 goudguld. (150 guld.). De Proost van de St. Janskerk te Utrecht trok 12 schilden (16 guld. 80 cents). De kerk is een ruim gebouw, met eenen stompen toren en van een orgel voorzien, hetwelk in 1846, in plaats van het oude, aldaar geplaatst is.

De 10 Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Bolsward*. — De R. K., van welke men er ongeveer 40 aantreft, parochiëren te *Bolsward*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

Aan het ruime plein, waar omheen de b. van dit d. is gebouwd, staat mede het aanzienlijke landgoed der familie van Eysinga, welke eigenaar is van het meerendeel der landerijen in deze grietenij.

Vroeger stonden hier de staten: Baarda, Hottinga, Jongema, Reen, Stapert en Walp, thans allen in boerderijen herschapen. Tegenwoordig heeft men er nog eene fraaije buitenplaats, welke door den Grietman bewoond wordt.

In 1492 leed dit dorp veel door eenen ongemeen zwaren brand.

Wommels is de geboorteplaats van Cyprianus Stapert Vomelius, geb. in 1515, † 5 Maart 1573, als Hoogleeraar te Leuven en Bijzitter der keizerlijke Kamer te Spiers.

WOMMELS-EN-HYDAARD, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*, ring van *Bolsward*. Men heeft er twee kerken, ééne te Wommels en ééne te Hydaard, en telt er 640 zielen, onder welke 200 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Thomas Stalman, die er in het jaar 1580 stond, en in 1584 naar Oosterend vertrok.

WONGO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Noordoostelijke* landtong, resid. *Menado*. — In de nabijheid is eene goudmijn.

WONKOEDOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*.

WONNE, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Zwammerdam*; palende N. aan den pold. Vrije, O. en Z. O. aan de Broekvelden van Zwammerdam, Z. aan Tempel, W. aan Voshol.

WONNEBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr. en 3½ u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. W. van *Bolsward*, ¼ u. N. ten O. van *Ferwoude*, waartoe zij behoort.

WONNEBUURSTER-POLDER, pold., prov. *Friesland*, prov. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. *Sneek*, kant. *Bolsward*, aan bovenvermelde b., onder Ferwoude. — Deze pold. is bij den watervloed van Februarij 1825 geheel ondergeloopen.

WONOBRODO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaija*, afd. *Grissee*, reg., distr. en 5 palen van *Sidajoe*.

Den 13 Junij 1829 rukte een troep van 200 muitelingen, met eenige vrouwen aan hun hoofd, dit dorp binnen, dat hierop door alle de inw. werd verlaten, die zich in het nabij gelegen d. Blado terug trokken. De Kommandant van het fort Wonoprio, rukte dadelijk met 3 Europeanen, 6 Pradjoerits en 16 Dayangsehars tegen den vijand op, doch werd, na drie vergeefsche aanvallen, met verlies, tot Seradjo terug geslagen. De Luitenant Nieland was intusschen, op aanschrijving van den Resident, met een detachement van 60 Inlandsche hulptroepen naar Wonobrodo gemarcheerd. De muitelingen hadden dit dorp verlaten, om den Demang van Sidayoe, die bij Blado stond, te gaan aanvallen, toen onverhoeds het detachement van den Luitenant Nieland hen in den rug viel, en zulk eene verwarring onder hen te weeg bragt, dat zij met achterlating van eenige vaandels en patjongs, en na het bekomen van eenige gekwetsten en dooden, van alle kanten de vlugt namen.

WONOIJOSSO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, reg. *Poerwokerto*.

WONO-LANGEN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, met eene schoone suikerfabrijk.

WONOPETI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, lands. *Mataram*. — In 1829 is hier eene redoute opgeworpen.

WONOPRIO, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaija*, afd. *Grissee*, reg. en distr. *Sidajoe*.

WONO-REDJO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, afd. en reg. *Ponorogo*.

Den 18 December 1828 viel er tusschen dit d. en *Karampang* een gevecht voor, waaromtrent men nader zie het art. Karampang.

WONOSARIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaija*, afd. *Grissee*, reg. en distr. *Sidajoe*.

WONOSOBO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Pekalongang*, in het zuidelijke gedeelte der residentie.

In dit distr. ontspringen de rivieren de Kalie-Pekalongang, de Kalie-Pabean en de Kalie-Oeloe-Djamie. Ook treft men in dit distrikt de bergen: de Rogo-Djambangan en de Groedo, aan.

Men heeft er de bosschen Groedo, Tanaloen, Ileger, Ageng, Lolong en Padata, welke soeren-, pooloe, sempoe- en waroehout opleveren en van uitgestrekt nut zijn, doordien het aldaar gevelde waroehout voor het binnenwerk van praauwen en het sempoe- en soerenhout voor alle werken, welke niet aan weder en wind zijn bloot gesteld, gebruikt kan worden.

WONOSOBO, d. in *Oost Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

WONOSOBO, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, 34 palen van Batavia.

WONOSOBO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, met kampement en fort.

Den 13 Junij 1826 werd hier een allermerkwaardigst natuurverschijnsel waargenomen, waarvan geen der hier gevestigde Europeanen

noch ook een enkel inlandsch Hoofd zich een tweede voorbeeld herinneren kon. Omstreeks te vier ure in den namiddag werd de hemel, na den geheelen dag helder te zijn geweest, eensklaps in minder dan tien minuten met zware wolken, overtrokken en vertoonde zich aan het oog als geheel in mist en nevel gehuld. Een aan storm grenzende zuidwestelijke wind dreef deze wolken echter spoedig voort, wierp eenige huizen en kazernen omver, en rukte een aantal boomen, met wortel en al, uit den grond, terwijl geweldige bliksemstralen hier en daar nedersloegen en een buitengewoon sterke stortregen het kampement in weinige oogenblikken geheel overstroomde. Nadat het ontstuimige weder eenen geruimen tijd op deze wijze had aangehouden veranderde de wind plotseling van rigting en werd noordoost; de regen vermengde zich met hagelsteenen ter grootte van eenen musketkogel en de thermometer daalde tot op 45° graden. De ruwe onweersvlaag heeft meer dan twee uren onafgebroken voortgeduurd, terwijl de koude stortregen tot den volgenden morgen bleef nedervallen. Het was opmerkelijk, dat, op twee à drie palen afstands van de vlakte van Wonosobo, nagenoeg geen enkel spoor was te ontdekken, van de verwoesting, welke de storm en hagel aldaar hadden aangerigt.

Twee en een half jaar daarna, den 10 Januarij 1829, werd dit zelfde gedeelte des lands op nieuw door eenen orkaan geteisterd, die, van hagel en regen verzeld, aan boomen en gebouwen veel schade toebragt. Hij kwam, in den namiddag, uit het Oosten op en deed den thermometer van Fahrenheit oogenblikkelijk tot op 70° dalen. Onder de gevallen hagelsteenen heeft men er opgemerkt, die de grootte van kleine duiveneijeren hadden. In het fort werd eene kazerne geheel ter nedergeworpen, en in eene andere werden de wanden met onweerstaanbare kracht omvergerukt. De daken van het kruidmagazijn, van het hospitaal en van de apotheek werden afgeslagen en de gebouwen zelven aanmerkelijk beschadigd, terwijl het water in de kazerne en in andere gebouwen tot eene hoogte van 6 palm. was opgeklommen. Gelukkig heeft niemand bij dit ongeval het leven verloren, ofschoon zich in de kazerne op dat oogenblik wel 50 of 60 menschen bevonden.

WONOSOBO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*. Men vindt in de nabijheid overblijfselen van Bramijasche oorsprong.

WONOSOBO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Pekolongang*, distr. *Wonosobo*.

WONOSROIJO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezocki*, afd. *Bondowasso*.

WONS of WOLDENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. W. van *Bolsward*, ¾ u. N. O. van *Makkum*, aan den rijweg, welke van daar naar de steden Franeker en Bolsward, of, zoo als men dat noemt, binnen door naar Harlingen loopt. De ligging van het dorp is, vooral aan den oostkant, zeer hoog, waarschijnlijk op eene verhevenheid, hetdanig men niet ver van de zee voorheen vele dergelijke terpen opwierp, gebouwd. De naam is vermoedelijk van WELDENS, WALDENS, WOLDENS tot WONS zamengetrokken en zal alzoo welligt *woudstreek* beteekenen. Men telt er met de daartoe behoorende buurten Gojem, Hajem, Hiddem en Doniawier, 43 h. en 290 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die er op 25 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Wons-en-Engwier*, welke hier eene kerk heeft, waarvan de Proost van

St. Janskerk te Utrecht, vóór de Reformatie 10 schilden (22 guld. 40 cents) genoot, ook was er een vicarisschap. Deze kerk is een aardig koepelgebouw, met een torentje, doch zonder orgel.

De 25 Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Makkum*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 50 leerlingen bezocht. De verdienstelijke Friesche dichter Jan Pieter Salverda, was voor eenige jaren hier Onderwijzer en ligt hier begraven.

Ten Z. O. van dit dorp ziet men eene opene plaats of een rond plein, dat bij verkorting nog den naam draagt van Weeren, doch oudtijds Wonserweerstal genoemd werd, alwaar het regt, naar de gewoonte der oude volken, onder den blooten hemel gehonden en of vonnis of vrijspraak gewezen werd.

WONS-EN-ENGWIER, kerk, gem., prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*, ring van *Makkum*.

Men heeft er twee kerken, eene te Wons en eene te Engwier, en telt er 290 zielen, onder welke ruim 60 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen is geweest Rudolf Uitzawyk, die in het jaar 1592 hier was en in 1594 zijne dienst moest verlaten.

WONSERADEEL, vroeger Wildinghe (hetzelfde met Woldinga, d. i. *de woudstreek*), grietenij, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Bolsward* (2 k. d., 14 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de griet. Barradeel en Franekeradeel, O. aan Hennaarderadeel en Wymbritseradeel, Z. aan Wymbritseradeel en den klokslag van Workum, W. aan de Zuiderdzee.

Deze griet., welke haren naam ontleent van het d. Wons (zie dat art.), is van het N. naar het Z. 4 u. lang en van het W. naar het O. 3 u. breed. Zij bevat de volgende 27 dorpen: Allingawier, Arum, Burgwerd, Cornwerd, Dedgum, Engwier, Exmorra, Ferwoude, Gaast, Greonterp, Hartwerd, Hichtum, Hieslum, Idsegahuizen, Kimswerd, Lollum, Longerhouw, Makkum, Parrega, Piaam, Pingjum, Schettens, Schraard, Surig, Tjerkwerd, Witmarsum en Wons. Het grietenijhuis staat te Bolsward.

Wonseradeel beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 5,340 bund. 36 v. r. 92 v. ell., waaronder 14,517 bund. 21 v. r. 4 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1426 h., bewoond door 1835 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 9000 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Voorts heeft men er panfabrijken, 1 plateel- en 2 pottebakkerijen, 4 kalkbranderijen, scheepstimmerwerven, 2 looijerijen, 2 touwslagerijen, 1 papier-, olie-, 1 houtzaag-, 1 pel- en 1 korenmolen.

De landerijen van deze griet. zijn zeer verschillende van aard, doch over het algemeen zijn de noordelijke en noordoostelijke de beste, en bestaan uit uitmuntende bouw- en weilanden. De westelijke zijn lager en dus best tot wei- en hooilanden geschikt, waartoe het suidwestelijke en zuidoostelijke gedeelte, wegens zijne lage ligging, genoegzaam alleen bekwaam is.

De Herv., die er ruim 7200 in getal zijn, onder welke 1800 Ledematen, maken de volgende 15 gem. uit: Arum, Burgwerd-Hichtum-en-Hartwerd, Exmorra-en-Allingawier, Gaast-en-Ferwoude, Idsegahuizen-en-Piaam, Kimswerd, Lollum, Longerhouw-en-Schettens, Makkum-en-Cornwerd, Parrega-Hieslum-en-Greonterp, Pingjum-en-Surig,

Schraard, Tjerkwerd-en-Dedgum, Witmarssum en Wons-en-Engwier, die 24 kerken hebben en door 18 Predikanten bediend worden.

De Doopsgez., die er ongeveer 470 zielen tellen, maken gedeeltelijk de gem. van Makkum en Witmarsum-en-Pingjum uit, welke drie kerken hebben, waarin de dienst door twee Predikanten wordt waargenomen, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Bolsward*, *Harlingen* of *Workum*.

De R. K., van welke men er ongeveer 1300 aantreft, maken gedeeltelijk de stat. van Makkum uit, welke eene kerk heeft, waarin de dienst door eenen Pastoor wordt waargenomen, en behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Bolsward*, het *Blaauwhuis* of *Workum*.

Men heeft in deze griet. 20 scholen, als: ééne te Arum, ééne te Burgwerd, ééne te Cornwerd, ééne te Dedgum, ééne te Exmorra, ééne te Ferwoude, éénc te Gaast, ééne te Hichtum, éénc te Kimswerd, éénc te Lollum, twee te Makkum, éénc te Parrega, éénc te Pingjum, éénc te Schettens, éénc te Schraard, éénc te Surig, éénc te Tjerkwerd, éénc te Witmarsum en éénc te Wons.

Vroeger stonden in deze griet. twee voorname kloosters: Oldeklooster en Oegeklooster. Zie die art.

Ook waren er voorheen de staten: Adelen, Aebinga, Argema, Aylva, Beijem of Beyma, Bonga, Bonnema, Dousma, Eminga, Haitsma, Hiddema, Hooghuistra, Nystinstra, Ockinga, Ozinga, Sytsma, Walta, Waltinga en Wibrandi, welke thans of geheel verdwenen of in boerenplaatsen herschapen zijn.

In de griet. Wonseradeel worden vele groote en kleine wateren gevonden, en vooral in het zuidelijke gedeelte in de lage landen. Onder deze wateren komen inzonderheid in aanmerking het Workumer-meer, het Parregaster-meer en het Makkumer-meer, die van Workum tot aan Makkum, aan elkanderen geschakeld, voortloopen, en zeer vischrijk zijn. Voorts zijn er zeer vele kleine meertjes en poelen, als het Sillaarder-meer, het Kerk-meer, het Ypecolsbuurster-meer, het Uilke-meer enz.

Bij de Littenzerzijl komt de Leeuwarder-jaagvaart in deze grietenij, en loopt, voorbij Burgwerd, naar Bolswerd. Van Bolsward naar Workum loopt insgelijks eene jaagvaart, ongeveer in de zelfde strekking naar het zuidwesten, door Tjerkwerd en Parrega, tusschen het Workumer-meer en de Nijehuister-Ee. Het jaagpad dezer vaart is van Tjerkwerd tot aan Workum verbreed en bepuind, en thans de gewone rijweg tusschen deze twee plaatsen; terwijl men van Tjerkwerd naar Bolsward den Hemdijk moet gebruiken. Van Makkum loopt ook eene groote vaart, door het Makkumer-meer, naar Bolsward, en valt daar, onder den naam van de Wymerts, in Wymbritseradeel. Ook kan men van Workum, over de Workumer-, Parregaster- en Makkumer-meren, door de Schaarderzyl naar Witmarsum, Arum en Franeker varen. Bij Arum kruist de vaart van Franeker naar Pingjum die, welke van Harlingen naar Bolsward loopt. Eindelijk, om van geene mindere vaarten te spreken, loopt er nog eene vaart van Bolsward, door Tolzuma-zyl in den Slagtedijk, naar Tjum en Franeker.

Wonseradeel wordt verdeeld in Binnendijks en Buitendijks, door eenen dijk of slagte, die van den Pingjumer Halsband of Ringdijk Zuidoost aanloopt; voorts zuidwaarts over de Schraarder-zyl; dan oostwaarts over de Exmorster-zyl door Exmorra; daarna met eene bogt te

de Tjerkwerder-zyl, en voorts, langs den noordkant van het Sensmeer, in Wymbritseradeel. Door dezen dijk wordt de griet. zoodanig gedeeld, dat er juist dertien dorpen ten Westen of Buitendijks, en dertien andere ten Oosten liggen; wordende van het zeven en twintigste dorp, Exmorra, de kerk en pastorij op den dijk gevonden, en het dorp zelf, in binnen- en buitendijkster gedeelten gescheiden, echter zóó, dat het eerste ver het grootste is. Over de reden der eerste aanlegging van dezen dijk wordt verschillend gedacht. Schotanus houdt het voor waarschijnlijk, dat hij gemaakt is, niet zoo zeer ter afscheiding van hooger en lager landen, vermits men daar buiten wel hooge, en daar binnen wel lage landen vindt, als wel tot eene grensscheiding der geregtigheid van beide de Grietmannen, die eertijds deze grietenij regeerden, namelijk de eene binnen- en de andere buitendijks; maar dat veeleer de Marndijk tot eenen scheiddijk van hooger en lager landen is gemaakt. Anderen achten het niet onwaarschijnlijk, dat men dien dijk allereerst hebbe aangelegd, om het indringen van zeewater, bij hooge vloeden, in voortijden, te beletten, hoewel hij tevens tot eene grensscheiding diende van de twee grietenijen, waarin Wonseradeel eertijds verdeeld was. Deze scheiding in tweeën had plaats tijdens de onlusten der Schieringers en Vetkoopers, doch verviel, toen de Saksische en Bourgondische Vorsten het bewind voerden; waarom het niet onwaarschijnlijk is, dat men deze verdeeling voor een tusschenkomend tijdperk, gekenmerkt door onlusten en verdeeldheden, houden mag, en dat het derhalve ook vroeger slechts ééne grietenij geweest is. Hoe het zij, van den Pingjumer Halsband komt nog een andere hooge binnendijk, die tevens tot eene verlenging strekt van Franekeradeels slagtedijken; deze loopt, onder den reeds gemelden naam van Marndijk, door Witmarsum; voorts zuidwestwaarts, met eene bogt over Harke-zyl, en van daar zuidoostwaarts, ten Westen van Bolsward, waarna hij zich eindelijk met den eerstgenoemden vereenigt bij de Tjerkwerder-zijl.

De zeedijk, die deze grietenij ten Westen beperkt, behoort ten deele onder de contributie der vijf deelen, te weten tot aan Makkum toe. Doch te Makkum begint de dijk, die door Wonseradeel alleen moet worden onderhouden, tot nabij Workum. Deze dijk is boven tonnerond, en men rijdt, aan den binnenvoet, op eenen weg, die in het midden der vorige eeuw aanmerkelijk verbeterd is door den afval der Makkumer glasblazerij. Franekeradeels Slagte-dijken vereenigen zich in deze grietenij met den Pingjumer Halsband en sluiten bij Bonnemazathe ook aan den zeedijk; zoodat, indien deze dijk van Oosterbierum tot aan voornoemde zathe in eenen goeden staat is, het zeewater, bij eene onverhoopte doorbraak, in deze geheele ruimte niet ver landwaarts in kan dringen. De gemelde Slagte-dijk gaat, bij zijne vereeniging met den Halsband, over in eenen rijweg door Pingjum naar Wons, Cornwerd, Schraard, Longerhouw, Makkum enz. met vele zijtakken en bijwegen, te menigvuldig om ze alle te beschrijven. Van Kimswerd rijdt men ook, over Arum en Witmarsum, naar Bolsward, en van daar, langs den hoogen en breeden Broeredijk, naar Nieuwland en Sneek. Doch de rijweg van Bolsward naar Franeker loopt door Hichtum, langs den Paal-dijk, naar den oostelijken tak des Slagte-dijks, die van Achlum door Hennaarderadeel loopt.

Bij den watervloed van Februarij 1825 had deze grietenij bijzonder veel te lijden. Met uitzondering van het grootste gedeelte van Pingjum, benevens een gedeelte van Witmarsum en Arum en geheel

Kimswerd, welk oord, door het sluiten van de Bantumer-zijl of zoo genaamde Schotelbank in den Pingjumer-Halsband, voor den vloed bewaard bleef, was deze geheele grietenij overstroomd. Benoorden Makkum liep de zeedijk zeer groot gevaar van eene doorbraak, doch door ijver en opoffering, gepaard met moed en beleid, van Makkums ingezetenen voorkwamen het gevaar, door zakken met steenen in het gat, hetwelk ingeslagen was, te stoppen. Zonder onderscheid van rang hebben alle weldenkenden zich op den dijk begeven en zich aan het geweld der golven blootgesteld. Het dijksbestuur van Wonseradeel Zuiderzee-dijken verdiende mede, wegens zijne waakzaamheid, allen lof. Erger en noodlottiger voor dit deel was de doorbraak bij het Wortelmer-hek, welke wel niet van eene aanmerkelijke wijdte en diepte was, maar toch groot genoeg, om, bij de ontzettend hooge vloeden van den 3, 4 en 5 Februarij, veel water door te laten. Door dit water, vereenigd met dat, hetwelk door den Oude- of Slaper-dijk stroomde, waren de landen tot aan Parrega reeds den 6 Februarij overdekt, welke overstrooming zich mede uitstrekte over de dorpen aan de Zuiderzee gelegen. Van onberekenbare gevolgen was deze overstrooming voor de groote polders, vooral ook voor de Marne, het Ieschuurster- en Sensmeer, van welk meer inzonderheid het ... lijke gedeelte of Sensmeer veel leed. De polder-dijken, den aandrang van het water niet langer kunnende wederstaan, braken op meer dan eene plaats door. Met eene vreeselijke woede en een geraas, dat zich in de verte hooren liet, stortte het water naar binnen, en overstroomde de landen tot de verbazende hoogte van meer dan 2 ellen. Sommige landlieden, op hoogten wonende, waren veilig voor het geweld van den vloed; doch akelig was de toestand der lager liggende boeren, welke hunne huizen tot op eene aanmerkelijke hoogte, sommigen zelfs tot aan het dak toe, met water opgevuld zagen. Te midden van dezen jammer beviel op eenen zolder eene vrouw, welke des anderendaags door het dak van daar gehaald en in veiligheid gebragt werd. De zeedijk was bij Makkum en Surig overal zwaar geteisterd, vooral in de omstreken van laatstgenoemd dorp. Veel schade werd er aan paal-, kist- en aardewerk veroorzaakt, en doorbraken zouden er ontstaan zijn, zoo men zulks, met inspanning van alle krachten, niet voorgekomen had. Makkum leed niet veel; de schade hier veroorzaakt werd te weeg gebragt aan de dijkhuizen, die van achteren door de over stortende zee ingeslagen waren. Aan de landzijde werd deze plaats den 7 Februarij overstroomd, hetwelk hier het water zoodanig deed rijzen, dat het in sommige huizen tot eene aanmerkelijke hoogte indrong, en in eenige fabrijken ½ el hoog stond. Surig werd overstroomd in den nacht van den 7 op den 8 Februarij. Het water stond er 8 palm boven het hoogste winterwater, en eenige landlieden, aan den voet van den zeedijk wonende, waren genoodzaakt, met hun vee en goed de vlugt te nemen. Bij deze overstrooming kwam evenwel slechts een mensch om, die, schapen uit het land willende halen, onder weg bezweek. Slechts vijf schapen zijn in deze grietenij verdronken; dan bij 1200 bund. vruchtbaar land, van den besten en krachtigsten grond in dit gewest, stonden van 1,20 tot 3 ell. hoog onder den uitgestrekten plas, en het nadeel van den sinds lang verachterden landbouwer was zeer groot.

Het wapen van Wonseradeel is een springend hert met gebroken horens, en zou, zoo men zegt, zijnen oorsprong verschuldigd zijn aan zeker hert, hetwelk, uit de naburige bosschen opgejaagd, door

de ingezetenen dezer grietenij, na het breken der hoornen gevangen werd, welke, ofschoon beuzelachtige, zaak weleer gewigtig genoeg werd geoordeeld, om er een wapen van aan te nemen.

WONSERADEELS-ZUIDERZEEDIJK, zeedijk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*.

Deze dijk begint aan het d. Makkum en strekt zich doorgaans zuidwaarts uit, langs de Zuiderzee, tot digt bij de stad Workum.

De dijkspligtigen, tot deze contributie behoorende, hadden, even als op vele andere plaatsen, van ouds hunne bijzondere afdeelingen van de dijkwerken; doch den 6 Maart 1719 werden de Heeren Raden van het Hof Provinciaal, wegens de Staten des Lands, gemagtigd, om de gemeenmaking der zeedijken, zoo van aard- als paalwerk, in de gezegde contributie te regelen en de daar over ontstane geschillen, bij wege van bemiddeling en zonder vorm van proces, af te doen. Nadat het Hof zulks, zoo nopens deze als andere contributiën, gedaan en de zaken op een vasten voet gebragt had, is, bij Staatsbesluit van 24 Junij van gezegd jaar, goedgekeurd de uitspraak van het arbitrament des Hofs, nopens de taxatiën der zeedijken in Wonseradeel en zijn aandeel in het onderhoud dier werken.

Dit gemeenmaken der dijken, eene zaak van de uiterste aangelegenheid, was, ten aanzien dezer contributie, lang tegengehouden: want, volgens Staatsbesluit van 19 Junij 1697, werd het collegie reeds gemagtigd, om de dorpen in Wonseradeel, en des noods de particuliere ingezetenen en eigenaars der landen, over te halen, tot het verbeteren en gemeenmaken der zeedijken en aardewerken aldaar, en echter is deze heilzame schikking, buiten twijfel door tegenstand van vele dijkspligtigen, eerst 22 jaren daarna voltrokken.

Het bestuur over dezen dijk houdt zijne zittingen te Bolsward en bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gedeputeerde en twee Gecommitteerden binnendijks, met hunnen Rekenmeester, eenen Gedeputeerde en twee Gecommitteerden buitendijks, met hunnen Rekenmeester, benevens nog eenen Rekenmeester van de stad Bolsward, met eenen Secretaris en eenen Ontvanger-Generaal.

WONSER-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, in eene eerst zuidelijke en daarna westelijke rigting loopende van Wons naar Makkum en het Makkumermeer.

WONSER-WEEREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3½ u. W. N. W. van *Sneek*, kant. en 1¼ u. W. ten N. van *Bolsward*, ½ u. O. N. O. van *Makkum*, waartoe het behoort.

WONSER-WEERSTAL (DE), nog bij verkorting de Weeren genaamd, eene plaats of rond plein, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, 20 min. Z. O. van *Wons*, ½ u. Z. W. van *Schraard*, alwaar het regt, naar de gewoonte der oude volken, onder den blooten hemel gehouden, of vonnis of vrijspraak gewezen werd. Van deze plaats heeft het d. *Wons* zijnen naam ontleend.

WOOLD of Wolt, buurs., prov. *Gelderland*, kw., arr. en 8 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2¼ u. O. N. O. van *Aalten*, gem. en ¼ u. Z. van *Winterswijk*; met 146 h. en 1010 inw. Men heeft in deze buurs. ééne school, welke des zomers door 50, des winters door 150 à 180 leerlingen bezocht wordt.

WOOLDE of Wolde, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2¼ u. Z. O. van *Almelo*, kant. en ¾ u. O. van *Delden*, gem. en rondom het d. *Hengelo* gelegen; met 139 h. en 980 inw. — Men

heeft in deze buurs. eene school, welke gemiddeld door 78 leerlingen bezocht wordt.

WOOLDERBEEK (DE), watertje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, dat onder *Lonneker*, omstreeks Enschede, ontstaat, met eenen noordwestelijken loop langs Hengelo vloeit, aldaar de Lonneker-beek genoemt, en zich ten Noordwesten van Borne in de Aa ontlast.

WORAU (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, met eene oostelijke rigting in de *Ceramsche zee* uitloopende.

WORCUMUM, Latijnsche naam van de stad WORKUM, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie WORKUM.

WORDRAGEN, buurs. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 3 u. Z.W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z.Z.W. van *Zalt-Bommel*, gem. en 10 min. N. van *Ammerzoden*; met 19 h. en ongeveer 160 inw.

WORDT-RHEDEN, buurs., op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie RHEDEN (WORDT).

WORICHUM, oude naam van de stad WOUDRICHEM, in het *Land-van-Altena*, prov. *Gelderland*. Zie WOUDRICHEM.

WORIGEZAND (HET), voorm. gors, ten N. van het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie ORISANT en OUWELEE.

WORKAY, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de Aroe-eilanden behoorende.

Men vindt op dit eil. onder de voornaamste dorpen: Nieuw-Affara, Oud-Affara, Goor, Longar en Tree. Voor Goor ligt eene groote parelbank, waarop door de Oost-Indische compagnie, de visscherij gelast werd, die naderhand vervallen is. Ook zouden, volgens het seggen der bewoners, aldaar geen paarlen meer gevonden worden.

Het eil., dat een der belangrijkste is voor de tripangvangst, ligt geheel open aan den Oostwal der Aroe-eilanden. Op twee mijlen afstand ontdekt men nog eenige eilandjes, die verder oostwaarts gelegen zijn. Tusschen WORKAY en deze eilandjes vindt men de tripangbanken. Honderden Alfoeren, met hunne vrouwen en kinderen, ziet men bij laag water, met een mandje op den rug en voorzien van eenen stok, waaraan eene ijzeren punt is, van WORKAY tot aan de gemelde eilanden door het water waden, waar van 0,60 tot 1,20 ell. diepte is. Wanneer het water hooger staat, gebruiken zij kanoos. Op verder afgelegene tripangbanken gaat de Alfoer met zijn geheele huisgezin in eene praauw, die voor deze visscherij bestemd is, en een geheel vreemd voorkomen heeft. De achtersteven loopt in eene hooge bogt op, van voren steken er onder en boven twee planken, verder dan de voorsteven uit; overigens zijn de praauwen zeer breed, zij hebben twee roeren en zijn met een hek of latwerk voorzien, denkelijk om het overboord vallen der kinderen voor te komen. Het geheele gezin huisvest in drie of vier hutten, met atap (palmbladen) gedekt, op deze praauw, die met twee masten prijkt, welke tot geen ander oogmerk dienen, dan om er eenige vlaggetjes tot sieraad aan te hechten. Een andere mast, uit drie aan elkander gebonden bamboezen gemaakt, dient, om een groot zeil, van biezen te voeren, hetwelk, even als op de Chinesche jonken, als een waaijer wordt toegevouwen.

WORKOM, naam, welken men bij verkorting geeft aan de st. WOUDRICHEM in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Zie WOUDRICHEM.

WORKUM, kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, bestaande uit de volgende 8 gem.: Hindeloopen, Koudum, Molkwerum, Parrega-Hieslum-en-Greonterp, Stavoren, Tjerkwerd-en-Dedgum, Warns-en-Scharl, en Workum, welke 10 kerken hebben, waarin de dienst door acht Predikanten wordt waargenomen. Men telt er 6200 zielen, onder welke 1700 Ledematen.

WORKUM, gem., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen* (13 m. k., 8 s. d.); palende N. aan Wonseradeel, N. O. aan Wymbritseradeel, Z. O. aan Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde en aan de gem. Hindeloopen, W. aan de Zuiderzee.

Deze gem. bestaat uit de st. Workum, benevens de Klokslag-van-Workum, waartoe verschillende buitenbuurtjes, het Heidenschap, het drooggemaakte Kolmeer en ver het grootste gedeelte van het Workumer-Nieuwland, behooren. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2929 bund. 62 v. r. 82 v. ell., waaronder 2578 bund. 77 v. r. 34 v. ell. belastbaar land; telt 536 h., bewoond door 730 huisgez., uitmakende eene bevolking van 3200 inw., die hoofdzakelijk door de zeevaart hun bestaan vinden.

Men vindt aangeteekend, dat in 1781 het aantal kofschippers, dat hier woonde, op 66 en dat der pottebakkerijen op 17 begroot werd. Eene reeks van bekende oorzaken hebben voorzeker het meeste toegebragt, om deze bron van welvaart zeer te verminderen. Thans heeft men hier, even als in de meeste steden, eenen overvloed van winkel- of neringdoende burgers in vele vakken van koophandel en men drijft er ook handel in paling op London. Men heeft er mede eenige fabrijken en trafijken, als: 1 kalkbranderij, 5 pottebakkerijen, 2 pannenbakkerijen, 2 scheepstimmerwerven, 1 zoutbranderij, 1 leerlooijerij, 1 zeemtouwerij, 1 zeepziederij, 1 boekdrukkerij, 1 lijnbaan, 1 wind- en 1 paardenolie-, 1 pel-, 1 koorn- en 1 houtzaagmolen. Vroeger bestond er hier nog 1 houtzaagmolen en 1 aardewerksfabrijk voor Frankforter of zoogenoemd Venloosch aardenwerk, doch de eerste heeft sedert twee en de laatste sedert zes jaren opgehouden te bestaan.

De Hervormden, die er 2900 in getal zijn, onder welke ruim 530 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Sneek*, ring van *Workum*, behoort en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Theunis Klaasses van Wassenaar, die in het jaar 1583 hier was, en in het jaar 1587 of 1588 naar Stiens vertrok. De eerste tweede Predikant was Jacobus Dominici Valbichemius (Jakes Douwes van Workom), die in het jaar 1612 herwaarts kwam, en in het jaar 1617 of 1618 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgezinden, die er 110 in getal zijn, maken, met die uit de d. Ferwoude, Nijehuisum en omstreken, eene gem. uit, welke reeds in de zestiende eeuw schijnt bestaan te hebben, en 170 zielen, onder welke 80 Ledematen, telt. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

De Evangelisch-Lutherschen, die er ongeveer 40 in getal zijn, maken met die uit de gem. Sneek, Hindeloopen en Stavoren en de griet. Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde, Wonseradeel en Wymbritseradeel, eene filiaal gem. van Harlingen uit, die 80 zielen, onder welke 40 Ledematen, telt. Vóór 1842 moesten de Evangelisch-Luterschen van Workum te *Harlingen* ter kerk gaan, doch in dat jaar is zij eene filiaal gem. van Harlingen

geworden, waarin de dienst of door eenen vasten Proponent of door den Leeraar van Harlingen verrigt wordt.

De Roomsch-Katholijken, van welke men er 850 telt, maken, met die uit de st. Hindeloopen en de d.: Ferwoude en Nijhuizum eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Friesland* behoort, ruim 650 Communikanten, telt, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze gem., twee Stads-Burgerscholen, waar ook arme kinderen onderwijs genieten; eene Bijzondere school in het *Heidenschap*, een Zondags-Armen-school en eene soort van Bewaarschool, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 420 leerlingen bezocht worden.

De stad Workum, eertijds Woldekum, ook wel Waldrichem, in het Latijn Vorcumum, ligt 4 u. W. ten Z. van Sneek, 1¼ u. N. O. van Hindeloopen. Zij bestaat uit twee zeer lange rijen huizen, welke gebouwd zijn langs de vaart de Wymerts, welke uit de Trekvaart en Diepe Dolte, in eene zuidwestelijke rigting, door deze stad stroomt en zich met de Drooge en Diepe-Dolte, door eene groote zeesluis, in de Zuiderzee ontlast. Buiten deze sluis is, langs den zeedijk van het Workumer-Nieuwland, eene lange buitenhaven van paalwerk, het Workumer-zool genoemd.

De geschikte ligging van deze stad, als zeeplaats, was de oorzaak dat Workum, vooral in vroeger dagen, een groot aandeel had in de vrachtvaart met kofschepen, welke thans geheel vervallen is. Onder de huizen zijn eenige weinige, die zich door grootte en fraaiheid onderscheiden, de meeste andere zijn niet groot, doch vele van binnen net en zindelijk ingerigt. Behalve de zoogenaamde Bagijnestraat en de Nonnenstraat, nabij de Markt, vindt men hier nog slechts drie kleine stegen.

Wegens den oorsprong van den naam der stad kan niets met zekerheid gezegd worden. Men zou kunnen gissen, dat het woord *wald* of *wold* aan een boschrijk oord doet denken, en aannemende, hetgeen sommigen als zeker stellen, dat het oude Waldrichem meer westwaarts, op eenen aanmerkelijken afstand van de tegenwoordige Friesche kust, gelegen is geweest, dan is het niet geheel onwaarschijnlijk, dat het aldaar in den omtrek boschrijk was. Men denke hier aan het Kreiler-bosch. Dat de uitgebreide waterplas de Zuiderzee voorheen droog en vruchtbaar land was, bebouwd met onderscheidene bewoonde dorpen en plaatsen, is over bekend, en men weet, dat dit weleer althans het geval was in het Noordwesten der stad Harlingen, wier bewoners bij het ontstaan van dezen zeeboezem zich meer oostwaarts hebben nedergezet. Dit in aanmerking genomen zijnde, zoo wel als hetgeen wij van Stavoren en Hindeloopen daaromtrent vinden aangeteekend, kan het niemand bevreemden, dat de stad Workum, als het ware, verplaatst of herbouwd is geworden. Wanneer echter de afscheiding van de oude stad en den waterkant gebeurd, of de tegenwoordige stad gebouwd zij is, uit gebrek aan narigt desaangaande, niet op te geven, en ligt als in de duisternis der eeuwen begraven.

Men kan met genoegzame zekerheid stellen, dat ter plaatse, waar Workum thans is, reeds vóór dat de Zuiderzee bekend was, eene groote uitwatering is geweest naar het meer Flevo; waarvan het nut en voordeel denkelijk heeft veroorzaakt, dat onderscheidene hoogten of terpen ter wederzijden daarvan zijn opgeworpen, en dat vele huisgezinnen daarop hunne woningen hebben gevestigd; er zijn althans tot op heden blijken van zes zoodanig gebouwde gebuurten zigtbaar. De gelegenheid

van die uitwatering en het daaruit voortspruitende voordeel heeft zekerlijk allezins den aanbouw van huizen daaraan bevorderd, en dat alles door den tijd meer en meer naar eene stad doen gelijken. Het is echter niet bekend, wanneer WORKUM voor eene stad is erkend en stadsprivilegiën heeft gekregen. Het vroegst, dat wij WORKUM als eene stad gemeld vinden, is in een charter van het jaar 1374.

Uit de afbeelding van de stad bij SCHOTANUS, en uit eene en andere proclamatie van vervreemde vastigheden in de zestiende eeuw, schijnt te blijken, dat deze stad ook twee poorten heeft gehad, eene aan het Zuid- en eene aan het Noordeinde; dan het is waarschijnlijk, dat men die, omdat de stad daardoor niet afgesloten kon worden, al voor lang heeft doen afbreken. Men wil ook, dat nabij de sluis eenige flaauwe merkteekenen zouden zijn van eene vroeger bestaan hebbende schans of andere versterking.

De stad heeft in het midden een fraai Marktplein, waaraan het Stadhuis, de Waag en de Grootekerk gebouwd zijn, en waarop le jaar- en weekmarkten gehouden worden. De jaarmarkten vallen n den 8 Mei en den 8 September.

Het Stadhuis, staande in den zuidoosthoek van de *Markt*, is een eer deftig, vierkant gebouw, geschikt voor het oogmerk van de stichting, met eenen hoogen trap of opgang. Het benedenste gedeelte van it gebouw wordt gebruikt tot eene niet onaanzienlijke herberg.

De Waag, aan de Zuidwestzijde der *Markt*, is een eenvoudig doch eer doelmatig ingerigt gebouw, boven hetwelk het Wachthuis is.

Voortijds gaf een groot kasteel, Inthiemahuis genaamd, en en weinig bezuiden de kerk, aan de *Wymerts* staande, geen gering eraad aan de stad. Dit gebouw, hetwelk lang aan het adellijke geacht VAN INTHIEMA, dat veelal het eerste in de stadsregering was, toe ehoorde, werd wel eens Dwang-van-Workum geheeten. In het iar 1523 werd dit slot door de Bourgondiërs, onder bevel van JOHAN VAN VASSENAER en GEORGE SCHENCK VAN TOUTENBURG, die de stad veroverd adden, afgebrand, doch eenige jaren later is, in plaats daarvan, oor FREDERIK VAN INTHIEMA een fraai nieuw huis gesticht; nadat dit geacht echter uitgestorven was, is dat gebouw in 1726 afgebroken. Men ad te WORKUM voorheen nog eene andere stins, Hollinga genaamd, aande aan de *Zuidoostzijde*, nabij de kerk. Dit slot, dat door het eslacht der HOLLINGA's bezeten werd, die aldaar veel deel in het benuur der stad hadden is daarna, vermoedelijk in de binnenlandsche risten, tusschen de Schieringers en Vetkoopers, weggeraakt.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan de H. GEERTRUIDA was egewijd, en destijds 150 goudguld. (225 guld.) opbragt, had eene karij der *H. Maagd* MARIA ter waarde van 100 goudguld. (150 guld). drie prebenden, door de wandeling vrij-leen genaamd. De eerste n die prebenden bragt 100 goudguld. (150 guld.) op, de tweede goudguld. (120 guld.), de derde 70 goudguld. (105 guld.). Het eene groote en fraai gebouwde kruiskerk, die voor dezen met een entje pronkte, doch hetwelk, door den zwaren storm van Januarij 35 daar afgewaaid zijnde, sedert niet weder is opgebouwd. Een are, en naar de oude wijze, in de smaak van die van Oldehove te euwarden, gebouwde toren, van 27,30 ell. hoogte, buiten het korte ts, staat 9 ell. ten Westen van de kerk af. Doordien er, zelfs voor iige jaren nog eene groote menigte van uitstekende steenen aan zuidoost- en noordoostelijke hoeken van dien toren zigtbaar wa-, welke in het jaar 1826 zijn afgebikt, beweren sommigen, dat de

kerk en toren voorheen aan elkanderen verbonden zijn geweest, en zoo gescheiden zouden zijn na eenen hevigen brand, welke de kerk in vroeger tijd heeft ondergaan; dan, behalve dat van andere gebouwen in Friesland, die nog heden van zoodanige verbandsteenen voorzien zijn, onloochenbaar kan worden bewezen, dat zij nooit aan een naburig gebouw verbonden zijn geweest, is er geen grond van waarschijnlijkheid, dat, na het afbranden der kerk, reeds aan den toren verbonden, de steenen van het verband zoo menigvuldig en zoo gaaf zouden kunnen overblijven, als die nog heden zijn. Het blijkt, uit een charter van 11 Januarij 1555, dat de kerk, in het begin van die eeuw, tweemaal geheel is afgebrand; waarschijnlijk is het, dat men, bij de laatste opbouwing, ten oogmerk hebbe gehad, om de kerk tot aan den toren te verlengen, en daarmede te verbinden, doch dat eene wettige reden dat voornemen hebbe verijdeld, denkelijk gebrek aan geld; immers blijkt uit het zelfde charter, dat bij die laatste opbouwing, in het jaar 1555, dat gebrek reeds zoo groot was, dat, om die kerk zoo ruim te maken als zij thans is, Koning Filips aan de ingezetenen van Workum heeft toegestaan, om, voor den tijd van tien jaren, de opkomsten van vier Beneficiën ook daartoe te gebruiken. In 1896 is deze kerk herbouwd, waartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken de aanzienlijke som van 6000 gulden is toegestaan. Het tegenwoordige orgel der kerk, hetwelk geacht wordt zeer goed te zijn, is gemaakt in het jaar 1697 door Mr. Jan Harmens van Berlikum. Dit orgel is geheel verbeterd en verfraaid in het jaar 1839, waartoe eene som van 600 guld. tot goedmaken der kosten door Kerkvoogden, Notabelen en eenige der gegoedste gemeenteleden, bij vrijwillige inteekening, is bijeen gebragt. In 1834 is eene nette welingerigte Avondmaalstafel met de daarbij behoorende banken, door den Heer Jannes Wijbrandus Meijer, Kerkvoogd dezer gemeente, aan de kerk geschonken.

De Kerk der Doopsgezinden, aan de *Wymerts*, een weinig binnenwaarts ten Z. O. van de straat staande, is zeer goed, en heeft twee deftige ingangen en van binnen twee gaanderijen, doch geen toren of orgel.

De Evangelisch-Luthersche kerk, den 1 Februarij 18.. ingewijd, door den Proponent Andries Hendrik Broers, destijds Hulpprediker te Harlingen, is het huis, waarin de beroemde Petrus Tiara ten jare 1514 geboren werd. Het is een tamelijk net gebouw, zonder toren of orgel.

De R. K. kerk, aan de noordzijde der stad, in de zoogenaamde *Priestershoek* staande, en aan den H. Werenfridus toegewijd, is omstreeks het jaar 1770 gebouwd. Zij is zeer fraai en van een orgel voorzien, doch heeft geen toren.

Voorheen was hier ook nog eene zoogenaamde Gasthuiskerk, aan de *Wymers*, voorzien van eenen hoogen toren, doch deze is, in het jaar 1757, weggebroken en het kerkgebouw, eerst tot een werk- en spinhuis voor onvermogenden ingerigt, dient thans tot stadspakhuis.

Zuidwaarts van de stad buiten de gracht, had men, vóór de Reformatie, mede een Nonnenklooster of Beggijnhof, naar hetwelk de straat, die van het Marktplein langs het stadhuis derwaarts aanloopt, nog den naam van Bagijnenstraat draagt. Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans eene uitspanning, met kolfbaan.

Voorts had men hier nog een gewijd gesticht, de Kapel genoemd, aan de *Noordwestzijde*. Dit gebouw, hetwelk met een net torentje

prijkt, is later voor eene stadsschool gebruikt, doch dient thans tot woning voor den tweeden Stadsonderwijzer; terwijl de in het torentje hangende klok bij het afgaan der trekschuiten geluid wordt.

Het Burger-Weeshuis, aan den zoogenaamden *Kleinekant-binnenwaarts*, is een eenvoudig, doch doelmatig ingerigt gebouw, waarin 25 weezen zijn opgenomen.

Er is hier, den 23 Julij 1806, een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* opgerigt, dat ruim 30 Leden telt, hier de eerste Spaarbank en vele nuttige inrigtingen, als Begrafenisbus, Leesbibliotheek en Volkszangschool, gesticht heeft. Sedert 1815 bestaat te WORKUM een Physisch Genootschap, onder de spreuk: *Het rijsje wordt allengs een boom*, dat 30 Leden telt, en dat veel tot verlichting en beschaving heeft bijgedragen, gelijk ook bij de eerste Friesche tentoonstelling te Leeuwarden, in 1844, de eer der bekrooning aan drie van zijne Leden ten deel viel. Bijzonder verdient melding het beweegbare *Tellurium*, uitgedacht en gemaakt door den Heer ALLE J. BOKSMA, Molenmaker en Stads-Architect. Het onderscheidt zich daarin van alle andere tot hiertoe bestaande, dat de aardglobe, bij hare jaarlijksche en dagelijksche beweging en omwenteling met hare aspunten, bestendig naar het Noorden en Zuiden gerigt blijft. Het uurplaatje verzet zich zelf in eenen jaarlijkschen loop, terwijl te gelijk de loop der maan, de eclipsen, declinatie, verschil van dag en nacht enz. enz. aanschouwelijk vertoond wordt. Dit merkwaardig kunststuk is thans nog bij den maker berustende.

Men had er vroeger eene Latijnsche school, waarbij de post van Rector door eenen der Herv. Predikanten werd waargenomen, doch deze moest, volgens koninklijk besluit van 6 Mei 1843, bij vacature, worden opgeheven, en heeft, met de dood van den Predikant LAMBERT MARTENS DE BOER, den 2 Julij 1844, opgehouden te bestaan. De Stads Burger-scholen worden gezamenlijk gemiddeld door 300 leerlingen bezocht, de Zondagsschool door 40, de Bewaarschool door 30 leerlingen.

WORKUM is de geboorteplaats van den Oudheid- en Geschiedkundige LAMBERT BOS of LAMBERTUS SYLVIUS, geb. 23 November 1670, † 6 Januarij 1717, als Hoogleeraar in de Grieksche taal te Franeker.

Van den Grieksche Taalgeleerde PETRUS TIARA, geb. 15 Julij 1514, † 9 Februarij 1586, als Hoogleeraar te Franeker, terwijl hij tevens een uitstekend wijsgeer en geschiedkundige was.

Van de Schilders: JACOBUS POTMA, † in 1684; GERARD WIGMANA, geb. 27 September 1673, † 27 Mei 1741 en DOUWE DE HOOP, geb. in 1799, † te Amsterdam den 27 October 1830, en

Van den Kapitein onder de Watergeuzen WYBE SJOERDS VAN GROVESTINS.

De aloude geschiedenis van WORKUM ligt in de duisternis der eeuwen bedolven. Veel heeft WORKUM geleden, gedurende de rampzalige inlandsche verdeeldheden tusschen de Schieringers en de Vetkoopers. Toen WORKUM, op het einde der vijftiende eeuw het met de Vetkoopers hield, werd zij, in 1498, door JONGAMA en de zijnen aangetast en veroverd, waarom de Vetkoopersche hoofden, die zich daar binnen bevonden, zich genoodzaakt zagen de plaats te ontruimen, en elders een veilig verblijf te zoeken. Hoewel de burgerij door dezen aanval zeer ontsteld was, schijnt zij echter met den schrik vrij geraakt te zijn, immers, aan hare personen en goederen geen aanmerkelijk nadeel te hebben geleden.

In de maand Mei 1515, kwam de zoogenaamde Zwarte hoop, stad vijandelijk overvallen, en rigtte er brandstichtingen en velerlei verwoestingen aan. Gelijken moedwil pleegden er eenige dagen later de Geldersche soldaten, die, onder andere, de kerk van binnen geheel en al uitbrandden.

Men was er naauwelijks tot rust gekomen, of die van den Bourgondischen aanhang kwamen, in het volgenden jaar, 1516, de stad overvallen; doch hun verblijf was van korten duur. De vermaarde *Groote* Pier, derwaarts oprukkende, deed hun, met verhaaste schreden, de vlugt nemen.

In het jaar 1623 keerden de Bourgondischgezinden terug, vermeesterden zich, op nieuw, van de stad, en braken, onder andere verwoestingen door hen aangerigt, den toren der kerk, die voorheen, om zijne ongemeene hoogte, de schepen zelfs tot in de Noordzee tot eene baak plagt te verstrekken, tot op het vierkant muurwerk af.

In 1646 werd aan de stad Workum octrooi verleend tot het aanleggen van eenen trekweg van daar tot Bolsward, waarop, bij de scheiding van Workumer-klokslag, met Wonseradeel en Wymbritseradeel, een tolhek geplaatst is, tot ontvangst van het passagiegeld, behoorende aan en strekkende ten voordeele van de stad Workum. Na de voltooijing van dezen weg werd aan de zelfde stad, in 1653, vergund, dien voort te zetten tot Stavoren, hetgeen echter niet tot stand kwam, ook nadat de stad Bolsward in 1664 weder toestemming kreeg, om eene vaart en trekweg van Workum tot Stavoren aan te leggen.

Sedert dien tijd levert de geschiedenis der stad niet veel merkwaardigs op tot in het jaar 1787, wanneer zij, meer dan eenige andere stad in Friesland, tot een tooneel van mishandeling en plundering verstrekte.

De bewoners van Workum werden door den buitengewoon hoogen vloed, in Februarij 1825, ten sterkste verontrust; want des morgens van den derden stroomde reeds het water over den dijk bij de zoogenaamde opzigtershuisjes, en men voorzag ook, dat, bij verheffing van den wind, het getij eene veel grootere hoogte moest bereiken. Door de hooge ligging der stad heeft het water echter alleen op de straat van het Dwarsnoord gestaan, waardoor alzoo aan de huizen en gebouwen geene schade van eenig belang is veroorzaakt. De omstreken waren echter eene opene zee gelijk, te midden van welke men al de boerenwoningen door vlaggen en noodseinen den reddeloozen staat te kennen gaf en om hulp smeekte. Meer dan duizend stuks runderen en ander vee werden te Workum opgenomen en geborgen, waartoe de stadswaag, stallen, huizen en pakhuizen gewillig werden afgestaan, terwijl tevens aan de boeren en landbewoners herberging en verzorging werd aangeboden.

Het wapen van Workum bestaat in een gedeeld schild, regts van goud met eenen uit de linkerzijde half te voorschijn komende arend van sabel, en links van sabel, met drie leliën van goud, geplaatst *en pal*; boven het schild een gekroonde helm en eene lelie daar boven.

WORKUMER-GRONS (DE) of de Anne-Brouwersfoel, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, gem. en 1 u. Z. van *Workum*, ½ u. N. van *Hindeloopen*, dat ten N. O. met de *Bloksloot*, en ten Z. met de Naauwesloot, met de *Vard* in verbinding staat.

WORKUMERHEK (HET), een gewoon hek ter keering van vee, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, op den zeedijk aan de grensscheiding tusschen het grondgebied van Workum en de griet. Wonseradeel

Bij dit hek viel in Februarij 1825 eene doorbraak in den zeedijk, waardoor een groot gedeelte lands ondervloeide.

WORKUMER-MEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, gedeeltelijk griet. *Wonseradeel*, gedeeltelijk onder den klokslag van *Workum*, ½ u. N. O. van *Workum*, dat ten N. door den Indijk met het *Parregaster-meer*, ten O. door het kanaal (eene verwijda vaart), ter vereeniging van dit meer met de Grons, met de *Workumer-trekvaart*, ten Z. O. mede met die vaart in verbinding staat.

WORKUMER-NIEUWLAND (HET), pold., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen*, voor het grootste gedeelte gem. *Workum* en overigens gem. *Hindeloopen*; palende W. en N. W. aan de Zuiderzee, N. O., O. en Z. O. aan den Klokslag-van-Workum, Z. aan den Klokslag-van-Hindeloopen.

Deze pold. is men op het laatst der zestiende eeuw beginnen in te dijken, nadat Keizer Karel V de stad Workum begiftigd had met een aanwas der buitenlanden, strekkende van de Workumer-zyl tot digt bij Hindeloopen, welke gift later door Filips II bevestigd is. Die hoek des lands werd met groote kosten en zwaren arbeid bedijkt. Eerst maakte het regenachtige weder het werk zwaar en traag, en als eindelijk de dijk voltrokken was, werd die door hooge vloeden en stormwinden weder gebroken. Naderhand werd het werk hervat en de bedijking eindelijk voltooid. Het Workumer-Nieuwland beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 441 bund., waarvan onder *Hindeloopen*, volgens het kadaster, 37 bund. 9 v. r. 94 v. ell. Men telt 14 h., waaronder 12 boerderijen, allen onder *Workum*. Hij wordt door eenen windmolen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit President, Gecommitteerden en Secretaris.

Na de indijking is deze polder door stormen, hooge watervloeden doorbraak van den dijk, driemaal overstroomd, doch de langdurigste en schadelijkste was die van het jaar 1776, tot herstel van welke doorbraak en het verder verwoestte aan den dijk, paalwerk enz. bijna 200,000 gulden zijn besteed, waarvan het meeste door de provincie, als eene gift, en het overige door de ingelanden, tot wel ,000 gulden en dus meer dan de waarde hunner bezittingen in den polder gedragen werd.

In Februarij 1825 viel hier weder eene dijkbreuk, waardoor de boerenwoningen weldra in eene barre zee lagen, die al hooger en hooger, tot boven de daken, klom, en de bewoners van zolder tot zolder op het hooi en den nok der huizen joeg. Akelig was het gekerm hulpgeschreeuw, en niet dan laat en moeijelijk de gelegenheid tot redding. Het vee was ten deele bij tijds vervoerd, ten deele werd nog levend afgehaald, maar versmoorde ook voor een gedeelte in golven. Er waren naauwelijks twee of drie woningen, die niet weggespoeld, instortten of als een bloot geraamte overbleven.

WORKUMER-TREKVAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, welke in eene zuid-zuidwestelijke rigting van Bolsward door de griet. Wonseradeel naar Workum loopt.

WORKUMER-VELD (HET), streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, gem. en Z. O. van *Workum*.

De bewoners dezer streek moesten mede de overstrooming van Februarij 1825 ondervinden. De dagen van 5 tot 7 Februarij waren voor hen dagen van de uiterste angst en bekommering, door de buitengewone opzetting van het water, welke tot hiertoe aanbield. Het geheele veld was gelijk aan eene zee. De meeste beesten op de stallen

geraakten geheel onder water. Vele bewoners der huizen vlugtten op de zolders, staken noodseinen uit en riepen om hulp. Eenige ligt gebouwde arbeiderswoningen waren bijna geheel vernield, andere zwaar beschadigd en velen tot onderscheidene ellen hoogte, ja sommigen tot aan het dak toe, met water gevuld.

WORKUMER-ZAND (HET), zandbank in de *Zuiderzee*, op de Friesche kust, vóór de haven van Workum.

WORKUMER-ZYL (DE), zeesluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, aan het zuidwesteinde van *Workum*, tot wier last en voordeel zij geheel is.

Deze zyl is inderdaad van veel belang. De naastgelegen waterrijke grietenijen Wonseradeel en Wymbritseradeel moeten hierdoor ver het meeste van haar overtollig water afvoeren; ook wordt de scheepvaart naar buiten door deze sluis grootelijks begunstigd, zijnde zij wijd genoeg om groote koffen en smakken, zoo voor Workum als voor andere plaatsen, meer landwaarts in gebouwd, door te laten. Het gering vermogen der stad Workum en de kostbaarheid der waterwerken heeft de provincie Friesland meermalen zeer aanzienlijke geldsommen gekost. Inzonderheid valt het onderhoud van het zool, of de buitenried der zyl ongemeen kostbaar, waartoe hun de Staten des Lands, op onderscheidene tijden, sedert het jaar 1708 tot 1740, meer dan 12.000 guldens, als onderstand hebben ingewilligd.

De menigvuldige wateren, meren, vaarten, poelen enz. maken zoowel als de sterke doorvaart van schepen de sluis alhier ongemeen dienstig, en de stroom de Drooge-Dolte, maar vooral de Diepe-Dolte, benevens de Wymerts, welke regt door de stad loopt, voeren het water tot buiten de stad naar de zyl, alwaar de gemeene uitvaart is.

WORKUMERZOOL (HET), buitenhaven van de st. *Workum*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*.

Dit zool uit zwaar paalwerk bestaande, strekt zich van de zyl zuidwestwaarts aan, langs den Nieuwendijk van het Workumer-Nieuwland, tot omtrent 400 konings roeden uit.

WORM (DE) of DE WORMS, riv. prov. *Limburg*.

Zij ontstaat omstreeks de st. Aken in de Pruissische prov. *Rijnland*, komt, bij Eygelhoven, in *Limburg;* doorloopt een klein gedeelte van het kant. *Heerlen*, hetwelk zij bij Rimburg weder verlaat, om, in de Pruissische prov. *Rijnland*, een weinig boven de plaats, waar de B[illegible] in Limburg komt, zich in die rivier te ontlasten.

Dit riviertje was de grensscheiding tusschen de Ubiërs en de Tungeren en later tusschen het gebied van den Aartsbisschop van Keulen en dat van den Bisschop van Luik.

WORM (DE), kast. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. ten N. van *Maastricht*, kant. en gem. *Heerlen*.

WORMELDANGE, Fr. naam van het d. WORMELDINGEN, in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*. Zie WORMELDINGEN.

WORMELDANGE (HAUT-), Fr. naam van WORMELDINGEN-OP-DEN-BERG, in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*. Zie WORMELDINGEN-OP-DEN-BERG.

WORMELDINGEN, gem. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, h[illegible] en kant. *Grevenmacher;* palende N. aan de gem. Grevenmacher, O. aan de Moezel, die haar van de Pruissische prov. Rijnland scheidt, Z. W. aan Lenningen, W. aan Flaxweiler.

Deze gem. bevat de dorpen Wormeldingen, Ehnen, Machtum en Ahn, benevens de geh. Dreiborn, Deisermuhl en Kapenacker. Zij telt 450 h. en ruim 2700 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en den besten wijn des lands leveren. Deze gem. brengt jaarlijks gemiddeld 1150 zak mastelnin, 300 zak tarwe, 200 zak gerst en 1600 zak haver op. De veestapel bestaat uit 120 paarden, 6000 runderen en 500 zwijnen. Ook heeft men er 5 olie- en 6 korenmolens, fraaije landhuizen en schoone boomgaarden.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van Wormeldingen, Machtum en Ehnen uit, welke in deze burgerl. gem. ieder eene kerk hebben; terwijl te Wormeldingen-op-den-Berg nog eene kapel en te Ahn nog een filiaalkerk is; doch de bewoners van het geh. Kapenacker tot de par. van *Gostingen* behooren.

Het d. WORMELDINGEN, in het Fransch WORMELDANGE, ligt 4 u. O. van Luxemburg, 2 u. Z. ten O. van Grevenmacher, aan den Moezel. Het wordt naar zijne ligging in het eigenlijke Wormeldingen en in Wormeldingen op den Berg onderscheiden. Het is eene groote welgebouwde en fraai gelegene plaats, welke in de kom van het d. 226 h. en ruim 1400 inw. bevat.

De inw. maken, met die van *Dreiborn* de par. van *Wormeldingen* uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Betzdorf*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en 1420 zielen telt.

Er is eene gemeenteschool en eene kostschool voor meisjes. Het d. heeft een gemeentebosch, groot 165 bund. 37 v. r. 80 v. ell., waarvan het opzigt bij den Houtvester van het district Grevenmacher staat.

WORMELDINGEN-OP-DEN-BERG, in het Fransch HAUT-WORMELDANGE, in het Hoogduitsch WORMELDINGEN-AUF-DEM-BERG of OBER-WORMELDINGEN, het hoogste gedeelte van het d. *Wormeldingen*, d. in het kalj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*.

WORMEN, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 5¼ u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 10 min. O. van *Apeldoorn*; met 80 h. en 660 inw.

WORMER, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, kant. *Purmerende* (6 k. d., 19 m. k., 7 s. d.); palende N. W. aan de gem. Uitgeest-en-Marken-Binnen, N. en O. aan de gem. Jisp, Z. aan de Wijde-Wormer en Zaandam, W. aan de Zaan, die daar tusschen den Wormer-ringdijk en Wormerveer henen stroomt.

Deze gem. bevat de voorm. heerl. van den banne van Wormer en Oost-Knollendam en den pold. de Enge-Wormer; zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1697 bund. 81 v. r. 18 v. ell., waarvan ongeveer 1650 bund. ten deele als land ten deele als water belast zijn. Zij telt 225 h., bewoond door 285 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1310 inw., die gedeeltelijk hun bestaan vinden in den landbouw, gedeeltelijk in den arbeid op verschillende fabrijken.

De Herv., die er ruim 870 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Wormer*, gedeeltelijk tot de gem. *Knollendam*. — De Doopsgez. van welke men er 100 telt, worden gedeeltelijk tot de gem. *Wormer-en-Jisp*, gedeeltelijk tot de gem. *Knollendam-Krommeniedijk-en-Marken-Binnen* gerekend. — De 10 Evang. Luth., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Zaandam*. — De R. K., die er ruim 320 in getal zijn, parochiëren te *Wormer*. — De 5 Isr., die er wonen, behooren tot de bijkerk te *Zaandam*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te Wormer, e
ééne te Oost-Knollendam, welke gezamenlijk door 160 leerlingen
bezocht worden.

Deze gem. deelde bij den watervloed van Februarij 1825 in de al-
gemeene ramp. Met uitzondering van eene menigte schapen kwam er
geen vee om en alle menschen werden gered. Kerk en kerkhof wa-
ren vol vee. Men nam alle maatregelen, om gebrek aan hooi voor
het behouden vee te voorkomen, door het gedeeltelijk in andere ge-
meenten uit te besteden, waardoor zij, die eeniglijk van den boe-
renstand leefden, behouden konden blijven, zich bedienende van het
hooi dergenen wier koeijen naar elders waren verzonden.

Het wapen dezer gem. is het zelfde als dat van de heerl. Worm

WORMER, voorm. heerl. in het balj. van *Kennemerland*, prov.
Noord-Holland, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *Wormer-en-Jisp*
Wormer; palende W. aan de Zaan, die haar van Wormerveer scheidt,
N. en O. aan Jisp, Z. aan de Wijde-Wormer en de Enge-Wormer.

Deze heerl. bestaat uit het d. Wormer, Oost-Knollendam, en
gedeelte van de Starnmeer en de Schaalsmeer. Zij beslaat
eene oppervlakte, volgens het kadaster van 1519 bund. 25 v. r.
64 v. ell., waaronder ongeveer 1490 bund. ten deele als land ten dee
als water belastbaar zijn en telt 211 h., bewoond door 270 huisge-
uitmakende eene bevolking van 1200 inw., wier voornaamste mi
delen van bestaan zijn landbouw en den arbeid in verschillende
brijken en weleer ook de zeevaart, haringvangst en andere vis
rijen, hetgeen mede gelegenheid gaf, dat vele ingezetenen zich
neerden met het breijen van netten, met den scheepsbouw en
bereiden van de verdere daartoe vereischte benoodigdheden, an-
dere gingen ook hunne waren naar elders uitventen. Later was de
zoogenaamde rol- of zeildoekrederij daar zeer in zwang, doch niets i
daarvan meer overig. Even zoo is geheel te niet gegaan de ver-
maarde beschuitbakkerij. Er moeten immers eenmaal 130 zulke bak-
kerijen hebben bestaan. In 1648 werd dit getal op slechts hon
begroot, ieder van welke in één etmaal, dag en nacht door (behalve
den tijd dat het vuur gedoofd moest zijn) vier, vijf of zes, ja som-
tijds zevenmalen bakten, aan welken drukken en moeijelijken arb
zelfs de vrouwen deel namen. Te zamen verbruikten de gezegde hon
bakkerijen voor 40,000 gulden aan melk en 30,000 gulden aan
Die van Wormer, Jisp, Oostzaan en Westzaan, bragten voor het ge-
meene middel van het gemaal jaarlijk 170,000 gulden aan het Land
Er werd een toren gebouwd, den Beschuittoren genaamd,
nog heden in wezen is, door het gelui van welken den bakkers
morgens werd aangekondigd dat zij den oven mogten stoken en
avonds ten 6 ure dat zij hun vuur moesten uitdoen. De beschuit
in groote menigte naar de Beide Indiën, Braziliën en elders ve
den, en men had te Wormer wel zeventig schippers om die in Holl
Zeeland, Friesland, Groningen, alsmede in Oost-Friesland,
burg en elders te vertieren, buiten de vaartuigen, die alleen te
markten binnen de stad Amsterdam gebruikt werden. Sedert i
nering geheel verloopen, zoodat er thans geen enkele bakkerij van
aard meer bestaat. Uit hoofde van de gezegde hoofdnering plagt
het dorp Wormer ter onderscheiding van de naburige meren, de W
of *Groote* en *de Enge* of *Kleine-Wormer*, vaak de Bro
Wormer te noemen. Sommigen willen het verval der bakkerijen
schrijven aan eene zeer geringe gebeurtenis. De ingezetenen te

zich namelijk zeer onvergenoegd over een hunner Predikanten, die, ten tijde der pachten, met de dochter van eenen Pachter over het gemaal te Amsterdam in het huwelijk trad; het gevolg hiervan was, dat de Predikant ras naar elders werd beroepen, en de Pachter door zijnen invloed wist te bewerken, dat de Wormer bakkerijen, welke te dien tijde aan pacht over het gemaal meer opbragten dan alle de steden van Noord-Holland te zamen, verstoken werden van eenige voorregten, welke zij desaangaande genoten, niet alleen, maar ook wist hij een zoo hoog marktgeld voor de Wormer beschuit te Amsterdam te bepalen, dat de bakkers, deze onderdrukking moede, hunne bakkerijen niet meer naar behooren waarnamen, en ze weldra, ten koste van de welvaart van duizenden van menschen, lieten vervallen.

Behalve door deze gebeurtenis is WORMER ongelukkig geworden, door dat vele vermogende ingezetenen kinderloos gestorven, en hunne bezittingen naar elders vererfd zijn, ook nog daar vele Wormer jongelingen van verwachting in den bloei des levens kwamen te sterven. De opkomst van de Zaankant en de gereede ligging aan de Zaan, van de dorpen Wormerveer, Zaandijk en Koog-aan-de-Zaan, waar heen ook van tijd tot tijd zich fabrijkanten en kooplieden verplaatst hebben, heeft almede een voornaam aandeel gehad aan den ondergang van WORMER's welvaart.

Er bestaan hier thans nog 1 scheepstimmerwerf, 1 kapitale papierfabrijk met een stoomwerktuig, 1 koren-, 1 cement-, 5 verf- en 14 oliemolens. Nogthans is de gem. zeer arm, hetgeen zich daaruit laat verklaren, dat de eigenaars der gemelde fabrijken elders woonachtig zijn en het werkvolk meerendeels te WORMER te huis behoort.

De Herv., die er ruim 870 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Wormer* en gedeeltelijk tot de gem. *Knollendam*.

De Doopsgez., van welke men er 100 telt, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Wormer-en-Jisp*, gedeeltelijk tot de gem. *Knollendam-Krommeniedijk-en-Marken-Binnen*.

De R. K., maken met die uit de Enge-Wormer en de gem. Jisp eene stat. uit, welke tot het dek. van *Noord-Holland* behoort, 400 zielen, onder welke 250 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De ambachtsheerl. van WORMER, met de *Oostzijde van Knollendam*, werd, in het jaar 1729, door de Staten van Holland en West-Friesland aan de Regering van het dorp verkocht voor 16,000 guld. Deze ambachtsheerl., als een deel uitmakende van het oude Kennemerland, behoorde van oudsher tot het baljuws. van dien naam, hebbende zijne Hooge Vierschaar te Haarlem. Toen de Fransche regtsleging op ons land werd toegepast bleef de gemeente WORMER, met geheel de Zaanstreek, waartoe zij eigenaardig schijnt te behooren, begrepen in het ressort van het arrondissement *Haarlem*, doch is bij de jongste regterlijke indeeling, in 1838, overgebragt in het arrond. *Hoorn*, waartoe zij thans nog gerekend wordt. Tot 1438 behoorde Jisp ten opzigte van het geestelijk regt onder WORMER, doch werd in dat jaar daarvan afgescheiden. Wegens het tijdelijk regtsgebied verzochten echter de dorpen in 1518 tot besparing der kosten te moeten staan onder één Schout- en Schepenschap hetwelk hun werd toegestaan. In 1565 werd hun ingewilligd het inrigten van een Vroedschap, bestaande uit 20 personen. Op verzoek van die van Jisp werden de twee gemeenten, in het jaar 1611, gescheiden en kreeg ieder zijne ban.

Het d. Wormer ligt 6 u. Z. W. van Hoorn, 2 u. W. van Pur-
merende. Men telt er in de kom van het d. 170 h. en 980 inw. In
een oud stuk wordt gewaagd van 785 huizen, zoodat er meer dan
600 verloren zijn.

Men wil dat het in den bekenden blaffert der goederen van de Utrecht-
sche kerk Wermeri of Wermere genoemd wordt. Ook beweert men dat
de naam van het dorp eigenlijk niet Wormer, maar Weere-meer zij, be-
teekenende, eene *weere, verwering*, een dijk tegen de *meer*, het meer of
de *meren*, welken daaromtrent gevonden worden; want de plaats wordt
gehouden voor » eene oude bevolking, weleer omzet met bosschen en wo-
» den." Opmeer zegt, dat het tusschen den Zaan-stroom, en de drie
groote meren, bij wijze van een eiland besloten is, deze drie meren zijn
de Beemster, de Wijde-Wormer en de Enge-Wormer; men vindt er nog
het water de Marke of Merken genaamd, van hetwelk men verhaalt,
dat het door het wroeten van een zwijn ontstaan zou wezen. Het water
moet zoet van smaak geweest zijn, waarom de Wormers er een spreekwoort
van ontleend hadden, als zij namelijk iemands poging voor onmogelijk
wilden verklaren, zeiden zij: *'T is of men in de Marke naar haring
schoot.* De dijk, die er gelegd is geworden, om de meren in hunne
woede te beteugelen, werd genoemd *Weeremeer*, en de zoo zeer ver-
mogende klankverbastering heeft er Wormer van gemaakt.

In 1280 gaf Floris V, Graaf *van Holland*, die van Wormer het ont-
slag van alle jaarlijksche beden, en van alle tollen voor hunne go-
deren, waarheen zij die ook (door Holland) voeren zouden, » voortaan
en in eeuwigheydt", en dat wel ter vergelding omdat zij de Friezen
in eenen zekeren slag gevangen, en den Graaf overgeleverd hadden.
Dit voorregt werd in 1296, door Graaf Jan I bevestigd; het bragt
hun niet weinig voordeel aan en was ongetwijfeld de oorzaak dat zij
hunnen handel in Holland en Zeeland uitbreidden; zij moeten het
echter weder verloren hebben, ofschoon zij hun regt tegen die van
Dordrecht menigmaal hebben staande gehouden.

In 1423 schijnen zij in eenen zeer bloeijenden staat geweest te zijn,
want aan Jan, Graaf *van Braband*, die Jacoba van Beijeren tot vrouw
had, hunne armoede te kennen gegeven hebbende, werden zij ten
eeuwigen dage verligt door half zoo vele manschappen den Graaf ten
oorlog te mogen opbrengen, als zij tot dien tijd toe verpligt waren
hem te leveren.

Keizer Karel V gaf de Wormers een privilegie, dat de biertappers
hunne jonge lieden niet hooger dan tot éénen gulden mogten borgen,
op dat die jonge lieden niet voor de scheepvaart bedorven zouden worden.

Ook hadden de jonge lieden te Wormer, van oude het regt, om
tegen Meidag, van Limmen eenen meiboom te halen, waartoe zij den
schoonsten boom, die er was, mogten kiezen, en welke zij, aldaar,
ter eere van de eene of andere Heilige Patrones, oprigtte.

Het dorp is meest in eene regte streek gebouwd, ter lengte van om-
trent 2747 ell., behalve het Zandwegge, dat 950 ell. lang is en
het Wuiver of Weiver, dat nog eene lengte van 305 ell. heeft.

Het Raadhuis dat hier vroeger stond en zeer ouderwetsch gebouwd
was, is voor meer dan veertig jaren afgebroken, en vervangen door
het tegenwoordige, zijnde een zeer goed gebouw, dat te voren een
deftig heerenhuis is geweest.

De Herv., die er ongeveer 580 in getal zijn, maken, met die van de
Enge-Wormer, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Haarlem*,
ring van *Zaandam* behoort, en 650 zielen, onder welke 250 Ledematen

talt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES ANDELIUS, die er van het jaar 1578 tot het jaar 1584 gestaan heeft. WORMER was toen met *Jisp* vereenigd, en dit heeft geduurd tot aan 1603; tot in 1591 door éénen Predikant bediend, bekwamen die beide dorpen in dat jaar gezamenlijk twee Predikanten, doch in 1603 gescheiden, behield ieder één der beide Predikanten en te WORMER bleef JAN HERMANS, die in 1608 van zijne dienst werd ontslagen. In 1639 bekwam WORMER een tweede Predikant, in LUCAS VINCKIUS, die in 1694 naar Alkmaar vertrok. Toen DIRK DONKER, die hier in 1770 beroepen was, in 1798 overleed, werd de tweede Predikantplaats niet weder vervuld en in 1806 geheel ingetrokken. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de Latijnsche en Nederduitsche Dichter LAURENS LAURENTIUS, die hier van het jaar 1651 tot 1652 stond, en den 28 Januarij 1672, als Predikant te Amsterdam, overleed.

De kerk, die van den weg af, achter en ten N. van het dorp stond, is de moederkerk van die te Jisp geweest. Zij was eerst in gewijd op den naam van de H. MAGDALENA, doch heeft naderhand ook den H. ODOLPHUS tot Schutsheilige gekregen. Met der tijd is de eerste, te weten MARIA MAGDALENA, minder gevierd geworden, en het vereeren van den tweeden Patroon ST. ODULPHUS meer en meer toegenomen, zoo dat de schippers als zij ter zee gingen varen, hem om een goede reis kwamen bidden en zilveren beeldtenissen van scheepjes, van haringen, en van andere dingen kwamen offeren. Op den jaarlijkschen sterfdag van dien Heilige werd er een plegtige processie door alle de straten en wijken gedaan en daarbij zijn standbeeld omgedragen. Als men aan het einde van het dorp gekomen was, vond men daar een altaar behoorlijk ingerigt, waar het standbeeld voor eenen korten tijd opgesteld werd, en men bleef een weinig rusten op eenige stoelen, die ten dien einde daar gebragt waren; vervolgens keerde de processie, onder het gejuich van de zangers en spelers, weder naar de kerk. Er was nog een altaar met een beeld, toegewijd aan de H. *Maagd* MARIA, dragende het kindje JEZUS op hare armen, en er werd een feestdag van *O. L. Vrouw* gevierd, onder den naam van *O. L. Vrouwen Melkdag*. De reden van deze benaming was, dat de inwoners malkander op dien dag melk tot eene vereering zonden, dewelke vooral, bij wijze van aalmoesen, uitgedeeld werd aan de arme lieden. Wanneer deze feestdag gevierd werd, vindt men niet opgeteekend. DONKER spreekt aldus van het jaarlijksche feest der kerkwijding: » Het was nu de zomer-zonnestand, en het jaarlijksche Wij-feest der Wormersche kerk, al hoewel dat er geene kerkdiensten volgens het oude gebruik gedaan werden, werd echter door eene openbare vrolijkheid en door het aanrigten van vreugdige gastmalen gevierd."

De pastorie werd door de Graven begeven. De Pastoor trok uit de landerijen 50 Rijnsche guld. (70 guld.), behalve dat hij ook een woonhuis had. Maar uit zijn inkomen moest hij den dijk helpen onderhouden, en hij hield daarenboven een Onderpastoor. De pastorij had in het jaar 1514 aan vaste inkomsten, de gemelde landrenten daaronder gerekend, 80 Rijnsche guld. (112 guld). Doch de Pastoor trok, in zijn afwezen niet meer dan 28 Rijnsche guld. (39 guld. 20 cent). Deze kerk was een zeer oud, maar niet minder voortreffelijk gebouw, dat van buiten alle blijken van oudheid droeg, van binnen op vier en twintig pilaren rustte en met een goed orgel voorzien was, hetwelk in het jaar

1661 hersteld werd. De grooten toren plagt vier omgangen te hebben en op het kruispunt van de kerk stond nog een klein torentje. In het jaar 1661 vielen op eenen Zondag, tusschen de morgen- en middagdienst de vier omgangen van den toren door het dak. Dit werd hersteld door zekeren JAN DE GROOT, ter wiens gedachtenis in eenen der binnenmuren van de kerk een eereteeken was opgerigt, waarop men dit rijmpje las:

Meester JAN DE GROOT *heeft dit gebouw,*
't Geen door twee torens lag in rouw,
Door kracht en kunst, van Junij agt
Tot Wijnmaands end, in fleur gebragt.

Hoe ruim deze kerk ook was, werd zij in het begin der vorige eeuw, wegens den bloei der beschuitbakkerijen, nog te klein, waarom zij met een ruim vierkant naar buiten op het kerkhof is uitgetimmerd. Te dier tijde was men zelfs bedacht op het bouwen van nog eene kleine kerk, doch wegens gebrek aan behoorlijke plaats, is zulks achterwege gebleven en door het aanleggen van het gemelde vierkant, eenigzins vergoed. Dit gebouw, in het begin dezer eeuw bouwvallig geworden zijnde, is in het jaar 1809, op dezelfde plaats; door eene geheel nieuwe, doch veel kleiner, kerk vervangen, zijnde een steenen gebouw, met eenen houten toren, doch zonder orgel.

De kerk der Doopsgez., is een houten gebouw, zonder toren of orgel.

De R. K. kerk, aan de H. MARIA MAGDALENA toegewijd, is een houten gebouw, met eenen kleinen toren, en van een goed orgel voorzien. In den nacht van 11 Augustus 1837, is de toren dezer kerk, door den bliksem getroffen en in brand geraakt, doch men is de brand spoedig meester geworden, zoodat slechts de toren beschadigd werd.

In vroegere eeuwen was te WORMER, eene Latijnsche school doch deze is voor lang reeds ten gevolge van den oorlog verdwenen. In de vorige eeuw waren er ook twee lagere scholen, namelijk de Kerkschool en de Wester- of Bijschool. Thans echter is er maar ééne school, welke gemiddeld door 120 leerlingen bezocht wordt.

WORMER heeft met *Jisp* een Departement der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 10 September 1797 is opgerigt en 8 Leden telt.

In den Spaanschen tijd moet hier eene schans gelegen hebben, waarnaar het uiterste westeinde van WORMER nog de Schans genoemd wordt.

De kermis valt op den Zondag na St. Odulphusdag en dus in Junij.

WORMER is de geboorteplaats van de Geleerden: ANTONIUS HOVAEUS die Abt van Echternach geweest is; MEINARD MAN, † in 1526 na in het jaar 1499 tot Abt van Egmond te zijn benoemd. HENDRIK VAN WORMER (HENRICUS WORMERIANUS) die te Keulen geleefd en aldaar in 1514 een werk over de sterrekunde heeft uitgegeven en PETRUS UBBELIUS, en van de Schilders TYMON ARENDS. KRAFFT en DIRK HENDRIKSZ.

Ook verdient melding zekere GEERTRUIDA ADRIAAN SYMONSDOCHTER, eene vrouw, niet vermaard door hare geleerdheid, maar door hare edelaardige gevoelens. Zij had een broeder, die het Priesterambt tot nog toe had bekleed; doch, omtrent de leerbegrippen, welke hij nu eenigen tijd had gepredikt, een ander inzien hebbende gekregen, was hij daar door in groote ongelegenheid geraakt Hem ontbraken zelf de meest dringende levensnoodwendigheden. De toestand kwam ter ooren van zijne zuster, en met een de plaats, waar hij zich ophield. Meer was er niet noodig om haar zusterlijk hart tot mededoogen te wekken, en op middelen ter hulpbetooning te doen bedacht

zijn. Van de noodige lijftogt voorzien, begeeft Geertruida zich op reis. Gevorderd zijnde tot aan gene zijde van het IJ, aan den kant van Muiden, viel zij in handen van eene menigte doldriftige en baldadige boeren. Onaangezien hare sekse, en den staat van zwangerschap, waarin zij zich bevond, vernomen hebbende, dat zij de zoogenaamde Kettersche leer was toegedaan, deden zij haar de schroomlijkste mishandelingen ondergaan, en hingen haar eindelijk op, aan eenen boom te IJpesloot, een gehucht aan den Diemerdijk, een weinig ten Noorden van Amsterdam. Dit viel voor op den 28 Junij van het jaar 1575.

Onder Jan I, Graaf *van Holland*, geraakten die van Wormer in twist met die van Dordrecht over het stapelregt dier stad, haar door gemelden Graaf Jan geschonken; de Wormers en andere tolvrije steden en dorpen, begrepen aan dat stapelregt niet onderworpen te zijn, uithoofde van hun voorregt van overal tolvrij te mogen varen. 's Graven uitspraak in dit verschil was ten nadeele van Dordrecht, doch die stad zich daarmede niet vergenoegende, bleef de tolvrije schepen aanhalen, hetwelk groote verwikkeling veroorzaakte en een moeijelijk punt van geschil bleef, tot onder de regering van Keizer Karel V, als wanneer er een einde aan gemaakt werd, op voorwaarden tot wederzijds genoegen.

Toen in de Spaansche beroerten, de vijand Oostzaan ingenomen, uitgeplunderd en verbrand had, trokken de Spanjaarden op Wormer, voornemens zijnde, in de algemeene ontsteltenis ook dat aanzienlijk dorp te vermeesteren; doch die in de schans te Wormer lagen, stuiten hen en beletteden hen in hun oogmerk. Sonoy deed voorts de troepen, die te Wormer bijeengekomen waren van meer kruid voorzien, met last dat Ruichhaver, welke met zijne compagnie te Wormer lag, hun Overste zoude wezen, doch deze weigerde het, zich onder voorwendsel van zijne jeugd verontschuldigende. Kort na Nieuwejaar 1574, deed men de huislieden het dorp rondom met bijten afsluiten; doch de Spanjaarden trokken evenwel voort en verrasten het dorp, onder begunstiging van de mist, aan twee kanten en noodzaakten de bezetting en boeren te wijken; Ruichhaver, met Kapitein Corn, versterkt door die van Jisp, dreven hen wel weder terug, doch moesten ten laatste geheel het veld ruimen, waarbij veel volk sneuvelde, onder anderen door, vlugtende, in de gemaakte bijten te vallen en te verdrinken. Terwijl dit gevecht nu in het oosteinde voorviel en de Spanjaarden reeds de kerk in gekregen hadden, besloten zeven waaghalzen, Wormers van geboorte, hun geluk op den vijand te beproeven; na elkander trouw gezworen te hebben, kwamen zij van ter zijden in het dorp, vielen door de Noorderdeur der kerk daarin, en weerden zich dapper, alhoewel zij voor al de groote overmagt moesten bezwijken. De Spanjaarden eindelijk terug ontboden wordende, verlieten Wormer en andere plaatsen daaromtrent, zonder aan dit dorp, of Jisp verdere schade toe te brengen, naar wij verhaald vinden op voorspraak van die van Amsterdam, aan welken vele huizen te Wormer toebehoorden. Weinig tijds daarna, boden eenige Wormers Sonoy, die toen weder in hun dorp was, om tegen eene geldelijke belooning (sommigen zeggen 300 gulden) zekeren vijandelijken Kapitein, te Assendelft verblijvende, levendig of dood in zijne handen te leveren: Sonoy nam den voorslag aan, de waaghalzen bemanden eene boot en voeren bij nacht door den Westzaner Overtoom, langs het IJ, en voorts door een gat, ontstaan in den Assendelver-dijk, naar het einde van het dorp, zonder dat het iemand gewaar werd; het gelukte hun ook, in het verblijf van den Kapitein te komen: één van hen ging door

tot voor zijn bed, doch zag dat hij wakker werd. Deze het gevaar, waarin hij verkeerde, bespeurende, begon zich te weer te stellen, doch de aanvaller doorstak hem met een pook, zoodat hij met een luiden schreeuw in handen van de overigen, die weldra toegeschoten waren, den geest gaf. Wel werd het schreeuwen van den omgebragte gehoord, doch niemand was schielijk genoeg bij de hand om de vagebonden te beletten, dat zij met het lijk de achterdeur uitvloden, in hunne boot vielen, en door onbegrijpelijk snel roeijen het gevaar ontsnapten.

Het wapen van deze heerl. is een manshoofd met eenen doek omwonden, op een veld van keel. Dit wapen strekt ter getuigenis van de dapperheid der Wormers; want den Friezen slag geleverd hebbende, zonden ze het hoofd van hunnen Overste, met nog een goed getal gevangenen, aan Graaf Floris V, die toen te Egmond was; deze schonk hun den gezondenen kop, om de afteekening daarvan in hun schild te voeren, ten blijke van hunne dapperheid. Anderen verhalen dat schipper Jan Geraartsz, een weesjongen, in eenen slag tegen de Spanjaarden, na een houw in het voorhoofd gekregen te hebben, die hij met zijn doek verbond, den Overste van den vijand geveld, en in persoon (het geen anderen echter tegenspreken) diens kop, aan Graaf Floris, die toen te Muiden was, gebragt zou hebben; de Graaf zou hem daarop dit wapen ter gedachtenis zijner heldhaftigheid, en in hem aan Wormer, hebben vereerd; het bestond in een omwonden manshoofd, gelijk hiervan nog eene schoone afbeelding op het Raadhuis hangt, men pleegt voor dien kop wel een moriaanshoofd te nemen, ofschoon de Overste, wiens hoofd het moest verbeelden, zekerlijk een Fries zal geweest zijn, vermits dat volk, gelijk menig ander, niet gewoon was eenen anderen Overste, dan uit hun midden te verkiezen. Men vindt enkele afdrukken van dit wapen met het devies *Christus is het hooft der gemeynte*. Eph. V, vs. 23.

WORMER (DE), naam, welken men bij verkorting meestal geeft aan het meer de Wijde of Groote-Wormer, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Wormer (de wijde-).

WORMER (DE BESCHUIT-), naam, welken men vroeger in de wandeling vaak gaf aan het d. Wormer, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Wormer.

WORMER (DE ENGE-) of de Kleine-Wormer, voorm. meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, tusschen de Wormerban en het Kalf, aan de Zaan.

Dit meer werd in het jaar 1634 droog gemaakt, en is thans een polder, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *Wormer*; palende N. aan de voorm. heerl. Wormer, O. aan de Wijde-Wormer, Z. aan den Kalver-polder en W. aan de Zaan.

Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 178 bund. 55 v. r. 54 v. ell., waaronder 160 bund. schotbaar land; telt 12 h., waaronder 9 boerderijen, en wordt door 2 molens, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Heemraden.

De Enge-Wormer werd, na hare droogmaking, eene gem. op zich zelve, doch is na 1812 toegevoegd, aan Wormer-en-Oost-Knollendam, en als toen aan de geheele gem. de benaming gegeven van Wormer.

Door eene pont of schouw heeft deze pold. gemeenschap met de Wijde-Wormer. Ook gaat er eene pont van de Enge-Wormer over de Zaan, die op het zuideinde van Wormerveer aankomt.

In den dijk van dezen polder, ontstond in den vroegen morgen van den 6 Februarij 1825, hoogst onverwacht en als in eenen oogenblik, eene breuk; er scheurde daarin een gat van ongeveer 10 ell. breed, waardoor binnen anderhalf uur, meer dan 4 ell. water in den polder stond.

WORMER (DE GROOTE-), bedijking in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Wormer (De wijde-).

WORMER (DE KLEINE-), voorm. meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie Wormer (Enge-).

WORMER (DE POLDER-VAN-), meestal in de wandeling het Wormerveld genoemd, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *Wormer*; palende N. aan den banne van Jisp, O. aan Jisp en Neck, Z. aan de Wijde-Wormer en de Enge-Wormer, W. aan de Zaan.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 897 bund. 10 v. r. 52 v. ell., alles schotbaar land, en heeft, behalve de Poelsluis, die aan Wormer en Jisp gemeenschappelijk toebehoort, twee watermolens en drie sluizen, waardoor hij, op de Zaan en Wijde-Wormer-ringsloot, van het overtollige water ontlast wordt. Hij wordt bestuurd door een collegie van vier Poldermeesters, met eenen Secretaris en Penningmeester.

WORMER (DE WIJDE-), gem. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende* (6 k. d., 19 m. k., 7 s. d.); palende N. N. O. aan de gem. Purmerende, O. aan Ilpendam-Purmerland-en-den-Ilp, Z. aan Oostzaan, W. aan de Wormer en aan Jisp.

Deze gem. bestaat uit de bedijking de Wormer, ter onderscheiding van de Enge-Wormer, de Wijde-Wormer genoemd. Nadat de Beemster in 1612 en de Purmer in 1622 drooggemaakt waren, verzochten ook Burgemeesters en Regeerders der stad Purmerende, aan de Staten van Holland en West-Friesland, om de Wormer te mogen bedijken en droog te maken, hetwelk hun bij octrooi van 25 Maart 1624 werd vergund. De voornaamste aanleggers van die bedijking waren Jan Cornelisz. en Ysbrant Lourisz. Burgemeester van Purmerende, van wege de stad; voorts Mr. Rochus van den Honert en Mr. Paulus van Aspersen, Raden van den Hoogen Raad, Mr. Andries de Wit, Raad van den Hove Provinciaal in Holland, Mr. Cornelis van Nieustadt, Kastelein en Baljuw te Purmerende, over de Beemster en de Wormer, Mr. Woutheer van Groenewegen, Advokaat, Jacob Sijmensz. Sem, Burgemeester van Monnickendam, van wege de stad Monnickendam; Johan Colterman, Raad en Rentmeester Generaal van Kennemerland en West-Friesland, en Steven Snouck, Commissaris van de Monstering en meer anderen. Al aanstonds werden er handen aan het werk geslagen, de dijken rondom het meer gelegen en de uitmaling begonnen; dan de stormen van December 1624 en Januarij 1625, veroorzaakten eene dijkbreuk, waardoor de voortzetting verijdeld, en het werk gedeeltelijk vernietigd werd. Andermaal vervoegde men zich bij de Staten van Holland en West-Friesland, om de bedijking te mogen voortzetten; hetwelk bij octrooi van 18 Maart 1625 werd geaccordeerd, waarbij den ondernemers, boven de vrijdommen voor den tijd van 15 jaren; in het vorige jaar verleend, nog andere 15 jaren werden toegevoegd. Het werk werd nu weder met ijver begonnen en doorgezet, zoodat het meer reeds in het volgende jaar droog was, en bij meting groot bevonden werd 119 kavelen, elk van 15 morgen Rijnlands, met een restant, makende te zamen 1792 morgen

370 roeden Rijnlands. Reeds den 1 Augustus 1626, werd het aangewonnen land onder de deelgenoten, door het lot, ieder naar evenredigheid van zijn aandeel, verdeeld; deze loting geschiedde op het stadhuis te Purmerende, in tegenwoordigheid der bovengenoemde aanleggers der bedijking als Hoofd-Ingelanden, alsmede van den over dit meer benoemden Dijkgraaf Jacob Jansz. Aris, den Secretaris Symon Claesz. Schot, den Penningmeester Jacob Jansz. Grebber en zeer vele der ingelanden. De Wormer ligt 4,70 ell. beneden A. P., en wordt door 4 wegen, als: den **Noorderweg**, den **Zuiderweg**, den **Oosterweg** en den **Westerweg** doorsneden.

Thans beslaat deze gem., volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1661 bund. 59 v. r. 68 v. ell., waaronder 1642 bund. 68 v. r. 40 v. ell. belastbaar land. Men telt in de Wijde-Wormer 74 h., bewoond door 81 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 500 inw., die meest in de melkerij en het kaasmaken hun bestaan vinden.

De Wormer bevat zeer goede weilanden, doch moet in zwaarte van grond en vruchtbaarheid voor de Beemster en de Purmer onderdoen. Ook deze bedijking bezit de eigenschap, dat de grond van het Zuidwesten naar het Noordoosten in vruchtbaarheid toeneemt, zoodat men nabij het Kalf het slechtste en nabij Neck het beste land heeft. In het meer staan 12 watermolens, ieder van 25 tot 27 ell. vlugt, namelijk drie gang ieder van vier molens, welke alle vroeger scheprad-watermolens waren; doch van 1810 tot 1837 zijn zij veranderd in regtstandige tol-vijzelmolens, welke molens, bij minder kosten, in veel korter tijd, dan men hiertoe vroeger noodig had, dit meer van het overtollige water ontlasten. Dit belangrijk voordeel heeft men te danken aan den ijver en het doorzigt van den Molenbaas Cornelis Prijs, die meer dan vijftig jaren de betrekking van opzigter over de molens en den dijk gehad heeft. In 1848 heeft men bij proefneming voor den afgebranden watermolen er een geplaatst, met eenen leggenden vijzel van 26 ellen vlugt, die, volgens het oordeel van deskundigen geschikt is, om, bij latere verandering van twee anderen, in dat zelfde gang even veel water uit te werpen, als vroeger door de vier met staande vijzels gedaan werd.

Van de bedijking af was het meer slechts één polder; doch in September 1838 is het in drie polders afgescheiden en den 22 dier maand daartoe afgesloten.

De Protestanten, die er ruim 300 in getal zijn, behooren tot hunne respective gem. te *Purmerende*. — De R. K., van welke men er 200 telt, parochiëren te *Purmerende* en te *Zaandam*, aan 't Kalf.

Al spoedig na de bedijking had men aan den Westerweg, op halfweg tusschen den Noorderweg en Zuiderweg, eene school gebouwd, die, in later tijd vernieuwd, daar tot den watervloed van 1825 gestaan heeft, bij welk onheil ook dit gebouw geheel verwoest werd. Men besloot nu het schoolgebouw en woonhuis aan den Wormerdijk, op Neck, te bouwen, waartoe den 28 Augustus de eerste steen gelegd werd, en welke school den 8 April 1829 is ingewijd. Vroeger behoorden school en woonhuis aan het dijkbestuur, thans aan de gemeente. Deze school wordt gemiddeld door 50 kinderen bezocht.

De kermis valt in op Pinksteren.

Bijzondere belangrijke gebeurtenissen vinden wij van dit meer niet aangeteekend, behalve enkele rampen door brand. Zoo verbrandde in 1776 door het onweder een boerenhuis aan den Zuiderweg, welk huis niet weder opgebouwd is. In 1778 sloeg het onweder in den grootsten molen en smolt, onder anderen, de schalmen der ketting van

ene daarin hangende huisklok aan elkander. — In het jaar 1819 op ondag van Beemster kermis, verbrandde door het onweder, de boererij de Monnik, en in het jaar 1848 de bovenwatermolen van het oordgang.

De watervloed, die den 4 en 5 Februarij 1825 geheel Waterland overroomd had, veroorzaakte den 6 dier maand nabij het Kalf, aan den uiddijk eene dijkbreuk van 12 roeden wijd en 15 ellen diep. Het ilt gemakkelijk na te gaan, hoe moeijelijk de redding bij zulk een iverwacht en schrikkelijk onheil was. Beklagenswaardig was de toeand der ongelukkige bewoners van dit schoone en vruchtbare meer. echts zeven of acht landlieden, digt aan den dijk wonende, konden in behoud van vee en andere goederen denken. De overigen werden nnen anderhalf uur met 4.70 ell. water overstroomd, genoodzaakt ch op zolders, in watermolens of boomen te redden en kommerlijk behelpen. Dadelijk snelden vele menschenvrienden uit Purmerende van elders ter hulp, wier medewerking den geheelen nacht voortiurde. Met schuitjes voer men af en aan, en redde alzoo eene enigte menschen van eenen zekeren dood, welke hun van alle kann aangrijnsde, daar het water spoedig zoo hoog was geklommen, t men de om hulp roepende, door gaten in de daken te slaan, van nne waggelende zolders moest afhelpen. Dankbaar erkende men den ddelijken zegen die bij het schoone en stille weder zoo zigtbaar bleek; ders was het aantal verongelukten ongetwijfeld zeer aanmerkelijk weest. Vijf menschen uit dit meer verloren het leven bij den doorak; terwijl kort hierna nog drie andere, met het redden van eenig israad bezig, door het omslaan of zinken van het vaartuig jammer omkwamen; 658 runderen, 57 paarden en 870 schapen en een ntal varkens en vette kalveren verdronken. Weldra was men er bedacht, om in het belang der ingezetenen het meer weder uit te len. Reeds in April 1825 begonnen de drie bovenwatermolens te len, doch dezen maalden vier maanden te vergeefs, om dat men het digten der doorbraak bij het Kalf, zoo wel als met die bij rgerdam wat lang talmde, en het water der overstroomde lann dus met de zee rees en daalde; zoodat eerst half Augustus 1825 drie lager staande molens, den 30 December 1825 de drie daarvolgende lager staande molens, en met April 1826 de laagste mos aan het malen geraakten. Intusschen waren van rijkswege om werk ter droogmaking te bespoedigen tien stoomvijzelmolens, of genaamde vuurmachines aan den dijk geplaatst; van welke er somge reeds met primo Januarij 1826 in werking waren. Door alle deze eenigde krachten was dan ook dit meer 71 weken na den vloed, dus den 16 Junij 1826 droog, zoodat in den nazomer het vee ler op sommige plaatsen in de Woamer graasde. Van alle huizen, getale van 66, die er in dit meer stonden, konden er slechts door zware reparatie worden hersteld, alle andere moest men genieuw opbouwen. Ook spoedig ving men met den herbouw der zen aan. Reeds den 10 Februarij 1826 werd met een huis aan den rmer-dijk op Neck, een begin gemaakt. Vervolgens is men in den mer en herfst voortgegaan met bouwen, zoodat in 1827 onderidene boerenwoningen en huizen bewoonbaar waren.

e storm van 14 Januarij oefende ook eenen krachtigen invloed op de nog nieuw gebouwde huizen. Twee boerderijen, waaraan bezig was te bouwen, waaiden om en de kap van den nieuwen en van den Zuidpolder woei er geheel af.

Het wapen dezer gem. bestaat in een schaap met een klaverblad in zijn bek, op een veld van azuur, waaronder een paling, — als zinnebeeld, dat deze vroeger zoo vischrijke meer door de droogmaking in grasrijke weilanden is herschapen.

WORMER-EN-JISP, kerk. Doopsgez. gem., prov. *Noord-Holland*. Men heeft er ééne kerk te Wormer en telt 170 zielen.

WORMER-MEER (HET), naam, welken men aan het meer de Wormer- of Groote-Wormer, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gaf, voor dat dit meer bedijkt was. Zie Wormer-Wijde.

WORMER-SLUISJE (HET), voorm. houten sluis in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*.

Het was het oostelijkste en, naar alle waarschijnlijkheid, het oudste der twee houten sluisjes, welke van vroege tijden in den dam te *Zaandam* waren. Mogelijk werd er, in plaats van dit sluisje, een ander houten sluisje gemaakt, door die van Oostzaan ter eene en die van Wormer, Jisp en Neck ter andere zijde. In later tijd is het in eene steenen sluis veranderd, die in het jaar 1721, veel vergroot, terd en eenigermate wijder gemaakt werd.

WORMER-SLUISJE (HET), of het Rijper-sluisje, voorm. sluis in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in de banne van *Jisp*, behoorende aan de banne van Wormer, schuttende vroeger in de *Wester-ringsloot*, later in het *Groot-Noord-Hollandsche-kanaal*.

WORMERVEER, gem. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Zaandam* (6 k. d., 8 m. k., 7 ...), palende N. aan de Togtsloot, waardoor zij van de gem. Uitgeest en Marken-Binnen gescheiden is, O. aan de Zaan, die haar van Wijde-en-Enge-Wormer scheidt, Z. aan Zaandijk en Westzaan, W. aan Westzaan en Krommenie-en-Krommeniedijk.

Deze gem. bevat het d. Wormerveer en het westelijke gedeelte van het d. Knollendam. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 639 bund. 18 v. r. 76 v. ell., waaronder 596 bund. 91 v. r. 84 v. ell. belastbaar land; telt 567 h., bewoond door ... huisgez. uitmakende eene bevolking van ruim 3000 inw.

In voorgaande tijden waren te Wormerveer zeer vele schippers, die met hun eigen koopmanschap, op Groningerland, Zeeland, Brabant, Vlaanderen, Friesland, Overijssel en andere streeken voeren, welke men er tegenwoordig genoegzaam geene heeft, thans zijn er echter nog vele schippers voor binnenlandsche vaart, die vracht varen op Amsterdam, Rotterdam, Alkmaar, Purmerende en het Friesche diep. De kaaskooperij bloeide hier weleer ook op eene uitstekende wijze, en is, ofschoon later eenigzins verminderd, thans weder belangrijk en toenemende. Er bestaat hier zelfs eene wekelijksche kaasmarkt. Men maakt er thans veel werk van de olieslagerij, papiermakerij, pellerij, stijfselmakerij, verfmalerij en meer dergelijke fabrijken, waarin de veelal welvarende kooplieden hun voordeel zoeken en waarin de arbeidende klasse, ten groote getale, een goed bestaan vindt. Men heeft er onderscheidene blaauwselmakerijen, 2 smederijen met slijpmolens, 1 stijfsel- en 2 chocolaadfabrijken, 4 papiermolens, 2 koorn-, 1 pel-, 1 schulp-, 1 verw-, 16 olie- en 2 houtzaagmolens. Bovendien zijn er nog fabrijkanten, die hunne fabrijken buiten de gem. hebben, als 2 stoom-papier- en 1 loodwitfabrijk, 2 stijfselmakerijen en 2 pelmolens. De zeehandel, vooral in kaas, granen en zaden, alsmede de scheepsreederij, is er in de laatste jaren zeer toegenomen. Men heeft er eigenaars of reeders van schepen, die goederen

meestal voor eigene rekening, naar Engeland, Frankrijk, Spanje en Portugal enz., uit en van de Noordsche havens, voornamelijk uit de Oostzee aanvoeren. Sedert kort is door eenen der voornaamste handelaars een schip of buis ter haringvangst uitgerust.

De Herv., die er ruim 2020 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. Wormerveer uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Knollendam-en-Marken-Binnen*. — De Doopsgez., van welke men er 820 telt, maken gedeeltelijk de gem. Wormerveer-op-het-Noord en Wormerveer-op-het-Zuid uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Knollendam-Krommeniedijk-en-Marken-Binnen*. — De R. K., die men er 1460 aantreft, maken gedeeltelijk de stat. van Wormerveer uit en parochiëren gedeeltelijk te *Krommeniedijk*. — De R. K. van de Oude Clerezy, meestal Jansenisten geheeten, die hier 14 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Krommenie en-Wormerveer*, welke ook in deze burg. gem. eene kerk heeft.

Men heeft in deze gem. twee nieuwe van steen gebouwde scholen, als: éene bij de Herv. kerk en éene aan het zuideinde van het dorp, welke gezamenlijk door 400 leerlingen bezocht worden. Bovendien bestaat er eene bloeijende kost- en dagschool, in welke vreemde talen en hooge wetenschappen onderwezen worden, met 30 leerlingen.

Het d. WORMERVEER ligt 4 u. N. W. van Haarlem, 1½ u. N. ten W. van Zaandam, aan de Zaan, waar langs het zich ongeveer ½ u. gaans uitstrekt en wel in dier voege, dat genoegzaam alle de huizen, slechts weinige uitgezonderd, het gezigt van voren op de Zaan hebben, langs welke de gemeene weg loopt. Dit geeft een zeer aangenaam gezigt, zoo voor de bewoners op de dagelijks in menigte voor bij komende vaartuigen, als uit de vaartuigen op de huizen. Ook zijn er nog eenige paden naar het Westen, digt met huizen betimmerd.

In het jaar 1503 en 1504, waren hier 14 of 15 huizen of visschers woningen, en toen werd die buurt DE ZAAN, of HET ZAAN genaamd. In het laatstgenoemde jaar gaf FREDERICUS VAN BADEN, de zes en vijftigste Bisschop van Utrecht, verlof hier eene kapel te stichten. In het jaar 1507 was echter de naam WORMERVEER reeds in gebruik, wegens de overvaart van daar naar het toen volkrijk dorp WORMER, welk veer thans nog bestaat. In dien tijd, verzochten de inwoners van dit plaatsje, bij gemelden Bisschop FREDERIK VAN BADEN, om, wegens de afgelegenheid van hunne parochiekerk te Westzaan, en ter waarneming van hunne godsdienst, bij hunne huizen eene kapel te mogen bouwen: waartoe zij met toestemming van FILIPS VAN BOURGONDIË, Graaf van *Holland*, en van den Pastoor van Westzaan, ALBERT JACOBSZ., verlof verkregen, waarop zij die kapel stichtten, ter plaatse, waar men naderhand school en kerk bouwde.

De Herv., die er 1970 in getal zijn, onder welke 760 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Haarlem*, ring van *Zaandam*, behoort. Met deze gem. was eerst *Zaandijk* vereenigd en had alzoo tot eersten Predikant JACOBUS BORSTIUS, die in 1638 beroepen werd en in 1643 naar Dordrecht vertrok. Nadat in 1654 ANTONIUS DE RAS voor beide dorpen beroepen was, werden zij gescheiden en DE RAS bleef WORMERVEER alleen bedienen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Het oude Raadhuis, bij de Herv. kerk, in het jaar 1735 gebouwd, is thans tot eene onderwijzerswoning ingerigt. In 1828 is er, meer in het midden van het dorp, een nieuw en fraai gemeentehuis gebouwd, hetwelk zeer doelmatig ingerigt is.

De kerk is gesticht in het jaar 1658. Het was toen een langwerpig vierkant gebouw, dat ten naastenbij Oost en West stond, even benoorden de plaats, waar de Zaan eene groote bogt maakt. Wegens het toenemen van de Leden dezer gemeente besloot men in 1767 haar te vergrooten en er aan de zuidzijde eenen vleugel aan te bouwen, waardoor het een half kruisgebouw is geworden. In deze kerk is in 1846 een orgel geplaatst, dat door krachtvollen en welluidenden toon uitmunt, en vervaardigd is door den Heer HERMAN KNIPSCHEER, orgelmaker te Amsterdam. De kerkglazen waren vroeger meerendeels beschilderd met de wapens dergenen die ze vereerd hadden, en onder die alle verdiende het glas boven de oosterdeur eene bijzondere opmerking, als pronkende met het wapen der Heeren Staten van Holland en West-Friesland, en aan de eene zijde met dat van FREDERIK HENDRIK, Prins *van Oranje*, Stadhouder dezer landen; waarop ook de wapens van de Beverwijk, Haarlem, Amsterdam, Alkmaar, Purmerende en Wormer volgden; terwijl er ook eenige werden gevonden, die door bijzondere personen geschonken waren. Van deze glasen zijn eenige weggenomen.

De kerk der Doopsgez. gem. op het *Noord*, die der Waterlandsche Doopsgezinden, staat een weinig benoorden de Hervormde kerk, en is een ruim, eenvoudig houten gebouw, van den weg afgelegen, met twee ingangen, doch zonder toren of orgel.

De Doopsgez. gem. op het *Zuid*, die der Friesche Doopsgezinden, had eerst hare vergaderplaats een weinig verder benoorden de tegenwoordige kerk, in een gebouw achter de huizen. In het jaar 1640 hebben zij een gebouw in het midden van het dorp gekregen, dat in 1734, met eene geheele verschikking van binnen, hertimmerd werd, doch dit gebouw is vernietigd en, in 1830, vervangen door een steenen kerkgebouw, aan den weg en laan dat zich allezins door eenvoudigheid en schoonheid onderscheidt. Deze kerk heeft noch toren noch orgel.

De R. K. kerk, aan *Onze Lieve Vrouwe Geboorte* toegewijd, staat in het noordergedeelte. Zij is in het jaar 1794 gesticht, en is een zeer hecht steenen gebouw, zonder toren, doch van een fraai orgel en één altaar voorzien.

De kerk der R. K. van de Oude Clerezy, meestal Jansenisten genoemd, welke nog zuidelijker dan die der Doopsgezinden op het Zuid staat, en aan *Onze Lieve Vrouwe Geboorte* toegewijd is, is een zeer goed gebouw, doch van een orgel en één altaar voorzien.

Men had te WORMERVEER vroeger drie Wees- of Armenhuizen. Voorheen namelijk plagten de Opzieners der onderscheidene gezindten, even als de Armvoogden, hunne weeskinderen en bejaarde behoeftigen bij de burgers te besteden. Dit hield stand tot in 1783, toen Diakenen der Herv. gem. besloten een afzonderlijk huis te bestemmen, om daarin hunne armen, geene huiszittende zijnde, nevens de behoeftige weeskinderen op te nemen. Zij huurden hiertoe een huis, dat achter te krompen was, in verhouding van het getal bewoners, waarom PIETER BALTUSZ, een man van vermogen en Burgemeester der plaats, den Diakenen een huis en erve aanbood, om het in vollen eigendom te bezitten, mits het tot een weeshuis werd bekwaam gemaakt. Den nieuwe woning betrokken de weeskinderen Het in het jaar 1786 verlaten huis bleef daarom niet nutteloos. De bezorgers der zoogenaamde gemeente- of dorpsarmen namen de verlatene huisvesting over, om er hunne armen in te plaatsen. Beide deze huizen zijn evenwel later te niet gegaan.

De Diakenen der Waterlandsche Doopsgezinde gemeente volgden het voorbeeld hunner dorpsgenooten, door in het jaar 1790, insgelijks een Wees- en Armenhuis op te rigten, hetwelk mede sedert jaren is opgeheven.

Men heeft er thans een R. K. Armenhuis, waarin bejaarde behoeftigen en ook kinderen worden opgenomen.

Ook is hier een hofje, gemeenlijk het Blaauwhofje geheeten, in het jaar 1765 of 1766 gesticht door Dirk Blaauw, in leven papierfabrijkant op dit dorp. In dit hofje zijn 22 woningen, welke aan (ve)en zoo vele huisgezinnen verhuurd worden.

Men heeft hier een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 29 Junij 1789 opgerigt is, en ongeveer 70 Leden telt; alsmede een Departement der Maatschappij: *Tot Bevordering der Nijverheid*, met 27 Leden.

Wormerveer is de geboorteplaats van den Nederduitsche Dichter Jan (C)laasz. Schaep, die in de zeventiende eeuw bloeide.

Tot gemak en gerief van den handel, zijn hier weleer twee houten (sl)uizen gebouwd, die op de Zaan uitkwamen; doch naderhand in (st)eenen sluizen zijn veranderd, bij welke gelegenheid de Noordersluis (oo)k verplaatst werd, als zijnde eerst ten Noorden van den meelmolen, (e)n thans een weinig daarvan af naar het Zuiden gelegen.

De kermis valt in op den eersten Zondag na 1 Augustus.

Gedurende de Spaansche onlusten, was hier eene schans, tusschen (W)ormerveer en Krommenie, om den overval der Spaanschen, die (A)ssendelft in hadden, te stuiten. Doch deze werd, door verzuim van (be)hoorlijke wacht, in den winter van het jaar 1575, onder het voor(d)eel van eene dikke mist, ingenomen, waardoor de vijand, onverwachts en onverhinderd, op Wormer los ging, dat dorp uitplunderde, (en), bij zijn wederkeeren, Wormerveer, afbrandde. De plaats thans (no)g de Schans genaamd, ligt aan het einde van het bebouwde (vo)etpad naar Krommenie en is tegenwoordig met woonhuizen betimmerd. Anderen willen echter, dat men de plaats, waar deze oude (sch)ans lag, ongelijk veel verder noordwaarts moet zoeken, en wel ten (No)orden van de laatste huizen op Wormerveer, binnendijks, nabij (de) houtzaagmolen de Jonge Haas, waar zich nog eenige uitstekende (gro)nten vertoonen, hoewel het nu vlak weiland is, door den Dijksloot (om)ringd. Na het eindigen van den oorlog in Holland, werd Wormer(ve)er allengskens weder opgebouwd, zoodat er in het jaar 1615 94 (hu)izen stonden en in het jaar 1638 reeds 170 huizen geteld werden.

Het ongeluk, hetwelk deze gem. op den 4 en 6 Februarij 1825 (we)dervoer, was zeer groot. De doorbraak in den zeedijk bij Durger(da)m en de daarop gevolgde overstrooming van Waterland, stuwden (ook) het water herwaarts en deed ook hier het land geheel ondervloei(en), zoodat de Zaan meer dan anderhalve palm buiten hare oevers (ges)tegen was, en gevolgelijk de lage gedeelte dezer gemeente geheel (ond)er water liepen. De bewoners moesten her- en derwaarts vlugten, (en) zich op de zolders redden; terwijl de ellende, welke overal (he)erschte, onbeschrijflijk groot was, daar voedsel voor menschen en (vee) gedeeltelijk verloren was geraakt. Nog grooter was het onheil (doo)r de aanmerkelijke schade, welke aan de goederen in fabrijken en (pak)huizen veroorzaakt was, en welke zich allerwege door de sporen (van) de drijvende olie op de oppervlakte des waters vertoonden. Den (7 F)ebruarij in den namiddag werd er nog eene bezending van levens(mid)delen door deze gemeente naar de ongelukkigen van Waterland

gedaan, en den volgenden dag reeds bevond zij zelve zich zoo deer-
lijk in den nood. Den 8 Februarij was het water zoo veel gevallen,
dat het weder binnen de oevers van de Zaan stond. De bewoners van
de laagste gedeelten dezer gemeente, die allen hunne have en goed
hadden moeten verlaten, waren bij de bewoners van de hoogere ge-
deelten gehuisvest; zoodat het hier ter plaatse, ofschoon de schade
groot was, nog door Gods goedheid gezegend afliep.

Het wapen dezer gem. is dat van Blois, bestaande uit een ge-
vierendeeld schild; het eerste en vierde van zilver, met eenen leeuw
van keel; het tweede en derde van keel, met eenen leeuw van zilver.

WORMERVEER-OP-HET-NOORD, Doopsgez. gem., prov. *Noord-Holland*, welke 140 zielen, en onder deze 75 Ledematen telt. Het leeraarambt in deze gemeente werd in den beginne door broeders, bij liefdebeurten, vervuld, zooals dit reeds in het jaar 1622 plaats had, in het jaar 1680 werd het waargenomen door éénen Leeraar, met name H. DE RIJS.

WORMERVEER-OP-HET-ZUID, Doopsgez. gem., prov. *Noord-Holland*, welke 380 zielen, en onder deze 195 Ledematen, telt. Het leeraarambt werd in den beginne, even als bij de gemeente op het Noord, door broederen, bij liefdebeurten, waargenomen.

WORMERVELD (HET), bijnaam van den POLDER-VAN-WORMER, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WORMER (POLDER-VAN-).

WORMERWEG (DE), weg in de *West-Beemster*, prov. *Noord-Holland*, gem. *de Beemster*, loopende van het Woud of de Woudmolens, in eene zuidelijke rigting naar den Zuidringdijk.

WORMINGEN, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie WORMEN.

WORMS (DE), riv., prov. *Limburg*, kant. *Heerlen*. Zie WORM (DE).

WORONOARIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. *Djawana*.

WORP, openbare wandelplaats, prov. *Overijssel*, gem. *Deventer*, tegenover de stad aan de linkerzijde van den IJssel.

De Franschen hebben, in 1813, de zware boomen geveld en gedurende het beleg der stad is deze wandelplaats verder ten deele verwoest, doch later weder met smaak aangelegd en beplant.

WORP (DE), pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Giessen*, gedeeltelijk gem. *Op-en-Neer-Andel*. — Deze pold. is eigenlijk een gedeelte van den pold. *Struikwaard-en-de-Worp*.

WORS-JACOBOE-AUBÉRI, naam, welken de Negers geven aan de steenspringerij de WORSTELING-JACOBS, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie WORSTELING-JACOBS.

WORSSUM, buurs. in het *Land-van-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie WORSUM.

WORST (DE), sloot of gegraven kanaal, welke in eene noordoostelijke strekking van de Zuiderzee naar de Schoterzyl loopt, en de grensscheiding tusschen de prov. *Friesland* en *Overijssel* uitmaakt.

WORSTELING-JACOBS, steenspringerij in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Phaedra, benedenwaarts aan de verl. plant. Sara'slust; 900 akk. groot, met 66 slaven. De Negers noemen haar WORS-JACOBOE-AUBÉRI.

Deze steenspringerij behoort aan het Gouvernement, dat in 18.. de gebouwen, op aanzoek van de Maatschappij ter uitbreiding van

Christendom onder de Heidensche bevolking te Suriname, tot een tweede zendelinggesticht heeft afgestaan.

WORSUM of Wensum, buurs. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, dist., arr. en 2½ u. Z. van *Nijmegen*, kant. en 1¼ u. Z. O. van *Wijchen*, gem. en 20 min. N. W. van *Over-Asselt*; met 24 h. en ruim 160 inw.

WORTHEN, oude naam van de st. *Woerden*, in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Woerden.

WORT-RHEDEN, buurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie Rheden (Wort.)

WOTA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Grobogan*.

WOUBACH, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *Waubach*.

WOUBRUGGE, kant., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*; palende N. aan het Haarlemmermeer en het Noordhollandsche kant. Nieuwer-Amstel, O. aan de Utrechtsche kant. Loenen en Maarssen, Z. aan de kant. Woerden en Alphen, W. aan de kant. Leyden en Noordwijk.

Dit kant. bevat de volgende 8 gemeenten: Woubrugge, Koudekerk, Hoogmade, Alkemade, Rijnsaterwoude, Ter-Aar-en-Vrijhoeven, Nieuwveen en Zevenhoven, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12,341 bund. 6 v. r. 1 v. ell., waaronder 10,233 bund. 30 v. r. 30 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1293 h., bewoond door 1991 huisgez., uitmakende eene bevolking van 14700 inw., die meest in den landbouw, veeteelt, boter en kaashandel en veenderij hun bestaan vinden.

WOUBRUGGE, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*; palende N. aan de gem. Alkemade en Rijnsaterwoude, O. aan Ter-Aar en Oudshoorn-en-Gnephoek, Z. aan Oudshoorn-en-Gnephoek en Koudekerk, W. aan Leyderdorp; terwijl de kleine gem. Hoogmade, daarin van drie zijden geënclaveerd ligt.

Deze gem. bestaat uit den Oudendijksche-en-Boe-polder, den Plas-polder, den Vliet-polder, den Does-polder, den Boorofsche-polder, den Pies-polder, den Frederika-polder en den Kooi-polder, benevens gedeelten van den Vierambachts-polder, den Bosch-polder, den Roode-polder, den drooggemaakten Veender-polder en den Zwet-polder; bevat het d. Woubrugge, de geh. Groenewoud, de Hoek-van-Roelof-Arendsveen, den Woudschendijk, Ofwegen en het Lageland. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2259 bund. 33 v. r. 72 v. ell., waaronder 2257 bund. 55 v. r. 9 v. ell. belastbaar land; telt 171 h., bewoond door 281 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1400 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt, alsmede in handel in boter en kaas, hun bestaan vinden. Men heeft er mede eenen korenmolen en eene scheepmakerij. Vroeger had men er nog eene scheepmakerij, doch deze heeft in het jaar 1831 opgehouden te bestaan.

De Herv., die er ongeveer 1000 in getal zijn, onder welke 300 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Alphen*, behoort. In deze gem. is reeds zeer vroeg de Reformatie gepredikt. Volgens getuigenis van sommigen werd alhier allereerst gepredikt door Jan Arendszoon, Mandemaker van Alkmaar, of Petrus Gabriël, eenen Vlaming, nadat de eerste predikatie bij Amsterdam, buiten de Haarlemmerpoort, geschied was. Hiertoe gaf gelegenheid,

dat hij van Amsterdam naar Delft, door Heer-Jacobswoude, reis- JAN DE BAKKER, anders, volgens eene Latijnsche benaming JOANNES PISTORIUS, Pastoor der kerk van Heer-Jacobswoude, was de eerste, onder de Hollanders, die de leer van LUTHER omhelsde, en daarom ook de marteldood standvastig onderging. Hij werd, den 15 September des jaars 1525, te 's Gravenhage, levendig verbrand. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest SIMON SIMONS, die in het jaar 1579 herwaarts kwam, en in het jaar 1 naar Woerden vertrok. Gedurende de dienst van JOANNES HEIM, gekomen in 1797 en overleden in 1840, is Hoogmade van 1 tot 1817 hiermede vereenigd geweest. Het beroep is eene coll. van de eigenaren der heerlijkheid.

De R. K., die men er ruim 210 telt, behooren tot de stat. *Hoogmade*. — De 5 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsyn. van *Alphen*.

Men heeft in deze gem. ééne school, waarop de kinderen van het d. en die van den Hoek-van-Roelof-Arendsveen, gemiddeld ten getale van 120, onderwijs ontvangen, maar die uit de overige gedeelten der gem. gaan in het naburige *Rijnsaterwoude* of te *Hoogmade* school.

Deze gem. is eene heerl. onder den naam van HEERLIJKHEID VAN HEER-JACOBSWOUDE. Zie dat woord.

Het d. WOUBRUGGE, WOUDBRUGGE of WOUWBRUGGE ligt 2¾ u. O. ten Z. van Leyden, 1 u. N. ten W. van Alphen, aan de Woudwatering, welke dit d. doorstroomende, het in twee deelen, Woubrugge-Oostzijde en Woubrugge-Westzijde, verdeelt.

Het dorp is zeer net, hoewel niet groot, en in de kom zindelijk bestraat. De huizen, die er 106 in getal zijn, bewoond door 590 inw. staan in eene goede orde in twee rijen ter wederzijde van de Woudwatering, alleraangenaamst en wegens de drukke binnenlandsche scheepvaart, zeer gelegen en geschikt voor alle neringen; doch onder al het aangename en vermakelijke van het dorp, moet het tevens als een groote last worden aangemerkt, dat de bewoners van de eene zijde niet naar de andere kunnen komen, zonder, met een, daarvoor gereed zijnde schouw, over de Woudwatering te worden overgezet; zoodat degene, welke aan de zijde van het regthuis wonen, en zich ter kerk willen begeven, en weder zij, die, van de zijde der kerk, op het regthuis moeten zijn, altoos moeten overvaren. Dan deze last wordt door het aangename van de scheepvaart en de daaraan verbonden zijnde neringen rijkelijk vergoed.

De stichting van WOUBRUGGE is niet op eens, maar allengs begonnen en aanzienlijker geworden; de reden daarvan was, dat toen omtrent Heer-Jacobswoude de meeste landen uitgeveend waren, de bewoners elders vertrokken om een bestaan te zoeken, waartoe de streek bij de Woudwatering wel het meest gezocht werd, en aldus ook van tijd tot tijd bebouwd is geworden; daarbij kwam, dat ingevolge vergunning door Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland, den 20 Augustus des jaars 1505, aan den Heer van Warmond en Woude verleend, tot kennelijk wederzeggen, werd toegestaan, om de brug, WOUBRUGGE genaamd, liggende over de Woudwatering, weg te nemen, waardoor de scheepvaart alzoo zeer veel vermeerderen moest, en van velen zich alstoen hier, zoo tot het drijven van neringen als anderzins, nog meer kwamen nederzetten. Bovendien verkreeg deze het d. door het stichten van eene kerk, tusschen de jaren 1650 en 16

alle de voordeelen van een welgelegen dorp, zoodat men de tijden van het ontstaan van dit dorp van toen af rekenen mag; terwijl daarna, door het geheele verval van Heer-Jacobswoude, de kerkbuurt allengs zal zijn aangegroeid.

Men heeft er een zeer goed. gemeentehuis, waarin tevens de zittingen van het kantongeregt worden gehouden. Daarin is eene gijzelkamer of overblijfsel van eene gevangenis.

In vroegere tijden stond de kerk op Heer-Jacobswoude, doch die vervallen geraakt zijnde, heeft men goedgevonden op het tegenwoordige dorp WOUBRUGGE eene kerk te bouwen, dat een fraai, eenigermate langwerpig, doch ruim gebouw is, hetwelk geheel op zijne eigen muren rust, zonder door eenig pilaarwerk ondersteund te worden, zijnde naar men wil, de eenige in ons koningrijk van die bouworde of grootte, welke in dat opzigt de Nieuwe kerk te 's Gravenhage evenaart. Uit het midden van het dak rijst een schoone toren, waarin uur- en slagwerk en eene klok hangt, en welke, even als de kerk, met leijen gedekt is, gevende alzoo door haar uiterlijke vertooning aan de kerk en zelfs aan het dorp een zeer goed aanzien. In het jaar 1794 is door de toenmalige Ambachtsvrouw, Vrouwe JACOMINA ANTHONIA TERWEN, douairière VINGERHOED, een fraai orgel aan deze kerk geschonken. De pastorie die nabij de kerk staat is in 1841 herbouwd.

Er is mede een Herv. Wees- en Armenhuis, waarin ruim een 30tal personen worden verpleegd.

De kermis valt in omstreeks 15 September.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van azuur, met eene fasce, vergezeld van drie liggende halve manen, alles van goud.

WOUBRUGGE-OOSTZIJDE, dat gedeelte van het d. *Woubrugge*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¾ u. O. ten N. van *Leyden*, kant. en 1 u. N. ten W. van *Alphen*, hetwelk aan de oostzijde van de Woudwatering gelegen is en waar het gemeentehuis staat. Men telt er 55 h. en ruim 470 inw.

WOUBRUGGE-WESTZIJDE, dat gedeelte van het d. *Woubrugge*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2¾ u. O. ten N. van *Leyden*, kant. en 1 u. N. ten W. van *Alphen*, hetwelk ten W. van de Woudwatering ligt en waar de kerk en het schoolgebouw staan. Men telt er 51 h. en ongeveer 490 inw.

WOUD, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Hof-van-Delft*; palende N. W. aan Wateringen, N. aan Rijswijk, N. O. aan Hof-van-Delft, Z. O. aan Hodenpijl, Z. W. aan Groeneveld.

Deze heerl. thans veelal Hoog-en-Woud-Harnasch geheeten, bestaat uit den Woud-polder en den Harnasch-polder, en bevat het d. Woud, benevens eenige verspreid liggende h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 36 bund. 635 v. r. 11 v. ell. De inw. leggen zich enkel op den landbouw toe, welke er intusschen bijzonder voordeelig is, wordende er van de allerbeste boter van Delfland gemaakt.

De Herv., die er ongeveer 70 in getal zijn, maken met die van het Hof-van-Delft en Groeneveld eene gem. uit, welke tot de klass. van *'s Gravenhage*, ring van *Delft*, behoort, en 180 zielen, onder welke ongeveer 80 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOAN MARTINI, die in 1588 herwaarts kwam, en in 1592 overleed. Ingeval van vacature maakt de kerkeraad eene nominatie tot een drietal. Na gedaan

beroep, behoeft geen approbatie aan den Ambachtsheer te worden gevraagd, gezegde nominatie alzoo door den kerkeraad gemaakt zijnde, wordt daaruit, met meerderheid van stemmen door de Mansledematen een Predikant beroepen. De kerkeraad bestaat uit den Predikant met twee Ouderlingen en twee Diakenen, van welken ieder jaar een Ouderling en een Diaken afgaat, wordende de nieuw aankomende mede met meerderheid van stemmen, verkozen door de Mansledematen.

Het voorregt van de Woudenaars namelijk, dat zij hunne eigen kerk en armegoederen mogen besturen, en daartoe de bestuurders zelven verkiezen, wordt gezegd hun vergund te zijn door zekeren Priester (men meent van Naaldwijk), die, ten tijde dat alle kerk- en armegoederen nog leenroerig waren aan de Graven van Holland, bij den Graaf in gunst geraakt zijnde, van dezen verkreeg, dat niet alleen de goederen en effecten dezer kerk en armen van Woud van het leenroerige werden ontslagen, maar zelfs ter besturing van den Pastoor en Parochianen gegeven en overgelaten werden, gelijk het nu nog is, en uit kracht van dat voorregt ook nog door den Predikant met de Mansledematen de aanstelling van Ouderlingen, Diakenen en Kerkmeesters gedaan wordt, alle welken aan den Predikant en meergemelde Mansledematen rekening en verantwoording moeten doen. De Mansledematen, die dit voorregt genieten, moeten intusschen met er woon gezeten en vrije lieden zijn, dat is bij niemand, aldaar woonende dienstbaar wezen; deze dienstbaren, hoewel Ledematen zijnde, hebben geen toegang of stem, maar zonen, bij hunne ouders inwonende en belijdenis gedaan hebbende, werden tot alle rekeningen en zaken van toegang en stem gelaten (1).

De R. K., die er wonen, parochiëren te *Delft* of te *Schipluiden*. Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 45 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. is een eigendom van de stad Delft, zijnde door die stad, onder meer andere goederen, in het jaar 1738 gekocht van Gijsbert Graaf van Hogendorp, die haar had gekocht in het jaar 17.. uit de grafelijke domeinen van Holland.

Het d. Woud, Woudt of Wout, meestal het Woud of 't Woud genoemd, ook wel voorheen Rijkswoud geheeten, ligt ruim 2 u. Z. van 's Gravenhage, 1½ u. O. ten N. van Naaldwijk, ruim ½ u. Z. W. van Delft. Men telt er in de kom van het d. 7 h. en ongeveer 40 inw.

Omtrent den naamsoorsprong worden onderscheidene gissingen gemaakt; onder anderen meent men, dat de naam Woud eene kleine verbastering zoude zijn van Woert, door het oud geslacht van welken naam men wil, dat het gesticht zoude wezen. Dit geslacht bezat reeds in den jare 1157 onderscheidene goederen in Delfland, vooral omtrent Naaldwijk; daaruit zoude het zijn overgegaan in het beroemde geslacht van van der Buren; die naamsverandering moet echter zeker reeds vroeg plaats gehad hebben, want in het jaar 1280 was de naam van Woud reeds bekend. De tijd, dat het ambacht in het huis van van der Buren is overgegaan, moet gesteld worden vóór of even na het jaar 1400, toen Heer Hendrik van der Buren trouwde met Catharina van der Woert, de vader en de moeder van de ...

(1) Zie over het Patronaat-regt der kerk van 't Woud, Nederlandsch Archief voor Kerkelijke Geschiedenis door de Hoogleeraren N. C. Kist en H. J. Royaards, I, pag. 205-215.

te meldens Heer ADAM of AÊM VAN DER BURCH. Anderen meenen, dat de naam WOUD daar van daan komt, dat op deze plaats een bosch zoude geweest zijn, gelijk vele plaatsen in ons Vaderland, waarvan de namen met *wouden* of *woud* eindigen, van de daaromtrent en nabij gelegene bosschen, haren naam gekregen hebben: dit ambacht zou door zijnen stichter met den eenvoudigen naam van WOUD of HET WOUD benoemd zijn geworden. Weder anderen meenen dat dit WOUD door de VAN DER BURGHEN gesticht is, en dat zij ter onderscheiding van de vele stichtingen door hun geslacht gedaan, van welke onderscheidene namen met het slotwoord *burgh* eindigden, dit ambacht alleen den naam van WOUD hebben gegeven. De benaming van het RIJNERWOUD heeft, volgens eene aanteekening of overlevering in het aanzienlijk geslacht der VAN DER BURGHEN haren oorsprong uit zeker geval van eenen hunner vroegere voorvaderen. Deze, een welgesteld bouwman, AÊM VAN DER BURCH genaamd, in het WOUD woonachtig, reed met twaalf zonen, ieder wel uitgedost, te paard eenen der Graven van Holland te gemoet en bood hem zijne zonen aan. Hierop vroeg hem de Graaf, wat voorregt hij begeerde voor zijn dorp. De oude AÊM gaf hem ten antwoord: » Geen dan dat wij onzen eigen Pas» toor mogen kiezen", hetwelk hem ook werd toegestaan.

De kerk, waarvan men de tijd der stichting niet weet te bepalen, is niet groot, het koor is er voor eenige jaren afgenomen tot eene begraafplaats. Binnen de kerk, boven den ingang tegen den toren, hangt een familiewapen op een bord geschilderd, waarbij men leest: CLAAS DIRKZ. HOUWAARD, 1625, en daaronder in vergulden letters: ZEPHANJA 2, vers 1. Tegen den muur over den predikstoel hangt een dergelijk bord, met eenig bijwerk, waarboven een hand uitsteekt, houdende een houwer of zwaard, daaronder leest men: F. DIRKZ. HOUWAARD; en lager, mede in vergulde leters: *Spreuken* 6, vers 13. In den vloer bij den ingang onder den toren ligt een zware blaauwe steenen zerk, op de hoeken ziet men de vier kwartieren van den meermaals genoemden ADAM of AÊM VAN DER BURCH, als VAN DER BURCH, VAN WOERT, VAN BRAKEL en HODENPIJL.

Op den rand leest men:

„Hier leyt begraven Aêm Hendrikz. starf A° XVcV. (1505.) den derden dag in Pril (April,) ende Margriet, zijn wijf/ starf A° MCCCCcL. XXIX. (1479.) den lesten dag in Julio."

Midden op staat:

Bid voor die zielen/ en Jan Symonsz. haar Vader/

De kerk pronkt verder met een fraai spits torentje, voorzien van een uur- en slagwerk, benevens eene goede klok.

WOUD (HET), streek gronds in *de Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *Beemster*, in den *Binnendijkerpolder*, tegenover den Wester-molengang, waarnaar deze molens ook wel de Wouder-molens heeten.

WOUD (HET), boerderij in *de Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 2 u. N. W. van *Purmerende*, gem. *Beemster*, aan den Beemster-dijk.

Deze boerderij wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den landbouwer CORNELIS DE BOER.

WOUD ('T), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie UITGEESTERWOUDE.

WOUD ('T), of NOORD-WIMMENUM, geb. in het baljuwschap van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. W. ten N. van *Alkmaar*, gem. en ½ u. Z. ten W. van *Bergen*.

Vroeger was hier eene kapel aan de H. H. COSMUS en DAMIANUS toegewijd, die omtrent het jaar 1360 schijnt te zijn gesticht geweest, en haren eigen dienaar of Kapellaan had. Na de hervorming is zij gedeeltelijk afgebroken, gedeeltelijk tot een schoolgebouw veranderd, waartoe zij nog dient.

WOUD ('T), aanzienlijke boschaadje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Braband*, gem. *Berlicum-en-Middelrode*, ½ u. Z. W. van Middelrode.

WOUD (HET HEILIG), bosch, hetwelk men vermeld vindt bij TACITUS. Zie SACRUM NEMUS.

WOUD (NEDER), buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. van *Ede*, 1 u. N. van *Lunteren*, waartoe zij kerkelijk behoort; met 60 h. en ruim 400 inw.

WOUD (OVER), buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 5½ u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. N. van *Wageningen*, gem. en 1½ u. N. van *Ede*, ½ u. N. van *Lunteren*, waartoe zij behoort; met 33 h. en 200 inw.

WOUDAAP (DE), molen in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Uitgeest-en-Marken-Binnen*, 1½ u. O. van Uitgeest.

Het is een kapitalen scheprad watermolen, welke dient om den polder Uitgeesterwoude van het overtollige water te ontlasten.

WOUDAKKERS (DE) of DE WOLDAKKERS, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 5½ u. Z. Z. W. van *Sneek*, kant. en 3½ u. W. van de *Lemmer*, 10 min. W. ten Z. van *Oudemirdum*, waartoe het behoort.

WOUDA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

WOUDBERG (DE), berg in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie BEDINGERBERG.

WOUDBRUGGE, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie WOUBRUGGE.

WOUDBUREN, buurs., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 2½ u. Z. W. van *Sneek*, ½ u. N. O. van *Gaastmeer*, waartoe het behoort.

WOUDE, d. in het markgr. *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie WOUW.

WOUDE, onbehuisde pold. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. en gem. *Ridderkerk*; palende N. aan de gorzen tegen de Nieuwe-Maas, O. aan de bekade gorzen tegen de Merwede en den pold. Donkersloot, Z. aan den Kerke-polder, W. aan den Riederwaardsche-dijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 46 bund. 48 v. r. 79 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene sluis, op de Maas, van het overtollige water ontlast.

WOUDE, naam, onder welken men wil, dat vroeger de heerl. ESSELIJKERWOUDE, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, zoude bekend geweest zijn. Zie ESSELIJKERWOUDE-EN-HEER-JACOBSWOUDE.

WOUDE, voorm. amb. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, W. van *Vlaardingen*, hetwelk in de vijftiende eeuw, met vergunning van WILLEM VI, Graaf van *Holland*, gedeeltelijk binnen de vrijheid dier stad getrokken werd.

WOUDE (AKERSLOOTER-), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WESTWOUDE.

WOUDE (HET HUIS-TE-), voorm. ridderhofst. in de *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. N. W. van *Dordrecht*, kant., gem. en 5 min. N. van *Ridderkerk*.

Van het huis is thans geen blijk of spoor boven den grond meer zigtbaar. Uit de grondslagen, thans buitendijks gelegen, en die, over het kruis, eene wijdte van tusschen 12,50 en 16 ell. beslaan, heeft men kunnen ontdekken, dat het aloude gesticht, even gelijk de burgt te Leyden, van eene ronde gedaante moet geweest zijn. HUGO MUYS VAN HOLY, Ridder, Ambachtsheer van Ketel en Spaland, Schout en vervolgens Burgemeester van Dordrecht, de nagedachtenis van het aloude, vernietigde huis voor de vergetelheid willende bewaren, deed in den jare 1670 op de fondamenten, eenen toren van loutere tufsteen bouwen.

Ter plaatse, waar het HUIS-TE-WOUDE gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhofstede, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 9 bund. 44 v. r. 89 v. ell. beslaande, in eigendom bezeten wordt door de erven van Mr. OTTO PAULUS Baron GROENIUX VAN ZOELEN VAN RIDDERKERK, woonachtig te 's Gravenhage.

WOUDE (OOST-), b. en pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie OOSTWOUDE en OOSTWOUDER-POLDER.

WOUDE (UITGEESTER), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie UITGEESTER-WOUDE.

WOUDE (WEST-), b. en pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WESTWOUDE en WESTWOUDER-POLDER.

WOUDEN (DE) of DE WOUDE, naam, welken men bij verkorting wel eens geeft aan NOORDWOLDE, eene streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie NOORDWOLDE.

WOUDEN (HET DEPARTEMENT-DER-), in het fransch DEPARTEMENT DES FORÊTS, voorm. dep. van het *Fransche Keizerrijk*; palende N. aan het dep. van de Ourthe, O. aan het dorp van de Saar, Z. aan de dep. der Moezel, van de Maas en van de Ardennen, W. aan het dep. van de Sambre-en-Maas.

Het was verdeeld in 4 arrondissementen, als dat van Bidburg, waartoe de kant. Artsfeld, Bidburg, Dudeldorf, Echternach en Neuenburg behoorden; dat van Diekirch, hetwelk was gesplitst in de kant. Clerff, Diekirch, Osperen, Vianden en Wiltz; dat van Luxemburg, waaraan de kant. Arlon, Bettemburg, Betzdorff, Metzig (Messancy), Grevenmacher, Luxemburg (Noord), Luxemburg (Zuid), Mersch en Remich werden toegevoegd; dat van Neufchâteau, hetwelk werd verdeeld in de kant. Bastonach (Bastogne), Etalle, Fauxvillers, Florinville, Houffalize, Neufchâteau, Paliscul, Sibret en Virton. Het telde 382 mairies (gemeentes), als 68 in het arr. Bidburg, 70 in Diekirch, 107 in Luxemburg en 138 in Neufchâteau; zond 2 afgevaardigden naar het wetgevend ligchaam en telde in 1807 236,548 inw.

HET DEPARTEMENT DER WOUDEN was zamengesteld uit deelen van het grooth. van Luxemburg en Bouillon, en maakt thans deels het grooth. Luxemburg uit, terwijl het verder een gedeelte der Belgische prov. *Luxemburg*, en weder voor een ander gedeelte een bestanddeel van de Pruissische prov. *Rijnland* uitmaakt.

WOUDEN (ZEVEN), kw., prov. *Friesland*. Zie Zevenwouden.

WOUDENBERG, gem. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort* (6 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende N. W. en N. aan de gem. Leusden, O. aan de Geldersche gem. Scherpenzeel en Barneveld en aan de gem. Renswoude, Z. O. aan Amerongen, Z. aan Leersum en Maarn, W. aan Maarn, Zeyst en Leusden.

Deze gem. bevat de voorm. afzonderl. heerl. Woudenberg en Geerestein, en daarin het d. Woudenberg en het geh. Geerestein, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3810 bund. 17 v. r. 68 v. ell., waaronder 3758 bund. 91 v. r. 51 v. ell. belastbaar land, telt 287 h., bewoond door 366 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1920 inw., die meest in graanbouw en tabaksteelt hun bestaan vinden. Voorts heeft men er 3 wolkammerijen, 1 weverij van wollen-paarden en andere singels, welke thans nog al sterk gemaakt worden; ook zijn er nog eenige zeer geringe weefgetouwen.

De Herv., die er 1890 in getal zijn, onder welke 500 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van Amersfoort behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Cornelis Janssens, die in het jaar 1593 afgezet werd.

De R. K., van welken men er ongeveer 30 telt, parochiëren te *Achteveld*. — De 4 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge te *Amersfoort*.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van de heerl. Woudenberg.

WOUDENBERG, voorm. afzonderl. heerl. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Woudenberg*; palende N. W. aan de heerl. Geerestein, N. aan de heerl. Leusden, O. aan de Geldersche gem. Scherpenzeel en Barneveld en de heerl. Renswoude, Z. aan de heerl. Ginkel en Zuilenstein, W. aan Maarn en Zeyst.

Deze heerl. bevat het d. *Woudenberg*, benevens eenige verstrooid liggende huizen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 3459 bund. 46 v. r. 95 v. ell., waaronder 3410 bund. 40 v. r. 65 v. ell. belastbaar land, en telt 252 h., bewoond door 320 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1720 inw., die meest in den tabaksteelt hun bestaan vinden, en onder welke 1690 Herv., ongeveer 30 R. K. en 4 Isr. — Men heeft in deze heerl. ééne school.

Deze heerl. werd in de vorige eeuw bezeten door Jr. Adolf Hendrik Grave van Rechteren, Heer van *Geerestein-en-Woudenberg*, thans is zij een eigendom van Jonkheer Hendrik Daniel Hooft, woonachtig te Amsterdam.

Het dorp Woudenberg, in de wandeling Wouwenberg geheeten, ligt 5 u. O. van Utrecht, 2 u. Z. ten O. van Amersfoort, aan den klinkerweg, welke van het d. Zeyst, bijna regt toe, naar het Geldersche dorp Scherpenzeel loopt; terwijl de klinkerweg van Amersfoort naar Maarsbergen, welke zich bij Doorn aan den grooten straatweg aansluit, dwars door het d. loopt. Het is een groot en vermakelijk dorp, waar men veel geboomte en bosschaadjen heeft, waarvan het waarschijnlijk zijnen naam ontleend heeft. Men telt er in de kom van het d. 103 h. en 640 inw.

In de kerk, welke hier vroeger stond, en vóór de Reformatie aan de H. Catharina was toegewijd, was destijds eene vikarij alsmede eene broederschap gevestigd. Het koor was gewijd aan St. Anna, van wier broederschap haren naam ontleende. De inkomsten der kerk beliepen 63 gulden 5 stuivers. Deze kerk, een klein gebouw, dat eene

lagen toren met eene scherpe spits had, is, in het jaar 1808 door eene bijna geheel nieuwe vervangen die, even als de vorige, rondom in het geboomte staat. Het is een langwerpig gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. In het jaar 1828 werden door een lid dezer gemeente aan de kerk drie zilveren schotels ten gebruike bij het H. Avondmaal geschonken en in 1848 zijn haar door een onbekende twee fraai bewerkte schenkkannen tot het zelfde gebruik vereerd.

De kermis valt in Maandag na St. Jacob (25 Julij).

Dit dorp werd, in het jaar 1427, door Hertog Arnout van Gelder, om zich van Rudolph van Diepholt, den drie en vijftigsten Bisschop van Utrecht, die de Veluwe afgeloopen had, te wreeken, benevens eenige nabijgelegene plaatsen, geplunderd en verbrand.

Ook leed het veel in den Geldersche oorlog, inzonderheid in het jaar 1543, wanneer Maarten van Rossum zich met zijn leger hieromtrent nedersloeg en het dorp, door plundering en brandschatting zoo uitmergelde, dat meest alle de inwoners het verlieten.

In den storm van den 29 November 1836 zijn hier acht tabaksschuren omgewaaid.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit drie zwarte hanen, met roode kam en lellen, op een gouden veld, staande twee en een.

WOUDENBERG (HET HUIS-TE-), voorm. ridderhofst. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. Z. ten O. van *Amersfoort*, gem. en W. van *Woudenberg*.

Dit huis werd in het jaar 1313 nieuw opgehaald door Jan II, Graaf van *Culenborg*, wiens nazaten het echter niet lang bezeten hebben, want zijn zoon, die in het jaar 1347 Ruwaard van het Sticht was, verkocht het in het jaar 1352 aan zijnen neef, Gijsbrecht van Abcoude. Dit geschiedde tegen dank van zijnen zoon, die door Johan van Culenborg, zijnen neef, daartoe opgestookt en geholpen, het slot op zekeren nacht in stilte beklom, de bezetting verdreef en er zich, zoo veel mogelijk was, verschanste. Gijsbrecht van Abcoude over deze onderneming ten uiterste verstoord, beklaagde zich daarover bij Jan van Arkel, den zeven en veertigste Bisschop van Utrecht, die hem bijstand verleende en het huis met magt van krijgsvolk belegerde. Het stond eene belegering uit van zeventien weken, en die van binnen gaven zich niet over, dan bij gebrek aan levensmiddelen. Maar Gijsbert had er weinig voordeel van, naardien de Bisschop, volgens gewoonte, het huis verwoestte. Sedert is het niet weder opgebouwd; doch de muren en torens hebben er nog langen tijd gestaan.

Het huis Woudenberg was, als een Gaasbeeks leen aan de provincie Utrecht leenroerig, doch nimmer uitdrukkelijk, bij de Staten voor eene Ridderhofstad erkend, ofschoon Hendrik van Nassau, in het jaar 1674, wegens dit huis, in de Ridderschap van dat gewest beschreven is geweest. In het jaar 1754, is Wichbold Adriaan, Graaf van Nassau, lenen daarmede verlijd.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans tuin en een boschje. De daartoe behoord hebbende gronden worden in eigendom bezeten door den Heer J. Baron Taets van Amerongen van Woudenberg, woonachtig te Zeist.

WOUDENBERGSCHE-BEEK (DE) of Luntersche-beek, beek in de prov. *Gelderland* en *Utrecht*, die op de *Veluwe*, in de buurs. *Wekrom*, onder *Otterloo*, en bij *Kernhem*, onder *Ede*, met twee takken ontspringt, welke zich op de grenzen van de prov. Utrecht vereenigen. Vervolgens loopt dat water door Renswoude en Scherpenzeel, en

ontvangt de waterlossing of **Broeksloot** van Veenendaal bij het la goed Lambalgen of Beekhorst, maakt voorts een groot deel der scheid tusschen Woudenberg en Leusden uit, en vormt door vereeniging de *Flierbeek* en de *Modderbeek*, bij de stad Amersfoort, rivier *de Eem*.

WOUDENBERGSCHE-GRIFT (DE) of de Lichtenbergsche-Grift, ter in *Eemland*, prov. *Utrecht*.

Het is een overblijfsel van de Oude-Schoonderbeeksche-Grift, door kleine watergangen, vaarten en duikers, het water van het telijk gedeelte van Woudenberg, Geerestein en Henschoten ontvang en bij de hofstede den Treek in de Woudenbergsche- of Lunteren beek loost.

WOUDENBERGS-VELD (HET), streek gronds in *Eemland*, p *Utrecht*, gem. en Z. van *Woudenberg*.

WOUD-EN-DUIN, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holla* arr., kant. en 1 u. N. W. van *Alkmaar*, gem. *Bergen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene op vlakte van 25 bund. 36 v. ell., en wordt in eigendom bezeten e woond door den Heer Pieter Baas Vis.

WOUDER-POLDER (DE), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-H land*. Zie Uitgeester-woude.

WOUD-HARNASCH, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Z Groeneveld.

WOUDHUIS of Woltuis, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *derland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant. en 1 u. O. van *Apeldoorn*; met 19 h. en ruim 130 inw.

WOUDMANSDIEP (HET), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergo*, griet. *Leeuwarderadeel*, dat, bij de Froskepolle, uit de *Gron* en met eene oostelijke strekking in het *Lang-Deel* uitloopt.

WOUDMEER (HET), pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Haringcarspel*; pal N. aan Koelenburg, O. aan Speketer, Z. aan Geestmer-ambacht, aan den Ring-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1634 bedijkt is, beslaat, volgens kadaster, eene oppervlakte van 215 bund.; telt 9 h., waaronder 8 b derijen, en wordt door eenen molen, op den Raaxmaatsboezem, het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen graaf en drie Molenmeesters.

WOUDPOLDER (DE) of de Woudsche-polder, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Delft*, gem. *Hof Delft*; palende N. W. aan den Oude-Broek-polder, den Oude-Wa ringer-Veld-polder en den Nieuw-Wateringer-Veld-polder, N. O. den Harnasch-polder, Z. O. aan den Hodenpijlsche-polder, Z. W. den Groeneveldsche-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte 418 bund. 51 v. r. 71 v. ell., waaronder 406 bund. schotbaar la en wordt door twee molens, een op de Harnaschwatering en een o Monstersche-watering, van het overtollige water ontlast. Het land 1.88 ell. onder A. P.

WOUDRICHEM, kerk. ring, prov. *Noord-Braband*, klas. *Heusden*.

In dezen ring telt men ruim 8400 zielen, onder welke 2200 Ledemaa ten, uitmakende de volgende 7 gem.: **Almkerk-en-Emmikhoven**, **Giessen-en-Rijswijk**, **Op-en-Neder-Andel**, **Sleeuwijk**

Uitwijk-en-Waardhuizen, Werkendam-en-de-Werken en Woudrichem. Men telt er 8 kerken en 7 Predikanten.

WOUDRICHEM, voorheen WALDRICHEM, WALRICHSHEIM, WOLDRICHSHEIM, plattelandst. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. en 6½ u. N. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 3 u. N. W. van *Heusden*, gem. *Woudrichem-en-Oudendijk*, op den linkeroever der Maas, die zich vóór de stad in de Waal stort, welke van daar, onder den naam van Merwede, hare noordzijde bespoelt. Over eerstgenoemde rivier is een schuitenveer op Loevestein, en over laatstgenoemde een dergelijk stadsveer op Gorinchem en Dalem. Zoodra er passagiers zijn, gaan de veerlieden aan het dobbelen, wie hunner hen zal overzetten, hetgeen zij *smakken* noemen.

De stad is zeer oud; zelfs wil men, dat reeds in 690 te WALRICHEM en te *Sandwijc* heilige tempels zouden zijn opgerigt geworden. Zeker is het eene der oudste plaatsen in de Nederlanden, in welke de Christelijke godsdienst verbreid werd. Het komt als zoodanig reeds voor op de lijst der bezittingen van het Utrechtsche bisdom, in 866 (1), als een vlek (*marktvlek*), waarvan de Utrechtsche kerk een vijfde toekwam, te gelijk met *Halthena*, *Werken* en *Riswic*, in de nabuurschap gelegen. Vervolgens behoorde het onder het oude graafschap Teysterband, en kwam later aan Holland; terwijl het altoos de zetel was van de heerl. van het Land-van-Altena. Ook had men er van ouds eenen watertol. De stad is klein van omvang, doch was in vroegere eeuwen veel grooter. Ook heeft men op eenigen afstand van daar, bij het graven van slooten, nog grondslagen van huizen gevonden, die men wil, dat in de stad gestaan hebben. Sedert de Belgische omwenteling in 1830 is hier, vooral ook door meerdere bezetting, grootere welvaart gekomen, waardoor vele huizen vernieuwd zijn en andere geheel nieuw opgetrokken. Evenwel dragen enkele gebouwen nog sporen van eenen hoogen ouderdom, blijkbaar uit de kunstig in gebakken steen uitgewerkte versierselen en de jaartallen, welke men daarop vindt uitgehouwen. De meeste dragen vreemde namen, als: *de Engel* (1593), *de Salamander* (1606), *het Herdt* (1605), *de vergulde Helm* (1609) enz. Vele wapenborden, die vroeger in de kerk hingen, bewijzen ook, dat WOUDRICHEM vroeger door vele deftige lieden is bewoond geworden. Men telt er thans binnen de wallen 175 h. en ongeveer 1000 inw., die in landbouw, veeteelt en visscherij hun bestaan vinden; ook heeft men er eene zoutziederij. Over de limieten der visscherij is nog al eens verschil gerezen tusschen WOUDRICHEM en *Gorinchem*.

De naamsreden wordt afgeleid van zekeren WALDRICH of WOUDRIJK, welke sommigen willen, dat Heer *van Altena* zou geweest zijn. Anderen vinden WOUDRICH, WOUDRIJKSHEIM of WALRICHSHEIM, dat zoo veel als boschrijk zou wezen en veel overeenkomst hebben met den naam des lands Holthena. Gemeenlijk wordt de plaats WORKUM of WORKUM geheeten, ook wel in oude schriften WOUDERKUM.

Volgens RADEMAKER (2) deed men reeds in 1460 de stad met bolwerken versterken, hetgeen echter zeer twijfelachtig voorkomt, daar die van *Turin* en *Verona* de oudst bekende vestingen zijn en eerst na dien tijd dagteekenen.

---

(1) Zie de Catal. van BOCKENB. in MIERIS *Charterb.*, I, 10.

(2) *Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche Oudheden*, D. IV, bl. 326.

De vesting is eigenlijk een vijfhoek, doch heeft zes bastions, waarvan aan beide rivierzijden drie fronten bestaan uit eenen hoogen muur met walgang van 3 tot 5 ellen hoogte; aan de landzijde zijn twee ravelijnen en nog een vervallen ravelijn in het verlengde van den Sleeuwijksche dijk. Het buitendijksche front aan de Maaszijde is van eenen bedekten weg met glacis voorzien, welke, even als die van het buitendijksche front aan de Merwezijde in vervallen staat is. In den Maasdijk, even buiten de vesting, is eene militaire inundatiesluis.

Woudrichem heeft drie poorten, als: eene ten O., zijnde genaamd de Loevesteinsche-poort, waardoor men naar Heusden gaat; eene ten W., de Koe-poort of Landpoort, door welke men naar Sleeuwijk en Almkerk gaat. De derde poort, de Water-poort, heeft haren uitgang door een tusschenplein en eene tweede of nieuwe buitenpoort op het Hoofd, dat weleer ver in de Merwede plagt uit te steken, maar nu door die tweede of buitenpoort en binnenplein niet meer dan twintig passen buiten de poort reikt, zelfs zou het gevaar loopen binnen kort geheel weg te spoelen, indien het niet, met zware onkosten, door menigvuldig rijswerk behouden werd. De rivier voor het Hoofd is bij zonder diep. Toen dit Hoofd zich verder uitstrekte, was er ten W. daarvan eene bekwame haven.

Het Stadhuis, in de *Hoogstraat*, is niet zeer groot en volgens eene afteekening der stad, heeft er, in het begin der vorige eeuw een vierkant torentje op gestaan, maar dat nu, lang en buiten geheugen van menschen, verdwenen is. De voorgevel van dit gebouw is voor weinige jaren zeer smakeloos gemoderniseerd.

Thans staat er in de *Molenstraat*, bij de Waterpoort, nog een oud gebouw, met een niet zeer hoog, vierkant torentje, waarin klok en uurwerk, hetwelk vroeger tot een daarbij staand, doch thans verdwenen klooster heeft behoord, en alleen gebruikt wordt bij kerkelijks- en andere aankondigingen.

In deze plaats vindt men in de *Hoogstraat* eene Kazerne, zijnde een vrij goed ingerigt gebouw, waarin gewoonlijk een detachement Kanonniers ligt; terwijl bij de *Loevesteinsche-poort* een lange houten Loots is gebouwd, dienende voor het detachement Infanterie. Ook vindt men op de *Hoogstraat*, bij de Kanonnierskazerne eene hardsteenen pomp, met eene sierlijke kap, ten dienste der soldaten en burgers, zijnde dit de eenige in de plaats. Ook treft men bij het stadhuis een poortje aan, met het jaartal 1611, wordende het de Witt's-poortje geheeten, wijl het prijkt met het in steen uitgehouwen wapen der gebroeders DE WITT, die waarschijnlijk daar wel eens hun verblijf of eenig eigendom moeten gehad hebben. Aan de oostzijde der stad, aan den wal, is ook een Artillerie-park en een Kruidkelder, welke beide goed voorzien zijn.

De Hervormden, die er 940 in getal zijn, maken met de overigen uit de gem. *Woudrichem-en-Oudendijk* eene gem. uit, welke tot de klass. van *Heusden*, ring van *Woudrichem* behoort, en 1300 zielen onder welke men 400 Ledematen telt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GUALTHERUS DE RÖY, die in 1580 beroepen werd en in 1588 naar Leyden vertrok. De eerste kerk welke alhier gestaan heeft, is, volgens eene oude overlevering, op het laatst der zevende eeuw door den H. SUITBERTUS, eenen reisgenoot van den H. WILLIBRORDUS, gesticht. Het kapittel van St. Salvatorskerk te Utrecht had voorheen het begevingsregt dier kerk, welke den H. MARTINUS als beschermheilige erkende. Vóór de Reformatie bestond

er in die kerk, met inbegrip van het hooge altaar, tien altaren, welke ter eere van den H. Martinus, Job, Catharina, Anna, Jacobus, Judocus, Eligius, Barbara, van het *H. Kruis* en van de *H. Maagd* Maria waren gesticht. Deze Maagd werd aan drie onderscheidene altaren geëerd; een daarvan stond in een afzonderlijk kapelletje in het groote koor; het tweede was onder den titel der *Zeven weeën* opgerigt, en het derde werd door het gild der visschers gebruikt. Deze kerk is in het jaar 1841, ten koste van 8000 gulden, waaraan het Rijk subsidieerde met 5000 gulden, hersteld, van binnen verfraaid en is thans inwendig een zeer net kerkgebouw, zonder orgel. De toren was voorheen van eene hoogopgaande spits voorzien, die, zoo men denkt, bij de belegering van 1575, door de Spanjaarden, werd weggeschoten; sedert was die spits door eene kleine vervangen geworden. Dan bij den vreeselijken storm in September 1717 is ook deze weggeraakt. De toren is daarna van eene spits ontbloot gebleven, en thans met een plat dak, goed uurwerk, eene helderklinkende klok en vier goede wijzerborden voorzien. Hij is van eene bijzonder schoone bouworde; jammer is het, dat hij zoo in verval is.

De Roomsch-Katholijken, die men er ongeveer 60 telt, maken sedert het jaar 1836, met de overigen uit de gem. *Woudrichem-en-Oudendijk,* alsmede die van de Werken-en-Sleeuwijk, Werkendam, Rijswijk, Giessen, Op-en-Neder-Andel, Loevestein, Pouderoijen en Munnikenland, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *'s Hertogenbosch,* dek. van *Heusden,* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Daar bij de herstelling der parochie Woudrichem, de oude beschermheilige dezer plaats niet bekend was, is de H. Johannes Nepomucenus als patroon aan de nieuw opgerigte parochie door het kerkelijk gezag toegevoegd geworden. Deze kerk is een net gebouw, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien.

Oude schriften getuigen, dat in den omvang dezer stad eene kapel heeft gestaan, zonder dat zij daarvan eenige bijzonderheden melden. Vermoedelijk is deze de kapel, welke aan eene liefdadige stichting voor eenige behoeftige personen verbonden was, waarvan de oorkonde, van in 1571 plaats gehad hebbend kerkelijk onderzoek, gewaagt. Buiten de stad, doch onder de parochie van Woudrichem, op den weg naar Rijswijk, stond de kapel en de proostdij van Honswijk, welke van de Abdij van Berne afhankelijk was.

In de vroegste tijden, stonden te Woudrichem twee kloosters, het eerste voor manspersonen, van de orde der Kruisheeren, waarvan de jaarboeken in het jaar 1481 gewag maken; en het tweede voor vrouwen, zijnde Nonnen van de orde van St. Dominicus. Men vindt aangeteekend, dat Jacob, eerste Graaf van *Hoorne* en Heer van *Altena*, naderhand Monnik is geworden in het klooster der Minderbroeders. Toen zijn zoon Jan van Hoorne, in het jaar 1484, tot Bisschop van Luik verkozen was, en in die waardigheid in het jaar 1486 zijne eerste misse deed, zong de vader als Minderbroeder en Diaken het Evangelie, en stierf als geestelijke in het jaar 1505.

De gemeenteschool wordt gemiddeld door 150 leerlingen bezocht.

Men heeft er ook eene afdeeling van het Nederlandsch Bijbelgenootschap en een Postkantoor, in de *Hoogstraat.*

Er worden hier den 24 Julij eene paardenmarkt en Vrijdags vóór St. Maarten in November eene beestenmarkt gehouden, welke laatste bijna niet bezocht wordt.

Den 8 November 1348, werd alhier gesloten een verdrag va linge hulp en bescherming, tusschen Hertog Willem van Bra Hertog Reinald van Gelre.

In het jaar 1405, gedurende den twist tusschen Hertog Wi Beijeren en Jan van Arkel, werd de stad, door aanhangeling den laatste, verrast, geplunderd en verbrand en een dertigtal chemsche gevangenen in vrijheid gesteld.

In 1418 werd te Woudrichem, onder bemiddeling van Fi *Goede*, Hertog *van Bourgondië*, een vrede gesloten tusschen Beijeren, Bisschop van Luik, en Jan IV, Hertog van *Brabant*

In de jaren 1284 tot 1286, werden in Woudrichem meermalen onderhandelingen (onder den naam van *Parlamenten*) gehouden tusschen de gezanten van de Hertogen van Braband en Gelderland Graaf van Holland, over het gerezen geschil en den ontstanen oorl de opvolging in de regering van het Hertogdom Limburg, in schil Floris V, Graaf *van Holland*, den Hertog van Braband, wapende kog-schepen, die te Dordrecht werden uitgerust en ven te hulp kwam, als wanneer, die vermaarde veldslag van Wi geleverd werd, waarbij de Geldersche Hertog en zijne helpers ge slagen werden.

De stad verkreeg den 4 Maart 1466, en den 8 December 14 de bevestiging van handvesten en privilegiën voor hare poorte het jaar 1476 van Jacob, Graaf van Hoorne haren Heer, onderscl voorregten en vrijheden, die, in het jaar 1477, door Vrouw M Bourgondië, als Gravin van *Holland*, bevestigd werden.

In het jaar 1521, in den oorlog tusschen de Gelderschen en Holl hebben de eerstgemelden de stad bij verrassing ingenomen, onder van Gelder. Zij beklommen de wallen in het holst van den nacl ladders en namen den Graaf van Hoorne gevangen, hem noodza om zich, benevens al de bewoners van Woudrichem, voor een somme gelds te rantsoeneren.

In 1558, gaf de Graaf de Montmorency of van Hoorn, als h *Altena*, aan de nieuwe schutters of kloveniers van Woudrichem brief of handvest.

Chiappin Vitelli, dien Requesens, in het jaar 1574 naar land gezonden had, viel op Woudrichem aan, beschoot het zaakte de bezetting de plaats te verlaten.

Niet lang intusschen schijnen de Spanjaarden er vertoefd ben. Want in den jare 1590 werden de Staten van Holland vinne Walburg van Nieuwenaar, wed. van Filips van Mont Graaf van Hoorn, door koop eigenaars van de heerlijkheid Woudrichem, om die vervolgens met Holland te vereenigen. dragt geschiedde voor Leenmannen van de grafelijkheid van den 2 October 1590, met de van ouds gebruikelijke plegti dusdanige gelegenheden, door de overlevering van eenen ha eenen koopprijs van 90,000 gulden.

Negen jaar later liep de stad groot gevaar om op nieuw in der Spanjaarden te vallen. Claude la Barlotte, een kloek krijgsbevelhebber, had het plan uitgedacht, om de stad in een bij verrassing te bemagtigen. Tot geluk van de stad toefde poos met het maken van bedenkingen over de wijze hoe zij volvoeren (1). Eindelijk tot een bepaald besluit gekomen

(1) Welligt heeft aan dit dralen de uitdrukking *labarlottig* zijnen oorspron

ar eene van de stadspoorten, die open stond, zich begeven hebbde, werd hij slechts een oogenblik voorgekomen door eenen ingeen der stad. Deze, door den torenwachter geroepen, ijlde naar poort en sloot die voor de Spanjaarden, vervolgens, zijne stadgeoten gewekt hebbende, bragt hij weldra de geheele stad in rep roer. Men wil dat LA BARLOTTE wel 1500 man bij zich had, van lke velen in boerengewaad verkleed waren en korte roers onder hun vaad verborgen hielden.

Na dien tijd is WOUDRICHEM in het bezit gebleven van de Staten van lland; in April 1810 overgegaan aan Frankrijk, en in 1818 over'aan aan Noord-Braband.

WOUDRICHEM-EN-OUDENDIJK, gem. in het *Land-van-Altena*, v. *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *usden* (10 k. d., 11 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de Merwede, haar van de gem. Gorinchem en Vuren scheidt, O. aan de Maas, rdoor zij van de gem. Pouderoijen gescheiden wordt, Z. aan de ı. Rijswijk, W. aan de Werken-en-Sleeuwijk.

Deze gem. bevat het plattelandstadje Woudrichem en het geh. dendijk, benevens eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens kadaster, eene oppervlakte van 698 bund. 60 v. r., en telt 202 h., oond door 248 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim O inw., die meest in den landbouw, visscherij en veeteelt hun bem.vinden. Ook heeft men er eenen korenmolen.

'e Herv., die er ruim 1300 in getal zijn, maken de gem. van Wouchem uit.

De R. K., van welke men er 80 telt, parochiëren te *Woudrichem*.

De 20 Isr., die er wonen, worden tot de bijkerk van *Capelle* gerend.

Ien heeft in deze gem. eene school te Woudrichem.

Het wapen dezer gem. bestaat uit twee zalmen rug aan rug op een d schild, hangende met een lint aan eenen dorren boom. In den el van het stadhuis vindt men dit wapen in steen met het jaar 1592.

WOUDSCHE-BEEK (DE), water in het markgr. van *Bergen-op-om*, prov. *Noord-Braband*. Zie WOUWSCHE-BEEK.

WOUDSCHEN-DIJK (DE) of DE ZWED, geh. in *Rijnland*, prov. *id-Holland*, arr. en 3 u. O. van *Leyden*, kant., gem. en 20 min. van *Woubrugge*; met 11 h en ruim 70 inw.

WOUDSCHE-POLDER (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Hold.* Zie WOUDPOLDER (DE).

WOUDSEND of WOLTSEND, in het oud-Friesch WAULSENDRA, o., v. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. 2 u. Z. Z. W. van *Sneek*, aan de vaart van Sneek naar Slooten en Lemmer of Noorder-Ee.

Het ontleent zijnen naam van zijne ligging, aan het einde van het r de Fluessen, welke waterplas, naar hetgeen oude kronijkschrijvers even, in overoude tijden, een uitgebreid woud of bosch, genaamd Groote-Kreil, zou geweest zijn, waarin zich auer-ossen ophiel-, en alwaar de Friesche Koningen en grooten zich met jagen plegen ermaken, doch dat naderhand, men weet niet door welk toeval, uitrand en in een meer zou veranderd zijn. De Koningen van Stavoren den, ½ u. van hier, een jagtslot, waar thans het d. Heeg staat, rvan dit dorp ook zijnen naam ontleent; want een *heegh* beteekent,

in de Oud-Saksische en West-Gothische taal, een jagteigendom, waarop een Heerschap alleen regt heeft enz., zoo als heden de oude jagteigendommen werkelijk in eenige oorden van Duitschland een heegh, geheeg, hagh genoemd worden. WOUDSEND heeft het Heeger-meer ten N. W. het Slooter-meer ten Z., de Wymerts ten N., de Wells ten N. O. en het Koevordermeer verder oostwaarts. Van daar, dat alle schepen, die van Sneek en Ylst naar Slooten, de Lemmer of de Kuinre bestemd zijn, deze plaats voorbijvaren en veelal aandoen, welke menigvuldige doortogt deze aanzienlijke plaats zeer veel levendigheid bijzet. Het is een digt gebouwd dorp, dat nette en zindelijke, met Friesche klinkerts aan den kant geplaveide, straten voor voetgangers heeft: maar voor rijtuigen was dit d. steeds ontoegankelijk, uithoofde van de breede wateren, waarvan het omgeven is. Men telt er 250 h. en 1410 inw., onder welke aanzienlijke en vermogende lieden; ook vindt men er 2 scheepstimmerwerven, 2 houtzaagmolens, 1 lijnbaan, waarop ook patenttouw geslagen wordt, door eene machine, die met een paard gedreven wordt, 1 zeilmakerij en taanderij, 3 mast- en blokmakerijen, smederijen, 2 leerlooijerijen, 2 wolkammerijen en 1 rogge-, wit- en pelmolen; voorts schippers, op onderscheidene binnenlandsche plaatsen geregeld varende, zoo als, onder anderen, eenen beurtman op Amsterdam. Men drijft er ook veel handel in Oostzeesche producten, klaphout voor kuipers, hennep, lijnzaad en dergelijken. Voor eenige jaren had men er nog eene zoutziederij, die nu vervallen is. Vroeger woonden hier ook vele fluit- en kofschippers, waarvan de eigenaars of reeders grootendeels te WOUDSEND te huis behoorden, en waarvan velen een groot vermogen gewonnen hebben, vooral in den oorlog tusschen Frankrijk en Engeland, van het jaar 1756 tot 1764; doch ook velen hebben daarna, door de trouweloosheid der Engelschen, groote verliezen geleden. Dit middel van vertier is vervolgens door bekende oorzaken allengs zeer verminderd. Er bestond evenwel nog onlangs eene aanzienlijke reederij voor kof- en andere schepen, behoorende er, op 1 Januarij 1849, nog 12 zeeschepen hier thuis, doch deze reederij is dezer dagen weder ontbonden en de schepen zijn verkocht.

WOUDSEND is het eenige dorp in de grietenij Wymbritseradeel, dat met het regt van eene waag is begiftigd geworden; doch het voormalige waaggebouw, aan de westzijde van de *Burenstraat*, is thans een partikulier huis, nu het Oude-Heeren-Logement genoemd, in welks gevel men een steen ziet, met opschrift, balans en schalen. Thans heeft WOUDSEND nog eene eigen vleeschhal. Ook heeft men hier eene jaarmarkt in de maand October, welk voorregt deze plaats heeft met de dorpen Heeg en Nieuwland, buiten welke in de grietenij Wymbritseradeel geene jaarmarkten gehouden worden.

De Herv., die er 970 in getal zijn, behooren tot de gem. *Woudsend-Ypekolsga-Smallebrugge-en-Indijk*. De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, was aan den H. Aartsengel MICHAEL toegewijd. Zij bragt 100 goudg. (150 guld.) op, en daar was eene prebende van 60 dergelijke guldens (90 guld.). Volgens een handschrift der Utrechtsche kerk werd de pastorij door eenen Monnik bekleed, welke ongetwijfeld een Karmeliet zal zijn geweest, want te WOUDSEND heeft, zoo als wij later zien zullen, voordezen een Karmelieter klooster gestaan. De kerk is in het jaar 1660 vervangen door eene nieuwe, boven welker ingang men de wapens van BURMANIA en JUCKEMA vond, en daaronder dit versje :

Cum Duco major Burmania, rexerat annos
Praeturam tredecim, tunc sacra structa domus.
Filius en Duco junior, cui quatuor anni
It primum laterem fundat et aptat opus.
Huic Edwarda fuit de stemmate Juckema mater,
Progeniem clarom Cambur ab arce gerens.

d. i. Toen Duco Burmania, de oude, dertien jaren Grietman was geweest, s dit heilig huis gebouwd. Duco *de Jonge*, zijn zoon, vier jaren oud, egde den eersten steen en bereidde het werk toe; de moeder van deze aatste was Edoarda, uit de stam van Juckema, een beroemd geslacht, lat het slot Camminga tot stamhuis had). Aangezien deze kerk, door verakking onbruikbaar geworden was, heeft men, in 1837, eene nieuwe geouwd, waartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken 2000 gulden vereend is. Het leggen van den eersten steen aan dit gebouw, hetwelk een legtig feest opleverde, is gedenkwaardig gemaakt, doordien bij die geleenheid het kerkfonds van eene aanmerkelijke schuld ontheven is, van elden, daaraan als renteloos voorschot, door eenige godsdienstvrienden, erstrekt, welk voorbeeld naderhand door anderen vrijwillig gevolgd . Deze kerk is een kruisgebouw, met een uitmuntend orgel en enen koepeltoren op vrij hooge kolommen en van klok en uurwerk oorzien.

De Doopsgez., van welke men er 66 telt, maken, met die uit de orpen Ypekolsga, Smallebrugge en Indijk, eene gem. uit, elke 100 zielen, en onder deze ongeveer 50 Ledematen telt. Wie e eerste Leeraar in deze gem. geweest is, kan men niet met zekereid opgeven. De eerste, van wien de oude papieren der gem. meling maken, is Anjen Klazes, die hier in 1682 Leeraar werd en den 1 Augustus 1727 overleed. Niet onwaarschijnlijk is het, dat hij de erste was. Vroeger echter heeft er eene gem. bestaan in Ypekolsga. e kerk, staande aan de westzijde van het dorp, is een klein, doch et gebouw, zonder toren of orgel.

De R. K., die er 300 in getal zijn, maken met die van Ypekolsga, mallebrugge en Indijk, eene stat. uit, welke 385 zielen, en nder deze ongeveer 200 Communikanten telt, en door eenen Pastoor ediend wordt. De kerk, aan den H. Michael toegewijd, is een sierjk langwerpig gebouw, zonder toren, doch met een orgel en eenen eer fraaijen predikstoel, welks snijwerk toont, dat de onbekende veraardiger een bekwaam beeldsnijder was. Elk der drie altaren prijkt et eene schilderij van den beroemden Kunstschilder Otto de Boer, ie den 11 Julij 1797 te Woudsend geboren is; vooral wordt door de unstkenners het groote altaarstuk, de *Opwekking van Lazarus*, beonderd.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 180 leerlingen ezocht.

Men heeft er een Departement der Maatschappij: *Tot ut van 't Algemeen*, hetwelk den 4 September 1835 opgerigt is en 3 Leden telt.

Ten jare 1816 werd alhier eene Maatschappij ter onderlinge verzeering voor brand, door sommige ingezetenen opgerigt. In den beginne epaalde deze Maatschappij zich alleen tot de grietenij Wymbritseradeel, doch later, ten gevolge van den bijval, die het publiek aan eze inrigting schonk, oordeelde men ze algemeener te moeten maken; odat zij zich thans over Friesland en naburige provinciën uitstrekt, erwijl ze reeds tot een kapitaal van tusschen 30 a 40,000,000 guld. is

geklommen, met tien duizend deelhebbers. De oorzaak dezer opklimming en het belang, dat men in deze Maatschappij stelt, is hoofdzakelijk te vinden in de openbaarheid van het beheer, daar ieder deelgenoot jaarlijks in de gelegenheid wordt gesteld, om, tot in de minste bijzonderheden, inzage te nemen van de gewone administratie, welke geheel verantwoordelijk is, en waarbij alle speculatiegeest of mogelijkheid van buitengewoon winstbejag is uitgesloten; terwijl een naauwkeurig toezigt en jaarlijksche herziening der verzekerde voorwerpen, niet weinig toebrengen, om kwade praktijken te weren. De vorm van het bestuur, sedert twee en dertig jaren, door den Heer Au Hylkes Tromp, als Directeur-Boekhouder, gevoerd, is proefhoudend en eenvoudig.

Onder de merkwaardige personen te Woudsend geboren, behooren genoemd te worden Tiete Solkes Tromp, in leven Vice-President van het Provinciaal Geregtshof van Friesland en Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, geb. 25 Februarij 1786, † 17 December 1844. Hij behoorde tot die achtenswaardige en werkzame familie Tromp, welke sedert eene reeks van jaren, tot nu toe, in Woudsend gevestigd, door uitgebreiden handel en onderscheidene fabrijken, zoo veel heeft bijgedragen tot den bloei en de welvaart van dit dorp.

Er bestond hier vroeger een Karmeliter-klooster, aan de Maagd Maria toegewijd. Het werd in 1557 afgebrand, doch spoedig weder opgebouwd, zoodat het in 1559 reeds voltooid was. Omstreeks 1490 had het veel van overstroomingen te lijden, maar werd telkens weder hersteld. Later nam het zoodanig in bloei toe, dat het, met verlof van Utrechts Bisschop en met goedkeuring van den Proost en Aartsdiaken der St. Janskerk aldaar, goederen afstond en daarmede een zusterklooster te Ylst stichtte. In 1523 deden de Bourgondiërs, onder beleid van Jan van Wassenaer en Schenck, in het klooster een blokhuis bouwen, en voorzagen het van eene goede versterking, waarvan het opperbevel toevertrouwd werd aan Jonkheer Douwe van Bomania, hetwelk ten oogmerk had, om de Geldersche krijgslieden, die in Slooten en de Lemmer gelegerd waren, hunne strooperijen te beletten. Uithoofde van den oorlog en het stichten van het blokhuis, zagen de Nonnen zich verpligt het klooster in het gezegde jaar, voor eenigen tijd te verlaten. Nog stonden er bij genoemd gesticht twee sterke huizen of stinzen, gebouwd tijdens de beroerten der Schieringers en Vetkoopers. Een daarvan had tot stichter Wybe Jarich Jelckama van Akkrum, het andere Bokke Harinxma, uit welke sterkten menigen aanval geschiedde op de schepen, die door deze plaats naar de Lemmer en de Zuiderzee op reis waren. Het klooster stond nog den 16 Augustus 1572, op welken dag de Nonnen er werden uitgezet door den Kapitein der Watergeuzen Jan Bonga, die daags te voren met zijn volk te Slooten was aangekomen. Wanneer het klooster, alsmede de overige gebouwen, gesloopt zijn, is bij gebrek van de noodige narigten niet op te geven.

De kermis valt in den tweeden Woensdag in October.

Bij den watervloed van Februarij 1825, bespeurde men Zaturdag morgens, te zeven ure, te Woudsend, tot aller bevreemding, dat er in weerwil van den hevigen noordwestenwind, een zeer sterke stroom van den zuidkant of van het Slootermeer liep, waardoor bij de dorpbewoners de vrees voor doorbraak in het Zuiden der provincie ontstond. In den tijd van een half uur nam de kracht van dezen stroom zoo geweldig toe, dat men zich niet meer veilig op het vaarwater

de Ee begeven kon. Tusschen 8 en 9 ure zag men door het spoedig wassen van het water de binnenpolders overloopen, terwijl het 4½ palm hoog uit het Slootermeer over de landen rolde; zoodat binnen weinige oogenblikken van alle de polders en omstreken van Woudsend geen plek lands meer zigtbaar was, en de laagste huizen van het dorp, van 5 tot 9 palmen hoog, onder water werden gezet. Deze aanwas duurde tot 2 ure in den volgenden nacht, wanneer het de hoogte van bijna ééne el boven het winterwater had bereikt. Niet alleen in de omstreken, maar ook in dit dorp was het kommerlijk gesteld, daar 70 huisgezinnen hunne woningen moesten ontvlugten en een twintigtal op de zolders verblijven.

Door de ziekte die, in 1826, vooral Friesland en Groningen teisterde, verloor dit dorp een achtste zijner bevolking en slechts één mensch bleef er geheel vrij van de ziekte.

WOUDSEND-YPEKOLSGA-SMALLEBRUGGE-EN-INDIJK, kerkelijke gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring van *Ylst*. Men heeft er ééne kerk te Woudsend, en telt er 1100 zielen, onder welke 370 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Duco Hylconides, die in 1609 herwaarts kwam, en in 1636 vertrok.

WOUDSHOORN, naam, onder welken het d. Oudshoorn, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, vroeger wel eens voorkomt. Zie Oudshoorn.

WOUDSLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*. Zie Reve (De).

WOUDSTREKEN (DE), naam, welken men wel eens geeft aan het zuidelijke deel van *Westerwolde*, en aan Vredewold en Langewold, benevens het oude Duurswolde, in het Z. van *Fivelgo*, prov. *Groningen*.

WOUDT (HET), d in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie (Woud ('T).

WOUDVAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, hetwelk in eene noordoostelijke rigting uit de Rinsumageester-vaart naar Dockum loopt.

WOUDWATERING (DE) of Woutwatering, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*.

Het is dat gedeelte van de *Heimanswatering*, hetwelk van de grenzen tusschen Woubrugge en Oudshoorn, door het dorp Woubrugge, naar het zoogenaamde Paddegat of de Wijde-Ade loopt.

WOUDWHEER (DE), waterloop in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, onder *Oldemarkt*, dienende tot scheiding van deze gem. en *Steenwijkerwolde*, beginnende aan de grenzen tegen Friesland; hij snijdt den weg van Oldemarkt naar Steenwijk, en loopt verder westwaarts in de *Heuvegracht*.

WOUTERSWERF, vroegere naam van het oud adell. h. Kronenstein, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Kronenstein.

WOUTERSWOUDE of Wolterswoude, in het oud-Friesch Wouterswalde, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. Z. O. van *Dockum*, midden in zeer schoon geboomte.

Het draagt zijnen naam, naar het schijnt, van zekeren Wouter, die er waarschijnlijk de stichter van was. Men telt er 80 h. en ruim 460 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er aan de zuidzijde hooge bouwlanden, welke zich tot over den Zandweg naar de Brakken uitstrekken en aan den noordkant lage weiden.

De Herv., die er ongeveer 420 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Dantumawoude-Driezum-en-Wouterswoude*. — De Doopsgez., die men er ruim 40 telt, worden tot de gem. van *Dantumawoude* gerekend. — De R. K., die men er 4 aantreft, parochiëren te *Dockum*.

Oudtijds lag niet ver van dit dorp het klooster Sion, anders genoemd Onze Lieve Vrouw ten Berg.

WOUTWATERING (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Woudwatering (De).

WOUW, gem. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom* (14 k. d., 18 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. Steenbergen-en-Kruisland, O. aan Roosendaal-en-Nispen, Z. aan de Belgische gem. Essen en Calmpthout en aan de gem. Huibergen, W. aan Bergen-op-Zoom en N. W. voor een klein gedeelte aan Halsteren.

Deze gem. bevat de d. Wouw en Heerle, benevens de geh. Hazelaar, Moerstraten, Oost-Laar, de beide Speldestraten, Vijfhoek, West-Laar en Wouwsche-Hil; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 5152 bund., waaronder 5029 bund. 67 v. r. 16 v. ell., belastbaar land; telt 442 h., bewoond door 532 huisgez., uitmakende eene bevolking van 3020 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 1 terpentijn-, teer- en houtzuurfabrijk, 2 bierbrouwerijen, 1 pannen- en 3 steenbakkerijen, 6 leerlooijerijen, 3 windkorenmolens, waarvan een tevens run- en een ander tevens run- of schorsmolen is, en een stoomkoren- en oliemolen. Vroeger had men mede hier een groot getal bierbrouwerijen, doch deze hebben, op twee na, opgehouden te bestaan.

De inw., die er, op 40 na, allen R. K. zijn, maken de par. van Wouw en Heerle uit.

De 25 Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. Roosendaal-Nispen-en-Wouw. Vroeger had Wouw een eigen Predikant, zijnde de eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, geweest Jacobus Craan, die in het jaar 1743 herwaarts kwam, en in het jaar 1763 is overleden. Nadat echter Johannes Cornelius Lepeer, die hier sedert het jaar 1788 stond, in 1825 emeritus was geworden, is deze gem. met *Roosendaal-en-Nispen* gecombineerd.

De 15 Isr., die men er telt, behooren tot de ringsynagoge van *Roosendaal*.

Men heeft in deze gem. 3 scholen, ééne te Heerle, ééne te Wouw en ééne te Moerstraten, welke gezamenlijk gemiddeld door 190 leerlingen bezocht worden.

Het d. Wouw, volgens sommigen eigenlijk Wouen, ligt 5½ u. W. ten Z. van Breda, 1½ u. O. N. O. van Bergen-op-Zoom, aan de straatweg tusschen die beide steden, waaraan de, schier allen aaneengebouwde, huizen, over eene bogtige lengte van ½ u. gaans, ter wederzijden gelegen zijn. Het is dus een groot en volkrijk dorp, doch onbevallig en niet fraai. Alleen het ruime, vierkante marktplein, met boomen beplant en versierd met het dorpshuis en twee hooge arduinsteenen, in 1768 gemetselde, pompen, heeft eenig aanzien. Men telt er in de kom van het d. 146 h. en ruim 960 inw. en met de kerkelijk daartoe behoorende geh. Oost-Laar, West-Laar, Wouwsche-Hil, Speldestraten en Moerstraten, 353 h. en ruim 2350 inw.

Dit d. zal den naam ontvangen hebben, van een nabij gelegen woud, waarvan deze geheele landstreek voorheen rijkelijk is voorzien geweest.

De inw., die er op ruim 40 na allen R. K. zijn, maken eene par. , welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*, oort, en door eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend wordt. De k, aan den H. Lambertus toegewijd, is een kruisgebouw, dat in het r 1414 gesticht is. Deze kerk was na de Reformatie aan de Herv. rgegaan. In het laatst der voorgaande eeuw was het voorste gelte, waarop de toren stond, geheel vervallen, ook had toen de to- geen spits meer. In het jaar 1820 echter weder aan de R K. :omen, is zij door hen hersteld. Het is een ruim kruisgebouw van fsteen, met eenen hoogen vierkanten toren, met korte spits, terl op het kruis nog een kloktorentje staat, en is van een orgel en f altaren voorzien. Inwendig pronkt de kerk met eikenhouten kannikenbanken, met uitmuntend houtsnijwerk en 22 beelden van heien versierd, die, even als nog 8 dergelijke beelden, meesterlijk zijn neden door eenen Monnik; deze zijn uit het klooster van St. Bernrd in Antwerpen herwaarts gebragt.

De kermis valt in den 17 September.

Arnold van Hove en zijne echtgenoote Elisabeth, Heer en Vrouwe e *Breda*, verkochten, in den jare 1277 het tiendregt, nevens het tronaatschap van Wouw, aan de Abdij van St. Bernard, zoodat t eene der zes pastorijen werd, welke door de Abten van St. Berrd begeven werden. Ook ontmoette men hier weleer een Nonnen-:ooster St. Catharinadal te Wouw genaamd, hetwelk, door bovenoemden Heer en Vrouwe van Breda, in het jaar 1279, met eenige ederen beschonken werd.

Als in 1747 de Franschen de stad Bergen-op-Zoom belegerden, hadn zij dit dorp, aan de westzijde met veldwerken voorzien en met oepen bezet. De Generaal von Schwartzenberg, met een gedeelte van et Staatskrijgsvolk, ter zelver tijd, bij den Oudenbosch geplaatst, ndernam daarom den 10 Augustus, in den vroegen morgen, onderheidene aanvallen op dit dorp; ten einde, ingeval men dezen post ad mogen vermeesteren, iets ter ontzetting der gemelde stad te kunnen ebrengen, waartoe hij, door het ander gedeelte van het Staatsleger, etwelk achter de linie van Bergen-op-Zoom lag, en door de bezetting an Steenbergen zou geholpen worden. Daar echter de vijand, door somnige overloopers van den aanmarsch verwittigd was, zond de Graaf an Löwenthal terstond, uit de legerplaats voor Bergen-op-Zoom, eenige ersterking derwaarts, waardoor de Staatschen, na eenige vruchtelooze anvallen gewaagd te hebben, genoodzaakt werden, met verlies, af te rekken vóór dat de troepen uit de linie konden aanrukken.

WOUW (HET SLOT-TE-), voorm. kast. in het markgr. van *Beren-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5½ u. V. ten Z. van *Breda*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Bergen-op-Zoom*, em. en 10 min. N. W. van *Wouw*.

Uit hoofde van de aangename ligging en geschikte gelegenheid tot le jagt, plagten de Heeren van Bergen-op-Zoom, gedurende een groot edeelte van den zomer, op dit kasteel hun verblijf te houden.

In het begin der zestiende eeuw hield de vermaarde Desiderius Erasus, op verzoek en in tegenwoordigheid van den Heer van Bergen en ele andere aanzienlijke en voorname mannen, op het Slot-te-Wouw en mondgesprek met Hendrik Cornelis Agrippa, over de zoogeaamde magische- of tooverkunsten, waarin de eerstgenoemde de onekerheid en bedriegelijkheid dier kunsten, met kracht van redenen, eteoogde.

Gedurende den oorlog tusschen Spanje en de Vereenigde Gewest. werd het Slot-te-Wouw, nu van den eene, dan van den ander belegerd en bemagtigd. Jan van Witsen, Heer van Beerenk, zijnde in het jaar 1581 Heer van Wouw, leverde het in handen van den Hertog van Parma, op wien het twee jaren daarna, door den Maarschalk van Biron, ten behoeve der Staten werd heroverd. Het kasteel verwisselde weldra wederom van eigenaar. De Raad van State had de slotvoogdij gesteld in handen van zekeren Franschman, Lucas genaamd, die den Staten geen goed hart toedroeg, en zich van eene gelegenheid, hem aangeboden, bediende, om zijne kwaadgezindheid aan den dag te leggen, door het sluiten van een verdrag met den Hertog van Parma, aan wien hij het slot verkocht voor duizend gulden voor hem zelven en drie maanden soldij voor krijgsbenden. De overdragt geschiedde den 17 Januarij 1587. Van dien tijd af verstrekte het slot, gedurende onderscheidene jaren, eene schuilplaats voor struikroovers, die niet alleen ten platten lande veel schade deden, maar ook de scheepvaart tusschen Holland en Zeeland aanmerkelijk belemmerden.

In het voorjaar van 1598 maakte de Bevelhebber van Bergen-op-Zoom toeleg om het Slot-te-Wouw in te nemen, door heimelijke verstandhouding met eenen der bezettelingen, doch deze ontdekte zijnen toeleg door eene verhaaste vlugt, waarmede de zaak te loor liep.

Prins Maurits maakte er zich echter in 1606, na een beleg van vijf dagen, meester van. Na de bezetting, bestaande uit vijftig man, tot de overgave te hebben genoodzaakt, schonk hij het slot aan zijnen neef Herman van den Bergh, onder voorwaarden dat deze volmaakte onzijdigheid bewaren zoude.

Ter plaatse, waar dit oude slot gestaan heeft, ligt nu eene boerderij, terwijl eenige ronde torens en brokken van zwaar muurwerk, als eenige overblijfsels der aloude heerlijkheid nog sigtbaar zijn.

WOUWBRUGGE, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Woubrugge.

WOUWENBERG, naam, welken men in de wandeling geeft aan het d. Woudenberg, in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Zie Woudenberg.

WOUWER (DE GROOTE), water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Braband*, *Derde* distr., gem. ... 1 min. W. van *Hilvarenbeek*, eene oppervlakte beslaande van ... 60 v. ell. Eene straat van dit d. draagt daarnaar haren naam.

WOUWSCHE-BEEK (DE), water in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*.

Deze beek ontspringt, omstreeks het *Heerlsche-veen*, in de heerl. ..., vloeit onder den naam van *Smallebeek*, tusschen Heerle en Wouw ... noordwaarts aan; neemt bij de Langebrug, ½ u. ten W. van Kruisland, den naam aan van Wouwsche-beek; voorts, onder dien naam, noordwaarts door de Blaauwe-sluis heen stroomende, ontlast zij zich aan het oude Veer, in de *Roosendaalsche-vliet*.

Dit water is in 1643 gedeeltelijk verlegd, met oogmerk, om het water van de hooge landen onder *Wouw*, over een hooger bed, in een door dijken besloten kanaaltje of beek, afgezonderd van het water des polders, naar de vesting Steenbergen en verder op de Vliet, te leiden, gelijk thans nog plaats heeft.

WOUWSCHE-HIL, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 5¼ u. W. Z. W. van B...

kant. en 2 u. O. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Wouw*, aan eenen viersprong gelegen; met 15 h. en ruim 70 inw.

WOUWSCHE-KREEK (DE), water in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*. Zie WOUWSCHE-BEEK (DE).

WOUWSCHE-PLANTAADJE, uitgestrekt dennenbosch in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Braband*, grootendeels gem. en 1 u. Z. ten W. van *Wouw*, gedeeltelijk gem. en 1½ u. Z. O. van *Bergen-op-Zoom*, gedeeltelijk gem. en ½ u. N. van *Huibergen*, tegen de Belgische grenzen stuitende. Het gedeelte onder *Huibergen* wordt meestal de Huibergsche plantaadje genoemd.

In dit bosch is in 1847, een fraai heerenhuis en steenen schuren met arbeiderswoningen gebouwd, bij het van ouds bestaande jagthuis, waarbij nog eene boerenwoning, tevens herberg, staat. Breede dreven met fraaije beukenboomen en andere rijwegen, loopen op dit bewoonde punt te zamen, en is daardoor een aangenaam rustoord voor jagers en wandelaars.

Het is in het jaar 1839 aangekocht van het (domein) door den Heer P. J. DE CATERS, te Antwerpen, voor eene somma van 200.000 gl.

WOWOBATOE, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

WOWONI, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, O. van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

WOWONI (STRAAT-VAN-), zeeëngte in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, tusschen het eil. Wowoni en de zuidoostelijke landtong van Celebes.

WOYO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ternato*, op het eil. *Xoela-Taljabo*.

WRANS, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. N. W. van *Bergum*, ¼ u. N. W. van Oudkerk.

WRECKWIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie VREKWIJK.

WRIEDDIJK, verl. plant. in *Nederlandsch-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Potribo, benedenwaarts aan het verl. land van Stolkerts-IJver; 229 akk. groot.

WRINGIEN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en regents. *Besoeki*.

WRINS of WRITS, gegraven vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, welke uit het *Slootermeer* voortkomende, in eene noordelijke en westelijke rigting in de Noorder-Ee, tegenover Woudsend uitloopt.

WRKHOVEN, geh. in de *Meijerij* van *'s Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie URKHOVEN.

WTWALLINGHERGAE, oude Friesche naam van het d. UITWELLINGERGA, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie UITWELLINGERGA.

WUARDLO, bosch, vermeld op het jaar 855, als gelegen in het graafs. *Hamelande*.

WUESTENBERG of WOESTENBERG, landhoeve, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Braband*, *Vierde* distr., arr. en 1¾ u. Z. O. van *Breda*, kant. en ¾ u. O. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, 20 min. Z. van *Bavel*, waartoe zij behoort.

Deze hoeve beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 19 bund. 16 v. r. 20 v. ell.

WUHL (IM), of IM WEHRL, diepe plaats in dat deel van de rivi *Sure*, hetwelk een gedeelte der grenslijn, tusschen het groot. *Lu* *burg*, en de Pruissische provincie *Rijnland*, vormt, beneden he Möistroff.

Bij den ongemeen droogen zomer van 1802 vond men op dezen p eene diepte van 39 Parijsche voeten. Bij heete zomers en bij g gen waterstand zoeken de visschen hier laving.

WULBERTSPUTJE (ST.), naam, welken men in de wand geeft aan de ST. WILLIBRORDSPUT, te *Heilo*, in *Kennemerland*, *Noord-Holland*. Zie voorts het art. HEILO.

WULFSDIJK (RIET-EN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Bi* *Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie RIET-EN-WULFSDIJK.

WULFSCHE-MOLEN-POLDER, pold. in het *Overkwartier* der *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Wulven*; palende N. aan Heemstede, O. aan Wulven, Z. aan S nauwen, W. aan Jutphaas.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte 95 bund. 3 v. r. 86 v. ell., en wordt door eenen molen va overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit een meraar en twee Gecommitteerden uit de Ingelanden.

WULLENHOVEN, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelder* arr. en 9 u. N. W. van *Arnhem*, kant., gem. en ½ u. N. O. va *kerk*; met 46 h. en 360 inw.

WULP (DE), geh., gedeeltelijk prov. *Friesland*, kw. *Zevenw* griet. *Opsterland*, gedeeltelijk in het *Westerkwartier*, prov. *Gro* *gen*. Zie WELP (DE).

WULP (DE), voorm. pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zee* arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Vere-en-Zandijk-Binnen*.

WULPDAL (HET), voorm. pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zee* Z. van de *Pluimpot*, welke men vermeld vindt in eenen brie FILIPS, Hertog *van Bourgondië*, d.d. 18 Julij 1440, waarbij de den Abt van St. Michiels te Antwerpen, de vrijheid geeft, en PIETER VAN BOTLAND en ALEWIJN VAN BOTLAND, gebroeders, van Ja BOTLAND, hunnen neef, te mogen koopen een *Uitgors aen eenen Ei* *van der Tholen, op dat Westeynde van Wilpendale, daer de Si* *aen die Zuytzyde ende aen die Westzyde loopt, ende op die N* *zyde die Repe, op die Oostzyde die Corendyck van Wulpendal* *ginnende aen Sinte Adriaens Dyck ende alsoe voort streckende* *Lein hannessoons Reke, toe*, met bevrijdscholding van manschap en h schap, die voornoemde Edellieden den Graaf daarvoor schuldig w geweest; mits betalende jaarlijks voor erfcijns, *twee gulden pen* *gen, genoemd Ryders*, en doende jaarlijks op des Hertogs geboorte binnen het klooster zingen eene misse, en ook als zij deze we zonde overleden zijn, jaarlijksche zielmissen enz. — Deze pold. sch later weder te zijn ondergevloeid.

WULPEN, voorm. eil. in *Staats-Vlaanderen*, in *Oostburger-A* *bacht*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*.

Volgens eene kaart, het Land-van-Vlaanderen voorstellende, als het in 1274 was, welke bij den Raad van Vlaanderen te G berustte, en die in vele gedrukte werken, ook in SMALLEGANGE, *Kron* *van Zeeland* en GARGONS *Walchersche Arcadia* voorkomt, was Wu toen een schiereiland, zich van de Vlaamsche kust voorbij het eil Kadzand uitstrekkende, tot voor het Land-van-Groede. Met die ka stemt overeen eene andere, voorstellende het land in 1288, wel

) de griffie van het Vrije te Brugge gevonden werd, en nog eene
an dat tijdvak, die in het klooster te Doornik bewaard werd, van
elke beide laatste kopijen in de boekerij van het Zeeuwsch Genoot-
chap te Middelburg berusten.

Het eigenlijk WULPEN was, volgens deze kaarten, van het Westen
aar het Oosten omtrent 3 u. lang, en van het Zuiden naar het
oorden ruim 1 u. breed. Het was ten Westen en Noordwesten ge-
eel van duinen voorzien, en ten Noorden slechts door een smal
aarwater van het eil. Schooneveld afgescheiden. Volgens de kaart
an 1288 was het van achteren door vele dijken beschermd, vooral
gen het Oosten, waar de Hont zich eenen ruimeren weg naar zee
cht te banen en waar de inlagen en achterdijken van het geweld,
at zij daar uitoefenden, getuigen. Het eiland bevatte de plaatsen
ostende (ook St. Lambrecht genoemd), Westende, Rem-
endorp (op die van 1288 staat Bremberdorp) en Hanekerk
Havekerk; een polder staat aangeduid met den naam van Swar-
epolder.

Tusschen dit eiland en de kust van Vlaanderen lag eene vlakte,
et den naam van de Paardemarkt bestempeld, zijnde tegen het
oordwesten van duinen voorzien, welke vlakte van achteren ook
m het eiland Kadzand gehecht of, volgens de kaart van 1274,
echts daarvan door een zeer smal water gescheiden was. Door deze
akte waren dus WULPEN, *Kadzand* en het land van *Vlaande-
ren* met elkander verbonden.

Het Zwin, dat toen nog tusschen Kadzand en Oostburg naar zee
ep, trachtte bezuiden Kadzand, waar het thans stroomt, reeds door
breken, maar werd daar door zware dijken bedwongen. Benoorden
adzand, waar thans de polder Strijdersgat ligt, was het water niet
heel afgedijkt, of het had de afdammingen reeds doorgebroken en
ch naar de Paardemarkt eenen weg geopend. Ten Noorden van de
akte had WULPEN zich daarom door eenen dijk, tegen het dorp
Vestende liggende, beschermd, en bezuiden de Paardemarkt ziet men
laanderen eveneens door eenen dubbelen dijk, die zich tot bij de
uinen uitstrekt, tegen overstrooming beveiligd. Dit alles is ingevolge
ovengemelde kaarten. Men moet echter opmerken, dat de echtheid
er kaart van 1274, en bij gevolg ook die der beide andere, door
evoegde geleerden ontkend wordt (1). De voornaamste bedenking is
tleend uit de keure van het Brugsche-Vrije, tusschen 1168—1191,
n tijde van Graaf FILIPS, geschreven, waarin men vindt: » Homi-
nes de WLMA, sive de Caedsant submoniti, poterunt se ipsos sum-
mare præstito juramento ad diem placiti ad quem citius pre mari
venire poterant." (d. i. De inwoners van WULPEN of van Kadzand
unnen zich tot het afleggen van den eed vervoegen op eenen dag welke
m welgevallig is en op welken zij gemakkelijker over de zee kunnen
omen.). Als wij echter in aanmerking nemen, dat deze vlakte bij
oge vloeden geheel onder stond, hetgeen uit de dijken zoo wel aan de
laamsche zijde als aan den kant van WULPEN blijkt, ja dat de zee
isschien soms door de duinen heen spoelde, zoo dat het niet moge-
k was die te doorwaden, terwijl de ondiepte het gebruik van vaar-
igen belemmerde, dan zal men deze bepaling niet in strijd met

(1) J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, *het District Sluis in Vlaanderen*, bl. 10 Noot; de
Ifde, *De Aloude gesteldheid van Zeeland*, bladz. 14; ACKERINGSTRATING, *Aloude Staat
Geschiedenis des Vaderlands*, bladz. 124.

gemelde kaarten vinden. De overeenkomst van die kaarten met el- kander, terwijl zij toch blijken dragen, dat zij geene afteekening van de zelfde kaart zijn, zoude, zoo wel als de archiven, waarin zij be- waard werden, misschien nog als bewijs voor hare geloofwaardigheid kunnen bijgebragt worden.

Dat eene halve eeuw later de vlakte, die WULPEN aan de kust van Vlaanderen en ook eenigzins aan Kadzand verbond, niet meer bestond, en de naam alleen overgebleven was in eene nog aanwezige zandbank (zie art. PAARDEMARKT) is zeker. De Engelsche vloot liep in 1340 daar binnen, waar nu de mond van het Zwin is. WULPEN was toen in den volsten zin des woords een eiland.

Door het verdwijnen van Schooneveld en andere veranderingen, had ook het geweld der stroomen zich op een ander punt bepaald. Aan de Noordwestkust nam WULPEN af, Westende, Rommendorp en Havekerk verdwenen. Aan de oostzijde werd land gewonnen en zoo verplaatste zich het eiland van voor Kadzand tot voor de watering van Groede.

Op kaarten van het einde der vijftiende eeuw, vindt men het daar als een eiland, bijna 1½ u. lang, maar nog geen ¼ uur breed. Daarop is maar ééne plaats, welke het oude Oostende schijnt te wezen, maar die nu in het midden ligt, en, even als het eiland, met den naam van WULPEN wordt aangeduid. Kort daarna schijnt het geheel overstroomd te zijn geweest, want in den omslag der be- lastingen over de onderscheidene leden van Vlaanderen, van het jaar 1517, wordt het gemeld als geheel verdronken (1).

Op eene uitvoerige gedrukte kaart van het begin der zeventiende eeuw (2) vinden wij het echter nog van voren door duinen beschermd doch van achteren met de zee gemeen, alleen uitgezonderd een klein deel, naauwelijks 100 bunders groot, dat door dijken omgeven is, waarin het dorp wordt afgebeeld en dus aan eene laatste poging tot herwinning doet denken. Daarop is het geheel verdwenen, doch ging de naam over op den Wulpen-polder, die voor Groede gewonnen werd (zie dat art.). Overigens is er van WULPEN weinig bekend. Te jare 1167 gaf PHILIPPUS, Graaf *van Vlaanderen* de tienden van Reden- WULPEN en Cassant aan die van St. Baafs te Gent; het schijnt soms tot Vlaanderen, soms tot Zeeland te zijn gerekend geweest (3).

WULPEN, naam, welke men gewoonlijk gaf aan den voorm. WUL- PEN-POLDER, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zee- land*. Zie WULPEN.

WULPEN (AANWAS-VAN-), voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen* in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Groede*, palende W. N. W. en N. aan de Noordzee, O. aan den Kleefsche- polder, Z. aan den polder Wederzijds-hetZwarte-gat.

Deze pold. behoorde tot de laatst aangewonnen landen van den *Wulpen-polder*. Hij bestond reeds in de eerste helft der zeventiende eeuw en vloeide met den laatstgenoemden, van welken hij een ge- deelte uitmaakte, op het eind der achttiende eeuw. (Zie WULPEN-POLDER

---

(1) *Placaatb. van Vlaanderen*, D. I, bladz. 57.

(2) Het opschrift is: » *Pars Flandriæ Orientalis*, *Franconatum*, *Insulam Cadsan* » *Civitatesque Gandavum*, *Oostendam*, *Brugam*, *Slusam etc. continens.*" Zij is zonder opgave van den naam des uitgevers of de plaats der uitgave.

(3) DRESSELHUIS, *de Aloude gesteldheid van Zeeland*, bladz. 116 en 117.

WULPENBURG, voorm. buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Middelburg*, gem. *Vrouwenpolder Zandijk-Buiten-en-Schellach*, in het geh. *Zandijk-Buiten*, ¼ u. O. van *Vere*.

Ter plaatse, waar dit buit. gelegen heeft, ziet men thans een oerderij. De daartoe behoort hebbende gronden, beslaan eene opperlakte van 56 bund. 45 v. r. 30 v. ell., en worden in eigendom beeten en bewoond, door den Heer Jan Dingemanse.

WULPEN-POLDER (DE), gewoonlijk enkel Wulpen genoemd, voorm. old. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, istr. *Sluis*, gedeeltelijk gem. *Breskens*, gedeeltelijk gem. *Groede*, geeeltelijk gem. *Nieuwvliet*; palende N. W., N. en N. O. aan de Noordzee, . O. aan Jong-Breskens en Oud-Breskens, Z. aan de Watering-van-roede, den Baenst-polder en Adornes-polder, Z. W. aan den Zwartenolder. De schotbare grootte van dezen polder, was 194 bund. 85 v. r. 6 v. ell. De Wulpen-polder bestond uit onderscheidene kleinere polers, namelijk den Kleefsche-polder (denkelijk de zelfde als de 'iaansche-polder), de Aanwas-van-Wulpen, de beide pollers Wederzijds-het-Zwartegat (1) en het Coppenijschorre, ijnde dit laatste een smalle strook lands, voor de Baanst- en Adornesolders, die de Zwarte-polder aan de overige gedeelten van den Wulen-polder verbond.

Al vroeg naarmate het eiland *Wulpen* afnam, zette zich een deel an den afgespoelden grond tegen de kust en ontstonden er twee polders, 1 de zestiende eeuw onder den naam van den Water-polder en en Coppenij-polder bekend. Deze vloeiden in den Spaanschen tijd, och werden in het begin der zeventiende eeuw herdijkt, met nog meer aud, dat zich daarvoor gezet had, zoo ontstond de Wulpen-polder, ie hierboven is beschreven. Zoodra echter de laatste spoor van het iland *Wulpen* verdwenen was, begon de zee haar volle geweld op die olders uit te oefenen en konden zij moeijelijk daar tegen verdedigd woren. Den 18 November 1774 brak de zeedijk door, nadat eenige maanen vroeger een inlaagdijk was gelegd. Doch ook deze bezweek met den cheelen polder op den 7 December 1797. Nu is alles openbare zee, waar ertijds vruchtbare velden en welgebouwde boerderijen gezien werden.

WULPERHORST, hofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, rr. en 3½ u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. ten N. W. van *Wijkij-Duurstede*, gem. en ¼ u. Z. van *Zeyst*, in de heerl. *Stoetwegen*.

WULVEN, heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersvort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Oud-Wulven*; palende N. W. an de heerl. Heemstede, N. aan Oud-Wulven, O. aan Houten, Z. an Schonauwen, W. aan het Overeinde van Jutphaas.

Deze heerl. bevat de voorm. ridderhofstad Wulven, benevens eenige erspreid staande huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene operVlakte van 231 bund. 72 v. r. 76 v. ell. belastbaar land; telt ; h., bewoond door 6 huisgez., uitmakende eene bevolking van 40 inw., ie meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 12 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Houten*. — De R. K., van welke men er 22 telt, parochiëren te *Houten*. — De 5 Isr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Utrecht* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de anderen genieten onderwijs te *Houten*.

---

(1) Deze waren vroeger de Coppenij-polder en de Water-polder.

De ridderhofst. WULVEN ligt 5 u. Z. W. van Amersfoort, 3¼ u. W. N. W. van Wijk-bij-Duurstede, ¼ u. Z. Z. W. van Oud-Wulven.

Deze ridderhofst. was van ouds bekend en langen tijd zeer vermaard. Men zegt, dat er reeds in het jaar 1200 van gewaagd wordt. Z. schijnt haren naam niet van wolven, gelijk HEDA (1) dacht, maar liever van golven ontleend te hebben, de g en w worden toch dikwerf met elkanderen verwisseld, en de Heeren van het geslacht van WULVEN, en alle hunne afstammelingen, als de van DER HORSTEN, STEENWIJKEN, HARDENBROEKEN, HINDERSTEINEN, OUDSHOORN, HEEMSTEDEN enz. hebben altijd golven, alleen met verandering van kleuren, in hunne wapenschilden gevoerd. Eertijds had dit kast. grooten toeloop om aldaar de Heilige Maagd te eeren. In het jaar 1346, werd het, door JAN VAN ARKEL, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, verwoest, om dat Heer ERNST VAN WULVEN, met andere Stichtsche en Hollandsche Edelen, tegen hem had zaamgespannen. Het is nog een en ander mal verdelgd, doch telkens weder opgebouwd.

In het jaar 1425 verschool er zich RUDOLF VAN DIEPHOLT, de drie en vijftigste Bisschop van Utrecht.

Dit goed was leenroerig aan de grafelijkheid van Holland. Het tegenwoordig gebouw heeft niet veel aanzien, doch is vrij hoog en zwaar, en staat in een ruime gracht, omringd van hoog geboomte.

De ridderhofst. WULVEN is van de erfdochter van ERNST VAN WULVEN aan het hoog adell. geslacht van LOKHORST gekomen, en in het begin der vijftiende eeuw is JAN VAN RENESSE VAN RIJSENBURG, de eerste uit zijn geslacht, Heer *van Wulven* geworden, door zijn eerste huwelijk met LUTGARDA VAN BUREN, dochter van BALTHASAR VAN BUREN en CLEMENTIA VAN WULVEN. Er was nog een JAN VAN RENESSE, *de Oude*, bezitter van, toen het, in het jaar 1536, voor riddermatig erkend werd. Een andere JAN VAN RENESSE verkocht het, omtrent het begin der zeventiende eeuw, aan WOUTER VAN OUDSHOORN, Heer *van Kruijstein* voor de som van 36,000 gulden, en deze liet het huis vernieuwen. Zijne dochter MACHTELT was getrouwd met ANDRIES BOCHART, die dit huis verkocht aan PHILIBERT VAN TUYLL VAN SEROOSKERKE, Heer *van Bermont, Stavenisse* enz., Burggraaf van Zeeland, Raad en Rentmeester-Generaal van Zeeland Bewester-Schelde en naderhand Gouverneur van Bergen-op-Zoom, die, in het jaar 1579 te Antwerpen overleden, het huis WULVEN naliet aan zijnen zoon HIERONYMUS VAN TUYLL VAN SEROOSKERKE, op wien is gevolgd Jonker PHILIBERT VAN TUYLL VAN SEROOSKERKE, die in het jaar 1640 beschreven werd in de ridderschap des lands van Utrecht, en in het jaar 1661 overleed, nalatende HIERONYMUS VAN TUYLL VAN SEROOSKERKE, Heer *van Serooskerke* en Wulven, in het jaar 1667 mede in gemelde ridderschap beschreven. Deze stierf in het jaar 1677, hebbende onder andere kinderen gewonnen PHILIBERT VAN TUYLL VAN SEROOSKERKE EN WULVEN, die dit huis in 1696 verkocht aan PIETER PAGET DE BRAGARD, Heer *van Bonnefont*, van wien het wederom, in het jaar 1719, gekomen is aan HENDRIK VAN DER GAAF DE VAPOUR, daarmede in het zelfde jaar beleend. Thans wordt het, even als de heerl. *Wulven*, in eigendom bezeten door den Heer Baron FRANCISCUS VAN WIJKERSLOOT VAN WEERDESTEIN, woonachtig te Brussel.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld, verdeeld in acht golvende fascen van goud en keel.

---

(1) *Historia Episcoporum Ultrajectensium*, pag. 242 et 244.

WULVEN (OUD-), gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede* (2 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Utrecht en de Bilt, O. aan Rijnauwen, Bunnik en Houten, Z. aan Schonauwen, W. aan Jutphaas.

Deze gem. bevat de heerl. Wulven, Oud-Wulven-en-Waijen, Heemstede, Koppels, Maarschalkerwaard en Slachtmaet, welke vroeger ieder een afzonderlijk geregt hebben uitgemaakt. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1070 bund. 63 v. r. 22 v. ell. belastbaar land; telt 36 h., bewoond door 38 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 260 inw., welke meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er ongeveer 120 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Houten*, gedeeltelijk tot *Jutphaas*, gedeeltelijk tot *Utrecht*, gedeeltelijk tot *Bunnik*. — De R. K., van welke men er 150 telt, parochiëren te *Houten*, te *Jutphaas*, te *Bunnik*, of te *Utrecht*. — De 7 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge te *Utrecht*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Houten*, *Jutphaas*, *Utrecht* of *Bunnik*.

WULVEN (OUD-), voorm. afzonderlijke heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Oud Wulven*; palende N. aan Waeijen, O. aan Slachtmaet, Z. aan Houten en Wulven, W. aan Heemstede.

Deze voorm. afzonderlijke heerl., welke sedert het jaar 1646 met *Waeijen* tot ééne heerl. vereenigd is, bevat niets dan het geh. Oud-Wulven, en daarin de hofstede Oud-Wulven; met eene bevolking van ongeveer 40 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Houten*. — De R. K., die er wonen, parochiëren te *Houten*. — Men heeft in deze voorm. heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Houten*.

Het geh. Oud-Wulven ligt 5 u. Z. W. van Amersfoort, 3½ u. N. W. van Wijk-bij-Duurstede.

WULVEN (OUD-), hofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Oud-Wulven*, aan den Utrechtschen-dijk.

Deze hofst. is mogelijk voorheen ook eene ridderhofstad geweest, van het geslacht der van Wulven herkomstig. Dit huis is in later tijd gekomen aan zekeren Heer Andries van Wassenaer, wiens zoons er in 1624 nog bezitters van waren. Het is een fraai gebouw, met een koepeltorentje er neven, dat op een met groen bewassen bergje staat, omgeven met net onderhoudene beplantingen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 123 bund. 80 v. r. 54 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Pieter Hendrik Testas van Oudwulven en Waeijen.

WULVEN-EN-WAEIJEN (OUD-), heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Oud-Wulven*; palende N. aan den Waegensche-dijk, die haar van de heerl. Bunniken-Vechten scheidt, O. aan Slachtmaat, Z. aan Houten en Wulven, W. aan Heemstede.

Deze heerl. bevat de voorm. afzonderlijke heerl. Oud-Wulven en Waeijen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 268 bund. 81 v. ell. belastbaar land; telt 10 h., bewoond door 10 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 80 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 40 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Houten*. — De R. K., van welke men er ongeveer 40 telt, parochiëren te *Houten*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Houten*.

In het jaar 1545 verkreeg deze heerl. van den Stadhouder en Raden van Keizer Karel V vrijheid, om, in plaats van buurregt, schepenregt te gebruiken, zoo dat er door den Schout en vijf Schepenen, door den Ambachtsheer jaarlijks te kiezen, zoude regt gedaan worden.

Den 29 Mei 1766 werd daarmede beleend Mr. Warner Carel, Heer van *Nieuwaal*, Vice-Drossaard van het graafschap Buren. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer Pieter Hermanus Testas, woonachtig te Oud-Wulven.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van keel met eenen balk van goud, beladen met eenen leeuw van keel, boven en onder de balk ter wederzijden drie vijfhoekige sterren van goud, het schild gedekt met eene graaflijke kroon. Tot devies *Soli Deo Gloria*.

WULVENSCHE-POLDER (DE), pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie Wulfsche-holle-polder.

WULVENSCHE-WETERING (DE OUD-), water in het *Overkwartier*, der prov. *Utrecht*, hetwelk te Oud-Wulven een begin neemt en met eene noord-noordwestelijke rigting, zich in de *Kromme-Rijn*, ontlast.

WULVE-POLDER (DE), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie Wolve-polder (De).

WULVERHORST, gem. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* (5 k. d., 3 m. k., 1 s. d.), palende N. W. aan de gem. Woerden, N. O., O. en Z. aan de Lange-Linschoten, die haar ten N. O. van de gem. Woerden, O. van de gem. Linschoten, en Z. van de gem. Snelrewaard scheidt, Z. W. onmiddellijk aan de gem. Snelrewaard, W. aan de gem. Papekop-en-Diemerbroek.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Wulverhorst, en de heerl. Vinkwijk-Oostwijk-en-Kromwijk, benevens het voorm. ambacht Linschoter-Haar. Zij telt 17 h., bewoond door 18 huisgez., uitmakende eene bevolking van 120 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 80 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Linschoten*. — De R. K., die men er 40 telt, parochiëren te *Vinkwijk*. Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Linschoten*.

WULVERHORST, heerl. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Wulverhorst*; palende N. aan de Lange-Linschoten, die haar van de gem. Woerden scheidt, N. O. aan de heerl. Polanen, waarvan zij door de Lange-Linschoten gescheiden is, O. aan de heerl. Linschoten, Z. aan Linschoter-Haar, W. aan Kromwijk.

Deze heerl. bevat den pold. Wulverhorst en daarin het adell. huis Wulverhorst, benevens eenige verspreid liggende woningen.

Zij werd vroeger bezeten door het geslacht van dien naam. Op het einde der zeventiende eeuw was de bekende Nederlandsche Dichter Laurens Bake, Heer van Wulverhorst.

Het adell. huis Wulverhorst, ligt 4 u. Z. ten W. van Utrecht, 3 u. N. W. van IJsselstein, aan den dijk, bij Polanen. Het is een fraai heerenhuis, hetwelk men wil, dat in het jaar 1350 onder de riddermatige hofsteden van het Sticht behoorde.

ULVERHORST, pold. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Wulverhorst*.

ULVERHORSTER-WETERING (DE), water in het *Land-van-foort*, prov. *Utrecht*, hetwelk in de heerl. *Wulverhorst* zijnen rong neemt en met eene noordelijke rigting in den *Rijn* uitloopt.

ULVE-SCHANS (DE), voorm. schans in de prov. *Groningen*, en ¾ u. Z. van *de Leek*, op de grenzen van de prov. *Drenthe*, de haves. Ter-Hol.

· plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene kleine erij.

JMMENUM, naam, welken men oudtijds weleens gaf aan het ı. d. WIMMENUM, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie ENUM.

JPPING (TER-), geh. in *Westerwold*, prov. *Groningen*, arr., en 3 u. Z. van *Winschoten*, gem. en 20 min. O. van *Onstwedde*; i h. en 30 inw.

JRD, naam, welken sommigen geven aan het d. WEURT, in *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie WEURT.

JRP-EN-GARSTLANDEN (DE), pold. in het *Land-van-Heusden*, *Noord-Braband*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *len*, gem. *Hedikhuizen*; palende N. aan den Musschenwaardsche-·, O aan den Bokhovensche-dijk, Z. aan de Ommelanden bij rgereindsche-sluis, W. aan de Buitengronden tegen de Hedik-ısche-Maas.

e pold., welke na het jaar 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het ter, eene oppervlakte van 12 bund. 7 v. r. 50 v. ell., en wordt enen houten duiker, wijd 0.42 ell., voorzien met eene klep, op de huizensche-Maas, van het overtollige water ontlast. Het somer-ı 1.80 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de eigenaren. e pold. ontvangt een gedeelte van het water van den Musschen-sche-polder. Aan de westzijde zijn gelegen de onbekade buiten-en, genaamd de Middelwaard.

JST (DE), havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. O. *Almelo*, kant. en 3 u. N. W. van *Oldenzaal*, gem. *Weerselo*.

'BALDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dongeradeel*. Zie WIBALDA (1).

'CKEL, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaaster-* Zie WYKEL.

'DELNESSE, voorm. kast. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. 'IJDENES.

GEEST, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumer-n-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, en 2½ u. Z. O. van *Dockum*, ¼ u. N. van *Oudwoude*, waartoe ɔoort.

'KEL, ook wel WYCKEL gespeld, d., prov *Friesland*, kw. *Zeven-ɪ*, griet. *Gaasterland*, arr. en 3¼ u. Z. Z. W. van *Sneek*, kant. u. N. W. van *de Lemmer*, ¾ u. Z. W. van *Slooten*. Het is het jkste en een der oudste dorpen van Gaasterland.

·ijweg van Slooten door Gaasterland loopt door dit dorp, en voorts ɔndel, Nijemirdum, Oudemirdum, Rys en Bakhuizen, naar Sta-; terwijl van dezen algemeenen rijweg eenige bijzondere wegen

veneens zoeke men alle woorden elders WY gespeld, welke hier niet gevonden op WI of WIJ.

naar de overige dorpen dezer grietenij loopen, zooals onder anderen een zijtak van den hoofdweg midden in de kom van het d. Wyk naar Balk, Harich en de Wildemarkt.

Een gedeelte van het Slootermeer behoort tot dit dorp, onder den naam van het Wykeler-Hop. Voorts vindt men, ten Zuiden van het dorp, de watertjes de Zandpoel, de Rykoltspoel enz., benevens de vaart de Ee, loopende van Slooten naar Tako-syl.

Men telt er in de kom van het d. 68 h., waaronder 24 boerderijen, en met de daartoe behoorende b. Wykeler-Ybert, 84 h., waaronder 31 boerderijen. Men telt er 520 inw., die in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 400 in getal zijn, onder welke ruim 130 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Sneek, ring van *Slooten*, behoort. De eerste, welken men vermeld vindt in de naamlijst der Predikanten hier sedert de Hervorming gestaan hebbende, is Henricus Meinardi, die hier in 1595 stond, maar in 1598 van zijne dienst werd ontzet. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de met roem bekende David Flud van Giffen, die er van 1674—1678 stond. De kerk staat aan den grooten weg, in den Noordoosthoek, waar de zijtak van dien weg naar Balk loopt, en is daarvan, met een ruim ovaal kerkhof, door eene beplanting met opgaande ijpenboomen afgescheiden. Voorheen was hier eene veel grootere kerk, welke vóór de Reformatie waarschijnlijk aan den H. Gregorius was toegewijd; doch door een ongelukkig toeval ontstond er brand in dit gebouw, waardoor het middelste gedeelte, tusschen den toren en het koor, eenen puinhoop werd. Het koor, dat overgebleven was, nog vrij groot zijnde, diende vervolgens tot godsdienstoefening; doch dit was op den duur niet voldoende, waarom men, in het laatst der zeventiende eeuw, te rade werd eene nieuwe kerk, welke aan den toren aansloot, te bouwen, zoo als men die tegenwoordig nog ziet. In deze kerk is geen orgel. Op eenen der zilveren avondmaalbekers is de toren, afgescheiden van de kerk, gesneden. Onder aan den bodem van die beker staat: *poculum coenae destinatum in Pago Wiekel* 1648 (d. i. beker bestemd voor het Avondmaal in het dorp Wykel, 1648.) Boven aan den rand des bekers staat de spreuk: 1 Kon. X, vs. 16. De toren is vrij zwaar en gedekt als een gewoon huisdak. Daarin hingen vroeger twee klokken; doch in het jaar 1838 is de kleine klok, die, bij eene herstelling van den toren, door de baldadigheid der werklieden gescheurd is, door het grietenijbestuur weggenomen en verkocht. Daarop moet gestaan hebben:

Me fecit Cyprianus Crans Enchusae anno 1729
(d. i. Cyprianus Crans heeft mij gemaakt te Enkhuizen in het jaar 1729)

Regnerus Annaeus Lycklama van Wyckel, Grietman van Gaasterland enz. enz. enz.

Dodonaeus Pibrius Heemstra van Kolde, Secretaris van Gaasterland en Kerkvoogd van den dorpe Wyckel.

Op de groote klok staat met oude, moeijelijk te ontcijferen Duitsche letters in twee randschriften, boven aan, letterlijk het volgende:

In 't jaer ons heren MCCC/XXXVIII in die eer Goeds ben ic ghemaert en des goede sinte Gregorus Maria ✠

Ter wederzijden een weinig beneden het midden staan twee beeldjes, waarschijnlijk afbeeldingen van Bisschoppen. De graftombe van de

dapperen en krijgskundigen MENNO Baron VAN COEHOORN is een sieraad van deze kerk. Zij is door zijne treurende kinderen zijner nagedachtenis gewijd, op de plaats, waar hij begraven is. In den Franschen tijd is het sierlijk en fiks bewerkt stuk deerlijk geschonden; niet alleen zijn van de opschriften op het schild eenige woorden uitgehouwen, maar ook het wapen dat in het midden van de naald aangebragt was, is afgekapt. Bovendien is de geheele uitrusting van den held, die om de graftombe moet gehangen hebben, toen weggenomen en nimmermeer op de plaats aangebragt. Hierdoor inzonderheid heeft het stuk veel verloren, dewijl de aanleg van het fraaije monument blijkbaar niet vervaardigd is, om tegen eenen kalen muur als geplakt te staan.

De 9 Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Balk*. — De R. K., welke men er ongeveer 50 telt, parochiëren te *Balk*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 90 leerlingen bezocht.

Ten tijde van 's Lands Historieschrijver PIERIUS WINSEMIUS, stond te dezer plaatse, behalve de stins van den Heer PIEKE WYKEL, Afgevaardigde van Friesland, nog eene state of stins, toebehoorende aan zijnen broeder JOCHUM WYKEL, beide behoorlijk versterkt en voorzien van boomen en lusthoven. Tusschen het d. en Wykellerhop heeft gelegen de schoone buitenplaats Meerenstein, thans geheel opgeruimd, weleer bewoond door den beroemden Generaal MENNO Baron VAN COEHOORN, een man die zijn Vaderland, Friesland, tot altoosdurenden roem zal verstrekken. Tegenwoordig heeft men er nog de buitenplaatsen: Sorgh-fliet, Meerzigt en het voor weinige jaren nieuw gebouwde Jagtlust.

WYKEL is de geboorteplaats van Dr. TJALLING WYKEL, in leven Raad in het Hof van Friesland.

De kermis valt in op den tweeden Pinksterdag en loopt op dien dag af, inzonderheid wordt alsdan hier, gelijk ook bij kermissen op de andere dorpen in Gaasterland, door oud en jong, den vrijen teugel gevierd, om eene Deventer koek te slingeren. In dezen wedstrijd, waarin kracht en behendigheid zich paren, wordt menige kist met het bij de Friezen zeer geliefkoosde Deventer product geledigd.

Tijdens de onlusten der Schieringers en Vetkoopers, heeft WYKEL veel leeds moeten verduren, want de eersten aangevoerd door WYBE MINNEMA en BEINTE ROMMERTS, overvielen, in het jaar 1428, onverwacht dit dorp, en sleepten den Pastoor, Heer PETER, uit de kosterij der kerk met zich, onder het toebrengen van onderscheidene doodelijke wonden, en aldus half zieltogende, naar het dorp Sondel, tot voor de stins, die zijn zoon ACCE aldaar in eigendom bezat en bezet hield. Nu toonden zij dezen zijnen gevangenen vader, eischten het huis op, met bedreiging, dat, zoo hij hierin weigerachtig was, zij dezen voor zijne oogen zouden doorsteken. Deze bedreiging zou den zoon bijna bewogen hebben, om, ondanks hem en de zijnen, bij de overgave, een treurig lot beschoren scheen, daarin te bewilligen; dan de bijna stervende vader verzamelde nog eens zijne laatste krachten, zijnen zoon ACCE toeroepende: dat hij de stins niet moest overgeven, dewijl hij zelve toch zoo veel geleden had, dat de dood hem reeds nabij was. Deze manmoedige en roerende toespraak van eenen vader aan zijnen zoon behoorde zeker ieder menschelijk gemoed, in hetwelk nog een vonkje redelijkheid overig was, bewogen te hebben, om voor het minst hunne, reeds zoo zeer geteisterde, prooi verder ongemoeid te laten. Maar neen, deze barbaren, gramstorig, omdat hun doel niet gelukte, maakten den bijna stervenden man, in het gezigt van zijnen zoon, op staanden

voet, af, staakten toen hunnen aanslag en verwijderden sich van Sondel. Aege trok vervolgens buiten 's lands, en wierf aldaar vreemde krijgsknechten aan, met welke hij, in het volgende jaar, in Friesland terugkeerde. Nu vervolgde hij op zijne beurt in het bijzonder de moordenaars van zijnen vader, waarvan velen sneuvelden, en onder dezen ook Wybe Minnema, die hij met eigene hand doodde.

Ten jare 1486, werd Wykel door de Vetkoopers, onder aanvoering van Uge Galama afgebrand, en in het volgende jaar door Aege, die van Stavoren, met Schieringers en Geldersche krijgslieden bezet; deze door de blooheid van dezen door de Vetkoopers overvallen; die alles roofden en plunderden, wat er nog te vinden was, en vervolgens in het niet ver afgelegene vlek Balk, eveneens huis hielden.

WYKELER-HOP (HET), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*. Het is een zuidelijke inham van het *Slotermeer*, aldus genoemd, omdat het onder het d. *Wykel* behoort.

WYKELER-POELEN (DE), twee meertjes, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, Z. van *Wykel*.

WYKELER-YBERT, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en 3 u. Z. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. W. van *de Lemmer*, onmiddellijk ten Z. van het d. *Wykel*, waartoe zij behoort; met 14 h., waaronder 9 boerderijen. Men telt er 90 inw.

Deze b. ligt op eenen heuvel, alwaar voor dezen eene state ge-den werd van het geslacht van Wyckel, dat nog hedendaags den naam van dit d. draagt. Of de naam *ybert* bij verbastering zou geschreven zijn voor Ie-Buurt zooveel als eene buurt, omdat deze buurt aan die landen ligt, die uitwateren aan de vaart de Ee, en eenige vaarten van de buurt naar dat water loopen, dan of deze naam evenveel wil zeggen als *uitbuurt*, durven wij niet beslissen.

WYMBRITSERADEEL, weleer Wagenbruggeradeel en in het oud Friesch Wobbeneharbruggha genoemd, en in het jaar 1308 voorkomende onder den naam van Wenbrendsil, griet., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en kant. *Sneek* (2 k. d., 16 m. k., 8 s. d.); palende N. aan Wonseradeel, Hennaarderadeel en Baarderadeel, N. O. aan Rauwerderhem, Z. O. aan Doniawarstal, Z. aan de Slootermeer en Gaasterland, Z. W. aan Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde, W. aan Wonseradeel.

Deze griet. ontleent waarschijnlijk haren naam van de uitwateringen de Ooster-Wymerts en de Wester-Wymerts, en zou dus eigenlijk moeten heeten Wymbritseradeel. Zij is van het O. naar het W. 4½ u. lang en van het N. naar het Z. 3 u. breed, en bevat de volgende 28 d.: Oppenhuizen, Uitwellingerga, Jutryp, Hommerts, Smallebrugge, Woudsend, Ypekolsga, Indijk, Heeg, Gaastmeer, Nijehuizum, Sandfirde, Oudega, Idsega, Oosthem, Abbega, Westhem, Wolsum, Nieuwland, Folsgara, Tjallehuizum, Ysbrechtum, Tirns, Scharnegoutum, Goinga, Loinga, Gauw en Offingawier. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 16,540 bund. 28 v. r. 98 v. ell., waaronder 14,194 bund. 91 v. r. 14 v. ell. belastbaar land; telt 1398 h., bewoond door 1493 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 7700 inw., die meest hun bestaan vinden in veefokkerij, veel binnenlandsche scheepvaart, eenigen buitenlandschen handel en scheepvaart, en in de visscherij in de veelvuldige meren en kanalen, welke door de grietenij loopen. Voorts heeft men er 5 timmerwerven, 1 lijnbaan, 1 zeilmakerij, 2 mastenmakerijen

5 looijerijen, 1 zoutkeet, 1 wolkammerij, 1 koorn- en 2 houtzaagmolens.

De landerijen van Wymbritseradeel binnendijks bestaan meest uit eenen zeer stevigen kleigrond, die geheel ongeschikt is tot den akkerbouw, doch zoo veel te bekwamer tot de veevoeding, waarom ook de velden hieromtrent als bezaaid zijn met schoone koeijen, die uitmuntende boter geven. De buitendijksche landen, die het grootste gedeelte der griet. uitmaken, zijn daarentegen meerendeels zoo laag, dat zij, zonder bepoldering, alleen tot maailanden kunnen dienen; doch vele daarvan zijn anders van eenen goeden aard, en geven, ingepolderd zijnde, goed weiland.

De Herv., die er 5700 in getal zijn, onder welke 1370 Ledematen, maken de volgende 11 gem. uit: Gaastmeer-en-Nijehuizum, Goinga-Gauw-en-Offingawier, Heeg, Jutrijp-en-Hommerts, Nieuwland, Oosthem-Abbega-en-Folsgara, Oppenhuizen-en-Uitwellingerga, Oudega Idsega-en-Sandfirde, Scharnegoutum-en-Loinga, Wolsum-en-Westhem, Woudsend-Ypekolsga-Smallebrugge-en-Indijk en Ysbrechtum-Tjallebuizum-en-Tirns, die 21 kerken hebben en door 11 Predikanten bediend worden.

De Doopsgez., die er 265 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Woudsend* uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Sneek* en *Ylst*.

De R. K., van welke men er 1370 telt, maken gedeeltelijk de stat. van Heeg en Woudsend uit en behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Sneek*. Ook gaan velen in het zoogenaamde *Blaauwhuis*, even buiten de grensscheiding dezer grietenij, in *Wonseradeel*, ter kerk.

Men heeft in deze griet. 19 scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door 780 leerlingen bezocht worden.

Oudtijds bevatte Wymbritseradeel niet minder dan vier kloosters, als: Thabor, Nieuw-klooster, Groendijk en Nazareth. Ook stonden hier de stinsen en staten: Abbema, Attama, Bangama, Bonninga, Botnia, Donia, Epema, Harinxma, Heringa, Hepkehuis, Hettinga, Hiddama, Hoitema, Jongema, Okma, Sjaarda, Siekinga, Sytinga, Vrijburg of Albada, Walma, Wigmana ens.

Wymbritseradeel bevat zeer vele wateren, meren, poelen en stroomen. De voornaamste daarvan zijn: de Witte-Brekken en de Zwarte-Brekken, tusschen de Ooster-Wymerts, Oppenhuizen en Uitwellingerga, de Oudegaster-Brekken in het Westen van Oudega en Sandfirde; de Ringwiel, de Idsegaster-poelen, een gedeelte van het Slootermeer, het Sneekermeer en het Groote-Gaastmeer en vooral het Heegermeer, het grootste water van allen, gelegen tusschen de dorpen Heeg en Indijk, en westwaards loopende naar de Fljuessen. In deze grietenij zijn nog twee kronkelige uitwateringen, de Ooster-Wymerts en de Wester-Wymerts genoemd, die, benevens andere watertjes van minder belang, voorkomen onder den naam van rivieren. Alle deze wateren, gelegen in het buitendijkster of lage gedeelte van Wymbritseradeel, zijn zeer vischrijk, en hebben hunne uitwatering door de sluizen van Makkum, Workum, Molkwerum, Stavoren, Takozyl en de Lemmer, die echter, alle te zamen genomen, naauwelijks in staat zijn, om aan deze en de naburige lage grietenijen eene genoegzame ontlasting van water te bezorgen; eensdeels dewijl deze landen veel lager zijn gelegen dan die der meeste hoogere grietenijen van Friesland, anderdeels, dewijl de

zuidelijke Friesche sluizen naar evenredigheid veel minder water kunnen lossen dan de noordelijke. Om deze lage deelen der provincie te hulp te komen, heeft men, in het midden der vorige eeuw, gedurende den geheelen winter gestroomd, zoowel bij vorst als bij dooi weder, hetwelk echter dit bezwaar had, dat daardoor, gedurende de vorst, het vervoer van vele dingen te water verhinderd werd, en sommige lieden ongelukkiglijk verdronken. Behalve de opgetelde wateren in WYMBRITSERADEEL buitendijks, verdienen nog gemeld te worden de Geeuw, of de Vaart van Sneek naar Ylst; de Vaart van Sneek, ten Oosten van Hommerts en Jortrijp, naar de Witte-Brekken, en die van Sneek naar het Sneekermeer, de Houckesloot genaamd. In WYMBRITSERADEEL binnendijks, zijn weinig wateren komende, behalve de boeren opvaarten, inzonderheid in aanmerking de vaart van de Oosthemmer-Nieuwezylen, noordwestwaarts loopende naar Bolsward, in Wonseradeel, en ook bij den naam van Wymerts bekend; de vaart van Sneek naar Franeker, doorgaans de Franekervaart genoemd en loopende voorbij Ysbrechtum en Tirns; de Leeuwarder-jaagvaart, vóór ruim 150 jaren, tot meerder gerief van den koophandel en de reizigers gegraven, en eindelijk de oude Leeuwardervaart.

Deze grietenij en de daarin beslotene steden Sneek en Ylst zijn, ofschoon niet aan zee liggende, evenwel tot het onderhoud van een goed stuk dijk en zeewerken, gehouden, strekkende zich uit langs een gedeelte van de grietenij Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde van Wonseradeel tot voorbij Molkwerumzijl, en bovendien nog een stuk, midden in Hemelumer-Oldephaerts dijken liggende. De gemeenschap der dijkwerken, deze contributie betreffende, is mede bij arbitrament van het Hof Provinciaal bepaald, en de 11 Julij 1719, voor de rolle uitgesproken; zijnde ook door een Staatsbesluit van den 5 Maart 1722 bekrachtigd.

Het Binnendijkster deel van deze grietenij wordt van het Buitendijkster deel gescheiden door den Hemdijk. Ook wordt deze grietenij binnendijks nog door onderscheiden hooge binnendijken gesmaldeeld, met name den Tjaarddijk en den Ringdijk, om nu niet van de menigvuldige rijwegen te spreken, die alomme van het eene dorp naar het andere loopen. Buitendijks zijn daarentegen de rijwegen zeer schaars, en komen maar alleen in aanmerking die van de Oosthemmer Nieuwezijl naar Heeg, en nog een rijweg, uit dezen niet verre van Heeg komende, en van daar loopende naar Oudega. De voornaamste weg in deze griet. is de straatweg van Leeuwarden naar de Lemmer, die hier langs Sneek, Jutryp en Hommerts loopt. Het gebrek aan rijwegen wordt door de reeds gemelde veelvuldige wateren en vaarten vergoed; ook heeft genoegzaam ieder landman hier zijn eigen jagt of vaartuig van meer of minder grootte, geschikt om daarmede zijne waren van boter en kaas ter markt te voeren; en dewijl Sneek de gewone marktplaats, van dezen oord is, zoo wordt daar, op den wekelijkschen marktdag, doorgaans eene groote menigte van dergelijke jagten en kleine vaartuigen aangetroffen, dat inderdaad eene aangename vertooning maakt.

Weleer werd deze griet., even als Wonseradeel, door twee Grietmannen bestuurd, waarvan de een binnen- en de ander buitendijks het bewind voerde.

De hooge oudheid van WYMBRITSERADEEL bewijst men uit verscheidene ordonnantiën en lijsten voor eenige honderd jaren gemaakt.

Ten tijde van de Schieringers en Vetkoopers, alsmede van de Saksische en Bourgondische twisten, is het gezag alhier zeer langen tijd aan het edel geslacht van Harinxma geweest, dat ook meest alle de eerambten te Sneek bekleedde.

Deze griet. werd bij den watervloed van Februarij 1825 geheel overstroomd. Het water, meest van het Zuidoosten, maar ten deele ook van het Zuidwesten opkomende, begon reeds in den namiddag van den 4 Februarij de zuidelijke en westelijke deelen te overstroomen. Het klom op sommige plaatsen tot 9 ell. boven het land, en noodzaakte vele boeren met hun vee de vlugt te nemen. Woudsend was het toevlugtsoord van vele vlugtelingen uit de lagere streken. Vele behoeftigen werden, door de zoo zeer geteisterde ingezetenen, van het noodige levensonderhoud voorzien, en ook te Heeg werden velen gehuisvest. Elders werden de godshuizen ontruimd en in beestenstallen veranderd; terwijl de kerkhoven de verzamelplaatsen van het uit den vloed geredde vee werden. Zoo werd de kerk te Oudega, Gaastmeer en Jutryp met vee opgevuld, maar vooral die te Uitwellingerga, alwaar 70 koeijen, en te Oppenhuizen, alwaar 40 koeijen geplaatst werden, terwijl in het geheel 42 huisgezinnen uit deze plaats verpligt zijn geweest hunne woningen te verlaten, welke vlugtelingen bij hunne vrienden en bekenden herbergzaam ontvangen werden. Elders moesten de menschen tot de schepen hunnen toevlugt nemen, gelijk bij voorbeeld te Gaastmeer een huisgezin in eene vischaak gewoond heeft. Veel vee is in dit gedeelte der grietenij niet omgekomen. Behalve het verdrinken van eenige schapen te Uitwellingerga, Jutryp en elders, zijn er niet meer dan 6 hoornbeesten te Oudega verdronken. De zoutheid van het water moet te dezer plaatse, en gevolgelijk ook in de omliggende streken, vrij aanmerkelijk geweest zijn, dewijl men daar doode visschen in eenen poel gezien heeft.

Het wapen dezer griet. is een gedeeld schild, regts van goud, met eenen uit de linkerzijde half te voorschijn komende arend van sabel; links van azuur, bezaaid met leliën van zilver.

WYMERTS (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, hetwelk uit het *Workumer-meer* voortkomt, zuidwaarts door *Workum* stroomt en zich, door de Workumer-zyl, in de *Zuiderzee* ontlast.

WYMERTS (DE NAAUWE-), dat gedeelte van de *Ooster-Wymerts*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, hetwelk van de Zwarte-Brekken, in eene noordwestelijke strekking naar de Kerksloot loopt.

WYMERTS (DE OOSTER-), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, hetwelk uit het *Oude-Kerkhof* voortkomt en in eene noordwestelijke rigting naar de *Kerksloot* loopt, na bij de *Zwarte-Brekken*, waarmede het in verbinding staat, den naam van Naauwe-Wymerts te hebben aangenomen.

WYMERTS (DE WESTER-), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, hetwelk uit het *Slootermeer* voortkomt, als eene gegravene vaart, in eene noordelijke rigting tot bij Ylst en van daar noordwestwaarts naar Bolsward loopt, waar het zich in onderscheidene vaarten verdeelt en verliest.

WYMERTSERADEEL, waarschijnlijk de eigenlijke naam van de griet. Wymbritseradeel, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie Wymbritseradeel.

WYNAAM, naam, welken men bij verkorting geeft aan het dorp Wynaldum, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie het volgende art.

WYNALDUM, bij verkorting veelal Wynaab geheeten, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4 u. W. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. N. O. van *Harlingen*, aan de Lid. Men telt er in de kom van het d. 23 h. en 100 inw. en met de daartoe behoorende buurtjes Lutkebuten, Haule en Voorryp 74 h. en 490 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft hier vele uitmuntende landerijen.

De Herv., die er ruim 480 in getal zijn, onder welke 110 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van Harlingen behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Gijsbertus Wynaldus, die in 1567, bij de bestrijding van de R. K. godsdienst door Alba, uit Friesland vlugtte. Hoogst waarschijnlijk is het, dat zekere Fredericus, die in 1582 geheel het deel schijnt bediend te hebben, ook hier de dienst heeft waargenomen. Sybrandus Vomelius, die Leeraar te Pietersbierum was, bediende in 1... ook de gemeente van Wynaldum. Hieruit moet men echter niet besluiten, dat die twee dorpen toen gecombineerd waren, want in die tijden, toen er meestal gebrek aan Predikanten was, viel het meer voor dat een Predikant twee of meer dorpen teveus bediende, zonder dat er eene combinatie bestond. Tusschen de jaren 1585 en 1603 was hier Leeraar zekere Henricus, onzeker hoe lang. Johannes Ovenaar was hier van 1603 tot 1605 of 1606 Predikant.

De kerk was vóór de Hervorming aan den H. Andreas toegewijd. De oude stompe toren stortte in den nacht van den 24 en 25 Januarij ten 1 ure, bij mooi en stil weder, door ouderdom in, liggende de klokken op den puinhoop gaaf en ongeschonden; de groote klok alleen in het, in 1686 gebouwde, spitse torentje gehangen. In 1543 is de opgave van de patroonslanden te Wynaldum, beloopende 20 goudgl. (30 gl.) rente, gedaan door Heer Johannes, Pastoor en Riencx van Heerschap te Wynaldum, benevens drie kerkvoogden; doch alzoo de laatsten niemand kon schrijven, is de aangifte eigenlijk door de beide eerstgenoemden verrigt. De parochiekerk van Wynaldum moest aan den Proost van de St. Janskerk te Utrecht 's jaars 12 schilden of 27 guld. betalen. De Priester had een jaarlijksch inkomen van 100 goudgl. (150 guld.). De Vicaris genoot 90 goudgl. (135 guld.). Deze kerk is een wel onderhouden gebouw, van een orgel voorzien, dat in het jaar 17.. door Jan Harmens, Orgelmaker te Berlikum, vervaardigd werd en in het jaar 1837 veel verbeterd en verfraaid is. De predikstoel, in 1... vervaardigd, is merkwaardig wegens zijn keurig snijwerk. Tegen de noordzijde der kerk vindt men nog overblijfselen van het altaar en het hostiekastje.

De 22 Doopsgez., die er zijn, behooren tot de gem. van *Harlingen*. — De 14 R. K, die men er aantreft, parochiëren te *Harlingen*. De in 1829 geheel nieuw gebouwde dorpschool wordt gemiddeld door 60 leerlingen bezocht.

Als eene bijzonderheid verdient nog vermeld te worden, dat alhier eene dorps-bibliotheek bestaat, benevens eene kinder-bibliotheek, beide tot stand gebragt en onderhouden wordende uit bijdragen van leden der gemeente.

Men heeft hier eenige landerijen, onder den naam van Jan-Hikema-leen bekend. In het dorp zelf staat een huis, dat er daartoe behoort. De oorspronkelijke inrigting heeft ten doel, om de opbrengsten daarvan in de mannelijke linie van des testateurs afstammelingen, te doen strekken tot gemoetkoming in de kosten, benoodigd

tot de letteroefeningen, om in den geestelijken stand te worden opgeleid, welke begunstigde alsdan tot een zeker getal jaren daarvan genot heeft, na welk tijdsverloop het leen weder vakant is, en de daartoe geregtigden door de tijdelijke Curatoren daarvan worden opgeroepen, om, wanneer de familie aangroeit, ook de kinderen te laten inschrijven; na afloop van welke werkzaamheid een ander lid van dat geslacht, en bij voorkeur die, welke reeds het verst gevorderd is in wetenschappen, en, zulks begeerende, meestal tot zijn vijf en twintigste jaar daarvan het genot erlangt. JAN HAUKEMA was de stichter van dit leen en naar hem blijft het dezen naam voortdurend behouden. Van het jaar 1495 tot den 6 Februarij 1616, is over deze prebende getwist, doch toen is zij, met alle hare voordeelen, plegtig aan de gem. van WYNALDUM als haar wettig eigendom toegewezen.

In en nabij deze plaats stonden voorheen eenige oude adellijke staten, die sedert lang in meer of minder belangrijke boerderijen hervormd zijn, zoo als: Oldehuis, Nijehuis, Tjessens, Swingma, Tjitsma, enz. De Swingmana-laan, in het N. W. van dit d., herinnert nog aan de state van dien naam. Ook is er nog een aanzienlijk buiten op de plaats, waar de voorm. Ropta-state gestaan heeft, welke sedert eenige jaren veel verfraaid is.

WYN-HORNSTERA-ZYL of WYNGIE-HORNSTERA-ZYL, voorm. sluis, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, in den zeedijk der Middelzee.

Onzeker is het, of de naam van deze voorm. sluis oorspronkelijk WANDHORNSTERAZIJL beteekent, dan of hij ontleend zij van een nabij gelegen huis van het adell. geslacht WYNGIE, dat ook te Blija eene state had. TE WATER (1) noemt haar DA WIINGA HORNE, en zoo komt zij ook in het *Charterboek* (2) voor.

WYNJETERP, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 5 u. W. N. W. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Beetsterzwaag*, aan den rijweg, die naar Drenthe loopt. Men heeft er geen aaneengeschakelde buurt, maar de huizen staan op eene aangename wijze in het geboomte verspreid. Men telt er 115 h. en 720 inw., en met de daartoe behoorende buurtjes *Sparjebirt* en *Opperburen* 120 h. en ruim 750 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De landerijen van dit dorp zijn gedeeltelijk schoone bouwlanden, en voorts dorre heidevelden. Door de landerijen loopt de Leidijk naar het Paameer, om te dienen tot eene waterkeering tegen de naburige hooge venen in het zuiden.

De Herv., die er ruim 740 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wynjeterp-en-Duurswoude*, welke hier ook eene kerk heeft, zijnde een oud gebouw, zonder orgel, dat in oude tijden eene parochiekerk schijnt te zijn en met eenen hoogen toren te prijken, die al voor lang voor eene spits plaats gemaakt heeft. Een kwartiers uurs ten Noorden van de tegenwoordige kerk zijn nog de sporen van een oud kerkhof te ontdekken. In het zuidelijke gedeelte van dit dorp op de hooge venen, wordt nog eene put gevonden, die den naam draagt van Bonifaciusput, en volgens overlevering aldaar door den H. BONIFACIUS zoude gegraven zijn.

---

(1) *Verbond der Edelen*, st. III, bl. 379.

(2) D. I., bl. 591.

De 10 Doopsgez., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Lippenhuizen*.

De dorpsschool wordt gemiddeld door 80 leerlingen bezocht.

Wynjeterp mag roem dragen op zekeren Stephanus Silvius, die in 1505 hier geboren is, door eigen vernuft, gepaard met krachtige naarstigheid zich uit eenen geringen stand tot eenig aanzien verheven heeft en in 1567 als Pastoor van de St. Walburgskerk te Groningen overleed.

WYNJETERP-EN-DUURSWOUDE, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Heerenveen*.

Men heeft er twee kerken, als ééne te Wynjeterp en ééne te Duurswoude en telt er 1300 zielen, onder welke 250 Ledematen.

Eerst was deze gem. vereenigd met *Ureterp*, doch toen Johannes Jacobus Munckenius, die in 1685 te Ureterp c. a. gekomen was, in 1720 overleed, werd die combinatie opgeheven en Wynjeterp-en-Duurswoude bekwam, in 1722, tot eersten afzonderlijken Predikant Thomas Munckenius, die in 1754 overleed.

WYNS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 1½ u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 5 u. N. W. van *Bergum*, aan de Ee of Dockumer-trekvaart. Men telt in dit d., hetwelk uit eenige verspreid liggende boerenplaatsen en arbeiderswoningen bestaat, 23 h. en 150 inw., die in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. De landerijen, onder dit dorp behoorende, zijn wei- en hooilanden en loopen in het Oosten tot aan de Mork. In het Noorden der heide ligt eene uitwatering, de Uilemeer genoemd. Door dit dorp loopt er over de mieden, een rijweg van Leeuwarden naar Oudkerk en Gietkerk, die alleen, gedurende den zomer, ongeveer ½ jaar bruikbaar is. Eindelijk ligt, niet verre van de Oudkerkstermied-weg de landijk een thans opgedroogd meertje Antje-Jetsesmeer genoemd.

De Herv., die er ruim 110 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oenkerk-Giekerk-en-Wyns*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een klein, maar tamelijk net gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel.

De Doopsgez., die men er 8 telt, behooren tot de gem. van *[illegible]rega*. — De R. K., van welke men er 6 aantreft, parochiëren te *Leeuwarden*. — De dorpschool wordt door 45 leerlingen bezocht.

Ongeveer ½ u. N. O. van Wyns werd, in den aanvang der twaalfde eeuw, door den eersten Abt van Mariengaarde, een Nonnenklooster gesticht, van de orde der Premonstreiten. Het droeg den naam van Bethlehem en is met de overige van dien naam voor lang verwoest.

WYNS, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 1½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Bolsward*, ¼ u. Z. W. van *Oosterend*, waartoe het behoort; met 3 h. en ongeveer 20 inw.

WYNSTERVIERENDEEL, een der vierendeelen, waarin het gehoor van het d. *Oosterend*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel* verdeeld is.

WYRDEN, d. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, Zie Wierden.

WYTEL (HET), b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*. Zie Twytel.

WYTENDENGHERADEELE, oud Friesche naam van de griet. Utingeradeel, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie Utingeradeel.

WYTSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 3 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en h

W. Z. W. van *Dockum*, 5 min. O. van *Birdaard*, waartoe zij behoorde. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij.

WYTSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. van *Rauwerd*, 10 min. Z. W. van *Grouw*, waartoe zij behoorde. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans één boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 41 bund. 15 v. r., worden in eigendom bezeten, door de erve SLOTEMAKER, woonachtig te Leeuwarden.

X.

XOELA of de XOELA-EILANDEN, ook wel SOELA-EILANDEN gespeld, groep eilanden in *Oost-Indië*, in het Zuiden van de *Straat-der-Molukkos*, tusschen 1° 55′ en 2° 30′ Z. B. en 140° 45′ en 143° 55′ O. L., O. van het Sundasche eil. Celebes, N. van het Ambonsche eil. Boero. Zij zijn vier in getal: Xoela-Besi, Xoela-Taljabo, Xoela-Mangoli en Liffa-Matoella.

XOELA-BESI, XOELA-MANGOLI of XOELA-SAPELLOLE en XOELA-TALJABO, drie eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*. Zie BESI, MANGOLI (XOELA-) en TALJABO (XOELA-).

Y.

YANEN (DE), berg. in *Oost-Indië*, op het Sundasche eil. *Java*, resid. *Bezoeki*.

YBERT (SONDELER- en WIJKELER-), twee b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*. Zie SONDELER-YBERT en WYKELER-YBERT.

YBESLOOT (DE), voorm. water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, welke in eene noordelijke rigting van Nije-Holtpade naar de Tjonger liep, doch thans geheel vervallen is.

YDAARD, dorp, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie IDAARD (1).

YDARDELRADELE, oud Friesche naam van de griet. IDAARDERADEEL, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie IDAARDERADEEL.

YDLAARD, voorm. state prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Holwerd*, ½ u. N. van *Ternaard*, waartoe zij behoorde. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boereplaats.

YECKSCOT, oude naam van de heerl. JEKSCHOT, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Braband*. Zie JEKSCHOT.

---

(1) Evenzeens zoeke men alle woorden elders met Y gespeld welke hier niet gevonden worden op I of op IJ.

YERSEKE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, (3 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de *Ooster-Schelde*, O. aan het verdronken land van Zuid-Beveland, Z. aan de gem. Kruiningen, Z. W. aan Schore-en-Vlake, W. aan Kappelle-Biezelinge-en-Eversdijk, en aan Wemeldingen.

Deze gem. bestaat uit de Moeren van Yerseke, den Bureaupolder en den Poppendijke-polder, benevens gedeelte van de Kaaipolder en den Tholseinde-polder, en daarin het d. Yerseke en de b. Yersekendam, beslaat eene oppervlakte volgens het kadaster, van 1353 bund.; telt 120 h., bewoond door 156 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 770 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene meestoof en eenen houten windkorenmolen.

De Herv., die er ruim 700 in getal zijn, onder welke 300 Ledematen maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Goes*, ring van *Kruiningen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JAN GHIJS, die in Februarij van het jaar 1581 herwaarts kwam, doch in het zelfde jaar naar Oostende vertrok en in 1582 opgevolgd werd door MATTHIAS VAN ESSEN, die ook reeds na een jaar verblijfs naar elders trok. Het beroep geschiedt onder medestemming van den Ambachtsheer.

Men heeft er ook een 60tal Christelijk-Afgescheidenen. — De R. K., die er wonen, parochiëren te *Goes*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 80 leerlingen bezocht wordt.

YERSEKE is eene heerl., welke, reeds sedert onheugelijke jaren, onder onderscheidene Heeren is verdeeld geweest. In 104 komt nog Ridder BOUDEWIJN VAN YERSEKE voor, in 1289 was ALOUD VAN YERSEKE is aan zien. Naderhand verdwijnt die familienaam. Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten door de Heeren JACOBUS DOMINICUS te Yerseke en Mr. FRANS NICOLAAS VAN DER BILT, te Goes. Zij was van afwisselende grootte. In het jaar 1464 besloeg zij, volgens de rekening van den Rentmeester Bewestenschelde, eene oppervlakte van 2661 gem. 200 v. r. in 1677, volgens die zelfde rekening, 2625 gem. 280 v. r., en in 1740, volgens den *Tegenwoordigen staat van alle volken*, 2575 gem. 237 v. r. groot.

Het d. YERSEKE ook wel YERSIKE, JERSIKE, en YRSIKE gespeld, ligt 2¼ u. O. van Goes, op het uiterste van den oostkant van Zuid-Beveland, digt tegen den dijk, die eertijds de Oostwatering en de Westwatering geheel van elkander scheidde en nu gedeeltelijk door de Ooster-schelde bespoeld wordt. Het is vermaard wegens zijne oudheid; geeft zijnen naam aan de Westwatering, genaamd *Bewesten-Yerseke*, en is vrij groot en voorzien van onderscheidene straten. Vroeger vooral moet het zeer bloeijend geweest zijn, zoodat het in het begin der veertiende eeuw, zelfs met Reimerswaal en Goes kon wedijveren. Het ontving toch van Graaf WILLEM reeds, den 30 October 1323, bijzondere handvesten en regten, en dus 10 jaren oudere dan de van Goes bekend. Er werd toen eene Woensdagsche weekmarkt gehouden, waar men verpligt was gebruik te maken van »die coerenmate, die es ter Goes," waarop deze handvesten vooral betrekking hebben.

Het betrekkelijk gewigt der plaats kan men, onder andere, ook daar uit afleiden, dat hier het onderdekenschap over het westelijke deel van Zuid-Beveland gevestigd was, tot dat het steeds rijzende Goes in 1418 wist te bewerken, dat het derwaarts verlegd werd. Na den ondergang van de Oostwatering is het dorp echter zeer vervallen.

De kerk stond vóór de Reformatie ter begeving van den Deken en het kapittel van St. Salvatorskerk te Utrecht. Zij moet volgens een jaartal, daarin gevonden, reeds in de dertiende eeuw gebouwd zijn. Voormaals was zij eene groote en deftige kruiskerk, doch de westzijde, die tegen een hoogen en dikken toren aanstond, is den 3 Mei 1523 afgebrand. Ook werd toen het dorp bijna geheel in de asch gelegd, en weinige dagen later gebeurde het zelfde met de woningen aan den dam. Zij werd echter in het begin der zeventiende eeuw weder hersteld of liever afgesloten door eenen muur. De kerk was in den ouden tijd voorzien met een kollegie van Provisor en Deken, hetwelk in het jaar 1413, met dat van Waarden naar Goes verlegd werd. Men ziet er even als elders in Zuid-Beveland nog uitgehouwene beelden van heiligen op de uitstekken der Ovaalgebindten, binnen de kerk, tegen de zijmuren. De toren, door gezegde brand van de kerk afgescheiden, is in 1821 afgebroken en in de plaats daarvan heeft men op de kerk een koepeltorentje en op het dak een kloktorentje gebouwd. Vroeger prijkte zij als moederkerk met vijf spitsen, even als die van Kapelle. De kerk zelve is toen tevens verkleind en hersteld. Hierop zinspeelt ongetwijfeld het volgende opschrift, in den gevel der kerk te lezen:

Als Quiryn Vlasman *alhier Godswoord leerde,*
Werd ik begonnen, doch swaarlijk volent,
De kerkmeesters, die met hem mijnen val keerden,
Waren Ingel Goeput, Adolf Oostee *welbekend.*

Het dorp had voortijds, behalve zijne jaarmarkt, ook een paarden- en koeijenmarkt; alleen de jaarmarkt is overgebleven, doch wordt weinig bezocht. Hertog Willem van Beijeren heeft voor zich en zijne nakomelingen, aan allen die woonden of wonen zouden in de parochie van Yerseke de vrije vaart toegestaan door alle zijne landen, zonder tol of breuke te betalen.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van zilver, met 9 hermelijnen, geplaatst 5 en 4; met een hoofdstuk van keel, beladen met eene golvende fasce van zilver.

YERSEKE (DE), voormalig water, prov. *Zeeland*, hetwelk een noordelijke en zuidelijke rigting had. Het liep ten W. van Kruiningen, waar het door den later zoogenoemden Zanddijk beperkt werd. Hooger op scheidde het Tholseinde, zoodat van deze heerl. 1102 gem. 29 v. r., tot de Westwatering en 452 gem. 93 v. r. tot de Oostwatering behoorden. Bij den Yersekendam vereenigde het zich met de Schelde. De Kruiningsche vliet is een overblijfsel van de geul, door welke het zich met de Hinkelinge verbond.

YERSEKE (BREEDE-WATERING-BEWESTEN-), dijkgraafs. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Goes*; palende N. aan den Wilhelmina-polder, N. O. aan de Ooster-Schelde, O. aan het verdronken Zuid-Beveland, Z. O. aan de watering van Kruiningen, Z. aan de Wester-Schelde.

Tot deze watering behooren de volgende pold.: de Buren-polder, de Koude-polder, de Kaars-polder, de Verderf-polder, Stormezand en Oud-Nisse. De Yerseke, die haar van de Oostwatering en van Kruiningen afscheidde, vormde aan deze zijde een uitgestrekt moeras, nog in de Moeren van Yerseke en Vlake aanwezig. Door den Wijtvliet of Wichvliet, waaruit naderhand de heerlijkheid van Kattendijke voortkwam, de Zwaak en de Deurlo, welker namen nog onder Wemelingen bewaard zijn, werd deze laatstgenoemde plaats zoo zeer van de zuidelijke gronden afgescheiden, dat zij langen tijd

eene afzonderlijke dijkaadje uitmaakte, en zelfs nog op het einde der zestiende eeuw de Dijkgraven van het Breede genoemd worden. Dijkgraven-van-het-Breede-bewesten-Yerseke en van Vremelingen.

Thans beslaat deze watering, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8904 bund. 47 v. r. 79 v. ell. Het bestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, tien Gezworenen en eenen Penningmeester.

YERSEKE (DE MOEREN-VAN-), lage landstreek in het eil. Zuid-*Beveland*, prov. *Zeeland*, gem. *Yerseke*. Zie Moeren-van-Yerseke.

YERSEKE (DE MOLEN-POLDER-VAN-), pold. in het eil. Zuid-*Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Poppendamme-polder.

YERSEKENDAM, Yersekendam, in de wandeling Jersekendam, geh. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 2¼ u. W. van *Goes*, gem. en 10 min. N. van *Yerseke*; met 33 h. en ongeveer 170 inw. Ook zijn hier eene meestoof, een overzetveer op Gorishoek en een distributiekantoor voor de brievenposterij. De huizen staan meest alle tegen den dijk der Ooster-Schelde gebouwd. Door den straatweg tusschen Middelburg en Tholen, welke hier overgaat, is er eenige bedrijvigheid.

Het heeft zijnen naam verkregen van den dam, door welken de Yerseke werd afgesloten, en de belangrijkste gedeelten van Zuid-Beveland aan elkander gehecht zijn. De ligging maakte het sedert eeuwen bekend. Reeds sedert 1195 werd aldaar de belangrijkste Grafelijke tol, de tol van Yersekeroort geheven van alle buitenlandsche, naar Braband varende of van daar terugkeerende, schepen. Sommigen willen, dat Yersekeroort op het naauw van de Ooster-Schelde, tegenover het hoofd van Bergen-op-Zoom gelegen heeft. Ons komt het echter waarschijnlijker voor, dat de tol van Yersekeroort, te eeniger tijd, om de eene of andere reden, op dat punt is verplaatst geweest. Toen, ten gevolge van het veranderen der stroomen, deze tol ontviken en deswege het kantoor naar elders verplaatst werd, bleef het, bij voortduring, een der voornaamste overzetveren, gelijk het nog is, en waarom zelfs in de laatste jaren de nieuwe straatweg is aangelegd, welke hier eindigt. Deze zelfde ligging was echter oorzaak, dat het in September 1640 door eene bende Spaansche zeeschuimers overrompeld, geplunderd en in de asch gelegd werd, waar door het aanmerkelijk minder is geworden dan het voorheen was, toen er een grafelijk huis gevonden werd, hetgeen den Tolpachter, doorgaans een der Edelen van Reimerswaal, aan welk geslacht reeds de heerlijkheden en havens van Yerseke Yersekendam enz. waren over gedragen, ten gebruike werd afgestaan.

Het was aan deze ligging, dat ook het dorp Yersche zijnen vroegeren bloei en onderscheidene voorregten verschuldigd was.

YERSEKEROORT, voorheen een plaats op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, waar eene tol werd geheven, waarschijnlijk het zelfde als het tegenwoordige Yersekendam. Zie het voorgaande art.

YERSIKE, d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie Yerseke.

YESSE, voorm. klooster in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie Esse.

YGAWOLDEN, oude naam van Noordwolde het oostelijke gedeelte der griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie Noordwolde.

YGEKLOOSTER, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie Oegekloostek.

YLEKEN, naam, welken men wel eens geeft aan het d. Indijk, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. Zie Indijk.

YLOSTEIN, of Ysloт voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Sneek*, gem. en in het zuidoostelijke gedeelte der stad *Ylst*. Uit den naam van dit slot zoude, bij verkorting de naam der stad Ylst ontstaan zijn. De laatste overblijfsels van dit gebouw zijn eerst in 1778 weggebroken.

YLST, kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*.

Deze ring bestaat uit de volgende tien gemeenten: Gaastmeer-en-Nijehuizum, Heeg, Jutryp-en-Hommerts, Nieuwland-Oosthem-Abbega-en-Follega, Oppenhuizen-en-Uitwellingerga, Oudega-Idsega-en-Sandfirde, Wolsum-en-Westhem, Woudsend-Ypekolsga-Smallebrugge-en-Indijk en Ylst. Men heeft er 17 kerken, waarin de dienst gedaan wordt door tien Predikanten en telt er 5100 zielen, onder welke 1850 Ledematen.

YLST, gem., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en kant. *Sneek*, (16 m. k., 8 s. d.), palende O. aan de gem. Sneek en zijnde overigens door de griet. Wymbritseradeel omgeven.

Zij bevat de st. Ylst, benevens den zoogenaamden Kloksla g van Ylst; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 716 bund. 10 v. r. 77 v. ell., waaronder 671 bund. 25 v. r. 58 v. ell. belastbaar land, en telt 224 h., bewoond door 305 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1400 inw., die meest in handel, scheepsbouw en boerderij hun bestaan vinden. De handel wordt voornamelijk gedreven in hout, schors, grutterswaren, boter, kaas, vee enz. Ook heeft men er 7 scheepstimmerwerven, 2 looijerijen, 5 smederijen, 1 pekkookerij, 1 grutterij, 1 run- of schors- en 3 houtzaagmolens.

De Herv., die er ongeveer 1100 in getal zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Sneek*, ring van *Ylst*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Tjalle Joukes, die in 1580 herwaarts kwam, en in 1582 of 1583 naar Oosterlittens vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgez., die men er ongeveer 300 telt, onder welke 150 Ledematen, maken eene gem. uit. Vroeger bestonden hier twee gem. der Doopsgezinden, eene Waterlandsche en eene Oudvlaamsche, welke zich in 1818 tot *ééne* gem. vereenigd gebben. De eerste, die, na die vereeniging, hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jan Bruin Wz., die in 1818 herwaarts kwam, en in 1827 naar Koog-aan-de-Zaan vertrok.

De 6 R. K., die er wonen, parochiëren te *Sneek*.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door 260 leerlingen bezocht wordt.

De stad Ylst ligt bijna 1 u. Z. W. van Sneek, aan het vaarwater de Geeuw, hetwelk hier voor een klein gedeelte in het noordwesteinde doorloopt, en voorts zuidoostwaarts drie aanzienlijke takken geeft, wier middelste in de lengte genoegzaam door de geheele stad schiet, terwijl de noordelijke en zuidelijke, onder den naam van Dijgracht, er rondom heen loopen, en zich in het zuidoostelijk einde der stad, wederom in drie vaarwaters, waarvan een naar Jutryp en elders loopt, verdeelen. De stad strekt zich dus, in de lengte, van het Noordwesten naar het Zuidoosten uit, staande alle de huizen, behalve die aan de Geeuw gevonden en Popma buren genaamd worden, ter wederzijden van het voornoemde vaarwater.

De naamsoorsprong wil men afleiden, van gemelde binnengracht, die Ee of Y genoemd wordt, en aan welke oudtijds eene aanzienlijke stins of state gestaan heeft, toen bekend als het Yslot of Ylostein, waaruit daarna bij verkorting de naam van Ylts of Ylst zoude zijn voortgekomen. Wanneer Ylst gebouwd of een begin gehad heeft, is niet te bepalen, dewijl de geschiedenis daarvan zwijgt; doch voorzeker mag men haar eene hooge oudheid toekennen; ook wil men, dat zij eertijds bloeijender en magtiger was dan de stad Sneek; doch dat het toenemen van laatstgemelde stad, in bloei en welvaart voor Ylst zeer nadeelig geweest is. De droevige verdeeldheden tusschen de Schieringers en de Vetkoopers, heeft tot haren minderen bloei ongetwijfeld veel toegebragt.

In het oud Friesch zoude deze stad eigenlijk Jilst moeten gespeld worden, doch door verbastering en verwarring hoort men haar ook zeer veel Dailst noemen, dat afkomt van Der of Ter Ilst.

Wanneer Ylst, bij sommigen in het Latijn Elostum genaamd, allereerst gesticht zij, is onzeker. Zeker gaat het dat het eerst maar eene buurt was, welke door gedurige aanbouwing vervolgens een vlek werd, en omstreeks het jaar 1250 door den Potestaat van Friesland, Sicco Sjaardema en de lands Staten reeds stedelijke voorregten ontving. In 1379 verkreeg deze stad, uit naam van Karel IV, het regt om eene weekmarkt te houden, alsmede eene jaarmarkt op twee na elkander volgende dagen, die den dag van St. Mauritius opvolgden. In 1785 werd de vervallen weekmarkt wederom op nieuw aangelegd, en gesteld op Maandag, doch deze bestaat thans niet meer. In plaats der oude verwaarloosde jaarmarkten werden er destijds ook twee nieuwe aangelegd; als eene in het voorjaar in Mei en eene in het laatst van October, van welke de eerste is afgeschaft en de laatste thans mede weinig beteekent.

In 1477 werden de voorregten van Ylst op nieuw door Regt en Raden der Steden, landen en deelen van Westergoo, plegtig binnen Sneek bevestigd en vastgesteld, waarbij uitdrukkelijk bepaald werd, dat de zoogenoemde *Papene pointen* van Wymbritseradeel, aan deze privilegiën niet het minste mogten binderen. — Toen daarna het Saksisch bewind over deze provincie eenen aanvang nam, klaagden die van Ylst aan den Hertog, dat hunne voorregten door de Sneekers en den Grietman Schelte van Liauckema verkort en geschonden waren, waarvan het gevolg was, dat Hertog Georg, des Roomschen Rijks Erfgubernator en Potestaat, zijnen Stadhouder Hugo, Burggraaf van Leysnig, aanbeval, de Sneekers en het bestuur van Wymbritseradeel te gebieden, de inwoners van Ylst hunne oude voorregten rustig te laten genieten, tot dat zijne vorstelijke genade sich daarover nader zoude verklaren. Deze brief of dit bevel, werd gegeven te Harlingen den 26 Augustus 1502. In 1504 werd de stad door den zelfden Gubernator begunstigd met het voorregt, om, zoo als in andere steden plaats vond, door hunne eigene Raden, Burgemeesteren en Schepenen te worden bestuurd, en het bestuur tevens opgelegd, om den stroom, die door de stad loopt, door wijze maatregelen diep en zuiver te houden. Onder de stukken der Bourgondische regering, vindt men nog eene bijzondere aanschrijving van den Stadhouder Georg Schenk, van het jaar 1527, waarbij die van Ylst verpligt werden, de dijken, wegen, bruggen, dammen, zijlroeden, slooten en uitwateringen, onder hun ressort behoorende in orde en schouwbaar te houden.

Weleer had Ylst geen gewone stadsregering van Olderman, Burgemeesteren en Raad, gelijk de andere steden, maar eenen zoogenaamden Echeere met zijne Medeiegteren, die echter genoegzaam het zelfde regt en magt hadden als de Olderman, Burgemeester en Raad der andere steden. Later bestond de regering der stad uit vijf Burgemeesteren en daarenboven twaalf Raden in de Vroedschap. Alles volgens het Reglement, door den Raad van State, van wege de Algemeene Staten, op de regering dezer stad gemaakt, in het jaar 1637.

Ylst heeft geene wallen of muren, doch de straten zijn met lommerrijk geboomte beplant, hetwelk de stad geen onvermakelijk aanzien geeft.

Ter bevordering van den bloei der stad oordeelde de Regering, dat eene algemeene koemarkt van wezenlijk nut zou kunnen zijn; daarom kocht zij, in 1783, zekeren ruimen langwerpig vierkanten tuin, in het midden der stad, tegenover het stadhuis gelegen, en liet dien tot eene openbare marktplaats in gereedheid brengen. Deze plaats was geplaveid en ter wederzijde, gelijk ook van achteren, met huizen bebouwd, hebbende in het midden eene poort aan het water, om het vee daar uit de schepen te lossen, doch van voren aan de straat was de markt open, en alleen voorzien met eene dubbele rij palen. Deze markt kon over de 500 runderen bevatten, zooals in 1783 is gebleken, doch zij is nu vervallen.

In 1756 werd het oude Stadshuis, nagenoeg in het midden der stad, tegenover de voormalige beestenmarkt, geheel afgebroken, en in plaats daarvan een nieuw gebouw tot dat einde gesticht. De Freules Dorothea en Juliana van Galama, hebben daaraan den eersten steen gelegd, zij waren met hare jongere zuster de eenigste overgeblevenen van dat adellijk geslacht; zijnde de laatste stamhouder, Antonius Sixtus van Galama, overleden den 28 Julij 1737. Ten jare 1770 werd het oude stamhuis van Popma van stadswege aangekocht, en het stadshuis daarmede bijna de helft vergroot; op de bovenverdieping is eene Burgemeester-, Raad- of oude Vroedschaps-kamer en eene Secretarie; alle fraaije en zeer geschikte vertrekken. Onder heeft men eene kamer voor de suppoosten en eene gevangenis.

In het jaar 1783 werd eene nieuwe en ruimere Waag gebouwd, naast het Stadshuis welke, aan drie zijden, met overdekte gaanderijen omringd was, en op den grond stond, welken de oude waag voorheen gedeeltelijk besloeg. Deze waag is echter in 1832 afgebroken en op de plaats, waar zij gestaan heeft, eene zeer doelmatige stadsburgerschool gebouwd, die den 18 Junij van dat jaar voltooid was.

In het zuidoostelijke gedeelte der stad, stond voorheen het oud adellijke stins of slot Ylostein. (Zie dat woord.) In het Zuidwesten, had men dat van den Edelen Heer Rispens. Niet onwaarschijnlijk heeft men hier voordezen meer oude adellijke gestichten gehad: althans schijnt men zulks uit de menigte der wapenen, die in de oude kerk aanwezig waren te moeten besluiten.

Ter plaatse, waar later de koemarkt was, stond vroeger de stins van den Kolonel Hettinga, met geschilderde glazen, vereerd door de volgende adellijke personen van dien tijd, als: Taco van Galama, Anna van Galama, Doitze van Bonga, Frans van Eysinga, Auck Auckema, Worp van Tjessens, Ida van Galama en Titus van Galama.

De kerk, welke hier vroeger stond, was vóór de Reformatie aan den H. Mauritius toegewijd. De pastorij, zooals uit een handschrift der Utrechtsche kerk blijkt, plagt van ouds 150 goudgl. (225 guld.

op te brengen. De parochiekerk is ook door Nicolaas, Aartsbisschop van Jadera, en door meer andere Bisschoppen, met onderscheiden aflaten begiftigd geweest, welke op St. Mauritiusfeest en meer andere dagen in den brief uitgedrukt, te verdienen waren. De Pastoor van Ylst was een Monnik, misschien uit de orde der Karmeliten, die hier een klooster hadden. In het jaar 1437 stond hier als Pastoor Hendrik van Dijl (de Dyla), die met den Kapitein Ere Harinxma, mitsgaders *de gansche gemeente der Parochiekerk van Ylst*, zoo als de woorden der stichting luiden, hier eene altijd durende vikarij gesticht heeft. Die vikaris, op eene wettige wijze gekozen, zou volkomene magt hebben, »om de missen in kerkelijke diensten »het hooge altaar te doen; Gods woord aan de Christen-gemeente »te preeken; aan de zieken van de gemeente, zoo die nu ziek zijn, »als die het worden zullen, het sakrament des altaars en de andere »sakramenten der kerk te bedienen; de kinderen te doopen en de dooden »ter aarde te bestellen; voorts om alle en iedere heilzame en regt-»matige bediening in gemelde kerk en parochie te verrigten en uit »te voeren; dewelke den waarachtigen Pastoor van Ylst van regts »wege, of uit kracht van zekere privilegie of ordonnantie, of uit »gewoonte toekomen. Eindelijk dat deze vikaris, zoo binnen als buiten »de kerk, zijnen Pastoor gelijk zal zijn in alle voorgemelde en »uitgedrukte bedieningen en in alles wat den Pastoor, gelijk gezegd »is, toekomen mag." Deze brief is geteekend den 22 ... De gemelde stichting en begiftiging is goedgekeurd en bevestigd door Rudolphus van Diephout, verkoren Bisschop van Utrecht. Deze kerk stond voorheen in het oostelijk gedeelte der stad, op de tegenwoordige begraafplaats; een fraai steenen gewelf, twee reijen pilaren en een welluidend orgel, goed gestoelte en een ruim koor, gaf daaraan een zeer goed aanzien. Dit gebouw werd echter van tijd tot tijd bouwvalliger, en het gewelf begon zich hier en daar te begeven, waarom men het in ... liet afbreken, en eene nieuwe kerk, kleiner van omvang dan de oude, doch genoegzaam groot, in 1830 opbouwde. Inmiddels hielden de ... vormden eenen tijd lang hunne godsdienstoefeningen in de kerk der Doopsgezinden, hun daartoe door deze laatste gezindte, voor zoo veel noodig was, broederlijk des namiddags afgestaan. Dit schoone gebouw, dat met eenen fraaijen ingang en spitsen toren prijkt, en ... met een nieuw orgel voorzien is, staat niet op de plaats der oude kerk, maar tegenover het stadhuis, op het plein, dat in 1785, door het bestuur van Ylst, tot eene veemarkt is aangelegd. Ter plaatse, waar de oude kerk gestaan heeft, vindt men de begraafplaats der ..., gedekt met zware zerksteenen, met latijnsche opschriften en wapens, doch die door ouderdom onleesbaar zijn geworden. In de oude kerk heeft eene marmeren tombe bestaan, ter eere van den Heer Hermanus Fredericus Schuurman, welke, op hoog aanzoek, in het jaar 1834, is afgestaan aan het destijds nog bestaande Athenaeum te Franeker.

De tegenwoordige kerk der Doopsgezinden, aan de ... van de Ee of Ie, is die van de voormalige Waterlandsche Doopsgezinden. Het is een klein, doch net gebouw, zonder toren of ...

Die, welke vroeger bij de Oud Vlaamsche Doopsgezinden in gebruik was en in de oostzijde van evengenoemde Ee stond, is ... gebroken.

Weleer had men te Ylst ook een klooster der Karmeliten. Zie Karmeliter-klooster.

r is aldaar een Departement der Maatschappij : *Tot Nut van 't Al-een*, hetwelk den 1 Februarij 1805 is opgerigt en ongeveer 20 Le-telt.

LST mag roem dragen op het adellijk geslacht van POPMA, dat on-cheidene geleerde mannen heeft geleverd, AUKE POPMA, met zijne genoot, JOUK VAN HETTINGA, hadden vijf zonen met name SIXTUS (SIKKE) S (TIETE), CYPRIANUS (SIPKE), AUSONIUS (AUKE) en RIENK. Eerstge-nde werd te Dole, in Bourgondië, Doctor in de regten en schreef *Celcus, de arte Dicendi*, TIETE over de *Epistolae Familiares* van RO etc. SIPKE of CYPRIANUS over SALLUSTIUS, en AUKE schreef on-cheidene geleerde verhandelingen. HESSEL, zijnde een zoon van E of TITUS, heeft iets over CURTIUS in het licht gegeven, en was te-een bekwaam sterrekundige. Ook was hier geboren RICHT HYNES, , in 1547, de eerste Doopsgezinde martelares in Friesland geweest is. en tijde van de droevige verdeeldheden tusschen de Schieringers 'etkoopers heeft YLST veel geleden. Het was altoos de Schieringers edaan en heeft dus van den overlast en de baldadigheden der ver-erde Vetkoopers ook rijkelijk haar aandeel gehad, zijnde meer dan door hen ingenomen, geplunderd en verbrand.

ij den watervloed van Februarij 1825 konden de bewoners dezer stad, ar het water aan de noordzijde tot op de straten stond, zich van uitengewoon verschijnsel in het eerst geen denkbeeld vormen, doch men den aandrang uit het Zuiden met eene tegenovergestelde wind-k vernam, vermoedde men, dat er eene dijkbreuk had plaats ge-, hetgeen nader bleek waar te zijn. Des Zondagsmorgens stond bij den hoogsten waterstand, tot zes palmen in vele huizen, waar-30 huisgezinnen op de zolders of bij anderen moesten verblijven. boeren, onder het behoor der stad, vlugtten met verlies van eenige pen, derwaarts, en vele daglooners kweten zich pligtmatig, in het en redden van vee in den omtrek.

et wapen dezer gem. bestaat in een veld van azuur met een schip er roer van goud.

LTS, st., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie het voorgaande art.

MSWALDA, Friesche naam der oude b. EEMSWOUD, prov. *Fries-*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie EEMSWOUD.

MSWALDRAHEM, Friesche naam van EEMSWOUDERHEM, prov. *Fries-*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie EEMSWOUDERHEM.

MSWOUDE, b. prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonse-el*. Zie EEMSWOUDE.

MSWOUDERHEM, ham of uitgestrektheid aangespoeld land, prov. *sland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie EEMSWOUDERHEM.

OOL, groep kleine eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, an het eil. Wageo, door koraalriffen omgeven.

PEKOLDEGE, oude naam van het d. YPEKOLSGA, prov. *Friesland*, *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie het volgende art.

PEKOLSGA, YPECOLSGA of EPEKOLSGA, volgens sommigen eigenlijk HYPOLITUSGA, oudtijds YPEKOLDEGE, in het oud Friesch IPEKELDEKERKE, ger een d. thans slechts een geh., prov. *Friesland*, kw. *Wester-* griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 3 u. Z. Z. W. van *Sneek*, het Slootermeer. Deze plaats, welke zijnen naam ontleent van H. HYPOLYTUS, aan wien vóór de Reformatie de kerk was toegewijd, aat uit eene streek koemelkerijen, die zich Z.W., ¾ u. gaans, tus-n Woudsend en de grenzen van de griet. Hemelumer-Oldephaert-oordwolde, uitstrekt, bestaande uit eentoonige wei- en hooilanden,

aan de zuidoostzijde van de Wegsloot, welke landen door bedijking en watermolens droog gehouden worden. De boomelooze omtrek verliest zich in ruime waterplassen. Men telt er 15 h. en 100 inw., die meest in de veefokkerij hun bestaan vinden.

De Herv., die er 70 in getal zijn, behooren tot de gem. *Woudsend-Ypekolsga-Smallebrugge-en-Indijk*. De kerk bragt vóór de Reformatie 100 goudg. (150 guld.) het vikarisschap 60 goudg. (90 guld.) op. Ook had de kerk twee prebenden, eene van 120 goudg. (180 guld.) en eene van 90 goudg. (135 guld.) Dit gebouw, in 1497, door de soldaten in brand gestoken zijnde, verteerde, met 15, daarin zijnde, gewijde hostiën, tot assche, welke hostiën naderhand, naar men zeide, groote mirakelen deden en daarom zoo veel toeloops hadden, dat men uit het offergeld eene nieuwe kerk kon bouwen, die, vervolgens weder vervallen zijnde, in 1664 werd vernieuwd en met een spits torentje voorzien. Ook deze kerk is voor ruim 100 jaren weder afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans aan de noordwestzijde van de Wegsloot, eene kleine, met boomen beplante heuvel, dienende nog voor begraafplaats, waarop een klokkestoel of overdekte galg, in welken twee klokken hangen, eene groote en eene kleine, met gelijk luidende inscriptiën, als: BUCO HARMEN VAN BURMANIA, *Grietman van Wymbritseradeel*, en vrouw EDGART LES VAN JUCKAMA op *Camminga-burg*. M. R. S. J. P. en J. G. F. H. Anno 1664. Op het kerkhof vindt men twee grafsteenen, de kleinste, binnen de fondamenten van het voorm. koor der kerk, is van 1572, en dekt het graf van den vroegeren Kerkvoogd FOKKE HEPKES BRUYNSMA. De groote steen ligt op de zuiderhelling van het kerkhof, is van 1615, en dekt het stoffelijk deel van HANS HANSSEN BRUYNSMA, Dorpregter en Ontvanger te YPEKOLSGA en Dijkregter van Wymbritseradeel.

De Doopsgez. die er 8 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Woudsend*. — De R. K., van welke men er 20 telt, parochiëren te *Woudsend*. — Men heeft in dit d. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Woudsend*.

In oude tijden stond ook hier een slot of state, toebehoorende aan TAKE ABBEMA, die de Vetkoopers was toegedaan. In 1520 deden de Schieringers, die in het naburige Slooten in bezetting lagen, eenen uitval, overrompelden deze sterkte en braken die geheel af.

Bij den watervloed van Februarij 1825, had dit dorp mede veel te lijden.

YPELSHOEF, naam, welken men veelal, bij verkorting, geeft aan het d. HYPOLITUSHOEF, op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*. Zie HYPOLITUSHOEF.

YPENBUURSTER-MEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, Z. W. van *Parrega*, hetwelk ten W. met het *Parregaster-meer*, ten O. door de Tijnje, met de *Trekvaart-op-Workum* en ten Z. met het *Vliet* in verbinding staat.

YPSMA of YPSEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 5 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. ten O. van *Bergum*, Z. van *Augustinusga*, waartoe zij behoorde.

YRSEKE, d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie YERSEKE.

YSBRECHTUM, in het oud Friesch ISBROECHTEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en ½ u. N. W. van *Sneek*, 1½ u. O. Z. O. van Bolsward, aan den rijweg, die van Sneek naar Bolsward, Franeker en Harlingen loopt. Voetgangers loopen door het dorp heen, om hunnen weg te bekorten. Eene fraaije laan van

twee rijen boomen leidt tot het dorp, alwaar men, van Sneek komende, allereerst de aanzienlijke Heerenhuizinge Epemastate aantreft, met ruim plantsoen omringd, van ouds bewoond door het edel en beroemd geslacht der BURMANIA's en REMERS, zijnde tijdelijke Grietmannen van Wymbritseradeel, waaronder vele uitmuntende Staatslieden en Geleerden gevonden werden. Men telt, met de daartoe behoorende b. Bons en Pophorne, ruim 100 inw., die meest in veefokkerij hun bestaan vinden. De huizen zijn er net en in eenen goeden smaak gebouwd.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. *Ysbrechtum-Tjallehuizum-en-Tirns*, welke hier eene kerk heeft, waarvan de pastorie, vóór de Reformatie jaarlijks 100 goudgl. (150 guld.) opbragt; het Onderpastoorschap 80 goudguld. (120 guld.), daar de Domproost van Utrecht 12 schilden (16 guld. 80 cents) van genoot. Deze kerk, een fraai, uitstekend net betimmerd gebouw, met een fraai welluidend orgel, dat in 1798 gemaakt is, en eenen toren, omgeven van een kerkhof, welk een en ander vrij hoog ligt, versiert zeer dit dorp. Het kerkgebouw prijkt voorts met een praalgraf van halfverheven beeldhouwwerk, in 1696 gesticht, ter gedachtenis van DUCO MARTENA VAN BURMANIA en zijne vrouw EDUARDA LUCIA VAN JUCKAMA, terwijl van het adellijke geslacht der BURMANIA's ook vele wapenborden de kerk versieren.

De Doopsgez., welke men er telt, behooren tot de gem. van *Sneek*. — De R. K., die er wonen, parochiëren te *Sneek*.

Ten jare 1515 werden Nieuwland, YSBRECHTUM, Tjallehuizum, Tirns en Tjerkwerd door de Bourgondische krijgslieden, van Bolsward afkomende, baldadig verbrand en geplunderd.

YSBRECHTUM-TJALLEHUIZUM-EN-TIRNS, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Sneek*.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JACOB ROELEFS, die in het jaar 1584 hier in dienst was.

Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de Opvoedkundige HANS WILLEM CORNELIS ANNE VISSER, die er van 1819—1826 stond.

Men heeft in deze gem. twee kerken, eene te Ysbrechtum en eene te Tirns, en telt er 520 zielen, onder welke ruim 90 Ledematen.

YSGUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Bolsward*, 5 min. Z. W. van *Dedgum*, waartoe het behoort.

YSLOT, voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie YLOSTEIN.

YTSUM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Sneek*, nabij *Wolsum*, waartoe het behoort.

